

(خيب كتابتون)

فتح الهداية

+93708346747

هداية

داول حل لپاره په آسانه معياري پښتو
دهدايي يوه جامع شرحه

ژباړه او تېلېفون

مؤلف: خبيب الرحمن بلکزي

فاضل وفاق المدارس العربيه

صداقت كتابخانه
کندهار

حنفی شافعی

بسم اللہ الرحمن الرحیم

کفایت دینی کتب خانہ

کفایت اللہ ابن صدیق

واٹس ایپ گروپ ٹیلی گرام چینل
اس گروپ میں کتابیں اہل السنۃ والجماعت، حنفی، شافعی، مالکی،
حنبلی، دیوبند، علماء حق کے عقائد کے مطابق ہوں گی مختلف
زبانوں میں اسلامی کتابیں پشتو عربی اردو فارسی جیسے تفسیریں،
فتاویٰ درسی کتب خارجی کتب وغیرہ۔

کفایت اللہ ابن صدیق
حنبلی
+923052488551
+923247442395

easypaisa
ہدایہ گاہ

مالکی

وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ [القرآن]

فتح الهدايه

پښتو شرح

هدايه

د اول ځل لپاره په آسانه معياري پښتو
د هدايي يوه جامع شرحه

تعيين د قول راجح
د هري جملې تر څنګ ژباړه
د عنواناتو اضافه
صورت د مسئلې

پز قهي او ضروري معلوماتو
مشملة يوه جامع مقدمه

پنځم ټوک

د حديثونو تخريج

د متن بشپړ اعراب

صرفي تحقيق

د لغاتو حل

کتاب الحدود - فصل في بناء المسجد وغيرها

ژباړه او ترتيب:

مولوی حبیب الرحمن مدني

فاضل وفاق المدارس العربيه

صداقت کونجانه

بسم الله الرحمن الرحيم

د کتاب ټول حقوق په خپرندوی اړه لري!

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم	: فتح الهدایه پښتو شرح هدایه
ژباړه او ترتیب	: مولوي حبیب الرحمن مدني
ټوک	: پنځم ټوک
خپرندوی	: صداقت کتب خانه / کندهار
کمپوز / ډیزاین	: صداقت د کتاب چاپولو اداره
د چاپ کال	: ۱۳۹۷ ل / ۱۴۳۷ هـ.ق. / ۲۰۱۹ م.
د خپرونو لړ	: ۲۶۷
چاپ شمېر	: ۱۰۰۰ ټوکه

د تر لاسه کولو ځای:

صداقت کتب خانه

کندهار - افغانستان

تلیفون: ۰۷۰۰۳۰۵۴۰۷

ایمیل: sadaqat.books@gmail.com

فهرس

کتابُ الحُدُود

- ۱ د حد لغوي او اصطلاحي تعريف
۱ د زنا د ثبوت طريقه او د ثبوت مطلب
۲ د زنا د گواهي بيان
۳ د زنا په هکله د اقرار کولو د شمېر بيان
۸ د اقرار احکام
۱۰ که اقرار کونکی له خپل اقرار څخه رجوع وکړي؟
۱۱

فصلُ في كَيْفِيَّةِ الْحَدِّ

- ۱۴ درجم کولو (سنگسارولو) طريقه
۱۴ له رجم څخه د گواهانو د انکار کولو حکم
۱۶ د غير محصن زاني د حد طريقه
۱۸ د درې وهلو په دوران کي به کوم اندامونه نه وهل کيږي؟
۲۰ د غلام يا د مينځي د زنا حد
۲۳ د اِمام له اجازې څخه بغير پر خپل غلام حد جاري کول
۲۶ د "إحصان" (محصن والي) مطلب
۲۸ درجم سره جلد (دړه) جمع کول
۳۳ غير محصن زاني له وطن څخه شړل (حکم او اختلاف)
۳۳ پر زناکاره مريض د حد جاري کولو بيان
۳۶ بَابُ الْوَطِيِّ الَّذِي يُؤْجِبُ الْحَدَّ وَالَّذِي لَا يُؤْجِبُهُ
۴۰ کومي وطي ته زنا وایي او د کومي وطي په وجه حد واجبېږي؟ (تفصيلي بيان)
۴۰ د طلاق مغلظه په عدت کي وطي کول
۴۵ د زوی د مينځي سره وطي کول
۴۸

- د "وطي بالشبهه" يو څو صورتونه ٥١
- دمحرمو بنځو سره نکاح کول ٥٣
- له فرج څخه بغير په نورو اندامونو يا په دُبر کي دوطي کولو سزا ٥٥
- دحيوان او څاروي سره وطي کول ٥٩
- په دار الحرب کي زنا کول ٦٠
- په دار الاسلام کي د کفارو د زنا کولو حکم ٦٢
- د کوچني هلک يا لهوني سره د بنځي د زنا کولو حکم ٦٦
- دمکره (مجبور) سري د زنا کولو حکم ٦٩
- که په خاوند او بنځه کي يو د زنا دعوی وکړي او بل د نکاح دعوی وکړي؟ (حکم) ٧١
- د زنا په وجه د مينځي مړه کېدل (حکم او اختلاف) ٧٢
- دمسلمانونو پر أمير (امام) د حد نافذولو بيان ٧٤
- بَابُ الشَّهَادَةِ عَلَى الزَّانَا وَالزَّانِي عَنْهَا ٧٦
- په شهادت کي تاخير کول (گواهي ځنډول) ٧٦
- دمدعی په ناموجوديت کي د حد جاري کولو بيان ٨٢
- په گواهانو کي د جبر او رضا په هکله د اختلاف راتللو حکم ٨٤
- د جزئي شي په هکله د گواهانو د اختلاف حکم ٨٧
- د زنا په هکله د گواهانو د اختلاف حکم ٨٨
- د ناأهله گواهانو د گواهي حکم ٩٠
- که تر حد جاري کېدلو وروسته د يوه گواه ناأهليت ښکاره سي ٩٢
- پريوې گواهي د بلي گواهي د اداء کېدلو بيان ٩٦
- تر حد جاري کېدلو وروسته د يوه گواه د رجوع کولو حکم ٩٧
- تر حد جاري کېدلو مخکي د يو گواه د رجوع کولو حکم ١٠٠
- د گواهي د غلطېدلو په صورت کي د مرجوم د ديت مسئله ١٠٢
- د پورتنۍ مسئلې يو بل صورت ١٠٥
- له محصنوالي څخه د زاني د انکار کولو حکم ١٠٨

- ۱۱۲ بَابُ حَدِّ الشُّرْبِ
- ۱۱۲ دشرابو د گواهی ور کولو یا د شرابي د نیول کېدلو په صورت کي د حد بیان
- ۱۱۸ ﴿د شرابو د حد اندازه﴾
- ۱۱۹ د شرابو په حد کي د گواهی د نصاب بیان
- ۱۲۲ ﴿د نشې د مقدار او اندازې بیان﴾
- ۱۲۴ بَابُ حَدِّ الْقَذْفِ
- ۱۲۴ د قذف لغوي او اصطلاحی معنی
- ۱۲۴ د قذف وضاحت او د هغه د ثبوت دلیل
- ۱۲۵ د حد قذف جاري کولو طریقه
- ۱۲۸ د قذف د الفاظو بیان
- ۱۳۱ د مړه سوي مقذوف کافر زوی لره د مطالبې کولو حق سته که نه؟
- ۱۳۳ تر حد جاري کېدلو مخکي د مقذوف د مړي حکم
- ۱۳۷ له تهمت څخه رجوع کول
- ۱۳۷ یو څوک بل قوم ته منسوب کول
- ۱۳۹ د قذف یو څو مبهم الفاظ
- ۱۴۳ د خاوند او بڼخي یوه اوبل ته د زنا کولو نسبت کول
- ۱۴۶ حرام وطي کونکي ته "زاني" ویل
- ۱۴۸ له مخکنی مسئلې څخه یو څو مستثنی سوي مسئلې
- ۱۵۲ د محدود فی القذف گواهي ساقطېدل
- ۱۵۵ څو واره دیوه جنایت کولو په صورت کي دیوه حد جاري کولو حکم
- ۱۵۷ فَصْلٌ فِي التَّعْزِيرِ
- ۱۵۷ پر غیر محصن باندي د زنا تهمت لگول
- ۱۶۱ د تعزیر سره اړوند یو څو مسئلې

- ۱۶۵..... **كِتَابُ السَّرْقَةِ**
- ۱۶۵..... د "سرقة" لغوي او اصطلاحی معنی او قسمونه
- ۱۶۷..... په کومو صورتونو کې به دغله (سارق) لاس پرېکېږي؟
- ۱۷۱..... د لاس پرېکولو په حکم کې د آزاد او غلام د مساوات بیان
- ۱۷۵..... **بَابُ مَا يُقْطَعُ فِيهِ وَمَا لَا يُقْطَعُ**
- ۱۷۵..... د معمولي شيانو غلا
- ۱۷۸..... د ژر خرابېدونکي شيانو غلا
- ۱۸۱..... د سباز او موسیقۍ د آلاتو او د قرآن کریم غلا
- ۱۸۳..... د سرو زرو صلیب، شطرنج او د آزاد کوچنی غلا
- ۱۸۶..... غلام غلا کول، کتابچه (ریجستر)، سپی، د موسیقۍ آلات او گران بیه لرغی غلا کول
- ۱۸۹..... د قیمتي کانو (ډبرو) غلا
- ۱۹۱..... د کفن پر غلا کونکي (کفن چور) باندي د حد جاري کولو مسئله
- ۱۹۳..... له بیت المال یا له خپل شریک او مقروض څخه غلا کول
- ۱۹۷..... د مال تر واپس کولو وروسته دویم وار د هغه مال غلا کولو حکم
- ۲۰۰..... **فَضْلٌ فِي الْحَرْزِ وَالْأَخْذِ مِنْهُ**
- ۲۰۰..... د مور و پلار او نژدې قربانو د غلا بیان
- ۲۰۳..... د ښځې او خاوند، او د غلام او مالک د غلا حکم
- ۲۰۵..... د حرز تعریف او قسمونه
- ۲۰۸..... د حرز د دویم قسم مثال
- ۲۱۰..... له قطع الید څخه د خلاصېدلو ممکنه حیلي
- ۲۱۴..... له قطع الید څخه د خلاصېدلو ممکنه حیلي
- ۲۱۸..... له همیانۍ (تېلۍ)، بتوه او جېب څخه د غلا کولو بیان
- ۲۲۱..... له نامحفوظه ځای څخه د یو چا سامان غلا کول
- ۲۲۳..... **فَضْلٌ فِي كَيْفِيَّةِ الْقَطْعِ وَاثْبَاتِهِ**
- ۲۲۳..... د لاس پرېکولو اندازه او طریقه
- ۲۲۴..... د دویم او دریم وار غلا کولو سزا
- ۲۲۷..... د هغه غله حد چي لاس یې شل او فلج وي

- ٢٢٨ په غلطۍ سره د چپه لاس پرېکولو حکم
- ٢٣١ د قطع اليد لپاره د سامان د مالک دعوی کول شرط دي
- ٢٣٢ له مالک څخه بغیر د بل چا څخه د مال غلا کېدلو په صورت کې خصوصیت (د دعوی کول) د چا حق دی؟
- ٢٣٧ له غله څخه د مال غلا کېدلو حکم
- ٢٣٩ تر غلا کولو وروسته او تر حد جاري کېدلو مخکې د سارق په ملکیت کې د مسروق مال راتللو حکم
- ٢٤٢ که غل د مسروق مال د مالک کېدلو دعوی وکړي (حکم او اختلاف)
- ٢٤٦ که غلام د غلا اقرار وکړي (تفصیلي بیان)
- ٢٥١ د مسروق مال احکام
- ٢٥٥ د ډیرو غلاوو په جزاء کې د یوه حد جاري کولو بیان
- ٢٥٨ بَابُ مَا يُحْدِثُ السَّارِقُ فِي السَّرَقَةِ
- ٢٥٨ له غلا کولو څخه وروسته په شي کې تبدیلی کول
- ٢٦١ سره او سپین زر غلا کول او بیا دینار او درهم ځنې جوړول (حکم او اختلاف)
- ٢٦٣ جامه غلا کول او رنگ ورکول (حکم او اختلاف)
- ٢٦٦ بَابُ قَطْعِ الطَّرِيقِ
- ٢٦٦ د "قطع الطريق" تعریف او سزا
- ٢٧٣ د لوټ کړی سوي مال حکم
- ٢٧٧ له ډاکو څخه د حد ساقطېدلو صورت
- ٢٨٠ د حد ساقطېدلو په صورت کې د قصاص حکم
- ٢٨٤ کِتَابُ السَّيْرِ
- ٢٨٤ د "سیر" لغوي او اصطلاحی معنی
- ٢٨٥ د جهاد شرعي حیثیت او د هغه دلائل
- ٢٨٧ په مختلفه حالاتو کې د جهاد مختلفه احکام
- ٢٩١ بَابُ كَيْفِيَّةِ الْقِتَالِ
- ٢٩١ د جنگ ابتدائي احکام
- ٢٩٤ د قتال د جواز لپاره د تبلیغ مسئله
- ٢٩٦ له "جزیه" څخه تر انکار کولو وروسته عملي کړنلاره

- ٢٩٨ که کفار د مسلمانانو بچيان يا قيديان د ځان لپاره ډال مگر ځوي (حکم)
- ٢٩٩ د مسلمانانو د لښکر لپاره د ځان سره ښځي بېول يا قرآن اخيستل
- ٣٠١ د ښځي او غلام لپاره د اذن (اجازت اخيستلو) مسئله
- ٣٠٢ دهغه کسانو بيان چي په جنگ کي د هغوی وژل ممنوع دي
- ٣٠٥ د جنگ په ميدان کي د خپل کافر قرب لټون کول او هغه قتل کول
- ٣٠٧ **بَابُ الْمَوَادَعَةِ وَمَنْ يَجُوزُ أَمَانُهُ**
- ٣٠٧ د صلح (مصالحه) جواز او د جواز شرائط
- ٣١٠ که کفار د عهد او تړون مخالفت وکړي
- ٣١٢ د مال په عوض کي صلح کول
- ٣١٣ د مرتدينو سره صلح کول
- ٣١٧ **فَضْلُ (فِي بَيَانِ أَحْكَامِ الْأَمَانِ)**
- ٣١٧ امان او دهغه شرائط
- ٣٢٠ د ذمي له طرفه د ورکول سوي امان حکم
- ٣٢١ د غلام له طرفه د ورکول سوي امان حکم
- ٣٢٦ **بَابُ الْغَنَائِمِ وَقِسْمَتِهَا**
- ٣٢٦ د فتح کړل سوو (مفتوحه) ځمکو احکام
- ٣٣٠ د ښمن د نارینه قيديانو احکام
- ٣٣٢ کافر قيديان د احسان په توگه آزادول (حکم او اختلاف)
- ٣٣٧ غنيمت به کله په مجاهدينو کي تقسيمول کيږي؟
- ٣٤٠ په "مال غنيمت" کي د مقاتلينو او معاونينو مساوات
- ٣٤٢ په "مال غنيمت" کي د لښکر دوکاندارانو حصه
- ٣٤٤ د غنيمت مال دار الاسلام ته د رسولو لپاره غازيانو ته سپارل
- ٣٤٦ تر تقسيم مخکي د غنيمت مال خرڅول
- ٣٤٧ په دار الحرب کي (د کفارو) وابنه او د خوراک شيان استعمالول
- ٣٤٩ د دار الحرب د مباح (روا) شيانو بيان
- ٣٥٣ د دار الحرب مسلمانان
- ٣٥٦ د نوي مسلمان د مقصوب مال حکم

۳۵۸	له دار الحرب شخه دباندی د غنیمت مال استعمالول
۳۶۲	فَصْلٌ فِي كَيْفِيَّةِ الْقِسْمَةِ
۳۶۲	خمس ایستل او دشهسوار د حصې بحث
۳۶۶	شهسوار ته د خپلو آسونو په اندازه د حصې ورکولو مسئله
۳۶۹	د شهسورا تفصیل او تعریف
۳۷۳	د غنیمت په مال کې د غلام، بُخې او بچي حصه
۳۷۶	د خمس مصارف (خمس به چا ته ورکول کېږي؟)
۳۸۲	دامام له اجازت شخه بغیر په دار الحرب کې د لو تماری کونکو د غنیمت مسئله
۳۸۴	فَصْلٌ فِي التَّنْفِيلِ
۳۸۴	دامام له طرفه "د نفل" د بخشش کولو وعده
۳۸۶	د مقتول په سامان کې د قاتل استحقاق
۳۸۹	د "سلب" تشریح او تعیین
۳۹۱	بَابُ اسْتِثْلَاءِ الْكُفَّارِ
۳۹۱	د کفارو په قبضه کې د راتلونکو اموالو حکم
۳۹۴	له حریانو شخه د اموالو د واپس اخیستلو بیان
۳۹۵	د پورتنۍ مسئلې بل صورت
۳۹۸	د پورتنۍ مسئلې یو بل صورت
۴۰۰	کفار د تسلط په ذریعه زموږ د کومو شیانو مالک کېدای نه سي
۴۰۴	د پورتنۍ مسئلې یو بل صورت
۴۰۷	د حربي کافر د مسلمان غلام حکم
۴۰۹	بَابُ الْمُسْتَأْمِنِ
۴۰۹	دار الحرب ته د داخلېدونکي مسلمان لپاره حکم
۴۱۱	له دار الحرب شخه د قرض یا د غضب مال راوړل
۴۱۴	له کوم حربي شخه چي مال غضب سوی وي د هغه مسلمانېدل او دار الاسلام ته راتلل
۴۱۵	په دار الحرب کې مسلمان قتلول

۴۱۸.....	فَضْلٌ (فِي بَيَانِ أَحْكَامِ الْمُسْتَأْمِنِ مِنَ الْحَرْبِ)
۴۱۸.....	حربي ته به څومره مودت امان وړ کول کيږي؟
۴۲۰.....	که حربي په دارالاسلام کي ځمکه رانيسي (حکم)
۴۲۲.....	که حربي په دارالاسلام کي پوچا ته په قرض يا په امانت مال وړ کړي وي (حکم)
۴۲۴.....	له جنگ څخه بغير د حاصل سوي مال حکم
۴۲۶.....	د اسلام راوړونکي حربي د دارالحرب د مال او داسي نورو حکم
۴۲۸.....	د اسلام راوړونکي حربي قتل کول
۴۳۲.....	دهغه مقتول ديت چي دهغه هيڅ وارث نه وي
۴۳۴.....	بَابُ الْعَشْرِ وَالْخَرَاجِ
۴۳۴.....	د عربو ټوله ځمکه عشري ده
۴۳۷.....	ځمکه کله عشري جوړيږي؟
۴۳۹.....	د ښاري او ناآبادي ځمکي آبادول
۴۴۲.....	د خراج او محصولاتو تشريح
۴۴۴.....	«د اوسنۍ زمانې په مقدار سره د جريب او ايکړ تفصيل»
۴۴۶.....	امام ته د محصول کمولو اختيار
۴۴۸.....	د کښت او کرنې پر ښوولو په صورت کي د خراج نه ساقطېدلو بيان
۴۵۰.....	عشر او خراج سره جمع کول
۴۵۳.....	بَابُ الْجَزْيَةِ
۴۵۳.....	د جزيې اقسام او د مقدار بيان
۴۵۷.....	له اهل کتاب او مجوسيانو څخه جزيه اخيستل
۴۵۸.....	د عربو پر مشرکينو او پر مرتدينو د جزيې حکم
۴۶۰.....	پر معذوره کسانو او بېواگانو د جزيې حکم
۴۶۴.....	د جزيه وړ کونکي کس مړ کېدل يا اسلام راوړل
۴۶۶.....	په جزيه کي د تداخل بيان (او د علماؤ اختلاف)
۴۷۱.....	فَضْلٌ (فِي بَيَانِ مَا يَجُزُّ لَهُمْ أَنْ يَفْعَلُوا)
۴۷۱.....	په دارالاسلام کي کليسا او داسي نور جوړول
۴۷۴.....	په دارالاسلام کي د زمينانو د اوسېدلو طور او طريقې

۴۷۵	دزمي د جراثمو سزا
۴۷۸	فَضْلٌ (فِي أَحْكَامِ نَصَارَى بَنِي تَغْلِبَ)
۴۷۸	د بنو تغلب د جزبي مقدار
۴۸۰	د بنو تغلب د آزاد کړل سوو غلامانو حکم
۴۸۲	د خراج، جزبي او د حرييانو د هداياوو مصارف
۴۸۴	بَابُ أَحْكَامِ الْهَرْتَدِيَّيْنَ
۴۸۴	د مرتد اخکام
۴۸۶	پر مرتد له اسلام پېشولو څخه مخکي هغه قتل کول
۴۸۹	د مرتد ملکيت زائلېدل
۴۹۱	د مرتد تر قتل وروسته دهغه د مال حکم
۴۹۵	دار الحرب ته د مرتد تلل
۴۹۸	د مرتد قرضونه (پورونه)
۵۰۱	د مرتدوالي د حالت تصرفات
۵۰۶	د مرتد اسلام راوړل او له دار الحرب څخه واپس راتلل
۵۰۷	دار تداد په حالت کي د کافري مينځي سره وطي کول
۵۰۹	که زوی د خپل مرتد پلار غلام مکاتب جوړ کړي (حکم)
۵۱۲	دار تداد او ديت يوه مسئله
۵۱۳	د پورتنۍ مسئلې يو بل صورت
۵۱۶	ځاوند او ښځه يو ځای مرتد کېدل او دار الحرب ته تلل
۵۱۸	د بچي مرتد کېدل
۵۲۲	بَابُ الْبُعَاةِ
۵۲۲	د باغيانو سره تر جنگ مخکي د مذاکراتو حکم
۵۲۳	د باغيانو سره به کله جنگ شروع کيږي؟
۵۲۵	د باغيانو سره د مدد کونکو حکم
۵۲۹	د باغيانو اخيستل سوی خراج او عشر
۵۳۲	د باغيانو سره په جنگ کي د قاتل او مقتول د وارث جوړېدلو بيان
۵۳۶	پر فتنه گرو (خوارجو او داسي نورو) وسله خرڅول

کتاب اللقیط

- ۵۳۸ دلقيط لغوي او اصطلاحی معنی
 ۵۳۸ د غورخول سوي یچی حکم
 ۵۴۰ دلقيط زیات حقدار به څوک وي؟
 ۵۴۲ دلقيط په باره کي د ذمي د نسب دعوی کول
 ۵۴۵ دلقيط په باره کي د غلام کېدلو دعوی کول
 ۵۴۷ دلقيط په مال کي تصرف کول

کتاب اللقطه

- ۵۵۰ دلقطي حکم
 ۵۵۲ دلقطي لپاره د تشهير حکم
 ۵۵۵ د پورتنی مسئلې نور وضاحت
 ۵۵۷ د څارويو لقطه
 ۵۵۸ د څارويو دلقطي خرچه
 ۵۶۰ د پورتنی مسئلې نور وضاحت
 ۵۶۱ د حل او حرم لقطه
 ۵۶۳ دلقطي د مالک کېدلو دعوی کول
 ۵۶۵ د مالدار لپاره دلقطي څخه نفع اخیستل

کتاب الإیاق

- ۵۶۷ د آبق او ضال تعریف او احکام
 ۵۷۰ د واپس راوستونکي اجرت
 ۵۷۲ د واپس راوستونکي شرعي حیثیت
 ۵۷۴ د غلام نیولو په وخت کي د گواه جوړلویان
 ۵۷۶ د واپس راوستونکي اجرت به پر چا وي؟

کتاب المفقود

- ۵۷۹ د مفقود الخبر احکام
 ۵۸۲ د مفقود کوم قربان د نفقي حق لري؟

۵۸۵	د مفقود د بنسټي احکام
۵۸۸	خو مره مودت به مفقود ته انتظار کيږي؟
۵۹۰	د مفقود وصيت موقوف کېدل
۵۹۴	کتاب الشَّرْكَه
۵۹۴	د شرکت دوه بنيادي قسمونه او دهغوی تعريفات
۵۹۷	د "شرکت عقود" اقسام او د "شرکت مفادضه" تعريف
۶۰۰	"شرکت مفادضه" او د شريکينو مذهب
۶۰۳	د "عقد مفادضه" د شريکانو شرعي حيثيت
۶۰۶	په مفادضه کي د يوه شريک کفاله قبول
۶۰۹	د يوه مفادضه شريک په مال کي اضافه راتلل
۶۱۰	فصل
۶۱۰	د "شرکت مفادضه" اموال
۶۱۴	له پورتنی مسئلې څخه استثناء
۶۱۹	په سامان او عروضو کي شرکت مفادضه
۶۲۰	د "شرکت عنان" تعريف
۶۲۱	په "شرکت عنان" کي د يوه شريک لپاره د زياتي نفع شرط لگول
۶۲۴	د "شرکت عنان" په هکله يو څو مسئلې
۶۲۴	د شريکينو د مال هلاکېدل
۶۲۹	په مخکنی مسئله کي د رانيول سوي سامان حکم
۶۳۱	د شرکت لپاره د مال گټولو شرط
۶۳۳	د شرکت په هکله يو څو مسئلې
۶۳۷	د "شرکت منائع" بيان
۶۴۰	د "شرکت منائع" نتيجه
۶۴۱	د "شرکت وجوه" احکام

- ۶۴۴..... **فَضْلٌ فِي الشَّرْكََةِ الْفَاسِدَةِ**
- ۶۴۴..... په بنکار کولو یا د بوتو (لرگیو) په جمع کولو کې شرکت کول
- ۶۴۶..... د شرکت فاسده یو مثال او د شرکت فاسدېدلو صورتونه
- ۶۴۹..... **فَضْلٌ**
- ۶۴۹..... د شریک له طرفه زکاة ورکول
- ۶۵۳..... که په شرکت مفاوضه کې یو شریک د ځان لپاره مینځه رانیسي (حکم او اختلاف)
- ۶۵۶..... **كِتَابُ الْوَقْفِ**
- ۶۵۶..... د وقف لغوي او اصطلاحی معنی
- ۶۵۶..... د وقف شرعي حیثیت
- ۶۶۳..... د واقف له ملکیت څخه د موقوف شي وتل
- ۶۶۴..... د مشترک شي وقف
- ۶۶۸..... د وقف د پوره کېدلو شرط
- ۶۷۰..... د منقول له اموالو د وقف کولو حکم
- ۶۷۲..... آسونه او وسله (اسلحه) وقف کول
- ۶۷۵..... تر وقف پوره کېدلو وروسته د موقوف شي د خرڅولو او داسې نورو حکم
- ۶۷۸..... د موقوف شي منافع به چیرې صرفول کیږي؟
- ۶۸۱..... دخپل اولاد لپاره د وقف کړې سوي کور تعمیر (جوړول) به د چا پر ذمه وي؟
- ۶۸۲..... له وقف څخه د مات سوي سامان حکم
- ۶۸۴..... په وقف کې دخپل ځان لپاره شرط لگول
- ۶۹۱..... **فَضْلٌ (فِي بِنَاءِ الْمَسْجِدِ وَغَيْرِهِ)**
- ۶۹۱..... د مسجد وقف کله د وقف کونکي له ملکیت څخه وځي؟
- ۶۹۳..... د مسجد د زېرخانې او بالا خانې حکم
- ۶۹۶..... د مسجد خرڅولو او داسې نورو حکم
- ۶۹۸..... داوبو چینلو ځای (سبیل)، مسافر خانه (کاروانسرای) او د داسې نورو جوړولو حکم

کتاب الحدود

(دا کتاب حدونو (او د شرعي سزاگانو د احکامو
په بیان کی) دی

تشریح: تر "کتاب الایمان" وروسته د "کتاب الحدود" د بیانولو وجه داده چي په ایمان (قسمونو) کي چي په حانث کېدلو سره کومه کفارو واجبیږي هغه د عبادت او عقوبت (سزا) په مینځ کي مشترکه ده. او "حد" خالص عقوبت دی. نو د عقوبت په حواله سره په دې دواړو کي څه غونډي مشابهت سته. په همدې وجه مصنف رَجَّه الله تر کتاب الایمان وروسته کتاب الحدود بیان کړی دی.

د حد لغوي او اصطلاحي تعریف

قَالَ: الْحَدُّ لُغَةً: هُوَ الْمَنْعُ فَرَمَائِي: د حد لغوي معنی ده: منع کول وَمِنْهُ الْحَدَّادُ لِلْبَوَّابِ او له همدغه معنی څخه د پیره دار دربانچي. لپاره د "حداد" لفظ استعمال ادى ايمني په همدې وجه پیره دار ته حداد ويل کيږي وَفِي الشَّرِيعَةِ هُوَ الْعُقُوبَةُ الْمُقَدَّرَةُ حَقًّا لِلَّهِ تَعَالَى او په شريعت کي حد هغه سزا ته وايي کوم چي د الله د حق لپاره متعینه سوې وي حَتَّى لَا يُسْئِلَ الْقَصَاصُ حَدًّا تر دې چي قصاص ته حد نه ويل کيږي ايمني له همدې وجهي قصاص ته حد نه ويل کيږي لِأَنَّهُ حَقُّ الْعَبْدِ ځکه چي قصاص د بنده حق دی وَلَا التَّعْزِيرُ او نه تعزير ته حد ويل کيږي لِإِعْدَمِ التَّقْدِيرِ ځکه چي اد تعزير ا مقدار متعین نه دی وَالْمُقَصَّدُ الْأَصْلِيُّ مِنْ شَرْعِهِ: إِلَّا نَزَجَارُ عَنَّا يَتَضَرَّرُ بِهِ الْعِبَادُ او د حد د مشروع کېدلو اصلي مقصد دا دی: چي په کومو شيانو سره بندگانو ته تکليف رسيږي له هغه څخه منع وسي وَالظَّهَارَةُ لَيْسَتْ أَصْلِيَّةً فِيهِ او له گناه څخه ا پاکېدل د حد اصلي مقصد نه دی بِدَلِيلِ شَرْعِهِ فَمَنْ حَقَّ الْكَافِرُ ځکه چي حد خود کافر په حق کي اهم مشروع دی.

اللغات: ﴿حَدَّاد﴾ چوکيدار، څوکيدار، منع کونکی، ﴿بَوَّاب﴾ دربانچي (هغه کس چي پر دروازه ولاړ وي او څوک دننه نه پرېږدي)، پیره دار، ﴿عُقُوبَةُ﴾ سزا، ﴿إِلْزَاجَار﴾ د انفعال مصدر دی: منع کېدل. درېدل، رټل (مباح اللغات)، ﴿يَتَضَرَّرُ﴾ د تفعّل مضارع ده: ضرر او نقصان رسېدل، تکليف رسېدل.

تشریح: په دې عبارت کې صاحب د هدایې رَحْمَةُ اللَّهِ د حَدِّ لَغْوِي او شرعي (اصطلاحی) تعریف او د حَدِّ مشروعیت وجه بیانوي. نو فرمایي چې د حَدِّ لَغْوِي معنی ده: "منع کول. اجازه نه ورکول. بندیز لگول". له همدې کبله چوکیدار (پیره دار) ته حَدَّاد وایي: ځکه چې هغه هر کس او ناکس له داخلېدلو څخه منع کوي او اجازه نه ورکوي.

د حَدِّ شرعي معنی ده: "داسې سزا (عقوبت) کوم چې خالص دالله د حق په توګه متعین سوی وي" (یعني دالله له طرفه چې کومه سزا ټاکل سوې ده هغه ته حَدِّ وایي). له همدې کبله قصاص ته حَدِّ نه ویل کیږي: ځکه چې دهغه سره د بنده حق متعلق وي. او تعزیر ته هم حَدِّ نه ویل کیږي: ځکه چې د تعزیر لپاره هیڅ متعین او معلوم مقدار نسته او په هغه کې کمی او زیاتوب کیږي. او د حَدِّ مشروعیت اصلي مقصد دادی چې کوم شیان د بندګانو لپاره مُضَر او تکلیف رسونکي دي (مثلاً غلا، ددرواغو تهمت او داسې نور) چې ددغه شیانو دروازه بنده سي او نور کسان له داسې حرکتونو څخه منع سي.

"له جرم او ګناه څخه پاکېدل" د حَدِّ اصلي مقصد نه دی. ځکه چې حَدِّ پر کافر هم جاري کیږي. حالانکې هغه بد نصیبه خو په هیڅ ډول له ګناهونو څخه نه پاکېږي.

د زنا د ثبوت طریقه او د ثبوت مطلب

قَالَ: اَلزَّانَا يُمَيَّنُ بِالْبَيِّنَةِ وَالْاِقْرَارِ فرمایي: چې زنا په گواهي او اقرار سره ثابتېږي وَالْمُرَادُ ثُبُوتُهُ عِنْدَ الْاِمَامِ او له ثبوت څخه مراد د اِمام په نېز ثابتېدل دي ايمني زنا په گواهي او اقرار سره د اِمام المسلمين او قاضي مخته ثابتېږي لَاِنَّ الْبَيِّنَةَ دَلِيلٌ ظَاهِرٌ ځکه چې گواهي ظاهري دليل دی وَكَذَا الْاِقْرَارُ او همدارنگه اقرار اهم ظاهري دليل دی لَاِنَّ الصِّدْقَ فِيهِ مُرَجِّحٌ ځکه چې په اقرار کې رښتياوالي غالب وي لَا سِتًّا فِيمَا يَتَعَلَّقُ بِثُبُوتِهِ مَصْرَفٌ وَمَعْرَفٌ خصوصاً دهغه شيانو په باره کې ا په اقرار کې رښتياوالي غالب وي ا چې دهغو د ثبوت سره نقصان او شرمنده ګي تعلق لري انو دهغه شيانو په باره کې به همدا گومان کېږي چې اقرار کونکي بالکل رښتيا وایي وَالْوُصُولُ إِلَى الْعِلْمِ الْقَطْعِيِّ مُتَعَدِّ او يقيني علم اخبرتيا ته رسېدل مشکل وي فَيَكْتَفَى بِالظَّاهِرِ نو ځکه به په ظاهري دليل اکتفاء کېږي.

اللغات: «بَيِّنَةٌ» گواهي، «مُرَجَّح» د تفصيل اسم مفعول دی: راجح، غالب، «مُضَرَّة» مصدر

ميمي دی: نقصان، ضرر، تکليف، رنج، کړاو، «مَعَرَّة» داهم مصدر ميمي دی: شرمندہ گي.

شرمېدل، بې آبه کېدل (بې پرده کېدل)، «وُضُول» د ضرب مصدر دی: رسېدل.

تشرېح: مسئله: داده چي زنا خو يا د گواهانو په بېنه (گواهي) سره ثابتېږي، يا د زاني (زنا کاره) په اقرار سره ثابتېږي، او د ثابتېدلو مطلب دا دی چي کله د زنا په هکله زاني اقرار وکړي يا بېنه پېش کړي سي نو امام المسلمين دي هغه زنا تسليم کړي (او د زنا حکم دي پر وکړي) او تردې وروسته دي حد پر جاري کړي، له ثبوت څخه نفس ثبوت مراد نه دی؛ ځکه چي زنا يو حسي فعل دی، او په حقيقت کي د زنا ثبوت بېنه يا اقرار ته ضرورت نه لري، خو په بېنه يا اقرار سره چي کله د امام المسلمين او د قاضي او مفتي مخته زنا ثابته سي، نو پر هغه به سمدستي او په هغه گډي د زنا حکم لگول کيږي؛ ځکه چي بېنه ظاهري دليل دی، او قاضي به د ظاهر مطابق حکم لگوي. همدارنگه اقرار هم ظاهري دليل دی؛ ځکه چي په اقرار کي د صدق او رښتيا والي اړخ غالب وي، خصوصاً په هغه وخت کي کله چي اقرار د انسان لپاره مضر او شرمندہ کونکی وي، او په حد کي هم داسي کيږي چي د زاني بدن ته ضرر او تکليف رسيږي او هغه په خلکو کي رسوا کيږي او شرمندہ کيږي. او څرنگه چي د زاني په فعل (زنا) سره په قطعي او يقيني توگه د قاضي او نورو خبرېدل ممکن هم نه دی، نو په دې وجه به هم په ظاهري دليل اکتفاء او اعتماد کيږي، او د هغه مطابق به فيصله کيږي.

د زنا د گواهي بيان ۱

قَالَ: فَالْبَيِّنَةُ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَةٌ مِنَ الشُّهُودِ عَلَى رَجُلٍ أَوْ امْرَأَةٍ بِالزِّنَا فرمايي: د گواهي صورت دا دی

چي څلور گواهان د سړي يا ښځي پر زنا گواهي ورکړي لِقَوْلِهِ تَعَالَى: فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً

مِنْكُمْ [النساء: ۱۵] ځکه الله تعالی فرمايلي دي: نو تاسي [اې قاضيانو!] پر دې [متهمو] ښځوله

خپلو مسلمانانو! څخه څلور گواهان وغواړئ! وَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ [النور:

۲] او الله تعالی فرمايلي دي: بيا که هغوی څلور گواهان وړاندي نه کړي [په دې آيت کي د څلورو

گواهانو يادونه سوې ده، نو ځکه به څلور گواهان د زنا گواهي ورکوي اَوْ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ۱ لِذَيْنِ قَدْ فَ امْرَأَتَهُ: اِثْبَتَ

بِأَرْبَعَةٍ يَشْهَدُونَ عَلَى صِدْقِ مَقَالَتِكَ اَوْ نَبِيِّ ﷺ هغه کس ته وفرمايل چي هغه پر خپلي ښځي د زنا

تهمت لگولی وو: ته څلور گواهان را وله! چي هغه ستا دخبري پر رښتيا والي گواهي ورکړي
 وَلَا اَنْ فِي اسْتِرَاطٍ اَلْاَرْبَعَةُ يَتَحَقَّقُ مَعْنَى السَّتْرِ او ځکه چي دخلورو گواهانو په شرط لگولو سره دستر
 او پرده ساتلو معنى ثابتيږي او دمجرم پرده او آبرو خوندي کيږي اَوْ هُوَ مُنْدُوبٌ اِلَيْهِ او همداستر ادزنا
 په باره کي استر مستحب دی وَالْاِشَاعَةُ ضِدُّهُ او ادزنا [خپرول] انشر کول [دستر خلاف دي] وَاِذَا
 شَهِدُوا او کله چي څلور سره گواهان گواهي ورکړي سَأَلَهُمُ الْاِمَامُ عَنِ الزَّانَا مَا هُوَ نو امام او قاضي ا
 دي له هغو څخه دزنا په هکله پوښتنه وکړي چي ١ زنا څه شي ته وايي؟ وَكَيْفَ هُوَ ٢ او زنا
 څرنگه کيږي؟ وَآيَنَ كَيْفَ ٣ او زاني [مشهود عليه] چيري زنا کړې ده؟ وَمَتَى كَيْفَ ٤ او هغه کله
 زنا کړې ده؟ وَبَيْنَ كَيْفَ ٥ او دچا سره يې زنا کړې ده؟ لَئِنْ لَمْ يَكُنْ اَللَّيْسَ بِمَعْرِفَةِ اِسْتَفْسَرَ ٦ مَاعَزَا عَنِ الْكَيْفِيَّةِ
 وَعَنِ الْمَرْئِيَّةِ ځکه چي نبي کریم ﷺ له حضرت ماعز رضی الله عنه څخه دزنا د کيفيت اخرنکوالي او دزنا
 کرده ښځي په هکله پوښتنه او معلومات ا کړي وو وَلَا اَنْ اَلْاِخْتِيَاظُ فِي ذَلِكَ وَاجِبٌ او ځکه چي دزنا
 په ثابتولو کي احتياط کول واجب دي لِأَنَّهُ عَسَاهُ غَيْرُ الْفِعْلِ فِي الْفَرْجِ عَنَاهُ ځکه کېدای سي چي د
 زاني مراد په فرج کي له فعل [او زنا] څخه بغير يو بل شی وي ايمني کتل، مچه اخيستل او داسي نورا اَوْ
 زَنَى فِي دَارِ الْحَرْبِ اَوْ فِي السُّقَاةِ مِنَ الزَّمَانِ يا کېدای سي چي ا هغه په دار الحراب کي زنا کړې وي يا
 په پخوانۍ زمانه کي يې زنا کړې وي اَوْ كَانَتْ لَهُ شُبُهَةٌ لَا يَعْرِفُهَا هُوَ وَلَا الشُّهُودُ كَوَظْمٍ جَارِيَةٍ اِلَى ابْنِ يَ
 کېدای سي چي ادزني لپاره شبهه وي چي په هغه باندي زاني او گواهان نه پوهيږي لکه د زوی د
 مينځي سره وطې کول فَيَسْتَقْصُو فِي ذَلِكَ نو ځکه به امام او قاضي ادزنا په هکله پوره پلټنه
 [پوښتنه] کوي او دزنا د قصې ښځ ته به ځان رسوي اِخْتِيَاظًا لِلدَّرَعِ ددې لپاره چي د "حد" دفع کولو
 او ساقطېدلو ته يوه حيله وسي فَاِذَا بَيَّنُّوْا ذَلِكَ وَقَالُوا: رَأَيْنَاهُ وَطَهَّاهُ فَرَجَهَا كَالْبَيْلِ فِي السُّكْحَةِ بيا
 چي کله گواهان دا خبري ايمني د پوښتنو جوابونه ا بيان کړي او دا ووايي: چي موږ هغه د فلانۍ ښځي
 په فرج کي داسي وطې کونکی او ذکر داخلونکی اوليدی لکه څرنگه چي سلايي په رنجيننه کي
 داخلېږي وَسَلَّ الْقَاهِنُ عَنْهُمْ او امدارنگه کله چي قاضي د گواهانو په باره کي پوښتنه وکړي

فَعَدِلُوا إِلَى السَّيِّئَةِ وَالْعَلَانِيَةِ او په ظاهر او باطن کي هغوی عادلان ثابت سي حَكَمَ بِشَهَادَتِهِمْ نو ايا ادي قاضي د هغو پر شهادت فيصله وکړي وَلَمْ يَكْتَفِ بِظَاهِرِ الْعَدَالَةِ فِي الْحُدُودِ او په حدونو کي به قاضي په ظاهري عدالت اكتفاء نه کوي اخْتِيَالًا لِلدَّرَرِ ددې لپاره چي د "حد" دفع کولو ته حيله وسي قَالَ الْعَلَاءُ: ^۱ إِذْ رُؤُوا الْحُدُودَ مَا اسْتَطَعْتُمْ نبي ﷺ فرمايلي دي: خومره چي ستاسي وس او طاقت اوي، حدونه دفع کوئ! بِخِلَافِ سَائِرِ الْحُقُوقِ عِنْدَ أَنْ حَقِيقَةً په خلاف د نورو حقونو. دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز ايعني په نورو حقونو کي به دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز په ظاهري عدالت اكتفاء کيږي وَتَعْدِيلُ السَّيِّئَةِ وَالْعَلَانِيَةِ يُبَيِّنُهُ فِي الشَّهَادَاتِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى او د ظاهر او باطن عدالت به موږ انشاء الله په "کتاب الشهادات" کي بيان کړو قَالَ فِي الْأَصْلِ: يَخْبِسُهُ حَتَّى يَسْأَلَ عَنِ الشُّهُودِ او په مبسوط کي امام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ فرمايلي دي: چي قاضي به مشهود عليه ازاني ابندي کوي تر دې چي د گواهانو په باره کي پوښتنه وکړي او د هغو احوال ځان ته معلوم کړي لِلْإِتِّهَامِ بِالْجَنَائَةِ حکه چي هغه په جرم [زنا] سره متهم دی وَقَدْ حَبَسَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ رَجُلًا بِالشُّبْهَةِ او نبي کریم ﷺ د تهمت په وجه يو سړی بندي کړی وو بِخِلَافِ الدُّيُونِ حَيْثُ لَا يُحْبَسُ فِيهَا قَبْلَ ظُهُورِ الْعَدَالَةِ په خلاف د قرضونو، نو په هغوی کي به اد گواهانو اد عدالت تر ښکاره کېدلو مخکي مقروض اپور وړی انه بندي کيږي وَسَيَأْتِيكَ الْفَرْقُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى او اد حد او قرض په مینځ کي افرق به انشاء الله ژر ستا مخ ته راسي.

اللفات: ﴿بَيِّنَةٌ﴾ گواهي، شاهدي، ﴿اسْتَشْهَدُوا﴾ داستعمال له باب شخه د جمع مذکر امر حاضر صيغه ده: گواه درول، د گواه تلاش کول، ﴿قَدْف﴾ د ضرب مصدر دی: د زنا تهمت لکول، ﴿مَقَال﴾ قول، خبره، ﴿سَتْر﴾ پرده ساتل، پرده داري (پرده پوشي)، ﴿اسْتَفْسَر﴾ داستعمال ماضي ده: پوښتنه کول (معلومات کول)، په يو چايوه خبره سپينول (څرگندول)، ﴿مَرَائِيَّة﴾ د ضرب له باب شخه د مؤنث اسم مفعول صيغه ده: هغه ښځه چي زنا ورسره سوې وي (زنا کاره ښځه)، ﴿عَسَاهُ﴾ ممکن

● تخریج: رواه الترمذی فی الحدود، رقم الحديث: ۱۴۲۴.

● تخریج: رواه ابو داؤد، رقم الحديث: ۳۶۳۰.

دي، کېدای سي، ﴿عَنَاهُ﴾ د ضرب ماضي ده: مرادول، ﴿دَزَهُ﴾ د فتح مصدر دی: دفع کول، ليري کول (ساقطول)، ﴿يَسْتَقْفِي﴾ د استفعال مضارع ده: د مسئلې تر ښځه ځان رسول، پوره پلټنه او تحقيق کول (تفتيش کول)، ﴿مِيلَ﴾ سلايي (دارانجولرگی)، ﴿مَكْحَلَةً﴾ هغه ښښه چي رانجه پکښي خوندي کيږي چي هغه ته رنجينه (ياسر مه داني) وايي.

تشریح: په دې عبارت کي صاحب د هدايې د گواهي ور کولو کيفيت او طريقه بيان کړې ده کوم چي له ترجمې څخه ښکاره ده، مختصر آد هغه خلاصه داده چي زنا د څلورو گواهانو په گواهي (ښه) سره ثابتيږي، او د څلورو گواهانو دليل د قرآن کریم هغه دوه آيتونه دي کوم چي په عبارت کي ذکر سول، او هغه حديث مبارک دی چي په هغه کي نبي کریم ﷺ له تهمت لگونکي سړي څخه د "إِنَّتِ بِأَرْبَعَةٍ" مطالبه کړې ده. په دې سلسله کي عقلي دليل دادی چي د څلورو گواهانو په شرط کېدلو کي دستر (او پرده ساتلو) رعايت سته، او په زنا او داسي نورو کي ستر غوره او مستحب دی، او د زنا خبر نشر کول او عامول فحش او بې حیائي ده، په حديث کي ذکر سوي دي "مَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ" (يعني څوک چي د يو مسلمان پرده وساتي، رب العالمين به په دنيا او آخرت دواړو کي د هغه پرده وساتي).

وإذا شهدوا إلخ: د دې حاصل دادی چي کله گواهان د گواهي ور کولو لپاره د قاضي مخته راسي، نو قاضي دي له هغو څخه پنځه پوښتني وکړي: ① زنا څه ته وايي؟ ② زنا څنگه کيږي؟ ③ زاني په کوم ځای کي دا کار کړی دی؟ ④ کله او په کوم وخت کي يې کړی دی؟ ⑤ د کومي ښځي سره يې کړی دی؟ دليل دادی چي نبي کریم ﷺ له حضرت ماعز اسلمي رضی الله عنه څخه د زنا کيفيت او د مزنيه ښځي په هکله پوښته کړې وه، لهندامور ته هم په ښه توگه د زنا پلټنه او تحقيق کول پکار دي، د پلټني او تحقيق کولو عقلي دليل دادی چي کېدای سي زاني به د ښځي سره په فرج (شرمگاه) کي وطي کړي نه وي، بلکي فقط فرج ته به يې په غور سره کتلي وي، يا مچ به يې اخيستې وي، يا داسي بل حرکت به يې کړی وي چي هغه به زاني په خپل خيال کي زنا گنلې وي، يا کېدای سي چي فقط ښځه او سړی به په خونه کي سره يو ځای سوي وي او جماع به يې کړې نه وي لېکن گواهانو به په خونه کي د دوی په ليدلو سره د زنا تهمت لگولی وي، يا کېدای سي په دار الحرب کي زنا واقع سوې وي، يا ډېر مودت مخکي به زنا سوې وي، يا د موطوئه ښځي سره به وطي بالشبهه سوې وي، او واطی او گواهانو ته به د دې خبر نه وي، مثلاً هغه ښځه د واطی د زوی مينځه وي، او څرنگه چي په دې ټولو

صورتونو کي حد نه واجبيږي، نو په دې وجه قاضي او مفتي ته پکار دي چي په ښه توگه د زنا تحقيق او پلټنه وکړي، کېدای سي چي يوداسي صورت راوؤځي چي حد ختم او دفع سي.

فَاِذَا بَيَّنَّا لَكِ الْخُلُقَ: فرمايي کله چي گواهان د دې پنځو پوښتنو جواب ورکړي، او دا ووايي چي څرنگه په رنجينه (سرمه دانۍ) کي سلائي دننه کيږي، همدغسي موږ د فلانکي ذکر د فلانۍ ښځي په فرج کي داخل وليدۍ، نو بيا دي قاضي د گواهانو د احوالو او د هغو ذاتي اخلاق او کردار پلټنه وکړي (او د هغو په باره کي دي پوښتنه وکړي)، کله چي په ظاهر او باطن دواړو کي د هغو عدالت ښکاره سي (چي هغوی عادلان او باوري خلگ دي)، نو بيا دي د هغو پر شهادت (گواهي) فيصله وکړي. او قاضي دي فقط په ظاهري عدالت اکتفاء نه کوي، د دې لپاره چي د حد دفع کولو يوه حيله جوړه سي. ځکه کله چي د ظاهر او باطن دواړو پلټنه وسي نو کېدای سي چي په گواهانو کي يوه داسي کمزوري ثابته سي چي دهغه په وجه د دوی گواهي د قبولولو پر پاته نه سي نو په دې توگه به حد ختم او دفع سي؛ ځکه چي په حديث کي حتی الامکان د حد د ختمولو او دفع کولو حکم سوی دی، په عبارت کي دِ اِخْتِيَاظًا لِلدَّرءِ واضح مطلب همدا دی.

د دې په خلاف له حدودو څخه بغير چي نور کوم حقوق دي که په هغوی کي قاضي فقط په ظاهري عدالت اکتفاء وکړي، نو هيڅ حرج او پروانه لري، د ظاهري او باطني عدالت نور وضاحت به په ”کتاب الشهادت“ کي بيان سي (انشاء الله تعالی)

قال محمد إلخ: امام محمد رحمه الله په مبسوط کي ليکلي دي چي د گواهانو تر شهادت وروسته به قاضي مشهود عليه بندي کړي، او تر څو چي د گواهانو د احوالو ښه تحقيق نه وکړي، تر هغه وخته پوري به پر مشهود عليه هيڅ کاروايي نه کوي، ځکه کېدای سي چي گواهانو پر هغه عيب او تهمت لگولی وي، او د هغو تهمت به د حقيقت سره هيڅ تعلق نه لري، يا کېدای سي چي د هغو شهادت به صحيح وي نو مشهود عليه به وټنښتيري (نو په دې وجه به يې بندي کوي)، اوله نبي کریم ﷺ څخه هم دا ثابته ده چي هغه ﷺ د تهمت پر بناء يو تورن (تهمت کس) بندي کړی.

د دې په خلاف د قرضونو مسئله ده، نو د قرض په شخړه او د قرض په مسئله کي به تر هغه وخته پوري مقروض (پور وړی) نه بندي کيږي تر څو چي د گواهانو عدالت ښکاره نه سي؛ ځکه چي په قرض او دين کي کفيل اخيستل مشروع دي او د کفيل په ذريعه هغه اداء کېدای سي، لېکن په حد کي کفيل اخيستل صحيح نه دی، همدا هغه فرق دی چي صاحب د کتاب يې د بيانولو وعده کړې ده، لېکن صاحب د کتاب هغه بيان کړی نه دی، موږ دلته بيان کړی.

د زنا به هکله د اقرار کولو د شمېر بیان

قَالَ: وَالْإِمْرَأُ أَنْ يُعْزِمَ الْهَائِلُ عَلَى نَفْسِهِ بِالْزِنَا أَرْبَعَ مَرَّاتٍ فِي أَرْبَعَةِ مَجَالِسٍ مِنْ مَجَالِسِ الْقِيَمَةِ فَرَمَاي: او د اقرار صورت دادی چي عاقل او بالغ سړی څلور واره، په څلورو مجلسونو کي پر خپل ځان د زنا اقرار وکړي **کَلَّمَ أَكْثَرَ زَوْءِ الْقَاهِنِ** هروار چي هغه د زنا اقرار وکړي، نو قاضي دي هغه رد کړي **فَاشْتَرَطَ الْبُلُوغُ وَالْعُقْلُ لِأَنَّ قَوْلَ الصَّبِيِّ وَالْمَجْنُونِ غَيْرُ مُعْتَبَرٍ أَوْ هُوَ غَيْرُ مُوجِبٍ لِلْحَدِّ** نو د بلوغ او عقل شرط ځکه لکول سوی دی چي د کوچني او لهوني قول معتبر نه دی یا د هغه اقرار ا د حد واجبیدلو اسبب نه دی **وَاشْتَرَطَ الْأَرْبَعُ مَرَّاتٍ مَذْهَبَنَا** او د څلورو واره اقرار کولو شرط زموږ د مذهب مطابق دی **وَعِنْدَ الشَّافِعِيِّ يَكْتَفِي بِالْإِقْرَارِ مَرَّةً وَاحِدَةً** او د امام شافعي رحمه الله په نېز په یوه وار اقرار کولو سره اکتفاء کيږي **اغْتَبَارًا بِسَائِرِ الْحُقُوقِ** پر نورو حقونو باندي په قیاس کولو سره **وَهَذَا لِأَنَّهُ مُظْهَرٌ** او دا ځکه چي یو وار اقرار کول د زنا لپاره ا څرگندونکی دی ایعني په یوه وار اقرار کولو سره هم زنا ښکاره کيږي **وَتَكَرَّرَ الْإِقْرَارُ لَا يُفِيدُ زِيَادَةَ الظُّهْرِ** او د اقرار مکرر والي د زیاتي څرگندوني فایده نه ورکوي ایعني کله چي یو وار په اقرار سره زنا ښکاره سي، نو بیا په بل وار اقرار کولو سره زنا نوره نه ښکاره کيږي، ځکه چي اقرار خود گواهی په څیر نه دی **بِخِلَافِ زِيَادَةِ الْعَدَدِ فِي الشَّهَادَةِ** په خلاف په گواهی د شمېر د زیاتوالي **وَلَكِنْ حَدِيثُ مَا عَزَى^۱** اوزموږ دلیل د حضرت ماعز رضی الله عنه حدیث دی **قَالَ: أَخْبَرَنَا الْقَوْمُ أَنَّ تَمَّ الْإِقْرَارُ مِنْهُ أَرْبَعَ مَرَّاتٍ فِي أَرْبَعَةِ مَجَالِسٍ** ځکه چي نبي کریم ﷺ تر هغه وخت پوري د حد جاري کول مؤخر کړل تر دې چي د حضرت ماعز له طرفه په څلورو مجلسونو کي څلور وار اقرار پوره سو **فَلَوْ ظَهَرَ بَيِّنَاتُهَا لَنَا أَخْرَجْنَا لَهَا ثَبُوتَ الْوُجُوبِ** نو که له څلورو وارونو څخه په کمه حد ښکاره کېدای نو د وجوب ثبوت وروسته به نبي ﷺ د حد جاري کول نه مؤخر کولای **وَلَأَنَّ الشَّهَادَةَ اخْتَصَّتْ فِيهِ بِزِيَادَةِ الْعَدَدِ** او ځکه چي د زنا گواهي د شمېر په زیادت سره خاص کړی سوې ده **فَكَذَا الْإِقْرَارُ** نو همداسي به اقرار اهم ا د شمېر په زیادت سره خاص کيږي **إِعْظَامًا لِأَمْرِ الزِّنَا** د دې لپاره د چي د زنا د معاملې اهمیت ا خلکو ته ا څرگندسي **وَتَحْقِيقًا لِنَعْنَى السَّتْرِ** او چي دستر او پرده پوشی ا معنی ثابت کړی سي **وَلَا بُدَّ مِنْ اخْتِلَافِ الْمَجَالِسِ** او د اقرار د مجلسونو بدله بدل ضروري دي **لِإِسْرَافِنَا** د هغه حدیث په وجه کوم چي موږ روایت کړی **وَلَأَنَّ لِاتِّحَادِ الْمَجْلِسِ أَثَرًا فِي جَمْعِ الْمُتَفَرِّقَاتِ** او ځکه چي د

^۱ تخریج: رواه البخاری فی الحدود باب ۲۲ رقم الحديث: ۶۸۱۵

متفرقاتو ایلا بیلو شیانو^۱ په جمع کولو کي دمجلس اتحادلره اغتبا دخل وي امثلا که یو شوک په یوه مجلس کي شو واره دسجدې آیت تلاوت کړي، نو هغه ټوله دیوه آیت په خیر شمارل کيږي. او یوه سجده واجبيږي فَعِنْدَهُ يَنْحَقُّ شُبْهَةُ الْإِتِّحَادِ فِي الْإِقْرَارِ نو دمجلس د متحد کېدلو په وخت کي به په قرار کي داتحاد یووالي^۲ شبهه پیداسي وَ الْإِقْرَارُ قَائِمٌ بِالْإِقْرَارِ او اقرار په اقرار کونکي سره قائم دی فَيُعْتَبَرُ اخْتِلَافُ مَجْلِسِهِ دُونَ مَجْلِسِ الْقَاضِي نو حکم به دمقرر دمجلس بدلېدل معتبر وي. نه د قاضي دمجلس وَ الْاِخْتِلَافُ بِأَنْ يَزِدَّهُ الْقَاضِي كَلْبًا أَقْرَأَ او دمجلس بدلېدلو صورت دادي چي کله هر وار مقرر اقرار وکړي نو قاضي دي دهغه اقرار رد کړي فَيَذْهَبَ حَيْثُ لَا يَرَاهُ ثُمَّ يَجِيءُ فَيَقْرَأُ هُوَ او ابيادي مقرر دومره ولاړ سي چي قاضي هغه نه ويني^۳ او ابيادي راسي اقرار دي وکړي هُوَ الْمَرْوِيُّ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ له امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ شخه همداسي نقل سوي دي لَأَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ^۴ طَرَدَ مَا عَزَا فِي كُلِّ مَرَّةٍ حَتَّى تَوَارَى بِحِيطَانِ الْمَدِينَةِ حکم چي نبي کریم ﷺ په هر وار کي حضرت ماعز رتلي وو تر دې چي هغه اهر وار د مدينې تر دېوالونو نيام سوي اپت سوي اوو.

اللفات: ﴿مُظْهِر﴾ د افعال اسم فاعل دی: بنکاره کونکی (خرگندونکی)، ﴿أَخْرَجَ﴾ د تفعیل ماضي ده:

ځنډول، وروسته کول، مؤخر کول، ﴿طَرَدَ﴾ د نصر ماضي ده: ليري کول، رتل (غندل)، شړل، ﴿تَوَارَى﴾ د تفاعل ماضي ده: پټېدل، نيامېدل، ﴿حِيطَانِ﴾ جمع د حَائِط ده: دېوال.

تشریح: په دې عبارت کي د اقرار تفصيل بيان سوي دی، حاصل يې دادي چي که عاقل او بالغ سړی پر خپل ځان خلور واره په جلا جلا مجلس کي د قاضي مخته د زنا اقرار وکړي، نو پر هغه به زنا ثابتيږي او قاضي به پر هغه د حد جاري کولو فيصله کوي، او خلور واره اقرار کول زموږ په نېز شرط دی، لېکن د شوافعو په نېز فقط په يوه وار اقرار کولو سره پر مقرر (اقرار کونکي) زنا ثابتيږي.

د امام شافعي دليل: په دې سلسله کي دهغه اول دليل قياس دی، يعني څرنگه چي له حد شخه بغير په نورو حقوقو کي فقط يو وار اقرار کافي دی، خلور واره شرط نه دي، همداسي به په حدودو کي هم فقط يو وار اقرار کافي وي، دهغه دويم دليل دادي چي د اقرار مقصد د زنا بنکاره کول دي، او په يوه وار اقرار کولو سره په پوره توگه زنا ثابتيږي او بنکاره کيږي، لهذا بېله وجهي به خلور واره د اقرار کولو شرط نه لگول کيږي، حکم چي دا خود د تحصيل د حاصل دی کوم چي پر خپل ځای لغو او ممنوع دی.

زموږ دليل: د حضرت ماعز اسلمي رضي الله عنه واقعه ده چي په هغه کي نبي کریم ﷺ تر خلور واره اقرار کولو وروسته پر حضرت ماعز رضي الله عنه حد جاري کړی دی، بنکاره خبره ده چي که يو وار اقرار کول د حد د جاري کولو

^۱ تخريج: قدم نثرينه في الحديث السابق

لپاره کافي وای، نو نبي کریم ﷺ به هيڅکله هغه نه دفع کولای؛ په دې سلسله کې زموږ عقلي دليل (کوم چې دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ د قياس جواب هم دی) دادی چې په قرآن او حديث دواړو کې د زنا شهادت د څلورو گواهانو سره د گواهي سره خاص دی (چې پوره څلور گواهان به گواهي ورکوي)، او په اقرار سره هم د شهادت په څير زنا ثابتېږي، نو ځکه به اقرار هم د څلورو وارو (أربع مرّات) سره خاص وي، ددې لپاره چې د زنا اهميت او پر زنا باندي واقع کېدونکي سختي او شدت خلکو ته معلوم سي، او د ستر (او پرده ساتلو) معنی ثابته سي. څرنگه چې د حضرت ماعز ؓ په حديث کې د مجلس دا اختلاف او تبديلی ذکر سوی دی، نو ځکه د مقر لپاره د هر وار اقرار په وخت کې د مجلس بدلون ضروري دي، او دا تبديلي د مقر له طرفه معتبره ده، چې د هغه صورت دادی چې کله مقر يو وار اقرار وکړي، نو قاضي دي پر هغه هيڅ توجه نه کوي، بيا دي مقر له هغه ځای څخه دومره ليري ولاړ سي چې د قاضي له سترگو څخه پټ سي، بيا دي دويم ځل راسي اقرار دي کړي، او قاضي دي د هغه پر اقرار هيڅ توجه نه کوي، همدا سي دي څلور واره وکړي؛ ځکه چې د حضرت ماعز ؓ په هکله دا مشهور ده چې نبي ﷺ به هر وار د هغه اقرار رد کوی، او هغه به هر وار خپل ځان د مدينې تر ډېوالونو نياموی.

د مجلس دا اختلاف او بدلون دويم دليل دادی چې مجلس بيلابيل (متفرق) شيان جمع کوي، لکه د قې او سجده تلاوت په مسئله کې چې په دې هکله پوره بحث وسو، اوس که چيرې د اقرار مجلس متحد سي (او په يوه مجلس کې څلور واره اقرار وسي)، نو د اقرار د متحد کېدلو شبهه به پيداسي (چې شايد دا به يو اقرار وي، نه څلور واره)، لهذا د څلورو وارو (أربع مرّات) د تحقق او ثبوت لپاره مجلس بدلون ضروري دي.

د اقرار احکام

قَالَ: فَإِذَا تَمَّ الزَّامُ أَرْبَعَ مَرَّاتٍ سَأَلَهُ عَنِ الزَّامِ مَا هُوَ فَرَمَا: كُلُّهُ فِي أَقْرَارِ كَوْنِكُمْ أَمْقَرًا څلور واره اقرار وکړي نو قاضي دي له هغه څخه د زنا په باره کې پوښتنه وکړي ① چې زنا څه شي ده؟ وَكَيْفَ هُوَ ② او زنا څرنگه کيږي وَأَيْنَ لَيْ ③ او هغه چيرې زنا کړې ده وَبِمَنْ لَيْ ④ او د چا سره يې زنا کړې ده فَإِذَا بَيَّنَّ ذَلِكَ كله چې مقر دا ټولي خبرې بيان کړي او ددې سوالونو جواب ورکړي لِوَمَهُ الْحَدُّ نو پر هغه حد لازم سو لِتَمَامِ الْحُجَّةِ ځکه چې حجت او دليل ا پوره سو وَمَعْنَى السُّؤَالِ عَنْ هَذِهِ الْأَشْيَاءِ بَيِّنَاتٌ فِي الشَّهَادَةِ او ددې شيانو په هکله د سوال کولو مطلب موږ د شهادت په بحث کې بيان کړی وَلَمْ يَذْكُرِ السُّؤَالَ فِيهِ عَنِ الزَّامِ او په اقرار کې امام قدوري رَحِمَهُ اللهُ د وخت په هکله د سوال کولو يادونه کړې نه ده وَذَكَرَهُ فِي الشَّهَادَةِ حالانکې د شهادت په بحث کې يې ددې يادونه کړې ده لِأَنَّ تَقَادُمَ الْعَهْدِ يَنْتَفِئُ الشَّهَادَةُ دُونَ الْإِقْرَارِ ځکه چې د زمانې مخکې والي او پخوانی

والي فقط له شهادت څخه منع دي، نه له اقرار څخه وَقِيلَ: لَوْ سَأَلَهُ او وړيل سوي دي: که چيري قاضي له مقر څخه دوخت پوښتنه ايم او کړي جَاؤْ نو جائز دي لِيَجْوَازَ اَنَّهُ زَنَىٰ فِي صَبَاةٍ ځکه کېدای سي چي هغه به کوچنيوالي کي زنا کړې وي.

اللغات: «يَنْ» د تفعيل ماضي ده: بيانول، څرگندول، «حُجَّةٌ» دليل، «تَقَاذُرٌ» د تفاعل مصدر دی: ډېر

منځکي کېدل، پخوانی کېدل، «صَبَاةٌ» د کوچنيوالي وخت، کوچنيتوب (وروکتوب، ماشومتوب).
تشریح: فرمايي چي کله مقر څلور واره اقرار وکړي، نو قاضي دي له هغه څخه د گواهانو په څير د زنا په هکله، همدارنگه د زنا د کيفيت او د زنا د مقام او داسي نورو په هکله پوښتنه وکړي، او کله چي مقر د هري پوښتني جواب ورکړي، نو بيا دي قاضي پر هغه حد جاري کړي، لېکن قاضي به د مقر څخه د زنا دوخت پوښتنه نه کوي، ځکه که څه هم د زنا وخت ليري کېدل او د زنا وخت ډېر تېرېدل د شهادت له قبوليت څخه منع دي، لېکن دا اقرار له قبوليت څخه منع نه دي (يعني که څه هم ډېر وخت تېر سوي وي، بيا به هم د زنا اقرار قبلېږي)، ځکه چي انسان پر خپل ځان په اقرار کولو متهم کېدای نه سي، او د هغه اقرار د هغه په حق کي حجت وي، بيا هم که قاضي له هغه څخه په دې هکله پوښتنه وکړي، نو څه حرج نه لري، ځکه کېدای سي چي هغه به په کوچنيوالي کي زنا کړې وي، او د کوچنيوالي پر زنا حد نه جاري کېږي، نو ځکه د واقعي او معاملي د صفا کولو لپاره په دې باره کي پوښتنه کول غوره دي.

که اقرار کونکي له خپل اقرار څخه رجوع وکړي؟

فَإِنْ رَجَعَ النَّبِيُّ عَنْ الزَّانِيَةِ قَبْلَ إِقَامَةِ الْحَدِّ او که چيري اقرار کونکي تر حد جاري کېدلو منځکي له خپل اقرار څخه رجوع وکړي أَوْ فِي وَسْطِهِ ياد حد جاري کېدلو په دوران کي له خپل اقرار څخه رجوع وکړي أَقْبَلَ رُجُوعُهُ وَخَلَّى سَبِيلَهُ نو د هغه رجوع به قبلېږي او د هغه لاره به پرېښوول کېږي (يعني له هغه څخه به حد ساقطېږي) وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: وَهُوَ قَوْلُ ابْنِ أَبِي لَيْلَى: يُقِيمُ عَلَيْهِ الْحَدَّ او امام شافعي رَجَعَهُ الله فرمايلي (او همداد ابن أبي ليلى قول دی): چي پر هغه به بيا هم حد جاري کېږي لَأَنَّهُ وَجَبَ الْحَدُّ بِإِقْرَارِهِ ځکه چي د هغه په اقرار سره حد واجب سو فَلَا يَنْظُرُ بِرُجُوعِهِ وَإِنْ كَانَهُ نو ځکه به اوس د هغه په رجوع او انکار کولو سره حد نه باطلېږي كَمَا إِذَا وَجَبَ بِالسَّهْوَةِ لکه په هغه صورت کي اچي حد نه باطلېږي اکه چي حد په گواهي سره واجب سي وَصَارَ كَالْقَصَاصِ وَحَدِّ الْقَذْفِ او دا د قصاص او حد قذف په څير سو وَلَنَا: أَنَّ الرُّجُوعَ خَيْرٌ مُّخْتَبِرٌ لِلصِّدْقِ او زموږ دليل دا دی: چي رجوع کول يو داسي خبر دی چي په هغه کي درنښتيا والي احتمال سته كَالْإِقْرَارِ لکه په اقرار کي اچي درنښتيا والي احتمال غالب دی وَلَيْسَ أَحَدٌ يُكْذِبُ فِيهِ او

په رجوع کي بل شوک داسي نسته چي دهغه تکذيب وکړي فَيَتَحَقَّقُ الشُّبْهَةُ فِي الْإِقْرَارِ نو په اقرار کي به شبهه ثابته سي او په شهبی سره حدود ساقطیږي أَبْخِلَافٍ مَا فِيهِ حَقُّ الْعَبْدِ په خلاف دهغه شي چي په هغه کي د بنده حق سته ایعني چي هغه د بنده حق دی أَوْ هُوَ الْقَصَاصُ وَحَدُّ الْقَذْفِ او هغه قصاص او حد قذف دی لِوُجُودِ مَنْ يُكَذِّبُهُ ځکه چي ا په دوی کي داسي شوک سته چي دهغه تکذيب وکړي وَلَا كَذْلِكَ مَا هُوَ خَالِصٌ حَقُّ الشَّرِّعِ او کوم چي خالص د شریعت حق دی ایعني حد ا هغه داسي نه دی وَلْيُسْتَعْبَإُ لِلْإِمَامِ أَنْ يُلَقِّنَ النِّعَةَ الرَّجُومَ او د امام لپاره مستحب دي چي اقرار کونکي ته درجوع تلقین ورکړي فَيَقُولُ لَهُ: لَعَلَّكَ لَمْ تَسْتَ أَوْ قَبْلَتْ نو امام دي هغه ته داسي اووایي: کېدای سي چي تابه انبخته امسه کړې وي یا مچ کړې به دي وي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: لِبَاعِزٍ: لَعَلَّكَ لَمْ تَسْتَ أَوْ قَبْلَتْهَا ځکه چي نبی کریم ﷺ حضرت ماعز رضی الله عنه ته فرمایلي وو: چي کېدای سي تابه هغه مه کړې یا مچ کړې وي قَالَ فِي الْأَصْلِ: وَيَنْبَغِي أَنْ يَقُولَ لَهُ الْإِمَامُ: لَعَلَّكَ تَزَوَّجْتَهَا أَوْ وَطَّئْتَهَا بِشُبْهَةٍ او په مبسوط کي امام محمد رحمه الله فرمایلي دي: او مناسب دي چي امام هغه ته دا هم اووایي: چي کېدای سي تاد هغې سره نکاح کړې وي یا کېدای سي ا تا په شبهه کي دهغې سره وطی کړي وي وَهَذَا اقْرَبُ مِنْ الْأَوَّلِ فِي الْمَعْنَى او د امام محمد رحمه الله ا دا قول د معنی په اعتبار سره اول قول ته نژدې دی.

اللغات: ﴿إِقَامَةٌ﴾ د افعال مصدر دی: قائمول، درول، جاري کول، ﴿وَسَطٌ﴾ مینځ، دوران، جریان، ﴿خَلٌّ﴾ د

تفعلیل ماضي ده: ایله کول، پرېښوول، ﴿قَذْفٌ﴾ د زنا تهمت لکول (پر ښځي د زنا تور لکول)، ﴿يُكَذِّبُهُ﴾ د

تفعلیل مضارع ده: تکذيب کول، درواغجن ثابتول، ﴿يُلَقِّنُ﴾ د تفعلیل مضارع ده: تلقین ورکول، پوهول، په ټینګه ورته ویل، (مطلب دا چي قاضي دي هغه ته درجوع لاره هواره کړي او هغه دي رجوع ته اړ کړي)،

﴿قَبْلَتْ﴾ د تفعلیل ماضي ده: مچول، مچه اخیستل.

تشریح: مسئله: داده که مقر تر حد جاري کېدلو مخکي یا د حد جاري کېدلو په دوران کي له خپل اقرار

څخه رجوع وکړي، نو زموږ په نېز دهغه رجوع مقبوله او معتبره ده او له هغه څخه به حد ساقطیږي، لېکن د امام

شافعي او ابن أبي لیلی په نېز دهغه رجوع معتبره نه ده او له هغه څخه به حد نه ساقطیږي.

دلیل: د امام شافعي او ابن أبي لیلی دلیل دای چي کله دمقر په یوه وار اقرار کولو سره حد واجب سو، نویا به

دهغه په انکار او رجوع سره حد نه باطلیږي، لکه کله چي د گواهانو په شهادت سره زنا او حد ثابت سي، نویا

د هغه په انکار سره دا حد نه ساقطیږي، او لکه څرنګه چې د مقر په اقرار سره "حد قذف" او "حد قصاص" ثابت سي، نو بیا د هغه په انکار سره نه ساقطیږي، همداسې به "حد زنا" هم وي چې کله هغه یو وار د مقر په اقرار سره ثابت سي، نو بیا به نه ساقطیږي.

زموږ دلیل: دا دی چې څرنګه په اقرار کې د صدق (رښتیاوالي) اړخ راجح او غالب وي. همداسې په رجوع او انکار کې هم د صدق اړخ غالب وي؛ ځکه چې په رجوع کې هم راجع یک تنها وي. او بل څوک د هغه تکذیب کونکی نه وي. نو کله چې هغه تر اقرار وروسته رجوع او انکار وکړي، نو په یوه معامله کې د اقرار او انکار د جمع کېدلو په وجه په معامله کې شبهه پیدایږي، او حلولد په شهبه سره ساقطیږي. نو په همدې وجه موږ د مقر په رجوع کولو سره د حد ساقطېدلو فیصله کړې ده او د هغه رجوع ته مو اعتبار او قبولیت ورکړی دی. او د "حد قذف او حد قصاص" مسئلې د "حد زنا" پر مسئله قیاسول صحیح نه دي. ځکه چې حد قذف او حد قصاص د بندګانو حق دی، او د هغو په انکار کې مدعي مکذب او درواغجن وي. لېکن حد زنا د الله تعالیٰ حق دی، په دې کې نه څوک مدعي سته او نه مکذب، نو په دې وجه به حد قذف او حد قصاص په انکار او رجوع سره باطلیږي، لېکن حد زنا به په انکار او رجوع سره باطلیږي.

ويستحب للإمام الخ: فرمایي: کله چې مقر د امام یا د قاضي او مفتي مخته د زنا اقرار وکړي، نو هغو ته پکار دي چې مقر ته در رجوع تلقین ورکړي او در رجوع لاره ورته هواره کړي. او په دې توګه دي څو پوښتنې ځنې وکړي چې "کېدای سي تا به هغې ته صرف لاس وروړی وي، یا صرف هغه به دي مچ کړې وي او داسې نور". د دې لپاره چې مقر "هو!" وکړي، او حد ختم او ساقط سي، ځکه چې د حضرت ماعز رضي الله عنه سره نبي کریم صلی الله علیه و آله همداسې طریقه اختیار کړې وه.

امام محمد رَجَبَهُ الله په مبسوط کې لیکلي دي چې قاضي ته پکار دی چې مقر ته داسې هم ووايي چې "کېدای سي هغه ستا ښځه (زوجه) وي، یا ته به د هغې سره وطی بالشبهه کړي وي". ځکه که چیرې مقر په دې صورت کې "هو!" ووايي، نو بیا به هم پر هغه حد نه جاري کیږي. او دا قول د معنی په اعتبار سره اول قول ته يعني "لَعَلَّكَ لَمَسْتَهَا أَوْ قَبَلْتَهَا" ته زیات نژدې دی، ځکه چې په دې قول کې هم دا قول په څیر در رجوع تلقین او تأکید سته.

فَصْلٌ فِي كَيْفِيَّةِ الْحَدِّ

(دا) فصل د حد د کیفیت (او طریقې په بیان) کي دی

تشریح: مخکي تر دې صاحب د هدايې رَجْعُهُ الله د "حد" دواچېدلو بیان وکړی. او اوس د "حد" نافذولو بیان کوي، او ښکاره خبره ده چې وجوب له نفاذ څخه مخکي وي، نو په دې وجه صاحب د هدايې د "حد" د وجوب مسئلې مخکي بیان کړي دي.

د رجم کولو (سنګسارولو) طریقه

وَإِذَا وَجَبَ الْحَدُّ وَكَانَ الرَّابِعُ مُصَنَّنًا أَوْ كَلَهُ فِي حَدِّ وَاجِبٍ سَيِّئًا أَوْ زَانِيًا مُحْصَنًا أَوْ وَاوَدَهُ وَالْأَوَّلَى رَجْمُهُ بِالْحِجَارَةِ حَتَّى يَمُوتَ نَوْ قَاضِي دِي هِنَه په ډبرو سره رجم کړي تر دې چې هغه مړ سي رَأَتْهُ الطَّلَعُ رَجَمَ ^① مَاعَزًا وَقَدْ أَحْصَنَ حُكْمَهُ فِي نَبِيِّ كَرِيمٍ ﷺ حَضَرَتْ مَاعَزٌ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا په داسي حالت کي رجم کړی وو چې هغه واده والا وو وَقَالَ فِي الْحَدِيثِ الْمَعْرُوفِ ②: وَزَنَا بَعْدَ إِخْصَانٍ او په مشهور حدیث کي یې فرمایلي دي: او تر محصن کېدلو وروسته زنا ارجم واجبي وَعَلَى هَذَا إجماعُ الصَّحَابَةِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمْ او پر همدې د صحابه وواجماع ده قَالَ: وَيُخْرِجُهُ إِلَى أَرْضٍ فَضَاءٍ فرمایي: چې امام به زاني د پراخي ځمکي اميدان او طرف ته باسي وَيَتَنَبَّأُ الشُّهُودُ بِرَجْمِهِ ثُمَّ الْإِمَامُ ثُمَّ النَّاسُ او د هغه په رجم اسنګسارولو اسره به گواهان شروع کوي بيا امام او ايا خلک كَذَا رَوَى عَنْ عَلِيٍّ هَمْدَاسِي له حضرت علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ څخه نقل سوي دي وَلَأَنَّ الشَّاهِدَ قَدْ يَتَجَاسَرُ عَلَى الْأَذَاءِ او حُكْمَهُ چې کله نا کله گواهان ادرواغجنې گواهي ا پرداء جرأت او بې باکي او کړي کولو ثُمَّ يَسْتَعْظِمُ الْمُبَاشَرَةَ فَيَرْجِمُ بيا په خپل لاس رجم کول غټ او خطرناک او وگني او رجوع وکړي ايمني کله چې اول گواهانو ته د رجم شروع کولو حکم وسي. نو کله نا کله د دوی لپاره دا خبره غټه او درنه ښکاره سي چې په خپله د رجم کار وکړي او په خپلو لاسو مجرم (مشهود عليه) وويلي، نو کېدای سي چې رجوع وکړي، او د گواه په رجوع کولو سره حد

① تخریج: قدمه تخریجه.

② تخریج: رواه الترمذی فی الفن باب ١٦، رقم الحديث: ٢١٥٨.

ساقطيري، او په حديث کي ذکر سوي دي چي خومره ستاسو په وس کي وي، تاسي حد ساقطوئ! او د گواهانو د رجم په شروع کولو کي د حد ساقطېدلو لپاره څه خپله او چل جوړېدای سي، نو ځکه به په دوی شروع کېږي فَكَانَ فِي بَدَائِهِمْ اخْتِيَالٌ لِلدَّرَجَةِ نو د گواهانو د رجم په شروع کولو کي به د حد دفع کولو او ساقطولو ته خپله کېدای سي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لَا تُشْتَرَطُ بَدَائِهِمْ او امام شافعي رَجَبَهُ الله فرمایي: چي د گواهانو شروع کول شرط نه دي اعْتِيَا زَا بِالْجُلْدِ د درې پر وهلو باندې په قیاس کولو سره قُلْنَا: كُلُّ أَحَدٍ لَا يُحْسِنُ الْجُلْدَ موږ وایو: چي هر کس ښه دره نه سي استعمالولای ایعني هر کس په ښه توګه په دره سره وهل نه سي کولای فَرُبَّمَا يَقَعُ مُهْلِكًا نو کېدای سي چي د درې وهل وژونکي ثابت سي وَالْإِهْلَاكُ غَيْرُ مُسْتَحَقٍّ حالانکي ادرې په حد کي د مجرم اوژل واجب نه دي وَلَا كَذَلِكَ الرَّجْمُ او رجم داسي نه دی لَأَنَّهُ إِثْلَافٌ ځکه چي رجم خو هلاکول او وژل دي.

اللغات: ﴿رَجْمٌ﴾ د نصر ماضي ده: رجم کول، سنگسارول، مجرم په ډېرو وژل. **﴿مُحَصِّنٌ﴾** د افعال اسم فاعل دی، د دې لفظ خپله معنی ده: پاک لمنی سړی، مراد ځني هغه کس دی چي واده یې کړی وي او ښځه لري (یعني واده والا سړی)، همدارنګه هغه به عاقل، بالغ، آزاد او مسلمان وي، په محصن سړي کي دا ټوله شيان شرط دی چي وروسته به د دې بحث وسي، **﴿أَوْضَ قَضَاءٌ﴾** خلاصه ځمکه، پراخه ځمکه (پراخ ډګر)، میدان، **﴿يَتَجَاسَرُ﴾** د تفاعل مضارع ده: جرأت کول، زړورتیا کول، بې پروايي او بې باکي کول، **﴿يَسْتَغْطَرُ﴾** داستفعال مضارع ده: غټ گڼل (يو کار پر ځان درون گڼل)، پريوشي د غټ خیال کول، **﴿جُلْدٌ﴾** په دره سره وهل، **﴿إِثْلَافٌ﴾** ضایع کول (بريادول)، ختمول، هلاکول (وژل).

تشریح: مسئله: داده چي کله په گواهی یا اقرار سره پر زاني باندي زنا ثابته سي، او قاضي دهغه په حق کي د رجم (سنگسارولو) فیصله وکړي او زاني محصن هم وي یعني واده والا وي، نو قاضي دي هغه په ډېرو سره رجم وکړي، او تر هغه وخته پوري دي رجم جاري وساتي تر څو چي هغه مړ سي: ځکه چي په همدې حالت کي نبي کریم ﷺ حضرت ماعز رجم کړی وو، او په یو بل حديث کي (کوم چي له حضرت عائشې رَضِ اللهُ عَنْهَا څخه روایت سوی دی) هم دغه حکم سوی دی چي که زاني محصن وي، نو هغه به رجم کیږي، په ابو داؤد شریف کي هغه حديث داسي ذکر دی "لَا يَجِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا بِأَخْذِ ثَلَاثِ رُجُلٍ زَنَى بَعْدَ إِخْصَانٍ فَإِنَّهُ يُرْجَمُ... إلخ"، یعني په درې وجهو سره د

مسلمان وينه بيول روايي، چي له هغو څخه يوه وجه د مُحصَن سړي زنا كول دي. نو هغه به رجم كيږي. (بنايه ج: ۶، ص: ۲۰۵). او د مُحصَن سړي په رجم كولو باندي د صحابه وو اجماع هم سوې ده.

قال ويخذه الخ: فرمايي چي كله امام د زاني درجم كولو اراده وكړي. نو امام دي هغه د بنار او آبادۍ څخه دباندې پراخ ميدان ته وباسي، او په گواهانو سره دي درجم شروع وكړي. بيا دي امام په خپله هغه رجم كړي، او تر دې وروسته دي په څلگو سره هغه رجم كړي. همدا ترتيب له حضرت علي رضي الله عنه څخه نقل سوي دى، د دې عقلي دليل دادى چي كله نا كله گواهان د درواغو په گواهي سره پريو چا زنا او حد واجب كړي، لېكن كله چي درجم او سنگسارولو منظر وويني او په دوى درجم شروع وسي نو دوى وييرېږي او له گواهي څخه رجوع وكړي، او حكم همدا دى چي حتى الامكان به حد دفع كيږي. نو ځكه د حد دفع كولو لپاره د حيلې په توگه له گواهانو څخه درجم شروع كول زموږ په نېز شرط دي.

د امام شافعي رحمه الله په نېز له گواهانو څخه شروع كول شرط نه دى، لكه كله چي غير مُحصَن (نا واده والا سړى) زنا وكړي او په گواهي سره پر هغه حد واجب سي، نو په هغه كي هم له گواهانو څخه د درې وهلو (جلد) شروع كول شرط نه دي، همداسي به په رجم كي هم له گواهانو څخه شروع كول شرط نه وي. گواكي امام شافعي رحمه الله رجم پر جلد باندي قياس كړى دى. لېكن زموږ له طرفه هغه ته جواب دادى چي هر څوك په ښه توگه د نه سي استعمالوالاى (بلكي دا خود جلاد او د نه باز كار دى)، نو كېداى سي چي گواه ناولده وي او مجرم ته به زياتي او سختي درې وركړي چي دهغه په وجه به مجرم مړ سي، حالانكي په درو وهلو (جلد) كي د مجرم وژل مقصود نه دي. د دې په خلاف په رجم كي د زاني وژل مقصود دي. نو كه درجم په صورت كي گواه ناولده او بې تجربې وي، او په ډېر زور سره پر مجرم د ډېرو باران وكړي، نو هم څه پروانه لري، لهذا پر جلد باندي رجم قياسول صحيح نه دي، ځكه چي په دواړو كي فرق سته.

له رجم څخه د گواهانو د انكار كولو حكم

قال: فَإِنْ اِمْتَنَعَ الشُّهُودُ مِنَ الْاِبْتِدَاءِ فرمايي: كه چيري گواهان اد رجم له شروع څخه منع سي سَقَطَ الْحَدُّ نو حد ساقطېږي لِأَنَّهُ دَلَالَةُ الرَّجُوعِ ځكه چي "منع كېدل" درجوع كولو دليل دى وَكَذَا إِذَا مَاتُوا أَوْ غَابُوا فِي ظَاهِرِ الرِّوَايَةِ او همدارنگه په ظاهر روايت كي احد ساقطېږي ا كله چي گواهان مړه سي يا غائب سي لِقَوَاتِ الشَّرْطِ ځكه چي شرط فوت سو وَإِنْ كَانَ مَقْرَأَ الْإِمَامُ ثُمَّ النَّاسُ او كه زاني په خپله اقرار كونكى وي نو درجم شروع دي امام وكړي او ابيانور خلك كَذَا رَوَى عَنْ

عليه السلام همداسي له حضرت علي عليه السلام څخه نقل سوي دي و رَمَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ^① الْغَامِدِيَّةَ بِحَصَاةٍ مِثْلِ الْحِصَّةِ او غامديه بښخه تر ټولو مخکي نبي کریم ﷺ د نخود اچنې په څير په کوچني کاني سره وويشتله وَكَانَتْ قَدْ اعْتَرَفَتْ بِالزَّنا او هغې د زنا اقرار کړې وو وَيُغْسَلُ وَيُكْفَنُ وَيُصَلَّى عَلَيْهِ او رجم کړې سوي کس [مرجوم] ته به غسل ورکول کيږي او پر هغه به د جنازې لمونځ کيږي لِقَوْلِهِ ﷺ فِي مَا عَزَى: اصْنَعُوا ^② بِهَ كَمَا تَصْنَعُونَ بِمَوْتَاكُمْ ځکه چي نبي کریم ﷺ د حضرت ماعز اسلمي عليه السلام په هکله وفرمايل: تاسي دده سره هغه معامله او چلندا وکړئ! کوم چي يې تاسي د خپلو مړو سره کوي وَلَأَنَّهُ قُتِلَ بِحَقِّ او ځکه چي مرجوم د يو حق په وجه سره وژول سوي دی فَلَا يَسْقُطُ الْغُسْلُ نو ځکه به له هغه څخه غسل نه ساقطیږي كَالْيَقْتُولِ قِصَاصًا لکه په قصاص کي چي د وژول سوي کس اخځه غسل نه ساقطیږي وَصَلَّى النَّبِيُّ ﷺ عَلَيْهِ ^③ عَلَى الْغَامِدِيَّةِ بَعْدَ مَا رُجِنَتْ او د غامديه تر رجم کېدلو وروسته نبي کریم ﷺ پر هغې د جنازې لمونځ وکړی.

اللغات: ﴿امْتَنَعَ﴾ دافتعال ماضي ده: منع کېدل، راگر ځېدل، ﴿حَصَاةٌ﴾ شکه، کوچنی ډبره (کوچنی

کاني)، ﴿حِصَّةٌ﴾ يوه دانه نخود، چنه (ډيرو ته حصص) وايي.

تشریح: مسئله: داده که چيري گواهان انکار وکړي چي موږ په رجم شروع نه کوو، نو له مشهود عليه څخه حد ساقطیږي، ځکه چي انکار کول درجوع علامه (نښه) ده، او په ظاهر روايت کي د گواهانو د مرگ او د هغو د غائبېدلو هم دغه حکم دی.

که چيري پر زاني په خپل اقرار سره حد واجب سوي وي نو په دې وخت کي به امام په رجم شروع کوي، بيا به خلک رجم شروع کوي؛ ځکه کله چي غامديه نومي ښځي اقرار وکړی، نو تر ټولو مخکي نبي کریم ﷺ په رجم شروع وکړه او هغه يې په کوچنۍ ډبره وويشتله، او له حضرت علي عليه السلام څخه هم دغه ترتيب نقل سوي دی. او سنگسار کړې سوي سړي او ښځي (مرجوم او مرجمه) ته به هم د عامو مړو په څير غسل او کفن ورکول کيږي، او پر دوی به د جنازې لمونځ کيږي. پاته عبارت واضح دی.

① تخریج: رواه ابو داؤد فی الحدود، رقم الحديث: ۴۴۴۳.

② تخریج: رواه ابن أبي شیبه فی المصنف، رقم الحديث: ۱۱۱۴.

③ تخریج: رواه ابو داؤد، رقم الحديث: ۴۴۴۰. والنسائي فی المهني، رقم الحديث: ۱۸۴۹.

ساقطېږي، او په حديث كې ذكر سوي دي چي شوهره ستاسو په وس كې وي، تاسې حد ساقطوئ!! او د گواهانو د رجم په شروع كولو كې د حد ساقطېدلو لپاره څه خپله او چل جوړېداى سي، نو ځكه به په دوى شروع كيږي فَكَانَ فِي بَدَايَتِهِ اخْتِيَالٌ لِلدَّرَجَةِ نو د گواهانو د رجم په شروع كولو كې به د حد دفع كولو او ساقطولو ته خپله كېداى سي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لَا تُشْتَرَطُ بَدَايَتُهُ او امام شافعي رَحِمَهُ الله فرمايي: چي د گواهانو شروع كول شرط نه دي اعْتِبَارًا بِالْجُلْدِ د درې پر وهلو باندي په قياس كولو سره قُلْنَا: كُلُّ أَحَدٍ لَا يُخْسِنُ الْجُلْدَ موږ وايو: چي هر كس ښه دره نه سي استعمالولاى ايمني هر كس په ښه توگه په دره سره وهل نه سي كولاى فَرَبَّهَا يَقَعُ مُهْلِكًا نو كېداى سي چي د درې وهل وژونكي ثابت سي وَالْإِهْلَاكُ غَيْرُ مُسْتَحَقٍّ حالنكي اد درې په حد كې د مجرم اوژل واجب نه دي وَلَا كَذَلِكَ الرَّجْمُ او رجم داسي نه دى لِأَنَّهُ اِتْلَافٌ ځكه چي رجم خو هلاك كول او وژل دي.

اللغات: ﴿رَجَمَ﴾ دنصر ماضي ده: رجم كول، سنگسارول، مجرم په پېرو وژل. **﴿مُحْصِن﴾** دافعال اسم فاعل دى، ددې لفظ خپله معنى ده: پاك لمنى سړى، مراد ځني هغه كس دى چي واده يې كړى وي او ښځه لري (يعني واده والا سړى)، همدارنگه هغه به عاقل، بالغ، آزاد او مسلمان وي، په محصن سړي كې دا ټوله شيان شرط دى چي وروسته به ددې بحث وسي، **﴿أَزْضَ فَضَاءً﴾** خلاصه ځمكه، پراخه ځمكه (پراخ ډگر)، ميدان، **﴿يَتَجَاسَرُ﴾** د تفاعل مضارع ده: جرأت كول، زړورتيا كول، بې پروايي او بې باكي كول، **﴿يَسْتَغْطَرُ﴾** داستفعال مضارع ده: غټ گنل (يو كار پر ځان درون گنل)، پريوشي د غټ خيال كول، **﴿جُلْدٌ﴾** په دره سره وهل، **﴿اِتْلَافٌ﴾** ضايع كول (بريادول)، ختمول، هلاكول (وژل).

تشرېح: مسئله: داده چي كله په گواهي يا اقرار سره پر زاني باندي زنا ثابته سي، او قاضي دهغه په حق كې د رجم (سنگسارولو) فيصله وكړي او زاني محصن هم وي يعني واده والا وي، نو قاضي دي هغه په پېرو سره رجم وكړي، او تر هغه وخته پوري دي رجم جاري وساتي تر څو چي هغه مړ سي: ځكه چي په همدې حالت كې نبي كريم ﷺ حضرت ماعز رجم كړى وو، او په يوبل حديث كې (كوم چي له حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا څخه روايت سوى دى) هم دغه حكم سوى دى چي كه زاني محصن وي، نو هغه به رجم كيږي، په ابو داؤد شريف كې هغه حديث داسي ذكر دى ”لَا يَحِلُّ دَمُ أَمْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا بِأَحَدٍ ثَلَاثٍ: رَجُلٌ زَنَى بَعْدَ اخْصَانٍ فَإِنَّهُ يُرْجَمُ... إلخ“، يعني په درې وجهو سره د

مسلمان ورته بيول روادې، چي له هغو څخه يوه وجه د مُحَصَّن سړي زنا كول دي. نو هغه به رجم كيږي. (بنایه ج: ۶، ص: ۲۰۵). او د مُحَصَّن سړي په رجم كولو باندي د صحابه وواجماع هم سوې ده.

قال ويضحه الخ: فرمايي چي كله امام د زاني درجم كولو اراده وكړي، نو امام دي هغه د بنار او آبادي څخه دباندې پراخ ميدان ته وباسي، او په گواهانو سره دي درجم شروع وكړي. بيا دي امام په خپله هغه رجم كړي، او تر دې وروسته دي په خلكو سره هغه رجم كړي. همدا ترتيب له حضرت علي عليه السلام څخه نقل سوي دى، د دې عقلي دليل دادى چي كله نا كله گواهان د درواغو په گواهي سره پريو چا زنا او حد واجب كړي، لېكن كله چي درجم او سنگسارولو منظر وويني او په دوى درجم شروع وسي نو دوى وبيرېږي او له گواهي څخه رجوع وكړي، او حكم همدا دى چي حتى الامكان به حد دفع كيږي. نو ځكه د حد دفع كولو لپاره د خپلې په توگه له گواهانو څخه درجم شروع كول زموږ په نېز شرط دي.

د امام شافعي رَجْنَه الله په نېز له گواهانو څخه شروع كول شرط نه دى. لكه كله چي غير مُحَصَّن (نا واده والا سړى) زنا وكړي او په گواهي سره پر هغه حد واجب سي، نو په هغه كي هم له گواهانو څخه د درې وهلو (جلد) شروع كول شرط نه دي. همداسي به په رجم كي هم له گواهانو څخه شروع كول شرط نه وي. گواكي امام شافعي رَجْنَه الله رجم پر جلد باندي قياس كړى دى. لېكن زموږ له طرفه هغه ته جواب دادى چي هر څوك په ښه توگه د نه سي استعمالولاى (بلكي دا خود جلاد او د نه باز كار دى). نو كه دى سي چي گواه ناولده وي او مجرم ته به زياتي او سختي درې وركړي چي دهغه په وجه به مجرم مړ سي، حالانكي په درو وهلو (جلد) كي د مجرم وژل مقصود نه دي. د دې په خلاف په رجم كي د زاني وژل مقصود دي. نو كه درجم په صورت كي گواه ناولده او بې تجربې وي، او په ډېر زور سره پر مجرم د ډېرو باران وكړي، نو هم څه پروانه لري. لهدا پر جلد باندي رجم قياسول صحيح نه دي. ځكه چي په دواړو كي فرق سته.

له رجم څخه د گواهانو د انكار كولو حكم

قَالَ: فَإِنْ امْتَنَعَ الشَّهَدُ مِنَ الْإِتِّدَاءِ فرمايي: كه چيري گواهان ادرجم له شروع څخه منع سي سَقَطَ الْحَدُّ نو حد ساقطېږي لِأَنَّهُ دَلَالَةُ الرُّجُوعِ ځكه چي "منع كېدل" درجوع كولو دليل دى وَكَذَا إِذَا مَاتُوا أَوْ غَابُوا فِي ظَاهِرِ الرِّوَايَةِ او همدارنگه په ظاهر روايت كي احد ساقطېږي كله چي گواهان مړه سي يا غائب سي لِفَوَاتِ الشَّرْطِ ځكه چي شرط فوت سو وَإِنْ كَانَ مُقَرَّراً الْإِتِّدَاءُ الْإِمَامُ ثُمَّ النَّاسُ او كه زاني په خپله اقرار كونكى وي نو درجم شروع دي امام وكړي او ايا نور خلك كَذَا رَوَى عَنْ

عَلَيْهِ عَلَيْهِ هَمْدَاسِي لَهُ حَضَرَتْ عَلِيٌّ عَلَيْهِ شَخْه نَقْل سَوِي دِي وَرَمَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ^① الْغَامِدِيَّةُ بِحَصَاةٍ مِثْلِ الْحِصَّةِ او غامديه بنه تر ټولو مخكي نبي كريم ﷺ د نخود اچنې په خير په کوچني کاني سره وويشته وَكَانَتْ قَدْ اعْتَرَفَتْ بِالزَّيْنَةِ او هغې د زنا اقرار کړې وو وَيُقْسَلُ وَيُكْفَنُ وَيُصَلَّى عَلَيْهِ او رجم کړې سوي کس [مرجوم] ته به غسل ورکول کيږي او پر هغه به د جنازې لمونځ کيږي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي مَا عَزَى اصْنَعُوا ^② بِهِ كَمَا تَصْنَعُونَ بِمَوْتَاكُمْ ځکه چي نبي كريم ﷺ د حضرت ماعز اسلمي عليه السلام په هکله وفرمايل: تاسي دده سره هغه معامله او چلندا وکړئ! کوم چي يې تاسي د خپلو مړو سره کوي وَلَا تُكْفَنُ قَتْلَ بَحْتٍ او ځکه چي مرجوم د يو حق په وجه سره وژول سوي دی فَلَا يَسْقُطُ الْغُسْلُ نو ځکه به [له هغه شخه] غسل نه ساقطیږي كَالْيَقْتُولِ قَصَاصًا لکه په قصاص کي چي د وژول سوي کس [شخه] غسل نه ساقطیږي وَصَلَّى النَّبِيُّ ﷺ عَلَيْهِ ^③ عَلَى الْغَامِدِيَّةِ بَعْدَ مَا رُجِمَتْ او د غامديه تر رجم کېدلو وروسته نبي ﷺ پر هغې د جنازې لمونځ وکړی.

اللفات: ﴿امْتَنَعَ﴾ دافتعال ماضي ده: منع کېدل، راگرځېدل، ﴿حَصَاةٌ﴾ شکه، کوچنی ډبره (کوچنی

کاني)، ﴿حِصَّةٌ﴾ يوه دانه نخود، چنه (ډيرو ته حصص) وايي.

تشریح: مسئله: داده که چيري گواهان انکار وکړي چي موږ په رجم شروع نه کوو، نو له مشهود عليه شخه حد ساقطیږي، ځکه چي انکار کول درجوع علامه (نبه) ده، او په ظاهر روايت کي د گواهانو د مرګ او د هغو د غائبېدلو هم دغه حکم دی.

که چيري پر زاني په خپل اقرار سره حد واجب سوي وي نو په دې وخت کي به امام په رجم شروع کوي، بيا به خلګ رجم شروع کوي؛ ځکه کله چي غامديه نومي بنځي اقرار وکړی، نو تر ټولو مخکي نبي كريم ﷺ په رجم شروع وکړه او هغه يې په کوچنی ډبره وويشته، او له حضرت علي عليه السلام شخه هم دغه ترتيب نقل سوي دی. او سنگسار کړې سوي سړي او بنځي (مرجوم او مرجومه) ته به هم د عامو مړو په خير غسل او کفن ورکول کيږي، او پر دوی به د جنازې لمونځ کيږي. پاته عبارت واضح دی.

① تخريج: رواه ابو داؤد فی الحدود، رقم الحديث: ۴۴۳.

② تخريج: رواه ابن أبي شبة فی المصنف، رقم الحديث: ۱۱۱۴.

③ تخريج: رواه ابو داؤد، رقم الحديث: ۴۴۰. والنسائي فی المهني، رقم الحديث: ۱۸۴۹.

د غیر محصن زاني د حد طریقہ

وَإِنْ لَمْ يَكُنْ مُحْصَنًا وَكَانَ حُرًّا أَوْ كَهَيِّزِي زَانِي وَادِهِ وَالْأَنَّهُ وَيِ أَوْ آزَادِي فَقَدْ هَ مَائَةً جَلْدًا نُو د هغه حد [سزا] سل دُرې دِي لِقَوْلِهِ تَعَالَى: الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةً جَلْدًا [النور: ٢]

حُكْمه چي الله تعالى فرمايلي دي: په زناكاره سړي او ښځه كي هريو تاسي سل [١٠٠] دُرې ووهئ! إِلَّا أَنَّهُ اتَّسَخَّرَ فِي حَقِّ الْمُحْصَنِ فَبَقِيَ فِي حَقِّ غَيْرِهِ مَغُولًا بِهِ مگر د محصن په حق كي دا حكم منسوخ سو نو د غير محصن په حق كي پر آيت عمل باقي پاته سو يَا مُرَّاءُ إِمَامُ بِصْرَ بِهِ بِسَوْطٍ لَا تَمْرُكُ لَهُ فَرْيَا مَتَوَسِّطًا [او] امام به [دېره باز ته] په داسي دړه سره د متوسطه وهلو حكم كوي چي هغه غوټه نه لري لِأَنَّ عَلِيًّا عَلَيْهِ السَّلَامُ لَمَّا أَرَادَ أَنْ يُقِيمَ الْحَدَّ كَسَرَ ثَمَرَتَهُ حُكْمه حضرت علي عليه السلام چي كله د حد جاري كولو اراده وكړه نو دخپلي دُرې غوټه يې ماته كړه وَالتَّوَسُّطُ بَيْنَ الْهَبَرِ وَغَيْرِ الْهَبَرِ او متوسط وهل دا دي چي د سختو او درمو وهل په مينځ كي وي لِإِقْضَاءِ الْأَوَّلِ إِلَى الْهَلَاكِ وَخُلُوعِ الثَّانِي عَنِ الْقَصْدِ وَهُوَ الْإِنْزِجَارُ حُكْمه چي اول د هلا كېدلو امر كېدلو اسبب جوړېږي او دويم له مقصود څخه خالي دي چي هغه ا د مجرم منع كېدل دي ايمني كه مجرم نرم ووهل سي. نو د حد مقصود به حاصل نه سي. او د حد مقصود دا دی چي د آينده لپاره مجرم له داسي كار (زنا) څخه منع سي ا وَتَنْزِعُ عَنْهُ ثِيَابَهُ اوله مجرم څخه به جامې كښل كيږي مَغْنَاءُ دُونَ الْإِزَارِ يعني دلنگ او پر توگ ا څخه بغير نوري جامې ا به ځني كښل كيږي لِأَنَّ عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَانَ يَأْمُرُ بِالتَّجْرِيدِ فِي الْحُدُودِ حُكْمه چي حضرت علي به په حلتونو كي د جامې كښلو حكم كوي وَلَا تَزْنِ الزَّانِيَةُ وَلَا تَزْنِ الزَّانِي فِي إِيصَالِ الْأَلَمِ إِلَيْهِ ا و حُكْمه چي ا له مجرم څخه ا جامې كښل هغه ته د درد په رسولو كي زيات مؤثر دي وَهَذَا الْحَدُّ مَبْنَاهُ عَلَى الشَّدَّةِ فِي الضَّرْبِ ا او د دغه حد مدار د وهلو پر سختی دی ا چي مجرم سخت ووهل سي. د دې لپاره چي هغه په آينده كي له زنا څخه منع سي ا وَبِئِزَارِ كَشْفِ الْعَوْرَةِ ا او دلنگ په كښلو كي د عورت ښكاره كېدل سته فَلْيَتَوَقَّاهُ نو له دې څخه به ځان ساتي وَيُعْرِقُ الضَّرْبُ عَلَى أَعْضَائِهِ ا و هل به جلا

کيږي ايښي تقسيميري ادهغه پر اندامونو ايښي پر متفرقه او جلا. جلا اندامونو به وهل کيږي |
 رَأَى الْجَنَّةَ فِي عَصْوٍ وَاحِدٍ قَدْ يُفْضَى إِلَى الثَّلَاثِ حُكْمٌ أَفْقَطُ | پريوه اندام وهل کله. کله دمرگ سبب
 جوړيږي وَالْحَدُّ رَاجِعٌ لِمُثَلِّفٍ او دغه حد منع کونکي او سزاوړ کونکي ادي. هلاکونکي نه دي.

اللفات: ﴿جَلْدَةٌ﴾ په ډره سره وهل، ﴿سَوْطٌ﴾ ډره، غمچينه (قمچينه)، له چمپرې څخه جوړه سوې
 دوهلوآله (د څرمني چلاخه)، ﴿مُتَبَرِّحٌ﴾ د تفعليل اسم فاعل دی: بَرَّحَ يُبْرِحُ تَبْرِيحًا: سخت
 تکليف ورکول، ﴿مُؤَلِّمٌ﴾ د افعال اسم فاعل دی: دردونکي، غَيْرُ مُؤَلِّمٍ: نادردونکي، نرم، کرار،
 ﴿إِفْضَاءٌ﴾ د افعال مصدر دی: رسول، سبب جوړېدل، ﴿الزَّجَارُ﴾ د افعال مصدر دی: منع کېدل
 (راگرځېدل)، ﴿تَجَرُّيدٌ﴾ د تفعليل مصدر دی: لڅول (برنډول)، له جامو (کپړو) څخه خالي کول،
 ﴿فَلْيَتَوَقَّاهُ﴾ د تفعل له باب څخه د امر غائب صيغه ده: ځان ساتل، احتياط کول، ﴿يُفَرِّقُ﴾ د تفعليل
 مضارع مجهول ده: جلاکول، متفرق کول، بېلول.

تشرېح: مخکي دا خبره ذکر سوه چي رجم (سنگسارول) د هغه زاني لپاره حد او سزا ده کوم چي
 محصن وي. او که چيري زاني غير محصن وي او تر اوسه يې واده کړی نه وي، نو د هغه حد سل درې
 دي، دليل د قرآن کریم دا آيت دی: "الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي... إلخ"، په دې آيت سره په دې توگه دليل نيول
 کيږي چي دا حکم د محصن کس په حق کي نه دی، بلکي د محصن په حق کي خو رجم دی. نو
 ښکاره خبره ده چي کله د محصن په حق کي د دې آيت حکم ساقط دی نو د غير محصن په حق کي
 به دا حکم ثابتيږي.

اوډره بازه (ډره وهونکي سړي) ته به د إمام له طرفه دا حکم کيږي چي هغه به د مجرم (زاني) په
 غوټه داره ډره سره نه وهي (يعني داسي ډره به نه استعمالوي چي هغه غوټه لري کوم چي دمرگ سبب
 جوړيږي)، او هغه ته به حکم کوي چي په متوسطه (درميانه) وهلو سره مجرم ووهي: ځکه چي همدا
 د حضرت ﷺ علي طريقه وه، او د متوسطه وهلو مطلب دا دی چي نه به دومره په زړه وهل کوي چي
 مجرم هلاک سي او نه به دومره کرار وهل کوي چي مجرم بالکل په خبر نه سي، ځکه چي په دغه حد
 کي نه د هغه وژل مقصود دي او نه پر هغه ناز او شفقت کول مطلوب دي، بلکي د شريعت مقصد دا دی
 چي هغه دويم وار بيا داسي ناوړه حرکت نه وکړي.

وينزوم عنه ثابته إلخ: فرمايي چي دوهلو په وخت کي به له إزار او پرتوگ څخه بغير نوري جامې له
 زاني څخه کېدل کيږي، إزار او پرتوگ به نه ځني ليري کيږي، ځکه چي په دې سره د هغه عورت

ښکاره کيږي کوم شي په شريعت کي حرام دي، او دنورو جامو په ليري کولو کي عورت هم نه ښکاره کيږي او وهل به پر مجرم ښه اثر هم کوي چي په هر دره سره به هغه ته دمور نوم په ياد ورځي. او همدا طريقه له حضرت علي رَحْمَةُ اللهِ خُخه نقل شوې ده.

او دره باز ته پکار دي چي زاني پر جلا، جلا ځايونو او پر متفرقه اندامونو ووهي، او پر يوه ځای دي ځان نه ستري کوي، ځکه چي کله نا کله له دې څخه د هلاکت او مرگ خطر پېښيږي. حالانکي په دې حد کي هلاکت مقصود نه دی، بلکي دوهلو شدت او مجرم ته سزا ورکول مطلوب دي.

د درې وهلو په دوران کي به کوم اندامونه نه وهل کيږي؟

قَالَ: إِلَّا رَأْسَهُ وَوَجْهَهُ وَفَرْجَهُ فرمايي: مگر زاني به پر سر او مخ او فرج باندي نه وهل کيږي لَقَوْلِهِ الطَّبْرِيُّ^١ لَلَّذِي أَمَرَكَ بِضَرْبِ الْحَدِّ: اتَّقِ الْوَجْهَ وَالنَّذَا كَيْدَ حُكْمِ نَبِيِّ ﷺ چي کوم کس ته د حد جاري کولو حکم کړی وو. هغه ته يې فرمايلي وو: چي له مخ او جنسي اندامونو څخه ځان ساته! ايمني پر مخ او فرج باندي مجرم مه ووه! وَلَا تَنْزِلْ الْقَرْبَ مَقْتَلًا وَالرَّأْسَ مَجْنَعًا الْحَوَاسِ او ځکه چي فرج دوژلو ځای دی ايمني داسي ځای دی چي د هغه له وهلو څخه انسان مړ کيږي او سر د ټولو حواسو د جمع کېدلو ځای دی ايمني حواس خپسه ټوله په سر کي موجود دي وَكَذَا الْوَجْهُ وَهُوَ مَجْنَعُ الْحَاسِنِ اَيْضًا او همدارنگه مخ د ښکلاوو د جمع کېدلو ځای دی ايمني انسان چي په کومو اندامونو سره ښايسته دی، هغه په مخ کي دي: يعني سترگي، پزه، غوږونه، خوله او داسي نور فَلَا يُؤْمَنُ قَوَاتُ شَيْءٍ مِنْهَا بِالضَّرْبِ نو دوهلو په وجه په دې شيانو کي ديو شي فوټېدل ناممکن نه دي وَذَلِكَ إِهْلَاكٌ مَغْنًى او دا د معنی په اعتبار سر هلاکول دي فَلَا يُشْرَعُ حَدًّا لهذا دا به د حد په توگه مشروع نه وي ايمني لهذا پر دې اندامونو به حد جاري کول مشروع نه وي وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ^٢ يُضْرَبُ الرَّأْسُ أَيْضًا امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ فرمايلي دي: چي سر به هم په دره سره او هل کيږي رَجَعَ إِلَيْهِ ددې قول و طرف ته هغه رجوع کړې ده وَأَيْضًا يُضْرَبُ سَوْطًا لِقَوْلِ ابْنِ بَكْرٍ رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ: اضْرِبُوا^{*} الرَّأْسَ فَإِنَّ فِيهِ شَيْطَانًا او

^١ تخريج: رواد ابن أبي شيبة في المصنف، رقم الحديث: ٢٨٤٧٥.

♦ القول الرابع: قول الطرفين رَحْمَةُ اللهِ، كما ذكر في فتح القدير (ج: ٥، ص: ١٩)، وكذا في الدر المنحار (ج: ٣، ص: ١٦١). [القول الرابع ج: ١، ص: ٢٢٤].

* تخريج: رواد ابن أبي شيبة في المصنف، رقم الحديث: ٢٩٠٣٣.

په دوسره به ځکه وهل کيږي چي ابو بکر رضي الله عنه فرمايلي دي: چي ادا مجرم ا پر سر ا هم اووهی، ځکه چي اده ا په سر کي شيطان دی ايمني پر سريې هم څو درې لگاو کړی چي دماغ يې برابر سي او شيطاني خواهشات يې له دماغ څخه ووځي ا قُلْنَا: تَأْيِيْلُهُ أَنَّهُ قَالَ ذَلِكَ فَمِنْ أَيْمٍ قَتَلَهُ مَوْبَر وایو: چي ددې تأویل دا دی چي حضرت ابو بکر رضي الله عنه دا قول دهغه کس په هکله ویلی وو چي دهغه وژل مباح اروا او وِيْقَالَ: إِنَّهُ وَرَدَنِي حَرْبِي كَانَ مِنْ دُعَاةِ الْكُفَرَةِ او ادا هم اویل سوي دي: چي دا قول دهغه حربي په هکله وو کوم چي د کافرانو داعي ا مبلغ او وَاْلإِهْلَاكُ فِيهِ مُسْتَحَقُّ او دهغه وژل واجب وو ایا ددې جملې معنی به دا وي: چي د کفري دعوت چلولو په وجه (د کافر) وژل واجب دي، او هغه د وژلو حقداره دی ا وَيُضْرَبُ فِي الْحُدُودِ كُلِّهَا قَاتِلًا غَيْرَ مَمْدُود او په ټولو حدونو کي به زاني په ولاړه وهل کيږي، نه په پروتي سره ايمني په ټولو حدونو کي به مجرم درول کيږي، او نه به پرې ایستل کيږي ا نَقُولُ عَلَي رضي الله عنه: يُضْرَبُ الرِّجَالُ فِي الْحُدُودِ قِيَامًا وَالنِّسَاءُ قُعُودًا ځکه چي حضرت علي رضي الله عنه فرمايلي دي: چي په حدونو کي به خلک په ولاړي وهل کيږي او بنځي به په ناستي وهل کيږي وَلَئِنْ مَنَى إِقَامَةَ الْحَدِّ عَلَى الشَّهِيرِ او ځکه چي د حد جاري کولو دار ومدار پر مشهورولو دی وَالْقِيَامُ أَبَدٌ فِيهِ او درول په دې هکله زيات رسونکي او مفيد دي ثُمَّ قَوْلُهُ: غَيْرَ مَمْدُودٍ فَقَدْ قِيلَ: الْمَدُّ أَنْ يُلْقَى عَلَى الْأَرْضِ وَيُدَّ كَمَا يُفْعَلُ فِي زَمَانِنَا بيا دامام قدوري رحمه الله دا قول "غَيْرَ مَمْدُودٍ" نو ا ددې په هکله ايو قول دا دی: چي مجرم پر ځمکه پرې ایستل سي او ا پر ځمکه ا کش کړی سي لکه څرنګه چي زموږ په زمانه داسي کيږي انوامام قدوري فرمايي چي مجرم به داسي نه وهل کيږي ا وَقِيلَ: أَنْ يَدَّ السَّوْطَ فَيَرْفَعَهُ الضَّارِبُ فَوْقَ رَأْسِهِ او بل قول دا دی: چي وهونکی انډه بازا خپله دړه کش کړي او تر خپل سريې پورته کړي او په زوره مجرم په ووهي ا وَقِيلَ: أَنْ يَدَّ بَعْدَ الضَّرْبِ او بل قول دا دی: چي تر وهلو وروسته دړه ا د مجرم پر بدن ا کش کړي وَذَلِكَ كُلُّهُ لَا يَفْعَلُ او دا ټوله کارونه به نه کوي لِأَنَّهُ زِيَادَةٌ عَلَى الْمُسْتَحَقِّ ځکه چي دا پر واجب سوي وهلو زياتوب کول دي ايمني په شريعت کي چي مجرم (غير محصن زاني) د څومره وهلو مستحق دی، دا پر هغه زياتوب کول دي ا

اللغات: ﴿اَتَى﴾ دافتعال له باب څخه دواحد متکلم امر حاضر صیغه ده: پرېز کول، ځان ساتل. ﴿مَذَا کَبُو﴾ جنسي غري، جنسي اندامونه، ﴿مَقْتُل﴾ دنصر له باب څخه داسم ظرف صیغه ده: د قتل کېدلو ځای، ﴿مَجْمَع﴾ دفتح له باب څخه داسم ظرف صیغه ده: د یو ځای کېدلو ځای، د جمع کېدلو ځای، ﴿اهْلَاک﴾ دافعال مصدر دی: هلاکول، وژل، ﴿مَنْدُوْد﴾ دنصر له باب څخه داسم مفعول صیغه ده: کش کړی سوی، ﴿يُلْقُ﴾ دافعال مضارع مجهول ده: غورځول، اچول، مراد ځني پر ځمکه پرېباسل دي.

تشریح: مسئله: داده چي تره باز (جلاد) چي کله غیر محصن په تره وهي، نو هغه ته پکار دي چي دهغه له مخ، سر او فرج (شرمگاه) څخه ځان وگوري او پر دې اندامونو دي هغه نه وهي: ځکه چي نبي ﷺ تره باز ته دا حکم کړی وو چي هغه به دمخ او فرج له وهلو څخه ځان ساتي. په دې هکله دویم دلیل دادی چي دفرج له وهلو څخه کله انسان مړ کيږي، همدارنگه دانسان سر مجمع الحواس دي (يعني دانسان پنځه سره حواس په سر کي جمع دي)، او مخ مجمع المحاسن دی، او ددې اندامونو په وهلو سره هم کله نا کله انسان وژل کيږي، او که مرگ واقع نه سي، نو عیب خامخا پکښي پيدا کيږي کوم چي دمعنی په اعتبار سره د هلاکېدلو او مړ کېدلو په څير دي. حال دا چي دترې په حد (حد جلد) کي نه ظاهر آهلاکول مقصود دي او نه باطلا، نو ځکه ددې اندامونو دوهلو اجازه نهسته، دامام ابو يوسف رحمه الله مخکنی قول هم داسي وو، لېکن وروسته هغه له خپل قول څخه ودې ته رجوع کړه چي مجرم به پر سر هم وهل کيږي، دامام ابو يوسف رحمه الله رجوع دحضرت ابو بکر رضي الله عنه ددې حکم په وجه وه چي هغه فرمايلي دي "إِضْرَبُوا الرِّأْسَ فَإِنَّ فِيهِ شَيْطَانًا"، په دې حکم سره حضرت ابو بکر رضي الله عنه دسر دوهلو اجازه ورکړه، لېکن زموږ له طرفه ددې حکم او فرمان دوه جوابه ورکول سوي دي: ① دافمان دهغه سړي په هکله وو کوم چي مباح الدم وو (يعني دهغه وژل روا وو)، او دمباح الدم کس وژل مقصود وي، ② دافمان دکفارو ديو مبلغ (تبليغ کونکي) په هکله وو، او کافر مبلغ خود وژلو حقداره دی، نو ځکه په دې فرمان سره دغير محصن په حق کي د"سر" دوهلو جواز ثابتېدای نه سي. ويضرب في الحدود كلها إلخ: فرمايي چي په ټولو حدونو کي به مجرم په ولاړي وهل کيږي، او دهغه لاسونه او پښې به نه تړل کيږي، او مجريه بنځه به په ناستي وهل کيږي، ځکه چي له حضرت علي رضي الله عنه څخه همداسي نقل سوي دي، او عقلي دليل دادی چي دترې وهلو مقصد دادی چي دحد ننداره وسي او دحد خبر مشهور او خپور سي او تر ليري، ليري يې خلک وويني او دهغه ږغ واورې، و د!

جامې په ليري کولو کي د عورت له جېدل سته وَالْفَرْوُ وَالْحَشْوُ يَنْعَانِ وَصُولُ الْأَكْمِ إِلَى الْفَرْوِ او پوستين او پڼدي جامې اډ بدن او هل سوي حصې ته له درد رسېدلو څخه مانع دي وَالسَّخَرُ حَاصِلٌ بِدُونِهَا او له دې دواړو څخه بغير اهم پرده حاصله ده فَيُزْعَانِ نو ځکه به دا دواړه اله بنځي څخه کښل کيږي وَتُضْرَبُ جَالِسَةً او بنځه به دناستي په حالت کي وهل کيږي لِبَارَوْنِنَا دهغه حديث په وجه کوم چي موږ روايت کړي وَلَأَنَّهُ أَسْتَرَلَهَا او ځکه چي ناسته د بنځي لپاره ډېر سترناکه ده ايمني په ناسته کي د بنځي زياته پرده ده قَالَ: وَإِنْ حُفِرَ لَهَا فِي الرَّجْمِ جَاوَزَ فَرَمَائِي: أَوْ كَه د بنځي لپاره په رجم کي گلې وکيندلي سي، نو جائز دي لَأَنَّهُ لَلْعَامِدِيَّةِ إِلَى شِدْوَتِهَا ځکه چي نبي کریم ﷺ د غامديه لپاره دهغې تر سينې پوري کډې کيندلي وو وَحَفَرَ عَلَى رَفِئِ اللَّهِ عَنْهُ* لِشَرَاةِ الْهَنْدَايَةِ او اهدارنگه حضرت علي رضي الله عنه د شراحه همدانيه لپاره کډې کيندلي وو وَأَنْ تَرَكَ لَا يَضُرُّهُ او که اډ کډي کيندل پرېښوول سي نو هم څه تاوان نه کوي لَأَنَّهُ لَمْ يَأْمُرْ بِذَلِكَ ځکه چي نبي ﷺ د دې حکم کړی نه وو وَهُنَّ مَسْتُورَةٌ بِثِيَابِهَا او بنځه خو په خپلو جامو کي پټه او په پرده او وَالْحَفَرُ أَحْسَنُ البکن ا کډې کيندل زياته غوره دي لَأَنَّهُ أَسْتَرُ ځکه چي هغه زيات سترناکه دي وَيُحْفَرُ إِلَى الصَّدْرِ او کډې به تر سينې پوري کيندل کيږي لِبَارَوْنِنَا دهغه حديث په وجه کوم چي موږ روايت کړي وَلَا يُحْفَرُ لِلرَّجُلِ او دسري لپاره به کډې نه کيندل کيږي لَأَنَّهُ الْعِطْفُ مَا حَفَرَ^② لِبَاعِزٍ ځکه نبي ﷺ د حضرت ماعز لپاره کډې کيندلي نه وو وَلَأَنَّ مَبْنَى الْإِقَامَةِ عَلَى الشَّهْرِ فِي الرِّجَالِ او ځکه چي په خلکو کي چي د حد مدار پر مشهوره کولو دي وَالرِّبْطُ وَالْإِمْسَاكُ غَيْرُ مَشْرُوعٍ او اډ مرجوم کس ا تړل او منع کول انيول او مشروع نه دي.

* تخریج: أخرجه مسلم، باب من اعترف على نفسه بالزنا، رقم الحديث: ١٦٩٥ / ٤٢٣٢.

* تخریج: دا اثر په مسند احمد ابن حنبل کي داسي ذکر سوی دی: حدثنا عامر قال: كان لسراجة روح عات في الشام... ووجهها يوم الجمعة، وحضرها إلى السرة وأنا شاهد (يعني د شراحه لپاره تر نامه پوري کډې وکښل سو). (مسند احمد بن حنبل ج: ١)

من: ١٩٤، رقم: ٩٨١)

② تخریج: من تخریجه.

اللغات: ﴿مُنْقَصٌ﴾ د تفعیل اسم فاعل دی: کمونکی، کمی کونکی. ﴿تَوَافُرٌ﴾ د تفاعل مصدر دی: ډېرېدل، ډېرېنت. زیاتوالی (پړېوانه کېدل). ﴿أَلْحَشُ﴾ د اسم تفضیل صیغه ده: ډېرېد. زیات قبیح. ﴿تَغْلِيظٌ﴾ د تفعیل مصدر دی: سختي کول. ﴿فَزُوٌ﴾ له وړیني څرمنې څخه جوړه جامه. پوستین. ﴿حَشُوٌ﴾ هغه جامه چې له پمبه وو څخه ډکه سوې وي (په پمبه وو سره ډکه سوې جامه). یعني کوټ. مراد ځني پڼهي ډېلي جامي دي چې دوهلو اثر منع کوي. ﴿تَجَرُّيدٌ﴾ د تفعیل مصدر دی: لڅول. جامې ځني کښل. ﴿سَتْرٌ﴾ پرده ساتل. پرده داري (پرده پوشي). ﴿حُفْرٌ﴾ د ضرب ماضي مجهوله ده: کیندل. کلې کښل (غارول). ﴿كُدُوَةٌ﴾ تیان، سینه. ﴿رَبْطٌ﴾ د ضرب مصدر دی: تړل. ﴿إِمْسَاكٌ﴾ د افعال مصدر دی: منع کول، نیول.

تشریح: مسئله: داده که یو غلام یا مینځه زنا وکړي، نو هغه به پنځوس درې وهل کیږي. ځکه چې په دې آیت "إِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ" کې د مینځو لپاره د آزادو بنځو نیمه سزا واجب سوې ده. او څرنگه چې د آزادي بنځي حد سل درې دي. لهدا د مینځي حد به پنځوس درې وي. او کوم حکم چې د مینځي دی، هغه حکم د غلام هم دی. ځکه چې رقیّت (غلامتوب) په دواړو کې سته. او څرنگه چې رقیّت د غلام او مینځي نعمت نصف گرځوي. همداسې د دوی عقوبت هم نصف گرځوي (یعني څرنگه چې د غلام او مینځي په حق کې رقیّت د نکاح نعمت او داسې نور نعمتونه نیمايي کوي. همداسې رقیّت د دوی سزاګانې هم نیمايي کوي). او کوم کسان چې الله د آزادی په بې شمېره نعمتونو سره نازولي وي او بیا هغوی جرم او جنایت وکړي، نو د هغو سزا به هم سخته وي. لکه څرنگه چې د قرآن کریم په دې آیت کې د نبی کریم ﷺ پاکو بیسیانو ته خطاب سوی دی: "يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ مَنْ يَأْتِ مِنْكَ بِفَاحِشَةٍ مَبِينَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ".

او د حد په حکم کې د بنځي او سړي دواړو حکم برابر دی، ځکه چې شرعي نصوص دواړو ته برابر شامل دي. لېکن له بنځي څخه به د سړي په څیر جامې نه کښل کیږي. ها! که بنځي پوستین اغوستی وي. یا د پمبې او داسې نورو پڼده جامه یې اغوستې وي. نو هغه به ځني ليري کیږي. ځکه چې د دې شیانو په ليري کولو سره د بنځي عورت نه ښکاره کیږي. همدارنگه که د شیان ليري نه کړی سي نو پر مجرم (بنځي) به وهل پوره اثر نه کوي (یعني پوستین او داسې نوري پڼهي جامې د وهلو له درد او تکلیف څخه مانع دي. حالانکې دوهلو مقصدا همداسې چې مجرم ته درد او تکلیف ورسېږي او وهل پوره اثر پر وکړي چې مجرم بیا داسې کار نه وکړي). نو ځکه به د شیان ځني ليري کیږي. لېکن له دې څخه بغیر نور جامې به نه ځني ليري کیږي. ځکه چې هغوی په ليري کولو سره

بنځه بې پرده کيږي، او د بنځي په حق کي پرده مطلوب ده. همدا وجه ده چي په ناستي د بنځي د وهلو حکم سوی دی (چي بنځه به کښنول کيږي او د ناستي په حالت کي به وهل کيږي). د دې لپاره چي په هر اعتبار سره د پردې خیال وساتل سي.

قال وان حفر لها الخ: فرمائي که د بنځي درجم کولو لپاره کلې (غار) وکیندل سي. نو ډېره غوره ده، ځکه چي نبي کریم ﷺ د غامديه نومي بنځي تر سينې پوري کلې کیندلی وو او هغه يې رجم کړې وه. همدارنگه حضرت علي ﷺ د شراحه همدانيه لپاره کلې کیندلی وو. خو درجم کولو لپاره کلې کښل ضروري نه دي. که نه وکیندل سي، نو هم څه پروانه لري، ځکه چي نبي ﷺ د کلې کښلو حکم نه وو کړی. او په خپلو جامو سره هم د بنځي پرده کيږي (نو ځکه د کلې کښل ضروري نه دي)، لېکن که بيا هم د بنځي لپاره کلې وکیندل سي، نو دا به دهغې لپاره زياته پرده وي، او د سړي لپاره به کلې نه کښل کيږي، ځکه چي نبي کریم ﷺ د حضرت ماعز اسلمي ﷺ لپاره کلې کیندلی نه وو، او بل دا چي د سړي حد پر تشهير او تعميم مبني دی (چي دهغه د حد ننداره وسي، او هغه مشهوره او عام کړی سي)، او کلې کښل د تشهير منافي دي. او د مرجوم کس تړل، منع کول (او نيول) مشروع نه دي، ځکه چي نبي کریم نه حضرت ماعز تړلی وو. او نه يې په يو ډول دهغه د منع کولو حکم کړی وو.

د امام له اجازي څخه بغير پر خپل غلام حد جاري کول

وَلَا يُقِيمُ الْحَدَّ عَلَى عَبْدِهِ إِلَّا بِإِذْنِ الْإِمَامِ او مالک به پر خپل غلام او مينځي ا حد نه جاري کوي. مگر د امام په اجازه سره ايمني که غلام يا مينځه زنا وکړي، نو مالک په خپله پر هغو حد نه سي جاري کولای. ها! که د امام سره رابطه وکړي او هغه اجازه ورکړي، نو بيا مالک پر غلام او مينځي حد جاري کولای سي. ځکه کېدای سي چي مالک پر غلام او مينځي زياتوب وکړي، نو په دې وجه د امام اجازه ضروري ده! وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لَهُ أَنْ يُقِيمَهُ امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمائي چي مالک ته دا حق سته چي پر غلام او مينځي ا حد جاري کړي لِأَنَّ لَهُ وَلَايَةً مُطْلَقَةً عَلَيْهِ كَالْإِمَامِ ځکه چي پر خپل غلام مالک ته مطلق ولايت حاصل دی لکه امام ته اچي حاصل دی ا بَلْ أَوَّلَى بلکي مالک ته ا تر امام هم زيات ولايت حاصل دی ا لِأَنَّهُ يَبْلُغُكَ مِنَ الشَّرَفِ فِيهِ مَا لَا يَبْلُغُكَ الْإِمَامُ ځکه مالک په خپل غلام کي دهغه تصرف ملکيت لري چي امام دهغه ملکيت نه لري امثلاً خرخول او داسي نور ا فَصَارَ كَالْتَعْزِيرِ نو د غلام حد ا د تعزير په څير سو ا حاصل د عبارت دا دی چي امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمائي: چي مالک پر خپل غلام او مينځي حد جاري کولای سي، ځکه چي مالک ته پر خپل غلام او مينځي پوره ولايت حاصل دی. او هغه ته تر امام هم زيات ولايت حاصل دی، ځکه چي مالک خپل غلام خرخولای سي، حالانکي امام د بل چا غلام نه سي

خرخولای، نو دا حد د تعزیر په څیر سو، یعنې لکه څرنګه چې مالک خپل غلام ته د امام له اجازې څخه بغير سزا ورکولای سي، همدارنګه د امام له اجازې څخه بغير حد هم پر جاري کولای سي، ځکه چې غلام د هغه خپل مال دی ^۱ **وَلَنَا قَوْلُهُ السَّيِّئُ**: **أَرْبَعٌ إِلَى الْوَلَاةِ وَذَكَرَ مِنْهَا الْحُدُودَ** زمور د لیل د نبی ﷺ دا قول دی: چې د څلورو شیانو ذمه واري پر والیانو ده چې له هغوی څخه نبی ﷺ حدود هم ذکر کړل ایښي څلور شيان والي او امام ته سپارل سوي دي: ① د جمعې لمونځ، ② زکاة، ③ حدود، ④ قصاص، معلومه سوه چې د امام له اجازې څخه بغير څوک حد نه سي جاري کولای **وَلَأَنَّ الْحَدَّ حَقُّ اللَّهِ تَعَالَى** او په دې وجه اهم ا چې حد د الله تعالی حق دی **لَأَنَّ الْمُقْصِدَ مِنْهَا إِخْلَاءُ الْعَالَمِ عَنِ الْفَسَادِ** ځکه چې د حدونو مقصد دنیا له فساد څخه خالي کول دي **وَلِهَذَا لَا يَسْقُطُ بِإِسْقَاطِ الْعَبْدِ** همدا وجه ده چې د بنده په ساقطولو سره حد نه ساقطیږي **فَيَسْتَوْفِيهِ مَنْ هُوَ نَائِبٌ عَنِ الشَّرْعِ وَهُوَ الْإِمَامُ أَوْ نَائِبُهُ** لهذا دا حق به هغه کس حاصلوي او هغه کس به یې جاري کوم چې د شریعت نایب دی او هغه امام دی یا د هغه نایب دی اعقلي دليل دا دی چې حد لگول او جاري کول دا الله تعالی یعنې د شریعت حق دی، ځکه چې د حد مقصد دا دی چې دنیا له فساد څخه پاکه سي، نو ځکه به د شریعت نایب یعنې امام یا د هغه نایب حد جاري کوي **إِبْخْلَافِ التَّعْزِيرِ لِأَنَّهُ حَقُّ الْعَبْدِ** په خلاف د تعزیر، ځکه چې هغه د بنده حق دی **وَلِهَذَا يُعْزَرُ الصَّبِيُّ** او له همدې وجهي بچي ته سزا ورکول کېدای سي **وَحَقُّ الشَّرْعِ مُؤْضَعٌ عَنْهُ** حالانکې له بچي څخه د شریعت حق معاف کړی سوی دی ابخلاف التعزیر: په دې سره امام شافعي ته جواب ورکوي، حاصل یې دا دی چې تعزیر یعنې تنبيه او تهیته سزا ورکول د بنده حق دی، همدا وجه ده چې د بچي سرپرست (پلار او مور) هغه ته سزا ورکولای، نو که تعزیر د شریعت حق وای، نو د هیچا پاره به بچي ته سزا ورکول صحیح نه وای، ځکه چې بچي د شریعت په احکامو مکلف نه دی (لهذا کله چې مکلف نه دی، نو هغه ته به سزا ورکول صحیح نه وای)، حالانکې هغه ته سزا ورکول صحیح دي، نو معلومه سوه چې تعزیر د بنده حق دی، نو په دې وجه حد پر تعزیر باندي قیاسول صحیح نه دي.

اللغات: ﴿وَلَاة﴾ جمع د والي ده: حاکم، حکمران (واکمن)، امام. **﴿إِخْلَاء﴾** د افعال مصدر دی:

خالي کول **﴿يَسْتَوْفِيهِ﴾** د استفعال مضارع ده: اخیستل، حاصلول، ترلاسه کول. **﴿تَعْزِير﴾** د تفعیل مصدر دی: له حد څخه لاندي سزا ته "تعزیر" وایي، (تهیته سزا ورکول)، تنبيه ورکول، رټل او غندل.

تشریح: عبارت په ترجمه کي تشریح سو.

^۱ تخریج: رواد ابن أبی شبة فی المصنف ج: ۲، ص: ۳۸۵، رقم: ۱۰۱۸۹ / ۴۸۲۲۹.

د "إحصان" (مُحصن والي) مطلب

قَالَ: وَإِحْصَانُ الرَّجْمِ أَنْ يَكُونَ حُرًّا عَاقِلًا بَالِغًا مُسْلِمًا قَدْ تَزَوَّجَ امْرَأَةً نِكَاحًا صَحِيحًا وَدَخَلَ بِهَا وَهَمَّا عَلَى صِفَةِ
 الْإِحْصَانِ أَوْ دَرَجَمٍ مُحْصَنٍ كَهْدَلٍ دَادِي چي هغه امرجوم ① آزاد وي. ② بالغ وي. ③ عاقل وي. ④ مسلمان وي. ⑤ ديوي بنهي سره يې صحيح نكاح كړې وي. ⑥ او د هغې سره يې وطي
 كړي وي او اد دخول په وخت كي ا دواړه د إحصان پر صفت وي فَالْعَقْلُ وَالْبُلُوغُ شَرْطُ الْأَهْلِيَّةِ
الْعُقُوبَةِ نو عقل او بلوغ د سزا د أهليت لپاره شرط دي إِذَا لَا خَطَابَ دُونَهُمَا ځكه چي له دې دواړو
 څخه بغير د شريعت خطاب نه ثابتيري وَمَا وَزَّاءُهَا يُشْتَرُطُ لِتَكْمُلَ الْجَنَائَةِ بِوَاسِطَةِ تَكْمُلِ النِّعَةِ
 او له دې دواړو اعقل او بلوغ ا څخه بغير چي انور ا كوم شرطونه دي هغه د نعمت د پوره والي په
 واسطه سره د جنائيت د پوره كېدلو په وجه شرط دي إِذْ كَفُرَ أَنْ النِّعَةِ يَتَغَلَّظُ عِنْدَ تَكْرُرِهَا ځكه چي د
 نعمت د دېرښت په وخت كي د نعمت ناشكري كول زيات سخت او غليظ ا وي ايمني په دې
 صورت كي گناه سختيري وَهَذِهِ الْأَشْيَاءُ مِنْ جَلَائِلِ النِّعَمِ او د ا شيان له غټو نعمتونو څخه دي
وَقَدْ شَرَعَ الرَّجْمُ بِالزَّانِعِ عِنْدَ اسْتِحْبَابِهَا او فقط ا دې نعمتونو د اجتماع په صورت كي د زنا په وجه
 رجم مشروع سوي دى فَيُنَاطَبُ بِهِ نو فقط ا دې نعمتونو پر اجتماع به د رجم مدار وي بِخِلَافِ
الشَّرَفِ وَالْعِلْمِ په خلاف د شريف كېدلو او د علم بِأَنَّ الشَّرْعَ مَا وَزَّادَ بِإِعْتِبَارِهَا ځكه چي شريعت
 د دې شيانو د اعتبار كولو په باره كي وارد سوي نه دى ايمني شريعت د دې شيانو اعتبار بيان كړى نه
 دى وَنَضْبُ الشَّرْعِ بِالرَّأْيِ مُتَعَدِّدٌ او په اخپله ا رايه سره د شريعت حكم ټاكل ناممكن دي وَلِأَنَّ
الْحَرِيَّةَ مُبَكِّنَةً مِنَ النِّكَاحِ الصَّحِيحِ او ځكه چي آزاد والى پر صحيح نكاح قدرت وركونكي دى
وَالنِّكَاحُ الصَّحِيحُ مُبَكِّنٌ مِنَ الْوُطْءِ الْحَلَالِ او صحيح نكاح پر حلالى جماع قدرت وركونكې ده
وَالْإِصَابَةُ شَبَعٌ بِالْحَلَالِ او دخول كول په دې حلال كار سره مړونكي دي ايمني د دخول په ذريعه په
 حلالى جماع سره انسان مړېدى سي او د هغه شهوت پوره كېداى سي وَالْإِسْلَامُ يُمَكِّنُهُ مِنَ نِكَاحِ الْمُسْلِمَةِ او
 اسلام مسلمان سړي ته د مسلماني بنهي پر نكاح قدرت وركوي وَيُؤَكِّدُ اعْتِقَادَ الْحُرْمَةِ او اسلام د
 زنا د حرمت عقیده قوي كوي فَيَكُونُ الْكُلُّ مُزْجَعَةً عَنِ الزَّانَا لهذا دا ټوله شيان له زنا څخه منع كونكي

دي وَالْجَنَایَةُ بَعْدَ تَوَقُّفِ الزَّوْجِ اُغْلَظُ او د موانعو د ډېر نېست باوجود زنا کول ډېر سخت اسنګین ا جرم دی
 وَالشَّافِعِيُّ يُخَالِفُنَا فِي اشْتِرَاطِ الْإِسْلَامِ او د اسلام په شرط بدللو کي امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ زموږ اد
 قول مخالف دی. ایعني دهغه په نېز د احصان لپاره اسلام شرط نه دی. وَكَذَا أَبُو يُوسُفَ فِي رِوَايَةٍ
 همدارنګه امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللهُ هم په یوه روایت کي مخالف دی. اخراج قول زموږ: (د طرفینو) دی
 چي د احصان لپاره اسلام شرط دی. لَهُمَا مَا رَوَى أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ رَجَمَ^① يَهُودِيَيْنِ قَدْ زَنِيَا ددوی دواړو دلیل
 هغه حدیث دی کوم چي له نبي کریم ﷺ څخه روایت سوی دی چي نبي ﷺ یو یهودي سړی او
 یوه یهودي ښځه د زنا کولو په وجه رجم کړه. انوله دې څخه معلومه سوه چي کافر هم رجم کېدای
 سي. قُلْنَا: كَانَ ذَلِكَ بِحُكْمِ التَّوْرَةِ ثُمَّ نُسَخَ موږ جواب ورکوو: چي دا حکم د تورات په وجه سره
 وو او وروسته دا حکم منسوخ سو. يُؤَيِّدُهُ قَوْلُهُ ﷺ: مَنْ أَشْرَكَ بِاللَّهِ فَلَيْسَ بِمُحْصَنٍ چي دهغه
 تائید د نبي کریم ﷺ په دې قول سره کیږي: چي څوک د الله سره شریک ونیسي نو هغه محصن
 نه دی. ایعني مشرک انسان محصن جوړېدای نه سي. وَالْمُتَعَبِّرُ فِي الدُّخُولِ إِلَّا بِزَوْجٍ فِي الْقُبُلِ عَلَى وَجْهِ يُوجِبُ
الْفُسْخَ او هغه دخول معتبر دی چي په قُبُل افرج ا کي په دې توګه ذکر دننه کړی سي چي هغه
 غسل واجبوي. وَشَرَطُ صِفَةِ الْإِحْصَانِ فِيهَا عِنْدَ الدُّخُولِ او امام قدوري رَحِمَهُ اللهُ په سړي او ښځه کي
 د محصن والي صفت د دخول په وخت کي شرط ګرځولی دی. حَتَّى لَوْ دَخَلَ بِالْمَنْكُوحَةِ الْكَافِرَةِ أَوْ
الْمَمْلُوكَةِ أَوْ الْمَجْنُونَةِ أَوْ الصَّبِيَّةِ تر که یو څوک په کافري منکوحه ښځي، یا په مملوکه مینځي، یا
 په لېونی ښځي، یا په کوچنۍ نجلی دخول وکړي لَا يَكُونُ مُحْصَنًا نو هغه محصن نه ګرځي. وَكَذَا
إِذَا كَانَ الزَّوْجُ مَوْصُوفًا بِأَحَدٍ هَذِهِ الصِّفَاتِ وَهِيَ حُرَّةٌ مُسْلِمَةٌ عَاقِلَةٌ بَالِغَةٌ او همدارنګه اخوند محصن
 نه ګرځي ا که چيري هغه په دې صفاتو کي په یوه صفت سره متصف وي او دهغه ښځه آزاده،
 مسلمان، عاقله او بالغه وي. لِأَنَّ النِّعْمَةَ بِذَلِكَ تَتَكَامَلُ ځکه چي په دې شيانو سره نعمت پوره
 کیږي. ایعني په نکاح، اسلام، آزادي، عقل او بلوغ سره نعمت پوره کیږي، او که په دې شيانو کي

① تخریج: رواد ابو داؤد، رقم الحديث: ٤٢٤٦ و ٤٢٥٠.

② تخریج: رواد البيهقي في السنن الكبرى، رقم الحديث: ١٧٣٩١.

یوشی کم سي، نو په بشپړه توګه نعمت نه پوره کيږي. نو ځکه به رجم هم نه ثابتيږي | إِذَا الطَّبَعُ
يَنْفِرُ عَنْ صُحْبَةِ الْمَجْنُونَةِ ځکه چې طبيعت د لېونی بنځي له کوروالي اجماع | څخه نفرت کوي
وَقَلْبًا يَرْغَبُ فِي الصَّبِيَّةِ لِقَلَّةِ رَغَبَتِهَا او په کوچنۍ نجلی کې د خواش د کمېدلو په وجه خاوند هغې
ته کم رغبت کيږي وَفِي الْمُنْكَوحَةِ الْمَلُوكَةِ او منکوحه مملوکه مينځي ته اهم د خاوند رغبت کم
کيږي | أَحْذَرُ أَعَنَ رَقِّ الْوَلَدِ د خپل بچي له غلامتوب څخه د ځان ساتلو لپاره ايمني که ښځه مينځه وي
نو له هغې څخه چې کوم بچي پيدا کيږي هغه هم غلام شمارل کيږي. نو خاوند به له غلامتوب څخه د خپل بچي د
ساتلو لپاره په ښه رغبت او مينه د هغې سره جماع نه سي کولای. بلکې د هغې له جماع څخه به يې نفرت کيږي | وَلَا
إِخْتِلَافَ مَعَ الْإِخْتِلَافِ فِي الدِّينِ او د دين د اختلاف سره اُلفت نه وي ايمني که د خاوند او ښځي دين
سره جلا وي. نو هم د دوی په مينځ کې پوره اُلفت او رغبت نه وي | وَأَبُو يُوسُفَ يُخَالِفُنِي الْكَافِرَةَ او
امام ابو يوسف رَجَّه الله د کافري ښځي په هکله زموږ مخالف دی ايمني که خاوند د کافري ښځي سره
جماع وکړي. نو د هغه په نېز خاوند محصن ګرځي | وَالْحُجَّةُ عَلَيْهِ مَا ذَكَرْنَاهُ او دامام ابو يوسف په خلاف
هغه دليل حجت دی کوم چې موږ ذکر کړی اچي د خاوند او ښځي په مينځ کې پوره اُلفت او رغبت نه وي |
وَقَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ^③ : لَا تُحْصِنُ الْمُسْلِمَ الْيَهُودِيَّةُ وَلَا النَّصْرَانِيَّةُ وَلَا الْخُرَّائِمَةُ وَلَا الْحُرَّةُ الْعَبْدُ او ابل دليل ا د
نبي ﷺ دا قول دی : چې يهودي او نصراني ښځه مسلمان سړی محصن نه جوړوي. او نه مينځه آزاد
سړی محصن جوړوي. او نه غلام آزاده ښځه محصنه جوړوي.

اللغات: ﴿إِحْصَانٌ﴾ د افعال مصدر دی: محصن کېدل. محصن والي. ﴿تَكَامُلٌ﴾ د تفاعل مضارع
ده: پوره کېدل. ﴿كُفْرَانٌ﴾ ناشکري. ناقدری. سپکاوی. ﴿يَتَغَلَّظُ﴾ د تفعّل مضارع ده: سختېدل.
﴿تَكَثَّرُ﴾ د تفعّل مصدر دی: زیاتېدل. ډېرېدل. ﴿جَلَائِلٌ﴾ جمع د جَلِيل ده: غټ. ستر. ﴿يِنَاطٌ﴾ د
مضارع صيغه ده: متعلق کېدل. ﴿مُتَعَذِّرٌ﴾ د تفعّل اسم مفعول دی: ناممکن. ﴿إِصَابَةٌ﴾ د افعال
مصدر دی: رسېدل. واردېدل. مراد ځني وطي او دخول کول دي. ﴿شَبَعَ﴾ د فتح مصدر دی: مړتيا.
سېرېد. آرام او سکون. ﴿يَمْكَنُهُ﴾ د تفعیل مضارع ده: قدرت ورکول. طاقت ورکول. ﴿مُزْجَرَةٌ﴾ د

③ تخریج: رواه البيهقي في السلس الكبری رقم الحديث: ۱۷۳۹۵

افعال مؤنث اسم فاعل دی: منع کونکی. ﴿أَغْلَظْ﴾ زیات سخت. ﴿إِیْلَاجْ﴾ دافعال مصدر دی: دننه کول، داخلول. ﴿قَبْلْ﴾ دبنځي دمخ شرمگاه (فرج). ﴿حَذَرْ﴾ دسمع مصدر دی: ځان ساتل، ځان ژغورل. ﴿إِیْتْلَافْ﴾ دافتعال مصدر دی: په خپل مینځ کي مینه او محبت کول. أَلْفَتْ کول.

تشریح: مخکي دزاني درجم کولو لپاره دهغه دمحصن کېدلو شرط ذکر سو (چي هغه به مخصن وي)، په دې عبارت کي دهغه شرط مطلب بیانوي فرمائي چي دمحصن والي مطلب دادی چي زاني آزاد وي، عاقل، بالغ او مسلمان وي. او زاني دیوې مسلماني بنځي سره صحیح نکاح کړې وي او په همدې حالت کي ددواړو ملاقات او جماع سوې وي چي دواړه دإحصان پر صفت قائم او باقي وي. د عقل او بلوغ شرط ځکه لگول سوی دی چي عقل او بلوغ د عقوبت د اهل کېدلو لپاره شرط دي، ځکه چي کوچنی او لېونی دواړه د شریعت په احکامو مکلف نه دي. او رجم (سنگسارول) د شریعت له احکامو څخه یو حکم دی، نو ځکه به ددې لپاره هم عقل او بلوغ ضروري وي. او له دې څخه بغیر نور شرائط (یعني نکاح، آزادي او اسلام، د شرائط) ځکه لگول سوي دي چي ددې شیانو په وجه په انسان کي نعمت پوره کیږي. او په چاکي چي نعمت کامل او پوره وي. دهغه جرم خطرناک او سنگین گرځي، او که دومره انعام او نوازش باوجود زنا وکړي نو دهغه سزا رجم ده. او په دې شرائطو کي شرافت او علم لره هیڅ دخل نسته. ځکه چي دا غیر محدود دي. او شریعت د اشیان (شرافت او علم) دإحصان له شرائطو څخه هم شمارلي نه دي، او نه ددوی په هکله یو روایت نقل سوی دی، نو ځکه موږ ته هیڅ حق نسته چي په خپل عقل او رایه سره په شریعت کي یو شی مقرر کړو. **عقلي دلیل:** په إحصان کي دآزادی، نکاح او پاته شرائطو دمعتبر کېدلو او شرط کېدلو عقلي دلیل دا دی چي آزاد سړی یا بنځه دخپلو امورو او کارونو "ذمه وار" وي او په تصرفاتو کي "خودمختار" وي. نو په دې وجه دآزاد سړي لپاره صحیح نکاح کول ممکن وي. او کله چي هغه پر صحیح نکاح قدرت لري، نو ښکاره خبره ده چي هغه به د صحیح نکاح او د حلال وطي په ذریعه له خپلي بنځي څخه آرام حاصلوي (او شهوت به پوره کوي)، او کله چي هغه مسلمان وي، نو لازماً به د مسلماني بنځي سره وطي کوي، او د اسلام په وجه به دهغه په زړه کي د زنا حرمت او له زنا څخه نفرت وي. او دا شیان (اسلام، نکاح او داسي نور) به هغه له ناوړه حرکت څخه منع کوي، نو ځکه د شرائط دإحصان په شرائطو او أوصافو کي داخل سوي دي.

دامام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ په نیز دإحصان لپاره اسلام شرط نه دی (یعني دزاني دمحصن کېدلو لپاره د اسلام شرط نه لگوي)، او له امام ابویوسف رَحْمَةُ اللَّهِ څخه هم په یوه روایت کي داسي نقل سوي دي: د

هغو دليل دا حديث دی چي نبي کریم ﷺ پر یوه یهودي سړي او ښځې باندي درجم حکم جاري کړی وو چي هغو زنا کړې وه، او دوی دواړه "محصنان" ول. نو کله چي په یهودو کي احصان ثابت سوی دی، نو ځکه به د احصان لپاره د اسلام شرط لگول صحیح نه وي. لېکن زموږ له طرفه د دې حديث جواب دا دی چي نبي کریم ﷺ خود اسلام په شروع کي د تورات د حکم مطابق رجم جاري کړی وو، او تر هغه وخته پوري په اسلام کي هيڅ حکم نازل سوی نه وو. له همدې کبله نبي کریم ﷺ د یهودو څخه د زنا په هکله د تورات د حکم پوښته کړې وه، او د دې حديث حکم وروسته منسوخ سو. ځکه چي نبي ﷺ وروسته په ښکاره الفاظو سره وفرمایيل "مَنْ أَشْرَكَ بِاللهِ فَلَيْسَ بِمُحْصِنٍ" چي مشرک محصن کېدلای نه سي، او کله چي مشرک محصن کېدلای نه سي، نو خامخا به د احصان لپاره د اسلام شرط لگول کېږي.

والمعتبر إلخ: فرمایي د متن په دې عبارت "قد تزوج امرأة نکاحاً صحيحاً و دخل بها" کي له "دخل" څخه هغه "دخول" مراد دی کوم چي د غسل موجب او سبب وي، يعني چي د سړي د ذکر سر (حشفه) د ښځې په فرج کي داخل سي، او دخول په وخت کي د دوی د محصن کېدل مطلب دا دی چي که خاوند مسلمان وي او ښځه کافره وي، یا ښځه مملوکه مينځه وي، یا مجنونه او صبيه وي، یا د دې برعکس وي يعني ښځه مسلمان، آزاده او عاقله او بالغه وي، او خاوند کافر او غلام یا لېونی یا کوچنی وي، نو په دې صورت کي د دوی "دخول" معتبر نه دي، او په دې صورت کي په دخول سره سړی محصن نه گرځي. ځکه په چا کي چي د اصناف موجود وي، په هغه کي به الهي نعمت په پوره توگه ثابت وي، او بیا د سړي طبيعت د لېونی ښځې د جماع څخه نفرت کوي، او په کوچنی نجلۍ کي بالکل هيڅ خواهش نه وي، همدارنگه دخپل بچي د غلام جوړېدلو د پيري په وجه څوک د مملوکه مينځي سره وطی نه سي کولای (يعني دهغه سره داپېره وي چي که زه دخپلي مينځي سره جماع وکړم، نوز ما بچۍ به هم غلام وگرځي)، او د ديني اختلاف په وجه د کافري ښځي سره د مسلمان محبت او الفت نه پيدا کېږي، نو ځکه به د دې شيانو په وجود کي نه دخول معتبر وي، او نه به احصان ثابتېږي.

د کافري ښځې په هکله امام ابو يوسف رحمه الله زموږ مخالف دی، دهغه په نېز په کافري ښځې باندي دخول کول په احصان کي معتبر دي، لېکن زموږ له طرفه هغه ته دا جواب ورکول کېږي چي ديني اختلاف د محبت او الفت څخه مانع دی، او الفت د نشتوالي په وجه کما حقہ ايلاج او دخول کېدای نه سي، او بیا په حديث کي په ښکاره الفاظو سره دا بيان سوي دي چي يهودي او نصراني ښځه يو مسلمان سړی محصن نه سي جوړلای، همدارنگه نه مينځه يو آزاد سړی محصن جوړولای سي او نه غلام آزاده ښځه محصنه جوړولای سي.

د رجم سره جلد (دُره) جمع كول

قَالَ: وَلَا يُجْعَلُ فِي الْمُحْصَنِ يَدُنِ الرَّجْمِ وَالْجُلْدِ فرمايي: چي په محصن کي به رجم او دُرې نه سره جمع کيږي ^۱ لَمْ يُجْعَلْ حُكْمُ چي نبي ﷺ ادا دواړه اسره جمع کړي نه دي وَلَا يُجْعَلُ يَدُنِ الْجَنْدِ يَغْرَى عَنِ الْقَصْدِ مَعَ الرَّجْمِ حُكْمُ چي د رجم سره ايمني د رجم باوجود ا د دُرې وهل له مقصود څخه خالي وي وَلَا يُجْعَلُ يَدُنِ الْجَنْدِ يَحْصُلُ بِالرَّجْمِ حُكْمُ چي د بل چا زجر په رجم سره حاصل کيږي اذْهَوْنِ الْعُقُوبَةِ أَقْصَا مَا حُكْمُ چي رجم آخري سزا ده وَزَجْرُهُ لَا يَحْصُلُ بَعْدَ هَلَاكِهِ او د زاني تر هلاکېدلو وروسته د هغه زجر نه حاصل کيږي. البته دا چي په رجم سره هغه ته زجر ورکول سو. حُكْمُ چي رجم آخري زجر او سزا ده. او تر مرگ وروسته هغه ته زجر نه سي ورکول کېدای

اللغات: ﴿يَغْرَى﴾ دفتح مضارع ده: خالي کېدل. ﴿زَجْرٌ﴾ تنبيه ورکول. رتل (غندل). ﴿أَقْصَاهَا﴾ أَقْصَى: آخري. انتهائي (نهائي).

تشریح: مسئله: داده چي د محصن زاني په سزا کي به رجم او د دُرې وهل نه سره جمع کيږي (يعني داسي به نه کوي چي هغه په دُرو سره هم ووهي. او سنگساري هم کړي). حُكْمُ چي نبي کریم له جمع څخه منع کړې ده. دويم دليل دادی چي رجم د زنا انتهائي او آخري سزا ده. او تر رجم وروسته (يا مخکي) د دُرې په وهلو سره مقصود يعني زجر نه حاصل کيږي. او داسي کول تحصيل د حاصل دی. نو حُكْمُ جمع صحيح نه ده.

غير محصن زاني له وطن څخه شړل (حکم او اختلاف)

قَالَ: وَلَا يُجْعَلُ فِي الْبَكْرِ يَدُنِ الْجُلْدِ وَالنُّفْيِ فرمايي: او په بې واده کس کي به د دُرې وهل او له وطن څخه ايستل ادواړه نه سره جمع کيږي وَالشَّافِعِيُّ يُجْعَلُ بَيْنَهُمَا حَدًّا الْبَكْرُ امام شافعي رحمه الله دواړه ادبي واده کس لپاره ا د حد په توگه سره جمع کوي لِقَوْلِهِ الشَّافِعِيُّ: ^۲ الْبَكْرُ بِالْبَكْرِ جُنْدُ مَائَةٍ وَتَغْرِبُ عَامٍ حُكْمُ چي نبي ﷺ فرمايلي دي: چي بې واده سړی د بې واده ښځي سره اکه چيري زنا وکړي نو د دوی سزا ا سل دُرې او يو کال جلا وطن کول دي وَلَا يُجْعَلُ فِيهِ حَسَمٌ بَابِ الزَّنَا او حُكْمُ چي په

^۱ تخریج: قد مرّ ترجمه تحت حدیث ماز و الغامدية.

^۲ تخریج: رواه الجماعة فأجرجه البخاری فی باب البکر بطلان و بنفیان، رقم الحديث: ۶۸۳۱. و مسلم، و ابو داؤد فی النسب، رقم الحديث: ۴۲۱۵.

جلا وطن کولو د زنا دورازه بندول دي لِقَلَّةِ الْمَعَارِفِ ځکه چې ا په پردي ښار کي ا تعلقات او
تعارف کم وي وَلَنَا قَوْلُهُ تَعَالَى: فَاجْلِدُوا [النور: ۲] زموږ دليل د الله تعالی دا فرمان دی:
”فَاجْلِدُوا“ جَعَلَ الْجَلْدَ كُلَّ الْبُوجِبِ ا په دې آیت کي ا الله تعالی د درې وهل ټوله اپوره اسزا
مگر ځولې ده رُجُوعًا إِلَى حَرْفِ الْفَاءِ د ”فاء“ حرف ته په رجوع کولو سره ايمني دهغه دليل دفاء حرف
دی کوم چې پر جزاء ”فَاجْلِدُوا“ داخل سوی دی ا أَوَّلًا كَوْنَهُ كُلِّ الْمَذْكُورِ ياداجي ټوله سزا همدا ده
کوم چې ذکر سوې ده وَلَأَنَّ فِي التَّغْرِيبِ فَتْحَ بَابِ الزَّنا او ځکه چې په جلا وطن کولو کي د زنا دروازه
خلاصول دي ا نه بندول ا لِإِعْدَامِ الْإِسْتِخْيَاءِ مِنَ الْعَشِيرَةِ ځکه چې ا په پردي ښار کي ا دخپل
خاندان ادنشتوالي په وجه ا شرم او حياء ختمه سي او زاني خپل سر ته ايله سي. هر څه چې
غواړي هغه کولای سي ا ثُمَّ فِيهِ قَطْعُ مَوَادِّ الْبَقَاءِ بيا په جلا وطن کولو سره د اژوندي ا پاتېدلو د
اسبابو ختمېدل (هم) سته ايمني د جلا وطنۍ سره دا خبره هم تړلې ده چې په بېگانه ښار کي د
ښځي او سړي لپاره درزق او رزوی انتظام برابر نه سي ا فَرَبَّاتُ تَخْذُ زَنَاها مَكْسَبَةً نو کېدای سي چې
ښځه زنا خپله پېشه او د گټې ذريعه او مگر ځوي وَهُوَ مِنْ أَفْجَحِ وَجْهِ الزَّنا او دا د زنا ډېره بده طريقه ده
وَهَذِهِ الْجِهَةُ مُرْجَعَةٌ لِقَوْلِ عَلِيٍّ * كَفَى بِالنَّفْيِ فِتْنَةً او همدې جهت ايمني له ښار څخه نه ايستلوا ته
د حضرت علي عليه السلام په دې قول سره ترجيح ورکول سوې ده: چې له ښار څخه ايستل دفتنې لپاره کافي دي ايمني د
فتنې او فساد لپاره بس همدا کافي دي چې ښځه او سړي له ښار څخه ويستل سي، نو د حضرت علي عليه السلام دا قول د
نفي او تغريب پر ډېر بدوالي دلالت کوي، نو ځکه به زموږ جهت مرجع وي ا وَالْحَدِيثُ مَنْسُوخٌ كَشَطْرِهِ وَهُوَ قَوْلُهُ
الطَّبَّاءُ ①: الْغَيْبُ بِالشَّيْبِ جُلْدُ مِائَةٍ وَرَجْمٌ بِالْحِجَارَةِ او ا امام شافعي رَجَّحَهُ اللهُ له طرفه بيان سوی ا
حديث منسوخ دی لکه څرنگه چې د دې حديث اخري ا جزء منسوخ دی او هغه د نبی ﷺ دا قول
دی: ”الشَّيْبُ بِالشَّيْبِ... الخ“ وَقَدْ عُرِفَ طَرِيقُهُ فِي مَوْضِعِهِ او د دې نسخ طريقه پر خپل ځای پېژندل

* اثر: رواه عبد الرزاق في المصنف، رقم: ۱۳۳۱۳.

① تخریج: په مسلم شریف کي پوره حديث داسي ذکر سوی دی: عَنْ عُبَادَةَ بْنِ ثَابِتٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: خَذُوا عَنِّي خَذُوا عَنِّي، فَقَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِمَنْ سَبَّكَ الْبَكَرَ الْبَكَرَ جُلْدَ مِائَةٍ وَنَفْيَ سَنَةٍ، وَالشَّيْبُ بِالشَّيْبِ جُلْدَ مِائَةٍ وَالرَّجْمُ. (باب حصد الزنا، رقم الحديث: ۱۶۹۰، ۲۴۱۲)

سوي ده إِلَّا أَنْ يَرَى الْإِمَامُ فِي ذَلِكَ مَصْلَحَةً خو دا چي امام په جلا وطن کولو کي ښهگڼه او خيرا وويني فَيُعْرِضُهُ عَلَى قَدَرِ مَا يَرَى نو په دې صورت کي چي امام اخومره وخت مناسب وگڼي هغومره وخت دي مجرم جلا وطن کړي وَذَلِكَ تَغْرِيبٌ وَسِيَاسَةٌ او دا تغريب اد تعزير او سياست پر بناء دی لَأَنَّهُ قَدْ يُفِيدُنِي بَعْضُ الْأَحْوَالِ ځکه چي دا په ځيني حالاتو کي فايده کوي او په ځيني حالاتو کي فايده نه کوي فَيَكُونُ الرَّأْيُ فِيهِ إِلَى الْإِمَامِ نو ځکه به په دې هکله رايه امام ته پرېښوول کيږي وَعَلَيْهِ يُخْلُ الثَّقَلُ الثَّمَرُ عَنِ بَعْضِ الصَّحَابَةِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ اوله ځيني صحابه ووڅخه چي کوم "جلا وطن کول" نقل سوي دي هغه به هم پر دغه سياست او تعزير باندي حمل کيږي.

اللغات: **﴿بِکَر﴾** بې واده کس، مجرد، **﴿جَلَد﴾** په دره وهل، درې وهل، **﴿ثَقُل﴾** له وطن او ښار څخه ايستل (جلا وطن کول)، **﴿تَغْرِيب﴾** د تفهیل مصدر دی: جلا وطن کول، **﴿حَسْم﴾** بندول، قطع کول (غوځول)، **﴿عَشِيرَةٌ﴾** قبيله، خاندان، **﴿مُكَسَّبَةٌ﴾** د گټې ذريعه، کسب او پېشه، دنده، **﴿حَظَر﴾** نيمه حصه (نيمه ټوکره)، جزء.

تشریح: **مسئله:** داده چي زموږ په نېز که بې واده سړی او بې اوده ښځه زنا وکړي، نو د دوی سزا فقط سل (۱۰۰) درې دي، او تر دې وروسته به هغو ته د "جلا وطنی" (تغريب) سزا نه ورکول کيږي (چي له خپل وطن او ښار څخه وشرل سي). لېکن دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نېز به د دوی په سزا کي جلد او تغريب دواړه جمع کيږي.

دامام شافعي دليل: د مسلم شريف داروايت دی: "الْبِکَرُ بِالْبِکَرِ جَلْدُ مِائَةٍ وَتَغْرِيبُ عَامٍ" (يعني که بې واده سړی او بې واده ښځه زنا سره وکړي، نو د دوی سزا سل درې او جلا وطن کول دي). په دې حديث کي په ښکاره توگه جلد او تغريب دواړه سره جمع سوي دي، نو ځکه موږ (امام شافعي) وايو چي دواړه به سره جمع کيږي. په دې سلسله کي دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ عقلي دليل دادی چي کله زاني او زانيه له ښار څخه ويستل سي، نو په نوي ښار کي به د دوی تعلقات کم سي، او کله چي تعلقات کم سي، نو د زنا دروازه به بنده سي، نو په دې حواله سره به هم جلد او تغريب سره جمع کيږي.

زموږ دليل: دادی چي په دې آيت "الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدٍ" کي دغير محصن کس لپاره د زنا پوره سزا سل (۱۰۰) درې ټاکل سوي ده، دليل دادی چي فَاجْلِدُوا جزاء ده، او

فاء پر داخله سوې ده، او تر شرط وروسته چي كله پر جزاء فاء داخله سي، نو هغه جزاء ګل (ټولو) شامله وي، لهذا فقط جلد به د غير محصن زناكاره لپاره كامله او پوره سزاوي. او بل داچي په فاجلد و اسره سزا بيان سوې ده، او په بيان كي چي څومره مقدار او څومره كلام ته ضرورت وي، هغه ټوله پر يوه ځاى بيانېږي. نو معلومه سوه چي په فاجلد و اكي پوره سزا بيان سوې ده، او كله چي پوره سزا جلد ده، نو په دې سزا كي به تغريب نه داخلېږي.

زموږ عقلي دليل دادى چي په جلا وطن كولو كي د زنا دروازه خامخا خلاصېږي، ځكه كله چي زاني او زانيه له خپل ښار څخه ويستل او له خپل وطن څخه وشړل سي، نو هلته به د دوى هيڅ قريب نه وي، نو په بې باكي او جرأت سره به زنا كوي، او عموماً داسي شړل سوي ښځه زنا او بد كاري خپله دنده جوړوي، له همدې كبله حضرت علي عليه السلام فرمايلي دي “كُنْ بِالنِّفْيِ قَتْنَةً” چي له ښار څخه ايستل دفتني او فساد لپاره كافي دي، لهذا په تغريب كي تر گټي تاوان زيات دى او هغه د ائمه اكبِر عليه السلام مِنْ نَفْعِهِ مُصَدِّق دى، نو په دې وجه به تغريب د جلد سره نه جمع كيږي.

والحديث منسوخ إلخ: په دې عبارت سره امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ ته جواب ور كوي، فرمايي چي دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ بيان سوي حديث منسوخ دى، او دنسخ دليل يې دادى چي دهغه حديث دا حصه او جزء “التيب بالتيب جلد مائة...” هم منسوخ دى، لهذا د دې نسخ په وجه به هم جلد او تغريب نه سره جمع كيږي.

ها! كه چيري امام په تغريب كي مصلحت او خير وويني، نو هغه دخپل ښه تدبير مطابق ديو څو ورځو لپاره تغريب كولاى سي، لېكن دا تغريب به د حد په توگه نه وي، بلكي د سزا او سياست مدني په اعتبار سره به وي، او رښتيا هم په ځيني حالاتو كي تغريب فايده من ثابتېږي، نو ځكه زموږ په نېز هم امام ته د ښه تدبير مطابق د تغريب كولو حق سته، او حضرت ابن عمر رضي الله عنهما او شيخينو رَحِمَهُمُ اللهُ چي د تغريب حكم كړى دى، هغه پر تعزير او سياست مدني باندي محمول دى.

پر زنا كار ه مريض د حد جاري كولو بيان

وَإِذَا كَانَ الْمَرِيضُ وَحْدَهُ الرَّجْمُ او كله چي مريض زنا وكړي او دهغه حد رجم وي رَجِمَ نو هغه به رجم كيږي لِأَنَّ الْإِتْلَافَ مُسْتَحَقَّ ځكه چي هلاكول واجب دي فَلَا يَنْتَفِعُ بِسَبَبِ الْمَرَضِ لهذا د مرض اناروغى ا په وجه به دا ايتلاف نه منع كيږي لِأَنَّ كَانَ حَدُّهُ الْجُلْدَ او كه دهغه حد د درې وهل وي لَمْ

يُجْلَدُ حَتَّى يَمُوتَ نَوَاتِرُهُ وَخَتَهُ أَبَـهَ پَه دُورَوَنَه وَهَل كِيـرِي تَر دِي چي جَوَرِ اَو رَوَغ اَسِي كَيْلَا يُفْضَوْ
إِلَى الْهَلَاكِ دَدِي لپاره چي دا او هل ا د هلاکت امر کېدلو اسبب جوړ نه سي وَلِهَذَا لَا يَقَامُ الْقَطْعُ عِنْدَ
شِدَّةِ الْحَرِّ وَالْبَرْدِ او له همدې کبله په سخته گرمي او سخت يخ کي ادغله لاس انه غوڅول کيږي
وَإِذَا رَزَتْ الْحَامِلُ او کله چي حامله بنځه زنا وکړي لَمْ تُحْدَحْ حَتَّى تَصْعَقَ حَنْدَلَهَا نَوَاتِرُهُ وَخَتَهُ أَبَـهَ
حد نه پر جاري کيږي تر دې چي حمل وزېږوي كَيْلَا يُؤْدَى إِلَى هَلَاكِ الْوَلَدِ دَدِي لپاره چي دا د بچي د
هلاکت سبب جوړ نه سي وَهُوَ نَفْسٌ مُخْتَرِمَةٌ اَحْکَه چي ابچي يو محترم او د حفاظت قابل انفس
دې اَحْکَه هغه خو هيڅ خطاء نه ده کېږي اِنَّ كَانَ حَدَهَا الْجُلْدُ او که د حاملې حد درې وهل وي لَمْ
تُجْلَدْ حَتَّى تَتَعَالَى مِنْ نَفَاسِهَا أَى تَرْتَفِعَ نَوَاتِرُهُ وَخَتَهُ أَبَـهَ پَه دُورَوَنَه وَهَل كِيـرِي تَر دِي چي له نفاس
خنځه پورته سي، يعني نفاس يې ختم سي يُرِيدُ بِهِ تَخْرُجُ مِنْهُ پَه اَتَتَعَالَى اسره دامام قدوري مطلب
دادې چي هغه ا حمله له نفاس خنځه ووځي لَأَنَّ النِّفَاسَ نَوْعٌ مَرَضٌ اَحْکَه چي نفاس يو ډول مرض
دې فَيُؤَخِّرُ إِلَى زَمَانٍ أَبَدٍ لِهَذَا د جوړېدلو ا روغېدلو ا تر وخت پوري به جُلْدُ خُنْدُول كِيـرِي بِخِلَافِ
الرَّجْمِ په خلاف د رجم لَأَنَّ الشَّأخِيرَ لِأَجْلِ الْوَلَدِ اَحْکَه چي ا د رجم ا خنډول د بچي په وجه دې
ايمني رجم د حمل (بچي) د ساتني په وجه خنډول کيږي ا وَقَدْ اَنْفَضَ او بچي اخوا پيدا سو انو
اَحْکَه به بنځه رجم کيږي، او تر نفاس ختمېدلو پوري به د هغې رجم نه خنډول کيږي ا وَعَنْ أَن
حَنِيفَةَ: أَنَّهُ يُؤَخَّرُ إِلَى أَنْ يَسْتَعْفَى وَلَكِنَّهَا عَنَّا او له امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ خنځه روايت دې: چي ا د
دې بنځي ا رجم به تر هغه وخت پوري خنډول کيږي چي د هغې بچي له هغې خنځه بې پروا سي
ايمني د هغې له ساتني او پرورش خنځه بې پروا سي ا إِذَا لَمْ يَكُنْ أَحَدٌ يَقُومُ بِتَرْبِيَّتِهِ ا په دې شرط ا
کله چي داسي څوک نه وي چي د کوچني تربيت او پرورش او کړي لَأَنَّ فِي الشَّأخِيرِ صِيَانَةَ الْوَلَدِ عَنِ

• القول الرابع: هو قول أبي حنيفة رَحِمَهُ اللهُ ، كما ذكر في رد المحتار (ج: ۳، ص: ۱۶۳)، وكذا في إجابته (ج: ۴،

الصَّيَاعُ حَكَّةٌ چي درجم په ځنډولو کي له ضایع کېدلو څخه د بچي ساتل دي وَقَدْ رَوَى أَنَّهُ الطَّبَّاءُ
 ١ قَالَ لِبُلْغَامِ دِيَّةً بَعْدَ مَا وَضَعَتْ: اِرْجِعِي حَتَّى يَسْتَعْفِنِي وَلَكَ اِرْ وروایت سوی دی چي غامديه بنځي
 ته تر حمل زېږولو وروسته نبي ﷺ وفرمايل: واپس ولاړه سه! تر دې چي ستا بچی استا له
 پرورش څخه ابې پرواسي ثُمَّ الْخُبْلُ تُحْبَسُ إِلَى أَنْ تَلِدَ إِنْ كَانَ الْحَدُّ ثَابِتًا بِالْبَيِّنَةِ بيا به حامله بنځه د
 بچي تر زېږولو پوري بندي کيږي که چيري حد د گواهي په ذريعه ثابت سوی وي كَى لَا تَهْرَبَ د
 دې لپاره چي هغه ونه تنبتهږي بِخِلَافِ الْإِقْرَارِ په خلاف د اقرار لَكِنَّ الرُّجُوعَ عَنْهُ عَامِلٌ حَكَّةٌ چي له
 اقرار څخه رجوع عمل کونکې ده ايعني د حد ساقطونکې ده اَفَلَا يُفِيدُ الْحَبْسُ نو اداقرار په صورت کي د
 هغې ابندي کول فايده نه کوي لهذا تر اقرار وروسته به هغه نه بندي کيږي.

اللغات: (اِثْلَانِ) د افعال مصدر دی: ضایع کول. هلاکول (وژل). (يُؤْخَرُ) دفتح مضارع ده:
 جوړېدل. روغېدل. ښه کېدل. (لَا يُفْعَلُ) د افعال له باب څخه د نفسي صيغه ده: رسول. مراد ځني
 سبب جوړېدل دي. (قَطْعٌ) پرېکول. غوځول. مراد ځني دغله لاس غوځول دي. (تَتَعَالَى) د تفاعل
 مضارع ده: پورته کېدل. يعني له نفاس څخه د ښځي وتل. (يُؤَخَّرُ) د تفعیل مضارع مجهوله ده:
 ځنډول. مؤخر کول. (حُبْلٌ) بلاربه. حامله. (تُحْبَسُ) د ضرب مضارع مجهوله ده: قيدول. بندي
 کول. بنديخانې ته اچول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که چيري یو مریض زنا وکړي او هغه محصن وي يعني درجم
 مستحق وي، نو هغه به بېله ځنډه رجم کيږي: حَكَّةٌ کله چي پر هغه رجم واجب دی. او درجم مقصد
 هلاکول او وژل دي. نو د مرض په وجه به دهغه هلاک (وژل) نه ځنډول کيږي. لېکن که دا مریض
 غیر محصن وي او درجم مستحق نه وي. بلکي دهغه سزا جلد يعني سُل درې وي. نو دهغه تر
 صحت او روغتیا پوري به دهغه سزا ځنډول کيږي. او د مرض (ناجوړی) په حالت کي به هغه نه
 وهل کيږي: حَكَّةٌ چي د مرض په حالت کي په درو سره وهل د هلاکت (مرگ) سبب جوړيږي.
 حالانکي په جلد سره هلاک مقصود نه دی. همدا وجه ده چي په زیات یخ او په زیاته گرمي کي دغله
 (سارق) لاس نه غوځول کيږي چي دا قطع د هلاکت سبب جوړه نه سي.

واما اذ انت الحامل الم؛ ددې حاصل دادی که چیري حامله ښځه زنا وکړي او هغه درجمن مستحقه وي. نو تر څو چي دهغې بچی پیدا نه سي. تر هغه وخته به نه رجم کیږي. ځکه چي د حاملې په رجم کولو سره به دهغې بچی هلاک سي. حالانکي دهغې بچی نفس محترم دی او هغه هیڅ خطاء نه ده کړې. نو د بچي د ساتني لپاره به د حمل د زېږولو تر وخته پوري دهغې رجم ځنډول کیږي.

او که دهغې حد جلد يعني سل درې وي. نو په دې صورت کي به له حمل زېږولو څخه وروسته د نفاس تر ختمېدلو پوري دهغې د جلد سزا ځنډول کیږي. ځکه چي نفاس هم يو ډول مرض او ناجوړې ده. لهذا د نورو مرضونو په څير به د نفاس په وجه هم جلد مؤخر کیږي. (او هر کله چي نفاس ختم سي. نو بيا به هغې ته سزا ورکول کیږي). او درجمن کولو په صورت کي به تر حمل زېږولو وروسته ښځه رجم کیږي ځکه چي په رجم کي اهلاک مقصود وي. او مرض له هغه څخه مانع نه دی. لېکن دامام صاحب رحمه الله يو روايت دادی چي تر حمل زېږولو وروسته به سمدستي ښځه نه رجم کیږي. او که دهغې د بچي د پرورش او پالنې لپاري يو څوک نه وي. نو تر دومره وخت پوري به رجم ځنډول کیږي. تر څو چي بچی له هغې څخه مستغني سي. ځکه چي تر دې مخکي د مور په رجم کولو سره بچی ضايع کیږي. حالانکي موږ ته د بچي د حفاظت او ساتلو حکم سوی دی. نه د ائتلاف او ضايع کولو. ددې نقلي دليل دادی چي نبي کریم ﷺ غامديه ښځي ته د فرمايلي وو چي "اِزْجِعِي حَتَّى يَسْتَغْنِي وَكَذَلِكَ". يعني تر څو چي ستاله پرورش څخه بچی مستغني نه سي. تر هغه وخته پوري موږ تانه رجم کوو. بيا هغه ولاړه او خپل بچی يې راوړستی او د نبي ﷺ په خدمت کي يې حاضر کړی او هغه ډوډۍ خوړل. نبي ﷺ چي بچی وليدی چي غټ دی او دمور له پرورش څخه مستغني دی. نو بيا يې پر هغې درجمن حکم صادر کړی. معلومه سوه چي د بچي تر مستغني کېدلو رجم ځنډول زيات غوره دي.

ثم الحمل الم؛ فرمايي که د حاملې ښځي زنا په گواهي سره ثابته سوې وي. نو د بچي تر زېږولو پوري به هغه بندي کیږي. ددې لپاره چي هغه فرار اختيار نه کړي. لېکن که دهغې په اقرار سره زنا ثابته سوې وي. نو بيا دهغې د بندي کولو هیڅ ضرورت نسته. ځکه چي په دې صورت کي هغې ته دا حق هم سته چي له زنا څخه رجوع وکړي. او درجوع په ذريعه حد ساقط کړي. نو ځکه به هغه نه بندي کیږي. فقط والله أعلم وعلیه أتم

بابُ الْوَطَى الَّذِي يُوجِبُ الْحَدَّ وَالَّذِي لَا يُوجِبُهُ

(د) باب دهغه وطي (په بيان كي) دى چي حد واجبوى او هغه
چي حد نه واجبوي

کومي وطي ته زنا وايي او د کومي وطي په وجه حد واجبيري؟ (تفصلي بيان)

قَالَ: الْوَطْءُ الْمَوْجِبُ لِلْحَدِّ هُوَ الزَّنا فرمايي: چي د حد واجبونکي وطي زنا ده وَإِنَّهُ فِي عُرْفِ الشَّرْعِ
وَاللِّسَانِ: وَطْءُ الرَّجُلِ الْمَرْأَةَ فِي الْقُبْلِ فِي غَيْرِ الْمِلْكِ وَشُبْهَةِ الْمِلْكِ او د شريعت اولغت په عرف كي د زنا
معنى دا ده: چي سړى د داسي نبخي سره په فرج كي وطي وكړي چي اږه هغې كي د سړي
ملكيت اهم انه وي او د ملكيت شبهه اهم انه وي لِأَنَّهُ فَعَلَ مَحْظُورٌ حُكْمٌ چي داممنوع انا رواا كار
دى وَالْحُرْمَةُ عَلَى الْإِطْلَاقِ عِنْدَ التَّعَرُّى عَنِ الْمِلْكِ وَشُبْهَتِهِ او مطلق حرمت هغه وخت ثابتيري كله
چي وطي له ملكيت او د ملكيت له شبهي څخه خالي وي يُؤَيِّدُ ذَلِكَ قَوْلُهُ ^١ اذْرَعُوا الْحُدُودَ
بِالشُّبْهَاتِ او ادنبي كريم ﷺ دا قول ”اذْرَعُوا الْحُدُودَ بِالشُّبْهَاتِ“ هم د دې تائيد كوي اچي د
ملكيت په شبهي سره حد ساقطيري او مطلق حرمت نه پاتيري، د حديث معنى ده: چي تاسي د
شبهاتو په وجه حدود دفع كړئ! اَلْثُمَّ الشُّبْهَةُ نَوْعَانِ: شُبْهَةٌ فِي الْفِعْلِ وَتُسَمَّى شُبْهَةً اِسْتِثْبَاهٍ وَشُبْهَةٌ فِي
الْمَحَلِّ وَتُسَمَّى شُبْهَةً حُكْمِيَّةً بيا شبهه پر دوه قسمه ده: ١ شبهه فى الفعل او دې ته شبهه استباه
ويل كيږي. ٢ او شبهه فى المحل او دې ته شبهه حكميه ويل كيږي فَالْأَوَّلَى تَتَحَقَّقُ فِي حَقِّ مَنْ
اِسْتَبْهَ عَلَيْهِ نو اول قسم اشبهه فى الفعل ا دهغه انسان امجرم ا په حق كي ثابتيري چي پر هغه
فعل او ملكيت امشبهه سي لِأَنَّ مَعْنَاهُ: أَنْ يَظُنَّ غَيْرُ الدَّلِيلِ دَلِيلًا حُكْمٌ چي د دې مطلب دا دى:
چي انسان پر هغه شي د دليل گومان وكړي كوم چي دليل نه وي وَلَا بُدَّ مِنَ الظَّنِّ لِيَتَحَقَّقَ اِلِشْتِبَاهُ

* تخریج: أخرجه ابن أبي شيبة فى المصنف، رقم الحديث: ٢٨٢٩٧، ولكن فى الحديث: ادفعوا مكان اذرعوا.

او په دې صورت کي اد اشتباه د ثابتېدلو لپاره د گومان وجود ضروري دی اچي مجرم ووايي: چي ما د
 گومان وکړي چي دابنحه زما لپاره حلاله ده | وَالثَّانِيَةُ تَتَحَقَّقُ بِقِيَامِ الدَّلِيلِ الثَّانِي لِلْخُرْمَةِ فِي ذَاتِهِ او دويم
 قسم اشبهه فی المحل ا د داسي دليل په موجودېدلو سره ثابتېږي کوم چي بذات خود د حرمت
 نفي کونکي وي وَلَا تَتَوَقَّفُ عَلَى ظَنِّ الْجَانِّ وَاعْتِقَادِهِ او دويم قسم د مجرم پر گومان او اعتقاد
 ايقين ا باندې نه موقوف کيږي وَالْحَدُّ يَسْقُطُ بِالتَّوَعُّيْنِ او حد به په دواړو قسمونو سره ساقطېږي
 لِإِطْلَاقِ الْحَدِيثِ حُكْمُهُ چي حديث مطلق دی وَالنَّسْبُ يُثْبِتُ فِي الثَّانِيَةِ إِذَا ادَّعَى الْوَلَدَ او که چيري
 زاني امجرم ا د بچي د نسب دعوی وکړي نو په دويم قسم کي اد هغه سره د بچي ا نسب ثابتېږي
وَلَا يُثْبِتُ فِي الْأُولَى وَإِنْ ادَّعَاهُ الْهَكْنَ | په اول قسم کي نه ثابتېږي که څه هم هغه د نسب دعوی وکړي
لِأَنَّ الْفِعْلَ تَمَحَّضَ زَنَانِي الْأُولَى حُكْمُهُ چي په اول کي صورت کي فعل او طي ا خالص زنا ده وَأَيُّهَا
يَسْقُطُ الْحَدُّ لِمُرَاجَعَةِ إِلَيْهِ وَهُوَ اشْتِبَاهُ الْأُمْرِ عَلَيْهِ او په اول صورت کي به ا حد ځکه ساقطېږي چي
 واطي ا د داسي شي دعوی کړې ده کوم چي دده و طرف ته راجع دي او هغه پر ده د فعل او ملکيت ا
 مشتبه کېدل دي | يعني د زاني گومان دادی چي دابنحه زما لپاره حلاله ده | وَلَمْ يَتَمَحَّضْ فِي الثَّانِيَةِ او
 په دويم قسم اشبهه فی المحل ا کي فعل خالص زنا نه ده فَشُبْهَةُ الْفِعْلِ فِي ثَمَانِيَةِ مَوَاضِعَ او شبهه
 فی الفعل په اتو | ۸ | ځايونو کي سته جَارِيَةِ أَبِيهِ | ۱ | د خپل پلار د مينځي سره په وطي کولو کي
وَأُمِّهِ | ۲ | د خپل مور د مينځي سره په وطي کولو کي وَزَوْجَتِهِ | ۳ | او د خپلي بنځي د مينځي سره
 په وطي کولو وَالْمُطَلَّاقَةُ ثَلَاثًا وَهِيَ فِي الْعِدَّةِ | ۴ | او د مطلقه ثلاثه په عدت کي دهغې سره په وطي
 کولو کي | يعني چي خاوند خپلي بنځي ته درې طلاقه ورکړي او بيا دهغې په عدت کي وطي
 ورسره وکړي، نو په دې صورت کي هم شبهه بالفعل سته | وَبَيْنَا بِالطَّلَاقِ عَلَى مَالٍ وَهِيَ فِي الْعِدَّةِ
 | ۵ | او د مال په عوض کي د طلاق بائن ورکول سوي بنځي په عدت کي دهغې سره په وطي کولو
 کي | يعني چي خاوند خپلي بنځي ته د مال په بدله کي طلاق بائن ورکړي، او بيا په عدت کي وطي ورسره وکړي ا
وَأُمُّ وَلَدٍ أَعْتَقَهَا مَوْلَاهَا وَهِيَ فِي الْعِدَّةِ | ۶ | او د خپلي آزادي کړی سوي ام ولد په عدت کي دهغې سره
 په وطي کولو کي | يعني چي مالک خپله مينځه آزاده کړي او بيا دهغې سره په عدت کي وطي

وكرى ا وَجَارِيَةِ الْمَوْلَى لِي حَقِّ الْعَبْدِ ١٧١ او دخيل مالك د مينځي سره د غلام په وطي كولو كي
ايمني چي غلام دخيل مالك د مينځي سره وطي وكري ا وَجَارِيَةِ التَّزْوِينَةِ فِي حَقِّ الزَّوْنِ فِي رَوَايَةِ
كِتَابِ الْحُدُودِ ١٨١ او د مرهونه مينځي سره د مرتهن په وطي كولو كي د كتاب الحدود د روايت
مطابق ايمني چي رهن خپله مينځه مرتهن ته په رهن كي كښيږي او مرتهن د هغې سره وطي وكري. نو د كتاب
الحدود مطابق په دې صورت كي هم شبهه سته ا فَنَفَى هَذِهِ الْمَوَاضِعَ لِاحَدٍ عَلَيْهِ إِذَا قَالَ: ظَنَنْتُ أَنَّهَا تَحِلُّ لِي نُو
كه چيري په دې اته اځايونو كي واطى داسي ووايي: زما گومان دا وو چي دا بنځه زما لپاره حلاله
ده. نو پر هغه حد نه واجبيږي وَلَوْ قَالَ: عَلِمْتُ أَنَّهَا عَلَى حَرَامٍ وَجَبَ الْحُدُّ او كه چيري هغه داسي
ووايي: زه په دې خبر وم چي دا بنځه پر ما حرامه ده. نو حد نه واجبيږي وَالشُّبْهَةُ فِي الْحَلِّ فِي سِتَّةِ
مَوَاضِعَ او شبهه في المحل په شپږو ځايونو كي سته جَارِيَةِ ابْنِهِ ١١١ دخيل زوى د مينځي سره په
وطي كولو كي وَالْمُطَلَّقة طَلَّاقًا بَائِنًا بِالْكِتَابَاتِ ١٢١ د كنيي الفاظو په ذريعه د طلاق بائن وركول
سوي بنځي سره په وطي كولو كي وَجَارِيَةِ الْمَبِيعَةِ فِي حَقِّ الْبَائِعِ قَبْلَ التَّسْلِيمِ ١٣١ او د خرڅه كړى
سوي مينځي تر ورسپارلو مخكي د هغې سره دبائع اخرځونكي ا په وطي كولو كي ايمني چي مالك
خپله مينځه خرڅه كړي او بيا مشتري ته تر ورسپارلو مخكي د هغې سره وطي وكري. نو په دې صورت كي هم
شبهه في المحل سته ا وَالْمَنْهُورَةُ فِي حَقِّ الرَّجُلِ قَبْلَ الْقَبْضِ ١٤١ او په مهر كي د وركول سوي مينځي تر
قبضه كولو مخكي د هغې سره د خاوند په وطي كولو كي ايمني چي خاوند خپلي بنځي ته په مهر كي
مينځي وركري. او بنځي تر اوسه پر مينځي قبضه كړي نه وي. او خاوند د هغې سره وطي وكري ا وَالْمُشْتَرِكَةُ بَيْنَهُ
وَبَيْنَ غَيْرِهِ او د مشتركي مينځي سره د يو شريك په وطي كولو كي وَالتَّزْوِينَةُ فِي حَقِّ الزَّوْنِ فِي رَوَايَةِ
كِتَابِ الزَّهْنِ او د مرهونه مينځي سره د مرتهن په وطي كولو كي د كتاب الزهن د روايت مطابق فَنَفَى
هَذِهِ الْمَوَاضِعَ لِأَيِّ حُدٍّ وَإِنْ قَالَ: عَلِمْتُ أَنَّهَا عَلَى حَرَامٍ نُو په دې ځايونو كي حد نه واجبيږي كه څه
هم واطى داسي ووايي: زه په دې خبر وم چي دا بنځه پر ما حرامه ده ثُمَّ الشُّبْهَةُ عِنْدَ أَنْ حَقِيقَةُ تَبَيُّنِ
بِالْعَقْدِ وَإِنْ كَانَ مُتَّفَقًا عَلَى تَحْرِيمِهِ وَهُوَ عَالِمٌ بِهِ بيا د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز په عقد انكاح اسره
هم شبهه ثابتيږي كه څه هم د عقد حراموالى متفق عليه وي. او واطى د عقد په حراموالى خبر اهم ا

وي وَعِنْدَ الْبَاقِينَ لَا تَثْبُتُ إِذَا عَلِمَ بِتَخْرِيمِهِ او د پاته فقهاؤ په نېز که چيري واطن د دې عقد په حراموالي خبر وي نو شبهه نه ثابتېږي وَيُظْهَرُ ذَلِكَ فِي نِكَاحِ الْحَارِمِ عَلَى مَا يَأْتِيكَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى او د محرماتو په نکاح کي د دې اختلاف ثمره به انشاء الله ستامخ ته ا په تفصيلي توگه اراسي.

اللفات: ﴿قُبُل﴾ د ښځي مخکنۍ شرمگاه، فرج، ﴿محظور﴾ ممنوع، ناجائز، ناروا، ﴿التعزى﴾ د تفعل مصدر دى: خالي کېدل، ﴿اذرؤا﴾ د فتح له باب څخه د جمع مذكر امر حاضر صيغه ده: ليري کول، دفع کول، ﴿ظن﴾ گومان، ﴿جاني﴾ جرم کونکى (مجرم)، ﴿مبيعة﴾ د ضرب له باب څخه د مؤنث اسم مفعول صيغه ده: خرڅه کړى سوې (هغه مينځه چي مالک يې خرڅه کړي)، ﴿منهورة﴾ داهم د مؤنث اسم مفعول صيغه ده، له نصر او فتح دواړو څخه راځي: په مهر کي ورکول سوې مينځه، د مهر په توگه ورکول سوې مينځه، مَهْرَ يَنْهَرُ مَهْرًا: په مهر کي ورکول، په مهر کي ټاکل.

تشریح: د عبارت مطلب له ترجمې څخه واضح دى، خو ستاسي د آسانۍ لپاره دهغه خلاصه داده چي که دسري لپاره په ښځه کي نه ملک نکاح وي، او نه ملک رقبه وي، او نه د ملک رقبه شبهه وي، نو داسي ښځي سره وطي کولو ته زنا وايي (يعني که يوسرى د پردۍ ښځي سره وطي وکړي چي هغه نه دده ماینه وي، او نه يې مينځه وي، او د ماینې و مينځي له شېبې څخه هم وتلې وي، نو دغه وطي ته زنا وايي)، او په دې زنا سره حد واجبېږي، لېکن که چيري ملک نکاح وي، يا ملک رقبه وي، يا د ملک رقبه شبهه وي او بيا سرى د ښځي سره وطي وکړي، نو حد ساقطېږي.

وروسته فرمايي چي شبهه پر دوه قسمه ده: ① په محل کي شبهه (شبهه فى المحل)، ② په فعل کي شبهه (شبهه فى الفعل)، ① شبهه فى المحل: دې ته شبهه حکميه هم وايي، د دې مطلب دا دى چي په ښځه (مينځه) کي دسري د ملکيت (مالک کېدلو) شبهه وي، نو داسرى که څه هم دهغې سره وطي حرام گڼي او بيا وطي ور سره وکړي، نو هم به حد ساقطېږي، ځکه چي د ملکيت شبهه موجود ده، مثلاً که پلار د زوى د مينځي سره وطي وکړي، نو که څه هم پلار دهغې سره وطي حرام گڼي، بيا هم حد ساقطېږي، ځکه چي د ملکيت شبهه موجود ده، لکه مخکي چي په دې هکله بحث وسو چي نبی ﷺ يو بچي ته وفرمايل: أَنْتَ وَمَالُكَ لِأَبْنِكَ.

② شبهه فى الفعل: دې ته شبهه اشتباه هم وايي، د دې مطلب دا دى چي د ملکيت شبهه نه وي، بلکي شبهه الشبهه وي، که په دې صورت کي سرى وطي حلال گڼي او وطي وکړي، نو حد به ساقطېږي، او که وطي حرام گڼي بيا هم وطي کړي، نو پر هغه به حد جاري کېږي، مثلاً د پلار مينځه

د زوى مينځه نه شمارل كيږي. لېكن د توسع او نژدېكت پر بنياد زوى د پلار شى استعمال ولاى سي. نو په دې وجه زوى ته داشبهه پيدا كيږي چي د پلار مينځي به هم دهغه وي. اوس كه چيري زوى د پلار د مينځي سره وطي وكړي، او دهغه دا گومان وي چي په دې مينځه كي زما ملكيت سته، نو د ملكيت د شبهې په به وجه حد ساقطيږي. لېكن كه زوى ووايي چي دا زما لپاره حرامه ده. بيا هم وطي ورسره وكړي. نو پز هغه به حد جاري كيږي (ځكه چي دهغه په گومان كي هم د ملكيت شبهه نسته).

فالأولى تتحقق في حق من اشتبه به: د دې حاصل دادى چي شبهه فى الفعل دهغه سړي حق كي ثابتيږي چي په حقيقت كي دهغه لپاره په بنځه كي د ملكيت دليل موجود نه وي. لېكن هغه خپل د ملكيت شبهه او گومان كوي او داسي شى دليل گڼي چي هغه دليل نه وي (مثلاً د زوى مثال كوم چي لوړ ذكر سو. يا مثلاً خاوند د خپلي بنځي د مينځي سره وطي حلال وگڼي. حالانكي دهغه سره وطي حلال نه دي. ځكه چي د بنځي له مينځي څخه فقط خدمت اخيستل حلال دي. لېكن وطي حلال نه دي). نو په دغه صورت كي د حد ساقطولو لپاره د واطئ سړي گومان ضروري دى. يعنې كه هغه دا ووايي چي ما دا بنځه د ځان لپاره حلاله گڼله. بيا به حد ساقطيږي. او كه ووايي چي ما حرامه گڼله. نو حد به جاري كيږي. ځكه چي په حقيقت كي د حلالوالي دليل (شبهه) موجود نه سو.

والثانية تتحقق إن: د دې عبارت حاصل دادى چي شبهه فى الملك د داسي دليل په وجه سره ثابتيږي، كوم چي بذات خود د وطي حرمت نفي كوي (يعنې په بنځه كي د ملكيت شبهه موجوده وي). نو په دې صورت كي د واطئ گومان ضروري نه دى. يعنې كه څه هم هغه وطي حرام گڼي. نو هم به حد نه جاري كيږي. (ځكه چي په دې صورت كي د ملكيت شبهه موجوده ده).

والحد يسقط بالنوعين: فرمايي چي حد د شبهې په دغه دواړو قسمونو سره ساقطيږي. ځكه چي دا حديث إِذْ رَأَوْا الْخُدُودَ بِالشُّبُهَاتِ مطلق دى، او د شبهه فى المحل يا شبهه فى الفعل قيد پكښي ذكر سوى نه دى.

والنسب يثبت إن: په شبهه فى الفعل او شبهه فى المحل كي فرق دادى چي كه په شبهه فى المحل كي واطئ سړي د خپلي وطي څخه د پيدا سوي كوچني دنسب دعوى وكړي. نو دهغه بچي نسب د ده سره ثابتيږي. ځكه چي د شبهه فى المحل په وجه دهغه فعل يعنې وطي خالص زنا نه سوه. او څرنگه چي دنسب په ثابتولو كي احتياط كيږي. نو ځكه به د دې واطئ په دعوى سره دهغه بچي نسب د ده سره ثابتيږي. د دې په خلاف كه واطئ په شبهه فى الفعل كي د خپلي وطي څخه د پيدا سوي كوچني دنسب دعوى وكړي. نو د دعوى باوجود هم د ده سره د بچي نسب نه ثابتيږي. ځكه

چي په محل يعني په موطوئته ښځه کي دهغه هيڅ حق نسته. او دهغه وطي خالص زنا واقع سوه. لېکن څرنګه چي په دې قسم (شبهه فی الفعل) کي زاني دخپل ملکيت گومان او شبهه لري او دفعل داشتباه دعوی کوي، نو په دې وجه له هغه حد ساقطیږي.

فشبهة الفعل إلخ: شبهه فی الفعل په اته ځایونو کي ثابتیږي. کوم چي په ترجمه کي په وضاحت سره ذکره سول، او دهغوی حکم هم په ترجمه کي بیان سو.

ثم الشبهة عند أبي حنيفة إلخ: ددې حاصل دادی چي که یو څوک دمحرمي ښځي سره نکاح وکړي (يعني داسي ښځه چي دهمېشه لپاره نکاح کول ورسره حرام وي)، مثلاً یو څوک دخور سره نکاح وکړي او ایجاب او قبول وکړي، نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز په داسي عقد سره هم شبهه ثابتیږي. او په دې شبهه سره به هم حد ساقطیږي، لېکن دنورو علماؤ په نېز که واطی دداسي عقد په حراموالي خبري وي، نو بیا په هغه سره شبهه نه ثابتیږي، لهذا که یو څوک دخبرتیا باوجود دمحرمي ښځي سره نکاح وکړي او بیا وطي ورسره وکړي، نو دنورو علماؤ په نېز پر هغه حد جاري کیږي. او ددې اختلاف نور وضاحت به وروسته انشاء الله ذکر سي.

د طلاق مغلظه په عدت کي وطي کول

إِذَا عَرَفْنَا هَذَا وَمَنْ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلَاثًا ثُمَّ وَطَّئَهَا الْعِدَّةَ كَلَهُ چي موږ دا وپېژندل انو اوس دا هم په یاد لری چي که څوک خپلي ښځي ته درې طلاقه ورکړي بیا په عدت کي دهغې سره وطي وکړي وَقَالَ: عَلِمْتُ أَنَّهَا عَلَى حَرَامٍ او ایبا او وایي: چي زه په دې خبر وم چي هغه پر ما حرامه ده حَدُّ نُوْپَر هغه به حد جاري کیږي لِرِزْوَالِ الْبَيْتِ الْفُحْلِ مِنْ كُلِّ وَجْهِ ځکه چي اد دريو طلاقو په وجه ا حلالونکی ملکیت په هر اعتبار سره زائل سو فَتَكُونُ الشُّبْهَةُ مُنْتَفِيَةً نو ځکه به شبهه ختمه او معدومه اوي وَقَدْ نَطَقَ الْكِتَابُ بِإِسْتِفَاءِ الْحِلِّ او قرآن کریم ا هم اد حلت ختمېدلو خبره بیان کړې ده وَعَلَى ذَلِكَ الْإِجْمَاعُ او پر همدې اجماع سوې ده وَلَا يُعْتَبَرُ قَوْلُ الْمُخَالِفِ فِيهِ او په دې سلسله کي د مخالفينو قول معتبر نه دی اي معني کوم خلګ چي په دې هکله خلاف کوي او وایي چي په دريو طلاقو سره یو طلاق واقع کیږي. دهغو قول بالکل معتبر نه دی لِأَنَّهُ خِلَافٌ لَا اخْتِلَافٌ ځکه چي دا خلاف دی اختلاف نه دی وَلَوْ قَالَ: فَلَنْتُ أَنَّهَا تَحِلُّ لِي او که هغه ووايي: چي ما دا گومان وکړی چي هغه زما لپاره حلاله ده لَا يُحَدُّ نُوْپَر هغه به حد نه جاري کیږي لِأَنَّ الظَّنَّ فِي مَوْضِعِهِ ځکه چي دهغه

گومان پر خپل محای دی لَأَنَّ أَثَرَ الْمَلِكِ قَائِمٌ فِي حَقِّ النَّسَبِ وَالْحَبْسِ وَالتَّقْفَةِ حُكْمٌ چي ا دعت په دوران کي ا د ملکیت اثر دنسب، حبس او نفی په حق کي پاته وي فَاعْتَبِرْ ظَنَّهُ فِي انْقِطَاعِ الْحَدِّ لهذا د حد په ساقطولو کي به دهغه گومان معتبر وي وَأَمُّ الْوَلَدِ إِذَا أَعْتَقَهَا مَوْلَاهَا وَالْمُخْتَلَعَةُ وَالْمُطَلَّقةُ عَلَى مَالٍ بِبُرْزِلَةِ الْمُطَلَّقةِ الثَّلَاثِ او ام ولد چي کله خپل مالک آزاده کړي او خلع کونکې ښځه او د مال په بدله کي طلاقه سوې ښځه د مطلقه ثلاثه په درجه کي دي يُشْبِهُتُ الْحُرْمَةَ بِالْإِجْمَاعِ حُكْمٌ چي ا دې ښځو ا حرمت په إجماع سره ثابت دی وَقِيَامُ بَعْضِ الْأَثَارِ فِي الْعِدَّةِ او په عدت کي ا دنکاح د ملکیت ا حیني آثار پاته دي وَلَوْ قَالَ لَهَا: أَذْتُ خَلِيَّةً أَوْ بَرِيَّةً أَوْ أَمْرًا بِيَدِكَ او که ايو شوک ا خپلي ښځي ته ووايي: ته خالي يې يا ته بري يې يا ستا اختيار ستا په لاس کي دی فَالْحَتَارُثُ نَفْسَهَا بِيَا ښځي خپل ځان اختيار کړي ثُمَّ وَطَّئَهَا فِي الْعِدَّةِ وَقَالَ: عَلِمْتُ أَنَّهَا عَلَى حَرَامٍ او ا بيا خاوند په عدت کي دهغې سره وطي وکړي او دا يې وويل: چي زه په دې خبر وم چي هغه پر ما حرامه ده لَمْ يُحَدِّثْ نو حد به نه پر جاري کيږي لَاخْتِلَافِ الصَّحَابَةِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ فِيهِ حُكْمٌ چي په دې ا کثابي الفاظو کي د صحابه وو اختلاف دی فَبَيْنَ مَذْهَبِ عُمَرَ أَنَّهَا تَطْلُقُهُ رَجْعِيَّةً د حضرت عمر رضي الله عنه مذهب دا دی چي دا الفاظ طلاق رجعي دی ايمني په دې الفاظو سره طلاق رجعي واقع کيږي وَكَذَا الْجَوَابُ فِي سَائِرِ الْجَنَائِيَّاتِ او د ټولو کناياتو همدغه حکم دی وَكَذَا إِذَا نَوَى ثَلَاثًا او همدارنگه کله چي هغه ا په دې الفاظو سره ا دريو طلاقونيت وکړي ا نو هم به حد نه پر جاري کيږي لِقِيَامِ الْاِخْتِلَافِ مَعَ ذَلِكَ حُكْمٌ چي په دې صورت کي اهم الاختلاف دی.

اللفات: ﴿حَدٌّ﴾ د نصبر له باب څخه د ماضي مجهولي صيغه ده: حد ټاکل. حد جاري کول. ﴿مُحَرَّلٌ﴾ د تفعیل اسم فاعل دی: حلالولونکی. حلال گرځونکی. ﴿نَطَقَ﴾ د ضرب ماضي ده: خبره کول. بیانول. ﴿حَبَسَ﴾ د ضرب مصدر دی: قیدول. منع کول. ﴿خَلِيَّةٌ﴾ د صفت مشبه مؤنث صيغه ده: خالي. دا کلمه له طلاق څخه کنایه ده. ﴿بَرِيَّةٌ﴾ مخکنی صيغه ده: بري. بهراره. خلاصه. دا هم له طلاق څخه کنایه ده.

تشریح: مسئله: داده که یو سړی خپلي ښځې ته درې طلاقه ورکړي، او بیا دهنې په عدت کې وږي ورسره وکړي او بیا داسې ووايي چې "ما ته معلومه وه چې زما لپاره دهنې سره وږي کول حرام دي"، نو پر هغه به حد جاری کیږي؛ ځکه چې ددرېو طلاقونو په وجه سره د وږي او جماع حالونکي ملکیت په بشپړه توګه زائل شو، لکه څرنګه چې د قرآن کریم په دې آیت کې دهنه زوال بیان سوی دی "فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ"، او پر دې باندې د امت اجماع هم سوې ده، نو دلته شبهه فی المحل او شبهه فی الفعل دواړه منتفی او نیستي سوه. لهذا کله چې دلته بالکل هیڅ شبهه نسته، نو ښکاره خبره ده چې حد به خامخا و اجیبږي. پاته سو دا اعتراض چې د "إمامیه" ډلې په ښه درې طلاقه معتبر نه دي، او د "زیدیه" ډلې په ښه درې طلاقه یو طلاق دی، لهذا ستاسې دا خبره صحیح نه ده چې دلته بالکل شبهه نسته؟ ددې اعتراض جواب دا دی چې دا خلاف دی، اختلاف نه دی، او موږ دا اختلاف جواب ورکوو، نه د خلاف، او په اختلاف او خلاف کې فرق دا دی چې په اختلاف کې مقصد متحد وي او طریقه مختلفه وي، لېکن په خلاف کې طریقه او مقصد دواړه مختلف وي. (غایه او بنایه ج: ٦، ص: ٢٢٤)

او که خاوند ووايي چې "زما گومان دا وو چې هغه زما لپاره (په عدت کې) حلاله ده"، نو پر خاوند به حد نه جاری کیږي؛ ځکه چې دهنه گومان پر خپل ځای دی، ځکه چې اوس هم دهنه د نکاح اثر د نسب، نفقې او منع عن الخروج په حق کې پاته دی، یعنې که چیرې ددې ښځې بچی پیدا سي، نو دهنه نسب ددې خاوند سره ثابتیږي، همدارنګه ښځه د عدت په وړځو کې د دغه نکاح په وجه وتلای نه سي، او د نکاح د اثر پاتېدلو په وجه پر خاوند دهنې د عدت د وړځو نفقه واجب ده، نو کله چې په دې وجهو سره په ښځه کې د دغه خاوند د نکاح اثر پاته دی، نو د حد په ساقطولو کې به هم دا اثر مؤثر او اغېزمن وي، او د خاوند گومان ته به اعتبار ورکول کیږي.

وَأَمَّا الْوَلَدُ إِذَا: فرمایي ① که چیرې مالک خپل ام ولد آزاده کړي او بیا په عدت کې دهنې سره وږي وکړي، ② یا ښځه د خاوند سره خلع وکړي او خاوند دهنې سره په عدت کې وږي وکړي، ③ یا خاوند ښځې ته د مال په بدله کې طلاق ورکړي او بیا په عدت کې وږي ورسره وکړي، نو دا درې سره ښځې د مطلقه مغلظه (مطلقه ثلاثه) په حکم کې دي، یعنې که تر وږي وروسته واطئ (خاوند) ووايي: عَلِمْتُ أَنَّهَا عَلَى حَرَامٍ، نو پر هغه به حد جاری کیږي، او که هغه ووايي: طَلَّقْتُ أَنَّهَا تَحِلُّ لِي، نو حد به نه پر جاری کیږي، ځکه چې ددې ښځو حرمت د ټولو په اتفاق سره ثابت دی، او د عدت په وړځو کې د نکاح یو څو آثار پاته وي.

ولوقال لها أنت حلية إلخ: ددې حاصل دادی چي که خاوند په کنایي الفاظو سره خپلي بنځي ته طلاق ورکړي. بیا د عدت په دوران کي دهغې سره وطي وکړي او بیا ووايي "علمتُ أنها على حرام". نو پر هغه به حد نه جاري کیږي، ځکه چي په کنایي الفاظو سره په واقع کېدونکي طلاق کي د صحابه وو اختلاف دی، د حضرت عمر ابن خطاب رضی الله عنه په نېز په کنایي الفاظو سره طلاق رجعي واقع کیږي. او د حضرت علي او حضرت جابر رضی الله عنهما په نېز په دې الفاظو سره طلاق بائن واقع کیږي. همدارنگه که خاوند په کنایي الفاظو سره د درې طلاقونیت وکړي او بیا د عدت په دوران کي دهغې سره وطي وکړي او ووايي: "علمتُ أنها على حرام"، نو په دې صورت کي به هم پر هغه حد نه جاري کیږي، ځکه چي په کنایي الفاظو سره د درې طلاقونیت کول هم د صحابه وو په مینځ کي مختلف فیه دي، نو د اختلاف په وجه د ملکیت شبهه موجوده ده، او کله چي شبهه سته، نو ښکاره خبره ده چي حد به ساقطیږي.

د زوی د مینځي سره وطي کول

وَلَا حَدَّ عَلَى مَنْ وَطِئَ جَارِيَةً وَلَدِيَّةً وَوَلَدَ وَلَدِيَّةً أَوْ بِرَهْهَ كَسَ حَدَّ نِسْتَه چي هغه د خپل زوی او د خپل لمسي د مینځي سره وطي وکړي وَإِنْ قَالَ: عَلِمْتُ أَنَّهَا عَلَى حَرَامٍ که څه هم هغه ووايي: چي زه په دې خبر وم چي هغه پر ما حرامه ده لَأَنَّ الشُّبْهَةَ حُكْمِيَّةٌ ځکه چي شبهه حکمیه اشبهه فی المحل ا موجوده ده لَأَنَّهَا نَشَأَتْ عَنْ دَلِيلٍ ځکه چي دا شبهه له یو دلیل څخه پیدا سوې ده وَهُوَ قَوْلُهُ الشَّيْخُ ^①: أَنْتَ وَمَالِكُ إِبْرَاهِيمَ او هغه د نبی صلی الله علیه و آله د فرمان دی: ته او ستا مال د خپل پلار ا په ملکیت کي ا یاست وَالْأَبُوتُ قَائِمَةٌ فِي حَقِّ الْجَدِّ او د نیکه په حق کي اهم ا پلار والی موجود دی وَيُثْبِتُ النَّسَبُ مِنْهُ او د واطی ا پلار او نیکه ا سره به د هغه بچي نسب ثابتیږي وَعَلَيْهِ قِيمَةُ الْجَارِيَةِ او پر واطی به د مینځي قیمت واجب وي وَقَدْ ذَكَرْنَاكَ او موږ دمخکي ا دا خبره ا ذکر کړه وَإِذَا وَطِئَ جَارِيَةً أَبِيهِ أَوْ أُمِّهِ أَوْ زَوْجَتَهُ وَقَالَ: فَكُنْتُ أَنَا تَحِلٌّ لَهَا او کله چي ایو څوک ا د خپل پلار یا د خپلي مور یا د خپلي بنځي د مینځي سره وطي وکړي او ابیا ووايي: ما دا گومان وکړی چي هغه زما لپاره حلاله ده فَلَا حَدَّ عَلَيْهِ وَلَا عَلَى قَاذِفِهِ نو پر هغه حد نسته او نه د هغه پر تهمت لگونکي حد سته وَإِنْ قَالَ: عَلِمْتُ

أَكْهَاعَلَى حَرَامٍ أَوْ كَهَفُهُ وَوَايِي: چي زه په دې خبر وم چي هغه زما لپاره حلاله ده حُدْ نو حد به پر جاري كيږي وَكَذَا الْعَهْدُ إِذَا وَطِنَ جَارِيَةً مَوْلَاةً اَوْ همدارنگه كله چي غلام د خپل مالک د مينځي سره وطي وکړي اَنُو هَم دَا حَکَم دِي اَلْأَنَّ بَيْنَ هَؤُلَاءِ اَنْبِسَاطًا فِي اِلْتِفَاعٍ حَکَ چي د دې کسانو په مينځ کي په خپله خوښه نفع اخيستل جاري دِي اَمَطْلَب دَا چي دَا کسان د يوه اوبل مال په لوی لاس او په آزاده توگه استعمالوي. اَوْ شِپَه اَوْ وِرْعَ يَوْ حَايَ هُودِي سره خوري چي په هغه کي خامخا د يوه اوبل مال استعمالول رَاخِي اَفْظُهُ فِي اِلِسْتِنَاعٍ مُحْتَمَلٍ نو د واطي د فابدي اخيستلو د گومان احتمال هم پيدا سو اَمَطْلَب دَا چي د دومره انبساط په وجه واطي دَا گومان سو چي زما لپاره به د وطي گنجائش هم وي اَفَكَانَ شُبْهَةً اَشْبَاهَ نو حَکَ به دَا اشتباه شبهه اشبهه فِي الْفِعْلِ اَوْي اِلَّا اَنَّهُ زِنَا حَقِيقَةً خو څرنگه چي دَا حَقِيقَتًا زَنَادَه فَلَا يُحَدُّ قَاذِفُهُ نو حَکَ به دهغه پر تهمت لگونني حد نه جاري كيږي وَكَذَا إِذَا قَالَتِ الْجَارِيَةُ: فَكُنْتُ أَنَّهُ يُحِلُّ لِي اَوْ همدارنگه كله چي مينځه ووايي: چي مَا دَا گومان وکړي چي اَز مَاد مَالک اَدَا غلام زما لپاره حلال دِي وَالْفَعْلُ لَمْ يَدْعُ اَوْ غلام هيڅ دعوی نه وکړي فِي الظَّاهِرِ اَنُو هَم به ا په ظاهر روایت کي ا پَر غلام حد نه جاري كيږي اَلْأَنَّ الْفَعْلَ وَاحِدٌ حَکَ چي فعل اَز نَا اِيو دِي وَإِنْ وَطِنَ جَارِيَةً أَحَبَّهِ أَوْ عَهْدَهُ وَقَالَ: فَكُنْتُ أَكْهَاعَلَى لِي اَوْ که چيري ايو شوک اَد خپل ورور يا د خپل اکا د مينځي سره وطي وکړي اَوْ اَيَا ووايي: چي مَا دَا گومان وکړي چي دَا مينځه زما لپاره حلاله ده حُدْ نو پَر هغه به حد جاري كيږي لِأَنَّهُ لَا اَنْبِسَاطًا فِي الْهَالِ فَيَا بَيْنَهُمَا حَکَ چي د دې دوو کسانو ايعني د وراره او اکا او د ورونو ا په مينځ کي په خپله خوښه نفع اخيستل جاري نه دي وَكَذَا سَائِرُ النِّحَايَةِ سِوَى الْوَلَادِ اَوْ هَمْدَا حَکَم د ټولو محارمو دِي ماسواله ولادتي محارمو څخه ايعني هغه محارم د چي د ولادت او پيدائش په قربت کي سره شريکان وي. مثلاً پلار و زوی. نيکه و لمسی او داسي نور اَلْيَايِيَّتَا دهغه دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړي.

اللفات: ﴿كَشَات﴾ د فتح له باب څخه ماضي ده: پيدا کېدل. ﴿أَبُوَّة﴾ پلار والی. پلار کېدل.

﴿قَاذِف﴾ د ضرب اسم فاعل دِي: تهمت لگونکی. ﴿اَنْبِسَاط﴾ د انفعال مصدر دِي: خوشحاله

کېدل. تندي ورنول. پراخېدل. بې تکلف کېدل. ﴿فَعْل﴾ نر. مينده. مراد ځني غلام دِي.

تشریح: مسئله: داده چي دزوی یا دلمسي دمينځي سره وطي کول دحد موجب نه دي. ځکه چي دلته شبهه حکميه (شبهه فی المحل) موجوده ده کوم چي دَأَنْتَ وَمَالُكَ لِأَيِّنِكَ په حدیث سره ثابت ده، او تروطي وروسته دواطي له نطفې څخه د پيدا سوي بچي نسب به هم دهغه سره ثابتېږي که چيري هغه دبچي دنسب دعوی وکړي. لکه څرنګه چي د شبهه حکميه او د شبهه اشتباه د فرق په بحث کي موږ دا خبره بيان کړه.

که چيري يو څوک دخپل پلار يا دخپلي مور يا دخپلي ښځي دمينځي سره وطي وکړي. يا غلام دخپل مالک دمينځي سره وطي وکړي، او دهغه سړي يا غلام گومان دا وي چي ددې مينځي سره زما لپاره وطي حلال دي، نو په دې صورت کي نه پر واطی حد واجبيږي. او نه پر هغه سړي حد واجبيږي کوم چي ددغه وطي په وجه پر واطی دزنا تهمت ولګوي. ځکه چي دا کسان (يعني زوی او پلار، يا خاوند او ښځه او داسي نور) په خپله خوښه او ورين تندي سره يو دبل مال استعمالوي، او په دوی کي ديو او بل دمال استعمالولو عادت جاري دی (او شپه او ورځ يو ځای ډوډۍ سره خوري). او څرنګه چي دواطي گومان هم د وطي د حلال والي دی، نو په دې وجه دلته شبهه اشتباه (شبهه فی الفعل) موجوده سوه او هغه حد ساقطوي. لېکن که چيري واطی غلبنه اَنْهَا عَلَيَّ حَرَامٌ ووايي او د حرمت په گومان دخپل پلار يا دخپلي مور او داسي نورو دمينځي سره وطي وکړي. نو پر هغه حد واجبيږي، ځکه چي مخکي دا خبره تېره سوه چي د شبهه اشتباه د تحقق او ثبوت لپاره دواطي دظن او گومان وجود ضروري دی. او دلته ظن نسته، نو ځکه د شېبې يو قسم ثابت نه سواود واطی فعل خالص زنا سوه، نو ځکه به پر هغه حد جاري کيږي. او ددې زنا په وجه به دهغه پر قاذف (تهمت لګونکي) حد واجب نه وي، ځکه چي يقيناً واطی زنا کړې ده.

وَكَذَا إِذَا قَالَتْ اِلَخ: فرمايي که يو غلام دخپل مالک دمينځي سره وطي وکړي او بيا ظَنَنْتُ اَنْهَا تَحِلُّ لِي يا غَلَبَتْ اَنْهَا عَلَيَّ حَرَامٌ نه ووايي، لېکن مينځه ظَنَنْتُ اَنْهُ يَحِلُّ لِي ووايي او خپل ظن څرګند او بيان کړي. نو د شېبې په تحقق او ثبوت کي به دهغې د گومان اعتبار کيږي او دواړه به له حد څخه ژغورل کيږي. ځکه چي د زنا فعل دواړو و طرف ته منسوب دی، او دواړو په ګډه دا کار کړی دی، لهدا کله چي له مينځي څخه دهغې د گومان د څرګندولو په وجه حد ساقطيږي نو له غلام څخه به هم ساقطيږي.

وَأَن وَطِئَ اِلَخ: ددې حاصل دا دی چي که يو څوک دخپل ورور يا دخپل ماما يا دخپلي خاله دمينځي سره وطي وکړي او گومان يې دا وي چي زما وطي دهغې سره حلال دي، نو هم به پر هغه حد جاري کيږي. ځکه چي دا کسان په خپل مينځ کي په خپله خوښه او انبساط سره يو دبل مال نه استعمالوي (او په دوی کي ديوه او بل د مال استعمالولو عادت جاري نه دی). لهدا دلته د شېبې يو قسم نه ثابتېږي، نو ځکه به دهغه وطي خالص زنا وي او د حد لپاره به موجب وي. فقط د ولادت په قرابت کي انبساط فی المال ثابت دی، نو ځکه به د ولادت په قرابت کي حد ساقطيږي.

د "وطى بالشبهه" يو څو صورتونه

وَمَنْ زُلِّتْ إِلَيْهِ غَيْرُ امْرَأَتِهِ او چاته چي ادواده په اوله شپه اله خپلي بنځي څخه بغير ابله بنځه اد ناوي په توگه راوستل سي وَقَالَتِ الْيَسَاءُ: إِنَّمَا زُوِّجْتُكَ او انوري ابنځي اهغه ته اووايي: چي دا ستا بنځه ده فَوَطَّئَهَا او هغه وطي ورسره وكړي لَا حُدَّ عَلَيْهِ نو پر هغه حد نسته وَعَلَيْهِ النُّهْرُ او پر خاوند مهر واجب دى قَضَى بِذَلِكَ عِلٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَبِالْعِدَّةِ حضرت علي عليه السلام هم په دې سلسله كي دمهر او عدت فيصله كړې ده وَلَأَنَّهُ اعْتَمَدَ دَلِيلًا او ځكه چي ادلته اخوند پر يو دليل اعتماد كړى دى وَهُوَ الْإِخْبَارُ فِي مَوْضِعِ الْإِشْتِبَاهِ او هغه دليل اد خاوند اد شكمن كېدلو په ځاى كي اد بنځه اخبر وركول دي إِذَا الْإِنْسَانُ لَا يُعَيِّزُ بَيْنَ امْرَأَتِهِ وَبَيْنَ غَيْرِهَا فِي أَوَّلِ الْوَهْلَةِ ځكه چي اول وار انسان دخپلي بنځي او بلي ا پردى ابنځي په مينځ كي توپير نه سي كولاى فَصَارَ كَالْبَغْدَادِ نو هغه د دوكه وركول سوي سري په خير سو وَلَا يَحْدُ قَاضِيَهُ إِلَّا فِي رَوَايَةٍ عَنْ أَبِي يُوسُفَ رحمته الله او دهغه پر تهمت لگونكي به حد نه جاري كيږي مگر دامام ابو يوسف رحمته الله په يوه روايت كي ا به پر جاري كيږي لَأَنَّ الْمَلَكَ مُنْعَدِمٌ حَقِيقَةً ځكه چي ملكيت په حقيقت كي نسته وَمَنْ وَجَدَ امْرَأَةً عَلَى فِرَاشِهِ او څوك پر خپله بستره يو بنځه وويني فَوَطَّئَهَا او دهغې سره وطي وكړي فَعَلَيْهِ الْحُدُّ نو پر هغه حد نسته لَأَنَّهُ لَا إِشْتِبَاهَ بَعْدَ طُولِ الصُّحْبَةِ ځكه چي د ډېر وخت تر يو ځاى كېدلو وروسته اشتباه نه سي كېداى ايمني تر ډېر مودت پوري دخپلي بنځي سره د يو ځاى ا سېدلو په وجه پر خاوند خپله بنځه نه سي مشبه كېدلاى. بلكي په دې هكله هغه توپير كولاى سي أَفَلَمْ يَكُنِ الظَّنُّ مُسْتَتِدًّا إِلَى دَلِيلٍ نو اد هغه ا ځومان به دهيڅ دليل و طرف ته منسوب نه وي وَهَذَا لِأَنَّهُ قَدْ يَنَامُ عَلَى فِرَاشِهَا غَيْرَهَا مِنَ الْحَاكِمِ الَّذِي فِي بَيْتِهَا او د اشتباه نه كېدلو دليل دا هم دى چي كله نا كله د بنځي پر بستره له هغې څخه بغير د كور محرمي بنځي اهم ايديږي وَكَذَا إِذَا كَانَ أَعْلَى او همدارنگه كله چي خاوند نابينا اړوند او ي

• القول الرابع: قول الطرفين رحمتهما الله، كما ذكر في رد المحتار (ج: ۳، ص: ۱۷۰)، وكذا في فتح القدير (ج: ۵، ص: ۳۹). [القول الرابع ج: ۱، ص: ۴۳۸]

انو هم دغه حکم دی | لَا تَكُنْهُ الشَّيْءُ بِالسَّوَالِ وَغَيْرِهِ ځکه چي د پوښتني او داسي نورو په ذریعہ د هغه لپاره توپیر کول ممکن دي | إِلَّا إِنْ كَانَ دَعَاها فَأَجَابَتْهُ أَجْنَبِيَّةٌ وَقَالَتْ: أَنَا زَوْجَتُكَ خو که نابینا هغه ښځي ته آواز وکړي او هغه پردی ښځه په جواب کي اداسي ا ورته ووايي: چي زه ستا ښځه یم فَوَاتَّقَهَا او نابینا د هغې سره جماع کړي انو په دې صورت کي پر هغه حد نسته | إِنْ لَمْ يَكُنْ دَلِيلٌ ځکه چي ادا جنبي ښځي غلط اخبر ور کول دلیل دی.

اللغات: ﴿زُقْتُ﴾ دنصر له باب څخه د واحد مؤنث غائب ماضي مجهولي صیغه ده، زَقَّ يَزُقُّ

زَقَاً: ناوې (ناوکی) د پلار له کور څخه د خاوند کور ته بېول، ناوې خاوند ته راوستل، ﴿لَا يُمَيِّزُ﴾ د تفعیل له باب څخه د نفي صیغه ده: تمییز کول، توپیر کول، فرق کول، ﴿وَهَلَّةٌ﴾ او هَلَّةٌ: تر ټولو مخکي، اول وار، عرب وایي: لَقِيْتُهُ أَوَّلَ وَهْلَةٍ (تر ټولو مخکي ما د هغه سره ملاقات وکړی)، ﴿مَغْرُورٌ﴾ د ضرب له باب څخه د اسم مفعول صیغه ده: چا ته چي دوکه ور کول سوې وي، دوکه

سوی سړی، ﴿فَرَّاشٌ﴾ بستره (بستر)، دبیدېدو ځای، ﴿وَأَقْعَهَا﴾ د مفاعلي ماضي ده: جماع کول.

تشریح: مسئله: داده که یو سړی واده وکړي او دواده په اوله شپه هغه ته بله ښځه راوستل سي، او یو څو ښځي هغه ته ووايي چي مه حیرانه نه! دا ستا ښځه ده، او دا سړی د هغه سره جماع وکړي، نو په دې جماع سره پر هغه حد نه واجبېږي، لېکن ددې (موطوئه) ښځي مهر به پر واجب وي، ځکه چي د داسي مسئلې په هکله له حضرت علي عليه السلام څخه همداسي فیصله نقل سوې ده، ددې دویم دلیل دا دی چي دلته خاوند د نورو ښځو پر خبر او دلیل اعتماد کړی دی، او څرنگه چي په اول وار سړي ته خپله ښځه او بله ښځه نه معلومېږي (او توپیر نه سي کولای) او عموماً په دې هکله سړي ته اشتباه راځي، او د اشتباه په مقام کي اخبار دلیل دی، نو د همدې دلیل په وجه به پر هغه حد نه لازميږي، لکه یوه ښځه چي یو سړي ته دوکه ورکړي او په دوکه نکاح ور سره وکړي، او دا سړی د هغې سره وطی هم وکړي، نو پر هغه حد نه جاري کیږي، همداسي به په دې مسئله کي پر خاوند حد نه جاري کیږي، ځکه چي دا خاوند هم مغرور دی (یعني خبر ور کونکو ښځو دوکه ورکړې ده)، همدا وجه ده که پر دې خاوند یو څوک د زنا تهمت ولگوي نو پر تهمت لگونکي (قاذف) به حد نه جاري کیږي، ځکه چي په حقیقت کي له ده څخه زنا صادره سوې ده او پر موطوئه ښځي د هغه هیڅ ملکیت نسته، لېکن له امام ابو یوسف رحمه الله څخه یو روایت دا دی چي د هغه پر قاذف به حد جاري کیږي.

ومن وجد امرأة الحد: دويمه مسئله داده كه يو شوک پر خپله بستره باندي يوه ښځه وويني او بيا دهغې سره جماع وکړي، نو پر واطئ حد واجبيږي، ځکه چې دخپلي ښځې سره تر ډېر وخت تېرولو وروسته د اشتباه هيڅ امکان نسته، لهذا ددې سړي دا گومان به چې دا زما ښځه ده دهیڅ دليل و طرف ته نه منسوب کيږي، ځکه چې کله ناکله د ښځې (ماينې) څخه بغير د کور محرمي ښځې مثلاً خور، مور او لور هم د ښځې پر بستره بيدیږي، لهذا کله چې دهغه ظن له دليل څخه خالي دی (د ظن لپاره يې هيڅ دليل نسته) نو هغه به معتبر هم نه وي او دهغه فعل به خالص زنا وي او حد به پر واجب وي. او همدا حکم په هغه صورت کي هم دی چې کله داسې نابينا (پوند) وي او پر خپله بستره يوه ښځه وموندي او بيا دهغې سره وطي وکړي (نو پر هغه هم حد واجبيږي)، ځکه چې د نابينا سړي لپاره د پوښتني او خبرو په ذريعه دخپلي او بلي ښځې په مينځ کي فرق کول ممکن دي. لېکن که نابينا له دې ښځې څخه پوښتنه وکړي او هغه ووايي چې زه ستا ښځه یم، او بيا نابينا دهغې سره وطي وکړي، نو په صورت کي پر نابينا حد نه واجبيږي، ځکه چې هغه ددې ښځې پر خبر باندي د اعتماد کولو په وجه دهغې سره وطي کړي دي، او اخبار دهغه په حق کي دليل دی.

د محرمو ښځو سره نکاح کول

وَمَنْ تَزَوَّجَ امْرَأَةً لَا يَحِلُّ لَهَا نِكَاحُهَا أَوْ كَهَ يَوْ شَوْك دداسي ښځې سره نکاح وکړي چې دده لپاره دهغې سره نکاح حلاله نه وي فَوَطَّئَهَا او ابيا اهغه وطي ور سره وکړي لَا يَجِبُ عَلَيْهِ الْحَدُ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نو د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز پر هغه حد نه واجبيږي وَلَكِنْ يُوجِبُ عِقَابَهُ إِذَا كَانَ عَلِيمًا بِذَلِكَ لېکن سخته سزا به ورکول کيږي که چيري هغه د دې په حراموالي خبر وي وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ وَمُحَمَّدٌ وَالشَّافِعِيُّ عَلَيْهِ الْحَدُ إِذَا كَانَ عَالِمًا بِذَلِكَ صاحبين او امام شافعي رَحِمَهُمُ اللهُ فرمايي: چې که چيري هغه د دې په حراموالي خبر وي نو پر هغه حد واجب دی لَأَنَّهُ عَقْدٌ لَمْ يُصَادَفْ مَحَلَّهُ ځکه چې دا يو داسي عقد دی کوم چې پر خپل محل واقع سوی نه دی فَيَلْعَوُكُمَا إِذَا أُضِيفَ إِلَى الذُّكُورِ نو ځکه به لغو کيږي لکه څرنګه چې ا په هغه وخت کي عقد لغو کيږي | کله چې دهغه نسبت د نارينه و طرف ته وسي ايمني کله چې د هلك سره عقد نکاح وسي نو هغه لغو کيږي، نو د محرمي ښځې عقد به هم لغو

• القول الرابع: قول الطرفين رَحِمَهُمُ اللهُ، كما قال ابن الممام بعد تفصيل المسئلة: لكن في الخلاصة قال: الفتوى على فوجها (فتح القدیر ج: ۵، ص: ۴۲)، وكذا في الدر المختار (ج: ۳، ص: ۱۶۹). [القول الرابع ج: ۱، ص: ۴۳۹]

کیري | وَهَذَا لِأَنَّ مَحَلَّ التَّصَرُّفِ مَا يَكُونُ مَحَلًّا لِحُكْمِهِ اَوْ دا حکم حکم دی چي د تصرف عقد نکاح |
 محل هغه دی کوم چي د تصرف د حکم محل وي وَحُكْمُهُ الْحِلُّ اَوْ د تصرف عقد نکاح | حکم
 حلال کېدل دي | اچي ښځي حلاله وي | وَهِيَ مِنَ الْمُحَرَّمَاتِ اَوْ دا منکوحه | ښځه له محرمو ښځو
 څخه ده | وَلَإِنِّي حَیْثُ: أَنَّ الْعَقْدَ صَادَفَ مَحَلَّهُ دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ دلیل دای: چي ادلته | عقد پر
 خپل محل واقع سوی دی | لِأَنَّ مَحَلَّ التَّصَرُّفِ مَا يَقْبَلُ مَقْصُودَهُ حُكْمُهُ چي د تصرف عقد نکاح |
 محل هغه وي کوم چي د تصرف مقصود قبول کړي | وَالْأُكْثَرُ مِنْ بَنَاتِ آدَمَ قَابِلَةٌ لِنَتَوَالِدِ اَوْ د بني
 آدَم ښځه د بچي زېږولو اهل ده | وَهُوَ الْقَصْدُ اَوْ همدا د تصرف مقصود دی | ايعني د عقد نکاح مقصد
 همدا توالد او تناسل دی | وَكَانَ يَنْبَغِي أَنْ يَنْعَقِدَ فِي جَمِيعِ الْأَحْكَامِ لِهَذَا د ټولو احکامو په حق کي عقد
 منعقد کېدل | اَوْ صحيح کېدل | پکار وو | ايعني د ټولو په حق کي نکاح صحيح کېدل پکار وو | إِلَّا
 أَنَّهُ تَقَاعَدَ عَنْ إِفَادَةِ حَقِيقَةِ الْحِلِّ لِبُحْنِ اَوْ محرمي ښځي په حق کي | دا عقد د حلت له فايدي
 ورکولو څخه کښېنستی | فَيُورِثُ الشُّبْهَةَ نو دا عقد به شبهه پيدا کړي | ايعني کله چي دا عقد د
 حلت له فايدي ورکولو څخه کښېنستی نو شبهه پيدا سو | لِأَنَّ الشُّبْهَةَ مَا يُشَبِّهُ الثَّابِتَ لَا نَفْسَ
 الثَّابِتِ حُكْمُهُ چي شبهه دې ته وايي کوم چي د ثابت سوي شي سره مشابه وي | خاص د ثابت سوي
 شي په څير نه وي | إِلَّا أَنَّهُ ارْتَكَبَ جَرِيئَةً وَلَيْسَ فِيهَا حَدٌّ مُقَدَّرٌ خو اخرنګه چي | هغه يو غټه ګناه
 کړې ده | اَوْ په دې هکله يو ټاکل سوی حد نسته | فَيُعَزَّرُ نو حُكْمُهُ به هغه ته اسخته | سزا ورکول
 کيږي.

الغات: ﴿يُوجَعُ عَقُوبَةٌ﴾ د دې مطلب دای: چي مجرم ته به داسي سخته سزا ورکول کيږي چي د

هغه په وجه مجرم ودرول سي | اَوْ د مور روډلي راقي کړي. ﴿لَمْ يُصَادَفْ﴾ د مفاعلي له باب څخه د

جحد صيغه ده: واقع کېدل. مخامخ کېدل. ﴿أُضِيفَ﴾ د افعال له باب څخه ماضي مجهوله ده: نسبت

کول. مضاف کول (منسوب کول). ﴿تَوَالَدَ﴾ د تفاعل مصدر دی: زېږونه. بچيان زېږول. اولاد پيدا

کول. نسل ډېرول. ﴿يُعَزَّرُ﴾ د تفعیل مضارع مجهوله ده: تنبيه ورکول. سزا ورکول.

تشریح: مخکې چې کوم دا خبره ذکره سوه چې دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز په عقد نکاح سره هم شبهه ثابتېږي، په دې عبارت کې دهغه خبرې وضاحت کوي فرمایي چې که یو سړی په خپلو محرماتو کې دیوې ښځې سره نکاح وکړي او هغه ته دا معلومه وي چې زما لپاره دهغې سره نکاح کول حلال نه دي، مګر بیا هم دهغې سره نکاح وکړي، نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز پر هغه حد نه واجبیږي، لېکن هغه ته به سخته سزا ورکول کیږي، لېکن د صاحبینو او دامام شافعي په نېز پر هغه حد واجبیږي که چیرې هغه په حرمت خبر وي او قصد یې دا کار کړی وي.

دلیل: د صاحبینو او دامام شافعي دلیل دادی چې په دې مسئله کې عقد نکاح پر خپل محل (محرمې ښځې) نه دی واقع سوی، ځکه چې د عقد محل هغه دی کوم چې د عقد د حکم محل وي، او محرمه ښځه د عقد نکاح د حکم محل نه ده ځکه چې د عقد نکاح حکم حلت یعنې د منکوحه ښځې حلال والی دی. حالانکې دلته منکوحه (محرمه) ښځه د سړي (عاقده) لپاره په ابدې توګه حرامه ده، لهندا د عقد پر خپل محل دنه واقع کېدلو په وجه لغوی او ددې سړي وطی کول خالص زناده کوم چې د حد موجب دي. ددې مثال دادی لکه یو سړی چې دلغړ زني (هلک) سره نکاح وکړي، نو هلته عقد لغو کیږي، همداسې به دلته هم عقد لغو وي.

دامام صاحب دلیل: دادی چې کوم عقد چې دلته سوی دی هغه پر خپل محل واقع دی ځکه چې عقد نکاح (تصرف) محل هغه دی کوم چې د تصرف مقصود قبول کړي، او په عقد نکاح سره چې کوم شی مقصود دی یعنې توالد او تناسل (بچي زیږول) دا مقصود دلته حاصل دی، ځکه چې ټولې ښځې د بچي زیږولو اهلیت لري. لهندا د عقد نکاح د مقصود و طرف ته په نظر کولو سره د هرې ښځې سره نکاح حلالېدل پکار دي، لېکن څرنګه چې په محرمات ابدیه وو کې حلت مفید او مؤثر نه دی خو بیا هم په دغه عقد سره څه نا څه د حلت څه شبهه راغله، ځکه چې شبهه دې ته وایي چې د ثابت سوي شي سره مشابه وي او نفس ثابت نه وي، نو ځکه به ددې شبهې په وجه پر عاقد حد نه واجبیږي، خو څرنګه چې دهغه جرم دومره غټ دی چې هغه له سزا څخه خلاصېدای نه سي، نو ځکه به دامام د خپل تدبیر او تجویز مطابق دهغه لپاره د سزا فیصله کوي.

له فرج څخه بغیر په نورو اندامونو یا په دُبر کې د وطی کولو سزا

وَمَنْ وَطِئَ أَجْنَبِيَّةً فِيمَا دُونَ الْفَرْجِ أَوْ خَوَّكَ فِي لَهْ فَرْجٍ أَوْ دُبْرًا څخه بغیر ا په بل اندام کې ا د پردۍ ښځې سره وطی وکړي يُعَازَرُ نو هغه ته به سزا ورکول کیږي ا حد به نه ورکول کیږي ا لِأَنَّهُ مُنْكَرٌ لَيْسَ فِيهِ شَيْءٌ مُّقَدَّرٌ ځکه چې دا ا په غیر فرج کې وطی کول ا یو ممنوع کار دی ا او ا دهغه لپاره څه

سزا ټاکل سوې نه ده وَمَنْ أَلَىٰ أَمْرًا فِي الْمَوْضِعِ الْمَكْرُوهِ أَوْ عَمِلَ عَمَلًا كَثِيرًا لُّوطٍ او څوک چې دخپلي
 بنځي سره په ناوړه ځای (دېر) کې وځي يا د ايو تارينه سره (د قوم لوط عمل وکړي) فَلَا حُدَّ
عَلَيْهِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ ^١ نو پر هغه دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز حد نسته وَيُعْزَّرُ الْبُكْنَ اهغه ته به
 سزا ورکول کيږي وَرَأَى فِي الْجَامِعِ الصَّغِيرِ وَيُودِعُ فِي السِّجْنِ امام محمد رَحِمَهُ اللهُ په جامع صغير کې
 فرمايلي دي: او هغه به بنديخاني ته اچول کيږي وَقَالَا: هُوَ كَالزَّانَا او صاحبين رَحِمَهُمَا اللهُ فرمايي:
 چې لواطت د زنا په څير دی فَيُحَدُّ نو ځکه به پر لوطي حد جاري کيږي وَهُوَ أَحَدُ قَوْنِ الشَّافِعِيِّ او
 همدا دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ له دوو قولونو څخه يو قول دی وَقَالَ فِي قَوْلٍ: يُقْتَلَانِ بِكُلِّ حَالٍ او امام
 شافعي رَحِمَهُ اللهُ په بل قول کې فرمايلي دي: چې دواړه به په هر حالت کې وژل کيږي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ:
أُتُّلُوا^١ الْفَاعِلَ وَالْمَفْعُولَ ځکه چې نبي کریم ﷺ فرمايلي دي: تاسي قتل کړئ! لواطت کونکی
 کس او د چا سره چې لواطت سوی وي وَيُرْذَى: فَارْجُوا^٢ الْأَعْلَى وَالْأَسْفَلَ او په يوه روايت کې
 لږ لږ لاندې دواړه سنگسار کړئ! وَلَهُمَا: أَنَّهُ فِي مَعْنَى الزَّانَا او د صاحبينو رَحِمَهُمَا اللهُ
 دليل دا دی: چې لواطت د زنا په معنی سره دی لَأَنَّهُ قَضَاءُ الشَّهْوَةِ فِي مَحَلِّ مُشْتَهَى عَلَى سَبِيلِ الْكَمَالِ
عَلَى وَجْهِ تَحْضُّزٍ حَرَامًا لِقَصْدِ سَفْحِ النَّبَاءِ ځکه چې دا (لواطت) د شهوت په ځای په کامله توګه د
 شهوت پوره کول دي په داسې طريقه سره کوم چې د مني وو ديولو لپاره خالص حرامه طريقه ده
 اچي د حلت يوه ذره هم پکښې نسته! وَلَهُ: أَنَّهُ لَيْسَ بِزَنًا او دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دليل دا دی:
 چې لواطت زنا نه ده لَا اخْتِلَافَ الصَّحَابَةِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ فِي مُوجِبِهِ مِنَ الْإِحْرَاقِ بِالنَّارِ وَهَذَا الْجِدَارِ

^١ القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحِمَهُ اللهُ، قال العلامة دما آفندي رَحِمَهُ اللهُ: ...والصحيح قول الإمام، وفي الفتح: أنه يردع (عند الإمام) في السجن، حتى يتوب أو يموت، ولو اعتاد اللواط، قتل الإمام محضاً كان أو غير محض سياسة (بجمع الأمر ج: ١)، ص: ٦٠٣، وقال العلامة ابن عابدين رَحِمَهُ اللهُ: ...ولا يحد عند الإمام (أبي حنيفة) إلا إذا تكرر، فيقتل على المفتي به (رد المحتار ج: ٣، ص: ١٧١)، وهكذا في الهندية (ج: ٢، ص: ١٥٠). [القول الرابع ج: ١، ص: ٤٤١]

^٢ تخريج: رواه أبو داود في الحدود، باب: ٢٨، رقم الحديث: ٤٤٦٢.

^٣ تخريج: رواه الطحاوي في مشكل الآثار، رقم الحديث: ٣٢٣٠. وابن ماجة في السنن رقم الحديث: ٢٥٦٢.

وَالْتَّكْيُسُ مِنْ مَكَانٍ مُزْتَفِعٍ بِإِثْنَاءِ الْأَخْبَارِ وَغَيْرِ ذَلِكَ حُكْمٌ چي د لواطت د سزا په هکله د صحابه وواختلاف وو اخيني وايي اچي هغه الوطي ادي په اور کي وسوخل سي او اخيني وايي چي ا پر هغه دي دېوال ونړول سي او اخيني وايي چي ا دلور حاي څخه دي سر کول کوني را ايله کړي سي او اسرېره ادي ډبري پر وورول سي وَلَا هُوَ مَعْنَى الزَّنا او لواطت د زنا په معنی سره هم نه دی لِأَنَّهُ لَيْسَ فِيهِ إِضَاعَةُ الْوَلَدِ وَاشْتِبَاهُ الْأَنْسَابِ حُكْمٌ چي په دې کي اخوانه د بچي ضايع کېدل سته او نه د نسبونو مشتبه کېدل سته وَكَذَا هُوَ أَنْدَرُ وَقُوْعًا همدارنگه دا فعل ډېر کم پېښېدونکی دی اخونه زموږ په سيمو کي !!! لَا نَعْدَاهُ الدَّاعِي مِنْ أَحَدِ الْجَانِبَيْنِ حُكْمٌ چي ا په لواطت کي ا شهوت او داغيه له يوه طرفه وي وَالِدَّاعِي إِلَى الزَّنا مِنَ الْجَانِبَيْنِ و په زنا کي له دواړو طرفونو څخه شهوت وي وَمَا رَوَاهُ مَحْمُولٌ عَلَى السِّيَاسَةِ أَوْ عَلَى الْمُسْتَحِلِّ او کوم حديث چي امام شافعي رَجَّه الله روايت کړی دی هغه حديث پر سياست محمول دی يا ا د لواطت ا د حلال گڼونکي سره متعلق دی إِلَّا أَنَّهُ يُعَزَّزُ عِنْدَهُ خُوداً چي دامام صاحب رَجَّه الله په نېز به لواطت کونکي ته سخته سزا ورکول کيږي لَبَا بَيِّنَاتُهُ دهغه دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړی.

اللفات: ﴿مُنْكَرٌ﴾ ناخوښه عمل، د گناه کار، بد فعل، ﴿مُقَدَّرٌ﴾ ټاکل سوی، اندازه کړی سوی، متعین، ﴿يُودَعُ﴾ دفتح له باب څخه د مضارع مجهولي صيغه ده: اېښول (اچول)، ﴿سُجُنٌ﴾ بنديخانه، قيدخانه، جېل، محبس، جمع: سُجُونٌ، ﴿سَفْحٌ﴾ دفتح مصدر دی: بېوله، بهول، ﴿مُؤْجَبٌ﴾ د افعال اسم مفعول دی: واجب کړی سوی شی مراد ځني سزا ده، ﴿إِخْرَاقٌ﴾ د افعال مصدر دی: سوخل، ﴿هَدْمٌ﴾ د ضرب مصدر دی: نړول، ﴿تَتَّكْيُسُ﴾ د تفعیل مصدر دی: پر مخي غوڅارول، سر کول کوني ايله کول (غوڅول)، ﴿أَخْبَارٌ﴾ جمع د حَجَرٌ ده: ډبره، کانی.

تشریح: مسئله: داده که یو څوک له فرج او دُبر څخه بغير په بل اندام کي د پردی (أجنبي) ښځي سره وطی وکړي يعنې دهغې دنس یا دورون او داسي نورو سره خپل ذکر و مېري او شهوت پوره کړي، نو هغه ته به سخته سزا ورکول کيږي، ځکه چي دا ممنوع کار دی، او په شریعت کي د دې لپاره حد ټاکل سوی نه دی، لهذا امام به د خپلي رایي او تدبیر مطابق هغه ته سزا ورکوي.

دویمه مسئله داده که یو سړی دیوې ښځې سره په دبر (مقعد) کې وطي وکړي. یا دیو نارینه (هلیک) سره په مقعد کې وطي وکړي چې هغه ته لواطت (د قوم لوط عمل) وایي. نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز پر هغه حد نسته، لېکن هغه ته به سخت تړینه سزا ورکول کیږي. صاحبین رَحْمَتُ اللهِ فرمایي چې لواطت د زنا په څیر دی. نو ځکه به د زاني په څیر پر لوطي هم حد جاري کیږي. له امام محمد رَحْمَةُ اللهِ څخه په جامع صغیر کې نقل سوي دي چې لوطي به بنديخانې ته اچول کیږي تر دې چې هغه توبه وکړي. له امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ څخه په دې سلسله کې دوه قوله نقل سوي دي: ① اول قول د صاحبینو رَحْمَتُ اللهِ موافق دی. ② او دویم قول دادی چې فاعل او مفعول به دواړه وژل کیږي. ځکه چې له رسول الله ﷺ څخه صراحتاً دانقل سوي دي: "أَقْتُلُوا الْفَاعِلَ وَالْمَفْعُولَ". او په بل روایت کې "فَارْجُوا الْأَعْلَى وَالْأَسْفَلَ" ذکر سوي دي.

د صاحبینو دلیل: دادی چې لواطت د زنا په معنی سره دی. ځکه چې د زاني په څیر لوطي هم د شهوت په محل (حای) کې خپل شهوت پوره کوي. او څرنګه چې په شریعت کې د زاني سزا حد ده. نو د لوطي سزا به هم حد وي.

د امام صاحب دلیل: دادی چې لواطت زنا نه ده. ځکه چې د دې په سزا کې د صاحب و اختلاف وو. حالانکې د زنا په سزا کې د دوی اختلاف نه وو. او لواطت د زنا په معنی سره هم نه دی. ځکه چې په دې کې د بېجې ضایع کول او د نسب مشتبه کېدل هیڅ شی هم نسته. ځکه چې په لواطت سره بېجې نه پیدا کیږي او نسب پر بېجې مېني دی (یعنې چې یو څوک د یو بېجې د نسب دعوی وکړي) او کله چې بالکل بېجې نه وي نو دعوی به څرنګه وسي. همدارنګه په لواطت کې د لوطي له طرفه داعیه او شهوت وي او د مفعول له طرفه داعیه ډېره کمه وي. حالانکې په زنا کې د سړي او ښځې دواړو له طرفه کامل شهوت او داعیه وي. نو په دې حواله سره هم لواطت د زنا په معنی سره نه دی. نو ځکه موږ (امام صاحب) وایو چې کومه سزا چې د زنا لپاره ټاکل سوې ده هغه به د لواطت سزا نه وي. ها! څرنګه چې د یو ډېر قبیح او ممنوع فعل دی. نو ځکه به دهغه سزا سخت ترینه وي.

وما رواه البخاري: فرمایي کوم حدیث چې امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ په خپل دلیل کې ذکر کړی دی. هغه خویا پر سیاست مدنیه باندي معمول یا دا هغه سړي سزا ده چې لواطت حلال وګڼي او ویې کړي.

د حيوان او خاړوي سره وطي کول

وَمَنْ وَطِئَ بِبَهِيمَةٍ أَوْ شَوْكٍ فِي دِيَوِ خَارَوِيٍّ سَرَهُ وَطِيَّ وَكَرِيٍّ لَّا حَدَّ عَلَيْهِ نُوْ بَر هغه حد نسته لآنه لئس في مَعْنَى الزَّئَانِي كَوْنِهِ جَنَائَةً وَفِي وُجُودِ الدَّاعِي حُكْمٌ فِي دَجْرَم كَبْدَلُوْ أَوْ شَهْوَتٍ بِه موجودېدلو كي دافعل دزنا په معنى سره نه دى لَأَنَّ الطَّبْعَ السَّلِيمَ يُنْفِرُ عَنْهُ حُكْمٌ فِي سَلِيم طَبِيعَتٍ لَه دې څخه نفرت كوي وَالْحَامِلُ عَلَيْهِ نَهَايَةَ السَّفَهَةِ أَوْ فَرْطُ السَّبْقِ أَوْ پَر دې كار هڅونكى شى خويا انتهايي بېعقلي احماقت اوي ياد شهوت زيات راپورته كېدل وي وَلِهَذَا لَا يَجِبُ سَتْرُهُ أَوْ لَه همدې كبله د خاړوي شرمگاه پټول ا پر مالک ا واجب نه دى إِلَّا أَنَّهُ يُعْزَرُ خَوْ وَاطِئٌ تَه بِه سزا ور كول كيږي لِتَأْيِيْنَاهُ د هغه دليل په وجه كوم چي موږ بيان كړى وَالَّذِي يُرْوَى أَنَّهُ تَذَبُّعُ الْبَهِيمَةِ وَتُخْرَقُ أَوْ هغه حكم كوم چي روايت سوي دى چي مفعوله خاړوى به ذبح كيږي او سوځل كيږي فَذَلِكَ لِقَطْعِ التَّحَدُّثِ بِه نُو هغه حكم د دې لپاره دى چي په دې هكله بحث او مباحثه ختمه سي او د دې عمل آوازه ختمه سي ا وَلَيْسَ بِوَاجِبٍ الْهَكْنَ اداسي كول واجب نه دي.

اللغات: ﴿بَهِيمَةً﴾ خاړوى، چارپاي، له درندگانو څخه بغير هر هغه دېر او بحر حيوان كوم چي څلور پښي لري صاحب د معجم الوسيط يې داسي تعريف كړى دى: (كُلُّ ذَاتٍ أَرْبَعٍ قَوَائِمٍ مِنْ دَوَابِّ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ مَا عَدَا السَّبَاعَ. جمع: بهائم)، ﴿فَرْطٌ﴾ د نصر مصدر دى: زياتېدل، غالب كېدل، ﴿الشَّبَقُ﴾ د باء په فتحه سره. د سمع اسم مصدر دى: شهوت، ﴿تَحَدُّثٌ﴾ د تفعل مصدر دى: خبري كول، بحث او مباحثه كول (خبري ا تري كول).
تشریح: مسئله: داده كه يو څوك د يو حيوان او خاړوي سره وطي وكړي. نو پر هغه حد نسته. ځكه چي د حيوان سره وطي كول نه دزنا په خيبر جرم دى او نه په دې كي دزنا په خيبر شهوت او داعيه وي. ځكه چي سليم فطرت والا كس له داسي ناوړه حركت څخه نفرت او انكار كوي، داسي حركت خويا د اولي درجې بيوقوف كوي يا يې له شهوت څخه ډير مغلوب كس كوي. همدا وجه ده چي پر مالک دا واجب نه دي چي د خپل حيوان او خاړوي شرمگاه پټه كړي، خو څرنگه چي د هغه دافعل ډېر ناوړه او ډېر له انسانيت څخه وتلى دى. نو ځكه به د هغه لپاره سزا خامخاوي.

والذي يروى إلخ: فرمايي: په حديث كي چي كوم دا حكم ذكر سوي دى چي مفعوله (وطي كړى سوي) حيوان به تر ذبح كولو وروسته سوځل كيږي، دا حكم واجب او ضروري نه دى. بلكي دا حكم په دې وجه دى چي د دې عمل په هكله بحث او مباحثه نه وسي او خلگ د دې آوازه خپره او نشر نه كړي. او ښكاره خبره ده چي كله حيوان و سوځل سي. نو د هغه آواز او ډنډوره ختميږي.

به دار الحرب كي زنا كول

وَمَنْ لَزِيَ دَارَ الْحَرْبِ أَوْ فِي دَارِ الْهَيْئَةِ أَوْ خُوكِ چي په دار الحرب كي زنا وكړي يا د باغيانو په حكومت كي زنا وكړي ثُمَّ خَرَجَ إِلَيْنَا بِيَا زَمُورٍ وَطَرَفَ تِه راسي لَا يُقَامُ عَلَيْهِ الْحَدُّ نو پر هغه به حد نه جاري كيږي وَعِنْدَ الشَّافِعِيِّ يُحَدُّ او دامام شافعي رَجَعَهُ اللهُ په نهز حد پر جاري كيږي لِأَنَّهُ انْتَزَمَ بِإِسْلَامِهِ أَحْكَامَهُ أَيْنَمَا كَانَ مَقَامُهُ حُكْمٌ چي د خپل اسلام راوړلو په وجه هغه پر حآن اسلامي احكام لازم كړي دي، هغه كه دئ په هر حاي كي وي وَلَنَا قَوْلُهُ ^١ لَا تُقَامُ الْحُدُودُ فِي دَارِ الْحَرْبِ زَمُورٍ دليل د نبي ﷺ دا فرمان دى چي: په دار الحرب كي به حدود نه جاري كيږي وَلَا كُنَّ الْمُتَقَصِدُونَ هُوَ الْإِنْجَارُ او حكه چي اد حد جاري كولو مقصد منع كېدل او تنبيه وركول ادي وَوَلَايَةُ الْإِمَامِ مُنْقَطِعَةٌ فِيهَا حالانكي په ادار الحرب او دار البغي ا دواړو كي دامام ولايت قطع سوى دى فَيَعْرِى الْوُجُوبُ عَنِ الْقَائِدَةِ لِهَذَا د حد واجبېدل او جاري كول ا به له فايدي څخه خالي وي وَلَا تُقَامُ بَعْدَ مَا خَرَجَ او له دار الحرب څخه به د زاني تر را وتلو وروسته هم حد نه جاري كيږي لِأَنَّهَا لَمْ تَتَعَقَّدْ مُوجِبَةً فَلَا تَنْقَلِبُ مُوجِبَةً حُكْمٌ چي اد هغه ا زنا په شروع كي اد حد موجب نه وه نو حكه به ا وروسته هم اد حد لپاره موجب نه گرځي امطلب دا چي په دار الحرب كي د هغه زنا د حد قابل نه وه. نو اوس به په دار الاسلام كي هم د حد قابل نه جوړيږي وَلَوْ غَزَا مَنْ لَهُ وَلَايَةُ الْإِمَامَةِ بِنَفْسِهِ كَالْخَلِيفَةِ وَأَمِيرٍ مَضَى او كه چيري په غزا كي داسي كس موجود وي چي د هغه لپاره بذات خود د حد جاري كولو اختيار وي لكه خليفه ايا د بنار امير يُقِيمُ الْحَدَّ عَلَى مَنْ رَزِيَ فِي مُعَسْكَرِهِ نو دا كس اخليفه او د بنار امير ا پر هغه سړي حد جاري كولاى سي كوم چي په "لبنكر حاي" كي زنا وكړي لِأَنَّهُ تَحْتَ يَدِهِ حُكْمٌ چي هغه دده تر ولايت لاندې دى بِخِلَافِ أَمِيرِ الْعَسْكَرِ وَالسَّرِيَّةِ په خلاف د سريه او د لبنكر امير لِأَنَّهُ لَمْ تَفُزْ إِلَيْهَا الْإِمَامَةُ حُكْمٌ چي دوى دواړو ته د حد جاري كولو اختيار ورسپارل سوى نه دى.

١ تخريج: رواد البيهقي رقم الحديث: ١٨٦٨٧ و ابو داؤد رقم الحديث: ٤٤٠٨

اللغات: ﴿الْتَزَمَ﴾ دافتعال ماضي ده: پر ځان لازمول، په خپله ذمه اخيستل، ﴿الْزَجَارُ﴾ دانفعال مصدر دی: منع کېدل، ﴿يَغْزِي﴾ دفتح مضارع ده: خالي کېدل، ﴿لَا تَنْقَلِبُ﴾ دانفعال مضارع ده: گرځېدل، اوښتل، ﴿مُوجِبَةٌ﴾ دافعال مؤنث اسم فاعل دی: واجبونکی، سبب جوړېدونکی، ﴿مُعْسَكَرٌ﴾ لښکر ځای (لښکر گاه)، چوڼی، ﴿سَرِيَّةٌ﴾ دسپایانو کوچنۍ ډله، ﴿لَمْ يُفَوِّضْ﴾ دتعمیل له باب څخه دجحد صیغه ده: سپارل، حواله کول، تسلیمول.

تشریح: مسئله: داده که یو سړی په دار الحرب کې زنا وکړي یا دباغيانو په علاقه کې زنا وکړي. بیا دار الاسلام ته راسي، نوزموږ په نېز پر هغه حدنه جاري کېږي. لېکن د امام شافعي رَجَه الله په نېز پر هغه حد جاري کېږي.

د امام شافعي دلیل: دا دی چې زاني مسلمان دی او د دنیا په هر طرف او هر گوټ کې په اسلامي احکامو مکلف دی (او د دنیا په هر ځای کې پر هغه اسلامي احکام عملي کول ضروري دي). لهذا هغه چې هر ځای هم وي، حد به پر جاري کېږي.

زموږ دلیل: دا حدیث دی چې "لَا يُقَامُ الْحُدُودُ فِي دَارِ الْحَرْبِ" (يعني په دار الحرب کې به حدود نه جاري کېږي)، او په دې حدیث کې له عدم اقامت يعني له "حدنه جاري کولو" څخه مراد "حدنه واجبه" دي (يعني پر مجرم حدنه واجبه کېږي)، ځکه چې په دار الحرب کې د امام ولایت منقطع او معدوم وي، او د ولایت انقطاع د وجوب انقطاع ده (مطلب دا چې په کوم ځای کې د امام المسلمین ولایت نه چلیږي، هلته اسلامي سزا (حد) هم نه واجبه کېږي)، له همدې کبله د حد جاري کولو مقصد دی "يعني نور خلک له داسې حرکت څخه منع کول او تنبيه ورکول" دا مقصد په دار الحرب کې نه حاصلېږي، او اقامت (يعني د حد جاري کول) چې کله له مقصد څخه خالي وي نو بیا اقامت هيڅ فايده هم نه کوي، او څرنگه چې دا زنا په شروع کې (يعني په دار الحرب کې) د حد موجب نه ده، نو له دار الحرب څخه دار الاسلام ته تر راتلو وروسته به هم د حد موجب نه وي. کنې حکم به له سبب څخه بغير موجود سي، حالانکې له سبب څخه بغير د حکم وجود ناممکن دی.

ولوغزای الخ: فرمایي که چیري د مجاهدينو په جماعت کې خليفه المسلمین یا د بنار امير موجود وي، او د جماعت په خلکو کې يو څوک زنا وکړي، نو خليفه یا امير به پر هغه زاني حد جاري کوي. ځکه چې زاني د هغه په قبضه کې دی او د هغه ماتحت دی، او هغه ته پر دې زاني د حد جاري کولو اختيار حاصل دی، لېکن د لښکر او سريه امير ته د دې اختيار نسته، لهذا هغه د جهاد په میدان کې پر هيڅ زاني حدنه سي جاري کولای.

په دار الاسلام کي د کفارو د زنا کولو حکم

وَإِذَا دَخَلَ حَرْبٌ دَارَنَا بِأَمَانٍ أَوْ كَلَّهَ فِي يَوْمٍ حَرْبِي كَافِرٍ بِهَ أَمَانٍ سِرِّهِ زَمُورٍ دَارِ إِدَارِ الْإِسْلَامِ أَتَهُ دَاخِلَ سِي فَرْقِ بِنِ مَيْتَةٍ بِيَا دِيوِي دَمِي بِنَحْيِي سِرِّهِ زَنَا وَكِرِي أَوْ لَكِي دَمِي بِخَرَبِيَّةٍ يَا يُو دَمِي سِرِّهِ دِيوِي حَرْبِي بِنَحْيِي سِرِّهِ زَنَا وَكِرِي يُحَدُّ الدِّمَى وَالْذِمَّةُ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ ① نُو دَامَامِ صَاحِبِ پِه نېز به پِر دَمِي سِرِّهِ أَوْ دَمِي بِنَحْيِي حَرْبِي وَلَا يُحَدُّ الْخَبْرُ وَالْخَرِيَّةُ أَوْ پِر حَرْبِي سِرِّهِ أَوْ حَرْبِي بِنَحْيِي بَانْدِي به حَدِّ نِه جَارِي كِيرِي وَهُوَ قَوْلُ مُحْتَدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ فِي الدِّمَى أَوْ دَمِي سِرِّهِ پِه هَكَلِه دَامَامِ مُحَمَّدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ قَوْلُ هُم دَا دِي يَغْنَى إِذَا زَنَى بِخَرَبِيَّةٍ يَعْنِي كَلَّهَ فِي دِيوِي حَرْبِي بِنَحْيِي سِرِّهِ زَنَا وَكِرِي قَامًا إِذَا زَنَى الْخَبْرُ بِنِ مَيْتَةٍ لَكِنْ كِه چِيرِي يُو حَرْبِي سِرِّهِ دَمِي بِنَحْيِي سِرِّهِ زَنَا وَكِرِي لَا يُحَدُّانِ عِنْدَ مُحْتَدٍ نُو دَامَامِ مُحَمَّدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ پِه نېز به پِر دَمِي حَدِّ نِه جَارِي كِيرِي وَهُوَ قَوْلُ أَبِي يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ أَوَّلًا أَوْ هَمْدَا دَامَامِ أَبُو يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ اُولَ قَوْلِ دِي وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ: يُحَدُّونَ كُلُّهُمْ أَيَا اامام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ وَفَرَمَايِل: چي پِر دَمِي تُولُو به حَدِّ جَارِي كِيرِي وَهُوَ قَوْلُهُ الْآخَرُ أَوْ دَا دَامَامِ أَبُو يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ آخِرِي قَوْلِ دِي ابْنِ يُوسُفَ: أَنَّ الْمُسْتَأْمَنَ التَّزَمَ أَحْكَامًا مَدَّةً مُقَامِهِ فِي دَارِنَا فِي الْمَعَامَلَاتِ دَامَامِ أَبُو يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ دَلِيلِ دَا دِي چي امان اخيستونکی حربي دخپل پاتېدلو د مودت په اندازه زموږ د اسلامي احكامو التزام كړی دی اي معني مستامن حربي دومره وخت اسلامي احكام پر ځان لازموي څومره وخت چي هغه په دار الاسلام کي پاتېږي ا کما اَنْ الدِّمَى التَّزَمَهَا مَدَّةَ غَيْرِهِ لکه څرنگه چي دمي خپل ټوله عمر د دې التزام كړی دی وَلِهَذَا يُحَدُّ حَدَّ الْقَذْفِ هَمْدَا وَجِه ده اكه يو دمي پريو چا د زنا ته مت و لگوي نو ا پر هغه حد قذف جاري كيږي وَيُقْتَلُ قِصَاصًا اَوْ پِه قصاص کي قتل كيږي بِخِلَافِ حَدِّ الشَّرْبِ اِنَّهُ يَغْتَقَدُ اِبَاحَتَهُ پِه خلاف د شرابو د حد حكه چي دمي شراب جائز گڼي وَلَهُمَا: اَنَّهُ مَا دَخَلَ لِلْقَرَارِ بَلْ لِحَاجَةِ كَالْتِبَاجَارَةِ وَنَحْوِهَا د طرفينو رَحِمَهُمَا اللَّهُ دليل دای: چي حربي په دار الاسلام کي د همېشه اوسېدلو لپاره نه راځي بلکي د يو ضرورت په وجه راځي لکه تجارت او

① القول الرابع: قول أبي حنيفة رحمه الله، كما ذكر في رد المحتار (ج: ٣، ص: ١٧٠). [القول الرابع: ج: ١، ص: ٢٢١]

داسي نور فَلَمْ يَصْرُ مِنْ أَهْلِ دَارِنَا نو ځکه هغه د دارالاسلام له اوسېدونکو څخه نه سو وَلِهَذَا سَبَّحْنَا مِنَ الرَّجُوعِ إِلَى دَارِ الْحَرْبِ او له همدې کبله هغه دار الحرب ته درجوع کولو قدرت لري ايمني همدا وجه ده چي هغه بير ته خپل دار الحرب ته ځي وَلَا يُقْتَلُ السُّلَيْمُ وَلَا الدِّمِيُّ بِهِ او د هغه احرې اد قتل کولو په وجه يو مسلمان يا ذمي نه قتل کيږي ابلکي ديت به ورکوي وَأَنَّا نَتَزَمُّ مِنَ الْحُكْمِ مَا يَرْجِعُ إِلَى تَحْصِيلِ مَقْصُودِهِ او حربي فقط د هغه اسلامي احکامو التزام کړی دی چي په هغه سره دده مقصود حاصل سي ايمني د حربي تعلق او سروکار د خپل مقصد سره دی. نو حربي هغه احکام پر ځان لازمي کوم چي دده مقصد د حصول سره تعلق لري وَهُوَ حَقُّو الْعِبَادِ او هغه د بندگانو حقوق دي لَئِنَّهُ لَنَا طَبَعٌ فِي الْأَنْصَافِ ځکه کله چي هغه ا په دارالاسلام کي ا د انصاف طمع کړي ده يَلْتَزِمُ الْأَنْصَافَ نو هغه به د انصاف ورکولو ملتزم او پابند اهم اوي ايمني حربي چي کله د امان په اخیستلو سره په دارالاسلام کي د انصاف طمع او غوښته کړي ده نو پر هغه به هم انصاف ورکول لازم وي وَالْقَصَاصُ وَحَدُّ الْقَذْفِ مِنْ حَقُّوهِمْ او قصاص او حد قذف د بندگانو له حقوقو څخه دي أَمَّا حَدُّ الزِّنَا حَقُّ الشَّرْعِ لېکن زنا ا خالص ا د شريعت حق دی وَلِيَحْدَدَ وَهُوَ الْفَرْقُ: أَنَّ الْأَصْلَ فِي بَابِ الزِّنَا فَعَلُ الرَّجُلِ وَالْمَرْأَةِ تَابِعَةٌ لَهُ د امام محمد رحمه الله دليل (او همدا په ذمي او ذميه کي فرق هم دی) دادی: چي د زنا په باب کي اصل د سړي فعل وي او د ښځي فعل د هغه تابع وي عَلَى مَا نَذَرُ كُرْهًا إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى چي ددې ا تفصيل ا به موږ انشاء الله وروسته ذکر کړو فَامْتِنَاءُ الْحَدِّ فِي حَقِّ الْأَصْلِ يُوجِبُ امْتِنَاءَهُ فِي حَقِّ النَّبِيِّ لهذا د اصل په حق کي د حد امتناع به د تابع په حق کي هم د حد امتناع لره مستلزم وي أَمَّا الْإِمْتِنَاءُ فِي حَقِّ النَّبِيِّ لَا يُوجِبُ الْإِمْتِنَاءَ فِي حَقِّ الْأَصْلِ لېکن د تابع په حق کي د حد امتناع به د اصل په حق کي د حد امتناع لره مستلزم نه وي نَظِيرُهُ: إِذَا زَنَى الْبَالِغُ بِصَبِيَّةٍ أَوْ مَجْنُونَةٍ وَتَكَيْنَ الْبَالِغَةُ مِنَ الصَّبِيِّ وَالْمَجْنُونِ او ددې مثال دادی: لکه بالغ سړی چي د يوې کوچنۍ نجلۍ يا لهوني ښځي سره زنا وکړي انو فقط پر بالغ سړي به حد جاري کيږي او الکه بالغه ښځه چي پر خپل ځان کوچني هلک يا لهوني سړي ته قدرت ورکړي انو پر بالغې ښځي به حد نه جاري کيږي وَلَكِنْ خِفَّةٌ فِيهِ:

أَنَّ فِعْلَ الْحَرْبِ الْمُسْتَأْمَنِ زَنَا او دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ دَلِيل دَادِي: چي د مستأمن حربي فعل زناده
لَأَنَّهُ مُخَاطَبٌ بِالْحُرْمَاتِ عَلَى مَا هُوَ الصَّحِيحُ حُكْمه چي د صحيح قول مطابق حربي هم په محرماتو
مخاطب دی وَإِنْ لَمْ يَكُنْ مُخَاطَبًا بِالشَّرَائِعِ عَلَى أَصْلِنَا كه څه هم زموږ د أصل مطابق هغه زموږ د
شریعت مخاطب نه دی وَالتَّكْيُفُ مِنْ فِعْلٍ هُوَ زَنَا مُوجِبٌ لِلْحَدِّ عَلَيْهَا او پر فعل ازنا باندي قدرت
ورکول دا هغه زناده کوم چي پر ښځي اذميه باندي د حد واجبونکې ده بِخِلَافِ الصَّبِيِّ وَالْمَجْنُونِ
په خلاف د کوچني هلک او لهوني سړي لِأَنَّهَا لَا يُخَاطَبَانِ حُكْمه چي هغوی د شریعت په احکامو
مخاطب نه دي وَتَطْيِيرُ هَذَا الْإِخْتِلَافِ: إِذَا زَنَى الْمَكْرَهُ بِالْهَطَاوَةِ او د دې اختلاف مثال دا دی: لکه یو
مجبور کړی سوی کس چي د داسي ښځي سره زنا وکړي کوم چي په زنا راضي وي تُحَدُّ الْهَطَاوَةُ
عِنْدَهُ نو د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز به پر دې راضي ښځي حد جاري کيږي وَعِنْدَ مُحَبِّدِ رَحْمَةِ
اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ لَا تُحَدُّ الْهَطَاوَةُ لِهَکِنِ ا د امام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز به پر هغې احدنه جاري کيږي.

اللفات: ﴿مُسْتَأْمِنٌ﴾ د استفعال اسم فاعل دی: أَمَانٌ اخيستونکی. هغه حربي کافر کوم چي امان طلب کړي
او دار الاسلام ته راسي (او دار الاسلام له طرفه هغه ته د هغه پر ځان او مال امان ورکول سي). ﴿مَقَامٌ﴾ پاتېدل.
اوسېدل، درېدل. ﴿تَكْيُفٌ﴾ د تفعل ماضي ده: قدرت لرل، اختيار لرل. ﴿إِخْتِلَافٌ﴾ د افتعال مصدر دی: منع
کېدل، ناممکن کېدل. ﴿تَطْيِيرٌ﴾ مثال، مشابه. ﴿مُطَاوَعَةٌ﴾ د مفاعله له باب څخه د مؤنث اسم مفعول صيغه
ده: راضي ښځه (په خپله خوښه او رضا جماع کونکې ښځه)، چاته پر خپل ځان موقع ورکونکې ښځه.
طَاوَعٌ يُطَاوَعُ مُطَاوَعَةٌ: راضي کېدل، اطاعت کول، موقع ورکول.

تشریح: مسئله خوبالکل واضحه او آسانه ده. خلاصه يې داده چي که په دار الاسلام کي حربي
سړی يا ښځه زنا وکړي، نو د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز به پر هغو حدنه جاري کيږي. لېکن که يو
ذمي سړی يا ښځه دا حرکت وکړي، نو پر هغه به حد جاري کيږي. امام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ فرمايي چي که
ذمي سړی زنا وکړي، نو پر هغه به حد جاري کيږي. لېکن که ذمي ښځه د يو حربي سره زنا وکړي، نو
پر هغه به حدنه جاري کيږي. همدا د امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللَّهِ اول قول دی. او د امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللَّهِ
آخري قول دا دی چي که په دار الاسلام هر څوک زنا وکړي، پر هغه به حد جاري کيږي. برابره ده هغه
که مسلمان وي يا ذمي او حربي وي. يا که مسلماننه ښځه وي يا ذمي او حربي ښځه وي.

د امام ابو يوسف دليل: دادی چي کله حربي کس له اسلامي حاکم (واکمن) څخه امان اخلي او دار الاسلام ته راځي، نو هغه (په شروع کي د حاکم سره) دا عهد کوي چي زه تر څو په دې ځای کي يم تر هغه وخته به زه د اسلامي قوانينو پابندي کوم، لکه څرنګه چي ذمي کافر تر خپل مرګ پوري د اسلامي احکامو د عملي کولو عهد او پيمان کوي، او که چيري ذمي په دار الاسلام کي زنا وکړي نو پر هغه حد واجب دی، لهدا پر حربي به هم په دار الاسلام کي د زنا په وجه حد واجبيري، ها که دغه مستامن حربي په دار السلام کي شرب وچيني، نو پر هغه به حد نه واجبيري، ځکه چي د هغه په عقیده شراب حلال دي وَنَحْنُ اَمِيزْنَا بِتَزَكِيهِمْ وَمَا يَدِينُونَ.

د طرفينو دليل: دادی چي د دار الاسلام د قوانينو پابندي پر هغه کس لازمه ده کوم چي په مستقلة توګه دلته (دار الاسلام) ته داستوګني لپاره راسي، او مستامن حربي خو د يو څو وخت لپاره دار الاسلام ته راځي او کله چي خپل کار پوره کړي نو فوراً غوټه ټولوي او خپل دار الحرب ته ځي. لهدا هغه دخپل کار په اندازه د اسلامي احکامو التزام (او پابندي) کوي، او په کوم مقدار سره چي دده مقصود حاصليري فقط د هغومره مقدار سره دده سروکار او مقصد وي او د مقدار تر حقوق العباد پوري محدود دی (ځکه چي حربي دلته د يو تجارت او يو کاوباز لپاره راځي او دا د حقوق العباد سره تعلق لري)، او څرنګه چي قصاص او حد قذف حقوق العباد دی، نو پر هغه خو به په دې حقوقو کي حد جاري کيږي، لېکن زنا د شريعت حق دی، نو ځکه به د زنا کولو په وجه پر هغه حد نه جاري کيږي.

او د امام محمد رَحِمَهُ اللهُ په نېز خو پر ذمي سړي حد سته، لېکن پر ذمي ښځي حد نسته، د دوی په مينځ کي د هغه په نېز د فرق وجه داده چي په زنا کي اصل د سړي فعل وي او سړی پر ښځي دباو او فشار اچوي او هغه راضي کوي او په فعل کي يې د ځان ملګري کوي، نو ځکه په دې باره کي د ښځي فعل تابع دی، او قاعده داده چي که يوشی (مثلاً حد) د اصل په حق کي ممتنع او منتفي وي، نو هغه امتناع د تابع په حق کي هم ثابتيري، لهدا که ذمي ښځه د يو حربي سره زنا وکړي نو په اصل يعني په حربي کي حد ممتنع دی نو ځکه به په تابع يعني په ذمي ښځه کي هم ممتنع کيږي، د دې په خلاف که يو ذمي سړی د يوې حربي ښځي سره زنا وکړي، نو د تابع يعني د حربي ښځي په حق کي چي د حد کومه امتناع ده هغه به د اصل (ذمي سړي) په حق کي د حد امتناع لږه نه مستلزم کيږي (بلکي پر ذمي سړي به حد جاري کيږي)، د دې مثال دادی چي که يو بالغ سړی د کوچنۍ نجلۍ يا لهونۍ ښځي (مجنونه) سره زنا وکړي نو نجلۍ او مجنونه تابع دي او د دوی په حق کي حد ممتنع دی، لېکن دا امتناع د اصل يعني د بالغ سړي په حق کي نه مؤثر کيږي او پر هغه به حد جاري کيږي، همدارنګه که يوه بالغه ښځه پر خپل ځان کوچني هلک يا مجنون ته قدرت ورکړي او په هغو زنا وکړي نو څرنګه چي پر اصل يعني پر کوچني هلک او مجنون حد نه جاري کيږي، نو پر تابع يعني پر بالغې ښځي به هم حد نه جاري کيږي.

د امام صاحب دليل: پر مستأمن حربي باندي د حد نه واجبهدللو او پر ذمي بنځي د حد واجبهدللو په هکله د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ د دليل دادی چي د مستأمن حربي فعل زنا ده، ځکه چي صحيح خبره داده چي حربيان هم د حرام کار (او زنا) نه کولو پابند جوړ سوي دي که څه هم زموږ پر قاعده هغوی په دار الاسلام کي د شريعت مخاطب نه دي. اوس چي کله د حربي فعل زنا ده او هغه د يوې ذمي بنځي سره دا کار وکړي نو که څه هم پر حربي حد نه جاري کيږي. لېکن ذمي بنځه کوم چي په هر اعتبار سره په شرعي احکامو مخاطبه ده. پر هغې خو به بالکل حد واجبيږي.

د دې په خلاف د هلك او مجنون فعل دی. نو هغه زنا نه ده، ځکه چي دا کسان په محرمات شرعيه وو مخاطب نه دي او کله چي د دوی فعل بالکل زنا نه ده. نو ښکاره ده چي د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ لپاره د دې کسابو تابع گرځول او له دوی څخه حد ساقط منل او د بالغې بنځي د اصل کېدلو پر بناء په هغې کي حد واجب گرځول صحيح نه دي.

صاحب د هدايې فرمايې چي د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ او د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ د دې اختلاف نظير دا دی چي مثلاً يو سړی د زنا پر کولو مجبور کړی سي، او بيا داسې په داسي حالت کي د بنځي سره زنا وکړي چي هغه بنځه په زنا خوشحاله وي. نو داسې خو مکره دی، او د مکره والي په وجه پر هغه حد نه جاري کيږي، نو څرنگه چي د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز داسې اصل دی. لهدا کله چي پر هغه حد نه واجبيږي، نو پر تابع يعني پر بنځي به هم حد نه واجبيږي. او د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز پر دې بنځي حد واجبيږي، ځکه چي هغه خو مکره نه ده. همدا د ائمه ثلاثه وو مذهب هم دی. (بنایه ج: ٦، ص: ٢٦٦)

د کوچني هلک يا لېونی سره د بنځي د زنا کولو حکم

قَالَ: وَإِذَا كُنَّ الصَّبِيُّ أَوْ الْبُحْتُونُ بِأَمْرٍ طَاعَتُهُ فَرَمَائِي: كَلَهُ چي بچی يا لېونی د يو داسي بنځي سره زنا وکړي چي هغه ودوی ته اړ خپل ځان د زنا موقع ورکړې فَلَا حَدَّ عَلَيْهِ وَلَا عَلَيْهَا نو نه پر هغه ابجي يا لېونی احدثه او نه پر بنځي حد سره وَقَالَ زُفَرٌ وَالشَّافِعِيُّ: يَجِبُ الْحَدُّ عَلَيْهَا امام زفر او امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ فرمايې: چي پر بنځي حد واجبيږي وَهُوَ رَوَايَةٌ عَنْ أَبِي يُوسُفَ همدا له امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ څخه يو روايت اهم دی وَإِنْ كُنَّ صَحِيحًا يَمْشُونَ أَوْ صَغِيرًا يُجَامَعُ مِثْلُهَا او که صحيح سلامت سړی د يوې لېونی بنځي يا د يوې داسي کوچنۍ نجلۍ سره جماع وکړي چي د هغومره نجلۍ سره جماع کېدلای سي حَدُّ الرَّجُلِ لِحَاصَةِ نَفْقَتِهِ پُر سړي به حد جاري کيږي وَهَذَا

بِالْإِجْمَاعِ أَوْ دَا حَكَمَ امْتَقَقَ عَلَيْهِ دَى لَهْمَا: أَنَّ الْعُدْرَ مِنْ جَانِبِهَا لَا يُوجِبُ سَقُوطَ الْحَدِّ مِنْ جَانِبِهِ دَامَامَ
 زَفَرٍ أَوْ إِمَامٍ شَافِعِي رَحِمَهُمَا اللَّهُ دَلِيلُ دَا دَى: چي دِ بِنَحْيِي عُدْرَ لَه سِرِّي شَخْه د حَدِّ سَاقِطِ بَدَلِ نَه ثَابِتَوِي
 اِيَعْنِي كِه دِ بِنَحْيِي لَه طَرَفَه عُدْرَوِي نَوَهغه لَه سِرِّي شَخْه د حَدِّ نَه سَاقِطَوِي | فَكَذَا الْعُدْرُ مِنْ جَانِبِهِ نَوَ
 هَمْدَاسِي بَه دِ سِرِّي عُدْرَ هَمَّ اِلَه بِنَحْيِي شَخْه د حَدِّ سَاقِطِ بَدَلِ نَه ثَابِتَوِي | وَهَذَا لِأَنَّ كُلَّاهُمَا مُؤَاخَذُ
 بِفِعْلِهِ أَوْ دَا حَكَمَ چي پَه دَوِي كِي هَرِيو پَه خِيَلِ فَعْلِ سِرَه نِيُولِ سَوِي أَوْ ذِمَه وَا رَا دَى اِيَعْنِي هَر
 اِنْسَانُ دَخِيَلِ فَعْلِ ذِمَه وَا رَه دَى. أَوْ پَه خِيَلِ فَعْلِ سِرَه دَهغه مُؤَاخَذَه كِيَرِي | وَلَنَّا: أَنَّ فِعْلَ الزَّانَا يَتَحَقَّقُ
 مِنْهُ زَمُورٌ دَلِيلُ دَا دَى: چي دِ زَنَا فَعْلِ اِپَه حَقِيقَتِ كِي اِدِ سِرِّي لَه طَرَفَه ثَابِتِيَرِي وَإِنَّمَا هِيَ مَحَلُّ
 الْفِعْلِ أَوْ بِنَحْيِهِ خَوَافِقُطَا اِدِ فَعْلِ مَحَلِّ دَه | وَلِهَذَا يُسَمَّى هُوَ وَاطْنًا وَزَانِيًا هَمْدَا وَجَه دَه چي سِرِّي تَه
 وَطِي كُونَكِي أَوْ زَنَا كُونَكِي وَيَلِ كِيَرِي وَالْمَرْأَةُ مَوْطُوءَةٌ وَمَزْنِيَاءُهَا أَوْ بِنَحْيِي تَه وَطِي كَرِي سَوِي يَا زَنَا
 كَرِي سَوِي وَيَلِ كِيَرِي إِلَّا أَنَّهَا سُبَيْتٌ زَانِيَةٌ مَجَازًا تَسْبِيَةً لِلْفِعْلِ بِاسْمِ الْفَاعِلِ لِيَكُنْ هَغِي تَه دِ مَجَازِ
 پَه تَوَكِه زَانِيَه اِزْنَا كُونَكِي أَوْ يَلِ كِيَرِي. مَفْعُولُ تَه دَاسِمِ فَاعِلِ پَه نَوَمِ وَرَكُولو سِرَه اِيَعْنِي كَلَه چي
 بِنَحْيِي تَه زَانِيَه وَيَلِ كِيَرِي. نَوَ پَه هَغَه وَخَتِ كِي مَفْعُولُ مَجَازًا دِ فَاعِلِ پَه مَعْنِي سِرَه كَرَحُولِ كِيَرِي |
 كَالرَّاضِيَةِ فِي مَعْنَى الرِّضَا لَكِه رَاضِيَه چي دِ رَاضِي كَرِي سَوِي پَه مَعْنِي سِرَه دَى أَوْ لِيَكُونَهَا مُسَبَّبَةٌ
 بِالشَّكِّينِ يَأْخُذُ كِي چي اِدِ زَنَا پَه قَدْرَتِ وَرَكُولو سِرَه بِنَحْيِهِ دِ زَنَا سَبَبِ جَوْرٍ بَدُونَكِي دَه فَتَعَلَّقَ الْحَدُّ
 فِي حَقِّهَا بِالشَّكِّينِ مِنْ قَبِيحِ الزَّانَا لِهَذَا پَرِبَدِ تَرِينِ فَعْلِ بَانْدِي دِ قَدْرَتِ وَرَكُولو پَه وَجَه بَه دَهغِي پَه حَقِّ
 كِي حَدِّ ثَابِتِيَرِي وَهُوَ فَعْلٌ مَنْ هُوَ مُخَاطَبٌ بِالْكَفِّ عَنْهُ حَالُ دَا چي دَا دَهغه كَسِ فَعْلِ دَى چي وَهَغَه
 تَه لَه دِي فَعْلِ شَخْه دِ مَنَعِ كِبْدَلو حَكَمِ سَوِي دَى وَهُوَ ثَمَّ عَلَى مُبَاشَرَتِهِ أَوْ اِچِي هَغَه اِبَه دِ دِي پَرِ كُولو
 كِنَاهِكَارَوِي وَفِعْلُ الصَّبِيِّ لَيْسَ بِهَذِهِ الصِّفَةِ أَوْ دِ بِنَحْيِي فَعْلِ پَه دِي تَوَكِه نَه دَى فَلَا يُنَاطُ بِهِ الْحَدُّ نَوَ
 حَكَمَ بَه دَهغه سِرَه حَدِّ نَه مَتَعَلَّقِ كِيَرِي.

اللفات: ﴿كَأَوْعَتْهُ﴾ دِ مَفَاعِلِي لَه بِبَابِ شَخْه دِ وَاحِدِ مُؤَنَّثِ غَائِبِ مَاضِي صِيغَه دَه: رَاضِي كِبْدَلِ.
 مَوْقِعِ وَرَكُولِ (چَانَسِ وَرَكُولِ). اطَاعَتِ كُولِ (غَارَه اِيَسْوَ دَلِ). ﴿حَدُّ﴾ دِ نَصَرِ لَه بِبَابِ شَخْه دِ مَاضِي
 مَجْهُولِي صِيغَه دَه: حَدِّ جَارِي. حَدِّ لَكُولِ. ﴿مُؤَاخَذُ﴾ دِ مَفَاعِلِي اِسْمِ مَفْعُولِ دَى: نِيُولِ سَوِي.

﴿مُسْتَبَيَّة﴾ د تفعليل مؤنث اسم فاعل دی سبب جوړېدونکى، سبب پيدا کونکى، ﴿تَمْكِين﴾ د تفعليل مصدر دی: قدرت ورکول (پر خپل ځان چا ته قدرت او اختيار ورکول)، ﴿قَبِيح﴾ بد کار، ﴿كَف﴾ د نصر مصدر دی: منع کېدل، منع کول (متعدي او غير متعدي دواړه راحي)، ﴿مُبَاشَرَة﴾ د مفاعلي مصدر دی: کول (يو کار په خپله کول)، ارتکاب، ﴿لَا يُنَاطُ﴾ د فتح له باب څخه د نفی مجهول صيغه ده: متعلق کېدل.

تشریح: مسئله: داده که يوه ښځه پر خپل ځان کوچني هلک يا لېوني ته قدرت ورکړي او د زنا کولو موقع ورکړي، نوزموږ په نېز نه پر زاني يعني پر هلک او مجنون حد واجبېږي. او نه پر مزنيه (مطاعه) ښځي حد واجبېږي، لېکن دامام زفر او امام شافعي رَحِمَهُمَا اللهُ په نېز که څه هم پر هلک يا مجنون حد نه واجبېږي، لېکن پر مطاعه ښځي حد واجبېږي. دويمه مسئله داده که يو صحيح سالم سړی د يوې لېوني ښځي سره زنا وکړي يا د داسې کوچنۍ نجلۍ سره جماع وکړي کوم چي د جماع قابله وي، نو فقط پر زاني سړي حد واجبېږي، پر مجنونه او صغيره باندي حد نسته. دامسئله اجماعي او متفق عليه ده.

دليل: په مختلف فيهِ مسئله کي دامام زفر او امام شافعي دليل دادی چي زاني او زانيه دواړه دخپل فعل او کار ذمه واران وي او دخپل فعل په وجه ددې مؤاخذه او نيوکه کيږي. او که په ښځه کي يو عذر وي مثلاً هغه صبيبه يا مجنونه وي او دهغه عذر په وجه پر هغې حد واجب نه وي نو دا عذر به د سړي په حق کي نه معتبر کيږي او له هغه څخه به حد نه ساقطېږي. همدارنگه که د سړي په حق کي عذر وي نو دهغه عذر به د ښځي په حق کي نه مؤثر کيږي، او څرنگه چي دلته سړی د صبي کېدلویا مجنون کېدلو په وجه معذور دی، نو په دې وجه خو به پر هغه حد نه واجبېږي، لېکن ښځه کوم چي مطاعه ده پر هغې به حد واجبېږي.

زموږ دليل: دادی چي زنا په حقيقت کي د سړي له طرفه صادرېږي او عورت خو د وطني مقام او محل وي. همدا وجه ده چي سړي ته "زنا کونکی" او "وطي کونکی" وايي. لېکن ښځي ته مزنيه او موطوءه (زنا کړی سوې او وطني کړی سوې) وايي. او هغې مجازاً ته زانيه (زنا کونکې) وايي. يا په دې وجه هغې ته زانيه وايي چي هغه يو سړي ته پر خپل ځان قدرت ورکوي او ددې ناوړه حرکت سبب جوړېږي. بيا هم د زنا فعل د سړي وي. او هغه له دې فعل څخه منع سوی دی، او د نه منلو په صورت کي د سختي سزا ورکولو حکم سوی دی. لنډه دا چي ښځه فقط په هغه وخت کي مسيبه گرځي کله چي هغه يو بالغ سړي ته پر خپل ځان قدرت ورکړي. او څرنگه دلته هغې نابالغ او غير مکلف يعني صبي او مجنون ته پر ځان قدرت ورکړی دی. نو ځکه به هغه مسيبه نه وي او ددې مطاوعت په وجه به پر هغې حد نه واجبېږي.

د مکره (مجبور) سړي د زنا کولو حکم

قَالَ وَمَنْ أَكْرَهَهُ السُّلْطَانُ حَتَّى لَيْلٍ فَرَمَائِي: او څوک چې حاکم ا د زنا پر کولو مجبور کړي. تر دې چې هغه زنا وکړي فَلَا حَدَّ عَلَيْهِ نو پر هغه حد نسته وَكَانَ أَبُو حَنِيفَةَ: يَقُولُ أَوَّلًا: يُحَدُّ او امام صاحب رَحْمَهُ الله به مخکې ویل: چې پر هغه به حد جاري کیږي وَهُوَ قَوْلُ زُفَرٍ همدا د امام زفر رَحْمَهُ الله قول دی لَأَنَّ الزَّانَا مِنَ الرَّجُلِ لَا يُتَصَوَّرُ إِلَّا بَعْدَ انْتِشَارِ الْآلَةِ ځکه چې د سړي له طرفه فقط د ذکر تر درېدلو وروسته د زنا تصور کېدای سي ایښي سړی فقط هغه وخت زنا کولای سي کله چې د هغه ذکر منتشر او ودرېږي وَذَلِكَ دَلِيلُ الطَّوَاعِيَةِ او د ذکر درېدل انتشار ا د رضامندی د لیل دی ثُمَّ رَجَعَ عَنْهُ الېکن ایيا امام صاحب رَحْمَهُ الله له دې قول څخه رجوع وکړه فَقَالَ: لَا حَدَّ عَلَيْهِ او ویې فرمایل: چې پر هغه حد نسته لَأَنَّ سَبِيحَةَ الْمُلْجِي قَائِمَةً ظَاهِرًا ځکه چې پر زنا مجبوره کونکی سبب په ښکاره توګه موجود دی وَالْإِنتِشَارُ دَلِيلٌ مُتَرَدِّدٌ او د ذکر درېدل یو مشکوک دلیل دی لِأَنَّهُ قَدْ يَكُونُ مِنْ غَيْرِ قَضٍ ځکه چې ا د ذکر درېدل کله دارادې څخه بغیر ا هم اوي لَأَنَّ الْإِنتِشَارَ قَدْ يَكُونُ طَبْعًا لَا طَوْعًا ځکه چې د ذکر درېدل کله په طبیعي توګه وي. نه د رضا او قصد ا په توګه كَهَانِ الثَّائِمِ لکه په بیده سړي کي اچي کله نا کله په طبیعي توګه داسي کیږي أَفَادَرَتْ شُبُهَةً نو دې شبهه پیدا کړه ا مطلب دا چې په طواعیت او رضا کي شبهه پیدا سوه. نو ځکه به حد نه جاري کیږي وَإِنْ أَكْرَهَهُ غَيْرُ السُّلْطَانِ او که له باچا ا حاکم ا څخه بغیر ابل چا ا هغه مجبوره کړی وي حَدَّ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نو د امام صاحب رَحْمَهُ الله په نیز به پر هغه حد جاري کیږي وَقَالَ: لَا يُحَدُّ او صاحبین رَحْمَهُمُ الله فرمایي: چې حد به نه پر جاري کیږي لَأَنَّ الْإِكْرَاهَ عِنْدَهُمَا قَدْ يَتَحَقَّقُ مِنْ غَيْرِ السُّلْطَانِ ځکه چې د دوی په نیز له باچا څخه بغیر ا د بل چا ا له طرفه هم ا کراه ثابتیږي لَأَنَّ الْهُوَ يُخَوِّفُ الْهَلَكَ وَأَنَّهُ يَتَحَقَّقُ مِنْ غَيْرِهِ ځکه چې اثر کونکی اغېزمن اشی خو د هلاکت بېره ده او هغه د غیر ابل چا ا له

● القول الرابع: قول صاحبین رَحْمَهُمُ الله، كما ذكر في رد المحتار (ج: ٣، ص: ١٧٢)، وكذا في اهدية (ج: ٢، ص: ١٥٠). القول الرابع (ج: ١، ص: ٢٢٣)

طرفه اهم ثابتهدای سي وَلَهُ: اَنَّ الْاِكْرَاهَ مِنْ غَيْرِهِ لَا يَدُومُ اِلَّا نَادِرًا د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ دليل دا دی: چي دغير له طرفه اكره دوام نه كوي مگر ډېر كم اشاذ و نادر ا لَيْتَكُمْ مِنَ الْاِسْتِعَانَةِ بِالسُّنَّانِ اَوْ بِجَمَاعَةِ الْمُسْلِمِينَ حُكْمه چي مكره امجبور سوى كس ا له باچا يا د مسلمانانو له جماعت څخه دمدد غوښتلو قدرت لري وَتَكُنْهُمْ دَفَعَهُ بِنَفْسِهِ بِالسَّلَاحِ ا همدارنگه اهغه د يو وسلې په ذريعه د اكره پر دفع كولو قدرت لري وَالتَّادِيرُ لَا حُكْمَ لَهُ ا و نادر شي لره هيڅ حكم نه وي ايمني پر نادر هيڅ حكم صادرېداى نه سي ا فَلَا يَسْقُطُ بِهِ الْحُدُّ نَوْ حُكْمه به په هغه سره حد نه ساقطېږي بِخِلَافِ السُّنَّانِ په خلاف د باچا ا د اكره ا اِنَّهُ لَا يُكْنَهُ الْاِسْتِعَانَةُ بِغَيْرِهِ حُكْمه چي مكره دهغه په خلاف له بل چا څخه مدد نه سي غوښتلاى ا حُكْمه چي دهغه پاور او طاقت تر ټولو خلكو زيات دى ا وَلَا الْخُرُوجُ بِالسَّلَاحِ عَلَيْهِ او نه دهغه په خلاف وسله را ايستلاى سي فَافْتَرَقَا نَوْ حُكْمه دا دواړه سره جلا سول.

اللفات: ﴿اَكْرَاهَهُ﴾ د افعال ماضې ده. اَكْرَاهَهُ اِكْرَاهًا: مجبوره كول. په يو چا په زوره كار كول. ﴿اِزْتِشَارٌ﴾ د افعال مصدر دى: غورېدل. مراد ځني د ذكر پورته كېدل. درېدل او كل كېدل دي. ﴿طَوَاعِيَةً﴾ رضامندي. خوښه او رضا. ﴿مُلْجًى﴾ د افعال اسم فاعل دى: مجبوره كونكى. ﴿مَكْرَدٌ﴾ د تفعل اسم مفعول دى: مشكوك. شكمن. ﴿لَا يَدُومُ﴾ د نصر له باب څخه د نفې صيغه ده: همېشه پاتېدل. دوام كول. ﴿اِسْتِعَانَةً﴾ د استفعال مصدر دى: د مرستي طلب كول. مدد غوښتل (كومك غوښتل). ﴿سَلَاحٌ﴾ اسلحه. وسله.

تشرېح: مسئله: داده كه د وخت حاكم (واكمن) يو څوك د زنا پر كولو مجبور و كړي. او هغه مجبور ا زنا و كړي. نو پر هغه حد نسته، كه څه هم د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ مَخْنَى قول دا وو چي پر داسي سړي حد واجبيږي. لېكن وروسته هغه له خپل دې قول څخه رجوع و كړه او د نه وجوب حكم يې و كړى. او د امام زفر رَحْمَةُ اللهِ قول هم داى چي پر داسي سړي حد واجبيږي. د دې قول (يعني د حد واجبهلو) دليل داى چي تر څو د سړي ذكر نه و درېږي او منتشر نه سي. تر هغه وخته سړي زنا نه سي كولاى. او دهغه د ذكر منشر كېدل او درېدل د دې خبري دليل داى چي په هغه خوشالي او رضا زنا كړې ده. او څوك چي په رضا زنا و كړي نو پر هغه حد واجبيږي. نو حُكْمه به پر دې سړي هم حد واجبيږي.

د مرجوع قول (چي په آخر كي امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ هغه ته رجوع كړې ده) دليل داى چي دغه سړي د حاكم د فشار او د هغه د زور په وجه د هلاكت له بيړي څخه مجبور ا زنا كړې ده. او د حاكم اكره له اول څخه تر آخره

پوري موجوده ده. نو ځکه دلته زاني مکره دی. او پر مکره سړي حد نه سته. نو ځکه به حد نه پر واجبيږي. او پاته سوه د ذکر د انتشار مسئله. نو دهغه جواب دادی چي انتشار درضا او خوښی. دلیل نه سي جوړېدای. ځکه کله نا کله د جماع او زنا له قصد څخه بغير هم انتشار پيدا کيږي. لکه څرنګه چي د بيده سړي ذکر ځيني وخت منشر کيږي. حال دا چي دهغه قصد د جماع او زنا نه وي. نو په دې وجه انتشار درضا دليل نه سي شمارل کېدای.

وان اكره غير السلطان إلخ: که له حاکم او باچا څخه بغير بل څوک يو سړی د زنا پر کولو مجبور کړي او هغه زنا وکړي. نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز به پر هغه حد جاري کيږي. او د صاحبينو رَحْمَتُ اللَّهِ په نېز به حد نه پر جاري کيږي. د دواړو طرفونو دليل له ترجمې څخه واضح دی. په غور سره يې مطالعه کړئ!

که په خاوند او بنځه کي يو د زنا دعوی وکړي او بل د نکاح دعوی وکړي؟ (حکم)

وَمَنْ أَكْرَهَ مَرَاتٍ فِي مَجَالِسٍ مُخْتَلِفَةٍ أَنَّهُ لَنْ يَفْلَأَنَ أَوْ كُوم سړی چي په مختلفه مجلسونو کي خلور واره دا اقرار وکړي چي هغه د فلانی بنځي سره زنا کړې ده وَقَالَتْ هِيَ: تَزَوَّجْنِي او فلانی بنځه ووايي: چي هغه زما سره نکاح کړې ده أَوْ أَكْرَهَتْ بِالزَّيْنَاءِ وَقَالَ الرَّجُلُ: تَزَوَّجْتُهَا يا دا چي بنځه د زنا اقرار وکړي او سړی ووايي: چي ما دهغي سره نکاح کړې ده فَلَا حَدَّ عَلَيْهِ نو پر سړي حد نسته وَعَلَيْهِ النِّهْرُ فِي ذَلِكَ او په دواړو صورتونو کي به پر هغه مهر واجب اوي بَلَى دَعْوَى النِّكَاحِ يَحْتَسِلُ الصدق ځکه چي د نکاح دعوی کول درنستياولي احتمال اهم الری وَهُوَ يَقُومُ بِالطَّرَفَيْنِ او نکاح پر دواړو طرفونو ولاړه ده فَأَوْرَثَ شُبُهَةً نو دې اقرار شبهه پيدا کړه وَإِذَا سَقَطَ الْحَدُّ او کله چي حد ساقط سو وَجَبَ النَّهْرُ تَعْظِيمًا لِّلْبُضْعِ نو د بضع د احترام او درنست اخځر گندولو لپاره به مهر واجبيږي.

اللغات: ﴿صِدْق﴾ د نصر اسم مصدر دی: رښتيا والی (رښتيا ويل). صداقت. ﴿أَوْرَثَ﴾ د افعال ماضي ده: په نتيجه کي پرېښوول. سبب جوړېدل. وارث جوړول. ﴿حَظَرَ﴾ احترام. درنست (درناوی). ﴿بُضْعَ﴾ د بنځي شرمگاه.

تشریح: مسئله: داده که يو سړی خلور واره په خلورو مجلسونو کي دا اقرار وکړي چي ما د فلانی بنځي سره زنا کړې ده. لېکن بنځه ووايي چي هغه زما سره نکاح کړې ده. يا بنځه د زنا اقرار وکړي او سړی د نکاح خبره وکړي. نو په دې دواړو صورتونو کي پريوه هم حد نه واجبيږي. او پر سړي مهر واجبيږي: ځکه چي د نکاح په دعوی کي د صدق او رښتياوالي احتمال هم سته. او نکاح له دواړو

طرفونو څخه ثابتېږي هغه که سړی دعوی وکړي یا ښځه دعوی وکړي. لهندا دغه دعوی د حد په وجوب کي شبهه پیدا کړه، او په شبهاتو سره حدود ساقطېږي نو ځکه به له دواړو څخه حد ساقطېږي. لېکن د ملک بضع د شرافت څرگندولو لپاره به پر سړي (يعني پر خاوند) مهر مثل واجب وي.

د زنا په وجه د مينځي مړه کېدل (حکم او اختلاف)

وَمَنْ لَبَّى بِجَارِيَةٍ فَقَتَلَهَا او کوم کس چي د مينځي سره زنا وکړي او هغه ا په زنا سره ا قتل کړي فَإِنَّهُ يُحَدُّ نُو پر هغه به حد جاري کيږي وَعَلَيْهِ الْقِيَمَةُ او پر هغه به قيمت اهم واجب اوي مَعْنَا: قَتَلَهَا بِفِعْلِ الزَّانَا ددې مطلب دادی چي زاني په زنا کولو سره هغه قتل کړي لِأَنَّهُ جَاءَ جَنَائِزِينَ ځکه چي هغه دوه جرمونه وکړه فَيُؤْتَى عَلَى كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا حُكْمُهُ لهندا په دوی کي به هر يوه ته د هغه پوره حکم ورکول کيږي ا مطلب دا چي پر دغه کس به د هر جرم حکم جاري کيږي ا وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ: أَنَّهُ لَا يُحَدُّ ا و له امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ څخه روايت سوی دی: چي پر هغه به حد نه جاري کيږي لِأَنَّ تَقَرُّرَ ضَمَانِ الْقِيَمَةِ سَبَبٌ لِبَلِّكَ الْأَمَةِ ځکه چي د قيمت د ضمان ثبوت د مينځي د مالک جوړېدلو سبب دی ايعني د ضمان لازمېدل د مينځي د مالک جوړېدلو لامل دی ا فَصَارَ كَمَا إِذَا اشْتَرَاهَا بَعْدَ مَا زَنَى بِهَا نو داسي سول که زاني چي تر زنا کولو وروسته مينځه رانيسي وَهُوَ عَلَى هَذَا الْاِخْتِلَافِ او دا اهم ا پر همدغه اختلاف دي وَاعْتَاضَ سَبَبَ الْبَلِّ قَبْلَ إِقَامَةِ الْحَدِّ يُوجِبُ سُقُوطَهُ او تر حد جاري کولو مخکي د ملکيت سبب منځته راتلل د حد سقوط ثابتوي کما إِذَا مَلَكَ الْمُسْرُوقُ قَبْلَ الْقَطْعِ لکه کله چي غل تر لاس پرېکېدلو مخکي د غلا کړی سوي شي مالک جوړېسي ا نو له هغه څخه د لاس پرېکېدلو حد ساقطېږي ا وَلِهَذَا: أَنَّهُ ضَمَانُ قَتْلِ د طرفينو دليل دادی: چي دا قيمت د قتل ضمان دی فَلَا يُوجِبُ الْبَلِّ نُو ځکه به ملکيت نه ثابتوي لِأَنَّهُ ضَمَانٌ دېر ځکه چي دا قيمت د خون ضمان دی وَلَوْ كَانُ يُوجِبُهُ فَإِنَّمَا يُوجِبُهُ فِي الْعَيْنِ كَمَا فِي هَيْئَةِ الْمُسْرُوقِ او که چيري هغه ملکيت ثابتولای نو په ذات امينځه ا کي به يې ثابتولای، لکه د غلا کړی سوي شي په هبه کولو کي ا چي داسي کيږي ا لَا فِي مَنَافِعِ الْبُذْعِ ا او ا د بضع په منافعو کي به يې ملکيت نه ثابتولای لِأَنَّهَا اسْتُفْزِئَتْ ځکه چي د

بُضِعَ منافع خو امخکي لا حاصل کړی سول وَالْبَلْکُ یُثْبِتُ مُسْتَنْدًا او ملکیت د منسوبېدلو په حالت کي ثابتېږي ايمني ملکیت تر ضمان ورکولو وروسته ثابتېږي اَ فَلَا یَظْهَرُ لِي الْمُسْتَوْفَى لهذا هغه به په حاصل کړي سوي شي امنافعوا کي نه ښکاه کيږي لِکُونِهَا مَعْدُومَةً ځکه چي هغه خو نيستي سول وَهَذَا یُخْلَفُ مَا إِذَا رَأَى بِهَا فَأَذْهَبَ عَيْنَهَا او دا د هغه صورت په خلاف دي کله چي ايو څوک ا د مينځي سره زنا وکړي او د هغې يوه سترگه ختمه کړي حَيْثُ تَجِبُ عَلَيْهِ قِسْمَتُهَا نو ا په هغه صورت کي ا پر هغه د مينځي قيمت واجبيږي وَيَسْقُطُ الْحَدُّ او حد ساقطيږي لِأَنَّ الْبَلْکَ هُنَالِكَ یُثْبِتُ فِي الْجَنَّةِ الْعَبَاءَ وَهِيَ عَيْنٌ ځکه چي هلته په پانده جسم کي ملکیت ثابتېږي او هغه سترگه ده ايمني هلته په ختمه سوي سترگه کي ملکیت ثابتېږي اَ فَأُورَثَ شُبْهَةٌ نو دې ملکیت شېبه پيدا کړه.

اللغات: ﴿يُوقَرُ﴾ د تفعليل مضارع ده: پوره وړ کول (حق پوره وړ کول). ﴿دَمَرُ﴾ وینه. خون (وژنه).

﴿يُوجِبُهُ﴾ افعال مضارع ده: ثابتول. واجبول. ﴿اُسْتُوفِيَتْ﴾ د استفعال له باب څخه د واحد مؤنث

غائب ماضي مجهولي صيغه ده: حاصلول (خپل حق اخيستل). تر لاسه کول. ﴿مُسْتَنْدًا﴾ د

استفعال اسم فاعل دی. اِسْتَنْدَ اِسْتَنْدَ اِسْتَنْدَا: نسبت کېدل. منسوب کېدل (تر سبب وروسته

متصل راتلل). ﴿عَيْنٌ﴾ سترگه. ﴿جَنَّةٌ﴾ جسم. جسد. قواره. شکل. خیره.

تشریح: مسئله: داده که یو سړی دیوې مينځي سره په دومره فشار زنا وکړي چي د هغه په وجه

مينځه مړه سي. نو پر زاني حد هم واجبيږي. او د مينځي قيمت هم پر واجبيږي. ځکه چي هغه دوه

جنايته کړي دي: ① یو زنا چي هغه حد واجبوي. ② بل قتل چي د هغه بدل قيمت دی. نو ځکه به

پر هغه حد او قيمت دواړه شيان وي. له امام ابو يوسف رَجَحَهُ الله څخه يوروايت دادی چي پر زاني

صرف قيمت واجبيږي. ځکه چي د قيمت تر اداء کولو وروسته هغه د دې مينځي مالک جوړېږي. او

تر حد جاري کېدلو مخکي مالک جوړېدل حد ساقطوي. لکه يو څوک چي يوشی غلا کړي. بيا تر

لاس پرېکېدلو مخکي د هغه شي مالک سي. نو له هغه څخه حد (قطع اليد) ساقطيږي. همداسي

به دلته هم که تر حد جاري کېدلو مخکي زاني د مقتوله مزنيه مينځي مالک سي نو له هغه څخه به حد

ساقطيږي. او لکه څرنگه چي تر زنا وروسته زاني مزنيه مينځي رانيسي. نو په هغه صورت کي هم د

امام ابو يوسف په نېز حد ساقطيږي.

لهما الخ: د طرفینو دلیل دادی چي ملکیت خودیو شي په رانیولویا په وراثت او هبه کي دیو شي په حاصلولو سره ثابتیږي. د خون د ضمان په ورکولو سره ملکیت نه حاصلیږي. حالانکي دلته چي پر زاني کوم قیمت واجب دی. هغه د خون ضمان دی. نو ځکه په دې سره ملکیت نه سي ثابتېدای او کله چي ملکیت نه ثابتیږي. نو پر زاني به د زنا په وجه حد واجبیږي. او که چیري موږ دا خبره تسلیم هم کړو چي په دې ضمان سره د زاني ملکیت (په مینځه کي) ثابتیږي. نو دا ملکیت به د مینځي په عین (ذات) کي ثابتیږي. نه دبضع په منافعو کي. او ملکیت د استناد په توگه په قائم شي کي ثابتیږي. حالانکي زاني خو مخکي ملک بضع حاصله کړه او هغه نیستي سوه. نو ځکه د زاني ملکیت په هغه کي نه سي ثابتېدای. او حد د ملک بضع د حاصلولو عوض دی (او هغه نیستي سوه). نو ځکه به پر هغه خامخا حد لازمیږي (خلاصه دا چي دا ضمان د مینځي قیمت هم جوړېدای نه سي. ځکه چي هغه مړه سو. او کومه نفع (وطني) چي سړي له مینځي څخه حاصله کړې ده. دا ضمان د هغه قیمت هم جوړېدای نه سي. ځکه چي هغه نفع او محل د نفع هم معلوم او نیستي سو. نو ځکه به دا قیمت فقط د بڼي د خون ضمان وي. او حد به پر هغه جلا واجبیږي).

ددې په خلاف که یو سړی دیوې مینځي سره زنا وکړي او دهغې یوه سترگه ختمه کړي. نو فقط پر هغه د مینځي دسترگي قیمت واجبیږي. حد نه پر واجبیږي. ځکه چي دلته د زاني لپاره د مینځي په سترگه کي ملکیت حاصل سو. او د استناد په توگه په مینځه کي هغه لره ملکیت حاصلېدای سي. ځکه چي مینځه ژوندی ده او د ملکیت محل ده. نو په سترگه کي د زاني د ملکیت په ثابتېدلو سره د مینځي په ذات کي د هغه ملکیت شېبه پیدا سوه. او د شېبه په وجه حد ساقطیږي. نو ځکه به په دې مسئله کي پر زاني فقط دسترگي قیمت واجبیږي. نه حد.

د مسلمانانو پر امیر (امام) د حد نافذولو بیان

قَالَ: وَكُلُّ شَوْءٍ صَنَعَهُ الْإِمَامُ الَّذِي لَيْسَ فَوْقَهُ إِمَامٌ فَرَمَائِي: او هر هغه کار کوم چي یې داسي امام احاکم او کړي چي تر هغه پورته بل امام نه وي فَلَا حَدَّ عَلَيْهِ إِلَّا الْقَصَاصُ نو له قصاص څخه بغیر ا په بل کار کي ا پر هغه حد نسته فَإِنَّهُ يُؤْخَذُ بِهِ وَبِالْأَمْوَالِ لېکن په قصاص او مالونو کي به د هغه نیوکه کیږي لِأَنَّ الْحُدَّ دَحَقِّ اللَّهِ تَعَالَى ځکه چي حدود د الله حق دی وَإِقَامَتُهَا إِلَيْهِ لَا إِلَى غَيْرِهِ او د حدونو د نافذولو اختیار فقط ا حاکم لره سته. نه بل چالره وَلَا يُبْكَئُهُ أَنْ يَقْبِيَهُ عَلَى نَفْسِهِ او دا ممکنه نه ده چي امام پر خپل ځان حد جاري کړي لِأَنَّهُ لَا يُفِيدُ اَنُوا ځکه ا پر امام حد لازمول ا فایده نه کوي

بِخِلَافِ حُقُوقِ الْعِبَادِ په خلاف د بندگانو د حقونو لِأَنَّهُ يَسْتَوْفِيهِ وَلِلْحَقِّ حُكْمٌ چي هغه د حق خاوند مالک ا حاصلوي اَمَّا بِتَنكِينِهِ أَوْ بِالِاسْتِعَانَةِ بِمَنْعَةِ الْمُسْلِمِينَ يا د مالک ا په قادر جوړېدلو سره يا د مسلمانانو د لښکر په راننگولو امرسته غوښتلو اسره وَالْقَصَاصُ وَالْأَمْوَالُ مِنْهَا او قصاص او اموال له حقوق العباد څخه دي وَأَمَّا حَذُّ الْقَذْفِ قَالُوا: الْمَغْلَبُ فِيهِ حَقُّ الشَّرْعِ او کوم چي حد قذف دی. نو علماء فرمايي: چي غالب په هغه کي د شريعت حق دی فَحُكْمُهُ حُكْمُ سَائِرِ الْحُدُودِ اَلَّتِي فِي حَقِّ اللَّهِ تَعَالَى نو دهغه حکم به دهغه نورو حدونو په څير وي کوه چي د الله حق دي.

اللغات: ﴿يُؤْخَذُ﴾ د نصر مضارع مجهوله ده: نيول، مواخذه کول. ﴿تَمَكِّنُ﴾ د تفعيل مصدر دی: قدرت ورکول، اختيار ورکول. ﴿اسْتِعَانَةً﴾ د استفعال مصدر دی: د مدد طلب کول. مرسته غوښتل (ننگول). ﴿سَائِرُ﴾ د دې لفظ دوي معناوي راځي: ټوله (تمام)، نور (پاته). دلته يې آخري معنى مراده ده.

تشریح: مسئله: داده که د مسلمانانو أمير او حاکم يو داسي حرکت وکړي چي دهغه په وجه حد واجبيري مثلاً زنا يا غلا وکړي يا شراب وچيښي، او تر هغه بل پورته حاکم نه وي. نو پر هغه به حد نه جاري کيږي. ها! که هغه يو څوک قتل کړي نو په قصاص کي به هغه هم قتل کيږي. او د اموالو په هکله به له هغه څخه پوښتنه (حساب و کتاب) کيږي. او په نورو حقوقو کي به پر هغه ځکه حد نه جاري کيږي چي حدود د الله تعالی حق دی. او حد جاري کول فقط د امام او حاکم کار دی. او امام پر خپل ځان حد نه سي جاري کولای. نو ځکه په حد واجبولو کي هيڅ فايده نسته. د دې په خلاف هغه حقوق کوم چي د بندگانو سره تعلق لري مثلاً قصاص، اموال او داسي نور. نو د دې حقوقو بدله به له امام څخه هم اخيستل کيږي. ځکه چي دا حقوق خپل مالک (د حق خاوند) حاصلوي. او که امام پر يو چا تهمت ولگوي، نو پر هغه به حد قذف نه جاري کيږي. ځکه چي د علماء په قول په حد قذف کي د شريعت او الله حق غالب دی (گواکي هغه هم حق الله دی). لهذا څرنگه چي په نورو حقوق الله کي پورتنی کبير امام او حاکم ته سزا او مجازات نه ورکول کيږي. همداسې به په حد قذف کي هم هغه ته سزا نه ورکول کيږي. فقط والله أعلم و عليه اتم

بَابُ الشَّهَادَةِ عَلَى الزِّنَا وَالرُّجُوعِ عَنْهَا

(دا) باب دزنا په گواهي ور کولو اوله گواهي څخه در جوع
کولو (په بيان کي) دی

تشریح: مخکي دا خبره ذکر سوه چي زنا خويا په اقرار سره ثابتيږي، يا په شهادت (گواهي) سره د اقرار احکام او مسئلې په مخکني باب کي بيان سوې. اوس له دې حای څخه د شهادت مسئلې بيانېږي. شهادت ځکه له اقرار څخه وروسته بيان سوی دی چي د شهادت د شرائطو د سختوالي په وجه په شهادت سره د زنا ثابتېدل انتهايي شاذ او نادر دي. (بنایه ج: ۶، ص: ۲۷۶)

په شهادت کي تأخير کول (گواهي خنډول)

قَالَ: وَإِذَا شَهِدَ الشَّهَدُ بِحَدِّ مُتَقَادِمٍ فَرَمَائِي: كَهَ چيري گواهان د يو پخواني حد گواهي ورکړي لَمْ يَمْنَعُهُمْ عَنْ إِقَامَتِهِ بَعْدَهُمْ عَنِ الْإِمَامِ او له امام څخه د دوی ليري والي دوی له گواهي ورکولو څخه منع کړي نه وي ايمني په گواهي کي د تأخير کولو وجه دانه وي چي د دوی او د امام په وطن کي ډېره فاصله او ليري والي وي ا لَمْ تُقْبَلْ شَهَادَتُهُمْ إِلَّا فِي حَدِّ الْقَذْفِ خَاصَّةً نو د دوی گواهي به نه قبلېږي مگر فقط په حد قذف کي وَفِي الْجَامِعِ الصَّغِيرِ: وَإِذَا شَهِدَ عَلَيْهِ الشَّهَدُ بِسَرِقَةٍ أَوْ بِشُرْبِ خَمْرٍ أَوْ بِزِنَا بَعْدَ حَيْضٍ او په جامع صغير کي ا ذکر سوي دي: كه چيري گواهان تريو مودت وروسته د يو چا په خلاف د غلا کولو يا د شراب چيښلو يا د زنا کولو گواهي ورکړي لَمْ يُؤْخَذْ بِهِ نو دا گواهي به نه قبلېږي او د دې په وجه به پر مجرم حد نه جاري کيږي وَضَمِنَ السَّرِقَةَ الْهَكَنْ هغه به د غلا ضامن وي ايمني فقط د غلا کولو په حق کي به دا گواهي قبلېږي وَالْأَصْلُ فِيهِ: أَنَّ الْحُدُودَ الْخَالِصَةَ حَقًّا لِلَّهِ تَعَالَى تَبْطُلُ بِالتَّقَادُمِ او په دې باره کي اصول دا دی: چي هغه حدود کوم چي خالص د الله تعالق حق دي هغه په پخواني کېدلو سره باطلېږي ايمني د ډېر وخت په تېرېدلو سره باطلېږي ا خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ په خلاف د امام شافعي رَجَاهُ الله هُوَ يُعْتَبَرُ بِحَقُوقِ الْعِبَادِ هغه دا پر حقوق العباد قياسوي وَبِالْإِقْرَارِ الَّذِي هُوَ اخَذَ الْحُجَّتَيْنِ او پر اقرار يې قياسوي کوم چي له دوو حجتنو څخه

يُوجِبُ دَى وَلَنَّا أَنَّ الشَّاهِدَ مُخَيَّرٌ بَيْنَ حُسْبَتَيْنِ مِنْ أَدَاءِ الشَّهَادَةِ وَالسَّتْرِ زَمُورٍ دَلِيلُ دَا دَى: چي
گواه لره په دوو ثوابونو کي ديوه ثواب حاصلولو اختيار سته يعنې اېر مجرم اگواهي اداء کول او
اد مجرم ا پرده ساتل فَالشَّاهِدُ إِذَا كَانَ لاختيار السَّتْرِ نو اد گواهي ا تاخير که چيري دستر ا پرده
ساتلو ا په وجه وي فَالْإِقْدَامُ عَلَى الْأَدَاءِ بَعْدَ ذَلِكَ لَصَغِيئَةٌ هَيَّجَتْهُ أَوْ لِعَدَاوَةٍ حَرَّكَتْهُ نو اتر تاخير
وروسته ا به د گواهي پر اداء کولو دهغه اقدام کول ديو داسي بغض په وجه وي چي هغه يې ا پر
گواهي ا را پارولی وي او يا به ديو داسي دښمني په وجه وي چي هغه يې اگواهي ته آماده کړي
وي فَيَتَّهَمُ فِيهَا نو ا په دې صورت کي ا به هغه په خپله گواهي کي متهم وي وَإِنْ كَانَ الشَّاهِدُ لَا
لِلسَّتْرِ يَصِيرُ فَاسِقًا آثِمًا او که چيري تاخير دستر ا پرده ساتلو ا په وجه نه وي نو گواه به فاسق او
گنګهار وي فَتَيَقَنَّا بِالْبَاطِلِ نو ځکه موږ د مانع يقين وکړي ا مطلب دا چي دا دواړه صورتونه (يعنې متهم
کېدل او فاسق کېدل) په يقيني توګه د شهادت له قبوليت او اداء کېدلو څخه مانع دي. نو ځکه به گواهي له قبليري ا
بِخِلَافِ الْإِقْرَارِ لِأَنَّ الْإِنْسَانَ لَا يُعَادِي نَفْسَهُ په خلاف د اقرار. ځکه چي انسان د خپل ځان سره
دښمني نه کوي فَحَدَّ الزَّيْنَاءُ وَشُرَابِ الْخَبَرِ وَالسَّرَاقَةِ خَالِصٌ حَتَّى اللَّهُ تَعَالَى نو د زنا، شراب خوري او غلا
حد خالص د الله تعالى حق دى حَتَّى يَصِحَّ الرَّجُوعُ عَنْهَا بَعْدَ الْإِقْرَارِ همدا وجه ده چي تر اقرار
وروسته له دوى څخه رجوع کول صحيح دي فَيَكُونُ التَّقَادُّمُ فِيهِ مَانِعًا لهذا په گواهي کي به
تقدام اد گواهي له قبوليت څخه ا مانع وي وَحَدُّ الْقَذْفِ فِيهِ حَقُّ الْعَبْدِ او حد قذف د بنده حق دى
لِبَاطِلِهِ مِنْ دَفْعِ الْعَارِ عَنْهُ ځکه چي په هغه کي له بنده څخه د عيب او پېغور اختمول دي وَلِهَذَا
لَا يَصِحُّ رُجُوعُهُ بَعْدَ الْإِقْرَارِ همدا وجه ده چي تر اقرار وروسته له هغه څخه رجوع کول صحيح نه
دي وَالْتَّقَادُّمُ غَيْرُ مَانِعٍ فِي حُقُوقِ الْعِبَادِ او په حقوق العباد کي تقدم مانع نه دى لِأَنَّ الدَّعْوَى فِيهِ شَرْطٌ
ځکه چي په حق العبد کي دعوى شرط ده فَيَحْتَمِلُ تَأْخِيرُهُمْ عَلَى الْإِعْدَامِ الدَّعْوَى نو ا په حق العبد
کي ا به د گواهانو تاخير د دعوى پر معلوم کېدلو انشتوالي ا باندي حمل کيږي فَلَا يُوجِبُ تَقْسِيْقَهُمْ
نو ځکه به دا تاخير د دوى تفسیق نه واجبوي ايعنې نو ځکه به په حق العبد کي د گواهي د
ځنډولو په وجه دوى فاسقان نه گرځول کيږي ا بِخِلَافِ حَدِّ السَّرَقَةِ په خلاف د غلا د حد لِأَنَّ

الدَّعْوَى لَيْسَتْ بِشَرْطٍ لِنَحْدِ حُكْمِهِ چي د حد لپاره دعوى شرط نه ده لَا تَلْزَمُ خَالِصٌ حَتَّىٰ اللَّهُ تَعَالَىٰ حُكْمُهُ چي حد خالص د الله تعالى حق دى عَلَىٰ مَا مَرَّ لَكَ مَخْكِ چي دا خبره ا تهره سوه وَأَشْأَتْ عَظْمٌ لِلْبَالِ دعوى خو افقط ا د مال لپاره شرط ده وَلَا أَنَّ الْحُكْمَ يُدَارِعُ كَوْنُ الْحَدِّ حَقًّا يَتَعَالَىٰ او حكه چي د حكم مدار پر دې خبره دى چي حد د الله تعالى حق دى فَلَا يُعْتَبَرُ جُودُ الشَّهْمَةِ فِي كُلِّ فَرْدٍ نُو حكه په هر فرد كي د تهمت موجود بدل معتبر نه دي وَرَأَىٰ الْبَرْقَةَ تَقَامَرُ عَلَىٰ الْإِسْتِمَارِ عَلَىٰ غَرَّةٍ مِّنَ الْبَالِكِ او حكه چي غلا د مالک د غفلت په وخت كي په پټه كيږي فَيَجِبُ عَلَىٰ الشَّاهِدِ إِعْلَامُهُ نُو حكه پر گواه د مالک خبرول واجب دي وَبِالْكَتْمَانِ يَصِيرُ فَاسِقًا أَثْبَاتًا او دا گواهي ا د پټولو په وجه هغه فاسق او گنهگار گهرخي ثُمَّ التَّقَادُّمُ كَمَا يَنْبَغُ قَبُولُ الشَّهَادَةِ فِي الْإِبْتِدَاءِ يَنْبَغُ الْإِقَامَةُ بَعْدَ انْقِضَاءِ عِنْدَنَا بيا چي څرنګه تقادم په ابتداء كي د شهادت له قبوليت څخه منع دى همداسي زموږ په نېز تر قضاء وروسته هم د حد له اقامت اجاري كولو ا څخه منع دى خِلَافًا لِّزَوْرٍ په خلاف د امام زفر رَحِمَهُ اللَّهُ حَتَّىٰ لَوْ هَرَبَ بَعْدَ مَا ضَرَبَ بَعْضُ الْحَدِّ ثُمَّ أَخَذَ بَعْدَ مَا تَقَادَّمَ الزَّمَانُ تر دې كه ايو مجرم ا د حد يو څه حصه ووهل سي او ا په دې دوران كي اهغه و تنبستيري بيا تر يو مودت تېرېدلو وروسته هغه ونيول سي لَا يُقَامَرُ عَلَيْهِ الْحَدُّ نُو پر هغه به حد نه جاري كيږي لَا أَنَّ الْإِمْضَاءَ مِنَ الْقَضَاءِ فِي بَابِ الْحُدُودِ حكه چي د حدونو په باب كي حد جاري كول له قضاء څخه دي ايمني حكه چي د حد په باب كي حد جاري كول هم د قضاء حصه ده أَوْ اخْتَلَفُوا فِي حَدِّ التَّقَادُّمِ او د تقادم په اندازه كي مشاتخو اختلاف كړى دى وَأَشَارَ فِي الْجَامِعِ الصَّغِيرِ إِلَى سِتَّةِ أَشْهُرٍ امام محمد رحمه الله په جامع صغير كي شپږو مياشتو ته اشاره كړې ده فَالِئِنَّهُ قَالَ بَعْدَ حِينَ حكه چي هغه "بَعْدَ حِينَ" فرمايلي دي او د حِينَ اطلاق پر شپږو مياشتو كيږي وَهَكَذَا أَشَارَ الطَّحَاوِيُّ او همدارنګه امام طحاوي رحمه الله هم ادې ته اشاره كړې ده وَأَبُو حَنِيفَةَ لَمْ يَقْدِرْ فِي ذَلِكَ او امام صاحب رحمه الله په دې هكله هيڅ مودت ټاكلې نه دى وَفَوْضَهُ إِلَىٰ رَأْيِ الْقَاضِي فِي كُلِّ عَصْرِ او دا يې د هري زمانې د قاضي ته سپارلى دى وَعَنِ مُحَمَّدٍ: أَنَّهُ قَدَّرَ ذُبْشَهْرٍ او له امام محمد رحمه الله څخه يو روايت دا دى: چي هغه تقادم په

يوې مياشتي سره اندازه کړي دی لَإِنْ مَا دُونَهُ عَاجِلٌ ځکه چي تريوې مياشتي کم مودت عاجل وخت دی وَهُوَ رَايَةٌ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ وَأَبِي يُوسُفَ او همدا له شيوخينو رَجِهَهَا الله څخه يوروايت دی وَهُوَ الْأَصَحُّ او همدا صحيح دی وَهَذَا إِذَا لَمْ يَكُنْ بَيْنَ الْقَاضِي وَبَيْنَهُمْ مَسِيرَةُ شَهْرٍ او دا حکم په هغه صورت کي چي کله د قاضي او د گواهانو په مينځ کي د يوې مياشتي مسافه نه وي أَمَّا إِذَا كَانَ لَيْكُنْ كَهَ چيري د يوې مياشتي مسافه وي تُقْبَلُ شَهَادَتُهُمْ نو د دوی گواهي به قبلېږي لَإِنْ السَّادِعَ بَعْدَهُمْ عَنِ الْإِمَامِ ځکه چي ا په دې صورت کي ا مانع له امام څخه د دوی ليري والي دی فَلَا تَتَحَقَّقُ التُّهْمَةُ نو تهمت نه ثابتېږي وَالْتَقَادُ فِي حَدِّ الشَّرْبِ كَذَلِكَ عِنْدَ مُحَدِّدٍ او د شرابو په حد کي د امام محمد رَجِهَ الله په نېز همدومره تقادم معتبر دی ايغني د شراب چينلو په حد کي دهغه نېز د تقادم مودت يوه مياشته ده وَعِنْدَهُمَا يَقْدَرُ بِزَوَالِ الرَّائِحَةِ عَلَى مَا يَأْتِي فِي بَابِهِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى او د طرفينو رَجِهَهَا الله په نېز به هغه ا دخولې ا د بوی په ختمېدلو سره اندازه کيږي چي د دې بيان به انشاء الله په خپل باب کي استاسي مخته اراسي.

اللغات: ﴿مُقَادِمٌ﴾ د تفاعل اسم فاعل دی: پخوانی. مخکنی. ﴿تَقَادُمٌ﴾ د تفعیل مصدر دی: پخوانی کېدل. مخکي کېدل. ډېر وخت تېرېدل. ﴿حَسْبَتَيْنِ﴾ د ثواب دوې طریقي. دوه ثوابونه. دوه أجرونه. ﴿سَكَّرَ﴾ پرده داري. پرده ساتل. پرده پوشي. ﴿ضَغِيئَةً﴾ کینه. بغض. ﴿هَيَّجَتْهُ﴾ د تفعیل ماضي ده: پارول. لمسول. په اشتعال کي راوستل. ﴿حَرَّكَتْهُ﴾ داهم د تفعیل ماضي ده: بنورول. هڅول. آماده کول. ﴿عَدَاوَةٌ﴾ دبنمني. ﴿تَفْسِيقٌ﴾ د تفعیل مصدر دی: فاسق ګرځول. فاسق شمارل (فاسق ورته ويل). ﴿اسْتَسْرَا﴾ د استفعال مصدر دی: په پټه د يو شي طلب کول. ﴿كَيْثَانٌ﴾ د نصر مصدر دی: پټول. ﴿إِمْضَاءٌ﴾ د افعال مصدر دی: د حد نافذول. حد جاري کول. ﴿قَدَّرَهُ﴾ د تفعیل ماضي ده: اندازه کول. مقدار ټاکل. مقرر کول. ﴿عَاجِلٌ﴾ فوراً. ژر (مراد ځني لنډ وخت دی). ﴿مَسِيرَةٌ﴾ مسافه. فاصله (واتن). ﴿رَائِحَةٌ﴾ بوی.

تشریح: مسئله: داده که چيري گواهانو پريو پخواني حد شهادت (گواهي) ورکړه. او د شهادت له اداء کولو څخه د دوی لپاره هيڅ شی مانع نه وو. يعني نه دا کسان (گواهان) له امام څخه ليري وه. او نه دوی په يو مرض مبتلا وه. خود د دې باوجود گواهانو د شهادت په اداء کولو کي تاخير وکړی. نو په

داسي صورت کي به دوی شهادت فقط په حد قذف کي قبلېږي او له دې څخه بغير به په بل شي کي نه قبلېږي. په جامع صغیر کي د مسئلې بيان سوې ده چي که يو څو خلک ډېر وخت وروسته د يو چا په خلاف د غلا کولو يا د شراب چينلو يا د زنا کولو گواهي ورکړي، نو فقط د غلا کولو په حق کي به د شهادت قبلېږي او د زنا او داسي نورو په حق کي به نه قبلېږي.

والأصل الخ: صاحب د هدايې فرمايي چي په دې سلسله کي زموږ اصول او قاعده داده چي کوم حدود خالص د الله تعالیٰ حق دي هغه په تأخير او تقادم سره باطلېږي (يعني په ځنډولو او په ډېر وخت تېرېدلو سره ساقطېږي). لېکن د امام شافعي رَحْمَهُ اللهُ په نېز حقوق الله هم د حقوق العباد په څير په تأخير او تقادم سره نه باطلېږي، او لکه څرنگه چي يو زنا کاره يا شراب خوره تر ډېر وخت وروسته د زنا يا د شراب اقرار وکړي نو له هغه څخه حد نه ساقطېږي، همدا سي تر ډېر وخت وروسته د زنا يا د شرابو په شهادت ورکولو سره هم حد نه باطلېږي، لنډه چي څرنگه اقرار حجت دی، د امام شافعي په نېز شهادت هم هغسي حجت دی.

زموږ دليل: دا دی چي گواه لره په دوو خبرو کي د يوې خبري اختيار سته: ① يا دا چي شهادت ورکړي او ثواب حاصل کړي، ② يا دا چي شهادت پټ کړي او دستر (پرده داری) ثواب حاصل کړي. نو که گواه دستر او پرده پوشی په نيت په شروع کي شهادت اداء نه کړي، او بيا تريو مودت وروسته هغه د شهادت پر اداء کولو اقدام وکړي، نو د هغه دا اقدام به پر بغض او کينه (عداوت) مبني وي، او په دې وجه سره به گواه د شهادت په اداء کولو کي متهم او تورن وي، او که چيري د شهادت په اداء کولو کي د تأخير کولو وجه ستر او پرده پوشي نه وي او بېله وجهي شهادت ځنډول سوی وي، نو د دې تأخير په وجه به گواه فاسق او گناهکاره وي، او دا دواړه صورتونه (يعني متهم کېدل او فاسق کېدل) د شهادت له اداء کېدلو څخه مانع دي، نو ځکه به د هغه شهادت بالکل نه قبلېږي.

د شهادت په خلاف د اقرار مسئله ده، نو په اقرار کي تأخير په دې وجه مانع نه دی چي په اقرار سره ثابتېدونکی حکم په خپله پر مقرر (اقرار کونکي) ثابتېږي، او انسان د خپل ذات سره بغض او عداوت نه کوي، نو په دې د اقرار په صورت کي انسان متهم کېدلای نه سي او تر تأخير وروسته به هم د هغه اقرار معتبر وي.

اوس تاسي زموږ د مخکني اصول په رڼا کي د عبارت تشریح ته گورئ! د غلا او د شرابو حدود خالص حقوق الله دي، له همدې وجهي د دې شيانو تر اقرار وروسته له اقرار څخه رجوع کول صحيح دي، نو ځکه به په دوی کي تقادم او تأخير د شهادت له قبلېدلو څخه مانع وي، او په حد قذف کي له بنده څخه پېغور او عار دفع کېږي، په همدې وجه شريعت هغه حق العبد شمارلی دی، او په حقوق

العباد کي تقادم د شهادت له قبول څخه مانع نه نوي، نو ځکه وجه موږ إِلَّا فِي حَدِّ الْقَذَابِ خَاصَّةً وويل او حد قذف استثناء مو وکړه، تقادم ځکه له حقوق العباد څخه مانع نه دی چي په حق العبد کي دعوی شرط ده، لهذا کله چي په حق العبد کي د شهادت په اداء کول کي تأخير راسي، نو دا تأخير به د دعوی پر نشتوالي محمول وي، نو ځکه په دې تأخير سره گواه فاسق نه سي گرځول کېدای. او دغلا په حد کي د شهادت نه قبلېدلو وجه داده چي د قطع الیدلپاره دعوی شرط نه ده، ځکه چي غلا خالص د الله حق دی، نو ځکه په دې کي تأخير او تقادم د شهادت له قبولیت څخه مانع گرځي (او د تأخير او تقادم په وجه دغلا په حد کي شهادت باطلېږي، د دې خبري دویم دلیل به یو څو لیکي وروسته هم ذکر سي)

د دې سلسلې عقلي دلیل دا دی چي هغه حدود کوم چي خالص د الله حق وي په هغوی کي د شهادت تأخير د بغض او کینه په وجه وي، او بغض او کینه یو مخفي (پټ) شی چي په هغه هر کس خبرېدلای نه سي، له همدې کبله په هر، هر فرد کي د دې تهمت (بغض او عدوات) موجودېدل ضروري نه دي، نو په دې وجه موږ پر دې خبره د حکم بنیاد کېښنوی چي کوم حدود خالص د الله تعالی حق وي په هغوی کي په تأخير او تقادم سره شهادت باطلېږي.

ولأن السراقة تقام إلخ د دې خبري دویم دلیل (چي د تأخير او تقادم په وجه دغلا په حد کي شهادت باطلېږي) دا دی چي غلا د مالک په غفلت سره په پټه کېږي او مالک (مسروق منه) ته د هغه هېڅ علم نه وي نو په همدې وجه مالک د غله په خلاف گواهي نه سي ورکولای، لهذا کوم څوک چي غل وويني نو پر هغه سمدستي ضروري دي چي مالک خبر کړي او په ډاگه شهادت اداء کړي، لېکن که هغه شهادت اداء نه کړي بلکي تأخير پکښې وکړي، نو دا د هغه د فاسق کېدلو لپاره کافي دي (يعني په دې سره هغه فاسق گرځي)، نو په دې وجه به هم د هغه شهادت نه قبلېږي.

ثم التقادم كما يمنع قبول الشهادة إلخ: فرمایي چي څرننگه تأخير او تقادم په ابتداء کي د شهادت له قبولیت څخه مانع دی، همداسي په انتهاء کي يعني د قاضي تر قضاء (فیصلې) وروسته هم د شهادت له قبولیت څخه مانع دی، ځکه چي انتهاء له ابتداء څخه زیاته سپکه او آسانه ده، او کله چي په ابتداء کي معامله لانجمنه او مبهمه وي، نو په انتهاء کي هغه څرننگه واضحه کېدای سي، همدا وجه ده که پر یوه مجرم د حد څه حصه جاري کړی سي بیا هغه و تېښتي او څه مودت وروسته هغه و نیول سي نو اوس به پر هغه حد نه جاري کېږي، ځکه چي د حدودو په باب کي امضاء يعني حد جاري کول هم د قضاء حصه ده (يعني له شهادت قبلېدلو څخه وروسته چي تر کوم وخت پوري په کامله توگه شهادت (او حد) جاري کېږي، دې ته قضاء وايي او دا قضاء وخت دی) او که په قضاء کي تأخير راسي، نو حد ساقطېږي، نو ځکه به اوس دا حد ساقطېږي.

واختلفوا في إلخ: ددې حاصل دا دی چې د تقادم په مقدار او اندازه کي زموږ له امامانو څخه مختلفه اقوال نقل سوي دي:

(۱) په جامع صغیر کي امام محمد رَجَه الله د شپږو (۶) میاشتو مودت ته اشاره کړې ده (چې که شپږ میاشتي تیري سي، نو دا ډېر وخت دی او دې ته تقادم او تأخیر وایي)، ځکه چې امام محمد رَجَه الله په جامع صغیر کي داسي ويلي دي: وَإِذَا شَهِدَ عَلَيْهِ الشَّهَادَةُ... بَعْدَ حِينٍ، او د حین إطلاق پر شپږو میاشتو کیږي. همدا امام طحاوي رَجَه الله رایه هم ده.

(۲) لېکن له امام صاحب رَجَه الله په دې سلسله کي هیڅ مودت ټاکلی نه دی، بلکې ددې مقدار یې د قاضي پر رایه پرې ایښی دی چې که قاضي څومره وخت ډېر وگڼي، نو هغه به ډېر وخت او تقادم گڼل کیږي. او څومره وخت چې هغه لږ وگڼي، نو هغه به لږ وخت گڼل کیږي.

(۳) له امام محمد رَجَه الله څخه یو روایت دا دی چې دیوې میاشتي مودت تقادم او ډېر وخت دی، ځکه چې تریوې میاشتي کم وخت قریب او لږ مودت دی، او دا له شیخینو رَجَه الله څخه یو روایت هم دی، او همدا صحیح او معتمد مودت دی.

وهذا الذي إلخ: فرمائي: کوم تفصیل چې موږ بیان کړی دا تفصیل په هغه صورت کي دی کله چې د فاضي او د گواهانو د وطن په مینځ کي دیوې میاشتي فاصله او مسافه نه وي. لېکن که د دوی په مینځ کي دیوې میاشتي مسافه وي، نو په دې صورت کي به د گواهانو تأخیر پر بُعد (لیري والي) باندي حمل کیږي او داسي تأخیر د شهادت له قبولیت څخه مانع نه دی، ځکه چې اوس پر دې گواهانو د بغض او عداوت تهمت نه سي کېدلای.

او د شرابو په حق کي هم د امام محمد رَجَه الله په نېز د تقادم مودت یوه میاشته ده، لېکن د شیخینو رَجَه الله په نېز ددې مودت مقدار فقط دوامه وخت دی چې له خولې څخه د شرابو بوی ختم سي، یعنې د خولې د بوی تر ختمېدلو مخکي به د شرابو په حد کي شهادت قبلېږي، کنې نه به قبلېږي (لېکن نن سبا ځیني داسي خوشبویه دارو گان جوړ سوي چې د هغه په خوړلو سره فوراً د خولې بوی ختمیږي، نو په دې هکله د نور غور او فکر کولو ضرورت سته).

د مدعی به ناموجودیت کي د حد جاري کولو بیان

وَإِذَا شَهِدُوا عَلَى رَجُلٍ أَنَّهُ لَنْ يَفْلَاحَ أَوْ كَـ ائْخْلُوا رَأْيَ خَلْقٍ دِيو سَرِي بِه خَلاَفِ گَواهي ورکړه چې هغه د فلانی بښي سره زنا کړې ده وَفَلَانَةُ غَائِبَةٌ أَوْ فُلَانِي بَنِيهِ غَائِبٌ وَه فُلَانَةُ يُحَدُّ نَو اَهم ا به پر هغه سَرِي حد جاري کیږي وَإِنْ شَهِدُوا أَنَّهُ سَرَقَ مِنْ فُلَانٍ أَوْ كَـ دا خلک اداسي ا گواهي ورکړي چې

هغه له فلانکي څخه مال غلا کړی دی وَهُوَ غَائِبٌ او فلانکي غائب وو لَمْ يَقْطَعْ نو د هغه لاس به نه غوڅول کیږي وَالْفَرْقُ أَنَّ بِالْغَيْبَةِ تَنْعَدِمُ الدَّعْوَى او ا په دې دواړو مسئلو کې افرق دا دی چې د غائبېدلو په صورت کې دعوی نه موجودیږي وَهِيَ شَرْطٌ فِي السَّرَقَةِ دُونَ الزَّنا حالانکې په غلا کې دعوی شرط ده. نه په زنا کې وَبِالْحُضُورِ يُتَوَهَّمُ دَعْوَى الشُّبْهَةِ او د افلانکي حاضرېدلو په صورت کې ادنکاح ادشبهې د دعوی و هم کېدای سي ایعني د فلانکي د حاضرېدلو په وخت کې دنکاح د دعوی کولو و هم او گومان کېدای سي وَلَا مُعْتَبَرٌ بِالْمَوْهُومِ لېکن موهم او گوماني اشې لره هیڅ اعتبار نسته وَإِنْ شَهِدُوا أَنَّهُ نَزَلَتْ بِأَمْرٍ لَا يَعْرِفُونَهَا او که دې خلکو دا گواهي ورکړه چې هغه د داسې ښځې سره زنا کړې ده چې موږ هغه نه پېژنو لَمْ يُحَدِّثْ نو پر زاني به حد نه جاري کیږي لَا خِتَالِ أَنَّهَا امْرَأَتُهُ أَوْ أَمَتُهُ ځکه چې دا احتمال سته چې هغه به دده ښځه یا مینځه وي بَلْ هُوَ الظَّاهِرُ بَلْ كَيْ الہ مسلمان څخه ا همدا ښکاره دي وَإِنْ أَقَرَّ بِذَلِكَ او که زاني ا په خپله ا دې اقرار کړی وي حَدِّ نو پر هغه به حد جاري کیږي لَأَنَّهُ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ أَمَتُهُ أَوْ امْرَأَتُهُ ځکه چې پر زاني دا خبره نه پټیږي چې هغه دده مینځه یا ښځه ده.

اللغات: ﴿يَنْعَدِمُ﴾ د انفعال مضارع ده: نیستی کېدل (نه موجودېدل). ختمېدل. ﴿يُتَوَهَّمُ﴾ د تفعل مضارع ده مجهوله ده: و هم کول. ﴿لَا يَخْفَى﴾ د سمع له باب څخه د نفی صیغه ده: پټېدل. نا څرگندېدل.

تشریح: د عبارت له وضاحت څخه مخکې دا دوه اصول په یاد لرئ!؛ ① د زنا د حد ثابتولو لپاره د زانیه ښځې له طرفه د زنا دعوی کول شرط نه دي. ② د غلا د حد ثابتولو لپاره د مالک له طرفه د غلا دعوی کول شرط دي (یعني له چا څخه چې مال غلا سوی وی، د هغه دعوی کول ضروري دي). صورت د مسئلې: دا دی که څلورو خلکو گواهي ورکړه چې زید د ساجدې سره زنا کړې ده. حالانکې ساجده اوس په ښار کې نسته، بیا به هم پر زید حد جاري کیږي. ځکه چې په زنا کې د ساجدې له طرفه د زنا دعوی کول ضروري نه دي.

او که دوو خلکو گواهي ورکړه چې زید د خالد مالک غلا کړی دی، او خالد اوس په ښار کې نه وو، نو د زید لاس به نه پرېکول کیږي. ځکه چې د خالد له طرفه د غلا دعوی کول ضروري دي. او

څرنگه چې هغه غائب دی نو ځکه دهغه له طرفه دعوی نه وسوه (یعني دهغه له طرفه دعوی موجوده نه سوه). نو ځکه به اوس د زید لاس ته پرېکول کیږي. په زنا او غلا کې همدا فرق دی.

وبالْحُضُورِ يُتَوَقَّمُ الْإِمْلُ: دا دیو مقدّر سوال جواب دی. حاصل یې دا دی چې که هغه غائبه مزنیه بنسټه (مثلاً ساجده حاضره وای، نو ممکنه وه چې هغې دا ثابته کړي وای چې دغه سړي (زید) زما سره نکاح کړې ده. نو په دې توګه به حد ساقط سوي وای. لهدا د دې شېبې باوجود به څرنگه (پر زید) حد جاری کیږي؟ نو د دې جواب ورکوي فرمایي چې دا فقط یو وهم دی. نو ځکه به ونې وهم ته له توجه کولو څخه بغیر حد جاری کیږي (یعني دې وهم ته به هیڅ توجه نه کیږي. او په حد جاری کولو به شروع کیږي).

وإن شهدوا أنه زنى الإمام: د دې حاصل دا دی چې د کومي بنسټي سره چې گواهانو د زنا گواهي ورکړې وي (یعني مزنیه بنسټه). که دهغې په باره کې هیڅ گواه ته معلومات نه وي. او هیڅ گواه یې نه پېژني چې هغه بنسټه څوک ده. نو دا احتمال سته چې هغه بنسټه د دې سړي خپله بنسټه یا مینځه وي. نو د دې امکان او احتمال په وجه به پر هغه حد نه جاری کیږي.

وإن أقرب بذلك الإمام: او که زاني په خپله اقرار وکړي چې ما زنا کړې ده. نو هغه ته خو معلومه ده چې هغه بنسټه زما خپله بنسټه یا زما مینځه نه ده. نو که څه هم په دې صورت کې زاني ته دهغې په باره کې هیڅ معلومات نه وي او زاني یې نه پېژني چې هغه بنسټه څوک ده. نو بیا به هم حد پر جاری کیږي (ځکه چې زاني په دې خبر دی چې هغه زما بنسټه یا مینځه نه ده).

په گواهانو کې د جبر او رضا په هکله د اختلاف راتللو حکم

وإن شهدا اثنان أنه زنى بفلانة فاستكرهها او که دوو خلکو دا گواهي ورکړه چې فلانکې سړي د فلانې بنسټه سره په زوره اجبراً زنا وکړه وَأَخْرَانِ أَكْهَا طَاوَعَتْهُ او نورو خلکو گواهي ورکړه چې فلانې بنسټي په رضا دا کار وکړی وَرَأَى الْحَدُّ عَنْهُمَا جَمِيعًا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ ① نو امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز به له دواړو څخه حد ساقطیږي وَهُوَ قَوْلُ زُفَرٍ او همدا د امام زفر رَحِمَهُ اللهُ قول دی وَقَالَ: يُحَدُّ الرَّجُلُ خَاصَّةً او صاحبین رَحِمَهُمُ اللهُ فرمایي: چې فقط پر سړي به حد جاری کیږي لَا تَفَاقَهُمَا عَلَى الْمَوْجِبِ ځکه چې په دوی کې هر فریق د حد پر موجب ازنا ابادندي متفق دی وَتَفَرَّدَ أَحَدُهُمَا بِبَيِّنَةٍ جَنَائَةٍ وَهُوَ الْإِكْرَاهُ او له دوی څه یو فریق د جرم د زیاتوب یعني د جبر په دعوی کې منفرد دی

① القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحِمَهُ اللهُ، كما ذكر في رد المحتار (ج: ٣، ص: ١٧٢). [القول الرابع: ج: ١، ص: ٢٢٢]

بِخِلَافِ جَانِبِهَا په خلاف د بنځي له طرفه لَأَنَّ طَوَاعِيَّتَهَا شَرْطُ تَحَقُّقِ التَّوَجُّبِ فِي حَقِّهَا ځکه چې د هغې په حق کې د زنا د ثبوت لپاره د هغې طواعیت ارضامندي اشرط ده وَلَمْ يَثْبُتْ لاختلافها لېکن ا په طواعیت کې ا د دواړو فریقینو دا اختلاف په وجه د دې بنځي په حق کې زنا ثابته نه سوه وَلَهُ: أَنَّهُ اخْتَلَفَ الشُّهُودُ عَلَيْهِ د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دلیل دا دی چې مشهود علیه مختلف دی لَأَنَّ الزَّانَا فَعَلَ وَاحِدًا يَقُومُ بِهَا ځکه چې زنا یو فعل کوم چې پر نړ او بنځي دواړو موقوف دی وَلَأَنَّ شَاهِدِي الطَّوَاعِيَّةِ صَارَا قَادِرَيْنِ لَهَا او ځکه چې د طواعیت دوه گواهان پر بنځي او سړي تهمت لگونکي دي وَأَنَّهُ يَنْقُطُ الْحَدُّ عَنْهَا بِشَهَادَةِ شَاهِدِي الْإِكْرَاهِ و ا د طواعیت له دوو گواهانو څخه به ا حد ا کراه د دوو گواهانو په شهادت سره ساقطیږي لَأَنَّ زَانَاها مَكْرَهَةً يُنْقَطُ احْصَانُهَا ځکه چې د بنځي سره په زوره زنا کول د هغې احصان ساقطوي فَصَارَا اخْصَيْنِ فِي ذَلِكَ لهذا دا دواړه په دې سلسله خصم وگرځېدل وَأَنَّ شَهِدَ اثْنَانِ أَنَّهُ لَيْ بِأَمْرًا بِالْكُوفَةِ او که دوو گواهانو گواهي ورکړه چې فلانکې په کوفه کې دیوې بنځي سره زنا وکړه وَأَخْرَجَ أَنَّهُ لَيْ بِهَا بِالْمَضْمَرَةِ او نورو دوو گواهانو دا گواهي ورکړه چې هغه په بصره کې د بنځي سره زنا وکړه دُرِيَ الْحَدُّ عَنْهُمَا نو له سړي او بنځي دواړو څخه به - لد ساقطیږي لَأَنَّ الشُّهُودَ بِهِ فَعَلَ الزَّانَا ځکه د کوم شي په باره کې چې گواهي ورکول سوې ده هغه د زنا فعل دی وَقَدْ اخْتَلَفَ بِاخْتِلَافِ الْمَكَانِ او د ځای په بدلېدلو سره هغه ا د زنا فعل ا بدل سو ایعني گواکي دوی زناوي او دوه فعلونه سول وَلَمْ يَتِمَّ عَلَى كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا نَصَابُ الشَّهَادَةِ او په دوی کې دیوه په حق کې اهم ا د شهادت نصاب پوره نه سو وَلَا يَحْدُ الشُّهُودُ او پر گواهانو به اهم ا حد نه جاري کیږي خِلَافًا لِرَفَرٍ په خلاف د امام زفر رَحِمَهُ اللهُ لِشُبْهَةِ الِاتِّحَادِ نَظَرًا إِلَى اتِّحَادِ الصُّورَةِ وَالْمَرْأَةِ ځکه چې د صورت او د بنځي اتحاد ا یو والي ا ته په کتلو سره ا د زنا ا په اتحاد کې شبهه پیدا سوه.

اللغات: ﴿اِسْتَكْرَهَهَا﴾ د استفعال ماضی ده: مجبوره کول، ﴿دُرِيَ﴾ دفتح له باب څخه د ماضی

مجهولي صیغه ده: دفع کېدل، لیري کېدل، ساقطېدل، ﴿مُؤَجَّب﴾ د افعال اسم فاعل دی: واجبونکی.

ثابتونکی. سبب، ﴿مَكْرَهَةً﴾ د افعال مؤنث اسم مفعول دی: مجبوره کړی- سوې بنځه (چې په زوره

زنا ورسره وسي)، ﴿اِحْصَان﴾ د افعال مصدر دی: محصن کېدل، واده والا کېدل. پاک لمنوالي.

تشریح: مسئله: داده که دوو گواهانو دا گواهي ورکړه چې فلانکې سړي د فلانې بنځي سره په زوره

زنا کړې ده. او دوو گواهانو دا گواهي ورکړه چې هغه د دې بنځي سره په رضا زنا کړې ده. يعني بنځه

ہم پہ زنا راضی دہ، نو پہ دے صورت کی دامام صاحب او امام زفر رحمۃ اللہ پہ نیز نہ بہ پر سہری حد جاری کیہری او نہ پر بنہی، یعنی لہ دواو و خنہ حد ساقطیہری، لہکن د صاحبینو پہ نیز لہ بنہی، خنہ حد ساقطیہری او پر سہری بہ حد جاری کیہری۔

د صاحبینو دلیل: دادی چي د دواو و طرفو گواہان (فریقین) پر دے خبرہ متفق دی چي دغہ سہری د فلانی بنہی سرہ زنا کرے دہ، نو خکہ بہ پر ہفہ حد جاری کیہری، خکہ چي ددہ پہ حق کی د شہادت نصاب پورہ دی (یعنی پورہ مخلورو گواہانو ددہ د زنا گواہی ور کرے دہ)، خو پہ دوی کی یوہ فریق د بنہی د مکرہہ کیدلو گواہی ور کرے دہ او دویم فریق ہفہ د مطاوعہ کیدلو گواہی ور کرے دہ، لہذا د بنہی د مکرہہ او مطاوعہ کیدلو پہ حق کی د شہادت نصاب پورہ نہ دی، بلکی د بنہی طرف مشتبہ او مشکوک دی، او پہ شبہی سرہ حد ساقطیہری، نو خکہ بہ پر دے بنہی حد نہ جاری کیہری، فقط سہری بہ قبول کیہری۔

د امام صاحب دلیل: دادی چي دلتہ پہ مشہود بہ یعنی پہ فعل (زنا) کی اختلاف دی، خکہ چي زنا سہری او بنہی دواو لہ طرفہ ثابتیہری، او خرنگہ چي د بنہی د مطاوعہ او مکرہہ کیدلو پہ حق کی د اختلاف پہ وجہ د فعل بدل سوی دی، نو خکہ بہ د سہری پہ حق کی ہم د فعل مختلف کیہری (او د ہفہ پہ حق کی بہ ہم دا اختلاف ثابتیہری)، لہذا خرنگہ چي د بنہی پہ حق کی د شہادت نصاب پورہ نہ دی، ہنسی بہ د سہری پہ حق کی ہم دا نصاب پورہ نہ وی، نو خکہ بہ پر یوہ ہم حد نہ جاری کیہری۔

ولأن شاہدۃ الطواغیۃ إلخ: پہ دے ہکلہ دویم دلیل دادی چي پہ دے گواہانو کی چي کوم فریق د بنہی د مطاوعہ کیدلو گواہی ور کوی، ہفہ گواکی پر سہری او بنہی د زنا تہمت لکوی (خکہ چي د دوی پہ حق کی د شہادت نصاب ناقص دی، نو خکہ دوی د تہمت لگونکو پہ درجہ کی سنوہ)، لہذا د فریق خصم (مدعی) جو رسو، او د خصم گواہی نہ قبلیہری، او کہ شوک اعتراض چي کہ دوی تہمت لگونکی (قاذفین) دی نو باید حد قذف پر جاری سی، خالانکی پر دوی حد قذف نہ جاری کیہری، نو دے جواب دادی چي کوم فریق چي د بنہی د مکرہہ کیدلو گواہی ور کرہہ نو بنہی محصنہ (او پاک لمنی) پاتہ نہ سوہ، نو خکہ بہ پر تہمت لگونکو حد قذف نہ جاری کیہری، گواکی دلتہ ہر طرف والا دہ گواہان (فریقین) خصم و گر خیدل (او دواوہ قاذفین و گر خیدل)، او د خصم گواہی لہ اعتبار نستہ، نو خکہ بہ دلتہ نہ پر بنہی حد جاری کیہری او نہ پر سہری۔

وان شہدائشان إلخ: دویمہ مسئلہ دادہ کہ دوو خلکو دا گواہی ور کرہہ چي فلانکی سہری د فلانی بنہی سرہ پہ کوفہ کی زنا کرے دہ، او نور دوہ خلگ راغلہ او دا گواہی یہ ور کرہہ چي دغہ سہری د ہنہی سرہ پہ بصرہ کی زنا کرے دہ، نو پہ دے گواہی سرہ ہم نہ زنا ثابت ثابتیہری او نہ بہ پر دے سہری او

بښي حد جاري کيږي، ځکه چې مشهود به زنده، او د ځای په بدلېدلو سره دازنا گواکي دوي زناوي وگرځېدلې، او پر هري زنا فقط دوه گواهان دي، نو د شهادت د نصاب د نه پوره کېدلو په وجه به پر يوه هم حد نه جاري کيږي.

ولا يحد الشهود إلخ: د دې حاصل دا دی چې دلته (گواکي) گواهانو پر سړي او بښي د زنا تهمت لگولی دی نو ځکه پر دوی حد قذف جاري کېدل پکار دی، نو جواب ورکوي چې حد به ځکه نه پر جاري کيږي چې د بښه هم يوه ده (چې پر هغې د زنا گواهي ورکول سوې ده) او د صورت په اعتبار سره د زنا معامله هم يوه ده، نو دا شبهه پيدا سوه چې پر يوه زنا به څلورو گواهانو گواهي ورکړې وي او همدا شبهه له گواهانو څخه د حد دفع کېدلو لپاره کافي ده، نو ځکه به پر گواهانو حد قذف نه جاري کيږي. او د امام زفر رحمه الله رايه دا ده چې پر گواهانو به حد قذف جاري کيږي.

د جزئي شي په هکله د گواهانو د اختلاف حکم

وَإِنْ اُخْتَلَفُوا فِي بَيْتٍ وَاحِدٍ او که گواهان په يوه خونه کې اد کونج او طرف په هکله اختلاف وکړي حَدَّ الرَّجُلُ وَالْمَرْأَةُ نو پر سړي او بښي دواړو به حد جاري کيږي مَعْنَاهُ: أَنْ يَشْهَدَ كُلُّ اثْنَيْنِ عَلَى الزَّانِي فِي رَأْيَةٍ د دې مطلب دا دی: چې هر فريق په اجلا کونج کې د زنا گواهي ورکړي وَهَذَا اسْتِحْسَانٌ او دا استحسان دی وَالْقِيَاسُ: أَنْ لَا يَحَدَّ او قياس دا دی: چې پر دوی به حد نه جاري کيږي لِاخْتِلَافِ الْمَكَانِ حَقِيقَةً ځکه چې په حقيقت کې اد زنا ځای مختلف دی وَجَهْ اسْتِحْسَانٍ: أَنْ الشَّرْفِيقَ مُنْكَرٍ بِأَنْ يَكُونَ ابْتِدَاءُ الْفِعْلِ فِي رَأْيَةٍ وَالْانْتِهَاءُ فِي رَأْيَةٍ أُخْرَى بِالْأَضْطِرَّابِ د استحسان دليل دا دی: چې اد دواړو په مینځ کې موافقت پيدا کول ممکن دي په دې توگه چې د کار شروع به په يوه کونج کې وي سوي او د اوبستلو را اوبستلو په وجه به په بل کونج کې پای ته رسېدلی وي أَوْ لِأَنَّ الْوَاقِعَ فِي وَسْطِ الْبَيْتِ يا دا چې کار به دخوني په مینځ کې واقع سوی وي فَيَحْسِبُهُ مَنْ فِي الْقُدَّامِ فِي الْقُدَّامِ وَمَنْ فِي الْوُخْرَى فِي الْوُخْرَى نو کوم فريق چې اد خوني اد مخ په طرف کې وي هغه به دا کار اد خوني اد مخ په طرف کې گڼلی وي او کوم فريق چې اد خوني اد شا په طرف کې وي هغه به دا کار اد خوني اد شا په طرف کې گڼلی وي فَيَشْهَدُ بِحَسَبِ مَا عِنْدَهُ نو د خپل گومان مطابق به هر فريق گواهي ورکړې وي.

اللغات: ﴿رَأْيَةٍ﴾ کونج، جمع: زَاوِيَات، ﴿يَحْسِبُهُ﴾ د حسب له باب څخه د مضارع صيغه ده: گومان کول، خيال کول، گڼل، ﴿الْوُخْرَى﴾ وروستنی طرف، د شا طرف (د شا حصه).

وَإِنْ شَهِدَ أَرْبَعَةٌ أَنَّهُ لَمْ يَأْكُلْ بِالْخَيْلَةِ عِنْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ أَوْ كَلِمَةً خَلَوُوهَا وَكَوَاهِنُوهَا دَاغَوَاهِي وَرَكَرَهَ جِي
فَلَانَكِي پِه "نُخِيلَه" كِي دَلْمَر رَاخْتَلُو پَر مِهَال دِيوِي بُنْجِي سِرِه زَنَا وَكِرِه وَأَرْبَعَةٌ أَنَّهُ لَمْ يَأْكُلْ بِهَا عِنْدَ
طُلُوعِ الشَّمْسِ بِدَنِي هِنْدِ أَوْ خَلَوُوهَا وَكَوَاهِنُوهَا دَاغَوَاهِي وَرَكَرَهَ جِي هِنْدَه دَلْمَر رَاخْتَلُو پَر مِهَال پِه "دِير
هِنْد" كِي زَنَا وَكِرِه دُرِي الْحَدَّ عَنْهُمْ جَمِيعًا نُو لَه دُوِي خَنَخَه بَه حَدِّ سَاقَطِيرِي أَمَّا عَنْهُمَا فَلَا نَأْتِيَقُنَا
بِكُذِّبِ أَحَدُ الْفَرِيقَيْنِ غَيْرَ عَيْنٍ لَه سِرِي أَوْ بُنْجِي خَنَخَه بَه حَكَّه حَدِّ سَاقَطِيرِي جِي مُوَرْتَه پِه دِي دَوَارُو
فَرِيقُو كِي دِيوَه فَرِيقُ دَرَوَاغَجَن كِبْدَلُو يَقِينُ دِي وَأَمَّا عَنِ الشُّهُودِ فَلَا حَتَّالٍ صَدَقَ كُلُّ فَرِيقٍ أَوْ لَه
گواهانو خَنَخَه بَه حَكَّه حَدِّ سَاقَطِيرِي جِي دَهَر فَرِيقُ دَرَبَسْتِيَاوَالِي اِحْتِمَالِ اِهْمِ اسْتَه وَإِنْ شَهِدَ أَرْبَعَةٌ
عَلَى امْرَأَةٍ بِالزَّنا وَهِيَ بِكَرِهٍ أَوْ كَلِمَةً خَلَوُوهَا وَكَوَاهِنُوهَا دَاغَوَاهِي وَرَكَرَهَ جِي هِنْدَه دَلْمَر رَاخْتَلُو پَر مِهَال دِيوِي بُنْجِي سِرِه زَنَا وَكِرِه دَا جِي هِنْدَه
بَاكِرِه وَه دُرِي الْحَدَّ عَنْهُمْ وَعَنْهُمْ نُو لَه سِرِي أَوْ بُنْجِي أَوْ لَه تُولُو گواهانو خَنَخَه بَه حَدِّ سَاقَطِيرِي لِأَنَّ
الزَّنا لَا يَتَحَقَّقُ مَعَ بَقَاءِ الْبَكَارَةِ حَكَّه جِي دَبَكَارَت سِرِه زَنَا ثَابِتْدَايِ نَه سِي وَمَعْنَى الْمُسَايَةِ: أَنَّ
النِّسَاءَ نَظَرْنَ إِلَيْهَا فَقُلْنَ إِنَّهَا بِكَرِهٍ أَوْ دِي دِي مُسَلَّمِي مُطَلَب دَا دِي: جِي نُورِي اِتْجَرِه كَارِه اِبْنُجِي دَهْنِي
كُتْنَه أَوْ مَعِيَانَه اَوْ كَرِي اَوْ وَايِي: جِي هِنْدَه بَاكِرِه دَه وَشَهِدَاتُهُنَّ حُجَّةٌ فِي اسْقَاطِ الْحَدِّ وَلَيْسَتْ بِحُجَّةٍ فِي
إِبْجَابِهِ أَوْ دَبْنُوهَا گواهِي دَحْدَ پِه سَاقَطُولُو كِي حُجَّتْ دَه اِلْهَكْنِ اِدْحَدَ پِه ثَابِتُولُو كِي حُجَّتْ نَه دَه

فَلِهَذَا سَقَطَ الْحَدُّ عَنْهُمَا وَلَا يَجِبُ عَلَيْهِمْ نُوْپَه هَمْدِي وَجْهِي بَه لَه سِرِي اَوْ بَنْخِي شَخْه حَدَّ سَاقَطِيْرِي
اَوْ پَرِ گَواهانو بَه نَه وَاَجْبِيْرِي .

اللغات: ﴿تَيَقَّنَا﴾ د تَفَعَّل ماضِي ده: يَتَقَيَّن كُول. ﴿بُكِّرَ﴾ باكره. پېغلَه (هغه بَنْخَه چي د بَكَارَت پرده

يې ثابته پاته وي) ﴿اِنْجَابَ﴾ د اَفْعَال مصدر دی: وَاَجْبُول، ثَابِتُول.

تشرېح: په دې عبارت کي دوي مسئلې بيان سوي دي:

(۱)... که څلورو گواهانو دا گواهي ورکړه چي فلانکي سړي کوفې ته نژدې په "نخيله" نومي ځای کي د لمر راختلو په وخت کي زنا کړې ده، او نورو څلورو گواهانو هم دغسي گواهي ورکړه، لېکن هغو له "نخيله" شخه بغير د کوفې په "دير هند" کي د زنا خبره وکړه، نو په دې صورت کي به پر سړي او بَنْخِي هم حد نه جاري کيږي او پر گواهانو به هم حد نه جاري کيږي، پر سړي او بَنْخَه به ځکه حد نه جاري کيږي چي په دې دواړو فرقينو کي يو فريق په يقيني توگه کاذب دی، ځکه چي په يوه وخت کي د يوه سړي لپاره په دوو جلا جلا ځايونو کي يو کار کول ناممکن دي، لېکن موږ ته دا معلومه نه ده چي د کوم فريق گواهي او شهادت کاذب دی، نو ځکه به د يوه فريق په شهادت سره هم په يقيني توگه زنا نه ثابتيږي او پر سړي او بَنْخِي به حد نه جاري کيږي، او پر گواهانو به ځکه حد قذف نه جاري کيږي چي په هر فريق کي د صادق کېدلو احتمال هم سته يعني د هر فريق په شهادت سره د زنا شبهه هم موجوده ده، او د زنا شبهه له دوي شخه د حد وجوب منع کوي.

(۲)... دويمه مسئله داده که څلورو گواهانو د يوې بَنْخِي په خلاف د زنا گواهي ورکړه، حالانکي تر گواهي وروسته چي کله نورو بَنْخُو دغې معاينه وکړه نو هغه يې باکره و شمارله، نو په دې صورت کي هم له ټولو شخه حد ساقطیږي، ځکه چي د بَكَارَت باوجود زنا ثابتېدای نه سي (ځکه بَنْخَه چي باکره وي نو زنا به يې څنگه کړې وي!)، او د بَنْخُو گواهي د حد ساقطېدلو لپاره حجت ده (يعني د حد ساقطېدلو په حق کي به د بَنْخُو گواهي قبليږي) نو ځکه به دلته له سړي او بَنْخِي شخه حد ساقطیږي، او له گواهانو شخه به هم حد ساقطیږي، ځکه چي د بَنْخُو گواهي د حد ثابتولو لپاره حجت نه ده (يعني که څه هم د بَنْخُو په گواهي سره دغه گواهان قاذفين او تهمت لگونکي ثابت سول، لېکن څرنګه چي د بَنْخُو په گواهي سره حد ثابتېدای نه سي، نو ځکه به له هغو شخه حد قذف

ساقطیږي). ابو عباس غنى الله عنه وعن والديه

دنا اهله گواهانو د گواهي حكم

وَإِنْ شَهِدَ أَرْبَعَةٌ عَلَى رَجُلٍ بِالزَّيْنَةِ أَوْ كَ خُلُورِو گواهانو د يو سري په خلاف د زنا گواهي وركړه وَهُمْ عُمَيَّانَ أَوْ مَحْدُودُونَ فِي قَذْفٍ أَوْ أَحَدُهُمْ عَيْدٌ أَوْ مَحْدُودٌ فِي قَذْفٍ حال دا چي هغوی ټوله پانده وه يا محدود فی القذف وه يا په دوی کي يو غلام يا محدود فی القذف وو فَإِنَّهُمْ يُحَدُّونَ نو پر دوی به حد جاري کيږي وَلَا يُحَدُّ الْمَشْهُودُ عَلَيْهِ اَوْ د چا په خلاف چي گواهي وركول سوې ده پر هغه به حد جاري کيږي لِأَنَّهُ لَا يَثْبُتُ بِشَهَادَتِهِمُ الْمَالُ حُكْمٌ چي د دې خلکو په گواهي سره مال نه ثابتيږي فَكَيْفَ يَثْبُتُ الْحَدُّ نو حد به څرنگه ثابت سي! وَهُمْ لَيْسُوا مِنْ أَهْلِ أَدَاءِ الشَّهَادَةِ حال دا چي دا خلک د شهادت اداء کولو اهل اهم انه دي وَالْعَبْدُ لَيْسَ بِأَهْلٍ لِلتَّحْلِيلِ وَالْأَدَاءِ اَوْ غلام د شهادت اخيستلو او اداء کولو اهل نه دی ايعني غلام پر خپله غاړه نه د گواهي ذمه واري اخيستلای سي او نه گواهي اداء کولای سي اَفَلَمْ تَثْبُتْ شُبْهَةُ الزَّيْنَةِ نو د زنا شبهه ثابته نه سوه لِأَنَّ الزَّيْنَةَ يَثْبُتُ بِالْأَدَاءِ حُكْمٌ چي زنا د شهادت په اداء کولو سره ثابتيږي وَإِنْ شَهِدُوا بِذَلِكَ وَهُمْ فُسَاقٌ اَوْ كَ خُلُورِو خلکو اديو سري په خلاف د زنا گواهي وركړه حال دا چي هغه فاسقان وه أَوْ ظَهَرَتْ لَهُمْ فُسَاقٌ يا تر اگواهي اداء کولو وروسته اښکاره سوه چي هغوی فاسقان دي لَمْ يُحَدُّوا نو پر هغوبه حد نه جاري کيږي لِأَنَّ الْفَاسِقَ مِنْ أَهْلِ الْأَدَاءِ وَالتَّحْلِيلِ حُكْمٌ چي فاسق د شهادت اخيستلو او اداء کولو اهل دی وَإِنْ كَانَ فِي أَدَائِهِمْ نَوْعٌ قُصُورٍ لِشُبْهَةِ الْفُسْقِ که څه هم د فسوق د تهمت په وجه دهغه په اداء کولو کي څه نقص سته وَلِهَذَا لَوْ قَضَى الْقَاضِي بِشَهَادَةِ فَاسِقٍ همدوا وجه ده که قاضي د فاسق پر شهادت فيصله وکړي يَنْفُذُ عِنْدَنَا نو زموږ په نېز به هغه فيصله نافذيږي وَيَثْبُتُ بِشَهَادَتِهِمْ شُبْهَةُ الزَّيْنَةِ انو په دې وجه دلته اد فاسقانو په شهادت سره د زنا شبهه ثابتيږي وَبِاعْتِبَارِ قُصُورِ فِي الْأَدَاءِ لِشُبْهَةِ الْفُسْقِ يَثْبُتُ شُبْهَةُ عَدَمِ الزَّيْنَةِ اود فسوق د تهمت په وجه دهغو د شهادت په اداء کولو سره د زنا د نشتوالي شبهه ثابتيږي اچي شايد به مشهود عليه به زنا کړي نه وي اَفَلَيْهَذَا امْتَنَعَ الْحَدَّانَ نو په دې وجه به دواړه حدونه احد زنا او حد قذف انه ثابتيږي وَسَيَأْتِي فِيهِ خِلَافُ السَّافِي بِنَاءً عَلَى أَصْلِهِ أَنَّ الْفَاسِقَ لَيْسَ مِنْ أَهْلِ

الشَّهَادَةُ او په دې باره کي به انشاء الله ادا امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ اختلاف هم راسي کوم چي دهغه پر اصول مبني دی او دهغه اصول دا دی اچي فاسق د شهادت اهل نه دی فَهُوَ كَالْعَبْدِ عِنْدَهُ نُو فاسق د هغه امام شافعي ا په نېز د غلام په خير دی وَإِنْ نَقَصَ عَدَدُ الشُّهُودِ عَنْ أَرْبَعَةٍ او که چيري د گواهانو شمېر له څلورو څخه کم سي جُدُوا نو پر دوی اټولو ا به حد جاري کيږي لِأَنَّهُمْ كَذَفَةٌ ځکه دوی اټوله ا تهمت لگونکي دي إِذْ لَا حِسْبَةَ عِنْدَ نَقْصَانِ الْعَدَدِ ځکه چي د شمېر د کمېدلو په صورت کي ثواب نه حاصلېږي وَخُرُوجِ الشَّهَادَةِ عَنِ الْقَذْفِ بِاعْتِبَارِهَا حال دا چي شهادت د همدې ثواب حاصلېدلو په وجه له تهمت څخه وځي او شهادت گرځي ا.

اللغات: ﴿عُيُيَان﴾ جمع د اَعْيُن ده: نابينا، روند، ﴿تَحْمَلُ﴾ د تَفْعَل مصدر دی: زغمل، برداشتول، پر ځان اخیستل، تَحْمَلُ الشَّهَادَةَ: گواهي پر خپله ذمه اخیستل (يعني گواه جوړېدل)، عرب وايي: تَحْمَلُ شَهَادَةَ فُلَانٍ (يعني هغه د فلانکي سړي له طرفه د گواهي ورکولو نائب سواو د فلانکي گواهي يې پر خپله ذمه واخيسته، مطلب دا چي هغه د فلانکي له طرفه گواه جوړ سو)، ﴿فُسَّاق﴾ جمع د فَاسِق ده: بدکار (بد عمله)، گنهگار، ﴿قُصُور﴾ کمي، نقص، کوتاهي، عيب، ﴿أَصْل﴾ قاعده، اصول، ﴿قَذْفَةٌ﴾ جمع د قَذَفْ ده لکه طَلَبَةٌ چي جمع د طَالِبْ ده: تهمت لگونکي (تومتگر)، قَذَفَ يَقْذِفُ قَذْفًا: د درواغو تهمت لگول (بهتان لگول)، پريو چا درواغ تړل.

تشریح: مسئله: داده که چيري د يو سړي په خلاف څلور گواهان گواهي ورکړي، او ټوله گواهان رانده وي، يا محدود في القذف وي، يا په دوی کي يو گواه غلا يا محدود في القذف وي، نو د دوی گواهي به د دوی لپاره وبال وي او فقط پر دوی به حد جاري کيږي او د چا په خلاف چي دوی گواهي ورکړې وي پر هغه به حد نه جاري کيږي: ځکه کله چي دړندو او محدود في القذف خلکو په گواهي سره مال نه ثابتيږي، نو په هغه سره به د حد په خير غټ او اهم شی څرنګه ثابت سي!، حال دا چي دا خلک بالکل د شهادت قابل نه دی، او د دوی په شهادت سره خو د زنا شبهه هم نه ثابتيږي، زنا خو هلته پرېږده!، ځکه زنا خو په صحيح او معتبره گواهي سره ثابتيږي، او د داسي درجې شهادت په دې خلکو کي نسته، نو ځکه به دوی قاذبين (تهمت لگونکي) شمارل کيږي او حد قذف به پر جاري کيږي. د دې مسئلې دويم جزء دا دی چي که ټوله گواهان فاسقان وي يا تر شهادت اداء کېدلو وروسته د دوی فسوق ښکاره سي، نو که څه هم د دوی په شهادت سره زنا نه ثابتيږي، لېکن پر دوی به حد قذف

هم نه جاري کيږي؛ ځکه چي زموږ په نېز فاسق د شهادت اداء کولو اهل دی که څه هم د فسوق د تهمت په وجه دهغه په شهادت کي څه نقص او خامي راځي. نو د شهادت د اهل کېدلو په وجه د فاسق په شهادت سره که څه هم زنا نه ثابتيږي لېکن د زنا په شبهه خامخا ثابتيږي. لېکن دهغه د تهمت (فسوق) و طرف ته په غور کولو سره د عدم زنا شبهه ثابتيږي (يعني دهغه فسوق ته په نظر کولو سره د زنا د نشتوالي شبهه ثابتيږي). نو دلته تعارض راغلی د زنا په شبهه او د عدم زنا په شبهه کي. نو ځکه به د فاسق گواهانو په شهادت سره نه د مشهود عليه په خلاف څه کاروايي کيږي او نه به د دوی په خلاف څه قدم پور ته کيږي. په دې مسئله کي د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ اختلاف دی. ځکه چي دهغه په نېز فاسق د شهادت اداء کولو اهل نه دی او د غلام په څير دی. نو گواکي د شوافعو په نېز به پر دې فاسقو گواهانو حد جاري کيږي.

وإن نقص إلخ: فرمايي که د گواهانو شمېر له څلورو څخه کم وي. نو پر هغو به حد قذف جاري کيږي. ځکه چي د دوی شهادت ناقص دی. او دوی د شهادت اداء کولو له ثواب څخه بې برخي دي. حالانکي د شهادت "قذف نه گرځېدل" د ثواب حاصلېدلو په اعتبار سره دي (يعني گواهي او شهادت هغه وخت له قذف او تهمت څخه وځي کله چي په هغه سره ثواب حاصل سي. او له څلورو څخه د کمو گواهانو په شهادت سره ثواب نه حاصلېږي. ځکه چي په قرآن کریم او حديث کي څلور گواهان شرط دی). لهذا کله چي د شهادت د نقصان په وجه د مقصود نه حاصلېږي. نو دا شهادت به قذف او تهمت وي. او پر شاهدينو (گواهانو) به حد قذف جاري کيږي.

که تر حد جاري کېدلو وروسته د يوه گواه نا اهليت ښکاره سي

وَأِنْ شَهِدَ أَرْبَعَةٌ عَلَى رَجُلٍ بِالزَّانَا أَوْ كَ خَلُورِو خَلِكُو د يو چا په خلاف د زنا گواهي ورکړه فَمَضَاهُ بِشَهَادَتِهِمْ أَوْ د دوی په گواهي سره هغه سړی ا په درو او وهل سو ثُمَّ وَجَدَ أَحَدَهُمْ عَدَاً أَوْ مَخْذُوداً أَوْ قَذْفٍ بيا په دوی کي يو گواه غلام يا محدود في القذف وموندل سو فَإِنَّهُمْ يُحَدُّونَ نو پر دوی ا ټولو به حد قذف جاري کيږي إِنَّهُمْ قَذَفٌ ځکه چي دوی تهمت لکونکي دي إِذَا الشُّهُودُ ثَلَاثَةٌ ځکه ادوی په حقيقت کي ا درې گواهان دي وَلَيْسَ عَلَيْهِمْ وَلَا عَلَى بَيْتِ الْمَالِ أَرْضُ الْمَضْرِبِ او دوهلو تاوان به نه پر دې گواهانو وي او نه پر بيت المال وَإِنْ رُجِمَ فِدْيَتُهُ عَلَى بَيْتِ الْمَالِ او که مشهود عليه مجرم ا رجم کړی سي نو دهغه ديت به پر بيت المال وي وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ ١٥ او دا حکم د امام صاحب

♦ القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ، كما ذكر في الدر المختار (ج: ٣، ص: ١٧٥). [القول الرابع: ج: ١، ص: ٢٢٤].

رَجَبَهُ اللهُ پَه نَزْدِي وَكَأَلَا: أَرُشَ الضَّرْبِ أَيْضًا عَلَى بَيْتِ الْمَالِ او صاحبين رَجَبَهُمَا اللهُ فرمايي: چي د وھلو تاوان به ھم پَر بَيْتِ الْمَالِ وي قَالَ الْعَبْدُ الضَّعِيفُ عَصَبَهُ اللهُ: مَغْنَاهُ: إِذَا كَانَ جَرَحُهُ ناتوانه بنده وايي (الله تعالى دي اله هر شر شخه هغه وساتي): د صاحبينو د قول د معنى دا ده: چي كله وھونكي اجلادا مشھود عليه زخمي كړي وي انو پَه هغه صورت كي به د وھلو ضمان پَر بَيْتِ الْمَالِ وي وَعَلَى هَذَا الْخِلَافِ إِذَا مَاتَ مِنَ الضَّرْبِ او پَر ھمدغه اختلاف دي كله چي مشھود عليه له وھلو شخه مَر سِي وَعَلَى هَذَا إِذَا رَجَعَ الشُّهُودُ لَا يَضْمَنُونَ عِنْدَهُ وَعِنْدَهُمَا يَضْمَنُونَ او پَر ھمدغه اختلاف دي چي كله گواهان له شھادت شخه رجوع وكړي نو دامام صاحب رَجَبَهُ اللهُ پَه نَزْدِي به دوى نه ضامن كيږي او د صاحبينو رَجَبَهُمَا اللهُ پَه نَزْدِي به ضامن كيږي لَهُمَا: أَنَّ الْوَاجِبَ بِشَهَادَتِهِمْ مُطْلَقُ الضَّرْبِ د صاحبينو رَجَبَهُمَا اللهُ دليل داى: چي ددې گواهانو پَه شھادت سره مطلق وھل واجب دي إِذَا اخْتَرَا عَنْ الْجَرَحِ خَارِجٌ عَنِ الْوُسْعِ ځكه چي له زخمي كولو شخه ادجلادا ځان ساتل له وس او طاقت شخه وتلى كار دي فَيَنْتَظِمُ الْجَارِحُ وَغَيْرُهُ نو دا ضرب به جارح اجلادا او غير جارح دواړو ته شامليري فَيُصَافُ إِلَى شَهَادَتِهِمْ نو د گواهانو د شھادت و طرف ته به منسويږي فَيَضْمَنُونَ بِالرُّجُوعِ نو ځكه به پَه رجوع كولو سره دوى ضامن گرځي وَعِنْدَ عَدَمِ الرُّجُوعِ تَجِبُ عَلَى بَيْتِ الْمَالِ او د رجوع نه كولو پَه صورت كي به پَر بَيْتِ الْمَالِ ضامن واجب وي لِأَنَّهُ يَنْتَقِلُ فَعْلُ الْجَلْدِ إِلَى الْقَاضِي ځكه چي د جلد افره باز ا فعل د قاضي و طرف ته منتقل كيږي وَهُوَ عَامِلٌ لِلْمُسْلِمِينَ او قاضي د ټولو مسلمانانو عامل وي فَتَجِبُ الْغَرَامَةُ فِي مَالِهِمْ نو ځكه به د مسلمانانو پَه مال ا بَيْتِ الْمَالِ كي تاوان واجبيږي فَصَارَ كَالرَّجْمِ وَالْقِصَاصِ لهذا ا ددې حكم ا داسي سولكه د رجم او قصاص حكم وَاكُنْ حَنِيفَةً: أَنَّ الْوَاجِبَ هُوَ الْجَلْدُ دامام صاحب رَجَبَهُ اللهُ دليل داى: چي واجب جلد ا درې وھل ا دي وَهُوَ ضَرْبٌ مُؤَلَّمٌ غَيْرُ جَارِحٍ وَلَا مُهْلِكٍ او جلد دردونكي وھل وي لېكن زخمي كونكي او هلاكونكي نه وي فَلَا يَقَعُ جَارِحًا ظَاهِرًا إِلَّا لِيُغْنِيَ فِي الْقَارِبِ وَهُوَ قَوْلُهُ هَذَا ا بَيْتِمْ نو ا د جلد وھل ا به پَه ښكاره جارح نه وي مگر پَه وھونكي اجلادا كي د يو سبب پَه وجه چي هغه د وھونكي بې تجربكي ده فاقْتَصَرَ

عَلَيْهِ نُو دَا زَخْمِي كُول به پر هغه منحصر كيږي ايمني دَا زَخْمِي كُول به د جلا د سره خاص كيږي او پر هغه به ضمان واجبدل پكار وي | إِلَّا أَنَّهُ لَا يَجِبُ عَلَيْهِ الضَّمَانُ فِي الصَّحِيحِ خو په صحيح قول كي به پر هغه اهم ا ضمان نه واجبيږي كَيْلَا يَتَنَبَّهَ النَّاسُ عَنِ الْإِقَامَةِ مَخَافَةَ الْغَرَامَةِ ددې لپاره چي خلک د تاوان ا ضمان له بيږي د حد له جاري كولو څخه منع نه سي.

اللغات: ﴿مَحْذُودٌ﴾ د نصر اسم مفعول دی: هغه کس چي حد پر جاري کړی سوی وي. ﴿أُزْش﴾ تاوان، ضمان، تلافي. ﴿اِحْتِزَازٌ﴾ د افتعال مصدر دی: ځان ساتل (ځان کتل). پر هېز کول. ﴿جَلَادٌ﴾ دُرِه باز، دُرِه وهونکی (هغه کس چي د حاکم له طرفه مجرمانو ته د سزا ور کولو لپاره ټاکل سوی وی). ﴿غَرَامَةٌ﴾ ضمان (تاوان)، جرمانه. ﴿جَارِحٌ﴾ د نصر اسم فاعل دی: زخمي کونکی. ﴿قَلَّةٌ هَذَا يَتَهُ﴾ د هدايت کمښت، مراد ځني بې تجربگي ده. ﴿اِقْتَصِرَ﴾ د افتعال ماضي مجهول ده: اکتفاء کول. منحصر کول. ﴿مَخَافَةٌ﴾ د سمع له باب څخه مصدر ميمي دی: پېره، خطر.

يادونه: په دې عبارت کي څه کمي سته! تاسي يې په غور سره مطالعه کړئ!

تشریح: مسئله: داده که خلورو خلکو د يو چا په خلاف د زنا گواهي ور کړه چي دهغو د گواهي په وجه پر هغه سړی حد جاري کړی سو او په دُرُو ووهل سو. تر دې وروسته معلومه سوه چي په دوی کي يو گواه غلام دی يا محدود فی القذف دی. نو پر دې گواهانو به حد قذف جاري كيږي. ځکه چي د شهادت نصاب پوره نه دی او په حقيقت کي فقط درې گواهان دي. او څه مخکي دا خبره تېره سوه چي که د گواهانو شمېر له خلورو څخه کم وي، نو دوی ته د شهادت اداء کولو ثواب نه حاصليږي. او د دوی شهادت به فقط د دوی لپاره وبال او د حد قذف موجب وي.

او کوم سړی چي په دُرُو وهل سوی دی (يعني مشهود عليه) دهغه دوهلو ضمان د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز نه پر گواهانو واجب دی او نه پر بيت المال. لېکن د صاحبينو په نېز که هغه دوهلو په وجه زخمي سي. نو پر بيت المال دهغه ضمان واجب دی. او که چيري مشهود عليه رجم کړی سي. نو دهغه ديت د امام صاحب په نېز پر بيت المال واجب دی. همدارنگه که دوهلو په وجه مشهود عليه مړ سي. نو د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز پر هيڅا هيڅ شی واجب نه دی. لېکن د صاحبينو په نېز دهغه ديت پر بيت المال واجب دی. او که چيري تر وهلو وروسته گواهان له خپل شهادت څخه رجوع وکړي. نو د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز پر هغو ضمان واجب نه دی. لېکن د صاحبينو په نېز پر هغو ضمان واجب دی.

د صاحبینو دلیل : په دې ټولو صورتونو کې د صاحبینو دلیل دادی چې د گواهانو په شهادت سره پر مشهود علیه ضرب (وهل) ثابت او واجب سو، او د ضرب که جارح وي او که مهلک وي په هر صورت کې د گواهانو د شهادت و طرف ته د هغه نسبت کیږي. ځکه چې له زخم او هلاکت څخه مجرم ساتل د انسان له طاقت څخه وتلي او ناممکن دي. لهذا په دې ضرب سره که مجرم (مشهود علیه) زخمي سي یا مړ سي او گواهان له خپل شهادت څخه رجوع وکړي. نو پر دوی به د ضرب ضمان یا د نفس ضمان واجب وي، او که دوی رجوع نه وکړي لېکن په دوی کې یو غلام وي یا محدود فی القذف وي، نو د ضمان به پر بیت المال واجب وي، ځکه چې بیت المال د ټولو مسلمانانو دی. او د جلاد (دره باز) د فعل نسبت د قاضي و طرف ته هم کیږي. او څرنگه چې قاضي د مسلمانانو لپاره مقرر سوی دی. لهذا د قاضي په وجه چې کوم ضمان هم واجب سي هغه به د مسلمانانو په مال (بیت المال) کې واجبیږي، یعنی هغه به له بیت المال څخه اداء کیږي. او لکه څرنگه چې درجم او قصاص په صورت کې د مجرم تر وژل کېدلو وروسته که چیرې گواهان له خپل شهادت څخه رجوع وکړي یا په دوی کې یو گواه غلام یا محدود فی القذف و خیرې نو د وژل سوي مجرم دیت پر بیت المال واجبیږي. همداسې به د ضرب په صورت کې هم د ایت او ضمان پر بیت المال واجب وي. او له بیت المال څخه به اداء کیږي.

د امام صاحب دلیل : دادی چې دې گواهانو په شهادت پر مشهود علیه جلد (یعني ددرې وهل) واجب سو، او جلد هغه وهلو ته وايي کوم چې دردناکه او سخت وي لېکن زخمي کونکي او هلاکونکینه وي. لېکن کله چې جلد جارح یا مهلک جوړ سي نو دې مطلب دادی چې وهونکي (جلاد) تعلی او زیاتوب وکړی، او دې تجربه کې په وجه داسې پیښ سو، لهذا د زیاتوب او تجاوز به فقط د وهونکي سره خاص وي او په دې کې به نه د گواهانو څه قصور وي او نه د قاضي. نو ځکه به نه پر گواهانو ضمان واجبیږي او نه پر بیت المال، او پر وهونکي (جلاد) به هم ضمان نه واجبیږي. ځکه که پر هغه ضمان واجب کړی سي، نو په آینده کې به هیڅوک د جلادی کار نه کوي او د ضمان ورکولو له بیړي څخه به د دغه کار نوم هم نه اخلي.

دا حکم په هغه صورت کې دی کله چې د گواهانو په شهادت سره ضرب ثابت سوی وی. یعنی مشهود علیه محض نه وي، او که مشهود علیه محض وي او هغه رجم کړی سي بیا داسې قصه پېښه سي (یعني یو گواه غلام یا محدود فی القذف ثابت سي. یا گواهان له شهادت څخه رجوع وکړي). نو په دې صورت کې د امام صاحب رحمه الله په نیز هم پر بیت المال د هغه دیت واجبیږي. د دې چې لپاره چې د مشهود علیه خون ضایع او بې ځایه نه سي.

پر یوې گواهي د بلي گواهي د اداء کېدلو بیان

وَإِنْ شَهِدَ أَرْبَعَةٌ عَلَى رَجُلٍ بِالزَّانَا أَوْ كَ خَلُورُو خَلُكُو د خَلُورُو گواهانو د زنا پر شهادت گواهي ورکړه. لَمْ يُحَدِّثْ نو پر مشهود عليه به حد نه جاري کېږي لَبَا فِيهَا مِنْ زِيَادَةِ الشُّبْهَةِ ځکه چې په دې شهادت کې ډیر شبهات سته وَلَا ضَرْوَرَةَ إِلَى تَحْلِيلِهَا او د داسې شهادت د اخیستلو او قبولولو هیڅ ضرورت نسته فَإِنْ جَاءَ الْأَوَّلُونَ فَشَهِدُوا عَلَى الْمَعَانِيَةِ فِي ذَلِكَ الْمَكَانِ بیا که مخکني خلور گواهان راسي او په هغه ځای کې د زنا لیدلو گواهي ورکړي لَمْ يُحَدِّثْ أَيْضًا نو ا په دې صورت کې ا به هم پر مشهود عليه حد نه جاري کېږي مَعْنَاةً: شَهِدُوا عَلَى ذَلِكَ الزَّانَا بَعِيْنَهُ د دې مطلب دا دی: چې بعيْنه پر هغه زنا گواهي ورکړي ا پر کومه زنا چې وروستني خلور و گواهانو (فروعو) گواهي ورکړې وي ا لَأَنَّ شَهَادَتَهُمْ قَدْ رُدَّتْ مِنْ وَجْهِ بَرْدِ شَهَادَةِ الْفُرْعَةِ عَنِ عَيْنِ هَذِهِ الْحَادِثَةِ ځکه چې په دغه واقعه کې د فروعو د شهادت په رد کولو سره من وجه د هغو اصولو اشهادت اهم ا رد سو اذْهُمْ قَائِمُونَ مَقَامَهُمْ بِالْأَمْرِ وَالنَّحْبِيلِ ځکه چې فروع ا د شهادت ا په معامله کې او د شهادت په اداء کولو کې د اصولو قائم مقام دي وَلَا يُحَدِّثُ الشُّهُودُ او پر گواهانو به اهم ا حد نه جاري کېږي لَأَنَّ عَدَدَهُمْ مُتَكَامِلٌ ځکه چې د هغو شمېر پوره دی وَامْتِنَاءُ الْحَدِّ عَنِ الشُّهُودِ عَلَيْهِ لِنَوْعِ شُبْهَةِ اوله مشهود عليه ا مجرم ا څخه د حد منع کېدل او ساقطېدل ا د یو ډول شبهي په وجه دي وَهِيَ كَاتِبَةٌ لِدَرْءِ الْحَدِّ لَا لِإِجَابِهِ او دا شبهه فقط ا د حد دفع کولو لپاره کافي ده ا لکن ا د حد ثابتولو لپاره کافي نه ده.

اللغات: ﴿مُعَانِيَةٌ﴾ د مفاعلي مصدر دی: کتل (په ستر گولیدل. مراد ځني عيني گواهي ورکول دي). ﴿دَرْءٌ﴾ د فتح مصدر دی: دفع کول. ليري کول (ساقطول). ﴿إِجَابٌ﴾ د افعال مصدر دی: واجبول. ثابتول.

تشریح: صورت د مسئلې: که خلور و خلکو د یوه سړي په خلاف د زنا گواهي ورکړه. او بیا نور و خلور و خلکو د هغه اولو کسانو پر گواهي باندي گواهي ورکړه چې هغوی بالکل رښتیا وایي او موږ د هغو گواهان یو. نو په دې صورت کې به پر مشهود عليه (مجرم) حد نه جاري کېږي. ځکه چې په دې گواهي کې څو شبهات پیدا سو (مثلاً د اصولو پر گواهي باندي فروع وولي گواهي ورکړه؟) (يعني د

اولو خلگو پر گواهی. باندي نورو خلورو خلگو ولي گواهي ورکړه؟) همدارنگه کله چي په يو معامله کي تر ضرورت زياته گواهي پېشه کړی سي، نو په هغه گواهی د درواغو شبهه پيدا کيږي او داسي نور). او د شبهاتو د پيدا کېدلو په صورت کي د گواهی قبلولو هيڅ ضرورت هم نسته. ځکه چي گواهي د شبهاتو د ختمولو لپاره وي نه د شبهاتو د ثابتولو او پيدا کولو لپاره، نو ځکه به دلته د فروعو (وروستني خلورو خلگو) گواهي نه قبلېږي.

فإن جاء الأولون: فرمايي که چيري فروع گواهي ورکړي او دهغو گواهي قبوله نه کړی سي، تردې وروسته اصول اول خلگ اراسي او په خپلو سترگو د ليدلو گواهي ورکړي (چي موږ زاني په خپلو سترگو وليدی چي په زنا لکيا وو) نو هم به دهغو گواهي رد کيږي او نه به قبلېږي. ځکه فروعو چي کومه گواهي ورکړې ده هغه هم د اصول گواهي ده، او دا گواهي يو وار رد کړی سوه. لهندا په هغې کي شبهه پيدا سوه، نو ځکه به دويم وار په دې باره کي گواهي نه قبلېږي (د فی الأمر والتحصيل معنى دا ده: چي فروع (وروستني خلگ) په گواهی او د گواهی په اداء کولو کي د اصولو (اولو خلگو) قائم مقام دي، نو د گواهی در د کېدلو کومه وجه چي په فروعو کي سته، هغه په اصولو کي هم سته، نو ځکه به ديو فريق شهادت هم نه قبلېږي او پر مشهود عليه به حد نه جاري کيږي).

ولا يحد الشهود إلخ: فرمايي چي پر گواهانو به هم حد قذف نه جاري کيږي. ځکه چي په گواهانو کي نه څه نقصان او عيب سته او نه د دوی شمېر کم دی. ها! له مشهود عليه څخه د يوې شېهي په وجه حد ساقط سو (يعني هغه شبهه چي دهغې په وجه د فروعو گواهي قبوله نه سوه، او د اصولو گواهي رد کړی سوه)، او د حد ساقطېدلو لپاره همدومره شبهه کافي ده، لېکن د حد ثابتولو لپاره دا شبهه کافي نه ده. ځکه چي تاسو ته معلومه ده چي شبهه خو حد ساقطوي لېکن حد نه ثابتوي.

تر حد جاري کېدلو وروسته د يوه گواه د رجوع کولو حکم

وَإِذَا شَهِدَ أَرْبَعَةٌ عَلَى رَجُلٍ بِالزَّانَا أَوْ كَلَهُ فِي خُلُورِ الْغَوَاهِنَ دِيَّوَسْرِي بِه خلاف د زنا گواهي ورکړي
فَرَجَعَهُمْ أَوْ هَغَهُ رَجَمَ كَرَى سِي فَكُلُّمَا رَجَعَهُ وَاحِدٌ نو کله چي هم ا په دې خلورو گواهانو کي ايو گواه
رجوع وکړي حَدَّ الرَّاجِعُ وَحْدَهُ نو يوازي پر رجوع کونکي گواه به حد جاري کيږي وَعَمَرُ رُبْعَ الْبَيَّةِ
او هغه به د ديت د خلورمې حصې ضامن اهم اوي ايمني د ديت د يوې ربع ضمان او قيمت به پر
واجب وي أَمَّا الْغَرَامَةُ فَلِأَنَّهُ بَقِيَ مَنْ يَتَّقَى بِشَهَادَتِهِ ثَلَاثَةُ أَرْبَاعِ الْحَقِّ کوم چي ايوه ربع ا ضمان دی
نو د هغه وجه دا ده چي اوس ا خومره گواهان پر شهادت قائم وي دهغو له شهادت څخه درې ربع
حق پاته دی ايمني پر راجع د ديت ربع ځکه واجبيږي چي اوس هم درې گواهان پر خپل شهادت پاته او قائم دي

چي دهغه په وجه درې ربع پاته دي فَيَكُونُ الثَّالِفُ بِشَهَادَةِ الرَّاجِعِ رُبْعَ الْحَقِّ نو دراجع په شهادت سره به د حق ثلورمه حصه فوت سوې وي امطلب دا چي د يوه گواه درجوع كولو په وجه فقط د حق يوه ربع فوت سوه وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: يَجِبُ الْقَتْلُ دُونَ الثَّالِ او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي دراجع وژل به واجب وي، نه مال او ضمان بِنَاءً عَلَى أَصْلِهِ فِي شُهُودِ الْقَصَاصِ اد امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ ادا قول د قصاص په گواهانو كي دهغه پر اصل مبني دي وَسَبَبَتُهُ فِي الدِّيَاتِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى او په كتاب الدِّيَاتِ كي به موږ انشاء الله د دې بيان وكړو وَأَمَّا الْحَدُّ فَمَذْهَبُ عَلَيْنَا الثَّلَاثَةُ كوم چي حد دی نو هغه زموږ د دريو امامانو مذهب دی ايمني امام صاحب او صاحبين رَحِمَهُمُ اللهُ أَوْ قَالَ زُفَرٌ: لَا يَحْدُ او امام زفر رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي پر راجع به حد نه جاري كيږي لَأَنَّهُ إِنْ كَانَ الرَّاجِعُ قَازِفَ حَتَّى حُكِمَ كه چيري راجع پر ژوندي امشهود عليه باندي تهمت لگونكى وي فَقَدْ بَطَلَ بِالْبُيُوتِ نو دهغه په مر كېدلو سره تهمت باطل سو وَإِنْ كَانَ قَازِفَ مَيِّتٍ او كه راجع پر مړه امشهود عليه باندي تهمت لگونكى وي فَهُوَ مَرْجُومٌ بِحُكْمِ الْقَاضِي نو هغه اخوا د قاضي په حكم سره رجم سوى دى فَيُورَثُ ذَلِكَ شُبْهَةً نو دا به شېبه پيدا كړي ايمني د دې په وجه شېبه پيدا سوه وَلَنَا: أَنَّ الشَّهَادَةَ إِذَا تَقَلَّبَ قَدْ قَابَ بِالرُّجُوعِ زموږ دليل دا دى: چي شهادت به په رجوع كولو سره په تهمت بدلېږي لَأَنَّ بِهِ تَفْسِخَ شَهَادَتِهِ حكه چي په رجوع سره دراجع شهادت باطلېږي فَيُجْعَلُ لِلْحَالِ قَازِفًا لِلنِّسَبِ نو هغه به فى الحاله پر مَيِّت باندي تهمت لگونكى گرځول كيږي وَقَدْ انْفُسَخَتِ الْحُجَّةُ او دهغه درجوع په وجه أَبَ حُجَّتِ فُسْخَ كِبَرِي فَيَنْفَسَخُ مَا يَتَّبَعْنِي عَلَيْهِ وَهُوَ الْقَضَاءُ فِي حَقِّهِ نو كوم شى چي پر حجت مبني دى هغه به اهم افسخ كيږي او هغه دده په حق كي د قاضي فيصله ده فَلَا يُورَثُ الشُّبْهَةُ نو دې شېبه پيدانه كړه ايمني شېبه پاته نه سوه نو حكه به پر راجع حد قذف جاري كيږي أَوْ بِخِلَافِ مَا إِذَا قَذَفَهُ غَيْرُهُ په خلاف دهغه صورت كله چي له راجع اغواه اخځه بغير ابل شو ك ا پر مرجوم تهمت ولگوي لَأَنَّهُ غَيْرُ مُحْصَنٍ فِي حَقِّ غَيْرِهِ حكه چي مرجوم له گواه څخه بغير ابل چا په حق كي محصن نه دى لِقِيَامِ الْقَضَاءِ فِي حَقِّهِ حكه چي د گواه په حق كي د قاضي فيصله موجوده ده.

اللغات: **﴿عَرِمَ﴾** د سماع ماضي ده: ضمان او تاوان اداء كول، جرمانه اداء كول. **﴿قَازِفٌ﴾** د ضرب اسم فاعل دی: د دراوغو تهمت لگونکی (هغه کس چي په دراوغو پر يو چا د زنا تور ولگوي)،

﴿يُؤْرِثُ﴾ د افعال مضارع ده: وارث جوړل، شاته پرېښوول (مراد ځني شبهه پيدا کول دي).

تشریح: مسئله: داده که خلور گواهان دیوه سړي په خلاف د زنا گواهي ورکړي چي دهغه په وجه داسې رجم کړی سي، او بيا تر رجم وروسته له دې گواهانو څخه يو گواه رجوع وکړي. نو دا رجوع به فقط دهغه په حق کي معتبره وي. او په دې رجوع سره به فقط پر هغه حد قذف جاري کيږي لود حد سره به پر هغه د مرجوم د ديت خلور مه حصه ضمان هم واجب وي، او له هغه څخه بغير به پر نورو گواهانو نه حد جاري کيږي او نه به ضمان پر واجبيږي: ځکه چي هغوی پر خپل شهادت قائم پاته دی. او دهغو په شهادت سره د مشهود عليه درې ربعي (درې خلورمي حصې) حق پاته دی او دراجع په رجوع سره فقط يوه ربع حق ختم سوی دی. نو ځکه به پر راجع فقط دیوه ديت واجب وي.

دامام شافعي رَحْمَةُ اللهِ مَسْلُک د ادى چي پر راجع ديت نه واجبيږي، بلکي درجوع په وجه به هغه قتل کيږي، لکه کله چي د قصاص گواهان د مشهود عليه تر قتل کېدلو وروسته له گواهي څخه رجوع وکړي، نو پر هغو ديت نه واجبيږي بلکي قتل کيږي، همدا حال به د زنا د گواه هم وي.

وَأَمَّا الْحَدَّ إِخ: فرمايي چي زموږ د ائمه ثلاثه وو په نېز به پر راجع حد جاري کيږي، لېکن دامام زفر رَحْمَةُ اللهِ په نېز به پر هغه حد نه جاري کيږي: دامام زفر رَحْمَةُ اللهِ دليل د ادى چي که چيري مسئله داسي وگڼل سي چي دغه راجع د مشهود عليه (مجرم) د وژند په حالت کي پر هغه تهمت او قذف لگولی دی نو د مشهود عليه په مرگ سره دا تهمت ختم سو (ځکه قاعده داده چي کله مقذوف دعوی وکړي، نو پر قاذف به حد قذف جاري کيږي، او دلته خو مقذوف يعني مشهود عليه مړ سوی دی). او که چيري داسي وگڼل سي چي هغه د مشهود عليه تر مرگ وروسته په رجوع کولو سره پر هغه تهمت لگولی دی، نو څرنگه چي مقذوف د قاضي په حکم سره رجم سوی او وژل سوی دی، نو ځکه په دې خبره کي شک پيدا سو چي د دغه گواه په وجه مقذوف رجم سوی دی، نو ځکه به پر گواه حد قذف نه جاري کيږي.

زموږ دليل د ادى چي د دغه گواه (راجع) شهادت په ابتداء کي حجت وو او د زنا ثابتونکی وو، لېکن دهغه پر رجوع کولو سره دا شهادت په تهمت سره بدل سو او فسخ سو او کله چي فسخ سو، نو هغه د شهادت او ستر له دواړو ثوابونو څخه ووتی او قذف وگرځېدی، او داسې پر ميت (مړه مشهود عليه) به تهمت لگونکی وگرځېدی، او څرنگه چي دده په شهادت سره دده په حق کي د قاضي د رجم أمر ثابت سوی وو، نو د شهادت په فسخ کېدلو سره هغه أمر هم فسخ سو (گواکي قاضي دده په شهادت سره مجرم نه دي رجم کړی) نو دده په قذف کي هيڅ شبهه پاته نه سوه، لهدا دى خالص

قاذف سو، نو ځکه به پر ده حد قذف جاري کيږي. لېکن که له گواه څخه بغير يو بل څوک پر مرجوم تهمت ولگوي نو پر بل سړي به حد قذف نه جاري کيږي، ځکه چي مرجوم له گواه څخه بغير د بل چا په حق کي محصن نه دی چي د هغه په قذف سره دي د هغه احصان ساقط سوی وی. بلکي په دې صورت کي د مرجوم په رجم کي د قاضي فيصله مؤثره ده، او د دې قاذف په قذف کي شبهه ده، چي د دې شېهي په وجه به پر هغه حد نه جاري کيږي.

تر حد جاري کېدلو مخکې د يو گواه د رجوع کولو حکم

فَإِنْ لَمْ يُحَدِّ الْمَشْهُودُ عَلَيْهِ حَتَّى رَجَعَ وَاحِدٌ مِنْهُمْ أَوْ كَرِهَ حُدُّوا جَمِيعًا نُوْ بَرْدَى تُولُوْ بِه حد جاري کيږي وکړي حُدُّوا جَمِيعًا نو پر دوی ټولو به حد جاري کيږي وَسَقَطَ الْحُدُّ عَنِ الْمَشْهُودِ عَلَيْهِ او له مشهود عليه څخه به حد ساقطیږي وَقَالَ مُحَمَّدٌ : حَدُّ الرَّاجِعِ خَاصَّةٌ او امام محمد رحمه الله فرمايي: چي فقط پر راجع به حد جاري کيږي لَأَنَّ الشَّهَادَةَ تَأْكُثُ بِالنِّقْضِ ځکه چي د قاضي په فيصله سره شهادت مؤکد سو فَلَا يَنْفَسِحُ إِلَّا فِي حَتَّى الرَّاجِعِ لهذا هغه به فقط د راجع په حق کي فسخ کيږي كَمَا إِذَا رَجَعَ بَعْدَ الْإِمْضَاءِ لکه تر حد جاري کولو وروسته چي يو څوک رجوع وکړي وَلَهُنَا: أَنَّ الْإِمْضَاءَ مِنَ الْقَضَاءِ د شيعينو رحمه الله دليل دادی: چي حد جاري کول هم له قضاء څخه دي ايمني د حد نفاذ او اجراء هم د قاضي د فيصلې يوه حصه ده فَصَارَ كَمَا إِذَا رَجَعَ وَاحِدٌ مِنْهُمْ قَبْلَ الْقَضَاءِ نو داسي سو لکه تر قضا مخکي چي له گواهانو څخه يو رجوع وکړي وَلِهَذَا سَقَطَ الْحُدُّ عَنِ الْمَشْهُودِ عَلَيْهِ او په همدې وجه له مشهود عليه څخه حد ساقطیږي وَلَوْ رَجَعَ وَاحِدٌ مِنْهُمْ قَبْلَ الْقَضَاءِ او که تر قضاء مخکي له گواهانو څخه يو رجوع وکړي حُدُّوا جَمِيعًا نو پر ټولو به حد جاري کيږي وَقَالَ زُفَرٌ: يُحَدُّ الرَّاجِعُ خَاصَّةً او امام زفر رحمه الله فرمايي: چي فقط پر رجوع کونکي گواه به حد جاري کيږي لَأَنَّهُ لَا يُصَدِّقُ عَلَى غَيْرِهِ ځکه چي دنورو گواهانو په خلاف به د هغه تصديق نه کيږي او د راجع پر به پر نورو گواهانو نه اچول کيږي وَلَنَا: أَنَّ كَلَامَهُمْ قَذْفٌ فِي الْأَصْلِ زموږ دليل دادی: چي د گواهانو کلام اشهادت ا په اصل کي تهمت دی وَأَيُّهَا صَيِّرُ شَهَادَةً

بِإِصْلَاقِ الْقَضَاءِ بِهِ اَو اددوی ا کلام هغه وخت شهادت گرځي ا کله ا چي د قاضي فيصله د هغه سره متصل سي فَإِذَا لَمْ يَتَّصِلْ بِهِ نو کله چي ادلته ا د هغه سره د قاضي فيصله متصله نه سوه بَقِيَ تَذَقُّا نو هغه تهمت پاته سو فَيُحَدِّدُونَ نو ځکه به پر ا ټولو ا گواهانو حد جاري کيږي فَإِنْ كَانُوا خَمْسَةً فَرَجَعَهُمْ أَحَدُهُمْ او که گواهان پنځه وي او اييا له دوی څخه يو رجوع وکړي فَلَا شَيْءَ عَلَيْهِمْ نو ا په دې صورت کي ا پر گواهانو هيڅ شی نسته لَأَنَّهُ بَقِيَ مَنْ يَنْتَقِ بِشَهَادَتِهِ كُلُّ الْحَقِّ وَهُوَ شَهَادَةُ الْأَرْبَعَةِ ځکه چي اوس ا دومره گواهان پاته دي چي د هغو په گواهي سره ټوله حق (يعني شهادة الأربعة) پاتيږي فَإِنْ رَجَعَهُ آخَرُ لېکن که يو بل گواه اهم ا رجوع وکړي حُدًّا نو پر هغوی دواړو به حد جاري کيږي وَعَرَّ مَا رُبِعَ الدِّيَّةِ او دواړه به د ديت د څلورمي حصې ضمان اداء کوي أَمَّا الْحَدُّ فَلِذَا ذَكَرْنَا کوم چي حد دی نو د هغه دليل په وجه ا به جاري کيږي ا کوم چي موږ ذکر کړی وَأَمَّا الْعَرَامَةُ فَلِأَنَّهُ بَقِيَ مَنْ يَنْتَقِ بِشَهَادَتِهِ ثَلَاثَةُ أَرْبَاعِ الْحَقِّ او کوم چي ضمان دی نو ځکه چي دومره گواهان پاته دي چي د هغو په گواهي سره درې ربع حق پاتيږي وَالْبُعْتَبُ بَقَاءُ مَنْ بَقِيَ لَا رُجُوعَ مِنْ رَجَعٍ او ا په دې سلسله کي ا باقي پاتېدونکو گواهانو بقاء معتبره ده نه د رجوع کونکي رجوع ايمني قاعده داده چي په داسي صورت کي هغه گواهانو ته اعتبار ورکول کيږي کوم چي پر خپل شهادت پاته وي. او رجوع کونکي گواه لږه هيڅ اعتبار نسته ا عَلَى مَا عُرِفَ لکه څرنګه چي ا په کتاب الشهادات کي دا خبره تاسي ته ا معلومه سوه.

اللغات: ﴿تَأَكَّدْتُ﴾ د تفعل ماضي ده: مضبوطېدل، ټينګېدل. ﴿امْضَاءُ﴾ د افعال مصدر دی: جاري

کول، نافذول، ﴿عَرَّ مَا﴾ د سمع له باب څخه د تشبيه مذكر غائب ماضي صيغه ده: ضمان او جرمانه اداء کول.

تشریح: صورت د مسئلې خو بالکل واضح دی چي د قاضي له قضاء څخه وروسته پر مشهود عليه

تر حد جاري کېدلو مخکي د يو گواه په رجوع کولو سره د شپږو رَجَعَاتُ الله په نېزه پر ټولو گواهان حد جاري کيږي، لکه څرنګه چي د قاضي تر قضاء (فيصلې) مخکي يو گواه رجوع وکړي، نو پر ټولو حد جاري کيږي، ځکه چي د حدونو په باب کي حد جاري کول هم د قضاء حصه ده او هغه ته قضاء وايي، او تر قضاء مخکي رجوع کول جرم او د حد موجب دی. امام محمد رَحِمَهُ اللهُ په دې صورت کي فقط پر راجع حد واجبوي، ځکه چي د قاضي په قضاء سره د گواهانو شهادت پوخ او

مضبوط سو. لهذا تر قضاء وروسته چي کوم گواه رجوع وکړي. دهغه رجوع به فقط دهغه په حق کي ثابتیږي. او دنورو گواهانو په حق کي به نه ثابتیږي.

دویمه مسئله داده که د قاضي له قضاء څخه مخکي (او تر شهادت اداء کولو وروسته) یو گواه رجوع وکړي، نو زموږ په نېز به پر ټولو گواهانو حد جاری کیږي. لېکن دامام زفر رَحْمَةُ اللهِ په نېز به فقط پر راجع (رجوع کونکي) باندي حد جاری کیږي؛ دامام زفر دلیل دادی چي ذراجم خبره فقط دهغه په حق کي معتبره ده، نو له هغه څخه بغیر به دنورو گواهانو په حق کي دهغه تصدیق نه کیږي. زموږ دلیل دادی چي د قاضي تر قضاء مخکي د گواهانو خبره فقط قذف او تهمت وي. ها! کله چي

قاضي ددوی خبره تسلیم کړي او دهغه مطابق درجم یا د جلد فیصله وکړي، نو بیا ددوی خبري ته شهادت او گواهي وایي، لېکن څرنګه چي دلته ددوی دخبري سره د قاضي قضاء متصله نه ده، نو ځکه ددوی خبره قذف پاته سوه، او دیوه گواه رجوع کول وې طرف ته نوره تقویه ورکړه (او ثابتیږي کړه چي زموږ گواهي قذف ده)، نو ځکه به ټوله قاذفین (تهمت لګونکي) شمارل کیږي، او پر ټولو به حد قذف جاری کیږي.

او که چیري د گواهانو شمېر پنځه وي، او بیا له رجم څخه وروسته په دوی کي یو گواه له شهادت څخه رجوع وکړي، نو پر یوه گواه به هم هیڅ شی نه واجبیږي، لېکن که یو بل گواه هم ورسره یو ځای سي يعني ټوله دوه گواهان رجوع وکړي، نو بیا به پر هغوی دواړو حد قذف جاری کیږي، او دایو گواه به د دیت د خلورمي حصې (ربع) ضامن هم وي، لکه په تېر عبارت کي چي په دې هکله تفصیل ذکر سو. په لَمَّا ذَكَرْنَا سره صاحب د هدايې رَحْمَةُ اللهِ هغه ته اشاره کړې ده.

د گواهي د غلطېدلو په صورت کي د مرجوم د دیت مسئله

وَإِنْ شَهِدَ أَزْوَاجٌ عَلَى رَجُلٍ بِالزَّانَا او که خلورو گواهانو د یو سړي په خلاف د زنا گواهي ورکړه فَزَكُوا بِيَادِ گواهانو تزکیه بیان کړی سوه ایعني بیان نور خلکو د گواهانو تزکیه او تعدیل وکړي چي دغه گواهان عادل او شهادت قابله خلک دي اَوْ فَرَجَمَ او اد گواهانو د گواهي امشهود علیه رجم کړی سو فَإِذَا الشَّهَدُ مَجُوشِ أَوْ عَيْدٌ تر دې وروسته وروسته معلومه سوه چي گواهان خو مجوسیان یا غلامان دي فَالِدِيَّةُ عَلَى الْمَرْكُزَيْنِ عِنْدَ أَنْ حَقِيقَةً ﴿١٠﴾ نو اد مرجوم ادیت به دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز پر تزکیه کونکو خلک واجب وي مَعْنَاهُ: إِذَا رَجَعُوا عَنِ التَّزْكِيَةِ ددې مطلب دادی: چي کله مَرْكُزَيْنِ له تزکیه څخه رجوع وکړي وَقَالَ: هُوَ عَلَى بَيْتِ الْمَالِ او صاحبین رَحْمَتُ اللهِ فرمایي: چي دیت به پر بیت المال واجب وي وَقِيلَ: هَذَا إِذَا قَالُوا:

• القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحْمَةُ اللهِ، كما ذكر في الدر المختار (ج: ٣، ص: ١٧٦). [القول الرابع: ج: ١، ص: ٢٤٨]

تَعَمَّدْنَا التَّزْكِيَةَ مَعَ عَلَيْنَا بِحَالِهِمْ او وړيل سوي دي: چي دا حكم په هغه صورت كي دى كله چي مُزكين اداسي او وايي: چي موږ د گواهانو په حالت د خبرېدلو باوجود دهغو تزكيه قصد كړې وه لَهْنَا: اَنَّهُمْ اُتْنُوْا عَلَى الشُّهُودِ خَيْرًا د صاحبينو دليل دا دى: چي مُزكينو دهغه گواهانو د ښه والي او عادلوالي تعريف كړى دى فَصَارَ كَمَا إِذَا اُتْنُوْا عَلَى الشُّهُودِ عَلَيْهِ خَيْرًا بِأَنْ شَهِدُوا بِإِحْصَانِهِ نو دا داسي سولكه هغوى چي د مشهود عليه د ښه والي تعريف وكړي په دې توگه چي دهغه د محصنوالي گواهي وركړي وَلَهُ: أَنَّ الشَّهَادَةَ إِنَّمَا تَصِيرُ حُجَّةً عَامِلَةً بِالتَّزْكِيَةِ دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دليل دا دى چي شهادت په تزكيه سره فعال حجت جوړېږي ايمني شهادت فقط په تزكيه سره عمل او اثر كوي او حجت گرځي ا فَكَانَتِ التَّزْكِيَةُ فِي مَعْنَى عِلَّةِ الْعِلَّةِ نو تزكيه به د علت د علت اسبب السبب ا په معنى سره وي فَيُضَافُ الْحُكْمُ إِلَيْهَا نو ځكه به حكم د هغه اعلة العلة او طرف ته منسوب كيږي بِخِلَافِ شُهَدِ الْإِحْصَانِ په خلاف د احصان د گواهانو لِأَنَّهُ مَحْضُ الشَّرْطِ ځكه چي هغه محض يو شرط دى وَلَا فَرْقَ بَيْنَ مَا إِذَا شَهِدُوا بِلَفْظَةِ الشَّهَادَةِ أَوْ أَخْبَرُوا او په دې كي هيڅ فرق نسته چي مُزكين د شهادت په لفظ سره گواهي وركړي يا د خبرو وركولو په لفظ سره وَهَذَا إِذَا أَخْبَرُوا بِالْحَرِيَّةِ وَالْإِسْلَامِ او دا حكم په هغه صورت كي دى كله چي دوى مُزكينو د آزادۍ او اسلام خبر وركړى وى أَمَّا إِذَا قَالُوا: هُمْ عُدُولٌ وَظَهَرُوا عَيْبًا لِهَکِن كۀ دوى ويلي وي: چي گواهان عادلان دي او ابيان گواهان غلامان ښكاره سي لَا يَضْمَنُونَ نو ا په دې صورت كي ا به مُزكين ضامن نه وي لِأَنَّ الْعَبْدَ قَدْ يَكُونُ عَدْلًا ځكه چي ځيني وخت غلام اهم ا عادل وي وَلَا ضَمَانَ عَلَى الشُّهُودِ او پر گواهانو به اهم ا ضامن نه وي لِأَنَّهُ لَمْ يَقَعْ كَلَامُهُمْ شَهَادَةً ځكه چي د دوى كلام شهادت واقع نه سو وَلَا يَحْدُونَ حَدَّ الْقَذْفِ او پر هغوى به حد قذف اهم ا نه جاري كيږي لِأَنَّهُمْ قَذَفُوا حَيًّا وَقَدْ مَاتَ ځكه چي هغو پر ژوندي كس باندي تهمت لگولى وو او هغه اخوامر سو فَلَا يُورَثُ عَنْهُ نو ځكه به له هغه څخه اخوك ا نه وارث كيږي ايمني داسي كېداى نه سي چي دهغه تر مرگ وروسته يو قريب د هغه د حد قذف وارث جوړ سي او د هغه د حد قذف مطالبه وكړي. ځكه چي په حد قذف كي ميراث نه چلېږي ا.

اللفات: ﴿زُكِّوا﴾ د تفعليل له باب څخه د جمع مذكر غائب ماضي مجهولي صيغه ده: تزكيه كول. د يو چا پاكوالي او صفوالي بيانول. ﴿عَيِّنِدْ﴾ جمع د عَيْنَدُ ده: غلام. مريى. ﴿مُزَكِّينَ﴾ د تفعليل جمع اسم فاعل دى: تزكيه كونكي خلگ. ﴿تَعَمَّدْنَا﴾ د تفعل ماضي ده: قصد ايو كار كول (په قصده

کول)، **﴿اَلْتَّوْبَةُ﴾** د افعال ماضي ده: ثنا بيانول، تعريف کول، **﴿لَا يُؤْرَثُ﴾** د سمع له باب څخه د نفي مجهول صيغه ده: وارث کېدل، وارث جوړېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که دیو چا په خلاف څلورو گواهانو د زنا گواهي ورکړه، او یو څو خلکو د دې گواهانو تعدیل او تزکیه بیان کړه (یعني دوی یې عادلان او صفا خلک وگرځول او د شهادت قابل یې وشمارل)، او بیا د دې گواهانو د شهادت په وجه مشهود علیه رجم کړی سو: وروسته معلومه سوه چي مشهود علیه خو مجوسي یا غلام وو، او تزکیه کونکو خلکو له خپل تزکیه څخه رجوع وکړه او دایې ویل چي موږ د دې گواهانو په فاسقوالي یا غلاموالي خبر وو، لېکن موږ قصداً دا خبره پټه کړه او هغوی مو (ستاسي په مخکي) عادلان ثابت کړل، نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز به د مرجوم دیت پر دغه مُزکینو (تعدیل کونکو خلکو) باندي واجب وي، لېکن صاحبین رَحْمَتُهُمَا اللهُ فرمایي چي دادیت به پر بیت المال واجب وي.

د صاحبینو دلیل: دادی چي مُزکینو په خپله تزکیه سره په گواهانو کي خیر او عدالت ثابت کړی او په خپله تزکیه سره یې د دوی ښه والی بیان کړی (چي دا غوره او معتمد خلک دي، مطلب دا چي د صاحبینو په نېز تزکیه د علت په درجه کي نه ده)، لهندا څرنګه چي د مشهود علیه (مجرم) په باره کي یو څوک خلک دا گواهي ورکړي چي هغه مُحْصَن دی او وروسته معلومه سي چي هغه محصن نه دی، نو پر هغه خلکو کي دیت نه واجبيږي، همداسي به دلته هم پر مُزکینو دیت نه واجبيږي، نو د مشهود علیه رجم د قاضي په حکم او فیصله سره لازم سو (یعني گواکي هغه فقط د قاضي په فیصله سره رجم سوی دی)، نو ځکه به پر بیت المال دیت واجب وي (چي دهغه خون ضایع نه سي).

دامام صاحب دلیل: دادی چي زنا په شهادت سره ثابتیږي، او شهادت بیا په تزکیه سره د حُجَّت قابل ګرځي، نو د رجم لپاره تزکیه علّة العلة (د علت، علت) وګرځېده (مطلب دا چي تزکیه د علت په درجه کي ده)، نو ځکه به حکم د هغه و طرف ته منسویږي (ځکه څرنګه چي د علت و طرف ته د حکم نسبت کیږي، همداسي به د علت العلة و طرف ته هم د حکم نسبت کیږي)، نو ځکه موږ (امام صاحب) وایو چي که مُزکین له تزکیه څخه رجوع وکړي، نو پر هغو به دیت واجب وي.

بخلاف شهود الإحصان إلخ: د دې حاصل دادی چي د احصان گواهي محض دیو شرط په درجه کي ده، د علت په درجه کي نه ده، ځکه کوم خلک چي د مشهود علیه (مجرم) په باره کي دا گواهي ورکړي چي مشهود علیه محصن دی نو مشهود علیه به رجم سي، او که چیري هغه محصن نه وی نو په دُرو به ووهل سي (معلومه سوه چي د احصان گواهي ورکول محض یو شرط دی او د علت په درجه کي نه ده)، نو ځکه به د احصان پر گواهانو دیت او ضمان نه واجبيږي، لېکن تزکیه د علت په درجه کي ده،

او په قیاس کې پر هغه قصاص واجبیږي لَا تُهْلِكُ نَفْسًا مَعْصُومَةً بِغَيْرِ حَقِّ ځکه چې هغه په ناحقه سره یو معصوم ابې گناه نفس قتل کړی وَجَهْ إِلَّا سِتْحَسَانٍ: اَن الْقَضَاءَ صَحِيحًا ظَاهِرًا وَقَتَّ الْقَتْلُ د استحسان دلیل دا دی: چې په ظاهري توګه د قتل کولو په وخت کې اد قاضي قضاء صحیح وه فَأَوْرَثَ شُبُهَةً نو هغه شبهه پیدا کړه بِخِلَافِ مَا إِذَا قَتَلَهُ قَبْلَ الْقَضَاءِ په خلاف د هغه صورت کله چې هغه تر قضاء مخکې مشهود علیه قتل کړی وي لِأَنَّ الشَّهَادَةَ لَمْ تَصِرْ حُجَّةً بَعْدُ ځکه چې شهادت تر اوسه حجت ګرځېدلې نه دی أَحْكَه مخکې ذکر سوه چې شهادت د قاضي په قضاء سره حجت ګرځي وَلَا أَنَّهُ ظَنُّهُ مُبَاهَا الدَّمِ مُغْتَبَدًا عَلَى دَلِيلٍ مُّبِينٍ او ځکه چې قاتل په یورو کونکي دلیل باندي په اعتماد کولو سره د هغه خون روا ګڼلې دی فَصَارَ كَمَا إِذَا ظَنُّهُ حَرَبِيًّا وَعَلَيْهِ عَلَامَتُهُمْ نو داسي سولکه قاتل چې هغه حربي ګڼلې وي او پر هغه د حریبانو نښاني هم وي انو په داسي صورت کې خو قاتل غازي ګرځي، قصاص خو هلته پرېږده! نو ځکه به په پورتنی صورت کې پر قاتل قصاص نه واجبیږي، بلکې فقط دیت به واجبیږي وَتَجِبُ الدِّيَّةُ فِي مَالِهِ اودا دیت به د قاتل په مال کې واجب وي لِأَنَّهُ عَمْدٌ ځکه چې دا قتل عمد دی وَالْعَوَاقِلُ لَا تَغْفِلُ الْعَمْدَ او عاقله د قتل عمد دیت نه اداء کوي وَيَجِبُ ذَلِكَ فِي ثَلَاثِ سِنِينَ اودا دیت به په دریو کالو کې واجب وي لِأَنَّهُ وَجَبَ بِنَفْسِ الْقَتْلِ ځکه چې هغه خاص د قتل په وجه واجب سوی دی وَإِنْ رُجِمَ ثُمَّ وَجِدُوا عَيْبًا او که مشهود علیه رجم کړی سي او ا تر دې وروسته ګواهان غلامان وموندل سي فَالدِّيَّةُ عَلَى بَيْتِ الْبَالِ نو دیت به پر بیت المال واجب وي لِأَنَّهُ امْتَثَلَ أَمْرَ الْإِمَامِ ځکه چې ا په دې صورت کې ا قاتل دامام د حکم اطاعت وکړی اهغه قصدا دا کار نه وکړی فَتَقَلَّ فِعْلُهُ إِلَيْهِ نو ځکه به د هغه فعل د امام و طرف ته منتقل کیږي وَلَوْ بَاشَرَهُ بِنَفْسِهِ او که امام بذات خود هغه رجم کړي وای تَجِبُ الدِّيَّةُ فِي بَيْتِ الْبَالِ لِمَا ذَكَرْنَا نو دیت به پر امام واجبهی (د هغه دلیل په وجه کوم چې موږ ذکر کړی) كَذَا هَذَا همداسي به دا هم وي ایغني همداسي به دلته هم دیت فقط پر بیت المال واجبیږي بِخِلَافِ مَا إِذَا ضَرَبَ عُنُقَهُ په خلاف د هغه صورت کله چې هغه مشهود علیه قتل کړي

لَأَنَّهُ لَمْ يَأْتِ بِأَمْرِهِ حُكْمٌ چي ا په دې صورت کي ا قاتل د امام د حکم اطاعت نه دي کړې وَإِذَا شَهِدُوا عَلَى رَجُلٍ بِالزَّيْنَةِ او کله چي خلور گواهان د يو سړي په خلاف د زنا گواهي ورکړي وَقَالُوا: تَعَمَّدُنَا النَّظَرَ او ووايي: چي موږ قصداً ادسړي او بنځي شرمگاه ته او کتل فَبَلَّغْتُمْ شَهَادَتَهُمْ نو د دوی شهادت به قبلېږي لَأَنَّهُ يُبَاحُ النَّظَرُ لَهُمْ ضَرْوَةً تَحْتِلُ الشَّهَادَةَ حُكْمٌ چي د شهادت اخيستلو او د گواه جوړېدل او د ضرورت په خاطر د هغو لپاره کتل روا دي فَأَشْبَهَ الطَّبِيبَ وَالْقَابِلَةَ نو دا د کتلو مسئله اد ډاکټر او دايي اد مسئلې اسره مشابهه سوه.

اللغات: ﴿رَجْمٌ﴾ د نصر مصدر دی: رجم کول، سنگسارول. ﴿مُبْنِيحٌ﴾ د افعال اسم فاعل دی: حلالونکی، روا کونکی (رواينست ورکونکی)، ﴿عَوَاقِلٌ﴾ جمع د عَاقِلَة ده: د قاتل نژدې قربان، ﴿لَا تَغْعَلْ﴾ د ضرب له باب څخه د نفی صيغه ده: دیت اداء کول، ﴿امْتَكِلْ﴾ د افعال ماضي ده: اطاعت کول، حکم منل، ﴿لَمْ يَأْتِ بِأَمْرِهِ﴾ فرمانبرداري کول، امر پر ځای کول (حکم منل).

تشریح: مسئله: داده که دیو سړي په خلاف خلورو خلکو گواهي ورکړه، او قاضي پر هغه (مشهود عليه) د رجم حکم صادر کړی او په دې حالت کي یو سړي پر مشهود عليه گزار وکړی او هغه یې قتل کړی، وروسته معلومه سوه چي ټوله گواهان غلامان ول، نو پر قاتل به استحساناً دیت واجب وي. حالانکي د قیاس تقاضا داده چي پر هغه دي قصاص واجب سي، ځکه چي قاتل په ناحقه یو معصوم نفس قتل کړی، او ناحقه قتل قصاص موجب دی (یعني په ناحقه قتل سره قصاص واجبېږي): د استحسان دلیل دا دی چي د قاتل د قتل په وخت کي په ښکاره توگه د قاضي د رجم حکم او فیصله صحیح وه، نو دغه صحت د قصاص په وجوب کي شبهه پیدا کړه، او په شبهه سره قصاص نه واجبېږي، نو ځکه به پر قاتل فقط دیت واجبېږي، نه قصاص. ها! که چيري دغه سړي د قاضي تر قضاء او فیصلې مخکي مشهود عليه قتل کړي وای نو پر هغه به قصاص واجبېدای، ځکه چي تر قضاء مخکي د گواهانو خبره د شهادت په درجه که نه وي لهذا هغه به د قصاص په وجوب کي شبهه نه پیدا کوي.

د استحسان دویم دلیل دا دی چي کله دلته قاضي پر مشهود عليه (مجرم) د رجم فیصله وکړه، نو دا فیصله د مشهود عليه د مباح الدم کېدلو دلیل سو (چي د هغه خون او وژل روا دي)، نو قاتل پر همدې دلیل اعتماد وکړی او هغه یې قتل کړی، نو په دې حواله سره هم د قاتل د قتل په ناحقوالي کي شبهه پیدا سوه، نو ځکه به پر قاتل فقط دیت واجبېږي چي هغه به د قاتل له مال څخه اداء کیږي.

ځکه چې دا په حقیقت کې قتل عمد دی او عاقله د قتل عمد دیت نه ورکوي (بلکې هغه فقط د قاتل له مال څخه اداء کيږي). او څرنګه چې د اديت په حقیقت کې د قتل په وجه واجب سوی دی، نو ځکه به هغه په دریو کالو کې دننه اداء کيږي.

وان رجم الخ: فرمایي که قاضي پر مشهود عليه (مجرم) درج حکم صادر کړي او هغه رجم کړی سی، تر دې وروسته معلومه سي چې گواهان غلامان ول، نو په دې صورت کې به د مرجوم دیت پر بیت المال واجب وي. ځکه چې د جلاد او رجم کونکي فعل د قاضي و طرف منتقل سو. ځکه چې هغه د قاضي په حکم سره مشهود عليه رجم کړی دی. او که چیرې قاضي په خپله یو څوک رجم وکړي او وروسته گواهان غلامان ثابت سي نو د هغه دیت پر بیت المال واجب وي، لهذا په دې صورت کې به هم فقط پر بیت المال د هغه دیت واجب وي. لېکن که د قاضي درج حکم تر حکم کولو وروسته یو څوک مشهود عليه قتل کړي، نویا به پر قاتل دیت واجب وي (لکه اوس چې د مسئلې بیان سوه). ځکه چې قاضي درج حکم کړی وو، نه د قتل، نو ځکه به د قاتل فعل د قاتل و طرف ته نه منتقل کيږي بلکې د قاتل سره به خاص وي او فقط قاتل به د دیت ضامن وي.

واذا شهدوا الخ: د دې حاصل دای چې که څلورو خلکو د یو سړي په خلاف د زنا گواهي ورکړه او یې وریل چې موږ قصداً د هغه او بنځي شرمګاه ته وکتل د دې لپاره چې هیڅ شبهه پاته نه سي (او په پوره توګه موږ ته معلومه سي چې داسې او بنځه رښتیا زنا کونکی دی)، نو د هغو گواهي به قبلېږي: ځکه چې د گواه جوړېدلو د ضرورت په خاطر دغه ځای ته کتل د گواهانو لپاره روادې، لکه څرنګه چې د ضرورت په وخت کې د ډاکټر او دایي لپاره دته ځای ته کتل روادې او هغوی په دې سره فاسقان نه ګرځي (ځکه چې یو څوک هغه وخت په کتلو سره فاسق ګرځي، کله چې په قصدي ډول بېله ضرورت شرمګاه ته وګوري).

او که چیرې گواهان د خوند اخیستلو لپاره هغه ته وګوري، نو دوی به فاسقان او مردود الشهادة ګرځي. او شهادت به یې نه قبلېږي.

له محصنوالي څخه د زاني د انکار کولو حکم

وَإِذَا شَهِدَ أَرْبَعَةٌ عَلَى رَجُلٍ بِالزَّانَا أَوْ كَ خَلُورِ وَغَوَاهِنِ دِيوَسْرِي فِي خِلَافِ زَنَّا غَوَاهِي وَرَكَرِهَ فَلَكُمْ الْإِحْصَانُ لَيْكُنْ هُنَا سَرِي امْشَهُودَ عَلَيْهِ أَلْ خَيْلُ مُحْصَنٍ كَبَدْلُو څخه انکار وکړی وَلَهُ امْرَأَتُهُ قَدْ وَكَدَتْ مِنْهُ حَالُ دَا چې هغه یوه داسې بنځه اهم ادرلوده چې له ده څخه د هغې بچی سوی وو قَوْلُهُ يُرْجَمُ نو هغه به رجم کيږي مَعْنَاهُ: أَنْ يُنْكَرَ الدُّخُولَ بَعْدَ دُجُودِ سَائِرِ الشَّرَائِطِ د دې مطلب دای: چې هغه سړي د احصان د ټولو شرائطو

تر موجود بدل وروسته انکار کړی وي ايمني چي په هغه کي د احصان ټوله شرائط موجود وي او بيا هغه انکار کړی وي
لَا تَزْنِ الْفَرْسُ بِشَبَابِ النَّسَبِ مِنْهُ حُكْمٌ بِالْذُّخُولِ عَلَيْهِ حُكْمٌ چي له هغه څخه د نسب ثابتېدلو حکم د هغه د
دخول کولو حکم دی وَلِهَذَا الْوُطْلَقُهَا يُعَقَّبُ الرَّجْعَةُ همدا وجه که هغه خپل دغه بُسْخِي ته طلاق ورکړي نو
تر طلاق وروسته به هغه درجعت حقدار وي وَالْإِحْصَانُ يَثْبُتُ بِهِ او په داسي دليل سره احصان ثابتېږي
فَإِنْ لَمْ تَكُنْ وَلَدَتْ مِنْهُ لېکن که له هغه څخه د بُسْخِي بچي پيدا سوي نه وو وَشَهِدَ عَلَيْهِ بِالْإِحْصَانِ رَجُلٌ
وَأَمْرَانِ او ايا يوه سړي او دوو بُسْخُو د هغه د محصنوالي گواهي ورکړه رُجِمَ نو هغه به رجم کيږي خِلَافًا
لِرُفُوفٍ وَالشَّافِعِيِّ په خلاف د امام زفر او امام شافعي رَحِمَهُمَا اللَّهُ فَالشَّافِعِيُّ مَرَّ عَلَى أَصْلِهِ نو امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ
اخوا پر اصول تللی دی أَنَّ شَهَادَتَهُنَّ غَيْرُ مَقْبُولَةٍ فِي غَيْرِ الْأَمْوَالِ اد هغه اصول دا دی چي له مالونو څخه
بغير ا په نورو معاملاتو کي اد بُسْخُو گواهي مقبوله نه ده وَزُفَرٌ يَقُولُ: أَنَّهُ شَرَطَ فِي مَعْنَى الْعِلَّةِ او امام زفر رَحِمَهُ
الله فرمايي: چي احصان داسي شرط دی کوم چي د علت په معنی سره دی لَا أَنَّ الْجَنَائَةَ تَتَغَلَّظُ عِنْدَهُ حُكْمٌ
چي د احصان په صورت کي رم سختېږي فَيُضَافُ الْحُكْمُ إِلَيْهِ او حکم د احصان و طرف منسوب کيږي
فَأَشْبَهَ حَقِيقَةَ الْعِلَّةِ نو احصان د حقيقي علت سره مشابه سو فَلَا تُقْبَلُ شَهَادَةُ النِّسَاءِ فِيهِ نو حُكْمٌ به په دې
کي د بُسْخُو گواهي نه قبلېږي اخْتِيَالًا لِلدَّرَرِ د دې لپاره چي د "حد" دفع کولو ته يو حيله جوړه سي فَصَارَ
كَمَا إِذَا شَهِدَ ذِمِّيَانِ عَلَى ذِمِّي رَجُلٌ عَبْدُهُ الْمُسْلِمُ: أَنَّهُ اعْتَقَهُ قَبْلَ الزَّانَا نو داسي سو لکه دوه ذميان چي د يو بل
داسي ذمي په خلاف (چي د هغه مسلمان غلام زنا کړې وي) دا گواهي ورکړي: چي هغه تر زنا مخکي دغه
غلام آزاد کړی دی لَا تُقْبَلُ نو دا گواهي به نه قبلېږي لِمَا ذَكَرْنَا د هغه دليل په وجه کوم چي موږ ذکر کړی
وَلَكِنَّا: أَنَّ الْإِحْصَانَ عِبَارَةٌ عَنِ الْخِصَالِ الْحَبِيدَةِ زموږ دليل دا دی: چي احصان د غوره صفتونو نوم دی وَأَنَّهَا
مَانِعَةٌ مِنَ الزَّانَا عَلَى مَا ذَكَرْنَا او هغه صفتونه امحصن له زنا څخه منع کوي، لکه مخکي چي موږ ذکر کړه
فَلَا يَكُونُ فِي مَعْنَى الْعِلَّةِ نو حُكْمٌ به احصان د علت په معنی کي نه وي وَصَارَ كَمَا إِذَا شَهِدُوا بِهِ فِي غَيْرِ هَذِهِ
الْحَالَةِ نو داسي سو لکه گواهانو چي له دې حالت څخه بغير ا په بل حالت کي ا گواهي ورکړې وي بِخِلَافِ
مَا ذَكَرَ په خلاف د هغه مثال کوم چي امام زفر رَحِمَهُ اللَّهُ ذکر کړی ا چي که دوه ذميان د يو بل داسي ذمي په
خلاف... الخ لَاَنَّ الْعَشْقَ يَثْبُتُ بِشَهَادَتَيْهَا حُكْمٌ چي د هغو ادوو ذميانو ا په شهادت سره آزادي ثابتېږي
وَأَمَّا لَا يَثْبُتُ سَبْقُ الشَّارِعِ لِأَنَّهُ يُنْكَرُهُ الْمُسْلِمُ أَوْ يَنْقَضِرُ بِهِ الْمُسْلِمُ لېکن تر تاريخ ايمني تر زنا مخکي به

آزادي نه ثابتيري، ځکه چي مسلمان له دې څخه انکار کوي يا په دې سره مسلمان ته ضرر رسيږي **قَرَأَ رَجْمَ شُهُودِ الْإِحْصَانِ** او که د احصان گواهان له خپلي گواهي څخه رجوع وکړي **لَا يَفْتَنُونَ عِنْدَنَا** نو زموږ په نېز به نه ضامن کيږي **خِلَافًا لِرَفْرِ** په خلاف د امام زفر **رَجَبَهُ** الله **وَهُوَ فَرَعٌ مَا تَقَدَّرَ** او دا د مخکي ذکر سوي اختلاف فرع ده.

اللفات: **«إِحْصَان»** د افعال مصدر دی: آزاد، مسلمان او واده والا کېدل، محصن کېدل (محضوالي). **«وَلَدَتْ»** د ضرب ماضي ده: بچی زېږول (پيدا کېدل)، **«يُعَقَّبُ»** د تفعیل مضارع ده: وروسته راوړل وروسته ثابتول، **«يُعَقَّبُ الرَّجْعَةُ أَصْلِي** مطلب دای چي: دا طلاق تر ځان وروسته د خاوند لپاره رجعت ثابتوي، **«يَتَغَلَّظُ»** د تفعیل مضارع ده: سختېدل، **«خِصَالُ»** جمع د **خُصْلَةٍ** ده: خوی، عادت، صفت، **«يَتَقَفَّرُ»** د تفعیل مضارع ده: ضرر او تکلیف رسېدل.

تشریح: مسئله: داده که خلورو گواهانو د یو سړي په خلاف گواهي ورکړه چي هغه زنا کړې ده او هغه محصن دی يعني درجم مستحق دی، لېکن هغه له خپل محضوالي څخه انکار وکړي، حالانکي د هغه یوه ښځه وه چي له هغې څخه یې یو بچی هم درلودی، نو دا ښځه او هلک د هغه پر احصان دلیل جوړيږي او هغه به رجم کيږي، ځکه کله چي د هغه سره د یو بچي نسب ثابت دی نو ښکاره خبره ده چي هغه به په ښځي دخول کړی وي، ځکه چي له دخول څخه بغير بچی پيدا کېدای نه سي، همدا وجه که هغه سړی اوس خپلي ښځي ته طلاق ورکړي نو درجعت مستحق به وي (يعني د هغه پر ښځي به طلاق رجعي واقع کيږي، ځکه چي بچی پيدا سوی دی)، حالانکي تر دخول مخکي د طلاق ورکولو په صورت کي خاوند درجعت مستحق نه ګرځي، نو دا د دې خبري دلیل دی چي هغه محصن دی، نو ځکه به رجم کيږي.

او که هغه سړی هيڅ بچی نه لري لېکن یوه سړي او دوو ښځو د هغه د محضوالي گواهي ورکړي، نو هم به زموږ په نېز هغه رجم کيږي، لېکن د امام شافعي او امام زفر **رَجَبَهُ** الله په نېز به هغه نه رجم کيږي، امام شافعي **رَجَبَهُ** الله خو په دې سلسله کي پر خپل اصول قائم دی چي له أموالو څخه بغير په نورو معاملاتو کي د ښځو شهادت (گواهي) مقبوله نه ده، او څرنگه چي احصان هم مال نه دی، نو ځکه به په احصان کي هم د ښځو گواهي نه قبلېږي، او د امام زفر **رَجَبَهُ** الله دلیل دا دی چي احصان داسي شرط دی کوم چي د علت په معنی سره دی ځکه چي په محضوالي سره د زاني جرم درنېږي او د همدې احصان و طرف ته (درجم) حکم منسويږي، لهذا احصان د حقيقي علت يعني د زنا په څير سو، او په زنا کي د ښځو شهادت نه قبلېږي، لهذا په احصان کي به هم د هغوی شهادت نه قبلېږي، د دې مثال دا دی چي که د یوه ذمي سړي مسلمان غلام زنا وکړه او دوو ذميانو خلکو د دې ذمي مالک په خلاف دا گواهي ورکړه چي هغه تر زنا مخکي خپل دغه غلام آزاد کړی دی (يعني دغه غلام د آزادی په حالت کي زنا کړې ده، لهذا هغه دي سل درې ووهل سي، نه پنځوس درې) نو دا شهادت

به نه قبليري او دې شهادت په وجه به غلام ته سزانه ورکول کيږي، ځکه چې دا شهادت هم د علت په معنی سره دی ځکه چې د إحصان په څیر دې شهادت مقصود هم پر مسلمان غلام د سزا تکميل (او بشپړتيا) ده (چې د غلام سزا دي درنه سي او هغه دي پوره سل درې ووهل سي). نو څرنگه چې دلته د ذميانو گواهي نه قبليري، همداسي به د إحصان په باره کي د بنځي گواهي هم نه قبليري.

زموږ دليل دا دی چې إحصان په انسان کي یو ښه صفت او غوره خصلت دی چې مسلمان له زنا څخه منع کوي (لکه مخکي چې په دې هکله پوره بحث وسو). نو ځکه به دا د علت په معنی سره نه وي (يعني د إحصان شهادت به د زنا د شهادت په درجه کي نه وي). او کوم شهادت چې هم د إحصان په باره کي وي هغه به قبليري، او دې مثال دا دی لکه یو سړی او دوی بنځي چې د یو چا په خلاف له زنا څخه بنځي د بل حالت گواهي ورکړي، مثلاً یو سړی او دوی بنځي وايي چې هغه د فلاني بنځي سره نکاح کړې ده نو دوی گواهي به قبليري، لهندا څرنگه چې له زنا څخه بنځي په بل حالت کي د بنځو شهادت قبليري، همداسي به د إحصان په باره کي هم د بنځو شهادت قبليري. (أثمار الهداية ج: ۶، ص: ۲۹۸)

بغلاف ما ذکر إلخ: په دې سره امام زفر رَحِمَهُ اللهُ ته جواب ورکوي. حاصل یې دا دی چې دلته د دوو ذميانو شهادت پر دوه قسمه دی: ① یو دا چې د ذميانو په شهادت سره د غلام آزادي ثابتول، نو دا ثابتيري. ② او بل دا چې تر زنا مخکي د غلام آزادول، دا نه ثابتيري، ځکه چې مسلمان غلام له دې څخه انکار کوي. او په دې سره مسلمان ته نقصان رسيږي (چې د هغه سزا به کامله او بشپړ وگرځي)، او که چيري بيا هم موږ د دې ذميانو په شهادت سره تر زنا مخکي د غلام آزادول ثابت کړو، نو د مسلمان په خلاف به د کافر شهادت معتبر او مقبول وگرځي، کوم چې صحيح نه دي، نو په دې وجه به دا شهادت نه قبليري.

فإن رجم إلخ: د دې حاصل دا دی چې که گواهانو د یو سړي پر محضوالي گواهي ورکړه چې د هغه په وجه سړی رجم کړی سو، وروسته گواهانو له خپل شهادت څخه رجوع وکړه، نو دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز به پر گواهانو د دیت ضمان واجب وي، ځکه چې د هغه په نېز إحصان د علت په معنی سره نه دی (يعني د إحصان شهادت د زنا د شهادت په درجه کي نه دی، او د رجم کېدلو سبب نه دی)، بلکي هغه فقط د شرط په درجه کي دی.

او څرنگه چې دامام زفر رَحِمَهُ اللهُ په نېز إحصان د علت په معنی سره دی (يعني د إحصان شهادت د زنا په درجه کي دی او د رجم کېدلو سبب دی)، نو ځکه به د رجوع کولو په صورت کي پر گواهانو د دیت ضمان واجب وي. والله أعلم علمه أتم

بَابُ حَدِّ الشُّرْبِ

(دا) باب د شرابو چينبلو د حد (په بيان كي) دی

تشریح: د زنا د حد بيان ځکه د شرابو د حد له بيان څخه مخکي ذکر سوی دی چي د زنا سزا د شرابو تر سزا زیاته سخته ده، او د زنا په حد کي نفس قتل کيږي او سنگسار کيږي، لېکن د شرابو په حد کي نفس ته سزا او تکلیف ورکول کيږي، نو په دې وجه د زنا د حد مسئلې مخکي بيان سوي، او اوس د شرابو د حد مسئلې بيان کيږي.

د شرابو د گواهي ورکولو يا د شرابي د نيول کېدلو په صورت کي د حد بيان

وَمَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ أَوْ خُوكَ چي شراب وچينبي فَأُخِذَ وَرِيحُهَا مَوْجُودًا^۱ او اييا هغه نيول سي په داسي حال کي چي (په خوله کي يې) د شرابو بوی موجود وي أَوْ جَاءُوا بِهِ سَكْرَانٍ يا خلگ هغه د نشه په حال کي راوړي فَشَهِدَ الشُّهُودُ عَلَيْهِ بِذَلِكَ او گواهان د هغه د شراب چينبلو گواهي ورکړي فَعَلَيْهِ الْحَدُّ نو پر هغه به حد اواجب اوي وَكَذَلِكَ إِذَا أَكْرَمَ وَرِيحُهَا مَوْجُودًا^۲ او همدارنگه که هغه اقرار وکړي په داسي حال کي چي د شرابو بوی موجود وي انو هم به حد پر جاري کيږي لِأَنَّ جَنَائَةَ الشُّرْبِ قَدْ ظَهَرَتْ ځکه چي د شراب چينبلو جرم ښکاره سو وَلَمْ يَتَقَادِمِ الْعَهْدُ او مودت اهم! پخوانی سوی نه دی ايغني وخت هم ډېر تېر سوی نه دی وَالْأَصْلُ فِيهِ قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ^۳: مَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ فَأَجِدْهُ فَإِنْ عَادَ فَأَجِدْهُ^۴ او اصل په دې سلسله کي د نبي کریم ﷺ دا فرمان دی: څوک چي شراب وچينبي نو تاسي هغه ته د درو سزا ورکړئ! او که چيري هغه بيا دا کار وکړي نو بيا درو سزا ورکړئ! وَإِنْ أَكْرَمَ بَعْدَ ذَلِكَ رَأَيْتَ أَنَّهَا^۵ او که د شرابو د بوی تر ختمېدلو وروسته هغه اد شراب چينبلو اقرار وکړي لَمْ يُحَدِّثْ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَأَبِي يُوسُفَ نو د شيخينو راجعاً الله په نېز به پر هغه حد نه جاري کيږي وَقَالَ مُحَمَّدٌ^۶: يُحَدُّ او امام محمد رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي پر هغه به حد جاري کيږي وَكَذَلِكَ إِذَا شَهِدُوا عَلَيْهِ بَعْدَ مَا ذَهَبَ رِيحُهَا او همدارنگه که تر بوی ختمېدلو وروسته

۱. تخریج: رواد ابو داؤد، رقم الحديث: ۲۲۸۲.

۲. القول الرابع: قول محمد رَحِمَهُ اللهُ، كما ذكر في رد المحتار (ج: ۳، ص: ۱۸۰)، وكذا في مجمع الأنهر (ج: ۱، ص: ۶۱۱).

۳. وكذا في الفتح (ج: ۵، ص: ۷۸). القول الرابع (ج: ۱، ص: ۲۵۰).

خلګ د هغه په خلاف گواهي ورکړي لَمْ يُعَدَّ عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ وَأَبْنِ يُونُسَ نو اهم ا به دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په
 نه پر هغه حد نه جاري کيږي وَقَالَ مُحَمَّدٌ: يُعَدُّ او امام محمد رَحْمَةُ اللهِ فرمايلي دي: چي حد به پر جاري
 کيږي فَالْتَقَادُ مِنْ قَبُولِ الشَّهَادَةِ بِالْإِتِّفَاقِ احاصل دا چي اتقادم بالاتفاق د شهادت قبوليت منع کوي
غَيْرَ أَنَّهُ مُقَدَّرٌ بِالزَّمَانِ عِنْدَهُ خو دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نهز تقام په زمانه ايوي مياشتي اسره اندازه سوی
 دی اعْتِبَارًا بِحَدِّ الزَّمَانِ د زنا پر حد باندي په قياس کولو سره وَهَذَا لِأَنَّ التَّأْخِيرَ يَتَحَقَّقُ بِضَوْءِ الزَّمَانِ او دا
 حُکْم چي د زمانې ايوي مياشتي ا په تېرېدلو سره تأخير او تقادم ثابتيږي وَالرَّائِحَةُ قَدْ تَكُونُ مِنْ غَيْرِهِ او
 بوی حيني وخت له شرابو څخه بغير ادبل شي اوي كَمَا قِيلَ لکه څرنګه چي ا په دې شعر کي اوږل سوي
 دي: "يَقُولُونَ لِي إِنَّكَ شَرِبْتَ مَدَامَةً خلګ ما ته وايي چي ته خپل خوله بوی کره! تا شراب چينېلي دي
قُلْتُ لَهُمْ لَا بَلْ أَكَلْتُ السَّفَرَةَ جَلًا" لېکن زه هغو ته ووايم چي ما بهي خوړلی دی وَعِنْدَهُمَا يَقْدَرُ بِزَوَالِ الرَّائِحَةِ
 او د شيخينو رَحْمَتُهُمَا اللهُ په نهز دا تقادم د بوی په ختمېدلو سره اندازه سوی دی لِقَوْلِ ابْنِ مَسْعُودٍ ②
فَإِنْ جَدُّكُمْ رَائِحَةُ الْخَمْرِ فَاجْلِدُوهُ حُکْم چي حضرت ابن مسعود رضي الله عنه په دې باره کي فرمايلي دي: که چيري
 تاسي ا په شرابي کي ا د شرابو بوی پيدا کړي نو هغه په درو ووهي! وَلَا أَنَّ قِيَامَ الْكَثَرِ مِنْ أَقْوَى دَلَالَةٍ عَلَى
الشُّرْبِ او حُکْم چي د بوی موجودېل د چينېلو تر ټولو قوي دليل دی وَإِنَّمَا يُصَارُ إِلَى التَّقْدِيرِ بِالزَّمَانِ عِنْدَ
تَعَدُّرِ اعْتِبَارِهِ او په زمانې سره اد تقادم اندازه کولو ته هغه وخت رجوع کيږي کله چي د اثر اعتبار کول
 ناممکن وي او دلته د اثر اعتبار کول ممکن دی وَالْتَّهْنِيذُ بَيْنَ الزَّوَائِحِ مُمَكِّنٌ لِلْمُسْتَدِلِّ او د پېژندونکي
 تجربه کارا کس لپاره د بوی تر مينځ توپير کول ممکن دي وَإِنَّمَا تَشْتَبِهُ عَلَى الْجُهَالِ او بوی افقطا پر
 ناپوهانو مشتبه کيږي وَأَمَّا الْإِقْتِرَارُ فَالْتَّقَادُ لَا يُطِطُّهُ عِنْدَ مُحَمَّدٍ او کوم چي اقرار دی نو تقادم هغه نه
 باطلوي، امام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نهز كَمَا فِي حَدِّ الزَّمَانِ لکه څرنګه چي په حد زنا کي اهم دغه حکم دی ا على
 مَا مَزَتْ قِيَرُهُ لکه مخکي چي دې بيان تېر سو وَعِنْدَهُمَا لَا يَقَامُ الْحَدُّ إِلَّا عِنْدَ قِيَامِ الرَّائِحَةِ او د شيخينو
 رَحْمَتُهُمَا اللهُ په نهز به افقطا د بوی د موجودېدلو په وخت کي حد جاري کيږي لِأَنَّ حَدَّ الشُّرْبِ ثَبَتَ بِاجْتِمَاعِ
الصَّحَابَةِ حُکْم چي د شراب چينېلو حد د صحابه وو په اجماع سره ثابت دی وَلَا اجْتِمَاعَ إِلَّا بِرَأْيِ ابْنِ مَسْعُودٍ

او دابن مسعود رحمه الله له رايي څخه بغير اجماع کېدای نه سي **وَقَدْ شَرَطَ قِيَامَ الزَّانِحَةِ** او ابن مسعود رحمه الله دېوى موجودېدل شرط گرځولي دي **عَلَى مَا رَوَيْنَا لَكَ** اوس اچي موږ دهغه قول ارا نقل کړی.

اللغات: **﴿أَخَذَ﴾** د نصر ماضي مجهوله ده: نيول (گرفتاره کول). **﴿سَكَّرَانَ﴾** نشه سپری (هغه کس چې د نشې په حالت کي وي). **﴿لَمْ يَتَقَادَمَ﴾** د تفاعل له باب څخه د جحد صيغه ده: قدیم کېدل. پخوانی کېدل (دېر وخت تېرېدل). **﴿إِنْ كُنْهُ﴾** د فتح له باب څخه د آمر حاضر صيغه ده: خوله بوی کول (د خولې بوی کتل). داله **نَكْهَةً** څخه مشتق دی چې دهغه معنی ده "د خولې بوی". **﴿سَقَرُ جُلٍّ﴾** بېهي. بوهي. سبب ته ورته مشهوره مېوه ده. **﴿مُدَامَةً﴾** دانگورو شراب (انگوري شراب). **﴿تَمَيُّزٌ﴾** د تفعیل مصدر دی: فرق او توپیر کول.

تشریح: مسئله: داده که یو سپری شراب وچیني او بیا په داسي حالت کي ونيول سي چې دهغه په خوله کي د شرابو بوی موجود وي، یا یو څو خلک شرابي د نشې په حالت کي ونيسي او قاضي ته یې راوړي او یو څو خلک دهغه د شرابو پر چینلو گواهي هم ورکړي، یا شرابي په خپله د شراب چینلو اقرار وکړي او دهغه په خوله کي بوی موجود وي، نو پر هغه به د شراب چینلو حد (حد الشرب) جاري کيږي، ځکه چې په شهادت (گواهي) یا اقرار سره دهغه جرم او جنایت ښکاره سو او په خوله کي دېوى پاتېدل ددې خبره علامت دی چې هغه په دې نژدې وخت کي شراب چینلي دي نو ځکه به پر هغه حد جاري کيږي، او په دې باره کي اصل او بنیاد دا حدیث دی: "من شرب الخمر فأجلده... إلخ".

فإن أقر إلخ: ددې حاصل دادی چې که د شرابي د خولې بوی ختم سي او تر دې وروسته هغه د شراب چینلو اقرار وکړي، یا تر بوی ختمېدلو وروسته یو څوک دهغه د شرابو پر چینلو گواهي وکړي، نو د شیخینو **رَحْمَهُمُ اللَّهُ** په نېز به پر هغه حد نه جاري کيږي، لېکن دامام محمد **رَحْمَهُمُ اللَّهُ** نېز به د اقرار او شهادت په دواړو صورتونو کي په پر هغه حد جاري کيږي، ددې اختلاف حاصل دادی چې د زمانې تقادم (یعني دېر وخت تېرېدل) خوبالاتفاق د شهادت له قبولیت څخه مانع دی، لېکن دامام محمد **رَحْمَهُمُ اللَّهُ** په نېز د تقادم مقدار یوه میاشته ده، او د شیخینو **رَحْمَهُمُ اللَّهُ** په نېز دېوى زائلېدل دي. امام محمد **رَحْمَهُمُ اللَّهُ** د حد الشرب تقادم د حد الزنا پر تقادم قیاس کړی دی ^(۱)، ځکه چې په حد الزنا کي تقادم په یوې میاشتې سره اندازه سوی دی، نو په یوې میاشتې سره به تأخیر او تقادم ثابتيږي. پاته سوه دېوى مسئله، نو کله نا کله د بېهي، سبب، انگور او داسي نورو په خوړلو سره هم له خولې څخه د

^(۱) یادونه: د تقادم معنی، مقدار او داسي نورو په هکله پوره تفصیل تر دې باب مخکي د "باب الشهادۃ علی الزنا والرجوع منها" د

شروع په عبارت کي ذکر سو، **لأنعیدھنا**، (احقر حبیب الرحمن مدني)

شرابو بوی راځي، لکه د عبارت په شعر کي چي دې خبري ته اشاره سوې ده چي د بهي په خوړلو سره خلک د شاعر له خولې څخه د شرابو بوی محسوسوي، لهذا بوی به د تقادم معیار او مقدار نه ټاکل کیږي.

د شیخینو رَحْمَهُمُ الله دلیل دادی چي اقرار او شهادت دواړه هغه وخت معتبر گرځي، کله چي د شرابي په خوله کي د شرابو بوی موجود وي، ځکه چي حضرت ابن مسعود رضی الله عنه فقط د بوی اعتبار کړی دی او داسي یې فرمایلي دي "فَإِنْ وَجَدْتُمْ رَائِحَةَ الْخَمْرِ فَاجْلِدُوهُ" (یعني که چیري تاسي د شرابي له خولې څخه د شرابو بوی محسوس کړی، نو بیا هغه په درو سره ووهی). او بل دا چي حد الشرب د صحابه وو په اجماع سره ثابت دی او د ابن مسعود په خیر د غټ فقیه صحابي درايي له شمولیت څخه بغیر اجماع ثابتېدای نه سي، او څرنگه چي د ابن مسعود په نېز د بوی موجودېدل د حد جاري کولو لپاره شرط دي، نو ځکه به زموږ په نېز هم د حد جاري کولو لپاره بوی شرط وي.

د دې سلسلې عقلي دلیل دادی چي اثر یعني د بوی موجودېدل د شراب چيښلو په هکله تر ټولو زیات قوي دلیل دی، او په وخت او زمانه سره یو شی هغه وخت اندازه کیږي او هغه وخت زمان ته رجوع کیږي کله چي پر اثر عمل کول او د هغه اعتبار کول ناممکن وي، او څرنگه چي په دې مسئله کي تقادم د شرابي د خولې په بوی سره اندازه کول ممکن دي، نو ځکه به د بوی په ذریعه تقادم اندازه کیږي او د دې لپاره به یو بل مودت نه ټاکل کیږي.

او د امام محمد رَحْمَهُمُ الله دا خبره چي له شرابو څخه بغیر له بهي، انگور او داسي نورو څخه هم بوی راځي، نو د دې جواب دادی چي پېژندونکی او تجربه کاره کس (یعني هغه کس چي د شرابو بوی پېژني هغه) په آساني سره د شرابو او د بهي د بوی په مینځ کي فرق کولای سي حتی چي یو ساده سړی هم په خپل قوت شامه سره د شرابو او دبلي مېوې بوی سره جلا کولای سي. نو دا خبره صحیح نه ده. لهذا تقادم به لا خولې په بوی سره اندازه کیږي او تر څو چي د شرابو بوی موجود وي تر هغه وخته به حد جاري کیږي.

او د امام محمد رَحْمَهُمُ الله په نېز تقادم له شهادت څخه مانع دی، لېکن له اقرار څخه مانع نه دی، نو که شرابي تر یوه کال وروسته هم د شراب چيښلو اقرار وکړي، نو د امام محمد رَحْمَهُمُ الله په نېز به پر هغه حد جاري کیږي. د تېر باب په شروع کي په دې عبارت: بِخِلَافِ الإِقْرَارِ، لِأَنَّ الْإِنْسَانَ لَا يُعَادِي نَفْسَهُ سره د دې خبري تفصیل بیان سو.

د شرابو د گواهي وړ کولو يا د شرابي د نيول کېدلو په صورت کي د حد بيان

فَإِنْ أَخَذَ الشُّهُودَ وَرِيحُهَا يُوجَدُ مِنْهُ أَوْ سَكْرَانٌ أَوْ كَهْ غَوَاهَانِو شرابي په داسي حال کي ونيوی چي له هغه څخه د شرابو بوی راتلی یا هغه نشه وو قَدْ هُوَ بِهِ مِنْ مَضْرُوبٍ وَمَضْرُوبُ الْإِمَامِ بَيَا غَوَاهَانِو هغه له اخیل اخیل څخه د امام ښار ته بوتلی فَانْقَطَعَ ذَلِكَ قَبْلَ أَنْ يَنْتَهُوا بِهِ أَوْ إِدَامِام ښار ته ا د شرابي تر رسولو مخکي د شرابو بوی ختم سو حُدِّي قَوْلُهُمْ جَمِيعًا نو د ټولو په قول کي به پر هغه حد جاري کيږي لِأَنَّ هَذَا عُنْدَ كَبْعَدِ الْمَسَافَةِ فِي حَدِّ الزَّيْنَةِ ځکه چي دايو عذر دی لکه د زنا د حد په سلسله کي چي د مسافې ليري والی ايو عذر دی ا وَالشَّاهِدُ لَا يَتَّهِمُ فِي مِثْلِهِ ا او په داسي معامله کي ا په تأخير کولو سره ا گواه نه متهم کيږي وَمَنْ سَكِرَ مِنَ الثَّبِيدِ ا او کوم کس چي په نبيذ سره نشه سي حُدُّ نو پر هغه به حد جاري کيږي لِأَنَّ عَمْرَاقًا هَ الْحَدَّ عَلَى أَغْرَاقِ سَكِرَ مِنَ الثَّبِيدِ ځکه روایت سوی دی چي حضرت عمر ؓ پر داسي کوچي باندي حد جاري کړی کوم چي په نبيذ سره نشه سوی وو وَسَبْتَيْنِ الْكَلَامِ فِي حَدِّ السُّكْرِ وَمَقْدَارُ حَدِّ الْهَسْتَحَقِّ عَلَيْهِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى ا او د نشې اندازه ا او په نشه سره د مستحق حد مقدار به انشاء الله موږ اڅه وروسته ا بيان کړو وَلَا حَدَّ عَلَى مَنْ وَجَدَ مِنْهُ رَائِحَةَ الْخَمْرِ أَوْ تَغَيَّرَ ا او حد نسته پر هغه کس باندي چي له هغه څخه د شرابو بوی راسي، يا هغه کس چي شراب قی کړي لِأَنَّ الرَّائِحَةَ مُحْتَمَلَةٌ ځکه چي په بوی کي احتمال سته وَكَذَا الشُّرْبُ قَدْ يَقَعُ عَنْ إِكْرَاهٍ أَوْ اضْطِرَّ ا همدارنگه چيښل هم ځيني وخت د جبر او مجبوري په وجه وي وَلَا يُحَدُّ السَّكْرَانُ حَتَّى يُلْعَمَ أَنَّهُ سَكِرَ مِنَ الثَّبِيدِ وَشَرِبَهُ طَوْنًا ا او پر نشه سري به اتر هغه وخته ا حد نه جاري کيږي تر دې چي دا معلومه سي چي هغه په نبيذ سره نشه سوی دی او دا چي هغه په خپله رضا نبيذ چيښلي دي لِأَنَّ السُّكْرَ مِنَ الْبَيَاضِ لَا يُوجِبُ الْحَدَّ كَالْبَنَجِ وَلَكِنْ الزَّمَانِ ځکه چي په رواشي سره پيدا سوي نشه حد نه واجبوي لکه ښکي او د آسپي شيدې وَكَذَا الشُّرْبُ الْمَكْرَهَ لَا يُوجِبُ الْحَدَّ ا او همدارنگه د مجبور کړی سوي کس شراب چيښل هم ا پر هغه ا حد نه واجبوي وَلَا يُحَدُّ حَتَّى يَزُولَ عَنْهُ السُّكْرُ ا او پر شرابي به اتر هغه وخته ا حد نه جاري کيږي تر دې چي له هغه څخه نشه ليري سي تَخَصُّبًا لِيَقْضُوا إِلَّا تَزَجَّارٍ دې لپاره چي د منع کېدلو او اېرولو مقصود حاصل سي وَحَدُّ الْخَمْرِ وَالسُّكْرِ لِيُتَمَكَّنَ سَوَطًا ا او په آزاد کس کي د شرابو

① تخریج: رواد الدار الفلطي مرموعاً فی السنن رقم الحديث: ۲۷۵۸

او د نشي حد اتيا [۸۰] درې دى لِاجْتِمَاعِ الصَّحَابَةِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ ځكه چې پر همدغه مقدار د صحابه وو
 إجماع ده يُقَرَّرُ عَلَى بَدَنِهِ كَمَا فِي حَدِّ الزَّانَا او د حد زنا په څير به دې حد دري هم د هغه د بدن پر جلا جلا
 حصو وهل كيږي عَلَى مَا مَرَّ لَكَ مَخَكِي چې اد زنا په حد كي دې بيان اتر سو ثُمَّ يُجَرَّدُ إِلَى الشَّهْوِ مِنَ
الرَّوَايَةِ او د مشهور روايت مطابق به د هغه بدن لڅول كيږي وَعَنْ مُحَمَّدٍ: أَنَّهُ لَا يُجَرَّدُ أَظْهَرًا لِلتَّخْفِيفِ
 لېكن اله امام محمد رحمه الله څخه دا روايت سوى دى: چې د تخفيف څرگندولو لپاره به هغه نه لڅول
 كيږي لَأَنَّهُ لَمْ يَرِدْ بِهِ نَصٌّ ځكه چې په دې باره كي هيڅ نص وارد سوى نه دى وَوَجْهُ الشَّهْوِ: أَنَّا أَظْهَرْنَا
التَّخْفِيفَ مَرَّةً او د مشهور روايت دليل دا دى چې موږ يو وار تخفيف څرگند كړى اچي سل درې به نه وهل
 كيږي، بلكي اتيا درې به وهل كيږي فَلَا يُتَبَرَّرُ إِنَّمَا لِهَذَا دويم وار تخفيف به معتبر نه وي وَلِنْ كَانَ عَهْدًا او
 كه هغه اشرابي يا نشه يي ا غلام وي فَعَدَّةُ أَرْبَعُونَ سَوْطًا نو د هغه حد څلورېست درې دى لَأَنَّ الرِّقَّ مُنْصَفٌّ
 ځكه چې غلامتوب نيمونكى دى عَلَى مَا عَرَفَ لكه مخكي چې ادا مسئله معلومه سوه وَمَنْ أَكْرَمَ يَشْرِبُ
الْغَيْرَ أَوْ السُّكَّرَ ثُمَّ رَجَعَ او څوك چې د شراب چينيلو يا د نشي كولو اقرار وكړي بيا اتر حد جاري كېدلو
 مخكي ارجوع وكړي لَمْ يُحَدَّ نو حد به نه پر جاري كيږي لَأَنَّهُ خَالِصٌ حَقَّ اللَّهِ تَعَالَى ځكه چې دا حد خالص
 د الله تعالى حق دى.

اللغات: ﴿سُكَّر﴾ په دې لفظ كي څلور لغات دي: سَكَّرَ، سَكَّرَ، سَكَّرَ، سَكَّرَ. په دې ټولو لغاتو سره دا
 لفظ مستعمل دى، د سماع د باب اسم مصدر دى: نشه، نشه كېدل، ﴿كُؤُوعًا﴾ په رضا، ﴿بَنْجٌ﴾ بنگي، د
 يو مشهوره بوټې دانو ته وايي، ﴿رِمَاكٌ﴾ آسپه (د آس مؤنث)، ماده آس، ﴿مُنْصَفٌ﴾ د تفصيل اسم
 فاعل دى: نيمونكى (نيمايي كونكى).

تشرېح: په دې عبارت كي ټوله پنځه مسئلې بيان سوي دي:

(۱)... كه گواهانو يو شرابي په داسي حال كي ونيوى چې هغه بې هوښه وي يا د هغه له خولې څخه د
 شرابو بوى راتلى، او بيا گواهانو هغه له خپل ښار څخه د امام ښار ته راوستى. لېكن امام ته له رسېدلو
 څخه مخكي د هغه د خولې بوى ختم سو، نو هم به د ټولو فقهاؤ په ښېر پر هغه حد جاري كيږي: ځكه
 چې د امام ښار ته د هغه رسول يو عذر دى، او عذر حد نه ساقطوي، همدا وجه ده چې د عذر گواه په
 تقادم او تاخير كولو سره نه متهم كيږي (لكه مخكي چې په دې هكله بيان وسو).

(۲)... که چیري یو څوک نشه لرونکي نییږد وچینی او دهغه په وجه نشه سي. نو پر هغه به هم حد جاري کیږي؛ ځکه چي حضرت عمر رضی الله عنه پر یوه اعرابي په همدې وجه "حد الشرب" جاري کړي چي هغه نشه لرونکي نییږد وچینل او دهغه په وجه نشه سو. دادې خبري دلیل دی چي په نیښو سره د نشه کېدلو په صورت کي به پر چینونکي حد جاري کیږي.

(۳)... که د یو چاله خولې څخه فقط د شرابو راتلی، یا یو چا شراب قی کړل، نو پر هغه به حد نه جاري کیږي تر څو چي په یقیني توګه پر هغه د شرابو چینل ثابت نه سي؛ ځکه چي په دې بوی کي ډېر احتمالات سته چي کېدای سي دا به د شرابو بوی نه وي بلکي د کشمشو یا داسي بل شی به بوی وي. همدارنګه دا هم کېدای سي چي هغه به په رضاء او رغبت سره شراب نه وي چینلي، بلکي بل چا به په زوره په چینلي وي. لهندا تر څو چي د شرابو او د شرابو چینلو په هکله پوره ثبوت ترلاسه نه کړي سي، تر هغه وخت به هغه حد نه جاري کیږي. ځکه کله چي انسان په یو داسي مباح (روا) شي سره نشه سي چي هغه د شرابو سره په هیڅ ډول هیڅ واسطه نه لري. نو دهغه په استعمالو سره به پر انسان حد نه جاري کیږي، مثلاً که یو څوک بڼګي و خوري یا د آسپي (ماده آس) شیدې وچیني او دهغو په وجه نشه سي، نو څرنگه چي د اشیان مباح دي، نو ځکه به پر هغه حد نه جاري کیږي.

(۴)... تر څو چي له شرابي او نشه یي کس څخه په پوره توګه نشه ختمه نه سي تر هغه وخت پوري به حد نه پر جاري کیږي؛ ځکه چي د نشې په حالت کي حد جاري کول هیڅ فایده نه کوي (ځکه نشه سړی په پوره توګه په درد، تکلیف او تنبیه نه پوهیږي). نو د حد جاري کولو چي کوم مقصد دی (یعني د آئنده لپاره له دې کار څخه د شرابي منع کېدل) هغه به حاصل نه سي. نو ځکه به د نشې په حالت کي پر شرابي حد نه جاري کیږي.

﴿د شرابو د حد اندازه﴾

(۵)... وحد الخبر والسکر إلخ: که آزاد سړی شراب وچیني، یا یوه بله نشه وکړي او د شرابي په څیر د هغه عقل بې ځایه او مختل سي، نو دهغه سزا اتیا (۸۰) درې ده؛ ځکه چي د "حد الشرب" په باره کي همدومره مقدار سزا د صحابه په إجماع سره ثابت ده. اوس پاته سوه دا خبره چي د جامو د پاسه به هغه په درو سره وهل کیږي او که جامې به ځني کښل کیږي؟ نو په دې سلسله کي دوه روایتونه دي:

① مشهور روایت دا دی چي جامې به ځني کښل کیږي او پر لڅ بدن به سزا ورکول کیږي. ② دویم روایت کوم چي له امام محمد رحمته الله څخه نقل سوی دی، دا دی چي له هغه څخه به جامې نه کښل کیږي دې لپاره چي دهغه په سزا کي څه تخفیف راسي او هغه ته کم درد او تکلیف ورسیري.

لېکن د مشهور روایت دلیل دادی چي دهغه په سزا کي د سلو (۱۰۰) کړو پر خای اتیا درې ټاکل سوي دي، نو دا په خپله تخیف دی، نو ځکه به دهغه په سزا کي نور تخفیف نه کیږي بلکي دوهلو په وخت کي به جامې ځني کښل کیږي.

او د حد زنا په څیر به په دې حد کي هم شرابي د بدن پر مختلفه حصه او پر جلا جلا اندامونو وهل کیږي.

وإن كان عهداً إلخ: د دې حاصل دادی چي که شرابي غلام وي، نو دهغه حد څلوېښت درې دی: ځکه چي رقیّت د نعمت په څیر عقوبت هم نیمايي کوي او د غلام لپاره به د آزاد سړي نیمه سزا وي.

او که یو څوک پر خپل ځان د شراب چښلو یا دنشې کولو اقرار وکړي، او بیا تر حد جاري کېدلو مخکي هغه له خپل اقرار څخه رجوع وکړي، نو پر هغه به حد نه جاري کیږي، ځکه چي حد خالص د الله تعالیٰ حق دی نو له هغه څخه د رجوع کولو په صورت کي د راجع هیڅ مکذب نسته (چي دهغه د تکذیب دعوی وکړي).

د شرابو په حد کي د گواهي د نصاب بیان

وَيَشْتَرِي الشَّرْبَ بِشَهَادَةِ شَاهِدَيْنِ وَيَشْتَرِي بِالْإِقْرَارِ مَرَّةً وَاحِدَةً او د شرابو اچښل د دوو گواهانو په گواهي سره یا په یوه وار اقرار کولو سره ثابتیږي وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ ۞: أَنَّهُ يَشْتَرِي الْإِقْرَارَ مَرَّتَيْنِ او له امام ابو یوسف رحمه الله څخه روایت سوی دی: چي هغه دوه واره اقرار شرط کړی دی وَهُوَ ظَنُّهُ لِاخْتِلَافٍ فِي السَّرَقَةِ او دا اختلاف د غلام د اختلاف سره مشابه دی ایعني د غلام په ثبوت کي هم دغه اختلاف دی وَسَنَبَّيْنَاهَا هُنَا إِنْ شَاءَ اللَّهُ او دا مسئله به موږ انشاء الله هلته | په کتاب السرقة کي ایان کړو وَلَا يَقْبَلُ فِيهِ شَهَادَةُ النِّسَاءِ مَعَ الرِّجَالِ او د شرابو په حد کي به د خلکو سره د بنحو گواهي نه قبلیږي إِنْ فِيهَا شُبْهَةُ الْبَدَلَةِ ځکه چي د بنحو په گواهي کي د بدلیت شبهه سته وَتُهْمَةُ الضَّلَالِ وَالنِّسْيَانِ او د بنحو په گواهي کي ا د خطا وتلو او هېرولو تهمت سته وَالسُّكْرَانُ الَّذِي يُعَذُّهُو الَّذِي لَا يَقَعِلُ مُنْطَقًا لَا قَلِيلًا وَلَا كَثِيرًا او پر کوم نشه کس چي حد جاري کیږي هغه اومره نشه | کس دی چي په خبرو نه پوهیږي نه لږ، او نه زیات وَلَا يَقَعِلُ الرَّجُلُ مِنَ الْمَرَأَةِ او چي هغه د سړي او بنحی په مینځ کي توپیر نه سي کولای قَالَ الْعَبْدُ الضَّعِيفُ: وَهَذَا عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ نَاتَوَانَهُ بِنْدَهُ (صاحب د هدایې) فرمایي: دا قول د امام صاحب رحمه الله دی وَقَالَ: هُوَ الَّذِي يَهْدِي وَيَخْتَلِطُ كَلَامُهُ او

• القول الرابع: قول الظرفين رحمه الله، قال العلامة قاضيان رحمه الله: ولو أقر بشرب الخمر مرة واحدة بخذ في قول أبي

حنيفة وعبد رحمه الله (حاجه ج: ۴، ص: ۴۱۵)، وكذا في رد المختار (ج: ۳، ص: ۱۸۰). [القول الرابع ج: ۱، ص: ۲۵۰]

صاحبين رَحِمَهُمَا اللهُ فرمايې: چي د حد مستحق سكران هغه كس دى كوم چي عبث اچتي اخبري كوي او د هغه كلام گډوډوي لَا تُهْمُ الْسَّكَرَانُ فِي الْعُرْفِ حُكْمٌ چي په عرف كي همدغه كس ته سكران وايي وَالِيهِ مَالُ أَكْثَرِ النَّسَابِ او همدې ته زياتره مشائخو ميلان كړى دى وَلَهُ: أَنَّهُ يُؤْخَذُ فِي أَشْبَابِ الْعُدُودِ بِأَقْصَاهَا د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دليل دادى: چي اد حد جاري كولو په هكله اد حلونو په اسبابو كي داخري درجې سبب اختياربري او په آخري درجه عمل كيږي دَرْءُ الْإِلْحَادِ د دې لپاره چي حد دفع كړى سي وَبِهَيْأَةِ السَّكَرَانِ أَنْ يَغْلِبَ الشَّوْرُ عَلَى الْعَقْلِ فَيَسْلُبُهُ التَّيْبِيزَ بَيْنَ شَوْءٍ وَشَوْءٍ او د نشې آخري درجه داده چي مستي انشه پر عقل دومره غالبه سي چي له نشه يي خخه د دوو شيانو تر مينځ توپير كول سلب كړي وَمَا دُونَ ذَلِكَ لَا يَغْزَى عَنْ شُبُهَةِ الصَّوْخِ او كوم مقدار نشه چي له دې خخه كمه وي هغه د هوبس له شهبې خخه خالي نه وي وَالْمُعْتَبَرُ فِي الْقَدْرِ الْمُسْكِرِ فِي حَقِّ الْخُرْمَةِ مَا قَالَهُ او په نشه كونكې پياله كي د حرمت په حواله سره د نشې دومره مقدار معتبر دى كوم چي صاحبينو ذكر كړي دى ايمني د خرابولو په حق كي هغه پياله معتبره ده چي په هغه سره انسان دومره نشه سي چي عبث او چتي خبري شروع كړي او كلام يې گډوډسي بِالْإِجْتِمَاعِ أَخْذًا بِالِاخْتِيَاظِ دا حكم ازموږ د امامانو په اتفاق سره دى، په احتياط باندي د عمل كول لپاره وَالشَّافِعِيُّ يَعْتَبِرُ ظُهُورَ أَثَرِهِ فِي مَشْيِهِ وَحَرَكَتِهِ وَأَطْرَافِهِ او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ د هغه په تگ اچال او د هغه په حركت او اطرافو الاس او پنبوا كي د نشې دا اثر ښكاره كېدلو اعتبار كوي وَهَذَا مِمَّا يَتَّفَقُونَ عَلَيْهِ ادا له تفاوت كونكو شيانو خخه دي ايمني په چال، حركت او اطرافو كي د نشې په اثر ښكاره كېدلو كي دخلكو په اعتبار سره ډېر تفاوت وي... فَلَا مَعْقِلَ لِإِغْتِيَابِهِ لهذا د هغه د معتبر گرځولو لپاره هيڅ صورت نسته وَلَا يُحَدُّ السَّكَرَانُ بِالْإِمْرَارِ عَلَى نَفْسِهِ او د خپل ځان په خلاف د اقرار كولو په صورت كي به پر نشه سړي حد نه جاري كيږي لِإِزَادَةِ اخْتِمَالِ الْكُذْبِ فِي إِقْرَارِهِ ځكه چي د نشه سړي په اقرار كي درواغو احتمال زيات وي فَيُحْتَمَلُ لِدَرْجَتِهِ نو له هغه خخه د "حد" دفع كولو لپاره به حيله كيږي لَا تُهْمُ خَالِصٌ حَتَّى اللَّهُ تَعَالَى ځكه چي دا حد خالص الله تعالى حق دى بِخِلَافِ حَقِّ الْقَذْفِ په خلاف د حد قذف لَأَنَّ فِيهِ حَقَّ الْعَبْدِ ځكه چي په هغه كي د بنده حق سته وَالسَّكَرَانُ فِيهِ كَالصَّاحِي عُقُوبَةٌ عَلَيْهِ او د بنده په حق كي نشه سړي د سزا په حواله سره د هوبس مند سړي په خير دى ايمني په حق العبد كي د سزا په حواله سره دا دواړه كسان برابر دي إِنْ كَانِي سَائِرَ تَصَرُّفَاتِهِ لكه د هغه په ټولو تصرفاتو كي اچي هم دغه حكم دى وَلَوْ إِزْدَدَ السَّكَرَانُ او كه نشه سړي مرتد سي لَا تَبَيِّنُ مِنْهُ

أَمَرَ أَنَّهُ نُو دَهغه بَنَحْه به له هغه خُخْه نه بائنه كيږي لِأَنَّ الْكُفْرَ مِنْ بَابِ الْإِعْتِقَادِ حُكْه چي كفر داعتقادله باب خُخْه دی ايمني كفر د عقيدې سره تعلق لري | فَلَا يَتَحَقَّقُ مَعَ الشُّكْرِ نُو حُكْه به دنشې سره كفر نه ثابتېږي | حُكْه چي د عقيدې معنی ده باور او يقين لرل، او نشه سړی په ځان خبر نه وي. نو باور او يقين به خُخْه وکړي! | وَهَذَا قَوْلُ ابْنِ حَنِيفَةَ وَمُحَمَّدٍ أَوْ دَا د طرفينو رَحْمَهُمَا اللهُ قَوْلُ دِي وَلَوْ ظَاهِرِ الرِّوَايَةِ تَكُونُ رِدَّةً أَوْ په ظاهر روایت کي هغه اراتداد شمارل کيږي ايمني په ظاهر روایت کي دانسه سړی مرتد گرځي!.

اللفات: ﴿نَظِيرٌ﴾ مثال، مشابه، ﴿مَلَالٌ﴾ گمراه کېدل، لاره ورکول، تېروتل، خطاوتل (غلطېدل). ﴿سَكْرَانٌ﴾ (د کاف په سکون سره): نشه سړی، بې هوښه، ﴿يَهْزِي﴾ د ضرب مضارع ده: پالتو کېدل، عبث او چټي خبري کول، ﴿يَخْتَلِطُ﴾ دافتعال مضارع: کېدل، ګډېدل، (مراد ځني ګډي وې خبري کول دي)، ﴿دَزَعٌ﴾ دفتح مصدر دی: ليري کول، دفع کول، ﴿سُرُورٌ﴾ مستي، نشه، خمار، خوشالي، ﴿صَحْوٌ﴾ هوښ مندي، پرسد تيا، هغه حالت چي دانسان هوښ او خواس پر ځاي وي، ﴿قَذَحٌ﴾ پياله (د شراب او داسي نورو مشروباتو د چيښلو پيمانه).

تشریح: په دې عبارت کي شپږ مسئلې بيان سوي دي:

(۱)... که چيري دوه گواهان ديو چا په خلاف دشراب چيښلو گواهي ورکړي يا شرابي په خپله د نشې له ختمېدلو څخه وروسته (دهوښ په حالت) کي دشراب چيښلو اقرار وکړي او فقط يو وار اقرار وکړي، نو په دې سره به حد ثابتېږي (او پر هغه به حد جاري کيږي)، لېکن دامام ابويوسف رَحْمَهُهُ اللهُ په نهز دوه واره اقرار کول شرط دي، امام ابويوسف رَحْمَهُهُ اللهُ دا شرط د گواهانو پر دوه کېدلو باندي قياس کړی دی چي دهغه تفصيل به انشاء الله په باب السَّرَقِ کي راسي.

(۲)... دشرابو په حد (او نورو حدونو) کي فقط دخلکو گواهي معتبره ده، دخلکو سره دبنځو گواهي مقبوله او معتبره نه ده؛ حُكْه چي دبنځو په گواهي کي دبدليت شبهه سته او په بنځو کي د خطاوتلو او دخبري هېرولو خطر سته، خلاصه دا چي په بنځه کي درې خامياني سته: ① په عورت کي داشبهه سته چي هغه دسړي بدل ده، حُكْه چي الله تعالیٰ په دې آيت "فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ" کي دوي بنځي ديوه سړي بدل گرځولي دي، ددې مطلب دارواخي چي

• القول الرابع: قول الطرفين رَحْمَهُمَا اللهُ، كما ذكر في رد المختار (ج: ۳، ص: ۱۸۱)، وكذا في البحر الرائق (ج: ۵، ص: ۲۸).

[القول الرابع ج: ۱، ص: ۴۵۱]

ښځه د سړي بدل ده (همدې ته بللېت وايي). (۲) ښځه د واقعې په بيانولو کي گمراهي او غلطې کوي. (۳) او ښځه د واقعې او خبرې هېرونکې هم وي. ځکه چې الله تعالى په پورتنۍ آيت کي فرمايلي دي "أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى" يعني دوي ښځې ځکه د يوه سړي بدل گرځول سوي دي چې که په دې دواړو کي يوه ښځه تېروتنه او غلطې وکړي او واقعه هېره کړي نو دويمه ښځه به هغې ته واقعه ورپه يادوي. نو په دې وجه د ښځو گواهې په حلدونو کي معتبره او کافي نه ده. د مصنف رَجَه الله دا عبارت د همدغه آيت و طرف ته اشاره کوي.

﴿د نشې د مقدار او اندازې بيان﴾

(۳)... والسکران إلخ: فرمايي د نشې په کوم مقدار سره چې پر شرابي او نشه سړي حد جاري کيږي. هغه دای چې په شرابي او نشه سړي کي د پوهېدلو ماده ختمه سي يعني چې هغه نه په لږو خبرو پوهيږي او نه په زیاتو. او د ښځې او سړي تر مینځ توپیر تمیز نه سي کولای. دا تفصیل دامام صاحب رَجَه الله په نېز دی. د صاحبینو رَجَه الله په نېز د سکر او نشې مقدار دای چې شرابي فضول او چټي خبرې شروع کړي. يعني دهغه په خبرو کي اختلاط پيداسي. يوه خبره د آسمانه کوي او بله د ځمکي کوي او داسي گڼي وېي او بې لاستي خبرې کوي چې هغه بالکل د عقل څخه ليري خبرې وي. په عرف کي هم داسي سړي ته سکران وايي. او همدې طرف ته زیاتره فقهاؤ ميلان کړی دی. د امام صاحب رَجَه الله دليل دای چې د حلدونو په باب کي د حد له اسبابو څخه تر ټولو آخري او د کامي درجې سبب اختيارېري د دې لپاره چې په يو ډول څه غوندي لاره او حيله پيداسي او حد ختم سي. او دلته د حد تر ټولو آخري درجه داده چې نشه دانسان پر عقل وغوړيږي او په انسان کي د پوهې او تمیز ماده ختمه کړي. او که په دې اندازه نشه پيدانه سي او شرابي د ښځې او سړي تر مینځ او د ښه او بد تر مینځ توپیر کولای سی. نو پر هغه به کما حقہ د سکران إطلاق نه کيږي او د حد مستحق به نه گرځي.

(۴)... والمعتدلی القدم السکر إلخ: د دې عبارت مطلب چې په شرابو کي د حد جاري کېدلو لپاره خو دومره مقدار نشه کېدل پکار دي چې سکران او شرابي د ښځې او سړي په مینځ کي تمیز نه سي کولای. لېکن له شرابو څخه بغیر په بل نشه لرونکي شي کي مثلاً په نبیذ او داسي نور کي د حرامېدلو لپاره دومره نشه کېدل پکار ده چې دهغه په وجه په خبرو کي اختلاط او گډوډی پيداسي لکه څرنگه چې دا صاحبینو رَجَه الله په نېز د نشې مقدار دی. مطلب دا چې که د يوې پيالې په چينېلو په خبرو

کي اختلاط پيداسي نو دهغه پيالې چينبل حرام دي. زموږ درې سره امامانو پر همدې خبره اتفاق کړی دی، او په همدې کي احتياط دی. لېکن دامام شافعي رَحْمَهُ اللهُ رايه داده چي له اختلاط او گډوډي څخه بغير د چينبونکي په چال او حرکتو کې هم بدلون راتلل پکار دي يعني چي سړی اوتره سي او تگ يې په واک او اختيار کي نه وي، نو دومره چينبل حرام دي. مگر صاحب هدايې امام شافعي رَحْمَهُ اللهُ ته دا جواب ورکوي چي د چال او حرکتو بدلېدل د خلگو په بدلېدلو سره مختلف کيږي (مثلاً ځيني خلک قوي او مضبوط بدن والا وي، او د پوره نشې باوجود سم تگ کوي او خپل حرکات يې په اختيار کي وي، او ځيني خلک بيا کمزوري وي چي که د پيالې دريمه حصه وچيني نو هم زنگيږي او اختيار د لاسه ورکوي). لهدا د چال او حرکت د بدلېدلو اعتبار کول او پر هغه د حرمت مدار ايسنول صحيح نه دی، بلکي فقط د خبرو پر اختلاط او گډوډي به اکتفاء کيږي.

(۵)... که چيري په نشه کي ډوب سړی پر خپل ځان د شراب چينبلو يا د غلا يا د زنا کولو اقرار وکړي، نو دهغه دې اقرار ته به اعتبار نه ورکول کيږي او دې اقرار په وجه به پر هغه حد نه جاري کيږي؛ ځکه چي په اقرار کي خو هسي هم د کذب او درواغو احتمال سته. او کله چي په نشه کي غرق سړی اقرار وکړي نو د کذب احتمال نور زيات سي، او څرنگه چي دا حدود خالص د الله تعالی حق دی، نو ځکه به د کذب دا احتمال د حد د ختمولو او دفع کولو لپاره حيله جوړيږي او له داسي ډوب سړي څخه به حد دفع کيږي. لېکن که هغه په دې حالت کي د حد قذف اقرار وکړي، نو دهغه دا اقرار به معتبر وي، او له نشې ختمېدلو څخه وروسته به پر هغه حد قذف جاري کيږي او په دړو سره به وهل کيږي، ځکه چي حد قذف د بنده حق دی، او په حقوق العباد کي د سزا په حواله سره نشه او با هوښه (پرسد) سړی دواړه برابر دي، اولکه څرنگه چي د نشه او بې خوده سړي طلاق او اعتاق صحيح دی همداسي د حد قذف په هکله دهغه اقرار هم صحيح دی.

(۶)... که چيري نشه سړی (سکران) مرتد سي، نو دې ارتداد په وجه به دهغه بنځه بانه نه گرځي؛ ځکه چي د کفر تعلق د عقيدې سره دی، او په نشه او بې خودۍ سره کفر نه ثابتيږي، او کله چي کفر نه ثابتيږي، نو ښکاره خبره ده چي د سکران بنځه به له هغه څخه نه بانه کيږي، دا د طرفينو رَحْمَهُمُ اللهُ قول دی او همدا محقق او مختار قول دی، که څه هم ظاهر روايت دا دی چي دهغه ارتداد معتبر دی او د هغه بنځه به بانه گرځي. فقط والله أعلم و عليه اتم

بَابُ حَدِّ الْقَذْفِ

(دا) باب د تهمت لگولو د حد (په بیان کي) دی

تشریح: حد قذف ځکه تر حد شرب وروسته بیان سوی دی چي د شراب چينسلو جرم په يقيني توگه ثابتیږي، لېکن د تهمت لگونکي کس په تهمت کي د صدق او کذب دواړو احتمال وي او دا په يقيني توگه نه ثابتیږي، او ښکاره خبره ده چي په يقيني توگه ثابتېدنکی شی له هغه شي څخه مقدم او مخکي وي کوم چي په يقيني توگه نه ثابتیږي. (بنایه ج: ۲)

د قذف لغوي او اصطلاحي معنی: د قذف د ضرب د باب مصدر دی، لغوي معنی يې ده: غورځول. د قذف شرعي او اصطلاحي معنی ده: پر ښځه یا سړي باندې د زنا تهمت لگول.

د قذف وضاحت او دهغه د ثبوت دليل

وَإِذَا قَذَفَ الرَّجُلُ رَجُلًا مُحْصَنًا أَوْ امْرَأَةً مُحْصَنَةً بِصَرِيحِ الزَّانَا أَوْ كَلَهُ چي سړی پر يو واده الا سړي یا یا واده والا ښځي باندې په څرگنده توگه د زنا تهمت ولگوي وَطَالَبَ الْقَذْفُ بِالْحَدِّ او مقذوف اله قاضي او حاکم څخه | د حد مطالبه وکړي حَدَّاهُ الْعَاكِمُ ثَمَانِينَ سَوْطًا نو حاکم به هغه | تهمت لگونکي | اتيا [۸۰] درې وهي إِنْ كَانَ حُرًّا که چيري هغه آزاد وي لِقَوْلِهِ تَعَالَى: وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ... إِلَى أَنْ قَالَ: فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً [النور: ۴] ځکه چي الله تعالی فرمایلي دي: او کوم کسان چي پر پاک لمنو ښځو د زنا تهمت لگوي... تر دې چي الله تعالی فرمایلي: نو تاسي هغوی اتيا درې ووهئ! وَالْمُرَادُ الزُّنَى بِالزَّانَا بِالْإِجْمَاعِ او اله يَزْمُونَ | څخه بالاتفاق د زنا تهمت لگول مراد دي وَفِي النَّصِّ إِشَارَةٌ إِلَيْهِ او په دې آيت کي همدې طرف ته اشاره سوې ده وَهُوَ اشْتَرَاؤُ أَرْبَعَةٍ مِنَ الشُّهَدَاءِ او هغه | دا چي په دې آيت کي | د څلورو گواهانو شرط اهم لگول سوی دی اِذْ هُوَ مُخْتَصٌّ بِالزَّانَا ځکه چي څلور گواهان د زنا سره خاص دي وَيُشْتَرَطُ مُطَالِبَةُ الْقَذْفِ بِإِثْنٍ فِيهِ حَقُّهُ مِنْ حَيْثُ دَفَعَهُ الْعَارِ او د مقذوف مطالبه کول ځکه شرط دي چي د عيب او پېغور ا دفع کولو په

حيثيت سره په دې حد كي د مقذوف حق سته وَإِخْصَانُ الْمَقْذُوفِ لِبِأَتَلُونَا او د مقذوف محصن کېدل دهغه آيت په وجه شرط دي کوم چي موږ تلاوت کړی.

اللغات: ﴿مَقْذُوفٌ﴾ د ضرب له باب څخه د اسم مفعول صيغه ده: هغه کس چي ددروغو تهمت پر لگول سوی وی (پر چا چي تور وتړل سي)، ﴿سَوَّطٌ﴾ څره (څرمني غمچينه)، ﴿يَزْمُونُ﴾ د ضرب له باب څخه د جمع مذكر غائب صيغه ده: ويشتل، مراد ځني د زنا تهمت لگول دي.

تشریح: مسئله: داده که يو څوک پر واده والا سړي يا بنځه باندي د زنا تهمت ولگوي. او بيا دا مقذوف سړي يا بنځه پر قاذف د حد قذف جاري کولو مطالبه وکړي، نو که چيري قاذف آزاد وي، نو قاضي به هغه اتيا درې وهي؛ دليل د قرآن کریم دا آيت دی: ”وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءٍ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً“، په دې آيت كي د ټولو په نېزله ”رَمْي“ څخه ”د زنا تهمت لگول“ مراد دي، ځکه چي د اربعة شهداء ضرورت په زنا كي پېښېږي. او د مقذوف له طرفه د حد قذف مطالبه کول ځکه شرط دي چي حد قذف د مقذوف حق دی، ځکه چي په دې حد سره له مقذوف څخه عيب او پېغور ختمېږي، او د مقذوف محصن کېدل ځکه شرط دي چي په دې آيت ”وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ...“ كي الْمُحْصَنَاتِ ذکر سوي دي.

د قذف د ثبوت بل دليل د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا سره اړوند د اِفْک واقع هم ده، چي په هغه واقع كي د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا د براءت تر ښکاره کېدلو وروسته نبي ﷺ پر حضرت حسان بن ثابت، حضرت مسطح او حضرت حمنه بنت جحش باندي حد قذف جاري کړی وو.

د حد قذف جاري کولو طريقه

قَالَ: وَيُفَرَّقُ عَلَى أَعْضَائِهِ فرمايي: او دا ادروا وهل به د قاذف پر بدن متفرق کيږي ايغني قاذف به د بدن پر مختلفه حصو او پر جلا جلا اندامونو وهل کيږي لِبِأَتَلُونَا دهغه دليل په وجه کوم چي په زنا كي تېر سو وَلَا يُجْرَدُ مِنْ ثِيَابِهِ او له هغه څخه به جامې نه کښل کيږي لِأَن سَبَبَهُ غَيْرُ مَقْطُوعٍ ځکه چي د حد قذف سبب يقيني نه وي فَلَا يَقَامُ عَلَى الشَّدَّةِ لهذا دا حد به په سختۍ سره نه جاري کيږي بِخِلَافِ حَدِّ الزَّانَا په خلاف د حد زنا غَيْرَ أَنَّهُ يُنَزَّمُ عَنْهُ الْفَرْجُ وَالْحَشْوُ خوله هغه څخه به پوستين او پڼوي جامې کښل کيږي لِأَن ذَلِكَ يَنْتَهِي بِإِصْصَالِ الْأَكْبَامِ بِهِ ځکه چي دا ادواړي جامې ا

قاذف ته له درد رسولو څخه مانع دي وَإِنْ كَانَ الْقَافِظُ عَهْدًا او كه تهمت لكونكى غلام وي جُلْدًا
أَرْبَعِينَ سَوْطًا لِمَكَانِ الرَّقِّ نو د غلامتوب په وجه به هغه څلويښت درې وهل كيږي وَالْإِحْصَانُ: أَنْ
يَكُونَ الْمُقْذُوفُ حُرًّا عَاقِلًا بَالِغًا مُسْلِمًا عَقِيقًا عَنْ فِعْلِ الزِّنَا او د احصان مطلب دا دی: چي مقذوف آزاد
وي، عاقل، بالغ، مسلمان او د زنا له فعل څخه پاک وي أَمَّا الْخُرْيَةُ فَلَأَنَّهُ يُطْلَقُ عَلَيْهِ اسْمُ الْإِحْصَانِ
کوم چي حریت دی نو ځکه چي پر همدې آزاد باندي د احصان د لفظ إطلاق كيږي او آزاد ته
محصن ويل كيږي إِذَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ [النساء: ۲۵] أي
الْحَرَّائِرُ الله تعالى فرمايلي دي: چي پر مينځو باندي د پاک لمنو بنځو يعني د آزادو بنځو نيم عذاب
دی ا په دې آيت کي له محصنات څخه آزادي بنځي مراد دي وَالْعَقْلُ وَالْبُلُوغُ لِأَنَّ الْعَارَ لَا يَلْحَقُ
بِالصَّبِيِّ وَانْجُنُونٍ او عقل او بلوغ ځکه شرط دی چي په بچي او لهوني پسي عار نه لاحقيږي لِعَدَمِ
تَحَقُّقِ فِعْلِ الزِّنَا مِنْهَا ځکه چي له کوچني او لهوني څخه د زنا فعل نه ثابتيږي ابچي خو ځکه
چي هغه مني نه لري، او مجنون که څه هم زنا وکړي خو هغه ته هيڅ هونښ نه وي، نو ځکه د هغه
فعل زنا نه شمارل كيږي، او بل دا چي دا دواړه د شريعت مخاطب نه دي أَوَ الْإِسْلَامُ لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: مَنْ
أَشْرَكَ بِاللَّهِ فَلَيْسَ بِمُحْصَنٍ او مسلمان کېدل ځکه شرط دي چي نبي ﷺ فرمايلي دي: څوک چي د
الله سره شريک ونيسي هغه محصن نه دی وَالْعَقَّةُ لِأَنَّ غَيْرَ الْعَقِيفِ لَا يَلْحَقُهُ الْعَارُ او پاکوالي ځکه
شرط دی چي څوک پاک لمنی نه وي هغه ته عار او شرم نه محسوسيږي اد عفيف او پاک لمني
سړي مطلب دا دی چي هغه هيڅکله زنا کړي نه وي، او چا چي يو وار هم زنا کړې وي، نو هغه د زنا
په تهمت سره عار او شرم نه محسوسوي، ځکه چي هغه خو په دې کار کي مبتلا دی أَوْ كَذَّابًا الْقَافِظُ
صَادِقٌ فِيهِ او همدارنگه پر غير عفيف باندي تهمت لكونكى کس په خپل تهمت کي رېښتونی
وي وَمَنْ تَلَّى نَسَبَ غَيْرِهِ او څوک چي د بل چا د نسب نفي وکړي فَقَالَ: لَسْتُ لِأَبِيكَ او داسي
اورته او وايي: ته دخپل پلار ازوی انه يې فَلَا تَعُدُّهُ نو پر هغه انفي کونکي ا به حد جاري كيږي

• تفریح: رواد الدار قطنی، کتاب الحدود والديات ج: ۳، ص: ۱۰۷، رقم الحديث: ۳۲۶۶. والسنن للبيهقي، ج: ۸، ص: ۳۷۵،
رقم الحديث: ۱۶۹۳۷.

وَهَذَا إِذَا كَانَتْ أُمُّهُ حُرَّةً مُسْلِمَةً أَوْ دَا أَحْكَمَ أَوْ هُنَا صَوْرَتُ كَيْ دَى كَلَه چي ددې بل کس مور آزاده او مسلمانان وي. لِأَنَّهُ فِي الْحَقِيقَةِ قَذْفٌ لِأَمِّهِ حُكْمٌ چي دا په حقيقت کي دده پر مور تهمت لگول دي لِأَنَّ النَّسَبَ إِنَّمَا يُنْفَى عَنِ الرَّأْنِ لَا عَنِ غَيْرِهِ حُكْمٌ چي نسب فقط له زاني څخه نفي کيږي. نه له بل چا څخه.

اللغات: ﴿يُفَرِّقُ﴾ د تفصيل مضارع مجهوله ده: سره جلا کول. متفرق کول. مراد ځني پر جلا. جلا اندامونو وهل دي. ﴿لَا يُجَزِّدُ﴾ د تفصيل له باب څخه د نفي مجهوله صيغه ده: لڅلول. برنېلول (مراد ځني جامې کښل دي)، ﴿فَزُو﴾ له وړيني څرمني څخه جوړه سوې چپنه. پوستين. ﴿حَشُو﴾ له پمبه وو څخه ډکه جامه. مراد ځني کوټ او داسي نوري پڼدي جامي دي. ﴿عَار﴾ پېغور. شرم. عيب. ﴿إِضْطَال﴾ د افعال مصدر دی: رسول. ﴿عَفَّة﴾ پاک لمنوالي (پاکوالي). ﴿عَفِيف﴾ پاک او صفا سړی، پاک لمنی سړی چي له کونيتوب څخه پاک وي. ﴿غَيْرِ عَفِيف﴾ ناپاکه. کوني (رنډی). بد لاری، بد لغامی (هغه کس چي د کونيتوب عادت پکښي وي).

تشریح: صورت د مسئلې واضح دی چي د حد زنا په څير به په حد قذف کي هم قاذف د بدن پر مختلفه حصو او جلا اندامونو وهل کيږي. لېکن په دې حد به کي جامې نه ځني ليري کيږي. ځکه کېدای سي چي قاذف په خپل قذف کي رېښتونی وي خو د يو عذر او عجز په وجه به يې د گواهانو پر پېښولو قدرت پيدا کړی نه وي. نو څرنگه چي ددې احتمال په وجه د حد قذف ثبوت قطعي او يقيني نه دی، نو ځکه به دا حد په سختي سره نه جاري کيږي. ها که قاذف کوټ. پوستين او داسي نوري پڼدي جامې اغوستي وي نو هغه به ځني ليري کيږي، ددې لپاره چي دهغه بدن ته دوهلو اثر (درد او تکليف) ورسېږي.

الإحصان إلخ: له دې ځای څخه د مقنوف د إحصان شرائط او قيود بيانېږي چي هغه په عبارت کي په واضحه توگه ذکر سوي دي.

ومن نفى نسب غيره إلخ: فرمايي: که يو څوک د يو چا د نسب نفي وکړي مثلاً داسي ورته وايي چي "ته له خپل پلار څخه نه يې!"، حال دا چي دهغه مور آزاده او مسلمانان وي. نو پر نفي کونکي به حد قذف جاري کيږي. ځکه چي د پلار د نفي کولو مطلب دادی چي "ته ولد الزنا او حرامي يې"، او دا قذف په حقيقت کي دهغه پر مور تهمت دی، حال دا چي دهغه مور مسلمانان او آزاده ده او په ظاهري توگه له هغې څخه د زنا صادرېدل ناممکن دي. نو پر مور به د تهمت لگولو په وجه پر قاذف حد قذف جاري کيږي.

د قذف د الفاظو بيان

وَمَنْ قَالَ لِغَيْرِي غَضَبٌ: لَسْتُ بِإِبْنِ فُلَانٍ او څوک چي بل چا ته د غصې په حالت کي ووايي: ته د فلانکي زوی نه يې لَا يَبْنِي الَّذِي يُدْعَى لَهُ د هغه پلار لپاره چي په هغه سره دئ بلل کيږي ايمني د کوم پلار په نامه سره چي دئ ياديږي، له هغه څخه دده نفي وکړي چي "ته د هغه زوی نه ويې" يُحَدُّ نو پر هغه به حد جاري کيږي وَلَوْ قَالَ فِي غَيْرِ غَضَبٍ او که له غصې څخه بغير ا په بل ا حالت کي اداسي ورته او ووايي لَا يُحَدُّ نو حد به نه پر جاري کيږي لَاَنَّ عِنْدَ الْغَضَبِ يُرَادُ بِهِ حَقِيقَةُ سَبِّهِ ځکه چي د غصې په حالت کي په دې سره حقيقتاً ښکته ا او تهمت ا مراديږي وَفِي غَيْرِهِ يُرَادُ بِهِ التَّبَعَاتَةُ بَنَفِي مُشَابَهَتِهِ أَبَاهُ فِي أَشْيَاءِ الْهُرُوفَةِ او له غصې څخه بغير ا په بل حالت ا کي په دې سره ملامتول او تشبيه ورکول ا مراديږي چي د مروت او شرافت ا په اسبابو کي ته دخپل پلار سره مشابه نه يې! وَلَوْ قَالَ: لَسْتُ بِإِبْنِ فُلَانٍ يَغْنَى جَدُّهُ او که اورته او ووايي: چي ته د فلانکي زوی يې او ا هغه په دې سره دده نيکه مراد کړي ايمني د هغه مراد دا وي چي ته دخپل نيکه زوی نه يې أَلَمْ يُحَدِّ نو پر هغه به حد نه جاري کيږي لَاَنَّهُ صَادِقٌ فِي كَلَامِهِ ځکه چي هغه په خپله خبره کي ريښتونی دی وَلَوْ نَسَبَهُ إِلَى جَدِّهِ او که هغه د نيکه و طرف ته دده نسبت وکړي لَا يُحَدُّ أَيْضًا نو هم به پر هغه حد نه جاري کيږي لَاَنَّهُ قَدْ نُسِبَ إِلَيْهِ مَجَازًا ځکه چي مجازاً د نيکه و طرف ته اهم ا نسبت کيږي وَلَوْ قَالَ لَهُ يَا ابْنَ الرَّائِيَةِ وَأُمُّهُ مَيْتَةٌ مُحْصَنَةٌ او که هغه ده ته ووايي: اي د زنا کاري بچيه! حال دا چي دده مور مړه او پاک لمنې وي فَطَالِبُ الْإِبْنِ بِحَدِّهِ او بچی پر هغه ا قاذف ا حد مطالبه وکړي حُدَّ الْقَاذِفُ نو پر قاذف به حد جاري کيږي لَاَنَّهُ قَذَفَ مُحْصَنَةً بَعْدَ مَوْتِهَا ځکه چي هغه پر يوې پاک لمنې ښځي د هغې تر مرگ وروسته تهمت لکولی دی وَلَا يُطَالَبُ بِحَدِّ الْقَذْفِ لِلْمَيِّتِ إِلَّا مَنْ يَقَعُ الْقَذْفُ فِي نَسَبِهِ بِقَدِّهِ او د ميت امرې لپاره ا فقط ا هغه کس د "حد قذف" مطالبه کولای سي چي د ميت په تهمت سره د هغه په نسب کي عيب واقع کيږي وَهُوَ الْوَالِدُ وَالْوَلَدُ او هغه پلار يا بچی دی لَاَنَّ الْعَارَ يَلْتَحِقُ بِهِ لِبَكَانِ الْجُرْيَةِ ځکه چي د جزئيت په وجه دوی ته ا د ميت په تهمت سره ا عار او پېغور ا

لاحقیري فَيَكُونُ الْقَذْفُ مُتَكَاوِلًا لَهُ مَعْنَى نو د میت تهمت به د معنی^۱ په اعتبار سره دوی ته هم شامل وي وَعِنْدَ الشَّافِعِيِّ يَثْبُتُ حَقُّ الْمَطَالِبَةِ لِكُلِّ وَارِثٍ او د امام شافعي رحمه الله په نیز د هر وارث لپاره د مطالبه کولو حق ثابتیري لَأَنَّ حَدَّ الْقَذْفِ يُورَثُ عِنْدَهُ بِعِلِّ مَا يُبَيِّنُ ځکه چي دهغه په نیز په حد قذف کي میراث کي جاري کیږي چي اوروسته^۲ به موږ د دې بیان وکړو انشاء الله وَعِنْدَنَا وَرَايَةُ الْمَطَالِبَةِ كَيْسَتْ بِطَرِيقِ الْإِرْثِ او زموږ په نیز د مطالبه کولو ولایت د وراثت په توګه نه دی بل لږا ذکرناه^۳ بلکي په هغه توګه اسره حاصلیري^۴ ا کوم چي موږ اوس^۵ ذکر کړه ایعني د جزئیت په وجه د عار لاحقېدلو په توګه وَلِهَذَا يَثْبُتُ عِنْدَنَا لِلْمَخْرُومِ عَنِ الْوِثَارَةِ بِالنَّهْيِ همدا وجه ده چي د قتل په وجه له میراث څخه د محروم کس لپاره اهم^۶ ازمو په نیز دا حق ثابتیري وَيَثْبُتُ لَوَلَدِ الْبَنَاتِ که ایاثيث لولد الاين^۷ او د لور د بچي لپاره اهم^۸ دا حق ثابتیري لکه څرنګه چي د زوی د بچي لپاره ثابتیري خِلَافًا لِحَدِّدٍ ^۹ په خلاف د امام محمد رحمه الله وَيَثْبُتُ لَوَلَدِ الْوَلَدِ حَالِ قِيَامِ الْوَلَدِ ا همدارنګه^{۱۰} د بچي د موجودېدلو په حالت کي د بچي، د بچي المسي لپاره اهم^{۱۱} دا حق ثابتیري خِلَافًا لِرَوْنٍ په خلاف د امام زفر رحمه الله.

اللفات: ﴿يُذْعَى﴾ د نصر مضارع مجهوله ده: بلل، راغوبستل، ﴿غَضَبٌ﴾ غصه، خبسم، قهر، ﴿مُعَاكَبَةٌ﴾ د مفاعلي مصدر دی: خبسم ښکاره کول (خوشکه کول)، ملامتول، رټل، تنبيه ورکول، ﴿مُرُوءَةٌ﴾ مېړانه، بهادري، انسانیت، شرافت، اخلاق مندي، ﴿قَدَحٌ﴾ عيب.

تشریح: یو سړی د خالد زوی دی او دهغه په نسبت سره یادیري، اوس که یو څوک د غصې په حالت کي هغه ته ووايي چي ته د خالد زوی نه یې! نو د غصې او غضب د حالت په وجه به له داسي خبري څخه حقیقتاً ښکځل او تهمت مرادیري او دا خبره به قذف شمارل کیږي، لهذا پر قاذف به حد جاري کیږي، لېکن که هغه د غصې په حالت کي دا خبره کړې نه وي، ټوله دې څخه به تهمت نه مرادیري، بلکي دا به ګڼل کیږي چي هغه په اخلاق، انسانیت او مروت کي د مشابهت نفی کړي دي (چي ته د خپل پلار سره په اخلاق او مېړانه کي مشابهه نه یې!).

^۱ القول الرابع: قول الشيخين رحمه الله، كما ذكر في فتح القدير (ج: ۵، ص: ۹۴)، وكذا في رد المحتار (ج: ۳، ص: ۱۸۸). [القول الرابع ج: ۱، ص: ۴۵۲]

که یو سړی یو کس ته داسي ووايي چي ته د فلانکي زوی نه یې! او دهغه مراد دا وي چي ته د خپل نیکه زوی نه یې! نو پر هغه به حد نه جاري کیږي. ځکه چي قائل په خپله خبره کي رښتونی دی ځکه رښتیا هم دا کس د خپل نیکه زوی نه دی. او که دیو سړي د نیکه نوم (مثلاً) خالد وي او بل څوک هغه ته ووايي چي ته د خالد زوی یې. نو پر هغه به هم حد نه جاري کیږي. ځکه چي مجازاًو نیکه ته هم پلار وایي.

ولو قال له یا ابن الزانية إلخ: او که یو سړي بل سړي ته ووايي چي ای! د زنا کاري بچی. حال دا چي دهغه مور محصنه وي او وفات سوې وي. بیا هغه (بچی) پر قاذف باندي د حد قذف جاري کولو مطالبه وکړي. نو پر قاذف به حد قذف جاري کیږي. ځکه چي قاذف پر یوه محصنه ښځه باندي دهغه تر مرگ وروسته تهمت لگولی دی. حال دا چي په مرگ سره دهغه احصان مضبوط سوی او مؤکد سوی دی. نو ځکه به پر هغه تهمت لگول د حد موجب وي.

ولا يطالب إلخ: فرمایي چي د مړه کس (میت) له طرفه فقط دهغه پلار او نیکه ته یا دهغه زوی او لمسي ته د حد قذف د مطالبې کولو حق سته. ځکه چي همدا کسان د میت سره د جزئیت واسطه لري او میت په تهمت سره دوی ته پیغور او شرم (عار) محسوسیږي. او پر میت باندي تهمت لگول د دوی په حق کي هم تهمت شمارل کیږي. نو له خپل ځان څخه د عار او عیب دليري کولو لپاره به هغو ته د حد قذف د مطالبې کولو حق وي. ددې په خلاف دامام شافعي رَحْمَهُ اللهُ په نیز په حد قذف کي وراثت چلیږي. یعنی دهغه په نیز د هر وارث لپاره د حد قذف د مطالبې کولو حق سته. او زموږ په نیز دا حق فقط د جزئیت او بعضیت په وجه ثابتیږي. نو ځکه به هر وارث ته دا حق حاصل نه وي. بلکي څوک چي د مقذوف یا مقذوفه سره د بعضیت او جزئیت واسطه لري. هغه ته به دا حق حاصل وي. او که چيري مقذوف وارث د خپل قتل او خون کولو په وجه له میراث څخه محروم وي. نو هغه ته هم زموږ په نیز د جزئیت د واسطې په وجه دا حق حاصلیږي. او د مقذوف د لور زوی (لورني لمسي) ته هم دا حق حاصلیږي (یعني هغه ته دا حق سته چي د خپل مورني نیکه د حد قذف مطالبه وکړي). لېکن دامام محمد رَحْمَهُ اللهُ په نیز هغه ته دا حق نه حاصلیږي. ځکه چي د لور زوی د خپل پلار و طرف ته منسوب کیږي. او دهغه پلار د مقذوف یعنی د څس سره د جزئیت واسطه نه لري (بلکي هغه د مقذوف زوم کیږي). لېکن زموږ له طرفه امام محمد رَحْمَهُ اللهُ ته دا جواب ور کول سوی دی چي د مورني نیکه و طرف ته هم د لمسي نسبت کیږي. ځکه چي خلک وایي فلانکی سړی "نجیب الطرفین" دی (یعني فلانکی سړی د مور او پلار دواړو له طرفه صحیح او شریف نسب والا

دی، همدا وجه ده چي د مورني نيکه په ښکښلو سره هم انسان عار محسوسوي. نو ځکه به د لور زوی (لورني لمسي) ته هم د مطالبې کولو حق حاصل وي.

ويشت لولد الولد إلخ: فرمايي که چيري د مقذوف زوی موجود وي. نو دهغه په موجوديت کي د مقذوف لمسي ته هم د حد د مطالبې حق سته، ځکه چي د جزئيت واسطه موجوده ده. لېکن دامام زفر رحمه الله په نيز د زوی په موجوديت کي لمسي ته دا حق نه حاصليري لکه څرنگه چي د أقرب په موجوديت کي أبعد ته د کفارې د مطالبې حق نه حاصليري.

د مړه سوي مقذوف کافر زوی لره د مطالبې کولو حق سته، که نه؟

وَإِذَا كَانَ الْمَقْذُوفُ مُحْصَنًا أَوْ كَلَهُ فِي مَقْذُوفٍ مُحْصَنٍ وَيَجَازِلَانِيهِ الْكَافِرُ وَالْعَبْدُ أَنْ يُطَالِبَ بِالْحَدِّ نُو
دهغه د کافر او غلام زوی لپاره جائزي چي اد پلار لپاره اد "حد قذف" مطالبه وکړي خِلَافًا لِزَوْرٍ
دامام زفر رحمه الله اختلاف دی هُوَ يَقُولُ: الْقَذْفُ يَتَنَاوَلُهُ مَعْنَى هغه فرمايي: چي د معنی په اعتبار
سره زوی ته هم دا تهمت شامليري لِرُجُوعِ الْعَارِ إِلَيْهِ ځکه چي د زوی و طرف ته اهم ا عار او
پيغور ا راجع کيږي اي معني دغه کافر يا غلام زوی هم د پلار په تهمت سره شرمنده گرځي او د
خلکو د پيغور ښه گرځي ا وَلَيْسَ طَرِيقُهُ الْإِثْرَ عِنْدَنَا او زموږ په نيز اخوا د ميراث په طريقه سره
دا حد قذف ان ثابتيري فَصَارَ كَمَا إِذَا كَانَ مُتَنَاوَلَهُ صُورَةً وَمَعْنَى نو داسي سو لکه د صورت او
معنی په اعتبار سره چي دا قذف بچی ته اهم ا شامل وي ا نو په دې وجه د بچي محصن کېدل هم
ضروري دي ا وَلَنَا: أَنَّهُ عَيْزُهُ بِقَذْفٍ مُحْصَنٍ زموږ دليل دا دی: چي قاذف پر محصن پلار په تهمت
لگولو سره د هغه زوی ته عار او پيغور ا ورکړی او د پيغور او عيب و طرف ته يې د زوی نسبت
وکړی ا فَيَأْخُذُهُ بِالْحَدِّ نو ځکه به دا زوی هغه ا قاذف ا په حد سره نيسي او د حد مطالبه به کولای
سي ا هَذَا لِأَنَّ الْإِحْصَانَ فِي الَّذِي يُنْسَبُ إِلَيْهِ الزَّانَا شَرْطٌ او دا ځکه چي څوک د زنا و طرف ته منسوب
کړی سي د هغه محصن کېدل شرط دي لِيَقَعَ تَغْيِيرُ الْعَمَلِ الْكَمَالِ د دې لپاره چي په کامله توگه عار
واقع سي ثُمَّ يَرْجِعُ هَذَا التَّغْيِيرُ الْكَامِلُ إِلَى وَلَدِهِ بيا دا کامل عار د هغه د زوی و طرف ته منسوب کيږي
وَالْكَفَرُ لَا يَتَنَبَّى أَهْلِيَّةَ الْإِسْتِحْقَاقِ او کفر د استحقاق د اهليت منافي نه دی اي معني کفر د حد د مطالبې
کولو منافي نه دی ا بِخِلَافٍ إِذَا تَنَاوَلَ الْقَذْفُ نَفْسَهُ په خلاف د هغه صورت کله چي بذات خود

اکافریا غلام آزوی ته تهمت شامل سي لَا تَهْتَمُ بِشَيْءٍ يُوجَدُ التَّعْيِيرُ عَلَى الْكَمَالِ حُکمه چي ا په دې صورت کي ا کامل عار نه واقع کيږي لِقَدْ اِلْحْصَانِ فِي الْمُسُوْبِ اِلَى الزَّيْنَا حُکمه ادلته ا چي د چا نسبت د زنا و طرف ته سوی دی ایعني کافریا غلام زوی ا په هغه کي احصان نسته ا حُکمه چي د احصان له شرائطو څخه اسلام او آزادي هم ده ا وَلَيْسَ لِلْعَبْدِ اَنْ يُطَالِبَ مَوْلَاهُ بِقَذْفِ اُمِّهِ الْخُرَاءِ او غلام لره جائز نه دي چي د خپل آزادي مور د تهمت په وجه له مالک څخه د "حَدِّ قَذْفٍ" مطالبه وکړي وَلَا لِابْنِ اَنْ يُطَالِبَ اَبَاهُ بِقَذْفِ اُمِّهِ الْخُرَاءِ الْمُسْلِمَةِ او نه زوی لره جائز دي چي د خپل آزادي مور د تهمت په وجه له خپل پلار څخه د "حَدِّ قَذْفٍ" مطالبه وکړي لَاَنَّ الْمَوْلَى لَا يُعَاتَبُ بِسَبَبِ عَبْدِهِ حُکمه چي مالک ته د خپل غلام په وجه سزا نه ورکول کيږي ایعني پر مالک باندي د غلام په وجه سزا نه لازميږي ا وَكَذَا الْاَبُّ بِسَبَبِ ابْنِهِ او همدارنگه پلار ته اهم ا د زوی په وجه سزا نه ورکول کيږي وَلِهَذَا لَا يُقَادُّ الْوَالِدُ بِوَلَدِهِ همدا وجه ده چي د خپل زوی د قتل کولو پر بناء پلار قصاصاً نه قتل کيږي وَلَا السَّيِّدُ بِعَبْدِهِ او نه د غلام په قتل کولو سره دهغه مالک قصاصاً قتل کيږي وَلَوْ كَانَ لَهَا ابْنٌ مِنْ غَيْرِهِ او که د دې بنخي لپاره له بل خاوند څخه يو زوی وي لَهُ اَنْ يُطَالِبَ نو هغه لره جائز دي چي د "حَدِّ قَذْفٍ" مطالبه وکړي لِتَحَقُّقِ السَّبَبِ وَانْجِدَامِ الْاَنْعَامِ حُکمه چي سبب ایعني تهمت لگول ا موجود دی او مانع ا ثبوت نسته.

اللغات: ﴿عَار﴾ پېغور، شرم، عيب، بې عزتي، ﴿عَوْدَةً﴾ د تفصيل ماضي ده: پېغور ورکول، بې عزتي کول، د عيب او شرمنده کونکي خبري و طرف ته د چا نسبت کول، ﴿فَقْدٌ﴾ د ضرب مصدر دی: نيستي کېدل، ور کېدل.

تشریح: په دې عبارت کي دوې مسئلې بيان سوي دي:

(۱)... که يو سړی پر يو محصن کس باندي تهمت ولگوي او بيا مړ سي، نو که څه هم دهغه زوی کافر يا غلام وي زموږ په نېز دهغه لپاره د حد د مطالبې کولو حق سته، لېکن د امام زفر رَجْهَ الله په نېز کافر او غلام زوی لره دا حق نسته.

أصول: د امام زفر رَجْهَ الله په نېز د مطالبه کونکي کس محصن کېدل هم ضروري دي، لېکن زموږ په نېز ضروري نه دي.

و امام زفر دلیل: دادی چي څرنگه دا تهمت (قذف) پلار ته شامل دی. همداسي د عار په وجه زوی ته هم د صورت او معنی په اعتبار سره شامل دی. نو په دې وجه د زوی محصن کېدل هم ضروري دي اولته زوی د کافریا غلام کېدلو په وجه محصن نه دی. نو ځکه به کافریا غلام زوی ته د حد د مطالبې کولو حق نه وي. همدا وجه ده که چیري هغه سړی بذات خود پر دغه کافریا غلام زوی باندي تهمت ولگوي نو کافریا غلام ته د مطالبې کولو حق نسته (ځکه چي د مطالبه کونکي کس لپاره محصن کېدل ضروري دي).

زموږ دلیل: زموږ د دلیل حاصل دادی چي هغه سړي پر یو محصن کس باندي تهمت لگولی دی. نو د محصن کېدلو په وجه په دې محصن کس کي کامل عار او عیب واقع شو. او دا عار د کافریا غلام زوی و طرف ته هم نقل کیږي. ځکه چي د کفر یار قیت په وجه له مقذوف څخه د زوی نسبت او قربت نه قطع کیږي. نو ځکه به د زوی لپاره د حد د مطالبې کولو حق وي.

بخلاف إذا تناول القذف الخ: ددې په خلاف که هغه بذات خود پر دغه کافریا غلام زوی باندي تهمت ولگوي نو کافریا غلام ته د مطالبې حق ځکه نسته چي د نه محصن کېدلو په وجه په هغه کي کامل عار او عیب نه واقع کیږي (او د هغه لپاره کامل پېغور نه ثابتیږي).

(۲)... که دیو غلام مور آزاده وي. او بیا مالک د هغه پر مور تهمت ولگوي. یا دیو چا پلار پر خپلي آزادي او مسلماني بنځي باندي تهمت ولگوي. نو د غلام او زوی لپاره دا حق نسته چي د مور د تهمت په وجه غلام پر خپل مالک یا زوی پر خپل پلار د حد مطالبه وکړي؛ ځکه چي د غلام په دعوی سره نه مالک ته مجازات او سزا ورکول کیږي او نه د زوی په دعوی سره پلار ته سزا ورکول کیږي حتی که مالک خپل غلام قتل کړي یا پلار خپل زوی قتل کړي. نو هغوی به قصاصاً نه قتل کیږي. لهدا کله چي د قتل په څیر درنه مسئله کي پر هغو هیڅ کاروایي نه کیږي. نو د قذف په مسئله کي به څرنگه د هغو په خلاف کاروایي وسي؟ ها! که چیري د دغه مقذوفه بنځي له بل خاوند څخه یو زوی موجود وي. نو هغه پر دغه ناسکه پلار د حد مطالبه کولای سي. ځکه چي د هغه په حق کي له مطالبې کولو څخه مانع شی يعني اَبَوْتُ (پلار والی) نسته. او د فقهي قاعده داده چي إِذَا زَالَ الْمَنَاعُ عَادَ الْمَنُوعُ.

تر حد جاري کېدلو مخکي د مقذوف د مرګ حکم

وَمَنْ قَذَفَ غَيْرَهُ أَوْ كُومَ خَوْكٍ چي پر یو بل کس تهمت ولگوي فَهَذَا الْقَذْفُ أَوْ بَيَا هغه کس پر سي چي تهمت پر لگول سوی وي يَكُلُّ الْحَدَّ نو حد باطلیږي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لَا يَنْطَلُ أَوْ امام شافعي رَجَّهَ اللَّهُ فَرَمَائِي: چي حد نه باطلیږي وَلَوْ مَاتَ بَعْدَ مَا أُتِيمَ بَعْضُ الْحَدِّ او که چیري تر څه

حد جاري کېدلو وروسته مقذوف مړ سي يَكُلُّ النَّهْلَ عِنْدَكَ نو زموږ په نېز پاته حد باطلېږي خلافت
نه په خلاف دامام شافعي رحمه الله بڼاء على أنه يورث عندة وعندنا لا يورث ازموږ او دامام شافعي په
مينځ کي ادا اختلاف پر دې خبره مبني دی چي دهغه په نېز په "حد قذف" کي ميراث جاري
کيږي او زموږ په هغه کي ميراث نه جاري کيږي وَلَا خِلَافَ أَنَّ فِيهِ حَقَّ الشَّرْعِ وَحَقَّ الْعَبْدِ او په دې
خبره کي هيڅ اختلاف نسته چي په حد قذف کي حق الشرع او حق العبد دواړه سته فَإِنَّهُ لَشَرٌّ
لِدَفْعِ الْفَارِغِ مِنَ الْمُقْذُوفِ احق العبد خو په دې وجه پکښي سته اڅکه چي داله مقذوف څخه د
عار او عيب دفع کولو لپاره مشروع سوی دی وَهُوَ الَّذِي يَنْتَفِعُ بِهِ عَلَى الْخُصُوصِ او دافع په
ځانگړې توگه فقط مقذوف ته حاصلېږي فَبَيْنَ هَذَا التَّوَجُّهِ حَقُّ الْعَبْدِ نو په دې وجه سره دا حد
حق العبد دی ثُمَّ إِنَّهُ شَرٌّ زَاجِرًا او حق الشروع په دې وجه پکښي سته چي دا حد د زاجر اسرا
ورکونکي ا په توگه مشروع سوی دی وَمِنْهُ سُنِّي حَدًّا اوله همدې وجهي هغه ته حد له فساد څخه
منع کونکی شی او بل کيږي وَالْمُقْضُودُ مِنْ شَرِّ الزَّاجِرِ اخْلَاءُ الْعَالَمِ عَنِ الْفُسَادِ او د زاجر او سزا د
مشروع کولو مقصد دنيا له فساد څخه خالي کول دي وَهَذَا آيَةُ حَقِّ الشَّرْعِ او دا د حق الشرع کېدلو
علامت دی وَبِكُلِّ ذَلِكَ تَشْهَدُ الْأَحْكَامُ او احکام د دغه هر طرف احق العبد او حق الشرع ا په حق
کي گواهي ورکوي وَإِذَا تَعَارَضَتِ الْجِهَتَانِ او کله چي دواړه طرفونه سره متعارض سول فَالشَّافِعِيُّ
مَالَ إِلَى تَغْلِيْبِ حَقِّ الْعَبْدِ تَقْدِيرًا لِحَقِّ الْعَبْدِ نو د بنده د حق مخکي کولو لپاره امام شافعي رحمه الله
ا په حد قذف کي ا د حق العبد د غالب گرځولو و طرف ته ميلان وکړي بِإِعْتِبَارِ حَاجَتِهِ وَغَفَى الشَّرْعِ
اڅکه چي بنده محتاج دی او شريعت مستغني دی ايمني شريعت بنده ته هيڅ ضرورت نه لري ا
وَنَحْنُ مِمَّنْ نَالِ تَغْلِيْبِ حَقِّ الشَّرْعِ او موږ د حق الشرع د غالب گرځولو و طرف ته ميلان وکړي لِأَنَّ مَا
لِلْعَبْدِ مِنَ الْحَقِّ يَتَوَلَّاهُ مَوْلَاهُ اڅکه چي د بنده د حق متولي او سرپرست ا دهغه مالک ايمني رب
العالمين ادي فَيَصِيرُ حَقُّ الْعَبْدِ مَرْغَبًا بِهِ لهذا د شريعت په حق کي به د بنده د حق عايت کيږي وَلَا
كَذَلِكَ عَنْهُ لِيَكُنْ دَدِي بَرْعَكْسَ بِهِ نه کيږي ايمني د بنده په حق کي به د شريعت د حق رعايت نه

تشریح: مسئلہ: دادہ کہ یو شوک پر بل چا دزنا تهمت و لگوي، او پر قاذف د حد جاري کهدلو خخه مخکي مقنوف مړ سي، ياد حد د ځيني حصې تر جاري کهدلو وروسته مقنوف مړ سي (مثلاً قاذف تر اوسه شل درې وهل سوی وي او شپېته درې لا پاته وي او په دې دوران کي مقنوف مړ سي)، نو په اول صورت کي زموږ په نېز ټوله حد باطليري او په دويم صورت کي پاته (ما بقی) حد باطليري، لېکن دامام شافعي رَحْمَهُ اللهُ په نېز نه په

اول صورت کي حد باطلیږي او نه په دویم صورت کي؛ زموږ او دامام شافعي رَجَّةُ الله دا اختلاف پر دې خبره مېني دی چي زموږ په نېز په حد قذف کي میراث نه جاري کیږي (یعني وارثانو ته دا حق نسته چي دمقذوف تر مرگ وروسته دهغه د حد قذف مطالبه وکړي)، او دامام شافعي رَجَّةُ الله په نېز په حد قذف کي میراث جاري کیږي، او کله چي دهغه په نېز په حد قذف کي میراث جاري کیږي، نو ښکاره خبره ده چي دمقذوف تر مرگ وروسته به دهغه وارثانو ته د حد مطالبې کولو حق وي، او کله چي هغو ته دا حق سته نو حد به هم نه باطلیږي، لېکن زموږ په نېز دهغه وارثانو ته دا حق نسته؛ نو ځکه به حد هم باطلیږي.

ولا خلاف إلخ؛ فرمایي چي د حد قذف دوه طرفه دي: ① من وجه دا حق العبد دی، ② او من وجه حق الشرع (حق الله) دی. حق العبد خو ځکه دی چي له بنده څخه د عار دفع کولو لپاره دا حد مشروع سوی دی، او حق الشرع ځکه دی چي دا حد د زاجر (د تنبيه وړ کونکي او سزاوړ کونکي) په توگه مشروع سوی دی او د دې مقصود ټوله دنیا له فساد څخه خالي کول دي، نو د حد قذف د مقصود عام کېدل د هغه د حق الشرع کېدلو نښه او علامت دی، او احکام د دې دواړو طرفونو په حق کي گواه دي. مثلاً له ډېر وخت تېرېدلو (تقادم الزمان) څخه وروسته په گواهی او بینه سره دا حد ثابتیږي، همدارنگه تر اقرار کولو وروسته دمقر لپاره له دې حد څخه د رجوع کولو حق نسته، او دا ښان د حق العبد سره تعلق لري (نو معلومه سوه چي حد قذف من وجه حق العبد دی)، او د دې حد د حق الشرع کېدلو احکام دا دي چي دا حق امام فقط حاصلولای سي او امام د شریعت نائب دی، همدارنگه په رقییت سره په دې حد کي تنصیف کیږي (معلومه سوه چي دا حد من وجه حق الشرع دی)، لنډه دا چي په دې حد کي دغه دواړه احتمالات سو، او له دې دواړو څخه امام شافعي رَجَّةُ الله حق العبد ته ترجیح ورکړې ده، ځکه چي حق العبد پر حق الشرع مخکي وي او بنده محتاج وي. او موږ حق الشرع ته ترجیح ورکړې ده، ځکه چي د بنده او دهغه د تمامو حقوقو یعنی د عار، عیب او داسي نورو مالک او متولي د الله تعالی ذات دی، لهندا په حق الشرع کي به د حق العبد رعایت خو کیږي لېکن په حق العبد کي به د حق الشرع رعایت نه کیږي، ځکه چي بنده د نائب جوړېدلو په توگه د شریعت حقوق حاصلوي نه د اصل جوړېدلو په توگه (یعني هغه د الله د نائب جوړېدلو په حیثیت سره د شریعت حقوق حاصلوي). نو په دې وجه موږ پر حق العبد باندي حق الشرع ته ترجیح ورکړې ده.

زموږ او دامام شافعي رَجَّةُ الله په مینځ کي پر دغه نظریاتي اختلاف ډیري مسئلې متفرع دي. چي له هغوی څخه څلور مسئلې په دې عبارت کي ذکر سوي دي:

(۱)... په حد قذف کي به دامام شافعي رَجَّةُ الله په نېز وراثت جاري کیږي، ځکه چي دهغه په نېز دا حق العبد دی، او په حق العبد کي وراثت جاري کیږي، لېکن زموږ په نېز حد قذف حق الشرع دی، او په حق الشرع کي وراثت نه جاري کیږي، نو ځکه به زموږ په نېز په حد قذف کي وراثت نه جاري کیږي.

کوم چي موبه اوس ا ذکر کړی وَمَنْ قَالَ لِرَجُلٍ: يَا ابْنُ مَاءِ السَّمَاءِ! او که يو څوک يو سړي ته ووايي: اي د آسماني اوبو بچيه! فَلَيْسَ بِقَاذِفٍ نو هغه تهمت لگونکی نه دی لِأَنَّهُ يَرَاذِبُهُ الشَّيْبَةُ فِي الْجُودِ وَالسَّخَاةِ وَالصَّفَاءِ ځکه چي په دې سره په سخاوت، ځوانمردي او صفا والي کي تشبيه ورکول مراد يږي لِأَنَّ مَاءَ السَّمَاءِ لَقَبٌ بِهِ لِصَفَائِهِ وَسَخَائِهِ ځکه چي آسماني اوبه د خپل صفاوالي او سخاوت په وجه په دې صفاتو سره يادول کيږي او د جود، سماحت او صفاء لقب ورکول کيږي ا وَإِنْ نَسَبَهُ إِلَى عَتِهِ أَوْ خَالِهِ أَوَّلَى دُومِ أُمِّهِ او که يو سړی د يو چا نسبت وکړي د هغه د اکا، يا د هغه د ماما، يا د هغه د مور د خاوند و طرف ته فَلَيْسَ بِقَاذِفٍ نو داسې اهم تهمت لگونکی نه دی لِأَنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْ هَؤُلَاءِ يُسَمَّى أَبَا ځکه چي په دې کسانو کي هريوه ته پلار ويل کيږي أَمَّا الْأَوَّلُ فَلِقَوْلِهِ تَعَالَى: نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ [البقرة: ۱۳۳] کوم چي اکا دی نو ځکه چي الله تعالی فرمايلي دي اچي يعقوب عليه السلام خپلو زامنو ته وويل چي زما تر مرگ وروسته به تاسي د چا عبادت کوئ، نو هغو وويل ا: موږ به ستا د رب او ستا د پلرونو ايمني ا د ابراهيم، اسماعيل او اسحاق عليهم السلام د رب عبادت کوو وَإِسْمَاعِيلُ كَانَ عَتَالَهُ حال دا چي حضرت اسماعيل عليه السلام د حضرت يعقوب عليه السلام اکا وو وَالثَّانِي لِقَوْلِهِ ^① عليه السلام: أَلْخَالُ أَبٌ او دويم اماما ته د پلار ويل کېدل په دې حديث سره ثابت دي ا چي نبي صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: ماما د پلار ا په درجه کي ا وي وَالثَّالِثُ لِلتَّزْيِيَةِ او دريم اناسکه پلار ته د پلار ويل کېدل ا تربيت کولو په وجه دي.

اللفات: ﴿يُكَذِّبُهُ﴾ د تفعليل مضارع ده: درواغجن ثابتول، درواغجن گڼل، د يو چا د درواغجن

کېدلو دعوی کول، ﴿جُود﴾ سخا، سخاوت، ﴿سَخَاةٌ﴾ ځوانمردي، فياضي، سخاوت.

تشریح: په دې عبارت کي څلور کوچنۍ مسئلې ذکر سوي دي:

(۱)... که يو سړی پر يو چا تهمت ولگوي، بيا هغه له دې تهمت څخه رجوع وکړي، نو د هغه رجوع

کول به معتبر نه وي؛ ځکه چي د هغه د قذف او تهمت سره د مقذوف حق يعني دفع العار عن نفسه

متعلق سو، او دا مقذوف د هغه په حق کي مکذب دی (او د قذف په هکله د هغه تکذيب کوي)، لهندا رجوع

به معتبره نه وي. ها! كه چيري دا تهمت د حق الله مثلاً د غلا يا د زنا په باره كي وي، نو څرنگه چي هيڅوك د هغه مكذب نه وي، نو ځكه په حق الله كي مقر او قاذف له خپل اقرار او قذف څخه رجوع كولاى سي.

﴿ يو څوك بل قوم ته منسوب كول ﴾

(۲) .. كه يو څوك يو عربي ته ووايي: "اې نبطي!" (نبط د عراق يو ټيټ او كمتره قوم دى). نو پر قائل (ويونكي) به حدنه جاري كيږي؛ ځكه چي په دې سره تهمت لگول مقصود نه وي. بلكي په بد اخلاقي يا په نافصاحت يا جهالت كي تشبيه وركول مقصود وي. همدارنگه د لَسْت بَعْرِي په ويلو سره هم له هغه څخه د عربو د اخلاق او سخاوت نفي كول مقصود وي. عار او تهمت لگول مقصود نه وي. لهذا په دې صورتونو كي به هم پر قائل حدنه جاري كيږي.

(۳) ... كه يو كس يو چا ته ووايي: "اې د آسماني او بونجيېه!" نو دا هم تهمت نه دى. ځكه چي دا په سخاوت او صفا والي كي تشبيه وركول دي چي څرنگه د آسمان اوبه بالكل صفادي او هر كس نا كس اوبه كوي. همداسي ستا ذات هم دى.

(۴) ... كه يو سړى يو چا ته ووايي: "ته خپل د اكا زوى يې! يا د ماما زوى يې! يا د ناسكه پلار زوى يې". نو دا به هم تهمت نه وي، ځكه چي پراكا، ماما او ناسكه پلار باندي هم د پلار (أب) اطلاق كيږي. پراكا باندي د أب د اطلاق كېدلو دليل د قرآن كريم دا آيت دى: "نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَاللَّهُ أَبَاكَ إِنَّا رَاهِمُمْ وَإِسْبَاعِيْلَ". په دې آيت كي حضرت اسماعيل عليه السلام ته هم أب ويل سوي دي، حالانكي حضرت اسماعيل د حضرت يعقوب اكا وو، او پر ماما باندي د أب اطلاق په دې حديث سره ثابت دى چي "الْحَالُ أَبٌ"، او بچى د ناسكه پلار تر پالنې او تربيت لاندي غټيږي. نو په دې وجه ناسكه پلار ته هم أب وایي.

د قذف يو څو مبهم الفاظ

وَمَنْ قَالَ لِغَيْرِهِ: زَنْتُكَ فِي الْجَبَلِ او كوم څوك چي بل چا ته ووايي: زَنْتُكَ فِي الْجَبَلِ ايعني د زَنْتُت پر زَنْتُك په همزه سره ووايي او وَقَالَ: عَنَيْتُ صُعُودَ الْجَبَلِ او ايبا ووايي: چي په دې سره ما "غره ته ختل" مراد كړه. حد نو پر هغه به حد جاري كيږي وَهَذَا عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ وَأَبْنِ يُوْسُفَ او دا احكام د شيوخينو رَحْمَهُمَا اللهُ په نېز دى وَقَالَ مُحَمَّدٌ عليه السلام: لَا يَحُدُّ او امام محمد رَحْمَهُ اللهُ فرمايي: چي پر هغه به حدنه جاري كيږي لِأَنَّ التَّهْمُورَ مِنْهُ لِلصُّعُودِ حَقِيقَةٌ ځكه چي "زنا" په همز سره د "ختلو" د معنى

لپاره حقیقت دی قَالَتْ امْرَأَةٌ مِنَ الْعَرَبِ: وَارِثِي إِلَى الْخِيَرَاتِ زَيْنًا إِلَى الْجَبَلِ د عربو یوې ښځې ویلي دي: غره ته د ختلو په څیر ښکیو او ښکښو ته وخېږه! وَذَكَرَ الْجَبَلَ يَقْرَهُ مُرَادًا او په دې شعر کې ا د "جبل" ذکر کېدل د دغه معنی اختلوا مراد بدل ثابتوي وَلَهُنَّ: أَنَّهُ يُسْتَعْمَلُ فِي الْفَاحِشَةِ مَهْمُوزًا أَيْضًا او د شیخینو رَحْمَتُهَا الله دلیل دا دی: چې "زَنَاتٌ" په همز سره هم د بدکاری لپاره استعمالیږي إِنَّ مِنَ الْعَرَبِ مَنْ يَهْمُزُ اللَّيْلَيْنِ كَمَا يَلِدَيْنِ الْمَهْمُوزَ ځکه چې ځینې عرب خفیف الف په همز سره بدلوي لکه څرنګه چې همزه په الف سره بدلوي وَحَالَةَ الْغَضَبِ وَالسَّبَابِ تُعَيِّنُ الْفَاحِشَةَ مُرَادًا او د غصې او ښکنځا حالت د بدکاری ا زنا مراد بدل متعین کوي بِنَزْلَةِ مَا إِذَا قَالَ يَا زَانِيًا أَوْ قَالَ زَنَاتُكَ لکه څرنګه چې یو څوک یا زَانِيًا یا زَنَاتُكَ ا مطلقا ووايي او "جبل" ور سره ذکر نه کړي ا وَذَكَرَ الْجَبَلَ إِنَّمَا يَعْنِي الصُّعُودَ مُرَادًا إِذَا كَانَ مَقْرُونًا بِكَلِمَةٍ عَلَى او د "الجبل" ذکر کېدل به هغه وخت د "ختلو" مراد متعینولای کله چې "الجبل" د "علی" د کلمې سره متصل وای إِذْ هُوَ لِلْمُسْتَعْمَلِ فِيهِ ځکه چې همدا په دې معنی کې مستعمل دی ایعني کله چې جبل د علی سره متصل وي، نو په هغه وخت کې د ختلو په معنی سره استعمالیږي ا وَلَوْ قَالَ: زَنَاتُكَ عَلَى الْجَبَلِ او که اورته ا ووايي: زَنَاتُكَ عَلَى الْجَبَلِ قِيلَ: لَا يُحَدُّ نو یو قول دا دی: چې پر هغه به حد نه جاري کیږي لِإِقْلَانَا د هغه دلیل په وجه کوم چې موږ ذکر کړی وَقِيلَ: يُحَدُّ او ابل ا قول دا دی: چې پر هغه به حد جاري کیږي لِلْبُعْدِ الَّذِي ذَكَرْنَاهُ د هغه معنی په وجه کوم چې موږ ذکر کړه وَمَنْ قَالَ لِرَجُلٍ: يَا زَانِي! فَقَالَ: لَا بَلَّ أَنتَ او څوک چې بل چا ته ووايي: اې زنا کاره! نو هغه ا په جواب کې ورته ا ووايي: چې زه نه بلکي ته! فَلِإِنَّمَا يُحَدُّ ان نو پر دواړو به حد جاري کیږي إِنَّ مَعْنَاهُ: لَا بَلَّ أَنتَ زَانٍ ځکه چې د دې مطلب دی: چې زه نه بلکي ته زنا کاره یې! إِذْ هِيَ كَلِمَةٌ عَطْفٌ يُسْتَدَرَكُ بِهَا الْعَنْطُ ځکه چې "لَا بَلَّ" د عطف کلمه ده چې په هغه سره ا د ماقبل ا د غلطی اصلاح کیږي فَيَصِيرُ الْعَنْطُ الْمَذْكُورُ فِي الْأَوَّلِ مَذْكُورًا فِي الثَّانِي لهذا په اوله جمله کې چې کوم خبر ذکر سوی دی هغه به په دویمه جمله کې هم مذکور گرځي ایعني هغه خبر به په دویمه جمله کې هم وي ا وَمَنْ قَالَ

لَا مَرَاتِهِ: يَا زَانِيَةً فَكَأَنَّ لَا بَلَّ أَنْتَ او شوک چي خپلي ښځي ته ووايي: اې زناکاري! نو ښځه ووايي: چي زه نه بلکي ته! حَدَّتِ الْمَرْأَةُ نو پر ښځي به حد جاري کيږي وَلَا لِعَانَ او لعان به اواجبانه وي لِأَنَّهَا قَدْ ذَانَ حُكْمٌ چي دوی دواړه تهمت لگونکي دي وَقَدْ فَهُ يُوجِبُ اللَّعَانَ وَقَدْ فَهَا الْحَدَّ او د خاوند تهمت لگول لعان واجبوي او د ښځي تهمت لگول حد واجبوي وَفِي الْبُدَايَةِ بِالْحَدِّ إِبْطَالُ اللَّعَانَ او په حد باندي په شروع کولو سره لعان باطليږي لِأَنَّ الْبَحْدُ وَفِي الْقَذْفِ لَيْسَ بِأَهْلٍ لَهُ حُكْمٌ چي محودفي القذوف دلعان اهل نه پاتيري وَلَا إِبْطَالٌ فِي عَكْسِهِ أَصْلًا او د دې په برعکس کي لعان باطلېدای نه سي فَيُخْتَالُ لِلدَّزْرِ نو دلعان ساقطولو لپاره به اهدا حيله کيږي اچي اول به پر ښځي حد جاري کيږي إِذَا اللَّعَانَ فِي مَعْنَى الْحَدِّ حُكْمٌ چي لعان اهم ا د حد په معنی سره دی.

اللغات: ﴿زَنَاتٌ﴾ دفتح ماضي ده: لوړ ځای ته ختل، يو ځای ته پناوړل، او عرب ځيني وخت زَنَيْتَ هم د زَنَاتٍ په معنی سره استعمالوي، او په دغه عبارت کي په همدې هکله تفصيلي بيان سوی دی. ﴿صُعُودٌ﴾ د سمع مصدر دی: ختل، پورته کېدل، لوړېدل، ﴿إِزْقٌ﴾ دسمع له باب څخه دواحد مذکر امر حاضر صيغه ده. رَقِي يَزُقُّ رَقِيًّا: ختل، ﴿مُلِينٌ﴾ دلین (نرموالي) څخه مشتق دی، الف ته "ملین" وايي، ﴿سَبَابٌ﴾ ښکتنځا، ښکتنځل، سپکتيا، اهانت.

تشریح: په دې عبارت کي درې مسئلې ذکر سوي دي:

(۱)... که يو سړی بل چا ته ووايي: زَنَاتٌ فِي الْجَبَلِ، او بيا ووايي چي په دې جمله سره زما مراد دا وو چي ته پر غره ختلي وي، نو د شيعينو رَجَمُهَا الله په نېز به د هغه دنيت اعتبار نه کيږي او پر هغه به حد جاري کيږي، لېکن دامام محمد رَجَمَهُ الله په نېز به د هغه دانيت معتبر وي او پر هغه به حد نه جاري کيږي.

د امام محمد دليل: دادی چي د "زَنَاتٌ" لفظ چي کله په همزه سره استعمال سي، نو هغه د "ختلو" په معنی

کي حقيقت وي، لکه د يوې عربي ښځي په دې شعر کي چي مستعمل دی "وَأَرْقِي إِلَى الْخَيْرَاتِ زَنَافِي الْجَبَلِ" (يعني څرنګه چي انسان غره ته خيږي همداسي ته هم د ښکيو او ښګڼو غره ته وخيږه!). دلته هم زنا مهموز

دی او تر هغه وروسته د الجبل لفظ ذکر سوی دی: داد همدې خبري تائيد کوي چي له زنا څخه "غره ته

ختل" مراد دي، او څرنګه چي په پورتنۍ جمله کي هم د الجبل لفظ ذکر سوی دی. نو ځکه به هلته هم له

زَنَاتٍ څخه "غره ته ختل" مراد وي، نه زنا کول.

د **شیخینو دلیل**: دادی چې مهموز "زنا" چې څرنگه د "ختلو" په معنی سره استعمالیږي همداسې د فحش او زنا کاري په معنی سره هم استعمالیږي، ځکه د عربو دا عادت دی چې هغوی کله نا کله غیر مهموز لفظ ته همزه ورکوي او کله له مهموز لفظ څخه همزه لیري کوي، او د غضب او ښکونځا موقع د دې خبرې تائید او تعیین کوي چې له زنا څخه فحش او زنا کاري مراد ده، لکه څرنگه چې یو څوک د جبل له ذکر څخه بغیر یا زانی یا زنا ټاک وایي نو له هغه څخه هم فحش او زنا کول مراد وي؛ او پاته سوه د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ داورنا چې د الجبل په ذکر کېدلو سره دلته زنا ټاک د "ختلو" د معنی لپاره متعین دی، نو د هغه جواب دادی چې زنا ټاک به دلته هغه وخت د "ختلو" لپاره متعین کېدلای کله چې پر الجبل د "عَلَى" کلمه داخله وای ځکه چې د لفظ د "عَلَى" په کلمه سره د "ختلو" په معنی کې استعمالیږي، لېکن دلته خو پر هغه د "فِي" کلمه داخله ده، نو ځکه به دا د "ختلو" د معنی لپاره نه متعین کیږي.

ولو قال إلخ: فرمایي که یو څوک بل چاته "زَنَّاكَ عَلَى الْجَبَل" وایي، نو یو قول دادی چې پر الجبل باندي د عَلَى داخلېدلو په وجه دا جمله د "ختلو" د معنی لپاره متعینه ده، نو ځکه به پر قائل حد واجب نه وي، لېکن دویم قول دادی چې که چیرې د غضب حالت وي نو په دې سره هم فحش او زنا مراد یږي.

(۲)... که زید خالده ته ووايي: ای زانی، او خالد په جواب کې ورته ووايي لَا بَلْ أَنْتَ (چې زه نه بلکې ته!)، نو پر زید او خالد دواړو به حد جاری کیږي، ځکه چې لَا بَلْ أَنْتَ مطلب دی لَا بَلْ أَنْتَ زَانٍ، ځکه چې لَا بَلْ د عطف کلمه ده کوم چې د ماقبل د غلطۍ د صحیح کولو لپاره وضع سوې ده او تر عطف وروسته که چیرې خبر نه وي نو په معطوف علیه کې ذکر سوی خبر د هغه خبر ګرځول کیږي، او څرنگه چې په ماقبل کې "زانی" خبر دی، نو ځکه به دا عبارت لَا بَلْ أَنْتَ زَانٍ وي او زید او خالد به دواړه قاذفین وي او پر دواړو به حد جاری کیږي.

(۳)... که یو سړي خپلې ښځې ته ووايي: ای زنا کاري! او ښځه په جواب کې ورته ووايي: زه نه بلکې ته!، یعنې بلکې ته زنا کاره یې، نو پر ښځې به حد جاری کیږي لېکن پر سړي به لعان نه واجبیږي، ځکه دلته که څه هم خاوند او ښځه دواړه قاذفین دي، او د سړي قذف د لعان موجب دی (یعنې د سړي ته متهم لګول پر هغه لعان واجبيوي)، او د ښځې قذف د حد موجب دی، لېکن کله چې پر ښځې حد جاری کړی سي نو هغه د لعان اهل نه پاتیږي (یعنې تر حد جاری کېدلو وروسته ښځه د دې اهل نه پاتیږي چې د هغې په وجه پر خاوند لعان واجب کړی سي)، نو د لعان ختمولو لپاره به همدا حیله کیږي چې اول پر ښځې حد جاری کړی سي چې ښځه محدودې القذف وګرځي، او لعان ساقط سي.

د خاوند او بنځي يوه او بل ته د زنا کولو نسبت کول (د پورتنۍ مسئلې نور وضاحت)

وَقَالَتْ: زَكَيْتُ بِكَ اَوْ كَهْ بَنُخْه اَخاوند ته په جواب کي او وايي: ما اخو فقط استاسره زنا کړې ده
فَلَا حَدَّ وَلَا لِعَانَ نو نه حد سته او نه لعان سته مَعْنَاهُ: قَالَتْ بَعْدَ مَا قَالَتْ لَهَا يَا زَانِيَةُ د دې مطلب دا
 دی: چي د خاوند تر يا زانیه! ويلو وروسته بنځه هغه دا اجمله او وايي لَوْ قُوعَ الشَّكِّ فِي كُلِّ وَاحِدٍ
مِنْهُمَا حُكْمٌ چي له دوی څخه په هريوه کي شک واقع سو ايمني د دواړو په خبره کي شک پيدا
 سو لَا تُدْرِكُ يَحْتَمِلُ أَنَّهَا أَرَادَتْ الزَّانَا قَبْلَ النِّكَاحِ حُكْمٌ کېدای سي چي بنځي تر نکاح مخکي زنا مراد
 کړې وي فَيَجِبُ الْحَدُّ دُونَ الْبَيِّنَانِ نو افقط احد به واجبيري، نه لعان لِتَصْدِيقِهَا آيَةً وَأَنعِدَامِهِ مِنْهُ
 حُكْمٌ بنځي اخوا د خاوند تصديق وکړی الېکن ا د خاوند له طرفه اد هغې تصديق نه وسو
وَيَحْتَمِلُ أَنَّهَا زَانَا مَا كَانَ مَعَهَا بَعْدَ النِّكَاحِ او داهم کېدای سي چي د بنځي مراد دا وي چي زما زنا اخو
 فقط ا هغه او طي ا دي کوم چي تر نکاح وروسته ستاسره سوي دي لَأَنِّي مَا مَكَّنْتُ أَحَدًا غَيْرَكَ حُكْمٌ
 چي ما ستا څخه بغير ابل ا هيچا ته ا پر خپل ځان ا قدرت ورکړی نه دي وَهُوَ الْمُرَادُ فِي مِثْلِ هَذِهِ
الْحَالَةِ او په داسي حالت کي همدغه احتمال مراديږي وَعَلَى هَذَا الْإِعْتِبَارِ يَجِبُ الْبَيِّنَانُ دُونَ الْحَدِّ
عَلَى الْمَرْأَةِ او د دې احتمال په معتبر گرځولو سره به ا پر خاوند ا لعان واجبيري او پر بنځي به حد نه
 او واجبيري ا لِيُجُودَ الْقَذْفُ مِنْهُ وَعَدَمُهُ مِنْهَا حُكْمٌ چي قذف د خاوند له طرفه موجود دی او د بنځي
 له طرفه نسته فَجَاءَ مَا قُلْنَا نو هغه خبره سوه کوم چي موږ وويل وَمَنْ أَكْثَرُ بِوَلَدٍ ثُمَّ نَفَاهُ او که خاوند
 د يو بچي اقرار وکړي او ا بيا د هغه نفي وکړي فَلَا يَلْعَنُ نو هغه به لعان کوي ايمني پر هغه به لعان
 واجبيري ا لِأَنَّ النَّسَبَ لِمَهْ بِإِقْرَارِهِ حُكْمٌ چي د هغه په اقرار سره نسب د هغه سره لازم سو وَبِالْثَّقَلِ
بَعْدَهُ صَارَ قَادِرًا او تر اقرار وروسته په نفي کولو سره هغه ته مت لګونکی وگرځېدی فَيَلْعَنُ نو
 حُكْمٌ به لعان کوي وَإِنْ نَفَاهُ ثُمَّ أَكْرَمَهُ او که د بچي نفي وکړي بيا د هغه اقرار وکړي حَدُّ نو حد به پر
 جاري کيږي لِأَنَّهُ لَمَّا أَكْذَبَ نَفْسَهُ حُكْمٌ کله چي هغه خپل ځان درواغجن کړی بَطَلَ الْبَيِّنَانُ نو
 لعان باطل سو لِأَنَّهُ حَدُّ ضَرُورَةٍ صَيْرَ إِلَيْهِ ضَرُورَةُ الشَّكَازِبِ حُكْمٌ چي لعان پر ضرورت مبني حد دی

چي د تكاذب د ضرورت په وجه د هغه و طرف ته رجوع كيږي ايمني لعان خو په هغه وخت كي كيږي كله چي خاوند او بنځه يو د بل تكذيب وكړي او يوه او بل ته درواغجن ووايي وَالْأَصْلُ فِيهِ حَدُّ الْقَذْفِ او اصل اخوا په دې كي حد قذف دى فَإِذَا بَطَلَ الشَّكَاوُتُ لهذا كله چي تكاذب باطل سو يُصَارُ إِلَى الْأَصْلِ نو د اصل و طرف ته به رجوع كيږي وَالْوَلَدُ وَلَدُهُ فِي الْوَجْهَيْنِ او بچى به په دواړو صورتونو كي د پلار اخاوند ابچى وي لِإِقْرَارِهِ بِهِ سَابِقًا اؤ لاحقاً ځكه چي هغه د بچي اقرار كړى دى ا په اول صورت كي ا تر نفي مخكي يا ا په دويم صورت كي ا تر نفي وروسته وَاللِّعَانُ يَصِحُّ بِدُونِ قَطْعِ النَّسَبِ او لعان اخواله نسب ختمولو څخه بغير هم صحيح كيږي كَمَا يَصِحُّ بِدُونِ الْوَلَدِ لكه څرنگه چي له بچي څخه بغير صحيح كيږي وَإِنْ قَالَ: لَيْسَ بَانْتِثٍ وَلَا بِبَيْنِكَ او كه ايو څوك خپلي بنځي ته اووايي: چي دانه زما زوى دى او نه ستا زوى دى فَلَا حَدَّ وَلَا لِيَانَ نو نه حدسته او نه لعان سته لَأَنَّهُ أَنْكَرَ الْوِلَادَةَ ځكه چي هغه ادبچي اد پيدا كېدلو انكار وكړى وَبِهِ لَا يَصِيرُ قَاضًا او په دې انكار سره هغه تهمت لگونكى نه گرځي وَمَنْ قَذَفَ امْرَأَةً وَمَعَهَا أَوْلَادُكُمْ يُعْرِضُ لَهُمْ أَبٌ او كه څوك پر داسي بنځي تهمت ولگوي چي د هغې سره يو څو بچيان وي الْبَكْنَ اد هغو پلار نامعلوم وي أَوْ قَذَفَ الْمَلَاعِنَةَ بَوْلًا يا يو څوك پر داسي بنځي تهمت ولگوي چي هغې دخپل خاوند سره د بچي هكله لعان كړى وى وَالْوَلَدُ سَمِعَ او بچى ژوندى وي أَوْ قَذَفَهَا بَعْدَ مَوْتِ الْوَلَدِ يا د بچي تر مړي وروسته پر هغې تهمت ولگوي فَلَا حَدَّ عَلَيْهِ نو پر هغه به حد اواجب انه وي لِقِيَامِ أَمَارَةِ الزَّنا مِنْهَا ځكه چي د بنځي له طرفه د زنا علامت موجود دى وَمِنْ وَلَادَةٍ وَلَدٍ لَا أَبَ لَهُ او هغه د داسي بچي ولادت دى چي د هغه پلار نسته فَقَاتَتِ الْعِفَّةُ نَظْرًا إِلَيْهَا نو دغه علامت په كتلو سره اد بنځي ا پاكوالى فوت سو وَمِنْ شَرْطِ الْإِحْصَانِ او همدا پاكوالى د احصان شرط دى الهِذا كله چي عفت پاته نه سو نو هغه محصنه نه سوه، نو ځكه به پر هغه حد واجب نه وي وَلَوْ قَذَفَ امْرَأَةً لَاعْتَنَتْ بِغَيْرِ وَلَدٍ او كه يو څوك پر داسي بنځي تهمت ولگوي چي هغې بغير له بچي څخه لعان كړى وى فَعَلَيْهِ الْحَدُّ نو پر قاذف به حد اواجب او اى لِأَنَّهُ أَمَارَةُ الزَّنا ځكه چي اد بنځي له طرفه د زنا علامت نسته.

اللغات: ﴿نَكَاهٌ﴾ د ضرب ماضي ده: نفي کول، يو بچی له خپل نسب څخه نفي کول (چي دا زما بچی نه دی)، ﴿أَمَارَةٌ﴾ علامت (علامه)، نښه، نښاني.

تشریح: مسئله: داده که چیري خاوند خپلي ښځي ته يَا زَانِيَةً ووايي، او په جواب کي ښځه ورته ووايي: زَنْيْتُ بِكَ، نو په دې صورت کي نه حد واجبيږي او نه لعان، ځکه چي د ښځي په دې قول کي دوه احتمالونه سته: ①... اول احتمال دا دی چي ښځي به په خپل قول سره قبل النکاح زنا مراد کړې وي، په دې صورت کي به هغه د خاوند تصديق کونکې وي، نو ځکه به له خاوند څخه لعان ساقطیږي او پر ښځي به حد واجبيږي، ځکه چي خاوند د هغې تصديق نه دي کړی. ②... دويم احتمال دا دی چي ښځي به په خپل قول سره له هغه وطی څخه زنا مراد کړې وي کوم چي هغې تر نکاح وروسته د خاوند سره کړې وي، او په داسي حالت کي چي خاوند ښځي ته ښکښل کوي يا پر هغې تهمت لگوي نو همدغه معنی مرادیږي، نو د دې معنی په اعتبار سره به پر خاوند لعان واجب وي، ځکه چي د خاوند له طرفه قذف او تهمت موجود سو او د ښځي له طرفه قذف نسته، او څرنگه چي دلته له دې دواړو احتمالونو څخه يو احتمال هم راجح نه دی، نو ځکه د لعان او حد په واجبدلو کي شک او شبهه پيدا سو، او د شېهي په وجه نه حد واجبيږي او نه لعان.

ومن أقر بولد الف: مسئله داده که يو سړی د خپل بچي د نسب اقرار وکړي بيا د هغه نفي وکړي نو هغه به لعان کوي، ځکه چي د هغه په اقرار کولو سره د دغه بچي نسب د هغه سره ثابت سو، او تر اقرار وروسته په نفي کولو سره داسې د بچي پر مور د زنا تهمت لگونکی وگرځېدی، او خاوند که چیري پر ښځه د زنا تهمت ولگوي نو پر هغه لعان واجبيږي، نو ځکه به دلته خاوند لعان کوي، او که صورت دا وي چي اول خاوند د بچي نفي وکړي بيا اقرار وکړي نو پر هغه به حد جاري کیږي، لعان به نه واجبيږي، ځکه چي تر نفي وروسته د خاوند په اقرار سره د خاوند تکذيب و سو او د همدغه تکذيب لپاره لعان واجبيږي، نو کله چي تر لعان مخکي د لعان مقصد حاصل سو نو لعان به باطلیږي او د قذف اصل سزا يعني حد به بيرته راگرځي او حد به پر هغه واجبيږي.

او په دواړو صورتونو کي به بچی د خاوند وي (برابره ده هغه که تر اقرار وروسته نفي کړي وي يا يې تر نفي وروسته اقرار کړي وي)، ځکه چي په هر صورت کي د هغه له طرفه اقرار موجود دی، او د بچي نفي کول د لعان له صحت څخه مانع نه دي، ځکه چي د نسب له قطع کولو څخه بغير هم لعان صحيح کیږي لکه څرنگه چي له بچي څخه بغير (بدون الولد) هم لعان صحيح دی او کله چي له بچي څخه بغير لعان صحيح دی، نو د نفي په صورت کي به هم لعان صحيح کیږي.

که یو سړی دیو بچي په هکله خپلي ښځې ته ووايي چي دانه زما بچی دی او نه ستا بچی دی. نو څرنگه چي دا د ولادت نفي دي. قذف نه دی. نو ځکه به هیڅ شی هم نه واجبیږي (نه حد او نه لعان). همدارنگه که دیوې ښځې سره یو څو بچیان وي لېکن د هغو د پلار نوم او نښان معلوم نه وي. او بیا پر هغو یو څوک تهمت ولگوي. یا پر یوې داسې ښځې یو څوک تهمت ولگوي چي هغې مخکې د خپل بچي په هکله د خاوند سره لعان کړی وي او د هغې بچی ژوندی وي. یا د بچي تر مرګ وروسته یو څوک پر دغه ملاعنه ښځه باندې تهمت ولگوي. نو په دې صورتونو کې به پر قاذف حد نه واجبیږي؛ ځکه چي ددې ښځې په حق کې د زنا علامه (نښه) موجود ده. یعنې د هغې سره د بې پلاره بچي پیدا کېدل او موجودېدل د هغې په حق کې د زنا سبب دی (مطلب دا چي هغې سره بچی موجود دی لېکن نسب یې دیو چا سره ثابت نه دی. نو دا د زنا علامه او سبب دی). نو د همدې سبب په وجه د هغې عفت او پاک لمني فوت سوه. حالانکې د احصان لپاره عفت شرط دی. لهدا که چیري بیا هم موږ دا قذف ومنو. نو هم به ددې مقنوفه ښځې د غیر محصنوالي په وجه پر قاذف حد نه جاري کیږي. ددې په خلاف که یو څوک پر داسې ښځې تهمت ولگوي چي هغې له بچي څخه بغیر له خپل خاوند څخه لعان کړی وي. نو پر قاذف به حد جاري کیږي؛ ځکه چي ددې ښځې په حق کې د زنا علامه یعنې بې پلاره بچی موجود نه دی. نو دلته قاذف پر محصنه ښځه باندې تهمت لگونکی دی. نو ځکه به پر هغه حد جاري کیږي.

حرام وطې گونکي ته "زاني" ويل

قَالَ: وَمَنْ وَطِئَ وَطْئًا حَرَامًا لِي غَيْرِ مَلِكِهِ فَرَمَائِي: او څوک چي د بېل چا په ملکیت کې ناروا وطې وکړي لَمْ يُحَدَّ قَاضِيَهُ نو د هغه پر تهمت لگونکي به حد نه جاري کیږي لِقَوَاتِ الْعُقَّةِ ځکه چي عفت [پاکوالی] فوت دی وَهُوَ شَرْطُ الْإِحْصَانِ حال دا چي عفت د احصان شرط دی. وَلَإِنَّ الْقَاضِيَّ صَادِقٌ او ځکه چي تهمت لگونکی رښتونی دی وَالْأَصْلُ فِيهِ: أَنَّ مَنْ وَطِئَ وَطْئًا حَرَامًا لِعَيْنِهِ لَا يَجِبُ الْحَدُّ بِقَضَائِهِ او په دې سلسله کې اصل اقاعده ادا ده: چي څوک داسې وطې وکړي کوم چي حرام لعینې وي نو پر هغه د تهمت په لگولو سره به حد نه واجبیږي ایمني څوک چي پر هغه تهمت ولگوي. پر هغه به حد نه جاري کیږي لِأَنَّ الزَّانَا هُوَ الْوَطْءُ السُّخْرَاءُ لِعَيْنِهِ ځکه چي زنا هغه وطې ته وایي کوم چي حرام لعینې وي وَإِنْ كَانَ مُحَرَّمًا لِغَيْرِهِ او که وطې حرام لغیرې وي يُحَدُّ نو د هغه پر قاذف به حد جاري کیږي لِأَنَّهُ لَيْسَ بِزَانٍ ځکه چي دا زنا نه ده فَالْوَطْءُ فِي غَيْرِ الْبَلِكِ مِنْ كُلِّ وَجْهِ أَوْ مِنْ وَجْهِ

حَرَامٌ لِعَيْنِهِ نَوْهَهُ وَطِي كُوم چي په هر اعتبار سره يا په يوه اعتبار سره د بل چا په ملكيت كي وي .
هغه حرام لعينه دي وَكَذَا الْوُطْءُ فِي الْبَيْتِ وَالْحُرْمَةُ مُؤَبَّدَةٌ همدارنگه هغه وطي اهم حرام لعينه دي ا
كوم چي په اخپل ا ملكيت كي وي لېكن حُرْمَتِ مُؤَبَّدِ وَي ايغني دهمشه لپاره وطي حرام وي ا فَاِنْ
كَانَتْ الْحُرْمَةُ مُؤَقَّتَةً لېكن كه مؤقت حرمت وي فَالْحُرْمَةُ لغيره نو ادا ا حرمت لغيره دى وَأَبُو حَنِيفَةَ
يَشْتَرِطُ أَنْ تَكُونَ الْحُرْمَةُ الْمُؤَبَّدَةُ ثَابِتَةً بِإِلْجَاءٍ أَوْ بِالْحَدِيثِ الشَّهِيرِ او امام صاحب رَحْمَهُ الله دا شرط
لگولى دى چي حرمت مؤبده به بالاتفاق ثابت وي يا به په حديث مشهور سره ثابت وي لِيَتَكُونَ
ثَابِتَةً مِنْ غَيْرِ تَرَدُّدٍ د دې لپاره چي له شه شك څخه بغير حرمت ثابت سي بَيَانُهُ: أَلَمْ يَنْقَضَ رَجُلًا
وَطِيَّ جَارِيَةً مُشْتَرَكَةً بَيْنَهُ وَبَيْنَ آخَرَ د دې وضاحت دا دى: چي كه يو څوك پر هغه سري تهمت ولگوي
چي هغه د داسي مينځي سره وطي كړي وي كوم چي د هغه اوبل كس تر مينځ مشترك وي فَلَا حَدَّ عَلَيْهِ
نو پر هغه به حد اواجب انه وي لِأَنَّهُ دَامَ الْبَيْتُ مِنْ وَجْهِ ځكه چي مِنْ وَجْهِ ملكيت نسته وَكَذَا إِذَا قَذَفَ
إِمْرَأَةً لَزَّتْ فِي نَصْرِ ابْنَتَيْهَا همدارنگه كه ايو څوك ا پر داسي بنځي تهمت ولگوي چي هغې دخپل نصرانيت
په زمانه كي زنا كړې وي ا نو پر هغه به هم حد نه جاري كيږي ا لِيَتَحَقَّقَ الزَّانَا مِنْهَا شَرْعًا ځكه چي له دغه
بنځي څخه شرعاً زنا ثابته ده لِأَنَّهُ دَامَ الْبَيْتُ ځكه چي ملكيت نسته ايغني ځكه چي دا بنځه د زاني په
ملكيت كي نه وه ا وَلِهَذَا وَجَبَ عَلَيْهِ الْحَدُّ همدارنگه ده چي پر هغې ا د زنا ا حد واجب دى سي .

اللغات: ﴿عَقَّة﴾ پاك لمني، پاك لمنوالى (پاكوالى)، له زنا او ناروا وطي څخه ځان ساتل، ﴿مُؤَبَّدَةٌ﴾
أبدي، همېشنى، دهمشه لپاره ثابت شى، ﴿مُؤَقَّتَةٌ﴾ مؤقت شى، تريو معلوم او ټاكلي وخت پوري ثابت
شى، ﴿حَرَامٌ لِعَيْنِهِ﴾ (هغه وطي كوم چي دخپل ذات په وجه ناروا او حرام وي)، كومه بنځه يا مينځه چي په
ذاتي توگه د سري لپاره حرامه وي (مثلاً خپله قريبه او داسي نور)، نو د هغې سره وطي كول حرام لعينه دي،
ځكه چي د هغې د عين او ذات په وجه وطي ورسره حرام دي، او داسي حُرْمَتِ تَه حُرْمَتِ لعينه وايي، ﴿حَرَامٌ
لِغَيْرِهِ﴾ (هغه وطي كوم چي د بل عارض په وجه حرام وي)، كه په ذاتي توگه بنځه يا مينځه د سري په
ملكيت كي وي، لېكن دحيض په وجه، يا دمجوسيت په وجه، يا دمكاتبوالي په وجه يا په داسي بله وجه د
هغې سره وطي كول ناروا او ممنوع وي، نو داسي وطي ته حرام لغيره وايي، ځكه چي ذوات په اعتبار سره خودا
وطي روادى، لېكن ديو بل عارض په وجه ناروا دي، او داسي حُرْمَتِ تَه حُرْمَتِ لغيره وايي.

تشریح: مسئله: داده که یو سړی د بل چا په ملکیت کې حرامه جماع او وطي وکړي. برابره ده دا حرمت که من کړل وجه وي لکه د پردۍ (أجنبيه) ښځې سره وطي کول یا فقط من وجه وي لکه د مشترکه مینځې سره وطي کول، نو که یو څوک پر داسې واطی د زنا تهمت ولگوي، نو پر قاذف به حد نه جاري کیږي. ځکه چې په مقذوف کې عفت (پاک لمنې) نسته. حال دا چې د مقذوف د محصنوالي لپاره عفت شرط دی. او بل دا چې هغه ناروا (حرام) وطي کړي دي. نو ځکه قاذف په خپل قول کې رښتونی هم دی او په رښتوني قذف کې حد نه جاري کیږي.

صاحب هدایې رَحْمَةُ اللَّهِ په دې سلسله کې یوه قاعده کلیه بیانوي فرمایي چې پر حرام وطي کونکي تهمت لگول د حد موجب نه دي؛ ځکه چې حرام وطي صریحه زناده او حرام لعینې ده. لېکن که وطي حرام لعینې نه وي بلکې حرام لغیره وي لکه د خپلې حائضه ښځې یا نفاسه ښځې سره وطي کول یا د خپلې مجوسي یا مکاتبي مینځې سره وطي کول، نو پر داسې واطی به تهمت لگول د حد موجب وي. د حرمت مؤیده لپاره امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ دا شرط لگولی دی چې هغه به په إجماع یا حدیث مشهور سره ثابت وي لکه څرنګه چې د خپل پلار د موطوئې ښځې سره د ملک نکاح یا ملک یمین په ذریعه وطي کول بالإجماع حرام دي یا لکه د داسې منکوحه ښځې سره وطي کول چې له گواهانو څخه بغیر نکاح ور سره سوې وي ددې حدیث لَا نِكَاحَ إِلَّا بِالْشُّهُدِ په وجه حرام دي. اوس که چیرې حرمت په دغه دوو وجهو (إجماع او حدیث مشهور) سره ثابت وي، نو هغه به په یقیني او قطعي توګه ثابت وي او د حد موجب به وي.

وَكَلَّ إِذَا الْإِلْح: ددې حاصل دادی چې که نصراني ښځې تر اسلام راوړلو مخکې زنا کړې وي، بیا تر اسلام راوړلو وروسته یو څوک پر هغې د زنا تهمت ولگوي، نو پر قاذف به حد نه جاري کیږي؛ ځکه له دې ښځې څخه شرعاً زنا ثابته ده. او هغې حقیقتاً زنا کړې ده. شرعاً ځکه ثابته ده چې که دا نصراني ښځه په دارالاسلام کې وای او پر هغې زنا ثابته سوې وای، نو پر هغې به حد واجبېدای. نو ځکه به د هغې پر تهمت لګونکي حد قذف نه جاري کیږي.

له مخکنۍ مسئلې څخه یو څو مستثنی سوي مسئلې

وَلَوْ قَذَفَ رَجُلًا إِلَى أَمَةٍ وَهِيَ مَجُوسِيَّةٌ أَوْ أَمْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ أَوْ مُكَاتِبَةٌ لَهُ أَوْ كَهْ يُوْخُوكَ ا پَر داسې سړی تهمت ولگوي چې هغه د خپلې مجوسي مینځې سره وطي کړي وي یا یې د خپلې حائضه ښځې یا مکاتبه مینځې سره وطي کړي وي فَعَلَيْهِ الْحُدُّ نو پر هغه به حد واجب وي لِأَنَّ الْخُرْمَةَ مَمَّا يَنْهَى الْإِسْلَامُ عَنْهُ مُؤَقَّتَةٌ ځکه چې د ملکیت موجود بدللو باوجود چې کومي وطي حرام وي هغه په وختي توګه حرام وي فَكَانَتْ الْخُرْمَةُ لَغَيْرِهِ نو ځکه به دا حرمت لغیره وي فَلَمْ يَكُنْ زَنًا لِهَذَا بَه زنا

نه وي وَعَنْ أَبِي يُسُفَ ⑤: أَنَّ وَطْءَ الْمَكَاتِبَةِ يُسْقِطُ الْإِحْصَانَ اوله امام ابو يوسف رَجِهَ الله شخه روايت
سوى دى: چي دمكاتبي مينخي سره وطي كول احصان ساقطوي وَهُوَ قَوْلُ رُفٍّ او همدا دامام زفر
رَجِهَ الله قول دى لَأَنَّ الْبِلْكَ رَائِلٌ فِي حَقِّ الْوُطْءِ حكه چي ا په مكاتبه مينخه كي ادوطي په حق كي
اد مالک ا ملكيت ختم سوى دى وَلِهَذَا يُلْزَمُهُ الْعُقْرُ بِالْوُطْءِ همدا وجه ده چي دوطي په وجه پر
واطى ا مالک ا باندي عقير لازميږي وَنَحْنُ نَقُولُ: مِلْكُ الذَّاتِ بَاقِي وَالْخُرْمَةُ لَغَيْرِهِ إِذْ هِيَ مُؤَقَّتَةٌ او موږ
وايو: چي د ذات ملكيت باقي دى او اد هغه ا حرمت لغيره دى، حكه چي دا حرمت مؤقت دى وَلَوْ
قَذَفَ رَجُلًا وَطِئَ أَمَتَهُ وَهِيَ أَتَمَّتُهُ مِنَ الرِّضَاعَةِ او كه ايو شوک ا پر داسي سري تهمت ولگوي چي
هغه دخپل داسي مينخي سره وطي وکړي چي هغه دده رضاع خوري وي لَا يُحَدُّ نُوْ بَرٍ قَاذِفٍ بَعْدَ
نه جاري کيږي لَأَنَّ الْخُرْمَةَ مُؤَبَّدَةٌ حكه چي اد هغه ا حرمت ابدې دى ايمني درضاغي خور سره
دهمېشه لپاره نکاح حرامه ده وَهَذَا هُوَ الصَّحِيحُ او همدا صحيح دي وَلَوْ قَذَفَ مَكَاتِبًا مَاتَ وَتَرَكَ وَفَاءً
او كه ايو شوک ا پر يو مكاتب غلام باندي تهمت ولگوي او ا هغه مړ سي او د بدل کتابت په اندازه
مال پر بردي ايمني مالک چي دا غلام دخومره مال په عوض كي مكاتب جوړ کړى وي. هغومره مال
دده سره موجود وي لَا حَدَّ عَلَيْهِ نو پر قاذف به حد اواجب انه وي لَسَمْنُ الشُّبْهَةِ فِي الْخُرْمَةِ لِمَكَانٍ
اختلاف الصحابة حكه چي دمکاتب په آزادوالي كي دصحابه وو د اختلاف په وجه شبهه سته وَلَوْ
قَذَفَ مَجْرُوسًا تَزْوِجَ بِأَمَتِهِ ثُمَّ أَسْلَمَ او كه يو شوک پر داسي مجوسي باندي تهمت ولگوي چي هغه د
خپلي مور سره واده کړي وي بيا هغه اسلام راوړي يُحَدُّ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نو دامام صاحب رَجِهَ الله په
نيز به پر هغه حد جاري کيږي وَقَالَا: لَا حَدَّ عَلَيْهِ او صاحبين رَجِهَ الله فرمايي: چي پر هغه به حد
اواجب انه وي وَهَذَا بِنَاءٌ عَلَى أَنَّ تَزْوِجَ الْمَجْرُوسِ بِالْمَخَارِمِ لَهُ حُكْمُ الصَّحَّةِ فَيَبَايِنُهُمْ عِنْدَهُ او دا اختلاف
پر دې خبره مبني دى چي دخپلو محارمو سره دمجوسي نکاح کولو لره دامام صاحب رَجِهَ الله په
نيز د صحيح والي حکم حاصل دى خِلَافًا لَهَا په خلاف د صاحبينو رَجِهَ الله ايمني د صاحبينو

په نېز د خپلو محارمو سره د مجوسي نکاح کول صحيح نه دي وَقَدْ مَرَّ النِّكَاحُ او په کتاب النکاح کي ادې بحث ا تېر سو وَإِذَا دَخَلَ الْحَرَامُ الدَّارَ بِأَمَانٍ او که يو حربي کافر په امان زموږ دار الاسلام ته راسي فَقَذَفَ مُسْلِمًا او پر يو مسلمان تهمت ولگوي حُدُّ نو پر هغه به حد جاري کيږي لَأَنَّ فِيهِ حَقَّ الْعُبْدِ ځکه چي په "حد قذف" کي د بنده حق سته وَقَدْ اُلْتُزِمَ اِيْقَاءُ حُقُوقِ الْعِبَادِ او ا په امان راتلونکي ا حربي د حقوق العباد د پوره کولو التزام کړی دی وَلَا تَنَفَّ طَبَعِي أَنْ لَا يُؤْذَى او ځکه چي دغه حربي دا اميد او خواش ا کړی دی چي ده ته دي ضرر نه رسول کيږي فَيَكُونُ مُلْتَزِمًا أَنْ لَا يُؤْذَى نو هغه به د دې خبري التزام کونکی وي چي هغه به په خپله اهم ا چا ته ضرر نه رسوي وَمُوجِبَ أَذَاهُ الْحُدِّ ا ځنې ا د هغه د ضرر رسولو سزا به "حد قذف" وي ايمني که د ضرر ارتکاب وکړي، نو د هغه سزا ته به هم ځان نيسي چي هغه حد قذف دی ا

اللغات: ﴿عُقْر﴾ د ناروا وطي جرمانه (د هغه ناروا وطي عوض او جرمانه چي په هغه سره حد نه واجبيږي)، ﴿لَا يُؤْذَى﴾ د افعال له باب څخه د نفي مجهول صيغه ده: ضرر او تکليف رسول. تکليف ورکول. ﴿مُوجِبَ﴾ د افعال اسم مفعول دی: واجب کړی سوی شی: مراد ځني سزا او حد دی (ځکه چي هغه د جرم کولو په وجه واجبيږي).

تشریح: د قذف او حد قذف په هکله په دې عبارت کي پنځه مسئلې ذکر دي، او دا مسئلې په حقيقت کي د مخکني عبارت د حرام لعينه او حرام لغيره د مثالونو سره تعلق لري.

(۱) ... که يو سړی د خپلي مجوسي مينځي يا د مکاتبي مينځي سره وطي وکړي يا د خپلي حائضه بنځي سره وطي وکړي او بيا يو څوک پر هغه د زنا تهمت ولگوي، نو پر قاذف به حد واجبيږي: ځکه چي په دغه صورتونو کي که څه هم وطي حرام دي، لېکن په موطنه کي د واطئ ملکيت موجود دی، نو دا به حرمت لغيره وي او د واطئ وطي به زنانه وي، نو ځکه به قاذف په خپل تهمت کي کاذب او درواغجن وي او د هغه قذب به د حد موجب وي. له امام ابو يوسف رحمه الله څخه يو روايت دادی چي د مکاتبه مينځي سره د وطي کولو په وجه احصان ختميږي، ځکه چي په مکاتبه مينځه کي د مالک ملکيت ختم سوی دی، همدا وجه ده چي د مکاتبه مينځي سره د وطي کولو په وجه پر مالک عُقر واجبيږي که چيري په هغې کي د مالک ملکيت پاته وای نو پر مالک به هيڅ عُقر نه واجبيږي. لهذا د مکاتبه مينځي سره وطي کول به د زنا په څير وي، او پر قاذف به حد قذف نه واجبيږي، لېکن زموږ له

طرفه هغه ته دا جواب ورکول سوی دی چي مالک لره دمکاتبي مینځي په ذات کي ملکیت حاصل دی. او د مالک په حق کي د وطي حرمت "مؤقته" دی "مؤیده" نه دی ځکه چي دا حرمت لغیره دی. او په مؤقته حرمت سره زنا نه ثابتیږي. نو ځکه به پر قاذف حد واجبیږي.

(۲)... که یو سړی د داسي مینځي سره وطي وکړي چي هغه دده رضاعي خور وي. نو دده پر قاذف به حد نه واجبیږي. ځکه چي درضاعي خور حرمت "حرمت مؤیده" دی او دهغي سره وطي کول زنا ده. لهذا قاذف په خپل قذف کي ریښتونی دی.

(۳)... که یو سړی پر مکاتب غلام د زنا ته مت و لگوي او بیا مکاتب مړ سي او د بدل کتابت داداء کولو په اندازه مال پرېږدي. نو دهغه پر قاذف به حد نه واجبیږي. ځکه چي د صحابه وو په مینځ کي د مکاتب په حرمت کي اختلاف دي. حضرت علي او حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فرمایي چي دا مکاتب د آزادوالي په حالت کي مړ کیږي (یعني دده مرگ به د آزادوالي په حالت کي شمارل کیږي). لېکن زید بن ثابت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمایي چي هغه د غلاموالي په حالت کي مړ کیږي (او هغه به غلام شمارل کیږي). نو دغه اختلاف دهغه د قاذف په حد کي شبهه کړه. او حدود په شبهي سره ساقطیږي.

(۴)... که یو سړی پر داسي مجوسي د زنا ته مت و لگوي چي هغه د مجوسیت په زمانه کي دخپلي مور سره نکاح کړې وي او دهغې سره یې وطي کړي وي. بیا اسلام راوړي. نو دامام صاحب رَحْمَهُ اللهُ په نېز به پر قاذف حد جاري کیږي. لېکن د صاحبینو رَحْمَهُمُ اللهُ په نېز به پر هغه حد نه جاري کیږي. ځکه چي د صاحبینو رَحْمَهُمُ اللهُ په نېز دخپلو محارمو سره د مجوسیانو نکاح صحیح نه ده. نو د واطی فعل به زنا وي او قاذف به په خپل قذف کي ریښتونی وي. او دامام صاحب رَحْمَهُ اللهُ په نېز د محارمو سره د مجوسیانو نکاح صحیح ده. نو د واطی وطي به زنا نه وي او قاذف به په خپل قذف کي درواغجن وي فَيُحَدُّ.

(۵)... که یو حربي امان واخلي او دار الاسلام ته راسي. او بیا په دار الاسلام کي پر یو مسلمان باندي تهمت و لگوي. نو پر هغه به حد جاري کیږي. ځکه چي حد قذف د بنده حق (حق العبد) دی. او حربي مستأمن د حقوق العباد درعايت کولو عهد او پیمان کوي (لکه مخکي چي په دې هکله بیان سو). لهذا د دې عهد په ماتولو سره به هغه ته سزا ورکول کیږي. دویم دلیل دادی چي حربي په امان اخیستلو سره د اطمع وکړه او دا خواش یې ښکاره کړی چي ما ته دي څوک تکلیف نه رسوي. نو د هغه دا خواش به هغه وخت پوره کیږي کله چي هغه نه بل چا ته تکلیف ورسوي او نه یو داسي حرکت وکړي چي په هغه حرکت سره بل چا ته تکلیف رسیږي.

د محدود فی القذف گواهي ساقطېدل

وَإِذَا حُدَّ الْمُسْلِمُ فِي قَذْفٍ أَوْ كَذِبٍ لَمْ يَكُنْ يَدْعُو بِهِ وَجْهَ بَرٍّ أَوْ مُسْلِمٍ بَانِدِي حَدِّ جَارِي كَرِي سِي
 سَقَطَتْ شَهَادَتُهُ وَإِنْ تَابَ نُو دَهْنَه گواهي ساقطېږي که څه هم هغه توبه وکړي ايعني د محدود فی
 القذف مسلمان گواهي به نه قبلېږي اَوْ قَالَ الشَّافِعِيُّ: تَقْبَلُ إِذَا تَابَ أَوْ أَمَامَ شَافِعِي رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ فَرَمَايِي:
 چي د هغه گواهي به قبلېږي کله چي هغه توبه وکړي وَهِيَ تُغْفَرُ فِي الشَّهَادَاتِ أَوْ دَا امْسَلْهُ اَبَه په
 كِتَابُ الشَّهَادَاتِ كِي اَتاسي ته ا معلومه سي وَإِذَا حُدَّ الْكَافِرُ فِي قَذْفٍ أَوْ كَذِبٍ لَمْ يَكُنْ يَدْعُو بِهِ وَجْهَ بَرٍّ
 يَوْ كَافِرٍ بَانِدِي حَدِّ جَارِي كَرِي سِي لَمْ تَكُنْ شَهَادَتُهُ عَلَى أَهْلِ الدِّمَةِ نُو دُ مِيَانُو په خلاف به د هغه
 گواهي نه قبلېږي لِأَنَّ لَهُ الشَّهَادَةَ عَلَى جَنْبِهِ حُكْمٌ اكه څه هم ا هغه پر خپل همجنسه ا کافرانو ا
 بَانِدِي د گواهي حق لري فَتُرَدُّ تَبَيُّتُهَا لِحَدِّهِ الْبُكْنُ ا دهغه د حد پوره کولو لپاره به د هغه گواهي ردول
 كيږي قَوْلَانِ اَسْلَمَ اَوْ كَه هغه اسلام راوړي قَوْلَانِ شَهَادَتُهُ عَلَيْهِمْ وَعَلَى الْمُسْلِمِينَ نُو د هغه گواهي به د
 ذميانو او د مسلمانانو ادواړو ا په خلاف قبلېږي لِأَنَّ هَذِهِ شَهَادَةٌ اِسْتِفَادَهَا بَعْدَ اِسْلَامِهِ حُكْمٌ چي دا
 شهادت هغه تر اسلام وروسته حاصل كړى دى فَلَمْ تَدْخُلْ تَحْتَ الرَّدِّ نُو تر ردولو لاندي به نه
 داخلېږي ايعني نه به ردول كيږي، بلكي قبلېږي به ا بِخِلَافِ الْعَبْدِ إِذَا حُدَّ حَدُّ الْقَذْفِ ثُمَّ أُعْتِقَ په
 خلاف د غلام کله چي پر هغه حد قذف جاري كړى سي بيا آزاد كړى سي حَيْثُ لَا تَقْبَلُ شَهَادَتُهُ نُو
 د هغه شهادت به نه قبلېږي لِأَنَّهُ لَا شَهَادَةَ لَهُ أَصْلًا فِي حَالِ الرِّقِّ حُكْمٌ چي د غلامتوب په حالت كي
 هغه لره بالكل هيڅ د گواهي حق نسته فَكَانَ رَدُّ شَهَادَتِهِ بَعْدَ الْعِتْقِ مِنْ تَسْمِيَةِ حَدِّهِ نُو تر آزادېدلو
 وروسته د هغه د گواهي ردول به د هغه د حد له بشپړتيا څخه وي اچي د گواهي پر ردولو سره د
 هغه حد قذف پوره كړى سي ا وَإِنْ هُرِبَ سَوْطَانِي قَذْفٍ ثُمَّ اَسْلَمَ ثُمَّ هُرِبَ مَا بَعْدَ اَوْ كَه ايو کافر ايو څو
 ځري ووهل سي بيا هغه اسلام راوړي اوا بيا هغه باقي مانده ځري ووهل سي مَا بَعْدَ شَهَادَتِهِ نُو د
 هغه گواهي به جائز وي ايعني د هغه گواهي به قبلېږي ا لِأَنَّ رَدَّ الشَّهَادَةِ مُتِمِّمٌ لِلْحَدِّ حُكْمٌ چي د
 گواهي ا شهادت ا ردول د حد پوره کونكي دي فَيَكُونُ صِفَةً لَهُ نُو دا ردول به د هغه صفت جوړېږي

وَالْبِقَامُ بَعْدَ الْإِسْلَامِ بَعْضُ الْحَدِّ أَوْ شَرْنَكُهُ چي تر اسلام وروسته د بعضي حد محل دی ایغني تر اسلام راولو وروسته چي کوم حد پر جاري سوي دی، هغه هم د حد يوه حصه ده اَفَلَا يَكُونُ رَدُّ الشَّهَادَةِ صِفَةً لَهُ نَوْحُكُهُ به د گواهي ردول د هغه صفت نه جوړېږي وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ: أَنَّهُ تَرَدُّ شَهَادَتُهُ اوله امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ شخه روايت سوي دی: چي د هغه گواهي به رد کيږي إِذَا الْكُفْلُ تَابِعٌ لِلْكَفْرِ حُكْمُهُ چي کم د زياتو تابع وي وَالْأَوَّلُ أَصَحُّ لِهَيْكُنْ اول قول زيات صحيح دی.

اللفات: ﴿مُتَمِّمٌ﴾ د تفعیل اسم فاعل دی: پوره کونکی، بشپړونکی.

تشریح: مسئله: داده که د تهمت لگولو په جرم کي پريو مسلمان حد جاری کړی سي (چي هغه ته محدود فی القذف وايي)، نو زموږ په نېز به د دغه محدود گواهي نه قبلېږي که څه هم هغه توبه وکړي. امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چي تر توبې کولو وروسته به د هغه گواهي قبلېږي. د دې په خلاف که چيري د تهمت لگولو په وجه پريو ذمي کافر حد جاري کړی سي نو د ذميانو په خلاف به د هغه گواهي نه قبلېږي، ځکه چي د حد قذف دوې حصې او دوې سزاوي دي: ① په درو وهل. ② تر وهلو وروسته د هغه گواهي نه قبلول (لنډه دا چي پر کوم سړي حد قذف جاري سي، نو تر حد جاري کېدلو وروسته به د هغه گواهي هم نه قبلېږي)، نو ځکه به دلته د دغه محدود فی القذف ذمي گواهي د خپلو ذميانو په خلاف نه قبلېږي، د دې لپاره چي د حد دويمه حصه پوره کړی سي (او په بشپړه توگه حد قذف ثابت سي). ها! که چيري تر حد قذف وروسته ذمي مسلمان سي نو بيا به د مسلمان او ذمي دواړو په خلاف د هغه گواهي قبلېږي، ځکه چي اوس هغه ته د اسلام په وجه د گواهي اداء کولو حق حاصل سو، او اسلام د هغه د مخکنۍ زمانې ټوله قصور معاف او ختم کړی، نو گواکي له نوي سره (پاک صفا) پيدا سو، نو ځکه به د هغه گواهي نه رد کيږي، بلکي د مسلمان او کافر دواړو په حق کي به قبلېږي.

د دې په خلاف که پر غلام حد قذف جاري کړی سي بيا هغه آزاد کړی سي، نو تر آزادېدلو وروسته به هم د هغه گواهي رد کيږي، ځکه چي د حد قذف دوې حصې او دوې سزاوي دي: ① په درو وهل. ② گواهي نه قبلول (گواهي ردول)، دا دويمه سزا د غلام متوب په حالت کي نه ثابتېږي، ځکه چي د غلام متوب په حالت کي خوبالکل غلام د گواهي اهل نه وي (که څه هم هغه محدود فی القذف نه وي)، نو ځکه به دغه دويمه سزا تر آزادېدلو وروسته هغه ته ورکول کيږي او د هغه گواهي به

نه قبلېږي ددې لپاره چې حد پوره کړی سي. (خلاصه دا چې تر آزادېدلو وروسته به د حد قذف د بشپړ تيا او پوره کولو لپاره دهغه گواهي نه قبلېږي).

فإن ضرب سوطاً إلخ: دلته درې صورتونه په ياد لړۍ! ① که پر يو کافر باندي د حد ټوله حصه (ټولي درې) د کفر په حالت کي جار کړی سي. نو تر اسلام راوړلو وروسته به دهغه شهادت او گواهي قبلېږي. ② که تر اسلام راوړلو وروسته پر هغه د حد ټوله حصه جاري کړی سي. نو دهغه گواهي به رد کېږي او نه به قبلېږي. ③ دريم صورت دادی چې که د حد لږ حصه د کفر په حالت کي پر هغه جار کړی سي او زياتره حصه يې د اسلام په حالت کي پر جاري کړی سي. مثلاً د کفر په حالت کي هغه شل درې ووېل سي. بيا هغه اسلام راوړي او شپېته د اسلام په حالت کي ووېل سي. نو په دې صورت کي به د امام صاحب رَجَعُ الله په نېز دهغه گواهي قبلېږي (ځکه کله چې هغه شل درې د کفر په حالت کي ووېل سو. نو گواکي د کفر په حالت کي دهغه گواهي رد کړی سوه. نو ځکه به تر اسلام راوړلو وروسته بيا دهغه گواهي نه رد کېږي. بلکي په پوره توگه به قبلېږي).

لأن الشهادة متمم إلخ: دا دليل څه ستونزمن دی. حاصل يې دادی چې کله پر هغه شل درې د کفر په حالت کي جاري کړی سوې، نو د حد قذف دويمه حصه يعني "گواهي نه قبلول او گواهي ردول" د دغه جاري سوي حد (شلو درو) صفت جوړ سو او په همدغه (شلو درو) سره گواهي رد سوه. لهذا کله چې دهغه گواهي رد سوه. نو تر اسلام راوړلو وروسته بيا د گواهي درټولو هيڅ ضرورت نسته. نو ځکه به دهغه گواهي قبلېږي (فيكون صفة له: يعني د گواهي ردول به د دغه جاري سوي حد اشلو درو ا صفت جوړېږي. والنقام: يعني تر اسلام راوړلو وروسته حالت).

وعن أبي يوسف إلخ: له امام ابو يوسف رَجَعُ الله څخه يو روايت دادی چې پر دې کافر چې تر اسلام راوړلو مخکي څومره حد جاري سوی دی هغه کم دی (مثلاً هغه شل درې دی). او تر اسلام راوړلو وروسته د حد حصه زياته ده (او شپېته درې ده). او کم د زياتو تابع وي. نو داسي به گڼل کېږي چې پر هغه ټوله حد تر اسلام راوړلو وروسته جاري سوی دی. او اوس موږ دا خبره ذکر کړه چې که پر کافر تر اسلام وروسته ټوله حد جاري کړی سي نو دهغه گواهي به رد کېږي. نو ځکه به دلته هم د دغه کافر گواهي رد کېږي. صاحب د هدايې فرمايي چي اول قول (د امام صاحب رَجَعُ الله روايت) زيات صحيح او معتمد دی.

خواره ديوه جنايت كولو په صورت كي ديوه حد جاري كولو حكم

قَالَ: وَمَنْ قَذَفَ أَوْ كَلَّمَ أَوْ شَرِبَ غَيْرَ مَرَّةٍ فَرَمَائِي: او كوم كس چي خواره تهمت ولگوي يا اخواره ا زنا وكړي يا اخواره ا شراب وچيښي فَحَدَّ او يو حد پر هغه جاري كړي سي فَهُوَ لَدَيْكَ كَلِمَةٌ نو هغه حد د دې ټولو اوارونو لپاره كافي دى أَمَّا الْأُولَانِ فَلِأَنَّ الْقَصْدَ مِنْ إِقَامَةِ الْحَدِّ حَقًّا لِلَّهِ تَعَالَى لِأَنَّهُ جَارٍ كوم چي زنا كاري او شراب خوري ده نو حُكْمُهُ چي د حق الله والا د سد جاري كولو مقصد انجار او تنبيه وركول دى وَاحْتِبَالُ حُصُولِهِ بِالْأَوَّلِ قَائِمٌ او په اول حد جاري كولو سره د دې مقصد د حاصلېدلو احتمال سته فَتَشْكُنُ شُبُهَةٌ فَوَاتِ الْقَصْدِ فِي الثَّانِي نو په دويم وار حد جاري كولو كي به د مقصود د نوتېدلو شبهه وي او احتمال حصوله: صاحب د اثمار الهدايې د دې جملې معنى داسي كړې ده چي "په اول وار سره مقصد ازجر او تنبيه وركول حاصل سو، نو د دويم وار مقصد حاصلولو ازجر او تنبيه وركولو اخه ضرورت سته وَهَذَا بَخْلَافِ مَا إِذَا زُنِيَ وَقَذَفَ وَسَقَى وَشَرِبَ او دا دهغه صورت په خلاف دى چي كله هغه زنا وكړي او تهمت اهم او ولگوي او غلا اهم او وكړي او شراب اهم او چيښي لِأَنَّ الْقَصْدَ مِنْ كُلِّ جَنْسٍ غَيْرُ الْقَصْدِ مِنَ الْآخَرِ حكه چي په دوى كي د هر جنس مقصد د بل جنس له مقصد څخه جلا دى فَلَا يَتَدَاخَلُ نو حكه به ادلته په حد كي ا تداخل نه كيږي وَأَمَّا الْقَذْفُ فَالْمُغْلَبُ فِيهِ عِنْدَ نَاحِيَةِ اللَّهِ او كوم چي حد قذف دى نو په هغه كي زموږ په نېز د الله تعالى حق غالب دى فَيَكُونُ مُلْحَقًا بِهِمَا لهذا هغه به هم د زنا او شرابو سره ملحق كيږي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: إِنْ اخْتَلَفَ الْمُقْذِفُ أَوْ الْمُقْذُوفُ بِهِ وَهُوَ الزَّانِي او امام شافعي رجه الله فرمايي: چي كه مقذوف جلا جلا وي يا مقذوف به جلا جلا وي، مثلاً زنا لَا يَتَدَاخَلُ نو ا په حد كي ا به تداخل نه كيږي لِأَنَّ الْمُغْلَبَ فِيهِ حَقُّ الْعَبْدِ عِنْدَهُ حكه چي دامام شافعي رجه الله په نېز په حد قذف كي د بنده حق غالب دى.

اللغات: ﴿اِنْزَجَار﴾ د انفعال مصدر دى: منع كېدل، بېرول، تنبيه وركول، ﴿الْمُقْذِفُ﴾ هغه كس

چي بل څوك تهمت پر ولگوي، ﴿الْمُقْذُوفُ بِهِ﴾ هغه كار چي دهغه په ذريعه پريو چا تهمت ولگول سي (مثلاً زنا چي د دې په ذريعه پريو چا تهمت لگول كيږي)، همدارنگه هغه ښځه چي پر يو چا د هغې سره د زنا كولو تهمت ولگول سي (چي تاد فلانكى ښځې سره زنا وكړه)، پر دې دواړو د

مقنوف به اطلاق كيږي. (اثمار الهداية ج ۱، ص ۳۳۲)

تشریح: مسئله: داده که یو سړی څو واره تهمت ولگوي یا څو واره زنا وکړي یا څو وار شراب وچیني او بیا پر هغه فقط یو حد جاری کړی سي، نو هغه یو حد د ټولو جرمونو لپاره کافي دی (مطلب دا چې په ټولو وارونو کې به تداخل کیږي. او یو حد د ټولو جرائمو لپاره کافي دی): په زنا او شراب چينلو کې دیوه حد کافي کېدلو وجه داده چې کوم حدود چې خالص د الله تعالیٰ حق وي د هغوی د جاري کولو مقصد ټنډه جاري او تنبیه ورکول وي، او په یوه وار حد جاري کولو سره دا مقصد حاصل سو، نو دویم وار حد جاري کولو ته څه ضرورت سته؟ او بل دا چې کله په اول وار سره مقصد حاصل سو نو په دویم وار حد جاري کولو کې سره به مقصد حاصل سي او که نه په دې خبره کې شبهه پیدا سوه، نو ځکه به دویم وار حد نه جاري کیږي.

د دې په خلاف که یو څوک زنا هم وکړي، تهمت هم ولگوي، غلا هم وکړي او شراب هم وچیني، نو پر هغه به د هر جرم په عوض کې جلا، جلا حد جاري کیږي، او یو حد به د ټولو لپاره کافي نه وي؛ ځکه چې په دې جرمونو کې هر جرم له بل جرم څخه بېل او علیحده دی، او د هر یوه مقصود هم علیحده دی.

پاته سوه د حد قذف مسئله نو په هغه کې زموږ په نېز حق الله غالب دی، لهدا هغه به په حکم کې د زنا او شراب چينلو سره ملحق کیږي او تداخل به پکښې کیږي. لېکن دامام شافعي رَجِه الله مسلک دادی چې که مقذوف یا مقذوف به جلا، جلا وي، نو پر هغه به جلا، جلا حد جاري کیږي، د مقذوف مثال دادی چې یو سړی پر خالد هم د زنا تهمت ولگوي او پر زید هم د زنا تهمت ولگوي او پر سلمان هم د زنا تهمت ولگوي نو پر هغه به امام شافعي په نېز درې حدونه جاري کیږي، د مقذوف به مثال دادی چې مثلاً یو سړی پر خالد باندي د زینب سره د زنا کولو تهمت ولگوي (چې خالد د زینب سره زنا وکړه)، او بیا یو څو ورځې وروسته پر هغه د ساجدې سره د زنا کولو تهمت ولگوي (چې خالد د ساجدې سره هم زنا وکړه)، لهدا دلته په دواړو صورتونو کې ښځه بدله سوه یعني د جلا، جلا ښځو سره زنا ثابته سوه، نو په داسې صورت کې به دامام شافعي په نېز پر تهمت لگونکي سړي دوه حد جاري کیږي او په حد کې به تداخل نه کیږي، ځکه چې په حد قذف کې د هغه په نېز حق العبد غالب دی.

فَصْلُ فِي التَّعْزِيرِ

(دا) فصل د سزا وړ کول (دا حکامو په بیان کي) دی

تشریح: مخکي تر دې هغه زواجر (حدود) بیان سول کوم چي د کتاب او سنت په خیر په قوي دلیلونو سره ثابت وو. او په دې فصل کي هغه زواجر بیانېږي کوم چي تر کتاب او سنت په لاندې او کوچني دلیل سره ثابت دي.

د تعزیر لغوي او اصطلاحي معنی: د تعزیر لغوي معنی ده: غندل، رټل، تنبیه وړ کول (سزا وړ کول)

د تعزیر اصطلاحي معنی صاحب د "معجم لغة الفقهاء" داسي ذکر کړې ده: "مَا يُقَدَّرُهُ الْقَاضِي مِنَ الْعُقُوبَةِ عَلَى جَرِيْمَةٍ لَمْ يَرِدْ فِي الشَّرْعِ عِقَابُهَا مُقَدَّرَةً عَلَيْهَا" (يعني هغه سزا کوم چي يې قاضي د يوداسي جرم په جزاء کي مقرر کړي چي په شريعت کي دهغه جرم هيڅ سزا مقرر نه سوې نه وي). (معجم لغة الفقهاء، ج ۱، ص ۱۳۶)

پر غیر محصن باندي د زنا تهمت لگول

وَمَنْ كَذَّبَ عَهْدًا أَوْ أَمَةً أَوْ أَمْرًا وَلَوْ كَانَتْ بِالرِّثَا أَوْ شَوْكٍ چي پر يو غلام، يا مينځي، يا ام ولد، يا كافر باندي د زنا تهمت ولگوي عَزَّزَ نو هغه ته به سزا وړ کول كيږي لِأَنَّهُ جُنَايَةٌ كَذَبَ ځكه چي دا د تهمت لگولو جرم دی ايمني ځكه چي هغه د زنا تهمت پر لگولی دی اَوْ كَذَّبَ مُسْلِمًا بِغَيْرِ الرِّثَا فَقَالَ: يَا فَاسِقُ! أَوْ يَا كَافِرًا! أَوْ يَا خَبِيثًا! أَوْ يَا سَارِقًا! او همدارنگه ا به تعزیر واجبيږي | كله چي هغه پر يو مسلمان باندي له زنا څخه بغير بل تهمت ولگوي امثلاً ورته ووايي: اې فاسقه! يا اې كافره يا اې خبيثه! يا اې غله! لِأَنَّهُ آذَاهُ ځكه چي قاذف هغه ته ضرر ورسوی وَالْحَقُّ السَّيِّئُ بِهِ او پر هغه يې عيب ولگوی وَلَا مَذْخَلٌ لِلْقِيَاسِ فِي الْخُدُودِ او په حدونو کي قياس لره هيڅ دخل نسته فَوَجَبَ التَّعْزِيرُ نو ځكه به تعزیر واجبيږي لِأَنَّهُ يُلْغَى بِالتَّعْزِيرِ غَايَتُهُ فِي الْجُنَايَةِ الْأُولَى لېکن په اول جرم ايمني پر غير محصن د زنا په قذف کي به

اقاذف ته اسخته سزا ورکول کيږي لَأَنَّهُ مِنْ جُنُسٍ مَا يَجِبُ بِهِ الْحَدُّ ځکه چې داله هغه جنس څخه دی چې د هغه په وجه حد واجبيږي وَفِي الثَّانِيَةِ: الرَّأْيُ إِلَى الْإِمَامِ او په دویم صورت ایښي دیا فاسق. یا کافر... په ویلو کې به رایه امام ته پرېښوول کيږي اچي هغه هر څومره سزا مناسب وځي. هغومره سزا به ورکوي وَلَوْ قَالَ: يَا حَبَّارُ! أَوْ يَا حُنَيرُ! أَوْ كَهْ أَوْ تَهْ أَوْ يَئِي: أَيْ خَرَه! يَأَي خنزيره! لَمْ يُعَزَّرْ نو سزا به نه ورکول کيږي لَأَنَّهُ مَا أَلْحَقَ الشَّيْنُ بِهِ ځکه چې ویونکي پر هغه مخاطب ا عیب نه ولگوي لِلَّتِي تَقِينُ بِنَفْسِهِ ځکه چې ا په مخاطب کې ا په یقیني توګه د اشیان معلوم دي ایښي دایقیني ده چې هغه خریا خنزیر نه دی وَقِيلَ: فِي عُرْفَتَا يُعَزَّرُ او ویل سوي دي: چې زموږ اد صاحب د هدایې ا په عرف کې به هغه ته سزا ورکول کيږي لَأَنَّهُ يُعَدُّ شَيْنًا ځکه چې ازموږ په عرف کې ا د عیب او بدې ا شمارل کيږي وَقِيلَ: إِنْ كَانَ التَّسْبُوبُ مِنَ الْأَشْرَافِ كَالْفَقَهَاءِ وَالْعُلَوِيَّةِ او ویل سوي دي: که چیرې هغه کس چا ته چې ښکېل سوي دي مخاطب ا له شریفو خلکو څخه وي لکه فقهاء یا د حضرت علي عليه السلام خاندان والا او سیدان يُعَزَّرُ نو هغه ته به سزا ورکول کيږي لَأَنَّهُ يَلْحَقُهُمُ الْوُحْشَةُ بِذَلِكَ ځکه چې په دې جملو سره هغو ته وحشت او تکلیف ا رسيږي وَإِنْ كَانَ مِنَ الْعَامَّةِ او که مخاطب ا له عامو خلکو څخه وي لَا يُعَزَّرُ نو هغه ته به سزا نه ورکول کيږي وَهَذَا أَحْسَنُ او دا غوره قول دی وَالْتَّعْزِيرُ أَكْثَرُ تِسْعَةً وَثَلَاثُونَ سَوْطًا او د تعزیر زیات مقدار نه دېرش ۳۹ ا درې دي ا د طرفینو په نېزا وَأَقَلُّهُ ثَلَاثُ جَلَدَاتٍ او کم از کم مقداریې درې درې دي وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ: يَبْلُغُ التَّعْزِيرُ خَمْسَةَ وَسَبْعِينَ سَوْطًا او امام ابو یوسف رحمه الله فرمایلي دي: چې د تعزیر زیات مقدار پنځه اويا ۱۷۵ ا درو ته رسېدای سي ایښي د هغه په نېز د تعزیر اکثر مقدار (۷۵) درې دی وَالْأَصْلُ فِيهِ قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: مَنْ بَلَغَ حَدًّا فِي غَيْرِ حَدٍّ فَهُوَ مِنَ الْمُتَعَدِّينَ او اصل په دې سلسله کې د نبی صلی الله علیه و آله دا ارشاد دی: څوک چې په غیر حد کې د حد مقدار ته ورسېږي نو هغه له تجاوز کونکو څخه دی ایښي د کوم جرم گناه چې حد نه وي. لېکن بیا هم په هغه کې د حد د درو په اندازه مجرم

• القول الرابع: قول لطرفين زيهبها الله ، كما ذكر في رد المختار (ج: ۳، ص: ۱۹۹). [القول الرابع: ج: ۱، ص: ۲۵۶]

• تخريج: رواه البيهقي في السنن الكبرى، رقم الحديث: ۱۷۵۸۴.

ووهل سي، نو دا تجاوز دی، او داسي کار کونکي متجاوزين دي. له دې حديث څخه معلومه سوه چي تعزير به د حد
 ادنی مقدار ته نه رسول کيږي او د حد ادنی مقدار (د غلام حد) څلورېست (۴۰) درې دی. او يوه دره به بله ځني کمول
 کيږي چي ټوله (۳۹) درې سي او د حد تر ادنی مقدار کمي سي اِذَا تَعَدَّرَ تَبْلِيغُهُ حَدًّا او کله چي حد ته د
 تعزير رسول ناممکن سو فَأَبُو حَنِيفَةَ وَمُحَمَّدٌ نَظَرَا إِلَى أَذْنِ الْحَدِّ نو طرفينو رَحْمَتُهَا الله په نېر د حد ادنی
 اکم مقدار ته وکتل وَهُوَ حَدُّ الْعَبْدِ فِي الْقَذْفِ او هغه په قذف کي د غلام حد دي فَمَرَأَةُ إِلَيْهِ نو
 طرفينو د تعزير د همدغه ادنی مقدار و طرف ته وگرځوي وَذَلِكَ أَرْبَعُونَ سَوْطًا نو دا مقدار
 څلورېست (۴۰) درې دي فَنَقَصًا مِنْهُ سَوْطًا نو طرفينو له هغه څخه يوه دره کمه کړه او د تعزير لپاره
 يې (۳۹) درې متعين کړي وَأَبُو يُوسُفَ اعْتَبَرَ أَقْلَ الْحَدِّ فِي الْأَخْرَارِ او امام ابو يوسف رَحْمَتُهَا الله د آزادو
 کسانو د حد د اقل مقدار اعتبار کړی دی او هغه اتيا درې دي إِذَا الْأَصْلُ هُوَ الْخَرِيفَةُ ځکه چي اصل
 حریت آزادوالي دی ثُمَّ نَقَصَ سَوْطًا فِي رَوَايَةٍ عَنْهُ بيا له امام ابو يوسف رَحْمَتُهَا الله څخه روايت سوی
 دی چي هغه له دې څخه ايو دره کمه کړې ده الو (۷۹) درې يې ټاکلي دي اَوْ هُوَ قَوْلُ زُفَرٍ وَهُوَ الْقِيَاسُ
 او همدا د امام زفر رَحْمَتُهَا الله قول دی او همدا قياس اهم دی وَفِي هَذِهِ الرِّوَايَةِ نَقَصَ خُمْسَةً او دلته چي
 کوم روايت ذکر سوی دی ايمني يبلغ التعزير خمسا وسبعين سوطا په هغه کي يې پنځه درې
 کمي کړي دي اَحْكَه چي حضرت علي عليه السلام همدا مقدار ټاکلی وو اَوْ هُوَ مَا ثَوَّرَ عَنْ عَلِيٍّ او همدا له
 حضرت علي عليه السلام څخه نقل سوي دي فَقَلَّدَهُ نو امام ابو يوسف رَحْمَتُهَا الله د هغه تقليد وکړی ثُمَّ
قَدَّرَ الْأَذْنُ فِي الْكِتَابِ بِثَلَاثِ جَدَّاتٍ بيا په متن کي ادنی مقدار درې درې بيان سوی دی إِنْ مَّا
دُونَهَا لَا يَقَعُ بِهِ الرَّجْرُ ځکه له چي دريو څخه په کمو درو زجر او تنبيه نه حاصليري وَذَكَرَ
مَسَائِدُنَا أَنَّ أَذْنَ عَلَى مَا يَرَاهُ الْإِمَامُ او زموږ علمو ذکر کړي دي چي د تعزير ادنی مقدار د امام او
 قاضي پر رايه موقوف دی يُقَدَّرُ بِقَدْرِ مَا يَعْلَمُ أَنَّهُ يُنْزَجِرُ او په کوم مقدار سره چي امام ته معلومه
 سي چي هغه مجرم ا به منع سي نو هغومره مقدار به ټاکي لِأَنَّهُ يَخْتَلِفُ بِاخْتِلَافِ النَّاسِ ځکه چي د
 خلکو په بلبلدلو سره انزجار اهم بدليري ايمني ځيني کسان په لږو درو سر خلاصوي او د آينده لپاره له
 داسي کار څخه منع کيږي. او ځيني کسان بيا په کمه سزا نه منع کيږي. بلکي پوره ډېول غواړي. نو ځکه به رايه امام

ته پرېښوول کيږي وَعَنْ ابْنِ يُونُسَ: أَنَّهُ عَلَى قَدَرِ عَظَمِ الْجُزْمِ وَصَغَرِهِ او له امام ابو يوسف رَجَعَهُ اِنَّه څخه ابل اروايت دا دی: چي دغه مقدار د جرم پر غټوالي او کوچنيوالي موقوف دی ايمني که غټ جرم وي، نورياتي ږي به يې وهي، او که کوچنی جرم وي، نو کمي ږي به يې وهي وَعَنْهُ: أَنَّ يُقَرَّبَ كُلُّ نَوْءٍ مِنْ بَابِهِ او له هغه څخه ابل اروايت دا دی: چي هر ډول جرم به دهغه د "حَدِّ" د باب سره نژدې کيږي فَيُقَرَّبُ الْمُسُّ وَالْقُبْلَةُ مِنْ حَدِّ الزَّانَا نو مسه کول او منجول به د حد زنا سره نژدې کيږي وَالْقَذْفُ بِغَيْرِ الزَّانَا مِنْ حَدِّ الْقَذْفِ او له زنا څخه بغير اډبل شي اتهمت به د حد قذف سره نژدې کيږي.

اللفات: ﴿قُذِّفَ﴾ د ضرب مصدر دی: نيسي کېدل، ور کېدل، نشتوالي، ﴿شَيْنٌ﴾ عيب، بدی.

﴿مُعْتَدِّلٌ﴾ د افعال جمع اسم فاعل دی: تجاوز کونکي (له حد څخه تېرېدونکي)، سرکښه.

تشریح: مسئله: داده چي پر غير محصن يعني پر غلام يا کافر او داسي نورو باندي د زنا تهمت لگول د حد موجب نه دي، بلکي په دې صورت کي به قاذف ته بله سزا ورکول کيږي، همدارنگه که يو څوک پر محصن يعني پر مسلمان باندي له زنا څخه بغير ډبل شي يعني د فسق، کفر يا د غلا تهمت ولگوي، نو هم به قاذف ته سزا ورکول کيږي؛ ځکه چي په تهمتونو کي شريعت هيڅ حد ټاکلی نه دی، لهندا موږ به هم په قياس سره هيڅ حد نه ټاکوو، لېکن قاذف ته به تنبيه او سزا ورکول کيږي، او پر غير محصن (يعني پر غلام کافر او داسي نورو) باندي د زنا د تهمت لگولو په وجه به قاذف ته سخته سزا ورکول کيږي، ځکه چي دا حد موجب ته يعني زنا ته نژدې دی، فقط د محصن نه کېدلو په وجه دهغه پر قاذف حد نه جاري کيږي، لېکن نور به هغه ته سخته ورکول کيږي، ځکه چي د زنا سزا سخته ده، نو کوم شی چي زنا ته نژدې وي، دهغه سزا به هم سخته وي، او په دويم صورت کي يعني چا ته د فاسق او غله وړيلو په صورت کي چي امام کومه سزا مناسبه وگڼي، هغه به ورکول کيږي.

ولوقال يا حمار الخ: فرمايي که يو څوک بل چا ته "خر" يا "خنزير" ووايي، نو هغه ته به سزانه ورکول کيږي؛ ځکه چي دا عيب نه دی، ځکه دا معلومه او تر لمر سپينه خبره ده چي کوم کس ته "خر" يا "خنزير" ويل سوي دي، په هغه کي دا خبري نسته، په دې سلسله کي دوه نور قولونه هم سته: ①... يو قول دا دی چي زموږ (يعني دهدايې د مصنف) په عرف کي د ابسکنداره، نو ځکه به قاتل (ويونکي) ته سزا ورکول کيږي، ②... دويم قول کوم چي دهدايې د مصنف دی، دا دی چي که مخاطب له شريفو خلکو څخه وي مثلاً عالم وي يا مفتي وي يا مثلاً د حضرت علي عليه السلام د خاندان

سره تعلق لري، نو قائل ته به سزا ورکول کيږي (کنې نه به ورکول کيږي). په پاته عبارت کي د تعزير مقدار بيان سوی دی کوم چي واضح دی (تشریح ته ضرور نه لري). لېکن د تعزير په ادنی مقدار کي د ماوراء النهر مشائخو رایه داده چي د مقدار د امام پر رایه موقوف دی ځکه چي د خلکو حالات او عادات مختلف وي، څوک فقط په درې او څلورو درو سره برابرېږي او څوک بیا پنځلس درو ته ضرورت لري (مطلب دا چي څوک په لږ سزا سر خلاصوي او سمیږي، لېکن څوک بیا په لږ سزانه سمیږي، بلکي پوره ډېول غواړي)، لهذا امام چي د یو چا د حال مطابق کوم مقدار مناسب وگڼي د هغه په حق کي به پر هغه مقدار فیصله کوي. له امام ابو یوسف رَحْمَهُ اللهُ څخه دریم روایت دادی چي گناه ته به کتل کيږي چي هغه د کوم باب سره تعلق لري نو د هغه باب د حد سره نژدې تعزير به ورکول کيږي، مثلاً که یو څوک پر دی (أجنبیه) بنځه مچ کړي یا په شهوت سره لاس وروړي نو حد زنا ته نژدې (یعني ۷۹) درې به هغه ته تعزير ورکول کيږي، اوله زنا څخه بغیر د بل شي په تهمت لگولو مثلاً د «ای کافر! یا ای خبیث» دریلو په صورت کي به د حد قذف درو ته نژدې تعزير ورکول کيږي.

د تعزير سره اړوند یو څو مسئلې

قَالَ: وَإِنْ رَأَى الْإِمَامُ أَنَّ يَضْمَ إِلَى الضَّرْبِ فِي التَّعْزِيرِ الْخَمْسَ فَرَمَائِي: كَهَامَامٍ نَاسِبٍ وَكُنْهِي چي په تعزير کي د ضرب سره حبس اهم | یو ځای کړي فَعَلَ نو دا کار دي وکړي لَأَنَّهُ صَدَحَ تَعْزِيرًا ځکه چي حبس اهم | د تعزير جوړېدلو صلاحیت اوړتیا لري وَقَدْ وَرَدَ الشَّرْعُ بِهِ فِي الْجُبْنَةِ او شریعت اهم | هغه تر یو اندازې پوري بیان کړی دی حَتَّى جَازَ أَنْ يَكْتَفَى بِهِ همدا وجه ده چي پر حبس اکتفاء کول جائز دي فَجَازَ أَنْ يَضْمَ إِلَيْهِ لهذا د ضرب سره به د هغه یو ځای کول اهم | جائز وي وَلِهَذَا لَمْ يُشْرَعْ فِي التَّعْزِيرِ بِالشُّهُةِ قَبْلَ ثَبُوتِهِ اوله همدې وجهي د تعزير بالتهمة په صورت کي له تهمت ثابتېدلو څخه مخکي حبس مشروع نه دی كَأَشْرِعَ فِي الْحَدِّ لکه څرنګه چي په حد کي مشروع دی لَأَنَّهُ مِنْ التَّعْزِيرِ ځکه چي حبس له تعزير څخه دی قَالَ: وَأَشَدُّ الضَّرْبِ التَّعْزِيرُ فرمایي: چي سخت ترین وهل به په تعزير کي وي لَأَنَّهُ جَرَى التَّخْفِيفُ فِيهِ مِنْ حَيْثُ الْعَدَدُ ځکه چي د عدد په اعتبار سره په هغه کي تخفیف سوی دی فَلَا يُخَفَّفُ مِنْ حَيْثُ الْوَصْفُ لهذا د وصف په اعتبار سره به انور | تخفیف نه اېکېږي | کيږي كَأَنَّ لَا يُؤَدَّى إِلَى قَوَاتِ الْقَصْدِ ددې لپاره چي دغه تخفیف د مقصود

د فوتبدلو سبب جوړ نه سي وَلِهَذَا لَمْ يُخَفَّفْ مِنْ حَيْثُ التَّغْيِيقِ عَلَى الْأَعْضَاءِ او له همدې وجهې د
تغريق على الأعضاء په حواله سره تخفيف نه دي سوي قَالَ: ثُمَّ حَدَّ الزَّانَا فرمايي: بيا د زنا حد دی
ایمني بيا به سخت وهل د زنا په حد کي وي. مطلب دا چي دويمه درجه د "حد زنا" ده اِنَّهُ ثَابِتٌ بِالْكِتَابِ ځکه
چي هغه په قرآن مجيد سره ثابت دی وَحَدَّ الشُّرْبِ ثَبَتَ بِقَوْلِ الصَّحَابَةِ او د شرابو حد د صحابه وو په
قول اجماع اسره ثابت دی وَلَئِنَّ أَغْظَمَ جَنَایَةٍ او ځکه چي زنا يو ستر جرم دی حَتَّى شَرَعَ فِيهِ الزَّجْرُ
همدا وجه ده چي په زنا کي رجم مشروع دی ثُمَّ حَدَّ الشُّرْبِ بيا "حد شرب" دی لِأَنَّ سَبَبَهُ مُشْتَقٌّ
بِهِ ځکه چي دهغه سبب يقيني وي ثُمَّ حَدَّ الْقَذْفِ بيا "حد قذف" دی لِأَنَّ سَبَبَهُ مُحْتَمَلٌ لِاخْتِمَالِ
كَوْنِهِ صَادِقًا ځکه چي د قاذف درشتيا والي د احتمال په وجه دهغه سبب احتمالي وي وَلَئِنَّ جَزْرَ
فِيهِ التَّغْلِیْظُ مِنْ حَيْثُ رَدَّ الشَّهَادَةِ او ځکه چي د شهادت ردولو په حواله سره په هغه کي سختي
سوي ده فَلَا يُغْلَظُ مِنْ حَيْثُ الْوَصْفُ لِهَذَا ووصف په اعتبار سره به په هغه کي انوره اسختي نه کيږي
وَمَنْ حَدَّهُ الْإِمَامُ أَوْ عَزَّارَهُ فَكُنَاتٍ او پر چا چي امام حد جاري کړي يا هغه ته سزا ورکړي او هغه مړ سي
فَدَمُهُ هَذَرٌ نو دهغه وینه معاف ده لِأَنَّهُ فَعَلَ مَا فَعَلَ بِأَمْرِ الشَّرْعِ ځکه امام چي کوم څه وکړه هغه يې
د شريعت په حکم سره وکړه وَفَعَلَ الْبِأُمُورَ لَا يَتَّقِيْدُ بِشَرْطِ السَّلَامَةِ او د مأمور فعل د سلامتی په
شرط سره نه مقيد کيږي كَالْفَضَادِ وَالْبِرَّازِ لکه ښکر لگونکی او نشتر لگونکی بِخِلَافِ الزَّوْجِ إِذَا عَزَّ
زَوْجَتُهُ په خلاف د خاوند کله چي هغه خپلي ښځي ته سزا ورکړي لِأَنَّهُ مُطْلَقٌ فِيهِ وَالْإِطْلَاقُ
تَتَقَيَّدُ بِشَرْطِ السَّلَامَةِ ځکه که څه هم اهغه ته د تعزیر اجازت سته لېکن اِجَازَتُونَهُ د سلامتی په
شرط سره مقيد وي كَالْمُرُورِ فِي الطَّرِيقِ لکه په لاره کي تېرېدل اچي د سلامتی په شرط سره مقيد دي
وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: تَجِبُ الدِّيَّةُ فِي بَيْتِ الْمَالِ امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي ادمه سوي سړي اديت به
پر بيت المال واجب وي لِأَنَّ الْإِتْلَافَ خَطَأٌ فِيهِ ځکه چي په تعزیر سره هلاکول خطاء ده إِذَا التَّعْزِيرُ
لِلثَّأْبِ ځکه چي تعزیر د آدب او تنبيه اور کولو لپاره مشروع دی غَيْرَ أَنَّهُ تَجِبُ الدِّيَّةُ فِي بَيْتِ الْمَالِ
لِأَنَّ نَفْعَ عَلَيْهِ يَرْجَعُ عَلَى عَامَّةِ الْمُسْلِمِينَ خو دهغه ديت به اځکه ا په بيت المال کي واجب وي ځکه

چي دامام د کار منفعت عامو مسلمانانو ته راجع کيږي فَيَكُونُ الْغُرْمُ فِي مَالِهِمْ نو ځکه به دهغه تاوان ايم ادهغو په مالونو کي واجب وي [لأن الغرم بالغنم] قُلْنَا: لَنَا اسْتَوْفَى حَقَّ اللَّهِ تَعَالَى بِأَمْرِ صَارَ كَأَنَّ اللَّهَ أَمَاتَهُ مِنْ غَيْرِوَاسِطَةٍ مَوْجِبٍ جَوَابٍ وَرَكَوْ: چي کله امام د الله تعالی په حکم سره د الله حق حاصل کړی نو ګواکي الله تعالی هغه [سړی] امر کړی اښه امام فَلَا يَجِبُ الضَّمَانُ نو ځکه به [پر امام] ضمان نه واجبيږي.

اللغات: ﴿يَضْمَرُ﴾ د نصر مضارع ده: ضمول، ورسره يوځای کول، ﴿حَبَسَ﴾ د ضرب مصدر دی: قیدول، بندي کول، ﴿تَخْفِيفُ﴾ د تفعیل مصدر دی: سپکول، آسانی کول، ﴿تَغْلِيظُ﴾ داهم د تفعیل مصدر دی: سختول، سختي کول، ﴿جَنَائِيَّةُ﴾ جرم، ﴿شُرْبُ﴾ شراب چينبل، ﴿هَدْرُ﴾ ضايع، معاف، بې ديتته او بې قصاصه، ﴿فَضَادُ﴾ ښکر لگونکی، ﴿بِزَاغُ﴾ نشتر لگونکی، جراح، ("نشتري" په پښتو کي هغه آلې ته وايي کوم چي تېره څوکه لري او زخم يادانه په څيرل کيږي)، ﴿إِتْلَافُ﴾ د افعال مصدر دی: ضايع کول، هلاکول، ﴿غُرْمُ﴾ تاوان، جرمانه، ﴿اسْتَوْفَى﴾ داستعمال ماضي ده: حاصلول، تر لاسه کول، اخيستل، ﴿أَمَاتَهُ﴾ د افعال ماضي ده: مړ کول.

تشریح: مسئله: داده که چيري امام مصلحت وويني نو د سزا ورکولو سره دي قاذف قید هم کړي، ځکه چي حبس (قیدول) هم د تعزیر جوړېدلو لائق او قابل دي لکه څرنگه چي له نبي کریم ﷺ څخه تعزیر ا دیوه سړي قیدول ثابت دي، همدا وجه ده چي په تعزیر کي فقط پر حبس هم اکتفاء کول جائز دي، او د دې خبري (چي حبس د تعزیر جوړېدلو قابل دی) بل دلیل داهم دی چي که د تهمت لگولو په وجه يو څوک د تعزیر مستحق وي نو تر تهمت ثابتېدلو مخکي دهغه (قاذف) قیدول جائز نه دي، ځکه چي په قذف کي حبس (قیدول) آخري او نهائې سزاده، او که د تهمت له ثبوت څخه مخکي موږ قاذف قید کړو نو د اذنی گناه په مقابله کي به اعلى سزا جاري کړې سي کوم چي صحيح نه دي. د دې په خلاف په حد کي د حد له ثبوت څخه مخکي هم مشهود عليه قیدي کېدای سي، ځکه چي د حد يعنې د زنا او غلا آخري سزا حبس نه ده، بلکي تر دې هم غټه سزا يعنې "حد" سته، نو ځکه به په زنا او داسي نورو کي د حبس معامله سره مساوي وي او د سزا او گناه تناسب به برابر پاته وي.

واشد الضرب إلخ: د دې حاصل دادی چي په کومو حلونو کي چي جلد (د درې وهل) مشروع دي، په هغو کي به تر ټولو تندی او تيزي درې په تعزیر کي (پر مجرم) وهل کيږي، ځکه چي د تعزیر درې د نورو حلونو له درو څخه لږ دي، نو دلبر او کمو درو په وجه د تعزیر په درو کي تخفیف ثابت سو، لهذا

نور به دوهلو په حواله سره په هغوی کي تخفیف نه کیږي. له همدې وجهي په تعزیر کي فقط پریو
ځای درې وهل کیږي او په هغوی کي تفریق نه کیږي. پر دویم نمبر د زنا حد دی. پر دریم نمبر "حد
الشرب" دی. او پر څلورم نمبر "حد قذف" دی. یعني په حد قذف کي به ددې نورو حدونو (یعني د
تعزیر، زنا او شرب د حدونو) په مقابل کي په کراره درې استعمالیږي (یعني په کراره به مجرم په وهل
کیږي). ځکه چي د قاذف د شهادت په ردولو سره خو هسي هم هغه رسوا او ذلیل سو او تنبیه ورکول
سوه. لهدا نور به پر هغه تشدد نه کیږي او دهغه په وهلو کي به سختي نه کیږي.

ومن حدّ الإمام إلخ: ددې حاصل دای چي که امام پر یوه قاذف باندي حد جاري کړي یا هغه ته سزا
ورکړي او د حد یا سزا په وجه هغه مړ سي. نو پر امام به ضمان او دیت نه واجبیږي. ځکه امام چي هغه
ته کومه سزا ورکړې ده هغه یې د شریعت په حکم سره ورکړې ده. او امام د شریعت له طرفه مأمور دی
او د مأمور په فعل کي د سلامتی شرط ملحوظ او ضروري نه دی. مثلاً که فصاد (بشکر لگونکی)
مريض ته بشکر ولگوي یا مثلاً یو څوک حیوان ته نشتر ولگوي او هغه مريض یا حیوان مړ سي. نو پر
فصاد او بزاغ باندي هېڅ شی نه واجبیږي. ځکه چي هغه مأمور وي (د مالک له طرفه حکم ورته سوی
وي). لېکن که یو سړی خپلي ښځي ته سزا ورکړي او ښځه مړه سي. نو پر خاوند به ضمان واجبیږي.
ځکه که څه هم د خاوند لپاره تأدیبا د ښځي دوهلو او سزا ورکولو اجازت سته. لېکن دا اجازت د
سلامتی په شرط سره مقید دی. مثلاً که په لاره کي تېرېدونکی سړی د بل چا سره وجنګیږي او هغه
مړ کړي. نو وژونکی (تېرېدونکی) به ضامن وي. ځکه چي په لاره کي تلل او تېرېدل که څه هم مباح
دي لېکن مقید بشرط السلامة دي.

امام شافعي رَحْمَةُ الله فرمایي که محدود مړ سي نو دهغه دیت به پر بیت المال واجب وي. ځکه
چي د تعزیر مقصد تأدیب (آدب ورکول) دي. وژل او هلاکول نه دي. لهدا که هغه په حد او سزا سره
مړ کړی سي نو دا غلطي ده. لېکن ددې غلطي دیت به له بیت المال څخه اداء کیږي. ځکه کله چي
أمام د عامو مسلمانانو د نفع لپاره دا کارونه کوي. نو دهغه د کار تاوان او نقصان به هم د مسلمانانو په مال
(بیت المال) کي واجب وي.

لېکن زموږ له طرفه امام شافعي رَحْمَةُ الله ته دا جواب ورکول سوی دی چي کله د الله (او شریعت)
په حکم سره حد جاري کړی سو نو ګواکي الله تعالی هغه سړی (محدود) مړ کړی دی. نو ځکه به پر
إمام ضمان نه واجبیږي. والله أعلم بالصواب

کتاب السرقة

(دا) کتاب دغلا کولو (داحکامو په بیان کي) دی

تشریح: مخکي تر دې هغه زواجريان سول چي دهغوی تعلق ذنفوسو د حفاظت سره وو. اوس له دې ځای څخه هغه زواجريان پري کوم چي دأموالو د حفاظت سره تعلق لري، او دا معلومه خبره ده چي نفوس له أموالو څخه مخکي او مقدم دي، لهذا په بیان او ذکر کي هم نفوس له أموالو څخه مخکي کړل سوه. (غنايه وبنایه ج، ۶، ص: ۲۷۲)

د "سرقة" لغوي او اصطلاحی معنی به په عبارت کي ذکر سي.

د "سرقة" لغوي او اصطلاحی معنی او قسمونه

قَالَ: السَّرَقَةُ فِي اللُّغَةِ: أَخَذُ الشَّيْءِ مِنَ الْغَيْرِ عَلَى سَبِيلِ الْخُفْيَةِ وَالِاسْتِثْمَارِ فرمایي: د "سرقة" لغوي معنی ده: په خفيه او پټه توگه له بل څا څخه یو شی اخیستل وَمِنْهُ اسْتَرَأَى السَّبْعَ او له همدې معنی څخه استراق السمع [أماخودا دی قَالَ اللَّهُ تَعَالَى إِلَّا مَنْ اسْتَرَقَ السَّبْعَ] [الحج: ۱۷] الله تعالی فرمایلي دي: ماسواله هغه شیطان څخه کوم چي یې په پټه توگه واورې ایښي کوم چي آسماني خبرو ته په غلا غور وښي وَقَدْ زِيدَتْ عَلَيْهِ أَوْصَافٌ فِي الشَّرِيعَةِ اود "سرقة" پر لغوي معنی په شریعت کي څه اوصاف اضافه کړل سوي دي عَلَى مَا يَأْتِيكَ بَيَانُهُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى چي دهغه بیان به انشاء الله ستا مخ ته راسي وَالْمُعْنَى اللَّغَوِيُّ مُرَاعَى فِيهَا ابْتِدَاءً وَانْتِهَاءً او په شرعي معنی کي د ابتداء او انتها دواړو په اعتبار سره دلغوي معنی رعایت سوی دی أَوْ ابْتِدَاءً لَا غَيْرَ یافقط ابتداء دلغوي معنی رعایت سوی دی كَمَا إِذَا نَقَبَ الْجِدَارَ عَلَى الْإِسْتِثْمَارِ وَأَخَذَ الثَّالِمَ مِنَ الثَّالِكِ مَكَا بَرَةً عَلَى الْجِهَارِ لکه یو څوک چي په پټه توگه په دېوال کي سوري جوړ کړي او له مالک څخه په جنگ په ښکاره توگه مال واخلي وَلِي الْكُبْرَى أَغْنَى قَطْعَ الطَّرِيقِ مَسَارَقَةً عَنِ الْإِمَامِ او په غټه غلا يعني په ډاکه ماري کي د امام له نظر څخه | په پټه | غلا کول سته لَأَنَّهُ هُوَ الْبِتَقْدَى لِحِفْظِ الطَّرِيقِ بِالْغَوَايَةِ حکه چي امام په خپلو

مرستیالانو اسپاهیانو اسره د لارو حفاظت ته متوجه وي **ذِي الشُّغْرَى مُسَارَقَةٌ عَيْنُ النَّالِكِ أَوْ مَنْ يَقُولُ مَقَامَهُ** او په کوچنۍ غلا کي د مالک یا د هغه د قائم مقام له نظر څخه | په پټه | غلا کول سته.

اللغات: «سَرْقَةٌ» او سَرْقَة: د ضرب مصدر دی: غلا کول. «استسرار» د استفعال مصدر دی: پټول. په پټه یو کار کول. «اِسْتِرَاقُ السَّنْعِ» په غلا دیو چا خبره اورېدل. په پټه اورېدل. په پټه چا ته غوږ نیول. «مُرَاعِي» د مفاعلي اسم مفعول دی: د کوم شي چي رعایت وسي او اعتبار ورکول سي هغه ته «مرأعی»، «نقَب» د نصر ماضي ده: (په دېوال کي) سوری جوړول. (دېوال سوری کول). «مکابرة» د مفاعلي مصدر دی: جنګ کول. زور او غلبه کول. «جَهَار» په اعلایه توګه. په ډاګه. په ښکاره توګه. «قَطْعُ الطَّرِيقِ» لاره شکول. ډاګه اچول. ډاګه ماري. «مَتَصَدِّي» د تفعل اسم فاعل دی. تَصَدَّى يَتَصَدَّى تَصَدًى: په یو شي پسې کېدل. متوجه کېدل. «أَعْوَان» جمع د «عَوْن» ده: ملدګار. مرستیال.

تشریح: په دې عبارت کي د «سرقة» لغوي او اصطلاحي معنی بیان سوې ده. د «سرقة» لغوي معنی ده «په پټه توګه دیو چا مال اخیستل»، او اِسْتِرَاقُ السَّنْعِ یعني په پټه (او په غلا) دیو چا خبره اورېدل هم له دې څخه مأخوذ او مشتق دي (او د آیت مطلب دادی چي شیطان په پټه توګه د آسماني خبرو د اورېدلو کوښښ کوي، لېکن د الله له طرفه پر هغه خبیث یو کاري واری وسي. او د هغه ټوله امیدونه او کوښښونه د خاورو سره خاوري سي). او د «سرقة» اصطلاحي او شرعي معنی هم د لغوي معنی په څیر ده خو په هغه کي دا اضافه هم سوې ده «أَخَذَ مَالَ الْغَيْرِ عَلَى سَبِيلِ الْخُفْيَةِ نَصَابًا مُخَرَّجًا مِنْ غَيْرِ تَأْوِيلٍ وَلَا شُبْهَةٍ» یعني له څه تأویل او شېبې څخه بغیر په پټه توګه د بل چا مال اخیستل چي هغه د «سرقة» د نصاب په اندازه وي او محفوظ هم وي (عتایه). د دې نوره تشریح به وروسته راسي. او په شرعي معنی کي د ابتداء او انتهاء دواړو په اعتبار سره یا فقط په ابتداء کي د لغوي معنی (یعني په پټه د مال اخیستلو) اعتبار او رعایت کیږي، د ابتداء او انتهاء دواړو مثال دادی چي یو څوک په پټه دیو چا په دېوال کي سوری (نقَب) جوړ کړي او په پټه د هغه مال یووسي چي په هغه سره بالکل مالک خبر نه سي (نودلته په ابتداء کي هم مالک په خبر نه سو او په پټه هغه سوری جوړ کړی. او په انتهاء کي هم مالک په خبر نه سو او په پټه هغه مال یووړی). او ابتداء د لغوي معنی د اعتبار کولو مثال دادی چي یو څوک په پټه په دېوال کي نقَب جوړ کړي او تر دې وروسته مالک په

خبر سي او هغه د مالک سره مقابله وکړي او په ښکاره توگه (په زوره) مال ځني يووسي (نودلته که څه هم په انتهاه کي د "سرقة" لغوي معنی^۱ (په پټه مال اخيستل) نسته، لېکن په ابتداء کي (يعني کور ته د داخلېدلو په وخت کي) دامعنی^۱ سته (يعني هغه په پټه کور ته داخل سو). لهدا په دې صورت کي هم د "سرقة" معنی^۱ موجود سوه، نو ځکه به پر هغه مناسب حد جاري کيږي).

ولی الکلی علی الخ: په دې سره د غلا دویم قسم (ډاکه ماري) بيانوي. حاصل يې دا دی چي که څه هم په غټه غلا يعني په ډاکه ماري کي په عامه او ښکاره توگه ډاکوگان مقابله کوي او له خلکو څخه مالونه اخلي. خو هغوی بيا د حکومت او امام او د هغه د لښکرو او عسکرو څخه په پټه توگه دا کار کوي، ځکه چي د امام له طرفه گزمه گرځي او هغه په خپلو عسکرو سره د لارو حفاظت کوي (مطلب دا چي که څه هم په ډاکه ماري کي په اعلايه او ښکاره توگه له خلکو څخه مالونه اخيستل کيږي، خو بيا هم د امام له نظر څخه په پټه ډاکه ماري کيږي). لهدا په دې کي هم "د پټېدلو" او د سرقة لغوي معنی^۱ موجود سوه (نو ځکه به په دې کي هم د ډاکه ماري سره مطابق حد جاري کيږي).

به کومو صورتونو کي به د غله (سارق) لاس پرېکيږي؟

قَالَ: وَإِذَا سَرَقَ الْعَاقِلُ الْهَالِكُ عَشْرَةَ دَرَاهِمَ فرمايي: کله چي عاقل بالغ کس لس ۱۰۰ درهمه غلا کړي أَوْ مَا يَنْتَلِزِمُ قِيَمَتُهُ عَشْرَةَ دَرَاهِمَ مَضْرُوبَةً يا داسي شی غلا کړي چي د هغه قيمت لسو تيار سوو امهر زده درهمو ته رسيږي مِنْ حَرْزٍ لَا شُبْهَةَ فِيهِ [او له محفوظه ځای څخه ايې غلا کړي اچي په هغه کي شبهه نه وي وَجَبَ الْقَطْعُ نو اد هغه د لاس پرېکول واجبېږي وَالْأَصْلُ فِيهِ قَوْلُهُ تَعَالَى: وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا (البائدة: ۳۷)] او اصل په دې باره کي د الله تعالی دا فرمان دی: "وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا..." وَلَا بُدَّ مِنْ إَعْتِبَارِ الْعَقْلِ وَالْبُلُوغِ او د عقل او بلوغ اعتبار کول ضروري دي لِأَنَّ الْجِنَايَةَ لَا تَتَحَقَّقُ دُونَهَا ځکه چي له هغوی څخه بغير جرم نه ثابتيږي. وَالْقَطْعُ جَزَاءُ الْجِنَايَةِ او قطع اليد د جرم سزا ده وَلَا بُدَّ مِنَ التَّقْدِيرِ بِالنَّالِ الْخَطِيرِ او ډېر مال امال کثير ا متعينول ضروري دي لِأَنَّ الرِّغَبَاتِ تَفْتَرِئُ الْحَقِيرَ ځکه چي په لږ غوندي مال کي کم رغبت کيږي وَكَذَا أَخْذُهُ لَا يَخْفَى او همدارنگه لږ مال په پټه اهم^۱ نه اخيستل کيږي فَلَا يَتَحَقَّقُ رُكْنُهُ وَلَا حِكْمَةُ الزَّجْرِ نو ا په لږ غوندي مال کي ا به د سرقي رکن نه ثابتيږي او نه به د زجر حکمت ثابتيږي لِأَنَّهَا فِيمَا

يَغْلِبُ حُكْمُهُ فِي دَرْجَرِ حِكْمَتِهِ فِي هَذِهِ مَالِ كِي ثَابِتِيَرِي كَوْمِ چي غالب وي ايمني كوم چي غالباً غلا
 كييري وَالْتَقْدِيرُ بِعَشْرَةِ دَرَاهِمٍ مَذْهَبَنَا او په لسو درهمو سره اندازه كول زموږ مذهب دی وَعِنْدَ
الشَّافِعِيِّ التَّقْدِيرُ بِرُبْعٍ دِينَارٍ او دامام شافعي رَجْعَهُ الله په نهز دا تقدیر په خلوړو دینارو سره دی وَعِنْدَ
مَالِكٍ رَجْعَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ بِثَلَاثَةِ دَرَاهِمٍ او دامام مالک رَجْعَهُ الله په نهز دا تقدیر په دریو درهمو سره
 دی لَهْمَا: أَنَّ الْقَطْعَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ ۱ مَا كَانَ إِلَّا ثَمَنَ السِّجْنِ دامام شافعي او امام مالک
 رَجْعَتُمَا الله دلیل دا دی: چي د نبی ﷺ په زمانه کي به د ډال د قیمت په په غلا کولو سره لاس
 پرېکول کېدی وَأَقْلُ مَا نَقِلَ فِي تَقْدِيرِهِ ثَلَاثَةُ دَرَاهِمٍ او د ډال د قیمت کمه اندازه درې درهمه رانقل
 سوې ده ايمني دهال کم قیمت درې درهمه دي وَالْأَخْذُ بِالْأَقْلِ وَهُوَ السِّتَقْنُ بِهِ أَوَّلُ او پر کم مقدار عمل
 كول ډېره غوره دي حُكْمُهُ چي کم أَقْلُ متيقن وي غَيْرَ أَنَّ الشَّافِعِيَّ يَقُولُ: كَانَتْ قِيَمَةُ الدِّينَارِ عَلَى عَهْدِ
رَسُولِ اللَّهِ ﷺ اثْنَيْ عَشَرَ دِرْهَمًا لېکن امام شافعي رَجْعَهُ الله فرمايي: چي د نبی کریم ﷺ په زمانه کي د
 يوه دینار قیمت دوولس [۱۲] درهمه وو وَالثَّلَاثَةُ رُبْعُهَا او درې درهمه د هغه ربع ده وَلَنَا: أَنَّ الْأَخْذَ بِالْأَكْثَرِ
فِي هَذَا الْبَابِ أَوَّلُ اخْتِيَالٍ لِدَرْجَةِ النَّدَى دليل دا دی: چي د حد دفع کولو لپاره د حیلې جوړولو په خاطر په
 دې باب کي په زیات مقدار عمل کول ډېر غوره دي وَهَذَا الْأَقْلُ فِي الْأَقْلِ شُبْهَةٌ عَدَمِ الْجَنَائَةِ او دا حُكْمُهُ چي په
 اقل کي د "نه جرم" شبهه سته ايمني د ډېر لږ غوندي مال په غلا کولو کي دا شبهه سته چي هغه به جرم نه وي وَهِيَ
دَارِئَةٌ لِلنَّدَى حال دا چي شبهه د حد لپاره دفع کونکې اساقطونکې ده وَقَدْ تَأَيَّدَ ذَلِكَ بِقَوْلِهِ ﷺ ۲ لَا
قَطْعَ إِلَّا فِي دِينَارٍ أَوْ عَشْرَةِ دَرَاهِمٍ او د نبی کریم ﷺ په دغه فرمان سره د دې تائید کييري: چي لاس به نه
 پرېکول کييري مگر په يوه دینار کي يا په لسو درهمو کي وَأَسْمُ الدَّرَاهِمِ يُطْلَقُ عَلَى الْمَضْرُوبَةِ غَرْفًا او د
 "دراهم" دلفظ اطلاق په عرف کي پر تيار سوو امهر زده دراهمو کييري فَهَذَا يَتَّبِعُ لَكَ إِشْرَاطُ الْمَضْرُوبِ نو
 همدا عرف تا ته د مضروب دراهمو د شرطوالي وضاحت کوي كَمَا قَالُوا فِي الْكِتَابِ لکه خرنگه چي امام
 قلوري رَجْعَهُ الله په کتاب امتن کي ويلي دي وَهُوَ ظَاهِرُ الزَّوَايَةِ وَهُوَ الْأَصَحُّ او همدا ظاهر روايت دی او همدا

۱ تخريج: رواه البخاری، رقم الحديث: ۶۷۹۳.

۲ تخريج: رواه الترمذی، تحت الرقم: ۱۲۴۶.

دېر صحيح دى رِعايَةُ لِكَمَالِ الْجَنَايَةِ ددې لپاره چې د کامل جنايت رعايت وسي حَتَّى لَوْ بَقِيَ عَشْرَةٌ
تَبْرَأَ قِيَمَتُهَا أَنْقَضَ مِنْ عَشْرَةٍ مَضْرُوبَةٍ همدا وجه ده كه څوك د سپينوزرو لس داسي ټوټې غلا كړې
چې دهغوى قيمت د لسو تيار سوو درهمو څخه كم وي لَا يَجِبُ الْقَطْعُ نو قطع اليد نه واجبيږي
وَالْبُعْتَبَرُ زُنْ سَبْعَةٍ مِثَالِ او په دراهمو كي د اُوو مثقالو والا وزن معتبر دى لَأَنَّهُ هُوَ السُّتَعَارُ فِي
عَامَّةِ الْبِلَادِ ځكه چې په زياتره ښارو كي همدغه وزن متعارف دى وَقَوْلُهُ: أَوْ مَا يَبْدُلُ قِيَمَتَهُ عَشْرَةٌ
دَرَاهِمَ إِنْ شَارَفَ إِلَى أَلْفٍ غَيْرَ الدَّرَاهِمِ تُعْتَبَرُ قِيَمَتُهُ بِهَا او ا په متن كي ا دامام قدوري رحمه الله دا قول "ما يبدل
قيمه عشرين دراهم" و دې خبري ته اشاره ده چې له دراهمو څخه بغير اد بل غلا كړى سوي شي ا د
قيمت اعتبار به په دراهمو سره كيږي وَإِنْ كَانَ ذَهَبًا كه څه هم هغه سره زر وي وَلَا يَدُّ مِنْ حِرْزٍ لَا
شُبْهَةَ فِيهِ او له داسي محفوظ ځاى څخه غلا كول ضروري دي چې په هغه كي شبهه نه وي لَأَنَّ
السُّبْهَةَ دَارِنَةٌ ځكه چې شبهه ا د حلپاره ا دفع كونكې ده وَسَنَبَيْتُهُ مِنْ بَعْدِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى او ددې
بيان به موږ انشاء الله وروسته وكړو.

اللفات: ﴿مضروبة﴾ له سرو زرو او سپينوزرو څخه جوړه كړى سوې سكه چې د حكومت له طرفه
مهر پر وهل سوى وي (يعني كله چې له سرو او سپينوزرو څخه دينار او درهم تيار كړى سي او د حكومت له طرفه
مهر ا ټا په ا پر و وهل سي. نو داسي دينار او درهم ته مضروب دينار او درهم وايي). ﴿حِزْز﴾ (د خاء په كسره سره)
اسم دى معنى يې ده: محفوظه ځاى، مطبوظه ځاى، او حِزْز (د خاء په فتحه سره) د نصر د باب مصدر
دى معنى يې ده: ساتل، حفاظت كول، محفوظه كول (دلته د خاء په كسره سره دى، مطلب يې دا دى چې
مسروق (غلا كړى سوي شى) به په داسي ځاى كي پروت وي چې هلته د حفاظت او خوندي كولو په غرض شيان
اينبول كيږي او داينبولنكي كس ازاده او مقصد په اينبولو سره خوندي كول او ساتل وي، نه ضايع كول). ﴿خطير﴾
غبت، ستر. ﴿تفتقر﴾ د نصر مضارع ده: كمېدل (لږېده)، رغبت او شهوت سر پېدل، ﴿مجن﴾ ډال،
سپر، ﴿درم﴾ د فتح د باب مصدر دى: دفع كول، ليري كول، ﴿اقل﴾ ډېر كم، كمتر، ﴿تبر﴾ د سپينو
زرو ټوټه (ټوكړه).

تشرېح: مسئله: داده چې د غلا كولو په وجه به هغه وخت د غله لاس پر پكيري كله چې غل عاقل
او بالغ وي: ځكه چې له عقل او بلوغ څخه بغير خو بالكل جنايت نه ثابتيږي، او (هغه وخت به د غله

لاس پرېکېږي) چې هغه لس نغد درهمونه يا د لسو درهمو د قيمت په اندازه شی غلا کړي. اوله داسې محفوظ ځای څخه يې غلا کړي چې د هغه په محفوظه کېدلو کې هيڅ شک او شبهه نه وي (مطلب دا چې په هغه ځای کې د حفاظت په غرض شيان اېښوول کېږي چې د اېښوونکي مقصد خوندي کول وي، نه ضايع کول)؛ د لاس پرېکولو په باره کې اصل او بنياد دا آيت دی "الَسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ" (يعني که يو سړی يا ښځه غلا وکړي، نو تاسې د هغوی لاسونه پرېکړئ! او دا قطع د الله له طرفه د دوی د عمل اغلا جزاء او سزا ده). معلومه سوه چې د لاس پرېکول د غلا د جنایت سزا ده. او فقط د هغه مال په جزاء کې به لاس پرېکول کېږي کوم چې کثير (ډېر) وي يعني د لسو درهمو په اندازه وي، ځکه چې د لسو درهمو څخه کم مال لږ او معمولي غونډي وي او که څه هم هغه مال وي لېکن خلک پر هغه توجه نه کوي، همدارنگه کم مال په پټه توگه غلا کول کېږي هم نه، لهدا کله چې کم مال په پټه توگه نه غلا کول کېږي. نو په هغه کې به د "سرقة" رکن يعني "په پټه اخيستل" او د زجر او تنبيه ورکولو حکمت هم نه ثابتېږي. نو ځکه موږ دا شرط لگولی دی چې د لاس پرېکولو لپاره د "سرقة" نصاب يعني کم از کم د لسو درهمو يا د هغه د قيمت په اندازه مال غلا کول ضروري دي.

دامام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز د دينار د څلورمې حصې (رُبع) په غلا کولو سره لاس پرېکېږي. او د امام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز د دريو (۳) درهمو په غلا کولو سره لاس پرېکېږي: د دوی دليل دا دی چې د نبی ﷺ په زمانه کې به د ډال (سپر) د قيمت په غلا کولو سره لاس پرېکول کېدی. او له حضرت ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا څخه روايت سوی دی: "أن رسول الله ﷺ قطع سارقاً من ثلثة دراهم" (يعني نبی کریم ﷺ د ډال غلا کولو په وجه د يوه غله لاس پرېکړی او د هغه ډال قيمت درې درهمه وو). له دې څخه معلومه سوه چې د دريو درهمو غلا کول يا د دريو درهمو د قيمت په اندازه شی غلا کول د حد موجب دی. د دې عقلي دليل دا دی چې درې اقل متعين او متيقن وي. نو ځکه پر دې عمل کول اولی دي، او د نبی ﷺ په زمانه کې يو دينار دوولس (۱۲) درهمه کېدی نو په دې حساب سره د دينار يوه ربع درې درهمه کېږي، گواکي د معنی او مقصد په لحاظ سره د امام شافعي او امام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ دواړو قول يو دی، فقط په سکه او پيسه کې يې فرق دی.

ولنا إلخ: په دې سلسله کې زموږ دليل دا دی چې "لا قطع إلّا فی دينار أو عشرة دراهم" (يعني له يوه دينار يا لسو درهمو څخه په کم مال کې قطع نسته). يعني لاس به په هغه وخت پرېکول کېږي کله چې يو دينار غلا کړی سي يا لس درهمه او له دې څخه د کم مال غلا کېدلو په صورت کې به لاس نه پرېکول

کیري، او ښکاره خبره ده چي لس درهمه او یو دینار له دریو درهمو او ربع دینار څخه زیات او اکثر دي. او د حد ساقطولو لپاره د حیلې جوړولو په خاطر پر اکثر عمل کول زیات غوره دي (ځکه مخکي ضمناً ذکر سوه چي کونښن به کیري چي حد په یوه حيله سره ساقط کړي سي). لهذا په دې حواله سره به د لسو درهمو والا قول راجح وي. دویمه خبره داده چي په دې هکله اختلاف دی چي په اقل يعني ربع دینار یا درې درهمو سره حد واجبیږي، ځکه موږ احناف هغه د حد موجب نه منو. لېکن زموږ مقدار يعني لس درهمه یا یو دینار شوافع او مالکیان ټوله د حد موجب مني. او دا خبره تر لمر سپینه ده چي متفق علیه مقدار اختیارول اولی او افضل دي. لهذا په دې حواله سره به هم د لسو درهمو والا قول راجح وي. همدا خبره صاحب د کتاب په دې عبارت ”لأن في الأقل شبهة عدم الجنابة... إلخ“ سره بیان کړې ده.

واسم الدراهم إلخ: فرمایي چي په عرف کي له مطلق دراهمو څخه ”تیار سوي“ (مهرزده) دراهم مرادیري (کوم چي په بازار کي چلیږي، د سپینو زرو نا تیاري سوي ټوټې نه ځني مرادیري). نو دلته به هم له دراهمو څخه تیار سوي (مهرزده) درهم مرادوي. ام قدوري رحمه الله هم دا شرط لگولی دی. او د جنایت د بشپړتیا او د حد د واجبېدلو لپاره دا شرط ضروري دی. همدا وجه ده که څوک د سپینو زرو لس ټوټې غلا کړي او دهغو قیمت له عشره دراهم مضروبه څخه کم وي نو د غله لاس به نه پرېکړي. پاته عبارت واضح دی (تشریح ته ضرورت نه لري).

د لاس پرېکولو په حکم کي د آزاد او غلام د مساوات بیان

قَالَ: وَالْعَبْدُ وَالْحُرُّ فِي الْقَطْعِ سَوَاءٌ فرمایي: چي په قطع اليد کي غلام او آزاد دواړه سره برابر دي لِأَنَّ النَّصَّ لَمْ يُفَصِّلْ ځکه چي قرآني آیت اد غلام او آزاد په منځ کي اهیڅ فرق کړی نه دی وَلِأَنَّ التَّنْصِيفَ مُتَعَدِّئًا او ځکه چي ادلته د غلام سزا انیمول مشکل دي فَيَتَكَامَلُ صِيَانَةُ الْأَمْوَالِ النَّاسِ لهذا د خلکو د مالونو د حفاظت په خاطر به اد غلام اسزا پوره کول کیري وَيَجِبُ الْقَطْعُ بِالْإِثْرِ لَا مَرَّةً وَاحِدَةً او د غله په یوه ځل اقرار کولو سره به قطع اليد واجبیږي وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَمُحَمَّدٍ دا حکم د طرفینو رحمه الله په نېز دی وَقَالَ أَبُو يُونُسَ: لَا يُقْتَلُ إِلَّا بِالْإِثْرِ مَرَّتَيْنِ او امام ابو یوسف رحمه الله فرمایي: چي له دوه واره اقرار کولو څخه بغیر به د هغه لاس نه پرېکړي وَرَوَى عَنْهُ: أَنَّهُمَا فِي مَجْلِسَيْنِ مُخْتَلَفَيْنِ او له امام ابو یوسف رحمه الله څخه یو روایت دا دی: چي دا دواړه اقرارونه به په دوو جلا مجلسونو کي وي لِأَنَّهُ إِذَا خَذَى الْحُجَّتَيْنِ ځکه چي اقرار له دوو

حجتونو څخه يو حجت دی لَقَدْ تَعْتَبَرُ بِالْأُخْرَى نو ځکه به هغه پر دويم حجت قياس کيږي وَهُى الْبَيِّنَةُ او هغه ادویم حجت ا گواهي ده كَذَلِكَ اعْتَبَرْنَا فِي الزَّانَا همدارنگه موږ په زنا کي قياس کړی دی وَلَهُنَّ: أَنْ السَّرَقَةُ قَدْ ظَهَرَتْ بِالْإِقْرَارِ مَرَّةً د طرفینو رځپهنا الله دلیل دا دی: چي په يوه وار اقرار کولو سره غلا ښکاره سوه فَيُكْتَفَى بِهِ لهذا پر "يوه ځل" به اکتفاء کيږي كَمَا فِي الْقَصَاصِ وَحَدِّ الْقَذْفِ لکه په قصاص او حد قذف کي اچي پر يوه ځل اقرار کولو اکتفاء کيږي وَلَا اعْتِبَارَ بِالشَّهَادَةِ او هغه به پر گواهي نه قياس کيږي لَأَنَّ الزَّيَادَةَ تُفْعِلُ فِيهَا تَقْوِيلَ تَهْمَةِ الْكَذِبِ ځکه چي په گواهي کي ددرواغود تهمت کمولو لپاره اد گواهانو ازياتوب فايده کوي وَلَا تَفْعِلُ فِي الْإِقْرَارِ شَيْئًا لېکن په اقرار کي زياتوب هيڅ فايده نه کوي لَأَنَّهُ لَا تَهْمَةٌ ځکه چي ا په اقرار کي ا تهمت نسته وَبَابُ الرُّجُوعِ فِي حَتَّى الْخَدِّ لَا يَسُدُّ بِالشَّكْرِ او د څو ځله اقرار کولو باوجود درجوع کولو دروازه نه بنديږي وَالرُّجُوعُ فِي حَتَّى النَّالِ لَا يَصْحَقُ أَصْلًا او د مال په حق کي بالکل رجوع کول صحيح نه دي لَأَنَّ صَاحِبَ النَّالِ يَكْذِبُ ځکه چي د مال خاوند د راجع تکذيب کوي وَأَشْرَطُ الزَّيَادَةِ فِي الزَّانَا بِخِلَافِ الْقِيَاسِ او په زنا کي د زياتوب شرط کېدل د قياس خلاف دي فَيَقْتَصِرُ عَلَى مَوْرِدِ الشَّرْحِ نو ځکه به هغه فقط د شريعت د واردېدو پر ځای منحصر کيږي اچي هغه زنده، او پر هغه به غلانه قياس کيږي أَقَالَ: وَيَجِبُ بِشَهَادَةِ شَاهِدَيْنِ فرمايي: چي د دوو گواهانو په گواهي سره به قطع اليد واجبيږي لِيَتَحَقَّقَ الظُّهْرُ د دې لپاره چي اد غلا ښکاره والی ثابت سي كَمَا فِي سَائِرِ الْحَقُوقِ لکه په نورو حقوقو کي اچي دوه گواهان ضروري دي، لهذا دلته به هم دوه گواهان ضروري وي وَيَنْبَغِي أَنْ يُسَالَهَا الْإِمَامُ عَنْ كَيْفِيَّةِ السَّرَقَةِ وَمَاهِيَّتِهَا وَزَمَانِهَا وَمَكَانِهَا الزَّيَادَةُ الْإِخْتِيَاظُ او امام لره پکار دي چي ذريات احتياط لپاره له دې دوو گواهانو څخه د غلا د کفيت، حقيقت، تعريف، او د غلا د وخت او مکان په هکله پوښتنه وکړي كَمَا مَرَرْنَا فِي الْحُدُودِ لکه د حلتونو په بحث کي چي دا حکم اتير سو وَيُخْبِرُهُ إِلَّا أَنْ يُسَالَهَا عَنْ الشُّهُودِ لِلتَّهْمَةِ او امام به تر دومره وخت پوري غل بندي کوي تر دې چي د گواهانو په باره کي پوښتنه وکړي، د تهمت په وجه ايمني ځکه چي پر غله د غلا تهمت لگېدلی دی، نو په دې وجه به يې بندي ساتي أَقَالَ: وَإِذَا اشْتَرَكَ جَمَاعَةٌ فِي سَرَقَةٍ فَأَصَابَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ عَشْرَةٌ دَرَاهِمَ فرمايي: او کله چي په غلا کي څو خلک شرکت وکړي او په هغو کي هريوه ته لس درهمه ورسپري فَلِطَمَ نو د هريوه لاس به پرېکول کيږي وَأَنْ أَصَابَهُ أَكْلٌ

او که اهر یوه ته اتر لسو کم درهم ورسپيري لا یُکَلِّمُ نو نه به پرېکول کيږي اِنَّ الْمَوْجِبَ سَرَقَةُ النَّصَابِ ځکه چې د پرېکولو موجب د نصاب غلا کول دي ايمني قطع الید د سرقي د نصاب په غلا کولو سره واجبيږي، چې هغه لس درهمه دي اَوْ يَجِبُ عَلَى كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ بِجَنَائَتِهِ او اڅرنګه چې قطع الید ا پر هر یوه د خپل جرم په وجه واجبيږي فَيُعْتَبَرُ كَمَا لِيَ النَّصَابِ فِي حَقِّهِ نو ځکه به د هر یوه په حق کي د پوره نصاب السو درهمو اعتبار کيږي.

اللفات: ﴿تَنْصِيفٌ﴾ د تفهیل مصدر دی: نیمول (نیمایي کول)، ﴿مُتَعَذِّرٌ﴾ مشکل، ناممکن. ﴿تَقْلِيلٌ﴾ د

تفهیل مصدر دی: لږول، کمول، ﴿لَا يَكْتَسِدُ﴾ د انفعال له باب څخه د نفي صیغه ده: بندېدل. ﴿مُؤَرَّدٌ﴾ د ضرب

له باب څخه د اسم ظرف صیغه ده: د "واردېدلو" مقام، ﴿أَصَابَ﴾ د افعال ماضی ده: رسېدل.

تشریح: په دې عبارت کي ټوله څلور مسئلې بیان سوي دي:

(۱)... د قطع الید په حکم کي غلام او آزاد دواړه برابر دي. يعني که غلام غلا وکړي، نو د آزاد په څير به د هغه لاس هم پرېکيږي او په هغه کي به تنصيف نه کيږي، ځکه چې په پرېکولو کي تنصيف کول متعذر او مشکل دي، نو ځکه به د آزاد په څير د هغه لاس پوره پرېکيږي، د دې لپاره چې غلام هم د غلا له کارونو څخه منع سي او د خلک اموال محفوظ او خوندي پاته سي.

(۲)... که غل فقط يو وار د غلا اقرار وکړي، نو د طرفينو رَجْعَتُهَا الله په نېز به په همدې يوه اقرار سره د هغه لاس پرېکيږي، لېکن دامام ابو يوسف رَجْعَتُهَا الله په نېز به په دوو جلا، جلا مجلسونو کي په اقرار کولو سره د هغه لاس پرېکيږي؛ امام ابو يوسف رَجْعَتُهَا الله دلته له قياس څخه کار اخيستی دی چې څرنګه د دوو خلکو په گواهي سره غلا ثابتيږي، همداسي به په دوه واره اقرار کولو سره غلا او قطع الید ثابتيږي، لکه څرنګه چې زنا د څلورو خلکو په گواهي سره ثابتيږي يا په څلور واره اقرار کولو سره ثابتيږي (په يوه وار اقرار کولو سره زنا نه ثابتيږي).

د طرفينو رَجْعَتُهَا الله دليل دادی چې غلا په يوه وار اقرار کولو سره ثابتيږي، او څرنګه چې قصاص او حد قذف په يوه وار اقرار کولو سره ثابتيږي، همداسي به غلام په يوه وار اقرار کولو سره ثابتيږي او دايو وار اقرار کول به د قطع موجب وي، او د زياتو وارونو شرط لگول به تحصيل د حاصل وي کوم چې صحيح نه دي.

او دامام ابو يوسف رَجْعَتُهَا الله قياس صحيح نه دی چې هغه اقرار پرېنه او گواهي باندي قياسوي. ځکه چې په بېنه کي د گواهانو په زياتوالي (او دوه والي) سره د کذب تهمت نفي کيږي او په اقرار کي خو هيڅ تهمت هم نسته نو هغه به څرنګه نفي سي! (ځکه څوک چې په خپله د غلا اقرار کوي، او ځان سزا ته تيار وي، نو د هغه په اقرار کي د درواغو هيڅ احتمال راتلای نه سي)، همدا وجه ده چې تر څو واره اقرار کولو وروسته هم په حد کې رجوع کول صحيح وي (لکه مخکي چې د دې بيان وسو) لېکن څرنګه چې په سرقه کي د مال معامله ده او

په مال کي رجوع کېدای نه سي، ځکه مقر چي کله هم رجوع کوي نو صاحب المال د هغه تکذيب کوي، لهذا په دې حواله سره هم په دې اقرار کي تکرار مفيد نه دی، او امام ابو يوسف رَجَبَهُ الله چي هغه پر زنا قیاس کړی دی دا قیاس هم صحیح نه دی، ځکه چي زنا ډېره نازکه معامله ده او په هغې کي د زیاتوب شرط لگول (یعني خلور واره اقرار شرط کول) د قیاس خلاف دي، او قاعده داده چي کوم شی خلاف القیاس ثابت وي پر هغه بل شی قیاس کېدای نه سي، د قاعدې الفاظ دا دي ”مَا ثَبَّتَ عَلَىٰ خِلَافِ الْقِيَاسِ فَغَيْرُهُ لَا يُقَاسُ عَلَيْهِ“.

(۳)... غلا به ددو گواهانو په گواهی سره ثابتیږي او ددو گواهانو په گواهی سره به قطع الید واجبیږي، او امام ته پکار دي چي هغه له گواهانو څخه د غلا د کیفیت په هکله پوښتنه وکړي چي هغه (سارق) څرنگه غلا وکړه، ځکه کېدای سي چي هغه به په دېوال کي سوري (نقب) جوړ کړی وي او لاس به یې ورننه کړی وي او په دې توگه به یې مال غلا کړی وي حال دا چي داسي غلا د طرفینو رَجَبَهُمَا الله په نېز د قطع الید موجب نه ده او په دې صورت کي حد ساقطیږي، نو په دې وجه د غلا د کیفیت په هکله پوښتنه کول پکار دي، همدارنگه د غلا د ماهیت په هکله هم پوښتنه کول پکار دي (چي د غلا حقیقت څه دی او غلا څه ته وایي!)، ځکه کېدای سي چي غلا کړی سوی شی ډېر کم او معمولي وي، او د غلا د وقت او تاریخ په هکله هم پوښتنه کول پکار دي، ځکه که د غلا ډېر وخت وسي نو هم حد ساقطیږي، او د غلا د ځای او مکان په هکله هم پوښتنه کول پکار دي، ځکه کېدای سي چي هغه له خپل کور یا د خپل زوی له کور څخه مال غلا کړی وي، یا یې له غیر محرز (نامحفوظ) ځای څخه مال غلا کړی وي، نو په دې صورتونو کي هم حد ساقطیږي، نو ځکه امام او قاضي ته پکار دي چي د دې شیانو په هکله پوښتنه وکړي، په همدې کي زیات احتیاط دی، او امام چي تر څو د گواهانو د حالت په باره کي پوښتنه نه وکړي (او خبره سپینه نه سي) تر هغه وخته پوري به غل د ځان سره ساتي، ځکه چي پر هغه د غلا تهمت لگېدلی دی او د هغه د تېښتېدلو خطره سته.

(۴)... که یو څو خلک په گډه غلا وکړي، او ټولو ته لس، لس درهمه (یا تر دې زیات) ورسیږي، نو بیا به د ټولو لاسونه پرېکول کیږي، لېکن که په دوی کي هیچا ته د غلا د نصاب په اندازه یعنی د لسو درهمو په اندازه مال نه ورسیږي، نو دیو له لاس به هم نه پرېکول کیږي؛ ځکه چي د قطع الید موجب د غلا د نصاب په اندازه مال غلا کول دي او هغه دلته نسته نو قطع الید به هم نه واجبیږي، او څرنگه چي په دوی کي پر هریو باندې د خپل جنایت او جرم په وجه قطع الید واجبیږي، لهذا د هریو په حق کي به د جنایت د پوره والي او کاملوالي اعتبار کیږي، او جنایت هغه وخت پوره کیږي کله چي هریو ته د غلا له مال څخه لس، لس درهمه رسېدلي وي. والله أعلم وعلیه اتم

بَابُ مَا يُقْطَعُ فِيهِ وَمَا لَا يُقْطَعُ

(دا) باب (په بیان کی) د هغه غلا دی چې په هغه کی لاس پرېکول کیږي او هغه چې لاس نه (پکښي) پرېکول کیږي

د معمولي شيانو غلا

وَلَا يَقْتُلُ فِيمَا يُوجَدُ تَافِهَا مُهْلَاخًا فِي دَارِ الْإِسْلَامِ كَالْخَشَبِ وَالْحَشِيشِ وَالْقَصَبِ وَالسَّمَكِ وَالطَّيْرِ وَالصَّيْدِ وَالْإِزْمِيلِ وَالْمَغْرَّةِ وَالنُّورَةِ أَوْ لَاسَ بِهِ نَهْ بِرِهْكَوْل كِيرِي پِه هر هغه معمولي او مباح الأصل شي کي کوم چي په دارالاسلام کي پیدا کیږي لکه لرغي الرگیان، وابنه، بانس، ماهیان، مرغان، دښکار خارویان، هر تال، سره خاوره او چینه وَالْأَصْلُ فِيهِ حَدِيثُ عَائِشَةَ^۱ قَالَتْ: كَانَتْ الْيَدُ لَا تُقْطَعُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي الشَّيْءِ الثَّافِي أَيْ الْحَقِيرِ أَوْ أَصْلُ پِه دې سلسله کي د حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا حدیث دی، هغه فرمایي: چي د نبي ﷺ په زمانه کي به پر معمولي يعني پر حقیر اکم ارزښته ا شي لاس نه پرېکول کېدی وَمَا يُوجَدُ جَنْسُهُ مُبَاحًا فِي الْأَصْلِ بِصُورَتِهِ غَيْرَ مُرْغُوبٍ فِيهِ حَقِيرٌ او هر هغه شی چي په اصل کي د هغه جنس روا پیدا کیږي اچي شوک یې واخلي هغه یې مالک جوړیږي ا او هغه ته رغبت البواتیا نه کیږي ا هغه ا حقیر دی تَقِلُّ الرُّغْبَاتُ فِيهِ وَالطَّبَاعُ لَا تَضُنُّ بِهِ ا حکه چي ا هغه ته ا د خلکو ا رغبات ا او غوښتني ا لږ وي او طبیعتونه د هغه په ورکولو کي بخل نه کوي ا او څه پروانه په کوي ا فَقَلْبًا يُوجَدُ أَخْذُهُ عَلَى كُرْهٍ مِنَ النَّالِكِ او ډېر کم پیدا کیږي د مالک په ناخوښۍ سره د هغه اخیستل ا دې جملې مطلب همدا دی چي مالکان د هغه شي په اخیستلو سره ډېر بد نه وړي، یا دا چي مالکان د هغه شي پر اخیستلو کراهیت او ناخوښي نه ښکاره کوي او خاص پروانه په کوي ا فَلَا حَاجَةَ إِلَى شَرْعِ الرَّاجِرِ نو ځکه ا په داسي شیانو کي ا د زاجر ا او سزا ا مشروع کولو ته ضرورت نسته ا يعني نو ځکه په داسي شیانو کي د شریعت له طرفه هغه ته د سزا او تنبیه ورکولو ضرورت نسته ا وَلِهَذَا لَمْ يَجِبْ

۱. تخریج: رواه البيهقي في السنن الكبرى بمعناه، رقم الحديث: ۱۷۶۲۷.

الْقَطْعُ فِي سَرَقَةٍ مَا دُونَ النَّصَابِ هَمْدًا وَجَهْدًا ۚ چي تر نصاب د کم مال په غلا کولو کي د لاس پرېکول نه واجیږي وَلَأَنَّ الْحِزْرَ فِيهَا نَاقِصٌ او ځکه چي په دې شيانو کي حفاظت ناقص وي أَلَا يُرَى أَنَّ النَّحْسَبَ يُنْفَى عَلَى الْأَبْوَابِ آیا هغه نه گوري چي لرگي الرکیان ادروازو مخته غورځول کیږي وَأَيُّهَا يَدْخُلُ فِي الدَّارِ لِلْعَبَاثَةِ لَا لِلْإِحْرَازِ او په کور کي اخو فقط اد تعمیراتي کار لپاره داخلېږي. نه د حفاظت لپاره ایمني عموماً خلک لرگي او بناخونه د کور مخته غورځوي. خاص پروانه په کوي (لکه د صحراء او اطرافو خلک). او کوم لرگي چي خلک کور ته دننه کوي، نو هغه د دې لپاره دننه کوي چي بام یا داسي بل شی پر جوړ کړي. د حفاظت او ساتلو لپاره یې کور ته نه دننه کوي وَالطَّيْرُ طَيْرٌ وَالصَّيْدُ يَفْهُ او مرغان الوزي او ښکار څارویان تبستي وَكَذَا الشِّرْكَةُ الْعَامَّةُ الَّتِي كَانَتْ فِيهِ وَهُوَ عَلَى تِلْكَ الصِّفَةِ تَوَرَّثَ السُّبُهَةُ همدارنگه کوم شيان چي پر خپل اصلي هیئت پاته وي او په هغوی کي د ټولو عوامو شرکت وي نو دا شرکت اد ایاحت أشبهه پیدا کوي ایمني هر هغه شی چي په هغه کي ټوله عوام شریک وي او چي څوک یې واخلې هغه یې مالک جوړیږي. نو څرنگه چي غل (سارق) هم له عوامو څخه دی، نو ځکه په داسي شي کي دغله د مالک جوړ بدللو شبهه سته او دغله لپاره د دې شي درواینست شبهه سته وَالْحَدُّ يَنْدَرِي بِهَا او حد په شهبی سره ساقطیږي وَيَدْخُلُ فِي السَّوْكِ النَّالِخِ وَالطَّرِيقِ وَفِي الطَّيْرِ الدَّجَاجِ وَالْبُطِّ وَالْحَمَامِ او د "سمک" په لفظ کي اوج کړی سوی انمکین ماهی او تازه ماهی ادواره داخلېږي او د "طیر" په لفظ کي چرغه، هیلۍ او کوتره ادواره داخلېږي لِمَا ذَكَرْنَا د هغه دلیل په وجه کوم چي موږ ذکر کړی وَلَا طَلَقَ قَوْلُهُ ۝ لَا قَطْعَ فِي الطَّيْرِ او د نبی ﷺ د دې فرمان د مطلقوالي په وجه: چي په مرغانو کي قطع الید نسته ایمني د مرغانو په غلا کولو سره به د غله لاس نه پرېکول کیږي إِنَّ يُوسُفَ: أَنَّهُ يَجِبُ الْقَطْعُ فِي كُلِّ شَيْءٍ إِلَّا الطَّيْنَ وَالتُّرَابَ وَالسَّمَكَيْنِ او له امام ابو یوسف رَجَعَهُ الله څخه روایت دادی: چي قطع الید په هر شي کي واجیږي ماسواله ختو، خاورو او د څارویانو له فضلي څخه لکه خوشایي (گوبر) خرشین، پچي وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ او همداد امام شافعي رَجَعَهُ الله قول اهم ادى وَالْحَبَّةُ عَلَيْهِمَا مَا ذَكَرْنَاهُ الْبَكْنُ اد امام شافعي په خلاف هغه دلیل حجت کوم چي موږ ذکر کړی.

اللفات: ﴿تَأْفَهُ﴾ معمولي، حقير، بې ارزښته (کم قدره)، ﴿حَقِيزُ﴾ کم ارزښته چي څوک پروانه په کوي. کم قدره چي څوک يې پروانه لري، سپک، بې ارزښته، صاحب دمصالح يې داسي تعريف کړی دی: حَقِرَ الشَّيْءُ بِالضَّمِّ حَقَارَةً: هَانَ قَدْرُهُ فَلَا يُغْبَأُ بِهِ فَهُوَ حَقِيزٌ. ﴿خَسْبُ﴾ اسم جنس دی: لرغيان (لرغي)، ﴿حَشِيشُ﴾ وابښه (په أصل کي وچو وښو او بوټو ته وايي)، ﴿قَصَبُ﴾ بانس، ﴿عَظِيذُ﴾ الوتوڼکي مرغان، ﴿صَيْدُ﴾ دښکار حيوان، هغه حيوان چي خلک يې ښکاروي، ﴿زَرْزَنِيخُ﴾ يو ډول زهرجن معدني مرکب دی چي دوربښتيانو د کښلو لپاره کارول کيږي او د پساريانو په اصطلاح هر تال ورته وايي، ﴿الْمُزْدَاذَنْجُ﴾ له عجمي څخه عربي ژبي ته رااوښتی لفظ دی: يو قسم بېړه ده چي په پښتو کي مدرارسنگ ورته وايي، ﴿الْمَغْرَةُ﴾ او الْمَغْرَةُ: يو ډول سره خاوره ده چي په خښتو او داسي نورو شيانو کي کارېږي، د خښتو براده، ﴿تَوْرَةٌ﴾ چونه (چينه، دا هغه مشهوره سپينه خاوره ده چي د خونو او دېوالونو د ښکلا او سپينوالي لپاره کارول کيږي)، ﴿مُبَاحُ الْأَصْلِ﴾ هغه شی چي په أصل کي راوي، يعني چي څوک يې واخلي هغه يې مالک جوړېږي، لکه د صحرا بوټي (د سوځلو بوټي)، د هوا مرغان، ماهيان او داسي نور، ﴿لَا تَقْضُنْ﴾ د نفي صيغه ده، له سمع او ضرب دواړو څخه راځي، بخل کول (بخالت)، ﴿مَالِحُ﴾ نمکين (مراد ځني هغه ماهی دی چي مالګه پر واکچول سي او وچ کړی سي)، ﴿إِحْزَازُ﴾ د افعال مصدر دی: ساتل، د حفاظت لپاره کور ته وړل، ذخيره کول، ﴿ظَرِيٌّ﴾ تازه، ﴿السَّرْقَيْنُ﴾ او السَّرْقَيْنُ: د څارويانو فضله، خوشايي، خرشینه او داسي نور.

تشریح: صورت د مسئلې خوبالکل ښکاره دی چي کوم شيان په دارالاسلام کي مباح (روا) او معمولي وي، يعني دهغو هېڅ ارزښت او اهميت نه وي، لکي د سوځلو بوټي او لرغي، همدارنګه ماهيان او مرغان او داسي، نو دهغوی په اخیستلو او غلا کولو سره به د غله لاس نه پرېکول کيږي؛ ځکه چي د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا په حديث کي له حقير او معمولي شيانو څخه د قطع اليد حکم ساقط سوی دی، صاحب د هدايې د تَأْفَهُ او حَقِيز تعريف داسي کړی دی چي هر هغه شی کوم چي أصلاً مباح وي او هغه پر خپل اصلي حالت پاته وي او هغه ته د خلکو رغبت او لېوالتيا کمه وي، هغه شی حقير دی، پر خپل اصلي حالت د پاتېدلو مطلب دادی چي مثلاً دلرغي څخه دروازه او کرکی جوړه سوې نه وي، ځکه چي د دروازې او کرکي غلا کول د حد موجب دي، لېکن! که لرغي (لرغيان) پر خپل اصلي حالت پاته وي او محرز (محفوظ کړی سوي) نه وي نو دهغو اخیستل د قطع اليد موجب نه دي، ځکه چي دهغوی پر حفاظت خاص توجه نه کيږي او په عامه توګه لرغي د

کورونو مخته هسي (ایله) پراته وي. همدارنگه مرغان په هوا کي الوزی (او دهیچا په ملکیت نه وي) او ښکاري څارویان په دښت او بیابان کي گرځي او له انسانانو څخه تښتي او هر څوک چي هغوی ونیسي نو هغه یې مالک جوړیږي (لنډه دا چي مرغان او د ښکار څارویان په غیر محرز او نا محفوظ مقام کي وي، او حد قطع الید هغه وخت واجبیږي کله چي له محفوظ مکان څخه محفوظ شی غلا کړی سي). همدارنگه دې حدیث «الضَّيْدُ لِمَنْ أَخَذَ» په وجه په دې شیانو کي د ابحاث (روابښت) شبهه سته او په شبهي سره حد ساقطیږي، لهندا په دې حواله سره هم دې شیانو اخیستل د حد (قطع الید) موجب نه دي. امام ابو یوسف او امام شافعی رَحِمَهُمَا اللهُ فقط وچه او لنډه خاوره او د څارویانو فضله مباح الأصل گرځولي دي، او لرگي، وابڼه او داسي نور شیان یې د حد موجب گرځولي دي، خو دا صحیح نه دي. ځکه چي د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا حدیث او زموږ بیان سوی عقلي دلیل دې حضراتو په خلاف حجت دی.

د زر خرابیدونکي شیانو غلا

قَالَ: وَلَا قُطْعَ فِيهَا يَسَارِعُ إِلَيْهِ الْفَسَادُ كَاللَّيْنِ وَاللَّحْمِ وَالْفَوَاكِهِ الرُّطْبَةِ فرمایي: او لاس به نه پرېکول کیږي په هغو شیانو کي کوم چي زر خرابیږي لکه شیدې، غوښي او تازه مېوې لِقَوْلِهِ ^① لَا قُطْعَ فِي شَبْرٍ وَلَا فِي كَثَرٍ ځکه چي نبي ﷺ فرمایلي دي: چي نه په شمر کي قطع الید سته او نه په کثر کي وَالْكَثْرُ الْجُبَارُ او کثر د خرما د درختي گوند اکنډورو ته وایي امطلب دا چي د درختو د کنډورو په غلا به هم لاس نه پرېکول کیږي وَقِيلَ: الْوَدِيُّ أَوْ يَوْ قَوْلَ دَايٍ: چي «جَمَار» د خرما د درختي کوچني گلابو ته وایي وَقَالَ ^② لَا قُطْعَ فِي الطَّعَامِ او نبي ﷺ فرمایلي دي: چي په طعام کي قطع الید نسته وَالْمُرَادُ أَنَّ اللَّهَ أَعْلَمُ مَا يَسَارِعُ إِلَيْهِ الْفَسَادُ او له دې څخه مراد والله أعلم هغه شی دی کوم چي زر خرابیږي كَالْمُهَيَّيْلِ لِلْأَكْلِ مِنْهُ وَمَا فِي مَعْنَاهُ كَاللَّحْمِ وَالشَّيْرِ لکه د خورلو لپاره تیار سوی شی او هغه شیی کوم چي دې په معنی سره وي لکه غوښي او لنډه مېوه امثلاً هندوانه، خټکی، انگور او داسي نوراً لِأَنَّهُ يَقْطَعُ فِي الْحِنْطَةِ وَالسُّكَّرِ إِجْمَاعًا ځکه چي په غنم او بوره کي

① تخريج: رواه النسائي، رقم الحديث: ۴۵۹۵.

② تخريج: رواه ابن أبي شيبة، رقم الحديث: ۲۸۵۸۷.

بالاتفاق لاس پرېکول کيږي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: يُقَطَّعُ فِيهَا او امام شافعي رَجَه الله فرمايي: چي په دې شيانو کي به اهم لاس پرېکول کيږي لِقَوْلِهِ ^٣ لَا قَطْعَ فِي شَرٍّ وَلَا كَثْرَ حُكْمٍ چي نبي ﷺ فرمايلي دي چي په مېوه او کثر کي قطع اليد نسته فَإِذَا أَوَاهُ الْجَرِينُ أَوْ الْجِرَانُ او په بل روايت کي ذکر سوي دي الېکن که هغه امېوه او پر درمند ځای باندي ايښول سوې او ذخيره سوې اوي قطع نو اد هغه په غلا کولو به لاس پرېکول کيږي قُلْنَا: أَخْرَجَهُ عَنْ وَقَائِ الْعَادَةِ موږ وايو: چي دا استثناء اد عربو او عادت مطابق ده وَالَّذِي يُؤَدِّيهِ الْجَرِينُ فِي عَادَتِهِمْ هُوَ الْيَاسُ مِنَ الشَّجَرِ اڅکه ا عرب وچه خرما پر درمند ځای باندي اږدي وَفِيهِ الْقَطْعُ او په همدې اوچه خرما کي ازموږ په نېز هم قطع اليد نسته قَالَ: وَلَا قَطْعَ فِي الْفَاكِهَةِ عَلَى الشَّجَرِ وَالْأَرَضِ الذي لم يخصص فرمايي: او لاس به نه پرېکول کيږي په درخته باندي د لگېدلي مېوې او د هغه فصل په غلا کولو کي کم چي رېبل سوی نه وي لِعَدَمِ الْإِخْرَازِ ځکه چي دا محفوظ او ذخيره سوي انه وي وَلَا قَطْعَ فِي الْأَشْرِبَةِ الْبُطْرِبَةِ او لاس به نه پرېکول کيږي په نشه لرونکو مشروباتو کي لِأَنَّ السَّارِقَ يَتَأَوَّلُ فِي تَنَاوُلِهَا الْإِرَاقَةَ ځکه چي غل به د هغه په اخيستلو کي د بيولو تاويل کوي انو په دې صورت کي خو بالکل د هغه لاس پرېکول کېدای نه سي وَلِأَنَّ بَعْضَهَا لَيْسَ بِنَالٍ او ځکه چي ځيني د دې مشروباتو مال نه دي وَفِي مَالِيَّةٍ بَعْضُهَا اخْتِلَافٌ او د ځيني په مال کېدلو کي اختلاف دی فَتَسْتَحَقُّ شُبْهَةَ عَدَمِ السَّالِيَةِ نو د نه مال کېدلو شبهه پيدا سوه اچي داشيان به په شريعت کي مال نه وي ا.

اللفات: يَتَكَسَّرُ د تفاعل مضارع ده: تېزي کول، ژر والي کول، وړانديتوب کول، يتسارع اليه الفساد: داسي شی چي هغه ته خرابوالی تېزي او وړانديتوب کوي (مراد ځني ژر ورستېدونکی شی دی). جُمَارٌ د خرما درختي کنهوري (کونډري)، ځوند، وَدَى د خرما کوچني گلان، مُهَيَّأٌ د تفعيل اسم مفعول دی: تيار سوی (تيار شده)، سُكَّرٌ بوره (چيني)، جَرِينٌ هغه ډاگ چي خرما او داسي نورې مېوې (لکه انگور) د وچولو لپاره پر ايښوول کيږي، هغه ځای چي فصل او غله پر جمع کيږي او ذخيره کيږي، چي غالباً هغه ته په پښتو کي "درمند ځای" يا "درمند ډاگ" وايي، او جمع کړی سوي فصل او غلې ته "درمند" او د "فصل دلی" وايي. جَوَانٌ داوښ د غاړي مخکنۍ حصه، بار، بوج، (په دې حديث کي جرین مراد دی، نه

جران، ځکه چې په نورو روایاتو کې جرین ذکر سوی دی، ﴿لَمْ یُحْصَدْ﴾ د جحد مجهول صغیه ده. له نصر او ضرب دواړو څخه راځي: رېبل، لو کول (لوول)، پرېکول، ﴿الْأَشْرَبَةُ﴾ مشروبات (د چنباک شیان)، شرتونه، ﴿الْمُظَرَبَةُ﴾ د افعال مؤنث اسم فاعل دی: خوشالي راوستونکی شی (خمار راوستونکی شی). مراد ځني نشه کونکي (مُسکر) مشروب دی، ﴿وَرَاقَةٌ﴾ د افعال مصدر دی: بیول (بهول).

تشریح: مسئله: داده چې د ژر خرابېدونکو او ورستېدونکو شیانو په غلا سره به لاس نه پرېکول کیږي که څه هم هغه د غلا د نصاب په اندازه وي، لکه شیدې، تازه مېوي او داسې نور: ځکه چې په حدیث کې له دې شیانو څخه د قطع الید حکم ساقط سوی دی، په یو بل حدیث کې ذکر سوي دي "لا قطع فی الطعام" چې په طعام کې قطع الید نسته، په دې حدیث کې له طعام څخه مراد فوراً خوړل کېدونکي شیان (لکه شیدې او داسې نور) دي. همدارنګه له دې څخه مراد غوښي او لنډې مېوي دي، ځکه چې دا خبره تسلیم سوې ده چې په دې حدیث کې له طعام څخه غله مراد نه ده، ځکه چې د غنم او بورې په غلا کولو سره حد واجیږي، لهذا تطبیق فقط په هغه صورت کې ممکن دی کله چې له غلې څخه بغیر نور د خوراک شیان او مېوې له "الطعام" څخه مراد کړی سي.

امام شافعي رَحْمَهُ الله فرمایي چې په مېوو، شیدو او غوښو کې به هم لاس پرېکول کیږي: ځکه چې د ابو داؤد او نسائي په روایت کې ذکر سوي "فَإِذَا آوَاهُ الْجَرِينُ" چې که مېوې درمند ځای ته ورسول سي او هلته کېښېنول سي (او ذخیره کړی سي)، نو بیا د هغوی غلا کول د قطع الید موجب دي، له دې حدیث څخه همدا خبره ښکاره سوه چې د مېوو (همدارنګه د مېوې او تیار شیانو مثلاً د شیدو او غوښو غلا کول) د قطع الید موجب دي، لېکن زموږ له طرفه امام شافعي ته یو جواب دا ورکول سوی دی چې زموږ په حدیث کې "لا قطع فی الطعام" کې ذکر سوي دي چې د طعام په غلا کولو سره به لاس نه پرېکول کیږي، او په طعام کې په دلالة النص سره تازه مېوې، لبن او لحم ټوله داخل دي، او ستاسي (د امام شافعي) په حدیث کې چې کوم دا خبره ذکر سوې ده چې پر درمند ځای باندي د ایښول سوي مېوې غلا کول د قطع الید موجب دي، نو د هغه وجه داده چې عربو به وچي خرماوي پر درمند ځای باندي ایښوولی، او د وچو خرماوو غلا کول خوزموږ په نېز هم د حد (قطع الید) موجب دي، لهذا دا حدیث زموږ د مسلک - افق دی مخالف نه دی، زموږ مسلک خو د تازه او لنډو مېوو سره متعلق دی.

ولا قطع الخ: مسئله داده که مېوه پر درختو لګېدلې وي، او پر درختو باندي نه چار دېواري راګرځېدلی وي او نه یو نگران او چوکیدار پر ولاړ وي، همدارنګه هغه فصل او غله کوم چې تر اوسه

رېږل سوې نه وي نو داسي مېوه او فصل غلا كول د قطع اليد موجب نه دی؛ ځكه چې دا محفوظ مال نه دی حال دا چې د قطع اليد لپاره د محفوظ او محرز حای څخه غلا كول شرط دي. همدارنگه د نشه لرونكي مشروباتو غلا كول هم د قطع اليد موجب نه دي. ځكه چې غل به په دې تاویل سره ځان خلاص كړي چې ما هغه د توبولو او بېولو په نیت سره اخیستي وو. نه د چينېلو لپاره (يعني غل به د قاضي مخته دا تاویل وکړي چې ما هغه شراب (يا بل مشروب) د دې لپاره غلا کړی چې زه يې توی کړم او نيست و نابودي يې کړم). نو د دې ارادې په ښکارلو سره به قاضي هغه ته شاباش او آفرين ورکړي. نه حد او سزا. او بل دليل دا دی چې په دې مشروباتو کي ځيني شرعاً بالکل مال نه دي (لکه شراب). او د ځيني په مال کېدلو کي اختلاف دی او په اختلاف سره په هغو کي د عدم ماليت شبهه پيدا سوه او په شېهي سره حد ساقطېږي.

د ساز او موسيقۍ د آلاتو او د قرآن کریم غلا

قَالَ: وَلَا فِي الطُّبُورِ فرمايي: او لاس به نه پرېكول كيږي په ستار کي لَا تَمْنَعُ مِنَ الْمَعَازِفِ ځكه چې هغه د موسيقۍ او سرور آلله ده وَلَا فِي مِرْكَةِ الْبُصْحَفِ او نه به لاس پرېكول كيږي د قرآن په غلا كولو کي وَإِنْ كَانَ عَلَيْهِ حُلِيَّةٌ که څه هم پر هغه زبور لگېدلی اوي ايمني که څه هم د سپينو يا سړو زرو کار پر سوی وي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: يَقْطَعُ او امام شافعي رحمه الله فرمايي: چې اد قرآن په غلا کي به لاس پرېكول كيږي لَا تَمْنَعُ مَالٌ مُتَقَوِّرٌ ځكه چې قرآن کریم قيمت لرونکی مال دی حَتَّى يَجُوزَ يَبْعُهُ همدا وجه ده چې د قرآن خرڅول جائز دي وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ مثله او له امام ابو يوسف رحمه الله څخه اهم ا دامام شافعي په خير روايت سوی دی وَعَنْهُ أَيْضًا: أَنَّهُ يَقْطَعُ إِذَا بَلَغَتِ الْحِلْيَةُ نِصَابًا او له هغه څخه بل روايت داهم دی: چې که ا پر قرآن لگېدلی ازبور د سرقې نصاب ايمني لسو درهمو ته ورسېږي نو لاس به پرېكول كيږي لَا تَمْنَعُ لَيْسَتْ مِنَ الْبُصْحَفِ ځكه چې زبور له قرآن څخه نه دی ايمني له قرآن څخه جلا شی دی أَفِئْتَبَرَّ بِأَنْفِرَادِهِ نو ځكه به د هغه جلا اعتبار كيږي ايمني جلا به شمارل كيږي أَنَّ الْأَجَدَّ يَتَأَوَّلُ فِي أَخْذِهِ الْقِرَاءَةَ وَالنَّظَرَ فِيهِ او د ظاهر روايت دليل دا دی: چې اخیستونکی به د قرآن په اخیستلو سره د لوستلو او په قرآن کي د غور او تدبر ا کولو تاویل وکړي وَلَا تَمْنَعُ لَا مَالِيَّةٌ لَهُ عَلَى اعْتِبَارِ الْمَكْتُوبِ او ځكه چې د مکتوب په اعتبار سره قرآن کریم لره هيڅ قيمت نسته ايمني په قرآن کي چې کوم څه ليکل سوي دي. د هغه هيڅ قيمت نسته

وَإِخْرَازُهُ بِجُلِيهِ لَا لِلْجُلْدِ وَالْأَوْرَاقِ وَالْحَلِيَّةِ او د هغه حفاظت افقط ا د مکتوب په وجه کيږي نه د وقايو او پاپو او زېور په وجه وَالْإِسْهَائِ تَوَابِعُ او داشيان خو توابع دي وَلَا مُعْتَبَرٌ بِالشَّيْعِ او تابع لره هيڅ اعتبار نه وي كَمَنْ سَرَقَ آيَةً فِيهَا خَيْرٌ وَقِيَمَةُ الْآيَةِ تَرْبُو عَلَى النَّصَابِ لکه يو څوک چي داسي لوبسي غلا کړي چي په هغه کي شراب وي او د لوبني قيمت د نصاب السو درهمو اخځه زيات وي وَلَا قَطْعٌ لِي أَبْوَابِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ او لاس به نه پرېکول کيږي د مسجد حرام د دروازو په غلا کولو کي اهمدا حکم د هر مسجد دی لِإِخْرَازِ څکه چي د مسجد دروازه محفوظه نه وي ايمني د مسجد دروازه په محفوظه او محرز ځای کي نه وي. همدا حکم د کور د دروازې دی أَفْضَا زَكَاةَ الْذَّارِ نو داسي سو لکه د کور دروازه غلا کول بَلْ أَوَّلُ بلکي د مسجد دروازه د کور تر دروازې زياته نا محفوظه وي لِأَنَّهُ يُخْرَزُ بِبَابِ الْذَّارِ مَا فِيهَا څکه چي د کور په دروازې سره په کور کي د موجود سامان او داسي نورو حفاظت کيږي وَلَا يُخْرَزُ بِبَابِ الْمَسْجِدِ مَا فِيهِ لېکن د مسجد په دروازې سره د مسجد د شيانو حفاظت نه کيږي حَتَّى لَا يَجِبُ الْقَطْعُ بِسَرِقَةِ مَتَاعِهِ همدا وجه ده چي د مسجد د سامان په غلا کولو سره قطع اليد نه واجبيږي.

اللغات: ﴿طَبْنُور﴾ ستار، سه تار، د موسيقي يو آله ده. په دې آله کي به پخوا درې تارونه وه. نو په دې وجه په سه تار سره مسمی سوه. او په پښتو کي تنبور هم ورته وايي. او په دې حکم کي ټوله د سرو زرات سره برابر دي لکه طبله، باجه، رباب او داسي نور چي وروسته به مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ د نورو آلاتو يادونه هم وکړي. ﴿مَعَارِفُ﴾ د ساز او موسيقي آلات، د سرو زرو جوړولو آلات، ﴿الْمُصْحَفُ﴾ او مَصْحَف: وقياه لرونکی کتاب. مراد ځني قرآن کریم دی، جمع: مَصَاحِفُ، ﴿حَلِيَّةٌ﴾ (د حاء په کسره سره): زېور، دښکلا او سينگارشي. لکه سره او سپين زر، طلا او قيمتي غميان، جمع جِلٌّ او حُلٌّ (مصباح اللغات)، ﴿إِخْرَازُ﴾ د افعال مصدر دی: محفوظه کول، ساتل، ذخيره کول، ﴿مَتَاعٌ﴾ سامان.

تشریح: مسئله: داده که څوک ستار (تنبور) غلا کړي نو د هغه لاس به نه پرېکول کيږي: ځکه چي ستار د موسيقي او لهو ولعب آله ده او شرعاً د هغه هيڅ قيمت او ماليت نسته. نو ځکه به د هغه د غلا کونکي لاس نه پرېکول کيږي، همدارنگه که يو څوک قرآن شريف غلا کړي او پر هغه باندې زېور لگېدلی وي يعني د سرويا سپينوزرو کار پر سوی وي نو زموږ په نېز به د هغه لاس نه پرېکول کيږي، لېکن دامام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز د داسي قرآن غلا د حد موجب ده چي پر هغه باندې زېور لگېدلی وي.

د امام شافعي دليل دادی چي قرآن کریم متقوم مال دی او د هغه بیع او شراء جائز ده. نو ځکه به د هغه پر سارق حد واجبېږي، همدا له امام ابو یوسف رَجَه الله یو روایت دی. دویم روایت دادی چي که د حلیه او زبور قیمت د نصاب په اندازه وي. نو د هغه غلا کول به د حد موجب وي کنې نه به وي؛ ځکه چي زبور له قرآن کریم څخه جلا شی دی نو ځکه به هغه جلا شمارل کیږي.

د ظاهر روایت دلیل دادی چي دلته اخیستونکی دا تأویل کولای سي چي ما د لوستلو او کتلو یا د پند او نصیحت حاصلولو لپاره دا قرآن اخیستی دی او د غلا په نیت مي نه دي اخیستی. او ښکاره خبره ده چي د لوستلو په نیت سره اخیستل د حد موجب نه دي. دویم دلیل دادی چي په قرآن کي لیکل سوی آیتونه (مکتوب) قیمت او نرخ نه لری او د قرآن حفاظت د همدې مکتوب په وجه کیږي. دو قایو او پاڼو په وجه د قرآن حفاظت نه کیږي. ځکه چي دا توابع دي او توابعو لره هیڅ اعتبار نه وي. مثلاً که یو څوک له شرابو څخه ډک لوبښی غلا کړي او د لوبښي قیمت د سرقي له نصاب (لسو درهمو) څخه زیات وي نو هم به د غله لاس نه پرېکول کیږي. ځکه چي لوبښی تابع دی او شراب اصل او مقصود دی. حال دا چي شراب (په شریعت کي) هیڅ مالیت او قیمت نه لري. نو ځکه به نه د دې سړي غلا د حد موجب وي او نه به د لوبښي غلا د حد موجب وي. ځکه چي هغه تابع دی او د تـیـره سره حکم تعلق نه لري.

وَلَا يُقْطَعُ فِي أَبْوَابِ الْمَسْجِدِ إلخ: د دې حاصل دادی چي د مسجد دروازه پر محفوظه ځای نه وي بلکي هغه د دېوال سره لگېدلې وي او دباندې وي لکه څرنګه چي د کور دروازه هم داسي وي. لېکن دا خبره ده چي د کور په دروازې سره د کورني سامان د محفوظه کولو نیت کیږي. او د مسجد په دروازه سره د مسجد د سامان محفوظه کولو نیت نه کیږي (ځکه چي د مسجد په سامان کي د ټولو حصه وي او د هغه ساتنه د هر مسلمان حق وي). همدا وجه ده چي په مسجد کي د دننه سامان په غلا کولو سره لاس نه پرېکول کیږي نو د مسجد دروازې په غلا کولو سره په درجه اولی لاس نه پرېکول کیږي.

د سرو زرو صلیب، شطرنج او د آزاد کوچنی غلا

قَالَ: وَلَا الصَّلِيبُ مِنَ الذَّهَبِ وَلَا الشَّطْرَنْجُ وَلَا النَّزْوُ فرمایي: او نه به لاس پرېکول کیږي د سرو زرو په صلیب کي او نه په شطرنج کي او نه په نرد کي لِأَنَّهُ يَتَأَوَّلُ مَنْ أَخَذَهَا الْكُفْرَ نَهْيًا عَنِ الْمُنْكَرِ ځکه چي اخیستونکی به د نهی عن المنکر په توګه د هغه د ماتولو تأویل وکړي بِخِلَافِ الذِّهْمِ الَّذِي عَلَيْهِ السِّمْشَالُ په خلاف د هغه درهم چي تصویر باندې انقش سوی اوي لِأَنَّهُ مَا أُعِدَّ لِلْعِبَادَةِ ځکه چي هغه د عبادت لپاره

نه وي جوړ سوى فَلَ تَمَثَّلَتْ شُبُهَةً اِبَاحَةً الْكُفْرِ نو د ماتولو د اباحت شبهه به ثابته نه سي دَعْنِ اَبْنُ يُوْسُفَ ۞ اَنَّهُ اِنْ كَانَ الصَّلِيبُ فِي النُّصْلِ او له امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ شخه روايت سوى دی: چي که صليب په کليسا کي وي لَا يَقْطَعُ لِعَدَمِ الْحِزْرِ نو د حفاظت د نشتوالي په وجه به دهغه لاس نه پرېکول کيږي وَاِنْ كَانَ فِي بَيْتٍ آخَرَ او که د بل چا په کور کي وي يَقْطَعُ نو لاس به پرېکول کيږي لِكَيْلِ النَّبَايَةِ وَالْحِزْرِ حُكْمٌ چي ا په دې صورت کي د صليب ماليت او حفاظت مَکْمَلٌ دى وَلَا قَطْعٌ عَلَى سَارِقِ الصَّبِيِّ الْعَمَى او د آزاد بچي د غلا کونکي لاس به نه پرېکول کيږي وَاِنْ كَانَ عَلَيْهِ حُلٌّ که څه هم پر هغه بچي زېور وي او که څه هم د نصاب په اندازه وي، د طرفينو رَحْمَتُهُ الله په نېزا اِنَّ الْعَمَى لَيْسَ بِبَالٍ حُكْمٌ چي آزاد مال نه دى وَمَا عَلَيْهِ مِنَ الْحُلِّ تَبَيَّنَ لَهُ او پر بچي چي کوم زېور دي هغه دده تابع دي وَلَا تَأْخُذُ يَتَأَوَّلُ فِي اخِذَةِ الصَّبِيِّ اِسْكَانَهُ اَوْ حُمْلَهُ اِلَى مُرْضِعَتِهِ او حُكْمٌ چي د بچي په اخيستلو کي به سارق د هغه د خاموشه کولو يا تر خپل مُرْضِعَةٍ پوري د هغه د رسولو تاويل وکړي وَقَالَ أَبُو يُوْسُفَ ۞ يَقْطَعُ اِذَا كَانَ عَلَيْهِ حُلٌّ هُوَ نَصَابٌ او امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: که چيري پر بچي د نصاب په اندازه زېور لگېدلى وي نو ادغله لاس به پرېکول کيږي لِأَنَّهُ يَجِبُ الْقَطْعُ بِسَرِقَتِهِ وَحُدُّهُ حُكْمٌ چي فقط د دومره زېور په غلا کولو سره قطع اليد واجبيږي فَكَذَا مَعَ غَيْرِهِ نو د يو چا سره ادلگېدلى ا زېور په غلا کولو سره به هم قطع اليد واجبيږي وَعَلَى هَذَا اِذَا سَرَقَ اِنَاءً فَقَصَّةٌ فِيهِ تَبَيَّنَ اَوْ تَرُدُّ او پر همدغه اختلاف دي کله چي ايو څوک اد سپينو زرو داسي لوبنى غلا کړي چي په هغه کي نبيذ يا بنوور وي وَالْخَلَافُ فِي الصَّبِيِّ لَا يَنْشِئُ وَلَا يَتَكَلَّمُ او امخکنى اختلاف په هغه بچي کي دى کوم چي نه تللاى سي او نه خبري کولاى سي كَى لَا يَكُونُ فِي يَدِنَا نَفْسِهِ ددې لپاره چي هغه د خپل ځان په لاس کي نه وي.

اللفات: ﴿صَلِيبٌ﴾ د عيسوي دين مقدس نښان (چي زموږ په اصطلاح د صليب نښان ورته وايي).

عيسائيان دا نښان له تختي، اوسپني او داسي نورو فلزاتو شخه جوړوي، او ځيني يې له سرو او سپينو زرو شخه هم جوړوي، ﴿مَقْطُوعٌ﴾ او شَطْرُنْج (دا لفظ په عربي کي عموماً د شين په کسره سره استعماليږي، همدا يې مختار لغت دى)، سترنج، د پخواني وخت يوه مشهوره لوبه ده، صاحب د معجم الوسيط يې داسي تعريف

• القول الرابع: راجع قول طرفينو رَحْمَتُهُ اللهُ دى چي په هيڅ صورت کي به دهغه لاس نه پرېکول کيږي، کما ذکر فى فتح

القدر (ج: ۵، ص: ۱۳۳)، وکذا فى الدر المختار (ج: ۳، ص: ۲۱۷)، [القول الرابع ج: ۱، ص: ۴۵۷]

• القول الرابع: قول الطرفين، کما ذکر فى العناية (ج: ۵، ص: ۱۲۳)، وکذا فى الهدية (ج: ۳، ص: ۱۷۷)، وکما فى ملفى

الآخر (ج: ۱، ص: ۶۲۵)، [القول الرابع ج: ۱، ص: ۴۵۸]

کړی دی: لعبة تلعب علی رقعة و تمثل دولتين متحاربتين بِأَثْنَتَيْنِ وَكَلَاثَيْنِ قَطْعَةً... إلخ (یعني دایو ډول لوبه ده چې پر داسې پارچه او تخته باندې کیږي چې هغه څلور شپېته (۶۴) ځانې لري او دوو جنگي ملکونو په شکل پر دوو ډېرش (۳۲) دانو (گټو) باندې لوبول کیږي، یعني په هغه کې له دواړو طرفونو څخه د هر طرف والا لوبغاړی خپل ځان یو جنگي ملک تصور کوي او دوی په خپل مینځ کې په (۳۲) گټو او دانو سره مقابلې کوي. او په دې (۳۲) گټو کې دوه گټې د باچا او دوه گټې د وزیر په توګه لوبول کیږي، او پاته گټې د فوج او داسې نورو په توګه لوبول کیږي).

﴿نُود﴾ دا هم یو ډول لوبه ده چې د ایران پخواني باچا "أردشیر بن بابک" ایجاد کړې وه (دالوبه پر ټپل باندې کیږي، او د ډبرو او دوو غمیانو په ذریعې لوبول کیږي، په اوس وخت کې "النَّظَاوَلَة" ورته وایي). ﴿التَّمْعَال﴾ له ډبرې څخه تراشل سوی تصویر، مجسمه، پریو شي باندې نقش سوی تصویر، جمع: تَمَائِيل. ﴿تَبْيِذ﴾ هغه اوبه

چې خرما پکښې اچول سوې وي، او د خرما خوند او رنگ پکښې تللی وي. ﴿تُرِيد﴾ بنوروا (وړه سوې بنوروا).

تشریح: مسئله: دا ده چې د سرو زرو صلیب، شطرنج او داسې نورو غلا کول د حد (قطع الید) موجب نه دي؛ ځکه چې صلیب او شطرنج په شریعت کې ممنوع دي او بل دا چې د دې شيانو اخیستونکي به د ماتولو تأویل وکړي او د ماتولو په پلمه به ځان خلاص کړي. ها! که چیرې پر درهم باندې تصویر جوړ سوې وي نو داسې درهم غلا کول د حد موجب دي، ځکه چې پر درهم او پیسه باندې د عبادت لپاره تصویر نه جوړیږي لهندا د هغه په اخیستلو کې (سارق) هېڅ تأویل کولای نه سي، او داسې درهم د ماتولو د یا حث شبهه هم نسته چې د هغه په وجه حد ساقط کړی سي.

له امام ابویوسف رَجَه الله څخه چې کوم روایت نقل سوی دی هغه واضح دی (تشریح ته ضرورت نه لري).

ولا قطع علی سارق الصبی إلخ: که یو سړی آزاد بچی غلا کړي نو د هغه (سارق) لاس به نه پرېکول کیږي که څه هم پر بچي باندې د نصاب په اندازه زېور موجود وي؛ ځکه أصل (بچی) آزاد دی او آزاد مال نه دی او پر بچي چې کوم زېور دی هغه تابع دی او تابع لره هېڅ اعتبار نه وي. لهندا موږ به د أصل (بچی) پر غلا کولو د سارق لاس پرېکولای سو او نه د تابع پر غلا کولو د هغه لاس پرېکولای سو. او بل دا چې هغه به په دې تأویل سره ځان خلاص کړي چې ما ځکه دغه بچی راواخیستی چې زه هغه چپ کړم یا ځکه چې زه هغه خپلې دايي ته بوزم (یعني هغه بڅي ته یې بوزم کوم چې مور وپلار د بچي د ساتنې او شیدو ورکولو لپاره په اجرت نیولې وي).

امام ابویوسف رَجَه الله فرمایي چې که پر بچي باندې موجود زېور د غلا د نصاب یعني د لسو درهمو په اندازه وي نو هم به د سارق لاس پرېکول کیږي؛ ځکه که څوک د لسو درهمو په اندازه زېور تنها غلا کړي (چې

هغه د هیڅ شي سره لگېدلي نه وي) نو قطع الید واجبیږي. همداسي به په هغه صورت کي هم قطع الید واجبیږي کله چي هغه دیو شي سره لگېدلي او موجود وي (لکه دلته چي د کوچني سره موجود دي).

همدارنگه که یو څوک د سپینو زرو لوښی غلا کړي او په هغه کي نیښد یا بنسوروا وي. نو د طرفینو رَجْمُهَا الله په نېز به قطع الید نه واجبیږي که څه هم د نیښد یا د بنسوروا قیمت د نصاب سره برابر وي (یعني د لسو درهمو په اندازه وي). لېکن امام ابو یوسف رَجْمَهُ الله فرمایي چي که د نیښد یا بنسوروا قیمت د نصاب سره برابر وي نو د هغه غلا کول د قطع الید موجب دي.

او په بېجي کي چي کوم اختلاف دی. دا اختلاف په هغه صورت کي دی کله چي بېجي دومره کوچنی چي پر تللو او ویلو قادر نه وي او پر خپل ذات هیڅ اختیار نه لري. لېکن که بېجي پر تللو او خبرو باندي قدرت لري نو د هغه غلا کول بالاتفاق د قطع الید موجب نه دي (یعني د هغه په غلا کولو سره د ټولو په نېز د غله لاس نه پرېکول کیږي). (بنايه ج: ۶، ص: ۳۹۸)

غلام غلا کول، کتابچه (ریجستر)، سبي، د موسیقی آلات او گران بیه لرغي غلا کول

وَلَا تَقْلَمُ فِي سَرَقَةِ الْعَبْدِ الْكَبِيرِ او د غټ غلام په غلا کي به لاس نه پرېکول کیږي لَا تَقْلَمُ فِي سَرَقَةِ الْعَبْدِ الْكَبِيرِ ځکه چي دا غصب دی یا دوکه ده وَيُقْطَعُ عَلَى سَرَقَةِ الْعَبْدِ الصَّغِيرِ او د کوچني غلام په غلا کولو کي به لاس پرېکول کیږي او طرفینو رَجْمُهَا الله په نېزا لِيُشَقِّقَهَا بِحَدِّهَا ځکه چي | په هغه کي اسرغه د خپل پوره تعریف سره ثابته ده إِلَّا إِذَا كَانَ يُعْبِزُ عَنْ نَفْسِهِ خودا چي هغه د خپل ځان په هکله بیان کولای سي ایعني اظهار مافی الضمیر کولای سي | لَا تَقْلَمُ فِي سَرَقَةِ الْبَائِغِ سَوَاءً فِي اغْتِيَابٍ يَدُّهُ ځکه چي د اختیار په اعتبار سره داسي غلام او بالغ غلام سره برابر دي وَقَالَ أَبُو يُونُسَ : لَا يَقْطَعُ وَإِنْ كَانَ صَغِيرًا لَا يَغْفَلُ وَلَا يَتَكَلَّمُ او امام ابو یوسف رَجْمَهُ الله فرمایي: چي ا د سارق لاس به نه پرېکول کیږي که څه هم غلام دومره کوچنی وي چي نه په څه پوهیږي او نه خبري کولای سي اسْتَحْسَنَانَا دا حکم استحساني دی لَا تَقْلَمُ فِي سَرَقَةِ الْبَائِغِ سَوَاءً فِي اغْتِيَابٍ يَدُّهُ ځکه چي هغه په یوه اعتبار سره انسان ابنیادم دی او په یوه اعتبار سره مال دی وَلَهُمَا: أَنَّهُ مَالٌ مُّطْلَقٌ او د طرفینو دلیل دا دی: چي غلام مطلق مال دی لِيَكُونَهُ مُنْتَفَعًا بِهِ ځکه چي په هغه سره نفع حاصلیږي أَوْ بِعَرَضٍ أَنْ يَصِيرَ مُنْتَفَعًا بِهِ إِلَّا أَنَّهُ انْفَعَالٌ

♦ القول الرابع: قول الطرفين رَجْمُهَا الله ، كما ذكر في رد المحتار (ج: ۳، ص: ۲۱۸). [القول الرابع ج: ۱، ص: ۲۶۰]

مَفْعَى الْأَدْوِيَّةِ يَأْذَا چي وروسته به له هغه څخه نفع حاصله کړی سي. که څه هم د هغه سره د انسانوالي معنی لگېدلې ده وَلَا قَطْعَ فِي الدَّقَائِرِ كُلِّهَا او لاس به نه پرېکول کيږي په ټولو کتابچو اړېستونو کې إِنَّ الْقُصُودَ مَا فِيهَا ځکه چي په کتابچو سره مقصود د کتابچو خطونه اتحریرات اوي وَذَلِكَ لَيْسَ بِإِلٍ او هغه مال نه دي إِلَّا فِي دَقَائِرِ الْحِسَابِ مګر په حسابي کتابچو کې اېه لاس پرېکول کيږي إِنَّ مَا فِيهَا لَا يَقْصَدُ بِالْأَخْذِ ځکه چي په حسابي کتابچو کې د تحریراتو غلا کول مقصود نه وي فَكَانَ الْقُصُودُ هُوَ الْكَوَاغِدُ اېلکي په هغه کې کاغذات مقصود وي قَالَ وَلَا فِي سَرَقَةٍ كَلْبٍ وَلَا فُهْدٍ فرمایي چي د سپي او پرانګ په غلا کې به اهم لاس نه پرېکول کيږي إِنَّ مِنْ جَنْسِهَا يُوجَدُ مَبَاحٌ الْأَصْلُ غَيْرُ مَرْغُوبٍ فِيهِ ځکه چي د دوی له جنس څخه ځيني مباح الأصل پیدا کيږي چي په هغوی کې ادخلګوا هیڅ رغبت اولهوا لیا نه وي وَلِأَنَّ الْإِخْتِلَافَ بَيْنَ الْعُلَمَاءِ ظَاهِرٌ فِي مَالِيَةِ الْكَلْبِ او ځکه چي د سپي په مال کېدلو کې د علماؤ اختلاف ښکاره او معلوم ا دی فَأُذِرَتْ شُبُهَةٌ نو دې اختلاف شبهه پیدا کړه وَلَا قَطْعَ فِي ذِي وَلَا طَهْلٍ وَلَا بَرِيْطٍ وَلَا مَرْمَارٍ او لاس به نه پرېکول کيږي د درېه، ډول، باجه او شپېلی په غلا کولو کې إِنَّ عِنْدَهُمْ لَا قِيَمَةَ لَهَا ځکه چي د صاحبینو رجهې الله په نېز د اشیان هیڅ قیمت نه لري وَعِنْدَ أَنْ حَيِّفَةً أَخَذُوا يَتَأَوَّلُ الْكُفْرَ فِيهَا او د امام صاحب رجه الله په نېز د هغوی اخیستونکي د ماتولو تأویل کولای سي اچي ماخو د ماتولو لپاره داشی (درېه یا ډول...) راواخیستی وَيُقَطَّعُ فِي السَّابِ وَالْقَتَاءِ وَالْأَبْنُسِ وَالصُّنْدَلِ او لاس به پرېکول کيږي د ساج په لرګي، د نېزې په لرګي او آبنوس او صندل اچنډې کې إِنَّهَا أَمْوَالٌ مُخَرَّجَةٌ ځکه دامحفوظ کړی سوي مالونه ده لِكَوْنِهَا عَزِيرَةٌ عِنْدَ النَّاسِ ځکه چي دادخلګو په نېز ګران بیه او کمیابه ا دي وَلَا تَوْجُدُ بِصُورَتِهَا مُبَاحَةً فِي دَارِ الْإِسْلَامِ او په خپل اصلي صورت کې اهم ا په دار الاسلام کې مباح نه پیدا کيږي ايعني په دار الاسلام کې هم دا تختې او لرګيان مباح او روانه پیدا کيږي چي هر څوک یې کات کړي نو د هغه سي داسي مباح نه دي

اللغات: (يُعْتَبَرُ) د تفعیل مضارع معلومه ده: بیان کول. اظهار مافی الضمير کول. ترجماني کول (د یو چا خبره نقل کول). دلته ځني مراد "د خپل ځان خبره نقل کول" او "اظهار مافی الضمير" دی.

﴿الدَّفَاتِرُ﴾ جمع دَفْتَرٌ ده: دلته ځني مراد مطلق کتابچه ده. او په اصل کي هر هغه کتابچه ته وايي چي حساب و کتاب پکښي ليکل کيږي او د حساب سره اړوند نومونه پکښي ليکيږي، مثلاً د تجارت د حساب او د قرضدارانو... د نومونو لپاره چي کومه کتابچه استعماليږي هغه ته په عربي کي دَفْتَرُ التَّجَارَةِ وايي. او د ملکي او دولتي حسابدارۍ لپاره چي کومه کتابچه استعماليږي هغه ته په عربي کي الدَّفْتَرُ السُّلْطَانِي وايي و هکذا... (چي زموږ په عامه اصطلاح داسي کتابچه ته ريجسټر هم وايي). ﴿فَهْدٌ﴾ پرانگ. ﴿دُنْ﴾ دريه. دريا ﴿طَبْلٌ﴾ ډول. نغاره. ﴿بَزْبَطٌ﴾ معرب لفظ دی: باجه (د موسيقي مشهوره آله ده). په اصل عربي کي يَزْهَرُ او عُوْدُ ورته وايي. ﴿مِزْمَارٌ﴾ شپيلۍ. ټولکه. ﴿سَاجٌ﴾ يو ډول گران بيه لرگۍ دی. ﴿القَنَاءُ﴾ د نېزې لرگۍ (هغه لرگۍ چي نېزه ځني جوړيږي). ﴿أَبْنُوسٌ﴾ د جنوبي مشرقي آسيا د يوې درختي نوم چي دهغې لرگي ډېر سخت. وزني او تور دي. ﴿صَنْدَلٌ﴾ داهم د درختي نوم دی چي خوشبويه لرگي لري.

تشرېح: په دې عبارت کي ډيري مسئلې ذکر سوي دي چي هغه به انشاء الله په ترتيب ستاسي په مخ کي بيان سي:

د غټ او بالغ غلام غلام کول د حدّ موجب نه دي، ځکه چي داسر قه نه ده بلکي غضب دی يا دوکه ده چي هغه به يو چا خطا ايستلی وي چي زه ستاسره دا معامله کوم او په دوکه به يې بېولی وي. لېکن که غلام کوچنی وي نو دهغه غلام کول د حدّ (قطع اليد) موجب دي؛ ځکه چي په کوچني غلام کي سر قه د خپل بشپړ تعريف او توصيف سره موجوده او ثابته ده. دا دهغه غلام حکم دی کوم چي خپله ترجماني نه سي کول (يعني د خپل ځان په باره کي معلومات نه سي ورکولای). ځکه چي د خپل ځان ترجماني کونکی غلام د غټ او بالغ غلام په درجه کي دی او غټ غلام غلام کول د حدّ موجب نه دي. نو ځکه به د دې غلام غلام کول هم د حدّ موجب نه وي. امام ابو يوسف رَحْمَهُ الله فرمايي چي که غلام دومره کوچنی وي چي خبري نه سي کولای او نه په شي پوهيږي نو هم استحساناً دهغه غلام کول د حدّ موجب نه دي. ځکه چي هغه من وجه مال او من وجه بنياد دی او دهغه په مکمل والي کي شبهه ده. او شبهه حدّ دفع کوي. د طرفينو دليل دا دی چي صغير غلام مطلق مال دی، ځکه چي هغه د انتفاع قابل دی (يعني نفع ځني اخيستل کېدای سي) يا په آينده کي به د انتفاع قابل سي که څه هم هغه ته د آدميت معنی شامله ده لېکن د دې معنی په وجه به دهغه په ماليت (مال کېدلو) کي هيڅ فرق نه راځي او هغه به مال شمارل کيږي. نو ځکه به دهغه غلام کول د حدّ موجب وي.

ولا قطع في الدفاتر الخ: فرمايي چي له حسابي کتابچو (ريجسترانو) څخه بغير نور ټوله کتابچې د قطع ايد موجب نه دي؛ ځکه چي دنورو کتابچو په غلا سره د هغوی تحريرات او خطونه مقصود وي، او تحريرات مال نه دي، لېکن په حسابي کتابچو (ريجسترانو) کي کاغذات او پاڼي مقصود وي او هغه مال دي، نو ځکه به د حسابي کتابچو سره د حد موجب وي.

ولا في سراقه كلب الخ: دسپي او پړانگ غلام د حد موجب نه ده؛ ځکه چي هر ځای سپيان او داسي نور مباح الأصل وي او هيڅوک هغه ځان ته نژدې هم نه پرېږدي غلام کول خو هلته پرېږده! او بل دا چي د سږي په ماليت کي د علماؤ اختلاف هم دی، ځيني علماء فرمايي چي هغه د خنزير په څير نجس العین دی او مال نه دی، او ځيني فرمايي چي هغه مال دی، او دا خبره تسليم سوې ده چي په اختلاف سره شبهه پيدا کيږي او په شېهي سره حدود ساقطیږي، نو په دې حواله سره به هم د سږي او داسي نورو غلام کول د حد موجب نه وي.

پاته عبارت له ترجمې څخه واضح دی، تشریح ته ضرورت نه لري.

د قيمتي گانو (ډبرو) غلا

قَالَ: وَيُقَطَّعُ فِي الْقُصُوصِ الْخَضِرِ وَالْيَاقُوتِ وَاللَّيْزَجِدِ فرمايي: چي د زرغونو غميانو، ياقوت او زمرد په غلا کي به لاس پرېکول کيږي لَأَنَّهَا مِنْ أَعَزِّ الْأَمْوَالِ وَأَنْفُسِهَا ځکه چي دا ډبر قيمتي اکميا به او ډبر غوره مالونه دي وَلَا تَوْجَدُ مُبَاحَةً الْأَصْلَ بِصُورَتِهَا فِي دَارِ الْإِسْلَامِ غَيْرَ مَرْغُوبٍ فِيهَا او دا مالونه پر خپل اصلي حالت په دارالاسلام کي مباح نه پيدا کيږي او اوهامفت ادوی په اخيستلو کي رغبت کېدلای سي فَصَارَتْ كَالذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ نو دا هم ادسرو او سپينوزرو په څير سول وَإِذَا اخْتِذَ مِنْ الْخَشَبِ أَوَّلَ وَأَبْوَابَهَا او که چيري دلرگي څخه لوبسي او دروازې جوړي کرل سي قُطَّعَ فِيهَا نو د هغوی په غلا کي به لاس پرېکول کيږي لَأَنَّهُ بِالصَّنْعَةِ اتَّحَقَّ بِالْأَمْوَالِ النَّفِيسَةِ ځکه چي په جوړښت او لاس وھني سره لرگی د غوره مالونو سره لاحق سو أَلَا تَرَى أَنَّهَا تُحَرِّزُ آيا ته نه گوري! چي هغوی محفوظه کيږي او د هغوی ساتنه او حفاظت کيږي بِخِلَافِ الْحَصِيرِ په خلاف د چتايی امراد ځني له خاشو څخه جوړه سوې چتايي ده لِأَنَّ الصَّنْعَةَ فِيهِ لَمْ تَغْلِبْ عَلَى الْجُسِّ ځکه چي په هغې کي جوړښت پر جنس او اصل ا باندې غالب نه وي حَتَّى يُسَطَّطَ غَيْرَ الْحَرَزِ همدا وجه

ده چي هغه په نامحفوظه ځای کي هوارېږي ذَلِ الْخَصْرِ الْهَذَا دِيَّةٌ قَالُوا يَجِبُ الْقَطْعُ فِي سَرَقَتِهَا او د بغدادی چتایی په هکله مشاخصو فرمایلي دي چي د هغې په غلا کي به لاس پرېکول کیږي لِغَنَةِ الصَّنَعَةِ عَلَى الْأَصْلِ ځکه چي ا په هغې کي اجورېنت پر اصل باندي غالب وي وَأَشَاءُ يَجِبُ الْقَطْعُ فِي غَيْرِ الْمَرْكَبِ او قطع الید په هغه دروازه کي واجیږي کوم چي په دېوال کي جوړه سوې او لگېدلې ا نه وي وَأَشَاءُ يَجِبُ إِذَا كَانَ خَفِيفًا لَا يَثْقُلُ عَلَى الْوَاحِدِ حَنْلُهُ او په هغه دروازه کي واجیږي کوم چي سپکه وي چي پر یوه سړي باندي د هغه پورته کول بوج نه وي لَأَنَّ الثَّقِيلَ مِنْهُ لَا يُزَعَبُ فِي سَرَقَتِهِ ځکه چي ددرنې دروازې په غلا کي ادسارق ارغبت نه کیږي وَلَا قَطْعٌ عَلَى خَائِنٍ وَلَا خَائِنَةٍ او لاس به نه پرېکول کیږي د خیانت کونکي سړي او خیانت کونکي ښځي لِقُصُورٍ فِي الْخِزْرِ ځکه چي اد دوی ا په حفاظت کي کمی وي وَلَا مُنْتَهَبٌ وَلَا مُخْتَلِسٌ او نه به لاس پرېکول کیږي د ډاکو او چورونکي اچي په نابیره توگه مال چور کړي ا لَأَنَّهُ يُجَاهِرُ بِفِعْلِهِ ځکه چي ډاکو په ډاگه خپل کار کوي او په اعلانیه توگه خلک شکوي ا كَيْفَ وَقَدْ قَالَ اللَّهُ لَا قَطْعَ فِي مُخْتَلِسٍ وَلَا مُنْتَهَبٍ وَلَا خَائِنٍ او پر دوی به قطع الید څرنگه واجب سي حال دا چي نبی ﷺ فرمایلي دي: چي په چورونکي، ډاکو او خائن کي به لاس نه پرېکول کیږي.

اللغات: ﴿فُضُوصٌ﴾ جمع دَفْصٌ ده: غمیان، ﴿خُضْرٌ﴾ جمع دَأَخْضَرُهُ: زرغون، ﴿الْيَاقُوتُ﴾ یاقوت، یو قیمتي سور کانی دی، ﴿زَبْرُجَدٌ﴾ زمرد، یو ډول قیمتي معدني شین کانی دی چي غمیان ورڅخه جوړېږي، ﴿أَنْفُسٌ﴾ داسم تفضیل صیغه ده: ډېره غوره، ډېر ښه، ﴿مُبَاحُ الْأَصْلِ﴾ دایوه محاوره ده: په دار الاسلام کي چي کوم شی هر څوک اخیستلای سي (او هر څوک یې په اخیستلو سره مالک جوړېدای سي) لکه مرغان چي هر کس یې ښکار کړي نو هغه یې مالک جوړېږي، داسي شي ته مباح الأصل وايي، ﴿أَتَّخَذَ﴾ د افتعال ماضي مجهول ده: جوړول، ﴿حَصَصَ﴾ چتایی (سترنجي)، ﴿مُنْتَهَبٌ﴾ ډاکو، داره مار (چي په ښکار توگه په لاره کي له خلکو څخه مالونه اخلي)، ﴿مُخْتَلِسٌ﴾ چورونکی (چي مال چور کړي او وتبتي)،

تشریح: مسئله: داده چي دزرغونو او شنو غمیانو، یاقوت او زمرد غلا د حد موجب ده: ځکه چي دا ټوله قیمتي مالونه دي او په دار الاسلام کي مباح الأصل نه پیدا کیږي او د هغو په مفت او مباح اخیستلو کي رغبت هم نه کیږي او نه څوک داسي رغبت کولای سي، نو په دې وجه به دوی دسرو او

سپینو زرو په شیر وي. یعنی څرنګه چي د سرو او سپینو زرو غلا د حد موجب ده همداسي به د دې شیانو غلا هم د حد موجب وي.

که چيري له تختې او لرګي څخه لوښی یا دروازه ځني جوړه کړې سي. نو د هغه غلا به د حد موجب وي: ځکه چي د کار ګری او جوړښت په ذریعه دا تخته او لرګی قیمتي او غوره مال و ګرځیدی او د محفوظه کولو قابل او لائق سو. نو ځکه به د دې شیانو سره (غلا) د حد موجب وي. لېکن د چټايی سره د حد موجب نه ده: ځکه چي د چټايی جوړښت د هغې پر اصل او جنس غالب نه وي. همدا وجه ده چي غوره چټايي هم په نامحفوظه ځایو کي (مثلاً په مسجد) کي هوارول کيږي او د هغې د حفاظت هیڅ پروانه کيږي. لېکن د بغدادی چټايي حکم له دې څخه مختلف دی او د هغې غلا د حد موجب ده. ځکه چي پر بغدادی چټايي باندې نقش و نگار سوی وي او د نقش و نگار په وجه هغه ډېره قیمتي و ګرځي.

وإنما یجب إلخ: د دې حاصل دا دی چي حد (قطع الید) د لرګي په هغه دروازه کي واجبيږي کوم چي په دېوال کي لګېدلی نه وي او سپکه وي: ځکه چي په لګېدل سوې دروازه کي رغبت نه کيږي او نه د درنې دروازې په غلا کولو کي کوښښ کيږي.

ولا قطع علی هاتین إلخ: که دیو سړي یا ښځي سره دیو چا امانت مال پروت وي. بیا سړي یا ښځه په هغه کي خیانت وکړي. نو د هغه لاس به نه پرېکول کيږي: ځکه چي د دوی په حفاظت او ساتنه کي کمی او قصور وي. او د ډاکو او چورونکي لاس به هم نه پرېکول کيږي. ځکه چي په حدیث کي له دوی څخه د قطع الید حکم ساقط سوی دی.

د کفن پر غلا کونکي (کفن جوړ) باندې د حد جاري کولو مسئله

وَلَا قَطْعَ عَلَى النَّجَاشِ أَوْ دَ كَفْنٍ جَوْرَ لَاسَ بِهِ نَهْ پْرېكول كْيَرْي وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَمُحَمَّدٍ دَا احْكَمُ اَدْ طَرَفَيْنِ رَحْمَتُهُمَا اللهُ پَهْ نَهْزْ دِي وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ وَالشَّافِعِيُّ ① عَلَيْهِ الْقَطْعُ اِمَامُ اَبُو يُوسُفَ اَوْ اِمَا شَافِعِي رَحْمَةُ اللهِ فَرَمَايِي: چي د هغه لاس به پْرېكول كْيَرْي لَقَوْلِهِ ② مَنْ نَبَشَ قَطْعَنَاهُ ځكه نَبِي رَحْمَةُ اللهِ فَرَمَايِي دِي: څوك چي كَفَنونه غلا كوي نو د هغه لاس موږ پْرېكوو وَلَئِنَّ مَالَ مُتَقَوِّمَةً مُخَرَّجَةٌ

① القول الرابع: قول الطرفين رَحْمَتُهُمَا اللهُ، كما ذكر في رد المختار (ج: ۳، ص: ۲۱۹). [القول الرابع: ج: ۱، ص: ۲۶۱]

② تخريج: رواد أبي شيبة، بمعناه، رقم: ۲۸۶۰۵.

مِثْلُهُ او ځکه چي کفن متقوم اقيمت لرونکی مال دی او د متقوم مال په څير محفوظه کيږي
فَيُقَطَّعُ فِيهِ نو ځکه به د کفن په غلا کولو کي لاس پرېکول کيږي وَلَهُمَا قَوْلُهُ الطَّلَعُ ② : لَا قَطْعَ عَلَى
الْمُخْتَفِي او د طرفينو دليل د نبي ﷺ دا ارشاد دی: چي د مختفي اېتهدونکي لاس به نه پرېکول
کيږي وَهُوَ النَّبَاشُ بِلُغَةِ أَهْلِ الْمَدِينَةِ او مختفي د مدينې د خلکو په لغت کي کفن چور ته وايي
وَلَأَنَّ السُّبْهَةَ تَكُنْتُ فِي الْبَلَدِ او ځکه چي په ملکيت کي شبهه پيدا سو ③ لَأَنَّهُ لَا مَلِكَ لِلْبَيْتِ حَقِيقَةً
ځکه چي په حقيقت کي مړي لره هيڅ ملکيت نه وي وَلَا لِلْوَارِثِ او نه ادمري وارث لره هيڅ
ملکيت وي لِيَتَقَدَّمَ حَاجَةُ الْمَيِّتِ ځکه چي دمړي حاجت مقدم وي وَقَدْ تَكُنَّ الْخُلُفَاءُ فِي الْقَصْدِ وَهُوَ
الْإِنْجَارُ او په مقصود يعني په انزجار اتنبه ورکولو کي هم خلل پيدا سو لَأَنَّ الْجَنَائَةَ فِي نَفْسِهَا
نَاوِرَةٌ الْوُجُودِ ځکه چي دا جنايت ايمني کفن غلا کول اډېر کم پېښيږي وَمَا رَوَاهُ غَيْرُ مَرْفُوعٍ أَوْ هُوَ
مَحْضٌ عَلَى السِّيَاسَةِ او کوم حديث چي امام ابو يوسف او امام شافعي اروايت دی کړی هغه مرفوع
نه دی يا به هغه پر سياست حمل کيږي وَإِنْ كَانَ الْقَبْرُ فِي بَيْتٍ مُقْفَلٍ او که قبر په قلف سوې خونه
احجره کي وي فَهُوَ عَلَى الْخِلَافِ فِي الصَّحِيحِ نو دا مسئله هم د صحيح قول مختلف فيه ده لِإِنَّا قُلْنَا دهنه
دليل په وجه کوم چي موږ ذکر کړی وَكَذَا إِذَا سَرَقَ مِنْ تَابُوتٍ فِي الْقَافِلَةِ وَفِيهِ الْمَيِّتُ همدارنگه که ابو
شوڪ اله داسي مړي څخه کفن غلا کړي چي هغه په يو تابوت کي په قافله کي وي انو دا مسئله هم
مختلف فيه ده لِإِنَّا بَيَّنَّا دهنه دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړی.

اللغات: ﴿نَبَاشٌ﴾ کفن غلا کونکی (چي په عامه اصطلاح ”کفن چور“ ورته وايي). ﴿مُخْتَفِيٌّ﴾ د
افتعال اسم فاعل دی: پتهدونکې (نيامېدونکې). ﴿جَنَائَةٌ﴾ جرم. بد کار. ﴿الْقَافِلَةُ﴾ کاروان. قافله.
تشریح: مسئله: داده چي د طرفينو رَجَهْهُمَا الله په نېز پر کفن چور حد (قطع اليد) نسته. لېکن دامام
ابو يوسف او امام شافعي رَجَهْهُمَا الله په نېز پر کفن چور حدسته.

دليل: دامام ابو يوسف او امام شافعي رَجَهْهُمَا الله دليل دا حديث دی ”مَنْ نَبَشَ قَطْعَنَاهُ“. په دې
حديث کي په صراحت سره د کفن چور د لاس پرېکولو حکم سوی دی. عقلي دليل دادی چي کفن

② تفریح: رواه أبو شيبه، معناه، رقم: ۲۸۶۲۳.

مقوم مال دی او د مقوم مال په څیر د هغه حفاظت هم کیږي، او تاسي ته معلومه ده چې د مقوم مال غلا کول د حد موجب دي، لهندا د کفن غلا کول به هم د حد موجب وي.

د طرفینو دلیل: دا حدیث دی "لَا قَطْعَ عَلَى الْمُخْتَفِیِّ"، د مدیني خلکو به "مختفی" کفن چور ته وبل، نو معلومه سوه چې د کفن چور لاس به نه پرېکول کیږي. عقلي دلیل دادی چې په کفن کې خو نه میت ملکیت لري (ځکه چې هغه مړ دی)، او نه د میت وارثان په کفن کې ملکیت لري، ځکه چې د میت حق تر وارثانو مخکې دی او هغه کفن ته زیات ضرورت لري، بل عقلي دلیل دادی چې د لاس پرېکولو مقصد انزجار او خلکو ته تنبیه ورکول دي (چې هغوی هم له داسې کار څخه منع سي) حال دا چې د کفن د غلا معامله ډېره کمه پنبیږي، او یو ډېر بدبخته رذیل سړی داسې کار کولای سي. لهندا د هغه د لاس په پرېکولو سره خلکو ته زجر او تنبیه ورکول کېدای نه سي (ځکه چې خلک په خپله له داسې کار څخه ځان منع کوي).

وما رواه البخاری: فرمایي چې د امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللهُ حدیث غیر مرفوع دی، او غیر مرفوع حدیث د دې قابل نه دی چې دلیل په نیول سي، یا دا چې په دې حدیث کې د قطع الید حکم پر سیاست مدینه باندي محمول دی، ځکه چې په دې حدیث کې نبی ﷺ د قطع نسبت خپل ځان ته کړی دی او فرمایلي یې دي "قَطَعْنَاهُ" (چې موږ د هغه لاس پرېکولو).

او که قبر په بنده حجره کې وي او یو څوک له هغه څخه کفن غلا کړي، نو په دې هکله هم دغه اختلاف دی یعنې د طرفینو په نېز به د هغه لاس نه پرېکول کیږي او د امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللهُ په نېز به پرېکول کیږي. همدا اختلاف په هغه صورت کې هم دی کله چې د قافلي خلکو د مړي تابوت را اخیستی وي او یو څوک له هغه څخه کفن غلا کړي.

له بیت المال یا له خپل شریک او مقروض څخه غلا کول

وَلَا يُقْطَعُ السَّارِقُ مِنْ بَيْتِ الْمَالِ اَوْ لَمْ يَبْتَغِ الْمَالَ مِنْ غَيْرِهِ اَوْ لَمْ يَكُنْ يَسْتَفِئُ لِحَقِّهِ ۚ اَنَّهٗ مَالُ الْعَامَّةِ ۚ ځکه چې بیت المال د عوامو مال وي وَهُوَ مِنْهُمْ او غل هم له عوامو څخه دی قَالَ: وَلَا مِنْ مَالٍ لِلْسَّارِقِ فِيهِ شَرَكَةٌ اَوْ نه به د داسې مال پر غلا کولو لاس پرېکول کیږي چې په هغه کې په خپله د غله شرکت وي لَبَا قُلْنَا د هغه دلیل په وجه کوم چې موږ ذکر کړی وَصَنَ لَهُ عَلَى آخِرِ دَرَاهِمِهِ او که دیو چا پر بل چا یو څو دراهم باندې وي فَسَرَقَ مِنْهُ مِثْلَهَا او ایيا هغه له مقروض څخه هغومره دراهم غلا کړي لَمْ يُقْطَعْ نو د هغه لاس به نه پرېکول کیږي اَنَّهٗ اسْتَفِئَ لِحَقِّهِ ځکه چې دا

د خپل حق حاصلول دي وَالْحَالُ وَالْمَوْجَلُ فِيهِ سَوَاءٌ اِسْتَحْسَانًا اَوْ اِسْتَحْسَانًا په دې مسئله كي في
الحاله قرض او د تاخير والا قرض دواړه برابري دي لَا اِنَّ التَّأْخِيرَ لِتَأْخِيرِ الْبَطَانَةِ ځكه چي د مودت
ټاكل د مطالبې د تاخير لپاره وي وَكَذَلِكَ اِذَا سَرَقَ زِيَادَةً عَلَى حَقِّهِ همدارنگه كله چي هغه تر خپل حق
زيات ادراهم | غلا كړي | انو هم به د هغه لاس نه پرېكول كيږي | لَا اِنَّهُ يَبْقَدَارُ حَقِّهِ يَصِيرُ شَيْئًا فِيهِ
ځكه چي هغه د خپل حق په مقدار سره په مسروق مال كي شريك گرځي فَاِنْ سَرَقَ مِنْهُ عُرْضًا او
كه هغه اقراض غوښتونكي اله مقروض څخه سامان غلا كړي قُطِعَ نو د هغه لاس به پرېكول كيږي
لَا اِنَّهُ لَيْسَ لَهُ وِلَايَةٌ اِلَّا سَتِيْفَاءُ مِنْهُ اِلَّا يَتَغَا بِالْأَرْضِ ځكه چي د هغه لپاره له مقروض څخه فقط بيع
په توگه اد مقروض | په رضاء سره د اخپل حق حاصلولو اختيار سته وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ * اِنَّهُ
يُقَطَّعُ له امام ابو يوسف رحمه الله څخه روايت سوي دى: چي | په دې صورت كي به هم | د غله لاس
نه پرېكول كيږي لَا اِنَّ لَهُ اَنْ يَأْخُذَهُ عِنْدَ بَعْضِ الْعُلَمَاءِ قَضَاءٌ مِنْ حَقِّهِ اَوْ رَهْنًا بِحَقِّهِ ځكه چي د ځيني
علماء په نېز د قرض غوښتونكي لپاره دا جائز دي چي له مقروض | پور وړي | څخه خپل قرض
واخلي | ابراره ده | اهغه كه د خپل حق اخيستلو په توگه وي. | ياد رهن په توگه وي قُلْنَا: هَذَا قَوْلٌ لَا
يَسْتَدِلُّ بِدَلِيلٍ ظَاهِرٍ مُبِينٍ وايو: چي دا يو داسي قول دى كوم چي د ظاهري دليل و طرف ته نه
منسوب كيږي فَلَا يُغْتَبَرُ بِهِ اِلَّا بِصَالِ الدَّعْوَى بِهِ لهذا تر څو چي د هغه سره دعوى متصله نه سي
تر هغه وخته به دا قول معتبر نه وي حَتَّى لَوْ ادَّعَى ذَلِكَ تر دې كه غل دعوى وكړي | اچي ما خپل حق
واخيستى | دُرِّئَ عَنْهُ الْحَدُّ نو له هغه څخه به حد ساقط كيږي لَا اِنَّهُ قَدْ نَفِيَ مُوَضِّعَ الْخِلَافِ ځكه چي دا
د اختلاف په ځاى كي يو گومان دى وَلَوْ كَانَ حَقُّهُ دَرَاهِمَ او كه د قرض غوښتونكي حق دراهم وي
فَسَرَقَ مِنْهُ دَرَاهِمًا | اكن اهغه له مقروض څخه دينارونه غلا كړي قِيلَ: يَقَطَّعُ نو يو قول دادى: چي
د هغه لاس به پرېكول كيږي لَا اِنَّهُ لَيْسَ لَهُ حَقٌّ اِلَّا اخِذَ ځكه چي هغه لره د اخيستلو حق نسته

* القول الرابع: قول أبي يوسف رحمه الله، كما قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: والغنى اليوم على حوال الأحرار عند الفقهاء
من أى مال كان، لا سيما فى دارالملك. (رد المختار ج: ۳، ص: ۲۲۰). القول الرابع ج: ۱، ص: ۲۶۳

وَقِيلَ: لَا يَقْطَعُ أَوْ بَلْ قَوْلُ دَادِي: چي دهغه لاس به نه پرېکول کيږي لَئِنْ التَّقْوَدَ جَنْسٌ وَاحِدٌ حُكَّهُ
چي د ټولو نغلو جنس یو دی.

اللغات: ﴿اسْتِيفَاءٌ﴾ داستعمال مصدر دی: حاصلول، خپل حق اخیستل. ﴿الْحَالُ﴾ مراد ځني هغه قرض دی کوم چي اوس (فی الحال) غوښتل کيږي. ﴿مَوْجَلٌ﴾ هغه قرض چي تر یو ټاکلي مودت وروسته غوښتل کيږي. ﴿تَأْجِيلٌ﴾ مودت ټاکل. ﴿تَرَاضٍ﴾ د تفاعل مصدر دی: یو د بل سره راضي کېدل (یو د بل په رضایو کار کول). ﴿دُرْئٌ﴾ د فتح ماضي مجهوله ده: دفع کول، لیري کول، ساقطول.

تشریح: مسئله: داده که شوک له بیت المال څخه غلا وکړي، نو دهغه لاس به نه پرېکول کيږي: ځکه چي بیت المال د عام أولس مال دی او غل هم په عام أولس کي داخل دی. او په یوه توگه هغه د خپل مال اخیستونکی او غلا کونکی دی، نو ځکه دهغه په غلا کي د ملکیت شبهه سته او په شبهي سره حد ساقطیږي. همدارنگه که څه مال د دوو خلکو په مینځ کي مشترک وي او له دوی څخه یو شریک په هغه مال کي غلا وکړي، نو د غله شریک لاس به نه پرېکول کيږي: ځکه چي په دې کي هم دخپل حق اخیستلو احتمال سته.

ومن له علی آخر دراهم الخ: ددې حاصل دادی چي که پر خالد دزید لس درهمه باندي وي، او ییازید (قرض غوښتونکی) له خالد (مقروض) څخه لس درهمه غلا کړي، نو دزید لاس به نه پرېکول کيږي: ځکه چي هغه خپل حق اخیستی دی، او په لاس نه پرېکولو کي استحساناً فی الحال قرض یاد تأخیر والا قرض دواړه برابر دي، یعنی یو خوداسي قرض وي چي قرض غوښتونکي سمدستي د هغه مطالبه وکړي او دویم داسي قرض وي چي دهغه لپاره قرض غوښتونکی وخت متعین کړي چي مثلاً زه یوه میاشته وروسته خپل قرض ستا څخه غواړم، په داسي دواړو صورتونو کي که زید له خالد څخه خپل دراهم غلا کړي، نو دهغه لاس به نه پرېکول کيږي: ددې وجه دایمانوي چي دراهم خو فقط دزید دي، تأخیر او تأجیل فقط ددې لپاره وي چي د قرض غوښتونکي (زید) مطالبه مؤخره سي (نور خو دراهم په هر صورت کي د قرض غوښتونکي وي)، لهدا د خپلو دراهمو په اخیستلو سره به دهغه لاس نه پرېکول کيږي. همدارنگه که قرض غوښتونکی له خپل حق څخه زیات مقدار غلا کړي، مثلاً زید له خالد څخه پنځلس درهم غلا کړي، نو بیا به هم دزید لاس نه پرېکول کيږي: د دې وجه داده چي لس درهمه خو دزید وه، او تر غلا وروسته زید په پنځلسو درهمو کي دخالد سره شریک سو، او شرکت شبهه پیدا کوي، او په شبهي سره حد (قطع الید) ساقطیږي.

وان سراق منه عرضاً إلخ: او که زید دلسو درهمو پر خای له خالد خخه سامان غلا کړي. نو په دې صورت کي به د زید لاس پر پکول کیږي: ځکه چي د زید لپاره د خالد له مال خخه بل شی (یعني د خپل قرض له جنس خخه بغیر د بل جنس مال) د خالد په رضاء سره جائز دی. او په سرقه کي رضاء نسته. نو ځکه به دا سرقه د حد موجب وي او دهغه لاس به پر پکول کیږي. له امام ابویوسف رحمه الله خخه یو روایت دا دی چي دلته به هم د زید لاس نه پر پکول کیږي: د دې وجه داده چي ځیني علماء فرمایي چي زید (قرض غوښتونکي) ته دا حق سته چي د خپلو درهمو په بدله کي د خالد (مقروض) سامان واخلي او دا حق هم لري چي د خپلو درهمو په بدله کي د خالد سامان د ځان سره په رهن کي کښیږي. لهذا کله چي د ځیني علماؤ په نیز د زید لپاره دا جائز دي. نو ځکه به د زید لاس نه پر پکول کیږي. (د قضاء من حقه مطلب دا دی چي زید د خپل حق (یعني د خپلو درهمو) په بدله کي د خالد سامان د ځان سره کښیږي. درهنأ من حقه مطلب دا دی چي زید د خپل حق په بدله کي د خالد سامان د ځان سره درهن په توګه کښیږي).

قلنا إلخ: موږ امام ابویوسف رحمه الله ته جواب ورکوو چي دا قول (چي زید لره د خپل حق په بدله کي د سامان اخیستلو حق سته) دا بې دلیلې قول دی. لهذا د دې اعتبار به نه کیږي. ها! که زید (غل) دا دعوی وکړي چي ما د خالد سامان د خپلو درهمو په وجه اخیستی دی. نو څرنگه چي د ځینو علماؤ په قول هغه خپل حق اخیستلای سي. نو ځکه اختلاف ثابت سو. او اختلاف شبهه پیدا کوي. نو د دې شبهي په وجه به له زید خخه حد ساقطیږي (لأنه ظن فی موضع الخلاف: د دې عبارت مطلب همدا دی چي په دې باره کي د علماؤ اختلاف دی چي آیا څوک د خپل حق په بدله کي سامان غلا کولای سي. نو دا هم د گومان خبره ده. نو د دې گومان او شبهي په وجه به حد ساقطیږي. ځکه چي په شبهي سره حدود ساقطیږي).

او که زید د خپلو لسو درهمو په بدله کي له خالد خخه یو څو دیناره واخلي. نو ځیني حضراتو فرمایلي دي چي د زید لاس به پر پکول کیږي. ځکه چي د زید حق په درهمو کي وو. نه په دینارو کي ځکه چي دینار خوبل جنس دی. او ځیني حضراتو فرمایلي دي چي دهغه لاس به نه پر پکول کیږي: ځکه چي درهم او دینار دواړه د نغد مال په اعتبار سره یو جنس دی یعني دواړو نقد (نغد مالونه) دي. نو ځکه کي زید درهم اخیستي دي. نو ځکه به دهغه لاس نه پر پکول کیږي.

د مال تر واپس کولو وروسته دویم وار د هغه مال غلا کولو حکم

وَمَنْ سَرَقَ عَيْنًا أَوْ كَوْمَ سَرَىٰ جِي يَوْ شَىٰ غَلَا كَرَىٰ قَطَعَتْ فِيهَا أَوْ بِه نې غلا کي د هغه لاس پرېکړی سې
 قَرَدَمًا أَوْ هَغَه شَى مالک ته واپس کړي ثُمَّ عَادَ فَسَرَقَهَا بِيَا غَلْ اِخْصَا هَغَه شَى غلا کړي وَهې بِحَالِهَا أَوْ
 هغه شَى پر خپل حال پاته وي لَمْ يَقْطَعْ نُو د هغه لاس به نه پرېکول کیږي وَالْقِيَّاسُ: أَنْ يَقْطَعَ أَوْ قِيَاسُ دَا
 دى چې ادویم وار د هغه لاس پرېکول سې اَصَوْرَت د مَسْئَلې دَا دى چې که مثلاً زید د خالد پُسه غلا کړي چې
 د هغه په وجه د زید لاس پرېکړی سې اَوْ زید هغه غلا سَوى پُسه خالد ته واپس کړي اَوْ زید بیا هغه پُسه غلا کړي
 په داسې حال کي چې پُسه پر خپل مخکني حالت پاته وي. نو په دې صورت کي به دویم وار د زید لاس نه
 پرېکول کیږي، ځکه چې د لاس پرېکولو په وجه په پُسه کي د زید څه حق او ملکیت ثابت سوا وَهُوَ دَائِمٌ عَنْ
 أَنْ يُوسَفَ هَمْدًا لَهْ اِمَامِ اَبُو يَوْسَفَ رَحِمَهُ اللهُ شَخْه يُو رَوَايَت دى وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ اَوْ هَمْدًا اِمَامِ شَافِعِي رَحِمَهُ
 اللهُ. قَوْل دى اَد اِمَامِ اَبُو يَوْسَفَ اَوْ اِمَامِ شَافِعِي رَايَه دَا ده چې که هغه دویم وار بعينه هغه شَى غلا کړي. نو
 دویم به د هغه لاس پرېکول کیږي اَلْقَوْلُ الْخَالِفُ ①: فَإِنْ عَادَ فَاقْطَعُوهُ ځکه چې نبي ﷺ فرمایلي دي: که
 چیري غل دویم وار غلا وکړي نو تاسي د هغه لاس پرېکړئ! مِنْ غَيْرِ فَضْلٍ دَا حَدِيثٌ لَهْ څه تفصیل اَو
 فِرْقٌ اَخْخَه بَغِير دى اِيعْنِي به دې حَدِيث کي دَا تفصیل ذکر سَوى نه دى چې که د هغه شي حالت بدل سَوى وي يا بدل
 سَوى نه وي. بَلْکي په هر حالت کي د لاس پرېکولو حکم پکښي سَوى دى اَوْلَانِ الثَّانِيَّةُ مُشْكَا مِلَّةً کَالْأَوَّلِ اَوْ ځکه
 چې دویمه سزا د اولي په څیر پوره ده بَلْ أَقْبَحُ بَلْکي زياته بده اَو کامله ده لَتَقْدَمَ الرَّاجِحِ ځکه چې يو
 وار زجر اَو تنبيه ورکول سَوى ده اِمَامِ اَبُو يَوْسَفَ اَوْ اِمَامِ شَافِعِي خپل عقلي دليل داسي بيانوي چې د سزا
 مقصد دَا دى چې هغه (سارق) ته تنبيه ورکول سې اَوْ هغه منع سې. اَوْ تَرَدَّى مَخْکي د هغه لاس پرېکول سَوى دى.
 نو په دویم لاس پرېکولو سره به هغه ته زياته تنبيه ورکول سې اَوْ هغه به له دویم وار غلا کولو څخه منع سې. نو په
 دې وجه دویم وار د هغه لاس پرېکول پکار دي. دویمه خبره دَا ده چې دَا سزاهم د اولي سزا په څیر کامله ده اَوْ صَارَ
 كَمَا إِذَا بَاعَهُ الْبَائِلُكَ مِنَ السَّارِقِ اَوْ دَا داسي سولکه مالک چې پر غله باندي هغه شَى خرڅ کړي ثُمَّ اشْتَرَاهُ
 مِنْهُ بِيَا مالک له هغه څخه دَا شَى رَانِيسِي ثُمَّ کَانَتْ السَّرَقَةُ بِيَا غَلَا پېښه سې اِيعْنِي زید چې کوم پُسه غلا
 کړى وو اَوْ د هغه په بدله کي يې لاس پرېکړی سَوى وو. خالد هغه پُس پر زید خرڅ کړى. بِيَا خالد دَا پُسه له زید
 څخه رانيوی اَوْ تَرَدَّى وروسته زید هغه پُسه دویم وار غلا کړى، نو اوس به دویم وار د زید لاس پرېکول کیږي.
 لَهْنا په هغه وخت کي به هم د زید (سارق) لاس دویم وار پرېکول کیږي کله چې پُسه د خالد سره پاته وي اَوْ زید

① تخریج: رواه الدار قطنی فی السنن، رقم الحديث: ۳۴۳۷.

هغه دويم وار غلا کړي اَوَلْنَا: اَنَّ الْقَطْعَ اَوْ جَبَّ سُقُوطَ عَصَةِ النِّحْلِ زموږ دليل دا دی: چې قطع اليد د محل عصمت محفوظ والی اساقط کړی عَلٰی مَا يُعْرِفُ مِنْ بَعْدِ اِنْ شَاءَ اللّٰهُ تَعَالٰی لکه وروسته چې به انشاء الله دا اتاسي ته معلومه سي ازموږ دليل په منطقي توګه ذکر سوی دی او څه ستونزمن دي. مطلب یې همدا دی چې کله د پسه په وجه د زید لاس پر پکړی سو نو پسه محفوظ پاته نه سويږني په پسه کي د زید ملکیت هم راغلی (تاسي په ښه غور سره دليل مطالعه کړئ!) اَوَالِزُّدَ اِلَى الْمَالِكِ اِنْ عَادَتْ حَقِيقَةُ الْعِصْمَةِ او د مالک و طرف ته د مال په واپس کولو سره که څه هم د عصمت حقیقت را ګرځېدلی دی بَقِيَتْ شُبْهَةُ السَّقُوطِ نَظَرًا اِلَى اِتِّحَادِ الْمَلِكِ وَالنِّحْلِ وَتَبَايُهِ اَلْمُوجِبِ وَهُوَ الْقَطْعُ فِيهِ لېکن د ملکیت او محل د اتحاد او د موجب يعني د قطع اليد قائمېدلو د اتحاد و طرف ته په نظر کولو سره د عصمت د سقوط شبهه باقي ده ا مطلب دا چې کله زید هغه پسه خالد ته واپس کړی نو که څه هم عصمت را و ګرځېدی لېکن بیا هم د عصمت ساقطېدلو شبهه پاته ده. ځکه چې مالک هم هغه اول مالک دی او ملکیت هم هغه ملکیت دی او د لاس پر پکېدلو سبب هم هغه (پسه) دی... اصل خبره دا ده چې کله د پسه په وجه د زید لاس پر پکړی سو نو ګواکي زید د پسه مالک جوړ سو. نو ځکه دویم وار د پسه په غلا کولو سره د هغه لاس پر پکول پکار نه دي ا بَخْلَافَ مَا ذَكَرَ په خلاف د هغه صورت کوم چې امام ابو یوسف رَجَعَهُ الله ذکر کړی دی اِنَّ الْمَلِكَ قَدْ اِخْتَلَفَ بِاِخْتِلَافِ سَبَبِهِ ځکه چې اهله ا د سبب په بدلېدلو سره ملکیت بدل سو ا په دې جمله سره امام ابو یوسف ته جواب ورکوي. هغه فرمایلي وو چې. که خالد پر زید (سارق) پسه څرخ کړي بیا زید هغه پر خالد څرخ کړي تر دې وروسته خالد دویم وار هغه پسه غلا کړي نو د هغه لاس به پر پکول کیږي... نو د هغه جواب ورکوي چې دلته ملکیت بدل سو نو ګواکي هغه شی (پسه) بدل سو. نو ځکه به دویم وار لاس پر پکول کیږي. لېکن زموږ په مسئله کي داسي نه دي پېښ سوي ا وَلَآ اِنَّ تَكَرُّرَ الْجَنَابَةِ مِنْهُ نَادِرٌ اَوْ ځکه چې دویم وار غلا کول د دې غله له طرفه نادر دي لِتَحْتَلِلَهُ مَشَقَّةُ الزَّاجِرِ ځکه چې هغه ا یو وار ا د زجر او سزا ا تکلیف زغملی دی فَيَعْرِى الْاِقَامَةُ عَنِ النِّقْصُودِ لهندا حد ا يعني د قطع اليد ا جاري کول به له مقصود څخه خالي وي وَهُوَ تَقْلِيلُ الْجَنَابَةِ او مقصود د جنایت کمول دي اولان تکرار: زموږ دویم دليل دا دی چې نادره نادره ده چې تر یوه وار لاس پر پکېدلو وروسته به غل بیرته خاص هغه شی غلا کوي (دا به یو ډېر پایلوچ غل داسي کوي). او داسي ډېر کم پیښیږي. لهندا د لاس پر پکولو چې کوم مقصد دی يعني "تنبیه و رکول او د آینه لپاره له سرقه څخه د سارق منع کېدل" دا مقصد په کم وي. نو په دې وجه دویم وار د لاس پر پکولو هیڅ فایده نسته ا وَصَارَ كَمَا اِذَا قُذِفَ النُّحْدُودُ فَيُقَذَّبُ الْقَذْفُ الْاَوَّلُ او دا داسي سو لکه محدود فی القذف چې دویم وار پر اول موقوف باندي تهمت ولګوي ا يعني مثلاً یو وار زید پر خالد د زنا تهمت ولګوي چې د هغه په وجه پر زید حد قذف جاري کړی سي. بیا دویم وار زید پر خالد د زنا تهمت ولګوي نو اوس به دویم وار پر زید حد قذف نه جاري کیږي. نو ځکه به دلته هم که زید دویم وار خاص هغه پسه غلا کړي نو بیا به د هغه لاس نه پر پکول

کیږي ا قَال: فَإِنْ تَقَرَّرْتُ عَنْ حَالِهَا فَرَمَائِي: که مسروق سامان له خپل امخکني ا حالت څخه بدل سي
وَمِنْ أَنْ يَكُونَ غَرْلًا مَثَلًا هغه تارونه اسپنسيان اوي قَسَرَقَهُ اوبيا ايو څوک اهغه غلا کړي وَقِطَعَ او دغله
لاس پرېکړي سي فَرَدَهُ او غل هغه تارونه خپل مالک ته واپس کړي ثُمَّ نُسِجَ مالک له هغه څخه ټوکر
اکېړه ا جوړه کړي فَقَادَ قَسَرَقَهُ او غل بيا ادويم وار اهغه غلا کړي قِطَعَ نو ا په دي صورت کي ا به دهغه
لاس پرېکول کيږي ادا مسئله پر دې اصول مبني ده چي که د مسروق شي حالت بدل سي، نو دهغه په غلا
کولو سره به دويم وار لاس پرېکول کيږي ا لَأَنْ الْعَيْنَ قَدْ تَبَدَّلَتْ ځکه چي عين بدل سو ا صورت د مسئلې
دای: که زید د خالد تارونه غلا کړل چي دهغه په وجه د زید لاس پرېکړي سو او تارونه يې خالد ته واپس کړل.
بيا خالد له هغه څخه ټوکر جوړ کړي، او زید هغه ټوکر غلا کړی، نو د زید لاس به دويم وار پرېکول کيږي: ځکه
چي د تارونو د حالت بدلېدلو په وجه اوس هغه اول شی (تارونه) پاته نه سو. بلکي دويم شی څواکي جوړ سو، نو
ځکه به دويم وار لاس پرېکول کيږي ا وَلِهَذَا يَنْبَغُ الْغَاصِبُ بِهِ همددا وجه ده چي د تارونو غصبونکی د
نسج ا ټوکر جوړولو ا په وجه دهغه ا تارونو مالک جوړيږي وَهَذَا هُوَ عَلَامَةُ التَّبَدُّلِ فِي كُلِّ مَحَلٍّ او په هر
ځای کي د "بدلېدلو" همدغه نښه ده وَإِذَا تَبَدَّلَتْ او کله چي محل بدل سو انْتَفَتِ الشُّبْهَةُ النَّاشِئَةُ مِنْ
اِتِّخَادِ الْمَحَلِّ وَالْقَطْعُ فِيهِ نو د محل د متحد کېدلو او په دې محل کي د قطع ايد موجودېدلو شبهه ختمه
سوه فَوَجَبَ الْقَطْعُ ثَانِيًا نو ځکه به دويم وار قطع ايد لاس پرېکول ا واجب وي اولهذا يندکه الغاصب: دې
حاصل دای چي که مثلاً يو سړی د تارونه غصب کړي اوله هغه څخه ټوکر جوړ کړي، نو اوس غاصب دهغه مالک جوړيږي
او پر غاصب به د تارونو قيمت واجب وي، نو د غاصب مالک جوړېدل دې خبري دليل دای چي د شي حالت بدل سو، لهذا
محل يو پاته نه سو. او کله چي محل يو نه سو (بلکي دوه محلوله سول) نو ځکه به دويم وار هم دغله لاس پرېکول کيږي ا.

اللفات: ﴿وَرَدَهَا﴾ د نصر ماضي ده: واپس کول (بیرته ورکول). ﴿عَادَ﴾ د نصر ماضي ده: راگرځېدل (بیرته
هغه کار کول). ﴿اَقْبَحَ﴾ د اسم تفضيل صيغه ده: زیات بد. ﴿زَاَجَرَ﴾ منع کونکی. رتوونکی. تنبيه
ورکونکی، مراد ځني سزا ده. ﴿عَضَمَةً﴾ دې لفظ ډيري معناوي دي. دلته يې معنی 'محفوظ والي
(محفوظيت) دی. (يعني د زید (سارق) له ملکيت څخه د خالد د پسه محفوظ کېدل). ﴿عَزَلَ﴾ په معنی
سره د مَغْرُؤُل: يعني هغه تارونه او سپنسيان کوم چي له پمې او وړۍ څخه جوړ سوي وي (لکه پنخوا چي به د لاسي
څرخې په ذریعې له پمې څخه تارونه جوړېدل بيا به له هغه تارونو څخه ټوکر او کپړه جوړېده). ﴿نُسِجَ﴾ د ماضي
مجهولي صيغه ده. له نصر او ضرب دواړو څخه راځي: له تارونو څخه ټوکر جوړول، وودل (اوبدل).
تشریح: عبارت په ترجمه کي تشریح سو.

فَصْلٌ فِي الْحَرَزِّ وَالْأَخْذِ مِنْهُ

(دا) فصل دم محفوظه کولو او له هغه (محفوظ) ځای څخه
داخیستلو (په بیان کی) دی

تشریح: حَرَز (د حاء په فتحه سره) د نصر د باب مصدر دی: ساتل، حفاظت کول (محفوظه کول).
حِز (د حاء په کسره سره) اسم دی: محفوظه ځای، مطبوعه ځای (د حَرَز او حِرَز په مینځ کې دغه
فرق په یاد لرئ!).

د مور وپلار او نژدې قریبانو د غلا بیان

وَمَنْ سَرَقَ مِنْ أَبِيهِ أَوْ وَلَدِهِ أَوْ ذِي رَحِمٍ مَحْرَمٍ مِنْهُ أَوْ خُوكٍ چي له خپل مور وپلار یا له خپل بچي یا
له خپل ذی رحم محرم قریب څخه غلا وکړي لَمْ يَقْطَعْ نو د هغه لاس به نه پرېکول کیږي فَالْأَوَّلُ
وَهُوَ الْوَلَدُ لِلْبَسُوطَةِ فِي السَّالِ وَفِي الدُّخُولِ فِي الْحَرَزِ نو کوم چي اول قسم دی یعنې اولادي قرابت والا
امور وپلار او بچیان او نو هغه ځکه چي ادوی او په مال کې او محفوظه ځای ته په داخلېدلو کې
ایوه او بل ته ا خلاصوالی آزادوالی اوې مطلب دا چي مور وپلار او زامن په آزاده توګه یو د بل مال
استعمالوي او له اجازې څخه بغیر کور ته راتنڅي او یو د بل محفوظه ځایونو ته تېلای سي. نو د دوی په حق کې
کور حِرَز (او محفوظ ځای) نه سو. او لاس هغه وخت پرېکول کیږي. کله چي له محفوظ ځای څخه غلا وسي. نو
ځکه به دلته لاس نه پرېکول کیږي وَالثَّانِ لِلْمَعْنَى الثَّانِ او دویم قسم ایعني ذی رحم محرم او په
دوی کې اویمه معنی ایعني په داخلېدلو کې آزادوالی موجودوي وَلِهَذَا أَبَاءُ الشَّرْعِ النَّظَرُ إِلَى مَوَاضِعِ
الزَّيْنَةِ الظَّاهِرَةِ مِنْهَا همدا وجه ده چي شریعت د محارمو بنحو د ظاهري ښکلا ځایونو ته کتل روا
کړي دي بِخِلَافِ الصَّدِيقَيْنِ په خلاف د دوو دوستانو لِأَنَّهُ عَادَاهُ بِالسَّرِقَةِ ځکه چي د غلا په وجه
یو دوست د بل دوست د ښمن جوړیږي وَفِي الثَّانِ خِلَافِ الشَّافِعِيِّ او په دویم قسم اذی رحم محرم
کې دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ اختلاف دی لِأَنَّهُ أَلْحَقَهَا بِالْقَرَابَةِ الْبُعِيدَةِ ځکه چي هغه د ذی رحم محرم
قرابت د قرابت بعیده سره لاحق کړی دی وَقَدْ بَيَّنَّا فِي الْعَتَاكِ او په کتاب العتاک کې موږ دا خبره

بيان كره وَلَوْ سَرَقَ مِنْ بَيْتِ ذِي رَحِمٍ مَحْرَمٍ مَتَاعَ غَيْرِهِ او كه ايو شوک ا د ذی رحم محرم له خونې
 څخه دیو بل چا سامان غلا کړي يُنْهَى أَنْ لَا يَقْطَعَ نو دهغه لاس پرېکول پکار نه دي وَلَوْ سَرَقَ مَالَهُ
مِنْ بَيْتِ غَيْرِهِ او كه د بل چا له کور څخه د ذی رحم محرم مال غلا کړي يُقْطَعُ نو دهغه لاس
 پرېکول پکار دي اعْتِبَارُ الدَّخْرِزِ وَعَدَمُهُ د حرز او عدم حرز په اعتبار کولو سره وَأِنْ سَرَقَ مِنْ أُمِّهِ
مِنَ الرِّضَاعَةِ او كه ايو شوک اله خپلي رضاعي مور څخه غلا وکړي قُطِعَ نو دهغه لاس به پرېکول
 کيږي وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ: أَنَّهُ لَا يَقْطَعُ او له امام ابو يوسف رجه الله څخه روایت دی: چي دهغه لاس به
 نه پرېکول کيږي لَأَنَّهُ يَدْخُلُ عَلَيْهَا مِنْ غَيْرِ اسْتِئْذَانٍ وَحِشْمَةٍ ځکه چي انسان له اجازې او شرم څخه
 بغير خپلي رضاعي مور ته راځي بِخِلَافِ الْأُخْتِ مِنَ الرِّضَاعِ په خلاف درضاعي خور لَا نَعِدَامِ
هَذَا النِّعَايَ فِيهَا عَادَةً ځکه چي عموماً په هغې کي دامعنی نه وي وَجْهُ الظَّاهِرِ: أَنَّهُ لَا قَرَابَةَ د ظاهر
 روایت دلیل دادی: چي ا په رضاعي مور کي ا هېڅ قربت نه وي وَالْحَرَمِيَّةُ بِدُونِهَا لَا تُخْتَرُمُ او د
 هغه محرمیت احترام نه کيږي کوم چي له قربت څخه بغير وي ايمني هغه ته هېڅ اهميت نه ورکول
 کيږي. مطلب دا چي هغه محرمیت لره هېڅ اعتبار او اهميت نسته کوم چي له قربت څخه بغير وي اکېا ادا ثبوت
بِالزَّيْنَةِ وَالتَّقْبِيلِ عَنْ شَهْوَةٍ لکه کله چي په زنا يا د شهوت په مچولو سره محرمیت ثابت سي وَأَقْرَبُ مِنْ ذَلِكَ
الْأُخْتُ مِنَ الرِّضَاعَةِ او درضاعي خور محرمیت له دې څخه اهم ازيات نژدې وي وَهَذَا لِأَنَّ الرِّضَاعَ قَلْبًا
يَشْتَهَرُ او دا ځکه چي رضاعت اشیدې ورکول ا ډېر کم مشهوره کيږي فَلَا بَسُوطَةَ تَحْرُزُ عَنْ مَوْقِفِ الشُّهَةِ
 نوله تهمت څخه د ځان ساتلو لپاره خلاصوالی او اختلاط ا نه وي بِخِلَافِ النَّسَبِ په خلاف دنسب.

اللفات: ﴿وَلَادَةٍ﴾ ولادتي قربت. اولادي قربت (دمور او پلار او بچيانو قربت). ﴿بَسُوطَةٍ﴾
 فراخي. گنجائش. خلاصوالی. ﴿حِزْزٍ﴾ محفوظه ځای (د حفاظت والا ځای). ﴿أَبَاحٍ﴾ روا کول.
 حلالول. ﴿صَدِيقٍ﴾ ملگری. دوست. ﴿عَادَاهُ﴾ د مفاعلي ماضي ده: دښمني کول. ﴿مَتَاعٍ﴾ سامان.
 شيان. ﴿حِشْمَةٍ﴾ (د حاء په کسره سره): شرم او حياء. انقباض. ﴿مَحْرَمِيَّةٍ﴾ محرم کېدل. محرم
 والي (يو پر بل حرامېدل). ﴿تَحْرُزُ﴾ د تفعل مصدر دی: پرېز کول. ځان ساتل (ځان ژغورل).

تشریح : مسئله : داده که یو ٲوک له ٲیل مور و ٲلار ٲخه یا له ٲیل اولاد ٲخه یا له ٲیلو نژدې قریانو ٲخه مال یا سامان غلا کړي. نو دهغه لاس به نه پر ٲکول کیږي: ٲکه ٲي په اولاد او مور او ٲلار کي دومره نژدېکت وي ٲي یو د بل مال هم استعمالوي او په یوه خونه او یوه ٲای کي سره کښیني او یو د بل محفوظه مقاماتو ته هم ٲي. همدارنګه دې رحم محرم قریبان هم یو د بل کور ته ٲي او پر هیڅا باندې هیڅ ٲول تهمت او ممانعت نه وي. له همدې کبله شریعت د محارمو ٲښځو ظاهري اندامونو ته کتل روا کړي دي. لهندا دا ثابتـه سوه ٲي په دې کسانو کي حرز او محافظیت معدوم دی (او ددوی کور ددوی په حق کي محفوظـه ٲای نه دی). او له حرز ٲخه بغیر غلانه ثابتیږي. نو ٲکه به د ٲیل مینځوي غلا. په وجه ددې کسانو لاس نه پر ٲکول کیږي. ددې په خلاف که یو دوست له بل دوست ٲخه مال غلا کړي نو دهغه لاس به پر ٲکول کیږي: ٲکه که ٲه هم یو دوست د بل دوست محفوظـه ٲایو ته ٲي (او که ٲه هم د دوستانو په مینځ کي آزادوالی او بسوٲـه سته) لږکن تر غلا وروسته ددوی په مینځ کي دښمني او عداوت پیدا کیږي. نو ٲکه به د غلا په وجه د دوست لاس پر ٲکول کیږي. امام شافعي رَحْمَهُ اللهُ د دې رحم محرم قرابت د قرابت بعید سره لاحق کړي دی او په قرابت بعیده کي غلا کول د حد (قطع الید) موجب دي. نو ٲکه به د دې رحم مال غلا کول هم د حد موجب وي.

ولوسراق إلخ : ددې حاصل دا دی ٲي که یو ٲوک د دې رحم محرم له کور ٲخه د بل ٲا (أجنبي) مال غلا کړي نو دهغه لاس به نه پر ٲکول کیږي: ٲکه ٲي د دې رحم کور حرز (محفوظ ٲای) نه دی او په هغه کي محفوظیت نسته. او له حرز ٲخه بغیر غلانه ثابتیږي. نو ٲکه مور وایو که ٲوک د دې رحم محرم قریب له کور ٲخه د أجنبي سړي مال غلا کړي. نو دهغه لاس به نه پر ٲکول کیږي. او که یو ٲوک د بل ٲا له کور ٲخه د دې رحم محرم مال غلا کړي. نو دهغه لاس به پر ٲکول کیږي: ٲکه ٲي د بل ٲا (أجنبي) کور حرز او محفوظ ٲای دی (ٲکه ٲي انسان د بل ٲا کور ته په آزاده توګه او بېله اجازې ننوتلای نه سي). او له محفوظ ٲای ٲخه غلا کول د قطع الید موجب دي.

وان سراق من أمه إلخ : ددې حاصل دا دی که ٲوک د ٲیلي رضاعي مور مال غلا کړي. نو دهغه لاس به پر ٲکول کیږي. لږکن د امام ابو یوسف رَحْمَهُ اللهُ مسلک دا دی ٲي دهغه لاس به نه پر ٲکول کیږي: ٲکه ٲي انسان له ٲه اجازې او شرم ٲخه بغیر ٲیلي رضاعي مور ته ٲي. او دهغې له محفوظـه مقاماتو ٲخه شیان اخلي. ددې په خلاف د رضاعي ورور او خور په مینځ کي داسي نه کیږي. لهندا دهغې مال غلا کول به د قطع الید موجب وي. لږکن د رضاعي مور مال غلا کول به د قطع الید موجب نه وي.

د ظاهر روایت دلیل دادی چي در ضاعي، ورسره دانسان هيڅ قربت نسته. اوله قربت څخه بغير محرميت نه حاصليري (يعني اعتبار او اهميت نه ورکول کيږي). د مثال په توگه که يو څوک د يوې بنځي سره زنا وکړي يا په شهوت سره هغه مچ کړي نو په دې سره حرمت مصاهرت ثابتيږي. يعني د دې بنځي مور پر هغه حراميږي (او خوانبې يې جوړيږي) خو د قربت د نشتوالي په وجه دغه حرمت لره هيڅ اهميت نه وي (يعني که داسې له هغې (خوانبې) څخه غلا وکړي، نو هم به د هغه لاس پرېکول کيږي، ځکه چي قربت نسته). همدارنگه در ضاعي خور محرميت له هغه محرميت څخه زيات نژدې وي کوم چي په زنا سره ثابت سوی وي لېکن د قربت د نشتوالي په وجه د هغې حرمت لره هم هيڅ اهميت او اعتبار نه وي. لهدا کله چي در ضاعي خور او داسي نورو مال غلا کول د قطع اليد موجب دي نو در ضاعي مور مال غلا کول به هم د قطع اليد موجب وي. او په دې کي يوراز د اهم دي چي رضاعت ډېر کم مشهوره کيږي (يعني که څه هم د شيدو ورکولو په وجه بنځه دانسان رضاعي مور جوړيږي. خو په دې ډېر کم انسانان خبر وي چي فلانې بنځه د فلانکي رضاعي مور ده). نو له تهمت څخه د ځان ساتلو پر بناء هغه در ضاعي مور کور ته په آزاده توگه نه ځي. نو د هغې کور به دده په حق کي محفوظه ځای وي (او غلا په محفوظه ځای کي ثابتيږي). نو ځکه به له رضاعي مور څخه غلا کول د قطع اليد موجب وي. لېکن نسب او ولادتي قربت مشهوره وي او ددوی په مينځ کي په آزاده توگه راشه درشه او تعلقات موجود وي.

د بنځي او خاوند، او د غلام او مالک د غلا بيان

وَإِذَا سَرَقَ أَحَدُ الرُّوَجَيْنِ مِنَ الْآخَرِ أَوْ كَرِي أَوْ الْعَبْدُ مِنْ سَيِّدِهِ يَا غَلَامَ لَهْ خَيْلَ مَالِكِ څخه اغلا وکړي | أَوْ مِنْ أَمْرَأَةٍ سَيِّدَةٍ يَا غَلَامَ د خپل مالک له بنځي څخه اغلا وکړي | أَوْ مِنْ زَوْجِ سَيِّدَتِهِ يَا د خپلي مالکي له خاوند څخه اغلا وکړي | لَمْ يَقْطَعْ نود هغه لاس به نه پرېکول کيږي لَوْجُودِ الْإِذْنِ بِالذُّخُولِ عَادَةً ځکه چي اد دې کسانو په مينځ کي ا عَادَتًا د داخلېدو اجازه موجوده وي وَإِنْ سَرَقَ أَحَدُ الرُّوَجَيْنِ مِنْ حِرْزِ الْآخَرِ خَاصَّةً لَا يَسْكُنَانِ فِيهِ او که په خاوند او بنځه کي يو د بل له محفوظه ځای څخه غلا وکړي چي هغه په کي دوی دواړه ايو ځای نه اوسيږي فَكَذَلِكَ عِنْدَنَا نوه هم زموږ په نېز دا حکم دی خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ په خلاف د امام شافعي رَجَبَهُ اللهُ لِبَسُوطَةٍ بَيْنَهُمَا فِي الْأُمُوالِ عَادَةً وَدَلَالَةً ازموږ دليل ځکه چي د عادت او دلالت دواړو په اعتبار سره ددوی په مينځ کي خلاصوالی آزادوالی اوي وَهُوَ نَظِيرُ الْخِلَافِ فِي الشَّهَادَةِ او

دا په شهادت ورکولو کي د اختلاف په څیر دی وَلَوْ سَرَقَ الْبُطْلُ مِنْ مُكَاتِبِهِ او که مالک له خپل مکاتب څخه مال غلا کړي لَمْ يَقْطَعْ نو د هغه لاس به نه پرېکول کیږي لَأَنَّ لَهُ فِي أَكْسَابِهِ حَقًّا ځکه چي د مکاتب په گټل سوي مال کي مالک حق لري وَكَذَلِكَ السَّارِقُ مِنَ الْبُغْنَمِ او د غنیمت له مال څخه د غلا کونکي البکري ا هم دغه حکم دی لَأَنَّ لَهُ فِيهِ نَصِيبًا چي د غنیمت په مال کي هغه حصه لري وَهُوَ مَأْثُورٌ عَنْ عَلِيٍّ ^{عليه السلام} ^۱ دَرْءًا وَتَعْلِيلًا او دا د حد ساقطولو او علت بیانولو په توگه له حضرت علي ^{عليه السلام} څخه نقل سوي دي ایښي له حضرت علي ^{عليه السلام} څخه نقل سوي چي هغه په دې هکله یو سړي څخه حد ساقط کړی او د هغه علت یې هم بیان کړی (چي د غنیمت په مال کي د دې سړي حصه سته. د حضرت علي ^{عليه السلام} قول په حاشیه کي مذکور دی).

اللغات: سَيِّد مالک. مولی. مَغْنَم د غنیمت مال. نَظِير مثال. مشابه. أَكْسَاب کټي

(مراد ځني گټل سوی مال دی). نَصِيب حصه. برخه. دَرْء د فتح مصدر دی: دفع کول. لیري کول. ساقطول.

تشریح: مسئله: دا ده که په خاوند او ښځه کي یو له بل څخه مال غلا کړي یا غلام له خپل مالک یاد مالک له ښځي څخه یا د خپلي مالکي له خاوند څخه مال غلا کړي. نو د هغه لاس به نه پرېکول کیږي: ځکه چي د دغه کسانو په مینځ کي هریوه ته د تلو او راتلو اجازه حاصله وي (او هر یو بله څه خنډه ډبل کور ته ځي). لهدا د دوی په حق کي حرز معدوم دی (یعني د دوی په حق کي کور محرز او محفوظ ځای نه سو). حالانکي د غلا لپاره حرز شرط دی (له حرز څخه بغیر قطع الیدنه واجیږي). که چیري په خاوند او ښځه کي دیوه لپاره جلا خصوصي خونه وي. مثلاً د خاوند لپاره جلا خونه وي. او بیا ښځه له هغه څخه غلا کړي نو په دې صورت کي هم زموږ په نېز قطع الیدنه واجیږي: ځکه چي د ښځي او خاوند په مینځ کي عادتاً او دلالتاً دواړه قسمه آزاد والی وي او له اجازې څخه بغیر یو ډبل مال اخلي. مطلب دا چي په دوی کي هریوه ته د عادت او دلالت دواړو په اعتبار سره یو ډبل مال استعمالولو اجازه وي. او دا اجازه. حرز او إحراز ختموي. لېکن د امام شافعي رَجَه الله په نېز په دې صورت کي هم پر سارق (خاوند یا ښځي) قطع الید واجیږي او صاحب د بنایې فرمایي چي اصلاً په دې سلسله کي د امام شافعي رَجَه الله درې قولونه دي. او دا په گواهی کي د اختلاف په څیر دی یعني

^۱ تخریج: رواد ابن ابی شیبۀ رقم: ۲۸۵۶۵، د أثر الفاظ داسي دي "أبی علی ^{عليه السلام} برجل سرق من الخمس، فقال له فيه نصيب وهو جائز، فلم يقطع".

زبور په نيز د اُحدُ الزوجين گواهي د بل په حق كي مقبوله نه ده لېكن دامام شافعي رَحْمَهُ اللهُ په يوه قول كي مقبوله ده.

مالك كه چيري له خپل مكاتب څخه غلا وكړي يا لښكري د غنيمت له مال څخه غلا وكړي. نو پر دوى هم قطعُ اليدنه واجبيږي. دليل په كتاب كي موجود او واضح دى.

د حرز تعريف او د هغه قسمونه

قَالَ: وَالْحِرْزُ عَلَى كَوْنَيْنِ فرمايي: چي حرز پر دوه قسمه دى حِرْزٌ لِمَعْنَى فِيهِ كَالْبَيْتِ وَالذُّورِ ① يو

هغه دى چي د خپلي معنى په وجه محفوظ وي. لكه خوني (كمري) او كورونه وَحِرْزٌ بِالْحَافِظِ ②

او بل هغه حرز دى كوم چي د يو نگران او پام كونكى په وجه محفوظ وي قَالَ الْعَبْدُ الضَّعِيفُ:

الْحِرْزُ لَا بُدَّ مِنْهُ ناتوانه بنده فرمايي: چي حرز او محفوظه ځاى ضروري دى لِأَنَّ الْإِسْتِمْرَارَ لَا

يَتَحَقَّقُ دُونَهُ ځكه چي له حرز څخه بغير "په پټه توگه اخيستل" ثابتداى نه سي ثُمَّ هُوَ قَدْ يَكُونُ

بِالْمَكَانِ بيا حرز او حفاظت كله د مكان په ذريعه سره وي وَهُوَ الْمَكَانُ الْمُعَدُّ لِإِحْرَازِ الْأَمْتَةِ

كَالذُّورِ وَالْبَيْتِ وَالصُّنْدُوقِ وَالْحَانُوتِ او دا هغه مكان دى كوم چي د سامانونو د حفاظت اساتني ا

لپاره تيار سوي وي لكه كورونه. خوني. صندوق او دوكان وَقَدْ يَكُونُ بِالْحَافِظِ كَمَنْ جَلَسَ فِي الطَّرِيقِ

أَوْ فِي الْمَسْجِدِ وَعِنْدَهُ مَتَاعُهُ او كله بيا حرز د نگران ا پام كونكي په ذريعه سره وي لكه يو سړى چي

په لاره كي يا په مسجد كي ناست وي او د هغه سره خپل سامان اهم اوي او پر خپل سامان پام

كوي إِنَّهُ مُخَرَّجٌ بِهِ نو دا سامان به د دې سړي مالك په وجه محفوظ وي وَقَدْ قَطَعَ رَسُولُ اللَّهِ

ﷺ مَنِ سَرَقَ ① رِدَاءَ صَفْوَانَ مِنْ تَحْتِ رَأْسِهِ وَهُوَ نَائِمٌ فِي الْمَسْجِدِ او نبي كريم ﷺ د هغه غله لاس

پرېكړى چي هغه د حضرت صفوان تر سر لاندي څاڅر ا پټواغلا كړى او هغه په مسجد كي بيده

وو وَقَالَ الْمُخَرَّجُ بِالْمَكَانِ لَا يُعْتَبَرُ إِلَّا إِحْرَازُ بِالْحَافِظِ او كوم شى چي د مكان په ذريعه ساتل سوي وي په

هغه كي د نگران حفاظت او نگراني معتبره نه ده ايعني دا ضروري نه ده چي هغه به خامخا ديو چا تر پام او

نگراني لاندي وي. بس احرارز بالمكان كافي دى إِنَّهُ مُخَرَّجٌ بِهِ اقول دى هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح اقول دى إِنَّهُ مُخَرَّجٌ بِهِ

ځکه هغه شی خو له نگران څخه بغير هم محفوظ دی وَهُوَ الْبَيْتُ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ بَابٌ أَوْ كَانَ وَهُوَ مَفْتُوحٌ او هغه امکان اخونه او کور دی که څه هم هغه دروازه نه لري يا دروازه لري خو خلاصه وي او قلف نه وي إِلَّا حَتَّى يَقْطَعَ السَّارِقُ مِنْهُ تر دې چي له هغه څخه د غلا کونکي کس لاس به پرېکول کيږي لِأَنَّ الْبِنَاءَ لِقَصْدِ الْإِحْرَازِ ځکه چي خونه د حفاظت او ساتلو په مقصد جوړيږي إِلَّا أَنَّهُ لَا يَجِبُ الْقَطْعُ إِلَّا بِالْإِحْرَازِ مِنْهُ خو قطع اليد نه واجبيږي مگر له خوني څخه په ايستلو کي ايمني قطع اليد به فقط هغه وخت واجبيږي، کله چي غل له خوني او کور څخه شی وباسي الْقِيَامُ بِهِ فِيهِ قَبْلَهُ ځکه چي تر اِخراج ايستلو مخکي په هغه شي کي د مالک قبضه وي بِخِلَافِ الْبُخْرِزِ بِالْحَافِظِ په خلاف د هغه شي کوم چي په نگران سره محفوظ وي حَيْثُ يَجِبُ الْقَطْعُ فِيهِ كَمَا أَخَذَ ځکه په هغه صورت کي چي څرنګه غل افقطا شی راواخلي نو اسمدستي قطع اليد واجبيږي لِزَوَالِ يَدِ الْمَالِكِ بِجَبَرٍ اَلْأَخْذِ ځکه چي فقط په اخيستلو سره د مالک قبضه ختميږي فَتَنَبُّ السَّرَقَةُ نو غلا به پوره سي وَلَا فَرْقَ بَيْنَ أَنْ يَكُونَ الْحَافِظُ مُسْتَقِظًا أَوْ نَائِمًا وَالتَّمَتُّ تَحْتَهُ أَوْ عِنْدَهُ او په دې هکله هيڅ فرق نسته چي نگران وښ وي يا بيده وي او سامان تر هغه لاندې وي يا د هغه سره وي هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح اوول دی لِأَنَّهُ يُعَدُّ النَّائِمُ عِنْدَ مَتَاعِهِ حَافِظًا لَهُ فِي الْعَادَةِ ځکه چي دخپل سامان سره اتر دې بيده سړی په عادت او عرف کي نگران او ساتونکی اشمارل کيږي وَعَلَى هَذَا لَا يَقْضَى الْمُبْدَى وَالْمُسْتَعِيرُ بِشَيْءٍ او پر همدغه بناء به په داسي حالت کي مودع او مستعير نه ضامن کيږي لِأَنَّهُ لَيْسَ بِتَضْيِيبٍ ځکه چي داضايع کول نه دي بِخِلَافِ مَا اخْتَارَهُ فِي الْقِتَاوَى په خلاف دهغه قول کوم چي يې په فتاوی کي اختيار کړی دی.

اللغات: ﴿حَرْزٌ﴾ محفوظه ځای. ﴿بُيُوتٌ﴾ جمع د بَيْتٍ ده: خونه. کمره. کوټه (همدا يې عمومي معنی ده). ﴿دُورٌ﴾ جمع د دَارٍ ده: کور. ﴿اسْتِسْرَارٌ﴾ داستعمال مصدر دی: په پټه توګه کارول کول. (په خفيه توګه شی اخيستل). دا په غلا کي شرط دي چي سارق به په پټه توګه شی غلا کړی وي کنې لاس به يې نه پرېکول کيږي (همدا وجه ده چي د ډاکو لاس نه پرېکول کيږي). ﴿مُقْذَدٌ﴾ تمثيل اسم مفعول دی: تيار سوي. ﴿إِحْرَازٌ﴾ دافعال مصدر دی: حفاظت کول. ساتل. ذخيره کول.

﴿پښام﴾ د ضرب اسم مصدر دی: جوړول، عمارت، (وداني جوړول). ﴿مُؤَدَّع﴾ هغه کس چي امانت ورته ايښول سوی وي (هغه کس چي أمين جوړ سوی وي). ﴿مُسْتَعِيذ﴾ هغه کس چي په عاريت (او امانت) له بل چا څخه شی واخلي (چي زه يې بيرته درکوم). ﴿تَضْمِيْنَع﴾ د تفعيل مصدر دی: ضايع کول.

تشریح: په دې ټوله عبارت کي فقط د اېښول سوي دي چي حرز او محفوظ پر دوه قسمه دی: ①... يو هغه دی کوم چي بېله څه واسطې او بذات خود په خپل ځان کي د حفاظت د معنی په وجه حرز شمارل کيږي لکه خوني، کورونه، صندوقان او دوکانونه چي دا بذات خود محرز او محفوظ وي او په دوی کي د احراز معنی پيدا موجوده وي، ځکه چي دا ټوله فقط د حفاظت په مقصد سره جوړيږي. ②... د حرز دويم قسم دای چي په هغه کي د نگران او ساتونکي واسطه وي او بذات خود هغه شی محرز نه وي لکه يو څوک چي په لاره کي ناست وي يا په مسجد کي ناست وي او د هغه سره خپل سامان موجود وي، نو دا سامان به په لاره يا مسجد سره محفوظ او محرز نه شمارل کيږي. بلکي د سړي په وجه به محفوظ او محرز شمارل کيږي: د دې واضح دليل دای چي حضرت صفوان بن أمیه ؓ په مسجد کي بیده وو او خپل پتويې تر سر لاندې کړی وو. په دې حالت کي يو سړي د ده پتو غلا کړی، نو نبي کریم ﷺ د هغه سړي لاس پر پکړی ځکه چي هغه پتو محرز بالفاظ وو.

وفي البحار بالمكان إلخ: د دې حاصل دای چي هغه شيان کوم چي په مکان مثلاً په خونه، کور دوکان او داسي نورو کي موجود وي د هغه حفاظت به په هغه مکان سره معتبر وي او (د غلا د تحقق لپاره) به د هغه په احراز کي د محافظ او نگران څه اعتبار او ضرورت نه وي: ځکه هغه شی له حافظ څخه بغير په مکان سره محرز دی (ځکه چي په هغه مکان کي بذات خود د احراز او حفاظت معنی سته) که څه هم هغه مکان دروازه نه لري يا دروازه خو لري مگر خلاصه وي، همدا صحيح قول دی (ځکه چي خونه، کور او داسي نور د احراز په نيت سره جوړيږي). خو صاحب د کفایې له امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ څخه يو روايت د نقل کړی دی چي که په هغه مکان کي محافظ او ساتونکی وي نو په دې صورت کي به د غله لاس پر پکول کيږي او که هلته محافظ نه وي نو د غله لاس به نه پر پکول کيږي، لېکن دلته چي کوم روايت ذکر سوی دی د هغه مطابق به له محافظ او ساتونکي څخه بغير هم د غله لاس پر پکول کيږي. د دې روايت وجه داده چي کور، خونه دوکان او داسي نور د احراز په نيت او اراده سره جوړيږي. خو دا خبره په ياد لرئ! چي د کور، خوني او داسي نورو غلا به په هغه وخت کي د قطع الید موجب گرځي کله چي غل له هغه ځای څخه سامان وباسي، ځکه تر څو چي سامان په هغه ځای کي وي تر هغه

وخته به سامان محرز او محفوظ شمارل کيږي او پر هغه به د مالک قبضه باقي وي. لهذا قبل الإخراج به قطع اليد نه ثابتيږي.

د دې په خلاف د حرز په دويم قسم يعني د محرز بالحافظ په صورت کي د مال په اخيستلو سره فوراً قطع اليد واجبيږي: ځکه چي په دې صورت کي فقط په اخيستلو سره د مالک قبضه ختميږي او سره پوره کيږي. او په حرز بالحافظ کي برابره ده که حافظ وينښ وي يا بيده وي او سامان تر هغه لاندې وي يا نه وي په هر صورت کي به دا سامان محرز بالحافظ شمارل کيږي. ځکه چي دخپل سامان سره بيدېدونکي کس هم عادتاً د سامان محافظ شمارل کيږي او د همدې تفصيل مطابق که مستعير يا مودع د عاريت او د امانت د سامان سره بيده وي او يو څوک هغه غلا کړي نو پر مستعير او مودع به ضمان نه واجبيږي. ځکه چي د سامان سره بيدونکي کس د سامان محافظ شمارل کيږي. لهذا د دې تفصيل پر بناء د دوی له طرفه هيڅ قصور او جنايت نه دي سوی. حالانکي په فتاویٰ ظهيرية کي دا حکم د فتویٰ لپاره خوښ سوی دی چي که مودع په ولاړه بيده وي او سامان دهغه منځته وي نو د هغه په غلا کېدل سره به پر مودع ضمان نه واجبيږي او که مودع په پروتي بيده وي نو پر هغه به ضمان واجبيږي. (بنایه ج: ٦ ص: ٢٢٠)

د حرز د دويم قسم مثال

قَالَ: وَمَنْ سَرَقَ شَيْئًا مِنْ حِرْزٍ أَوْ مِنْ غَيْرِ حِرْزٍ فَرَمَائِي: او کوم کس چي له محفوظ يا غير محفوظ ځای څخه يو شی غلا کړي وَصَلَحُهُ عِنْدَ لَا يَحْفَظُهُ او دهغه شي مالک د شي سره وي او دهغه حفاظت کوي قَطَعَ نو د غله لاس به پرېکول کيږي لِأَنَّهُ سَرَقَ مَالًا مُحَرَّزًا بِأَحَدِ الْحِرْزَيْنِ ځکه چي هغه داسي مال غلا کړی کوم چي په دوو حرزونو کي د يوه په ذريعه محفوظ دی وَلَا قَطَعَ عَلَى مَنْ سَرَقَ مَالًا مِنْ حَكَامٍ أَوْ مِنْ بَيْتٍ أَوْ مِنْ لِبَاسٍ فِي دُخُولِهِ او دهغه کس لاس به نه پرېکول کيږي چي هغه له حمام څخه يا له داسي خونې او کور څخه مال غلا کړي چي په هغه کي عامو خلکو ته د داخلېدلو اجازه ورکول سوې وي لَوْجُودِ الْإِذْنِ عَادَةً أَوْ حَقِيقَةً فِي الدُّخُولِ ځکه چي ا په داسي ځايونو کي اعدات يا حقيقتاً د دخول اجازه وي فَاخْتَلَّ الْحِرْزُ لهذا په حرز کي خلل راغلی وَيَدْخُلُ فِي ذَلِكَ حَوَائِثُ التِّجَارَةِ وَالْخَانَاتِ او په دې حکم کي د کاروبار دوکانونه او کاروان سرايونه اهم ا داخل دي إِلَّا إِذَا سَرَقَ مِنْهَا لَيْلًا مَكَرَ دَا چي کله له دې ځايونو څخه ايو څوک ا د شپې غلا وکړي لَأَنَّهَا بَيْتٌ

إِحْرَازُ الْأَمْوَالِ حُكْمٌ چي دا مالونو د حفاظت لپاره جوړ سوي دي وَإِنَّمَا الْإِذْنُ يَخْتَفِ بِالتَّهَارِ او اد دخول اجازه فقط د ورځي سره خاص ده وَمَنْ سَرَقَ مِنَ الْمَسْجِدِ مَتَاعًا وَصَاحِبُهُ عِنْدَهُ او که ايو څوک له مسجد څخه سامان غلا کړي او د سامان مالک د سامان سره موجود اوي قُطِعَ نو ادا امام صاحب په نيزا د غله لاس پرېکول کيږي ا په هدايه کي فقط د امام صاحب مسلک او دليل ذکر سوي دی. د صاحبينو مسلک نه دي ذکر سوي. د صاحبينو قول دادی چي دهغه لاس به نه پرېکول کيږي. د صاحبينو قول راجح او مفتی به دی ا لَأَنَّهُ مُحَرَّزٌ بِالْحَافِظِ ادا صاحب دليل ا حُكْمٌ چي ادلته ادا سامان د نگران په ذريعه محفوظ دی اِنَّ الْمَسْجِدَ مَا بَنِيَ إِحْرَازُ الْأَمْوَالِ حُكْمٌ چي مسجد د مالونو د حفاظت لپاره نه جوړيږي فَلَمْ يَكُنِ الْمَالُ مُحَرَّزًا بِالْمَكَانِ لهذا هغه مال به د مکان په ذريعه محفوظ نه وي بِخِلَافِ الْحَتَّامِ وَالْبَيْتِ الَّذِي أُذِنَ لِلنَّاسِ فِي دُخُولِهِ په خلاف د حمام او د هغه خوني او کور اچي په هغه کي خلکو ته د داخلېدلو اجازه ورکول سوي وي حَيْثُ لَا يُقْطَعُ نو اله هغه څخه د غلا کولو په وجه ا به د غله لاس نه پرېکول کيږي لَأَنَّهُ بَنِيَ لِلْإِحْرَازِ حُكْمٌ چي دا ځايونه د احراز لپاره جوړيږي فَكَانَ الْمَكَانُ حَرِّزًا نو مکان به محرز وي فَلَا يُعْتَبَرُ الْإِحْرَازُ بِالْحَافِظِ نو په دې وجه به اهله ا احراز بالحافظ معتبر نه وي وَلَا قُطْعٌ عَلَى الضَّيْفِ إِذَا سَرَقَ وَمِنْ أَصَافِهِ او د مېلمه لاس به نه پرېکول کيږي کله چي مېلمه له هغه سړي څخه غلا وکړي چي دې يې مېلمه کړي وي ايعني کله چي مېلمه له کوربه څخه غلا وکړي ا لَأَنَّهُ الْبَيْتُ لَمْ يَنْتَقِ حَرِّزًا فِي حَقِّهِ حُكْمٌ د کوربه خونه او کور ا د مېلمه په حق کي محرز ځای نه دی لِيَكُونَ مَا دُونَهُ دُخُولُهُ حُكْمٌ چي مېلمه ته اجازه ورکول سوي ده هغه خوني ته په داخلېدلو کي وَلَا أَنَّهُ بِسَبْطِ أَهْلِ الدَّارِ او حُكْمٌ چي مېله د کورنۍ خلکو په درجه کي دی فَيَكُونُ فِعْلُهُ خِيَانَةً لَا سَرَقَةً نو دهغه فعل به خيانت وي. نه غلا.

اللغات: ﴿حَتَّامٌ﴾ د لمېدلو ځای (چي ډېر خلک ورځي او غسلونه پکښي کوي). ﴿اِخْتَلَّ﴾ د افتعال ماضي ده: عيب پکښي راتلل. خلل او کمي پيدا کېدل. ﴿حَوَانِيَتْ﴾ جمع د حَانُوت: د وکان. ﴿حَانَاتٌ﴾ جمع د حَانَ او حَانَةٌ ده: کاروانسرای (هغه غټ سرای کوم چي به په لويه لاره کي جوړ وو. او مسافرانو به پر او پکښي کوي). ﴿ضَيْفٌ﴾ مېلمه. جمع ضُيُوف.

تشرېح : مسئله : داده که یو سړي خپل سامان یو ځای ایښی وي او یو څوک هغه غلا کړي حال دا چې داسې (مالک) هلته موجود وي، نو د غله لاس به پرېکول کیږي؛ ځکه چې دامال د اُحد الحرزین یعنی د حافظ (مالک) په وجه محفوظ دی او د محرز مال غلا کول د قطع الید موجب دي. د دې په خلاف که یو څوک له حمام څخه یو شی غلا کړي یا له داسي کور څخه یو شی غلا کړي چې په هغه کې خلکو ته د تلور اتلو اجازه وي، نو په دې صورت کې به د غله لاس نه پرېکول کیږي. ځکه چې په حمام کې خو عادتاً د داخلېدلو اجازه وي او په کوم کور چې کې د داخلېدلو اجازه وي په هغه کې حقیقتاً د داخلېدلو اجازه وي. او په اجازه سره حرز او اِحراز ختمیږي نو ځکه به په دې صورتونو کې قطع الید نه واجبیږي. همدا حکم د تجارتی دوکان او د مسافرانو د سړای دی یعنی د دې ځایونو غلا هم د قطع موجب نه ده؛ ځکه چې په دې ځایونو کې هم په عامه توګه خلکو ته د داخلېدلو اجازه وي. لېکن د اجازې حکم په هغه صورت کې دی کله چې دورځي غلا سوې وي؛ ځکه چې اجازه د ورځي سره حاصل ده، لېکن که یو څوک د شپې په وخت کې له دې ځایونو څخه غلا وکړي نو د هغه لاس به پرېکول کیږي؛ ځکه چې دا ځایونه د اموالو د حفاظت لپاره جوړیږي. له مسجد څخه د غلا کولو مسئله واضحه ده (تشرېح ته ضرورت نه لري). او که مېلمه د کور به له کور څخه غلا وکړي نو د هغه لاس به هم نه پرېکول کیږي؛ ځکه چې د کور به کور ته مېلمه مآذون فی الدخول وي او مېلمه د کور به د کور فرد شمارل کیږي. نو په دې وجه د مېلمه فعل (غلا) خیانت دی. سرقه نه ده، او خیانت د قطع الید موجب نه دی.

له قطع الید څخه د خلاصېدلو ممکنه حیلې

وَمَنْ سَرَقَ سَرَقَةً فَلَمْ يُخْرِجْهَا مِنَ الدَّارِ او څوک چې یو سامان غلا کړي لېکن هغه له کور څخه نه وباسي لَمْ يَقْطَعْ نو د هغه لاس به نه پرېکول کیږي لِأَنَّ الدَّارَ كُلَّهَا حِرْزٌ وَاحِدٌ ځکه چې کور ټوله یو حرز دی ایښی کور ټوله دیوه محفوظ ځای په درجه کې دی ا فَلَائِدٌ مِنَ الْإِخْرَاجِ مِنْهَا نو په دې وجه له کور څخه د سامان ایستل ضروري دي وَلِأَنَّ الدَّارَ وَمَا فِيهَا فِي يَدِ صَاحِبِهَا مَعْفَى او ځکه چې کور او د کور سامان د معنی په اعتبار سره د صاحب الدار مالک ا په قبضه کې وي فَيَتَسَكَّنُ شُبْهَةً عَدَاهُ الْأَخْذُ نو د اخیستلو شبهه پیدا سوه فَإِنْ كَانَتْ دَاوْفِيهَا مَقَاصِدُ او که یو کور داسي وي چې په هغه کې څو جلا کوټې اخوني او یې ایښی هره خونه له بلې څخه جلا وي او هره خونه د جلا کس په ملکیت کې وي ا فَأَخْرَجَهَا مِنَ النُّصُورِ إِلَى صَحْنِ الدَّارِ او غل هغه سامان له یوې خونې

شخه د کور حویلی اغولي ا ته را وباسي قُطِعَ نو د هغه لاس به پرېکول کيږي لَأَنَّ كُلَّ مَقْصُورَةٍ
بِاعْتِبَارِ سَاكِنِهَا حِزًّا عَلَى حِدَةٍ ځکه چي هره خونه د خپل اوسېدونکي په اعتبار سره جلا حرز دی
وَأَنَّ أَعَارَ إِنْسَانٍ مِنْ أَهْلِ التَّقَاصِيرِ عَلَى مَقْصُورَةٍ فَتَسَرَّقَ مِنْهَا او که د دې خونو له خلکو شخه یو سړی
 پر یوې خونې چاپه ووهي او سامان ځني غلا کړي ایعني له یوې خونې شخه سامان چور کړي ا
قُطِعَ نو د هغه لاس به پرېکول کيږي لِبَيَّيْنَتَا د هغه دلیل په وجه کوم چي موږ بیان کړی وَإِذَا نَقَبَ
الْبَيْتَ الْبَيْتَ فَدَخَلَ وَأَخَذَ الْمَالَ وَتَاوَلَهُ آخَرَ حَارِجَ الْبَيْتِ او که چیري غل په خونه ایا کور ا کي سوری
 جوړ کړي او ور داخل سي او مال را واخلي او له خونې شخه دباندې بل چا ته دا سامان ورکړي فَلَا
قُطِعَ عَلَيْهِمَا نو پر دوی دواړو قطع الید نسته ایعني په دې صورت کي به د دواړو لاس نه پرېکول کيږي. د
 طرفینو رَحْمَتُ اللَّهِ په نېزا لَأَنَّ الْأَوَّلَ لَمْ يُوجَدَ مِنْهُ إِلَّا خَرَابٌ ځکه چي داو ل غل له طرفه ادباندې ا را ایستل
 موجود نه سو لَا عَرَضَ يَدٍ مُعْتَبَرَةٍ عَلَى الْمَالِ قَبْلَ خُرُوجِهِ ځکه چي داو ل غله تر راوتلو مخکي پر
 دې مال معتبره قبضه راغله ایعني دویم سړي قبضه پر وکړه. او داو ل له طرفه قبضه ثابت نه سوه وَالثَّانِي لَمْ
يُوجَدَ مِنْهُ هَتُّ الْحِزِّ او د دویم سړي له طرفه د حرز او حفاظت ا ماتول موجود نه سو فَلَمْ تَتَمَّ
السَّرَقَةُ مِنْ كُلِّ وَاحِدٍ لهذا دیوه له طرفه اهم اغلا پوره نه سوه وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ لَأَنَّ آخَرَ الدَّخِلِ يَدُهُ
وَنَازِلَهَا الْخَارِجُ او له امام ابو یوسف رَحْمَةُ اللَّهِ شخه روایت دی چي که داخل سوی غل خپل لاس اله
 خونې شخه ادباندې را وباسي او دباندې والا ته هغه سامان ورکړي فَالْقُطْعُ عَلَى الدَّخِلِ نو د داخل
 لاس به پرېکول کيږي وَأَنَّ أَدْخَلَ الْخَارِجُ يَدَهُ فَتَنَازَلَهَا مِنْ يَدِ الدَّخِلِ او که د دباندې والا خپل لاس
 اخوني ته ا دننه کړي او د داخل سوي غله د لاس شخه سامان واخلي فَعَلَيْهِمَا الْقُطْعُ نو پر دوی
 دواړو قطع الید سته وَهِيَ بِنَاءٌ عَلَى مَسْأَلَةٍ تَأْتِي بَعْدَ هَذَا إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى او دا مسئله پر بلي مسئلې
 مبني ده چي هغه به انشاء الله وروسته راسي وَأَنَّ الْقَائِلَ فِي الطَّرِيقِ وَخَرَجَ فَاتَّخَذَهُ او که داخل سوی غل
 سامان دباندې لاري ته راوغورځوي او بیار اووغي او سامان راواخلي قُطِعَ نو د هغه لاس به پرېکول

کیري وَقَالَ زُفَرٌ: لَا يَقْطَعُ أَوْ إِمَامُ زُفَرٍ رَحِمَهُ اللَّهُ فَرَمَائِي: چي دهغه لاس به نه پرېکول کیري اَنَّا
 اِنْقَاءً غَيْرُ مُوجِبٍ لِلْقَطْعِ ځکه چي لاري ته غورځول د قطع اليد واجبونکي نه دي کما لَوْ خَرَجَ وَلَمْ
 يَأْخُذْ لَکَ په هغه صورت کي اچي هم دهغه لاس نه پرېکول کیري (۱) کله چي هغه راووخې او
 سامان نه راوخلي وَكَذَا الْأَخْذُ مِنَ السَّكَّةِ (۲) او همدارنگه له کوڅې څخه اخیستل دي ایښي لکه
 په هغه صورت کي چي هم د غله لاس نه پرېکول کیري کله چي په کوڅه کي یو سامان پروت
 وي او هغه یې راوخلي اَکْمَالُ أَخْذِهِ غَيْرُهُ (۳) اولکه یو بل څوک چي سامان واخلي وَلَنَا أَنْ نَرَى
 حِيلَةً يَغْتَادُهَا السَّارِقُ زموږ دلیل دادی: چي لاري ته غورځول یوه حيله ده کوم چي دغه
 ده ایښي دا د غلو عادت دی چي دیو حیلې لپاره مال له خوني او کور څخه دباندې راغورځوي اَلتَّعَدُّرُ الْخُرُوجُ مَعَ
 السَّامِ ځکه چي اځيني وخت ا د سامان سره وتل مشکل وي أَوْ لِيَتَفَرَّغَ لِقِتَالِ صَاحِبِ الدَّارِ أَوْ
 لِلْفِرَارِ یا ا په دې حيله داسي کوي اچي د کور د مالک سره د جنګ کولو لپاره یا د اژر ا تبتهېدلو
 لپاره فارغ سي وَلَمْ تَعْتَزْ عَلَيْهِ يَدٌ مُعْتَبَرَةٌ اویا ا پر هغه سامان باندي یوه معتبره قبضه رانه سي
 ابلکي د بل چا تر قبضې مخکي هغه (راغورځونکي غل) قبضه پر وکړي اَفَاعْتَبَرَ الْكُلُّ فَعَلًا وَاحِدًا نو دا به یو
 فعل شمارل کیري او دا ټوله به د یوه غله کار شمارل کیري اَفَإِذَا خَرَجَ وَلَمْ يَأْخُذْ اوه که هغه اله خوني څخه ا
 راووخې او سامان نه راوخلي فَهُوَ مُضَيِّعٌ لِسَارِقٍ نو هغه د سامان ضائع کونکی سو. نه غلا کونکی.

اللغات: ﴿مَقْصُورَةٌ﴾ جمع د مَقْصُورَةٌ ده: علیحده کوټه (خونه). له نورو خونو څخه جلا خونه.
 جلا حجره. صاحب د معجم الفقهاء یې داسي تعریف کړی دی: غُرْفَةٌ خَاصَّةٌ مَفْتُوحَةٌ عَنِ الدَّارِ
 الدَّارِ وَأَعْلَى مِنْهَا (یعني هغه ځانګړې خونه کوم چي د کور له نورو خونو څخه جلا او لوړه وي). دلته
 له مقاصیر څخه مراد جلا. جلا خوني او کوټې دي. ﴿أَعَارَ﴾ د افعال ماضي ده: ژړیو کول. کول.
 (ناڅاپه حمله کول. چاپه وهل). مراد ځني چورول دي. ﴿نَقَبَ﴾ د نصر ماضي ده: په دېوان کي
 سوری جوړول (چي پخوا به سارقینو همداسي غلا کول). ﴿نَاوَلَهَا﴾ د ناول ماضي ده: ورکول
 (إعطاء). دا هغه "ورکولو" ته وایي چي لاس ور اوږد کړي او ورېې کړي (مصرع الزمان). ﴿هَشَكَ﴾ د

ضرب مصدر دی: بې حرمتي کول، پرده خیرل، پایماله کول، (تر پښو لاندې کول). ﴿الْقَاه﴾ د افعال ماضي ده: غورځول، ﴿سِکَّة﴾ کوڅه (گلی)، ﴿سُرَّاق﴾ جمع د سارق ده: غله. **تشریح:** په دې عبارت کې څلور (۴) مسئلې ذکر سوي دي:

(۱)... که یو سړی له یو کور څخه سامان غلا کړي خو له هغه کور څخه سامان نه راوباسي (او په همدې حالت کې ونیول سي)، نو دهغه لاس به نه پرېکول کیږي؛ ځکه چې ټوله کور د حرز په حق کې یو دی (او ټوله کور دیوه حرز درجه لري)، لهندا تر څو چې سامان په کور کې وي تر هغه وخته پورې به حرز باقي وي او د غلانه کولو شبهه به باقي وي، او په شېهي سره حد (قطع الید) ساقطیږي. (۲)... او که په یو کور کې ډېرې علیحده خونې او کوټې وي، او غل له یوې خونې څخه مال راوباسي او د کور حویلی ته یې راوړسوي (او په همدې حالت کې ونیول سي)، نو دهغه لاس به پرېکول کیږي، ځکه چې هر خونه د خپلو اوسېدونکي په اعتبار سره مستقل حرز دی. لهندا له یوې خونې څخه مال را ایستونکي به غل او سارق وي که څه هم هغه د مال له کور څخه نه وېاسي. (۳)... او که په دې خونو کې یوې خونې والا پر بلي خونې چا په ووهي او مال ځني غلا کړي نو دهغه لاس به پرېکول کیږي؛ ځکه چې هره خونه جلا او مستقل حرز دی.

(۴)... که غل د یو چا په کور یا خونه کې سوري جوړ کړي او بیا کور ته ننوځي او مال راواخلي اوله کور څخه دباندې یې د بل غله په قبضه کې ورکړي، نو په دې صورت کې به دیوه غل لاس هم نه پرېکول کیږي (نه د داخل او نه د خارج)، ځکه چې داوړ (داخل) غله له طرفه اخراج ثابت نه سو یعنې داخل سوي غله د مال له کور څخه نه دي را ایستلي، او د دویم غله (کوم چې دباندې مال اخیستی دی دهغه) له طرفه د حرز او حفاظت ماتول ثابت نه سو، ځکه چې هغه دباندې مال اخیستی دی او له محرز او محفوظ ځای څخه یې نه دي اخیستی، لهندا دیوه له طرفه هم سرقه پوره او کامله نه سوه، نو ځکه به دیوه لاس هم نه پرېکول کیږي.

په دې سلسله کې له امام ابویوسف رَحْمَةُ اللهِ څخه یو روایت دای چې که داخل سوی غل خپل لاس راوباسي او دباندې والا ته مال ورکړي، نو ورکونکي به حقیقتاً غل وي (ځکه چې هغه له حرز څخه سامان راویستی) نو ځکه به دهغه لاس پرېکول کیږي، او که دباندې والا غل لاس ورننه کړي اوله داخل غله څخه سامان واخلي نو هغه به هم غل وي او داخل به هم غل وي او د دواړو لاس به پرېکول کیږي. د دې مسئلې نور تفصیل به إنشاء الله وروسته په بله مسئله کې ذکر سي.

او که یو څوک کور ته ننوځي او له کور څخه دباندې سامان راوغورځوي بیا خالي لاس راووځي او سامان را پورته کړي، نو زموږ په نېز به دهغه لاس پرېکول کیږي، لېکن دامام زفر رَحْمَةُ اللهِ په نېز به د

هغه لاس نه پرېکول کيږي؛ دامام زفر دليل دادی چي سرقه د حد موجب ده. نه إلقاء او رمی؛ لهذا
 څرنگه چي په هغه صورت کي دغله لاس نه پرېکول کيږي ① کله چي له کور څخه سامان را
 وغورځوي او بيا يې نه راواخلي ② يا کله چي هغه په کوڅه کي اېښول سوی سامان راواخلي. ③
 يا دا چي کوڅې او لاري ته مال راوغورځوي او بيا يې بل څوک واخلي. نو څرنگه چي په دې ټولو
 صورتونو کي دغله لاس نه پرېکول کيږي. همداسي به په دې مسئله کي هم دهغه لاس نه پرېکول
 کيږي.

زموږ دليل حاصل دادی چي موږ هم فقط إلقاء د حد موجب نه منو بلکي اخذ بعد الإلقاء د حد
 موجب منو. او دا خو دغلو (سارقينو) عادت وي چي هغوی له کور څخه سامان دباندې راوغورځوي د
 دې لپاره چي که د مالک سره د جنگ کولو نوبت راسي نو دهغه سره به په اطمینان او فراغت سره جنگ
 وکړي يا د دې لپاره چي ژر له کور څخه راوځي او بيا سامان راواخلي او په تېښته بريالی سي. لهذا
 کله چي هغه د کور څخه راوځي او سامان راپورته کړي نو "د سامان راوغورځول" او "بياد سامان را
 پورته کول" به ټوله يو او متحد فعل شمارل کيږي (يعني ټوله به د يوه سرې کار شمارل کيږي. ځکه
 چي تر راوغورځولو وروسته بل چا پر سامان قبضه نه وکړه). نو ځکه به دهغه لاس پرېکول کيږي.

فإذا خرج ولم يأخذ الخ: په دې سره امام زفر ته جواب ورکوي. هغه وفرمايل "چي که غل سامان را
 وغورځوي او بيا يې نه راواخلي نو دهغه لاس نه پرېکول کيږي. همداسي به په دې مسئله کي هم نه
 پرېکول کيږي". نو دهغه جواب ورکوي چي په دې صورت کي خو بالکل پر هغه دغله او سارق
 تعريف نه صادقېږي. بلکي دا خو د سامان ضائع کول دي نو په دې وجه دهغه نه پرېکول کيږي. لهذا
 دامام زفر قياس صحيح نه دی.

له قطع اليد څخه د خلاصېدلو ممکنه حيلې

قَالَ: وَكَذَلِكَ إِنْ حَمَلَهُ عَلَى حِمَارٍ فَسَاقَهُ وَأَخْرَجَهُ فرمايي: همدارنگه که هغه سامان پر خره باندي بار
 کړي او خر و شري ايعني را روان يې کړي او له کور څخه ا يې وباسي انو هم به دهغه لاس پرېکول
 کيږي | إِنْ سَيَّرَهُ مُضَافًا إِلَيْهِ لِسَوْقِهِ ځکه چي د شړلو او روانولو په وجه د خره تلل دهغه اساتقا
 و طرف ته منسوب دي وَإِذَا دَخَلَ الْحِمْلُ جَمَاعَةً او که يو څو خلک يو محفوظ ځای ته داخل سي
 فَتَمَلُّ بِعَضُفِهِمُ الْأَخْذُ او په دوی کي يو سړی د مال اخيستلو ذمه واري واخلي ايعني په دوی کي يو
 سړی مال راواخلي | قُطِعُوا جَمِيعًا نو د ټولو لاسونه به پرېکول کيږي قَالَ الْعَبْدُ الضَّعِيفُ: هَذَا

اِسْتَحْسَانًا نَاتُوَانَه بِنْدَه وَايِي: چي دا حکم استحساناً دى وَالْقِيَاسُ: اَنْ يُقَطَعَ الْحَامِلُ وَحْدَهُ او قِيَاسِ
 دای: چي یوازي درا اخیستونکي لاس پرېکول سي وَهُوَ قَوْلُ زُفَرٍ او همدا امام زفر رَحِمَهُ الله قول
 دى اِنَّ الْاِخْرَاجَ وَجَدَ مِنْهُ حُكْمٌ چي د مال ارا اخیستل او ارا ایستل دهغه له طرفه ثابت سو فَتَبَتِ
 الشَّرْقَةُ بِهِ لِهَذَا غَلَا هُمْ په هغه سره پوره سوه وَلَنَا: اَنَّ الْاِخْرَاجَ مِنَ الْكُلِّ مَعْنَى زَمْرٍ د لیل دای:
 چي د معنی په اعتبار سره د هریوه له طرفه را ایستل ثابت دي لِلْبُعَاوَةِ د تعاون کولو په وجه
 ایعني حُكْمٌ چي په داسي جماعتي سرقه کي ټوله تعاون سره کوي اِكْبَانِ الشَّرْقَةِ الْكُبْرَى لکه په
 ډاکه ماري کي اچي کيږي ا وَهَذَا اِنَّ الْبُعَاوَةَ فِيمَا بَيْنَهُمْ اَنْ يَحِلَّ الْبَعْضُ الْمَتَاعَ او دا حُكْمٌ چي د غلو
 عادت داوي چي یو غل سامان پورته کوي وَيَتَشَرَّرُ الْبَاقُونَ لِلدَّفْعِ او پاته غله د مقابلې لپاره تیار
 اوسي فَلَوْ اَمْتَنَعَ الْقَطْعُ لَأَدَّى إِلَى سَدِّ بَابِ الْحَدِّ نو که چیري اله دوی څخه اقطع الید منع سي نو دا به
 د "حد" د دروازي بندولو سبب جوړ سي ایعني که چیري پاته غله وبخښل سي او حد (قطع الید) پر جاري
 نه کړی سي، نو په دې سره به د حد دروازه بنده سي ا قَالَ: وَمَنْ نَقَبَ الْبَيْتَ وَأَدْخَلَ يَدَهُ فِيهِ وَأَخَذَ شَيْئًا
 فرمایي: او څوک چي په خونه کي سوری جوړ کړي او خوني ته لاس ور دننه کړي او یو شی را
 واخلي لَمْ يُقَطَعْ نو دهغه لاس به نه پرېکول کيږي وَعَنْ ابْنِ يُونُسَ فِي الْإِمْلَاءِ: اَنَّهُ يُقَطَعُ او په اِمْلاءِ
 اأَمَالِي ا کي له امام ابویوسف رَحِمَهُ الله څخه روایت سوی دی: چي دهغه لاس به پرېکول کيږي
 لِأَنَّهُ أَخْرَجَ الْمَالَ مِنَ الْحِزْ حُكْمٌ چي هغه له محفوظ خای څخه مال را ویستی وَهُوَ الْمَقْصُودُ او همدا
 مقصود دي فَلَا يُشْتَرَطُ الدُّخُولُ فِيهِ لِهَذَا خُونِي ته به د داخلېدلو شرط نه لگول کيږي کَمَا إِذَا أَدْخَلَ
 يَدَهُ فِي صُنْدُوقِ الصَّيْقِ لکه یو څوک چي د صراف صندوق ته لاس ور دننه کړي فَأَخْرَجَ الْغَطْرِيْنَ او
 غطريني درهم را وباسي وَلَنَا: اَنَّ هُنَاكَ الْحِزَّ يُشْتَرَطُ فِيهِ الْكَمَالُ زَمْرٍ د لیل دای: چي په پوره
 توگه د حرز ماتول او په حرز ننوتول ا شرط دی تَحَرُّزًا عَنْ شُبْهَةِ الْعَدَمِ وَالْكَمَالُ فِي الدُّخُولِ د دې
 لپاره چي "د حرز د نشتوالي" او "په کامله توگه دنه داخلوالي" له شېهي څخه ځان وساتل سي
 ایعني دا دوی شېهي پیدانه سي. حُكْمٌ چي په شېهي سره حد ساقطیږي ا وَقَدْ اُمْكِنَ اِعْتِبَارُهُ او د
 هغه معتبر گرځول ممکن ا هم ا دي وَالدُّخُولُ هُوَ الْبُعَاوَةُ او همدا داخلوالی ا داخلېدل ا معتاد دي

بِخِلَافِ الْفُنْدُوقِ لِأَنَّ الْهُنْكَانَ فِيهِ إِذْ خَالَ الْيَدَ دُونَ الدُّخُولِ بِهِ خِلَافَ دُخُولِ. ځكه چي په هغه كي ا فقط لاس دننه كول ممكن دي او داخلېدل ممكن نه دي وَبِخِلَافِ مَا تَقَدَّمَ مِنْ حَبْلِ الْبَغْلِ الْبَتَاءُ او په خلاف د يوه سړي د سامان را اخيستلو كوم چي اخه | مخكي تهر سو بِأَنَّ ذَلِكَ هُوَ الْبُعْتَادُ ځكه چي | د جماعت په غلا كي | همدا طريقه معتاده وي.

اللغات: ﴿سَاقَه﴾ د نصر ماضي ده: هڅه كول، شړل (په ډنډه سره د حيوان شړل او راوټول). **﴿سَيَّرَ﴾** د ضرب مصدر دی: تلل، تگ كول، مزل كول. **﴿تَوَلَّى﴾** د تفعل ماضي ده: ډمه واري اخيستل. **﴿حَامِلٌ﴾** د ضرب اسم فاعل دی: پورته كونكى، اخيستونكى. **﴿يَتَشَمَّرُ﴾** د تفعل مضارع ده: لستونې رانغبتل، مراد ځني تيار او چمتو او سپېدل دي. **﴿دَفَعَ﴾** د فتح مصدر دی: ليري كول (ايسته كول)، مقابله كول. **﴿صَبَّرَ﴾** صراف، دروېو بدلونكى (وټه كونكى). **﴿غَطَّرَ﴾** د دراهمويو غوره قسم دی. **﴿هَتَكَ﴾** د ضرب مصدر دی: بې حرمتي كول، پايماله كول. (ختمول او ماتول). **﴿تَحَرَّزَ﴾** د تفعل مصدر دی: ځان ساتل، پرېز كول.

تشرېح: دا مسئلې هم د مخكنۍ مسئلو سره تعلق لري. حاصل يې دا دی كه غل يو كور ته داخل سي او له كور څخه سامان پر خړه رابار كړي او خړ راوان كړي او له كور څخه يې راوباسي. نو سائق او مخرج به ضامن (يعني دهغه لاس به پرېكول كيږي). ځكه چي د خړه تلل او روانېدل د سائق و طرف ته منسوب دي او عموماً ځيني خړه اموخته وي او دخپل مالک كور پېژني او سامان هغه ته رسوي.

كه يو جماعت (يعني يو څو خلگ) د غلا كولو په نيت يو محفوظ ځای ته ولاړ سي. لېكن په دوی كي فقط يو سړی مال غلا كړي، نو هم به استحساناً د ټولو لاسونه پرېكول كيږي. همدا زموږ قول دی. لېكن قياساً به فقط د مال اخيستونكى لاس پرېكول كيږي. همدا د امام زفر رَحْمَةُ اللهِ قَوْلُ دى: د دې دليل دا دی چي غلا فقط په حامل (اخيستونكي) سره كامله او ثابته سوه. لهدا فقط دهغه ته به سزا ور كول كيږي. زموږ دليل دا دی چي د معنی او مقصد په اعتبار سره دغه ټوله خلگ په غلا كي شريكان دي او د ټولو له طرفه اخراج ثابت دی لكه څرنگه چي په ډاكه ماری كي همداسي كيږي. او دا ځكه چي د غلو دا عادت وي چي په دوی كي يو او دوه غله سامان باسي او پاته غله د دې لپاره ملا تړلي او چمتو اووسي چي كه د كور يا د محلې خلگ را خبر سي نو دهغه سره به مقابله كوو. اوس ښكاره

خبره ده چي که فقط پر حامل او اخیستونکي باندي حد جاري کړی سی او پاته غله وبخښل سی نو د حد دروازه به بنده سی او د کوچنۍ غلا پر ځای به غټي غلاوي شروع سی. لهدا داسي پیښود منځنيو لپاره به استحساناً د ټولو لاسونه پر پکول کیږي.

ومن نقب الخ: مسئله داده که غل په یو کور کي سوری جوړ کړی او کور ته داخل نه سی بلکي له دباندې څخه لاس ورننه وکړي او سامان راغلا کړی. نو دهغه لاس به نه پر پکول کیږي. لېکن په أمالي کي د امام ابو یوسف رَحْمَةُ اللهِ يوروايت دادی چي دهغه لاس به پر پکول کیږي: ځکه چي هغه له محفوظ ځای يعني له "کور" څخه مال غلا کړی دی. او همدا خبره د حد موجب ده. لهدا بېله وجهي به کور ته داخلېدل او ننوتل نه شرط کیږي. او د مسئله داسي ده لکه یو سړی چي د صراف صندوق ته لاس دننه کړي او درهم ځني غلا کړي. نو په هغه صورت کي له دخول څخه بغير هم حد واجیږي. همداسي به دلته هم له دخول څخه بغير حد واجیږي.

د ظاهر روایت دلیل دادی چي د حد او قطع الید د واجبېدلو لپاره په پوره توگه د محفوظ ځای ختمول (هتک الحرز) او په کامله توگه په هغه کي غلا ثابتېدل شرط دي. ددې لپاره چي داشبهه ختمه سی چي هغه له محفوظ ځای څخه غلا کړي نه ده یا په پوره توگه هلته داخل سوی نه دی او په کور. خونه او داسي نورو کي د دخول اعتبار کول ممکن دي. ځکه چي عموماً غل کور ته داخلېږي او په کور کي دننه غلا کوي. لهدا دلته به هم د قطع الید لپاره دخول فی البیت شرط گرځول کیږي. او څرنکه چي دلته دخول نسته نو ځکه به دا غلا د حد موجب نه وي.

او د امام ابو یوسف رَحْمَةُ اللهِ قیاس صحیح نه دی (يعني د مسئله د صندوق پر مسئله باندي قیاسول صحیح نه دي). ځکه چي په صندوق کي عموماً او واقعاً لاس دننه کیږي او په هغه کي څوک داخلېدای نه سی. لهدا "غير ممکن فيه الدخول" پر "ممكن فيه الدخول" باندي قیاسول څرنکه صحیح دي !!! همدارنگه په صندوق کي د هتک الحرز کاملوالی هم شرط نه دی. بلکي دلته د قطع الید د واجبېدلو لپاره فقط د هتک ثابتېدل کافي دي.

وبخلاف ما تقدم من حمل البعض الخ: دا جمله دیو اعتراض جواب دی. اعتراض دادی چي که یو جماعت (دېر خلگ) یو کور ته دننه سی نو هلته هم د هتک الحرز د کاملوالي شرط لگول پکار دي او هلته کاملوالي دا دی چي د جماعت هر سړی سامان راواخلي لهدا فقط دیو سړي په را اخیستلو سره د جماعت د خلگو لاسونه پر پکول پکار نه دي. نو ددې جواب ورکوي چي د جماعت د غلو عادت همداوي چي په دوی کي یو غل سامان را اخلي او پاته غله د مقابلې لپاره چمتو اووسي. نو په دې وجه هلته د کمال (کاملوالي) شرط نه لگول کیږي. بلکي دیو سړي د سامان را اخیستلو په وجه به د ټولو لاسونه پر پکول کیږي.

له هميانی (تېلی)، بټوه او جبب څخه د غلا کولو بیان

قَالَ: وَإِنْ طَرَفًا غَارَجَةً مِنَ الْكُمِّ فَرَمَائِي: او كه غل داسي هميانی پرېکړي اغچي کړي اکوم چي د لوستوني څخه دباندې وي لَمْ يَقْطَعْ نو د هغه لاس به نه پرېکول کيږي وَإِنْ أَدْخَلَ يَدَهُ فِي الْكُمِّ او که هغه لستوني ته لاس دننه کړي او هميانی پرېکړي يَقْطَعْ نو د هغه لاس به پرېکول کيږي لَنْ يَرَى الْوُجْهَ الْأَوَّلَ الرِّبَاطَ مِنْ خَارِجٍ ځکه چي په اول صورت کي به اد هميانی اربنکی دباندې وي فَبِالطَّرِيقِ يَتَحَقَّقُ الْأَخْذُ مِنَ الظَّاهِرِ نو په پرېکولو سره به له ظاهر ادباندې اڅخه اخيستل ثابت سي فَلَا يُوجَدُ هُنَاكَ الْحِرْزُ لهذا د محفوظه ځای ختمول به موجود نه سي وَفِي الشَّانِ الرِّبَاطَ مِنْ دَاخِلٍ او په دويم صورت کي به اد هميانی اربنکی دننه وي فَبِالطَّرِيقِ يَتَحَقَّقُ الْأَخْذُ مِنَ الْحِرْزِ وَهُوَ الْكُمُّ نو په پرېکولو سره به له حرز څخه يعني دلستوني څخه اخيستل ثابت سي وَلَوْ كَانَ مَكَانَ الطَّرِيقِ حُلُّ الرِّبَاطِ ثُمَّ الْأَخْذُ او که د پرېکولو پر ځای دربنکی خلاصول واقع سي بيا واخيستل سي ايعني که غل د پرېکولو او غچي کولو پر ځای د هميانی ربنکی خلاصه کړي بيا له هغې څخه مال را واخلي اِنْ فِي الْوُجْهَيْنِ يَنْعَكِسُ الْجَوَابُ نو په دواړو صورتونو کي به حکم برعکس اچي کيږي لِانْعِكَاسِ الْعِدَّةِ ځکه چي علت برعکس سو وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ: أَنَّهُ يَقْطَعُ عَلَى كُلِّ حَالٍ او له امام ابو يوسف رَجَمَهُ اللهُ څخه روايت سوی دی: چي په هر حال کي به د هغه لاس پرېکول کيږي لِأَنَّهُ مُحَرَّرٌ إِمَّا بِالْكُمِّ أَوْ بِصَاحِبِهِ ځکه چي هغه مال يا دلستوني په وجه يا دلوستوني د خاوند مالک ا په وجه محفوظ دی قُلْنَا: الْحِرْزُ هُوَ الْكُمُّ موږ وايو: چي حرز خو افقط الستوني دی لِأَنَّهُ يَعْتَمِدُ ځکه چي مالک پر هغه اعتماد کوي وَإِنَّا قَضَيْنَا قِطْعُ الْمَسَافَةِ أَوْ الْإِسْتِرَاحَةِ او د هغه قصد خو افقط اسفر کول دي يا آرام کول دي انه حفاظت کول ا فَاشْبَهَ الْجَوَالِقَ نو دا د گوني او جوالا سره مشابه سو وَإِنْ سَرَقَ مِنَ الْقِطَارِ بَعِيدًا أَوْ حَمَلًا او که ايو څوک ا د اوسنانو له قطار څخه يو اوښ يا د اوښ بار غلا کړي لَمْ يَقْطَعْ نو د هغه لاس به نه پرېکول کيږي لِأَنَّهُ لَيْسَ بِحِرْزٍ مَقْصُودًا ځکه چي دا محرز مقصود نه دی فَيَشْتَكِنُ شُبْهَةَ الْعَدَمِ نو د احرارز د نشتوالي شبهه پيدا سوه وَهَذَا يَكُنِ السَّائِقُ وَالْقَائِدُ وَالرَّاكِبُ

يُقَصِّدُونَ قَطْعَ السَّافَةِ وَنَقْلَ الْأُمْتَعَةِ دُونَ الْحِفْظِ أَوْ دَا حَكَمَ حَكَمَ دِي چي اد اوبښانوا شپونکی اروانونکی او او مخته تلونکی اکشونکی او سپرېدونکی د مسافې د پرېکولو او د سامان د نقل کولو اراده کوي. نه د حفاظت کولو حَتَّى لَوْ كَانَ مَعَ الْأَحْصَالِ مَنْ يَتَّبِعُهَا لِلْحِفْظِ تر دې که د بارونو او سامانونو د حفاظت لپاره يو څوک تر شا په پسې وي قَالُوا: يُقْطَعُ نَوْشَائِخُ فَرْمَايِي: چي ا په دې صورت کي به د غله لاس پرېکول کيږي وَإِنْ شَقَّ الْحِثْلُ وَأَخَذَ مِنْهُ او که غل بار او غوټه اخيري کړي او له هغه څخه سامان راواخلي قُطِعَ نو د غله لاس به پرېکول کيږي لِأَنَّ الْجَوَالِقَ فِي مِثْلِ هَذَا حِرْزٌ حَكَمَ چي په دې صورت کي گوني. د محفوظ ځای حيثيت لري لِأَنَّهُ يُقْصَدُ بَوَضْعِ الْأُمْتَعَةِ فِيهِ صِبَاتَهَا كَالْكَمِّ حکه چي په جوال او گوني ا کي د سامان په ايښولو سره د سامان د حفاظت نيت کيږي اچي زما سامان محفوظ سي، لکه په لستونې کي اچي د هميانې په ايښولو سره د هميانې د حفاظت نيت کيږي اَفُوجِدَ الْأَخْذُ مِنَ الْحِرْزِ لهذا ادلته له محفوظ ځای څخه اخيستل ثابت سو فَيُقْطَعُ نو حکه به د غله لاس پرېکول کيږي.

اللغات: ﴿طَرَفٌ﴾ د نصر ماضي ده: پرېکول، کاټول (غچي کول)، ﴿صُرَّةٌ﴾ ټېلې، خلته. مراد ځني د پيسو ټېلې ده چي هغه ته هميانې وايي (او په اوس وخت کي بټوه ورته وايي. خوبټوه په جوړ او طرز کي له هميانې څخه جلاده، حکه چي هميانې به د ختلې په څير جوړېده او دهغې خوله به په رښکۍ سره بندېده)، ﴿رِبَاطٌ﴾ هغه رښکۍ ا ورسۍ چي بل شی په تړل کيږي. ځينو د دې معنی په "بخۍ" سره کړې ده، حکه چي په بخۍ سره هم د ټوکر يوه حصه د بلي حصې سره تړل کيږي او گڼدل کيږي. ﴿حَلَقٌ﴾ خلاصول (غوټه خلاصول)، ﴿جَوَالِقٌ﴾ او جَوَالِق: جوال، گوني، بوري (بوجۍ)، جمع: جَوَالِقُ، ﴿سَائِقٌ﴾ له شا څخه د حيوان شپونکی، هښه کونکی، ﴿قَائِدٌ﴾ د مخ له طرفه د حيوان کشونکی، ﴿أُمْتَعَةٌ﴾ جمع د مَتَاعْ ده: سامانونه.

تشریح: مسئله: داده که يو چا په خپل لستونې کي هميانې (د پيسو ټېلې) تړلې وي او هميانې د لستونې څخه دباندې وي، نو له داسي هميانې څخه غلا کول د حد موجب نه دي: حکه کله چي هميانې دباندې وي نو دهغې رښکۍ (او بخۍ) به هم دباندې وي، او دهغې پرېکونکي او اخيستونکي به له دباندې څخه اخيستونکي شمارل کيږي، او له دباندې خوا څخه (د مال) په اخيستلو کي احرارز نسته (حکه چي د لستونې دباندې طرف محرز مکان نه دی)، نو په دې وجه دا

صورت د حد موجب نه دی. ها! که چیري همیانی په لستوني کي دننه وي او غل لستوني ته لاس ور دننه کړي او پیسې ځني راواخلي نو څرنگه چي په دې صورت کي له محرز مکان يعني د لستوني څخه پیسې اخیستل سوي دي. نو ځکه به دا "اخیستل" د حد موجب وي.

ولوکان مکان الطر (الخ): دې عبارت په توجه سره گورئ! حاصل یې دادی: ① که همیانی په لستوني کي دننه وي او د باندني لخوا (پر لستوني) دهغې رښکۍ غوټه سوی وي (يعني د باندني لخوا دهغې رښکۍ ته غوټه ورکول سوې وي او تړل سوې وي)، او غل هغه رښکۍ خلاصه کړي نو همیانی خو په لستوني کي دننه ده. بیا غل لستوني ته لاس وردننه کړي او پیسې ځني راواخلي. نو څرنگه چي هغه دلته له محرز مقام څخه پیسې را اخیستي دي. نو ځکه به دا "اخیستل" د حد موجب وي او دهغه لاس به پرېکول کیږي. ② دویم صورت دادی چي که همیانی د باندني لخوا پر لستوني پرته وي او په لستوني کي دننه دهغې رښکۍ ته غوټه ورکول سوې وي. او غل لستوني ته لاس وردننه کړي او رښکۍ خلاصه کړي او پیسې ځني راواخلي. نو څرنگه چي په دې صورت کي همیانی د باندني ده او غله له باندني همیانی څخه پیسې را اخیستي دي. نو هغه گواکي له محرز مقام څخه پیسې نه دي اخیستي. نو ځکه به دا "اخیستل" د حد موجب نه وي او دهغه لاس به نه پرېکول کیږي. (ینعکس الجواب لانعکاس العلة: د دې جملې مطلب هماغه دی کوم چي موږ اوس پورته بیان کړی).

وعن أبي يوسف (الخ): امام ابو یوسف رحمه الله فرمایي چي په هر حال کي به دهغه لاس پرېکول کیږي. برابره ده همیانی د لستوني څخه د باندني وي یا په لستوني کي دننه وي. ځکه چي لستونی هم محرز دی. او مالک هم محرز دی يعني که چیري مال او همیانی د لستوني څخه د باندني وي نو په دې صورت کي هغه په مالک سره محرز او محفوظ وي. نو ځکه به په هر حال کي د غله لاس پرېکول کیږي.

زموږ له طرفه جواب دادی چي دلته حرز او أحرار فقط په لستوني سره حاصل دی: ځکه چي انسان په لستوني کي د همیانی په ایښولو سره مطمئن سي او پر لستوني اعتماد وکړي. او بذات خود دهغه (انسان) نیت د حفاظت کولو نه وي. بلکي دهغه مقصد خوښ سفر کول وي یا آرام کول وي (او د مال په حفاظت کي هغه پر لستوني اعتماد وکړي). لهذا په لستوني کي مال او همیانی ایښول په

گوئی کی د مال اینبولو سره مشابہ سو، یعنی څرنگه چي د گونی مال فقط په گونی سره محرز شمارل کیږي همداسي به په لستونې کی اینبول سوی مال فقط په لستونې سره محرز شمارل کیږي.

وان سراق من القطار (الخ): مسئله داده که داوښانو قطار روان وي او يو سړی له هغه څخه يو اوښ غلا کړي يا له يوه اوښ څخه بار غلا کړي نو د هغه لاس به نه پرېکول کيږي؛ ځکه چي د قطار په توگه د اوښانو په بېولو سره مقصود داوښانو حفاظت نه وي. بلکي له تيت پرک کېدلو او له ور کېدلو څخه د اوښانو ساتل مقصود وي. لهذا په دې غلا کي د اِحراز د نشتوالي (عدم حفاظت) شبهه پيدا سوه. او په شېهي سره حد ساقطیږي. ها! که د دې اوښانو تر شايو محافظ او نگران هم روان وي. نو د هغه په وجه به اِحراز ثابتیږي او بيا به داوښ يا بار غلا کول د حد موجب وی.

او که یو څوک پر اوښ ترل سوې غوټه یا ګونۍ څیري کړي او له هغه څخه سامان غلا کړي نو د هغه لاس به پرېکول کیږي: ځکه چي په داسي غوټي او ګونۍ سره اِحراز ثابتیږي او په هغې کي د حفاظت په نیت سره سامان ایښول کیږي.

له نا محفوظه خای خخه دیو چا سامان غلا کول

وَإِنْ سَمِعَ جَوَالِقًا فِيهِ مَتَاعٌ وَصَاحِبُهُ يَحْفَظُهُ أَوْ نَأْتَمُّ عَلَيْهِ أَوْ كَهْ يَوْشُوكَ أَدَاسِي گُونی. غلا کړي چي په هغې کي سامان موجود وي او د گونۍ مالک د هغې حفاظت کوي يا پر هغې بیده وي قُطَمَ نو د غله لاس به پرېکول کيږي وَ مَعْنَاهُ: إِنْ كَانَ الْجَوَالِقُ فِي مَوْضِعٍ هُوَ لَيْسَ بِحَرْزٍ كَالطَّرِيقِ وَنَحْوِهِ د دې مطلب دا دی: چي گونۍ په داسي ځای کي وي چي هغه محرز او محفوظ ځای نه وي، لکه لاره او داسي نور حَتَّى يَكُونَ مُحَرَّزًا بِصَاحِبِهِ تر دې چي هغه سامان ا گونۍ ا د مالک په ذریعه محرز وگرځي لِيَكُونَ مَتَصِدًّا لِحِفْظِهِ ځکه چي مالک د هغې د حفاظت لپاره تیار او وچمتو وي وَ هَذَا الرَّقُّ الْمُبْتَغَرُّ هُوَ الْحِفْظُ الْمُبْتَغَادُ او دا حکم ا ځکه دی چي معتاد حفاظت کول او معتاد ساتل ا معتبر دي وَالْجُلُوسُ عِنْدَهُ وَ التَّوَمُّ عَلَيْهِ يُعَدُّ حِفْظًا عَادَةً او د سامان سره انژدې ا کښېنستل يا پر هغه بیدېدل د عرف په اعتبار سره حفاظت او ساتل ا شمارل کيږي وَ كَذَا التَّوَمُّ بِقُرْبٍ مِنْهُ همدارنگه د سامان سره نژدې بیدېدل اهم ا حفاظت دی عَلَى مَا اخْتَرْنَاهُ مِنْ قَبْلُ لکه مخکي چي موږ دا ا قول اختیار کړی وَ ذَكَرَ فِي بَعْضِ السُّبُحِ: وَصَاحِبُهُ نَأْتَمُّ عَلَيْهِ أَوْ حَيْثُ يَكُونُ حَافِظًا لَهُ او د جامع صغیر په ځیني نسخو کي

اداسي اذكر سوي دي: وصاحبه نائم عليه أو حيث يكون حافظًا له وَهَذَا يُؤَكِّدُ مَا قَدْ مَنَّا مِنْ الْقَوْلِ الْمُخْتَارِ أَوْ دَا قَوْلِ زَمُورٍ دَمَخْنِي مَخْتَارِ كَرِي سوي قول تائيد كوي.

اللغات: ﴿جَوَالِق﴾ أو جَوَالِق: جوال، گونی، بوری، جمع: جَوَالِق. ﴿مُتَوَصِّد﴾ د تفعل اسم فاعل دی. تَرَصَّدَ يَتَرَصَّدُ تَرَصَّدًا: په کمین کي کښېنستل، تیار او سپېدل، ﴿يُعَدُّ﴾ دنصر مضارع مجهول ده: شمارل، گڼل.

تشریح: مسئله: داده که یو څوک داسي جوال او گونی غلا کړي چي په هغې کي سامان وي حالدا چي مالک د گونی حفاظت کوي یا پر هغې بیده وي او هغه گونی بذات خود محرز نه وي بلکي په سرک او لاره کي پرته وي لېکن د گونی مالک دهغې حفاظت ته تیار او ملا ترلی وي. نو په دې صورت کي به دغله لاس پرېکول کيږي؛ ځکه چي دا گونی محرز بصاحبه ده، ځکه چي دسامان سره کښېنستل یا پر سامان بیدېدل عرفاً په حفاظت کي داخل دي. لهذا دلته سارق محرز مال غلا کړي دی او دا حد (قطع الید) موجب دي.

وذكر في بعض النسخ: فرمائي چي دجامع صغير په عيني نسخو کي له وَصَاحِبُهُ يَحْفَظُهُ أَوْ نَائِمٌ عَلَيْهِ شَخْهُ وَرُوسَتَهُ أَوْ حَيْثُ يَكُونُ حَافِظًا لَهُ هُم اِضَافَه سوي دي، او دا اِضَافَه موبد ته دارا نيسي چي د خوب په حالت کي هم مالک محافظ او ساتونکی (نگران) شمارل کيږي او په دې اِضَافَه سره دهغه قول تائيد هم کيږي کوم چي تردې مخکي د "وَلَا فَرْقَ بَيْنَ أَنْ يَكُونَ الْحَافِظُ مُسْتَقِظًا أَوْ نَائِمًا..." په عبارت سره بيان سو. فقط والله أعلم و علمه أتم

فصل في كيفية القطع وإثباته

(دا) فصل دلاس پر يکولو د کيفيت او دهغه د اثبات
(په بيان کي) دی

د لاس پر يکولو اندازه او طريقه

قَالَ: وَيُقَطَّعُ يَمِينُ السَّارِقِ مِنَ الزُّنْدِ فرمايي: چي دغله لاس به له مړوند څخه پر يکول کيږي وَيُحَسَّمُ او بيا به داخل کيږي ايمني بيا به په اوړيا گرمو تېلو سره دهغه لاس داخل کيږي چي دلاس وینه بنده سي او غل مړنه سي اَلْقَطْعُ لِمَا تَلَوْنَاهُ مِنْ قَبْلُ نو پر يکول دهغه آيت په وجه دي کوم چي موبه مخکي تلاوت کړې ايمني د سارق لاس به د دې آيت په وجه پر يکول کيږي: وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا... (سورة المائدة: ۳۸) وَالْيَمِينُ بِقِرَاعَةِ * عَبْدُ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ او دراسته لاس پر يکول د عبد الله بن مسعود رضي الله عنه په قرائت سره ثابت دي ادهغه په قرائت کي د قَاطَعُوا أَيْدِيَهُمَا پر ځای فَاَقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا ذکر سوي دي، له دې څخه معلومه سوه چي دغله راسته لاس به پر يکول کيږي اَوْ مِنَ الزُّنْدِ لِأَنَّ الْإِسْمَ يَتَنَاوَلُ الْبَيْدَ إِلَى الْإِيطِ او له مړوند څخه به ځکه پر يکول کيږي چي اسم تر بغل پوري اټوله لاس ته شامليږي ايمني ديد اطلاق تر بغل پوري کيږي اَوْ هَذَا الْفَصْلُ أَعْنَى الرُّسْمِ مُتَيَقِّنٌ بِهِ او دابند يعني مړوند په دې کي يقيني دی ايمني ديد اطلاق خو د بغل تر اندازې پوري کيږي او مړوند په دې اندازه کي په يقيني توگه داخل او شامل دی اَكَيْفَ وَقَدْ صَحَّ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ: أَمَرَ^① بِقَطْعِ يَدِ السَّارِقِ مِنَ الزُّنْدِ او څرنگه به ثابت نه وي حال دا چي په صحيح روايت کي اذکر سوي ادي چي نبي ﷺ له مړوند څخه دغله د لاس پر يکولو حکم وکړی وَالْحَسْمُ لِقَوْلِهِ ﷺ: فَاَقْطَعُوهُ وَأَحْسِبُوهُ او داخل د نبي کریم ﷺ په دې

* تخريج: رواه البيهقي، باب السارق يسرق إلا يقطع يده اليمنى من مفصل الكف ثم يحسم بالنار، رقم الحديث: ۱۷۲۴۷.

① تخريج: رواه دار قطنی، رقم الحديث: ۳۵۱۳.

② تخريج: رواه البيهقي، رقم الحديث: ۳۵۱۳.

فرمان سره ثابت دي: چي دهغه لاس پرېکړئ! او هغه وداغئ! وَلَا تَنْتَهُ لَوْلَمْ يُحْسَمْ يُفْضَى إِلَى الشَّلَفِ او
 ځکه که هغه نه وداغل سي نو دا به د هلاکت ته رسول وکړي ايمني غل به مړ سي وَالْحَذَرُ أَجْرًا
مُثْلِفٌ او حد منع کونکي او تنبيه ورکونکي ادي. نه هلاکونکي. ايمني د لاس پرېکولو مقصد داي
 چي غله ته سزا او تنبيه ورکول سي چي هغه دآينده لپاره له ناشي کار څخه منع سي. او دا يې مقصد نه دی چي دهغه
 په ذريعه غل هلاک کړي سي.

اللغات: «الرَّد» (دنون په سکون سره): مړوند. جمع: زُنُود. «يُحْسَمُ» دضرب مضارع
 مجهوله ده: داغل. داغول. په گرمه اوسپنه سره داغ پر لگول (مطلب دا چي تر پرېکولو وروسته به دسارق
 لاس په اوريا گرمو تېلو سره داغل کيږي چي زياته وينه نه وبهيري. او غل مړ نه سي. او که له داغلو څخه بغير
 دويني د بندوالي لپاره بله نوې طريقه وي. نو دهغه طريقې اختيارول هم صحيح دي. ځکه چي مقصد دويني
 بندول دي. اثمار الهداية). «أَعْنَى» دضرب له باب څخه دواحد متکلم ماضي صيغه ده. معنی يې ده: زما
 مطلب داي. زما مراد داي. «تَلَفٌ» دسمع مصدر دی: هلاکېدل. بربادېدل (مړ کېدل).
تشریح: عبارت په ترجمه کي تشریح سو.

د دويم او دريم وار غلا کولو سزا

فَإِنْ سَرَقَ ثَانِيًا که غل دويم وار غلا وکړي قُطِعَتْ رِجْلُهُ الْيُسْرَى نو دهغه چپه پښه به پرېکول کيږي
فَإِنْ سَرَقَ ثَالِثًا او که دريم وار غلا وکړي لَمْ يُقَطَّعْ نو دهغه چپه لاس به نه پرېکول کيږي وَحُلِدَ لِي
السَّجْنِ ابلکي ادهمېشه لپاره به جېل ابديخانې اته اچول کيږي حَتَّى يَتُوبَ تر دې چي هغه توبه
 وکړي وَهَذَا اسْتِحْسَانٌ او دا استحسان دی وَيُعْزَرُ أَيْضًا او هغه ته به سزا هم ورکول کيږي ذِكْرُهُ
الْمَشَايِخُ دا مشايخو رَحْمَهُمُ الله ذکر کړي دي وَقَالَ السَّافِرِيُّ: فِي الثَّلَاثَةِ تُقَطَّعُ يَدُهُ الْيُسْرَى او امام
 شافعي رَحْمَهُ الله فرمايي: چي په دريم وار غلا کي به دهغه چپه لاس پرېکول کيږي وَفِي الرَّابِعَةِ
تُقَطَّعُ رِجْلُهُ الْيُسْرَى او په څلورم وار غلا کي به دهغه چپه پښه پرېکول کيږي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ^①: مَنْ
سَرَقَ فَأَقْطَعُوهُ فَإِنْ عَادَ فَأَقْطَعُوهُ فَإِنْ عَادَ فَأَقْطَعُوهُ ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي: کوم څوک چي غلا
 وکړي نو تاسي دهغه لاس پرېکړئ! که بل وار غلا کړي نو بيا يې پرېکړئ! او که بل وار غلا

① تخریج: رواؤ ابو داؤد، رحمہ احدث: ۲۲۱.

وڪري نوبيا يې پرېکړئ! وَيُزَوَّى مُفْتَرًا كَمَا هُوَ مَذْهَبُهُ او دا حديث په هماغه تفسير سره روايت
 سوى دى کوم چي دامام شافعي رَجِهَ الله مذهب دى وَالْأَنَّ الثَّالِثَةَ مِثْلُ الْأُولَى فِي كَوْنِهَا جُنَايَةً بَلْ فَوْقَهَا
 او حڪم چي دريم وار غلا په جرم كېدلو كي داوولي غلا په خير ده. بلكي تر هغې لوړه او خطرناكه ا
 ده فَتَكُونُ أَذًى إِلَى شَرْعِ الْحَدِّ نو دا به د حد مشروع كېدلو لره زيات بلونكي وي وَلَنَا قَوْلٌ عَلَى
فِيهِ * إِنِّي لَأَسْتَحْيِي مِنَ اللَّهِ تَعَالَى أَنْ لَا أَدَعَ لَهُ يَدًا يَأْكُلُ بِهَا وَيَسْتَنْجِي بِهَا وَرَجُلًا يَنْشَى عَلَيْهَا زَمُورًا دليل
 په دې سلسله كي د حضرت علي عليه السلام دا قول دى: ما ته له الله تعالى شخه حياء او شرم راځي
 چي زه د غله يو لاس اهم انه پرېردم چي په هغه سره دى خوراك وڪړي او استنجاء په وڪړي او يوه
 پنبه اهم انه پرېردم چي په هغه سره دى تگ وڪړي وَبِهَذَا حَاجَّ بِقِيَّةِ الصَّحَابَةِ فَحَجَّهُمْ او پر همدغه
 قول حضرت علي عليه السلام د نورو صحابه وو سره مباحثه او مناظره او كړه او هغه پر دوى غالب سو
فَانْعَقَدَ اجْتِمَاعًا نو اير همدې قول اجماع منعقد سو وَلَأَنَّهُ إِهْلَاكٌ مَعْنَى او حڪم چي دا د معنى په
 اعتبار سره هلا كول اوژل دي لِأَنَّهُ فِيهِ مِنْ تَقْوِيَتِ جَنْسِ النُّفَعَةِ حڪم چي په دې كي د منفعت د
 جنس فوتول دي وَالْحَدُّ رَاجِزٌ او حد زاجر دى وَلَأَنَّهُ نَادِرُ الْوُجُودِ حڪم چي د دې واقع كېدل نادر دي
وَالرَّجْرُ فِيمَا يَغْلِبُ وَقُوْعُهُ او زجر په هغه شي كي ثابت دى چي د هغه واقع كېدل زيات وي بِخِلَافِ
الْقِصَاصِ په خلاف د قصاص لَأَنَّهُ حَقُّ الْعَبْدِ حڪم چي قصاص د بنده حق دى فَيَسْتَوْفَى مَا أُمِّنَ
جَبْرًا لِحَقِّهِ لهذا د هغه د حق پوره كولو لپاره به حتى الامكان قصاص اخيستل كيږي وَالْحَدِيثُ
طَعَنَ فِيهِ النَّحَّائِيُّ او دامام شافعي ا په حديث كي امام طحاوي رَجِهَ الله طعن كړى دى أَوْ نَحْنُهُ
عَلَى السِّيَاسَةِ يا موږ به هغه پر سياست مدينه حمل كوو.

اللغات: «يُسْرَى» چپه. «خُلِدَ» د تفصيل ماضي ده: د همېشه لپاره اوسېدل. د همېشه لپاره
 ايسنول (تل تر تله په جېل كي اچول). «سُجِنَ» جېل، بندينخانه، قيدخانه، محبس. «حَاجَّ» د
 مفاعلي ماضي ده: مباحثه كول. «جَبْرًا» د نقصان تلافي كول. جبران. (حق وړ پوره كول).
تشریح: صورت د مسئلې واضح دى. فقط دلائلونه گورئ!.

د امام شافعي دليل: دا دی چې نبی ﷺ وفرمایل: که څوک غلا وکړي، نو تاسي پر هغه قطع (حد) جاري کړئ! او که هغه دویم وار غلا وکړي، نو تاسي بیا پر هغه قطع جاري کړئ! او که هغه درېم وار بیا غلا وکړي، نو تاسي بیا پر هغه قطع جاري کړي. د دې حدیث وضاحت او تفسیر د امام شافعي رَجَهُ الله د مسلک او د هغه د قول مطابق دی.

عقلي دليل: د امام شافعي عقلي دليل دا دی چې په جنایت او جرم کېدلو کې دریمه غلا د اولي غلا په څیر ده. بلکې تر اولي غلا هم زیاته خطرناکه ده. ځکه چې تر دې مخکې دوه واره سارق ته سزا ورکول شوې ده، او دریم وار پر غلا اقدام کول د هغه د پيري بې شرمۍ او د ډېر جهالت (او پایلوچۍ) علامت دی او دا د هغه ضد دی. لهدا د دې وار به هم د هغه لاس پرېکول کیږي.

زموږ دليل: د حضرت علي ؓ دا فرمان دی چې ما ته له الله څخه حیاء راځي چې د غله یو لاس هم نه پرېږدم چې په هغه سره غل دخوراک او استنجاء ضرورت پوره کړي او د هغه یوه پښه هم نه پرېږدم چې د هغه په مرسته د تگ وکړي. او د حضرت علي او نورو صحابه وو په مینځ کې په دې هکله بحث او مباحثه هم وسوه. او بیا د صحابه وو په مشوره سره دا پرېکړه وسوه چې په دریم وار غلا کولو سره به غل بنديخانې ته اچول کیږي او قطع به نه پر جاري کیږي او پر همدې د صحابه وو اجماع منعقد سوه. او اجماع له شرعي حجتونو څخه یو حجت دی.

زموږ عقلي دليل: دا دی چې په دریم او څلورم وار قطع کولو سره به بالکل د سارق د منفعت جنس فوت سي (یعني هغه به د کار او تگ له جنس څخه بې برخي سي). ځکه چې هغه به بالکل شل وشوې او محتاج وگرځي، او د معنی او مقصد په اعتبار سره به هغه مړ او هلاک وگرځي. حال دا چې د غلا حد زاجر دی. مهلک او متلف نه دی. دویمه خبره دا ده چې زجر او حد په غالب الوجود او کثیر الوقوع غلا کې ثابت دی او کثیر الوقوع غلا فقط اوله غلا ده. لېکن تر لاس پرېکېدلو وروسته دویم وار غلا کول شاذ و نادر وي، او د شاذ و نادر سره حکم نه متعلق کیږي. لهدا په دې حواله سره به هم دریمه او څلورمه غلا د حد موجب نه وي.

د دې په خلاف د قصاص معامله ده نو قصاص خو حق العبد دی نو ځکه به حتی امکان دا حق اخیستل کیږي او که ظلماً یو څوک د بل چا دواړه لاسونه او پښې پرېکړي نو د قاطع دواړه لاسونه او پښې به هم قصاصاً پرېکول کیږي او په دې سلسله کې به هیڅ کوتاهي او درغلي نه کیږي.

والحدیث إلخ: فرمایي امام شافعي رَجَهُ الله چې کوم حدیث په دلیل کې وړاندې کړی دی په هغه کې امام طحاوي، امام نسائي او داسي نورو علماؤ طمن کړی دی. او مطمون حدیث د استدلال قابل نه وي. یاد دې حدیث جواب دا دی چې د دې حدیث حکم (أمر بالقطع) پر سیاست مدنیه باندي محمول

دی. ځکه چي په دې حديث کي وروسته ذکر سوي دي چي په پنځم وار غلا کي به غل قتل کيږي او امر بالقتل يقيناً پر سياست مدنيه باندې محمول دی. لهدا دريم او څلورم وار قطع کولو حکم به هم پر سياست محمول وي.

د هغه غله حد چي لاس يې شل او فلج وي

وَإِذَا كَانَ السَّارِقُ أَشْلَ الْيَدِ الْيُسْرَى أَوْ أَقْطَعَ أَوْ كَهِ چيري د غله چپه لاس شل افلج اوي يا پرېکړې سوي وي أَوْ مَقْطُوعَ الرَّجْلِ الْيُسْرَى يا يې راسته پښه پرېکړې سوې وي لَمْ يَقْطَعْ نو د هغه لاس به نه پرېکول کيږي لَأَنَّ فِيهِ تَقْوِيَتَ جَنْسِ الْمَنْفَعَةِ بَطْشًا أَوْ مَشْيًا ځکه چي په دې کي د نيولوا تلو په اعتبار سره د منفعت د جنس فو تبديل دي وَكَذَا إِذَا كَانَتْ رِجْلُهُ الْيُسْرَى شَلَاءً او همدارنگه که د هغه راسته پښه شله وي لِمَا قُلْنَا د هغه دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړي وَكَذَا إِذَا كَانَتْ إِيَّاهُمُ الْيُسْرَى مَقْطُوعَةً أَوْ شَلَاءً او همدارنگه که د هغه چپه بټه گوته پرېکړې سوې وي يا شله افلج اوي أَوْ الْأَضْبَعَانِ مِنْهَا سِوَى الْإِبْهَامِ يا له بټي گوټي څخه بغير د چپه لاس دوې گوټي پرېکړې سوي يا شلي وي لَأَنَّ قَوَامَ الْبَطْشِ بِالْإِبْهَامِ ځکه چي د نيولو قوت پر بټه گوته ولاړ او موقوف ادی فَإِنْ كَانَتْ أَضْبَعُهُمْ وَاحِدَةً سِوَى الْإِبْهَامِ مَقْطُوعَةً أَوْ شَلَاءً او که له بټي گوټي څخه بغير يوه گوته پرېکړې سوې يا شله وي قُطِعَ نو د هغه لاس به پرېکول کيږي لَأَنَّ قَوَاتِ الْوَاحِدَةِ لَا يُوجِبُ خَلًّا ظَاهِرًا فِي الْبَطْشِ ځکه چي د يوې گوټي ختمېدل د نيولو په قوت کي ظاهري خلل نه ثابتوي بِخِلَافِ قَوَاتِ الْإِضْبَعَيْنِ په خلاف د دوو گوټو د ختمېدلو لَأَنَّهَا يَتَزَوَّلَانِ مَنَزِلَةَ الْإِبْهَامِ فِي نَقْصَانِ الْبَطْشِ ځکه چي د نيولو د قوت په کمېدلو کي دوې گوټي د بټي گوټي قائم مقام کيږي.

اللفات: ﴿أشْل﴾ شل، فلج، چي لاس يا پښه بېکاره او بې حسه سي او هيڅ کار نه کوي. ﴿بَطْش﴾ مصدر دی. له نصر او ضرب دواړو څخه راځي: نيول (په لاس سره يوشی نيول او راخيستل). ﴿مَشَى﴾ د ضرب مصدر دی: تګ کول (په پښو تلل). ﴿أَضْبَع﴾ او أَضْبُع: گوته.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که يو سړی غلا وکړي او بيا هغه ونيول سي، لېکن د هغه چپه لاس پرېکړې سوی وي يا بالکل شل او بېکاره وي، يا د هغه چپه پښه پرېکړې سوې وي يا شله او بېکاره وي، نو په داسي صورت کي به پر هغه د غلا حد نه جاري کيږي: ځکه که چيري موږ پر هغه

حد جاري کړو نو د هغه د منفعت جنس به بالکل ختم سي او هغه به د مړه په خير وگرځي. او دا د حد مقصود او منشاء نه ده.

همدارنگه که د سارق د چپه لاس پټه گوته پرېکړې سوې يا شله وي يا له پټي گوټي څخه بغير د سارق د چپه لاس دوې گوټي مقطوعه يا شلي وي، نو په دې صورت کي به هم پر هغه حد نه چاري کيږي. بلکي هغه ته به د قيد او بند سزا ورکول کيږي. ځکه چي د نيولو قوت او منفعت د پټي گوټي سره متعلق دی او په قطع اليد کي د دې منفعت تفويت دی او د منفعت تفويت مقصود نه دی، نو ځکه به په دې صورت کي هم د هغه لاس نه پرېکول کيږي.

ها که چيري د سارق يوه گوته شله يا مقطوعه وي نو د هغه لاس به پرېکول کيږي، ځکه چي د يوې گوټي په نشتوالي سره د نيولو په قوت او منفعت کي هيڅ خلل نه راځي او په دې صورت کي د لاس په پرېکولو سره د سارق د منفعت جنس نه فوتيږي.

په غلطۍ سره د چپه لاس پرېکولو حکم

قَالَ: وَإِذَا قَالَ الْحَاكِمُ لِلْحَدَّادِ: اقْطَعْ يَدَيْنِ هَذَا فِي سَرَقَةٍ سَرَقَهَا فَرَمَائِي: كَهَ چيري حاکم حداد احد جاري کونکي اته ووايي: چي د دې سړي راسته لاس پرېکړه! د هغه غلا په بدله کي چي ده کړې ده فَاقْطَعْ يَسَارَهُ عَمْدًا أَوْ خَطَاً لِهَکَن حَدَّادٍ په قصد يا خطاء سره د هغه چپه لاس پرېکړي فَلَا شَوْءَ عَلَيْهِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نو د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز پر حداد هيڅ ضمان واجب نه دی وَقَالَ: لَا شَوْءَ عَلَيْهِ فِي الْخَطَا وَیُضْمَنُ فِي الْعَمْدِ او صاحبين رَحْمَتُهُمَا اللَّهُ فرمايي: چي د خطاء په صورت کي پر هغه ضمان نسته لېکن ا د عمد په صورت کي هغه ضامن کيږي وَقَالَ زُفَرٌ: يَضْمَنُ فِي الْخَطَا أَيْضًا او امام زفر رَحْمَةُ اللَّهِ فرمايي: چي په خطاء کي به هم هغه ضامن کيږي وَهُوَ الْقِيَاسُ او همدا قياس دی وَالْمُرَادُ بِالْخَطَا هُوَ الْخَطَا فِي الْاجْتِهَادِ او په خطاء سره اجتهداي غلطې مراد ده وَأَمَّا الْخَطَا فِي مَعْرِفَةِ الْيَسِينِ وَالْيَسَارِ لَا يُجْعَلُ عَفْوًا پاته سود راسته او چپه لاس په پېژندنې کي خطاء کول نو هغه به عفو او عذرانه گرځول کيږي وَقِيلَ: يُجْعَلُ عُدْرًا أَيْضًا او ويل سوي دي: چي هغه به هم عذر گرځول کيږي لَهُ: أَنَّهُ قَطْعُ يَدَا مَعْصُومَةٍ د امام زفر رَحْمَةُ اللَّهِ دليل دا دی: چي هغه يو معصوم لاس پرېکړې وَالْخَطَا فِي حَقِّ الْعِبَادِ غَيْرُ مَوْضُوعٍ او بندگانو په حق کي خطاء ساقطه او معافانه ده فَيَضْمَنُهَا نو

ځکه به حداد د هغه لاس ضامن وي قُلْنَا: إِنَّهُ أَخْطَأَ اجْتِهَادَهُ موبړ وایو: چي هغه په خپل اجتهاد کي غلطې کړې ده إِذْ لَيْسَ فِي النَّصِّ تَعْيِينُ الْيَسِيرِ ځکه چي په نص آیت ا کي د راسته او چپه لاس ا هیڅ تعین نسته وَالْخَطَأُ فِي اجْتِهَادٍ مَوْضُوعٌ او خطاء فی الاجتهاد ساقطه او معاف ده وَلَهُمَا: أَنَّهُ قَطَعَ طَرَفًا مَعْصُومًا بَغَيْرِ حَقٍّ وَلَا تَأْوِيلَ او د صاحبینو دلیل دا دی: چي هغه په ناحقه او له څه تاویل څخه بغیر یو معصوم اندام پرېکړی ایښي هغه په ناحقه یو بې گناه اندام پرېکړی او دلته هیڅ تاویل هم نه سي کېدای لَا كُنْتُ تَعَدُّ الظُّلْمَ ځکه چي هغه قصداً ظلم وکړی فَلَا يُغْنِي وَإِنْ كَانَ فِي الْمُجْتَهِدَاتِ نو ځکه به هغه نه معافول کیږي. که څه هم دا په اجتهادي معاملاتو کي داخل دي وَكَانَ يُنْبَغِي أَنْ يَجِبَ الْقَصَاصُ او پکار خو دا وه چي پر هغه قصاص واجب سوي وای إِلَّا أَنَّهُ امْتَنَعَ لِلشُّبْهَةِ خو د شبهې په وجه قصاص ممتنع سو وَلَا بِي حَنِيفَةٍ: أَنَّهُ أَتْلَفَ وَأَخْلَفَ مِنْ جَنْسِهِ مَا هُوَ خَيْرٌ مِنْهُ د امام صاحب دلیل دا دی: چي ا که څه هم ا هغه یو لاس هلاک کړی الکن ا د هغه د جنس دویم لاس یې پرېښوی کوم چي له هلاک سوي لاس څخه غوره دی فَلَا يُعَدُّ اتِّلَافًا نو دا به هلاکول او ضایع کول ا نه شمارل کیږي كُنْ شَهِدَ عَلَى غَيْرِهِ بَيِّنٌ مَالِهِ بِشَلِّ قِسْمَتِهِ لکه یو څوک چي د بل چا په خلاف د مثلي قیمت په عوض کي د خرڅولو گواهي ورکړي ثُمَّ رَجَعَ بیا له گواهي څخه رجوع وکړي وَعَلَى هَذَا لَوْ قَطَعَهُ غَيْرُ الْحَدَّادِ او پر همدې بناء که له حداد څخه بغیر بل څوک د غله چپه لاس پرېکړي لَا يَفْضَنُ أَيْضًا نو هغه به هم نه ضامن کیږي هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحیح ده وَلَوْ أَخْرَجَ السَّارِقُ يَسَارَةً وَقَالَ: هَذِهِ يَسِينِي او که غل خپل چپه لاس راوباسي او ووايي: چي دا زما راسته لاس دی لَا يَفْضَنُ بِالِاتِّفَاقِ نو حداد به بالاتفاق نه ضامن کیږي لَأَنَّ قَطْعَهُ بِأَمْرِهِ ځکه چي هغه د غله په حکم سره دا پرېکړی دی ثُمَّ فِي الْعَبْدِ عِنْدَهُ عَلَيْهِ ضَمَانُ الْبَالِ بیا په عمد کي به د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز پر غله د مال ضمان واجب وي لَا كُنْتُ لَمْ يَقَعْ حَدًّا ځکه چي ا په قطع الیسار سره ا حد پوره نه سو وَلِي الْخَطَأُ كَذَلِكَ عَلَى هَذِهِ الطَّرِيقَةِ او په خطاء کي به هم پر همدې طریقه ا پر هغه ضمان ا واجب وي وَعَلَى طَرِيقَةِ اجْتِهَادٍ لَا يَفْضَنُ او د اجتهاد پر طریقه به هغه نه ضامن کیږي.

اللغات: ﴿حَدَّاد﴾ حد جاري کونکی. حد لگونکی. جلاد. ﴿أُخْلَفَ﴾ د افعال ماضي ده: هلاکول.

بربادول. تلفول. ضایع کول. ﴿أُخْلَفَ﴾ د افعال ماضي ده: شاته پرېښوول. شاته پاته کېدل.

تشریح: **صورت د مسئلې:** دای که دیو غله په باره کي حاکم (او قاضي) حداد ته وایي چي دې غله راسته لاس پرېکړه! لېکن حداد د هغه چپه لاس پرېکړي. برابره ده قصداً یې پرېکړي یا خطاء.

په هر صورت کي به د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز پر هغه ضمان نه واجبيږي. د صاحبینو رَحْمَتُ اللهِ په نېز په عمد او خطاء کي فرق سته. هغه دای چي خطاء د چپه لاس په پرېکولو سره به پر حداد ضمان نه واجبيږي او د قصداً پرېکولو په صورت کي به پر هغه ضمان واجبيږي. لېکن دامام زفر رَحْمَةُ

الله په نېز به د عمد او خطاء په دواړو صورتونو کي پر هغه ضمان واجبيږي. همدا د قیاس تقاضا ده.

او دلته له خطاء څخه خطاء فی الاجتهاد مراد ده یعني حداد به د فکر کړی وي چي په دې آیت

”وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا“ کي ایدی مطلق دی نو د راسته یا چپه لاس دواړو پرېکول به

جائز وي. او له دې څخه دیمین او یسار په معرفت کي خطاء مراد نه ده. ځکه چي هر سړی یمین او

یسار پېژني او هر سړی په دې خبر وي چي داراسته لاس دی یا چپه لاس دی. لهدا په دې هکله خطاء

کونکی به معذور نه شمارل کیږي او نه به معاف کیږي.

د امام زفر دلیل: دای چي د غلا په سزا کي راسته لاس پرېکول کیږي. نو دا د حداد غلطی ده چي

هغه چپه لاس پرېکړی. او په حقوق العباد کي په غلطی کولو سره انسان مأخوذ گړځي. نو ځکه به پر

حداد ضمان واجبيږي. لېکن زموږ له طرفه دې جواب دای چي دا د هغه اجتهداي غلطی ده. ځکه

چي په قرآني آیت ”فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا“ کي دیمین تعیین او تصریح نسته. او اجتهداي غلطی په

حقوق العباد کي هم معاف ده. لهدا د خطاء په صورت کي به هغه نه ضامن کیږي.

د صاحبینو دلیل: څه مخکي ذکر سوه چي د صاحبینو په نېز د عمد په صورت کي حداد ضامن

کیږي: د دوی دلیل دای چي حداد په ناحقه یو معصوم (او بې گناه) اندام پرېکړی دی (ځکه چي د

راسته لاس تر پرېکېدلو مخکي په چپه لاس کي د گناه جزاء او سزاء نه ثابتیږي). او څرنګه چي دا د

عمد معامله ده نو په دې وجه د خطاء تأویل هم کېدای نه سي. او عمداً په ناحقه توګه تلفول (اتلاف)

د حد موجب دی که څه هم عمد په اجتهداي معامله کي وي. نو ځکه به د عمد په صورت کي خو

حداد ضامن وي لېکن د خطاء په صورت کي به پر هغه ضمان نه واجبيږي.

د امام صاحب دلیل: دای چي که څه هم دلته حداد د سارق چپه لاس پرېکړی. لېکن د هغه په

عوض کي یې راسته لاس پرېښووی کوم چي د یسار له جنس څخه غوره دی. لهدا د حداد دغه فعل

به اِتلاف نه وي، او کله چي اِتلاف نه دی، نو ښکاره خبره ده چي پر حداد به ضمان هم نه واجبيږي هغه که يې قصداً دا کار کړی وي يا خطاءً. ددې مثال دا دی چي که مثلاً زید دا گواهي ورکړي چي عمر پر خالد باندي خپل پسه په سل درهمه خرڅ کړی او د پسه قيمت هم سل درهمه وو، او وروسته زید له خپل گواهي څخه رجوع وکړه نو پز زید ضمان نه واجبيږي، ځکه که څه هم د عمر پسه ولاړی او فوت سو خو هغه ته د پسه مثلي قيمت سل درهمه هم حاصل سو، همدارنگه دلته که څه هم د غله چپه لاس فوت سو، خو هغه ته ددې په بدله کي ډېر غوره راسته لاس حاصل سو، نو ځکه به پر حداد هيڅ ضمان نه واجبيږي. پاته عبارت واضح دی.

ثم في العمد عند الخ: فرمايي چي د خطاء او عمد په دواړو صورتونو کي د غله دفعل سزا پوره نه سوه. نو ځکه به پر غله د مسروق (غلا کړی سوي) شي ضمان واجب وي ددې لپاره چي دهغه سزا پوره سي. لېکن که له حداد څخه په قطع کي اجتهادي غلطي سوې وي نو بيا به پر غله هيڅ شی نه واجبيږي، ځکه چي په دې صورت کي د حداد قطع "حد" واقع سو او د غله سزا پوره سوه.

د قطع ايد لپاره د سامان د مالک دعوی کول شرط دي

وَلَا يَقْطَعُ السَّارِقُ إِلَّا أَنْ يَحْضُرَ الْمُسْرُوقُ مِنْهُ فَيُطَالَبُ بِالسَّرِقَةِ او اتر هغه وخت پوري به ا د غله لاس نه پرېکول کيږي تر دې چي مسروق منه مالک حاضر سي او د غلا کېدلو مطالبه ادعوی او کړي اچي سارق زماشی غلا کړی دی، لهندا زماشي دي واپس را کول سي او دهغه لاس دي پرېکول سي لِأَنَّ الْخُصُومَةَ شَرْطٌ لظهورها ځکه چي د غلا د ښکاره کېدلو لپاره خصومت ادعوی کول شرط دي وَلَا فَرْقَ بَيْنَ الشَّهَادَةِ وَالْإِقْرَارِ عِنْدَنَا او زموږ په نېز د گواهي او اقرار په مينځ کي هيڅ فرق نسته خَلَا قَالِ الشَّافِعِيُّ فِي الْإِقْرَارِ لِيَكُنَ أَهْلُ قَرَارِ كِي د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ اختلاف دی لِأَنَّ الْجَنَايَةَ عَلَى مَالِ الْغَيْرِ لَا تَطْهَرُ إِلَّا بِخُصُومَةٍ ځکه چي د بل چا پر مال ا د هغه له دعوی څخه بغير جنایت نه ښکاره کيږي وَكَذَا إِذَا غَابَ عِنْدَ الْقَطْعِ عِنْدَنَا او همدارنگه به زموږ په نېز ا د هغه لاس نه پرېکول کيږي ا کله چي مسروق منه د قطع په وخت کي غائب سي لِأَنَّ الْإِسْتِيفَاءَ مِنَ الْقَضَاءِ فِي بَابِ الْحُدُودِ ځکه چي د حدونو په باب کي حد په پوره توگه حاصلول اهم ا د قضاء يوه حصه ده.

اللغات: ﴿مَسْرُوقٌ مِنْهُ﴾ هغه سړی چې یو شی ځنې غلا سوی وي، مراد ځنې د شي او سامان مالک دی. ﴿خُصُومَةٌ﴾ تنازعه، دعوی، د حاکم مخته د یو شي مطالبه کول. ﴿اِسْتِيفَاءٌ﴾ د استعمال مصدر دی: په پوره توګه حاصلول، اخیستل، تر لاسه کول.

تشریح: **صورت د مسئلې:** دادی چې تر څو د غلا سوي شي مالک د قاضي دربار ته حاضر نه سي او د سرقې دعوی نه وکړي تر هغه وخت پوري به قاضي پر غله هېڅ کاروايي نه کوي او نه به د قطع الید فیصله کوي. ځکه چې د سرقې د ثبوت او څرګندېدلو لپاره دعوی کول شرط دي، د دې لپاره چې په هغه کې د ابحاث او جواز فی الدخول شبهه پاته نه سي، نو په دې وجه دعوی کول د قطع الید لپاره شرط دي. برابره ده که سرقه په شهادت سره ثابته سوې وي یا د غله په اقرار سره، په هر صورت کې د قطع الید لپاره خصومت او دعوی کول شرط دي، لېکن د امام شافعي رَجَهُ الله په نېز په هغه صورت کې دعوی کول شرط نه دي کله چې سرقه په شهادت او گواهي سره ثابته سوې وي. د هغه په نېز فقط د اقرار په صورت کې دعوی کول شرط دي. ځکه چې د بل چا (یعني د مسروق منه) په مال کې د هغه له دعوی څخه بغير جنایت نه ښکاره کیږي.

وَكَذَا الْخ: که چیرې د مالک (مسروق منه) په خصومت او دعوی سره پر غله باندي د قطع الید فیصله صادره سي او بیا د قطع (لاس پر کېدلو) په وخت کې مالک غائب سي نو د هغه تر حاضرېدلو پوري به زموږ په نېز د غله لاس نه پرېکول کیږي؛ ځکه چې په حد کې د قاضي فیصله (قضاء) هغه وخت پوره کیږي کله چې په پوره توګه حد جاري کړی سي، لنډه دا چې حد جاري کول هم د قاضي د فیصلې یوه حصه ده. لهذا څرنګه چې د فیصلې په وخت کې د مالک حاضرېدل ضروري دي همداسې د حد جاري کېدلو په وخت کې هم هغه حاضرېدل ضروري دي.

له مالک څخه بغير د بل چا څخه د مال غلا کېدلو په

صورت کې خصومت (دعوی کول) د چا حق دی؟

وَلِلْمُسْتَوْدِعِ وَالْغَاصِبِ وَصَاحِبِ الرِّبَا أَنْ يَقْطَعُوا السَّارِقَ مِنْهُمْ أَوْ دَامَتْ سَاتُونُكِي أَوْ دَغْصَبَ كُونُكِي أَوْ دَسُودَ وَالْأَلِيارَ دَا حَقَّ سَتِهْ چي اېه خصومت سره د هغه سړي لاس پرېکړي چي له دوی څخه یې غلا کړې وي وَلِرَبِّ الْوَدِيعَةِ أَنْ يَقْطَعَهُ أَيْضًا أَوْ دَامَتْ مَالُکُ لَرِهْ هَمْ دَا حَقَّ سَتِهْ چي د هغه لاس پرېکړي وَكَذَا الْغُصُوبُ مِنْهُ أَوْ هَمْدَارَنګه مَغْصُوب مِنْهُ ته اهِم ادا حق سته وَقَالَ زُفَرٌ وَالشَّافِعِيُّ لَا يَقْطَعُ بِخُصُومَةِ الْغَاصِبِ وَالْمُسْتَوْدِعِ إِمَامُ زُفَرٍ أَوْ إِمَامُ شَافِعِي رَجَهُهَا اللهُ فَرَمَائِي: چي د غاصب او مستودع په خصومت ادعوی ا سړه به د غله لاس نه پرېکول کیږي وَعَلَى هَذَا الْخِلَافِ الْمُسْتَعِيرُ

وَالْمُسْتَأْجَرُ وَالْمُضَارِبُ وَالْقَابِضُ عَلَى سَوْرِ الشَّرَاءِ وَالْمُزْتَهِنُ وَكُلُّ مَنْ لَهُ يَدٌ حَافِظَةٌ سِوَى
 الْمَالِكِ او پر همدغه اختلاف دی په عاریت اخواست اسره اخیستونکی او په کرایه اخیستونکی
 او په مضاربت اخیستونکی او د احسان په توگه اخیستونکی او د قیمت ټاکلو په توگه قبضه
 کونکی او رهن ایستونکی او له مالک څخه بغیر هر هغه کس کوم چي د حفاظت په غرض پریو
 شي قبضه کړې وي اد دې ټولو کسانو حکم پر همدغه اختلاف مبني دی چي دوی ټولو لره زموږ په نیز د
 خصومت او دعوی حق سته او د دوی په خصومت او دعوی سره به زموږ په نیز د غله لاس پرېکول کیږي لېکن دامام
 زفر او امام شافعي په نیز به نه پرېکول کیږي وَيُقْطَعُ بِخُصُومَةِ الْمَالِكِ فِي الشَّرَاءِ مِنْ هَؤُلَاءِ او له دې کسانو
 څخه په غلا کېدلو کي به د مالک په خصومت سره اهما د غله لاس پرېکول کیږي ایعني په دې ټولو
 صورتونو کي زموږ په نیز مالک لره هم د خصومت او دعوی کولو حق سته او د هغه په خصومت سره به د غله لاس
 پرېکول کیږي إِلَّا أَنَّ الرَّاهِنَ إِنَّمَا يُقْطَعُ بِخُصُومَتِهِ حَالَ قِيَامِ الرِّهْنِ بَعْدَ قَضَاءِ الدَّيْنِ لېکن د راهن په
 خصومت سره به هغه وخت د غله لاس پرېکول کیږي کله چي تر قرض اداء کولو وروسته رهن
 باقي وي لِأَنَّهُ لَا حَقَّ لَهُ فِي الْمَطَالَبَةِ بِالْعَيْنِ بَدُونِهِ ځکه چي د قرض له اداء کولو څخه بغیر راهن لره د
 عین امرهون اد مطالبې کولو حق نسته وَالشَّافِعِيُّ بِنَاءً عَلَى أَصْلِهِ او دامام شافعي رجه الله قول د
 هغه پر اخپل اصل مبني دی إِذَا لَمْ يَخْصُومَهُ لَهُؤُلَاءِ فِي الْإِسْتِزَادِ عِنْدَهُ ځکه چي دامام شافعي په نیز
 دغه کسانو لپاره اد غلا سوي مال په واپس اخیستلو کي د خصومت کولو حق نسته وَرُفِرَ يَقُولُ:
وَلَايَةُ الْخُصُومَةِ فِي حَقِّ الْإِسْتِزَادِ ضُرُورَةُ الْحِفْظِ او امام زفر رجه الله فرمایي: چي د واپس اخیستلو په
 حق کي د خصومت ولایت د حفاظت د ضرورت په وجه دی فَلَا تَطْهَرُنِي حَتَّى الْقَطْعَ لهذا د ولایت به
 د قطع الید په حق کي نه ښکاره کیږي لِأَنَّ فِيهِ تَفْوِيتَ الصِّيَانَةِ ځکه چي په دې کي اد مال اد
 حفاظت تفویت دی وَلَنَا: أَنَّ الشَّرَاءَ مُوجِبٌ لِلْقَطْعِ فِي نَفْسِهَا او زموږ دلیل دا دی: چي غلا بذات
 خود د قطع الید موجب ده وَقَدْ ظَهَرَ عِنْدَ الْقَاضِي بِحُجَّةٍ شَرْعِيَّةٍ وَهِيَ شَهَادَةُ رَجُلَيْنِ عَقِيبِ خُصُومَةِ
مُغْتَبَرَةٍ مُطْلَقًا او د قاضي مخه په شرعي حجت سره دا غلا ثابته سوې ده یعني تر مطلقاً معتبر
 خصومت وروسته دوو گواهانو د غلا گواهي ورکړې ده إِذَا اِعْتَبَارُ لِحَاجَتِهِمْ إِلَى الْإِسْتِزَادِ ځکه چي

دې کسانو د واپس اخیستلو ضرورت لره هیڅ اعتبار نسته فَيُسْتَوْفَى الْقَطْعُ نو ځکه به قطع الید په پوره توګه حاصلیږي وَالْبَقْصُودُ مِنَ الْخُصُومَةِ إِحْيَاءُ حَقِّهِ او د خصومت مقصد د مالک د حق ژوندي کول دی وَسُقُوطُ الْعِصْبَةِ فَزُرُورَةٌ إِلَّا سِتْفَاءً او د مال حفاظت ساقطېدل دا د مال حاصلولو د ضرورت په وجه دی فَلَمْ يُغْتَبَرْ نو ځکه به دې سقوط اعتبار نه کیږي وَلَا مُغْتَبَرٌ بِشِبْهَةِ مَوْهُومَةٍ إِلَّا عِتْرَاضٍ او د هغه اوهمي اشتهي اعتبار به هم نه کیږي چي د هغه د پېښېدلو ا پیدا کېدلو اوهم وي كَمَا إِذَا خَضَرَ الْبَالِكُ وَغَابَ الْمُؤْتَمِنُ لکه مالک چي حاضر سي او امانت ساتونکی استودع ا غائب سي فَإِنَّهُ يُقْطَعُ بِخُصُومَتِهِ فِي ظَاهِرِ الرِّوَايَةِ نو په ظاهر روایت کي به د مالک په خصومت سره د غله لاس پرېکول کیږي وَإِنْ كَانَتْ شُبْهَةٌ إِلَّا ذَنْبٌ فِي دُخُولِ الْحِزِّ ثَابِتَةً که څه هم په محفوظه ځای کي د داخلېدلو د اجازت ورکولو شبهه ثابته ده ایمني که څه هم داوهمي شبهه دلته سته چي امانت ساتونکي به په خپله محفوظ ځای ته د داخلېدلو اجازه غله ته ورکړې وي

اللغات: «مستودع» چا ته چي امانت ایښول سوی وي (امانت ساتونکی، پر امانت پام کونکی)، «مغضوب

منه» له چا څخه چي شی غصب کړي سي (مالک)، «صاحب الربو» که یو څوک مثلاً لس درهمه د شلو درهمو په عوض کي خرڅ کړي، نو هغه ته صاحب الربا وایي، اوس که یو غل له هغه څخه د شل درهمه غلا

کړي، نو زموږ په نېز هغه ته دا حق سته چي د قاضي په دبار کي خصومت او دعوی وکړي او په خپل خصومت سره د غله لاس پرېکړي او خپل شل درهمه له غله څخه واپس واخلي، همدارنګه مستودع، مستبضع، مرتهن او داسي نورو ټولو ته زموږ په نېز دا حق سته (تفصیل به یې په تشریح کي ذکر

سي)، «مُسْتَعْرِض» هغه کس چي له یو چا څخه په خواست او امانت یو شی وغواړي، «مُسْتَأْجِر» په کرایه

اخیستونکی، هغه کس چي له یو چا څخه په کرایه یو شی واخلي، «مُضَارِب» که مال دیوه سړي وي، کار د

بل سړي وي او ګټه د دوی په مینځ کي مشترکه وي، نو داسي کاروبار ته مضاربت وایي او کوم سړی چي کار کوي هغه ته مضارب وایي، نو که له مضارب څخه یو څوک د مضاربت مال غلا کړي، نو زموږ په نېز مضارب

خصومت او دعوی کولای سي، «مستبضع» له بضاعة څخه مشتق دی: هغه سړی چي له یو چا څخه د

احسان په توګه مال واخلي او پر کاروباريې ولګوي (یعني دیو چا سره احسان وکړي او د هغه مال پر ګټه

واچوي او ګټه یې هغه ته ورکوي)، داسي سړي ته مُسْتَبْذِع وایي، «قابض علی سومر الشراء» هغه سړی چي

له یو دوکاندار څخه یو شی د قیمت ټاکلو لپاره واخلي (چي زه یې ګورم او بیایې قیمت درنېم چي په دومره

قیمت زه داشی غواړم)، «مُرْتَكِب» هغه سړی چي د هغه سره د بل چا یو شی په ګروي کي پروت وي، مثلاً

زید له خالد څخه سل درهمه واخلي او دهغه په بدله کي خالد ته پُسه په گرو ورکړي. نو خالد ته مرتهن وایي. او زید ته راهن وایي، او پُسه ته رهن وایي، ﴿يَد﴾ قبضه، ﴿استرداد﴾ داستعمال مصدر دی؛ واپس اخیستل، ﴿استيفاء﴾ په پوره توگه حاصلول (حق یا داسي بل شی)، ﴿جزء﴾ محفوظه ځای.

تشریح: د عبارت خلاصه: په عبارت کي نهه قسمه خلک بیان سوي دي: ① مستودع، ② غاصب، ③ صاحب الربا، ④ مستعير، ⑤ مستأجر، ⑥ مضارب، ⑦ مستبضع، ⑧ قابض علی سوم الشراء، ⑨ مرتهن.

که یو څوک له دغه نهو کسانو څخه ددوی شی غلا کړي (مثلاً له مستودع څخه د امانت مال غلا کړي، یا له غاصب څخه مغضوب مال غلا کړي، یا له صاحب الربا څخه د سود مال غلا کړي، یا له مستعير څخه د عاریت مال او شی غلا کړي او داسي نور)، نو زموږ په نهه دغه ټولو کسانو ته دا حق سته چي د قاضي په دربار کي د غلا دعوی او خصومت وکړي او قاضي ددوی په خصومت سره د غله لاس پرېکړي، او زموږ په نهه ددې شیانو مالک ته هم د خصومت کولو او په خپل خصومت سره د سارق د لاس پرېکولو حق سته، لېکن دامام شافعي رَحْمَةُ اللهِ په نهه فقط مالک ته د خصومت کولو او په خپل خصومت سره د سارق لاس پرېکولو حق سته، دهغه په نهه دغه نهو کسانو ددې حق نسته، امام زفر رَحْمَةُ اللهِ فرمایي: چي دغه نهو کسانو ته فقط د مال د واپس اخیستلو د خصومت حق سته، په خپل خصومت سره د لاس پرېکولو حق هغو ته نسته (چي قاضي ددوی په خصومت سره د سارق لاس پرېکړي).

لېکن که له مرتهن څخه یو څوک مرهون شی غلا کړي، نوراهن (مالک) هغه وخت خصومت کولای سي کله چي مرتهن دراهن قرض اداء کړی وي او تراوسه درهن معامله باقي وي، ځکه چي تر قرض اداء کولو مخکي راهن د مرهون شي مطالبه نه سي کولای، نو ځکه به د قاضي منځته دهغه شي د واپس اخیستلو مطالبه هم نه سي کولای.

والشافعي بناه إلخ: دامام شافعي رَحْمَةُ اللهِ أصلاً او قاعده داده چي دغه نهه خلک کوم چي د مال مالکان نه دي، دوی ته دا حق نسته چي د قاضي په دربار کي د غلا سوي مال د واپس غوښتلو او اخیستلو خصومت وکړي، ځکه چي دوی د مال مالکان نه دي.

وزفر يقول إلخ: امام زفر رَحْمَةُ اللهِ فرمایي چي دغه نهه خلک خود مال حفاظت کوي، نو په دې وجه دوی ته د مال واپس اخیستلو لپاره د خصومت کولو حق سته، لېکن دوی ته دا حق نسته چي په خصومت سره د غله لاس پرېکړي، يعني دامام زفر په نهه به قاضي ددوی په خصومت سره د غله لاس

نه پر بکوي. ځکه کېدای سي چي هغه مال د غله د لاس څخه وتلی وي نو که چيري د غله لاس پر بکړی سي. نو هغه مال به دغه کسانو ته واپس حاصل نه سي. نو ځکه به د دوی په خصومت سره د غله لاس نه پر بکول کيږي. او نه به دوی ته د داسي خصومت کولو حق ورکول کيږي. (تفويت الصيانة: يعني په محفوظه توگه د مال واپس کول به فوت سي)

ولنا الخ: زموږ د دليل حاصل دادی چي غلا کول په خپله د لاس پر بکېدلو موجب دي او څرنگه چي د قاضي مخته په شرعي حجت سره غلا ثابته سوې ده او د دې کسانو له طرفه د حل جاري کولو دعوی هم سوې ده. نو ځکه به د دې کسانو پر دعوی او خصومت باندې د غله لاس پر بکول کيږي. او بل دا چي د دوو گواهانو په ذریعه د غلا ثابتېدل په خپله د لاس پر بکولو موجب او سبب دی (که څه هم دغه خلک د لاس پر بکولو خصومت نه وکړي). نو ځکه به د هغه لاس پر بکول کيږي

والمقصود من الخصومة الخ: په دې سره امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ ته جواب ورکوي چي د دغه نهو کسانو له خصومت څخه مقصود د لاس پر بکول نه دي. بلکي د مالک مال واپس اخیستل دي او د مالک حق ژوندی کول دي. نو اوس د مال واپس اخیستلو په ضمن کي خامخا غلا ثابتيږي. له دې څخه چاره نسته. او غلا ثابتېدل په خپله د لاس پر بکولو موجب دي.

وسقوط العصبه الخ: په دې سره امام زفر ته جواب ورکوي هغه و فرمايل چي که د دې نهو خلکو په خصومت سره د غله لاس پر بکول سي نو د مال حفاظت به ختم سي او دوی ته به هغه مال واپس حاصل نه سي. د جواب حاصل دادی چي د دې نهو خلکو مقصد د حفاظت او صيانة ختمول نه دي. بلکي مال واپس واخیستل دي. اوس که د دې په ضمن کي حفاظت ختم او ساقط سي نو هغه لره به هيڅ اعتبار نه وي.

ولا معتبر بشبهة الخ: همدارنگه داسي شېهي لره به هم هيڅ اعتبار نه وي چي هغه مو هووم الوجود وي (يعني وهمي شېهي ته به هم اعتبار نه ورکول کيږي). مثلاً امانت ساتونکي په يو محفوظ ځای کي امانت پټ کړی وي او له هغه ځای څخه يو څوک امانت غلا کړي او بيا امانت ساتونکی غائب سي. او اصل مالک راسي. او د قاضي په دربار کي خصومت او دعوی وکړي. نو د هغه په خصومت سره به هم د غله لاس پر بکول کيږي. حالانکي دلته داشبهه سته چي امانت ساتونکي به په خپله غله ته د داخلېدلو اجازه کړې وي چي هغه محفوظ ځای (دامانت يا بنولو ځای) ته داخل سي. لېکن د دې وهم به هيڅ اعتبار نه کيږي او د مالک په خصومت سره به د غله لاس پر بکول کيږي.

له غله خغه د مال غلا کېدلو حکم

وَأَنَّ قُطْعَ سَارِقٍ بِسَرَقَةٍ كَهَ چیري د غلا په وجه دیو غله لاس پرېکړی سی قُطِعَتْ مِنْهُ بِيَا له هغه
 خغه مسروق مال غلا سی ایښي دویم غل یې ځني غلا کړي اَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَا لِرَبِّ السَّرَقَةِ أَنْ يَقْطَعَ السَّارِقَ
 الثَّانِي نو اول غل او اصل مالک ته دا حق نسته چي د دویم غله لاس اخصومت کولو په ذریعه په قاضي
 سره پرېکړي لِأَنَّ الْمَالَ غَيْرُ مُتَقَوِّمٍ فِي حَقِّ السَّارِقِ ځکه چي د اول غله په حق کي مال متقوم نه دی
 حَتَّى لَا يَجِبَ عَلَيْهِ الضَّمَانُ بِالْهَلَاكِ تر دې چي د هلاکت په وجه پر هغه ضمان نه واجیږي فَلَمْ
 تَنْقُذْ مُوجِبَةً فِي نَفْسِهَا لِهَذَا دَا سَرَقَهُ أَغْلَا بِهِ بذات خود د قطع اليد موجب نه وي وَلِلْأَوَّلِ وَلِآيَةِ
 الْخُصُومَةِ فِي الْإِسْتِدَادِ فِي رَوَايَةٍ او په اول روایت کي د اول غله لپاره د واپس اخیستلو په هکله د
 خصومت کولو ولایت حاصل دی لِحَاجَّتِهِ ځکه چي هغه استرداد او واپس اخیستلو ته محتاج
 دی إِذَا الرَّدُّ وَاجِبٌ عَلَيْهِ ځکه چي پر هغه ادمال او واپس کول واجب دي وَلَوْ سَرَقَ الثَّانِي قَبْلَ أَنْ يَقْطَعَ
 الْأَوَّلُ أَوْ بَعْدَ مَا دُرِيَ الْحَدُّ بِشُبُهَةٍ او که چیري د اول غله تر لاس پرېکېدلو مخکي یا په یو شبهه
 سره د حد تر ختمېدلو وروسته دویم غل غلا وکړي يَقْطَعُ بِخُصُومَةِ الْأَوَّلِ نو د اول غله په خصومت
 کولو سره به د دویم غله لاس پرېکول کیږي لِأَنَّ سُقُوطَ التَّقْوِيمِ فَزُرُورَةُ الْقَطْعِ ځکه چي د مسروق مال
 د تقویم ساقطېدل د قطع د ضرورت په وجه وو وَلَمْ يُوجَدْ حَالَانِكِي ادلته قطع موجوده نه سوه فَصَارَ
 كَالْغَاصِبِ نو هغه د غصب کونکي په څیر سو وَمِنْ سَرَقَاتٍ سَرَقَتْهُ او څوک چي یو غلا وکړي فَرَدَقْنَا
 عَلَى الْمَالِكِ قَبْلَ الْإِزْتِفَاعِ إِلَى الْحَاكِمِ خو حاکم او قاضي ته د معاملې تر پېش کېدلو مخکي هغه
 مالک ته مسروق مال واپس کړی لَمْ يَقْطَعْ نو د هغه لاس به نه پرېکول کیږي وَعَنْ ابْنِ يُوسُفَ: أَنَّهُ
 يَقْطَعُ او له امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللهُ څخه روایت سوی دی: چي د هغه لاس به پرېکول کیږي
 اِغْتِبَارًا بِمَا إِذَا رَدَّ لَا بَعْدَ الْمِرَافَعَةِ په هغه صورت باندي په قیاس کولو سره کله چي ا قاضي ته ا د
 معاملې تر پېش کېدلو وروسته هغه مسروق مال واپس کړي وَجْهُ الظَّاهِرُ: أَنَّ الْخُصُومَةَ شَرْطٌ لظُهُورِ
 السَّرَقَةِ د ظاهر روایت دلیل دا دی: چي د غلا د ښکاره کېدلو او څرگندېدلو لپاره خصومت

ادعوى كول شرط دي لأن البينة إثبات جعلت حجة فزود قطع المنازعة حكه چي د تنازع ختمولو د ضرورت په وجه گواهي حجت گرځول سوې ده وقد انقطعت الخصومة او خصومت منقطع سو بخلاف ما بعد البرافعة په خلاف تر مرافعه وروسته اد واپس کولو لانتهاة الخصومة ليخول مقصودها حكه چي اتر مرافعه وروسته اد خصومت د مقصود د حاصلېدلو په وجه خصومت خپل انتها ته ورسېدی فتبقي تقديرًا لهذا تقديرًا به هغه به باقي پاته وي.

اللغات: ﴿مُوجِبَةٌ﴾ د افعال مؤنث اسم فاعل دی: واجبونکی، ثابتونکی، ﴿ارْتِفَاع﴾ دافتعال مصدر دی: د حاکم مخته مسئله وړل (مسئله پېشول)، معامله پېشول، مقدمه درجول، د فیصلې لپاره حاضرول، د مُرافعة هم دغه معنای دي، ﴿مُنازعة﴾ جگړه، جنجال، کړ کېچ، دعوی. **تشریح:** صور د مسئلې: دادی که زید غلا وکړي او دهغه لاس پرېکړی سي، بیا له زید څخه خالد هغه غلا کړی سوی مال (مسروق مال) غلا کړي، نو نه اول سارق (زید) ته دا حق سته چي دویم سارق (خالد) د لاس پرېکولو لپاره د قاضي په دربار کي خصومت وکړي او نه صاحب المال (مالک) ته دا حق سته، حكه چي د قطع الید په وجه مسروق مال د اول سارق په حق کي متقوم پاته نه سو. همدا وجه ده که د اول سارق سره هغه مال هلاک سي نو پر هغه ضمان نه واجبیږي، لهذا کله چي هغه مال متقوم پاته نه سو نو دهغه مال غلا کول به د حد موجب هم نه وي؛ حكه چي فقط د متقوم مال غلا کول د حد موجب دي. خو یو روایت دادی چي له دویم سارق څخه دهغه مال د واپس اخیستلو لپاره اول سارق ته د خصومت حق حاصل دی، حكه چي اول سارق دې ته محتاج او مجبوره دی چي هغه مال صاحب المال (مالک) ته واپس کړي.

ولو سارق الثاني إلخ: د دې حاصل دادی چي که د اول سارق (زید) لاس قطع نه کړی سویا دیو شېهي په وجه وجه له هغه څخه حد ساقط سو، او په دې دوران کي دویم غل هغه مال له ده څخه غلا کړي، نو اوس به دده (اول سارق) په خصومت سره د دویم سارق لاس پرېکول کیږي؛ حكه چي دا مال د اول سارق د لاس د پرېکېدلو (قطع الید) په وجه غیر متقوم وو، لېکن څرنګه چي دلته د اول سارق لاس پرېکړی سوی نه دی نو په دې وجه اوس اول سارق غاصب سو او هغه مال متقوم پاته سو، او د متقوم مال غلا کول د حد موجب دي، نو حكه به دلته د مال په غلا کولو سره د دویم سارق لاس پرېکول کیږي.

ومن سارق سارقة إلخ: که زید مثلاً دخالد پسه غلا کړي. بیا مخکې تردې "چې خالد دا معامله د قاضي مخته پېش کړي او مقدمه درج کړي" زید هغه پسه خالد ته واپس کړي. نو په ظاهر روایت کې به د زید لاس نه پرېکول کیږي، لېکن دامام ابو یوسف رَحْمَةُ اللهِ په یوه روایت کې به د هغه لاس پرېکول کیږي، لکه په هغه صورت کې چې پرېکول کیږي کله چې خالد د قاضي مخته د غلا معامله او قصه پېش کړي (یعنې مرافعه وکړي) او تردې وروسته زید هغه ته پسه واپس کړي (نو څرنگه چې په دې صورت کې د هغه لاس پرېکول کیږي)، همداسې به د قاضي مخته د معاملې تر پېشولو مخکې هم د هغه لاس پرېکول کیږي، ځکه چې قطع الید د الله تعالیٰ حق دی او په دې کې د قبل المرافعة او بعد المرافعة حکم مساوي دی.

د ظاهر روایت دلیل دا دی چې د سرقې د ظهور او څرگندېدلو لپاره د مسروق منه خصومت (او دعوی) کول شرط دي: ځکه چې گواهي فقط د جگړې او خصومت دلیری کولو لپاره حجت گرځول سوې ده، لېکن دلته مسروق منه ته د مال په واپس کېدلو سره خصومت ختم سو. او د خصومت د ختمېدلو په وجه د سرقې ظهور هم ختم سو، لهندا قطع الید د جواز لاره بنده سوه.

او دامام ابو یوسف رَحْمَةُ اللهِ قیاس صحیح نه دی (یعنې دامسئله پر مابعد المرافعة باندې قیاسول صحیح نه دي)، ځکه چې تر مرافعة وروسته د خصومت مقصود یعنې "مال مالک ته واپس کېدل" په خپله حاصلیږي او شی خپل انتهاء ته تر رسېدلو وروسته مضبوطیږي. نو گواکې په بعد المرافعة والا صورت کې تقدیراً خصومت باقي پاتېږي، او کله چې خصومت باقي پاتېږي نو د سرقې ظهور به کیږي او د هغه په وجه به قطع الید هم لازمیږي.

**تر غلا کولو وروسته او تر حد جاري کېدلو مخکې
د سارق په ملکیت کې د مسروق مال راتللو حکم**

وَإِذَا قُضِيَ عَلَى رَجُلٍ بِالْقَطْعِ فِي سَرَقَةٍ أَوْ كَلَهُ فِي دِيُو غَلَا فِي وَجْهٍ بِرِيُو سَرِي بَانْدِي د قَطْعِ الْيَدِ فَيَصْلُهُ
وَسِي قُوْمُهُتْ لَهُ بِيَا مَسْرُوقِ أَغْلَا كَرِي سَوِي أَمَالِ غَلَهْ تَهْ هَبْهْ كَرِي سِي لَمْ يَقْطَعْ نُو د هغه لاس به نه
پرېکول کیږي مَغْنَاءُ: إِذَا سُلِمَتْ إِلَيْهِ د هبه کېدلو مطلب دا دی: چې هغه مال غله ته وسپارل سي
وَكُلِّلِكَ إِذَا بَاعَهَا الْبَائِلُ فَإِنَّهُ أَوْ همدارنګه کله چې مالک مسروق مال پر هغه غله خرڅ کړي انو هم به د
هغه لاس نه پرېکول کیږي اَوْ قَالَ زُفَرٌ وَالشَّافِعِيُّ: يَقْطَعُ أَمَامَ زُفَرٍ أَوْ أَمَامَ شَافِعِي رَحْمَتُهُمَا اللهُ فَرَمَائِي: چې د

هغه لاس به پرېكول كيږي وَهُوَ رَأْيُهُ عَنْ أَبِي يُوسُفَ همدا له امام ابو يوسف رَجَنَهُ الله شَخْخه يوروايت دى لَأَنَّ السَّرَقَةَ قَدْ تَمَّتْ اِنْعِقَادًا وَطُهْرًا ځكه چي د منعقد كېدلو او ښكاره كېدلو په اعتبار سره غلا پوره سوه وَبِهَذَا الْعَارِضِ لَمْ يَتَبَيَّنْ قِيَامُ الْمِلْكِ وَقَتِ السَّرَقَةِ او د بيع او هبې په عارض سره د غلا په وخت كي د ملكيت موجودېدل ښكاره نه سو فَلَا شُبْهَةٌ نو ځكه هيڅ شېبه نسته وَلَنَا: أَنَّ الْإِمْضَاءَ مِنَ الْقَضَاءِ فِي هَذَا الْبَابِ زموږ دليل دا دى: چي د حد په باب كي د حد جاري كول هم د قضاء يوه حصه ده لِوُقُوعِ اِلِسْتِغْنَاءِ عَنْهُ بِالْاِسْتِيفَاءِ ځكه چي له قضاء شَخْخه استغناء فقط د حد تر حاصلولو اجاري كولو وروسته حاصلېږي إِذَا الْقَضَاءُ لِلْإِظْهَارِ ځكه چي قضاء فقط د غلا د ښكاره كولو لپاره وي وَالْقَطْعُ حَقُّ اللَّهِ تَعَالَى او قطع ادلاس پرېكول ادا الله تعالى حق دى وَهُوَ ظَاهِرٌ عِنْدَهُ او دا قطع د الله په نېز ښكاره ده وَإِذَا كَانَ كَذَلِكَ يُشْتَرَطُ قِيَامُ الْخُصُومَةِ عِنْدَ اِلِسْتِيفَاءِ او كله چي قصه داسي ده نو د حد حاصلولو قطع اليدا په وخت كي د خصومت او د دعوي موجودېدل شرط دي وَصَارَ كَمَا إِذَا مَلَكَهَا مِنْهُ قَبْلَ الْقَضَاءِ او دا داسي سولكه تر قضاء افيصلې امخكي چي غل د مالک له طرفه د مال مالک جوړ سي قَالَ: وَكَذَا إِذَا نَقَصَتْ قِيمَتُهَا مِنَ النَّصَابِ يَغْنَى قَبْلَ اِلِسْتِيفَاءِ بَعْدَ الْقَضَاءِ فرمايي: همدارنگه كه ادا قاضي تر قضاء وروسته او تر استيفاء قطع اليدا مخكي د مسروق مال قيمت د سرقې له نصاب شَخْخه كم سي انو هم به د غله لاس نه پرېكول كيږي وَعَنْ مُحْتَجِدٍ: أَنَّهُ يَقْطَعُ او له امام محمد رَجَنَهُ الله شَخْخه روايت سوي دى: چي دهغه لاس به پرېكول كيږي وَهُوَ قَوْلُ زُفَرٍ وَالشَّافِعِيِّ او همدا د امام زفر او امام شافعي رَجَنَهُمَا الله قول دى إِعْتِبَارًا بِالنَّقْصَانِ فِي الْعَيْنِ په اصل مال كي پر كمې راتلو باندي په قياس كولو سره وَلَنَا: أَنَّ كِبَالَ النَّصَابِ لَنَا كَانَ شَرْطًا زموږ دليل دا دى: چي كله د قطع لپاره د نصاب پوره والى شرط دي يُشْتَرَطُ قِيَامُهُ عِنْدَ اِلِمْضَاءِ نو د حد جاري كولو په وخت كي به هم د نصاب پوره والى شرط وي لَنَا ذِكْرُهُ دهغه دليل په وجه كوم چي موږ ذكر كړى بِخِلَافِ النَّقْصَانِ فِي الْعَيْنِ په خلاف په اصل مال كي د كمې راتلو لَأَنَّهُ مَضْمُونٌ عَلَيْهِ ځكه چي هغه پر غله باندي مضمون دى ايمني ځكه چي دهغه ضمان پر واجب دى او هغه د غله پر ذمه

دین دی ا فکمل النصاب عیناً و دیناً لهذا د عین اصل مال او دین په اعتبار کولو سره به نصاب پوره کیږي کما اذا استهلک کله لکه په هغه صورت کي کله چي ټوله مال هلاک کړی سي اما نقصان السغر فغير مضمون او کوم چي دنرخ ا قیمت ا کمېدل نو هغه نه مضمون کیږي فافترقا لهذا دواړه سره جلا سول ايمني په اصل مال کمېدلو او په نرخ کمېدلو کي فرق راغلی ا.

اللغات: ﴿قَصْر﴾ د ضرب ماضي ده: فیصله کول. ﴿سَرْقَة﴾ غلا. غلا کول. ﴿اِمْضَاء﴾ د افعال مصدر دی: جاري کول. نافذول. ﴿اِسْتِيفَاء﴾ د استفعال مصدر دی: حاصلول. اخيستل. (مراد ځني د حد حاصلول دي يعني د حد ا قطع الید ا جاري کول). ﴿خُصُومَة﴾ دعوی. تنازع. ﴿اِسْتَهْلَاک﴾ د استفعال ماضي ده: هلاکول. ختمول. ﴿سِغَر﴾ نرخ. رېټ. قیمت.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړی غلا وکړي او قاضي دهغه په خلاف د قطع الید فیصله وکړي لېکن تر قطع الید مخکي مالک هغه مسروق مال غله ته هېه کړي او غله ته یې وسپاري. یا مالک هغه مال پر غله باندي خرڅ کړي. نو په دې صورت کي به زموږ په نېز د غله لاس نه پرېکول کیږي. لېکن د امام زفر او امام شافعي رَجَهَاتُ الله په نېز به دهغه لاس پرېکول کیږي. همدا د امام ابو یوسف رَجَهَاتُ الله یو روایت دی.

دلیل: د دې حضراتو دلیل دا دی چي دلته غله په پټه توګه له محرز مقام څخه محرز مال غلا کړی دی نو په دې وجه سرقه پوره سوه او منعقد سوه. او څرنګه چي په دې سرقه کي قاضي د قطع الید فیصله هم کړې ده نو په دې وجه دا سرقه هم ښکاره هم سو. او د هېې او بیع معامله د قاضي تر قضاء (فیصلې) وروسته پېښه سوه نو په دې وجه د سرقي په وخت کي دا شبهه هم نېسته چي غل به د دې مالک وي. لهذا په هر اعتبار سره سرقه پوره او کامله ده او د حد موجب ده.

زموږ دلیل: دا دی چي د حد په باب کي د حد جاري کول هم د قاضي د قضاء یوه حصه ده. ځکه چي فقط تر حد جاري کېدلو وروسته د قاضي له قضاء څخه استغناء حاصلیږي (په بله وینا دا چي فقط تر استیفاء او قطع الید جاري کولو وروسته د قاضي فیصله پوره کیږي). لهذا څرنګه چي د قطع الید لپاره د قضاء په وخت کي د خصومت موجودېدل شرط دي همداسي به د قطع او استیفاء په وخت کي هم د خصومت باقي پاتېدل او موجودېدل شرط وي. حالانکي د مالک د هېه کولو یا خرڅولو په وجه د قطع او استیفاء په وخت کي خصومت معدوم سو. نو دا داسي سولکه د قاضي تر قضاء وروسته چي مالک مسروق مال غله ته هېه کړی وي یا پر هغه یې خرڅ کړی وي. او تر قضاء

مخکي دبیع یا هبې په وجه قطع الید نه واجبیږي لهذا تر قضاء وروسته به هم دبیع یا هبې په وجه قطع الید نه واجبیږي (یعني دغله لاس به نه پرېکول کیږي).

وقال وكذلك الخ: ددې حاصل دا دی چي که د قاضي تر قضاء وروسته او تر قطع الید مخکي د مسروق مال نرخ (رېټ) ولوېږي او دهغه قیمت دسرقې تر نصاب یعنی تر لسو درهمو کم سي. نو هم به زموږ په نېز دغله لاس نه پرېکول کیږي. لېکن امام محمد، امام شافعي او امام زفر رَحِمَهُمُ الله فرمایي چي څرنګه د لسو درهمو په غلا کي دیوه درهم د ورکېدلو په صورت کي هم قطع الید واجبیږي همداسي به له نصاب څخه د مسروق مال د قیمت کمېدلو په صورت کي هم قطع الید واجبیږي. ګواکي دغه حضراتو د نرخ کمېدل د عین (أصل مال) پر کمېدلو قیاس کړي دي.

زموږ دلیل دا دی چي کله د قضاء په وخت کي د قطع الید لپاره د مسروق مال د نصاب په اندازه کېدل شرط دی نو دا شرط به له اول څخه تر آخره پوري موجود وي یعنی د قضاء له وخت څخه به د قطع الید تر وخت پوري ددې شرط باقي پاتېدل ضروري وي: ځکه چي حد په باب کي اِمضاء یعنی حد (قطع الید) جاري کول هم د قضاء یوه حصه ده. لهذا د اِمضاء په وخت کي مسروق مال د سرقې د نصاب په اندازه کېدل ضروري دي. حال دا چي دلته مسروق مال د سرقې نصاب په اندازه نه دی. نو ځکه به دلته پر غله قطع الید نه جاري کیږي.

ددې په خلاف که په عین (أصل مال) کي کمی راسي نو هغه کمی به د غله پر ذمه دین او قرض وي. او د عین او دین په یو ځای کولو سره به د سرقې نصاب پوره وگرځي. لکه له یو غله څخه چي ټوله مال هلاک سي نو هغه ټوله مال به د هغه پر ذمه دین وي او د سرقې نصاب به باقي شمارل کیږي. لهذا د عین کمی د نرخ او قیمت پر کمی باندي قیاسول صحیح نه دي. ځکه چي د نرخ کمی د غله پر ذمه نه مضمون کیږي او دهغه پر ذمه دین نه ګرځي.

که غل د مسروق مال د مالک کېدلو دعوی وکړي (حکم او اختلاف)

وَإِذَا ادَّعى السَّارِقُ أَنَّ الْعَيْنَ الْمَسْرُوقَةَ مِلْكُهُ أَوْ كَيْفَ غُلٍّ دَا دَعَوَى وَكَرِهَى چي مسروق مال د هغه مملوک دی ایمني دا دعوی وکړي چي دا زما په ملکیت کي دی ا سَقَطَ الْقَطْعُ عَنْهُ نو له هغه څخه قطع الید ساقطیږي وَإِنْ لَمْ يَقُمْ بِبَيِّنَةٍ که څه هم هغه بیښه او ګواهان ا پېش نه کړي مَعْنَاهُ: بَعْدَ مَا شَهِدَ الشَّاهِدَانِ بِالسَّرَقَةِ ددې مطلب دا دی: چي کله دوه ګواهان ا دهغه په خلاف ا د غلا کولو ګواهي ورکړي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لَا يَسْقُطُ بِجَرْدِ الدَّعْوَى امام شافعي رَحِمَهُ الله فرمایي: چي محض په دعوی

سره قطع اليد نه ساقطيري لأنه لا يعجز عنه سارق حكه چي غل له داسي دعوى كولو شخه عاجز نه دی ايمني هر غل داسي دعوى كولاى سي أفيؤدنى إلى سد باب الحد لهذا دا امحض په دعوى سره د قطع اليد ساقطيدل ا به د "حد" دروازي بند بدللو سبب جوړ سي ولنا: أن الشبهة دارة زمور دليل دا دی: چي شبهه د حد دفع کونکې او ساقطونکې اده وتتحقق بجر الدعوى للاختيال او ا صدق ا د احتمال پر بناء محض په دعوى سره شبهه ثابتيري ولا معتبر بما قال او امام شافعي رحمه الله چي کوم شخه وويل هغه لره اعتبار نسته بدليل صحة الرجوع بعد الإقرار حكه چي تر اقرار وروسته رجوع كول صحيح دي إذا أقر رجلان بسرقة ثم قال أحدهما: هو مال او كه دوه خلک د غلا اقرار وکړي بيا په دوى کي يو ووايي: چي مسروق مال فقط ا زما مال وو لم يقطعاً نو د دواړو لاسونه به نه پرېکول کيږي لأن الرجوع عامل في حق الزوج حكه چي درجوع کونکي په حق کي رجوع عامل ده ومورث للسبهة في حق الآخر او ادا رجوع ا د دويم په حق کي شبهه پيدا کونکې ده لأن السرقة تثبت بإقرارهما على السرقة حكه چي د دوى په مشترک اقرار سره غلا ثابته سوې ده فإن سرقا ثم غاب أحدهما او كه دوه غله ا په گډه ا غلا وکړي بيا په دوى کي يو غل غائب سي وشهد الشاهدان على سرقتهما او دوه گواهان د دوى پر غلا گواهي اهم او رکړې قطع الآخر في قول أبي حنيفة نو د امام صاحب رحمه الله په آخري قول کي به د دويم احاضر ا غله لاس پرېکول کيږي ومورثهما او همدا د صاحبينو رحمه الله قول دی وكان يقول أو لا يقطع او امام صاحب رحمه الله به مخکي ويل: چي د حاضر ا موجود ا غل لاس به نه پرېکول کيږي لأنه لو حضر ربنا يدعى الشبهة حكه كه چيري غائب غل حاضر وای نو کېدای سي چي هغه به د يو شېهي دعوى کړي وای وجه قوله الآخر: أن الغيبة تنتم ثبوت السرقة على الغائب د امام صاحب رحمه الله د آخري قول دليل دا دی: چي غائب والي پر غائب غله باندي د غلا ثابتيدل مانع کوي ايمني غيبت پر غائب غله باندي د سرقې له ثبوت شخه مانع دی ا فيبقى معدوماً لهذا هغه غائب غل به معدوم او کالعدم اوي والعقد مؤثر لا يورث الشبهة او معدوم شبهه نه سي پيدا کولاى ولا معتبر بتوهم حدوث الشبهة او د شېهي د پيدا کېدلو وهم لره هيڅ

اعتبار نسته عل ما مَرَّ لکه مخکي چي تېر سو وَإِذَا أَكَّرَ الْعَبْدُ الْمَخْجُورُ عَلَيْهِ بِسَرِقَةِ عَشْرَةِ دَرَاهِمَ
بِعَيْنِهَا او که محجور غلام د لسو درهمو د غلا کولو اقرار وکړي فَلَا يَنْتَقِطُ نو د هغه لاس به
 پرېکول کيږي وَتُرَدُّ السَّرِقَةُ إِلَى الْمُسْرِقِ مِنْهُ او سرقه ايښي غلام سوي دراهم | به مالک ته واپس کول
 کيږي وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ او دا حکم دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز دی وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ [❦] يُقْطَعُ امام
 ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي د هغه لاس به پرېکول کيږي وَالْعَشْرَةُ لِلْمُؤَلِّ اولس درهمه به اد
 هغه | د مالک وي وَقَالَ مُحَمَّدٌ: لَا يُقْطَعُ او امام محمد رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي د هغه لاس به نه پرېکول
 کيږي وَالْعَشْرَةُ لِلْمُؤَلِّ اولس درهمه به د مالک وي وَهُوَ قَوْلُ زُفَرٍ او همدا دامام زفر رَحِمَهُ اللهُ قول دی
وَمَعْنَاهُ: إِذَا كَذَّبَهُ الْمُؤَلِّ او د دې قول مطلب دا دی: چي کله مالک دخپل غلام تکذيب وکړي.

اللغات: ﴿سَدَّ﴾ دنصر دباب مصدر دی: بندول، تړل، ﴿دَارِئَةٌ﴾ دفتح مؤنث اسم فاعل دی: ليري
 کونکی، دفع کونکی، ساقطونکی، ﴿يَتَحَقَّقُ﴾ دتفعل مضارع ده: ثابتېدل، ﴿مُجَرَّدٌ﴾ محض،
 خالي، فقط، ﴿غَيْبَةٌ﴾ غائبوالی، ناموجودوالی، ﴿حُدُوثٌ﴾ دنصر مصدر دی: پېښېدل، پيدا کېدل،
 ﴿الْمَخْجُورُ عَلَيْهِ﴾ هغه غلام چي د مالک له طرفه پر هغه د تجارت کولو پابندي لگېدلې وي، يعني
 خپل مالک له تجارت او کاروبار کولو څخه منع کړی وي، ﴿كَذَّبَهُ﴾ دتفعليل ماضي ده: تکذيب
 کول، درواغجن گڼل (درواغجن شمارل).

تشریح: په دې عبارت کي څلور مسئلې ذکر سوي دي:

(۱)... که يو سړی يو پسه غلا کړي او بيا ووايي چي دا پسه خو زما دی او ما له خپل مال څخه غلا
 کړی دی او دوه گواهان د هغه په خلاف د غلا گواهي هم ورکړي، نو زموږ په نېز د دې دعویٰ په وجه له
 هغه څخه قطع الید ساقطیږي که څه هم هغه پر خپله دعویٰ باندي گواهان پېش نه کړي، لېکن دامام
 شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نېز به فقط د دعویٰ په وجه د هغه جرم نه معاف کيږي او له هغه څخه به حد نه
 ساقطیږي. ځکه که داسي وسي نو هر غل به داسي دعویٰ کوي او له حد او سزا څخه به ځان خلاصوي
 او په دې توگه به بالکل د حد (قطع الید) دروازه بنده سي.

❦ القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحِمَهُ اللهُ، كما ذكر في فتح القدير (ج: ٥، ص: ١٦٨)، وكذا في رد المحتار (ج: ١٣،

ص: ٢٣٠). [القول الرابع ج: ١، ص: ٢٦٩]

زمور دليل دادی چي دا خبر خو تسلیم او منل سوې ده چي د ملکیت په شېهي سره حد ساقطیږي او څرنگه چي د دې غله په دعوی کي درنښتیا والي احتمال هم سته. نو په دې دعوی سره د ملکیت شبهه پیدا کیږي او د دغه شېهي په وجه به له دې مدعي غله څخه حد ساقطیږي. دامام شافعي د دلیل جواب دادی چي کله د غلا تر اقرار وروسته د انکار کولو په وجه حد ساقطیږي نو د سارق د ملکیت په دعوی سره به هم حد ساقطیږي (یعني چي غل وایي "دا مال زما په ملکیت کي دی"، نو په دې سره به هم حد ساقطیږي). ځکه څرنگه چي هر مقر انکار کولای سي همداسي به هر یو دعوی هم کولای سي.

(۲)... واذا اقر رجلان دا دویمه مسئله ده کوم چي تر اقرار وروسته د رجوع پر صحیح کېدلو مبني ده. حاصل یې دا دی چي که دوه خلک د غلا اقرار وکړي، بیا په دوی کي یو وایي چي "دا مسروق مال خو زما مال وو" نو د هغه دعوی به صحیح وي او د دې دعوی په وجه به د یوه لاس هم نه پرېکول کیږي، یعنی نه به د دې راجع سړي لاس پرېکول کیږي (چي هغه د غلا انکار کړی دی او مسروق مال یې خپل ملکیت گڼلی دی) او نه به د هغه د ملگري لاس پرېکول کیږي. ځکه چي د راجع په حق کي د قطع الید په سقوط کي رجوع عامل ده او د رجوع د هغه د ملگري په حق کي د غلا د نشتوالي شبهه پیدا کوي. ځکه چي غلا د دواړو په مشترک اقرار سره ثابت سوې وه. لهندا د یوه د انکار او رجوع په وجه به په غلا کي ضعف او شبهه پیدا سي او دا انکار او رجوع به د دواړو په حق کي د قطع الید په سقوط کي مؤثر وي.

(۳)... که دوه خلک په گډه غلا وکړي بیا په دوی کي یو غائب سي. او دوه گواهان د دوی پر غلا گواهي هم ورکړي، نو د صاحبینو رَحْمَهُمُ اللهُ په نېز او دامام صاحب په آخري قول کي به د دغه (حاضر) غله لاس پرېکول کیږي، لېکن دامام صاحب رَحْمَهُمُ اللهُ اول قول دادی چي د حاضر غله لاس به نه پرېکول کیږي. د دې قول دلیل دادی چي که غائب غل حاضر وای نو دا احتمال وو چي هغه به یو داسي دعوی کړي وای چي په هغه سره به په سرقه کي شک او شبهه پیدا سوې وای. او د شېهي په وجه به له غائب او حاضر دواړو څخه حد ساقطېدای، لهندا د دې احتمال په وجه به د حاضر غله لاس نه پرېکول کیږي. او د آخري قول دلیل دادی چي قضاء علی الغائب جائز نه ده (یعني د غائب په خلاف فیصله کول جائز نه دي). نو ځکه به د غائب غیوبیت د هغه په حق کي د سرقي له ثبوت څخه مانع وي. لهندا په دې حواله سره به هغه د حاضر او موجود غله په حق کي معدوم شمارل کیږي، او د موجود په حق کي معدوم کس شبهه نه سي پیدا کولای، او بیا د یو ووهمي شبهه ده چي "که غائب

حاضر وای نو کېداسي چي په غلام کي به یې د شبهي دعوی کړي وای. او مخکي دا خبره تېره سوه چي موهوم الوجود (وهمي) شبهي لره هیڅ اعتبار نسته. لهدا په دې خواله سره به هم د غائب غیوبیت فقط د هغه په حق کي مؤثروي او د حاضر په حق کي به د هغه غیوبیت لره هیڅ اثر او اغېز نه وي. نو ځکه به د حاضر لاس پرېکول کیږي.

(۴)... که یو محجور غلام دا اقرار وکړي چي ماله فلانکي څخه لس دراهم غلام کړه. نو د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز به د هغه لاس پرېکول کیږي او مسروقه دراهم به مالک ته ورکول کیږي. د امام محمد او امام زفر رَحْمَتُ اللهِ رايه داده چي که چیري مالک د غلام تکذیب وکړي او دا ووايي چي "دا خو زما دراهم دي" نو د غلام لاس به نه پرېکول کیږي او هغه دراهم به مالک ته ورکول کیږي. لېکن که دا غلام مأذون وي (يعني مالک د کاروبار اجازه ورکړې وي). یا دا چي دا غلام د غیر متعینو دراهمو اقرار وکړي (يعني دراهم معلوم نه کړي چي مادموره دراهم غلام کړه). نو په دې صورتونو کي به بالاتفاق د هغه لاس پرېکول کیږي. (بنایه ج: ۶، ص: ۲۵۲)

که غلام د غلام اقرار وکړي (تفصیلی بیاب)

وَلَوْ أَكْرَهَ بِسَرِقَةٍ مَالٍ مُسْتَهْلِكٍ اَوْ كَهَ محجور غلام د هلاک سوي مال د غلام کولو اقرار وکړي قَطَعَتْ يَدُهُ نو د هغه لاس به پرېکول کیږي وَلَوْ كَانَ الْعَبْدُ مَأْذُونًا لَهُ اَوْ كَهَ غلام مأذون وي ايعني د تجارت او کاروبار اجازه ورکول سوې وي اَيُقْطَعُ فِي الْوَجْهِينِ نو په دواړو صورتونو کي به د هغه لاس پرېکول کیږي وَقَالَ زُفَرٌ: لَا يُقْطَعُ فِي الْوَجْهِ كِلَاهَا. او امام زفر رَحْمَةُ اللهِ فرمايي: چي په ټولو صورتونو کي به د هغه لاس نه پرېکول کیږي لَئِنْ الْأَصْلَ عِنْدَهُ: اَنْ اِقْرَأَ الْعَبْدُ عَلَى نَفْسِهِ بِالْحُدُودِ وَالْقِصَاصِ لَا يَصِحُّ ځکه چي د امام زفر په نېز قاعده داده: چي پر خپل ځان په حد یا قصاص سره د غلام اقرار کول صحيح نه دي لَئِنْ يَرِدُ عَلَى نَفْسِهِ وَطَرَفِهِ ځکه چي دا اقرار د غلام پر نفس یا د هغه پر اندام واردیږي وَكُلُّ ذَلِكَ مَالُ الْمَوْلَى اَوْ دا ټوله د مالک مال دي او د هغه په ملکیت کي دي اَوَلَا اِقْرَأَ عَلَى الْغَيْرِ غَيْرُ مَقْبُولٍ او د بل چا اد ملکیت | په خلاف اقرار کول مقبول نه دی إِلَّا اَنْ اَلْبَادُونَ لَهُ يُؤْخَذُ بِالْقَسَانِ وَالْبَالِ لېکن مأذون غلام به په ضمان او مال سره نیول کیږي لِصَحَّةِ اِقْرَارِهِ بِهِ ځکه چي د مال په هکله د هغه اقرار صحيح دی لِيَكُونَهُ مُسَلَّطًا عَلَيْهِ مِنْ جِهَتِهِ ځکه چي هغه د مالک له طرفه پر مال ايعني پر تجارت او

کاروبار اگومارل سوی دی وَالْمُخْجُورُ عَلَيْهِ لَا يَصِحُّ إِقْرَارُهُ بِالنَّالِ أَيْضًا او دمحجور غلام اقرار بالمال
 هم صحيح نه دی وَنَحْنُ نَقُولُ: يَصِحُّ إِقْرَارُهُ مِنْ حَيْثُ أَنَّهُ أَدْرَى او موږ وایو: چي دانسان کېدلو په
 حیثیت سره دهغه اقرار صحیح دی ثُمَّ يَتَعَدَّى إِلَى النَّالِيَةِ بیا به دا اقرار د مالیت امال کېدلو او طرف
 ته متعدي کیږي فَيَصِحُّ مِنْ حَيْثُ أَنَّهُ مَالٌ نو د مال کېدلو په حیثیت سره به دا اقرار صحیح کیږي
وَلَا تِلْكَ لَا تَهْمَةٌ فِي هَذَا الْإِقْرَارِ او ځکه چي په دې اقرار کي هیڅ تهمت نسته لَبِئْسَ شَيْءٌ عَلَيْهِ مِنَ
الْأَضْرَارِ ځکه چي دا قرار پر نقصانونو مشتمل دی وَمِثْلُهُ مَقْبُولٌ عَلَى الْغَيْرِ او داسي اقرار کول د بل
 چا د ملکیت | په حق کي اهم | مقبول دی لِلْمُخْجَرِ فِي الْمَخْجُورِ عَلَيْهِ: أَنَّ إِقْرَارَهُ بِالنَّالِ بَاطِلٌ په محجور
 غلام کي د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ د لیل دا دی: چي دهغه د مال اقرار کول باطل دي وَلِهَذَا لَا يَصِحُّ مِنْهُ
الْإِقْرَارُ بِالْغَضَبِ همدا وجه ده چي دهغه له طرفه د غضب اقرار کول صحیح نه دي فَيَبْقَى مَالُ النُّوْلِ
 نو ځکه به هغه امسروق مال ا د مالک مال پاته سي وَلَا قَطْعٌ عَلَى الْعَبْدِ فِي سَرَقَةِ مَالِ النُّوْلِ او د مالک د مال
 په غلا کولو سره پر غلام قطع الید نه واجبیږي يُؤَيِّدُهُ أَنَّ النَّالَ أَصْلٌ فِيهَا وَالْقَطْعُ تَابِعٌ دا د دې تائید
 کوي چي په سرقه کي مال اصل دی او قطع تابع ده حَتَّى تُسَمَّيَ الْخُصُومَةُ فِيهِ بِدُونِ الْقَطْعِ تردې چي
 په مال کي له قطع څخه بغیر اهم | خصومت اورېدل کیږي وَيُثْبِتُ النَّالَ دُونَهُ او له قطع څخه بغیر
 اهم | مال ثابتیږي وَفِي عَكْسِهِ لَا تُسَمَّى وَلَا يَثْبِتُ او د دې په برعکس کي خصومت نه اورېدل کیږي او
 اقطع | نه ثابتیږي ایمني له مال څخه بغیر محض په قطع الید کي نه خصومت اورېدل کیږي او نه له مال څخه
 بغیر قطع الید ثابتیږي | وَإِذَا بَطُلَ فِيهَا هُوَ الْأَصْلُ بَطُلَ فِي النَّبْعِ او کله چي په اصل کي اقرار باطل سونو په
 تابع کي به اهم | اقرار باطلیږي بِخِلَافِ الْمَأْذُونِ په خلاف د مأذون غلام لِأَنَّ إِقْرَارَهُ بِالنَّالِ الَّذِي فِي
يَدِهِ صَحِيحٌ ځکه کوم مال چي دده په قبضه کي دی دهغه په هکله دده اقرار صحیح دی فَيَصِحُّ فِي
حَقِّ الْقَطْعِ تَبَعًا لِهَذَا قطع په حق کي به تبعاً دده اقرار صحیح کیږي وَلَا يَبْقَى يُونُسُ: أَنَّهُ أَقَرَّ بِشَيْئَيْنِ:
بِالْقَطْعِ وَهُوَ عَلَى نَفْسِهِ د امام ابو یوسف رَحْمَةُ اللهِ د لیل دا دی: چي محجور غلام د دوو شیانو اقرار
 کړی دی: ① یو د قطع الید، او دا د خپل ځان په خلاف دهغه اقرار دی فَيَصِحُّ عَلَى مَا ذَكَرْنَا نو

لهذا اقرار به صحيح کيږي لکه اوس اچي موږ بيان کړي وَبِالنَّالِ وَهُوَ عَلَى الْمَوْلَى (۲) اوبل هغه د مال اقرار کړی دی، او داد اخیل مالک په خلاف د هغه اقرار دی فَلَا يَصِحُّ فِي حَقِّهِ فِيهِ لهذا مالک په حق کي به دا اقرار نه صحيح کيږي وَالْقَطْعُ يُسْتَحَقُّ بِدُونِهِ او له مال څخه بغير اهم قطع اليد ثابتيږي کما اذ قال الخ: الثَّبُوبُ الَّذِي فِي يَدِ زَيْدٍ سَرَقْتُهُ مِنْ عَمْرٍو لکه يو آزاد سړی چي ووايي: چي هغه جامه کوم چي د زيد په لاس کي ده ما هغه له عمرو څخه غلا کړې ده وَزَيْدٌ يَقُولُ: هُوَ ثَبُوبٌ اوزيد ووايي: چي دا جامه زما ده ا هغه له عمرو څخه نه ده غلا کړي يُقَطَّعُ يَدُ الثَّقَلَبِ نو د اقرار کونکي آزاد سړي لاس به پرېکول کيږي وَإِنْ كَانَ لَا يُصَدِّقُ فِي تَعْيِينِ الثَّبُوبِ که څه هم د جامې په تعيين کي به د هغه تصديق نه کيږي حَتَّى لَا يُؤْخَذَ مِنْ زَيْدٍ تر دې چي هغه جامه به له زيد څخه نه اخيستل کيږي وَلَكِنْ حَقِيقَةً: أَنَّ الْإِقْرَارَ بِالْقَطْعِ قَدْ صَحَّ مِنْهُ دامام صاحب رَحِمَهُ الله دليل دا دی: چي په قطع سره د غلام اقرار کول صحيح دي لِهَآيِئِنَّا د هغه دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړی فَيَصِحُّ بِالنَّالِ بِنَاءً عَلَيْهِ نو پر هغه په بناء کولو سره به په مال سره د غلام اقرار کول اهم صحيح وي لِأَنَّ الْإِقْرَارَ يُلَاقِي حَالَةَ الْبَقَاءِ ځکه چي اقرار د بقاء د حالت سره متصل کيږي وَالنَّالُ فِي حَالَةِ الْبَقَاءِ تَابِعٌ لِلْقَطْعِ او د بقاء په حالت کي مال د قطع تابع کيږي حَتَّى تَسْقُطَ عَصْمَةُ النَّالِ بِاعْتِبَارِهِ تر دې چي د قطع په اعتبار سره د مال عصمت [حفاظت] ساقطیږي وَيُسْتَوْفَى الْقَطْعُ بَعْدَ اسْتِهْلَاكِهِ او تر استهلاك وروسته اهم قطع حاصلېدای سي بِخِلَافِ مَسْأَلَةِ الْخُرِّ په خلاف د آزاد سړي د مسئلې لِأَنَّ الْقَطْعَ إِنَّمَا يَجِبُ بِالسَّرَقَةِ مِنَ الْمَوْدَعِ ځکه چي قطع اليد له مودع څخه د غلا کولو په وجه واجبيږي أَمَّا لَا يَجِبُ بِسَرَقَةِ الْعَبْدِ مَالِ الْمَوْلَى لېکن د مالک د مال په غلا کولو سره ا پر غلام قطع اليد نه واجبيږي فَافْتَرَقَا لهذا دا دواړه ايوله بل څخه اجلاسول وَلَوْ صَدَّقَهُ الْمَوْلَى او که مالک د غلام تصديق وکړي يُقَطَّعُ فِي الْفُضُولِ كُلِّهَا نو په دې ټولو صورتونو کي به د هغه لاس پرېکول کيږي لِزَوَالِ النَّائِبِ ځکه چي مانع ختم سو.

اللفات: ﴿مُسْتَهْلَك﴾ د استعمال اسم مفعول دی: په خپله هلاک کړی سوی، ضایع کړی سوی، ﴿خُصُومَة﴾ دعوی، تنازع، ﴿مُؤَدَّع﴾ هغه کس چي بل چا امانت ورته ایښی وي (امانت ساتونکی).

﴿فُضُول﴾ جمع د فُضْل ده: د دې لفظ ډیري معنوي دي. دلته یې معنی ده: حالت، صورت.

تشریح: تر دې مخکي د محجور غلام د اقرار په هکله یوه مسئله بیان سوه، دا ټوله عبارت هم د هغه سره متعلق او مربوط دی، حاصل یې دا دی که محجور غلام د هلاک سوي مال د غلا کولو اقرار وکړي، نو د هغه لاس به پرېکول کیږي، او که چیري غلام مأذون فی التجاره وي، نو برابره ده مال موجود وي یا مستهلک او معدوم وي، په دې دواړو صورتونو کي به د هغه لاس پرېکول کیږي، دا ټوله تفصیل

زموږ د امامانو په نېز دی. د امام زفر رَحْمَةُ الله مسلک دا دی چي په دې ټولو صورتونو کي به د مقر غلام لاس نه پرېکول کیږي، برابره ده هغه محجور وي یا مأذون وي او برابره ده مال موجود وي یا معدوم وي.

د امام زفر رَحْمَةُ الله په نېز قاعده او ضابطه داده چي د حد او قصاص په هکله پر خپل حُان د غلام اقرار معتبر نه دی، ځکه چي د قصاص اقرار د هغه پر ذات واردیږي او د حد اقرار د هغه پر اندام یعني پر لاس واقع کیږي، او د غلام نفس (ذات) او د هغه اندام دواړه د هغه د مالک په ملکیت کي دي، او د بل چا د مال (او ملکیت) په خلاف اقرار کول نه قبلېږي. لېکن که مقر غلام مأذون وي او مسروق مال هلاک سوی وي نو هغه به د دې مال ضامن وي او که مسروق مال موجود وي نو د هغه په واپسي سره به دا مأذون غلام نیول کیږي (یعني هغه به له مأذون غلام څخه واپس اخیستل کیږي)، ځکه چي د مأذون غلام له طرفه د مال اقرار کول صحیح دي، ځکه چي مأذون غلام د مالک له طرفه پر تجارت او کاروبار کولو گومارل کیږي، نو ځکه به د هغه اقرار صحیح وي، لېکن د محجور غلام له طرفه د مال اقرار کول (اقرار بالمال) هم صحیح نه دی، نو ځکه به د هغه لاس هم نه پرېکول کیږي (ځکه کله چي د هغه اقرار صحیح نه دی، نو لاس به یې په کوم دلیل سره پرېکول سي!)

زموږ له طرفه امام زفر رَحْمَةُ الله ته جواب دا دی چي د محجور غلام اقرار د هغه د انسان کېدلو په وجه صحیح دی او کله چي من حیث الإنسان د هغه اقرار صحیح دی نو من حیث المال به هم د هغه اقرار صحیح وي، ځکه چي انسانیت (انسان کېدل) له مالیت (مال کېدلو) څخه جلا او علیحده نه وي او ځکه چي په داسي اقرار کي هیڅ تهمت نه وي، ځکه چي په دې کي د مقر یعني د غلام نقصان دی، ځکه چي په قطع الید سره هغه ته رسېدونکی نقصان د مالک د مال له نقصان څخه ډېر سخت او اعلى دی، او په کوم اقرار کي چي د مقر نفع نه وي هغه قبلېږي.

لمحمد **إلخ**: دمحبور غلام دلاس نه پرېکولو په هکله دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ دلیل دادی چي دمحبور غلام له طرفه اقرار بالمال باطل دی. همدا وجه ده چي دهغه له طرفه دغصب اقرار صحیح نه دی. او کله چي دمحبور غلام اقرار بالمال باطل او غیر صحیح دی. نو مسروق مال به فقط دمالک مال وگرځي (او هغه به فقط دمالک مال وي) او غلام که چیري له مالک څخه غلا وکړي نو پر هغه قطع الید نه واجبیري. ځکه چي دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز مال اصل دی او قطع الید تابع ده. همدا وجه ده چي له قطع الید څخه بغیر هم دمال په هکله خصومت اور بدل کیږي او له قطع الید څخه بغیر هم مال ثابتیږي حالانکي له مال څخه بغیر نه په قطع الید کي خصومت اور بدل کیږي او نه قطع الید ثابتیږي. لنډه دا چي دا خبره ثابته سوه چي دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز مال اصل دی او قطع تابع ده. او کله چي په اصل يعني په مال کي دمحبور غلام اقرار معتبر نه دی نو په قطع کي به په طريقه اولی سره دهغه اعتبار نه کیږي. ددې په خلاف که مقرر غلام "مأذون" وي (يعني د کاروبار اجازه ورکول سوې وي). نو دهغه په قبضه کي به د موجود مسروق مال په هکله دهغه اقرار صحیح وي. او کله چي دمال په حق کي دهغه اقرار صحیح دی کوم چي اصل دی. نو د تابع يعني د قطع الید په حق کي به هم دهغه اقرار صحیح وي.

ولأبي يوسف **إلخ**: دامام ابویوسف دلیل دادی چي محبور غلام دلسو درهمو دغلا په اقرار سره په حقیقت کي ددوو خبرو اقرار وکړی: ① د قطع الید. ② د مال. او د قطع الید اقرار دهغه ذات سره متعلق دی. لهذا دا اقرار به صحیح وي. او د مال اقرار دهغه دمالک سره متعلق دی. کوم چي اقرار علی الغیر دی. او اقرار علی الغیر معتبر نه دی. لهذا دمال په حواله سره به ددې غلام اقرار معتبر نه وي. او د قطع الید والا اقرار به معتبر وي. ځکه چي له مال څخه بغیر هم قطع الید ثابتیږي. ددې مثال دادی لکه یو آزاد سړی چي داسي ووايي "دزید سره چي کومه جامه ده. هغه ماله عمرو څخه غلا کړې ده". لېکن زید ووايي چي "دازما خپله جامه ده". نو دلته که څه هم دجامې په هکله دزید مؤاخذه نه کیږي او له زید څخه به جامه نه اخیستل کیږي. لېکن دغلا د اقرار په وجه به د آزاد مقرر سړي لاس پرېکول کیږي. همداسي به په دې مسئله کي هم دامام ابویوسف رَحْمَةُ اللهِ په نېز د غلام لاس پرېکول کیږي او د کوم مال دغلا کولو اقرار چي غلام کړی دی هغه به دمالک وي. نه د مسروق منه.

ولأبي حنيفة **إلخ**: دامام صاحب دلیل دادی چي من حیث الإنسان د غلام د قطع الید اقرار صحیح دی. او څرنکه چي دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز قطع الید اصل دی او مال تابع دی. لهذا کله چي د اصل يعني د قطع الید په هکله د غلام اقرار صحیح دی نو د تابع يعني د مال په حق کي به هم دهغه اقرار

صحيح وي. ځکه چي اقرار د سرقي (غلا) د بقاء د حالت سره متصل کيږي او د بقاء په حالت کي مسروق مال د قطع الید تابع کيږي او د قطع الید په وجه د مسروق مال عصمت هم ختمیږي. ځکه چي ضمان او قطع دواړه جمع کېدای نه سي. لڼده دا چي دا خبره ثابته سوه چي قطع اصل دی او مال تابع دی. او څرنګه چي په قطع کي د محجور غلام اقرار معتبر دی. لهدا د مال په هکله به هم دده اقرار معتبر وي او هغه مال به مسروق منه ته واپس کول کيږي.

دې په خلاف د آزادي سړي د اقرار مسئله ده. نو په دې مسئله سره د غلام په مسئله کي دليل نيول صحيح نه دی (لکه څرنګه چي امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ د لیل په نیولی دی). ځکه چي د قطع الید لپاره له مالک څخه د سارق غلا کول ضروري نه دي (يعني دا ضروري نه دي چي غله به له مالک څخه مال غلا کړی وي). بلکي که آزاد سړي له مودع څخه مال غلا کړي نو بيا به هم پر هغه قطع الید واجبيږي حالانکي مودع فقط د امانت مال أمين (او ساتونکی) وي مالک يې نه وي. او که چيري غلام له خپل مالک څخه مال غلا کړي نو پر هغه قطع الید نه واجبيږي. نو په دې وجه د آزاد سړي او غلام په سره کي فرق دی. لهدا يو پر بل قياسول صحيح نه دي.

او که مالک د غلام تصديق وکړي او ووايي چي "مسروق مال زما مال نه دی. بلکي غلام د بل چا مال غلا کړی دی". نو په پورتنی ټولو صورتونو کي به د هغه لاس پرېکول کيږي. ځکه چي په قطع الید کي محض د مالک د حق او د مالک د مال په وجه تردد او شک وو. او د مالک په تصديق سره دا تردد ختم سو. لهدا اوس د قطع لاره بالکل صفا او خلاصه سوه. نو په دې وجه به اوس په ټولو صورتونو کي د غلام لاس پرېکول کيږي.

د مسروق مال احکام

قَالَ: وَإِذَا قُطِعَ السَّارِقُ وَالْعَيْنُ قَاتِبَةٌ فِي يَدِهِ فَرَمَائِي: كَهَ چيري - غله لاس پرېکول سي او امسروق مال د هغه سره موجود وي. رُدُّهُ إِلَى صَاحِبِهَا نو هغه مال به دخپل مالک ته واپس کيږي لِبَقَائِهَا عَلَى مِلْكِهِ ځکه چي هغه اتر اوسه اده پر ملکیت پاته دی وَإِنْ كَانَتْ مُسْتَهْلَكَةً او که هغه مال هلاک سوی وي لَمْ يَقْصُرْ نو غل به د هغه نه ضامن کيږي وَهَذَا الْإِطْلَاقُ يَشْمَلُ الْهَلَكَ وَالْإِسْتِهْلَاقَ او دا إطلاق په خپله ا هلا کېدلو او اقصداً ا هلا کولو دواړو ته شامل دی وَهُوَ رَايَةُ أَبِي يُوسُفَ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ همدا له امام صاحب څخه د امام ابو يوسف روايت دی وَهُوَ الشَّهُورُ او همدا مشهور دی وَرَوَى الْحَسَنُ عَنْهُ: أَنَّهُ يُضْمَنُ بِالِاسْتِهْلَاقِ او حسن بن زياد له امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ څخه دا روايت کړی

دى: چي په هلاکولو سره به غل ضامن کيږي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: يَضْمَنُ فِيهِمَا او امام شافعي رَجَهُ الله فرمايي: چي په دواړو صورتونو کي به غل ضامن کيږي لَأَنَّهَا حَقَّانِ قَدْ اخْتَلَفَ سَبَابُهَا ځکه چي قطع او ضمان دواړه اداسي احقونه دي چي د دوی اسباب سره جلا دي فَلَا يَتَنَعَانِ لهذا دوی به دواړه نه ممتنع کيږي فَالْقَطْعُ حَقُّ الشَّرْعِ نو قطع د شريعت حق دی وَسَبَبُهُ تَرْكُ الْإِسْتِهْلَاءِ عَتَاؤُهُ عَنْهُ او دهغه سبب له منع کړی سوي شي څخه د منع پرېښوول دي وَالضَّمَانُ حَقُّ الْعَبْدِ او ضمان د بنده حق دی وَسَبَبُهُ اخْذُ الْبَالِ او دهغه سبب مال اخیستل اغلا کول دي فَصَارَ كَأَسْتِهْلَاكِ صَيِّدٍ مَمْلُوكٍ فِي الْخَرَمِ نو داسي سولکه په حرم کي اديو چا املوک بڼکار هلاکول أَوْ شُرْبِ خَبَرٍ مَمْلُوكَةٍ لِنَبِيٍّ يا لکه د ذمي مملوکه شراب چيښل وَلَنَا قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: لَا غُرْمَ عَلَى السَّارِقِ بَعْدَ مَا قُطِعَتْ يَمِينُهُ زموږ دليل د نبي ﷺ دا ارشاد دی: چي کله د غله راسته لاس پرېکول سي نو ايا پر هغه تاوان اضمنان نسته وَلَأَنَّ جُوبَ الضَّمَانِ يُنَاقِى الْقَطْعَ او ځکه چي د ضمان وجوب د قطع اليد منافي دی لَأَنَّهُ يَتَسَلَّلُكَ بآداء الضمان مُسْتَنَدًا إِلَى وَقْتِ الْأَخْذِ ځکه چي د ضمان په اداء کولو سره د اخیستلو اغلا کولو ا د وخت و طرف ته په منسوب کېدلو سره غل دهغه امسروق مال جوړېږي فَتَبَيَّنَ أَنَّهُ وَرَدَ عَلَى مِلْكِهِ نو بڼکاره به سي چي غلا دهغه په ملکيت کي واقع سوه فَيَنْتَفِي الْقَطْعُ لِلشُّبْهَةِ لهذا د دې شېهي په وجه به قطع منتفي کيږي وَمَا يُؤْدِي إِلَى انْتِفَائِهِ فَهُوَ انْتِفَاؤُهُ او کوم شی چي د قطع د منتفي کېدلو سبب جوړېږي نو هغه به اهم منتفي وي وَلَأَنَّ الْحَلَّ لَا يَبْقَى مَعْصُومًا حَقًّا لِلْعَبْدِ او ځکه چي محل د بنده د حق جوړېدلو په توگه معصوم نه پاتېږي إِذْ لَوْ بَقِيَ لَكَانَ مُبَاحًا فِي نَفْسِهِ ځکه که هغه معصوم پاته سي نو په خپل ذات کي به هغه مباح ارواوي فَيَنْتَفِي الْقَطْعُ لِلشُّبْهَةِ نو د دې شېهي په وجه به اهم قطع منتفي کيږي فَيَصِيرُ مُحَرَّمًا حَقًّا لِلشَّرْعِ كَالْيَمِينَةِ لهذا د مړه سوي خاړوی په څير به د شريعت د حق جوړېدلو په توگه هغه حرام وگرځي وَلَا ضَمَانَ فِيهِ او په هغه کي به هيڅ ضمان نه وي إِلَّا أَنَّ الْبَعْضَ لَا يَتَطَهَّرُ سُقُوطُهَا فِي حَقِّ الْإِسْتِهْلَاكِ خو د استهلاک ا هلاکولو په حق کي به د

عصمت ساقطېدل نه ښکاره کيږي لَا تَنْتَهِي عَنْهُ فَعَلٌ آخَرُ غَيْرُ السَّرَقَةِ ځکه چې استهلاک له سرقي څخه
 بغير بل اعلي حده افعلي دى وَلَا ضَرُورَةٌ فِي حَقِّهِ او دهغه په حق کي اذ عصمت د سقوط ا هيڅ
 ضرورت نسته وَكَذَا السُّبْهَةُ تُعْتَبَرُ فِيهَا هُوَ السَّبَبُ دُونَ غَيْرِهِ همدارنگه شبهه به هم فقط ا په سبب
 کي معتبره کيږي، نه په غير سبب کي وَوَجْهُ الشُّهُورِ: أَنَّ الْإِسْتِفْلَاكَ إِتِمَامُ الْقُصُودِ د مشهور
 روايت دليل د ادى: چې هلاکول ا په حقيقت کي ا دغلا پوره کول دي ايمني په استهلاک سره د سرقي
 پوره کول مطلوب وي اَفْتَعْتَبَرُ السُّبْهَةَ فِيهِ لهذا په هغه کي به د شبهي اعتبار کيږي وَكَذَا يَظْهَرُ سُقُوطُ
الْعِصْمَةِ فِي حَقِّ الضَّيَّانِ همدارنگه به د ضمان په حق کي هم د عصمت سقوط ښکاره کيږي لَا تَنْتَهِي عَنْهُ
ضَرُورَاتِ سُقُوطِهَا فِي حَقِّ الْهَلَاكِ ځکه چې هغه د هلاک په حق کي د سقوط له ضرورياتو څخه دى
لَا تَنْفَاءُ الْبُيْهَاتِ د مماثلت او مشابهت ا د نشتوالي په وجه.

اللغات: ﴿عُزْم﴾ جرمانه، تاوان، ﴿يَتَمَلَّكُهُ﴾ د تفعل مضارع ده: د يوشي مالک کېدل، مالک
 جوړېدل، ﴿مَيْتَةٌ﴾ مردار سوي حيوان او څاروي (مړ سوي څاروي)، ﴿إِتِمَام﴾ د افعال مصدر دى:

پوره کول، ﴿سُقُوط﴾ ساقطېدل، لوېدل، ﴿مُمَآئِلَةٌ﴾ يوشی د بل شي مثل کېدل، مشابهت، ورته والی.

تشریح: مسئله: داده چې د غله تر لاس پرېکولو وروسته به دا پوښتنه او پلټنه کيږي چې مسروق
 مال دده سره موجود دى، که نه؟ که چيري موجود وي نو هغه مال به خپل مالک يعني مسروق منه ته
 واپس کيږي، او که چيري موجود نه وي، بلکي غله هغه هلاک کړى او ضايع کړى وي يا هغه په
 خپله هلاک سوي وي نو پر غله به دهغه ضمان نه واچيږي، داله امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ څخه د امام ابو
 يوسف رَحْمَةُ اللهِ روايت دى او همدا مشهور روايت دى، له امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ څخه د حسن بن زياد
 رَحْمَةُ اللهِ روايت د ادى چې که سارق هغه هلاک کړى وي نو پر هغه به ضمان واچيږي، لېکن د امام
 شافعي رَحْمَةُ اللهِ په نېز به په دواړو صورتونو کي پر هغه ضمان واچيږي برابره ده مال په خپله هلاک
 سوي وي او که غله هلاک کړى وي.

د امام شافعي دليل: د ادى چې قطع اليد او ضمان دواړه جلا، جلا حقونه دي او په دوو جلا، جلا
 سببونو سره ثابت دي، لهذا د يوه په وجه به بل حق نه ممتنع کيږي. د دې نور تفصيل د ادى چې قطع
 اليد د شريعت حق دى، ځکه چې شريعت د غلانه کولو حکم کړى دى، لېکن د دې حکم پر مخالفت

کولو شریعت سارق ته داسزا (قطع الید) ورکړه. ددې په خلاف ضمان د بنده حق دی او د ضمان د وجوب سبب دا دی چې انسان د بل چاله رضاء څخه بغیر د هغه مال واخلي (غلا کړي). او ښکاره خبره ده چې دا دواړه شیان په دوو جلا، جلا سببونو سره ثابت دي. نو ځکه به دواړه مستقل بالذات وي او یو به د بل په وجه نه ممتنع کیږي. ددې مثال داسي دی لکه په حرم کې د بل چا ښکار وژل، دا دوه جلا، جلا جرمه دي، ځکه چې په حرم کې ښکار کول هم ممنوع (حرام) دی او د بل چا ښکار وژل هم ممنوع (حرام) دی. همدارنګه د ذمي مملوکه شراب چینل هم دوه جلا، جلا جرمه دي. لنډه دا چې په دې دواړو صورتونو کې به د جرم د جلا کېدلو په وجه دوی جلا، جلا سزاوي واچيږي. همدغسې به په دې مذکوره مسئله کې هم د جرم د جلا کېدلو په وجه سزا جلا او مختلفه کیږي.

زموږ دلیل: دا حدیث دی "لا غرم علی السارق بعد ما قطعت یمنه". په دې حدیث کې په ښکاره الفاظو سره دا خبره ذکر شوې ده چې قطع الید د غله کامله سزا ده او تر قطع وروسته به پر هغه ضمان او تاوان نه واچيږي.

زموږ عقلي دلیل دا دی چې د ضمان د اداء کولو صورت کې به د فقهي قاعدې مطابق سارق د غلا له وخت څخه د مسروق مال مالک وګرځي. لهدا تر قطع وروسته به پر هغه ضمان واچېدل داسي وي لکه د خپل مال اخیستلو په وجه پر هغه ضمان واچېدل حالانکې دا صحیح نه دي. نو په دغه حواله سره قطع الید پر سارق باندي د ضمان په واچېدلو کې شک او شبهه پیدا کړه. او د شبهې په وجه حد یعنی قطع الید منتفی کیږي. او دغه انتفاء د ضمان د وجوب په سبب لازميږي. نو ځکه موږ وایو چې ضمان به منتفی کیږي او پر غله به نه واچيږي (مطلب دا چې که ضمان واجب کړی سي نو په ناحقه توګه به قطع الید واقع سي او منتفی به سي. نو ځکه به ضمان نه واچيږي). ددې سلسلې یو دلیل دا هم دی چې مسروق مال د بنده حق جوړ سو او معصوم پاته نه سو. ځکه که موږ دغه معصوم ومنو. نو هغه مال به فی نفسه مباح وګرځي او د اباحت د شبهې په وجه به د قطع الید حکم منتفی سي. لهدا دا مال به فی نفسه مباح نه ګرځي او د بنده د حق په وجه به معصوم نه وي. ها! د شریعت د حق په وجه به حرام وي لکه مړ سوی څاروی چې د شریعت د حق په وجه حرام دی. او کوم شی چې د شریعت د حق په وجه حرام وي په هغه کې ضمان نه واچيږي. لهدا په دې کې به هم ضمان نه واچيږي.

إلا أن العصمة إلخ: په دې عبارت سره دیو مقدر سوال جواب ورکوي، سوال دا دی چې کله ستاسو په قول د مسروق مال عصمت د الله و طرف ته منتقل سو نو د هلاکولو (او قصداً ضایع کولو) په صورت کې د هغه ضمان واچېدل پکار نه دي حالانکې د حسن بن زیاد په روایت کې دامام صاحب رَجَّه الله په نېز د استهلاك په صورت کې د هغه ضمان واجب سوی دی؟ ددې په جواب کې فرمایي چې د استهلاك په حق کې به د

عصمت د سقوط ظهور نه کیږي، ځکه چي استهلاك له سرقي څخه علیحدہ او جلا فعل دی او څرنگه چي د قطع په حق کي د ضرورت پر بناء عصمت ساقط سوی دی لہذا دا سقوط به د قطع الید په وجه د استهلاك په حق کي سرایت نه کوي او استهلاك په صورت کي به سارق ضامن کیږي. او د استهلاك په صورت کي به د مباح فی نفسہ شبهہ هم نه وي، ځکه چي دا شبهہ فقط د قطع په سبب کي یعنی په سرقي کي معتبره کیږي نه په غیر سبب کي (مطلب دا چي له سبب څخه بغیر په بل شي کي به دغه شبهہ لږه اعتبار نه ورکول کیږي) او څرنگه چي استهلاك د قطع الید سبب نه دی، نو ځکه به په دې کي شبهہ نه ثابتیږي. لہذا په دې حواله سره به هم د استهلاك په صورت کي پر سارق ضمان واجبیږي.

ووجه المشهور إلخ: د مشهور قول دلیل دا دی چي مسروق مال هلاکول په حقیقت کي د مقصود یعنی د غلا پوره کول دي، نو ځکه به په هغه کي د مباح فی نفسہ کېدلو شبهہ باقي پاته وي هملارنگه به د ضمان په حق کي هم د عصمت سقوط ښکاره کیږي؛ ځکه چي د مال د هلا کېدلو په صورت کي خو به یقیناً عصمت ساقطیږي، ځکه چي د مسروق مال او د ضمان په مینځ کي مماثلت او مشابہت معلوم دی. لنه دا چي کله د استهلاك په صورت کي عصمت ساقط دی نو ښکاره خبره ده چي دا استهلاك به د ضمان موجب نه وي. نو په دغه وجه دامام صاحب په مشهور روایت کي په هلاک او استهلاك دواړو کي ضمان واجب سوی نه دی.

د ډیرو غلاوو په جزاء کي دیوه حد جاری کولو بیان

وَمَنْ سَرَقَ سَرَقَاتٍ أَوْ خُوكَ چي څو غلاوي وکړي فَقُطِعَ فِي إِحْدَاهَا او دیوې غلا په جزاء کي دهغه لاس پرېکول سي فَهُوَ لِجَمِيعِهَا نو دا به د ټولو غلاوو له طرفه کافي وي وَلَا يُضْمَنُ شَيْئًا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ او دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز به هغه د هېڅ شي نه ضامن کیږي وَقَالَ: يَضْمَنُ كُلَّهَا إِلَّا الْبَقِيَّةَ لَهَا صاحبین رَحِمَهُمُ اللهُ فرمایي: چي هغه به د ټولو غلاوو ضامن کیږي ما سواله هغه غلا څخه چي دهغه په عوض کي یې لاس پرېکول سوی وي وَمَعْنَى السَّأَلَةِ: إِذَا حَضَرَ أَحَدُهُمْ د دې مسئلې معنی دا ده: چي کله له مسروق منهم مال کاڼو | څخه یو سړی حاضر سي فَإِنْ حَضَرَ وَاجِبًا وَقُطِعَتْ يَدُهُ لِمُضْمَرَتِهِمْ الېکن | که ټوله مسروق منهم حاضر سي او دوی د خصومت ادعوی | کولو په وجه د غله لاس پرېکړی سي لَا يُضْمَنُ شَيْئًا بِالْإِتْفَاقِ فِي السَّرَقَاتِ كُلِّهَا نو بالاتفاق به په ټولو غلاوو کي غل نه ضامن کیږي لَهَا: أَنَّ الْحَاضِرَ لَيْسَ بِثَائِبٍ عَنِ الْغَائِبِ د صاحبینو دلیل دا دی: چي حاضر

* القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحِمَهُ اللهُ، كما ذكر في رد المحتار (ج: ۳، ص: ۲۳۱)، وكذا في اخنعية (ج: ۲، ص: ۱۸۵). [القول الرابع ج: ۱، ص: ۴۷۱]

د غائب نائب نه دی وَلَا بُدَّ مِنَ الْخُصُومَةِ لِتَظْهَرِ السَّرَقَةُ او د غلا د ښکاره کېدلو او څرگندېدلو لپاره
 خصومت کول ضروري دي فَلَمْ تَظْهَرِ السَّرَقَةُ مِنَ الْغَائِبِينَ لهذا د غائبو مسروق منهم په حق کې غلا
 ښکاره نه سوه فَلَمْ يَقَمْ الْقَطْعُ لَهَا لهذا قطع د هغه غلاوو له طرفه واقع نه سوه فَبَقِيَتْ أَمْوَالُهُمْ
 مَعْصُومَةً نو د غائبينو اموال معصوم او محترم! پاته سول وَلَهُ: أَنَّ الْوَاجِبَ بِالْكَلِّ قَطْعٌ وَاحِدٌ حَقًّا بِهِ
 تَعَالَى د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ د لیل دا دی: چي د ټولو غلاوو له طرفه د الله د حق په توګه یوه قطع
 واجب ده لِأَنَّ مَبْنَى الْحُدُودِ عَلَى التَّداخُلِ ځکه چي د حدونو مدار پر تداخل دی وَالْخُصُومَةُ شَرْطٌ
 لِلظُّهْرِ عِنْدَ الْقَاضِي او د قاضي مخته د غلا د ښکاره کېدلو لپاره خصومت کول شرط دي فَإِذَا
 اسْتَوْفِيَ قَالِيسَتْوَفِي كُلِّ الْوَاجِبِ لهذا کله چي یو وار قطع الید حاصله سوه ایمني کله چي یو وار د غله لاس
 پرېکړی سوانو ټوله واجب حاصل سو أَلَا يَرَى أَنَّهُ يُرْجَعُ نَفْعُهُ إِلَى الْكُلِّ آيا هغه نه ګوري چي د دې قطع
 نفع د ټولو و طرف ته راجع کیږي فَيَقْعُ عَنِ الْكُلِّ نو ځکه به د ټولو له طرفه واقع کیږي وَعَلَى هَذَا
 الْخِلَافِ إِذَا كَانَتْ النُّصْبُ كُلُّهَا لِوَاحِدٍ او پر همدغه اختلاف دي کله چي ټوله نصابونه د یوه سړي
 وي او هغه سړی فقط ا دیوه نصاب په هکله مخاصمه او دعوی او کړي.

اللفات: ﴿خُصُومَةٌ﴾ دعوی، تنازع، ﴿اسْتَوْفِيَ﴾ داستعمال ماضي ده: حاصلول، اخیستل، ترلاسه

کول، ﴿الْمُسْتَوْفَى﴾ داستعمال اسم مفعول دی: حاصل کړی سوی.

تشریح: مسئله: داده که یو سړی څو غلاوي وکړي او بیا دیوي غلا په جزاء کې د هغه لاس
 پرېکول سي، نو دا قطع به د ټولو غلاوو له طرفه کافي وي او دویم وار به د هغه لاس نه پرېکول کیږي
 او د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز به پر هغه دیوي غلا ضمان هم نه واجبیږي. لېکن د صاحبینو په نېز
 چي په کومه غلا کې د هغه لاس پرېکول سوی دی له هغې څخه بغیر به نور د ټولو سرقاتو ضمان پر
 هغه واجبیږي، دا حکم په هغه صورت کې دی کله چي هر یو مسروق منه حاضر نه سي بلکي فقط یو
 مسروق منه حاضر سوی وي او په خپل خصومت او دعوی سره یې د غله لاس پرېکړی وي. او که
 چیري ټوله مسروق منهم حاضر شوي وي او دوی په خصومت سره د هغه لاس پرېکړی سوی وي نو
 بیا به بالاتفاق هغه غل دیوي سرقې هم نه ضامن کیږي او همدغه یو وار قطع الید به د ټولو غلاوو له
 طرفه کافي وي: په مختلف فیه مسئله کې د صاحبینو دلیل دا دی چي هغه د ډیرو خلکو مال غلا کړی

دی نو ځکه هر. هر مسروق منه بذات خود خصم (مدعي) دی او څرنګه چي حاضر د غائبينو له طرفه نائب او خصم نه سي جوړېدای، نو ځکه به د حاضر مخاصمه فقط دغه دغلا سره متعلق وي او د حاضر د مخاصمه په وجه چي کومه قطع واجب سي هغه به فقط د حاضر د سرقي له طرفه کافي کيږي اوله هري سرقي څخه به نه کافي کيږي، نو ځکه به له يوې سرقي څخه بغير نور د ټولو سرقاتو ضمان پر هغه واجبېږي.

وله ان الواجب إلخ دامام صاحب دليل دادی چي په حدودو کي تداخل کيږي، نو په دې وجه د ټولو سرقاتو سزا فقط يو وار قطع الیدده کوم چي حق الله دی، او فقط يو وار قطع د هري سرقي له طرفه کافي ده لکه څرنګه چي پريوه ځای د ټولو مسروق منهم په خصومت کولو سره فقط يو وار قطع کافي کيږي، پاته سوه د هر مسروق منه د خصومت کولو مسئله، نو داسی (يعني د هريوه خصومت کول) شرط نه دي بلکي دا فقط د قاضي مخته د سرقي د ښکاره کېدلو لپاره شرط دي. او پاته سوه د قطع الیدد ووجوب مسئله، نو هغه په نفس سرقه سره ثابتيږي، له همدې وجهي يو وار قطع الیدد د ټولو سرقاتو له طرفه قطع شمارل کيږي او فقط په يوه وار قطع الیدد سره د قطع نفع يعني انزجار حاصلېږي (يعني فقط په يوه وار قطع سره غله ته زجر او تنبيه ورکول کيږي او هغه د آينده لپاره له داسي کار څخه منع کيږي)، لهذا په دې حواله سره به هم فقط يوه قطع د ټولو له طرفه کافي کيږي.

وعلى هذا الخلاف إلخ: ددې حاصل دادی که غل د يوه سړي ډېر سامانونه غلا کړي وي او هر. هر سامان د نصاب په اندازه وي (يعني د هر سامان قيمت د لسو درهمو په اندازه وي يا تر دې زيات وي)، او بيا د يوه سامان په عوض کي د هغه لاس پرېکول سي، نو دلته هم دامام صاحب او صاحبينو رَحْمَهُمُ الله په مینځ کي دغه اختلاف دی، يعني دامام صاحب رَحْمَهُمُ الله په نېز به پر دغه غله د يوه سامان (نصاب) ضمان هم واجب نه وي، لېکن د صاحبينو رَحْمَهُمُ الله په نېز چي په کوم سامان کي د هغه لاس پرېکول سوی دی له هغه څخه بغير به نور د ټولو نصابونو ضمان پر هغه واجب وي. فقط والله أعلم و عليه أتم

بَابُ مَا يُحْدِثُ السَّارِقُ فِي السَّرْقَةِ

(دا) باب دهغه مسئلو (په بیان کی) دی چی کله غل په غلا
کي ترمیم (او تبدیلی) وکړي

له غلا کولو څخه وروسته په شي کي تبديلي کول

وَمَنْ سَرَقَ ثَوْبًا أَوْ خُوكَ چي ديو چا له کور څخه اجامه غلا کړي فَشَقَّهٗ فِي الدَّارِ يَنْصِفَيْنِ ثُمَّ أَخْرَجَهُ وَهُوَ
يُسَاوِي عَشْرًا دَرَاهِمَ بيا په هغه کور کي اجامه دوي توتې کړي او اياييې دباندې راوباسي او هغه د
لسو درهمو سره برابره وي قُطِعَ نو دغله لاس به پرېکول کيږي وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ : أَنَّهُ لَا يَقْطَعُ لَهُ إِمَامٌ
ابو يوسف رحمه الله څخه روايت سوی دی : چي دهغه لاس به نه پرېکول کيږي بَلَّغَ لَهُ فِيهِ سَبَبُ
الْبَلَدِ وَهُوَ الْخَرْقُ الْفَاجِشُ ځکه چي په دې جامه کي د ملکيت سبب حاصل دی او هغه ډېر زيات
خيرل دي ايعني جامه دوي توتې کول دي إِنَّمَا يُوجِبُ الْقِيَمَةَ وَتَسْلُكُ الْبُضُونِ نو دا قيمت واجبوي او د
مضمونه جامې مالک جوړېدل او اجبوي وَصَارَ كَالْمُشْتَرَى إِذَا سَرَقَ مَبِيعًا فِيهِ خِيَارٌ لِلْبَائِعِ او داداسي
سولکه مشتري چي يو داسي مبيع غلا کړي چي په هغه کي بائع لره خیار وي وَلَهُمَا أَنْ الْأَخْذَ
وَضَمَّ سَبَبًا لِلضَّامِنِ لَا لِلْمِلِكِ د طرفينو دليل دادی : چي مال اخيستل د ضمان سبب دی نه د ملکيت
وَأَمَّا الْمِلْكُ يُثْبِتُ ضَرُورَةَ آدَاءِ الضَّامِنِ لَا يَجْتَبِغُ الْبَدَلَانَ فِي مِلْكٍ وَاحِدٍ او ملکيت خو د ضمان اداء
کولو د ضرورت په وجه ثابتيږي ددې لپاره چي دوه عوضه د يوه سړي په ملکيت کي جمع نه سي
وَمِثْلُهُ لَا يُورَثُ الشُّبْهَةُ او داسي اخيستل "شبهه نه پيدا کوي كَنَفْسٍ الْأَخْذِ لَكَ نَفْسٍ
"اخيستل "اچي مورث للشبهه نه دي وَكَمَا إِذَا سَرَقَ الْبَائِعُ مَبِيعًا بَاعَهُ او لکه څرنگه چي بائع يو
معيوب شی پر يو چا خرڅ کړي او ايايا هغه غلا کړي بِخِلَافِ مَا ذُكِرَ په خلاف دهغه صورت کله

● القول الرابع: قول الطرمين رحمه الله ، كما ذكر في رد المختار (ج: ۳، ص: ۲۳۱). [القول الرابع: ج: ۱، ص: ۲۷۲]

چي دبائع لپاره خیار وي لَأَنَّ الْبَيْعَ مَوْضُوعٌ لِإِقَادَةِ الْمِلْكِ ځکه چي بيع د ملکیت د فايده کولو او ثابتولو لپاره وضع سوې ده وَهَذَا الْخِلَافُ فِيمَا إِذَا اخْتَارَ تَضْمِينَ التَّقْصَانِ وَأَخَذَ الشُّوبَ او دا اختلاف په هغه صورت کي دی کله چي د جامې مالک د نقصان ضمان اخيستل او جامه اخيستل ادواړه اخيار کړي فَإِنْ اخْتَارَ تَضْمِينَ الْقِيَمَةِ وَتَرَكَ الشُّوبَ عَلَيْهِ لېکن که هغه د قيمت ضمان اخيستل او جامه غله ته پرېښوول اختيار کړي لَا يُقْطَعُ بِالِاتِّفَاقِ نو بالاتفاق به د غله لاس نه پرېکول کيږي بَلَاءَهُ مَلَكُهُ مُسْتَبَدًّا إِلَى وَاقْتِ الْأَخْذِ ځکه چي د "اخيستلو" دوخت و طرف ته په منسوب کېدلو سره غل د هغې اجامې مالک سو فَصَارَ كَمَا إِذَا مَلَكَه بِالْهَيْمَةِ نو دا داسي سولکه د هبه په ذريعه چي غل د هغې مالک سوی وي فَأَوْرَثَ شَبَهَةً لهداډې شبهه پيدا کړه وَهَذَا كَلِمَةٌ إِذَا كَانَ التَّقْصَانُ فَاحِشًا او دا ټوله تفصيل په هغه صورت کي دی کله چي نقصان زيات وي فَإِنْ كَانَ يَسِيرًا لېکن که نقصان کم وي يُقْطَعُ بِالِاتِّفَاقِ نو بالاتفاق به د غله لاس پرېکول کيږي لَا نَعْدَامِ سَبَبِ الْمِلْكِ ځکه چي ا په دې صورت کي ا د ملکیت سبب نسته إِذْ لَيْسَ لَهُ اخْتِيَارُ تَضْمِينَ كُلِّ الْقِيَمَةِ ځکه چي د مالک لپاره د ټوله قيمت د ضمان اخيستلو حق نسته وَأِنْ سَرَقَ شَاةً قَدْ بَحَّهَا ثُمَّ أَخْرَجَهَا او که ايو څوک ا پسه غلا کړي او هغه ذبح کړي بيا يې راوباسي لَمْ يُقْطَعْ نو د هغه لاس به نه پرېکول کيږي لَأَنَّ السَّرَقَةَ تَمَثَّلَتْ عَلَى اللَّحْمِ ځکه چي ا د هغه اغلا پر غوښو پوره سوه وَلَا قِطَاعَ فِيهِ او د غوښو په غلا سره د غله لاس نه پرېکول کيږي.

اللغات: ﴿شَقَّ﴾ دماضي صيغه ده: څيرل، ﴿مَضْمُونٌ﴾ د کوم شي ضمان چي اداء کړی سي. د کوم شي تاوان چي ورکول سي، هغه شي ته "مضمون" وايي، ﴿خَزَقَ فَاحِشٌ﴾ بد څيرل. زيات څيرل. ﴿شَاةٌ﴾ اسم جنس دی: پُسه، بزّه او داسي نور ټولو ته وايي.

تشریح: صور د مسئلې: دادی که يو څوک د يو چا کور ته ورسې او د هغه يو جامه غلا کړي بيا په هغه کور کي جامه څيري کړي او دوي حصې يې کړي، تر دې وروسته يې د باندې راوباسي او هغه تر څيرلو وروسته د لسو درهمو سره مساوي وي، نو د غله لاس به پرېکول کيږي، او که غله له کور څخه د باندې هغه جامه څيرلې وي نو بالاتفاق به د هغه لاس پرېکول کيږي. ها! که چيري په کور کي تر څيرلو وروسته هغه جامه د لسو درهمو د قيمت سره مساوي نه وي، نو د غله لاس به نه پرېکول کيږي. (بنایه ج: ۶، ص: ۲۶۵)

په دې مسئله کي له امام ابو یوسف رَحْمَهُ الله څخه یو روایت دا دی چي دهغه لاس به نه پرېکول کيږي: ځکه کله چي سارق دا جامه خپري کړه نو د خپلولو په وجه هغه د دې جامې د قیمت ضامن سو او کله چي سارق ضمان اداء کړي نو هغه به د دې جامې مالک جوړ سي (او جامه به دهغه مال وگرځي) او د خپل مال په غلا کولو سره د انسان لاس نه پرېکول کيږي. د دې مثال دا دی لکه زید چي له خالد څخه یو شی رانیسي او خالد په هغه شي کي د ځان لپاره خیار شرط ولکوي او بیا د خیار په ورځو کي زید (مشتري) هغه شی غلا کړي نو د زید (سارق) لاس به نه پرېکول کيږي. ځکه چي د شراء په وجه زید لره په دې مبيع شي کي د ملکیت سبب حاصل سو. همدغسي په دې مسئله کي هم چي کله پر سارق ضمان واجب سو. نو هغه لره په مسروق شي (جامه) کي د ملکیت سبب حاصل سو. نو ځکه به دهغه لاس نه پرېکول کيږي.

ولهذا إلخ: د طرفینو دلیل دا دی چي د غلا په توگه د مال په اخیستلو سره ضمان خو واجبيږي لېکن ملکیت نه ثابتيږي. او ملکیت خو د ضمان اداء کولو د ضرورت پر بناء ثابتيږي. ځکه که تر ضمان اداء کولو وروسته د سارق ملکیت ثابت نه سي نو بدل او مبدل منه دواړه به د مسروق منه (مالک) په ملکیت کي جمع سي او په داسي "اخیستلو" سره په قطع الید کي هیڅ شبهه نه راځي او لکه څرنګه چي فقط د یو چا د مال په غلا کولو سره په قطع الید کي شبهه نه راځي او لکه څرنګه چي د معیوب شي تر خرڅولو وروسته که بائع هغه غلا کړي نو دهغه په قطع الید کي شبهه او تردنه نه راځي. همداسي به په دې مذکوره مسئله کي هم د سارق الشوب په قطع الید کي هیڅ شبهه نه وي او دهغه لاس به پرېکول کيږي.

د دې په خلاف کوم صورت چي امام ابو یوسف رَحْمَهُ الله اختیار کړی دی یعنی کله چي مشتري یو داسي شی غلا کړی چي په هغه شي کي د بائع لپاره خیار شرط وي نو دا صورت شبهه پیدا کوي. ځکه چي بیع د ملکیت د لإفادې لپاره وضع سوې ده یعنی د بیع په ذریعه په رانیول سوي شي کي د مشتري ملکیت ثابتيږي که څه هم د بائع د خیار په وجه دهغه ملکیت په پوره توگه نه ثابتيږي. لېکن څه غوندي خامخا ثابتيږي. او دا څه غوندي ثبوت د شبي د پیدا کېدلو لپاره کافي دی. لهذا مورث للشبهه د غیر مورث للشبهه په تائید کي وړاندي کول صحیح نه دي.

وهذا الخلاف إلخ: فرمایي چي د امام ابو یوسف رَحْمَهُ الله او د طرفینو رَحْمَهُ الله دغه اختلاف په هغه صورت کي دی کله چي د جامې مالک پر دې خبره راضي سي چي زه د نقصان ضمان اخلم او خیرل سوې جامه هم قبولم. لېکن که هغه د خیرل سوې جامې په اخیستلو راضي نه سي بلکي فقط دهغې

قیمت اخیستل وغواړي نو دهیچا په نېز به هم دسارق لاس نه پرېکول کیږي. او پر سارق به ددې جامي پوره قیمت واجب وي: ځکه چي په دې صورت کي به د "اخیستلو او غلا کولو" له وخت څخه سارق ددغه جامي مالک شمارل کیږي، او دا ملکیت شبهه پیدا کوي او په شبهي سره حد ساقطیږي، نو ځکه به په دې صورت کي له سارق څخه حد (قطع الید) ساقطیږي. او دا داسي سو لکه تر غلا وروسته چي مالک هغه مسروق مال سارق ته هبه کړي نو په هغه صورت کي له سارق څخه حد ساقطیږي. همداسي به په دې کي مسئله هم له سارق څخه حد ساقطیږي.

وهذا كله الخ: صاحب د هدايې فرمايي چي مخکني ټوله تفصيلات دهغه صورت سره متعلق دي کله چي نقصان فاحش او کثير وي، يعني دعين (جامي) يا د عين د منفعت يوه حصه فوت سوې وي. لېکن که نقصان معمولي او کم وي مثلاً ډېر لږ منفعت فوت سوی وي، نو بيا به بالاتفاق دسارق لاس پرېکول کیږي: ځکه چي اوس دسارق په حق کي د ملکیت سبب معدوم دی. ځکه چي په دې صورت کي مالک لره دا اختيار نسته چي له سارق څخه د پوره جامي قیمت واخلې. حالانکي سارق لره د پوره قیمت د ضمان ور کولو په وجه د ملکیت سبب حاصلیږي او همداسي ملکیت شبهه پیدا کوي، لهذا کله چي دلته ملکیت معدوم سو نو شبهه هم معدومه سوه. او کله چي شبهه معدومه سوه نو د حد د وقوع او نفاذ لاره صفا سوه.

وان سارق الخ: مسئله داده که غل يو کور ته ورسي او پسه غلا کړي او په هغه کور کي پسه ذبح کړي بيا يې دباندې را وباسي. نو دهغه لاس به نه پرېکول کیږي: ځکه چي دلته سرقه پر غوښو واقع او پوره سوه. او د غوښو سرقه د حد موجب نه ده.

سره او سپين زر غلا کول او بيا دينار او درهم ځني جوړول (حکم او اختلاف)

وَمَنْ سَرَقَ ذَهَبًا أَوْ فِضَّةً يَجِبُ فِيهِ الْقَطْعُ او که څوک دومره سره زړ يا سپين زر غلا کړي چي په هغه کي قطع الید واجبیږي فَصْنَعُهُ دَرَاهِمَ أَوْ دَنَانِيرَ بَيَّا سَارِقَ لَه هغه څخه دراهم يا دنانیر جوړ کړي قُطِعَ فِيهِ نو په دې کي به دهغه لاس پرېکول کیږي وَيُرَدُّ الدَّرَاهِمُ وَالْدَّنَانِيرُ إِلَى الْمُسْرُوقِ مِنْهُ او هغه دراهم او دنانیر به مسروق منه ته واپس کیږي وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ دا حکم ادا امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز دی وَكَأَلَا: لَا سَبِيلَ لِلْمُسْرُوقِ مِنْهُ عَلَيْهِمَا او صاحبین رَحِمَهُمَا اللهُ فرمايي: چي پر دواړو د مسروق

• القول الراجح: قول أبي حنيفة رَحِمَهُ اللهُ، كما في ذكر في الكثر (ج: ٣، ص: ١٨٢)، وكذا في شرح الوقاية (ج: ٢،

ص: ١٩٢)، وكذا في فتح القدير (ج: ٥، ص: ١٧٥). [القول الراجح ج: ١، ص: ٢٧٣]

منه هيخ حق نستہ وَأَصْلُهُ فِي الْغَضَبِ د دې اصل په کتاب الغصب کي دي فَهَذِهِ صَنْعَةٌ مُتَقَوِّمَةٌ
عِنْدَ هَذَا خَلَا قَالَهُ نود صاحبينو رَجَّهَهَا الله په نېز دا جوړښت او تبديلي امتقومه ده. په خلاف دامام
صاحب رَجَّهَهُ الله ثُمَّ جُوبُ الْحَدِّ لَا يُشْكِلُ عَلَى قَوْلِهِ بيا دامام صاحب رَجَّهَهُ الله پر قول د حد وجوب
څه مشکل نه دي لِأَنَّهُ لَمْ يَنْبَلِكُهُ حُكْمٌ چي سارق د مسروق مال مالک نه سو وَقِيلَ: عَلَى قَوْلِهِمَا لَا يَجِبُ
او ويل سوي دي: چي د صاحبينو رَجَّهَهَا الله پر قول قطع اليد نه واجبيږي لِأَنَّهُ مَلَكَهُ قَبْلَ الْقَطْعِ
حُكْمٌ چي تر قطع مخکي سارق د هغه مالک سو وَقِيلَ: يَجِبُ او ويل سوي دي: چي قطع اليد
واجبيږي لِأَنَّهُ صَارَ بِالصَّنْعَةِ شَيْئًا آخَرَ حُكْمٌ چي د جوړښت او تبديلي ا په وجه هغه مال په بل شي
سره بدل سو فَلَمْ يَنْبَلِكْ عَيْنُهُ نو مالک د هغه د عين مالک نه سو.

اللغات: ﴿مَسْرُوقٌ مِنْهُ﴾ هغه کس چي مال ځني غلا سو وي، مراد ځني د غلا سوي شي مالک
دي. ﴿صَنْعَةٌ﴾ د فتح اسم مصدر دی: جوړښت، کاریگری (په يوشی کي لاس وهل او تبديلي
پکښي راوستل). ﴿مُتَقَوِّمَةٌ﴾ قیمت لرونکی، د قیمت قابل.
تشریح: صورت د مسئلې: دادی که يو څوک د لسو درهمو په اندازه سره زړ يا سپين زر غلا کړي او
له هغه څخه دنانير يا دراهم جوړ کړي، نو دامام صاحب رَجَّهَهُ الله په نېز به د هغه لاس پر پکول کيږي او
هغه دراهم يا دنانير به مسروق منه (مالک) ته واپس کيږي. او له صاحبينو رَجَّهَهَا الله څخه د قطع اليد
په هکله دوه قوله نقل سوي دي او د دوی په نېز به دراهم او دنانير مسروق منه ته نه واپس کيږي.
صاحب د هدايې فرمايي چي دامام صاحب رَجَّهَهُ الله او د صاحبينو رَجَّهَهَا الله دا اختلاف په کتاب
الغصب کي د دوی پر خپل اختلاف مبني دی: نو د صاحبينو رَجَّهَهَا الله په نېز سره يا سپين زر په دينار
يا درهم سره بدلول متقوم دي او داسي تبديلي له عين مسروق څخه د مالک حق ختموي، لېکن دامام
صاحب رَجَّهَهُ الله په نېز تر داسي تبديلي وروسته هم د مالک حق په هغه عين کي باقي پاتېږي. نو په
همدې وجه به دامام صاحب رَجَّهَهُ الله په نېز دنانير او دراهم مالک ته واپس کيږي، لېکن د صاحبينو
رَجَّهَهَا الله په نېز به مالک ته نه واپس کيږي.

او دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز به پر سارق حد جاري کيږي. ځکه چي هغه د مسروق مال مالک نه سو چي د ملکیت شک او شبهه پيدا سي او حد ساقط سي. له صاحبينو رَحْمَتُ اللَّهِ څخه دوه قوله نقل سوي دي:

①... پر سارق به حد نه جاري کيږي، ځکه چي تر قطع اليد مخکي په مسروق کي د تبديلي او کارپگري په وجه سارق د هغه مال (عين) مالک سو او په دې حواله سره په هغه مال کي د سارق د ملکیت شبهه او سبب پيدا سو.

②... دويم قول دا دی چي پر هغه به حد جاري کيږي، ځکه چي د صنعت او کارپگري په وجه په مسروق مال کي زیاته تبديلي راغله. نو په دې وجه سارق د عين مسروق مالک نه سو. بلکي د مصنوع (جوړ کړل سوو دراهمويو دنانيرو) مالک سو. نو په عين کي د ملکیت د شبهي د نشتوالي په وجه به پر هغه حد جاري کيږي.

جامه غلا کول او رنگ ورکول (حکم او اختلاف)

فَإِنْ سَرَقَ ثَوْبًا فَصَبَّغَهُ أَحْمَرَ أَوْ أَيْوْثُوكَ أَوْ جَامَهُ غَلَا كَرِيٍّ أَوْ سَوَّرَ رَنُكًا وَرَكَيٍّ قُطِعَ نَوْدُغُهُ لَأَسَ بِهِ
 پړېکول کيږي لَمْ يُؤْخَذْ مِنْهُ الثَّوْبُ وَلَمْ يَضْمَنْ قِيَمَةَ الثَّوْبِ اوله غله څخه به هغه جامه نه اخیستل
 کيږي اونه به غل د جامې د قیمت ضامن کيږي وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَأَبِي يُوسُفَ اودا حکم د شیخینو
 رَحْمَتُ اللَّهِ په نېز دی وَقَالَ مُحَمَّدٌ ❶: يُؤْخَذُ مِنْهُ الثَّوْبُ وَيُعْطَى مَا زَادَ الصَّبْغُ فِيهِ امام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ
 فرمایي: چي له غله څخه به جامه اخیستل کيږي او په رنگولو سره چي د جامې خومره قیمت
 اضافه سوی دی هغه به غله ورته ورکول کيږي اَعْتَبَارًا بِالْغَضَبِ پر غصب باندي په قیاس کولو
 سره وَالْجَامِعُ بَيْنَهُمَا كَوْنُ الثَّوْبِ أَصْلًا قَائِمًا وَكَوْنُ الصَّبْغِ تَابِعًا اودوی په مینځ کي جامع دادی چي
 ثوب اصل دی او موجود دی او رنگ تابع دی وَلَهُمَا: أَنَّ الصَّبْغَ قَائِمٌ صُورَةً وَمَعْنًى اود شیخینو
 رَحْمَتُ اللَّهِ دلیل دادی: چي رنگ د صورت او معنی دواړو په اعتبار سره موجود دی حَتَّى لَوْ أَرَادَ أَخَذَهُ
 مَصْبُوغًا تر دې که د ثوب مالک د دې رنگول سوو جامو اخیستل وغواړي يَضْمَنْ مَا زَادَ الصَّبْغُ فِيهِ
 نو درنگ په وجه چي د دې جامې په قیمت کي خومره اضافه راغلي ده هغه به د دې ضمان ورکوي

وَحَقُّ النَّالِكِ فِي الثُّوبِ قَائِمٌ صُورَةً لَا مَعْنَىٰ أَوْ دِمَالِكٌ حَقٌّ فِيهِ جَامَهُ كَيْ افْقَطَ أَوْ صُورَتُهُ فِيهِ اعْتِبَارُ سِرِّهِ
 موجود دی. نه د معنی په اعتبار سره أَلَا تَرَىٰ أَنَّهُ غَيْرُ مَضْمُونٍ عَلَى السَّارِقِ بِالْهَلَاكِ آیت ته نه ګوري!
 چي د هلاکت په وجه دا جامه پر غله باندي مضمونه نه ده ايمني که چيري د غله سره دا جامه هلاکه سي.
 نو پر هغه ضمان نه واجبيږي فَرَجَحْنَا جَانِبَ السَّارِقِ نو ځکه موږ د غله جهت ته ترجيح ورکړه بِخِلَافِ
الْعُصْبِ په خلاف د غصب لَا تَنْتَهِ حَقٌّ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا قَائِمٌ صُورَةً وَمَعْنَىٰ ځکه چي په دوی کي د هريو ه
 حق د صورت او معنی دواړه په اعتبار سره موجود دی فَاسْتَوَيَا مِنْ هَذَا الْوَجْهِ نو په دې اعتبار مالک
 او غاصب دواړه سره برابر سول فَرَجَحْنَا جَانِبَ النَّالِكِ نو ځکه موږ د مالک جهت ته ترجيح ورکړه
لِمَا ذَكَرْنَا د هغه دليل په وجه کوم چي موږ ذکر کړی وَإِنْ صَبَّغَهُ سُودًا او که غل جامې ته تور رنگ
 ورکړي أَخَذَ مِنْهُ فِي الْمَذْهَبَيْنِ یعني عند أَنْ خَنِيفَةً وَمُحْتَدٍ نو په دواړو مذهبونو کي يعني د امام صاحب رَحْمَةُ
 الله او امام محمد رَحْمَةُ الله په نېز به له هغه څخه جامه اخيستل کيږي وَعِنْدَ ابْنِ يُوسُفَ * هَذَا وَالْأَوَّلُ سَوَاءٌ
 لېکن د امام ابو يوسف رَحْمَةُ الله په نېز دا او اول صورت دواړه برابر دي لِأَنَّ السَّوَادَ زِيَادَةٌ عِنْدَهُ كَالْخُبْرَةِ ځکه
 چي تور والی هم د سور والي په څيز زياتوب او اضافې ده د امام ابو يوسف رَحْمَةُ الله په نيز وَعِنْدَ مُحْتَدٍ
زِيَادَةٌ ايساً کال خبره او د امام محمد رَحْمَةُ الله په نېز که څه هم تور والی د سور والي په څيز زياتوب دی وَلَكِنَّهُ
لَا يَقْطَعُ حَقَّ النَّالِكِ لېکن ايا هم له جامې څخه د مالک حق نه ختميږي وَعِنْدَ ابْنِ خَنِيفَةَ السَّوَادُ نَقْصَانٌ او د
 امام صاحب رَحْمَةُ الله په نېز تور والی کمی او عيب دی فَلَا يُوجِبُ انْقِطَاعَ حَقِّ النَّالِكِ لهذا دا به د مالک د
 حق ختمول نه ثابتوي.

اللغات: ﴿صَبَّغَهُ﴾ د فتح ماضي ده: رنگول، رنگ ورکول، ﴿أَحْمَرُ﴾ سور رنگ، ﴿أَسْوَدُ﴾ تور رنگ.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که غل د يو چا جامه غلا کړي او هغې ته سور رنگ ورکړي نو د

شيخينو رَحْمَتُهُ الله په نېز به د غله لاس پرېکول کيږي لېکن هغه جامه به له غله څخه واپس نه

اخيستل کيږي او نه به پر غله د هغه ضمان واجبيږي. او د امام محمد رَحْمَةُ الله په نېز به هغه جامه له

* القول الرابع: قول الطرفين رَحْمَتُهُ الله، كما ذكر في رد المحتار (ج: ۳، ص: ۲۳۲)، ولكن قال المفتي غلام قادر النعماني:

قول أبي يوسف أوفق بهذا الزمان، لأن الناس يلبسون السواد، فالسواد والحمرة سواء يعني لا يُرَدُّ إلى المالك. [انقول الرابع

غله څخه واپس اخيستل كيږي. او دغله درنگولو په وجه چي دجامې په قيمت كي څومره اضافه راغلې ده. دهغه اضافې په اندازه قيمت به غله ته واپس ورکول كيږي. لکه څرنګه چي يو څوک ديو چا جامه غصب کړي او هغې ته رنگ ورکړې نو هلته به هم دغه صورت اختيارېږي. او دلته ځکه سرقه او غصب يو پر بل قياس سوي دي چي په دواړو صورتونو کي ثوب اصل دی او قائم دی او رنگ تابع دی. او د تابع په وجه اصل نه فوتيږي.

د شيخينو رَحْمَهُمُ الله دليل دادی چي رنگ ظاهر اهم موجود دی او معنا هم موجود دی په دې معنی چي که مالک هغه رنگول سوې جامه اخيستل وغواړي نو مالک به درنگ په وجه د اضافه سوي قيمت ضمان ورکوي. ددې په خلاف د مالک يعني د مسروق منه حق په دې جامه کي صورتاً خو موجود دی لېکن معناً موجود نه دی. همدا وجه ده چي که دا جامه دغله سره هلاکه سي نو پر هغه ضمان نه واجبيږي. معلومه سوه چي په سرقه کي دغله وزن او ترازو له مالک څخه دروند دی. نو په دې وجه موږ د غله جهت ته ترجيح ورکړه او له هغه څخه مو جامه اخيستل ممنوع وگرځول. او د غصب په مسئله کي د غاصب او مالک (مغضوب منه) دواړو حق سره برابر دی. او رنگ او ثوب دواړه صورتاً او معناً موجود دي. خو څرنګه چي ثوب اصل او رنگ تابع دی. نو ځکه موږ په غصب کي د اصل والا ته يعني مالک ته ترجيح ورکړه.

وإن صبغه أسوأ الخ: ددې حاصل دادی چي که سارق هغه جامې ته تور رنگ ورکړی وي. نو د طرفينو رَحْمَهُمُ الله په نيز به جامه له سارق څخه اخيستل كيږي. لېکن دامام ابو يوسف رَحْمَهُمُ الله په نيز به نه ځني اخيستل كيږي. ځکه چي دامام ابو يوسف رَحْمَهُمُ الله په نيز د سوري والي په خير تور والی هم زياتوب دی او دامام محمد رَحْمَهُمُ الله په نيز که څه هم تور والی زياتوب دی لېکن هغه له جامې څخه د مالک حق نه منقطع کوي. او دامام صاحب رَحْمَهُمُ الله په نيز تور رنگ فقط کمي او عيب دی لهذا دامام صاحب په نيز به په درجه اولی هغه له جامې څخه مالک حق نه منقطع کوي. نو ځکه به په دغه صورت کي ددې حضراتو په نيز رنگول سوې (توره) جامه خپل مالک ته واپس كيږي. فقط والله و علمد اتم

بَابُ قَطْعِ الطَّرِيقِ

(دا) باب دډاکه ماری (د احکامو په بیان کي) دی

تشریح: غلاته "سرقه صغری" وایي او ډاکه ماری ته "سرقه کبری" وایي. او عموماً سرقه صغری زیاته واقع کیږي، او د کثیر الوقوع شي احکام مخکي بیانېږي: نو په دې وجه صاحب د کتاب مخکي د سرقه صغری احکام بیان کړل، اوس د سرقه کبری احکام بیانوي.

د "قطع الطريق" تعریف او سزا

قَالَ: وَإِذَا خَرَجَ جَمَاعَةٌ مُتَّبِعِينَ أَوْ وَاحِدٌ يَقْدِرُ عَلَى الْإِمْتِنَانِ فَرَمَائِي: كَهَ يَوْمَ جَمَاعَتِ أَدْلَارِي أَمْنَعُ كُونَكِي أِبْنَدُونَكِي أَرَاوَوُخِي يَأْيُو دَاسِي سِرِي رَاوَوُخِي كَوْمَ چي پَر مَنع كُولُو او د لاري پَر بَنَدُولُو قَدَرْت لَرِي فَقَصَدُوا قَطْعَ الطَّرِيقِ أَوْ دَوِي د لاري د شَكُولُو اډاكه ماری اراده وكړي فَأَخَذُوا قَبْلَ أَنْ يَأْخُذُوا مَالًا وَيَقْتُلُوا نَفْسًا خَو تر مال اخيستلو او د يو چا تر قتل كولو مخکي دَوِي ونيول سي حَسَبَهُمُ الْإِمَامُ حَقٌّ يُخْذِلُوا تَوْبَةً نُو اِمَام دِي دَوِي قَيِد كړي تر دې چي دَوِي توبه وكړي وَإِنْ أَخَذُوا مَالًا مُسْلِمٍ أَوْ ذِمِّيٍّ أَوْ كَه دَوِي د يو مسلمان يا ذمي مال اخيستی وي وَالْمَأْخُذُ إِذَا قُسِمَ عَلَى جَمَاعَتِهِمْ أَصَابَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ عَشْرَةٌ دَرَاهِمٍ فَصَاعِدًا أَوْ مَا تَبَدَّلُ قِيَمَتُهُ ذَلِكَ أَوْ اخيستل سوي مال دومره وي چي كه د دې ډاكوگانو پَر جماعت تقسيم كړي سي نو په دَوِي كي به هريوه ته لس درهمه يا تر دې زيات ورسپيري يا دومره چي دهغه قيمت لسمو درهمو ته رسيږي قَطْعَ الْإِمَامُ أَيْدِيَهُمْ وَأَرْجُلَهُمْ مِنْ خِلَافٍ نُو اِمَام دِي د دَوِي راسته لاسونه او چپه پښې پَر بکړي وَإِنْ قَتَلُوا وَلَمْ يَأْخُذُوا مَالًا أَوْ كَه دَوِي قتل كړي وي او مال يې اخيستی نه وي قَتَلَهُمُ الْإِمَامُ حَرًّا نُو اِمَام دِي د حد په توگه دَوِي قتل كړي وَالْأَصْلُ فِيهِ قَوْلُهُ تَعَالَى: إِنَّهَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ [البائدة: ۳۳] او اصل په دې سلسله كي د الله تعالى دا فرمان دی: "إِنَّهَا جَزَاءُ الَّذِينَ... إلخ" وَالْمَرَادُ مِنْهُ وَاللَّهُ أَعْلَمُ التَّوْزِيْعُ عَلَى الْأَحْوَالِ او مراد له دې څخه (والله أعلم) د أحوالو مطابق د سزا تقسيم دی وَهِيَ أَرْبَعَةٌ: هَذِهِ الثَّلَاثَةُ الْهَذَا كُورَةُ او

هغه څلور سزاوي دي چي له هغوی څخه درې دغه اړه متن کي ا ذکر سوي سزاوي دي وَالزَّابِغَةُ
نَزَّكْرُهَا اِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى او څلورمه به موږ انشاء الله ذکر کړو وَلَا اَنْ الْجَنَائِزَاتِ تَتَفَاوَتْ عَلَى الْاَحْوَالِ او
 ځکه چي د احوالو د بدلېدلو په وجه جرمونه هم بدلېږي فَالْاَلِثُّ تَغْلُظُ الْحُكْمُ بِتَغْلُظِهَا نو د سخت
 او سنگين ا جرم سزا به اهم ا سخته او درنه وي أَمَّا الْجِنْسُ فِي الْأَوَّلِ فَلِأَنَّهُ الْمُرَادُ بِإِثْنَيْ الْمَذْكُورِ
 کوم چي په اول جنيت کي قيدول دي نو هغه ځکه دي چي اړه پورتنی آيت کي له مذکورده نفي
 څخه "قيدول مراد دي لِأَنَّهُ نَفَى عَنْ وَجْهِ الْأَرْضِ بِدَفْعِ شَرِّهِمْ عَنْ أَهْلِهَا" ځکه چي له رويي زمين څخه
 نفي کول اشړل ا د ځمکي والا څخه د دوی شر ليري کول دی وَيُعْزَرُونَ أَيْضًا او دوی ته به سزا هم
 ورکول کيږي لِبِبَاشَرَتِهِمْ مِنْكَ الْإِخَافَةُ ځکه چي دوی د بېرولو او دمکي ورکولو ا ممنوع عمل کړی
 دی وَشَرَطُ الْقُدْرَةِ عَلَى الْإِمْتِنَاعِ لِأَنَّ الْمَحَارَبَةَ لَا تَتَحَقَّقُ إِلَّا بِالنِّعَةِ او پر امتناع باندي د قدرت لرلو
 شرط ځکه امام قدوري لگولی دی چي له دې څخه بغير جنگ او ډاکه ماري ا نه ثابتېږي وَالْحَالَةُ
الثَّانِيَةُ كَمَا بَيَّنَّاهَا او د دويم حالت حکم هغه دی کوم چي موږ بيان کړی لِبَاتِلُونَاهُ د هغه آيت په
 وجه کوم چي موږ تلاوت کړی وَشَرَطُ أَنْ يَكُونَ الْخَاوِذُ مَالٌ مُسْلِمٌ أَوْ ذِي يَتَكُونُ الْعِصْمَةُ مُؤَبَّدَةً او
 امام قدوري دا شرط چي "اخيستل سوی مال به د مسلمان يا ذمي مال وي" ځکه لگولی دی چي اړه
 هغه کي ا په دائمي توگه عصمت ثابت سي وَلِهَذَا الْقَوَاطِعُ الطَّرِيقُ عَلَى الْمُسْتَأْمَنِ لَا يَجِبُ الْقَطْعُ همدا
 وجه ده که چيري پريو حرمي مستامن باندي ډاکه ووهل سي نو قطع اليد نه واجبيږي وَشَرَطُ كِبَالِ
النِّصَابِ فِي حَقِّ كُلِّ وَاحِدٍ كَيْ لَا يُسْتَبَاحَ طَرَفُهُ إِلَّا بِتَأْوِيلِهِ مَالَهُ خَطَرٌ او د هر هر ډاکو په حق کي يې د
 نصاب د پوره والي شرط ددې لپاره لگولی دی چي د قيمت او وزن والا شي په اخيستلو سره د هر
 ډاکو اندام ا پرېکول ا روا سي وَالْمُرَادُ قَطْعُ الْيَدِ الْيُسْرَى وَالْجُلِ الْيُسْرَى كَيْ لَا يُؤَدَّى إِلَى تَفْوِيتِ جِنْسِ
النَّفْعَةِ او اله من خلاف څخه ا مراد راسته لاس او چپه پنبه پرېکول دي ددې لپاره چي قطع د منفعت
 د جنس د فوتولو سبب جوړه نه سي وَالْحَالَةُ الثَّالِثَةُ كَمَا بَيَّنَّاهَا او د دريم حالت حکم هغه دی کوم
 چي موږ بيان کړی لِبَاتِلُونَاهُ د هغه آيت کریمه په وجه کوم چي موږ تلاوت کړی وَيُقْتَلُونَ حَدًّا او

دا ټوله ډاکوگان به د حد په توګه قتل کیږي حَقُّ لَوْعَا الْأَوْلِيَاءُ عَنْهُمْ تر دې که ادمقتول کس اولیا. دوی معاف کړي لَا يُلْتَقَتُ إِلَيْ عَقُوبِهِمْ نو د هغو معافۍ ته به نه کتل کیږي لَأَنَّهُ حَقُّ الشُّرَحِ ځکه چې دا سزا ایمني د حد په توګه قتل کول او شریعت حق دی.

اللغات: **﴿مُتَمَتِّعِينَ﴾** د افتعال جمع اسم فاعل دی: منع کونکي مراد ځني دلاري بندونکي او مقابله کونکي دي. **﴿قَطَعَ الطَّرِيقُ﴾** دلاري شکول. ډاکه ماري. ډاکه وهل (ډاکه اچول). **﴿يُحْدِثُوا﴾** د افعال مضارع ده: له نوي سره یو کار کول. **﴿تَغْلَظُ﴾** د تفعّل مصدر دی: سختېدل (درنېدل. سنگین کېدل). **﴿إِخَاقَةً﴾** د افعال مصدر دی: پېرول. **﴿لَا يُسْتَبَاحُ﴾** د استفعال مضارع مجهوله ده: مباح کېدل. روا کېدل. حلال کېدل. **﴿يُنْفَى﴾** راسته. **﴿يُسْرَى﴾** چپه. **﴿لَا يُلْتَقَتُ﴾** د افتعال له باب څخه دغې مجهول صیغه ده: توجه کول. پاملرنه کول (کتل).

تشریح: مسئله: داده که یو سړی یا یو څو خلګ د ډاکه ماری په نیت ځان مسلح کړي او له کور څخه راووځي او دوی پر مقابلې کولو او دلاري پر بندولو قدرت لري. لېکن مخکې تر دې چې "دوی مال لوټ کړي یا یو څوک قتل کړي" امام المسلمین دوی ونیسي. نو امام ته پکار دي چې دوی بنديځانې ته واچوي تر دې چې دوی خپله اراده بدله کړي او د همېشه لپاره له ډاکه ماری څخه توبه وباسي. او که دې خلګو د یو مسلمان یا ذمي مال لوټ کړی وي او هغه مال چې پر دوی تقسیم کړی سي نو ټولو ته د نصاب په اندازه (یعني لس درهمه) رسیږي. نو اوس د دوی سزا داده چې امام دي د دوی راسته لاسونه او چپه پنبې پرېکړي. او که د دې ډاکوګانو جرم دا وي چې فقط وژنه او قتل یې کړی وي. نو امام دي د حد په توګه دوی قتل کړي. او د سزا دغه تبدیلی په حقیقت کې د دوی د جرم او جنایت د بدلېدلو په وجه ده. او په دې سلسله کې د قرآن کریم دا آیت اصل او بنیاد دی: إِنَّ جَزَاءَ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ جِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ. په دې آیت کریمه کې چې کوم "أَوْ" دی هغه د تقسیم لپاره دی او په دې آیت کې څلور سزاوي ذکر شوي دي: ① قتل. ② پانسی (په دار ځړول). ③ قطع الید والرجل. ④ نفی (له ځمکې څخه شړل). او له دې څلورو څخه به د جنایت مطابق سزا جاري کیږي او څومره چې جرم غټ او سنگین وي هغومره به یې سزا هم سنگینه وي. نو په اول حالت کې یعنی کله چې ډاکوګانو مال لوټ کړی وي او څوک یې قتل کړی نه وي نو د دوی سزا به حبس (قیدول) وي. ځکه چې په دې آیت کې له "أَوْ يُنْفَوْا

من الأرض "څخه حبس مراد دی، ځکه چې په قیدولو سره به د ټوله رويي زمین خلک د دوی له شر او فساد څخه په امن سي (او که دوی قید نه کړل سي بلکي له وطن څخه وشرل سي نو کېدای سي چې د ځمکي په بله گوښه کي به دوی بیا دغه لاره اختیار کړي). د حبس او قید سره به دوی ته مناسبه سزا هم ورکول کیږي، يعني د دوی سره په قید او بند کي سختي کیږي چې په هغه کي به دوی ته سزا هم ورکول کیږي، ځکه چې دوی بېله څه وجهي د الله نندگان بېرولي دي او په وحشت کي یې د هغو د مبتلا کولو ناوړه حرکت کړی دی، لهدا دې په وجه به یو څو پنډې او چلاخي خامخا وهل کیږي.

وشرط القدرة إلخ: امام قدوري رَحْمَةُ اللهِ چي کوم د امتناع شرط لگولی دی، د هغه فایده داده چې د امتناع له قدرت څخه بغیر دې خلکو ته ډاکوگان نه ویل کیږي، ځکه چې ډاکوگان په ډاگه او په عامه توگه لاره شکوي، او ښکاره خبره ده چې په چا کي د امتناع قدرت او طاقت نه وي هغه به دومره سر زوري نه کوي.

والحالة الثانية إلخ: فرمایي که چیري ډاکوگانو مال لوټ کړی وي او قتل یې نه وي کړی، نو د دې حکم هغه دی کوم چې موږ بیان کړی، يعني د دوی راسته لاسونه او چپه پښې به پرېکول کیږي؛ دلیل د مخکني آیت دا جزء دی "أو تقطع أيدهم وأرجلهم من خلاف"، او امام قدوري رَحْمَةُ اللهِ د قطع لپاره د مسلمان یا د ذمي د مال اخیستلو شرط ځکه لگولی دی چې په هغه مال کي به په ابدی توگه عصمت (حفاظت او معصوم والی) ثابت وي، ځکه چې د کافر مال معصوم نه وي او د هغه غلا کول او لوټول د قطع موجب هم نه وي لکه څرنګه چې د مستأمن حربي مثال په کتاب کي ذکر سو.

وشرط کمال النصاب إلخ: امام قدوري رَحْمَةُ اللهِ دا شرط لگولی دی چې لوټ کړی سوی مال به دومره وي چې کله هغه په ډاکوگانو کي تقسیم کړی سي نو هر، هر ډاکو ته به د سرقې د نصاب په اندازه مال رسیږي، نو په داسي صورت کي به پر دوی حد (قطع من خلاف) جاري کیږي؛ ځکه که دا شرط نه ولګول سي نو د معمولي مال اخیستلو په عوض کي به د دوی اندام مباح القطع وگرځول سي او دا د سرقې د حد خلاف عمل دي (ځکه چې د سرقې حد فقط د دومره مال د اخیستلو په صورت کي واجبېږي چې هغه د سرقې د نصاب په اندازه وي). او له "من خلاف" څخه مراد دا دي چې د هر ډاکو راسته لاس او چپه پښه به پرېکول کیږي، ځکه که د یوه طرف لاس او پښه پرېکول سي نو په دې سره به بالکل د منفعت جنس فوت سي او هغه به بالکل شل وشوټ وگرځي کوم چې یو ډول هلاکول دي، حالانکي په دې حد سره "هلاکول" مقصود نه دي.

دریم حالت دا دی چي ډاکوگانو یو کس وژلی وي او مال یې لوټ کړی نه وي. نو په دې صورت کي به امام د حد په توګه دوی قتل کوي. د "حَدًّا" مطلب دا دی چي دا سزا د شریعت له طرفه ټاکل سوې ده او د شریعت د حق په توګه واجب سوې ده. دلیل د پورتنی آیت دا جزء دی "وَيَسْمَعُونَ فِي الْأَرْضِ فسادًا أَنْ يُقْتَلُوا". نو په دې وجه د مقتول اولیاؤ ته دا حق نسته چي دا ډاکوګان معاف کړي.

د قطع الطريق د سزا څلورم قسم

وَالرَّابِعَةُ إِذَا قَتَلُوا وَأَخَذُوا الْمَالَ أَوْ خَلَّوْهُمُ صُورَتِ دَاي: چي ډاکوګانو قتل اهم ا کړی وي او مال یې اهم اخیستی وي فَإِلَّا مَأْمُورًا بِالْخِيَارِ إِنْ شَاءَ قَطْعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلِهِمْ مِنْ خِلَافٍ وَقَتْلَهُمْ أَوْ صَلَبَهُمْ وَإِنْ شَاءَ قَتْلَهُمْ وَإِنْ شَاءَ صَلَبَهُمْ نو ا د شیخینو په نېز امام ته اختیار دی ① که وغواړي نو د دوی راسته لاسونه او راسته پښې دي پر بکړي او ایبا دي دوی قتل یا پانسی کړي ② او که وغواړي نو افقط ا قتل دي یې کړي ③ او که وغواړي نو افقط ا پانسی دي یې کړي وَقَالَ مُحَمَّدٌ ④: يَقْتُلُ أَوْ يُصَلِّبُ وَلَا يَقَطَعُ امام محمد رَحِمَهُ اللهُ فرمایي: چي امام به یا دوی قتل کوي یا به یې پانسی کوي او قطع به نه کوي لِأَنَّهُ جُنَايَةٌ وَاحِدَةٌ ⑤ ځکه چي دا افقط ا یو جرم دی فَلَا تُوجِبُ حَدَّيْنِ لِهَذَا هُغَ بِهِ دُوهُ حَدُّوْنَهُ نَه وَاجِبُوِي وَلَئِنْ مَا دُونَ النَّفْسِ يَدْخُلُ فِي النَّفْسِ فِي بَابِ الْحَدِّ ⑥ او ځکه چي د حد په باب کي مادون النفس په نفس کي داخلېږي كَحَدِّ السَّرَقَةِ وَالرَّجْمِ لکه د سرقي او رجم په حد کي اچي تداخل کیږي ا وَلَهُمَا: أَنْ هَذِهِ عُقُوبَةٌ وَاحِدَةٌ تَغْلُظُ تَغْلِظُ سَبَبَهَا ⑦ د شیخینو رَحِمَهُمَا اللهُ دلیل دا دی: چي دا قطع او قتل ا یوه سزا ده کوم چي د خپل سبب ایمني د جرم ا د سختېدلو په سخته سوې ده وَهُوَ تَقْوِيَةُ الْأَمْنِ عَلَى النَّهْائِ بِالْقَتْلِ وَأَخْذِ الْمَالِ ⑧ او هغه سبب دا دی چي ډاکوګانو د قتل کولو او مال لوټولو په ذریعه په متناهي توګه ا من فوت کړی دی وَلِهَذَا كَانَ قَطْعُ الْيَدِ وَالرَّجْلِ مَعَافٍ الْكُبْرَى حَدًّا وَاحِدًا ⑨ او له همدې وجهي په ډاکه ماری کي پر یوه ځای د لاس او پښې پر بکول افقط ا یو حد شمارل سوی دی وَإِنْ كَانَ فِي الصُّغْرَى حَدَّيْنِ ⑩ که څه هم په غلا کي دا دوه جلا حدونه او سزاوي ا دي

④ القول الرابع: قول الشيخين رحمه الله، كما ذكر في البحر الرائق (ج: ٥، ص: ٦٦)، وكذا في الفندبة (ج: ٢، ص: ١٨٦). القول الرابع: ج: ١، ص: ٢٧١ |

وَاللَّذَّاعِلُ فِي الْحُدُودِ لَا فِي حَدٍّ وَاحِدٍ او تداخل په شو حدونو کي کيږي. نه په يوه حد کي ثُمَّ ذُكِرَ فِي
الْكِتَابِ التَّخْيِيرُ بَيْنَ الصَّلْبِ وَتَرْكِهِ بيا په قدوري امتن ا کي د پانسی کولو او د پانسی پرېښوولو په
هکله "اختيار وړ کول" ذکر سوي دي وَهُوَ ظَاهِرُ الرِّوَايَةِ او همدا ظاهر روايت دی وَعَنْ ابْنِ يُوسُفَ: أَنَّهُ
لَا يَتْرُكُهُ او له امام ابو يوسف رَجَعَهُ الله خُخه روايت دی چي امام به پانسی کول نه پرېږدي لِأَنَّهُ
مَنْفُوضٌ عَلَيْهِ ځکه چي دهغه په باره کي نص آيت ا وارد سوی دی ايعني هغه په پورتنی آيت کي
موجود دي وَالْمَقْصُودُ الشَّهِيرُ لِيُعْتَبَرَبِهِ غَيْرُهُ او د دې مقصد مشهوره کول دي چي نور خلک په دې
سره عبرت واخلي وَنَحْنُ نَقُولُ: أَصْلُ الشَّهِيرِ بِالْقَتْلِ وَالْبَالِغَةُ بِالصَّلْبِ او موږ وايو چي اصل
تشهیر خو په قتل سره حاصلیږي او پانسی کول په تشهیر کي د مبالغې لپاره وي فَيُخَيَّرُ فِيهِ نو
ځکه به امام ته په دې کي اختيار وړ کول کيږي ثُمَّ قَالَ: وَيُصَلَّبُ حَيًّا وَيُنَجَّ بَطْنُهُ بِرُمَحٍ إِلَى أَنْ يَمُوتَ بيا
امام قدوري رَجَعَهُ الله ادا ا فرمایلي دي: چي داسي ډاکو به ژوندی پانسی کيږي او په نېزه سره به د
هغه نس خیرل کيږي تر دې چي هغه مړ سي وَمِثْلُهُ عَنِ الْكُرَّخِ او له امام کرخي رَجَعَهُ الله خُخه هم
داسي روايت سوی دی وَعَنِ الطَّحَاوِيِّ: أَنَّهُ يُقْتَلُ ثُمَّ يُصَلَّبُ تَوْتِيًا عَنِ الْمِثْلَةِ او له امام طحاوي رَجَعَهُ الله
خُخه داروايت سوی دی: چي هغه به تر قتل کولو وروسته پانسی کيږي. د دې لپاره چي له مثله
خخه وساتل سي وَجْهُ الْأَوَّلِ وَهُوَ الْأَصَحُّ: أَنَّ الصَّلْبَ عَلَى هَذَا الْوَجْهِ أَبْلَغُ فِي الرَّدْعِ د اول قول (کوم چي
صحیح دی) دلیل دادی: چي په دې طريقه سره پانسی کول په زجر او عبرت کي ازيات مؤثر دي
وَهُوَ الْمَقْصُودُ بِهِ او همدغه مقصود دي قَالَ: وَلَا يُصَلَّبُ أَكْثَرُ مِنْ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فرمایي: چي تر دریو
ورځو زیات به هغه نه پانسی کيږي ايعني تر ۳ ورځو به زیات د پانسی پر تخته نه پرېښوول کيږي لِأَنَّهُ
يَتَغَيَّرُ بَعْدَهَا ځکه چي تر دریو وروسته په هغه کي تغییر راځي فَيَتَأَذَى النَّاسُ بِهِ نو په هغه سره
به خلکو ته تکلیف ورسیري وَعَنْ ابْنِ يُوسُفَ: أَنَّهُ يَتْرُكُ عَلَى خَشَبَةٍ حَتَّى يَنْقَطَعَ فَيَسْقُطَ او له امام ابو
يوسف رَجَعَهُ الله خُخه روايت سوی دی: چي هغه به د پانسی پر تخته پرېښوول کيږي تر دې چي
هغه ټوکره ټوکره سي او را ولوېږي لِيُعْتَبَرَبِهِ غَيْرُهُ د دې لپاره چي نور خلک له هغه خخه عبرت

واخلي قُلْنَا: حَصَلَ الْاِغْتِيَارُ بِهَا ذَكَرْنَاهُ مَوْجُودًا: چي زموږ په ذکر سوې طريقه سره عبرت حاصل سو وَاَلْاِنْهَاءُ غَيْرُ مَطْلُوبَةٍ اوبالکل دآخري درجې عبرت مطلوب نه دی.

اللغات: ﴿صَلَبَهُمْ﴾ د تفعیل ماضي ده: په دار ځړول. پانسی کول. ﴿تَغَلَّظْتَ﴾ د تفعل ماضي ده: سختېدل (جرم درنېدل، سنگین کېدل). ﴿يَبْعَجُ﴾ په نېزه سره څیرل (په نېزه سره په نس کې وهل). ﴿رَمَحَ﴾ نېزه، ﴿رَدَعَ﴾ زجر ورکول، تنبیه ورکول، منع کول (مراد ځني خلکو ته عبرت او تنبیه ورکول دي چي له داسي کار څخه دوی منع سي). ﴿خَشَبَةً﴾ تخته، ﴿يَتَقَطَّعُ﴾ د تفعل مضارع ده: ټوکره ټوکره کېدل (پارچه پارچه کېدل)، حصه حصه کېدل.

تشریح: مسئله: دا ده چي د قطع الطريق څلورم قسم دا دی چي ډاکوگانو مال هم لوټ کړی وي او خلک يې هم قتل کړي وي. نو په دې صورت کي د شېخينو رَجَهْهُنَا الله په نېزه دوی سزا تر قطع وروسته قتل کول يا پانسی کول دي، لېکن دامام محمد رَجَهْهُنَا الله په نېزه به قطع نه وي. بلکي دوی سزابه فقط قتل يا تصلیب (پانسی کول) وي.

دامام محمد دليل: دا دی چي دلته د ډاکوگانو فعل يو جرم (جنایت واحده) دی. او په يوه جرم سره فقط يو حد واجبيږي، دویم دليل دا دی چي قطع د مادون النفس سزاده او قتل د نفس سزاده. او د حد په باب کي مادون النفس په نفس کي داخلېږي، د مثال په توگه که پريو سړي باندي د غلا حد (قطع اليد) لازم سي او بيا هغه د رجم مستحق هم وگرځي، نو په رجم کي به د غلا حد هم داخلېږي. همداسي به دلته هم قطع په قتل يا تصلیب کي داخلېږي او عليحده به قطع نه نافذول کيږي.

د شخينو دليل: دا دی چي د قطع سره، سره قتل کول يا پانسی کول په مجموعي توگه فقط يوه سزا ده، ځکه چي د جنایت او جرم د سختېدلو په وجه سزا هم سختيږي، او دلته د ډاکو جرم دا دی چي خلک يې قتل کړي دي او مال يې لوټ کړی دی او په دې سره يې بدأمني او پېره غوړلې ده. نو په دې وجه شریعت هم د هغه سزا عبرتناکه وگرځوله او د قطع سره يې قتل يا تصلیب د هغه سزا وټاکله. او دا دوی سزاوي گڼل صحيح نه دي، ځکه چي په ډاکه ماری کي من خلاف لاس او پښه يو ځای پرېکول کيږي او دا فقط يوه سزاده لېکن په غلا کي دا دوی سزاوي دي، او تداخل په دوو حدونو کي کيږي نه په يوه حد کي. لهذا دلته تداخل کول او قطع له سزا څخه ختمول صحيح نه دي.

ثم ذکر فی الف: فرمایي چي په متن کي امام ته د پانسی کولو يا قتل کول اختیار ورکول سوی دی، همدا ظاهر روایت دی، لېکن له امام ابو يوسف رَجَهْهُنَا الله څخه يو روایت دا دی چي امام به پانسی نه

پرېږدي. ځکه چې داسې په آيت کي ذکر سوې ده (أَوْ يُصَلُّوا). او د دې سزا مقصد دا دی چې د دې ډاګو سزا ښه مشهوره کړي سي چې نور خلګ له دې څخه عبرت واخلي. او څرنگه چې په پانسی کولو سره دا مقصد په ښه توګه حاصلېږي نو ځکه به هغه نه پرېښوول کېږي. لېکن زموږ له طرفه جواب دا دی چې اصل تشهير په قتل سره حاصلېږي لېکن په پانسی کولو سره په تشهير کي فقط مبالغه راځي. نو ځکه به امام ته اختيار وي چې هغه پر اصل عمل کوي او که مبالغه کوي.

امام قلدوري رَحْمَةُ اللهِ د پانسی ترتیب داسي ښوولی دی چې دا ډاګو به ژوندی د پانسی په دار ځړول کېږي او په نېزه سزه به دهغه نس څيرل کېږي تر دې چې هغه مړ سي. همدا له امام کرخي رَحْمَةُ اللهِ څخه نقل سوې طريقه ده. او د امام طحاوي رَحْمَةُ اللهِ په نېزه د پانسی طريقه داده چې اول به ډاګو وژل کېږي بيا به هغه پانسي کېږي د دې لپاره چې مثله لازمه نه سي. ځکه چې مثله کول ممنوع دي. د علامه مرغیناني رَحْمَةُ اللهِ په نېزه د امام قلدوري او امام کرخي رَحْمَتُهُما الله طريقه زیاته غوره ده. او دهغې د غوره والي دليل دا دی چې په داسي پانسی کولو سره کما حقۀ زجر او عبرت حاصلېږي او همدا د پانسی مقصد دی.

ولا یصلب إلخ: د دې حاصل دا دی چې ډاګو به تر دریو ورځو زیات د دار او پانسی پر تخته نه ځړول کېږي. ځکه چې تر دریو ورځو وروسته په هغه کي تغیر او تبدل راځي او دهغه د بدبویي په وجه به د خلګو گزاره مشکله سي. له امام ابو یوسف رَحْمَةُ اللهِ څخه دا روایت سوی دی چې ډاګو به تر هغه وخته پوري ځړول کېږي چې هغه ټوکرې ټوکرې سي او په خپله رایله سي د دې لپاره چې خلګ عبرت ځني واخلي. لېکن زموږ له طرفه هغه ته دا جواب ورکول سوی دی چې د دریو ورځو په ځړولو سره هم دا مقصد حاصلېږي. او د عبرت لپاره همدومره کافي دي. لهذا د زیات عبرت ورکولو ضرورت نسته.

د لوټ کړی سوي مال حکم

ثَال: وَإِذَا قُتِلَ الْقَاطِعُ فَلَا ضَمَانَ عَلَيْهِ فِي مَالِ أَخِيهِ: فرمایي: کله چې ډاګو قتل کړی سي نو پر ده به هيڅ ضمان او تاوان نه وي په هغه مال کي کوم چې ده لوټ کړی وي اِغْتَبَارًا بِالسَّرَقَةِ الصَّغْرَى په سرقه صغری باندې په قیاس کولو سره وَقَدْ بَيَّنَّا هُ اَو موږ امخکي ا د دې بیان وکړی فَإِنْ بَاشَرِ الْقَتْلَ أَحَدَهُمْ بيا که په ډاګو ګانو کي فقط ایوه ډاګو کي د قتل کار کړی وي أَجْرَى الْحَدِّ عَلَيْهِمْ بِأَجْمَعِهِمْ نو پر دوی ټولو به حد جاری کېږي لِأَنَّهُ جَزَاءُ الْبَحَارَةِ ځکه چې قتل د ډاګه ماری او

لو تمارى اسزاده وَهِيَ تَتَحَقَّقُ بِأَنْ يَكُونَ الْبَعْضُ رَدًّا لِلْبَعْضِ او ډاڪه ماري په دې توگه ثابتېږي چي
 ځيني د ځينو لپاره مدافعت كونكي امدد كونكي اوي حَتَّى إِذَا زُلَّتْ أَقْدَامُهُمْ تر دې كه د دې
 اځينو اقدامونه بنوي سي ايمني شكست او ماته وخوري اِنْخَاذُوا إِلَيْهِمْ نو دوى د مدافعت كونكو
 سره جمع كيږي وَإِنَّمَا السَّبَبُ الْقَتْلُ مِنْ وَاحِدٍ مِنْهُمْ او دلته ا شرط دا دى چي په دوى كي د يوه له
 طرفه قتل موجود سي وَقَدْ تَحَقَّقَ او هغه موجود سو قَالَ: وَالْقَتْلُ إِنْ كَانَ بَعْضًا أَوْ بَعْضًا أَوْ بِسَيْفٍ فَهُوَ
مَوَاقِفُ فرمايي: او قتل كه څه هم په لكړه يا ډبره يا توره سره واقع سوى وي نو دا ټوله ا په حكم كي ا
 برابر دي لِأَنَّهُ يَقَعُ قَطْعًا لِلطَّرِيقِ بِقَطْعِ النَّارَةِ ځكه چي امحض ا د مسافرانو په شكولو سره اهم ا ډاڪه
 ماري واقع كيږي وَإِنْ لَمْ يَقْتُلِ الْقَاطِعُ وَلَمْ يَأْخُذْ مَالًا وَكَذَلِكَ او كه ډاكو قتل نه وي كړى او نه يې مال
 اخيستی وي بلكي ايو څوك يې ا زخمي كړى وي أُفْتُصَّ مِنْهُ فِيمَا فِيهِ الْقِصَاصُ نو د كومو زخمونو
 قصاص او بدله ا چي اخيستل كيږي دهغوى قصاص به اخيستل كيږي وَأَخِذَ الْأَرْضَ مِنْهُ فِيمَا فِيهِ
الْأَرْضُ او په كومو زخمونو كي چي تاوان اخيستل كيږي په هغوى كي به تاوان اخيستل كيږي
وَذَلِكَ إِلَى الْأَوَّلِيَاءِ او دا كار به اولياؤ ته پرېښوول كيږي لِأَنَّهُ لَا حَدَّ فِي هَذِهِ الْجَنَايَةِ ځكه چي په دغه
 جنايت كي خو حدسته نه فَقَطَّحَ حَقُّ الْعَبْدِ نو ا په دې كي ا د بنده حق ښكاره سو ايمني كله چي په دغه
 جنايت كي حدنسته، نو په دې كي به د بنده حق وي وَهُوَ مَا ذَكَرْنَا او د بنده حق هغه دى كوم چي موږ ذكر
 كړى ايمني قصاص يا تاوان اخيستل ا فَيَسْتَوْفِيهِ الْوَلِيُّ نو ځكه به هغه حق ولي اخلي وَإِنْ أَخَذَ مَالًا
ثُمَّ جَرَمَ او كه ډاكو اله يو چا څخه امال واخلي او ايا يې زخمي كړي فُطِعَتْ يَدَا وَرَجُلُهُ نو دهغه لاس
 او پښه به پرېكول كيږي وَبُطِّلَ الْجِرَاحَاتُ او د زخمونو عوض به باطليږي لِأَنَّهُ لَنَا وَجَبَ الْحَدُّ حَقًّا
 ځكه كله چي حد د الله د حق په توگه واجب سو سَقَطَتْ عَصَةُ النَّفْسِ حَقًّا لِلْعَبْدِ نو د بنده د حق په
 توگه د نفس عصمت ساقط سوايمني كله چي حد د الله تعالى حق دى، نو د الله د حق مخته د بنده حق يعني د
 نفس عصمت ساقط سو كَأَنَّ سَقَطَ عَصَةُ النَّالِ لكه څرنگه چي په مال كي عصمت ساقطيږي وَإِنْ
أَخِذَ بَعْدَ مَا تَابَ وَكَذَلِكَ او كه ډاكو تر توبې كولو وروسته ونيول سي حال دا چي هغه قصدا

قتل کړی وي فَإِنْ شَاءَ الْأَوْلِيَاءُ قَتَلُوهُ وَإِنْ شَاءُوا عَفَوْا عَنْهُ نو که ادمقتول اولياء وغواړي نو هغه دي قتل کړي او که وغواړي نو معاف دي يې کړي لَأَنَّ الْحَدَّ فِي هَذِهِ الْجَنَايَةِ لَا يَقَامُ بَعْدَ التَّوْبَةِ ځکه چې په دې جنايت کي تر توبې وروسته حد نه جاري کيږي لِلْإِسْتِثْنَاءِ الْهَذَا كُور فِي النَّصِّ دهغه استثناء په وجه کوم چې په آيت کي ذکر سوې ده وَلَأَنَّ التَّوْبَةَ تَتَوَقَّفُ عَلَى رَدِّ الْمَالِ او ځکه چې توبه د مال پر واپس کولو موقوفه کيږي وَلَا تَقْطَعُ فِي مِثْلِهِ او تر مال واپس کولو وروسته قطع نسته فَطَهَّرَ حَقُّ الْعَبْدِ فِي النَّفْسِ وَالْمَالِ لهذا په نفس او مال دواړو کي د بنده حق ښکاره سو حَتَّى يَسْتَوِيَ الْوَلِيُّ الْقِصَاصُ أَوْ يَغْفُو نو ځکه دي ولي قصاص واخلي يا دي معافي وکړي وَيَجِبُ الْقَسَانُ إِذَا هَلَكَ فِي يَدِهِ أَوْ اسْتَهْلَكَ او که چيري مال د ډاکو په لاس کي هلاک سي يا يې هغه اقصداً هلاک کړي نو ا پر هغه ا به ضمان واجبيږي.

اللغات: ﴿مُحَارَبَةٌ﴾ د مفاعلي مصدر دی: جنګ، مقابله، مراد ځني ډاکه ماري او لو ټمباري ده. ﴿رَدُّهُ﴾ د فتح مصدر دی: دفع کول، مدافعت کول، مراد ځني مرسته او مدد کول دي. ﴿الْحَاَزَ﴾ د انفعال ماضي ده: جمع کېدل، غونډېدل، ﴿الْقَاطِعُ﴾ ډاکو (ډاکه وهونکی) هغه کس چې په عامه توګه لاره بندوي او خلګ شکوي، جمع: قُطَّاع.

تشریح: صورت د مسئلې: دای که چيري تر مال لو ټولو او قتل کولو وروسته ډاکو قتل کړی سي، نو کوم مال چې هغه لوټ کړی وي دهغه مال ضمان او تاوان به پر هغه نه وي: ځکه چې تر حد جاري کولو وروسته د مال احترام او عصمت ساقطیږي، او څرنګه چې په غلا (سرقة صغری) کي تر قطع اليد وروسته سارق د مسروق مال نه ضامن کيږي، همداسي به په ډاکه ماري کي هم هغه ددې نه ضامن کيږي.

فإن باشي إلخ: فرمایي که په ډاکوګانو کي فقط یوه ډاکو قتل کړی وي نو هم به ټوله ډاکوګان دهغه په جزاء کي قتل کيږي: ځکه چې دا قتل د ډاکه ماری سزا ده، او په ډاکه ماری کي داسي کيږي چې یو ډاکو لو ټمباري او وژنه کوي او پاته ډاکوګان دهغه مرسته یا مدافعت کوي، او څرنګه چې د حد وجوب شرط دای چې په ډاکوګانو کي دیوه له طرفه قتل موجود سي او دلته دیوه له طرفه قتل موجود سو نو ځکه به دا د هریوه له طرفه قتل شمارل کيږي او ددې په جزاء کي به ټوله قتل کيږي. فرمایي برابره ده قتل که په توره سره واقع سي یا په لرګي، لکړه او ډبره سره واقع سي د ټولو حکم یو

دی. یعني فقط د قتل واقع کېدلو په صورت کې بیا د هیڅ ډاګو خیر نسته (هغه که په هره طریقه سره واقع سي) بیا به هر ډاګو ته د قتل سزا ورکول کیږي، ځکه چې د مسافرانو په شکولو سره او دلاري په بندولو سره هم ډاګه ماري او لوټماري ثابتیږي. لهذا په کوم شي سره چې هم قتل واقع سي هغه به د حد موجب وي.

وإن لم يقتل إلخ: مسئله داده که ډاګو هیڅوک قتل نه کړي او نه له چا څخه مال واخلي لېکن یو سړی زخمي کړي. نو د دې سزا داده چې په کومو زخمونو کې چې قصاص او بدله اخیستل کیږي په هغوی کې به له ډاګو څخه بدله اخیستل کیږي او د کومو زخمونو په عوض کې چې تاوان اخیستل کیږي د هغوی تاوان به ځني اخیستل کیږي (یعني ولي به یې ځني اخلي). مثلاً که ډاګو د هغه سړي غوږ پرېکړی وي، نو د دې په بدله کې به د ډاګو غوږ پرېکول کیږي، او که ډاګو د هغه پښه زخمي کړې وي نو له ډاګو څخه به د زخم تاوان او ضمان اخیستل کیږي؛ ځکه چې د زخمي کولو په هکله په شریعت کې هیڅ حد ټاکل سوی نه دی. بلکې د هغه په هکله د "وَالْجُرُوحُ قِصَاصٌ" (المائدة: ۱۲۵) حکم وارد سوی دی، او څرنګه چې دا حق العبد دی، نو ځکه به د دې د اخیستلو او حاصلو حق دولي لپاره وي.

وإن أخذ مالا إلخ: د دې حاصل دا دی چې که ډاګو اول مال ځني واخلي او بیا یې زخمي کړي. نو اوس د هغه سزا داده چې د هغه راسته لاس او چپه پښه به پرېکول کیږي او د زخمونو قصاص او بدله به نه ځني اخیستل کیږي؛ ځکه چې حد او ضمان دواړه په مجرم کې نه سي جمع کېدای، او بل دا چې کله حد د الله د حق په توګه ثابت دی نو د دې حق مخته به د بنده حق یعني د نفس عصمت او د هغه احترام ساقطیږي لکه څرنګه چې د حق الله مخته د مال احترام ساقطیږي او هغه لره هیڅ ارزښت او همیت نه وي.

وإن أخذ إلخ: مسئله داده که ډاګو عمداً یو څوک قتل کړي او بیا توبه وکړي. تر دې وروسته هغه ونیول سي، نو د مقتول اولیاؤ لره دا اختیار سته چې که د دوی خوښه وي نو هغه دي قتل کړي او که خوښه یې وي نو هغه دي معاف کړي؛ ځکه چې د لوټماری او ډاګه ماری په جرم کې تر توبې وروسته حد نه جاري کیږي، ځکه چې له دې آیت "إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ... إلخ" څخه وروسته سمدستي په بل آیت کې د توبه کونکو استثناء سوې ده او هغوی معاف کړي سوي دي. آیت دا دی "إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ فَأَعْلَوْا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ" (المائدة: ۱۳۴). او په دې وجه هم چې رښتونی توبه هغه وخت ثابتیږي کله چې ډاګو لوټ کړی سوی وی مال واپس کړي، اوله

مال واپس کولو څخه وروسته پر هغه حد جاري کېدای نه سي. لهندا په دې حواله سره به هم په دې صورت کي حد ساقطېږي او ددې جرم سره به د بنده (ولي) حق متعلق کيږي او د مقتول اولياؤ لره به د قصاص اخيستلو يا د معافولو اختيار حاصلېږي. او که چيري لوټ کړی سوی مال په خپله هلاک سي يا يې ډاكو قصداً هلاک کړي. په دې دواړو صورتونو کي به پر هغه ددې مال ضمان واجب وي.

له ډاكو څخه د حد ساقطېدلو صورت

وَإِنْ كَانَ مِنَ الْقُتْلِ صَبِيٌّ أَوْ مَجْنُونٌ أَوْ ذُو رَحِمٍ مَحْرُومٍ مِنَ الْقُتْلِ عَلَيْهِ أَوْ كَهْ لَه ډاكوگانو څخه يو انابالغه اېچی وي يا لېونی وي يا د مقطوع عليه ذی رحم محرم قریب وي سَقَطَ الْحُدَّ عَنِ الْهَاتَيْنِ نو له پاته ډاكوگانو څخه به حد ساقطېږي فَالْذُّكُورُ فِي الصَّبِيِّ وَالْمَجْنُونِ قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ وَزُفَرٍ دېچي او لېونی په هکله چي کوم حکم بيان سو هغه د امام صاحب او امام زفر رَحْمَهُمَا اللهُ قول دی وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ: أَنَّهُ لَوْ بَاشَرَ الْعَقْلَاءُ أَوْ لَه امام ابو يوسف رَحْمَهُ اللهُ څخه د روایت سوی دی: چي که عاقلانو [په خپله] ډاكو ماري کړي وي يُحْدُ الثَّبَاتُونَ نو پاته ډاكوگانو عاقلانو ته به سزا ورکول کيږي وَعَلَى هَذَا السَّرَقَةُ الصُّغْرَى أَوْ د غلام دغه حکم دی لَهُ: أَنَّ الْمُبَاشَرَةَ أَصْلٌ وَالرَّدُّ تَابِعٌ د امام ابو يوسف رَحْمَهُ اللهُ دليل دادی: چي مباشر په خپله ډاكو وهنکی أصل وي او مدافع امددگار تابع وي وَلَا خَلَلَ فِي مُبَاشَرَةِ الْعَاقِلِ أَوْ د عاقل په مباشرة ډاكو وهلو کي هيڅ خلل نسته وَلَا اِعْتِبَارَ بِالْخَلَلِ فِي التَّبَعِ او د تابع خلل لره هيڅ اعتبار نسته وَفِي عَكْسِهِ يَنْعَكِسُ الْمَعْنَى وَالْحُكْمُ او ددې په برعکس کي به حکم او معنى بدلېږي وَلَهُمَا: أَنَّهُ جُنَايَةٌ وَاحِدَةٌ قَامَتْ بِالْكَلِّ د امام صاحب او امام زفر رَحْمَهُمَا اللهُ دليل دا دی: چي دا فقط ايو جنايت دی کوم چي د ټولو په مرسته درېدلی او واقع سوی دی فَإِذَا لَمْ يَقُمْ فِعْلٌ بَعْضُهُمْ مُوجِبًا الْهَيْكُنَ اكله چي په دوی کي د ځيني ډاكوگانو فعل د حد موجب نه سو كَانَ فِعْلُ الْبَاقِينَ بَعْضُ الْعِلَّةِ نو د پاته ډاكوگانو فعل ناقص علت وگرځېدی وَبِهِ لَا يَثْبُتُ الْحُكْمُ او په ناقص علت سره حکم نه ثابتېږي فَصَارَ كَالْخَاطِئِ مَعَ الْعَامِدِ نو داسي سو لکه د عامد سره د خاطئ

● القول الراجح: قول أبي حنيفة وزفر رَحْمَهُمَا اللهُ، كما ذكر في رد المحتار (ج: ۳، ص: ۲۳۵). [القول السراج ج: ۱، ص: ۲۷۸]

یو ځای کېدل وَاَمَّا ذُو الرَّحْمِ الْمَخْرَمِ فَقَدْ قِيلَ: تَأْوِيلُهُ إِذَا كَانَ الْبَالُ مُشْتَرَكًا بَيْنَ الْمَقْطُوعِ عَلَيْهِمْ اَوْ کوم چي دى رحم محرم قریب دى نو وریل سوي دي چي: د هغه تأویل دا دی چي کله مال د مقطوع عليهم په مینځ کي مشترک وي وَالْأَصَحُّ أَنَّهُ مُطْلَقٌ الْهَيْكَنَ اصحیح داده چي دا حکم مطلق دی لَئِنْ الْجَنَایَةِ وَاحِدٌ حُکْمٌ چي جنایت یو دی عَلَى مَا ذَكَرْنَاهُ لکه امخکي اچي موږ ذکر کړه فَلَا مُتَنَاءٍ فِي حَقِّ الْبَعْضِ يُوجِبُ الْإِمْتِنَاعَ فِي حَقِّ الْبَاقِينَ لهدا دیوه په حق کي به د حد منع کېدل اساقطېدل ا د پاته ډاکوگانو په حق کي د حد منع کېدل ثابتوي بِخِلَافِ مَا إِذَا كَانَ فِيهِمْ مُسْتَأْمِنٌ په خلاف د هغه صورت کله چي په دوی کي یو مستأمن حربي وي لَئِنْ الْإِمْتِنَاعَ فِي حَقِّهِ لِيُخْلَلَ فِي الْعِصْمَةِ حُکْمٌ چي د مستأمن په حق کي د حد امتناع د هغه په عصمت کي د خلل په وجه ده وَهُوَ يُخْضَعُ اَوْ دا د مستأمن سره خاص دي أَمَّا هُنَا الْإِمْتِنَاعُ لِيُخْلَلَ فِي الْحَرْزِ اَوْ کوم چي هلته ادنی رحم محرم په صورت کي امتناع ده نو هغه په حفاظت کي د خلل په وجه سره ده وَالْقَابِلَةُ حَرْزٌ وَاحِدٌ اَوْ قافله ټوله د حرز واحد ایوه محفوظه ځای ا په درجه کي ده.

اللغات: ﴿قَطَاعٌ﴾ جمع د قاطع: ډاکو گان، ډاکه وهونکي. هغه غله چي په اعلانیه توگه لاره بندوي او خلک شکوي. ﴿مَقْطُوعٌ عَلَيْهِ﴾ هغه کس چي ډاکه پر ووهل سي. هغه کس چي ډاکوگان یې لوټ کړي. جمع: مَقْطُوعٌ عَلَيْهِمْ. ﴿خَاطِئٌ﴾ په خطاء او غلطۍ سره کونکی. په هېره کونکی. ﴿عَامِدٌ﴾ قصداً کونکی (په قصده کونکی). ﴿مُسْتَأْمِنٌ﴾ هغه حربي کافر کوم چي امان واخلي او دارالاسلام ته راسي. ﴿حَرْزٌ﴾ دحاء په فتحه سره: حفاظت، حِرْز: دحاء په کسره سره: محفوظه ځای.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که چیري د ډاکوگانو په جماعت کي نابالغه بچی وي یا مجنون او لېونی وي یا پر چا چي ډاکه وهل سوې وي هغه دیو ډاکو نژدې قریب (دو رحم محرم) وي. نو په دې ټولو صورتونو کي چي څرنګه له دې بچي یا مجنون یا دو رحم محرم څخه حد ساقطیږي همداسي به له ټولو ډاکوگانو څخه هم حد ساقطیږي يعني فقط دیوه په حق کي به د حد سقوط د پاته ډاکوگانو په حق کي د حد سقوط لره مستلزم وي. دا د امام صاحب او امام زفر رَحِمَهُمَا الله قول دی. د دې په خلاف له امام ابو یوسف رَحِمَهُ الله څخه روایت سوی دی چي که په دوی کي عاقله او بالغه ډاکوگانو هم

ډاکه وهلې وي نو دامام ابو يوسف په نېز به فقط له بجي يا مجنون يا ذی رحم محرم څخه حد ساقطېږي او له پاته عاقلو او بالغو ډاکو گانو څخه به حد نه ساقطېږي. همدا حکم د غلا (سرقه صغری) هم دی.

د امام ابو يوسف دلیل: دا دی چې مباشر (په خپله ډاکه وهونکی) اصل دی او مدافعین او معاونین ټوله د هغه تابع دي او کله چې عاقل او بالغ سړی ډاکه ووهي نو ښکاره خبره ده چې د هغه په فعل (ډاکه ماري) کې هېڅ خلل او شبهه نسته نو ځکه به د عاقلو او بالغو ډاکو گانو فعل د حد موجب وي. پاته سونابالغ بجی او داسې نور، نو څرنګه چې هغو فعل (ډاکه ماري) نه ده کړې، بلکې هغوی تابعین دي، او که په تابع کې خلل راسي نو هغه د اصل (عاقلو او بالغو) پر حکم او ددوی پر واجب سوي حد باندې هېڅ اثر او اغېز نه کوي، نو په دې وجه به دامام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ په نېز پر اصل (عاقلو او بالغو ډاکو گانو) حد جاري کېږي او له تابع (صبی او مجنون) څخه به حد ساقطېږي.

دلیل: دامام صاحب او امام زفر دلیل دا دی چې دا ډاکه ماري یو جنایت دی او دا د مباشر او معاون دواړو په ګډه او مرسته سره ثابته سوي ده، لهذا د بالغینو سره په ډاکه وهلو کې صبی او مجنون او ذی رحم محرم هم شریکان دي، لېکن څرنګه چې د صبي او داسې نورو فعل په شریعت کې د حد موجب نه دی، نو د صبي او داسې نورو په جلا کېدلو سره د پاته ډاکو گانو په فعل (ډاکه وهلو) کې نقص راغلی او ددوی فعل ناقص علت وګرځېدی، او حد په مکمل فعل او کامل علت سره ثابتېږي، نه په ناقص علت سره، نو ځکه موږ په دې مسئله کې له هر یوه څخه حد ساقط کړی دی، د دې مثال داسې دی لکه یو څوک چې قصد ابل سړی په غشي وویلي او په همدې وخت کې بل څوک خطاء هغه سړی په غشي وویلي او هغه د دواړو په غشو سره مړ شي، نو څرنګه چې دلته پر خاطی قصاص نه واجبیږي همداسې پر عامد هم قصاص نه واجبیږي، ځکه چې مړمى إلیه د دواړو په غشو سره مړ سوي دی او له یوه رامي څخه د قصاص ساقطېدلو په وجه د دویم رامي فعل کمزوری او ناقص سو، همدغسې به په پورتنۍ مسئله کې هم کله چې له یوه ډاکو څخه حد ساقط سونو له پاته ډاکو گانو څخه به هم حد ساقطېږي.

وأما ذو الرحم الخ: د دې حاصل دا دی چې که ډاکو گان پر یوه قافله باندې چا په ووهي او یو ډاکو د قافلې په خلکو کې دیو ه سړي ذو رحم محرم هم وي، نو د قرابت د حق په وجه به له هغه ذو رحم محرم ډاکو څخه حد ساقطېږي او د سقوط به د پاته ډاکو گانو په حق کې د حد سقوط لره هم مستلزم وي (یعنې له دغه یوه ډاکو څخه د حد سقوط په وجه به له نورو ډاکو گانو څخه هم حد ساقطېږي)، امام ابو بکر جصاص رازي رَحْمَةُ اللهِ د دې تأویل داسې کړی دی چې د ذی رحم محرم په وجه به حد په هغه صورت کې ساقطېږي کله چې د قافلې د خلکو مالونه سره مشترک وي، ځکه چې په دې صورت کې به د ټولو مالونه دیو ه

مال په درجه کي وي او د مأخوذ (لوټ کړي سوي مال) د يو والي په وجه به حد ساقطيري. لېکن صاحب هدايه فرمايي چي صحيح داده چي که د قافلې د خلکو مالونه مشترک وي او که نه وي په هر صورت کي به د ذو رحم محرم ډاکو په وجه له ټولو ډاکو گانو څخه حد ساقطيري، ځکه چي د ټولو جنايت يودى او د يوه په حق کي د حد سقوط د نورو په حق کي د حد سقوط لره مستلزم دى.

د دې په خلاف که د قافلې په خلکو کي يعني په مقطوع عليهم کي يو مستأمن حربي وي نو د هغه د مال په لوټولو او اخيستلو سره به ځکه له ډاکو گانو څخه حد ساقطيري چي د مستأمن حربي مال محترم او محفوظ نه دى او دا خبره فقط د دې مستأمن حربي سره خاص ده او د قافلې په نورو خلکو کي دا خبره نسته. لهندا مستأمن حربي د مال له اخيستلو څخه د حد سقوط به د قافلې د نورو خلکو له اموالو څخه د حد سقوط لره مستلزم نه وي. بلکي که په دې صورت کي ډاکو گان له مستأمن څخه بغير د نورو خلکو مال لوټ کړي نو پر دوى به حد جاري کيږي.

أما هنا الامتناع إلخ: او پاته سو په پورتنۍ مسئله کي د حد امتناع او سقوط (يعني کله چي يو ډاکو د قافلې په خلکو کي د يو سړي ذو رحم محرم وي)، نو هلته به ځکه له ټولو ډاکو گانو څخه حد ساقطيري چي دا سقوط په حفاظت کي د خلل په وجه دى او دغه خلل فقط د ذو رحم محرم ډاکو د قريب سره خاص نه دى بلکي د قافلې ټولو خلکو لره عام دى، لهندا کله چي د يوه په وجه پر يوه باندي حد نه جاري کيږي نو د هغه يوه (ذو رحم محرم) په وجه به پر ټولو باندي حد نه جاري کيږي.

د حد ساقطېدلو په صورت کي د قصاص حکم

وَإِذَا سَقَطَ الْحَدُّ أَوْ كَلَهُ فِي حَدِّ سَاقِطٍ سَيِّئٍ صَارَ الْقَتْلُ إِلَى الْأُولِيَاءِ نُوْدُ قَتْلِ كَوَلُوْهُ حَقٌّ بَعْدَ أَوْلِيَائِهِ لَرَه
وَهُرَّحِي لِيُظْهِرَ حَقَّ الْعَبْدِ دَبْنَدَه د حَقِّ بَنِكَارَه كَبْدَلُو په وَجَه عَلٰى مَا ذَكَرْنَا ه د هغه تفصيل مطابق
کم چي موږ امخکي ا ذکر کړى فَإِنْ شَاءُوا قَتَلُوا وَإِنْ شَاءُوا عَفَوْا نو که اولياء و غواړي نو ا ډاکو گان ا
دي قتل کړي او که و غواړي نو معاف دي يې کړي وَإِذَا قَطَعَ بَعْضُ الْقَافِلَةِ الطَّرِيقَ عَلَى الْبَعْضِ أَوْ كَلَهُ
چي د قافلې خلک ځيني پر ځينوي ډاکه ووهي لَمْ يَجِبِ الْحَدُّ نو پر ډاکه و هونکو امباشرينو ا به حد
نه واجبيږي لِأَنَّ الْحِزْرَ وَاحِدٌ ځکه چي حرز يو دى فَصَارَتْ الْقَافِلَةُ كَدَارٍ وَاحِدَةٍ نو قافله د يوه کور
په څير سوه وَمَنْ قَطَعَ الطَّرِيقَ لَيْلًا أَوْ نَهَارًا إِلَى الْبَصْرِ أَوْ بَيْنَ الْكُوفَةِ وَالْحِجْرَةِ أَوْ كَوْمِ سَرَى چي په ښار کي
د شپې ياد ورځي ډاکه ووهي ياد "کوفه" او "حيره" په مينځ کي ډاکه ووهي فَلَيْسَ بِقَاطِعِ الطَّرِيقِ
اَسْتَحْسَانًا نو استحسانا به هغه ډاکو نه شمارل کيږي وَفِي الْقِيَاسِ يَكُونُ قَاطِعَ الطَّرِيقِ لېکن په قياس

کي هغه ډاڪو شمارل کيږي وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ او همدا د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ قول هم دی لِيُجُودَ حَقِيقَةُ حُكِّهِ چي حقيقتاً ډاڪه ماري موجوده سو وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ: أَنَّهُ يَجِبُ الْحَدُّ إِذَا كَانَ خَارِجَ الْبَصَرِ وَأَنَّ كَانَ يَقْرُبُهُ او له امام ابويوسف رَحِمَهُ اللهُ څخه روايت سوي دی: چي که ډاڪه ماري له ښار څخه دباندې واقع سوې وي نو حد به واجبيږي که څه هم ښار ته نژدې وي لِأَنَّهُ لَا يَلْحَقُهُ الْعَوْتُ حُكِّهِ چي هلته مقطوع عليه ته هيڅ مرسته او کومک اړا رسېدلی نه سي وَعَنْهُ: إِنْ قَاتَلُوا نَهَارًا بِالسَّلَاحِ أَوْ لَيْلًا بِهِ أَوْ بِالْخَسْبِ او له امام ابويوسف رَحِمَهُ اللهُ څخه بل روايت دادی: چي که ډاڪوگان دورځي په اسلحه سره جنگ وکړي يا د شپې په اسلحه يالکړو سره جنگ وکړي فَهُمْ قُطَاعُ الطَّرِيقِ نو هغوی به ډاڪوگان شمارل کيږي لِأَنَّ السَّلَاحَ لَا يَلْبِثُ حُكِّهِ چي اسلحه ځنډ او درنگ نه کوي ابلکي په هغه گري خپل کار کوي وَالْعَوْتُ يُبْطِئُ بِاللَّيْلِ او مرسته د شپې په ځنډ سره رسيږي وَنَحْنُ نَقُولُ: إِنَّ قُطَاعَ الطَّرِيقِ بِقَطْعِ النَّارَةِ او موږ وايو: چي ډاڪه ماري د تېرېدونکو مسافرانو په لوتولو سره ثابتېږي وَلَا يَتَحَقَّقُ ذَلِكَ فِي الْبَصَرِ وَبِقُرْبٍ مِنْهُ او داسی په ښار کي او ښار ته په نژدې احدا کي نه ثابتېږي لِأَنَّ الظَّاهِرَ لِحُوقِ الْعَوْتُ حُكِّهِ چي ادغه ځايونو ته ادرستي اړا رسېدل ښکاره دي إِلَّا أَنَّهُمْ يُؤْخَذُونَ بِرِدِّ النَّالِ لېکن دا ډاڪوگان به د مال واپس کولو لپاره نيول کيږي إِيصَالًا لِلْحَقِّ إِلَى الْمُسْتَحَقِّ د دې لپاره چي حق خپل مستحق ته ورسول سي وَيُؤْخَذُونَ وَيُحْبَسُونَ او دوی ته به سزا ورکول کيږي او بنديخانې ته به اچول کيږي لِأَنَّ تَكْلِيْفَهُمُ الْجَنَائِيَةَ حُكِّهِ چي دوی جرم کړی دی وَلَوْ قَتَلُوا او که دغه ډاڪوگانو قتل کړی وي فَالْأَمْرُ فِيهِ إِلَى الْأَوْلِيَاءِ نو د دې معامله به اولياؤ ته پرېښوول کيږي لِإِسَائِنَا د هغه دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړی وَمَنْ خَنَقَ رَجُلًا حَتَّى قَتَلَهُ او څوک چي يو سړی خپه کړي تر دې چي هغه قتل کړي فَالدَّيْمَةُ عَلَى عَاقِلَتِهِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نو د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز به د قاتل پر عاقله وو باندې ديت اواجب اوي وَهِيَ مَسْأَلَةُ الْقَتْلِ بِالنِّمْقَلِ او دا په درانه اوزن لرونکي اشي سره د قتل کولو مسئله ده

● القول الرابع: قول أبي يوسف رَحِمَهُ اللهُ، كما قال العلامة ابن الممام رَحِمَهُ اللهُ بعد تفصيل المسئلة: وفي شرح الطحاوي: الفري على قول أبي يوسف رَحِمَهُ اللهُ (فتح القدير ج: ۵، ص: ۱۸۵)، وكذا في رد المختار (ج: ۳، ص: ۲۳۵). [القول الرابع ج: ۱، ص: ۴۷۹]

وَسُبَّيْنُ فِي بَابِ الدِّيَاتِ إِنَّ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى أَوْ بِه بَابِ الدِّيَاتِ كِي به مود انشاء الله هغه بيان كړو وَأَنْ خُنُقِي الْبُصْرَ عَلَيْهِ مَرَّةً او كه ايو چا په ښار كې شو خوله اخلگ اڅپه كړي وي او قتل كړي يې وي اُقْتِلَ بِهِ نو هغه به قتل كول كيږي لَأَنَّهُ صَارَ سَاعِيًا فِي الْأَرْضِ بِالْفَسَادِ ځكه چي هغه په ځمكه كې د فساد كوښښ كونكي او د فساد خپرونكي او مگر ځېدې فَيُذْفَقُ شَرُّهُ بِالْقَتْلِ نو د هغه شرارت به د قتل په ذريعه دفع كول كيږي.

اللغات: ﴿حُزْزُ﴾ محفوظ ځای، ﴿غَوْثُ﴾ مرسته، کومک، غاورسي، فرياد، ﴿مَازَّةُ﴾ جمع د مَازَده: پرلاره تېرېدونکی، ﴿لَا يَلْحَقُهُ﴾ د سماع له باب څخه د نفی صيغه ده: يو ځای کېدل، رارسېدل، ﴿يُؤَدَّبُونَ﴾ د تفعیل له باب څخه د جمع مذكر غائب مضارع مجهول صيغه ده: د دې باب خپله معنی د "آدب ورزده کولو" ده: لېکن کله چي يې په صله کي مجرم ذکر سي نو بيا د "سزا ورکولو" په معنی سره راځي (مصباح اللغات). ﴿جَنَائِيَّةُ﴾ جرم، بدکار، ﴿خُنُقُ﴾ د نصر ماضي ده: غاړه خپه کول، ترستوني نيول، ﴿مُثَقِّلُ﴾ دروند (درون). وزني (وزن داره)، ﴿سَاعِيُ﴾ د فتح اسم فاعل دی: کوښښ کونکی، زيار ايستونکی.

تشریح: مسئله: دا ده چي کله د ډاکوگانو په جماعت کي د صبي يا د مقطوع عليه د ذور حرم محرم د موجود والي پر بناء له ټولو ډاکوگانو څخه حد ساقط سي نو اوس به د مقتولينو اولياؤ ته له دوی څخه د قصاص اخيستلو حق وي؛ ځکه د حد د سقوط په وجه چي کله په دې معامله کي الهي حق ساقط سو نو په هغه کي د بنده حق (حق العبد) ښکاره سو، او د حق العبد داخيستلو حق د مقتول اولياؤ ته حاصل دی. لهذا که هغوی وغواړي نو ډاکوگان دي قتل کړي او که وغواړي نو معاف دي يې کړي.

وإذا قطع الخ: د دې حاصل دا دی چي که د قافلې ځيني خلک پر ځينو حمله وکړي او د هغوی مال لوټ کړي، نو پر مجرمانو به حد نه جاري كيږي، ځکه چي دلته قاطع او مقطوع عليهم ټوله يو حرز دی او ټوله قافله د يوه کور په څير ده، نو گواکي هغوی خپل مال غلا کړی دی او دخپل مال په غلا کولو سره قطع نه واجبيږي، نو ځکه به دلته هم حد نه جاري كيږي.

ومن قطع الخ: فرمايي که يو څوک په ښار کي ډاکه ووهي، برابره دورځي دا کار وکړي يا د شپې، يا د کوفې او "حيره" په مينځ کي ډاکه ووهي (د کوفې او "حيره" په مينځ کي د يوه ميل فاصله ده)، نو استحساناً به هغه ډاکو نه شمارل كيږي، لېکن قياساً هغه ډاکو شمارل كيږي او پر هغه به حد جاري كيږي، همدا امام شافعي رَجَّه الله قول دی: د دې قول دليل دا دی چي د هغه له طرفه حقيقتاً ډاکه ماري موجوده سوه نو ځکه به هغه ډاکو شمارل كيږي. له امام ابو يوسف رَجَّه الله څخه په دې سلسله کي يوروايت دا دی چي که هغه له ښار څخه دباندې ډاکه وهلي وي نو پر هغه به حد واجبيږي که څه هم هغه ښار ته نژدې دا کار کړی وي، ځکه چي له ښار

څخه دباندي ډاكو ته ښه موقع په لاس ورځي او هلته مظلوم او مقطوع عليه كس ته كومك او مرسته نه را رسيږي.

له امام ابو يوسف رَجَمَهُ اللهُ څخه بل روايت دادي چي كه ډاكوگانو دورځي په وسله سره جنگ كړي وي يا يې د شپې په وسله يا لږو سره جنگ كړي وي، نو هغوی به ډاكوگان وي او د هغو دافعل به ډاكه شمارل كيږي او د حد موجب به وي؛ ځكه چي يو خود وسلې په وجه مظلوم او مقطوع عليه كس هيڅ نه سي كولاى. او بل دا چي د شپې مرسته او كومك په ځنډ سره را راسيږي، لهذا په دې صورت كي به كما حقّه ډاكه ماري ثابته سي او ډاكوگان به د حد مستحقين وگرځي.

زموږ له طرفه هغه ته دا جواب ور كول سوى دى چي ډاكه ماري خو سموماً د مسافرانو او لارويانو په لوتولو سره ثابتيږي، او په ښار كي يا ښار ته نژدې په يو ځاى كي د مسافرانو لوتول ممكن نه دي، ځكه چي په داسي ځايو كي د خلكو تگ راتگ زيات وي او مقطوع عليه ته ژر مرسته او تعاون رسيږي، لهذا په ښار كي او ښار ته په نژدې علاقه كي د مال لوتول به ډاكه ماري نه شمارل كيږي او پر داسي لوتونكو به حد نه جاري كيږي، لېكن دوى به ښول كيږي د دې لپاره چي د كومو خلكو مال يې اخيستی وي د هغو حق واپس ځني واخيستل سي، او دغه بدبختانو ته به سزا هم ور كول كيږي او جېل ته به هم اچول كيږي د دې لپاري چي آينده داسي شرمنده حركت نه وكړي او د همېشه لپاره د لوتمارۍ څخه منع سي.

ولو قتلوا إلخ: فرمايي كه دغه ډاكوگانو يو څوك قتل كړي وي نو د قصاص معامله به اولياؤ ته سپارل كيږي؛ ځكه چي د حد ساقطېدلو په وجه په دې كي حق العبد ښكاره سو، او د حق العبد داخيستلو حق د بنده اولياؤ ته يعني د مقتول اولياؤ ته حاصل وي، په لِمَا بَيَّنَّا سره صاحب د هدايې همدې طرف ته اشاره كړې ده او همدا مفتي به دي. (بنای ج ۶: ص ۲۸۸)

ومن خنق رجلاً إلخ: مسئله داده كه يو سړى بل څوك خپه كړي او مړيې كړي نو د امام صاحب رَجَمَهُ اللهُ په نېز به د خنق او قاتل پر عاقله وو د مقتول ديت واجبيږي، دا په حقيقت كي په ثقيل او درانه شي سره دوژلو مسئله ده چي د هغه پوره تفصيل به انشاء الله په كتاب الديات كي ذكر سي، او د هغه خلاصه داده چي د امام صاحب رَجَمَهُ اللهُ په نېز داسي قتل "قتل خطاء" دي، له همدې كبله د دې ديت عاقله اداء كوي لَأَنَّ الْعَوَاقِلَ لَا تَعْقِلُ الْعَبْدَ. او كه يو سړي په ښار كي څو خلك خپه كړي وي او دده د خپه كولو په وجه هغه خلك مړه سوي وي، نو دغه وحشي درنده به ښول كيږي او د مرگ سزا به ور كول كيږي، ځكه چي هغه په ځمكه كي د فساد غوړونكى دى لهذا د هغه ختمول ډېر ضروري دي، د دې لپاره چي خلك د هغه له شر او فساد څخه وساتل سي. فقط والله أعلم وعلمه أتم

کِتَابُ السَّيْرِ

(دا) کتاب د "سیر" (دا حکامو په بیان کې) دی

تشریح: تر کتاب الحدود وروسته فوراً د کتاب السیر د بیانولو وجه داده چې د حدونو او د سیر دواړو مقصد "تطهیر" دی یعنې دنیا له فتنه او فساد څخه پاکول. لېکن څرنگه چې په "حدود" کې د انځنې درجې تطهیر دی او په سیر یعنې په جهاد کې دا علې درجې تطهیر دی او قاعده داده چې تر ټولې له انځنې څخه دا علې و طرف ته وي. نو په دې وجه صاحب د هدایې له انځنې تطهیر څخه وروسته اوس د اعلې تطهیر بیان کوي. د هدایې محشي علامه لکنوي رَحْمَةُ اللهِ ددې وجه دا بیان کړې ده چې د حدونو مقصد دنیا له فسق او فجور څخه پاکول دي او د سیر او مغازی یعنې د جهاد مقصد دنیا له کفر او شرک څخه پاکول دي. همدارنګه ځینې حدود فقط حق العبد هم وي لېکن جهاد فقط حق الله دی. او حقوق العبد له حقوق الله څخه مخکې وي. لهدا په دې حوالو سره هم حدود له سیر څخه مخکې سوي دي. د سیر لغوي او اصطلاحي معنی په کتاب کې ذکر سوي ده. (بنایه ج: ۶، ص: ۲۸۹)

د "سیر" لغوي او اصطلاحي معنی

السَّيْرُ جَهْمٌ سَيْرَةٌ سَيَّرَ جَمَعَ د سَيْرَةً وَهِيَ الطَّرِيقَةُ فِي الْأُمُورِ او دهغه لغوي معنی ده ا د کارونو طریقه وَفِي الشَّرْعِ تَخْتَصُّ بِسَيْرِ النَّبِيِّ ﷺ فِي مَغَاظِهِ او په شریعت کې دا لفظ سَيْرَةً په غزاګانو کې د نبي ﷺ د طریقو سره خاص دی.

اللغات: ﴿مَغَاظِي﴾ غزاګانې (غزوات)، جنگونه.

تشریح: د "سیره" لغوي معنی ده: طریقه، لاره، خوی او عادت. او د شریعت په اصطلاح کې "سیره" هغه طریقه ته وایي کوم چې نبي کریم ﷺ په خپلو غزاګانو کې اختیار کړې وه. او څرنگه چې په دې کتاب (کتاب السیر) کې د نبي کریم ﷺ او د صحابه کرامو او د غازي مسلمانانو احوال او واقعات بیان سوي دي. نو په همدې مناسبت سره د دې کتاب نوم "کتاب السیر" ایښودل سوی دی. (بنایه ج: ۶، ص: ۲۸۹)

د جهاد شرعي حیثیت او د هغه دلائل

قَالَ: الْجِهَادُ فَرَضٌ عَلَى الْكُفَّايَةِ فرمایي: چي جهاد فرض کفایي دی إِذَا قَامَ بِهِ فَرِيضٌ مِنَ النَّاسِ سَقَطَ
عَنِ الْبَاقِينَ کله چي د خلکو یو جماعت اډله هغه اداء کړي نو له پاته خلکو څخه فرضیت
ساقطیږي أَمَّا الْفَرَضِيَّةُ فَلِقَوْلِهِ تَعَالَى: وَقَاتِلُوا النَّاسَ كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً [التوبة: ۵] کوم چي
فرضیت دی نو ځکه چي الله تعالی فرمایلي دي: تاسي ټوله اتمام د مشرکینو سره و جنگېږئ!
لکه څرنگه چي هغوی ټوله ستاسي سره جنگېږي وَلِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: ١ الْجِهَادُ مَا ضَرَّ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ او
ځکه چي نبي ﷺ فرمایلي دي: جهاد د قیامت تر ورځي پوري جاري دی وَأَرَادَ بِهِ فَرَضًا بَاقِيًا او
په دې فرمان سره د نبي ﷺ مراد دا دی چي جهاد اتر قیامت پوري اباقي پاتېدونکی فرض دی وَهُوَ
فَرَضٌ عَلَى الْكُفَّايَةِ لِأَنَّهُ مَا فَرَضَ لِعَيْنِهِ او جهاد فرض کفایي ځکه دی چي هغه د خپل ذات په اعتبار
سره فرض نه دی إِذْ هُوَ أَفْسَادُ نَفْسِهِ ځکه چي هغه په حقیقت کي خرابول او بجاړول دي وَأَمَّا
فَرَضُ إِغْرَازِ دِينِ اللَّهِ وَدَفْعِ الشَّرِّ عَنِ الْعِبَادِ [بلکي] جهاد د الهي دین د لوړولو او غالب گرځولو لپاره
او له بندګانو څخه د شر دفع کولو لپاره فرض سوی دی فَإِذَا حَصَلَ الْقَصْدُ بِالْبَعْضِ لهذا کله چي په
ځيني خلکو سره دا مقصود حاصل سي سَقَطَ عَنِ الْبَاقِينَ نو له پاته خلکو څخه به فرضیت
ساقطیږي كَصَلَاةِ الْجِنَازَةِ وَرَدِّ السَّلَامِ لکه د جنازې لمونځ او د سلام جواب ورکول فَإِنْ لَمْ يَقُمْ بِهِ
أَحَدٌ لېکن که هيڅوک هم جهاد اداء نه کړي أَتَمَّ حَبِيمُ النَّاسِ بِتَرْكِهِ نو د جهاد پرېښولو په وجه به
ټوله خلګ گنهګاره وي لَأَنَّ الْوُجُوبَ عَلَى الْكُلِّ ځکه چي وجوب پر ټولو دی وَلَا يَكُنِي اسْتِغْثَالُ الْكُلِّ
بِهِ قَظْمَ مَادَّةِ الْجِهَادِ مِنَ الْكُرَاعِ وَالسِّلَاحِ او ځکه چي په جهاد کي د ټولو خلکو په مشغولېدلو سره د
جهاد سامان يعني آسونه او اسلحه ختمول لازميږي فَيَجِبُ عَلَى الْكُفَّايَةِ نو په دې وجه ا به جهاد د
فرض کفایي په توګه واجب وي إِلَّا أَنْ يَكُونَ التَّغْيِيرُ عَامًا لېکن که عام جنګ او نښته اوي فَحَيِّزٌ
يَصِيرُ مِنْ فُرُوضِ الْأَعْيَانِ نو په دې صورت کي جهاد فرض عین گرځي لِقَوْلِهِ تَعَالَى: انْفِرُوا خِفَافًا

١ تخريج: أخرجه ابو داؤد في كتاب الجهاد، باب في الغزو مع الامة الجور، رقم الحديث: ٢٥٣٢

وَتَقَالَا [التوبة: ۲۱] حُكْمُهُ چي الله تعالى فرمايلي دي: اِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا.

اللغات: ﴿فَرِيقٌ﴾ ډله، جماعت، گروپ، ﴿كَافَّةً﴾ ټوله، ﴿اِفْسَادٌ﴾ خرابول، وېجاړول، ﴿اِعْزَازٌ﴾ د افعال مصدر دی: عزیز گرځول، غالب گرځول، ﴿كُرَاعٌ﴾ مراد ځني جهادي آسونه دي، ﴿سِلَاحٌ﴾ اسلحه، وسله، ﴿نَفِيرٌ﴾ وتل، نفیر عام، عام جنگ، صاحب د معجم الوسيط يې داسي تعريف کړی دی: "النفير العام: قيام عامة الناس لقتال العدو" (يعني د ښمن سره د جنگ کولو لپاره د عام اولس تيارېدل).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي جهاد پر عامو مسلمانانو "فرض کفایي" دی، او که چیري د مسلمانانو يو جماعت جهاد وکړي او د جهاد حق اداء کړي نو له ټولو خلکو څخه د جهاد فرضيت ساقطیږي، لېکن په کوم ښار يا په کوم ملک (هيواد) کي چي کفارو پر مسلمانانو حمله کړې وي د هغه ښار او ملک پر ټولو خلک جهاد فرض دی: هسي خود د جهاد فرضيت په بې شمېره آيتونو سره ثابت دی خو صاحب د هدايې چي د جهاد د نفس فرضيت په هکله کوم دليل وړاندي کړی دی هغه د قرآن کریم دا آيت دی: "فَاَقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً"، همدارنگه په دې حديث سره هم د جهاد فرضيت ثابت دی "الْجِهَادُ مَا ضِلَّ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ"، او د دې مراد او مقصد دا دی چي جهاد تر قيامته پوري پاتېدونکې او دوام کونکې فريضه ده.

د دې سلسلې عقلي دليل دا دی چي د جهاد اصل او حقيقت افساد دی، ځکه چي د جهاد سره خلکو ته تکليف ورکول او ملکونه او ښارونه وېجاړول لازم دي، نو په دې وجه به دا فرض لعينه نه وي (يعني د خپل ذات په وجه به فرض نه وي)، بلکي فرض لغيره به وي، ځکه چي د جهاد په ذريعه الهي دين ته استحکام او اعزاز ورنسيب کيږي او له بندگانو څخه شرور او آفات ليري کيږي، او کله چي د ځيني خلکو په جهاد کولو سره دا مقصد حاصلیږي نو ښکاره خبره ده چي پر هر کس باندي (فرداً) د جهاد فرض کولو څه ضرورت نسته، د دې مثال داسي دی لکه د جنازې لمونځ کول يا لکه پر يوه ځای په څو ناستو خلکو کي پر يوه سړي باندي د سلام جواب ورکول فرض کفایي دي، او پر هر کس باندي د جنازې لمونځ يا د سلام جواب ورکول فرض نه دي، همداسي جهاد کول او په جهاد کي مشغول اوسېدل هم پر هر يوه فرض نه دي، لېکن که هيڅ قوم او هيڅ يو جماعت دا فريضه اداء نه کړي نو ټوله به گنهگارۍ او د سزا مستحق وي، ځکه چي د جهاد "نفس وجوب" خو پر هر يوه سته لېکن

"وَجُوبِ اِداءٍ" پر ټولو نسته، او د هیچا په جهاده کولو سره د "نفس وجوب" پر بنسټول لازمیږي، نو د ترک وجوب په وجه سره به ټوله خلک گنهکاره وي.

وَلَا فِي اسْتِغْثَالِ الْكُلِّ إِلَّا خ: د دې حاصل دا دی چې که ټوله خلک په جهاد کې مشغول شي نو د جهاد سامان یعنې اسلحې او آسونه به ټوله معدوم او نیستي شي او مجاهدین به په مشقت او تکلیف کې مبتلا شي، نو په همدې وجه شریعت جهاد "فرض کفایي" ګرځولی دی. ها! که چیرې عام جنگ او نښته و منبلي او کفار پر مسلمانانو باندي راجمع شي او د امام المسلمین له طرفه د هر مسلمان وتل لازمي و ګرځول شي، نو په دې صورت کې پر هر مسلمان جهاد فرض عین ګرځي (ځکه چې پر هر مسلمان د خپل ځان او مال حفاظت کول فرض کیږي) او په دې صورت کې پر ځوانانو او سپین ږیرو ټولو جهاد فرض کیږي د دې لپاره چې د مسلمانانو د کثرت او قوت په لیدلو سره کافران په خوف او بېرته کې ولږیږي او پر دوی باندي د مسلمانانو رعب او هیبت پرېوځي. د دې حکم دلیل د قرآن کریم دا آیت دی "انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا" یعنې په تاسي کې دي سپک هم ووځي او درانه هم! یعنې د نفیر عام په صورت کې به تاسي ټوله ووځي! اوله وتلو څخه بغیر خلاصون نسته. ځینې مفسرینو د "خِفَافًا وَثِقَالًا" تفسیر داسي کړی چې تاسي پیاده او سپاره ټوله ووځي!

په مختلفه حالاتو کې د جهاد مختلفه احکام

وَقَالَ فِي الْجَامِعِ الصَّغِيرِ: الْجِهَادُ وَاجِبٌ إِلَّا أَنْ الْمُسْلِمِينَ فِي سَعَةِ إِمَامٍ مُحَمَّدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ بِه جَامِع صَغِير کې فرمایلي دي: چې جهاد واجب دی خو مسلمانانو لره! په دې کې اګنجائش سته حَتَّى يُخْتَارَ إِلَيْهِمْ تر دې چې هغو ته حاجت پېښ شي فَأَوَّلُ هَذَا الْكَلَامِ إِشَارَةٌ إِلَى الْوُجُوبِ عَلَى الْكِفَايَةِ وَآخِرُهُ إِلَى التَّغْيِيرِ الْعَامِ د دې کلام په اوله حصه کې ودې ته اشاره ده چې جهاد فرض کفایي دی او په آخري حصه کې یې د نفیر عام و طرف ته اشاره ده وَهَذَا لِأَنَّ الْمَقْصُودَ عِنْدَ ذَلِكَ لَا يَتَحَصَّلُ إِلَّا بِإِقَامَةِ الْكُلِّ او دا ځکه چې د نفیر عام په وخت کې د ټولو خلکو له جهاد څخه بغیر مقصود حاصلېدای نه شي فَيَقْتَرِضُ عَلَى الْكُلِّ نو ځکه به پر ټولو جهاد فرض وي وَتَمَّالُ الْكُفَّارِ وَاجِبٌ وَإِنْ لَمْ يَتَدَعُوا او د کفارو سره جنگ کول واجب دي که څه هم هغوی شروع اېش قلمي ا نه و کړي لِلْعُمُومَاتِ ځکه چې په آیتونو او حدیثونو کې عموم دی وَلَا يَجِبُ الْجِهَادُ عَلَى صِغَرٍ او پر بچي باندي جهاد واجب نه دی لِأَنَّ الصَّبِيَّ مَطْلَةُ الْمَرْحَةِ ځکه چې بچی درحم ځای دی ایښي د شفقت محل دی وَلَا عَهْدٌ وَلَا إِمْرَآةٌ او نه پر غلام او نه پر ښځې ا جهاد واجب دی لِتَقْدُّمِ حَقِّ النُّوْلِ وَالزَّوْجِ ځکه چې د

مالک او خاوند حق مخکي دی وَلَا أَغْلَى وَلَا مُقْعِدٌ وَلَا أَقْطَعٌ او نه پر نابینا او نه پر شوت او نه پر هغه کس
اجهاد واجب دی اچي لاس يې پرېکړی سوي وي لِعَجْرِهِمْ ځکه چي دغه ټوله کسان له جهاد کولو څخه
عاجز دي فَإِنْ هَمَّ الْعَدُوُّ عَلَى بَلَدٍ او که دشمن پر یو ښار باندي حمله وکړي وَجَبَ عَلَى جَمِيعِ النَّاسِ الدُّفْعُ
نو پر ټولو خلکو به دفاع کول او جنگ ته راوتل او واجب وي تَحْرِيمُ الْمَرْأَةِ بِغَيْرِ إِذْنِ رَوْحِهَا ښځه به دخپل
خاوند له اجازې څخه بغير وځي وَالْعَهْدُ بِغَيْرِ إِذْنِ الْمَوْلَى او غلام به دخپل مالک له اجازې څخه بغير اوځي
لَأَنَّهُ صَارَ فَرَضَ عَيْنٍ ځکه چي اوس اجهاد فرض عين وگرځېدی وَبِمِلْكِ الْيَمِينِ وَرَقِيَ النِّكَاحُ لَا يَطْهَرُنِي حَتَّى
فَرُوضِ الْأَعْيَانِ او په فرض عين کي دملک يمين او ملک نکاح اثر نه ښکاره کيږي کَمَا فِي الصَّلَاةِ وَالصُّومِ
لکه په لمانځه او روژه کي بَخْلَافِ مَا قَبِلَ التَّغْيِيرُ په خلاف تر تغير عام دمخکني حالت لَأَنَّ بَغْيَهُمَا مُتَّفَعَا
ځکه چي ا په هغه حالت کي له دې دواړو څخه بغير هم کفايت سته ايمني تر تغير عام مخکي له دوی څخه بغير نور
مسلمانان د جهاد لپاره کافي وي او مقابله کولای سي ا فَلَا ضَرَّ وَرَقَةَ إِلَّا بِإِطَالِ حَتَّى الْمَوْتِ وَالزَّوْجِ لَهَذَا د مالک او خاوند
حق باطلولو هيڅ ضرورت نسته وَيَكْرَهُ الْجَعْلُ مَا دَامَ لِلْمُسْلِمِينَ قِيَمٌ او تر څو چي دمسلمانانو سره ا په يث
المال کي مال وي تر هغه وخته پوري د جهاد لپاره څه اخيستل اچنده ټولول امکروه دي لَأَنَّهُ يُشْبِهُ الْأَجْرَ
ځکه چي دا د جهاد لپاره چنده ټولول دا جرت سره مشابه دي وَلَا ضَرَّ وَرَقَةَ إِلَيْهِ او ددې اچندې ضرورت اهم
نسته لَأَنَّ مَالَ بَيْتِ الْمَالِ مُعَدٌّ لِنَوَائِبِ الْمُسْلِمِينَ ځکه چي دبيت المال مال دمسلمانانو د پېښو او آفاتو د
ليږي کولو لپاره تيار سوی دی فَإِذَا لَمْ يَكُنْ الْهَيْكَلُ ا که چيري په بيت المال کي مال نه وي فَلَا بَلْسَ بِأَنْ
يَقْوَى بَعْضُهُمْ بَعْضًا نو بيا په دې کي هيڅ پروا نسته چي ا دچندې کولو په ذريعه ا ځيني و ځينو ته تقويه
ورکړي لَأَنَّ فِيهِ دَفْعُ الضَّرَرِ الْأَعْلَى بِالْحَاقِ الْأَدْنَى ځکه چي په دې کي ددنی ضرر په زغملو ا برداشت کولو
سره د اعلیٰ ضرر ليري کول دي يُؤَيِّدُهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَخَذَ ① دُرُوعًا مِنْ صَفْوَانَ ددې تأييد په دې سره کيږي
چي نبي ﷺ له صفوان بن أمیه څخه يو څو زغري واخيستې وَعَبْرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَانَ يُغْزِي الْأَعْرَبَ عَنْ دِي
الْحَبِيلَةِ او حضرت عمر رضی الله عنه به بې واده امجداً سړی د واده لرونکي سړي له طرفه غزا ته استوی دِيغْلُ
السَّاحِصِ فَرَسَ الْقَاعِدِ او ا په غزا کي ا تلونکي سړي ته به يې دناست انه تلونکي اسړي آس ورکوی.

① تخریج: أخرجه ابو داؤد فی کتاب البیوع، باب فی تضمین العارية، رقم الحديث: ۳۵۶۲.

اللغات: ﴿سعة﴾ گنجائش، پراخي. ﴿مظنة﴾ د گومان ځای، مقام، محل. ﴿مقعد﴾ شل، شوټ (پر کونه ناست)، معنور. ﴿دفع﴾ دفاع او مدافعت کول. ﴿مفتح﴾ کفایت. ﴿لواقب﴾ جمع د نَائِبَة ده: پېښه، واقعه. مصیبت. ﴿دروع﴾ جمع د رِعْ ده: زغره، ﴿يُغْزِي﴾ د افعال مضارع ده: جهاد او غزاته استول. ﴿أعزب﴾ بې واده، هغه کس چي تر اوسه یې واده کړی نه وي. ﴿حلیلة﴾ ښځه، ماینه. ﴿شاخص﴾ جنگېدونکی، جنگ او غزاته تلونکی.

تشریح: د قنوري په حواله سره د جهاد فرضیت او نوعیت تر بیانولو وروسته اوس صاحب د کتاب د جامع صغیر په حواله سره د جهاد فرضیت بیانوي فرمایي چي جهاد خو واجب دی لېکن پر هر یوه باندي ددې وجوب نسته، بلکي په دې کي گنجائش سته يعني پر ټولو خلکو جهاد کول واجب نه دي. ها! که چیري نفیر عام او عام جنگ ومبلي او دامام المسلمین له طرفه د ټولو خلکو لپاره وتل لازمي وگرځول سي، نو په داسي صورت کي به دا گنجائش او رعایت ختمیږي.

إلا أن المسلمين في سعة: په دې سره د جهاد د "فرض کفایي" کېدلو ثبوت بیان سوی دی او په "حق یحتاج إلیهم" سره د جهاد د "فرض عین" کېدلو ثبوت بیان سوی دی.

وقال الكفار واجب إلخ: فرمایي چي د کفارو او مشرکینو سره جهاد کول فرض او واجب دی که څه هم ددوی له طرفه پر جنگ او قتال باندي پېش قلمي نه وسي، ځکه چي په قرآني آیتونو مثلاً په "أَقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ وَقَاتِلُوا هُم... إلخ" کي عموم دی، همدارنگه په نبوي احادیثو کي هم عموم دی. مثلاً "الجهاد ماض إلى يوم القيامة" او "أمرت أن أقاتل حتى يقولوا لا إله إلا الله"، او د عموم ددې خبري دلیل دی چي د کفارو سره دي جنگ او قتال وکړی سي برابره ده د هغو له طرفه وړانديتوب او پېش قلمي وسي او که نه.

ولا يجب إلخ: ددې حاصل دا دی چي پر بچیانو، غلامانو او ښځو باندي جهاد فرض نه دی، ځکه چي اول خو بچی د شریعت په احکامو مکلف نه دی، او دویم دا چي هغه د شفقت محل دی او جنگ او جهاد ته د هغه ایستل د شفقت او ألقت خلاف دي، او ښځه او غلام د خپل خاوند او مالک د خدمت لپاره وقف وي او په جهاد کي ددوی په وتلو سره د خاوندانو او مالکانو حقوق ضایع کیږي، او څرنگه چي دا حقوق العباد دي نو ځکه به هغه پر حق الله منځکي وي.

فلان هم العدو إلخ: فرمایي که چیري دښمن د مسلمانانو پر ملک حمله وکړي او نفیر عام واقع سي، نو په دې صورت کي پر هر یوه جهاد فرض عین گرځي تر دې چي ښځه به د خپل خاوند له رضا او اجازې څخه بغیر وځي او غلام به د خپل مالک له رضا څخه بغیر وځي، ځکه چي د فرض عین په اداء کولو کي د خاوند او مالک حق مانع نه گرځي لکه څرنگه چي لمونځ او روژه فرض عین دي او ددوی په اداء کولو کي د هیچا حق مانع نه دی همداسي به د نفیر عام واقع کېدلو په صورت کي هم په جهاد کي له وتلو څخه د هیچا حق مانع نه وي.

ها! که چیري نفیر عام نه وي نو په دې صورت کي به پر بُښځي او غلام جهاد فرض عین نه وي. ځکه چي په دې صورت کي به له بُښځي او غلام څخه بغیر هم موجوده مسلمانان د مقابلې کولو لپاره کافي وي او دوی په شرکت نه کولو سره به د مسلمانانو په قوت کي کمی نه راځي. لهذا بېله څه وجهي به د خاوند او مالک حق نه باطلول کیږي.

وَيَكْرَهُ الْجُمُعَ الْخ: د دې حاصل دادی چي که په بیت المال کي مال موجود وي نو په هغه مال سره به جهاد کیږي او د جهاد لپاره به مخصوصه چنده نه کیږي؛ ځکه چي د جهاد لپاره چنده ټولول د اجرت اخيستلو سره مشابه دي. حالانکي جهاد خالص د الله تعالی حق دی او په دې کي د اجرت گنجائش نسته. او په بیت المال کي د مال د موجودوالي په صورت کي د چنډې ضرورت هم نسته. ځکه چي بیت المال د همدې لپاره جوړېږي چي د هغه مال په پېښېدونکو واقعاتو او آفاتو کي مسلمانانو ته په کار راسي، نو په دې وجه ترڅو چي په بیت المال کي مال وي تر هغه وخت پوري د جهاد لپاره چنده ټولول صحیح او مناسب نه دي. بلکي د فقهاؤ په نظر کي مکروه کار دی. ها! که چیري په بیت المال کي مال نه وي نو په دې صورت کي د چنډې او داسي نورو په ذریعه یو د بل مرسته کول کېدای سي. ځکه چي چنده کول د ادنی درجې ضرر دی او د کفارو سره جنگ او مقابله پرېښوول د اعلی درجې ضرر دی، او قاعده داده چي "إِذَا اجْتَمَعَ مَفْسِدَتَانِ رُوِيَ عَنْهُمَا ضَرَرٌ أَبَازَ تَكَاثُرُ أَخْفَهَا" (يعني کله چي په یوه مسئله کي دوه ضررونه جمع سي نو هلته به سپک او أدنی ضرر اختیارول کیږي)، لهذا دلته به هم ادنی شی يعني "چنده ټولول" زغمل کیږي ددې لپاره چي د کفارو سره مقابله وسي او د هغو د شر او فساد مخ ونیول سي.

د دې تائید د نبي کریم ﷺ په دې واقعه سره هم کیږي چي نبي ﷺ د حنین په غزا کي له صفوان بن ابي څخه یو څو زغري په عاریت اخيستي وې. او د حضرت عمر رضی الله عنه عادت دا وو چي یې واده (مجرد) ځوانان به یې د واده لرونکو خلکو له طرفه په جهاد کي استول او کوم کس چي به جهاد ته تللی او د هغه سره به سپارلي نه وو نو نبي کریم ﷺ د نه تلونکي کس آس هغه ته ورکوی، همدغه ته "جعل" وایي. له دې څخه معلومه سو، چي د حاجت په اندازه د "جعل" گنجائش سته. ها! بېله ضرورتو مکروه دی. والله أعلم وعلیه آثم

بَابُ كَيْفِيَّةِ الْقِتَالِ

(دا) باب د جنگ کولو د کیفیت (په بیان کي) دی

تشریح: څرنګه چي د جهاد اوله مرحله قتل او قتال دی، نو ځکه صاحب د هدايې له کتاب السیر څخه متصلاً وروسته باب كيفية القتال بیان کړی دی.

قتال: یو د بل سره جنگ کول. په اسلحه (وسله) سره د ځانو دفاع کول.

د جنگ ابتدائي احکام

وَإِذَا دَخَلَ الْمُسْلِمُونَ دَارَ الْحَرْبِ أَوْ كُلَّهُ فِي مَسْلَمَانِ دَارِ الْحَرْبِ تَهْ دَاخِل سِي فَخَاصَرُوا مَدِينَةً أَوْ حَصَّنًا أَوْ أَهْلَهُ أَوْ بَنَارِيَا يَوْهْ كَلَا مُحَاصَرَهْ كَرِي دَعَوْهُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ نُو كَافِرَانُو تَهْ دِي دَا سِلَامْ دَعَوْتُ وَرَكْرِي لِبَا رَوَى ابْنُ عَبَّاسٍ ^①: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ مَا قَاتَلَ قَوْمًا حَتَّى دَعَاهُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ حُكَّهْ چي ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا روايت کړی دی چي نبي کریم د اسلام له دعوت وړ کولو څخه بغير د هيڅ قوم سره هم جنگ نه دي کړی فَإِنْ أَجَابُوا نُو که کفار د اسلام قبول کړي كَفَّوْا عَنْ قِتَالِهِمْ نُو مجاهدين دي دهغو له جنگ څخه منع سي لِحُصُولِ الْمَقْصُودِ حُكَّهْ چي مقصود حاصل سو وَقَدْ قَالَ: ﷺ ^②: أُمِرْتُ أَنْ أَقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَوْ نَبِيَّ ﷺ فَرَمَايَلي دي: مَا تَهْ دَخَلْكو سره د جنگ کولو حکم سوی دی تر دې چي هغوی لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ووايي وَإِنْ أُمِنُوا دَعَوْهُمْ إِلَى آدَاءِ الْجَزِيَّةِ أَوْ که کفار له اسلام راوړلو څخه انکار وکړي نو هغوی ته دي د جزې آداء کولو دعوت وړ کړي بِهِ أَمَرَ ^③ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَمْرَاءَ الْيُيُوشِ په همدې سره نبي کریم ﷺ د لښکرونو اميرانو ته حکم کړی وو وَلَئِنَّ أَحَدًا مَا يَنْتَهِي بِهِ الْقِتَالُ أَوْ حُكَّهْ چي دا اجزيه له هغو شيانو څخه ده چي په هغه سره جنگ ختمیږي

^① تخریج: أخرجه حاکم فی المستدرک، کتاب الأيمان ج: ۱ ص: ۱۵.

^② تخریج: أخرجه مسلم فی کتاب الأيمان، باب الأمر بقتال الناس، رقم الحديث: ۳۳.

^③ تخریج: أخرجه ابو داؤد فی کتاب الجهاد، باب فی دعاء المشرکین، رقم الحديث: ۲۶۱۲.

ایمېني د جزیې په اداء کولو سره د جنگ او قتال حکم ساقطیږي او کفار خلاصیږي اَعْلَى مَا نَطَقَ بِهِ النَّصُّ لَكَ آیت چي د دې بیان کړی دی وَهَذَا فِي حَقِّ مَنْ تُقْبَلُ مِنْهُ الْجِزْيَةُ او دا حکم دهغه کافرانو سره متعلق دی چي له هغو څخه جزیه قبول کیږي وَمَنْ لَا تُقْبَلُ مِنْهُ كَالْمُرْتَدِّينَ وَعَبْدَةِ الْأَوْثَانِ مِنَ الْعَرَبِ لَا فَائِدَةَ فِي دُعَائِهِمْ إِلَى قَبُولِ الْجِزْيَةِ او له چا څخه چي جزیه نه قبول کیږي لکه مرتدین او بت پرسته کافران نو هغوی ته د جزیې دعوت ورکول بې فایده دي لَأَنَّهُ لَا يُقْبَلُ مِنْهُمْ إِلَّا الْإِسْلَامُ ځکه چي له اسلام څخه بغیر بل هیڅ شی له هغو څخه نه قبول کیږي قَالَ: اللَّهُ تَعَالَى تَقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ [الفتح: ۱۶] الله تعالی فرمایلي دي: تاسي به دهغوی سره جنگ کوئ! یا هغوی به اسلام راوړي له دې څخه بغیر د دوی لپاره بله هیڅ لاره نسته إِنْ بَدَلُوا مَا لَكُمْ مَالِ الْمُسْلِمِينَ وَعَلَيْهِمْ مَا عَلَى الْمُسْلِمِينَ او که چيري کفار جزیه قبوله کړي نو د دوی لپاره به هغه احفاظت او ساتنه اوي کوم چي د مسلمانانو لپاره وي او پر دوی به هغه اقوانین لازم اوي کوم چي پر مسلمانانو لازم وي لِقَوْلِ عَلِيٍّ: * إِنَّمَا بَدَلُوا الْجِزْيَةَ لِيَكُونَ دِمَاؤُهُمْ كَدِمَائِنَا وَأَمْوَالُهُمْ كَأَمْوَالِنَا ځکه چي حضرت علي عليه السلام فرمایلي دي: چي دغه کافرانو د همدې لپاره جزیه قبوله کړې ده چي د دوی ویني زموږ د وینو په څیر او د دوی مالونه زموږ د مالو په څیر محفوظ سي وَالْبَرَادُ بِالْبَدَلِ الْقَبُولُ او له "بدل" څخه مراد "قبول" دي وَكَذَا الْبَرَادُ بِالْإِعْطَاءِ الْبَذْلُ كَمَا فِي الْقُرْآنِ او په دې هکله چي په قرآن کریم کي "إِعْطَاءُ" ذکر سوی دی له هغه څخه هم "قبول" مراد دي.

اللغات: ﴿حَاصِرُوا﴾ د مفاعلي ماضي ده: محاصره کول. ﴿حِصْنٌ﴾ قلعه. کلا. ﴿أَجَابُوا﴾ د افعال ماضي ده: جواب ورکول، قبول. ﴿جِزْيَةٌ﴾ ماليه، ټکس. هغه ماليه چي يهود او نصاریي اسلامي حکومت ته ورکوي او اسلامي حکومت دهغه په مقابله کي د دوی د ځانو او مالونو د حفاظت ذمه واري اخلي. ﴿كَلَمُوا﴾ دنصر له باب څخه د جمع مذکر غائب ماضي معلوم صیغه ده: منع کېدل، درېدل. ﴿بَدَلُوا﴾ دنصر ماضي ده: خرچول، مصرفول، مراد ځني قبول دي لکه څرنګه چي صاحب هدايي فرمایلي دي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي کله مسلمانان د کفارو سره د مقابلې او جنگ کولو لپاره ووځي او دار الحرب ته ننوځي او یو ښار یا یوه قلعه (کلا) محاصر کړي. نو هغو ته پکار دي چي فوراً پر کافرانو حمله نه وکړي، بلکي مخکي دي هغو ته د اسلام دعوت ورکړي، که هغوی اسلام راوړي نو بیادي قتل او قتال نه کوي، ځکه چي همدا د نبی کریم ﷺ طریقو وه. لکه څرنګه چي د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا په حدیث کي ددې وضاحت سوی دی. او په دې حدیث "أُمِرْتُ أَنْ أَقَاتِلَ النَّاسَ... إلخ" کي د "لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ" تر ویلو پوري د قتال او جنگ کولو جواز ثابت دی. له دې څخه دا ثابتیږي چي د توحید او رسالت تر اقرار کولو وروسته به د کفارو سره قتال نه کیږي، ځکه کله چي هغوی اسلام راوړي نو د جهاد مقصد یغني "إعلاء كلمة الله" او د "حق اظهار" حاصل سو. او اصل د مقصد حاصلېدل دي. لهذا کله چي دا مقصد له جهاد او قتال څخه بغیر حاصل سي نو بېله څه وجهي دویني بیولو او خون و خرابه کولو څه ضرورت سته!؟

ها! که چیري کفار له اسلام راوړلو څخه انکار وکړي نو بیا به له کفارو څخه د "جزیه" غوښتنه کیږي، که چیري کفار د جزیه په ورکولو راضي سي، نو هم به د هغوی سره قتال نه کیږي، ځکه چي په جزیه سره هم قتال ساقطیږي، لکه څرنګه چي د قرآن کریم په دې آیت کي ذکر سوي دي "قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ... حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ". همدارنګه نبی کریم ﷺ به هم د لښکر امیر ته د جزیې د دعوت ورکولو حکم کوي، لښکر دا خبره مو باید په یاد وي چي د جزیې د دعوت حکم د هغو کافرانو سره خاص دی کوم چي مرتد او بت پرسته نه وي او چي له هغو څخه د جزیې اخیستل صحیح وي، همدا وجه ده چي مرتدینو او بت پرسته کافرانو ته به د جزیې وړاندیینه او دعوت نه کیږي، بلکي که هغوی د اسلام دعوت قبول نه کړي نو سمدستي به جنگ او قتال ور سره شروع کیږي ځکه چي له هغوی څخه جزیه اخیستل صحیح نه دي. د هغوی په هکله خو قرآن کریم دا اعلان کړی دی "تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسَلِّمُونَ" چي یا به مجاهدین د دوی سره قتال کوي یا به دوی په اسلام سره پناه اخلي او اسلام به راوړي.

فان بذلوا إلخ: فرمایي که چیري له بت پرسته کفارو او مرتدینو څخه بغیر نور کفار د جزیې په ورکولو راضي سي او دا غوښتنه قبوله کړي، نو د مسلمانانو د ځانو او مالونو په څیر به د دوی ځانونه او مالونه هم محفوظ او محترم ګرځي او کوم قوانین او ضوابط چي پر مسلمانانو لازم وي هغه به پر دوی هم لازم او جاري کیږي، لکه څرنګه چي د حضرت علي رضی الله عنه په فرمان کي ددې صراحت سوی دی.

والبراد إلخ: فرمایي چي له "بذل" څخه هم "قبول" مراد دي. او په دې آیت "حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ" کي له "إعطاء" څخه هم "قبول" مراد دي.

د قتال د جواز لپاره د تبلیغ مسئله

وَلَا يَجُوزُ أَنْ يُقَاتِلَ مَنْ لَمْ تَنْفُغْ الدَّعْوَةَ إِلَى الْإِسْلَامِ إِلَّا أَنْ يَدْعُوهُ أَوْ دَهْغَهُ كُفَرًا وَسِرَّهُ جَنْكَ كَوَلِّ جَائِزٌ نَهْ دِي چي هغو ته د اسلام دعوت رسېدلی نه وي تر دې چي مجاهدين هغو ته د اسلام دعوت ورکړې لِقَوْلِهِ الْبُغْيَاءُ ۱ نې وصىةُ أَمْرَاءِ الْأَجْنَادِ: فَأَدْعُهُمْ إِلَى شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حُكْمٌ چي د لښکرونو د اميرانو په وصيت کي نبي ﷺ فرمايلي دي: چي اتر ټولو مخکي اتاسي هغوی ته د دې خبري د گواهي ورکولو دعوت ورکړئ! چي له الله څخه بغير بل هيڅوک د عبادت وړ نه دی وَلَئِنْهُمْ بِالْدَّعْوَةِ يَغْلِبُونَ أَنَا لَتَقَاتِلَهُمْ عَلَى الدِّينِ لَا عَلَى سَلْبِ الْأَمْوَالِ وَسَبِي الدَّرَارِيِّ أَوْ حُكْمٌ چي دعوت ورکولو په صورت کي به کفار په دې پوه سي چي موږ د هغوی سره پر دين جنگيږو. نه د مالونو پر سلبولو او د ښځو پر قيدولو فَلَعَلَّهُمْ يُجِيبُونَ نو کېدای سي چي هغوی اسلام قبول کړي فَتُكْفَى مُؤَنَةُ الْقِتَالِ نو موږ به اهم ا د جنگ له مشقت څخه خلاص سو وَلَوْ قَاتَلَهُمْ قَبْلَ الدَّعْوَةِ او که لښکر تر دعوت ورکولو مخکي د هغوی سره جنگ وکړي اَتَمَّ نُو ا ټوله لښکرا گنهنکاره مگر چي لِلنَّفْيِ حُكْمٌ چي اداسي کول ممنوع دي وَلَا غَرَامَةَ او ا پر مسلمانانو به ضمان نه وي لَعَدِمِ الْعَاصِمِ وَهُوَ الدِّينُ أَوْ الْإِحْرَازُ بِالْأَدَارِ حُكْمٌ چي اد کفارو په حق کي اساتونکی شی يعني دين يا په دار الإسلام سره محفوظه کېدل معنوم دي فَصَارَ كَقَتْلِ النَّسْوَانِ وَالصَّبِيَّانِ نو دا داسي سولکه اد کفارو ا ښځي او بچيان قتل کول وَيُسْتَحَبُّ أَنْ يَدْعُو مَنْ بَلَغَتْهُ الدَّعْوَةُ او چا ته چي دعوت رسېدلی وي هغو ته ادويم حل دعوت ورکول مستحب دي مُبَالِغَةً فِي الْإِنذارِ د دې لپاره چي په اذار کي مبالغه راسي وَلَا يَجِبُ ذَلِكَ الْهَكَذَا ادويم حل دعوت ورکول واجب نه دي لِأَنَّهُ صَحَّ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَغَارَ ۲ عَلَى بَنِي الْبُصْطَلِقِ وَهُمْ غَارُونَ حُكْمٌ چي په صحيح روايت کي ا ذکر سوي دي چي نبي کریم ﷺ په داسي حال کي پر بنو مصطلق ناڅاپه حمله اچاپه او وهله چي هغوی غافله وو وَعَهْدًا إِلَى أَسَامَةَ أَنْ يُغَيِّرَ عَلَى ابْنِ صَبَاحَا او نبي کریم ﷺ حضرت أسامه رضي الله عنه ته دا وړانديينه ا پشگوري او کړه چي هغه پر "ابني" نومي ځای د سهار په وخت کي چاپه ووهي ثُمَّ يُحَرِّقُ الْأَوْبِيَايَ وَسُوحِي وَالْغَارَةَ لَا تَكُونُ بِدَعْوَةٍ او چاپه وهل اغلچکي برید کول ا تر دعوت ورکولو وروسته کېدای نه سي.

۱ تخريج: أخرجه مسلم في كتاب الإيمان، باب الأمر بقتال الناس، رقم الحديث: ۳۳.

۲ تخريج: أخرجه ابن ماجه في كتاب الجهاد، باب التحريق بأرض العدو، رقم الحديث: ۲۸۴۳.

اللفات: «مؤنة» مشقت، تکلیف، «خزاز» دافعال مصدر دی: محفوظه کول، خوندي کول. «أغار» چا په وهل (پټه او ناڅاپه حمله کول چي هغه ته زموږ په اصطلاح غلچکي بربد وایي). «غاصه» له عضمة څخه مشتق دی: حافظ، ساتونکی، د حفاظت شی. «عهد» دسمع ماضي ده: وعده کول، ژمنه کول. ددې باب په صله کي چي کله "إلى" راسي نو معنی یې راځي: وصیت کول، وړاندوینه (وړاندیسینه)، وړاندیز. پېشگوښي، عرضه (یو چا ته مخکي دیوشي څرگندونه کول) (المعجم الوسيط)، «أبغى» دحُبلى پر وزن: په فلسطین کي دیو ځای نوم دی.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي کومو کافرانو ته د اسلام دعوت رسېدلی نه وي. له دعوت ورکولو څخه مخکي د هغو سره جنگ او قتال کول صحیح نه دي: ځکه چي نبی کریم ﷺ به د هر لښکر آسیر او ذمه وار ته دا وصیت او نصیحت کوی چي تاسي اول کافرانو ته د اسلام دعوت ورکړئ! بیا د هغو سره قتال کوئ! له دعوت ورکولو څخه وروسته به د قتال فایده دا وي چي کفار به په دې پوه سي چي مسلمانان فقط د دین د سر لوړۍ او د اسلام د سرفرازی لپاره زموږ سره جنگیږي او مسلمانان زموږ د مال او د اهل او عیال هیڅ حرص نه لري، نو کېدای سي چي هغوی د اسلام دعوت قبول کړي او مسلمانان هم د جنگ او قتال له تکلیف او مشقت څخه خلاص سي، نو په دې وجه تر دعوت ورکولو وروسته د کفارو سره قتال او جهاد شروع کول پکار دي، او که چیري له دعوت ورکولو څخه بغیر اسلامي لښکر د کفارو سره قتال وکړي نو ټوله به گنهگاره وي، ځکه چي هغوی یو ممنوع کار وکړی او ممنوع او منهي عنه کار کول جرم دی، خو بیا هم د دې جرم په وجه به پر اسلامي لښکر او مجاهدینو هیڅ ضمان او تاوان لازم نه وي، ځکه چي کفار مباح الدم دي او د هغوی وینه معصومه نه ده، ځکه چي د هغو سره څو نه د ایمان او یقین سرمایه سته او نه هغو ته د دارالاسلام اجراز او حفاظت حاصل دی.

ويستحب أن يدعو من بلغته إلخ: فرمایي چي کومو کافرانو ته دعوت رسېدلی وي د هغو سره تر قتال کولو مخکي دویم ځل هم د اسلام دعوت ورکول مستحب دي، د دې لپاره چي کما حقہ د تبلیغ فریضه اداء کړي سي او په بشپړه توگه د انذار مستحق وگرځي، لېکن داسي کول مستحب دي واجب او لازم نه دي؛ ځکه چي په صحیح روایت کي ذکر سوي دي چي نبی کریم ﷺ د بنو مصطلق د قبیلې پر یو ښاخ باندي چا په وهل او هغوی غافل و و یغني هغوی ته دعوت نه وو ورکول سوی. همدارنگه نبی کریم ﷺ حضرت اسامه ته دا وصیت وکړی چي هغه په فلسطین کي پر "أبني" نومي ځای باندي چا په ووهي او بیا یې وسوځي، نو په دې وصیت کي هم د دعوت یادونه سوې نه ده، له دې څخه معلومه سوه چي تر قتال مخکي چي کوم د دعوت ورکولو حکم دی هغه د اسلام په ابتدائي دور او زمانه کي وو، او وروسته دا حکم منسوخ سو، او بیا د چاپې و هلو عمل په پټه توگه سر ته رسول کیږي او ښکاره خبره ده چي له دعوت ورکولو څخه وروسته په پټه توگه حمله کول ناممکن دي.

له "جزیه" خخه تر انكار كولو وروسته عملي كړلاره

قَالَ: فَإِنْ أَبَوْا ذَلِكَ فرمائي: که چيري کفار له هغه اجزيه ورکولوا خخه انکار وکړي اسْتَعَانُوا بِاللّٰهِ عَلَيْهِمْ
وَحَارَبُوهُمْ نو مجاهدين دي د هغوی په خلاف اړ جنگ کولو له الله تعالىٰ خخه مدد طلب کړي او جنگ دي
ورسره وکړي لَقَوْلِهِ ^① الطَّلَبُ فِي حَدِيثِ سُلَيْمَانَ بْنِ بَرْزَةَ حَكَمَ چي نبي کریم ﷺ د سليمان بن بريد ه هغه په
حديث کي فرمايلي دي فَإِنْ أَبَوْا ذَلِكَ فَادْعُهُمْ إِلَىٰ إعطاء الجزية... إلّا أَنْ قَالَ: فَإِنْ أَبَوْهَا فَاسْتَعِنَ بِاللّٰهِ عَلَيْهِمْ
وَقَاتِلَهُمْ نو که کفار له اسلام راوړلو خخه انکار وکړي نو تاسي هغو ته د جزیه ورکولو دعوت
ورکړئ!... تر دي چي فرمايلي يې دي: که چير هغوی له جزیه ورکولو خخه انکار وکړي نو تاسي د هغوی
په خلاف له الله تعالىٰ خخه مدد طلب کړئ! او جنگ ورسره وکړئ! وَلَئِنَّ تَعَالَىٰ هُوَ النَّاصِرُ لِلْأُولِيَاءِ وَالْمُذْمِرُ
عَلَىٰ أَعْدَائِهِ او حکه چي الله تعالىٰ د خپلو بندگانو مددگار دی او د خپلو دښمنانو هلاکونکی دی فَيَسْتَعَانُ
بِهِ فِي كُلِّ الْأُمُورِ لهذا په ټولو امورو کي به له هغه خخه د مدد طلب کيږي وَلَتَصْلَحُوا عَلَيْهِمُ النَّجَافِقُ او
مجاهدين کفارو ته منجنیقونه ودروي کَمَا نَصَبَ ^② رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَى الطَّائِفِ لکه څرنګه چي نبي ﷺ د
طائف خلګو ته منجنیق درولی وو وَحَرَّاقُوهُمْ او هغوی دي وسوځي ايمني د هغوی کورو ته دي اود واچوي لَئِنَّ
^③ الطَّلَبُ أَخْرَقَ الْبُيُوتَةَ حَكَمَ نبي کریم ﷺ "بويره" نومي ځای سوځلی وو قَالَ: وَأَرْسَلُوا عَلَيْهِمُ الْمَاءَ وَفَقَعُوا
أَشْجَارَهُمْ وَأَقْسَدُوا أَرْبُوعَهُمْ امام قلدوري رَحِمَهُ اللهُ فرمائي: چي مجاهدين دي پر کافرانو اوبه ورايله کړي او د
هغوی درختي دي پرېکړي او د هغوی کښتونه دي وربخار کړي لِأَنَّ فِي جَبِيحِ ذَلِكَ الْعَاقِ الْكَبِيرِ وَالْغَيْظِ بِهِمْ
وَكَمَرَةً شَوْكَتِهِمْ وَلَتَفَرِّقَ جَنبَهُمْ حَكَمَ چي په دې ټولو کارونو سره به کفارو ته ذلالت او سخت غم ورسېږي
او د هغوی شان وشوکت به مات سي او د هغوی جماعت به تيت پرک سي فَيَكُونُ مُثْمَرًا نو حکه به دا
أفعال مشروع وي وَلَا بَأْسَ بِرَمْيِهِمْ وَإِنْ كَانَ فِيهِمْ مُسْلِمٌ أَسِيرٌ أَوْ تَاجِرٌ او په ډبرو او غشوا سره د کفارو په
ويشتلو کي هيڅ پروا نسته که څه هم په کفارو کي مسلمان قيدي يا مسلمان تاجر وي لَكِنَّ فِي الرَّمْيِ دَفْعُ
الضَّرَرِ الْعَامِ بِالذَّبِّ عَنْ بَيْعَةِ الْإِسْلَامِ حَكَمَ چي په ويشتلو کي د اسلام له حوزې خخه د عام ضرر ليري

① تخریج: قد مرّ تخریجه.

② تخریج: أخرجه ترمذی فی کتاب الأدب، باب ما جاء فی الأخذ من اللحية، رقم الحديث: ۲۸۶۲.

③ تخریج: أخرجه مسلم فی کتاب الجهاد، رقم الحديث: ۲۹.

کول دي وُقْتُلُ الْأَسِيرَ وَالشَّاجِرَ فَرَزَّ خَالُصٌ او د مسلمان قيدي يا تاجر قتلول يو خاص ضرر دی وَلَئِنَّ قَلْبًا يَخْلُوحُضُّ عَنْ مُسْلِمٍ او ځکه چې ډېر کم داسي کيږي چې اد کفارو ايو کلا دي له مسلمان څخه خالي وي قُلُوا مَتَّكُمْ بِاعْتِبَارِهِ لَا تُسَدَّ بَابُهُ لهندا که د مسلمان په وجه اد ډېرو او غشو ويشتل ا منع کړی سي نو د جهاد دروازه به بنده سي.

اللغات: ﴿أَبَوَا﴾ د فتح له باب څخه د جمع مذکر غائب ماضي صيغه ده: انکار کول. ﴿استعانوا﴾ د استعمال له باب څخه مخکنۍ صيغه ده: د مد طلب کول، مرسته غوښتل. ﴿مُدْمِرٌ﴾ د تفعیل اسم فاعل دی: هلاکونکی، بربادونکی، ﴿منجلیق﴾ د لویو ډېرو د غورځولو یوه آله ده چې پخوا به دهغې په ذریعه کلا نړول کېده او دهغې په ذریعه به کلا ته ډېري او اړور غورځول کېدی، مچو غڼه، غټه مچلو غزه، لکه اوس چې د دې مقصد لپاره توپ او نوري درنې اسلحې استعمالیږي، ﴿أرسلوا﴾ د افعال ماضي ده: استول، ایله کول (پرېښوول)، ﴿گبت﴾ ذلت (ذالت)، ﴿غیظ﴾ زړه کېدونکی غضب (مراد ځني سخت غم او تکلیف دی)، ﴿زَمِي﴾ د ضرب مصدر دی: ويشتل، غورځول، ﴿ذَبْ﴾ د نصر مصدر دی: لیري کول، منع کول، ﴿بَيْضَةٌ﴾ حوزه، سیمه، علاقه، دیو ښار د سرحدونو مینځوۍ حصه، ﴿قَلَمًا﴾ ډېر لږ واړه (ډېر لږ کرته)، ډېر کم کېدل، ﴿لَا تُسَدَّ﴾ په شروع کي یې د جزاء "لام" دی، په اصل کي اِنْسَدَّ دی: بندېدل.

تشریح: په دې عبارت کي څو مسئلې ذکر سوي دي چې هغه به انشاء الله د مصنف د ترتیب مطابق ستاسي په مخ کي بیان سي: (۱)... اوله مسئله داده چې که کفار له جزې څخه انکار وکړي نو مجاهدینو ته پکار دي چې له الله تعالیٰ څخه د کفارو پر جنگ مرسته او تعاون طلب کړي او بیا دي دهغوی سره جنگ او قتال شروع کړي، ځکه چې د حضرت سلیمان بن بریده رضی الله عنه په حدیث کي نبي صلی الله علیه و آله داسي فرمایلي دي "فَإِنْ أَبَوْهَا فَاسْتَعِزَّ بِاللَّهِ عَلَيْهِ وَقَاتِلْهُمْ". د دې عقلي دلیل دادی چې الله تعالیٰ د مسلمانانو ناصر او مددگار دی او د کفارو لپاره قهار او جبار دی او پر هر څه قادر دی، نو ځکه په ټولو کارونو کي له الله تعالیٰ څخه مرسته او مدد غوښتل پکار دي.

امام قلوري رحمه الله فرمایي چې مسلمانانو ته پکار دي چې پر کفارو د حملې کولو لپاره منجنيق ودروي او د هغوی کورو ته دي اړور واچوي، ځکه چې له نبي کریم صلی الله علیه و آله څخه د طائف خلکو ته منجنيق درول او د "بويره" نومي ځای د خرما درختو ته اړ اچول ثابت دي.

(۲)... د مجاهدینو لپاره یو تعلیم دا هم دی چې پر کفارو اوبه وړ ایله کړي او د هغوی درختي او کښتونه له بېخه وکارې، ځکه چې د کفارو د اموالو په بربادولو سره به د هغو شان و شوکت د خاورو سره خاوري سي او په هر اعتبار سره به هغوی کښته او ټیټ سي.

داسې تعريف كړى دى: "الْمَخْمَصَةُ: اِسْمٌ بِمَعْنَى الْمَجَاعَةِ... إلخ" (المعجم الوسيط: ٢٥٦). ﴿حذر﴾ ځان ساتل (ځان كتل)، پر هېز كول.

تشرېح: مسئله: دا ده كه چيري كفار د مسلمانانو بچيان يا د مسلمانانو قيديان او بنديان د ځان لپاره ډال او د حفاظت ذريعه وگرځوي او خپل مخته يې ودروي، نو هم دي مجاهدين د كاپو او ډبرو له وريستلو څخه نه منع كېږي او د بچيانو او قيديانو رعايت دي نه كوي، ځكه چې ددوى زخمي كېدل يا وژل كېدل ضرر خاص دى او د كفارو ختمول ضرر عام دى، او د ضرر عام د ختمولو لپاره ضرر خاص زغمل كېږي (لكه مخكې چې قاعده ذكر سوه) په لِمَا يَكُنَّ سِرَهِ همدې طرف ته اشاره شوې ده. لېكن مجاهدينو ته پكار دي چې د كاپو غورځولو په وخت كې دي دغه ظالماتو او جابرانو د وژلو نيت كوي او د مسلمانانو بچيان او قيديان دي بالقصد نه وژني او نه دي ددوى د وژلو نيت كوي، ځكه چې د كفارو سره ددوى دا اختلاط او يوځاى كېدلو په وجه كه څه هم په وريستلو كې د كفارو او ددوى تر مينځ توپير كول مشكل دي خو د نيت او ارادې په اعتبار په دوى كې توپير او امتياز كول ممكن دي، او څرنگه چې بنده د خپل وس مطابق په اطاعت او فرمانبردارۍ سره مخاطب او مكلف دى، لهدا د هغه په وس او طاقت كې چې څه وي، هغه به پوره كوي.

وما أصابوا منهم إلخ: د دې حاصل دا دى چې كه د كاپو او غشو د وريستلو په وجه د مسلمانانو بچيان يا قيديان زخمي كړل سي نو پر مجاهدينو به د هغه ديت نه وي، يا كه يو قتل سي نو پر مجاهدينو به د هغه كفاره نه وي: ځكه چې جهاد كول فرض دي او د فرائضو په اداء كولو كې تاوان او ضمان نه واجبېږي، ځكه چې فرائض اداء كول مأمور به دي. لېكن ضمان فقط عدوان دى او منهې عنه دى، او په مأمور به او منهې عنه كې ښكاره فرق او تضاد سته، نو ځكه به دواړه نه سره جمع كېږي.

بغلاف حالة النخصة إلخ: د دې حاصل دا دى چې د مسلمانو قيديانو يا بچيانو د زخمي كېدلو يا وژل كېدلو په صورت كې خو ضمان او كفاره نسته، لېكن كه يو سړى د مخمسي او د سختې لوري په حالت كې د بل چا مال د هغه له اجازې څخه بغير وځوري، نو پر هغه (خوړونكي) به د دې مال ضمان واجب وي، ځكه چې داسې سړى د خپل ژوند د ساتلو په وجه د ضمان له بېرې څخه خوراك نه پرېږدي بلكې هر څومره ضمان ته تيارېږي، د دې په خلاف كه د جهاد په صورت كې موږ پر مجاهدينو باندي د قيديانو يا بچيانو ضمان يا كفاره واجب كړو، نو د ضمان وركولو له بېرې څخه به يو مجاهد هم د جهاد لپاره تيار نه سي، ځكه چې د جهاد بار وندار د نفس پر هلاك كولو دى. دا عبارت په اصل كې د حسن بن زياد رَحْمَةُ اللهِ د هغه قياس جواب دى كوم چې هغه په دغه مسئله كې د مخمسي پر حالت باندي په قياس كولو سره ضمان واجب گرځولى دى.

د مسلمانانو د لښكر لپاره د ځان سره ښځې بېلول يا قرآن اخيستل

قَالَ: وَلَا يَأْسُ بِإِحْرَاقِ النِّسَاءِ وَالْمَصَاحِفِ مَعَ الْمُسْلِمِينَ إِذَا كَانُوا عَسْكَرًا عَظِيمًا يُؤْمَنُ عَلَيْهِ فَرَمَايِي: چې د مجاهدينو سره د قرآن كرم په ايستلو كې هېڅ پروا نسته ا په دې شرط ا كله چې هغوى داسې غټ لښكر وي چې د شكست خوړلو خطر يې نه وي لِأَنَّ الْغَالِبَ هُوَ السَّلَامَةُ ځكه ا د هغوى اسلامي غالبه ده وَالْغَالِبُ كَالْمُتَحَقِّقِ او غالب شى د ثابت

سوي او متقين شي په خير وي وَيُكْرَهُ إِخْرَاجُهُ ذَلِكَ فِي سِرِّيَّةٍ لَا يُدْرِكُ مِنْ عَلَيْهَا او په يو داسي سره به كي ددې ايستل مكره وي چي د شكست خوړلو خطر يې وي لَأَنَّ فِيهِ تَعْرِيفَهُنَّ عَلَى الصِّيَاعِ وَالْفَضِيحَةِ وَتَغْيِيزُ الْمُصَاحِفِ عَنْ الِاسْتِخْفَافِ ځكه چي په دې كي بنځي پر ضياع او رسوايي باندي پېشول دي او قرآن كرم پر سپكاوي اوبې حرمتي باندي پېشول دي فَإِنَّهُمْ يَسْتَخْفُونَ بِهَا مُعَايِظَةً لِلْمُسْلِمِينَ ځكه چي كفار به د مسلمانانو د قهرولو او ځورولو لپاره اخامخا ددې سپكاوي كوي وَهُوَ التَّأْوِيلُ الصَّحِيحُ لِقَوْلِهِ ﷺ ^① لَا تُسَافِرُوا بِالْقُرْآنِ فِي أَرْضِ الْعَدُوِّ او د نبي ﷺ ددې فرمان همدا صحيح تاويل دى: چي تاسي د دښمن ځمكي ته قرآن مه وړئ! وَلَوْ دَخَلَ مُسْلِمٌ الْإِنْدِ بِأَمَانٍ او كه يو مسلمان په امان اخيستلو سره كفارو ته راسي لَا بَأْسَ بِأَنْ يَحِلَّ مَعَهُ الْمُضْحَفُ إِذَا كَانُوا قَوْمًا يُقِرُّونَ بِالْعَهْدِ نو په دې كي هيڅ پروا نسته چي هغه د ځان سره قرآن واخلي اېه دې شرط اكله چي هغوى داسي خلك وي چي اخپله او عده پوره كوي لَأَنَّ الظَّاهِرَ عَدَمُ التَّعَرُّضِ ځكه چي ښكاره همدا ده چي كفار به پر هغه تعرض او تجاوزا نه كوي وَالْعَجَائِزُ يُخْرَجْنَ فِي الْعُسْكَرِ الْعَظِيمِ لِإِقَامَةِ عِلَلٍ يَلِيقُ بِهِنَّ كَالطَّبِيعِ وَالسَّيِّئَةِ وَالْمُدَاوَاةِ او سپين سري بنځي په غټ لښكر كي وتلاى سي د خپل شان سره د مناسب كار كولو لپاره لكه پخول، اوبه وركول او درملنه كول فَأَمَّا السُّوَابُ فَبِقَامُهِنَّ فِي الْبُيُوتِ أَوْ فَمَنْ لِيَفْتَنَهُ او كوم چي ځواني بنځي دي نو په كورو كي د هغوى پاتېدل ډېر د فتني ختمونكي دي وَلَا يُبَاشِرْنَ الْقِتَالَ او دا اسپين سري او ځواني ابځي به جنگ هم نه كوي لَأَنَّهُ يُسْتَدَلُّ بِهِ عَلَى ضَعْفِ الْمُسْلِمِينَ ځكه چي په دې سره د مسلمانانو پر كمزورى باندي دليل نيول كيږي إِلَّا عِنْدَ فَزَعٍ مگر د ضرورت په وخت كي اجنك كولاى سي وَلَا يُسْتَحَبُّ إِخْرَاجُهُنَّ لِلْمُبَاضَعَةِ وَالْخِدْمَةِ او د جماع او خدمت لپاره هم د ښځو ايستل غوره نه دي فَإِنْ كَانُوا لَا بَدَّ مُخْرَجِينَ فَبِالْإِمَاءِ دُونَ الْخَرَائِرِ او كه ايبا هم ا هغوى خامخا د ښځو ايستونكي وي ايمني د ښځو بېول ضروري وي انو مينځي دي بوځي، نه بنځي.

اللغات: ﴿عسكر﴾ غټ لښكر. ﴿سريّة﴾ د مجاهدينو كوچنې ډله. ﴿تعريض﴾ د تفصيل مصدر دى: پېشول وړاندي كول. ﴿تعرض﴾ د تفعل مصدر دى: تعرض كول، تجاوز او تېرى كول. ﴿عجائز﴾ جمع د عجوزة ده: سپين سري بنځي. ﴿يليق﴾ د ضرب مضارع ده: لائق كېدل، مناسب كېدل، ﴿مباضعة﴾ كوروالى، جماع. ﴿اماء﴾ جمع: امة ده: مينځي (مينځيانې).

تشرېح: مسئله: داده كه چيري د مسلمانانو لښكر غټ وي او د شكست خوړلو خطر يې نه وي، نو مجاهدين د خپلو ځانو سره بنځي او قرآنونه اخيستلاى سي: ځكه چي د لښكر د غټوالي او ډېر والي په وجه د دوى د فتح طرف غالب دى، او غالب د متحقق او متيقن په خير وي، لهذا په دې صورت كي به د ښځو او قرآنونو بې

① تخرېج: أخرجه البخارى فى كتاب الجهاد، باب: ۱۲۹، رقم الحديث: ۲۹۹۰

حرمتي نه کيږي، لېکن که د مسلمانانو يوه سر به او کوچنۍ ډله جنگ ته ځي، نو په دې صورت کي ښځي او تر آتونه اخيستل مکروه دي؛ ځکه په داسي صورت کي د دوی د شکست خوړلو او د کفارو له طرفه د ښځو او قرآن د بې حرمتۍ کولو خطر ه سته، ځکه چي کفار به د مسلمانانو د قهرولو او ځورولو لپاره خامخا د مسلمانانو په ښځو کار لري او د قرآن بې حرمتي به کوي، لهذا غوره همدا ده چي په سر به او کوچنۍ ډله کي د ځان سره ښځي او قرآنونه نه واخلي. او د دې حديث "لَا تُسَافِرُوا بِالْقُرْآنِ فِي أَرْضِ الْعَدُوِّ" صحيح تأويل همدا دی چي په کوم ځای کي د قرآن د توهين او بې حرمتۍ خطر ه وي، هلته دي قرآن نه وړل کيږي.

ولو د ځل مسلم الخ: فرمايي که چيري يو مسلمان له کفارو څخه امان وغواړي او دار الحرب ته ولاړ سي او کفار د خپل عهد او وعدي پابند وي نو د دې مسلمان لپاره د ځان سره دار الحرب ته قرآن وړل صحيح دي. ځکه چي د امان ور کولو په وجه غالب گومان همدا دی چي کفار به په هغه هيڅ کار نه لري او د قرآن بې حرمتي به نه کوي.

والعجائز الخ: مسئله داده چي د خوراک تيارلو، او مجاهدينو ته د اوبو او دواء ور کولو په غرض سپين سري ښځي جهاد ته تېلای سي، لېکن ځواني ښځي به له سخت ضرورت څخه نه د جنگ ميدان ته ور نژدې کيږي او نه به قتال کوي. بلکي په کورو کي به پاتيږي؛ ځکه چي د دوی لپاره په کور کي پاتېدل او دباندې نه وتل زيات غوره دي او له فتنې څخه زيات ليري دي، همدا وجه ده چي فقهاؤ د جماع او خدمت لپاره هم د ځوانو ښځو د ايستلو اجازه نه ده ورکړې. ها! که چيري د ښځو زيات ضرورت محسوس سي نو د ځان سره دي مينځي بوځي، لېکن آزادي ښځي به هيڅکله نه بيايي.

د ښځي او غلام لپاره د اذن (اجازت اخيستلو) مسئله

وَلَا تَقَاتِلِ الْمُؤَنَّفَةَ إِلَّا بِإِذْنِ رُؤُسِهَا وَلَا الْعِدَّةُ إِلَّا بِإِذْنِ سَيِّدِهِ ښځه به د خپل خاوند او غلام به د خپل مال له اجازې څخه بغير جنگ نه کوي لَبَايِنًا د هغه دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړی إِلَّا أَنْ يَهْجُمَ الْعَدُوُّ عَلَى بَلَدٍ لِلْمُضَرَّةِ مگر دا چي د بنمن پريو ښار او ملک باندې حمله وکړي انو ښځه او غلام بېله اجازې هم قتال کولای سي ا د ضرورت په وجه وَيَنْبَغِي لِلْمُسْلِمِينَ أَنْ لَا يَغْدِرُوا وَلَا يَغْلُوا وَلَا يُشَلُّوا او مسلمانانو ته پکار دي ايمني ضروري دي ا چي غدر او وعده خلافي، غلا او مثله نه وکړي لِقَوْلِهِ ١ لَا تَغْلُوا وَلَا تَغْدِرُوا وَلَا تُشَلُّوا ځکه چي نبي کریم ﷺ فرمايلي دي: تاسي مه غلا کوئ! او مه غدر کوئ! او مه مثله کوئ! وَالْغُلُوبُ: السَّيْئَةُ مِنَ الْبَغْتِ د غلول معنى ده: د غنيمت له مال څخه غلا کول وَالْغَدْرُ: الْخِيَانَةُ وَنَقْضُ الْعَهْدِ او د غدر معنى ده: خيانت او وعده اړبه ماتول او وعده خلافي کول وَالْمُثْلَةُ الْمَرْوِيَّةُ فِي قِصَّةِ الْعَرَبَيْنِ مَنْسُوحَةٌ بِالنَّهْيِ

١ مخزيغ: أخرجه البخاري في كتاب الحدود، باب رقم: ١٥.

تَقَاتِلْ فَلَمْ قُتِلْتَ؟ او كله چيري نبي كريم ﷺ يوه قتل كړي سوي ښځه وليدله نو ويې فرمايل: افسوس! دا ښځه خو د جنگ كولو اقباله ا نه وه نو بيا ولي قتل كړي سوه؟ قال: إِلَّا أَنْ يَكُونَ أَحَدُ هَؤُلَاءِ مِمَّنْ لَهُ رَأْيٌ فِي الْحَرْبِ أَوْ تَكُونَ الْمَرْأَةُ مَلِكَةً فرمايي: مگر دا چي له دغه كسانو څخه يو د جنگ په هكله رايه او تدبير اري يا ښځه ملكه او مشره اوي لَتَعْدَى ضَرْرَهَا إِلَى الْعِبَادِ ځكه چي د هغې ضرر به بندگانو ته متعدي امتجاوزا وي وَكَذَا يَقْتُلُ مَنْ قَاتَلَ مِنْ هَؤُلَاءِ همدارنگه له دوی څخه چي كوم يو جنگ وكړي نو هغه به هم قتل كيږي دَفْعًا لَشَرِّهِ د دې لپاره چي د هغه شر دفع سي وَلَأَنَّ الْقِتَالَ مُبِيحٌ حَقِيقَةٌ او ځكه چي جنگ كول حقيقتاً د قتل روا كونكي دي وَلَا يَقْتُلُ مَجْنُونًا او لهونی به اهم ا نه قتل كيږي لِأَنَّهُ غَيْرُ مُخَاطَبٍ ځكه چي هغه ادشربت د احكامو مخاطب نه دی إِلَّا أَنْ يُقَاتَلَ مگر دا چي هغه جنگ وكړي فَيُقْتَلُ دَفْعًا لَشَرِّهِ نو د هغه د شر دفع كولو لپاره به هغه قتل كيږي غَيْرَ أَنَّ الصَّبِيَّ وَالْمَجْنُونِ يُقْتَلَانِ مَا دَامَا يُقَاتِلَانِ خو بچی او لهونی چي تر څوك جنگ كوي افقطاً تر هغه وخته پوري به دوی قتل كيږي وَعِزُّهُمَا لَا بَأْسَ بِقَتْلِهِ بَعْدَ الْأَمْرِ او له دوی څخه بغير د بل چا ايمني د ښځې، بچي او داسي نورو په قتل كولو كي تر قيدي كولو وروسته اهم ا هيڅ حرج نسته لِأَنَّهُ مِنْ أَهْلِ الْعُقُوبَةِ ځكه چي هغه ايمني ښځه او داسي نور اد سزاله اهل څخه دي لِتَوَجَّهَ الْخِطَابُ نَحْوَهُ ځكه چي د هغه و طرف ته ادشربت ا خطاب متوجه دی وَإِنْ كَانَ يُفِينُ وَيُفِينُ او كه ايو څوك ا داسي وي چي كله لهونی كيږي او كله پرسد كيږي فَهُوَ فِي حَالِ إِفَاقَتِهِ كَالصَّحِيحِ نو د پرسد تيا په حالت كي به هغه د صحيح كس په څير وي.

اللفات: «شيخ فاني» ډېر بوډا، ډېر ضعيفه سپين ږيري، «مقعد» شل، شوب، فلج، هغه كس چي پښې يې كار نه كوي، «راي» د مشورې وركولو وړتيا، تدبير، «تعدي» د تفعل مصدر دی: متجاوز كېدل، له حد څخه تېرېدل، «عقاب» سزا، «يفيق» د افعال مضارع ده، أَفَاقَ يُفِينُ إِفَاقَةً: خپل اصلي حالت ته واپس كېدل، روغېدل (جوړېدل)، پرسد كېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي مجاهدينو ته پكار دي چي ښځه، بچی، شيخ فاني، شل (كوډ) او نابينا كس قتل نه كړي، ځكه چي زموږ په نېز قتلول د جنگ او نښتي په وجه مباح دي، او په دې كسانو كي د يوه له طرفه هم جنگ او نښته ثابتېدای نه سي، نو په دې وجه د دوی قتلول مباح نه دي، او د جنگ نه ثابتېدلو په علت سره د داسي سړي قتلول هم صحيح نه دي چي د هغه يو طرف (ارخ) وچ سوی وي يا د هغه يو لاس او پښه من خلاف پرېكړل سوي وي، دامام مالك او امام احمد زَجَبْنَا الله هم دغه مسلك دی، او د ښځو او بچيانو

په هکله دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نېز هم دغه حکم دی (بنایه). لېکن امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ د شیخ فاني. شل او نایینا قتل مباح گرځوي، ځکه چې د هغه په نېز "علت مبیحه" کفر دی او په دغه ټولو کسانو کې کفر موجود دی. خو دامام شافعي په خلاف زموږ بیان سوی دلیل حجت دی چې مبیح للقتل جنگ او حرب یا رایه فی الحرب ده، او دا خبره په دې کسانو کې معدومه ده نو ځکه د دوی قتل مباح نه دي. د بنحو او بچیانو د قتل د ناروا بڼست او نه مباح کېدلو نقلی دلیل دا دوه حدیثونه دي: ① "أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهَى عَنْ قَتْلِ الصَّبِيَّانِ وَالذَّرَارِيِّ". له ذراري څخه بنهي مراد دي، ځکه چې بنه د ذريت او نسل سبب ده. او دغه حدیث ته نژدې یو دا حدیث هم دی کوم چې له ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا روایت سوی دی: "أَنَّ امْرَأَةً وَجَدَتْ فِي بَعْضِ مَغَارِي رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَنَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنْ قَتْلِ النِّسَاءِ وَالصَّبِيَّانِ. وَفِي لَفْظِ الشَّيْخَيْنِ: فَأَنْكَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَتْلَ النِّسَاءِ وَالصَّبِيَّانِ". (بنایه ج: ۶، ص: ۵۱۰)

② دویم حدیث دا دی: "حِينَ رَأَى النَّبِيُّ ﷺ امْرَأَةً مَقْتُولَةً. قَالَ: هَاهُ! مَا كَانَتْ لَتَقَاتِلَ. فَلَمْ قُتِلَتْ". په دې حدیثونو سره دا خبره ثابته سوه چې د بنحو او بچیانو قتل مباح نه دی. لېکن که بنه یا بچی صاحب الرأی وي او په جنگ کې له هغه څخه رایه او مشوره اخیستل کیږي، یا بنه د خپل ښار او علاقې مشر او ملکه وي او دا خطر وي چې د هغې په حکم سره به د ښار او علاقې خلک د کفارو په صف کې ودرېږي او تعاون به ور سره وکړي، نو په دې صورت کې به د صاحب الرأی او د بنهي دواړو قتل مباح وي که څه هم دوی بډا توب ته رسېدلي وي، ځکه چې صاحب الرأی کېدلو په وجه "دريد بن صمه" هم قتل کړی سو حالانکې هغه د (۱۲۰) کالو بډا وو (بنایه ج: ۶). همدارنگه که له دغه مذکوره کسانو څخه یو چالاکی او بيداري ښکاره کړي او د مسلمانانو په خلاف قتال شروع کړي نو د هغه غاړه به هم پرېکول کیږي چې د هغه شر او فساد ختم سي.

ولا يقتلوا مجنوناً إلخ: فرمایي چې مجاهدين به لېونی او مجنون هم نه قتل کوي ځکه چې هغه خوبالکل په شرعي احکامو مکلف نه دی، لېکن که بچی یا مجنون په جنگ او قتال مصروف وي نو تر څو چې دوی قتال کوي تر هغه وخته پوري به د دوی وژل او قتل مباح وي او کله چې دوی قید کړل سي نو دا اباحت به ختمیږي. د دې په خلاف له بچي او مجنون څخه بغیر نور کافران به تر قید کولو وروسته هم قتل کیږي. ځکه چې هغوی په شرعي احکامو مخاطب او مکلف دي او د عذاب او قتل مستحق گرځېدلي دي. لهندا په هر حالت کې به هغوی قتل کیږي. او که یو مجنون په دې توگه وي چې کله د جنون او لېوتوب په حالت کې وي او کله بیا روغ او صحیح (پرسد) وي، نو د صحت په حالت کې به هغه د صحیح کافر په حکم کې وي او په دې حالت کې به د هغه قتل مباح وي که څه هم هغه په جنگ او قتال مصروف نه وي.

د جنگ په میدان کې د خپل کافر قریب لټون کول او هغه قتل کول

وَيَكْرَهُ أَنْ يَتَدَيَّ الرَّجُلُ أَبَاهُ مِنَ النَّسَبِ كَيْفَ يَقْتُلُهُ أَوْ مَكْرَهُ دَاچي سړی له خپل مشرک پلار څخه شروع وکړي او هغه قتل کړي لَقَوْلِهِ تَعَالَى: وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا [لقبان: ۱۵] حُكَّهُ الله تعالى نو مايلي دي: او د مور وپلار سره په دنیا کې ښه سلوک اچلندا کوه! وَلَئِنَّهُ يَجِبُ عَلَيْهِ إِحْيَاؤُهُ بِالْإِنْفَاقِ او حُكَّهُ چې پر زوی واجب دي په نفقه ورکولو سره د پلار ژوندي ساتل فَيُنَاقِضُهُ الْإِطْلَاقُ فِي إِفْنَائِهِ نو د پلار د ختمولو اقل کولو اطلاق به دهغه د احیاء منافي وي فَإِنْ أَدْرَكَهُ امْتَنَعَ عَلَيْهِ حَتَّى يَقْتُلَهُ غَيْرُهُ بیا که زوی خپل پلار پیدا کړي اور سره مخامخ سي انو دهغه له قتل څخه دي منع سي تر دې چې بل څوک يې قتل کړي لَأَنَّ الْقَصْدَ يَحْضُلُ بِغَيْرِهِ مِنْ غَيْرِ اقْتِحَامِهِ الْبَأْسَ حُكَّهُ چې مقصود په بل چا سره اهم حاصليري بغیر له دې څخه چې زوی د گناه ارتکاب وکړي وَإِنْ قَصَدَ الْأَبُ قَتْلَهُ بِحَيْثُ لَا يُنْكَتُهُ دَفْعُهُ إِلَّا بِقَتْلِهِ او که پلار د زوی د قتل اراده وکړي په دې توگه چې له قتل کولو څخه بغیر د زوی لپاره دهغه دفع کول ممکن نه وي لَا بَأْسَ بِهِ نو د پلار په قتل کولو کې هيڅ حرج نسته لَأَنَّ مَقْصُودَهُ الدَّفْعُ حُكَّهُ چې د زوی مقصود له ځان څخه د ضرر دفع کول دي مطلب دا چې د هر جنگ کونکي (مجاهد) مقصد د ځان دفاع کول وي أَلَا تَرَى أَنَّهُ لَوْ شَهِرَ الْأَبُ الْبُسْلِمَ سَيْفَهُ عَلَى ابْنِهِ وَلَا يُنْكَتُهُ دَفْعُهُ إِلَّا بِقَتْلِهِ آیا ته نه گوري! که چيري مسلمان پلار پر خپل زوی توره را وکاري اوله قتل کولو څخه بغیر د زوی لپاره دهغه دفع کولو ممکن نه وي يَقْتُلُهُ نو زوی هغه قتل کولای سي لَبَا بَيِّنًا دهغه دليل په وجه کوم چې موږ اوس ابيان کړی فَهَذَا أَوَّلِي لهذا په دې صورت کې خوبه په طريقه اولی دهغه قتل کول جائز وي. والله أعلم

اللفات: «صَاحِبُهُمَا» د مفاعلي له باب څخه د واحد مذکر امر حاضر صيغه ده: ملگرتيا کول. سلوک او چلند کول. «مَعْرُوفًا» په غوره طريقه سره. په ښه توگه. په ښه طريقه سره. «إِفْنَاءً» د افعال مصدر دی: فنا کول. ختمول. هلاکول. «اِقْتِحَامَهُ» د افتعال مصدر دی: ارتکاب (يو عمل کول)، «شَهْرَهُ» دفتح ماضي ده. ددې باب په صله کې چې "سَيْف" ذکر سي نومنی يې راځي: (پر يو چا) توره راپورته کول، توره پر را کښل.

تشریح: صورت د مسئلي: دادی چي د مجاهد لپاره دا پکار نه دي چي د جنگ په ډگر کي تر ټولو مخکي دخپل کافريامشرک پلار تلاش وکړي او هغه قتل کړي: ځکه چي په قرآن کریم کي د مشرک مور وپلار سره د ښه سلوک او غوره چلند کولو حکم سوی دی. الله تعالی فرمایي: "وَصَاحِبُهَا فِي الدُّنْيَا مَغْرُوفًا". او ښکاره خبره ده چي قتلول خوانتهائي او د آخري درجې بدې ده. نو ځکه به د زوی دافعل مکروه وي، ددې عقلي دليل دادی چي پر زوی باندي پلار ته نفقه ورکول او هغه ته ژوند ورکول لازم دي حالانکي قتلول دإنفاق او إحياء خلاف دي. چ

حواله سره به دهغه قتلول مکروه وي. او که زوی خپل پلار پیدا کړي يعني دده او پلار تر مېش - نس - لاره صفاسي نوهم دي د هغه له قتل څخه منع سي تر دې چي یو بل مجاهديې قتل کړي، ځکه کله چي له زوی څخه بغير د بل مجاهد په ذريعه دا مقصود حاصلېدای سي نو زوی ته پکار دي چي تلوار نه وکړي او له دې گناه څخه ځان وساتي. لېکن که قصه داسي وي چي پلار دخپل مسلمان او مجاهد زوی قتل کولو ته نژدې وي او د پلار له قتل کولو څخه بغير زوی دخپل ځان دخلاصولو لپاره بله لار نه ويني. نو په دې صورت کي به د زوی لپاره د پلار قتل کول مباح وي، ځکه چي هر کس دخپل ځان د ساتلو په فکر کي وي او له خپل ځان څخه دفاع کول (مدافعت) د ټولو مقصود وي. او ددغه مقصود د حاصلولو یوازینی لاره اوس قتل ده. لهندا د قتل په ذريعه به مدافعت کيږي. همدا وجه ده که یو مسلمان پلار پر خپل کافر زوی توره راوکارې او د زوی لپاره دا ممکنه نه وي چي د پلار له قتل کولو څخه ځان وژغوري، نو په دې صورت کي دغه کافر زوی خپل مسلمان پلار قتل کولای سي. او څوړی! کله چي کافر زوی مسلمان پلار قتل کولای سي نو مسلمان زوی لره به په طریقه اولی دا حق او اجازه وي چي په داسي حالت او صورت کي خپل کافر پلار قتل کړي. والله أعلم وعلیه أتم

بَابُ الْمَوَادَّعَةِ وَمَنْ يَجُوزُ أَمَانُهُ

(دا) باب د صلح کولو او د هغه کس (په بیان کی دی)
چی د هغه امان جائز وی

تشریح: موادة له ودع خخه مشتق دی چي دهغه معنی ده: تَزْكَ، پربنسوول. خرنګه چي په صلح (روغه) کي مسلمانان او کفار دواړه په خپل مينځ کي جنګ او قتال پرېږدي، نو په دې وجه صلح او مصالحت ته "موادة" ويل سوي دي، او خرنګه چي "تَزْكَ" تر "وجود" وروسته وي، نو په دې وجه صاحب د کتاب د قتال له بيان خخه وروسته اوس د تَزْكَ الْقِتَال بيان کوي. (دأمان بيان به په راروان فصل کی ذکر سی)

د صلح (مصالحت) جواز او د جواز شرائط

وَإِذَا رَأَى الْإِمَامُ أَنَّ يُصْلِحَ أَهْلَ الْحَرْبِ أَوْ فَرِيقًا مِنْهُمْ أو که امام د حریبانو سره یا دهغوی دیو جماعت سره صلح کول مناسب وځي وَكَانَ ذَلِكَ مَصْلَحَةً لِلْمُسْلِمِينَ او په دې صلح کي د مسلمانانو لپاره مصلحت اخیر او ښکېنه اوي فَلَا بَأْسَ بِهِ نو په صلح کولو کي هیڅ پروانسته لِقَوْلِهِ تَعَالَى: وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ [الأنفال: ٦١] ځکه چي الله تعالی فرمایلي دي: که چیري کفار صلح اړوغي ا ته میلان وکړي نو اې نبي! ته هم صلح ته میلان وکړه! وَوَادَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ١ أَهْلَ مَكَّةَ عَامَ الْحَدِيثِيَّةِ عَلَى أَنْ يَضَعَ الْحَرْبَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُمْ عَشْرَ سَنِينَ او نبي کریم ﷺ د حدیبی په کال د مکې د کفارو سره په دې خبره صلح وکړه چي د نبي ﷺ او د دهغوی په مینځ کي به تر لسو کالو پوري جنگ بند او ممنوع اوي وَلَأَنَّ الْهُوَادِعَةَ جِهَادٌ مَعْنَى او ځکه چي صلح کول د معنی په اعتبار سره جهاد دی إِذَا كَانَ خَيْرًا لِلْمُسْلِمِينَ ا په دې شرط ا کله چي صلح کول د مسلمانانو لپاره خیر وی ایمنی کله چی په صلح کي د مسلمانانو خیر او نفع وي إِنَّ الْبَقْصُودَ وَهُوَ دَفْعُ

الشَّرَّ حَاصِلٌ بِهِ حُكْمٌ چي په صلح سره هم مقصود يعني د "شر دفع کېدل" حاصليري وَلَا يَقْتَضِي الْحُكْمُ عَلَى الْبُدَّةِ السُّرُورَةِ او کوم مودت چي ا په حديث کي ا روايت سوی دی پر هغه حکم موقوف نه دی لِيَتَعَذَّى الْمَعْنَى إِلَى مَا زَادَ عَلَيْهَا حُكْمٌ چي له هغه څخه د زائد مودت و طرف ته هم معنی متعدي ده بِخِلَافِ مَا إِذَا لَمْ يَكُنْ خَيْرًا په خلاف د هغه صورت کله چي په صلح کي خیر نه وي لِأَنَّهُ تَرَكَ الْجِهَادَ صُورَةً وَمَعْنَى حُكْمٌ چي ا اوس ا هغه د صورت او معنی دواړو په اعتبار سره د "جهد پرېښوول" دي وَإِنْ صَلَحَتْهُمْ مُدَّةٌ ثُمَّ رَأَى نَقْصَ الْمُلْحِ أَنْفَعًا او که امام تریو شو وخت پوري د کفارو سره صلح وکړي بیا امام د صلح ماتولو زیات نفع مند وگڼي نَكِدَ إِلَيْهِمْ وَقَاتَلَهُمْ نو امام دي صلح ور ماته کړي او په صلح ماتولو دي هغوی خبر کړي ا بیا دي د هغوی سره جنگ وکړي اد "تبد" معنی ده "غورځول"، دلته یې معنی داده "د ماتولو سره اطلاع ورکول" يعني د صلح ماتولو اطلاع دي کفارو ته ورکړي لِأَنَّهُ ۱) نَكِدَ الْمُوَادَعَةَ الَّتِي كَانَتْ بَيْنَهُ وَبَيْنَ أَهْلِ مَكَّةَ حُكْمٌ نَبِي ﷺ هغه صلح ماته کړه کوم چي د نبي ﷺ او د کفارو په مینځ کي سوې وه وَلَإِنَّ الْمَصْلَحَةَ لَتَأْتِيَنَّكَ كَانَ التَّبْدُ جِهَادًا او حُكْمٌ چي کله مصلحت بدل سي نو اد عهد او صلح ا ماتول به جهاد وي وَإِيفَاءُ الْعَهْدِ تَرَكَ الْجِهَادَ صُورَةً وَمَعْنَى او د عهد پوره کول به د صورت او معنی دواړو په اعتبار سره د جهاد پرېښوول وي فَلَا بُدَّ مِنَ التَّبْدِ تَحَرُّزًا عَنِ الْعَدْرِ لِهَذَا غَدَارِي او عده خلافی ا څخه د ځان ساتلو لپاره اد صلح ا ماتولو خبر ورکول ضروري دي وَقَدْ قَالَ: ۲) فِي الْعُهُودِ وَفَاءٌ لَا غَدْرٌ او د عهدونو او عدوا په هکله نبي ﷺ فرمایلي دي: چي هغوی دی پوره کیري او وعده خلافي دي نه کیري وَلَا بُدَّ مِنْ اِعْتِبَارِ مُدَّةٍ يَبْدُلُ فِيهَا خَبَرَ التَّبْدِ إِلَى جَبِيحِهِمْ او د دومره مودت اعتبار کول ضروري دي چي په هغه کي اد صلح ا ماتولو خبر ټولو کافرانو ته ورسیري وَيَكْتَفِي فِي ذَلِكَ بِضَعِ مُدَّةٍ يَتِمَّكَنُ مِلْكُهُمْ بَعْدَ عَلَيْهِ بِالتَّبْدِ مِنْ اِنْفَازِ الْخَبَرِ إِلَى أَطْرَافِ مَمْلَكَتِهِ او په دې سلسله کي به د دومره مودت پر تېرېدلو اکتفاء کیري چي د کفارو مشر اد

• تخریج: أخرجه البيهقي في كتاب دلائل النبوة، باب غرورة وموتة.

• تخریج: أخرجه ابو داؤد في كتاب الجهاد، باب في الإمام يكون بينه وبين العدو.

صلح | په ماتېدلو سره تر خبرېدلو وروسته د خپل مملکت په اطرفو کې د هغه خبر پر نافذولو او
نشر کولو قادر وي لِأَنَّ بِذَلِكَ يَنْتَهِي الْعَدْرُ ځکه چې په همدې سره غدر ختمیږي.

اللغات: مصلحة ښېگڼه، منفعت (نفع)، عهد، ځنځوړ، د فتح ماضي ده: میل کول (میلان کول)، یو طرف ته کېږدل، یَضَع د فتح مضارع ده: ایښوول، مراد ځني له جنگ څخه منع کېدل دي، نَبَذَ د ضرب ماضي ده: غورځول، کله چې یې په صله کې "عهد" راسي، نو د "ماتولو" په معنی سره راځي، عرب وایي: نبذ العهد إلى العدو (مصباح اللغات)، او دلته یې معنی داده "عهد ماتول او د هغه اطلاع ورکول" (أثمار الهداية)، عهد څمنه، قول، وعده، تړون، یتمکن د تفعل مضارع ده: قدرت پیدا کول، قدرت لرل (قادر کېدل).

تشریح: مسئله: داده که چیرې امام المسلمین د کفارو سره یاد کفارو د یو جماعت سره په صلح کولو کې خیر او عافیت وويني، نو هغه ته پکار دي چې صلح ورسره وکړي؛ ځکه چې په قرآن کریم کې هم نبی کریم ﷺ ته دا حکم سوی دی چې هغه د صلح او مصالحت و طرف ته میلان وکړي. همدارنګه د "حدیبیه" په کال کې د مکې د کفارو سره د نبی کریم ﷺ صلح کول ثابت دي (چې هغه ته "صلح حدیبیه" وایي)، لهدا صلح او مصالحت که چیرې أنفع او فایدمند وي نو هغه اختیارول پکار دي، ځکه چې د أنفع کېدلو په صورت کې صلح د معنی او باطن په اعتبار سره جهاد کول دي، ځکه چې د جهاد په خیر په دې سره هم د "دفع الشر" والا مقصد حاصلیږي، او له نبی کریم ﷺ څخه تر لسو کالو پورې صلح کول نقل سوي دي خو دا (لس کاله) یو حتمي او آخري حد نه دی، بلکې د صلح مودت د امام د حال او د هغه درايي مطابق کېدلای او زیاتېدلای هم سي، او د موقع او حالاتو په اعتبار سره په هغه کې تغیر او تبدل هم کېدلای سي، لېکن که په صلح او مصالحت کې د مسلمانانو خبر او ښېگڼه نه وي نو بیا د امام لپاره صلح کول صحیح نه دي، ځکه چې دا صورتاً هم ترک الجهاد دی او معنا هم، ځکه کله چې په هغه کې هیڅ خیر نه وي نو ښکاره خبره ده چې د "دفع الشر" مقصد به هم حاصل نه سي.

وان صالحهم إلخ: د دې حاصل دا دی چې که امام د کفارو سره د یو مودت لپاره صلح وکړي، بیا یو څو ورځې وروسته د صلح او عهد په ماتولو کې د مسلمانانو خیر وويني نو هغه ته پکار دي چې مخکې کفارو ته د عهد ماتولو اطلاع ورکړې تر دې وروسته دي صلح ختم کړي او جنگ دي شروع کړي، لکه څرنګه چې نبی کریم ﷺ د مکې د کفارو سره تړل سوی عهد او تړون د کفارو تر مخالفت کولو وروسته مات کړی یعنې تر "صلح حدیبیه دوه کاله وروسته چې کله کفارو د خپل معاون او ملګري

قوم "بَنُو بَكْر" مدد وکړی او د مسلمانانو پر معاون قوم "بَنُو خُزَاعَه" یې حمله وکړه. نو تردې وروسته نبي ﷺ هغه صلا او تړون مات کړی او پر کفارو یې حمله وکړه او مکه یې فتح کړه. له دې څخه معلومه سوه چي مصلحتاً د عهد او تړون ماتول جائز دي.

ولأن المصلحة إلخ: فرمایي چي کله مصلحت بدل سي نو په دې صورت کي به د عهد ماتول "جهاد" وي او د عهد پوره کول به د صورت او معنی دواړو په اعتبار سره "ترک الجهاد" (د جهاد پرېښودل) وي، لهذا د مصلحت د بدلېدلو په صورت کي د صلح او عهد په ماتولو کي خیر او عافیت دی، او په دې هکله مخکي اطلاع ورکول ضروري دي، د دې لپاره چي مسلمانانو ته د وعده خلافی او غداری تهمت راجع نه سي، او موږ نبي کریم ﷺ له وعده خلافی څخه منع کړي یو او دا حکم یې راته کړی دی چي "وَفَاءٌ لَّا عَدُوٌّ" (يعني حتى الإمكان عهد او وعده پوره کوئ! او وعده خلافي مه کوئ!).

ولا بد من اعتبار مدة إلخ: د دې حاصل دا دی چي د عهد او صلح د ختمولو او پر کفارو د حملې کولو په مینځ کي دومره مودت ورکول ضروري دی چي په هغه مودت کي ټولو کافرانو ته د عهد ماتولو خبر ورسیږي او هر یو د صلح په ختمېدلو خبر سي، او که چیري دومره مودت ورکول سي چي فقط د کفارو مشرانو ته خبر ورسیږي او د هغو لپاره دا ممکن وي چي د خپل حکومت په اُطرافو کي دا خبر نشر او خپور کړي، نو دا هم صحیح دي، ځکه چي په دې صورت کي به هم مسلمانانو ته د وعده خلافی تهمت او الزام نه راجع کیږي او دا صورت به هم له فرېب او غداری څخه خالي وي.

که کفار د عهد او تړون مخالفت وکړي

قال: وَإِنْ بَدَأُوا بِخِيَاةٍ قَاتَلَهُمْ فرمایي: او که چیري کفار په خیانت کولو شروع وکړي نو امام دي د هغوی سره جنگ وکړي وَلَمْ يُنْهَدْ إِلَيْهِمْ او هغوی ته دي ا د صلح ا ماتولو خبر نه ورکوي إِذَا كَانَ ذَلِكَ بِاتِّفَاقِهِمْ | په دې شرط ا چي کله دا کار د کفارو په اتفاق سوی وي لِأَنَّهُمْ صَارُوا نَاقِضِينَ لِلْعَهْدِ ځکه چي هغوی د عهد ماتونکي وگرځېدل فَلَا حَاجَةَ إِلَى نَقْضِهِ | لهذا اوس دویم ځل ا د عهد ماتولو هیڅ ضرورت نسته بِخِلَافِ مَا إِذَا دَخَلَ جَبَاعَةٌ مِنْهُمْ | په خلاف د هغه صورت کله چي د کافرانو یو جماعت دار اسلام ته ننوځي فَقَطَّعُوا الطَّرِيقَ او اهلته ا ډاکه ماري الوټ ماري او کړي وَلَا مَنَعَةَ لَهُمْ | حال دا چي هغوی لره دفاعي طاقت امضبوط قوت ا حاصل نه وي حَيْثُ لَا يَكُونُ هَذَا نَقْضًا لِلْعَهْدِ نو دا به د عهد ماتول نه وي وَلَوْ كَانَتْ لَهُمْ مَنَعَةٌ وَقَاتَلُوا الْمُسْلِمِينَ عِلَاقَةً الْهَكَنَا | که د دوی سره دفاعي

طاقت وي او په ډاګه د مسلمانانو سره جنگ وکړي يَكُونُ نَقْضًا لِلْعَهْدِ فِي حَقِّهِمْ دُونَ غَيْرِهِمْ نو دا به د جنگ کونکو امقاتلینو په حق کي د عهد ماتول وي. نه دنورو اکافرانو په حق کي لَأَنَّهُ بَغِيرُ إِذْنِ مَلِكِهِمْ ځکه چي دا فعل د دوی د باچا امشر له اجازې څخه بغیر سوی دی فَفَعْلُهُمْ لَا يَلْزَمُ غَيْرَهُمْ لهذا د دوی فعل به دنورو اکافرانو سره نه لازمیږي حَتَّى لَوْ كَانَ بِإِذْنِ مَلِكِهِمْ صَارُوا نَاقِضِينَ لِلْعَهْدِ تر دې که چیري دا فعل د هغوی د مشر په اجازه سره وي نو هغوی به د عهد ماتونکي وګرځي لَأَنَّهُ بِإِثْقَائِهِمْ مَعْنَى ځکه چي د معنی په اعتبار سره اټوله اکفار پر دې عهد ماتولو متفق دي.

اللغات: «بدءوا» د فتح ماضی ده: شروع کول، وړاندیتوب کول، «ناقضين» د نصر اسم فاعل دی، نَقَضَ يَنْقُضُ نَقْضًا: پخه وعده ماتول (عهد ماتول)، «منعة» د مدافعت قوت، دفاعي طاقت، قوت او شوکت.

تشریح: **صوره مسئلې:** دا دی که کفار په خپله وعده خلافي وکړي او دا کار د دوی ټولو په رایه سره وسي، نو امام المسلمین ته پکار دي چي د عهد ماتولو له اطلاع ورکولو څخه بغیر د هغو سره جنگ شروع کړي؛ ځکه کله چي هغوی په خپله د عهد په ماتولو کي وړاندیتوب وکړي نو عهد او صلح به ماته سي او بیا به د هغه د ماتولو او کفارو ته د اطلاع ورکولو هیڅ ضرورت نه وي. د دې په خلاف که د کافرانو یو جماعت په دار الاسلام کي داخل سي او ډاګه ماري شروع کړي خو دغه جماعت ته هیڅ اهم قوت او شوکت حاصل نه وي، نو د هغو دا فعل به "د عهد ماتول" نه شمارل کیږي؛ ځکه چي د مسلمانانو عهد او تړون د دې جماعت سره نه دی، بلکي د جماعت د مشرانو او حاکمانو سره دی، او د دوی په ډاګه ماري سره مشران خبر هم نه دي، نو ځکه به دا "د عهد ماتول" نه وي.

ها! که چیري دا جماعت ستر قوت او شوکت لري او د مسلمانانو سره په ډاګه او علانيه توګه جنگ او قتال شروع کړي، نو د مقاتلینو په حق کي به دا "د عهد ماتول" وي او د غیر مقاتلینو په حق کي به "د عهد ماتول" نه وي، ځکه چي د دې جماعت خلکو (مقاتلینو) د مشرانو له اجازې څخه بغیر دا کار کړی دی خو څرنګه چي یې په علانيه توګه کړی دی نو ځکه به فقط د مقاتلینو سره دا فعل لازم وي او دنورو خلکو سره به نه لازمیږي. لېکن که په دې فعل کي د مشرانو او حاکمانو اجازه هم شامله وي، نو دا فعل به "د عهد ماتول" وي ځکه اوس د معنی په اعتبار سره په دې فعل کي ټول کفار متفق سول او د ټولو رایه پکښي شامله سوه. لهذا اوس به له اطلاع ورکولو څخه بغیر پر دوی حمله کول جائز او مباح وي.

د مال په عوض کي صلح کول

وَإِذَا رَأَى الْإِمَامُ مُوَادَعَةَ أَهْلِ الْخَرْبِ وَأَنْ يَأْخُذَ عَلَى ذَلِكَ مَالًا أَوْ كَهَامَامٍ دَامَنَ مَنَاسِبٍ وَكُنْهِي چي د حربيانو سره صلح وکړي او له هغوی څخه مال واخلي ايمني د کفارو سره د مال په عوض کي صلح کول مناسب وګڼي اَفَلَا بَلَسَ بِهِ نُو پۀ دې کي هېڅ حرج نسته لِأَنَّهُ لَنَا جَارَتِ الْمُوَادَعَةُ بَغَيْرِ الْمَالِ فَكُنَّا بِالْمَالِ ځکه کله چي له مال څخه بغير صلح کول جائز دي نو د مال په عوض کي به هم جائز وي لَكِنْ هَذَا إِذَا كَانَ بِالْمُسْلِمِينَ حَاجَةً لِبُكْنٍ دَا حَكَمٍ پۀ هغه صورت کي دی کله چي مسلمانانو ته د مال په عوض کي د صلح کولو ضرورت وي أَمَّا إِذَا لَمْ تَكُنْ لِبُكْنٍ کۀ د ضرورت نه وي لَا يَجُوزُ نُو ا د مال په عوض کي صلح کول جائز نه دي لِهَا بَيِّنَاتٌ مِنْ قَبْلُ د هغه ليل په وجه کوم چي موږ مخکي بيان کړي وَالْمَأْخُذُ مِنَ الْمَالِ يُصَرَفُ مَصَارِفَ الْجَزْيَةِ ا و له کفارو څخه اخيستل سوی مال به د جزې په مصارفو کي خرچول کيږي هَذَا إِذَا لَمْ يَنْزِلُوا بِسَاحَتِهِمْ بَلْ أَرْسَلُوا رَسُولًا دَا حَكَمٍ پۀ هغه صورت کي دی چي کله مسلمانانو د هغوی ا د حرب اساحې ته راغلي نه وي بلکي قاصدا استازی ايې استولی وي لِأَنَّهُ فِي مَعْنَى الْجَزْيَةِ ځکه چي دا د جزې په معنی سره دي أَمَّا إِذَا أَحَاطَ الْجَيْشُ بِهِمْ ثُمَّ أَخَذُوا الْمَالَ لِبُكْنٍ کۀ اسلامي لښکر پر کفارو احاطه کړې وي او له هغوی څخه يې اجبراً مال اخيستی وي فَهُوَ غَنِيمَةٌ يُخْصَسُهَا وَيُقَسَّمُ الْبَاقِي بَيْنَهُمْ نُو ا پۀ دې صورت کي ا به هغه اخيستل سوی مال غنيمت وي چي له هغه څخه به پنځمه حصه ايستل کيږي او پاته مال به په دوی امجاھدينوا کي تقسيمول کيږي لِأَنَّهُ مَأْخُذٌ بِالْقَهْرِ مَعْنَى ځکه چي هغه د معنی په اعتبار سره جبراً ا پۀ زوره اخيستل سوی مال دی.

اللغات: ﴿موادعة﴾ مصالحت، د جنگ پر پرېښوولو صلح کول، ﴿يُصَرَفُ﴾ د ضرب مضارع

مجهوله ده: خرچول، مصرفول، ﴿ساحة﴾ پراخه ځای (ميدان)، ساحه، ﴿أحاط﴾ د افعال ماضي ده:

احاطه کول، چار طرفه پر را ګرځېدل، ګېره اچول، ﴿يُخْصَسُ﴾ د تفعيل مضارع ده: يوشی پنځه رکنه

جوړول، پنځه حصې ګرځول، له مال څخه څمس ايستل، ﴿بِالْقَهْرِ﴾ په غلبه سره، په زوره، په جبر

(جبراً).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي څرنګه بدون المال د کفارو سره صلح کول جائز دي. همداسي د مال په عوض کي د هغو سره صلح کول جائز دي. په دې شرط چي مسلمانانو ته د مال ضرورت وي، لېکن که مسلمانانو ته د مال ضرورت نه وي نو بيا د مال په عوض کي صلح ورسره کول جائز نه دي: ځکه چي د جهاد مقصد د "الله نوم لوړول" دي نه "مال اخيستل". لهذا بېله ضرورت د مال په عوض کي صلح کول جائز نه دي، او د جواز په صورت کي چي له کفارو څخه کوم مال اخيستل کيږي هغه به د "جزیه" په مصارفو کي خرچول کيږي (يعني کوم حکم چي د جزېې دی، هغه د صلح د مال هم دی).

هذا إذا إلخ: فرمايي چي دغه د صلح مال به هغه وخت د جزېې په مصارفو کي خرچول کيږي کله چي مسلمانان د جنگ ډګر ته راغلي نه وي او د قاصد او استازي په ذريعه يې د معامله کړې وي. نو په هغه صورت کي به دا مال د جزېې په حکم کي وي، لېکن که مجاهدين د جنگ ميدان ته راغلي وي او کفار يې محاصره کړي وي او بيا کفارو مجبوراً د مال په عوض کي صلح کړې وي نو په دې صورت کي به هغه مال د غنيمت مال وي او له هغه څخه به يوه حصه ايستل کيږي او پاته څلور حصې به په مجاهدينو کي تقسيمول کيږي، ځکه چي دا مال له کفارو څخه جبراً او قهراً اخيستل سوی دی، نو دا د هغه مال سره مشابه سو کوم چي له کفارو څخه تر قتل او قتال وروسته اخيستل سوی وي چي هغه ته مال غنيمت وايي، او د مال غنيمت حکم همدا دی چي د هغه يوه حصه به د الله او رسول لپاره وي، او پاته څلور حصې به مجاهدينو ته ورکول کيږي، نو همداسي به دغه مال هم تقسيمول کيږي.

د مرتدينو سره صلح کول

وَأَمَّا الْمُرْتَدُونَ فَيُؤَادِعُهُمُ الْإِمَامُ حَتَّىٰ يَظْلِرُوا أَمْرَهُمْ أَوْ كُومَ چي مرتد سوي خلک دي نو امام د هغو سره صلح کولای سي، تر دې چي مسلمانان د هغوی د معاملې او حال ا په هکله غور وکړي رَأَى الْإِسْلَامَ مَرْجُوًّا مِنْهُمْ ځکه چي له هغو څخه د اسلام راولو امید سته فَجَازَ تَأْخِيرُ قِتَالِهِمْ طَعْنًا فِي إِسْلَامِهِمْ لهذا د هغوی د اسلام راولو په طمع د هغوی قتال ځنډول جائز دي وَلَا يَأْخُذُ عَلَيْهِ مَا لَا أَوْ مسلمانان به د هغو سره د صلح پر کولو مال نه اخلي لَأَنَّهُ لَا يَجُوزُ أَخْذُ الْجَزْيَةِ مِنْهُمْ ځکه چي له هغو څخه جزیه اخيستل جائز نه دي لِبَيِّنَاتٍ د هغه دليل په وجه چي اوروسته ا به يې موږ بيان کړو وَلَوْ أَخَذَهُ لَمْ يَرُدُّهُ او که چيري امام د صلح ا مال واخلې نو هغه دي نه واپس کوي لَأَنَّهُ مَالٌ غَيْرُ مَقْصُومٍ ځکه چي دا غير محفوظ مال دی وَلَوْ خَافَ الْعَدُوَّ الْمُسْلِمِينَ او که چيري د بنمن مسلمانان

محاصره کړي وَطَلَبُوا الْبُودَاعَةَ عَلَى مَالٍ يَدْفَعُهُ الْمُسْلِمُونَ إِلَيْهِمْ او هغوی د مال په عوض کي د صلح کولو مطالبه وکړي چي مسلمانان به یې هغوی ته ورکوي لَا يَفْعَلُهُ إِلَّا إِمَامٌ نو امام دي دا صلح نه کوي لِأَمَانَةٍ مِنْ إِعْطَاءِ الدِّيْنِيَّةِ وَالْحَاقِ الْمَذَلَّةَ بِأَهْلِ الْإِسْلَامِ ځکه چي په دې کي مسلمانانو ته رذالت او عیب اوړ په برخه کول دي او مسلمانان په ذلت کي مبتلا کول دي ایمني دا د مسلمانانو لپاره د پزي پر بکېدل دي، ځينو شارحینود "دنیة" پر ځای "دیه" لیکلي دي، یعنی مسلمانان به دیت هم ورکوي، خودا معنی نامناسبه ښکاري إِلَّا إِذَا خَافَ الْهَلَاكَ خُودَا چي کله د هلاکت پېره وي لِأَنَّ دَفْعَ الْهَلَاكِ وَاجِبٌ بِأَيِّ طَرِيقٍ يُنْكَنُ ځکه چي د هلاکت دفع کول واجب دي هغه که په هره طریقه سره ممکن وي وَلَا يُبْغَى أَنْ يُبَاعَ السَّلَامُ مِنْ أَهْلِ الْحَرْبِ او مناسب نه دي چي پر حریبانو وسله خرڅه کړل سي وَلَا يُجَاهِدُ إِلَيْهِمْ او نه به د دوی و طرف ته اد تجارانو له طرفه اوسله وړل کیږي اد تجهیز اصل معنی د "تیارولو" ده، خولت یې شارحینود "وړلو" او "نقل کولو" معنی کړې ده لِأَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ نَهَى عَنْ بَيْعِ السَّلَامِ مِنْ أَهْلِ الْحَرْبِ وَحَبْلِهِ إِلَيْهِمْ ځکه چي نبي کریم ﷺ پر حریبانو د وسلې له خرڅولو او د هغوی و طرف ته د وسلې له وړلو څخه منع کړې ده وَلَا أَفْ فِيهِ تَقْوِيَّتُهُمْ عَلَى قِتَالِ الْمُسْلِمِينَ او ځکه چي په دې کي د مسلمانانو د جنگ په خلاف هغوی ته طاقت ور کول دي فَيَنْتَعُ مِنْ ذَلِكَ نو په دې وجه به دامنع وي وَكَذَا الْكِرَاعُ او همدا حکم د اجنګي آسونو هم دی ایمني پر حریبانو د جنګي آسونو او سپارلیو خرڅول هم ممنوع دي لِأَمَانَتِنَا دهغه دلیل په وجه کوم چي موږ بیان کړی وَكَذَلِكَ الْحَدِيدُ او همدا حکم د اوسپني هم دی لِأَنَّهُ أَصْلُ السِّلَاحِ ځکه چي اوسپنه د وسلې اصل او بنیاد دی وَكَذَا الْبَغْدُ الْبُودَاعَةُ او تر صلح اړوغي ا وروسته هم دغه حکم دی لِأَنَّهَا عَلَى شَرَفِ النُّقْضِ أَوْ الْإِنْقِضَاءِ ځکه صلح ماتېدلو ته نژدې وي یا د مودت پر ختمېدلو به صلح ماته سي فَكَانُوا حَرْبًا عَلَيْنَا نو دوی اکفرا به زموږ په خلاف جنګ کونکي وگرځي ایمني تر صلح ماتېدلو وروسته به دوی هغه وسلې، آسونه او ناسي نور زموږ په خلاف استعمالوي، نو د نفع پر ځای به موږ ته نقصان را ورسېږي ا وَهَذَا هُوَ الْقِيَاسُ فِي الْقَطَاعِ

وَالشُّوْبِ أَوْ هَمْدًا دَعْلَمې او جامې په هکله د قیاس تقاضا ده اچي پر کفارو به نه خرڅول کيږي إِلَّا أَنَّا عَرَفْنَاهُ بِالنِّصِّ لېکن موږ په حديث سره د دې اشیانو اجازه معلومه کړې ده فَإِنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَمْرُهُمَا مَعَهُ أَنْ يَبْرَأَ أَهْلَ مَكَّةَ حُكْمٌ چي نبي کریم ﷺ حضرت ثمامه ته حکم وکړی چي هغه د مکې کفارو ته غله ورکړي وَهُمْ حَرْبٌ عَلَيْهِ حَالانکي هغوی اړه دې وخت کي ادنبي ﷺ سره د جنگ په حالت کي وو.

اللغات: ﴿تَقْوِيَةٌ﴾ د تفعیل مصدر دی: طاقت ور کول، قوت وربخښل، ﴿کِرَاعٌ﴾ مراد ځني جنگي

سپارلی دي لکه آسونه او داسي نور، ﴿شَرْفٌ﴾، کناره، غاړه، ژى، (څنډه)، ﴿انْقِضَاءٌ﴾ د انفعال مصدر

دی: ختمېدل، پوره کېدل، ﴿يَمُودُ﴾ د ضرب مضارع ده: (بچيانو ته) غله او نفقه ورکول.

تشریح: **صورت د مسئلې:** دا دی که ډېر خلک له اسلام څخه مرتد سي (العیاذ بالله) او بیا پریو علاقه باندي غلبه وکړي او هغه ته د دار الحرب شکل ورکړي، وروسته له مسلمانانو څخه د صلح غوښتنه وکړي نو امام المسلمین د دوی په حال کي تر غور او فکر کولو وروسته د دوی سره صلح کولای سي، ځکه چي له هغو څخه د اسلام راوړلو امید سته، لهذا په دې امید او حرص دهغو سره په قتال او جنگ کولو کي تأخیر کېدای سي، لېکن د دې صلح په عوض کي مسلمانان له هغو څخه مال نه سي اخیستلای، ځکه چي د دې مال مصرف (د خرچولو ځای) هغه دی کوم چي د جزېې مصرف دی، حالانکي له مرتدینو څخه جزیه اخیستل کېدلای نه سي، د دې نور تفصیل به انشاء الله په باب الجزیه کي راسي. بیا هم که امام له مرتدینو څخه مال واخلي نو دا مال به بیا مرتدینو ته نه واپس کيږي، ځکه چي دارتداد په وجه د دوی مال غیر محفوظ او غیر محترم وگرځېدی، لهذا دهغه په اخیستلو کي به هیڅ حرج نه وي.

دلو حاصر العدو إلخ: فرمایي که چیري کفار مسلمانان محاصره کړي او بیا له مسلمانانو څخه د مال په عوض کي د صلح کولو مطالبه وکړي، نو امام ته پکار دي چي دهغو سره د مال په عوض کي صلح نه وکړي، ځکه چي د مال په عوض کي په صلح کولو سره به د مسلمانانو کمزوري ثابته سي او هغوی به ټیټ معلوم سي او مسلمان قوم ته به ذلت او شرمندگي محسوسه سي، نو ځکه به د مال په عوض کي

^① تفریح: أخرجه البيهقي في دلائل النبوة، باب سرية نجد (ج: ٤، ص: ٨٠٠).

د هغو سره صلح نه کيږي. ها! که چيري محاصره زوروره وي يا د مال نه ورکولو په صورت کي د مسلمانانو د هلاکت خطر وي، نو په دې صورت کي به د مال په عوض کي مجبوراً د صلح کولو اجازه وي. ځکه چي په هر حالت کي له مسلمانانو څخه هلاکت ليري کول واجب دي هغه که د قتال په ذريعه ليري کړي سي يا د مال په ذريعه.

ولاینهغی إلخ: د دې حاصل دا دی چي پر کافرانو وسله او د جنگ سامان خرڅول يا د هغو ملک او ښار ته وسله وړول او خرڅول صحیح نه دي؛ ځکه چي نبي کریم ﷺ له دې څخه منع کړې ده. او بل دا چي په دې سره حرييانو ته د وسلې او جنگي سامان په اعتبار سره تقويت ورکول کيږي کوم چي د "وَلَا تَعَاوُنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ" په وجه ممنوع دي. همدا حکم د آس او اوسپني د خرڅلاو هم دی. ځکه چي آس هم د جنگ سامان دی او اوسپنه خو د وسلې اصلي ماده ده نو د دې شيانو خرڅول به هم د کفارو په حق کي د تقويت باعث وي، نو ځکه دا شيان هم پر کفارو خرڅول صحیح نه دي. او دا خرڅلاو چي څرنګه تر صلح او مصالحت مخکي صحیح نه دی همداسي تر صلح وروسته هم صحیح نه دی. ځکه چي د صلح هيڅ باور نسته او د صلح د ماتېدلو خطر هم سته، بلکي غالب دا دي چي د وسلې او سامان په ورکولو سره کفارو ته د "صلح او عهد ماتولو" لاره هوارېږي، او تر صلح ماتېدلو وروسته به کفار په هغه وسلو زموږ سره جنگيږي، لنډه دا چي په دې سره به مسلمانانو ته د دفع پر ځای نقصان ورسېږي.

وهذا هو القياس إلخ: فرمايي چي همدا د غلې او جامې په هکله د قياس تقاضا ده چي هغه پر حرييانو خرڅه نه کړل سي؛ ځکه چي په دې سره هغو ته تقويت حاصلېږي، لېکن د حضرت ثمامه په هغه واقعه سره موږ دلته قياس پرېږدو چي کله حضرت ثمامه تر اسلام راوړلو وروسته دمکې کفارو ته د غلې نه ورکولو عهد وکړی نو نبي ﷺ هغه ته حکم وکړی چي "غله مه راگرځوه. هغه ور پرېږده". حالانکي دمکې ټوله کفار د نبي کریم ﷺ ښکاره او سخت ترين دښمنان ول، لېکن بيا هم نبي کریم ﷺ هغو ته د غلې ورکولو حکم او فرمان صادر کړی. له دې څخه معلومه سوه چي پر حربي کافرانو باندي د دې شيانو د خرڅولو اجازه سته.

فَصْلٌ (فِي بَيَانِ أَحْكَامِ الْأَمَانِ)

(دا) فصل (دأمان ورکولو د احکامو په بیان کي) دی

تشریح: په شروع کي صاحب د کتاب رَحْمَةُ اللهِ وَفَرَمَائِل: باب المواعدة "ومن يجوز أمانه". نو حکم يې اول د مواعدة (صلح) احکام بيان کړل. اوس په دې فصل کي دأمان احکام بيانوي.

أمان: صاحب د معجم الفقهاء دأمان اصطلاح يې تعريف داسي ذکر کړی دی: "العهد للمحارب بعدم الاعتداء على نفسه وماله وعرضه ودينه". (يعني د حربي کافر سره دهغه د ځان، مال او دهغه د آبرو او دين د حفاظت عهد او تړون کول). مطلب دا چي کله حربي کافر دارالاسلام ته راسي او دا غوښتنه وکړي چي دلته دي زما ځان، مال، آبر او دين په امن وي او څوک دي پر ما تجاوز او تېری نه کوي، او يو مسلمان د دې ذمه واري واخلي، نو همدې ته "أمان ورکول" وايي.

أمان او دهغه شرائط

إِذَا أَمَّنَ رَجُلٌ حُرًّا أَوْ امْرَأَةً كَافِرًا أَوْ جَمَاعَةً أَوْ أَهْلَ حَضَنٍ أَوْ مَدِينَةٍ أَوْ كَلَهُ چي يو آزاد سړی يا آزاده ښځه يو کافر يا يو جماعت اړلي يا د يو قلعي يا د ښار خلکو اکفاروا ته أمان ورکړې صَحَّ أَمَانُهُمْ نو ا د سړي او ښځي له طرفه ا به هغوی ته اورکول سوی أمان صحيح وي وَلَمْ يَكُنْ لِأَحَدٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ قِتَالُهُمْ او په مسلمانانو کي به د هيچا لپاره هم د هغوی سره ځنگ کول جائز نه وي وَالْأَصْلُ فِيهِ قَوْلُهُ ^① اَوَّلُ اَصْلُ په دې سلسله کي د نبی ﷺ د فرمان دی الْمُسْلِمُونَ تَتَكَافَأُ دِمَاؤُهُمْ وَيَسْتَعِي بِدِمَتِهِمْ أَدْنَاهُمْ د اتولو مسلمانانو وینه برابره [کفو] ده او په دوی کي به اهر مسلمان د ادنی ایوه مسلمان د ذمه واری د پوره کولو کوښښ کوي ايعني که په مسلمانانو کي يو مسلمان هم د يو چا ذمه واري واخلي او يو چا ته امان ورکړي نو پر هر مسلمان لازم دي چي دهغه خيال وساتي او هغه پوره کړي اَيُّ أَقْلُهُمْ وَهُوَ الْوَاحِدُ ا په دې سره صاحب د هدايې د "ادنی" تعريف کوي ايعني اله ادنی 'څخه مراد اقل دی او هغه يو سړی او مسلمان دی

^① تخریج: أخرجه ابو داؤد فی کتاب الديات، رقم الحديث: ۴۵۳۰.

وَلَأَنَّهُ مِنْ أَهْلِ الْقِتَالِ أَوْ حُكْمِهِ فِي هَرِ مُسْلِمَانِ دِ جَنْگِ کولو اهل دی فَيَخَافُونَهُ نو کفار به له هغه
 شخه بیربري إِذْ هُوَ مِنْ أَهْلِ النُّعْنَعَةِ حُکمه چي هغه اهر مسلمان ا د مدافعت اهل دی ايمني د دفع کولو
 طاقت لري فَيَتَحَقَّقُ الْأَمَانُ مِنْهُ نو حُکمه له هغه شخه امان ورکول ثابتېدای سي لِلْأَقَاتِ مَحَلُّهُ
 حُکمه چي امان د خپل محل سره متصل دی ايمني له چا شخه چي کفار بیربري نو هغه د امان ورکولو محل
 دی، او د هغه له طرفه امان ورکول "له خپل محل شخه د امان صادرېدل" دي نو حُکمه به هر مسلمان ته د امان ورکولو
 حق او اختيار وي او د هر مسلمان امان ورکول به صحيح وي ثُمَّ يَتَعَدَّى إِلَى غَيْرِهِ بيا هغه ا د امان ذمه واري ا به د
 نورو مسلمانانو او طرفه ته متعدي کيږي وَلَأَنَّ سَبَبَهُ لَا يَتَجَرَّأُ وَهُوَ الْإِيمَانُ او حُکمه چي د امان سبب
 يعني ايمان نه متجزي کيږي وَكَذَا الْأَمَانُ لَا يَتَجَرَّأُ انوا همداسي به امان هم نه متجزي کيږي
فَيَتَكَامَلُ كَوَلَايَةِ الْإِنْكَاحِ لهذا به اهم ا د نکاح ورکولو د ولايت په خير کامل وي قال: إِلَّا أَنْ يَكُونُوا فِي
ذَلِكَ مَقْسَدًا فرمايي: مگر دا چي په دې امان کي يو خرابي وي فَيَنْتَبِذُ إِلَيْهِمْ نو ا په دې صورت کي ا به
 امام د دوی امان ماتوي كَمَا إِذَا أَمِنَ الْإِمَامُ بِنَفْسِهِ ثُمَّ رَأَى الْمَصْلَحَةَ فِي التَّبَذِ لکه ا په هغه صورت کي چي
 يې ماتولای سي ا کله چي امام په خپله امان ورکړی وي او ا بيا د هغه په ماتولو کي مصلحت وويني
وَقَدْ بَيَّنَّا او امخکي ا موږ د دې بيان وکړی وَلَوْ حَاصَرَ الْإِمَامُ حِصْنًا وَأَمَّنَ وَاحِدٌ مِنَ الْجَيْشِ وَفِيهِ
مَقْسَدًا او که چيري امام ا د کفارو ا يوه قلعه محاصره کړي او بيا د لښکر شخه يو کس اهغو ته ا
 امان ورکړي حال دا چي په دې امان کي خرابي وي يَنْتَبِذُ الْإِمَامُ نو لهم ا به امام دا امان ختموي لِأَنَّ
بَيِّنًا د هغه دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړی وَيُؤَدِّبُهُ الْإِمَامُ او امام به هغه امان ورکونکي کس ته
 سزا ورکوي لِإِفْتِيَاتِهِ عَلَى رَأْيِهِ حُکمه چي هغه د امام پر رايه خپلي رايي ته ترجيح ورکړه بِخِلَافِ مَا
إِذَا كَانَ فِيهِ نَظَرٌ په خلاف د هغه صورت کله چي په دې امان کي يو مصلحت وي لَأَنَّهُ رُبَّمَا تَقَوُّتُ
الْمَصْلَحَةَ بِالتَّأْخِيرِ حُکمه چي کله نا کله د تأخير په وجه مصلحت فوتيږي فَكَانَ مَعْدُورًا نو حُکمه
 به امان ورکونکی معذور وي.

اللغات: ﴿حصن﴾ قلعه، کلا، ﴿تتكافأ﴾ د تفاعل مضارع ده، له کفو شخه مشتق دی: برابرېدل،
 ﴿منعة﴾ د مدافعت قوت، دفاعي طاقت، ﴿لا يتجأ﴾ او لا يتجزي: جزء جزء کېدل، حصه حصه

کېدل، ټوکره ټوکره کېدل، ﴿يُؤَدِّبُهُ﴾ د تفعیل مضارع ده: أدب ورکول. کله چي دا باب د جرم او جنایت په بحث کي ذکر سي نو د "سزا ورکولو" په معنی سره راضي (مصباح اللغات)، ﴿أَفْكَيَاتٍ﴾ د افتعال مصدر دی: ترجیح ورکول، غوره گڼل، ﴿نَظَرَ﴾ مصلحت، ښکینه (خیر او نفع).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که په مسلمانانو کي یو آزاد سړی یا آزاده ښځه یو کافر ته یا د کفارو یو جماعت ته امان ورکړي، یا د یو ښار او قلعې والا (کفارو) ته امان ورکړي، نو دا امان صحیح او جائز دی، او که چیري په دې کي د مسلمانانو نفع وي نو دهیچا لپاره هم د دې امان د ماتولو اجازه نسته او نه د امان ورکړل سوو کفارو سره جنگ او قتال کول صحیح دي، ځکه چي په حدیث کي ذکر سوي دي "چي د ټولو مسلمانانو وینه برابره ده او که یو ادنی سړی هم د یو چا ذمه واري واخلي نو پر هر مسلمان لازم دي چي هغه پوره کړي"، مطلب دا چي که یو ادنی مسلمان هم یو چا ته امان ورکړي او په هغه کي د مسلمانانو ضرر نه وي، نو د ټولو مسلمانانو لپاره د هغه امان پوره کول ضروري دي.

ولأنه من أهل القتال إلخ: دا عقلي دلیل دی او څه مشکل دی، حاصل یې دادی چي هر مسلمان د قتال (جنگ کولو) طاقت او اهلیت لري، نو ځکه به کفار له هغه څخه بیرېږي، نو له یو چا څخه چي خوف او بېره محسوسېږي، له هغه څخه امان هم ثابتېدای سي، نو ځکه هر مسلمان ته د امان ورکولو حق سته، او کله چي کفارو ته دیوه مسلمان له طرفه امان ورکول سي، نو هغه سرایت کوي او نشر کیږي او دنورو مسلمانانو ذمه واري هم گرځي.

ولأن سببه إلخ: یو دلیل دا هم دی چي د امان ورکولو سبب ایمان دی (او ایمان په ټولو مسلمانانو کي سته)، او په ایمان کي تجزي نه سي کېدای لهذا په امان کي به هم تجزي نه کیږي، او لکه څرنگه چي دنکاح او واده ورکولو په ولایت کي یو څو ولیان منفرد او کامل شریک وي، همداسي به په امان ورکولو کي هم هر مسلمان کامل او مکمل شریک وي او په دې کي به تقسیم او تجزي نه کیږي. لېکن که په امان ورکولو کي د مسلمانانو ضرر وي نو امام دي هغه ختم کړي او کفارو ته دي د هغه اطلاع ورکړي، ځکه چي امام د مسلمانانو په حق کي د خیر او مصلحت قائمولو لپاره ټاکل کیږي، د ضرر او شر رسولو یا نشر کولو لپاره هغه نه مقرر کیږي، نو ځکه دي امام په امان کي د ضرر لیدلو په صورت کي هغه ختم کړي، لکه کله چي امام په خپله امان ورکړی وي نو د شر او ضرر ښکاره کېدلو په صورت کي هغه خپل ورکول سوی امان هم ختمولای سي.

ولو حاصر الإمام إلخ: ددې حاصل دا دی چې که امام د کفارو یوه قلعه (کلا) محاصره کړي لېکن له مجاهدينو څخه یو مجاهد هغو ته امان ورکړي او په دې امان کې د مسلمانانو ضرر وي نو امام به دغه امان هم ختموي او امان ورکونکي ته به تأديبي سزا هم ورکوي. ځکه چې هغه خپلي رایې ته د امام پر رایه ترجیح ورکړې ده. لېکن که چیرې په دغه امان کې د مسلمانانو فايده وي نو په دې صورت کې به هغه ته سزا نه ورکول کیږي، ځکه که په دې صورت کې هغه د امام درايې انتظار وکړي نو کېدای سي چې د امان په ځنډولو سره هغه فايده او مصلحت فوت سي. نو ځکه به په داسې صورت کې د هغه امان معتبر وي او د امام پر رایه باندې خپلي رایې ته په ترجیح ورکولو کې به هغه معذوره گڼل کیږي (او هیڅ سزا به نه ورکول کیږي).

د ذمی له طرفه د ورکول سوي امان حکم

وَلَا يَجُوزُ أَمَانُ ذِمِّيٍّ اَوْ ذِمِّيٍّ أَمَانٌ صَحِيحٌ نَهْ دى لَأَنَّهُ مُتَّهَمٌ بِهِمْ ځکه چې ذمی په کفارو سره متهم اتورن ادى وَكَذَلِكَ الْوَلَايَةُ لَهُ عَلَى الْمُسْلِمِينَ همدارنگه پر مسلمانانو هغه ته ولایت هم حاصل نه دی قال: وَلَا أَسِيرٌ وَلَا تَاجِرٌ يَدْخُلُ عَلَيْهِمْ فرمایي: او نه د قيدي امان صحیح دی او نه د هغه تاجر امان صحیح دی کوم چې کفارو ته اد تجارت په غرض اخي لَأَنَّهُمَا مُتَّهَمَانِ تَحْتَ أَيْدِيهِمْ ځکه چې دا دواړه د کافرانو تر لاس لاندې دي ایمني د هغوی په قبضه کې دي اَفَلَا يَخَافُونَهُمَا لَهَذَا كَفَارًا بِهِ لَهْ دوى څخه نه بیرېږي وَالْأَمَانُ يَخْتَصُّ بِمَحَلِّ الْخَوْفِ حال دا چې امان د خوف د محل سره خاص دی وَلَا تَهُمَا يُجْبَرَانِ عَلَيْهِ فِيهِ اَوْ ځکه چې دوى په امان ورکولو کې مجبورول کېدای هم سي فَيَغْرَى الْأَمَانُ عَنِ الْمَصْلَحَةِ نو ا دوى امان به له مصلحت څخه خالي وي وَلَا تَهُمْ كُلَّمَا اشْتَدَّ الْأَمْرُ عَلَيْهِمْ يَجِدُونَ أَسِيرًا أَوْ تَاجِرًا فَيَتَخَلَّصُونَ بِأَمَانِهِ اوبل دا چې هر کله پر کافرانو معامله سخته سي نو هغوى به یو قيدي یا تاجر پیدا کوي او د هغه په امان سره به ځانونه خلاصوي فَلَا يَنْفَتِحُ لَنَا بَابُ الْفَتْحِ نو زموږ لپاره به د فتح دروازه نه خلاصیږي وَمَنْ أَسْلَمَ فِي دَارِ الْحَرْبِ وَلَمْ يَهْجُرْ إِلَيْنَا اَوْ کوم کس چې په دار الحرب کې اسلام راوړي او زموږ و طرف ته هجرت نه وکړي لَا يَصِحُّ أَمَانُهُ نو د هغه امان به صحیح کیږي لِأَنَّا د هغه دلیل په وجه کوم چې موږ بیان کړی.

اللغات: «أسير» قيدي، بندي، «مقهور» مغلوب، مجبور، «يتخلصون» د تفعل مضارع ده: خلاصون تر لاسه کول (نجات موندل).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که چیري ډمي یو کافر ته امان ورکړي نو دهغه امان صحیح او معتبر نه دی؛ ځکه چي ډمي د کفارو سره په طرفدارۍ او غمخواری کولو کي متهم دی او هغه ته پر مسلمانانو ولایت هم حاصل نه دی، نو په دې وجه دهغه ورکول سوی امان صحیح او معتبر نه دی. همدارنگه که یو مسلمان قيدي د کفارو په قبضه کي وي یا یو مسلمان تاجر د کفارو علاقې ته ځي راځي، نو د دوی ورکول سوی امان هم معتبر نه دی؛ ځکه چي دا دواړو د کافرانو په لاس او قبضه کي دي. لهدا کفار به له دوی څخه رعب او پیره نه محسوسوي. حال دا چي امان د خوف او بیروي د محل سره خاص دی. لهدا کله چي خوف معدوم دی نو امان به هم نه صحیح کیږي.

دویمه خبره داده چي کېدای سي دغه قيدي او تاجر به کفارو جبراً پر امان مجبوره کړي وي نو د جبر په وجه به امان له مصلحت څخه خالي وگرځي، او بل دا چي هر کله هم پر کفارو څه سختي راسي نو هغوی به پر قیدیانو او تاجرانو فشار او دباؤ اچوي او مسلمانانو ته به د کفارو په خلاف د فتح او بري حاصلولو هیڅ موقع نه تر لاسه کیږي او په دې توگه به د جهاد سلسله ودرېږي.

ومن أسلم إلخ: مسئله داده که یو کافر په دار الحرب کي اسلام راوړي، لېکن دار الاسلام ته هجرت نه وکړي، نو دهغه له طرفه ورکول سوی امان هم صحیح نه دی، ځکه چي د کفارو په زړه کي له هغه څخه پیره نسته، حالانکي امان د خوف او بیروي د محل سره خاص دی.

د غلام له طرفه د ورکول سوی امان حکم

وَلَا يَجُوزُ أَمَانُ الْعَبْدِ الْمُخْجَرِ عِنْدَ أَنْ حَقِيقَةً أَوْ دَامِماً صَاحِبَ رَجْعَةِ اللَّهِ بِهِ نَبْزٌ دَ مُحْجُورٍ غَلَامٍ أَمَانٍ جَائِزٌ
نه دی إِلَّا أَنْ يَأْذَنَ لَهُ مَوْلَاهُ فِي الْقِتَالِ مگر دا چي مالک هغه ته د قتال اجهازه ورکړې وي
وَقَالَ: مُحَمَّدٌ: يَصِحُّ أَوْ دَامِماً مُحَمَّدٌ رَجْعَةُ اللَّهِ فَرَمَائِي: چي صحیح دی وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ أَوْ هَمْدَادِ
امام شافعي رَجْعَةُ اللَّهِ قَوْلُ دِي وَأَبُو يَوْسُفَ مَعَهُ فِي رَوَايَةٍ وَمَعَ أَنْ حَقِيقَةً فِي رَوَايَةٍ أَوْ دَامِماً أَبُو يَوْسُفَ بِهِ يَوْه
روایت کي د امام محمد سره دی او په بل روایت کي د امام صاحب سره دی لِمُحَمَّدٍ قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ
أَمَانٌ ۱ الْعَبْدُ أَمَانٌ دَامِماً مُحَمَّدٌ رَجْعَةُ اللَّهِ دَلِيلٌ دَنَبِي كَرِيم ﷺ دَا إِرْشَادُ دِي: چي د غلام امان هم امان

القول الرابع: قول أبي حنيفة رَجْعَةُ اللَّهِ، كما ذكر في رد المختار (ج: ۳، ص: ۲۵۰). [القول الرابع: ج: ۱، ص: ۲۸۰]

تخریج: أخرجه البيهقي في السنن الكبرى (ج: ۹، ص: ۱۶۰).

دى رَوَاهُ أَبُو مُوسَى الْأَشْعَرِيُّ دا اَحَدِثَ أَبُو مُوسَى أَشْعَرِي رَوَيْتَ كَرَى دى وَلَا تَهْ مُؤْمِنٌ مُبْتَدِعٌ
 او حُكْمِ چي غلام مؤمن دى او د قوت خاوند دى فَيَصِحُّ أَمَانُهُ لَهَذَا د هغه امان به صحيح وي اعْتِبَارًا
بِالْبَأْذُونِ لَهُ فِي الْقِتَالِ پر هغه غلام باندي په قياس كولو سره چي هغه ته د جنگ اجهدا كولو
 اجازه ور كول سوې وي وَبِالْبُؤْبُودِ مِنَ الْأَمَانِ او پر همېشني امان باندي په قياس كولو سره
فَالْإِيمَانُ لِكُونِهِ شَرْطًا لِلْعِبَادَةِ نو ايمان ا په دې وجه شرط دى ا حُكْمِ چي ايمان د عبادت لپاره شرط دى
وَالْجِهَادُ عِبَادَةٌ او جهاد هم يو عبادت دى وَالْإِمْتِنَانُ لِيَتَحَقَّقَ إِزَالَةُ الْخَوْفِ بِهِ او امتناع ايمني د قوت
 خاوند كېدل په دې وجه شرط دي ا حُكْمِ چي د هغه په ذريعه د بيړي ختمېدل ثابتېږي وَالثَّابِتُ إِعْزَازُ
الدِّينِ وَإِقَامَةُ الْمَصْلَحَةِ فِي حَقِّ جَمَاعَةِ الْمُسْلِمِينَ او د قياس علت جامعه د دين اعزاز او د مسلمانانو د
 جبهات په حق كي د مصلحت قائمول دي إِذَا الْكَلَامُ فِي مِثْلِ هَذِهِ الْحَالَةِ حُكْمِ چي دا كلام د
 همداسي حالت سره متعلق دى وَأَيْضًا لَا يَنْبَغُ الْمُسَافَقَةُ لِبَاقِيهِ مِنْ تَعْطِيلِ مَنَافِعِ النُّوْلِ او محجور
 غلام ا په دې وجه ا د جنگ كولو اختيار نه لري او جهاد ته نه سي تللاى ا حُكْمِ چي په دې كي د مالک
 منافع معطله كول اضايح كول دي وَلَا تَعْطِيلُ فِي مُجَرَّدِ الْقَوْلِ او فقط په خبره كولو ازباني وينا سره
 منافع نه معطله كيږي وَلَا فِي خَنِيْفَةٍ: أَنَّهُ مَحْجُورٌ عَنِ الْقِتَالِ د امام صاحب دليل دا دى: چي غلام له
 قتال څخه منع سوى دى فَلَا يَصِحُّ أَمَانُهُ نو حُكْمِ به د هغه امان نه صحيح كيږي لَأَنَّهُمْ لَا يَخَافُونَهُ
 حُكْمِ چي كفار له هغه څخه نه بيړيږي فَلَمْ يُلَاقِ الْأَمَانُ مَحَلَّهُ لَهَذَا امان د خپل محل سره متصل نه
 سو بِخِلَافِ الْبَأْذُونِ لَهُ فِي الْقِتَالِ په خلاف د هغه غلام چي د قتل اجازه ور كول سوې دي لَأَنَّ
الْخَوْفَ مِنْهُ مُتَحَقِّقٌ حُكْمِ چي له هغه څخه اد كفاروا بېرته ثابته ده وَلَا تَهْ إِشْبَا لَا يَنْبَغُ الْمُسَافَقَةُ لِبَاقِيهِ
تَصَرَّفَ فِي حَقِّ النُّوْلِ عَلَى وَجْهِ لَا يَغْرَى عَنْ اخْتِبَالِ الضَّرَرِ فِي حَقِّهِ او حُكْمِ چي هغه په دې وجه د جنگ
 كولو اختيار نه لري چي دا د مالک په حق كي تصرف كول دي په دې توگه چي دا تصرف د مالک
 په حق كي د ضرر له احتمال څخه خالي نه دى وَالْأَمَانُ نَوْعٌ قِتَالٍ او اد هغه امان ور كول اهم ايو
 ډول جنگ كول دي وَفِيهِ مَا ذَكَرْنَاهُ او په دې كي هغه خرابي ده كوم چي موږ ذكر كړه لَأَنَّهُ قَدْ يُخْطِئُ

حُكْمه چې هغه محجور غلام اكله غلطي كوي بَلْ هُوَ الظَّاهِرُ بلکي دهغه غلطي كول واضح دي وَفِيهِ سَدُّ بَابِ الاستِغْنَامِ او په دې کي د غنيمت حاصلولو دروازه بندول دي بِخِلَافِ الْمَأْذُونِ په خلاف د هغه غلام چې د قتال اجازه ورکول سوې وي لَأَنَّهُ رَضِيَ بِهِ حُكْمه چې مالک دهغه په امان سره راضي سوې دی وَالْخَطَأُ نَادِرٌ او له هغه څخه غلطي صادرېدل نادر دي لِبَيَاسَتِهِ الْقِتَالِ د قتال کولو په وجه ايمني حُكْمه چې هغه جنگ او جهاد کونکی دی او د جنگ سره مخامخ سوې دی وَبِخِلَافِ الْمُؤَبَّدِ او په خلاف د همېشني امان ورکولو ايمني په خلاف د نومي جوړولو لَأَنَّهُ خَلَفَ عَنِ الْإِسْلَامِ حُكْمه چې هغه د اسلام قائم مقام دي فَهُوَ بِسَرِيَّةِ الدَّعْوَةِ إِلَيْهِ لهذا هغه به اسلام ته د دعوت ورکولو په درجه کي وي وَلَأَنَّهُ مُقَابِلٌ بِالْجَزِيَّةِ او حُكْمه چې هغه انمي جوړول د جزې په مقابل کي دي وَلَأَنَّهُ مَقْرُوضٌ عِنْدَ مَسْأَلَتِهِمْ ذَلِكَ او حُكْمه چې هغه د کفارو د غوښتني په وخت کي فرض دي وَأَسْقَاطُ الْقَرْضِ نَقْصٌ او له خپلي غاړي څخه ا فرض ساقطول د نفع خبره ده فَأَفْتَرَكَا نو په دې دواړو کي فرق راغلی ايمني د محجور غلام په امان ورکولو او دهغه په نومي جوړولو کي فرق راغلی وَلَوْ أَنَّ الصَّبِيَّ وَهُوَ لَا يَعْقِلُ او که بچي امان ورکړي حال دا چې هغه نه پوهيږي ايمني غير عاقل وي وَالْأَيِّصُ نو هغه صحيح نه دی كَأَنَّ الْجُنُونَ لکه د لېوني امان چې صحيح نه دی وَإِنْ كَانَ يَعْقِلُ وَهُوَ مَحْجُورٌ عَنِ الْقِتَالِ او که چيري هغه پوهيږي خو له قتال څخه منع کړی سوي وي فَعَلَى الْخِلَافِ نو دهغه امان پر اختلاف دی ايمني په دې صورت کي دهغه امان په صحيح کېدلو کي امام صاحب او امام محمد اختلاف دی وَإِنْ كَانَ مَا ذُوقَهُ فِي الْقِتَالِ او که هغه ته د قتال اجازه ورکول سوې وي فَالْأَصَحُّ أَنَّهُ يَصِحُّ بِالْإِتِّفَاقِ نو صحيح روايت دادی چې بالاتفاق دهغه امان صحيح دی.

اللغات: ﴿محجور﴾ د نصر اسم مفعول دی: هغه کس چې له يوشی څخه منع کړی سوي (هغه کس چې پابندي پر لگېدلې وي). ﴿مستنع﴾ د افتعال اسم فاعل دی: منع کونکی، هغه کس چې د مدافعت او دفاع کولو قوت لري. ﴿إعزاز﴾ د افعال مصدر دی: عزيز گرځول، غالب گرځول، مراد ځني د دين لوړول او سرفرازه کول دي. ﴿تعطيل﴾ د تفعيل مصدر دی: بېکاره کول (ناکاره کول)، ضايع کول (بريادول). ﴿مُسايفة﴾ د مفاعلي مصدر دی: يو د بل سره په توره جنگ کول، مراد ځني جنگ او قتال کول دي. ﴿استغنام﴾ د استفعال مصدر دی: غنيمت حاصلول.

تشریح: صورت د مسئلې: د ادى چي د امام صاحب رَجَبُه الله په نېز د محجور غلام امان صحيح نه دی. ها! که چيري مالک (مولی) هغه ته د جنگ او جهاد کولو اجاز ورکړې وي (يعني مأذون فی القتال وي). نو بيا د هغه امان صحيح کيږي. امام محمد رَجَبُه الله فرمايي چي د غلام امان مطلقاً صحيح دی هغه که مأذون وي يا محجور وي. همدا د امام شافعي رَجَبُه الله قول دی. د امام کرخي د روايت مطابق امام ابو يوسف رَجَبُه الله د امام محمد رَجَبُه الله سره دی. او د امام طحاوي د روايت مطابق د امام صاحب رَجَبُه الله سره دی.

د امام محمد دليل: دا حديث دی "أمانُ العبدِ أمانٌ" يعني د غلام امان هم معتبر او صحيح دي. عقلي دليل د ادى چي غلام هم مؤمن او د قوت خاوند دی لهذا د مأذون فی القتال غلام په خير به دده امان هم صحيح وي. او لکه څرنګه چي غلام يو کافر ته د دمي جوړېدلو يعني د همېشه لپاره په دارُ الاسلام کي د پاتېدلو عهدنامه (ترون ليک) او امان ورکړي نو د هغه امان صحيح دی. همدغسي به د محجور غلام هم صحيح وي.

فالإيمان إلخ: فرمايي موږ چي په عقلي دليل کي د غلام د مؤمن والي کوم شرط لګولی دی. د هغه وجه دا ده چي جهاد يو عبادت دی او د عبادت لپاره ايمان شرط دی. او دا شرط مو ځکه لګولی دی چي هغه به د قوت خاوند وي ځکه چي په دې (قوت) سره د خوف ازاله ثابتيږي يعني که امان ورکونکی د قوت خاوند وي نو د هغه په امان ورکولو سره به خوف او پېره ختمه سي. او پر مأذون غلام باندې د محجور غلام د قياسولو علت دا دی چي د ټواړو په امان کي د دين اعزاز او استحکام سته او د دواړو په فعل سره د مسلمانانو په حق کي مصلحت ثابتېدا سي. نو ځکه به د دواړو امان صحيح وي.

وإنما لا يملك إلخ: د دې حاصل دا دی چي د غلام امان خو صحيح دی، لېکن غلام په خپله په جهاد کي پيش قدمي نه سي کولای، ځکه چي په جهاد کي د هغه په مشغولېدلو سره به د مالک منافع معطله وګرځي. حالانکي غلام فقط د مالک د خدمت لپاره وقف وي، او پاته سوه د امان ورکولو مسئله نو امان خو محض په ژبه او زبان سره ورکول کيږي، او په زباني وينا سره د مالک منافع نه معطله کيږي. لهذا په دې هکله اعتراض کول صحيح نه دي.

د امام صاحب دليل: د ادى چي د امان محل خوف دی او له محجور غلام څخه خوف او پېره ثابتېدای نه سي. يعني کفار له هغه څخه نه بيرېږي، لهذا د هغه امان به بې فايدي او غير معتبر وي. د دې په خلاف له مأذون غلام څخه خوف ثابتېدای سي. نو ځکه به د هغه امان معتبر وي. د محجور غلام د

أمان نه صحيح کېدلو يو دليل دا هم دی چي دا غلام د مالک د حق په وجه د جهاد میدان تللای نه سي. ځکه چي هغه ټوله وخت د مالک په خدمت کي مشغول اووسي، او په جهاد کي د هغه په مشغولېدلو سره به سراسر د مالک نقصان وي يا به د نقصان احتمال وي، ځکه چي هغه به يو غلطي وکړي او د محجور کېدلو په وجه د هغه په حق کي د غلطۍ کولو امکان زيات دی ځکه چي ټوله عمر په خدمت کي د مشغولتيا په وجه به هغه ته هيڅ د تعليم او تربيه موقع پيدا سوې نه وي، او که چيري د هغه امان صحيح سي نو بيا به قتال ممنوع وي او د مالک لپاره به په خپل غلام سره د جهاد کولو او د مال غنيمت حاصلولو لاره بنده وگرځي، او ښکاره خبره ده چي په دې کي هم د مالک سراسر نقصان دی، نو په دې وجه هم د هغه امان ورکول صحيح نه دي، لهدا کله چي د مالک د ذاتي نقصان په وجه د محجور غلام امان صحيح نه دی نو بيا به د مسلمانانو د جماعتي نقصان په وجه په درجه اولی د هغه امان صحيح نه وي.

د دې په خلاف د مأذون غلام مسئله ده، نو د هغه امان ځکه صحيح دی چي مالک هغه ته د قتال په اجازه ورکولو سره د هغه په امان ورکولو هم راضي سوې دی، او څرنگه چي دغه غلام قتال کړی دی (او په دې هکله تربيه سوې دی) او د مأذون کېدلو په وجه د امان ورکولو په راز او طرز واقف سوې دی، نو په دې وجه له هغه څخه خطاء او غلطي صادرېدل هم شاذ و نادر دي، لهدا د مأذون غلام د امان پر صحت (صحيح کېدلو) باندي د محجور غلام امان قياسول او هغه هم جائز گرځول صحيح نه دي.

همدارنگه که محجور غلام يو کافر ته د نفي جوړېدلو او په دار الاسلام کي د پاتېدلو اجازه او عهدنامه ورکړي نو دا صحيح دي، لېکن د دې پر صحت باندي د هغه د امان صحت قياسول صحيح نه دي. ځکه چي دا عهدنامه د اسلام قائم مقام ده او دا اجازه په حقيقت کي د اسلام د دعوت ورکولو په څير ده، او څرنگه چي له دې نفي څخه جز به هم اخيستل کيږي نو ځکه په دې کي سراسر نفع سته، نقصان نسته، او بل دا چي کله يو کافر د نفي جوړېدلو خواست او غوښتنه وکړي نو د هغه غوښتنه قبول فرض او ضروري دي، او ضروري کار اداء کول او خپله غاړه خلاصول هم د نفع کار دی، نو په دې وجه د محجور غلام د امان ورکولو او د محجور غلام له طرفه نفي ته د عهدنامې ورکولو په مينځ کي فرق راغلی يعني د هغه امان ورکول صحيح نه دي او د هغه لپاره نفي ته عهدنامه ورکول صحيح دي، لهدا دا يو پر بل قياسول پکار نه دي.

ولوأمن العبي إلخ: د دې حاصل دا دی چي که يو غلام بې شعوره بچي وي او هغه يو کافر ته امان ورکړي، نو د مجنون په څير د هغه امان هم صحيح نه دی، او که هغه باشعوره وي لېکن محجور عن القتال وي، نو د هغه امان مختلف فيهِ دی، يعني د امام محمد رَحِمَهُ اللهُ په نېز صحيح دی او د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز صحيح نه دی، لېکن که هغه بچي مأذون فی القتال وي، نو صحيح روايت دا دی چي د ټولو په نېز د هغه امان صحيح او جائز دی. فقط والله أعلم وعلیه اتم

بَابُ الْغَنَائِمِ وَقِسْمَتِهَا

(دا) باب د غنیمتونو او د هغوی د تقسیمولو (په بیان کي) دی

تشریح: غنائم جمع د غنیمه ده، او د دې معنی ده: هغه مال کوم چي له کفارو څخه د جنگ کولو په ذریعه قهراً او غلبه و اخیستل سي، او "فئ" هغه مال ته وايي کوم چي له جنگ څخه بغير ځني و اخیستل سي. په غنیمت او فئ کي بل فرق دا هم دی چي د غنیمت یوه حصه د الله او در رسول لپاره وي لېکن فئ ټوله د مسلمانانو لپاره وي.

د فتح کرل سوو (مفتوحه) ځمکو احکام

وَإِذَا فَتَحَ الْإِمَامُ بَلَدًا عَوْنَهُ أَوْ قَهْرًا أَوْ كَلَهُ چي امام یو ښار په غلبه يعني په زوره فتح کړي فَهُوَ بِالْخِيَارِ إِنْ شَاءَ قَسَمَهُ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ نو هغه ته اختیار دی که وغواړي نو هغه ښار دي د مسلمانانو په مینځ کي تقسیم کړي كَمَا فَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِخَيْبَرَ لکه څرنګه چي نبي کریم ﷺ په خيبر کي همداسي وکړه او خيبر يې د صحابه وو په مینځ کي تقسیم کړی وَإِنْ شَاءَ أَكْفَرُ أَهْلُهُ عَلَيْهِ وَوَضَعَ عَلَيْهِمُ الْجَزِيَّةَ وَعَلَى أَرْضِهِمُ الْخَرَاجَ او که امام وغواړي نو د ښار خلک دي پر خپل ځای پرېږدي او پر هغو دي جزیه او د هغو پر ځمکو دي خراج مقرر کړي كَذَلِكَ فَعَلَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بِسَوَادِ الْعِرَاقِ بِمُوافَقَةِ مَنْ الصَّحَابَةِ لکه څرنګه چي حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د صحابه وو په موافقه د عراق د خلکو سره همداسي وکړه وَلَمْ يُحَدِّثْ مَنْ خَالَفَهُ او چا چي د هغه مخالفت وکړی هغه ښه نه و ګڼل سو ايمني هغه ته اعتبار نه ورکړی سوا وَفِي كُلِّ مِنْ ذَلِكَ قُدُورَةٌ او په دغه هر يوه کي اقتداء کېدای سي فَيَتَخَيَّرُ نو ځکه به امام ته اختيار وي وَقِيلَ: الْأَوَّلُ هُوَ الْأَوَّلُ عِنْدَ حَاجَةِ الْغَانِمِينَ او ويل سوي دي: چي د غنیمت حاصلونکو امجا هدينو او ضرورت په وخت کي اول صورت غوره دی وَالثَّانِي عِنْدَ عَدَمِ الْحَاجَةِ او د ضرورت د نشتوالي په صورت کي دويم صورت غوره دی لِيَكُونَ عِدَّةً فِي الزَّمَانِ الثَّانِي د دې لپاره چي په بله زمانه کي په کار راسي وَهَذَا فِي الْعَقَارِ او دا حکم په جايداد کي دی ايمني دا حکم د غير منقوله شيانو سره

متملق دی | أَمْ أَلِىَ السُّنْقُولُ الْمُجَرَّدُ لَا يَجُوزُ النَّمْنُ بِالرِّدَّةِ عَلَيْهِمْ کوم چي د منقوله سامان حکم دی نو پر
 کفارو باندي دهغه په واپس کولو سره احسان کول جائز نه دي لَأَنَّهُ لَمْ يَرِدْ بِهِ الشَّرْعُ فِيهِ ځکه چي
 په دې هکله شريعت وارد سوې نه دی ايمني په شريعت کي په دې هکله هيڅ حکم بيان سوې نه دی | وَفِي
الْعَقَارِ خِلَافُ الشَّافِعِيِّ او په جايداد کي د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ اختلاف دی لَأَنَّ فِي النَّبِيِّ إِبْطَالَ حَقِّ
الْغَنَائِينَ أَوْ مِلْكِهِمْ ځکه چي په احسان کولو کي د غانمينو امجاھدينو اد حق يا د هغوی د ملکيت
 باطلول سته فَلَا يَجُوزُ مِنْ غَيْرِ بَدَلٍ يُعَادِلُهُ لهذا د يو مساوي او مقابل ا عوض څخه بغير دا احسان
 جائز نه دی وَالْخَرَّاجُ غَيْرُ مُعَادِلٍ لِقَتْلِهِ او خراج دهغه د قتل سره مساوي نه دی بِخِلَافِ الرَّقَابِ په
 خلاف د کفارو د غاړو لَأَنَّ لِلْإِمَامِ أَنْ يُبْطِلَ حَقَّهُمْ رَأْسًا بِالْقَتْلِ ځکه چي امام لره دا حق سته چي د
 هغوی په قتل کولو سره د غانمينو حق باطل کړي وَالْحُجَّةُ عَلَيْهِ مَا رَوَيْنَاهُ او د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ
 په خلاف د حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هغه عمل حجت دی کوم چي موږ بيان کړی وَلَأَنَّ فِيهِ نَظَرًا او ځکه
 چي په داسي کولو کي مصلحت او فايده سته لَأَنَّهُمْ كَالْأَكْرَةِ الْعَامِلَةِ لِلْمُسْلِمِينَ الْعَالِيَةِ بِوُجُوهِ
الزَّرَاعَةِ ځکه چي دغه کفار اکوم چي د ځمکو مالکان دي | د مسلمانانو لپاره د کار کونکو بزگرانو
 اکبتگرانو | په خير دي | او | د کبستگري په طريقو سره واقف ودي | مطلب دا چي په دې کي د مسلمانانو
 مصلحت او فايده سته، ځکه چي دغه کفار د بزگري په کار به پوهيږي نو دوی به زموږ لپاره بزگري او کبستگري
 کوي | وَالْبُؤْنُ مُرْتَفَعَةٌ او له مسلمانانو څخه به | د کبستگري | خرچې اهم | پورته سي مَعَ مَا أَنَّهُ
يَخْطِئُ بِهِ الَّذِينَ يَأْتُونَ مِنْ بَعْدُ سره د دې چي له دې څخه به وروسته راتلونکو مسلمانانو انسلونو |
 ته برخه او حصه | هم حاصله سي وَالْخَرَّاجُ وَإِنْ قُلَّ حَالًا او له کفارو څخه اخيستل سوي | خراج | که څه
 هم فی الحاله کم دی فَقَدْ جَلَّ مَالًا لِدَوَامِهِ لېکن د مستقبل په اعتبار سره د همېشه حاصلېدلو په
 وجه ډېر زيات دی وَإِنْ مَنَّ عَلَيْهِمْ بِالرَّقَابِ وَالْأَرَاظِ او که امام پر غاړو او ځمکو احسان وکړي ايمني
 کفار هم پرېږدي او ځمکي هم هغوی ته حواله کړي | يَدْفَعُ إِلَيْهِمْ مِنَ الْمُنْقُولَاتِ بِقَدَرِ مَا يَتَهَيَّأُ لَهُمُ الْعَمَلُ نو
 له منقوله سامان څخه دي کفارو ته دومره حصه ورکړې چي په هغه سره د دوی لپاره کبستگري کول
 آسانه سي لِيُخْرِجَ عَنْ حَدِّ الْكَرَاهَةِ د دې لپاره چي د کراهت له حد څخه ووځي .

اللغات: ﴿عَنْوَة﴾ په زور او غلبه سره، د مټ په زور، ﴿قُدْوَة﴾ د دې لفظ دوي معناوي دي: ① اقتداء.

لارښوونه (رهنمايي)، ② مقتدا، لارښوونکی (رهنما)، پېشوا، دلته يې اوله معنی مراد ده. ﴿غَايِر﴾ غنیمت حاصلونکی، مراد غني مجاهد او غازي دی. ﴿عَقَار﴾ جايداد، هغه شيان چي له يوه ځای څخه بل ځای ته نقل کېدای نه سي، لکه ځمکه او داسي نور. ﴿يَعَادِلُه﴾ د مفاعلي مضارع ده: برابرېدل، مساوي کېدل، ﴿اَكْوَة﴾ جمع د آکړه ده لکه ظَلَبَه چي جمع د ظَالِب ده: کښتگر، بزگر.

تشریح: **صورت د مسئلې:** دا دی چي که امام المسلمین په خپل لښکر سره قهراً او غلبه د کافرانو بڼار فتح کړي نو اوس هغه ته دوه اختیاره دي: ① که وغواړي نو هغه بڼار دي د غازيانو او مسلمانانو په مینځ کي تقسیم کړي ② او که وغواړي نو د هغه بڼار استوگن (اوسېدونکي) دي پر خپل ځای پرېږدي او د هغو د ځانو په عوض کي دي پر هغو جزیه واجب کړي او د هغو په کښتونو کي دي خراج او ټکس متعین کړي: دا ول اختیار دلیل دادی چي نبی کریم ﷺ د خبیبر تر فتح کولو وروسته هغه په مسلمانانو کي تقسیم کړی، او دویم اختیار دلیل دادی چي حضرت عمر رضی الله عنه د عراق تر فتح کولو وروسته د هغه ځای اوسیدونکي پر خپلو ځمکو پرېښوول، او پر هغوی جزیه او خراج متعین کړی، اوله یو څو صحابه وو څخه بغیر ټولو صحابه وو د حضرت عمر رضی الله عنه دا عمل تسلیم کړی او کومو خلکو چي دا تسلیم نه کړی نو د هغوی نه تسلیمول معتبر نه و گڼل سوه، لنډه دا چي دلته د امام لپاره دا دوه اختیاره سته، او هر اختیار په دلیل سره ثابت دی، لهذا امام چي کوم اختیار هم خپل کړي، هغه به صحیح وي.

وقیل: الأولى إلخ: فرمایي چي ځيني حضراتو په دواړو اختیارونو کي د موافقت پیدا کولو په توگه ويلي دي چي که غازيانو ته د مال ضرورت وي نو اول صورت يعني په مجاهدینو کي د غنائمو تقسیمول غوره دي ځکه چي ضرورت خو په ممنوعاتو کي هم ایاحت ثابتوي، او که غازيانو ته د مال ضرورت نه وي نو بیا دویم صورت يعني د مفتوحه علاقې خلک پر خپل ځای پرېښوول اوله هغوی څخه خراج او جزیه اخیستل غوره دي، د دې لپاره چي د مسلمانانو د آبادۍ زیاتېدلو په صورت کي دا علاقه دوی ته په کار راسي، لېکن دا دویم اختیار به فقط په غیر منقوله جايدا مثلاً په ځمکه او مکان کي جاري کېږي او د منقوله جايدا مثلاً د سامان، آسونو او داسي نورو حکم دادی چي هغوی به په مجاهدینو کي تقسیمول کېږي او د اشیان به د مفتوحه علاقې خلکو ته نه ورکول کېږي، ځکه چي د دوی په هکله د شریعت هیڅ حکم نه دي وارد سوی، نو ځکه به د اشیان فقط د محنت او جهاد کونکو لپاره وي.

او دامام شافعي رَحْمَةُ اللهِ په نېز دا صحيح نه دی چي د مفتوحه علاقې ځمکي يعني غير منقوله جايداد د کفارو په قبضه کي پرېښوول سي؛ ځکه کله هغه علاقه فتح کړل سوه نو د هغې هر. هر شی د غانمينو حق جوړ سو. لهذا اوس د غانمينو په مينځ کي د هغه تقسيمول ضروري دي. او هغه نه تقسيمول او کافرانو ته پرېښوول د غانمينو د حق او ملکيت باطلول (ابطال) دي. او څرنګه دا ابطال له څه بدل او عوض څخه بغير دی نو ځکه صحيح نه دي. پاته سو دا اعتراض چي له دغه کفارو څخه چي کوم خراج اخيستل کيږي نو هغه د غانمينو د حق بدل جوړېدای سي. نو دا ابطال بالبدل دی. لهذا دا جائز کېدل پکار دي؟ لېکن دامام شافعي رَحْمَةُ اللهِ له طرفه ددې جواب دادی چي خراج د غانمينو د پوره حق او پوره محنت بدل نه دی او دلته خو د دوی ټوله محنت بربادول کيږي لهذا دغه من او احسان جائز نه دی.

او که څوک دا اعتراض وکړي چي د مجاهدينو حق خود کفارو د ذات سره هم متعلق دی حالانکي کفار په مجاهدينو کي نه تقسيمول کيږي او غلامان نه ګرځول کيږي. لهذا دا خبره کول چي "د مجاهدينو حق باطليري" صحيح نه ده؟ لېکن دامام شافعي له طرفه ددې جواب دادی چي د مجاهدينو حق فقط د اموالو سره متعلق دی او د کفارو د ذات او رقاب (غاړو) سره متعلق نه دی. همدا وجه ده چي امام ته دا حق او اختيار سته چي هغه دغه کفار قتل کړي. لهذ کله چي امام ته د دوی د قتل حق سته نو هغه ته به د نه قتل کولو پر ځای د جزيې اخيستلو حق هم وي. لهذا په دې سره دليل نيول او پر موږ (شوافعو) اعتراض کول صحيح نه دي.

صاحب د هدايې فرمايي چي اوږدي او لنډي خبري به نه کوو. صفا خبره داده چي حضرت عمر رضي الله عنه داسي احسان کړی دی نو ځکه به زموږ لپاره هم ددې احسان او عمل اختيارول صحيح وي. او په دې سلسله کي له قياس څخه کار نه اخلو. او همدا د حضرت عمر رضي الله عنه عمل او احسان د شوافعو په خلاف حجت او زموږ لپاره مضبوط طاقت دی.

او ددې احسان (يعني کفارو ته د ځمکو پرېښوولو) عقلي دليل دادی چي په دې کي د مسلمانانو لپاره مصلحت او فايده ده. ځکه چي د ځمکي مالکان (کفار) د کښت او کرنې په کار ښه پوهيږي. او موږ ته به د کښت خراج هم راکوي او غله به هم راته حاصليري او زموږ له طرفه به څه مصرف نه کيږي. او بل دا چي دا ځمکي به وروسته راتلونکو نسلونو ته پکار راسي. دا غټه فايده ده. او کوم خراج چي له دغه کفارو څخه اخيستل هغه که څه هم اوس کم دی. لېکن څرنګه چي هغه همېشه ځني اخيستل کيږي نو د همېشه په اعتبار سره هغه ډېر دی. نو دا هم يوه فايده ده.

وَأَنَّ مَنْ عَلَيْهِمْ: دې حاصل دادی چي که امام المسلمین د ځمکو او نفوسو دواړو په اعتبار سره پر کفارو احسان وکړي يعني هغوی قید نه کړی او په مسلمانانو کي یې تقسیم نه کړی او ځمکي هم هغو ته د کښت او کرنې په غرض حواله کړي. نو امام ته پکار دي چي په منقوله أموالو او سامانو کي د ضرورت مطابق هغو ته د زراعت او کښتګرۍ آلات او داسي نور ضروري شيان پرېږدي چي د کښت او کرنې کار د هغو لپاره آسانه سي او په دې هکله هغوی د یو ستونزي سره مخامخ نه سي.

د دښمن د نارینه قیدیانو احکام

قال: وَهُوَ الْأَسَارِيُّ بِالْخِيَارِ فرمایي: چي په [کافرو] قیدیانو کي امام ته اختیار دی إِنْ شَاءَ قَتَلَهُمْ که وغواړي نو هغوی دي قتل کړي لَأَنَّهُ السَّيِّئُ قَدْ قَتَلَ ځکه چي نبي کریم ﷺ د مکې د فتح په ورځ ا قتل کړي وو وَلَأَنَّ فِيهِ حَسَمَ مَادَّةِ الْفَسَادِ او ځکه چي په قتل کولو کي د فساد ماده او جرړه ا ختمول دي وَإِنْ شَاءَ اسْتَرْقَهُمْ او که امام وغواړي نو هغوی دي غلامان جوړ کړي لَأَنَّ فِيهَا دَفْعَ شَرِّهِمْ ځکه چي په دې کي د دوی د شر دفع کول اهم دي مَعَ وَفُورِ النِّفْعَةِ لِأَهْلِ الْإِسْلَامِ او ا په دې کي اد مسلمانانو لپاره زیاته نفع اهم ا ده وَإِنْ شَاءَ تَرَكَهُمْ أَحْرَارًا ذِمَّةً لِلْمُسْلِمِينَ او که وغواړي نو هغوی دي آزادي پرېږد. د مسلمانانو لپاره د ذمي جوړولو په توګه ا يعني هغوی دي آزاد پرېږدي او د مسلمانان ذمیان دي یې وګرځوي. يعني جزیه دي پر مقررې کړي أَلْبَايُنًا دهغه دلیل په وجه کوم چي موږ بیان کړی إِلَّا الْإِنْفِصَالُ مِنَ الْعَرَبِ وَالْبُرْتُكُلَيْنِ لېکن د عربو مشرکینو کي او په مرتدینو کي امام لره دغه درې اختیاره نسته عَلَى مَا بَيَّنَّ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى لکه څرنګه چي اوروسته ا به موږ دهغه بیان وکړو وَلَا يَجُوزُ أَنْ يَرُدَّهُمْ إِلَى دَارِ الْحَرْبِ او دا قیدیان دار الحرب ته واپس استول جائز نه دي لَأَنَّ فِيهِ تَقْوِيَتُهُمْ عَلَى الْمُسْلِمِينَ ځکه چي په دې کي د مسلمانانو په خلاف کفارو ته قوت ورکول دي فَإِنْ أَسْلَمُوا لَا يَقْتُلُهُمْ او که هغوی اسلام راوړي نو امام به هغوی نه قتل کوي لِإِنْدِفَاعِ الشَّرِّ بِدُونِهِ ځکه چي له قتل څخه بغير اد هغوی ا شر دفع سو وَلَهُ أَنْ يَسْتَرْقَهُمْ او امام ته دا اختیار سته چي دغه مسلمان قیدیان غلامان جوړ کړي تَزِيدًا لِلنِّفْعَةِ بَعْدَ انْقِضَاءِ سَبَبِ الْبَلَاءِ د دې لپاره چي د ملکیت د سبب تر منعقد کېدلو وروسته پوره فايده حاصله کړی سي بِخِلَافِ إِسْلَامِهِمْ قَبْلَ الْاِخْتِذِ په خلاف

تر نيول ڪڍڻو او قيدي ڪڍڻو امڻڪي دهغو داسلام راوړلو لَا تَنْعَقِدُ السَّبَبُ بَعْدَ حَكَمٍ چي اڀه
 دې صورت کي اتر اوسه د ملکيت سبب منعقد سوي نه دی وَلَا يَقْدَأُ بِأَسَارِي عِنْدَ أَنْ حَنَفَةً او د
 امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز به د فديې په عوض کي قيديان نه پرېښوول کيږي وَكَلَا ۞ يَقْدَأُ بِهِمُ
أَسَارِي الْمُسْلِمِينَ او صاحبين رَحْمَتُهُمَا اللَّهُ فرمايي: چي د مسلمانانو قيديانو په عوض کي هغوی
 پرېښوول ڪډای سي وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ او همدا د امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ قول دی لَأَنَّ فِيهِ تَخْلِيصَ
الْمُسْلِمِ حڪم چي په دې صورت ا کي د مسلمان خلاصول او نه قيد څخه آزادول دي وَهُوَ أَوَّلُ مِنْ
قَتَلَ الْكَافِرَ وَالْإِنْتِفَاعَ بِهِ او دا د کافر تر قتل کولو او له هغه څخه تر نفع اخيستلو زيات غوره دي
وَلَهُ: أَنَّ فِيهِ مَعُونَةٌ لِلْكَفَرَةِ د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ دليل دادی: چي په دې کي د کفارو سره امداد او
 مرسته ا کول دي لَا تَعُوذُ حَرْبًا عَلَيْنَا حڪم چي دغه قيدي به دوباره زموږ سره جنگ کونکی
 وگرځي ايمني هغه به له قيد څخه تر آزادېدلو وروسته بيا (دويم ځل) زموږ سره جنگ کولو ته تيار سي ا وَدَفْعُ
شَرِّ حَرْبِهِ خَيْرٌ مِنْ اسْتِغْثَاذِ الْأَسِيرِ الْمُسْلِمِ او دهغه د جنگ شر ليري کول د مسلمان قيدي له
 خلاصولو څخه غوره دي لَا تَعُوذُ إِذَا بَقِيَ فِي أَيْدِيهِمْ كَانِ ابْتِلَاءٌ فِي حَقِّهِ غَيْرُ مُضَافٍ إِلَيْنَا حڪم کله چي
 مسلمان قيدي د کفارو په لاس کي پاته سي نو دا به ا فقط دهغه په حق کي نقصان وي او زموږ اد
 مسلمانانو او طرف ته به هغه نقصان منسوب نه وي وَالْإِعَانَةُ بِدَفْعِ أَسِيرِهِمُ إِلَيْهِمْ مُضَافٌ إِلَيْنَا الْهَكَنَا
 د قيدي په ورکولو سره د کفارو د مرسته کولو انقصان ا به زموږ و طرف ته منسوب وي ايمني په دې
 صورت کي به د ټولو مسلمانانو نقصان وي ا أَمَّا الْبَغَاذَةُ بِبَالٍ يَأْخُذُ مِنْهُمْ لَا يَجُوزُ فِي الشُّهُورِ مِنَ الْبُذْهَبِ
 کوم چي له کفارو څخه د مال اخيستلو په عوض کي ا د قيديانو ا پرېښوول دي نو د مشهور مطابق
 هغه جائز نه دي لِبَابَيْنَا دهغه دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړی وَفِي السِّيَرِ الْكَبِيرِ: أَنَّهُ لَا بَأْسَ بِهِ
إِذَا كَانَ بِالْمُسْلِمِينَ حَاجَةً او په سير کبير کي ا ذکر سوي ادي: چي که مسلمانانو ته د مال ضرورت
 وي نو ا بيا په دې کي هيڅ حرج نسته إِسْتَدْلَا بِأَسَارِي بَدْرٍ د بدر پر قيديانو باندي په قياس

کولو سره وَلَوْ كَانَ أَسْلَمَ الْأَسِيرُ فِي أَيْدِيَنَا او که کافر قيدي زموږ په قبضه کې اسلام راوړي لَا يُفَادَى بِسُنْبِلِهِ أَسِيرٌ فِي أَيْدِيهِمْ نو دا اسلام راوړونکی قيدي به دهغه مسلمان قيدي په بدله کې نه پرېښوول کېږي کوم چې د کفارو په قبضه کې وي لَأَنَّهُ لَا يُفِيدُ حَكَّهُ چې د فايده نه کوي ايمني په داسې کولو کې هيڅ فايده نسته إِلَّا إِذَا طَابَتْ نَفْسُهُ بِهِ وَهُوَ مَأْمُونٌ عَلَى إِسْلَامِهِ مګر دا چې هغه اسلام راوړونکی قيدي ا په دې سره خوشحاله وي او هغه پر خپل اسلام مطمئن اخاطر جمع اوي انوبيا په تبادله کولو کې هيڅ حرج نسته

اللغات: ﴿اَسَارِي﴾ جمع د اَسِيرٌ ده: قيدي، بندي، ﴿حَسَم﴾ غوڅول، پرېکول، ﴿استرقهم﴾ استفعال ماضي ده: غلام جوړول، ﴿ووفور﴾ زياتېدل، بشپړ کېدل (پوره کېدل)، ﴿لَا يُفَادَى﴾ د دفاعې له باب څخه د نفې مجهول صيغه ده: پرېښوول او فديه ځني اخيستل يعنې د فديې په عوض کې پرېښوول او آزادول، مطلق پرېښوولو او آزادولو (خوشي کولو) ته هم وايي (مصباح اللغات)، ﴿تخليص﴾ د تفعيل مصدر دی: خلاصول، خوشي کول (ايله کول)، آزادول، ﴿معونة﴾ امداد، مرسته، ﴿اعانة﴾ مدد کول، کومک او مرسته کول، ﴿طاب نفسه به﴾ په يوشې سره زړه خوشاله کېدل (خوشحاله کېدل).

تشریح: صورت د مسئلي: دا دی چې د کفارو کوم نارینه قيديان چې د مسلمانانو په قبضه کې راسي، نو د هغو په هکله امام ته درې اختياره دي: ① يا دې امام هغوی ټوله قتل کړي او له شر او فساد څخه دې يې ځان خلاص کړي، لکه څرنګه چې د مکې د فتح په ورځ نبي کریم ﷺ يو څو مشرکان قتل کړل، او لکه دبدر په قيديانو کې چې يې يو څو خلک قتل کړل، ② دويم اختيار دا دی چې امام دې دا قيديان غلامان جوړ کړي، ځکه چې په غلام جوړولو سره به يوه فايده دا چې د دوی له شر څخه به حفاظت حاصل سي او دويمه فايده به دا وي چې هغوی به د اسلام او مسلمانانو په کار راسي، ③ او که امام وغواړي نو هغوی دې آزاد پرېږدي او زميان دې يې وګرځوي يعنې جزیه دې پرې مقررې کړي، لکه څرنګه چې حضرت عمر رضی الله عنه د عراق د خلکو سره دا طريقه او عمل اختيار کړی، په لِبَايِنَّا سره د حضرت عمر رضی الله عنه دغه عمل ته اشاره شوې ده.

لېکن د عربو مشرکانو او مرتدينو مسئله له دې اختياراتو څخه مستثنی ده: ځکه چې د هغو په هکله فقط دوي خبرې دي: ① يا به هغوی اسلام راوړي، ② که اسلام نه راوړي، نو هغوی به قتلول کېږي، د دې نور تفصيل به وروسته راسي.

ولایچور إلخ: د دې حاصل دا دی چې دامام لپاره کافر قیدیان دار الحرب ته واپس استول جائز نه دي؛ ځکه په داسي کولو سره به د مسلمانانو په مقابله کي کافران مضبوط وگرځي او دا به تعان علی الإثم والعدوان وي کوم چې روایت او جواز نه لري. او که تر قيدي کېدلو وروسته دغه کافر قیدیان اسلام راوړي نو اوس "د قتل والا اختیار" ساقطیږي؛ ځکه چې د قتل اختیار د فساد او شر د بنیاد ختمولو لپاره دی او دلته دا مقصد قبل القتل حاصل سو نو ځکه به اوس قتل کول صحیح نه وي. ها! "د غلام جوړولو اختیار" به باقي پاته وي، ځکه چې دغه کفار مخکي نیول سوي او قید کړل سوي دي او پر دوی د مجاهدینو ملکیت ثابت سوی دی. همدا وجه ده چې که له قيدي کېدلو څخه مخکي دوی اسلام راوړي نو بیا به دوی غلامان جوړول صحیح نه وي؛ ځکه چې په دوی کي د ملکیت سبب معدوم سو.

ولایفادی إلخ: فرمایي چې دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز د مسلمانانو قیدیانو په تبادله کي کافر قیدیان آزادول (ایله کول) صحیح نه دي، لېکن د صاحبینو رَحْمَتُهُمُ الله په نېز دا صحیح دي. همدا دامام شافعي، امام احمد او امام مالک رَحْمَتُهُمُ الله قول دی.

دلیل: د دې حضراتو دلیل دا دی چې د کافر د قتل کولو یا د غلام جوړولو او له هغه څخه د خدمت اخیستلو په مقابله کي یو مسلمان قيدي خلاصول او هغه د آزادۍ په نعمت سره نازل وېر غوره دي نو ځکه دا تبادله صحیح او جائز ده.

د امام صاحب دلیل: دا دی چې په دې تبادله سره یا د مال په عوض کي د کافر قيدي په آزادولو سره کفارو ته تقویت رسیږي، ځکه چې دا بدبخته به تر آزادېدلو وروسته بیا شرارت او فساد شروع کړي او زموږ په خلاف به بیا جنګ کولو ته تیار سي، لهذا د هغه د شر او د هغه د جنګ د ضرر لیري کول د مسلمان قيدي له آزادولو څخه غوره دي، او بل دا چې که موږ مسلمان قيدي آزاد نه کړو نو د هغه نقصان به فقط د هغه تر ذات پوري محدود وي لېکن د کافر قيدي په آزادولو سره چې کوم تقویت کفارو ته حاصلیږي هغه به د ټول مسلمان قوم لپاره نقصان وي، او دا خبره تسلیم سوې ده چې د جماعتي نقصان د ختمولو لپاره ذاتي نقصان زغمل کیږي، نو ځکه به دلته هم د مسلمان قيدي ذاتي نقصان ته نه کتل کیږي، بلکي د جماعتي نقصان په خاطر به د هغه په بدله کي هېڅ کافر قيدي نه آزادول کیږي. لکه څرنګه چې د مال په عوض کي د یو کافري قيدي آزادول جائز نه دي، همدا مشهور منځب دی.

وَلِلسِّيرِ الْكَبِيرِ إِلَخ: امام محمد رَحْمَهُ اللهُ په سیر کبیر کې لیکلي دي چې که مسلمانانو ته د مال ضرورت وي نو د مال په عوض کې د کافر قیدي په آزادولو کې هېڅ حرج نسته لکه دبدر د یو څو قیدیانو سره چې همدا معامله وسوه. لېکن راجح قول دادی چې دا صحیح نه دي، ځکه چې دبدر پر معامله الله ناراضه سو او فوراً د عذاب او عتاب آیت نازل سو "لَوْلَا كِتَابُ اللَّهِ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ" او نبی کریم ﷺ په هغه وخت کې وفرمایيل چې "که د الله عذاب نازل سوي وای نو له هغه څخه به فقط حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ژغورل سوي وای" ځکه چې هغه د قیدیانو پر وژلو او ختمولو ټینګار کوی (بنایه ج: ۶، ص: ۵۴۰). لهذا په دې واقعه سره دلیل نیول صحیح نه دي.

ولوګان إِلَخ: د دې حاصل دادی چې که د مسلمانانو په قبضه کې موجوده کافر قیدیان اسلام راوړي نو په دې صورت کې دغه نوي مسلمانان د هغو مسلمانانو قیدیانو په عوض کې کفارو ته ورکول صحیح نه دي کوم چې د هغو په قبضه کې دي: ځکه چې په دې کې هېڅ فایده نسته چې یو مسلمان د بل مسلمان په بدله کې آزاد کړي سي. لېکن که نوی مسلمان قیدي په خپله دغه بدلون او تبادله ته تیار وي او هغه ته دا باور او اطمینان چې دویم ځل به د کفر و طرف ته نه ځي، نو بیا په دې تبادله کې هېڅ حرج او پروانسته.

کافر قیدیان دا احسان په توګه آزادول (حکم او اختلاف)

قال: وَلَا يَجُوزُ التَّنُّ عَلَيْهِمْ أَيْ عَلَى الْأَسَارَى فرمایي: او پر هغوی یعنې پر قیدیانو احسان کول جائز نه دي خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ په خلاف د امام شافعي رَحْمَهُ اللهُ فَإِنَّهُ يَقُولُ^①: مَنْ رَسُلُ اللَّهِ ﷺ عَلَى بَعْضِ الْأَسَارَى يَوْمَ بَدْرٍ هغه فرمایي: چې نبی کریم ﷺ د بدر په ورځ پر یو څو قیدیانو احسان وکړي وَلَنَا: قَوْلُهُ تَعَالَى: فَاقْتُلُوا النَّبِيِّينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ [التوبة: ۵] او زموږ دلیل د الله تعالی د فرمان: اَيِّ مُؤْمِنَانَا! مُشْرِكَانِ قَتَلَ كَرِيءٍ! چیرې چې هم تاسې هغوی پیدا کړئ! وَلَئِنَّ بِالْأَنْسِ وَالْقَسْرِ بَيِّنٌ حَقُّ الْإِسْتِزْقَاقِ فِيهِ او ځکه چې د قید او جبر په ذریعه په هغه کې د غلام جوړولو حق ثابتیږي فَذَلِكَ يَجُوزُ اسْقَاطُهُ بِغَيْرِ مَنَفْعَةٍ وَعَوَضٍ لهذا له څه منفعت او عوض څخه بغیر به د هغه ساقطول جائز نه وي وَمَا رَوَاهُ مُسْنُوهُ بَيِّنًا تَلَوْنَا او د امام شافعي رَحْمَهُ اللهُ روایت کړې سوی حدیث په هغه آیت سره

① تخریج: أخرجه البخاری فی کتاب فرض الخمس، باب: ۱۹، رقم الحديث: ۳۱۴۴.

منسوخ دی کوم چي موبړ تلاوت کړی وَإِذَا أَرَادَ الْإِمَامُ الْعَوْدَ وَمَعَهُ مَوَاشٍ فَلَمْ يَقْدِرْ عَلَى نَقْلِهَا إِلَى دَارِ الْإِسْلَامِ او کله چي امام دار الاسلام ته ا د واپس راتللو اراده وکړي او د هغه سره خارویان اهم اوي لېکن امام دار الاسلام ته د هغوی پر نقلولو قدرت پیدانه کړي ذَهَبُهَا وَحَرَمُهَا نو امام دي هغوی ذبح کړي او ایيا ادي هغوی وسوځوي وَلَا يَغْفَرُهَا وَلَا يَتْرُكُهَا او د هغوی پښې دي نه پرېکوي ایښي نه دي یې زخمي کوي او نه دي یې ژوندي پرېږدي. وَقَالَ: السَّافِرُ: يَتْرُكُهَا او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمایي: چي هغوی دي ژوندي پرېږدي لَأَنَّهُ الظَّالِمُ: نَهَى ^۹ عَنْ ذَبْحِ الشَّاةِ إِلَّا لِبَاكِلَةٍ ځکه چي نبی کریم ﷺ له خوړلو څخه بغیر د بل مقصد لپاره د پسه له ذبح کولو څخه منع کړې ده وَلَنَا أَنْ ذَبَحَ الْحَيَّوَانِ يَجُوزُ لِعَرَضٍ صَحِيحٍ زموږ دلیل دای: چي د صحیح مقصد لپاره د حیوان ذبح کول جائز دي وَلَا غَرَضٌ أَصَحُّ مِنْ كَسْرِ شَوْكَةِ الْأَعْدَاءِ او د دښمن د شان و شوکت له ختمولو څخه ابل ازیاات صحیح مقصد نسته ثُمَّ يُحْرِقُ بِالنَّارِ بیا دي هغه په اور سره وسوځول سي لِيَنْقُطَ مَنْفَعَتُهُ عَنِ الْكُفَّارِ د دې لپاره چي د هغه منفعت له کفارو څخه قطع او ختم اسي فَصَارَ كَتْرُيبُ الْبُتِّيَانِ نو داسي سولکه د عمارتونو او دانیو او یجاړول بِخِلَافِ التَّخْرِيقِ قَبْلَ الذَّبْحِ په خلاف تر ذبح مخکي د سوځولو لَأَنَّهُ مِنْهُوَ عَنْهُ ځکه چي له هغه څخه منع سوې ده وَبِخِلَافِ الْعَقْرِ او په خلاف د پښې پرېکولو او زخمي کولو لَأَنَّهُ مُثَلَّةٌ ځکه چي دامثله کول دي وَتُحْرِقُ الْأَسْلِحَةُ أَيْضًا او اد دښمن اوسلې به هم سوځول کيږي وَمَا لَا يَخْتَرِقُ مِنْهَا يُدْفَنُ فِي مَوْضِعٍ لَا يَقِفُ عَلَيْهِ الْكُفَّارُ او کومه وسله چي نه سوځل کيږي نو هغه دي په داسي ځای کي ښخه کړی سي چي کفار په هغه خبرېلای نه سي إِبْطَالًا لِلْمَنْفَعَةِ عَلَيْهِمْ د دې لپاره چي پر دوی باندي اد هغه وسلې ا منفعت باطل کړی سي او د کفارو له نفع او فایدې څخه ووځي ا.

اللفات: ﴿مَنْ﴾ د نصر ماضي ده: احسان کول، ښه کول، ﴿قَسَرَ﴾ جبر، غلبه، سختي کول.

﴿مَوَاشٍ﴾ جمع د مَاشِيَّةٌ ده: خارویان لکه اوبښ، غویي، غوا او داسي نور، ﴿لَا يَغْفَرُهَا﴾ د ضرب له باب څخه د نفی صیغه ده: داوبښ یوه پښه پرېکول، دلته یې مطلب دای چي د خاروي پښه پرېکول سي یا زخمي کړی سي او همدغسي زخمي پرېښوول سي، صاحب د معجم الوسيط د عقر تعریف داسي کړی دی: "عَقَرَ

۹ تخریج: اخرجه ابن أبی شیبة فی معنیه.

الْبُعَيْرُ: قَطَعَ إِخْدَى قَوَائِمُهُ لِيَسْقُطَ وَيَمْتَكِنَ مِنْ ذَبْحِهِ" او صاحب دمصبح وايي: "عَقَرَ الْبُعَيْرَ بِالسَّيْفِ عَقْرًا ضَرْبَ قَوَائِمِهِ بِهِ، لَا يَظْلُقُ الْعَقْرُ فِي غَيْرِ الْقَوَائِمِ"، ﴿شاة﴾ پسه. بزه او داسي نورو ټولو ته وايي. ﴿تخريب﴾ د تفعليل مصدر دی: خرابول، ويجارول، بريادول، ﴿بنیان﴾ عمارت، وداني.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې د اُساری او قیدیانو په هکله چې مخکي امام ته کوم درې اختیارات ورکول سوه په هغوی کي پریوه اختیار عمل کول ضروري دي او زموږ په نېز په هغوی کي یو اختیار نه نافذول بلکي مفت او بېله عوضه د دغه قیدیانو په آزادولو سره پر دوی احسان کول جائز نه دي، لېکن د شوافعو په نېز د دوی مفت آزادول جائز دي.

دلیل: د شوافعو دلیل دا دی چې نبی کریم ﷺ د جنگ بدر پر موقع ځيني قیدیان مفت آزاد کړل چې په هغوی کي د "ابو عزه جحمي" په نامه شاعر هم وو. لهدا د نبی ﷺ دا عمل د دې خبري دلیل دی چې اُساری مفت پرېښوول کېدای سي.

زموږ دلیل: دا دی چې په دې آیت "أَقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ" کي علی الإطلاق د کفارو او مشرکینو د قتل کولو حکم سوی دی، او بل دا چې په قید او غلبه سره په دغه قیدیانو کي د استرقاق او غلام جوړولو حق ثابت سو، لهدا مفت او بېله عوضه د دې حق ساقطول صحیح نه دي. او د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ روایت کړی سوی حدیث د "أَقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ... إلخ" په وجه منسوخ دي. ځکه چې دا د "سورة البراءة" آیت دی او "سورة البراءة" وروسته نازل سوی دی. لهدا دغه آیت د مذکوره حدیث لپاره ناسخ دی.

وإذا أراد الإمام إلخ: مسئله دا ده چې کله امام او مجاهدین د یو ښار یا قلعي تر فتح کولو وروسته واپس دار الاسلام ته تلل وغواړي او د هغو سره د دار الحرب څارویان او حیوانات هم وي لېکن د هغوی بېول مشکل وي نو زموږ په نېز امام ته پکار دي چې هغه څارویان د کفارو د منفعت لپاره نه پرېږدي، بلکي هغه دي ذبح کړي او تر ذبح کولو وروسته دي یې وسوځي. لېکن د هغوی پښې دي نه پرېږدي او نه دي هغوی ژوندي پرېږدي، او د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نېز به دغه څارویان ژوندي پرېښوول کېږي.

دلیل: د امام شافعي دلیل دا دی چې په حدیث کي له خوړلو څخه بغیر د بل مقصد لپاره د پسه له ذبح کولو څخه منع سوې دي، لهدا د سوځولو په نیت سره د څارویانو ذبح کول صحیح نه دي.

زموږ دلیل: دا دی چې د صحیح مقصد لپاره د څارویانو ذبح کول جائز دي، او دا معلومه خبره ده چې د ښمن د شان و شوکت د ختمولو او په غضب او غم کي د هغوی له مبتلا کولو څخه زیات صحیح

بل هيڅ مقصد کېدای نه سي. او څرنګه چي د سوځولو په ذريعه به له دغه څارويانو څخه د کفارو منفعت ختم سي او هغه به د دوی په هيڅ کار نه راځي، نو ځکه به دا عمل مفيد وي. لکه څرنګه چي د عمارتونو او ودانيو د ويجاړولو په صورت کي هر شی ويجاړول کيږي او هيڅ د کار او نفع شی نه پرېښوول کيږي. لېکن تر ذبح مخکي د څارويانو سوځول جائز نه دي او نه يې پېښې پرېکول جائز دي. ځکه چي له تعذيب بالنار او مثله کولو څخه منع سوې ده.

وتحرى الخ: فرمايي چي اسلحه (وسله) په اور سوځل او د کافرانو د اسلحې پېپو ته اور اچول هم جائز دي. او د کومي اسلحې سوځول چي ممکن نه وي، نو هغه دي په يو پټ ځای کي پټه کړل سي چي هيڅوک په خبر نه سي او په هره توګه د کفارو له منفعت څخه ووځي.

غنيمت به کله به مجاهدينو کي تقسيمول کيږي؟

وَلَا يُقَسِّمُ غَنِيمَةً فِي دَارِ الْحَرْبِ حَتَّى يُخْرِجَهَا إِلَى دَارِ الْإِسْلَامِ او امام دي په دار الحرب کي د غنيمت مال نه تقسيموي تر دې چي هغه دار الاسلام ته راوړي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لَا بَأْسَ بِذَلِكَ او امام شافعي رَحِمَهُ الله فرمايي: چي په دې کي څه حرج نسته وَأَصْلُهُ: أَنَّ الْمِلْكَ لِلْغَانِمِينَ لَا يَثْبُتُ قَبْلَ الْإِخْرَاجِ بِدَارِ الْإِسْلَامِ عِنْدَنَا او د دې أصل [قاعده] داده: چي زموږ په نېز په دار الاسلام کي تر اِحراز مخکي د غانمينو امجاهدينو لپاره ملکيت نه ثابتيږي وَعِنْدَهُ يَثْبُتُ او د امام شافعي رَحِمَهُ الله په نېز ثابتيږي وَيَتَنَبَّي عَلَى هَذَا الْأَصْلِ عِدَّةٌ مِنَ الْمَسَائِلِ ذَكَرْنَاهَا فِي كِفَايَةِ الْمُتَتَهِّينِ او پر دې أصل ډيري مسئلې مبني دي کوم چي موږ په كفاية المتتهين کي ذکر کړي دي لَهُ: أَنَّ سَبَبَ الْمِلْكِ الْاِسْتِيلَاءُ إِذَا وَرَدَ عَلَى مَالٍ مُبَاحٍ د امام شافعي رَحِمَهُ الله دليل دادی: چي د ملکيت سبب قبضه ده کله چي هغه پر مباح اروا مال باندي واقع سي ايمني کله چي پر مباح مال قبضه واقع سي نو هغه قبضه د ملکيت سبب ګرځي ا كفاي القيوود لکه د ښکار په څارويو کي اچي په قبضه کولو سره ملکيت ثابتيږي وَلَا مَعْنَى لِلْاِسْتِيلَاءِ سِوَى بُشَاتِ الْيَدِ او ديد اقبضې له ثابتېدلو څخه بغير استيلاء لره هيڅ معنى نسته وَقَدْ تَحَقَّقَ او دا استيلاء ثابته سوه وَلَنَا أَنَّهُ الظَّاهِرُ: نَهَى^① عَنْ بَيْعِ الْغَنِيمَةِ فِي دَارِ الْحَرْبِ زموږ دليل دادی: چي نبي

۱. په دار الحرب کي د غنیمت له بیع اخرخولوا شخه منع کړې ده وَالْخِلَافُ ثَابِتٌ فِيهِ او په دې
 کي اختلاف ثابت دی وَالْقِسْمَةُ بَيْنَهُ مَعْنَى او تقسیمول هم د معنی په اعتبار سره بیع ده فَقَدْ خُلِ
تَحْتَهُ لهذا تقسیم به تر بیع لاندي داخلیري مطلب دا چي تقسیم به هم په حکم کي د بیع په څیر وي ا
وَأَنَّ الْاِسْتِيلَاءَ اثْبَاتُ الْيَدِ الْحَافِظَةِ وَالنَّاقِلَةِ او حکه چي استیلاء د حفاظت کونکي قبضې او د
 منتقل کونکي قبضې ثابتول دي وَالثَّانِ مُنْعَدٌّ او ادلته دویم شی ایښي د ید ناقله اثبات انسته
لِقُدْرَتِهِمْ عَلَى الْاِسْتِنْفَادِ حکه چي کفار په دار الحرب کي له مسلمانانو شخه د مال پر خلاصولو او واپس
 اخیستلو قدرت لري وَوُجُودُهُ ظَاهِرًا او د دې وجود او ثبوت اښکاره دی ثُمَّ قِيلَ: مَوْضِعُ الْخِلَافِ
تَرْتَّبُ الْأَحْكَامَ عَلَى الْقِسْمَةِ إِذَا قَسَمَ الْإِمَامُ لَا عَن اجْتِهَادٍ بَلْ سَوِي دِي: چي اختلاف اد غنیمت ا
 پر تقسیم باندي د احکامو په مبني کېدلو کي دی. کله چي امام له اجتهاد شخه بغیر مال تقسیم
 کړی وي إِنَّ حُكْمَ الْمِلِكِ لَا يَثْبُتُ بِدُونِهِ حکه چي د ملکیت حکم له ملکیت شخه بغیر نه ثابتیري
وَقِيلَ: الْكَرَاهَةُ هِيَ كَرَاهَةُ تَنْزِيهِ عِنْدَ مُحَبِّدٍ او ویل سوي دي: چي د امام محمد رَحْمَةُ الله په نېز
 کراهت "کراهت تنزیهي" دی فَإِنَّهُ قَالَ: "عَلَى قَوْلِ ابْنِ حَنِيفَةَ وَأَبِي يُوسُفَ لَا تَجُوزُ الْقِسْمَةُ فِي دَارِ الْحَرْبِ
حَكَمَ چي هغه په سیر کبیر کي اویلي دي چي: "د شیخینو رَحْمَتُهُمَا الله په قول په دار الحرب کي
 امال غنیمت ا تقسیمول جائز نه دي وَعِنْدَ مُحَبِّدٍ الْأَفْضَلُ أَنْ يُقَسَّمَ فِي دَارِ الْإِسْلَامِ" او د امام محمد
 رَحْمَةُ الله په نېز افضل دا دي چي امام په دار الاسلام کي امال غنیمت ا تقسیم کړي " وَوَجْهُ الْكَرَاهَةِ
أَنَّ دَلِيلَ الْبُطْلَانِ رَاجِعٌ او د کراهت وجه داده چي د باطلېدلو دلیل راجع دی إِلَّا أَنَّهُ تَقَاعَدَ عَنْ سَلْبِ
الْجَوَازِ لېکن دا دلیل د جواز او روایست ا په سلېولو کي مؤثر اغېزمن نه دی فَلَا يَتَقَاعَدُ عَنْ إِبْرَاقِ
الْكَرَاهَةِ خو بیا هم په کراهت پیدا کولو مؤثر دی.

اللغات: ﴿غَانِمِينَ﴾ د سمع له باب شخه جمع اسم فاعل دی، غَنِمَ يَغْنُمُ غُنْمًا: غنیمت حاصلول،
 غنیمت تر لاسه کول، له غَانِمٍ شخه مراد مجاهد او غازي دی، ﴿إِحْرَازَ﴾ محفوظه کول، خوندي
 کول، ذخیره کول، ﴿استیلاء﴾ د استفعال مصدر دی: غلبه کول، قبضه کول، قدرت پیدا کول،

﴿يَد﴾ لاس. مراد ځني قبضه ده. ﴿استنقاذ﴾ داستفال مصدر دی: خلاصول. مراد ځني واپس اخيستل دي. ﴿تَرْتُّب﴾ د تفعل مصدر دی: استقرار کول. ثابتېدل. مرتب کېدل. مبني کېدل. ﴿تَقَاعَد﴾ د تفاعل ماضي ده. لغتپوهانو د دې لفظ څو معناوي کړي دي: اهتمام نه کول (پوره پابندي او کوښښ نه کول)، همت دلاسه ورکول، حق نه اداء کول، اغېز نه کول (نه مؤثر کېدل)، که دلته د "کښېنستلو" معنی ځني واخيستل سي نو هم ورسره لگېدای سي. ﴿ايراث﴾ د افعال مصدر دی: شاته پرېښوول. ايراث الکراهة: مراد ځني د کراهت پيدا کول دي.

تشرېح: د دې عبارت مسئله پر يو اصل او قاعدې باندي متفرع ده، قاعده دا ده چي زموږ په نېز دار الاسلام ته د "مال غنيمت" تر نقل کولو او محفوظه کولو مخکي په هغه کي د مجاهدينو ملکيت نه ثابتېږي لېکن د امام شافعي رَجَه الله په نېز قبل الإحراز هم ملکيت ثابتېږي. نو په دې وجه زموږ په نېز قبل الإحراز والإخراج إلى دار الإسلام (يعني په دار الحرب کي دننه) د مال غنيمت تقسيمول صحيح نه دي او د امام شافعي رَجَه الله په نېز صحيح دي. پر همدغه قاعدې ډيري مسئلې متفرع دي کوم چي په كفاية المنتهي کي ذکر سوي دي او داولي هدايې د "۵۶۸" صفحې په اوله حاشيه کي د دې مثالونه موجود دي.

د امام شافعي دليل: دا دی چي کله پر يو مباح مال د يو مسلمان قبضه راسي نو قابض د هغه مال مالک جوړېږي او دا قبضه د هغه په حق کي د ملکيت سبب گرځي. او داستيلاء مطلب دا دی چي پر هغه مال قبضه ثابته سي. او څرنگه چي د غنيمت پر مال هم د مجاهدينو قبضه راځي لهذا مجاهدين به هم د هغه مالکان جوړېږي او په دار الحرب کي به دننه د دوی په مينځ کي مال غنيمت تقسيمېږي.

زموږ دليل: دا دی چي نبي کریم ﷺ په دار الحرب کي د مال غنيمت له بيع څخه منع کړې ده او په

بيع کي هم د امام شافعي رَجَه الله اختلاف دی، او څرنگه چي تقسيم هم د معنی په اعتبار سره د بيع په څير دی ځکه چي په تقسيم کي د بيع په څير مبادلې کيږي. لهذا تقسيم به په بيع کي داخل وي او د بيع په څير به وي، او څرنگه چي بيع ممنوع نه ده، نو تقسيم به هم ممنوع وي.

عقلي دليل دا دی چي داستيلاء مطلب دی "د حفاظت قبضه" او "له يوه سړي څخه د بل سړي و طرف ته د منتقل کولو د قبضي اثبات". لېکن دلته د انتقال والا قبضه معدومه ده، ځکه چي په دار الحرب کي دننه کفارو ته د دې قدرت سته چي هغوی د مسلمانانو سره مقابله وکړي او مال واپس ځني واخلي، لهذا ظاهر ا به هلته کفارو ته قوت حاصل وي نو ځکه به دا صورت (يعني د انتقال والا

قبضه) معدومه وي او په استيلاء سره به فقط "يد حافظه" ثابتېږي او "يد حافظه" د ملکیت سبب نه دی. او تر ملکیت ثابتېدلو مخکې د غنیمت مال تقسیمول صحیح نه دي.

ثم قيل الخ: فرمايي چي د ځيني فقهاؤ رايه دا ده چي زموږ او د شوافعو اختلاف تر تقسيم وروسته د انتفاع د جواز او عدم جواز په هکله دی يعني که چيري امام له اجتهاد څخه بغير په مجاهدينو کي د غنیمت مال تقسيم کړي نو زموږ په نېز له هغه څخه د مجاهدينو انتفاع (نفع اخيستل) جائز نه دي. او د شوافعو په نېز جائز دي. ځکه چي د امام شافعي په نېز په دې مال کي د مجاهدينو ملکیت ثابت دی. لېکن زموږ په نېز د هغو ملکیت ثابت نه دی نو ځکه دا تقسيم او انتفاع هم جائز نه ده.

د ځيني حضراتو رايه دا ده چي دا تقسيم مکروه دی او د دې کراهت "کراهت تنزيهي" دی. همدا د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ رايه ده. ځکه چي هغه د شيخينو قول په "لَا يَجُوزُ" سره بيان کړی دی او په خپل نېز يې په دار الاسلام کي تقسيمول افضل گرځولي دي او خلاف الافضل کار کول مکروه دي. او د کراهت دليل دا دی چي د استيلاء او قبضې دغه پوره کېدلو په وجه د تقسيم د باطلېدلو دليل راجح دی. لېکن څرنگه چي دا دليل د جواز په ثابتولو او ختمولو کي مؤثر نه دی. ځکه چي د شوافعو په نېز تقسيم جائز دی او زموږ په نېز که څه هم په عامو حالاتو کي تقسيم جائز نه دي خو که چيري غازيانو ته د سپارلۍ يا د جامو (کاليو) يا د غلې ضرورت وي نو قبل الإحراز زموږ په نېز هم تقسيم جائز دی لهدا د عدم جواز د تقسيم دليل ډېر مضبوط او مؤکد نه دی. لېکن بيا هم د کراهت پيدا کولو لپاره کافي دی.

په "مال غنیمت" کي د مقاتلينو او معاونينو مساوات

قَالَ: وَالزُّدَّةُ وَالْبَقَاتِلُ فِي الْعُسْكَرِ سَوَاءٌ فرمايي: چي په لښکر کي مدد کونکی او جنگ کونکی دواړه برابر دي لَاسْتَوَاءُ فِي السَّبَبِ ځکه چي دوی ټوله په سبب کي سره برابر دي وَهُوَ الْبَجَاوَزَةُ أَوْ شُهُودُ الْوُقْعَةِ او هغه د جنگ اجهدا په نيت سره تلل يا جنگ ته حاضرېدل دي عَلَى مَا عُرِفَ لَكَ څرنگه چي معلوم سوي دي وَكَذَلِكَ إِذَا لَمْ يُقَاتِلْ لِبَرَضٍ أَوْ غَيْرِهِ او همدارنگه که د مرض يا بل عارض په وجه يو مجاهد جنگ نه وکړی سي انو د هغه هم دغه حکم دی اِلَا ذَكَرْنَا د هغه دليل په وجه کوم چي موږ ذکر کړی فَإِذَا لِحَقَّهُمُ الْمَدَدُ فِي دَارِ الْحَرْبِ قَبْلُ أَنْ يُخْرَجُوا الْغَنِيمَةَ إِلَى دَارِ الْإِسْلَامِ او کله چي د مجاهدينو سره په دار الحرب کي يو څو معاونين يو ځای سي مخکي تر دې چي مجاهدين د غنیمت مال له دار الاسلام څخه وباسي شَارَكُوهُمْ فِيهَا نو دا معاونين به د هغوی سره د غنیمت په

مال کي شريک کيږي خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ بَعْدَ انْقِضَاءِ الْقِتَالِ لڳن اد جنگ تر ختمېدلو وروسته اد يو ځای کېدلو په صورت اد امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ اختلاف دی وَهُوَ بِنَاءٌ عَلَى مَا مَهَّدْنَا مِنْ الْأَصْلِ او دا اختلاف پر هغه اصل اقاعدې امبني دی کوم چي موږ مخکي بيان کړی وَأَيُّهَا يَنْقُطُ حَقُّ الشَّارِكَةِ عِنْدَنَا بِالْإِحْرَازِ أَوْ بِقِسْمَةِ الْإِمَامِ فِي دَارِ الْحَرْبِ أَوْ بِبَيْعِهِ الْبَغَانِمَ فِيهَا او زموږ په نېز به ① په دار الاسلام کي په احرار سره مشارکت اشراکت ختميږي ② يا په دار الحرب کي د امام په تقسيمولو سره ③ يا په دار الحراب کي د "مال غنيمت" په خرڅولو سره لَأَنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهَا يَتِمُّ الْبَيْتُ حُكْمٌ چي په دوی کي په هريوه سره ملکيت پوره کيږي فَيَنْقُطُ حَقُّ شَرِيكَةِ الْبَدَدِ نو په دوی سره اېه د معاونينو د شرکت حق ختميږي.

اللغات: ﴿ردء﴾ معاون. مرستيال. مددگار. ﴿مجاوزه﴾ د مفاعلي مصدر دی: تلل. سفر کول. ﴿شهود﴾ د سمع مصدر دی. شَهِدَ يَشْهَدُ شَهِودًا: حاضرېدل. موجودېدل. ﴿احراز﴾ د افعال مصدر دی: محفوظه کول. خوندي کول. ذخيره کول (جمع کول). ﴿مهذنا﴾ د تفعيل ماضي ده: بستره هوارول (غوړول). سمول او برابرول. مراد ځني په "ترتيب سره بيانول" دي.

تشریح: په دې عبارت کي دوی مسئلې بيان سوي دي: (۱)... د امام المسلمين سره چي څومره خلک له دار الاسلام څخه د دار الحرب و طرف ته د قتال او جهاد لپاره وځي هغوی ټولو ته مجاهدين ويل کيږي. او د فتح په صورت کي چي د مال غنيمت څومره حاصل مقاتلينو ته ورکول کيږي هغومره به د دوی معاونينو ته هم ورکول کيږي: ځکه چي ټوله د فتح په سبب او د غنيمت د حصول په سبب کي برابر دي. او هغه سبب زموږ په نېز جنگ او قتال ته د امام سره تلل دي او د شوافعو په نېز جنگ او قتال کول دي. لهدا د ټولو په نېز د مقاتل او معاون کار برابر دی لهدا د دوی انعام به هم برابر وي. همدارنگه که په وتونکو خلکو (مجاهدينو) کي يو کس مريض سي يا امام هغه په يو بل کار مصروف کړي چي دهغه په سبب دا کس په جنگ کي شريک نه سي نو دهغه حصه به هم د مقاتلينو سره برابره وي. ځکه چي مريض معذوره (عذر لرونکی) دی او په بل کار مصروفه کس د خپل کار په اعتبار سره مقاتل او مجاهد دی او په خپل محنت او کار کي د مقاتل سره مساوي دي لهدا د منفعت په حصول کي به هم هغه ته برابر حق ورکول کيږي.

(۲)... دويمه مسئله داده که مجاهدين جنگ و گتھي او مال غنيمت را واخلې دار الاسلام ته روان سي لڳن دار الاسلام ته له رسېدلو څخه مخکي په دار الحرب کي دننه د مرستي او کومک په غرض نور

مجاهدين هغوی ته راسي نو دغه مجاهدين به هم په مال غنیمت کي دهغوی سره شریک وي. دا حکم زموږ په نېز دی. او دامام شافعي رَحْمَهُ اللهُ په نېز حکم دادی چي که معاونین د جنگ تر ختمېدلو او د مال غنیمت تر جمع کېدلو وروسته راسي نو په مال غنیمت کي به ددوی حصه نه وي. دا اختلاف په اصل کي پر دې قاعده متفرع دی چي: زموږ په نېز په دریو شیانو سره په مال غنیمت کي شراکت او مشارکت ختمیږي: ① یو دا چي مال غنیمت دار الاسلام ته راوړل سي او هلته جمع کړی سي. ② دویم دا چي امام په دار الحرب کي دننه مال غنیمت تقسیم کړي. ③ درېم دا چي مال غنیمت خرڅ کړی سي. نو په دې دریو کي په هر فعل سره په مال غنیمت کي د مجاهدينو ملکیت پوره کیږي او د معاونینو او لاحقینو د شرکت او حصې امکان ختمیږي. او دامام شافعي رَحْمَهُ اللهُ په نېز تر فتح کولو او د کفارو تر ماتېدلو وروسته په مال غنیمت کي د مجاهدينو حق ثابتیږي او د معاونینو د شرکت امکان ختمیږي. د همدغه قاعدې پر اختلاف د مسائلو اختلاف مېني دی.

په "مال غنیمت" کي د لښکر د دوکاندارانو حصه

قَالَ: وَلَا حَقَّ لِأَهْلِ سُوْقِ الْعُسْكَرِ فِي الْغَنِيْمَةِ إِلَّا أَنْ يُقَاتِلُوا فرمایي: چي په غنیمت کي د لښکر د بازار والا اسوداگرانو اهیڅ حق نسته مگر دا چي هغوی جنگ وکړي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ فِي أَحَدِ قَوْلَيْهِ: يُسَهُمْ لَهُمْ او امام شافعي رَحْمَهُ اللهُ په خپل یوه قول کي فرمایلي دي: چي دوی ته به هم حصه ورکول کیږي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: الْغَنِيْمَةُ ① لَنْ شَهَدَ الْوُقُوعَةَ حَكَمَ نَبِيِّ ﷺ فرمایلي دي: چي غنیمت د هغه کس حق دی کوم چي جنگ ته حاضر سي ایمني په جنگ کي موجود وي وَاللَّيْلَةُ وَجَدَ الْجِهَادَ مَعْنَى يَتَكَثَّرُ السَّوَادُ او حُكْمَ چي ادلښکر د جماعت د ډېرولو په حواله سره اداهل السوق له طرفه اهم معنا جهاد کول موجود سو وَلَكِنَّا: أَنَّهُ لَمْ تُوْجَدْ الْمُجَاوِرَةُ عَلَى قَصْدِ الْقِتَالِ زموږ دلیل دادی: چي ادوی له طرفه د جنگ په نیت سره وتل موجود نه سو فَاَنْعَدَمَ السَّبَبُ الظَّاهِرُ نو ادوی په حق کي اظاهري سبب معدوم سو فَيُعْتَبَرُ السَّبَبُ الْحَقِيقِيُّ لِهَذَا د حقیقي سبب اعتبار به کیږي وَهُوَ الْقِتَالُ او هغه جنگ کول دي فَيُفِيدُ الْإِسْتِحْقَاقَ عَلَى حَسَبِ حَالِهِ فَارِسَاءُ أَوْ رَاجِلًا عِنْدَ الْقِتَالِ نو د جنگ کولو په صورت کي به هغه اسوداگران د خپل حالت مطابق د شهسوار کېدلو یا پیاده کېدلو په اعتبار سره د غنیمت

مستحق وي وَمَا رَوَاهُ مُؤَقَّفٌ عَلَى عُمَرَ رضي الله عنه او د امام شافعي رَجَبَهُ الله روايت كړې سوي حديث پر حضرت عمر موقوف دی أَوْ تَأْوِيلُهُ: أَنْ يَشْهَدَهَا عَلَى قُصْدِ الْقِتَالِ يا دهغه تأويل دادی: چي کوم کس د جنگ کولو په اراده جنگ ته حاضر سي انو هغه ته به غنيمت ورکول کيږي!

اللغات: ﴿سوق﴾ بازار، ﴿يُسَهَّم﴾ د افعال مضارع ده: مجهوله ده: حصه مقرر کول (په مال کي ديو چالپاره حصه ټاکل)، حصه ورکول، ﴿سَوَاد﴾ د دې لفظ ډيري معناوي دي. دلته يې دغه دوي معناوي مراد کېدای سي: ① جماعت، ډله، ويل کيږي: سَوَادُ الْمُسْلِمِينَ: د مسلمانانو جماعت. ② شمېر، تعداد، ﴿فارس﴾ شهسور، شاهسوار (پر آس سپور).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي کوم خلک د لښکر سره د سوداګرۍ او دوکاندارۍ په نيت ولاړ سي (او د ضرورت شيان د ځان سره واخلي او د جنگ په ډګر کي يې پر مجاهدينو خرڅوي) او د دوي مقصد جنگ او قتال نه وي، نو داسي سوداګرانو ته به د غنيمت په مال کي حصه نه ورکول کيږي، ها! که چيري دوي په عملي توګه په قتال کي شرکت وکړي نو بيا به په غنيمت کي حصه ورکول کيږي، دا حکم زموږ په نيز دی، همدا د امام احمد او امام مالک رَجَبَهُ الله قول دی. او دا د امام شافعي رَجَبَهُ الله يو قول هم دی (بنايه)، د امام شافعي رَجَبَهُ الله دويم قول دادی چي دوکاندارانو او سوداګرانو ته به هم په مال غنيمت کي حصه ورکول کيږي، د دې قول دليل دا حديث دی: "کوم کس چي هم د قتال او جنگ په وخت کي حاضر وي، هغه ته دي په مال غنيمت کي حصه ورکول سي"، او سوداګر هم په دغه وخت کي حاضر وي، لهذا هغه ته به هم حصه ورکول کيږي. عقلي دليل دادی چي که څه هم سوداګر په عملي توګه جنگ او قتال کړی نه دي لېکن هلته حاضر وو او دهغه په حاضر والي سره د مسلمانانو په جماعت کي اضافه راغله او په هغه سره د افرادو ډېرښت ثابت سو، او د افرادو په ډېرښت سره پر کافرانو رعب لوېږي، نو د معنی په اعتبار سره هغه هم جهاد کونکی دی، لهذا هغه به هم د غنيمت مستحق وي.

زموږ دليل دادی چي سوداګر د لښکر سره د خرڅلاو او سوداګرۍ په نيت ځي، او دهغه نيت د قتال نه وي، حالانکي د غنيمت ظاهري سبب د قتال په نيت سره وتل دي، لهذا کله چي ظاهري سبب دهغه په حق کي معدوم سو نو اوس د غنيمت د مستحق کېدلو لپاره دهغه په حق کي د حقيقي سبب موجودېدل يعني په عملي توګه قتال کول ضروري دي، او څرنگه دا سبب هم معدوم دی، نو ځکه به هغه د غنيمت مستحق نه وي، ها! کله چي دا سبب موجود سي نو دخپل حالت مطابق به هغه د غنيمت مستحق وي، مثلاً که دهغه سره آس (سپارلي) وي او پر آس د کفارو سره قتال وکړي نو هغه

به د دوو حصو مستحق وي او دوي حصې به ورکول کيږي او که چيري پياده قتال وکړي نو د يوي حصې مستحق به وي.

پاته سو د امام شافعي رَجَبُ اللَّهِ حديث نو هغه مرفوع نه دی، بلکي د حضرت عمر رضي الله عنه قول دی او پر هغه موقوف دی. ياد هغه تاويل دادی چي د "الغنيمة لمن شهد الواقعة" مطلب دادی چي "لمن شهد الواقعة على قصد القتال". والله أعلم بحقيقة الحال

د غنيمت مال دار الاسلام ته د رسولو لپاره غازيانو ته سپارل

وَإِنْ لَمْ تَكُنْ لِلْإِمَامِ حَوْلَةٌ تُحْمِلُ عَلَيْهَا الْقَنَائِمَ أَوْ كَهْدَامَ سِرِهٍ بَارٍ وَرَوْنَكِي سِپارلي نه وي چي پر هغې د غنيمت مالونه بار کړل سي قَسَمَهَا بَيْنَ الْقَانِينِ قِسْمَةً لِّدَارِ نو امام دي هغه غنائم د امانت په توگه په مجاهدينو کي تقسيم کړي لِيَحْمِلُوا إِلَى دَارِ الْإِسْلَامِ چي مجاهدين هغه دار الاسلام ته يووسي ثُمَّ يَرْتَجِعُهَا مِنْهُمْ فَيَقْسِمُهَا بيا دي هغه غنائم له مجاهدينو څخه واپس واخلي او دوی په مينځ کي دي يې تقسيم کړي قَالَ الْعَبْدُ الضَّعِيفُ: هَكَذَا ذِكْرُ فِي الْمُخْتَصَرِ ناتوانه بنده وايي: چي په مختصر القدوري کي همداسي ذکر سوي دي وَلَمْ يَشْطَرِطْ رِضَاهُمْ او امام قدوري ا د مجاهدينو رضامندي شرط کړي نه ده وَهُوَ رَوَايَةُ السَّيَرِ الْكَبِيرِ او همدا د سير کبير روايت دی وَالْجُنْدِيُّ فِي هَذَا: أَنَّ الْإِمَامَ إِذَا وَجَدَ فِي الْبُغْتِ حَوْلَةً د دې مسئلې حاصل دادی: چي که امام په غنيمت کي د بار وړولو سپارلي پيدا کړي يُحْمِلُ الْقَنَائِمَ عَلَيْهَا نو غنائم دي پر هغې بار کړي لَأَنَّ الْحَوْلَةَ وَالْحَمُولَ مَالُهُمْ ځکه چي سپارلي او پر هغې بار کړی سوی مال ټوله د مجاهدينو دی وَكَذَا إِذَا كَانَ فِي بَيْتِ الْمَالِ فَضْلُ حَوْلَةٍ او همدارنگه که په بيت المال کي اضافي سپارلياني وي أَوْ لِبَعْضِهِمْ او که چيري د مجاهدينو سره يا په دوی کي د يوه سره سپارلي وي لَا يُجْبِرُهُمْ فِي رَوَايَةِ السَّيَرِ الصَّغِيرِ نو د سير صغير دروايت مطابق امام هغوی نه سي مجبوره کولای لَأَنَّهُ ابْتِدَاءٌ إِجَارَةٌ ځکه چي دا ابتداء اجاره ده وَصَارَ كَمَا إِذَا نَفَقَتْ دَابَّتُهُ فِي مَفَازَةٍ نو داسي سولکه په بيابان ادبست ا کي چي د يو چا سپارلي هلاکه سي وَمَعَ رَفِيقِهِ فَضْلُ حَوْلَةٍ او د هغه د ملگري سره اضافي سپارلي وي أَوْ هُوَ خِطْلٌ ملگری پر دې نه سي مجبوره کولای

چي هغه دده سامان پر خپله اضافي سپارلي باندې بار کړي. وَيُجِبُهُمْ فِي رِوَايَةِ السَّيِّدِ الْكَبِيرِ او د سیر کبیر د روایت مطابق امام هغوی سپارلي لرونکي مجاهدين امجبوره کولای سي لِأَنَّهُ دَفَعَ الضَّرَرَ الْعَامَ بِتَخْلِيلِ ضَرَرٍ خَاصٍ ځکه چي دا د خاص ضرر په پورته کولو ازغملو اسره د عام ضرر لیري کول دي.

اللغات: ﴿حمله﴾ بار وړونکی څاروی، بار وړونکې سپارلي (سورلي)، **﴿مغازة﴾** بیایان، دښت، نا

آباده علاقه، **﴿تحمیل﴾** د تفعلیل مصدر دی، متعدي باب دی: پورته کول.

تشریح: مسئله: داده که دامام سره د غنیمت په مالونو کي داسي څارویان (سپارلياني) نه وي چي

پر هغوی له دار الحراب څخه دار الاسلام ته د غنیمت مالونه یووسي، نو امام ته پکار دي چي د امانت او ودیعت په توگه د غنیمت مالونه په مجاهدينو کي تقسیم کړي چي مجاهدين هغه دار الاسلام ته ورسوي او بیا دي یې هلته واپس ځني واخلي او د خپل حالت مطابق دي هر مجاهد ته خپله حصه ورکړي. صاحب د هدایې فرمایي چي مجاهدينو ته د امانت په توگه د مال ورکولو په هکله په قدوري کي د مجاهدينو رضامندی شرط نه دي لگول سوی، او په سیر کبیر کي هم دغه شرط نه دي ذکر سوی.

صاحب د کتاب فرمایي چي د دې خلاصه داده چي که په غنیمت کي د بار وړلو سپارلی (سپارلياني) موجوده وي نو امام دي د غنیمت مالونه هم پر هغوی بار کړي. یا که چیري په بیت المال کي اضافي سپارلی وي نو هغه دي را واغوري او پر هغوی دي غنائم بار کړي، ځکه چي بیت المال هم د مسلمانانو مال دی. لهدا د مسلمانانو په کار کي د هغه استعمالول صحیح او جائز دي. او که چیري د مجاهدينو سره سپارلی وي یا د یو مجاهد سره سپارلي وي، نو دامام لپاره دا جائز نه دي چي هغه د بار پر وړلو مجبوره کړي. دا د سیر صغیر روایت دی. د جبر د نه جائز کېدلو وجه داده چي دا صورت ابتداء د اجارې په څیر دی او په اجاره کي رضا او اجازه شرط ده، د دې مثال داسي دی لکه په دښت کي چي د یو چا سپارلي هلاکه سي او د هغه د ملگري سره سپارلي وي نو هغه خپل ملگري پر دې نه سي مجبوره کولای چي سپارلي ځني واخلي او خپل سامان پر بار کړي، ها! که چیري د هغه ملگري رضي سي نو بیایې ځني اخیستلای سي. لېکن د سیر کبیر په روایت کي ذکر سوي دي چي امام د سپارلی له خاوند څخه د بار وړلو لپاره سپارلي اخیستلای سي او په دې هکله هغه مجبوره کولای سي، ځکه چي په دې صورت کي د ضرر خاص په زغملو سره د ضرر عام لیري کول دي (یعني د سپارلی په اخیستلو او د هغه مجاهد په مجبوره کولو سره له عامو مجاهدينو څخه ضرر لیري کيږي)، او د ضرر عام دلیري کولو لپاره ضرر خاص زغمل کېدای سي.

تر تقسيم مخكي د غنيمت مال خر خول

وَلَا يَجُوزُ يَتِمُّ الْغَنَائِمُ قَهْلَ الْقِسْمَةِ فِي دَارِ الْحَرْبِ او تر تقسيم مخكي په دار الحرب كي غنائم اد غنيمت مالونه اخر خول جائز نه دي لِأَنَّهُ لَا مِلْكَ قَبْلَهَا حُكْمٌ چي تر تقسيم مخكي ملكيت نه ثابتيري وَفِيهِ خِلَافُ الشَّافِعِيِّ او په دې كي د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ اخْتِلَافٌ دى وَقَدْ بَيَّنَّا الْأَصْلَ او موږ امخكي ا قاعده بيان كړه وَمَنْ مَاتَ مِنَ الْغَانِمِينَ فِي دَارِ الْحَرْبِ او له مجاهدينو څخه چي كوم كس په دار الحرب كي مړ سي فَلَا حَقَّ لَهُ فِي الْغَنِيمَةِ نو په غنيمت كي به دهغه لپاره حق نه وي وَمَنْ مَاتَ مِنْهُمْ بَعْدَ إِخْرَاجِهَا إِلَى دَارِ الْإِسْلَامِ او له مجاهدينو څخه چي كوم كس دار الاسلام ته د غنائمو تر نقل كېدلو وروسته مړ سي فَنَصِيبُهُ لَوَرَثَتِهِ نو دهغه حصه به دهغه د وارثانو لپاره وي لِأَنَّ الْإِرْثَ يَجْرِي فِي الْمِلْكِ حُكْمٌ چي وراثت په ملكيت كي جاري كيږي وَلَا مِلْكَ قَبْلَ الْإِخْرَاجِ او تر اِخراز مخكي ملكيت نه ثابتيري وَإِنَّمَا الْمِلْكُ بَعْدَهُ ابلكي ا ملكيت تر اِخراز وروسته ثابتيري وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: مَنْ مَاتَ مِنْهُمْ بَعْدَ اسْتِقْرَارِ الْهَزِيمَةِ او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي كوم مجاهد د شكست تر ثابتېدلو او يقيني كېدلو وروسته مړ سي يُورَثُ نَصِيبُهُ نو دهغه حصه به ميراث جوړيږي او وارثانو ته به ور كول كيږي ا لِقِيَامِ الْمِلْكِ فِيهِ عِنْدَهُ حُكْمٌ چي د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نېز په هغه كي ا د مړه سوي مجاهد ا ملكيت ثابتيري وَقَدْ بَيَّنَّا ا او امخكي ا موږ د دې بيان وكړى.

اللفات: ﴿اخراج﴾ د افعال مصدر دى: ايستل، باسل، ﴿نصيب﴾ حصه، برخه، ﴿اخراج﴾ د افعال مصدر دى: محفوظه كول، ذخيره كول (دلته ځني مراد دار الاسلام ته د غنائمو وړل او هلته جمع كول دي)، ﴿استقرار﴾ د استفعال مصدر دى: ثابتيدل، ﴿هزيمة﴾ شكست، ماته (ماتي)،
تشریح: **صورت د مسئلې:** دا دى چي تر خوا امام المسلمين په دار الحرب كي غنائم (د غنيمت مالونه) تقسيم نه كړي تر هغه وخته پوري غنائم خر خول صحيح نه دي، حُكْمٌ چي زموږ په نېز تر تقسيم مخكي په هغه كي ملكيت نه ثابتيري او له ملكيت څخه بغير بيع صحيح نه ده.
 لېكن د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نېز تر تقسيم مخكي د غنائمو خر خول جائز دي، حُكْمٌ چي دهغه په نېز په استيلاء سره ملكيت پوره كيږي.

که چیري په دار الحرب کي تر تقسیم مخکي یو مجاهد مړ سي نو له غنیمت څخه د هغه حق ختمیږي، لېکن که دار الاسلام ته د غنائمو تر نقل کېدلو وروسته یو مجاهد مړ سي نو هغه د غنیمت حقداره گرځي او د هغه حصه به د هغه وارثانو ته ورکول کیږي. ځکه چي د احراز په وجه په غنیمت کي د مړه سوي مجاهد حق او حصه ثابتې سوه او د هغه ملکیت مؤکد او مضبوط سو. او ملکیت د استحقاق (حقداره کېدلو) سبب دی، لېکن په اول صورت کي يعني د قبل الإحراز په صورت کي ملکیت نه ثابتیږي، نو ځکه موږ په هغه صورت کي مړ سوي مجاهد د غنیمت مستحق شمارلی نه دی. لېکن د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ په نېز که په داسي وخت کي یو مجاهد مړ سي چي د کافرانو شکست او ماته خورل یقیني سي، نو هغه ته به حصه ورکول کیږي. ځکه چي د هغه په نېز د شکست تر ثابتېدلو او مؤکد کېدلو وروسته ملکیت ثابتیږي، او مخکي د هغه اصل بیان سو.

په دار الحرب کي (د کفارو) وابنه او د خوراک شيان استعمالول

قَالَ: وَلَا بَأْسَ بِأَنْ يَغْلِفَ الْعُسْكَرُ فِي دَارِ الْحَرْبِ وَيَأْكُلُوا مِمَّا وَجَدُوهُ مِنَ الطَّعَامِ فَرَمَائِي: او په دې کي هيڅ حرج نسته چي د لښکر والا امجاهدین اڅارویو ته وابنه ورکړي او کوم خوراک چي پیدا کړي هغه وخوري قَالَ الْعَبْدُ الضَّعِيفُ: أُرْسِلَ وَلَمْ يَقْبِذْهُ بِالْحَاجَةِ. ناتوانه بنده وایي: چي امام قدوري رَحْمَةُ اللهِ دا احکم مطلق بیان کړی دی او په حاجت سره یې مقید کړی نه دی وَقَدْ شَرَطَهَا فِي رِوَايَةٍ وَلَمْ يَشْتَرِطَهَا فِي أُخْرَى احوال دا چي امام محمد رَحْمَةُ اللهِ ادسیر صغیرا په روایت کي حاجت شرط کړی دی لېکن دسیر کبیرا په روایت کي یې حاجت نه دي شرط کړی وَجْهُ الْأَوَّلِ: أَنَّهُ مُشْتَرِكٌ بَيْنَ الْغَانِمِينَ داول روایت دلیل دا دی: چي هغه مال د مجاهدینو په مینځ کي مشترک دی فَلَا يُبَاحُ إِلَّا تَتَفَاعُلُ بِهِ إِلَّا لِحَاجَةٍ لهذا بېله ضرورت به له هغه څخه نفع اخیستل روانه وي کَمَا فِي الثِّيَابِ وَالذَّوَابِ لکه په جامو او سپارلیو کي اچي هم دغه حکم دی وَجْهُ الْأُخْرَى: قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: فِي طَعَامٍ خَيْرٌ: کُتُوبًا وَأَعْلَفُوهَا وَلَا تَحْبِلُوهَا ددویم روایت دلیل د خبیر د خوراک په باره کي د نبی کریم ﷺ د فرمان دی: تَاسِي هُفْه و خورئ! او څارویو ته یې هم ورکړي لېکن ا هغه مه باروئ! ایعني د ځان سره یې مه وېږئ! ا وَلَئِنْ لُكُمُ يُدَارُ عَلٰی دِلِيلِ الْحَاجَةِ او ځکه چي د حکم مدار د حاجت پر دلیل دی وَهُوَ كُونُهُ فِي دَارِ

الْحَرْبِ او هغه په دار الحرب کي د غازي کېدل موجودېدل دي لِأَنَّ الْغَازِيَ لَا يَسْتَصْحِبُ قُوَّتَ نَفْسِهِ
وَعَلَفَ ظَهْرَهُ مُدَّةَ مُقَامِهِ فِيهَا حُكْمٌ چي غازي په دار الحرب کي د پاتېدلو د مودت په اندازه د ځان
سره خپله خوراکه او د حیوان خوراکه وړلای نه سي وَالْبَيْزَةُ مُنْقَطَعَةٌ او اهله اغله اتر لاسه کول
ناشوني دي ا مطلب دا چي له دار الاسلام څخه هلته د غلې رسېدل ناممکن دي ا قَبَّتِي عَلَى أَضَلِّ الْإِبَاحَةِ لِلْحَاجَةِ
لهذا د حاجت پر بناء دا حکم پر اباحت پاته سو بِخِلَافِ السِّلَاحِ په خلاف د وسلې لِأَنَّهُ يَسْتَصْحِبُهُ
حُكْمٌ چي غازي هغه د خپل ځان سره وړي فَاَنْعَدَمَ دَلِيلُ الْحَاجَةِ لهذا د حاجت دليل معدوم سو
وَقَدْ تُسَلِّ إِلَيْهِ الْحَاجَةُ او کله وسلې ته هم ضرورت پېښېږي فَتُغْتَبَرُ حَقِيقَتُهَا نو اهله ا به د
حقيقي حاجت اعتبار کيږي فَيَسْتَعْمَلُهُ ثُمَّ يَرُدُّهُ فِي الْبُغْمِ إِذَا اسْتَعْنَى عَنْهُ نو غازي به اد غيبت
وسله استعمالوي او کله چي له هغه څخه مستغني سي نو په غيبت کي به يې ږدي وَالِدَابَّةُ مِثْلُ
السِّلَاحِ او څاروی د وسلې په څير دی ايمني د سپارلی حکم د وسلې د حکم په څير دی وَالطَّعَامُ كَالْخَبْزِ
وَاللَّحْمِ وَمَا يُسْتَعْمَلُ فِيهِ كَالسَّنَنِ وَالزَّيْتِ او طعام ايمني له طعام څخه مراد ا ږوې، غوښي او هغه څه دي
کوم چي په غوښو او کتنګ کي استعمالېږي لکه غوړي او تېل.

اللغات: ﴿عَلَفَ﴾ د ضرب مضارع ده: څارويانو ته خوراکه ورکول، وابنه ورکول، ﴿دَوَابٌّ﴾ جمع د
دَابَّةٌ ده: څاروی، سپارلی، ﴿يُدَارُ﴾ د نصر مضارع مجهوله ده: مدار کېدل، ﴿لَا يَسْتَصْحِبُ﴾ د
استفعال له باب څخه د نفي صيغه ده: د ځان ملګری کول، د ځان سره وړل، ﴿مَيْزَةٌ﴾ غله، ﴿سَنَ﴾
غوړي، ﴿زَيْتٌ﴾ د زيتون تېل، مراد ځني مطلق تېل او روغن دي (کوم چي له تخمونو او مغزياتو
څخه راوځي).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي که مجاهدين په دار الحرب کي يو ښار فتح کړي نو هلته د
اوسېدلو په وخت کي خپلو څارويانو ته (د کفارو) وابنه ورکولای سي او په خپله هم (د کفارو)
مطعموات (د خوراک شيان) او داسي نور څه استعمالولای سي، او دا حکم په قدوري کي مطلق دی
يعني په حاجت او ضرورت سره مقيد نه دی، لېکن امام محمد رَحِمَهُ اللهُ په سير صغير کي د ضرورت
پر بناء د دې اجازه ورکړې ده لېکن په سير کبير کي يې بلا ضرورت د دې شيانو د استعمالولو اجازه نه
ده ورکړې بلکي د ضرورت شرط يې لګولی دی، د سير صغير دروايت دليل دا دی چي تر فتح

وروسته د مفتوحه علاقې مال د مجاهدينو په مینځ کي مشترک گرځي. لهذا بلا ضرورت به له هغه څخه فايده اخيستل جائز نه وي لکه څرنګه چي د جامو (کاليو) او سپارليو هم دغه حکم دی چي بلا ضرورت د هغوی استعمالول جائز نه دي همداسي به د وښو او مطعوماتو هم دغه حکم وي.

د سير کبير دروايت دليل د خبير د مطعوماتو په هکله د نبی ﷺ دا فرمان دی "تاسي هغه وخورئ! او خپلو څارويو ته يې ورکړئ! لېکن د ځان سره يې مه وړئ!". په دې حديث کي په ښکاره توګه د پورتنی شيانو د استعمالولو اجازه ورکول سوې ده. فقط د هغوی له وړلو، وبارولو څخه منع سوې ده.

د دې سلسلې عقلي دليل دادی چي د حکم يعني د ابحاث او جواز دار و مدار د حاجت پر دليل دی او په دار الحرب کي د مجاهدينو او سېدل د حاجت او ضرورت واضح دليل دی. ځکه چي د مجاهدينو لپاره د امکان نه ده چي د ځان سره دومره خوراکه او غله راوړي چي په دار الحرب کي د اوسېدلو او پاتېدلو تر وخته پوري د هغو او د څارويو لپاره کافي سي. لهذا په دار الحرب کي د هغو او سېدل حاجت دی (او هلته د هغو او د څارويو لپاره خوراکې او غلې ته ضرورت سته). او بل دا چي دار الحرب ته د خوراکې او غلې راوړلو لاري هم بندي وي. نو ځکه به د دې شيانو استعمالول مباح وي.

د دې په خلاف د وسلې (اسلحې) مسئله ده نو د مجاهدينو لپاره د هغه استعمالول مباح نه دي. ځکه چي مجاهد د خپل ځان سره وسله وړلای سي او د ځان سره د وسلې وړل ممکن هم دي. لهذا په دې کي د حاجت دليل معدوم دی او کله چي د حاجت دليل معدوم دی نو ښکاره خبره ده چي د هغې استعمالول به هم ممنوع وي. او که چيري د يو مجاهد توره ماته سي يا ځني ورکه سي او هغه دې ته مجبوره سي چي له غنيمت څخه توره واخلي، نو دا د حاجت دليل نه. بلکي حقيقي حاجت او ضرورت دی، نو د دې حقيقي ضرورت پر بناء به مجاهد هغه استعمالوي او بيرته به يې په غنيمت کي ږدي.

والدابة مثل السلاح الخ: فرمايي چي په پورتنی مسنده کي چي د وسلې کوم حکم ذکر سو هغه حکم د سپارلی (سورلی) هم دی. يعني په هغه کي به هم د حقيقي ضرورت اعتبار کيږي. او مخکي چي کوم د "طعام" لفظ ذکر سو. له هغه څخه ډوډی، غوښي او هغه شيان مراد دي چي د غوښو او د کتغ (سالن) په تيارولو کي استعماليږي، لکه غوړي، مساله، تېل او داسي نور.

د دار الحرب د مباح (روا) شيانو بيان

قَالَ: وَيَسْتَعْمَلُوا الْحَطَبَ فرمايي: او مجاهدين لرګي ا د سوځولو بوتې استعمالولای سي وَفِي بَعْضِ النسخِ الطَّيْبُ او په ځيني نسخو کي ا ذکر سوي دي: چي خوشبويي استعمالولای سي ا وَيَذْهَبُوا بِالْمَنْ وَوَقَعُوا بِهِ الدَّابَّةَ او تېل اروغن پر خپلو ځانو الکولای سي ايمني ځان په مالش کولای

سي او د څاروي اسپارلی ا پر پښويې مړلای سي لِسَّاسِ الْحَاجَّةِ إِلَى جَمِيعِ ذَلِكَ حُكْمٌ چي دغه ټولو
 شيانو ته ضرورت پېښېږي وَيَقَاتِلُوا بِمَا يَجِدُونَهُ مِنَ السِّلَاحِ او اد كفاروا كومه وسله چي
 مجاهدين پيدا كړي په هغه سره جنك هم كولاى سي كُلُّ ذَلِكَ بِمَا قُسِمَتْ او ادا توله شيان له
 تقسيم څخه بغير روا دي وَتَأْوِيلُهُ: إِذَا احتاجَ إِلَيْهِ او د دې تأويل دا دی: چي كله مجاهد د دې
 استعمالولو ته محتاج سي بَأَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ سِلَاحٌ په دې توگه چي دهغه سره وسله نه وي وَقَدْ بَيَّنَّا
 او امخكي امور د دې بيان وكړى وَلَا يَجُوزُ أَنْ يَدْعُوا مِنْ ذَلِكَ شَيْئًا وَلَا يَتَمَوَّلُونَهُ او جائز نه دي چي
 مجاهدين له دې امال غنيمت اخځه يوشى خرڅ كړي او نه دي يې ذخيره كوي لِأَنَّ الْبَيْعَ يَتَرْتَبُ
 عَلَى الْمِلْكِ حُكْمٌ چي بيع پر ملكيت مرتب كيږي وَلَا يَمْلِكُ او دلته ملكيت نسته عَلَى مَا قَدْ مَنَاهُ
 لكه مخكي چي موږ دا خبره اذكر كړه وَإِنَّهَا هُوَ إِبَاحَةٌ او دا خو اباحت دى وَصَارَ كَالْمَبَاحِ لَهُ الطَّعَامُ او
 داسي سولكه ديو چالپاره چي طعام مباح كړى سوى وي وَقَوْلُهُ وَلَا يَتَمَوَّلُونَهُ إِشَارَةٌ إِلَى أَنَّهُمْ لَا يَتَمَوَّلُونَهُ
 بِالذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْعُرُوضِ او دامام قدوري رَحِمَهُ اللهُ دا قول "ولا يتمولونه" ودې طرف ته اشاره ده
 چي هغوى به د سرو او سپينو زرو او د سامان په عوض كي د غنيمت مال نه خرڅوي لِأَنَّهُ لَا ضَرُورَةَ
 إِلَى ذَلِكَ حُكْمٌ چي دې ته ضرورت نسته فَإِنْ بَاعَهُ أَحَدُهُمْ رَدَّ الشَّيْءِ إِلَى الْغَنِيَّةِ او كه چيري يو مجاهد
 هغه خرڅ كړي نو مجاهد به دهغه قيمت د غنيمت مال ته واپس كوي لِأَنَّهُ بَدَلَ عَيْنٍ كَانَتْ لِلْجَنَاحَةِ
 حُكْمٌ چي هغه د داسي عين بدل دى كوم چي د ټوله جماعت امجاهدينوا لپاره دى أَمَّا الْبَيْبَاتُ
 وَالْمَتَاعُ فَيُكْرَهُ الْإِنْتِفَاعُ بِهَا قَبْلَ الْقِسْمَةِ مِنْ غَيْرِ حَاجَةٍ كوم چي جامې او سامان دى نو تر تقسيم
 مخكي له هغوى څخه بېله ضرورت ته فايده اخيستل مكروه دي لِإِلِشْتِرَاكِ حُكْمٌ چي ا په هغوى كي د
 مجاهدينوا شركت دى إِلَّا أَنَّهُ يُقَسَّمُ إِلَّا مَا مَرَّ بَيْنَهُمْ فِي دَارِ الْحَرْبِ إِذَا احتاجُوا إِلَى الْبَيْبَاتِ وَالذَّوَابِ وَالْمَتَاعِ
 لېكن كله چي مجاهدين جامو، سپارليو او سامان ته مجبوره سي نو امام په دار الحرب كي د شيان د
 دوى په مينځ كي تقسيمولاى سي لِأَنَّ الْحَرَّمَ يُسْتَبَاحٌ لِلضَّرُورَةِ حُكْمٌ اكله ا چي د ضرورت په
 وجه حرام شى مباح گرځي لِأَنَّ الْمَكْرُوهَ أَوَّلَى نُوْكَرَوه شى خوبه په درجه اولى مباح گرځي وَلِهَذَا لِأَنَّ

حَقَّ الْمَدَدُ مُخْتَلٍ او دا حکم په دې وجه دی چي د دې شيانو د مدد حق احتمالي دی وَحَاجَةٌ مُوَلَّاءَ مُتَيْقِنٌ بِهَا او دې شيانو ته د مجاهدينو حاجت يقيني دی فَكَانَ أَوَّلُ بِالرَّعَايَةِ نو د ايتيني حاجت رعایت کول به غوره وي وَلَمْ يَذْكُرِ الْقِسْمَةَ فِي السِّلَاحِ او امام محمد رَحِمَهُ اللهُ په وسله کي د تقسيم يادونه کړې نه ده وَلَا فَرْقَ بِلِي الْحَقِيقَةِ او په حقيقت کي ادوسلې او جامي په مينځ کي اهيڅ فرق نسته فَإِنَّهُ إِذَا اخْتَارَ وَاحِدٌ حُكْمَهُ که چيري يو مجاهد وسلې ته مجبوره سي يُبَايِعُ لَهُ الْإِثْمَانُ فِي الْفَضْلَيْنِ نو هغه ته په دواړو صورتونو کي ايمني له جامې او وسلې دواړو څخه انفع اخيستل روا کيږي وَإِنْ اخْتَارَ الْكُلَّ يُقَسِّمُ فِي الْفَضْلَيْنِ او که ټوله مجاهدين دې ته مجبوره سي نو امام جامه او وسله دواړه د دوی په مينځ کي تقسيمولای سي بِخِلَافِ مَا إِذَا اخْتَارَ إِلَى السَّبْيِ په خلاف د هغه صورت کله چي مجاهدين قيد کړل سوو بنځو ته محتاج سي حَيْثُ لَا يُقَسِّمُ نو امام به هغه د دوی په مينځ کي انه تقسيموي لِأَنَّ الْحَاجَةَ إِلَيْهِ فِي فَضُولِ الْحَوَائِجِ حُكْمُهُ چي د دې حاجت له اضافي حاجاتو څخه دی ايمني له حوائج اصليه وو څخه نه دی.

اللغات: ﴿حطب﴾ لرگي، د سوځولو بوټي او لرگي، ﴿دُهْن﴾ روغن، تېل، ﴿يوقصوا﴾ د افعال مضارع ده: مراد ځني د څاروي پر پښو او ښونگرو تېل مړل (مالش کول) دي، ﴿لا يمتولونه﴾ د تفعل له باب څخه د نفي صيغه ده: د ځان لپاره ذخيره کول، جمع کول، ﴿يُستباح﴾ د استفعال له باب څخه د مضارع مجهول صيغه ده: مباح گرځول (روا گرځول)، ﴿سَبَى﴾ قيدي، مراد ځني قيدي کړي سوي بنځه ده کوم چي د مينځني جوړولو قابل وي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که مجاهدين مجبوره سي نو په دار الحرب کي د غنيمت تر تقسيم مخکي هلته (د کفارو) لرگي، بوټي، تېل او خوشبويي استعمالولای سي. همدارنگه د هغه ځای (د کفارو) په وسله سره قتال هم کولای سي په دې شرط که د مجاهدينو سره وسله نه وي او دوی وسلې ته مجبوره وي. دلته دا خبره تاسي په ياد لرئ! چي په عبارت کي د "کل ذلك بلا قسمة" تعلق د طعام، علف، ثياب او د داسي نورو ټولو سره دی لېکن د "وتأويله" تعلق فقط د "ويقاتلو بها ليجدوناه من السلاح" سره دی لکه څرنګه چي په پورتني عبارت کي په دې هکله پوره بحث سوی

ولایجوړلځ: مسئله داده چي د غنیمت مال د سروزرو او سپینو زرو په عوض کي خرڅول جائز نه دي او نه دیو بل سامان په عوض کي دهغه خرڅول جائز دي او نه دهغه ذخیره کول جائز دي. ځکه چي د بيع او تمول لپاره ملکیت ضروري دي، حال دا چي په دار الحرب کي قبل الإحراز والقسمه د مجاهدینو ملکیت معدوم دی، او کله چي ملکیت معدوم دی نو ښکاره خبره ده چي بيع به هم صحیح نه وي، پاته عبارت واضح دی.

وأما الثياب والمتاع لځ: د دې حاصل دادی چي د غازیانو لپاره بلا ضرورت ته د غنیمت له مال څخه جامې او داسي نور سامان استعمالول مکروه دي. ځکه چي دا ټوله مشترک مال دی او په دې کي د ټولو حق سته. او که چيري ټوله مجاهدین د جامو او سامان استعمالولو ته مجبوره سي نو امام ددوی په مینځ کي د شیان تقسیمولای سي. ځکه ضرورت چي کله حرام شی مباح گرځوي نو مکروه شی خو به په درجه اولی مباح گرځوي. دویمه خبره داده چي غازیان اوس دغه شیانو ته محتاجه دي او حاجت او ضرورت متیقن دی، او له دار الاسلام څخه د دې شیانو راغوبستل او بیا دهغوی رارسېدل محتمل دي (یعني په دې خبره کي احتمال دی چي د دار الاسلام له طرفه به د شیان راواستول سي او بیا به هغه راورسېدل سي). او د متیقن مخته محتمل هیڅ حیثیت نه لري. لهذا پر متیقن یعني پر حقیقي ضرورت به عمل کيږي او د شیان به په دار الحرب کي دننه مجاهدینو ته ورکول کيږي.

ولم یذکر القسمه لځ: فرمایي چي امام محمد رَحِمَهُ اللهُ په سیر صغیر کي د وسلې (اسلحې) په هکله دا نه دي لیکلي چي آیا د ضرورت په وخت کي هغه تقسیمول کېدای سي. که نه؟ لېکن حقیقت دادی چي که مجاهد دې ته مجبوره سي نو له جامې او وسلې دواړو څخه فایده اخیستلای سي (یعني هغه ته له دواړو څخه فایده اخیستل جائز دي). او که ټوله مجاهدین دې ته مجبوره سي. نو امام د جامې په څیر وسله هم ددوی په مینځ کي تقسیمولای سي (ځکه چي له دې دواړو څخه فایده اخیستل په حاجت اصلیه کي داخل دي).

بخلاف ما إذا احتاجوا لځ: د دې حاصل دادی چي که د مجاهدینو له طرفه قید کړل سوو ښځو ته د مجاهدینو ضرورت پیدا سي چي جماع ورسره وکړي. نو امام به هغه تر إحراز مخکي په مجاهدینو کي نه تقسیموي. ځکه چي قبل الإحراز په دې ښځو کي ملکیت معدوم دی. او بل دا چي جامه او وسله خو په حاجت اصلیه کي داخل دي، او د ښځي سره جماع کول په حاجت اصلیه کي داخل نه دي. نو ځکه به قبل الإحراز هغه د مجاهدینو په مینځ کي نه تقسیموي.

د دار الحرب مسلمانان

قَالَ: وَمَنْ أَسْلَمَ مِنْهُمْ فَرَمَائِي: او څوک چي له کفارو څخه اسلام راوړي مَغْنَمًا فِي دَارِ الْخَرْبِ يعنې په دار الحرب کي اسلام راوړي أُخْرَجَ بِإِسْلَامِهِ نَفْسُهُ نو هغه په اسلام راوړلو سره خپل خان محفوظ کړی لَأَنَّ الْإِسْلَامَ يُنَاقِي ابْتِدَاءَ الْإِسْتِرْقَاقِ ځکه چي اسلام د غلام جوړولو او د غلام جوړېدلو منافي دی وَأَوْلَادُهُ الصِّغَارُ او هغه خپل کوچني انبالغه ا بچيان هم محفوظ کړل لَأَنَّهُمْ مُسْلِمُونَ بِإِسْلَامِهِ تَبَعًا ځکه چي کوچني بچيان د تابع په توگه د پلار په اسلام سره مسلمانان دي يعنې دوی دخپل پلار تابع کيږي او د هغه په اسلام راوړلو سره وجه مسلمانان شمارل کيږي وَكُلُّ مَالٍ هُوَ فِي يَدِهِ او هغه ا په خپل اسلام راوړلو هر هغه مال هم محفوظ کړی کوم چي د هغه په قبضه کي دی لِقَوْلِهِ ^① مَنْ أَسْلَمَ عَلَى مَالٍ فَهُوَ لَهُ ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي: کوم څوک چي په داسي حال کي اسلام راوړي چي دده سره مال وي نو هغه مال به دده وي وَلَأَنَّهُ سَبَقَتْ يَدُهُ الْحَقِيقَةُ إِلَيْهِ يَدَ الظَّاهِرِينَ عَلَيْهِ او ځکه چي پر هغه مال د مجاهدينو له قبضې راتللو څخه مخکي دده قبضه باقي ده أَوْ وَدِيعَةً فِي يَدِ مُسْلِمٍ أَوْ ذِمَّةٍ او هغه ا په خپل اسلام راوړلو سره ا خپل هغه مال هم محفوظ کړی کوم چي د ښو مسلمان يا دمي په قبضه کي د امانت په توگه ا پروت ا وي لَأَنَّهُ فِي يَدِ صَحِيحَةٍ مُحْتَرَمَةٍ ځکه چي هغه اهم ا په صحيح او محترمه قبضه کي دی وَيَدُهُ كَيْدُهُ او د مودع قبضه د هغه انوي مسلمان ا د قبضې په څير ده فَلِإِنْ ظَهَرْنَا عَلَى دَارِ الْحَرْبِ فَعَقَارُهُ فِي يَدِنَا او که چيري موږ ا مسلمانان ا پر دار الحرب غالب سو نو د هغه انوي مسلمان ا جايداد به "فئ" وي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: هُوَ لَهُ او امام شافعي رَجَّه الله فرمايي: چي هغه به اهم ا دده وي لَأَنَّهُ فِي يَدِهِ ځکه چي هغه ا جايداد ا دده په قبضه کي دی فَصَارَ كَالْمَنْقُولِ نو هغه د منقول مال په څير سو وَلَنَا أَنَّ الْعَقَارَ فِي يَدِ أَهْلِ الدَّارِ وَسُلْطَانُهَا زموږ دليل دا دی چي جايداد د حرييانو او د هغوی د باچا په قبضه کي دی إِذَا هُوَ مِنْ جُزْئَةِ دَارِ الْخَرْبِ ځکه چي جايداد اهم ا د دار الحرب له جملې څخه دی فَلَمْ يَكُنْ فِي يَدِهِ حَقِيقَةً لهذا هغه حقيقتاً دده په قبضه

① ترمذی: أخرجه البيهقي في السنن الكبرى، رقم الحديث: ۱۸۲۵.

کي نه دی وَقِيلَ: هَذَا قَوْلُ ابْنِ حَنِيْفَةَ وَأَبِي يُوسُفَ الْآخِرُ او ويل سوي دي: چي دا امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ
او د امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ آخري قول دی وَفِي قَوْلِ مُحَمَّدٍ وَهُوَ قَوْلُ ابْنِ يُوسُفَ الْأَوَّلِ هُوَ كَغَيْرِهِ مِنْ
الْأَمْوَالِ او د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ او د امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ په اول قول کي جايداد هم دهغه انوي
مسلمان ا د نورو منقولو اموالو په خير دی بِنَاءً عَلَى أَنَّ الْيَدَ حَقِيقَةٌ لَا تَثْبُتُ عَلَى الْعَقَارِ عِنْدَهُمَا وَعِنْدَ
مُحَمَّدٍ تَثْبُتُ دا اختلاف پر دې اقاعده مبني دی چي د شيخينو رَحْمَتُهُمَا اللهُ په نېز په جايداد کي
حقيقي قبضه نه ثابتېږي او د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز ثابتېږي وَرَوَوْهُتُهُ فَيَوْمُ او دهغه انوي
مسلمان ا بنسحه به اهم افئ وي لَأَنَّهَا كَافِرَةٌ خَرِيبَةٌ لَا تَتَّبِعُهُ فِي الْإِسْلَامِ حُكْمٌ چي هغه حرييه كافر ده او
په اسلام کي د خپل خاوند تابعداري نه كوي وَكَذَلِكَ أَصْلُهُا فَيَوْمُ او همدارنگه دهغې حمل به اهم افئ
وي خَلَاقًا لِلشَّاعِرِ هُوَ يَقُولُ: إِنَّهُ مُسْلِمٌ تَبَعًا په خلاف د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ هغه فرمايي: چي
حمل ا دمور ا په متابعت کي مسلمان دی كَالْمُنْفَصِلِ لَكِه جلا سوي بچی ايمني لكه هغه حمل (بچي)
چي د متابعت په توگه مسلمان شمارل كيږي كوم چي پيدا سوي وي ا وَلَنَّا: أَنَّهُ جُزْأُهَا زَمُورٌ دلييل دادی: چي
حمل د خپل مور جزء دی فَيَرْتِ بِرَقَّتْهَا لَهْذا دمور درقيت ا غلامتوب ا په وجه به هغه هم غلام
كيږي وَالْمُسْلِمُ مَحَلٌّ لِلتَّوَكُّلِ تَبَعًا لغيره او مسلمان د بل چا د تابع په توگه د ملكيت محل گرځي
بِخِلَافِ الْمُنْفَصِلِ لِأَنَّهُ حُرٌّ په خلاف د منفصل، حُكْمٌ چي هغه آزاد وي لِأَنَّهُ دَامَ الْجُرُيَّةَ عِنْدَ ذَلِكَ
حُكْمٌ چي د انفصال په وخت کي جزئيت معدوم وي وَأَوْلَادُهُ الْكِبَارُ فَيَوْمُ او دهغه انوي مسلمان ا
غټ ا بالغ ا بچيان به اهم افئ وي لَأَنَّهُمْ كُفَّارٌ خَرِيبُونَ حُكْمٌ چي هغوی ټوله حربي كافران دي وَلَا
تَبَعِيَّةٌ او تبعيت معدوم دی وَمَنْ قَاتَلَ مِنْ عِبِيدَةٍ فَيَوْمُ او دهغه انوي مسلمان ا له غلامانو څخه چي
كوم غلام قتال وكړي، هغه به اهم افئ وي لَأَنَّهُ لَهَا سَرَدٌ عَلَى مَوْلَاهُ حُكْمٌ كله چي هغه غلام خپل پر
مالك سر كښي وكړه خَرَجَ مِنْ يَدِهِ فَصَارَ تَبَعًا لِأَهْلِ دَارِهِمْ نو د مالك له قبضي څخه ووتی او د
حريانو تابع سو وَمَا كَانَ مِنْ مَالِهِ فِي يَدِ حَرٍّ فَهُوَ فَيَوْمُ او دهغه انوي مسلمان ا كوم مال چي د يو حربي
په قبضه کي وي، هغه به اهم افئ وي غَضَبًا كَانَ أَوْ دِيْعَةً بَرَابَرَهُ ده د غصب په توگه اد حربي په قبضه

کي اوي ياد امانت په توگه لَا يَدْرَأُ لَيْسَتْ بِمُعْتَرَمَةٍ ځکه چې د حربي قبضه محترمه نه ده.

اللغات: ﴿أحرز﴾ د افعال ماضي ده: محفوظه کول، خوندي کول. ﴿استرقاق﴾ داستعمال مصدر دی: غلام جوړول، ﴿ظاهرين﴾ جمع د ظاهر ده: مراد ځني غلبه کونکي (فاتحين) دي. ﴿يد﴾ لاس. مراد ځني قبضه ده. ﴿في﴾ غنيمت، ﴿منفصل﴾ جلا کېدونکی، مراد ځني پيدا سوي بچي دي (ځکه چې هغه له خپل مور څخه را جلا سي). ﴿تمرد﴾ د تفعل ماضي ده: سرکښي کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دای که د دار الحرب تر فتح کولو وروسته له کفارو څخه یو څوک مسلمان سي نو د اسلام په وجه به د هغه ځان هم له قتل او مملوک کېدلو (غلام کېدلو) څخه ساتل کیږي او د هغه نابالغه اولاد به هم ساتل کیږي او د هغه مال به هم محفوظه کیږي برابره ده مال دده په قبضه کي وي یا دیو مسلمان او نهي سره امانت په توگه پروت وي؛ د هغه د ځان محفوظه کولو دلیل دای چې اسلام ابتداء یو څوک د بل چا مملوک نه جوړوي، ځکه چې د مسلمانېدلو په وجه بنده د الله تعالی کامل مملوک وي لهدا په هغه کي به د بنده ملکیت نه داخلېږي. ها! اسلام د بقاء مملوک کېدلو منافي نه دی. او څرنگه چې د "الولد يتبع خیر الأبوين دیناً" په وجه نابالغه اولاد د خپل پلار تابع کیږي، نو ځکه به دې نوي مسلمان سړي په متابعت کي نابالغه اولاد د هغه تابع کیږي او هغه به هم مسلمانان وي او له قتل او مملوک کېدلو څخه به ساتل کیږي. پاته عبارت واضح دی.

فان ظهرنا إلخ: د دې حاصل دای که چیري غازیان او مجاهدین پر دار الحرب غالب سي نو دې نوي مسلمان عقار (جایداد) به "فی" وي. یعنی د غنیمت په مال کي به داخلېږي، لېکن دامام شافعي رَحْمَةُ اللهِ په نېز به عقار د هغه (نوي مسلمان وي) او "فی" به نه وي، و به قال مالک وأحمد (بنایه)، دامام شافعي دلیل دای چې هغه پر دغه عقار قابض دی. لهدا څرنگه چې هغه د خپل منقوله جایداد مالک دی همداسي به د غیر منقوله جاید (عقار) هم مالک وي. زموږ دلیل دای چې پر عقار د هغه قبضه نه ده، ځکه چې پر عقار خو د اهل الحرب او د حرب د باچا قبضه وي او دا عقار له دار الحرب څخه شمارل کیږي او څرنگه چې دار الحرب فی دی، لهدا عقار (غیر منقوله جایداد) به هم فی وي.

وقیل: هذا إلخ: ځیني حضرات فرمایي چې د دغه نوي مسلمان عقار "فی" گر څول له امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ څخه نقل سوي دي او همدا دامام ابو یوسف رَحْمَةُ اللهِ آخري قول دی، او عقار د نوي مسلمان مملوک گر څول د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ قول دی او همدا دامام ابو یوسف رَحْمَةُ اللهِ اول قول وو، او دا اختلاف په حقیقت کي پر دې اصل مبني دي چې د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ او د امام ابو یوسف رَحْمَةُ اللهِ په نېز پر عقار حقیقي قبضه نه ثابتېږي، لېکن دامام شافعي رَحْمَةُ اللهِ په نېز پر عقار هم حقیقي قبضه ثابتېږي.

وړوچته الخ: فرمايي چي د دغه نوي مسلمان بنځه به هم فئ وي او که چيري هغه حامله وي نو زموږ په نېز به د هغې حمل هم فئ وي، لېکن دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نېز به د هغې حمل فئ نه وي. بلکي څرنگه چي نابالغه بچي د پلار تابع کيږي او مسلمان شمارل کيږي، همداسي به حمل هم د پلار تابع کيږي او مسلمان به وي. زموږ دليل دادی چي حمل د مور تابع دی او د هغې جزء دی او څرنگه مور رقيقه (تر غلامي لاندي) ده. لهذا حمل به هم رقيق وي. او که موږ دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په خير حمل د خپل پلار تابع وگرځوو او مسلمان يې ومنو نو بيا به هم رقيق وي، ځکه چي د بل چا په متابعت کي مسلمان مملوک او رقيق جوړېدای سي، ددې مثال دادی لکه يو مسلمان چي د بل چا د مينځني سره نکاح وکړي نو که څه هم له دې نکاح څخه پيدا سوي بچي به د پلار په متابعت کي مسلمان وي لېکن د مور په وجه به هغه رقيق وي، همداسي به دا حمل هم د مور په وجه رقيق او فئ وي. ها! که چيري حمل پيدا سوي وي او له مور څخه جلا سوي وي، نو اوس به هغه آزاد وي، فئ به نه وي، ځکه چي تر انفصال وروسته جزئيت ختم سو.

او ددې نوي مسلمان بالغ اولاد به فئ وي، ځکه چي هغوی ټوله حربي کافران دي، او د غټوالي او بالغوالي په وجه د هغو په حق کي تبعيت معلوم دی، او هغوی د خپل مسلمان پلار اتباع هم کړي نه ده (او اسلام يې نه دي راوړی). همدارنگه که ددې نوي مسلمان سړي يو غلام د مسلمانانو سره قتال وکړي نو هغه به هم فئ وي، ځکه چي دا غلام د خپل مالک د نافرمانۍ کولو په وجه د هغه له قبضې څخه ووتی او د اهل الحرب تابع سو. او څرنگه چي د دار الحرب کفار فئ دی، لهذا دا غلام به هم فئ وي. همدارنگه که ددې نوي مسلمان مال د يو حربي کافر په قبضه کي وي نو هغه به هم فئ وي، برابره ده هغه مال حربي غصب کړی وي يا حربي ته د امانت په توگه پروت وي، ځکه چي د حربي قبضه د حفاظت او احترام قابله نه ده، او د هغه قبضه د مسلمانانو د قبضې په څير نه ده چي د هغه په وجه دي د حربي سره موجود مال محفوظ او محترم سي.

د نوي مسلمان د مغضوب مال حکم

وَمَا كَانَ غَضْبَانِي يَدِ مُسْلِمٍ أَوْ ذِيٍّ أَوْ آدِهغه نوي مسلمان اکوم مال چي د غصب په توگه د يو مسلمان يا ذمي په قبضه کي وي فَهُوَ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نو هغه دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز فئ دی وَقَالَ مُحَمَّدٌ: لَا يَكُونُ فَيْتًا او امام محمد رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي هغه به فئ نه وي قَالَ الْعَبْدُ الضَّعِيفُ: كَذَا ذَكَرَ الْإِخْتِلَافُ فِي السِّيَرِ الْكَبِيرِ ناتوانه بنده وايي: چي امام محمد رَحِمَهُ اللهُ په سير کبير کي هم داسي اختلاف بيان کړی دی وَذَكَرَ فِي شُرُوحِ الْجَامِعِ الصَّغِيرِ قَوْلُ أَبِي يُوسُفَ مَعَ مُحَمَّدٍ او شارحينو د جامع صغير په شرح کي دامام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ قول دامام محمد رَحِمَهُ اللهُ سره ذکر کړی دی لَهُمَا: أَنَّ

النَّالَ تَابِعٌ لِلنَّفْسِ د صاحبینو دلیل دادی: چي مال د نفس تابع وي وَ قَدْ صَارَتْ مَعْصُومَةً بِإِسْلَامِهِ
 او د اسلام راوړلو په وجه نفس معصوم سو فَيَتَّبِعُهَا مَالُهُ فِيهَا لِهَذَا مَالٌ بِهِ يَهْ مَعْصُومًا لِي كِي د
 نفس تابع وي وَلَهُ: أَنَّهُ مَالٌ مُبَاهٍ د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دليل دادی: چي دا يو مباح مال دی فَيُنَبِّذُ
 بِالْإِسْتِيلَاءِ نو په قبضه کولو سره به هغه مملوک جوړېږي وَالنَّفْسُ لَمْ تَصِرْ مَعْصُومَةً بِإِسْلَامِهِ او د
 اسلام راوړلو په وجه نفس معصوم نه سو أَلَا تَرَى أَنَّهَا لَيْسَتْ بِمُتَّقِوَةٍ آيَا تَهْ نه گورې! چي نفس
 متقوم نه دی إِلَّا أَنَّهُ مُحَرَّمٌ التَّعَرُّضُ فِي الْأَصْلِ لِهَذَا أَصْلًا پَر هغه تعرض او تجاوزوا کول حرام دي
 لِكُونِهِ مُكَلَّفًا حَكَمٌ چي هغه مکلف دی وَإِبَاحَةُ التَّعَرُّضِ بَعَارِضٍ شَرِّهَا او تعرض کول د هغه د شر د
 عارض په وجه مباح وو وَ قَدْ انْدَفَعَ بِإِسْلَامِهِ او اوس د اسلام په وجه د هغه شر ليري سو بِخِلَافِ
 النَّالِ لِأَنَّهُ خُلِقَ عُرْضَةً لِلْإِمْتِهَانِ حَكَمٌ چي هغه فقط د خرچ کولو اخرچولو لپاره پيدا سو دی
 فَكَانَ مَحَلًّا لِلتَّكَلُّفِ نو حکه به هغه د تملک محل وي وَلَيْسَتْ فِي يَدِهِ حُكْمًا او حکما هم ادا مال د
 هغه انوي مسلمانا په قبضه کي نه دی فَلَمْ تَثْبُتِ الْعِصَّةُ لِهَذَا اِپه دې مال کي اعصمت ثابت نه سو.

اللغات: ﴿فِي﴾ د غنیمت مال، ﴿مَعْصُومَةٌ﴾ محفوظ، ﴿اِسْتِيلَاءٌ﴾ قبضه، غلبه، ﴿التَّعَرُّضُ﴾ د
 تفعل مصدر دی: په يوشي پسې کېدل، طلب کول، کار په لرل، ﴿عُرْضَةٌ﴾ هدف، نښانه،
 ﴿امْتِهَانٌ﴾ د افتعال مصدر دی: له يوشي څخه خدمت اخيستل (په يو کار کي مصرفول)، مراد حُني
 د مال مصرفول او خرچول دي، ﴿التَّمْلُكُ﴾ د تفعل مصدر دی: د يوشي مالک کېدل، مالک جوړېدل.
تشریح: صورت د مسئلې: دا دې که چيري د يو نوي مسلمان کس مال بل مسلمان غصب کړی وي
 يا يوزمي غصب کړی وي او مال د غاصب په قبضه کي وي، نو د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز به هغه
 "فئ" وي، لېکن د صاحبینو په نېز به "فئ" نه وي، بلکي د خپل مالک (صاحب المال) به وي.
 د صاحبینو دليل: دا دی چي د انسان مال د هغه د نفس تابع کيږي او د اسلام راوړلو په وجه د نوي
 مسلمان نفس معصوم او محفوظ سو، لِهَذَا د هغه مال به هم محفوظه کيږي او فئ به نه وي.
 د امام صاحب دليل: دا دی چي مال په اصل کي مباح وي او څوک چي پَر هغه قبضه او غلبه وکړي
 مال د هغه په ملکيت کي شمارل کيږي، نو حکه اوس پَر دغه مال د غاصب قبضه ده او دا مال د نوي
 مسلمان له قبضې څخه خارج دی، لِهَذَا دا به د هغه نه وي بلکي فئ به وي، او پاته سو د نفس معصوم

شمارل او مال د هغه تابع او معصوم گرځول نو دا خبره موږ نه تسليموو. ځکه چې زموږ په نېز نفس د دومره درجې معصوم او محفوظ نه دی چې په بل شي کي عصمت (حفاظت) ثابت کړي. ځکه چې د دومره درجې عصمت په دار الاسلام سره ثابتیږي او دا مسئله دار الحرب ده (يعني دغه نوي مسلمان په دار الحرب کي دننه اسلام راوړی دی) همدا وجه ده چې ددې نوي مسلمان نفس متقوم نه دی او که يو مسلمان هغه قصداً يا خطاءً قتل کړي نو د هغه پر قاتل قصاص يا ديت نسته. خو څرنگه چې په نفس الامر کي پر هغه تعرض او تجاوز کول حرام دی ځکه چې هغه په احکامو مکلف دی اوله عصمت څخه بغیر پر احکامو عمل کول ناممکن دي. لهذا په دې درجه کي موږ هغه معصوم منلی دی، او پر هغه تعرض کول او د هغه قتلول په دې وجه مباح وو چې د هغه شریعي کفر او حرب دفع سي. لېکن کله چې هغه اسلام راوړی نو دا اياحت هم ساقط سو او له تعرض څخه د هغه نفس پاک سو.

ددې په خلاف د مال مسئله ده، نو مال خو فقط د څرچولو او صرفولو لپاره پيدا سوي دی. لهذا مال به په ملکیت کي دراتللو قابل وي، او څرنگه چې دا مال د صاحب المال يعني د نوي مسلمان په قبضه کي نه دی، بلکي د غاصب په قبضه کي دی او د هغه په حق کي د غاصب قبضه معتبره نه ده. لهذا په دې مال کي به معمولي غوندي عصمت هم نه ثابتیږي او هغه به فيء وي.

له دار الحرب څخه د باندې د غنیمت مال استعمالول

وَإِذَا خَرَبَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ دَارِ الْحَرْبِ أَوْ كَلَهُمْ فِيهِ مُسْلِمَانَانِ لَمْ يَجُزْ أَنْ يَغْلِبُوا مِنَ الْغَنِيمَةِ وَلَا يَأْكُلُوا مِنْهَا نُو د دوی لپاره جائز نه دي چې د غنیمت له مال څخه خپلو څاريو ته واښه اخوراکه او وکړي، او نه دي ا په خپله د غنیمت له مال څخه خوراک کوي لَأَنَّ الضَّرُورَةَ قَدْ ارْتَفَعَتْ ځکه چې ضرورت ختم سو وَالْإِبَاحَةُ بِاعْتِبَارِهَا او اياحت ارواښت د ضرورت په اعتبار سره ثابت وو وَلَأَنَّ الْحَقَّ قَدْ تَأَكَّدَ او ځکه چې د مجاهدينو ا حق مضبوط او مستحکم اسو حَسْبِي يُورَثُ نَصِيبُهُ همدا وجه ده ا که اوس يو مجاهد مړ سي نو ا د هغه حصه ميراث گرځي او وارثانو ته به ورکول کيږي وَلَا كَذَلِكَ قَبْلَ الْإِخْرَاجِ إِلَى دَارِ الْإِسْلَامِ او له دار الحرب څخه ا دار الاسلام ته تر راوتلو مخکي حکم دا نه دی وَمَنْ فَضَلَ مَعَهُ عِلْفٌ أَوْ طَعَامٌ او د کوم کس امجاها سره چې د څاريو واښه يا خوراک اضافې پاته سي رَدَّ إِلَى الْغَنِيمَةِ نو هغه دي غنیمت ته واپس کړي ايمني

هغه دي د غنيمت په مال کي واپس کښيږدي اِذَا لَمْ تُقَسِّمْ د دې مطلب دا دی: چي کله غنيمت تقسيم سوی نه وي وَعَنِ الشَّافِعِيِّ مِثْلُ قَوْلِنَا اوله امام شافعي رحمه الله څخه زموږ د قول په څير روايت سوی دی وَعَنْهُ: أَنَّهُ لَا يَرُدُّ اوله هغه څخه ادویم قول ادا روايت سوی دی: چي امجاهد به پاته سوې خوراکه غنيمت ته انه واپس کوي اعْتِبَارًا بِالتَّلَصُّصِ پر غله باندي په قياس کولو سره وَلَنَا: أَنَّ الْإِخْتِصَاصَ ضَرُورَةٌ الْحَاجَّةُ زموږ دليل دا دی: چي اختصاص د حاجت په وجه دی وَقَدْ زَالَتْ او حاجت ختم سو بِخِلَافِ التَّلَصُّصِ په خلاف د غله لَأَنَّهُ كَانَ أَحَقَّ بِهِ قَبْلَ الْإِحْرَازِ ځکه چي هغه تر احرار مخکي د دې حقداره وو فَكَذَّابُغْدَهُ لهذا تر احرار وروسته به هم اهغه د دې ا حقداره وي وَبَعْدَ الْقِسْمَةِ تَصَدَّقُوا بِهِ إِنْ كَانُوا أَغْنِيَاءَ او تر تقسيم وروسته که مجاهدين مالداره وي نو هغه ا پاته سوې خوراکه ا دي صدقه کړي وَاتَّقَعُوا بِهِ إِنْ كَانُوا مَحَاوِيحَ او که محتاجه وي نو ا په خپله ا دي له هغه څخه نفع واخلي لَأَنَّهُ صَارَ فِي حُكْمِ اللُّقْطَةِ ځکه چي هغه د لقطې په حکم کي سو يَتَعَدَّى الرِّدَّ عَلَى الْغَانِيَيْنِ ځکه چي پر مجاهدينو واپس کولو مشکل دي وَإِنْ كَانُوا اتَّقَعُوا بِهِ بَعْدَ الْإِحْرَازِ او که په دار الاسلام کي تر جمع کولو او راوړلو او وروسته مجاهدينو له هغه څخه نفع اخيستی وي تُرَدُّ قِيمَتُهُ إِلَى الْغَنِيمِ إِنْ كَانَ لَمْ يَقْسَمْ نو د هغه قيمت به د غنيمت مال ته واپس کيږي که چيري د غنيمت مال تقسيم سوی نه وي وَإِنْ قُسِمَتِ الْغَنِيمَةُ او که غنيمت تقسيم وی وي فَالْغَنِيُّ يَتَصَدَّقُ بِقِيَمَتِهِ نو مالدار مجاهد به د هغه قيمت صدقه کوي وَالْفَقِيرُ لَا شَيْءَ عَلَيْهِ او پر غريب مجاهد هيڅ شی نسته لِقِيَامِ الْقِيَمَةِ مَقَامِ الْأَصْلِ ځکه چي قيمت د اصل قائم مقام دی فَأُخِذَ حُكْمُهُ نو قيمت د اصل حکم واخيستی ايغني د قيمت حکم د اصل د حکم په څير سوا.

اللفات: ﴿يعلفوا﴾ د ضرب مضارع ده: څاروي ته وابنه ورکول، خوراکه ورکول، ﴿تأگد﴾ د تفعل ماضي ده: مضبوطېدل، پخېدل (ټينگېدل)، ﴿فضل﴾ د نصر له باب څخه د ماضي صيغه ده: باقي پاتېدل، اضافه کېدل، زياتېدل، ﴿متلصص﴾ د تفعل اسم فاعل دی: غل، ﴿إحراز﴾ د افعال مصدر دی: محفوظه کول، ذخيره کول، جمع کول، ﴿محاويج﴾ دا جمع د مخوچ ده کوم چي د افعال د باب

اسم فاعل دی. په اصل کي ددې جمع مُخَوِجُونَ راځي خو عرب یې "مخاویج" استعمالوي لکه مفاتیح او مفاليس، د مُخَوِجُ معنی ده: محتاج، غریب. (مصباح المنیر)، ﴿لَقَطَةٌ﴾ په لاره کي لوېدلی مال، په لاره کي غورځول سوی مال (هغه مال او سامان کوم چي په لاره کي پروت وي او مالک یې معلوم نه وي، که یو څوک لقطه پیدا کړي، نو د هغه حکم دادی چي که پیدا کونکی مالدار وي، نو لقطه دې صدقه کړي، او که غریب وي، نو هغه دي په خپله استعمال کړي).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي د مجاهدينو لپاره د غنیمت له مال څخه د مطعوماتو او داسي نورو د استعمالولو اجازه په دار الحرب کي دننه سته، لېکن له دار الحرب څخه تر وتلو وروسته ددوی لپاره د غنیمت له مال څخه نه خپلو څارویو ته د وانه او خوراکه ورکولو اجازه سته او نه یې په خپله د خوړلو اجازه سته؛ ځکه چي دا اباحت او اجازه د ضرورت پر بناء ثابتې وه، او ضرورت ختم سو، نو ځکه به اوس ددې استعمال اجازه نه وي. او بل دا چي د احراز په وجه په دې غنیمت کي د مسلمانانو حق پوخ او مؤکد سو او په دې کي اشتراک مضبوط سو، او که چيري اوس یو مجاهد مړ سي نو د هغه حصه میراث گرځي، لهذا اوس خوبه ددې استعمال بیخي صحیح نه وي. ها! څرنگه چي په دار الاسلام کي تر احراز مخکي (یعني په دار الحرب کي دننه) حق او اشتراک دومره پوخ او مضبوط نه وي او هلته ضرورت او حاجت هم وي، نو ځکه به په هغه حالت کي د غنیمت له مال څخه د ضرورت شیان استعمالول مباح وي.

ومن فضل معه إلخ: فرمایي که چيري په دار الحرب کي د غنیمت مال تقسیم سوی نه وی او مجاهدينو د خپل ځان یا د خپلو څارویو لپاره د خوراک څه شیان ساتلي وي او هغه تر اوسه پاته وي، نو هغوی ته پکار دي چي له دار الحرب څخه د وتلو په وخت کي هغه شیان د غنیمت په مال کي واپس کښيږدي، دا حکم زموږ په نېز دی او دامام شافعي رَجَبَهُ اللهُ په نېز په دې سلسله کي دوه ټول دي: ① یو قول یې زموږ د قول په څیر دی، ② دویم قول یې دادی چي هغه دي نه واپس کوي، دا قول د غله (سارق) پر غلا باندي قیاس دی، یعني که دامام له اجازې څخه بغیر یو څوک له دار الحرب څخه مال غلا کړي نو پر هغه باندي لازم نه دي چي دا مال په غنیمت کي جمع کړي، همدغسي پاته سوې خوراکه او غله واپس کول هم پر غایانو لازم نه دي.

ولنا ان الاختصاص الم: زموږ دليل دا دی چي د ځيني مجاهدينو لپاره د ضرورت او حاجت پر بناء دغه مشترک مال (مال غنيمت) مباح الاستعمال گرځول سوی وو (د اختصاص مطلب دا دی چي کوم مجاهدينو د مال غنيمت استعمالولو ته حاجت او ضرورت درلودی، د مال غنيمت اباحت د هغو سره خاص وو). او دا ضرورت اوس ختم سو، لهذا اباحت به هم ختمیږي. او دامام شافعي رَحْمَهُ اللهُ قیاس (يعني دادسارق پر مال قیاسول) صحيح نه دي، ځکه چي هغه تر احرز مخکي هم د دې مال مستحق وو، لهذا تر احرز وروسته به هم د دې مال مستحق هغه وي. حال دا چي په دې مسئله کي فقط تر احرز وروسته ټوله مجاهدين په مال غنيمت کي په پوره توگه شریک گرځي او د هغوی شرکت مضبوطیږي، لهذا منفرد مال پر مشترک مال قیاسول صحيح نه دي.

وبعد القسمة الم: پورتنی حکم او تفصیل خود هغه صورت سره متعلق وو کله چي امام د غنيمت مال تقسیم کړی نه وي، لېکن که امام هغه د مجاهدينو په مینځ کي تقسیم کړی وي. او بیا دوی سره څه خوراکه او غله اضافه پاته سي، نو که چیري مجاهد مالدار وي نو هغه دي صدقه کړي او که محتاج او تنگلاسی وي نو هغه دي په خپله استعمال کړي، ځکه چي دامال دلقطي (غورځول سوي مال) په څیر سو، او څرنګه چي ټوله مجاهدين متفرق سوي او جلا سوي دي، لهذا هریوه ته د هغه واپس کول مشکل دي، لهذا اوس آسانه لاره همدا ده چي یا هغه صدقه کړي یا یې د حاجت په صورت کي په خپله استعمال کړي. دا حکم د دار الحرب دی.

او که دار الاسلام ته تر راوړلو وروسته مجاهدين هغه پاته سوي غله او خوراکه استعمال کړي او غنيمت تر اوسه تقسیم سوی نه وي، نو په دې صورت کي به مجاهدين د دې غلې او سامان قیمت په مال غنيمت کي جمع کوي، ځکه چي دا غله مشترکه ده، او د ټولو مجاهدينو حق د هغه سره متعلق دی، او که چیري غنيمت تقسیم سوی وي، نو مالدار مجاهد به د هغه قیمت صدقه کوي او که چیري مجاهد محتاج او غریب وي نو پر هغه هیڅ شی نه لازمیږي، ځکه چي قیمت د "أصل" قائم مقام دی، او څرنګه چي د غریب مجاهد لپاره "أصل" مباح الاستعمال دی، لهذا د هغه قیمت به هم مباح الاستعمال وي. فقط والله أعلم و عليه أتم

فَصْلٌ فِي كَيْفِيَّةِ الْقِسْمَةِ

(دا) فصل د غنیمت (تقسیمولو د کیفیت (په بیان کی) دی

خمس ایستل او د شهسوار د حصې بحث

قال: وَيُقَسَّمُ الْإِمَامُ الْفَتْنِيَّةَ فَيُخْرِجُ خُمْسَهَا فَرَمَائِي: او امام به غنیمت تقسیم کړي او له هغه څخه به خمس اېنځمه حصه وباسي لِقَوْلِهِ تَعَالَى: فَإِنَّ لِلَّهِ خُمْسَهُ [الأنفال: ۴۱] حُكَّهُ الله تعالى فرمایلي دي: نو اد غنیمت ايو خمس به د الله او د رسول لپاره وي اسْتَشْنَى الْخُمْسُ [په دې آیت کی الله تعالی د یوه خمس استثناء کړې ده وَيُقَسَّمُ الْأَرْبَعَةُ الْأَخْصَاسُ بَيْنَ الْغَنَائِدِينَ او پاته څلور خُمسونه به د مجاهدينو په مینځ کی تقسیموي رَأْنَةُ الْقِسْمَةِ^۱ تَسْهًا بَيْنَ الْغَنَائِدِينَ حُكَّهُ چي نبي کریم ﷺ هغه د مجاهدينو په مینځ کی تقسیم کړي وَ ثُمَّ لِلْفَارِسِ سَهْمَانٍ وَلِلرَّاجِلِ سَهْمٌ عِنْدَ أَنْ حَنِيفَةً بَيَا دامام صاحب رَحْمَةُ الله په نیز د شهسوار لپاره ایمني پر آس د جنگ کونکي مجاهد لپاره ادوې حصې دي او د پیاده جنگ کونکي لپاره یوه حصه ده وَقَالَ^۲: لِلْفَارِسِ ثَلَاثَةُ أَشْهُمٍ او صاحبینو رَحْمَتُ الله فرمایلي دي: چي د فارس لپاره درې حصې دي وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ او همدا دامام شافعي رَحْمَةُ الله قول دی لَنَا زَوْي ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ الله عَنْهُ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَشْهُمٌ لِلْفَارِسِ ثَلَاثَةٌ أَشْهُمٌ وَلِلرَّاجِلِ سَهْمَانٍ دهغه حدیث په وجه کوم چي له ابن عمر رَضِيَ الله عَنْهُ څخه روایت سوی دی: چي نبي کریم ﷺ فارس ته درې حصې ودرکړې او راجل ته یې یوه حصه ودرکړه وَلَا أَكْنَ إِلَّا مُتَحَقِّقًا بِالْغِنَاءِ او حُكَّهُ چي اد غنیمت استحقاق د کفایت او په کار راتللو په اندازه وي ایمني چي هغه څومره اندازه په کار راځي او څومره کار کوي، دهغه په اندازه به د غنیمت مستحق وي وَغَنَاءُ عَلَّ عَلَى ثَلَاثَةِ أَشْهُمٍ الرَّاجِلِ او فارس

• تخریج: أخرجه طبرانی فی معجمه.

• القول الرابع: قول أبي حنيفة رحمه الله، كما ذكر في رد المحتار (ج: ۳، ص: ۲۵۶)، وكذا في البحر الرائق (ج: ۵، ص: ۸۸).

• القول الرابع (ج: ۱، ص: ۲۸۲).

ددریو پیاده وو په اندازه کفایت کوي ایښي فارس دراجل په مقابله کي ددریو خلگو په خیر کارو او ددریو کارونو لپاره په کار راځي | لَا تُهْلِكُهُمُ الْفِرَّةُ وَالتُّبَّاتُ ځکه چي فارس دحمله کولو لپاره اهم دی او دځنستلو لپاره اهم دی او اړیوه ځای ادرېدلو اهم دی وَالرَّاجِلُ لِلتُّبَّاتِ لَا غَيْرَ او راجل فقط پړیوه ځای ددرېدلو او ثابت قدم پاتېدلو لپاره دی. نه دبل شي لپاره وَلَا بَنِي حَنِيفَةَ مَا رَوَى ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ: أَعْطَى الْفَارِسَ سَهْمَيْنِ وَالرَّاجِلَ سَهْمًا او دامام صاحب رحمه الله دلیل هغه حدیث دی کوم چي له ابن عباس رحمه الله څخه روایت سوی دی: چي نبي کریم ﷺ فارس ته دوې حصې ورکړې او راجل ته یې یوه حصه ورکړه فَتَعَارَضَ فَعَلَاهُ نو د نبي کریم ﷺ دوه فعلونه متعارض سول فَيُرْجَمُ إِلَى قَوْلِهِ نو ځکه به د نبي کریم ﷺ د قول و طرفه ته رجوع کیږي وَقَدْ قَالَ: ﷺ: لِلْفَارِسِ سَهْمَانِ وَلِلرَّاجِلِ سَهْمٌ او نبي ﷺ فرمایلي دي: چي د فارس لپاره دوې حصې دي او د راجل لپاره یوه حصه ده كَيْفَ وَقَدْ رَوَى عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ: قَسَمَ لِلْفَارِسِ سَهْمَيْنِ او څرنگه صاحبین رحمه الله د ابن عمر رحمه الله په حدیث سره دلیل نیولای سي حال دا چي له هغه څخه دا روایت هم سوی دی: چي نبي کریم ﷺ فارس ته دوې حصې او راجل ته یوه حصه تقسیم کړه وَإِذَا تَعَارَضَتْ رَوَيْتَاهُ او کله چي د ابن عمر رحمه الله دوه روایتونه متعارض سول تُرْجَمُ رَدَايَةُ غَيْرِهِ نو دبل راوي روایت به راجح کیږي وَلَا أَنَّ الْكُفْرَ وَالْفِرَّةَ مِنْ جُنُبٍ وَاحِدٍ او ځکه چي کړ او فرادوړه له یوه جنس څخه دي فَيَكُونُ غَنَاءُ مِثْلُ غَنَاءِ الرَّاجِلِ لهذا د فارس کفایت او کار ا به د راجل له کار څخه دوچنده وي ا مطلب د چي فارس دراجل په مقابله کي فقط ددو کارونو لپاره

① تخريج: أخرجه البخاري في كتاب الجهاد، باب سهام الفرس، رقم الحديث: ۲۸۶۳.

② تخريج: ستر محقق صاحب دأثمار الهدايي فرمايي: چي دغه حدیث دابن عباس رضي الله عنهما نه دی، بلکي دجمع بن حارثه رحمه الله دی. نو په دې وجه شارحين په شک کي لوبللي دي او ډېر اختلاف یې کړی دی. دا خبره تاسي په یاد لرئ! چي دعلامه مرغیناني رحمه الله عادت دا دی چي کله نا کله حدیث معنی ذکر کوي (یعني په خپلو الفاظو سره دهغه مفهوم او معنی ذکر کوي) نو ځيني حضرات دافکر وکړي چي شاید دا حدیث به ډېر غریب وي. لېکن هغه حدیث بالکل په قطعي توګه په صحیح روایت سره ثابت وي. دغه حدیث په ابوداؤد شریف کي داسي ذکر سوی دی: عن عَمِّه جمع بن حارثه..... فَأَعْطَى الْفَارِسَ سَهْمَيْنِ وَأَعْطَى الرَّاجِلَ سَهْمًا. (ابو داؤد شریف، باب فِيمَنْ أَنَّهُمْ لَمْ يَسْمُوا، ص: ۳۹۸، رقم الحديث: ۲۷۳۶).

③ تخريج: أخرجه دارقطني في سننه رقم: ۱۹ ج ۴ ص: ۶۱، رقم الحديث: ۴۱۳۸.

په کار راځي، نه د دریو کارونو لپاره فَيُفْضَلُ عَلَيْهِ بِسَهْمٍ نو ځکه به فارس پر راجل یوه حصه زیات وي ایمني هغه به له راجل څخه فقط یوه حصه لوړ وي وَلَا تَكُنْ تَعَدُّرَ اِعْتِبَارٍ مِقْدَارِ الزِّيَادَةِ او ځکه چې د زیاتوب د مقدار اعتبار کول متعذر دي لِتَعَدُّرِ مَعْرِفَتِهِ ځکه چې دهغه معلومول او شمارل امتعذر دي فَيَدَارُ اَلْحُكْمُ عَلَى سَبَبٍ ظَاهِرٍ لهذا د حکم مدار به پر ظاهري سبب وي وَلِلْفَارِسِ سَبَبَانِ: اَلنَّفْسُ وَاَلْفَرَسُ او د فارس په حق کې دوه ظاهري سببونه دي: ① دهغه نفس ② او دهغه آس وَلِلرَّاجِلِ سَبَبٌ وَاحِدٌ او د راجل په حق کې یو ظاهري سبب دی فَكَانَ اسْتِحْقَاقُهُ عَلَى ضَعْفِهِ لهذا د فارس استحقاق به پر راجل دوچنده وي ایمني فارس به له راجل څخه د دوچنده مال مستحق وي ا.

اللفات: ﴿خُسُفٌ﴾ او خُسُس: پنځمه حصه، ﴿فَارِسٌ﴾ پر آس سپور، شهنسوار (شاهسوار)، مراد ځني هغه مجاهد دی چې د کفارو سره پر آس جنگ کوي، ﴿رَاجِلٌ﴾ په پښو تلونکی، پیاده تلونکی، مراد ځني پیاده جنگ کونکی مجاهد دی، ﴿أَسْهَمٌ﴾ د افعال ماضی ده: حصه ورکول، دیو چالپاره حصه مقرر کول (ټاکل)، ﴿الْغَنَاءُ﴾ کفایت، کافي کېدل، په کار راتلل، ﴿الْكَزْ﴾ د نصر اسم مصدر دی: (پر دښمن) راتاوېدل او حمله پر کوله، راگرځېدل او حمله پر کول (یعني پر دښمن آس رتاوول او ناڅاپه وار پر کول)، ﴿الْفَزْ﴾ د ضرب اسم مصدر دی: تېښتېدل، مراد ځني تېز ځغستل او منډه وهل دي، (صاحب د مصباح المنیر وایي چې کله د اللفظ د "فارس" سره ذکر سي، نویيادامعنی ورکوي چې "شهنسوار په دې غرض له دښمن څخه آس وځغلوې چې څه لیري یو دم د آس مخ راوگرځوي او بیرته په تېزه پر دښمن راسي او حمله پر وکړي، ج: ۲، ص: ۲۶۷)، ﴿يُدَارُ﴾ د نصر مضارع مجهوله ده: مدار کېدل، ﴿ضَعْفٌ﴾ دوچنده.

تشریح: د مخکنی باب "بابُ الْغَنَائِمِ" په ضمن کې دا خبره ذکر سوه چې د غنیمت مال په به پنځه حصې کیږي چې له هغو څخه به یوه حصه د الله او د رسول وي او پاته څلور حصې به په مجاهدینو کې تقسیمول کیږي، ځکه چې د قرآن کریم په دې آیت "وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُصْمَهُ وَلِلرَّسُولِ" کې دیوه خمس استثناء سوې ده.

ثم للفارس الخم: دا ډېره اختلافي مسئله ده، په دې کې د امام صاحب او صاحبینو رَحْمَهُمُ الله مشهور اختلاف دی چې دهغه حاصل دادی چې د امام صاحب رَحْمَهُ الله په نېز به فارس ته یعنی آس لرونکي

او پر آس جنگ کونکي مجاهد به ته دوی حصې ورکول کيږي او راجل يعني پياده جنگ کونکي ته به يوه حصه ورکول کيږي، لېکن د صاحبينو او دامام شافعي، امام مالک او امام احمد رَجَنَهُمُ الله په نېز به فارس ته درې حصې ورکول کيږي او راجل ته به يوه حصه ورکول کيږي.

د صاحبينو دليل: د ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا دا حديث دی نبي ﷺ فارس ته درې حصې ورکړي او راجل ته يې حصه ورکړي، او د نبي ﷺ دا عمل د دې خبرې دليل دادی چي فارس د دريو حصو حقدار دی.

د صاحبينو عقلي دليل دادی چي د مال غنيمت استحقاق د کفايت او کار په اعتبار سره دی (يعني جنگ کونکي امجهدا چي غوره کار کوي مغروره د غنيمت مستحق گرځي)، او فارس د جنگ په ډگر کي د دريو کارونو لپاره په کار راځي: ① پر دښمن باندي د حمله کولو لپاره، ② د غستا (او منډه وهلو) لپاره (د "کر" او "فر" تعريف په لغاتو کي ذکر سو)، ③ او که موقع او ضرورت وي نو پر يوه ځای د درېلو (او ثابت قدم پاتېدلو) لپاره، او راجل فقط يو کار کوي، يعني په ثابت قدمۍ سره جنگ کوي (مطلب دا چي پر يوه ځای ولاړ وي جنگ کوي "کر" او "فر" نه سي کولای)، نو ځواکي د راجل په مقابله کي فارس د دريو خلکو په اندازه کار کوي، لهذا هغه ته به د دريو خلکو په اندازه حصه هم ورکول کيږي.

دامام صاحب دليل: هغه حديث دی کوم چي له ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا څخه روايت سوی دی چي نبي کریم ﷺ فارس ته دوی حصې ورکړې او راجل ته يې يوه حصه ورکړه، او څرنگه چي د ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا په روايت کي فارس ته د "دريو حصو ورکول" ذکر سوي دي، نو د نبي ﷺ په فعل کي تعارض راغلی، او قاعده داده چي کله په فعل کي تعارض راسي نو د قول و طرف ته رجوع کيږي، او د نبي ﷺ له قول څخه دا ثابت دي چي "لِلْفَارِسِ سَهْمَانٌ وَلِلرَّاجِلِ سَهْمٌ"، او بل دا چي د ابن ابی شيبه په روايت کي په خپله له ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا څخه نقل سوي دي چي نبي ﷺ فارس ته دوی حصې ورکړې، او قاعده داده چي کله د يوه راوي دوه روايتونه سره متعارض سي نو د بل راوي په روايت به عمل کيږي، لهذا د ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا په حديث سره د صاحبينو دليل نيول او فارس د دريو حصو مستحق گرځول صحيح نه دي.

وَأَنَّ الْكَرَّ إِخْمٌ: د صاحبينو او نورو حضراتو د عقلي دليل جواب دادی چي "کر" يعني "حمله کول" او "خفستل" دا دواړه کارونه يوشی او له يوه جنس څخه دي، ځکه چي عموماً د حمله کولو لپاره.. شاته او مخه تللو ضرورت پېښيږي (يعني د دې ضرورت پېښيږي چي انسان له دښمن آس څخه وځغلوې د دې لپاره چي دليري خوا په تېزي سره پر دښمن آس را وځغلوې او گذار پر وکړي)، کنې د جنگ له ډگر څخه

خفستل او د فرار لاره اختيارول خو بالکل جائز نه دي. لهذا "کر" او "قر" یوشی سو او د فارس دویم کار ثبات سو. نو د هغه کارونه درې نه دي بلکي دوه دي. لهذا په دې حواله سره به هم هغه ته دې حصې ورکول کیږي درې حصې به نه ورکول کیږي. يعني دراجل په مقابله کي به هغه ته فقط یوه حصه زیاته ورکول کیږي.

دامام صاحب عقلي دلیل دادی چي فارس دراجل په مقابله کي خومره زیات کار کوي دغه زیاتوب معلومول او د هغه اعتبار کول ناممکن او ستونزمن دي. ځکه چي د هغه شمارل او اندازه کول مشکل دي. نو ځکه به د غنیمت د حکم دار و مدار پر ظاهري سبب وي. او ظاهري سبب د فارس په حق کي دوه دي (يعني د فارس په حق کي دوه ظاهري سببونه دي): ① د هغه نفس. ② د هغه آس. نو ځکه به هغه د دوو حصو حقداره وي. او دراجل په حق کي ظاهري فقط یو دی يعني نفس. نو ځکه به هغه فقط د یوې حصې حقداره وي.

شهسوار ته د خپلو آسونو په اندازه د حصې ورکولو مسئله

وَلَا يُسْهَمُ إِلَّا لِفَرَسٍ وَاحِدٍ فرمایي: او فقط د یوه آس حصه به ورکول کیږي اد طرفینو په نېزا
وَقَالَ: أَبُو يُوسُفَ: يُسْهَمُ لِفَرَسَيْنِ امام ابو یوسف رَجَّهَ الله فرمایلي دي: چي د دوو آسونو حصه به
ورکول کیږي لِمَا رَوَى ① أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَسْهَمَ لِفَرَسَيْنِ ځکه روایت سوی دی چي نبي کریم ﷺ د
دوو آسونو حصه ورکړه وَلَئِنْ الْوَاحِدَ كَذَّيْعِي فَيَحْتَابِرُ إِلَى الْآخَرِ او ځکه چي کله یو آس سترې کیږي
نود دویم ضرورت پیدا کیږي وَلَهُمَا: أَنَّ الْبَرَاءَ بْنَ أَوْسٍ قَادَرَسَيْنِ فَلَمْ يُسْهَمْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِلَّا
لِفَرَسٍ وَاحِدٍ د طرفینو دلیل دادی: چي حضرت براء بن اوس رضی الله عنه اجنگ ته ا دوه آسونه راوستي وو
لېکن نبي کریم هغه ته فقط د یوه آس حصه ورکړه وَلَئِنْ الْقِتَالُ لَا يَتَحَقَّقُ بِفَرَسَيْنِ دَفْعَةً وَاحِدَةً او
ځکه چي په یوه وار پر دوو آسونو قتال کول ثابتېدای نه سي فَلَا يَكُونُ السَّبَبُ الظَّاهِرُ مُفْضِيًا إِلَى
الْقِتَالِ عَلَيْهِمَا لهذا پر دواړو آسونو به قتال کول د غنیمت د استحقاق ظاهري سبب نه وي فَيُسْهَمُ

① القول الرابع: قول الطرفين رَجَّهَ الله، كما ذكر في الهدية (ج: ٢، ص: ٢١٢)، وكذا في الخانية (ج: ٤، ص: ٤٤٣).

[القول الرابع ج: ١، ص: ٢٨٥]

① تخريج: أخرجه دار قطنی فی سننه (رقم: ١٦ ج: ٤، ص: ٥٩، رقم الحديث: ٢١٣١).

② تخريج: ددې حديث په معنى سره یو حديث د عبدالله بن زبیر په حواله سره په دار قطنی کي ذکر سوی دی (دار قطنی، ج: ٤، ص: ٦٢، رقم الحديث: ٢١٢٣).

لِوَاحِدٍ نُوْحُكُهُ بِهِ افْقَطْ اَدِيوَهُ اَسْ حَصَه وَرْكَوْل كِيَرِي وَلِهَذَا لَا يُسْمَهُ لثَلَاثَةً اَوْ اِسْ هَمْدَا وَجِه ده
چي ددريو آسونو حصه نه ورکول کيږي وَمَا رَوَاهُ مُحْبُولٌ عَلَى التَّنْقِيلِ او کوم حديث چي امام ابو
يوسف رَجَّه الله روايت کړې دى هغه د "نقل" پر ورکولو ايمني پر انعام ورکولو ا محمول دى کبا
أَعْطَى سَلَمَةَ بِنَ الْأَكْوَعِ سَهْمَيْنِ وَهُوَ رَاجِلٌ لکه څرنگه چي نبي کريم ﷺ حضرت سلمه بن الأكوع
رضي الله عنه ته دوې حصې ورکړې. حال دا چي هغه راجل ا پياده جهاد کونکى او وَالْبَرَاءَيْنِ وَالْعَتَاقِ
سَوَاءٌ او عجمي ادېسي آس او خالص عربي آس دواړه سره برابر دي لِأَنَّ الْإِزْهَابَ مُضَافٌ إِلَى جَنْسِ
الْخَيْلِ فِي الْكِتَابِ ځکه چي په قرآن کريم کي "يېرول" د آس د جنس و طرف ته مضاف سوى دى
قال: اللَّهُ تَعَالَى: وَمِنْ رَبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوْكُمْ [الأنفال: ٦٠] الله تعالى فرمايلي دي: او
تاسي هغه آسونه تيار کړئ! چي دهغه په ذريعه تاسي دالله دښمنان او خپل دښمنان وېېرئ! وَاسْمُ
الْخَيْلِ يُطْلَقُ عَلَى الْبَرَادَيْنِ وَالْعَتَاقِ وَالْهَجِينِ وَالْمَقْرِفِ إِطْلَاقًا وَاحِدًا او د "خيل" لفظ پر عجمي آس.
عربي آس. هجين او مقرف ټولو باندي په مساوي توگه ويل کيږي ايمني دغه ټولو آسونو ته
"خيل" ويل کيږي ا وَلَئِنْ الْعَرَبُ إِنْ كَانَ فِي الظَّلَبِ وَالْهَرَبِ أَقْزَى او ځکه چي عربي آس که څه هم په
حمله کولو او ځغستلو کي قوي ا پالوان اوي فَالْبِرْدُونَ أَصْبَرُ وَالْأَيْنُ عَطْفًا نو عجمي آس بيا زيات
صبرناک وي او دهغه را تاوول ايمني دهغه مخ راگرځول ا ډېر آسانه وي او دهغه په طبيعت کي
نرمي وي ا فَنِي كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهَا مَنَفَعَةٌ مُعْتَبَرَةٌ نوله دوى څخه په هريوه کي معتبر منفعت سته
فَاسْتَوَيَا نو ځکه به دوى دواړه ا په حکم کي اسره برابر وي.

اللفات: ﴿قَاد﴾ دنصر ماضي ده، قاد الفرس: دمخ لخوا آس کښول، آس پېول، آس روانول.

﴿إِزْهَاب﴾ دافعال مصدر دى: پېرول، ډارول، ترهول. ﴿خَيْل﴾ آس. ﴿رَبَاط﴾ ترل. ﴿الَيْن﴾ ډېر نرم

(يعني دېسي آس ډېر نرم وي په طبيعت کي يې شوخي نه وي)، ﴿عَطْفًا﴾ دضرب مصدر دى:

گرځېدل، دسپارلى (آس) قيزه کښول او راگرځول (يعني دآس قيزه را کښول او دهغه مخ بل طرف ته

اړول). ﴿بَرَادَيْن﴾ عجمي آس، ترکي آس. هغه آس چي په جنگ کي په کار راځي لېکن په قد کي لږ

کوچنى وي نو داسي آس ته برادين يعني عجمي يا دېسي آس وايي. او اوږده قد والا آس ته عتاق

يعني عربي او اصلي آس وايي. (انعام الهداية). ﴿هجين﴾ هغه آس چي له عجمي آس او عربي آسپي څخه پيدا سوي وي (يعني پلاري يې عجمي وي او مور يې عربي وي). ﴿مقرف﴾ هغه آس چي له عربي آس او عجمي آسپي څخه پيدا سوي وي (يعني پلاري يې عربي وي او مور يې عجمي وي). په مصباح اللغات کي دې دوو لفظونو (هجين او مقرف) تعريف دې برعکس سوي دی. خو زیاتره قاموسونو يې همدغه تعريف کړی دی کوم چي موږ ذکر کړی.

تشریح: صورت مسئلې: دا دی چي فارس ته به فقط يوه حصه ورکول کيږي که څه هم د هغه سره دوه آسونو وي. دا حکم د طرفينو رَجَعْتُمَا الله په نېز دی، همدا د امام مالک او امام شافعي رَجَعْتُمَا الله قول دی. او امام ابو يوسف رَجَعَهُ الله فرمايي که چيري فارس د ځان سره دوه آسونو راروان کړي وي او په جنگ کي يې شرکت کړی وي او په دوو آسونو سره هغه جهاد کوي. نو هغه ته به د دواړو آسونو حصه ورکول کيږي.

د امام ابو يوسف دليل: د عمرو بن محسن حديث دی چي په هغه کي ذکر سوي دي چي نبي کریم ﷺ عمرو بن محسن ته ”چي د هغه سره دوه آسونو وو“ څلور حصې ورکړې. ښکاره خبره ده چي که د دوو آسونو حصه ورکول صحيح نه وای، نو نبي ﷺ به هغه ته څلور حصې نه ورکولای. د دې عقلي دليل دا دی چي کله ناکله يو آس سترې کيږي او دويم آس ضرورت پېښيږي. لهندا هغه ته به هم له غنيمت څخه حق ورکول کيږي.

د طرفينو دليل: دا دی چي حضرت براء بن اوس ؓ د دوو آسونو سره د جهاد په ميدان کي وکړی. لېکن نبي کریم ﷺ هغه ته فقط د يوه آس حصه ورکړه، له دې څخه معلومه سوه چي فقط د يوه آس حصه به ورکول کيږي. نه د دوو.

ددوی عقلي دليل دا دی چي په يوه وار فقط په يوه آس سره جنگ او قتال کيږي. نه په دوو آسونو سره. او استحقاق د قتال په وجه ثابتيږي. لهندا د دوو آسونو والا ته به درې حصې نه بلکي دوې حصې ورکول کيږي؛ ځکه چي انعام د کار په اندازه ورکول کيږي نه د شمېر او تعداد په اعتبار سره. همدا وجه ده که يو څوک درې يا څلور آسونو د ځان سره بوځي او په جنگ کي شرکت وکړي نو هغه ته به د تعداد په اعتبار سره حصه نه ورکول کيږي. بلکي فقط د يوه آس حصه به ورکول کيږي. پاته سود عمرو بن محسن حديث کوم چي امام ابو يوسف رَجَعَهُ الله په خپل دليل کي ذکر کړی دی. نو د هغه جواب دا دی چي نبي کریم ﷺ عمرو بن محسن ته انعام ورکړی همدا وجه ده چي د دوو آسونو په عوض کي يې څلور حصې ورکړې حالانکي هغه فقط د دوو حصو حقدار وو. او د انعام په توگه ورکول له نبي کریم ﷺ څخه ثابت هم دي، لکه څرنگه چي سلمه بن الأكوع ته نبي کریم ﷺ دوې

حصې وړ کړې حالانکې هغه راجل وو او فقط د یوې حصې حقدار وو. لهذا په دې حدیث سره دامام ابویوسف رحمه الله دلیل نیول صحیح نه دي.

والدین إلخ: فرمایي چې عجمي او عربي دواړه قسمه آسونه د غنیمت په استحقاق کې سره برابر دي: حکم په دې آیت "وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُزْهَبُونَ بِهِمْ عَدُوَّ اللَّهِ... إلخ" کې چې کوم د اړهاب حکم جاري سوی دی د اړهاب د مطلق خیل و طرف ته منسوب دی او په مطلق خیل کې برازین او عتاق او داسې نور ټوله آسونه داخل دي. لهذا د غنیمت په استحقاق کې به هم ټوله داخل او برابر وي. د دې سلسلې عقلي دلیل دا دی چې که څه هم عربي آس په حمله کولو او په ځغستلو کې قوي او ماهر وي، نو عجمي او دېسي آس بیا زیات صبرناک وي او هغه د دښمن دواړه په زغملو کې قوي وي او بل دا چې د هغه په طبیعت کې شوخي نه وي بلکې نرمي وي او د هغه راڅرخول آسانه وي. لهذا دواړه آسونه په منفعت کې سره برابر دي، لهذا د منفعت په حصول یعني په غنیمت کې به هم دواړه سره برابر وي.

د شهسورا تفصیل او تعریف

وَمَنْ دَخَلَ دَارَ الْحَرْبِ قَارَسًا فَتَنَّقَى فَرَسَهُ او کوم امجاهدا چې دار الحرب ته په داسې حالت کې داخل سي چې پر آس سپور وي، بیا د هغه آس هلاک سي اَسْتَحَقَّ سَهْمُ الْفُرْسَانِ نو هغه به د شهسورانو د حصې مستحق وي وَمَنْ دَخَلَ رَاجِلًا فَاشْتَرَى فَرَسًا او کوم امجاهدا چې په داسې حالت کې [دار الحرب ته] داخل سي چې هغه پیاده وي، بیا آس رانیسي اَسْتَحَقَّ سَهْمُ رَاجِلٍ نو هغه به د راجل د حصې مستحق وي وَجَوَابُ الشَّافِعِيِّ عَلَى عَكْسِهِ فِي الْفُضْلَيْنِ او دامام شافعي رحمه الله په نېز په دواړو صورتونو کې حکم د دې برعکس دی وَهَكَذَا رَوَى ابْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ ابْنِ حَنِيفَةَ فِي الْفُضْلِ الثَّانِ أَنَّهُ يَسْتَحَقُّ سَهْمُ الْفُرْسَانِ او په دویم صورت کې ابن المبارک هم د دې برعکس روایت کړی دی چې هغه به د شهسورانو د حصې مستحق وي وَالْحَاصِلُ: أَنَّ الْبُغْتَبَرِ عِنْدَنَا حَالَةَ الْمَجَاوِزَةِ وَعِنْدَهُ حَالَةُ انْقِضَاءِ الْحَرْبِ خلاصه دا: چې زموږ په نېز اتر سرحد او تېرېدلو او قتال ته د تللو حالت معتبر دی او دامام شافعي رحمه الله په نېز د جنگ د ختمیدلو حالت معتبر دی. لَهُ: أَنَّ السَّبَبَ هُوَ الْقَهْرُ وَالْقِتَالُ دامام شافعي رحمه الله دلیل دا دی: چې د غنیمت د استحقاق سبب غلبه او قتال دی فَيُغْتَبَرُ حَالُ الشَّخْصِ عِنْدَهُ لهذا د هر سړي په حق کې به د قتال دوخت حالت معتبر وي وَالْمَجَاوِزَةُ

وَسَبِيلُهُ إِلَى السَّبَبِ كَالْخُرُوجِ مِنَ الْبَيْتِ أَوْ تَهْرِبْدَلْ أَوْ تَلْ أَوْ اسْتَحْقَاقِ دَسَبِ يَوْ ذَرِيعَهُ دَه لَكِهْ دَ كُورِ
 حُخْهْ وَتَلْ وَتَغْلِيْقِ الْأَحْكَامِ بِالْقِتَالِ يَدُلُّ عَلَى امْكَانِ الْوُقُوفِ عَلَيْهِ أَوْ بِرِ قِتَالِ أَحْكَامِ مَعْلُوقِ كُولِ بِهْ
 قِتَالِ دَ وَاقِفِ كِهْدَلْوَ اخْبِرْ بَدَلْوَ دَلِيلِ دِي وَكَلَوْ تَعَدَّرَ أَوْ تَعَسَّرَ أَوْ كِهْ چِيرِي بِرِ قِتَالِ وَاقِفِ كِهْدَلْ
 نَامَكْنِ سِي يَاسْتَوْنَزْمَنِ امْشَكَلِ اِسِي تَعَلَّقَ بِشُهُودِ الْوُقْعَةِ نَوَ اِپَهْ دِي صَوْرَتِ كِي اِبَهْ جَنَگِ تَهْ بِرِ
 حَاضِرْ بَدَلْوَ اِشْرَكَتِ كُولِوَ بَانْدِي أَحْكَامِ مَتَعْلَقِ كِيَرِي لِأَنَّهُ أَقْرَبُ إِلَى الْقِتَالِ حُكْهْ چِي جَنَگِ تَهْ
 حَاضِرْ بَدَلْ قِتَالِ تَهْ نَرْدِي دِي وَلَكِنَا: أَنَّ الْمُجَاوِزَةَ نَفْسَهَا قِتَالٌ زَمُورِ دَلِيلِ دَا دِي: چِي اَتْرِ سَرَحْدَا
 تِهْرِبْدَلْ أَوْ قِتَالِ تَهْ تَلْ اِپَهْ خِيْلَهْ قِتَالِ دِي لِأَنَّهُ يُلْحَقُهُمُ الْخَوْفُ بِهَا حُكْهْ چِي پَهْ مَجَاوِزَتِ سَرَهْ
 كَفَاوْ تَهْ بِهْرَهْ رَسِيَرِي اِيْمَنِي كَلَهْ چِي دَنْمَنِ پَهْ دِي خَبَرِ سِي چِي مَجَاهِدِيْنَ زَمُورِ وَطَرَفِ تَهْ رَا رَوَانِ دِي اَوْ تَرِ
 سَرَحْدَا تِهْرِ سُولِ، نُو پَهْ دِي سَرَهْ هَفُوْ پَهْ سَخْتَهْ بِهْرَهْ اَوْ رَعْبِ كِي لَوِيَرِي اَوَّالِ بَعْدَهَا حَالَةُ الدَّوَامِ اَوْ تَرِ
 مَجَاوِزَتِ وَرُوسْتَهْ دَ دَوَامِ حَالَتِ دِي وَلَا مُغْتَبَرِ بِهَا اَوْ هَفَهْ حَالَتِ لَرَهْ اَعْتِبَارِ نَسْتَهْ وَلِأَنَّ الْوُقُوفَ عَلَى
 حَقِيقَةِ الْقِتَالِ مُتَعَبِّرٌ أَوْ حُكْهْ چِي دَ قِتَالِ بِرِ حَقِيقَتِ وَاقِفِ كِهْدَلْ مَشْكَلِ دِي وَكَذَا عَلَى شُهُودِ الْوُقْعَةِ
 اَوْ هَمْدَاوَنَكِهْ جَنَگِ تَهْ بِرِ حَاضِرْ بَدَلْوَ اَوْ پَهْ جَنَگِ كِي دَ مَجَاهِدِ بِرِ شَرَكْتِ كُولِوَ وَاقِفِ كِهْدَلْ هَمْ مَشْكَلِ
 دِي لِأَنَّهُ حَالُ الْيَقَاءِ الشَّقِيْنِ حُكْهْ چِي هَفَهْ اَدَ كَفَرِ اَوْ اِسْلَا اَدُووْ صَفُوْنُو دِيوَ خَايِ كِهْدَلْوَ اِهَنْگَامَهْ
 يِي اَحَالَتِ وَيِ اِچِي پَهْ هَفَهْ كِي هَرِ كَسِ پَهْ قِتَالِ سَرَهْ مَصْرُوفِ وَيِ، نُو پَهْ بِلِ چَا بَهْ خَنَگَهْ خَبَرِ وَيِ چِي هَفَهْ جَنَگِ
 تَهْ حَاضِرِ سُوِي وَوِ، كِهْ نَهْ؟! فَتَقَامُ الْمُجَاوِزَةُ مَقَامَهُ لِهَذَا مَجَاوِزَتِ بِهْ دَ قِتَالِ قَائِمِ مَقَامِ كِيَرِي اِذْ هُوَ
 السَّبَبُ الْمُنْفِصُ إِلَيْهِ ظَاهِرًا إِذَا كَانَ عَلَى قَصْدِ الْقِتَالِ حُكْهْ چِي هَمْدَا مَجَاوِزَتِ دَ قِتَالِ ظَاهِرِي سَبَبِ دِي
 اِپَهْ دِي شَرَطِ اَكَلَهْ چِي دَ قِتَالِ پَهْ اَرَادَهْ سَرَهْ وَيِ اِيْمَنِي پَهْ دِي شَرَطِ چِي تَرِ سَرَحْدِ تِهْرِبْدَلْ اَوْ تَلْ دَ جَنَگِ پَهْ
 نِيَتِ سَرَهْ وَيِ اَفِيْعَتَبَّرَ حَالُ الشَّخْصِ بِحَالَةِ الْمَجَاوِزَةِ فَارِ سَاكَانَ أَوْ رَاچَلَا نُو حُكْهْ بِهْ دَهْرِ كَسِ اَمَجَاهِدَا
 پَهْ حَقِ كِي دَ مَجَاوِزَتِ دَ حَالَتِ اَعْتِبَارِ كِيَرِي چِي هَفَهْ اَدَ مَجَاوِزَتِ پَهْ حَالَتِ كِي اَفَارَسِ وَوِ اَوْ كِهْ
 رَاچَلِ وَكَلَوْ دَخَلَ فَارِ سَا وَقَاتَلَ رَاچَلَا لِصِيقِ الْمَكَانِ اَوْ كِهْ يُو مَجَاهِدِ دَ فَارَسِ وَالِي پَهْ حَالَتِ كِي اَدَا
 الْحَرْبِ تَهْ اَدَاخِلِ سِي اَوْ دَ خَايِ اَوْ مِيْدَانِ اَدَ تَنَگُوَالِي پَهْ وَجَهْ پِيَادَهْ قِتَالِ وَكِرِي يَسْتَحِقُّ سَهْمَ
 الْفَرَسَانِ بِالْإِتْفَاقِ نُو هَفَهْ بِهْ بِالْاِتْفَاقِ دَشَهْ سَوَارَانُو دَ حَصِيْ مَسْتَحَقِ كِيَرِي وَكَلَوْ دَخَلَ فَارِ سَا تَمَّ بَاءَ

فَرَسَهُ أَوْ وَهَبَ أَوْ أَجْرًا وَرَهَنَ أَوْ كَهْ هغه د فارس والي په حالت کي داخل سي بيا هغه خپل آس خرڅ کړي يا يې هبه کړي يا يې په اجرت اکرابه او رکړي يا يې ايو چاته ا په رهن کي ورکړي فَفِي رِذَايَةِ الْحَسَنِ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ يَسْتَحِقُّ سَهْمُ الْفُرْسَانِ نوله امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ شخه د حسن بن زياد په روايت کي به هغه د شهورانو د حصې مستحق کيږي اِغْتَبَارًا لِلْمَجَاوِزَةِ د مجاوزت په اعتبار کولو سره ايمني دا حکم د مجاوزت پر اعتبار مبني دی أَوْ ظَاهِرِ الرِّذَايَةِ يَسْتَحِقُّ سَهْمُ الرَّجَالَةِ او په ظاهر روايت کي به هغه د راجل د حصې مستحق کيږي لِأَنَّ الْإِقْدَامَ عَلَى هَذِهِ الشَّعْرَفَاتِ يَدُلُّ عَلَى أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ مِنْ قَصْدِهِ بِالْمَجَاوِزَةِ الْقِتَالَ فَارِسًا ځکه چي پر دغه تصرفاتو د هغه اقدام کول د دې خبري دليل دی چي اتر سر خدا په تېرېدلو او قتال ته په تللو اسره دهغه اراده د فارس والي په حالت کي قتال کول نه وو وَلَوْ بَاعَهُ بَعْدَ الْفَرَاغِ او که هغه تر قتال وروسته آس خرڅ کړي لَمْ يَسْقُطْ سَهْمُ الْفُرْسَانِ نو اد هغه په حق کي ا به د شهورانو حصه نه ساقطیږي وَكَذَا إِذَا بَاعَ فِي حَالَةِ الْقِتَالِ عِنْدَ الْبُغْضِ او همدارنگه د ځيني علماؤ په نېز ا به دا حصه نه ساقطیږي ا کله چي هغه د قتال په حالت کي آس خرڅ کړي وَالْأَمْرُ أَنَّهُ يَسْقُطُ لېکن ا زیاته صحيح دا ده: چي اد هغه ا دا حصه به ساقطیږي لِأَنَّ الْبَيْعَ يَدُلُّ عَلَى أَنَّ غَرَضَهُ التِّجَارَةُ فِيهِ إِلَّا أَنَّهُ يُنْتَظَرُ عَزْهُ ځکه چي خرڅول د دې خبري دليل دی چي د هغه مقصد په آس سره تجارت کول وو لېکن هغه فقط ا د آس گرانوالي ته منتظر وو ايمني دې ته منتظر وو چي هر څوک زما شخه په گران قيمت آس وغواړي نوزه به پر هغه آس خرڅ کړم ا

اللغات: ﴿مجاوزه﴾ د مفاعلي مصدر دی: سفر کول (د يو کار په اراده يو خوا ته تلل). تېرېدل. تر سرحد تېرېدل (تر سرحد او بنسټل. عبور کول. پوري وتل). ﴿انقضاء﴾ د انفعال مصدر دی: ختمېدل. ﴿شهود﴾ د سمع مصدر دی: حاضرېدل. موجودېدل (مراد ځني په جنگ کي شرکت کول دي). ﴿ضيق﴾ تنگي. تنگوالی (مراد ځني د پير رش او گنه گوني په وجه د جنگ ميدان تنگېدل دي).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي مجاهد په کوم حالت کي د قتال په نيت د دارالاسلام تر سرحد تير سي او په دار الحرب کي داخل سي. نوزموږ په نېز به دهغه حالت مطابق مجاهد د غنيمت مستحق وي. نو که هغه پر آس باندي سپور وي او د جهاد او قتال کولو په غرض دار الحرب ته داخل

سي لېکن بيا د هغه آس هلاک سي او پياده قتال وکړي، نو هغه ته به د فارس حصه ورکول کيږي يعني له مال غنيمت څخه به دوي حصې ورکول کيږي، او که يو څوک پياده يعني له آس او سپارلي څخه بغير د دارالاسلام تر سرحد تېر سي او دارالحرب ته داخل سي، نو هغه ته به د راجل حصه يعني فقط يوه حصه ورکول کيږي که څه هم هغه وروسته په دارالحرب کي آس رانيسي او پر آس قتال وکړي، لېکن دامام شافعي رَحْمَةُ اللهِ په نيز حکم د دې برعکس دی همدا د امام احمد او امام مالک رَحْمَتُما اللهُ مسلک دی، يعني ددوی په نېز د قتال کولو حالت معتبر دی، نو په اول صورت کي به ددوی په نېز فارس ته د راجل حصه (يعني يوه حصه) ورکول کيږي، ځکه چي تر قتال مخکي د هغه آس مړ سو، او هغه پياده قتال وکړی، او په دويم صورت کي به راجل ته د فارس حصه ورکول کيږي، ځکه چي د قتال په دوران کي هغه فارس وو.

دامام شافعي دليل: دا دی چي د مال غنيمت د مستحق کېدلو سبب قهر او قتال دی، لهدا د قتال په وخت کي چي د مجاهد کوم حالت وي د هغه اعتبار به کيږي، او پاته سو د مجاوزت او له سرحد څخه د تېرېدلو مسئله، نو مجاوزت د دې سبب وسيله ده، لکه د کور څخه و تل چي وسيله ده، اوله کور څخه د وتلو حالت لره اعتبار نسته، لهدا مجاوزت لره به هم اعتبار نه وي، بلکي د قتال حالت لره به اعتبار وي، او قتال که څه هم مخفي امر دی لېکن په هغه واقف کېدل (او خبرېدل) ممکن دي، ځکه چي شريعت پر قتال نور احکام هم معلق کړي دي، مثلاً که يو بچي قتال وکړي نو هغه ته به "رضخ" يعني لږ مال ورکول کيږي، لهدا د قتال د استحقاق سبب به هم فقط پر قتال موقوف وي، او که د هغه د قتال پته او خبر نه وي (چي آيا هغه قتال او جنگ کړی دی، که نه؟) نو کوم مجاهدين چي په جنگ کي شريک وي له هغو څخه به معلومات کيږي چي آيا فلانکی په قتال کي شريک وو او که نه؟ (يعني هغه جنگ وکړی، که نه؟) او که شريک وو نو هغه پر آس سپور وو او که پياده وو؟ (يعني فارس وو او که راجل؟)، لنه دا چي د هغه د حالت صحيح خبر تر لاسه کول ممکن دي، نو ځکه به د هغه استحقاق د قتال پر حالت مبني وي.

زموږ دليل: دا دی چي د قتال په اراده سره تر سرحد تېرېدل او دارالحرب ته ننوتل په خپله قتال دی، ځکه چي د مسلمانانو د راتگ په خبر سره کفار په رعب کي لويږي او پر هغوی لږزه جاري کيږي، او تر دې وروسته چي کوم حالت وي هغه د قتال دوام حالت وي، او دوام لره اعتبار نسته، بلکي وجود لره اعتبار سته، او څرنگه چي په مجاوزت سره قتال په وجود کي راځي او ثابتيږي، نو ځکه به د استحقاق مدار پر مجاوزت وي او د مجاوزت د حالت اعتبار به کيږي.

او امام شافعي چي استحقاق پر قتال باندې مبني کوي، دا صحيح نه دي، ځکه چي حقيقتاً په قتال خبر بدل متمنر او ناممکن دي، ځکه چي دامام لپاره دا ممکن نه دي چي دهر، هر مجاهد د حالت

معاینه وکړي چي کوم یو قتال کوي او کوم یو یې نه کوي. همدارنگه له نور مجاهدینو (شرکاؤ) څخه هم دې معلومات تر لاسه کول ممکن نه دي. ځکه چي د جنگ په حالت کي هریو په خپل ځان اخته وي او گډه امی وي او یوه ته هم د بل خبر نه وي. نو په همدې وجه موږ مجاوزت د قتال قائم مقام کړی او د مجاوزت د حالت اعتبار مو وکړی.

ولو دخل فارساً لم: دا عبارت واضح دی.

ولو دخل فارساً لم یا لم: ددې مطلب دای چي که یو مجاهد د فارس والي په حالت کي دار الحرب ته داخل سي لېکن بیا هغه خپل آس خرڅ کړي یا یې هبه کړي یا یې په رهن او اجاره کي ورکړي. نو په دې باره کي له امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ َ عَنْهُ څخه د حسن بن زیاد روایت دای چي هغه به فارس شمارل کیږي او د فارس حصه به ورکول کیږي. لېکن په ظاهر روایت کي به هغه ته د فارس حصه نه ورکول کیږي. ځکه چي د هغه خرڅول یا هبه کول یا داسي نور دې خبري دلیل دی چي هغه د جنگ کولو په نیت سره راغلی نه دی. همدا حکم به په هغه وخت کي هم وي کله چي د جنگ او قتال په دوران کي هغه خپل آس خرڅ کړي. ځکه چي دا کار به د هغه نیت د تجارت په نیت بدل کړي او دا به ښکاره کړي چي هغه د آس د گران بیه کېدلو په انتظار په قتال کي مصروف وو او د هغه اصل مقصد تجارت کول وو. نه قتال کول. همدا صحیح او معتمد دي. که څه هم ځيني مشايخ فرمایي چي د قتال په دوران کي د آس د خرڅولو په صورت کي به هم هغه ته د فارس حصه ورکول کیږي. ها! که چیري له قتال ختمېدلو څخه وروسته یې هغه خرڅ کړي نو بیا به بېله شکه هغه ته د فارس حصه ورکول کیږي.

د غنیمت په مال کي د غلام، ښځي او بچي حصه

وَلَا يُسْأَلُ يَتْمَلُوكَ وَلَا امْرَأَتٌ وَلَا صَبِيٌّ وَلَا ذِمِّيٌّ أَوْ غُلَامٌ. ښځي. بچي او ذمي ته به اد غنیمت په مال کي ا حصه نه ورکول کیږي وَلَكِنْ يَرْصُمُ لَهُمْ عَلَى حَسَبِ مَا يَرَى الْإِمَامُ لېکن امام به دوی ته څه اړ مال ورکوي څومره چي امام مناسب وښي لَسَا رُوِيَ أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ١ كَانَ لَا يُسْأَلُ لِلنِّسَاءِ وَالصِّبْيَانِ وَالْعَبِيدِ وَكَانَ يَرْصُمُ لَهُمْ ځکه روایت سوی دی چي نبی کریم ﷺ به ښځو. بچیانو او غلامانو ته حصه نه ورکوله بلکي اهغو ته به یې لږ مال ورکوی وَلَمَّا اسْتَعَانَ ٢ بِالْيَهُودِ عَلَى الْيَهُودِ او کله چي نبی

١ تخریج: أخرجه مسلم في كتاب الجهاد باب: ٥٠ رقم الحديث: ١٣٧

٢ تخریج: أخرجه البيهقي في كتاب السنن الكبرى ج: ٩ ص: ٦٤

ﷺ اد خبيراً د يهودو په خلاف اد مدينې له يهودو څخه مرسته وغوښتله لَمْ يُغْطِهِمْ شَيْئاً مِنْ
الْغَنِيَةِ نو هغو ته يې له غنيمت څخه هېڅ شى نه ورکړى يَغْنَى أَنَّهُ لَمْ يُسْهِمْ لَهُمْ يعنې د هغو لپاره
 يې حصه مقرر نه کړه وَلَأَنَّ الْجِهَادَ عِبَادَةً وَالَّذِي لَيْسَ مِنْ أَهْلِ الْعِبَادَةِ او ځکه چې جهاد عبادت
 دى او دمي د عبادت اهل نه دى وَالصَّبْرُ وَالسَّوَادَةُ عَاجِرَانِ عَنْهُ او بچى او بشخه له جهاد څخه عاجزه وي
وَلِهَذَا لَمْ يَلْخَقْهُمَا فَرَضُهُ له همدې کبله پر دوى جهاد فرض نه دى وَالْعَبْدُ لَا يُكِنُّهُ الْمَوْلَى او غلام ته
 به خپل مالک اېر جهادا قدرت او اجازه نه ورکوي وَلَهُ مَنَعُهُ او اکه اجازه ورکړي هم نو تر دې
 وروسته مالک ته اد غلام اد منع کولو حق اهم استه إِلَّا أَنَّهُ يُرْضَخُ لَهُمْ تَخْرِيسًا عَلَى الْقِتَالِ مَعَ أَظْهَارِ
انْحِطَاطٍ تُبْتِغِيهِمْ لېکن پر قتال باندي د هڅولو آماده کولو لپاره او د هغه تر څنگ اد دوى د مرتبې د
 تيسوالي څرگندولو لپاره به دوى ته څه مال ورکول کيږي وَالْمُكَاتَبُ بِمَنْزِلَةِ الْعَبْدِ او مکاتب د غلام
 په درجه کي دى لِقِيَامِ الرِّقِّ ځکه چې په هغه کي اهم اغلا متوب موجود دى وَتَوْهَمُ عَجْزُهُ او د هغه
 د عاجزه کېدلو وهم اهم استه ايعنې کېدای سي چې هغه د بدل کتابت له اداء کولو څخه عاجزه
 سي فَيَسْتَعْنُهُ الْمَوْلَى عَنِ الْخُرُوجِ إِلَى الْقِتَالِ نو مالک به هغه جنگ اجهادا ته له تللو څخه منع کړي ثُمَّ
الْعَبْدُ إِذَا يُرْضَخُ لَهُ إِذَا قَاتَلَ بيا به غلام ته هغه وخت څه مال ورکول کيږي کله چې هغه قتال وکړي
لَأَنَّهُ دَخَلَ لِخِدْمَةِ الْمَوْلَى ځکه چې هغه د مالک د خدمت لپاره ادار الحرب ته اد داخل سو فَصَارَ
كَالتَّاجِرِ نو هغه داسي سو لکه تاجر وَالسَّرَاةُ يُرْضَخُ لَهَا إِذَا كَانَتْ تُدَاوِي الْجَرْحَ وَتَقْوُمُ عَلَى الْمَرْضَى او
 بنځي ته به هغه وخت څه مال ورکول کيږي کله چې هغې د زخميانو علاج او درملنه ا کړې وي او
 د مريضان خدمت يې کړې وي لَأَنَّهَا عَاجِرَةٌ عَنْ حَقِيقَةِ الْقِتَالِ ځکه چې هغه له حقيقي قتال کولو
 څخه عاجزه وي فَيَقَامُ هَذَا التَّوَهُّمُ مِنَ الْإِعَانَةِ مَقَامَ الْقِتَالِ نو اد هغې په حق کي ا به دا ډول مرسته د
 قتال قائم مقام کيږي بِخِلَافِ الْعَبْدِ لَأَنَّهُ قَادِرٌ عَلَى حَقِيقَةِ الْقِتَالِ په خلاف د غلام. ځکه چې غلام
 پر حقيقي قتال کولو قادر وي وَالَّذِي إِذَا قَاتَلَ أَوْ دَلَّ عَلَى الطَّرِيقِ وَلَمْ يُقَاتِلْ او دمي ته به
 په هغه صورت کي څه مال ورکول کيږي کله چې هغه قتال کړى وي يا يې امجاهدينو ته اد قتال

لاره او ليکه او رښتولي وي. او قتال يې کړی نه وي لَا اَنْ فِيهِ مَنَفَعَةٌ لِّلْمُسْلِمِينَ ځکه چې په دې کي د مسلمانانو منفعت دی إِلَّا اَنْهُ يُزَادُ عَلَى السَّهْمِ فِي الدَّلَالَةِ اِذَا كَانَتْ فِيهِ مَنَفَعَةٌ عَظِيمَةٌ لېکن که د زمي په لارښوونه کي غټ منفعت او فایده اوي نو هغه ته به اد مجاهد له حصې څخه اهم ازبات مال ورکول کيږي وَلَا يَدْخُلُ بِهِ السَّهْمُ اِذَا قَاتَلَ لېکن که چيري هغه فقط قتال کړی وي نو هغه ته ورکونکی مال به اد مجاهد له حصې ته نه رسول کيږي ايمني ديوه مجاهد له حصې څخه به کم مال ورکول کيږي اِنَّهُ جِهَادٌ ځکه چې دا جهاد دی وَالْأَوَّلُ لَيْسَ مِنْ عَمَلِهِ او اول ايمني لارښوونه اد جهاد له عمل څخه نه ده ايمني لارښوونه "جنگ او جهاد کول" نه دي وَلَا يُسَوَّى بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْمُسْلِمِ فِي حُكْمِ الْجِهَادِ او د جهاد په حکم کي به د مسلمان او زمي په منځ کي برابري نه کيږي.

اللفاظ: ﴿يرضخ﴾ د مضارع صيغه ده. له فتح او ضرب دواړو څخه راځي: له ډېر مال څخه لږ شي ورکول. ﴿تحريرض﴾ د تفعيل مصدر دی: هڅول. آماده کول. ﴿انحطاط﴾ د انفعال مصدر دی: د انفعال مصدر دی: تېټېدل، کښته کېدل، لاندې کېدل. ﴿جَزْأً﴾ جمع د جَزْأً ده: زخمي، ټپي. ﴿دَلَّ﴾ د نصر ماضي ده. د دې باب په صله کي چې "عَلَّ" راسي، نو د "لارښوولو" معنی ورکوي.

تشریح: **صورت د مسئلې:** دادی که چيري غلام، ښځه يا پچی يا زمي قتال وکړي، نو هغو ته به د عامو مجاهدينو په څير له "مال غنيمت" څخه حصه نه ورکول کيږي، بلکي "رضخ" يعني لږ مال به ورکول کيږي، ځکه چې همدا د نبی کریم ﷺ عادت او معمول وو. او يو ځل نبی کریم ﷺ د "خير د غزا" په وخت کي د مدينې له يهوديانو څخه د مدد غوښتنه وکړه او هغوی مدد وکړی، نو هغو ته هم نبی کریم ﷺ له "مال غنيمت" څخه حصه نه ورکړه، بلکي "رضخ" يې ورکړی. دا واقع د دې خبري دليل ده چې زمي ته به له مال غنيمت څخه حصه نه ورکول کيږي. د دې عقلي دليل دادی چې جهاد کول عبادت دی او زمي د عبادت اهل نه دی. او په ښځه او پچی کي د جهاد اهليت او صلاحيت نه سته. همدا وجه ده چې شريعت پر دوی جهاد فرض کړی نه دي. او کوم چې د غلام مسئله ده نو اول خو خپل مالک (مولی) هغه ته اجازه نه ورکوي او که اجازه ورکړي هم، نو هم به يې وروسته (د خپل خدمت لپاره) له جهاد څخه منع کوي. لهدا د دې کسانو له طرفه به جهاد نه ثابتيږي. او کله چې دوی جهاد نه کوي نو ښکاره خبره ده چې د مال غنيمت حقداره به هم نه وي لېکن که جهاد وکړي او د جنگ په ميدان کي شرکت وکړي نو د دوی د اطمینان لپاره او پر جهاد باندې د هڅولو او آماده کولو لپاره لږ څه مال دوی ته ورکول کيږي.

والمكاتب إلخ: فرمايي چي د غنيمت دنه مستحق كېدلو په هكله چي كوم حكم د غلام دى هغه حكم د مكاتب هم دى. ځكه چي په هغه كي هم رقيت (غلامتوب) موجود دى. او بل دا چي كيداى سي هغه به د بدل كتابت له اداء كولو څخه عاجز سي او بيا به غلام وگرځي او مالك به هغه له جهاد كولو څخه را وگرځوي. لهندا د مالك په قبضه كي د موجود والي په حواله سره مكاتب هم د غلام په څير دى. او څرنگه چي غلام ته له غنيمت څخه حصه نه وركول كيږي. همداسي به مكاتب ته هم نه وركول كيږي.

ثم العبد إلخ: له دې ځايه دا خبره بيان سوې ده چي بنځي. غلام او داسي نورو ته به "رضخ" هغه وخت وركول كيږي كله چي دوى قتال وكړي. د غلام په حق كي خو ظاهراً قتال كول شرط دي. او بنځه پر حقيقي قتال قاهره نه ده نو ځكه دهغې په حق كي زخميانو ته درمل او دواء وركول او د مريضانو خدمت كول "قتال" شمارل سوي دى. همدا حكم د ذمي هم دى چي كه هغه قتال وكړي يا د حرب او قتال په هكله څه لارښوونه وكړي او په هغه كي د مسلمانانو فايده وي. نو بيا به ذمي ته "رضخ" وركول كيږي. كنې نه به وركول كيږي. او كه چيري ذمي يو داسي مشوره وركړي يا يو داسي تركيب او ترتيب وروښيي چي په هغه سره مسلمانان زياته نفع حاصله كړي نو په دې صورت كي به هغه ته د يوه مجاهد له حصې څخه زيات انعام وركول كيږي. ځكه چي د ذمي لارښوونه جهاد نه دى نو هغه ته له "سهم واحد" (يوې حصې) څخه په زيات مال وركولو كي هيڅ حرج نسته. ځكه چي دهغه په لارښوونه سره دومره نفع حاصله سوې ده. ها! كه چيري ذمي فقط قتال كړى وي او څه لارښوونه يې كړې نه وي نو په دې وخت كي به هغه ته "رضخ" وركول كيږي چي دهغه مقدار به له "سهم واحد" څخه كم وي. ځكه چي ذمي د مسلمان تابع دي. لهندا دهغه او د مسلمان حصه به نه سره برابرول كيږي.

د خمس مصارف (خمس به چا ته وركول كيږي؟)

وَأَمَّا الْخُمْسُ فَيَقْسَمُ عَلَى ثَلَاثَةِ أَشْهُمٍ أَوْ پاته سو خمس نو هغه به پر دريو حصو تقسيمول كيږي
 سَهْمٌ لِلْيَتَامَى وَسَهْمٌ لِلْمَسْكِينِ وَسَهْمٌ لِلْبَنِّ السَّبِيلِ ① يو حصه د يتيمانو لپاره. ② يوه حصه د مسكينانو لپاره. ③ او يوه حصه د مسافرانو لپاره يَدْخُلُ قَرْعَاءُ ذَوَى الْقُرْبَى فِيهِمْ وَيُقَدَّمُونَ او په دې كي به ادبي كريم ﷺ محتاجه قربت والا اقربان داخلېږي او هغوى به تر ټولو مخكي كول كيږي وَلَا يَدْخُلُ إِلَى أَغْنِيَاءِهِمُ الْبُكْنُ ادهغو مالدارانو ته به نه وركول كيږي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: نَهَى خُمْسُ الْخُمْسِ او امام شافعي رَجَمَهُ الله فرمايي: چي قربت والا اذوى القربى ا ته به د خمس پنځمه حصه

ورکول کيږي يَسْتَوِي فِيهِ غَنِيُّهُمْ وَفَقِيرُهُمْ او په هغه کي به د دوی مالدار او غريب ادواړه برابر وي
وَيُقْسَمُ بَيْنَهُمُ لِلدَّكْرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ او هغه خمس به د دوی په مینځ کي د "للدكر مثل حظ
 الأنثيين" مطابق تقسیمول کيږي وَيَكُونُ لِبَنِي هَاشِمٍ وَبَنِي الْمُطَّلِبِ دُونَ غَيْرِهِمْ او دا به د بنو هاشم او
 بنو مطلب لپاره وي لِقَوْلِهِ تَعَالَى: وَلِذِي الْقُرْبَىٰ [الأنفال: ۴۱] مِنْ غَيْرِ فَضْلٍ بَيْنَ الْغَنِيِّ وَالْفَقِيرِ ځکه چي
 الله تعالی فرمایلي دي: "ولذي القربى"، د مالدار او غريب په مینځ کي له فرق کولو څخه بغیر
 ایمني په دې آیت کي د مالدار او غريب هېڅ فرق سوی نه دی. بلکي مطلق حکم سوی دی وَلَنَا: أَنَّ الْخُلَفَاءَ
الْأَرْبَعَةَ الرَّاشِدِينَ قَسَمُوا عَلَى ثَلَاثَةِ أَشْهُمٍ عَلَى نَحْوِ مَا قُلْنَا زموږ دلیل دا دی: چي څلورو خلفاء
 راشدينو دغه خمس د هغه طريقې مطابق پر درېو حصو تقسیم کړی دی کوم چي موږ ذکر کړه
وَكُلِّي بِهِمْ قُدْرَةً او په دوی پسي اقتداء کول ازموږ لپاره كافي دي وَقَالَ: عَلَيْهِ السَّلَامُ: يَا مَعْشَرَ بَنِي
هَاشِمٍ! إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى كَرِهَ لَكُمْ غَسَاةَ النَّاسِ وَأَوْسَاخَهُمْ وَعَوَضَكُمْ مِنْهَا بِخُسِ الْخُسِ اهدارنگه انبي
 کرم ﷺ فرمایلي دي: "اې بني هاشمو! الله ستاسي لپاره د خلکو خيري ناخوښه کړي دي او د
 هغه په عوض کي يې تاسي ته د غنیمت پنځمه حصه درکړې ده" وَالْعَوَضُ إِنَّمَا يُثْبِتُ فِي حَقِّ مَنْ
يُثْبِتُ فِي حَقِّهِ الْعَوَضُ او عوض د هغه کس په حق کي ثابتيږي کوم چي دمعوّض مستحق وي وَهُمْ
الْفُقَرَاءُ او هغه فقيران دي إِيعني د دې عوض مستحقين فقط فقيران دي وَالنَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ
عَلَيْهِمُ السَّلَامُ عَلَّمَهُمُ لِلنُّصْرَةِ او نبي کرم ﷺ بنو مطلب ته د مرستي امداد په وجه اخمس او رکړی وو وَأَلَّا تَرَىٰ
أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: إِنَّهُمْ لَن يَزَالُوا مَعِيَ هَكَذَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ وَالْإِسْلَامِ وَشَبَّكَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ آيا ته نه غوري! چي
 نبي ﷺ دورکولو علت هم بيان کړی او داسي يې وفرمايل چي: "دا خلک همېشه | په هره پېښه کي اداسي
 زما سره اوسېدلي دي په جاهليت کي اهم او په اسلام کي اهم او نبي کرم ﷺ خپلي ګوتي سره يوځای
 کړي دَلَّ عَلَى أَنَّ الْمُرَادَ مِنَ النَّصِّ قُرْبُ النُّصْرَةِ لَا قُرْبُ الْقَرَابَةِ د نبي ﷺ د فرمان پر دې خبري دلالت کوي
 چي په آیت کي له قُرب څخه د مرستي او امداد نژدېکت مراد دی، نه د قرابت نژدېکت.

^① تخریج: أخرجه الطبرانی فی معجمه.

^② تخریج: أخرجه ابو داؤد فی کتاب الحراج فی بیان مواضع قسم الخمس، رقم الحديث: ۲۹۸۰.

اللغات: ﴿ابن السبيل﴾ لاروی. مسافر. ﴿قدوة﴾ ددې لفظ دوی معناوي دي: ① اقتداء. پیروي. ② مقتدا. پېشوا. دلته یې اوله معنی مراده. ﴿معشر﴾ جماعت. ډله. ﴿غسالة﴾ هغه اوبه چي یو شی په پرېولل سي او خړي او ناپاکه وگرځي. ناولي او خیرني اوبه. ﴿أوساخ﴾ جمع د وسخ: خیره. چټلتیا. ناولتوب. ﴿هتک﴾ د تفعلیل ماضي ده: گوتي سره یوځای کول. دیوه لاس گوتي ډبل لاس په گوتو کي دننه کول.

تشریح: په دې عبارت کي دهغه خمس بیان سوی دی کوم چي د غنیمت په مال کي د ذوی القربى او یتامی لپاره ټاکل کیږي. نوموړې په نېز به دغه خمس درې حصې گرځول کیږي چي له هغو څخه به یوه حصه د یتیمانو وي. یوه حصه به د مساکینو وي او یوه حصه به د مسافرانو وي او د نبی کریم ﷺ محتاجه قرابت والا (سیدان) به هم ددې دریو صنفونو سره د خمس مستحق وي بلکي دوی به تر ټولو مخکي کول کیږي. ځکه چي د دوی سره د گران پیغمبر ﷺ مبارک نسبت ترلی دی. او زموږ په نېز به د رسول الله ﷺ مالداره قرابت والا په دې خمس کي نه شریکول کیږي او هغوی ته به له دې خمس څخه حصه نه ورکول کیږي.

لېکن دامام شافعي رَحْمَةُ اللهِ په نېز به په هر صورت کي د نبی ﷺ قرابت والا په دې خمس کي شریکول کیږي او حصه به ورکول کیږي هغه که محتاج وي او که مالدار وي. او دا تقسیم به د "لِذَا كَرِهُوا مِثْلَ حَقِّ الْأُنثَيْنِ" مطابق وي يعني خلکو ته به د دې حصې ورکول کیږي او بنسټو ته به یوه حصه ورکول کیږي.

دامام شافعي دلیل: دای چي هغه آیت په کوم سره چي د ذوی القربى لپاره د خمس استحقاق ثابت سوی دی. هغه د غني او فقیر له تفصیل څخه خالي دی. آیت دای: **وَاغْلُوا أَنْفُسَكُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِلَّذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ.** په دې آیت کي د غني او فقیر تر مینځ هېڅ فرق ذکر سوی نه دی. نو ځکه موږ ته هم دا حق نسته چي غني له دغه خمس څخه بې برخي کړو. بلکي هغه به هم د خمس مستحق وي.

زموږ دلیل: دای چي کوم تقسیم موږ اختیار کړی دی هغه له خلفاء راشدينو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ څخه روایت سوی دی. او د خلفاء راشدينو اقتداء کول زموږ لپاره کافي ده. همدارنگه نبی کریم ﷺ بنو هاشم د صدقې او زکاة له اخیستلو څخه منع کړي دي او دهغه پر ځای یې دوی ته د خمس اجازه ورکړې ده. يعني گواکي خمس د هغه چا لپاره صحیح دی چي د هغه لپاره معوض يعني زکاة

اخیستل صحیح وی (لنډه دا چي د بنو هاشم او سیدانو لپاره د زکاة پر خای خمس ټاکل سوی دی). او دا ښکاره خبره ده چي د زکاة هغه خلک حقداره دي کوم چي فقراء او محتاجه وي. لهذا د خمس حقدار به هم د نبي کریم محتاجه قربان وي. او څرنگه چي د نسبي شرافت او نبوي قرابت په وجه د بنو هاشمو فقراء له زکاة اخیستلو څخه منع سوي دي. لهذا کوم شی چي د زکاة عوض دی یعني خمس دهغه مستحقین به هم فقط فقراء وي. نو ځکه دامام شافعي رَجِهَ الله لپاره په دې خمس کي اغنیاء شریکول صحیح نه دي.

پاته سو دا سوال چي نبي کریم ﷺ خو د بنو عبد المطلب سره بنو هاشم ته خمس ورکړي. لېکن بنو عبد شمس او بنو نوفل ته یې نه ورکړی. آخر د دې څه وجه ده؟ د دې جواب دا دی چي په آیت کي له "ذوی القربی" څخه د نصرت او اعانت قرابت مرادی او "قرب القرابة" یعني نسبي قرابت مراد نه دی. همدا وجه ده چي نبي کریم ﷺ بنو هاشم ته له خمس ورکولو څخه وروسته وفرمایل چي دې خلکو همپشه زما اعانت او مرسته کړې ده او زه په بنو عبد المطلب او بنو هاشم کي هیڅ فرق نه احساسوم.

د خمس تقسیم

قَالَ: فَأَمَّا ذِكْرُ اللَّهِ تَعَالَى فِي الْخُمْسِ فَإِنَّهُ لَا فَيْتَحُ الْكَلَامَ تَبَارَكَ بِاسْمِهِ فرمائي: کوم چي په خمس کي د الله د نامه ذکر کېدل دي نو هغه د تبرک په توګه د الله په نامه سره شروع کولو لپاره دي وَسَهُمُ النَّبِيُّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ سَقَطَ بِوَيْتِهِ كَمَا سَقَطَ الصَّرْعُ او د نبي کریم ﷺ په وفات سره دهغوی ﷺ حصه ساقطه سوه لکه څرنگه چي "صفي" ساقط سو لِأَنَّهُ الْخُلَفَاءُ^۱ كَانَ يَسْتَحَقُّ بِرِسَالَتِهِ وَلَا رَسُولَ بَعْدَهُ ځکه چي نبي کریم ﷺ دخپل رسول کېدلو په وجه د دې حصې مستحق وو. او تر هغوی وروسته بل هیڅ رسول نسته وَالصَّفِيُّ مَثَلٌ كَانَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ يَصْطَفِيهِ لِنَفْسِهِ مِنَ الْغَنِيمَةِ مِثْلَ دُرْعٍ أَوْ سَيْفٍ أَوْ جَارِيَةٍ او صفي هغه دی کوم چي به نبي ﷺ به له غنیمت څخه دخپل ځان لپاره انتخابوی لکه زغره. توره او مینځه وَقَالَ: الشَّافِعِيُّ: يُضَرَفُ سَهْمُ الرَّسُولِ إِلَى الْخَلِيفَةِ او امام شافعي رَجِهَ الله فرمائي: چي د نبي کریم ﷺ حصه به اد هغه ا خليفه ته ورکول کيږي وَالْحُجَّةُ عَلَيْهِ مَا قَدَّمَ نَاهُ لېکن اد هغه په خلاف زموږ هغه دليل حُجَّتْ دى کوم چي موږ مخکي بيان کړی وَسَهُمُ ذَوَى

^۱ تفريح: أخرجه أبو داود في كتاب الحراج، باب ما جاء في سهم الخضر، رقم الحديث: ۲۹۹۱.

الْقُرْبَىٰ كَانُوا يَسْتَحِقُّونَهُ لِمَنِ النَّسَبُ ۖ وَأُولَىٰ الْقُرْبَىٰ أَقْرَبُ ۚ وَالْأَبَ وَالْأُمَّ بِهِ زَمَانَهُ
 كِي دمدد په وجه د حصي مستحقين وو لِيَا رَوَيْنَا دهغه دليل په وجه كوم چي مود روایت کړی
 قال: وَبَعْدَهُ بِالْفَقْرِ فرمایي: چي د نبي ﷺ تر زمانې وروسته به د فقر اغربت! په وجه هغوی د
 خپلي حصي مستحقين گرځي قال: الْعَبْدُ الضَّعِيفُ عَصَبُهُ اللَّهِ: هَذَا الَّذِي ذَكَرَهُ قَوْلُ الْكَرْمِيِّ نَاتَوَانَهُ
 بنده وايي (الله دي هغه وساتي): چي دغه قول كوم چي امام قدوري رَجَعَهُ الله ذکر کړی دی د امام
 خرکي رَجَعَهُ الله قول دی وَقَالَ الطَّحَاوِيُّ: سَهْمُ الْفَقِيرِ مِنْهُمْ سَاقِطٌ أَيْضًا او امام طحاوي رَجَعَهُ الله
 فرمایي: چي ادني کريم ﷺ اد غريب قرابت والا حصه هم ساقطه ده لِيَا رَوَيْنَا مِنَ الْإِجْمَاعِ دهغه
 اجماع په وجه كوم چي مود روایت کړه وَلَئِنْ فِيهِ مَغْنًى الصَّدَقَةُ نَظَرًا إِلَى التَّضَرُّفِ او ځکه چي د
 مصرف و طرف ته په نظر کولو سره په دې کي د صدقې معنی موجوده ده فَيَخْرُجُ كَمَا يَخْرُجُ الْعَمَالَةُ
 نو د عاملانو په څير به دا هم حرام وي. وَجْهُ الْأَوَّلُ وَقِيلَ هُوَ الْأَصْح: مَا رَوَى أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَعْطَى
 الْفُقَرَاءَ مِنْهُمْ داول قول (او ويل سوي دي چي همدغه زيات صحيح قول دی) دليل دا دی: چي
 حضرت عمر ؓ ادني کريم ﷺ اغريبو قربانو ته له خمس څخه حصه ورکړه وَالْإِجْمَاعُ الْمُتَعَدِّلُ عَلَى
 سُقُوطِ حَقِّ الْأَغْنِيَاءِ او اجماع د مالدارانو د حق پر ساقطېدلو منعقد سوې ده أَمَّا فَقَرَاؤُهُمْ فَيَذْخُلُونَ فِي
 الْأَصْنَافِ الثَّلَاثَةِ او كوم چي ددوی غريبان دي. نو هغوی به اخامخا! په دريو اصنافو کي داخلېږي.

اللغات: ﴿صفي﴾ د غنيمت په مال کي د جنگ د مشر (قائد) ذاتي حصه. ﴿يصطفيه﴾ د استعمال
 مضارع ده: غوره کول. انتخابول. ﴿مصرف﴾ د ضرب له باب څخه د اسم ظرف صيغه ده: هغه کس
 چي يو مال پر خرچ کول سي يعني زکاة يا داسي بل مال ورکول سي. دلته ځني مراد هغه کس دی چي
 د خمس مال ورکول کيږي. جمع: مَصَارِف. ﴿عمالة﴾ جمع د عَامِل: کار کونکی. مراد ځني د زکاة
 عامل دی (کوم چي له خلکو څخه عشر، زکاة او داسي نور راټولوي).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي په دې آيت "وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنْ لَبِثَ خُسُفُهُ
 وَلَوْلَا تَرْؤُلُ وَبِلْدَى الْقَرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ" کي چي د الله لپاره د خمس کوم ذکر

سوی دی. هغه دالله په نامه په شروع کولو سره دبرکت حاصلولو لپاره دی (په لنډه توګه دا چي په دې آیت کي دالله نوم دبرکت په توګه اخیستل سوی دی) او ظاهراً په خمس کي دالله هیڅ حصه نسته لږه غني. همدارنګه دنبی کریم ﷺ تر وفات وروسته دهغه "سهم" (حصه) هم ساقطه سوه. ځکه چي رسول الله ﷺ دخپل رسالت په وجه د "سهم" مستحق وو. او څرنګه چي له نبی کریم ﷺ څخه وروسته بل هیڅ رسول نسته. نو له همدې کبله اوس زموږ په نېټه دا حصه ساقطه ده. او اوس به دنبی ﷺ خلفاؤ ته دا حصه نه ورکول کيږي. لېکن دامام شافعي رَجِه الله په نېټه به ورکول کيږي. خو دا صحیح نه دي. ځکه که دا صحیح وای نو خلفاء راشدينو به څه مس پر څلورو حصو تقسیمولای حالانکي هغوم خمس پر دريو حصو تقسیم کړی.

همدارنګه "صفي" هم دنبی ﷺ تر وفات وروسته ساقط سو. دصفي معنی ده "غوره کول. خوښول. انتخابول". ددې مطلب دا دی چي کله به اول دغنیمت مال راغلی او په هغه کي به دنبی کریم ﷺ یو شی خوښ سو مثلاً زغره، توره، مینځه او داسي نور. نو هغه به یې دخپل ځان لپاره منتخب کوی. تر دې وروسته به یې غنیمت تقسیموی. دغه انتخابولو ته "صفي" وایي. څرنګه چي دا رسول کېدلو په وجه دنبی ﷺ حق وو. او اوس هیڅ رسول نسته. نو له همدې کبله دصفي حق هم ساقط سو.

وسهم ذوی القربى: فرمایي چي دنبی ﷺ په ژوند کي دهغه قربات والا (ذوی القربى) دنصرت او اعانت پر بناء د خمس مستحقين وو. او دنبی ﷺ تر وفات وروسته به هغوی د فقر او محتاجۍ په وجه د خمس مستحقين ګرځي. دا دامام کرخي رَجِه الله قول دی. او دامام طحاوي رَجِه الله رایه دا ده چي د نبی ﷺ تر وفات وروسته د محتاجه قربات والا حصه هم ساقطه سوه. ځکه چي خلفاء راشدينو به هم خمس فقط پر دريو حصو تقسیموی. او په هغه کي به یې ذوی القربى ته حصه نه ورکول. ددې سلسلې عقلي دلیل دا دی چي دمضروف طرف ته په نظر کولو سره د خمس دا حصه د صدقې په معنی کي ده له همدې کبله دنبی ﷺ تر مرګ وروسته هاشمي ته له دې څخه حصه ورکول جائز نه دي که څه هم هغه محتاج وي. لکه کله چي یو عامل هاشمي وي نو دهغه لپاره هم له خمس څخه دخپل عمل مزدوري اخیستل جائز نه دي. لېکن زیاته صحیح خبره دا ده چي دنبی ﷺ محتاجه قربات والا ته له خمس څخه حصه ورکول جائز دي. ځکه چي حضرت عمر ؓ دوی ته حق او حصه ورکړې ده. او ددوی د حق دستخط په هکله چي کومه اجماع سوې ده. هغه د مالدارانو سره خاص ده. او فقيران په هر حال کي دې مستحق او حقداره دي او په اصناف ثلاثه ووي معني په یتامی. مساکين او ابن السبيل کي داخل او شامل دي.

دامام له اجازت څخه بغير په دار الحرب کي د لوټماري کونکو د غنيمت مسئله

وَإِذَا دَخَلَ الْوَاحِدُ أَوْ الْإِثْنَانِ دَارَ الْحَرْبِ مُغِيرَيْنِ بَغِيرِ إِذْنِ الْإِمَامِ أَوْ كُلِّهِ يَوْ يَأْخُذُ خَلْقَ دَامَامٍ لَهُ
اجازت څخه بغير د لوټماري کولو لپاره دار الحرب ته داخل سي فَأَخَذُوا شَيْئًا او هغوی یوشی
واخلي ايمني یو مال لوټ کړي أَلَمْ يُخَسَّ نوله هغه مال څخه به خمس نه ایستل کيږي بَلَّغَ الْغَنِيمَةُ هُوَ
الْمَأْخُذُ قَهْرًا وَعَلَبَةً لَا اخْتِلَافَ وَتَرْقَةَ ځکه چي غنيمت هغه مال ته وايي کوم چي په زوره او غلبه
سره اخيستل سوی وی. نه په چل کولو او غلا کولو سره وَالْخُسُفُ وَظِيفَتُهَا او خمس د غنيمت
وظیفه ده ايمني خمس د غنيمت له مال څخه اخيستل کيږي أَوْ لَوْ دَخَلَ الْوَاحِدُ أَوْ الْإِثْنَانِ بِإِذْنِ الْإِمَامِ او که
چيري اهغه ايو يا دوه خلک دامام په اجات سره داخل سي فَقِيَهُ رَدَّ يَتَّحَنُّ نو په دې باره کي دوه
روایتونه دي. وَالشُّهُورُ أَنَّهُ يُخَسُّ او مشهور روایت دادی چي له هغه څخه به خمس ایستل کيږي
لِأَنَّهُ لَمَّا أُذِنَ لَهُمُ الْإِمَامُ ځکه کله چي امام هغو ته اجازه ورکړه فَقَدْ تَزَمَّرَ نُصْرَتُهُمْ بِالْإِمْدَادِ نو امام
اپر خپل ځان د امداد په ذریعه د دوی مرسته کول لازم کړه فَصَارَ كَالْمَنْعَةِ نو ادغه یو. دوه خلک ا
داسي سولکه قوت والا ايمني ګواکي دغه یوه. دوو خلکو ته هم دفاعي قوت حاصل سوا فَإِنْ دَخَلَتْ جَمَاعَةٌ
لَهَا مَنَعَةٌ فَأَخَذُوا شَيْئًا او که چيري یو داسي جماعت چي هغه ته دفاعي قوت حاصل وي ادار
الحرب ا ته داخل سي او یوشی واخلې خُسُفَ نوله هغه څخه به خمس ایستل کيږي وَإِنْ لَمْ يَأْذُنْ
لَهُمُ الْإِمَامُ که څه هم امام هغو ته اجازه ورکړې نه وي لِأَنَّهُ مَأْخُذٌ قَهْرًا وَعَلَبَةً ځکه چي دامال په زور
او غلبه سره اخيستل سوی دی فَكَانَ غَنِيمَةً لهذا هغه به غنيمت وي وَلِأَنَّهُ يَجِبُ عَلَى الْإِمَامِ أَنْ
يَنْصُرَهُمْ او ځکه چي پر امام د دوی مرسته کول ضروري دي إِذْ لَوْ خَذَلَهُمْ كَانَتْ فِيهِ وَهْنُ الْمُسْلِمِينَ
ځکه که امام دوی مرسته نه وکړي نو په دې کي به د مسلمانانو کمزوري وي ايمني په دې سره به د
مسلمانانو ضعف او کمزوري ښکاره سي بِخِلَافِ الْوَاحِدِ وَالْإِثْنَيْنِ په خلاف د یوه او دوو خلکو لِأَنَّهُ لَا
يَجِبُ عَلَيْهِ نَصْرُهُمْ ځکه چي پر امام د هغو مرسته کول ضروري نه دي.

اللفات: ﴿مُغِيرِينَ﴾ دافعال جمع اسم فاعل دی: لو ټماری کونکي. ډاکه وهونکي. چاپه وهونکي.

﴿اختلاس﴾ چل کول. له یو چا څخه دهغه دناپامي په حالت کي ناڅاپه او په ډېره تېزي سره یو شی

اخیستل. ﴿منعة﴾ دمدافعت قوت. دفاعي قوت. ﴿خذلهم﴾ دنصر ماضي ده: مدد پرېښوول.

مرسته نه ور سره کول (مصباح اللغات). ﴿وهن﴾ کمزوري.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که چیري یو یا دوه خلک دامام له اجازې څخه بغیر په دار الحرب

کي د لو ټماری کولو په نیت تنوځي او بیا هلته یو څه مال حاصل کړي. نو له هغه څخه به خمس نه

ایستل کیږي. ځکه چي خمس له غنیمت څخه ایستل کیږي. او داد غنیمت مال نه دی. ځکه چي

غنیمت هغه مال ته وایي کوم چي په قهر. زور او غلبه سره حاصل کړی سي نه په غلا او لو ټماری

سره. او څرنگه چي داد لو ټماری مال دی نو ځکه به له هغه څخه خمس نه ایستل کیږي. او که چیري

دا خلک دامام په اجازه سره داخل سوي وي. نو په دې صورت کي دخمس ایستلو په هکله دوه

روایتونه دي: ① یو روایت دادی چي له هغه څخه به خمس نه ایستل کیږي. ② دویم روایت دادی

چي ایستل کیږي به. ځکه چي امام هغو ته په اجازه ورکولو سره دهغوی د حمایت او نصرت اعلان

وکړی او معنا هغو ته قوت حاصل سو. همدا وجه ده که (دمجاهدينو) داسي جماعت (ډله) کوم چي

(د منع کولو) قوت لري دار الحرب ته تنوځي او هلته مال حاصل کړي نو له هغه څخه به خمس ایستل

کیږي که څه هم د جماعت خلکو له امام څخه اجازه اخیستې نه وي. ځکه چي دوی په قهر او غلبه

سره هغه مال حاصل کړی دی نو ځکه به هغه د غنیمت مال وي. او په دې وجه هم چي دغه جماعت ته

قوت هم حاصل دی او دامام نصرت هم ور ته حاصل دی. ځکه که امام د دوی نصرت او مدد نه وکړي

نو په مسلمانانو کي به انتشار پیدا سي او په دې سره به د مسلمانانو کمزوري ښکاره سي چي دهغه

فایده به ښمن ته ور سیري. نو د دې خرابی د مخنیوي لپاره به امام خامخاد دوی نصرت کوي. لېکن

که چیري یو. دوه خلک وي نو پر امام دهغو نصرت کول ضروري نه دی. ځکه چي په داسي حرکت

کولو سره به بیا هریو د نصرت او حمایت په طمع او لالچ کي گډېر جوړوي او لو ټماری به کوي.

فَصْلٌ فِي التَّنْفِيلِ

(دا) فصل دنفل (يعني دزائد انعام ور کولو په بيان کي) دی

دامام له طرفه "د نفل" د بخشش کولو وعده

قال: وَلَا يَأْسُ بِأَنْ يُنْفَلَ الْإِمَامُ فِي حَالِ الْقِتَالِ فرمايي: او په دې کي هيڅ حرج نسته چي د قتال
 |جنگ| په حالت کي امام تنفيل وکړي وَيُخْرَجُ عَلَى الْقِتَالِ او |په دې سره| مجاهدين پر قتال
 وهڅوي فَيَقُولُ يُؤَيِّدُكُمْ قِتَالًا قَتِيلًا فَلَهُ سَلَامُهُ يُؤَيِّدُكُمْ او |مثلاً داسي| اووايي: "کوم مجاهد چي يو کافر
 قتل کړي نو د کافر سامان د هغه دی" وَيَقُولُ لِلْمَرْبِئَةِ: يُؤَيِّدُكُمْ فَكُلْتُ لَكُمْ الرُّيْعَ بَعْدَ الْخُمْسِ يُؤَيِّدُكُمْ ايا
 مثلاً |سربې| والا ته |داسي| اووايي: "تر خُمس وروسته د غنيمت څلورمه حصه ما ستاسو لپاره
 اخلاص او وگرځوله مَغْنَمًا بَعْدَ مَا رَفَعَ الْخُمْسَ يعني تر خُمس ايستلو وروسته لَئِنْ الشَّخْرِيضَ
 مُنْذُوبٍ إِلَيْهِ ځکه چي |پر جنگ| اهڅول مستحب دي قال: اللَّهُ تَعَالَى يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ خَرَضِ الْمُؤْمِنِينَ
 عَلَى الْقِتَالِ [الأنفال: ۶۵] الله تعالى فرمايلي دي: اي نبي! مسلمانان پر جنگ وهڅوه! وَهَذَا نَوْمٌ
 تَخْرِيطٌ او دا |تنفيل| اهم يو قسم هڅول دي ثُمَّ قَدْ يَكُونُ التَّنْفِيلُ بِنَا ذِكْرٍ بيا تنفيل کله داسي
 کيږي لکه څرنگه چي |په متن کي| ذکر سو وَقَدْ يَكُونُ بغيره او کله له هغه څخه بغير |په بله
 توگه| کيږي |يعني| له هغه څخه بغير په بله طريقه سره هم تنفيل کېدای سي إِلَّا أَنَّهُ لَا يَنْبَغِي لِلْإِمَامِ أَنْ يُنْفَلَ
 بِكُلِّ النَّاحِوَةِ لېکن د امام لپاره پکار نه دي چي د ټوله اخيستل سوي مال تنفيل وکړي لَئِنْ فِيهِ
 إِنْطِلَالٌ حَتَّى الْكُلِّ ځکه چي په دې کي د ټولو د حق باطلول دي فَإِنْ فَعَلَهُ مِمَّ السَّيِّئَةِ جَاءَ لېکن که د
 سربې| والا سره داسي وکړي نو جائز دي لَئِنْ التَّصَرُّفَ إِلَيْهِ ځکه چي تصرف فقط امام ته حاصل
 دی وَقَدْ يَكُونُ الْمُصْلَحَةُ فِيهِ او کله نا کله په داسي کولو کي مصلحت او خیر اوي وَلَا يُنْفَلَ بَعْدَ
 إِخْرَاجِ الْقَيْنِمَةِ بِدَارِ الْإِسْلَامِ او په دار الاسلام کي د غنيمت تر جمع کولو وروسته امام تنفيل نه سي

کولای لَا تَحِقُّ الْغَيْرُ قَدْ تَأَكَّدَ فِيهِ بِالْإِحْرَازِ ځکه چي د إِحْرَازِ ځکه چي د إِحْرَازِ اجمع کولو ا په وجه په دې مال کي د نورو حق پوخ او مضبوط ا سو قال: إِلَّا مِنْ الْخُمْسِ فرمايي: مگر له خمس څخه تنفيل کولای سي إِنَّهُ لَا تَحِقُّ لِلْغَانِمِينَ فِي الْخُمْسِ ځکه چي په خُمْسِ کي د مجاهدينو حق نسته.

اللفاظ: ﴿يُنْفَلُ﴾ د تفعل مضارع ده، نَفَلَ يُنْفِلُ تَنْفِيلاً: د اضافي انعام ور کولو وعده کول. ﴿يُحْرَضُ﴾ د تفعيل مضارع ده: حَرَضَ يُحَرِّضُ تَحْرِضًا: هڅول، آماده کول. پارول، تشويقول، جنگ او جگړې ته تيارول، ﴿سَلَبَ﴾ (دلام په فتحه سره): سلب کړی سوی سامان، هغه سامان چي له يو چا څخه په زور سلب کړی سي، مراد ځني د مقتول وسله او سامان دی، ﴿سَرِيَّةً﴾ د مجاهدينو کوچنۍ ډله، کوچنی لښکر، ﴿إِحْرَازَ﴾ د افعال مصدر دی: محفوظه کول (خوندي کول)، ذخيره کول (جمع کول)، ﴿غَانِمِينَ﴾ جمع د غَانِمٍ ده: غنيمت حاصلونکي، مراد ځني غازي او مجاهد دی.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که امام د قتال په دوارن کي پر جنگ د مجاهدينو د هڅولو لپاره هغو ته د "نفل" په توگه د څه انعام ور کولو اعلان وکړي، نو دا صحيح او جائز دي. مثلاً امام داسي ووايي: "کوم مجاهد چي کافر قتل کړي، د هغه مقتول کافر وسله او سامان هم د هغه مجاهد دي"، يا مثلاً امام د يوې سربې مجاهدينو ته داسي ووايي: "کوم مال چي تاسي حاصل کړئ، تر خمس ايستلو وروسته هغه ټوله مال ستاسو دی"، نو دغه تحريض بشکل التنفيل صحيح او جائز دی او د قرآن کریم په دې آيت سره ثابت دی "يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ" او د تنفيل په حواله سره چي کوم صورت موږ بيان کړی هغه هم د تحريض يو صورت دی بلکي اهم صورت يې دی، او تحريض فقط زموږ د دغه بيان سوي صورت سره خاص نه دی بلکي له دې څخه بغير په نورو طريقو سره هم تحريض کېدای سي، مثلاً امام داسي ووايي "که چيري په مال غنيمت کي سره زر او سپين زر لاس ته راسي نو هغه زه تاسي ته د "نفل" په توگه در کووم" او داسي نور، لنډه دا چي په دې باره کي هره طريقه صحيح ده.

خو امام ته پکار دي چي د ټوله مال غنيمت د تنفيل اعلان نه وکړي، ځکه چي په داسي کولو سره به د نورو مجاهدينو حق ضايع سي، او د يو چا حق ضايع کول او لاندې کول صحيح نه دی، ها! که چيري امام د سربې سره دا کار وکړي يعني د سربې مجاهدينو ته داسي ووايي: "په دغه جنگ کي چي کوم مال تاسي حاصل کړی هغه ستاسو دی"، نو امام ته د داسي ويلو او کولو حق سته، ځکه چي د

تصرف ولایت فقط امام ته حاصل دی. او ځینې وخت په داسې کولو کې مصلحت او خیر هم وي. نو ځکه به امام ته د دې حق وي.

ولاینفل [۱۸]: فرمایي چې په دارالاسلام کې د مال غنیمت تر جمع کولو وروسته امام تنفیله نه سي کولای: ځکه چې تر احرار وروسته د دغه مال سره د هر مجاهد حق متعلق کیږي او د هر مجاهد حق پکې مستحکم کیږي. همدارنګه تر احرار وروسته قتال ختم سي حال دا چې تنفیله د تحریض علی القتال لپاره دی. نو ځکه به تر احرار وروسته د تنفیله هیڅ فایده نه وي. ها! له مال غنیمت څخه تر خمس ایستلو وروسته تنفیله کېدای سي. ځکه چې په خمس کې د غازیانو او مجاهدینو حق نسته. نو ځکه به دا د هغو د حق ابطال نه وي.

د مقتول په سامان کې د قاتل استحقاق

وَإِذَا لَمْ يَجْعَلِ السَّلْبُ لِلْقَاتِلِ او که چیرې امام د قتل کونکي امجاهد لپاره اد مقتول سامان مقرر کړی نه وي فَهُوَ مِنْ جُمْلَةِ الْغَنِيمَةِ نو هغه سامان به د غنیمت له مجموعې څخه وي وَالْقَاتِلُ وَغَيْرُهُ فِي ذَلِكَ سَوَاءٌ او قاتل او غیر قاتل به په هغه کې برابر وي وَقَالَ السَّافِي: أَسْلَبُ لِلْقَاتِلِ إِذَا كَانَ مِنْ أَهْلِ أَنْ يُسَهَّمَ لَهُ وَقَدْ قَتَلَ مُقْبِلًا او امام شافعي رحمه الله فرمایي: چې اد مقتول سامان به د قاتل وي ا په دې شرط ا کله چې هغه د دې اهل وي چې ا په غنیمت کې ا حصه ورکول سي او هغه يو مخامخ حمله کونکي اکافر ا قتل کړی وي لِقَوْلِهِ ۱: مَنْ قَتَلَ قَبِيلًا فَلَهُ سَلْبُهُ ځکه چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: څوک چې يو څوک قتل کړي نو د مقتول سامان به د هغه وي وَالظَّاهِرُ أَنَّهُ نَصَبُ شَرَحٍ او ښکاره داده چې دا د يو قانون مقرر کول دي ايمني ظاهري حالت دا دی چې په دې فرمان سره نبي ﷺ د همېشه لپاره يو قانون ښوولی او مقرر کړی دی إِنَّهُ بَعَثَهُ لَهُ ځکه چې نبي کریم ﷺ د همدې قانون مقرر کولو لپاره را استول سوی وو وَلَأَنَّ الْقَاتِلَ مُقْبِلًا أَكْثَرُ غَنَاءً او ځکه چې د مخامخ حمله کولو والا قتل کونکی مسلمانانو ته ا زیات نفع رسونکی دی ايمني کوم قاتل (مجاهد) چې داسې کفر قتل کړي کوم چې مخامخ حمله کونکي وي نو په دې سره هغه مسلمانانو ته زیاته نفع ورسوله فَيَخْتَصُّ بِسَلْبِهِ نو ځکه به دغه قاتل د هغه مقتول د سامان سره خاص کیږي إِنْفَهَارًا لِلشَّقَاوَاتِ بَيْنَهُ وَبَيْنَ غَيْرِهِ د دې

• تخریج: أخرجه أبو داؤد فی کتاب الجهاد باب فی السلب يعطى القاتل، رقم الحديث: ۲۷۱۷.

لپاره چي دده او دنورو په مينځ کي فرق ښکاره کړی سول: وَلَنَا أَنَّهُ مَاخُذٌ بَقُوَّةِ الْحَيْشِ زموږ دليل دا دی: چي داسامان د لښکر په زور سره اخيستل سوی دی فَيَكُونُ غَنِيْمَةً نو ځکه به دا غنيمت وي فَيَقَسِّمُ قِسْمَةَ الْغَنَائِمِ او د غنيمتونو په څير به تقسيمول کيږي کَمَا نَقَلَ بِهِ النَّصُّ لکه قرآني آيت چي د دې بيان کړی دی امراد غني دا آيت دی: وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ... (سورة الانفال: ۲۱) وَقَالَ النَّبِيُّ: لِحَبِيبٍ بَيْنَ أَنْ سَلَمَةَ: لَيْسَ لَكَ مِنْ سَلْبِ قَتِيلِكَ إِلَّا مَا طَابَتْ بِهِ نَفْسُ إِمَامِكَ او نبي کریم ﷺ حبيب بني أبي سلمه ؓ ته وفرمايل چي: ستا لپاره فقط ادمقتول هغه سامان دی چي دهغه اړه درکولو استامام خوشاله وي ايمني ته فقط دخپل مقتول هغه سلمان اخيستلای سې کوم چي يې امام تا ته درکړي وَمَا رَدَّاهُ يَحْتَمِلُ نَصَبَ الشَّرْعِ وَيَحْتَمِلُ التَّنْفِيلَ او دامام شافعي رَجَّه الله روايت کړی سوی حديث د قانون مقرر کولو او بنوولو احتمال اهم لري او دنفل په توگه درکولو احتمال اهم لري فَتَحْصِلُهُ عَلَى الثَّانِي لَنَا رَوْنَاهُ نو ځکه موږ د حضرت حبيب ؓ په حديث سره دغه روايت پر دويمه معنی حمل کوو وَزِيَادَةُ الْغَنَاءِ لَا تُغْتَبَرُ فِي چَنَسٍ او دنفع زياتوب په يوه جنس کي معتبر نه دی وَاجِدٌ كَمَا ذَكَرْنَاهُ لکه مخکي چي موږ ادا خبره اذکر کړه.

اللفات: ﴿جملة﴾ مجموعه، ﴿مُقْبِل﴾ دافعال اسم فاعل دی: دمخ لخوا وار کونکی، مخامخ حمله کونکی، ﴿مَا طَابَتْ بِهِ نَفْسُهُ﴾ هغه څه چي دانسان زړه په خوشاله سي، دلته يې مطلب دا دی هغه څه کوم چي يې تا ته خپل امام په رضا او خوښي سره درکړي، ﴿قَتِيلٌ﴾ قتل کړی سوی (وژل سوی)، مقتول، **تشریح:** صورت دمسئلي: دادی چي زموږ په نېز به قاتل (غازي) ته په هغه صورت کي دمقتول وسله او سلمان ورکول کيږي کله چي امام داسي اعلان کړی وی چي "من قتل قتيلاً فله سلبه"، لېکن که دامام له طرفه دا اعلان نه وسي، نو زموږ په نېز به قاتل دمقتول دسامان حقداره نه وي، بلکي هغه سلمان به په مال غنيمت کي شامليږي او ټوله مجاهدين به په هغه کي شريک وي. ددې په خلاف دامام شافعي رَجَّه الله په نېز حکم دادی چي که چيري قاتل دسهم او حصې مستحق وي او هغه مخامخ حمله کونکی کافر قتل کړی وي (يعني کافر دقاتل سره مخامخ جنگ او نېسته کړې وي او بيا قاتل هغه قتل کړی وي، داسي نه وي چي دکافر شادي، ياد تيښتي په حال کي وي او قاتل قتل کړی وي) نو په دې صورت کي قاتل دهغه مقتول دسلمان مستحق کيږي.

دامام شافعي دليل: دادی چي په حديث کي په ښکاره توگه دا اعلان سوی دی "من قتل قتيلاً فله سلبه"، په دې حديث سره امام شافعي رَجَّه الله په دې توگه دليل نيسي چي نبي کریم ﷺ په دې فرمان سره (دهمېشه

لپاره) یوه قاعده او قانون ټاکلی دی چې قاتل به دمقتول د سامان مستحق وي، او څرنګه چې نبي ﷺ د شرعي قوانینو د ټاکلو او د خلکو د لارښوونې لپاره دنیا ته رااستول سوی دی. لهدا په دې حواله سره دغه طرف ته نور تقویت حاصل سو.

دامام شافعي رَحْمَةُ اللهِ عَلَیْهِ دلیل دادی چې کله قاتل یو داسې کافر قتل کړي کوم چې مخامخ پر مسلمانانو حمله کول غواړي نو ښکاره خبره ده چې قاتل دهغه له شر څخه د ډیرو مسلمانانو ځان او نفس وساتي، او د مسلمانانو ځان ساتل ډېر اهم کار دی او ډېره غټه نفع ده. نو په دې وجه به هم دغه قاتل (غازي) د هغه کافر مقتول د سامان مستحق وي. د دې لپاره چې دده او دنورو قاتلانو (غازيانو) په مینځ کې فرق وسي. ګواکي دامام شافعي رَحْمَةُ اللهِ عَلَیْهِ په نهز به داسې قاتل ته د خپل شجاعت او مېړانې په وجه دمقتول سامان په انعام کي ورکول کیږي.

زموږ دلیل: دادی چې نبي کریم ﷺ حضرت حبيب بن سلمه ؓ ته داسې وفرمايل چې "لیس لک من سلب قتيلک إلا ما طابت به نفس إمامک" يعني دمقتول په سامان کي فقط ستاسې حق نسته يعني ټوله سامان ستاسې نه دی بلکې څومره چې ستاسو امام وغواړي بس! هغومره به تاسې اخلي! صاحب د بنایې لیکلي دي چې نبي کریم ﷺ دا اړشاد او فرمان مخامخ (براه راست) حضرت حبيب ته نه وو کړی. بلکې داد حضرت معاذ ؓ فرمان دی، قصه داسې ده چې یو وار حضرت حبيب ؓ یو تاجر قتل کړی چې دهغه سره ډېر زیات مال وو، کله چې هغه مال راوړل سو نو حضرت حبيب ؓ وغوښتل چې ټوله مال واخلي، لېکن حضرت ابو عبیده ؓ ورته وویل چې وروره!! ټوله مه اخله! نو حضرت حبيب وویل: "قال رسول الله ﷺ: من قتل قتيلا فله سلبه"، د دې په اوږدلو سره حضرت ابو عبیده وویل: "لم یکن ذلک للأبد" چې د نبي کریم ﷺ دا اړشاد د همېشه لپاره نه وو، نو په دې وخت کي حضرت معاذ ؓ حضرت حبيب ؓ ته وفرمايل: "ألا تتق الله وتأخذ ما طابت به نفس إمامک" چې اې حبيب! له الله څخه وېرېږه او څومره چې دامام خوښه وي هغه په رضا سره واخله! او حضرت معاذ دا کلام تر نبي کریم ﷺ پوري مرفوع کړی او پر دې باندې هغو اتفاق وکړی (بنايه ج: ۶، ص: ۵۹۶). له دې څخه معلومه سوه چې دامام له مخکني اعلان څخه بغير قاتل دمقتول ډېره سامان نه حقداره کیږي.

پاته سو دامام شافعي رَحْمَةُ اللهِ عَلَیْهِ بيان سوی حدیث نو په هغه کي دوه احتماله دي: ① هغه به قانون وي، ② یا هغه به دانعام او تنفیل په توګه وي، او څرنګه چې د حضرت معاذ ؓ په روایت سره د دې خبرې تائید کیږي چې هغه د تنفیل په توګه دی، نو ځکه موږ هغه پر تنفیل محمول کوو. او بل دا چې که هغه قانون وای نو په هغه کي به دمخامخ حمله کونکي کافر قتل کول شرط نه وای، ځکه چې د شریعت قوانین عموماً عام وي. او بل دا چې فقط په قتال کولو کي زیاته نفع رسول معتبر نه دي، ځکه چې زموږ په نهز "کفر" او "کفر"

دواړه يوشی دي اوله يوه جنس څخه دي، نو کله چي گز او فز دواړه يوشی دي، نو د مُقْبِل کافر او مُدْبِر کافر قتل کول به هم يوشی وي او د انعام په حواله سره به په دوی کي هيڅ فرق نه کيږي.

د "سلب" تشرېح او تعين

وَالسَّلْبُ مَا عَلَى الْمَقْتُولِ مِنْ ثِيَابِهِ وَسِلَاحِهِ او سَلْب هغه جامه او وسله ده کوم چي د مقتول پر بدن وي وَمَرْكَبُهُ وَكَذَا مَا كَانَ عَلَى مَرْكَبِهِ مِنَ الثَّيْبِ وَالْأَكَةِ او [همدارنگه] د هغه سپارلي او هغه زين او آلات اقيزه کوم چي پر سپارلي وي وَكَذَا مَا مَعَهُ عَلَى الدَّابَّةِ مِنْ مَالِهِ فِي حَقْبَيْتِهِ أَوْ عَلَى وَسْطِهِ او همدارنگه هغه مال کوم چي دده سره په تېلی اېسته ا کي وي يا په هغه تېلی کي وي کوم چي د سپارلي پر مينځ انس ا ترل سوې وي وَمَاعَذَا ذَلِكَ فَلَيْسَ بِسَلْبٍ او له دې څخه بغير نور شيان سلب نه دی وَمَا كَانَ مَعَ غُلَامِهِ عَلَى دَابَّةٍ أُخْرَى فَلَيْسَ بِسَلْبِهِ او کوم سامان چي دده د غلام سره پر بله سپارلي وي نو هغه اهم ا دده سلب نه دی ثُمَّ حُكِمَ التَّنْفِيلُ قَطْعَ حَقِّ الْبَاقِينَ بيا د تنفيل حکم دا دی: چي الله دې مال څخه ا د نورو مجاهدينو حق قطع کيږي فَأَمَّا الْمَلِكُ فَإِنَّمَا يُغْنِي بَعْدَ الْإِخْرَازِ بَدَارُ الْإِسْلَامِ او کوم چي ملکيت دی نو ا د منفل له لپاره هغه په دار الاسلام کي تر احرار وروسته ثابتيږي لِأَمْرٍ مِنْ قَبْلُ د هغه دليل په وجه کوم چي مخکي تېر سو حَتَّى لَوْ قَالَ الْإِمَامُ: مَنْ أَصَابَ جَارِيَةً فَهِيَ لَهُ تر دې که امام اداسي او وایي: "کوم غازي چي مينځه ترلاسه کړي هغه مينځه د هغه ده" فَأَصَابَهَا مُسَيِّمٌ وَاسْتَبْرَأَهَا بيا يو مجاهد يوه مينځه ترلاسه کړي او د هغې استبراء اهم او کړي ايعني په خيضر سره هغه پاکه هم کړي ا لَمْ يَحِلَّ لَهُ وَطُوعُهَا وَكَذَا لَا يَبِيعُهَا نو دې مجاهد لپاره د هغه مينځي سره وطي کول روا نه دي او نه د هغې خرڅول روا دي وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَأَبِي يُوسُفَ دا حکم د شيخينو رَجَحَهُ الله په نېز دی وَقَالَ: مُحَمَّدٌ ٥: لَهُ أَنْ يَطَّأَهَا وَيَبِيعَهَا امام محمد رَحِمَهُ الله فرمايي: چي د هغې سره وطي کول هم روا دي او د هغې خرڅول هم روا دي لِأَنَّ التَّنْفِيلَ يُغْنِي بِهِ الْمَلِكُ عُنْدَهُ حُكْمَ چي دامام محمد رَحِمَهُ الله په نېز په تنفيل سره ملکيت ثابتيږي كَمَا يُغْنِي بِالْقِسْمَةِ فِي دَارِ الْحَرْبِ وَبِالشِّرَاءِ مِنَ الْخَزِينِ لکه په دار الحرب کي د تقسيمولو او له حربي څخه درانيولو په صورت کي چي ملکيت ثابتيږي وَوُجُوبُ الشَّمَانِ بِالْإِخْلَافِ قَدْ قِيلَ: عَلَى هَذَا الْإِخْلَافِ او د هلاکولو په وجه د ضمان واجبدلو په باره کي ويل سوي دي: چي هغه اهم ا پر دغه اختلاف دي.

• القول الرابع: قول الشيخين رَجَحَهُ الله، كما ذكر في رد المختار (ج: ۳، ص: ۲۶۴). [القول الرابع: ج: ۱، ص: ۴۸۵]

اللفات: (مرکب) سپارلي، سورلي، (ماعدادالك) له دې څخه بغير، له دې څخه بغير. (حقيبه) بسته، خلته، تېلې، صاحب دمعجم الوسيط يې داسي تعريف کړی دی: خريطة يعلقها المسافر في الرحل للزاد (يعني هغه غټه خلته او کڅوړه کوم چي يې مسافر او مجاهد د سپارلي په کجاوه کي راڅروي او خوراک، جامې او داسي نور څه پکښي ږدي)، (وسط) دا هغه تېلې او کڅوړي ته وايي کوم چي يې مسافر او مجاهد د آس پر مينځ يعني د هغه پر نس راڅروي چي په هغه کي خپل سامان ږدي، (احراز) د افعال مصدر دی: محفوظه کول، خوندي کول، (اتلاف) د افعال مصدر دی: هلاکول.

تشریح: مخکي چي کوم دا خبره ذکر سوه چي که امام د تنفيل اعلان وکړي نو قاتل دمقتول د سلب او سامان حقاره جوړېږي، په دې عبارت کي د هغه سلب تعيين او تفصيل بيان سوی دی، نو فرمايي چي دمقتول بدن جامې، اسلحه، او نور مالونه کوم چي دمقتول په خلته (تېلې) کي محفوظ وي، همدارنگه د هغه آس، د آس زين او قيضه (قيزه) دا ټوله شيان په سلب کي داخل او شامل دي او منفل له (قاتل) دې ټولو شيانو مستحق دی. له دې څخه بغير که چيري دمقتول بله سپارلي وي او پر هغه باندي هم سامان وي چي هغه دمقتول د غلام په لاس کي وي (يعني د هغه غلام يې حفاظت کوي)، نو هغه سپارلي او داسي نور سلب نه دی. بيا د شيخينو رَجَهْمَا الله په نېز په تنفيل سره فقط په دار الحرب کي دا حکم ثابتېږي چي د دغه مقتول له سامان څخه د نورو مجاهدينو حق منقطع کېږي او د منفل له ملکيت په دار الاسلام کي تر احراز وروسته ثابتېږي، لېکن دامام محمد او ائمه ثلاثه رَجَهْمُ الله په نېز محض په تنفيل سره دمقتول په سلب کي د قاتل ملکيت ثابتېږي، نو که چيري امام د تنفيل داسي اعلان وکړي چي "هر مجاهد چي مينځه حاصله کړي هغه مينځه د هغه مجاهد ده" او بيا يو مجاهد يو کافر قتل کړي او د هغه مينځه ترلاسه کړي، نو د شيخينو رَجَهْمَا الله په نېز هغه مجاهد په دار الحرب کي د مينځي سره نه وطي کولاي سي او نه يې خرڅولای سي، لېکن دامام محمد او ائمه ثلاثه وو په نېز دا دواړه شيان حلال او روا دي، ځکه چي ددوی په نېز په تنفيل سره ملکيت ثابت سو.

ووجوب الضمان: د دې حاصل دا دی چي که يو مجاهد دمقتول سلب او سامان حاصل کړي او بيا يو بل څول هغه هلاک کړي، نو د شيخينو رَجَهْمَا الله په نېز به متلف (هلاکو کړی) نه ضامن کېږي، ځکه چي قاتل مجاهد د هغه مالک نه دی، لېکن دامام محمد رَجَهْمُ الله په نېز به متلف د هغه ضامن کېږي، ځکه چي دامام محمد په نېز مجاهد د هغه مالک سو او په هغه کي د مجاهد ملکيت ثابت سو. فقط والله أعلم وعلیه اتم

بَابُ اسْتِیْلَاءِ الْکُفَّارِ

(دا) باب د کافرانو د غالبېدلو (د احکامو په بیان کې) دی

تشریح: مخکې تر دې د مسلمانانو د استیلاء په هکله بیان وسو. اوس له دې ځایه د کفارو د استیلاء بیان کيږي او ښکاره خبره ده چې د مسلمانانو احکام له کفارو څخه مقدم او افضل دي. نو په دې وجه یې هغه مخکې بیان کړل.

د کفارو په قبضه کې د راتلونکو اموالو حکم

وَإِذَا غَلَبَ الْتُرْكُ عَلَى الْيُودِ أَوْ كَهَ چیري ترک والا اترکیان | پر رومیانو غالب سي فَسَوُّهُمْ وَأَخَذُوا أَمْوَالَهُمْ اوهغوی قید کړي او مالونه یې واخلي مَلِكُوهَا نو هغوی د دې (مالونو) مالکان کيږي لِأَنَّ الْإِسْتِیْلَاءَ قَدْ تَحَقَّقَ فِي مَالٍ مُبَاهٍ ځکه چې په مباح مال کې غلبه ثابته سوه وَهُوَ السَّبَبُ اوهمداغلبه د ملکیت سبب ده عَلَى مَا بَيَّنَّاهُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى چي وروسته به موږ انشاء الله د دې بیان وکړو فَإِنْ غَلَبْنَا عَلَى التُّرْكِ حَلَّ لَنَا مَا جَدَدْنَا مِنْ ذَلِكَ اوه چیري موږ پر ترکیانو غالب سو نو زموږ لپاره هغه مالونه حلال گرځي کوم چي یې موږ حاصل کړو اِغْتِبَارًا بِسَائِرِ أَمْلَاكِهِمْ دهغوی پر نورو ملکیتونو باندي په قیاس کولو سره فَإِذَا غَلَبُوا عَلَى أَمْوَالِنَا وَالْعِبَادِ بِاللَّهِ وَأَخْرَجُوها بِدَارِهِمْ اوه هغوی زموږ پر مالونو غالب سي (العیاذ بالله) او اییا هغه مالونه په خپل ملک کې محفوظ کړي ایعني دار الحرب ته یې یووي ا مَلِكُوهَا نو دوی دهغه مالکان کيږي وَقَالَ: السَّافِيَةُ لَا يَتَلَكَّوْنَهَا اوامام شافعي رَحِمَهُ الله فرمایي: چي دهغه نه مالکان کيږي لِأَنَّ الْإِسْتِیْلَاءَ مَحْظُورٌ ابْتِدَاءً وَانْتِهَاءً ځکه چي ازموږ پر مالونو د کفارو قبضه ممنوع ده ابتداء هم او انتها هم وَالْمَحْظُورُ لَا يَنْتَهِضُ سَبَبًا لِلْيَمْلِكِ اوممنوع د ملکیت سبب جوړېدلای نه سي عَلَى مَا عَرِفْنَا مِنْ قَاعِدَةِ الْخَصْمِ لکه څرنگه چي د خصم له قاعدې څخه معلومه سوې ده وَلَكِنْ أَنَّ الْإِسْتِیْلَاءَ وَرَدَ عَلَى مَالٍ مُبَاهٍ زموږ دلیل دا دی: چي ا د کفارو قبضه پر مباح مال واقع سوې ده فَيَنْتَعِدُ سَبَبًا لِلْيَمْلِكِ دَفْعًا لِحَاجَةِ الْمُكَلَّفِ لِهَذَا د مکلف د حاجت دفع

کولو په خاطر به دا قبضه د ملکیت سبب جوړېږي كَاسْتِيلَانَا عَلَى أَمْوَالِهِمْ لکه زموږ قبضه چې د دوی پر مالونو د ملکیت سبب جوړېږي وَهَذَا لِأَنَّ الْعَصَمَةَ تَثْبُتُ عَلَى مُنَاقَاةِ الدَّلِيلِ فَزُورَةٌ تَكُنُ الْمَالِكِ مِنَ الْإِئْتِفَاعِ او دا حکم په دې وجه دی چې ادأموالوا عصمت حکه ثابتېږي چې مالک د نفع پر حاصلولو قادر سي فَإِذَا زَالَتِ الْبُكْنَةُ الْبُكْنُ الْكُلُّ کله چې د انتفاع قدرت زائل سي عَادَ مُبَاهَا كَمَا كَانَ نو هغه مال د مخکي په څیر مباح وگرځي غَيْرَ أَنَّ الْإِسْتِيلَاءَ لَا يَتَحَقَّقُ إِلَّا بِالْإِحْرَازِ بِالْأَدَارِ خو له إِحْرَازِ بالدار څخه بغير پوره قبضه نه ثابتېږي لِأَنَّهُ عِبَارَةٌ عَنِ الْإِقْتِدَارِ عَلَى الْحَقْلِ حَالًا وَمَالًا حکه چې قبضه په حال او مال پای اډوارو کي پر مقبوضه مال له قدرت لرلو څخه عبارت ده ايمني استيلاء او قبضه دې ته وايي چې په حال او مستقبل دواړو کي قبض د مقبوضه مال پر انتفاع قادر وي أَوْ الْمَحْظُورُ لِيُغَيَّرَ إِذَا صَلَحَ سَبَبُ الْكَرَامَةِ تَفُوقُ الْبَلَدُ وَهُوَ الثَّوَابُ الْأَجَلُ فَمَا ظَنُّكَ بِالْبَلَدِ الْعَاجِلِ؟ او ممنوع لغيره چې کله د يو داسي کرامت استروالي سبب وي کوم چې له ملکیت څخه بالا اغتواوي چې هغه اخروي ثواب دی نو داوسني ملکیت ادنيواوي منفعت ا په هکله ستا څه خيال دی؟

اللفات: ﴿تُرْكُ﴾ ترکیان، د ترک والا، رُوم: روميان، دلته له تُرک او روم څخه مراد دوه کفري ملکونه دي، ﴿سَبْوَهُمْ﴾ د ضرب ماضي ده، سَبًى يَنْسَبِيًّا سَبِيًّا: دښمن قیدول، بندي کول، ﴿استيلاء﴾ دافتعال اسم مصدر دی: غلبه، قبضه، فتح، ﴿لا يَنْتَهْضُ﴾ دافتعال له باب څخه د نفی صیغه ده: ولاړېدل، پورته کېدل، دلته ځني مراد جوړېدل دي لاينتَهضُ سَبِيًّا: يعني سبب نه جوړېږي (احسن الهداية)، ﴿خَصَمٌ﴾ مخالف فريق، مدعي او مدعى عليه دواړو ته ويل کيږي، ﴿مُكْنَةٌ﴾ قدرت، طاقت، ﴿مَالٌ﴾ پای، وروسته (مستقبل او راتلونکي وخت)، ﴿أَجَلٌ﴾ وروستنی، ځنډنی، مؤخر، ﴿عَاجِلٌ﴾ بېرته کونکی، اوسنی.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که د تُرک خلک د روم پر خلکو غالب سي (يعني که ديوه کافر ملک خلک دبل کافر ملک پر خلکو غالب راسي) او دهغوی مالونه لوټ کړي نو هغوی (ترکیان) د دې اموالو مالکان جوړېږي، ځکه چې قبضه او غلبه د مباح مال د ملکیت سبب ده او دلته قبضه او غلبه موجوده سو، نو ځکه به ترکیان دروميانو د اموالو مالکان گرځي، تر دې وروسته که موږ پر ترکیانو غالب راسو نو کوم مالونه چې هغوی له روميانو څخه اخیستي وي، هغه ټوله مالونه به زموږ لپاره حلال او صحیح وي، او که خدای مه کړه! هغوی (ترکیان یا روميان) پر موږ غالب سي او زموږ پر

أموالو قابض سي او دار الحرب ته يې نقل كړي نو زموږ په نېز به دوى دهغه أموالو مالكان جوړېږي.

لېكن دامام شافعي رَجَهُ الله په نېز دهغه مالكان نه جوړېږي.

دامام شافعي دليل: دا دى چي د مسلمانانو أموال نعمت دي. او كفار پر نعمت قابض كېدلای نه سي نه ابتداء يعنې په دار الاسلام كي او نه انتهاء يعنې دار الحرب ته تر نقل كولو وروسته. او كله چي د دوى غالب كېدل او قابض كېدل ممنوع دي نو ښكاره خبره ده چي دا ممنوع شى به د دوى په حق كي ملكيت نه فايده كوي (او دوى به زموږ د أموالو مالكان نه جوړېږي). لهذا نه خو به د دوى استيلاء صحيح وي او نه به د دوى ملكيت معتبر وي.

زموږ دليل: دا دى چي د كفارو دا قبضه پر مباح مال واقع سوې ده. د دې حاصل دا دى چي د مسلمانانو مال چي تر څو د مسلمانانو په قبضه كي وي (يعنې چي تر څو دوى دخپل مال مالكان وي) تر هغه وخته پوري مال معصوم او قابل احترام وي. حالانكي د "خُلِقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا" له روينه په هغه وخت كي هم د مسلمانانو د أموالو مباح كېدل پكار دي. لېكن موږ د مالكانو د ضرورت او دهغه د انتفاع د حاجت په خاطر په هغه كي عصمت ثابت كړى او دنورو شركت مو ختم كړى. لېكن كله چي كفارو پر دې مال غالب سول، نو دهغو د غالبېدلو په وجه په دې مال كي عصمت ختم سو او دا مال د "خُلِقَ لَكُمْ... إلخ" په وجه مباح سو او څوكي كفارو پر مباح مال قبضه وكړه. او د مباح قبضه ملكيت فايده كوي. نو ځكه به كفار زموږ د أموالو مالكان جوړېږي. لېكن د دوى دا قبضه به هغه وخت پوره او بشپړ كيږي كله چي هغوى دا مالونه دار الحرب ته نقل كړي. ځكه چي استيلاء دې ته وايي چي له مقبوضه مال څخه فى الحال او فى المآل دواړه ډوله نفع اخيستل ممكن وي. او د كفارو په حق كي دار الاسلام د فى الحال نفع اخيستلو (انتفاع) مقام دى او دار الحرب د فى المآل (يعنې د مستقبل په اعتبار) سره د انتفاع مقام دى. او په دار الاسلام كي د كفارو په استيلاء سره فى الحاله انتفاع ثابته سوه. او كله چي كفار دغه أموال دار الحرب ته نقل كړي نو فى المآله انتفاع به هم ثابته سي او استيلاء به كامله او بشپړ سي.

والمحظور لغيره إلخ: په دې سره دامام شافعي رَجَهُ الله د دليل جواب ور كوي. حاصل يې دا دى چي امام شافعي رَجَهُ الله چي د كفارو استيلاء ممنوع گرځوي او كفار د مسلمانانو د أموالو مالكان نه گرځوي دا صحيح نه دي. ځكه چي ممنوع او محظور شى له ملكيت څخه هم د زيات غټ شي د ثبوت او حصول سبب جوړېدای سي (ملكيت خو هلته پرېږده!)، مثلاً كه يو څوك د يو چا ځمكه غصب كړي، او بيا په هغه ځمكه كي هغه (غاصب) لمونځ وكړي نو هغه ته د لمانځه ثواب حاصلېږي. حالانكي د ثواب تعلق د آخرت سره دى. نو كله چي په مغصوبه ځمكه كي لمونځ كول د ثواب

موجب دی حال دا چي غصب ممنوع او محظور دی، نو په محظور او ممنوع استیلاء سره خوبه دنیاوي ملکیت او منفعت په طريقه اولی سره حاصلیږي. په عبارت کي له "بِالْبَدَلِ الْعَاجِلِ" څخه دغه دنیاوي ملکیت مراد دی.

له حریانو څخه د اموالو د واپس اخیستلو بیان

فَإِنْ كُنْهُمْ عَلَىهَا الْمُسْلِمُونَ فَوَجَدَهَا الْتَالِيُونَ كُنْهِ الْقِسْمَةِ بَيَا كَه مسلمانان پر هغو مالونو غالب سي او تر تقسيم مخکي مالکان خپل مالونه پيدا وکړي فَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ بَغْيٌ شَيْءٌ نو هغه مالونه به بېله عوضه ددوی وي وَإِنْ وَجَدَهَا بَعْدَ الْقِسْمَةِ او که تر تقسيم وروسته مالکان خپل مالونه پيدا کړي أَخَذُوا بِالنَّقِيصَةِ إِنْ أَحْبَبُوا نو هغه به دوی د قيمت په عوض کي اخلي که چيري ددوی خوښه وي لَقَوْلِهِ ^١ النَّكِيصَةُ فِيهِ إِنْ وَجَدَتْهُ قَبْلَ الْقِسْمَةِ فَهُوَ لَكَ بِغَيْرِ شَيْءٍ وَإِنْ وَجَدَتْهُ بَعْدَ الْقِسْمَةِ فَهُوَ لَكَ بِالنَّقِيصَةِ ځکه په دې باره کي نبی کریم ﷺ فرمایلي دي: که چيري تر تقسيم مخکي ته هغه پيدا کړي نو هغه بېله قيمته ستا دی او که تر تقسيم وروسته يې پيدا کړي نو هغه د قيمت په عوض کي ستا دی وَلَأَنَّ الْبَائِلِينَ الْقَدِيمَ زَالَ مِلْكُهُ بِغَيْرِ رِضَاةٍ او ځکه چي د پخواني مالک ايعني د اول مالک ا ملکیت د هغه له رضاء څخه بغير زائل سو فَكَانَ لَهُ حَقٌّ أَنْ يَأْخُذَ بِكَ لهذا د هغه د مصلحت او پر هغه د شفقت ا په خاطر به هغه ته د اخیستلو حق وي إِلَّا أَنْ يَأْخُذَ بَعْدَ الْقِسْمَةِ فَزَرَ بِالنَّاسِ أَخُودٌ مِنْهُ خو اخرنگه چي ا تر تقسيم وروسته په اخیستلو کي د مأخوذ منه تاوان دی بِإِزَالَةِ مِلْكِهِ الْخَاصِّ ځکه چي ا په اخیستلو کي ا د هغه د خاص ملکیت زائلول دي فَيَأْخُذُهُ بِالنَّقِيصَةِ نو ځکه به اول مالک ا هغه د قيمت په عوض کي اخلي لِيَعْتَدِلَ النَّظَرُ مِنَ الْجَانِبَيْنِ چي په دواړو طرفونو کي مصلحت او نېکښه ا برابره سي ا مطلب دا چي په دواړو طرفونو کي مصلحت ثابت سي او يو طرف هم تاواني نه سي ا وَالشَّرِكَةُ قَبْلَ الْقِسْمَةِ عَامَّةٌ او تر تقسيم مخکي ا په دې مال کي ا د عامو مجاهدينو شرکت وي فَيَقْبَلُ الضَّرْرُ لهذا ا په هغه صورت کي ا به ضرر کم وي فَيَأْخُذُهُ بِغَيْرِ قِيمَةٍ نو ځکه به مالک له قيمت څخه بغير هغه اخلي.

١ تخريج: أخرجه دار فقهی فی سه ج: ٤ ص: ١١٤ ١١٥.

اللفات: ﴿ظهر﴾ دفتح ماضي ده، ښکاره کېدل، کله چې ددې باب په صله کې "علی" راسي نو د

"غالبدلو" په معنی سره راځي، ﴿مأخوذ منه﴾ هغه کس چې مال ځني واخيستل سي.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که چیري مسلمانان له کفارو څخه دوباره هغه مالونه واخلي کوم چې کفارو له مسلمانانو څخه سلب کړي وي، او تر اوسه هغه مالونه تقسیم سوي نه وي چې (مسلمانان) مالکان خپل مالونه په هغه مالونو کې پیدا کړي، نو هغه مالونه به خپل مالکان اخلي او د هغه په عوض کې به هیڅ قیمت نه ورکوي، او که مالونه تقسیم سوي وي، نو د مالکانو مالونه چې د چالاس ته راغلي وي، مالکان به هغه ته قیمت ورکوي او خپل مال به ځني اخلي. له قیمت ورکولو څخه بغیر به یې نه ځني اخلي؛ ځکه چې په داسې معامله کې نبي کریم ﷺ همدغه حکم کړی دی. عقلي دلیل دادی چې د قابض کېدلو او غالب کېدلو په وجه کفارو دغه مالونه، مالکانو له رضاء څخه بغیر سلب کړي وو او دار الحرب ته یې نقل کړي وو، لهذا کله چې دا مالونه بیرته د مسلمانانو لاس ته راغله نو خپل مالکان به د هغوی مستحق کیږي، لېکن که تر تقسیمولو وروسته هغه مالونه د بل چا په لاس کې راسي نو له هغه څخه په مفت اخيستلو کې به هغه ته ضرر لاحق سي، نو په دې وجه مالک ته د قیمت په عوض کې دخپل مال داخيستلو اختيار سته، ددې لپاره چې مالک ته خپل مال حاصل سي او مأخوذ منه ته دخپل حق په عوض کې قیمت حاصل سي او دواړو له طرفه معامله برابره سي، او څرنګه چې تر شرکت مخکې په دې مال کې د عامو مجاهدينو حق وي او دهیچا سره دا مال خاص نه وي، نو ځکه به په دې صورت کې مالک له قیمت ورکولو څخه بغیر (مفت) هغه اخلي.

د پورتني مسئلې بل صورت

وَأَنَّ دَخَلَ دَارَ الْحَرْبِ تَاجِرٌ فَاشْتَرَى ذَلِكَ وَأَخْرَجَهُ إِلَى دَارِ الْإِسْلَامِ أَوْ كَيْفَ يَكُونُ الْمُسْلِمَانُ تَاجِرٌ دَارَ الْحَرْبِ تَهْ دَاخِلْ سِي أَوْ هَغِه مال رانيسي او دار الاسلام ته يې راوړي فَمَالِكُهُ الْأَوَّلُ بِالْخِيَارِ نو د هغه مال اول مالک ته اختيار دی إِنْ شَاءَ أَحَدُهُمَا بِالْثَمَنِ الَّذِي اشْتَرَاهُ بِهِ وَإِنْ شَاءَ تَرَكَهُ که وغواړي نو د هغه ثمن په عوض کې دي يې رانيسي د کوم ثمن په عوض کې چې تاجر امشتری هغه رانيولی وي او که وغواړي نو هغه دي پرېږدي إِنَّهُ يَتَفَضَّرُ بِالْأَخْذِ مَجَانًا ځکه چې په مفت اېبله عوضه اخيستلو سره تاجر نقصان مند کیږي أَلَا تَرَى أَنَّهُ قَدْ دَفَعَ الْعُرْضَ بِتَقَابُلَتِهِ آیا ته نه غورې! چې تاجر ددې مال په بدله کې عوض ورکړی دی فَكَانَ اعْتِدَالُ النَّظَرِ فِيمَا قُلْنَا نو د مصلحت اعتدال ابرابر والی ا به په هغه صورت کې وي کوم چې موږ ذکر کړی وَلَوْ اشْتَرَاهُ بَعْرَضٍ او که تاجر هغه مال د یو سامان په

عوض کي رانيولی وي يَأْخُذُهُ بِقِيَمَةِ الْعَرَضِ نو مالک به د سامان د قيمت په عوض کي هغه مال اخلي وَلَوْ ذَهَبًا لِّسُلَيْمٍ او که کفارو يو مسلمان ته هغه مال هبه کړی وي يَأْخُذُهُ بِقِيَمَتِهِ نو مالک به د خپل قيمت په عوض کي هغه مال اخلي ايعني د هبې په صورت کي به هم هغه د مال قيمت ورکوي، مُتَّ يَبِيْ نَه سَيِ اَخِيْسْتَلَايْ لَاِنَّهُ ثَبَتَ لَهُ مِلْكُ خَاصٍّ ځکه چي موهوب له لره خاص ملکيت ثابت سوی دی فَلَا يَزَالُ إِلَّا بِالْقِيَمَةِ نو بيله قيمته اُمّت ا به هغه نه زائليري وَلَوْ كَانَ مَغْنُومًا وَهُوَ مُشْرِكٌ او که هغه په غنيمت کي حاصل کړی سوی وي او مثلي مال وي يَأْخُذُهُ قَبْلَ الْقِسْمَةِ نو تر تقسيم مخکي به مالک هغه اُمّت اخلي وَلَا يَأْخُذُهُ بَعْدَهَا الېکن ا تر تقسيم وروسته به يې نه اخلي لَأَنَّ الْأَخْذَ بِالْبَيْتِ غَيْرُ مُفِيدٍ ځکه چي د مثلي شي په عوض کي امثلي شی اخيستل هيڅ فايده نه کوي ابلکي د ابی معنى او بې فايدي سودا ده وَكَذَا إِذَا كَانَ مَوْهُوبًا همدارنگه که هغه شی هبه کړی سوی وي لَا يَأْخُذُهُ نو اهم ا دي مالک هغه نه اخلي لِإِسَائِيًا د هغه دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړی وَكَذَا إِذَا كَانَ مُشْتَرَى بِبَيْتِهِ قَدَرًا وَوَصَفًا همدارنگه که هغه شی په مقدار او وصف کي په برابری سره رانيول سوی وي انوهم دي يې نه اخلي ا.

اللغات: ﴿آخرجه﴾ د افعال ماضي ده: را ايستل (يعني له دار الحرب څخه يې راوباسي دار الاسلام ته يې راوړي). ﴿مجاناً﴾ مفت، موت، بيله قيمته، بيله عوضه، ﴿عرض﴾ سامان. ﴿مثلي﴾ هغه شی چي مثل يې موجود وي، لکه سره زر، سپين زر، غله مثلاً اوږه، وربجي د امثلي شيان دی، يعني داوړو په بدله کي به هغومره اوږه ورکول کيږي، کمي او زياتوب پکښي کېدای نه سي کنې سود پکښې راځي کوم چي حرام دی.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي کله کفار د مسلمانانو مال سلب کړي او دار الحرب ته يې نقل کړي، تر دې وروسته يو مسلمان دار الحرب ته ولاړ سي او هغه مال رانيسي او دار الاسلام ته يې راوړي، نو اوس د هغه مال اول مالک ته اختيار دی که وغواړي نو له رانيونکي تاجر څخه دي په خپل قيمت هغه واخلي (يعني په کوم قيمت چي تاجر هغه رانيولی دی). او که وغواړي نو هغه دي پرېږدي، يعني که د قيمت په عوض کي يې اخلي نو صحيح ده کنې مفت دي يې نه اخلي؛ ځکه چي تاجر هغه مال په ثمن او قيمت په عوض کي رانيولی دی لهدا که له تاجر څخه مفت دغه مال واخيستل سي، نو په دې کي د تاجر ضرر او تاوان دی، او چا ته ضرر رسول صحيح نه دي، او که

چیري تاجر د سامان په عوض کي هغه مال رانیولی وي. نو اول مالک به د هغه سامان د قیمت په عوض کي خپل مال ځني اخلي. همدارنگه که کفار هغه مال یو مسلمان ته هبه کړي کړي. نو اول مالک به موهوب له ته د هغه قیمت ورکوي او بیا به یې ځني اخلي. ځکه چي د مشتري او موهوب له لپاره په دې مال کي خاص ملکیت ثابت سوی دی. لهندا دا ملکیت به مفت (بېله عوضه) نه ساقطیږي.

ولوکان مغنوماً [م]: د دې حاصل دای که چیري د اول مالک مال په "مال غنیمت" کي مسلمانانو ته حاصل وی او هغه مال مثلي وي یعني د هغه مثل موجود وي. د مثال په توگه د خالد یو من اوره کفارو سلب کړه او دار الحرب ته یې نقل کړه. او بیا مسلمانانو غنیمت حاصل کړی او په غنیمت کي یې هغه یو من اوره هم راوړل. نو تر تقسیم مخکي به خالد خپل اوره مفت اخلي. لېکن که دا اوره تقسیم سوي وه او د زید په حصه کي راغلي وه. نو څرنگه چي اوره مثلي شی دی. یعني د اورو په بدله کي به اوره ورکوي. نو ځکه دا هیڅ فایده نه کوي. یعني که اوس خالد خپل اوره اخیستل وغواړي نو د هغه په عوض کي به زید ته یو من اوره ورکوي. حالانکي په دې کي د خالد هیڅ فایده نسته. نو ځکه غوره داده چي خالد خپل اوره واپس نه واخلي.

وکذا اذا کان موهوباً [م]: د دې حاصل دای که د خالد مثلي شی مثلاً یو من اوره کفارو سلب کړه. وروسته کفارو دا اوره مثلاً زید ته هبه کړه. او بیا خالد وغوښتل چي له زید (موهوب له) څخه خپل اوره واخلي. نو څرنگه چي اوره مثلي شی دی. نو ځکه به خالد زید ته یو من اوره ورکوي. او د یو من اورو په بدله کي یو من اوره کول هیڅ فایده نه کوي. نو غوره همدا ده چي خالد دي هغه نه اخلي.

وکذا اذا کان مشتری به [م]: د دې حاصل دای چي که د خالد یو من اوره کفارو سلب کړه. او بیا زید له کفارو څخه د یو من اورو په عوض کي هغه یو من اوره رانیول (یعني زید کفارو ته د قیمت پر ځای یو من اوره ورکړه. او هغه د خالد اوره یې ځني رانیول). او دار الاسلام ته یې راوړه. نو اوس دا هیڅ فایده نه کوي چي خالد د خپل یو من اورو په عوض کي هغه ته یو من اوره ورکړي. نو ځکه غوره داده چي خالد دي هغه واپس نه اخلي. (قَدْراً: دمقدار په اعتبار سره. یعني زید کفارو ته د هغه یو من په اورو کي یو من اوره ورکړي وي. وَضْفًا: د وصف په اعتبار سره. مثلاً د خالد اوره د اعلیٰ درجې اوره وه. او زید هم کفارو ته د اعلیٰ درجې اوره ورکړي وي).

د پورتني مسئلي يو بل صورت

قَالَ: فَإِنْ أَمْرًا عَيْنًا قَاشَرَةً رَجُلًا وَأَخْرَجَهُ إِلَى دَارِ الْإِسْلَامِ فَرَمَائِي: كَهَ چيري كفار يو مسلمان غلام قيد
 كړی او یو سړی هغه رانیسي او دار الاسلام ته یې راوړي فَقَعَتْ عَيْنُهُ بِيَا د غلام سرگه وېستل سي ايمني بيا
 يو خوک د غلام پر سترگه واري وکړي او د هغه سترگه وېاسي، يا يې سترگه وړېنده کړي اَوَاخَذَ أَرْضَهَا او
 مشتري د هغه تاوان واخلي فَإِنْ الْمَتْلُ يَأْخُذُهُ بِالشَّيْنِ الَّذِي أُخِذَ بِهِ مِنَ الْعَدُوِّ نَوَالِكُ بِهِ د غلام په هغه ثمن
 اقيمت اسره اخلي په کوم ثمن سره چي مشتري هغه له كفارو څخه رانيولي وو أَمَّا الْأَخْذُ بِالشَّيْنِ فَلَمَّا
 قُلْنَا كَوْمَ چي د ثمن په عوض کي اخيستل دي نو د هغه دليل په وجه دي کوم چي موږ بيان کړی وَلَا
 يَأْخُذُ الْأَرْضَ او مالک به اړش اتاوان انه خلي لَأَنَّ الْبَيْتَ فِيهِ صَحِيحٌ ځکه چي اد سترگي د تاوان اخيستلو
 په وخت کي ا په دې غلام کي د مشتري ملکيت صحيح وو فَلَمَّا أَخَذَهُ نَوَالِكُ اوس ا که چيري مالک له
 مشتري څخه هغه تاوان واخلي أَخَذَهُ بِبَيْتِهِ نو د هغه د مثل په عوض کي به يې اخلي ايمني د هغه تاوان په
 مثل به مالک هم مشتري ته تاوان ورکوي ا وَهُوَ لَا يُفِيدُ او دا فايده نه کوي اخځه چي مثل ورکول او بيرته مثل
 ځني اخيستل يې معنی کار او بې فايده سوده ا وَلَا يُحْطَرُّ مِنَ الشَّيْنِ او له ثمن څخه به هيڅ شی نه کمول
 کيږي لَأَنَّ الْأَوْصَافَ لَا يُقَابِلُهَا شَيْءٌ مِنَ الشَّيْنِ ځکه چي د اوصافو په مقابله کي ثمن اقيمت انه راځي
 بِخِلَافِ الشُّفْعَةِ په خلاف د شفعي لَأَنَّ الشُّفْعَةَ لَمَّا تَحَوَّلَتْ إِلَى الشَّفِيعِ ځکه کله چي صفقه ا معامله اد شفعي
 و طرف ته بدله او منتقله سوه صَارَ الْمُشْتَرِي فِي يَدِ الْمُشْتَرِي بِمَنْزِلَةِ الْمُشْتَرِي بِشَرَاءٍ قَاسِدًا نو رانيول سوی
 شی د مشتري په قبضه کي د هغه شي په خير سو کوم چي په شراء فاسد سره رانيول سوي وي وَالْأَوْصَافُ
 تُفْتَنُ فِيهِ او په شراء فاسد کي د اوصافو اهم ا ضمان واجيږي کَمَا فِي الْقَضْبِ لکه په غصب کي اچي
 ضمان واجيږي ا أَمَّا هُنَا الْبَيْتُ صَحِيحٌ لېکن دلته ا په دې مسئله کي ا ملکيت صحيح دی فَافْتَرَقَا لِهَذَا
 دواړي مسئلې سره جلا سوي ايمني په دواړو کي فرق راغلی ا وَإِنْ أَمْرًا عَيْنًا قَاشَرَةً رَجُلًا بِأَلْفٍ وَزَيْمٍ او
 که كفار يو غلام قيد کړي بيا يو مسلمان هغه د زرو درهمو په عوض کي رانیسي فَامْرُؤُهُ ثَانِيًا وَأَدْعَلُوهُ دَارَ
 الْحَرْبِ بيا كفار هغه دويم وار قيد کړي او دار الحرب ته يې بوځي قَاشَرَةً رَجُلًا آخَرَ بِأَلْفٍ وَزَيْمٍ بيا دويم
 سړی هغه د زرو درهمو په عرض کي رانیسي فَلَيْسَ لِلْمَتْلِ الْأَوَّلِ أَنْ يَأْخُذَهُ مِنَ الشَّيْنِ نَوَالِكُ مالک ته

دا حق نسته چي هغه يې له دويم مشتري څخه د ثمن په عوض کي واخلي لَأَنْ الْأَنْتَرِ مَا وَرَدَ عَلَىٰ مِلْكِهِ ځکه چي دا غلام ا قيدول او نيول اد هغه پر ملکيت نه دي واقع سوي وَلَمْ يُشْتَرِ الْأَوَّلُ أَنْ يَأْخُذَهُ مِنَ الثَّانِي بالثمين او اول مشتري ته به دا حق وي چي هغه اغلام له دويم مشتري څخه د ثمن په عوض کي واخلي لَأَنْ الْأَنْتَرِ وَرَدَ عَلَىٰ مِلْكِهِ ځکه چي قيدول د هغه پر ملکيت واقع سوي دي ثُمَّ يَأْخُذُهُ الْهَالِكُ الْقَدِيمُ بِالْقَدِيمِ شاع بيا که اول مالک وغواړي نو هغه دي د دوو زرو درهمو په عوض کي واخلي لَأَنَّهُ قَامَ عَلَيْهِ بِالْثَمَنَيْنِ ځکه چي اول مشتري ته دا غلام د دوو زرو په عوض کي ولاړ دی فَيَأْخُذُهُ بَيْنَهُمَا لهذا مالک به د دوو زرو په عوض کي هغه اخلي وَكَذَا إِذَا كَانَ النَّاسُ مِنْهُ الثَّانِي غَائِبًا او همدارنگه له کوم مشتري څخه چي دويم وار غلام نيول سوی دی ايمني اول مشتري که هغه غائب وي لَيْسَ لِلأَوَّلِ أَنْ يَأْخُذَهُ نو اول مالک ته دا حق نسته چي له دويم مشتري څخه هغه واخلي اعْتِبَارًا بِحَالِ حَضَرَتِهِ د هغه د حضور اموجودوالي پر حالت باندي په قياس کولو سره.

اللفات: ﴿أَسْرًا﴾ د ضرب ماضي ده: أَسْرَ يَأْسِرُ أَسْرًا: قيدول، نيول، ﴿فُقُتَتْ﴾ د فتح له باب څخه د ماضي مجهول صيغه ده: د يو چا سترگه ايستل (باسل)، سترگه خيړل، ﴿أُرْشَ﴾ تاوان، جرمانه، ﴿صَفَقَةً﴾ عقد، معامله، ﴿تَحَوَّلَتْ﴾ د تغفل ماضي ده: او نيستل بدلېدل، ﴿حَضَرَةً﴾ حضور (حاضر والی)، موجوديت (موجود والی).
تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که چيري کفار د يو مسلمان غلام ونيسي او قيدي يې کړي، بيا يو بل مسلمان دار الحرب ته ولاړ سي او له کفارو څخه هغه غلام رانيسي او دار الاسلام ته يې راوړي، بيا د هغه مسلمان مشتري (رانيونکي) په قبضه کي يو څوک دا غلام پر سترگه ووهي او سترگه يې ور وباسي، او مشتري له مجرم څخه تاوان واخلي، نو اوس که چيري اول مالک دغه غلام له مشتري څخه اخيستل وغواړي، نو مشتري چي په څومره قيمت سره غلام رانيولی وي په هغومره قيمت دي يې مالک له مشتري څخه رانيسي او د غلام تاوان دي نه ځني اخلي؛ ځکه چي دا تاوان خو مشتري په خپل صحيح ملکيت کي حاصل کړی دی (او له مجرم څخه يې اخيستی دی)، لهذا اوس که چيري مالک له مشتري څخه تاوان واخلي نو بيرته به هغومره قيمت مشتري ته ورکوي او په دې کي هيڅ فايده نسته، او دا به هم نه کوي چي دسترگي په عوض کي له قيمت څخه څه پيسې (روپۍ) کمي کړي، ځکه چي سترگه وصف ده او د صف په عوض او مقلبه کي ثمن (قيمت) نه راځي.

دې په خلاف په شفعه کي د وصف په عوض کي ثمن وي (يعني هلته د وصف په عوض کي ثمن راځي)، ځکه چي له مشتري څخه د شفيع و طرف ته د صفقې د متقل کېدلو او بدلېدلو په وجه رانيول سوی شی د "شراء فاسد" په درجه کي دی، او په "شراء فاسد" کي د وصف په عوض کي ثمن راځي، لکه څرنگه

چي له مغضوب مال څخه یو شی یا یوه حصه هلاکه سي یا د مغضوب مال یو وصف فوت سي نو د هغه هم ضمان و اجیږي، ځکه چي په شراء فاسد سره خو نه د مشتري ملکیت ثابتیږي او نه په غصب سره د غاصب ملکیت ثابتیږي، لږکن په شراء صحیح سره د مشتري ملکیت ثابتیږي، نو ځکه به په دې صورت کي د وصف ضمان نه و اجیږي.

وان اُسروا إلخ: د دې حاصل دا دی که چیري کفار یو غلام قید کړي، بیا یو سړی هغه د زرو درهمو په عوض کي رانیسي، تر دې وروسته دوباره کفار هغه قید کړي او هغه دار الحرب ته بوځي، او بیا له اول مشتري څخه بغیر یو بل څوک هغه رانیسي، نو د دې غلام مالک ته به دا حق نه وي چي هغه دویم مشتري ته ثمن (قیمت) ورکړي او غلام ځني رانیسي، ځکه چي دا غلام د اول مشتري په ملکیت کي نیول سوی او قید کړی سوی دی، نه د دویم مشتري په ملکیت کي، نو په دې وجه دویم مشتري لره د هغه د خرڅولو حق نسته، ها! لږکن د دې طریقې به دا وي چي له دویم مشتري څخه دي اول مشتري هغه غلام د یو زرو درهمو په عوض کي رانیسي، بیا دي یې مالک له اول مشتري څخه د دوو زرو درهمو په عوض کي رانیسي؛ ځکه چي اول مشتري هغه یو وار له کفارو څخه د زر درهمو په عوض کي رانیوی او دویم وار یې له دویم مشتري څخه یو زرو درهمو په عوض کي رانیوی، ځواکي هغه د دوو زرو په عوض کي دا غلام رانیولی دی، نو په دې وجه به مالک ته د دوو زرو په عوض کي د دې غلام داخیستلو او رانیول اختیار وي که خوښه یې په همدې قیمت دي غلام واخلي، کنې نه دي یې اخلي. همدارنگه که هغه کس چي له هغه څخه دوباره غلام نیول سوی وي یعنی اول مشتري غائب وي، نو هم مالک له دویم مشتري څخه د زرو درهمو په عوض کي هغه غلام نه سي رانیولای، ځکه چي مالک د اول مشتري په حضور او موجودوالي کي هم له دویم مشتري څخه د زرو درهمو په عوض کي هغه غلام نه سي رانیولای، لهندا د هغه په غائبوالي کي به یې هم نه سي رانیولای.

کفار د تسلط په ذریعه زموږ د کومو شیانو مالک کېدای نه سي؟

وَلَا تَحِلُّكَ عَلَيْكَ أَهْلُ الْحَرْبِ بِالْعَقْدِ مَذْبُورًا وَأَمْهَاتٍ أَوْلَادًا وَمُكَاتِبِينَ وَأَحْمَارًا او کفار پر موږ باندې په غلبه کولو سره زموږ د مدبرو غلامانو، ام ولد مینځو، دمکاتبو غلامانو او زموږ د آزادو خلکو مالک کېدای نه سي وَتَحِلُّكَ عَلَيْهِمْ جَمِيعًا ذَلِكَ لِهَکَن اموږ پر دوی باندې اد غلبه کولو په صورت کي ا د دې ټولو مالک کېدای سو لَئِنْ السَّبَبُ إِنَّمَا يُفِيدُ الْمِلْكَ فِي مَحَلِّهِ ځکه چي د ملکیت سبب په خپل محل کي ملکیت فایده کوي وَالْمَحَلُّ الْمَالُ الْمَبَاحُ او محل مباح اروا مال دی وَالْعَرُ مَقْصُورٌ بِنَفْسِهِ او آزاد بذات خود معصوم وي وَكَذَا مَنْ سِوَاهُ او همدارنگه له هغه څخه بغیر نور ایعني مکاتب او داسي نور ا هم معصوم دي لِأَنَّهُ تَشَبَّهَ الْخَرِيقَ فِيهِ مِنْ وَجْهِ ځکه په هغه ایعني په مکاتب او داسي نورو کي ا هم ا په یوه اعتبار سره آزادي ثابتیږي

بِخِلَافِ رِقَابِهِمْ په خلاف د كفارو در قبو ايمني په خلاف د كفارو دمكاتبينو... او اموالوا لَكُمْ الشَّرْعُ أَسْقَطَ عِصْمَتَهُمْ
 جَزَاءً عَلَى جَنَائِهِمْ وَجَعَلَهُمْ أَرْقَاءً ځكه چي شريعت ددوي د جرم په سزا كي ددوي عصمت ساقط كړي دي
 او هغوي يې رقيق اغلامان اجور كړي دي وَلَا جَنَايَةَ مِنْ هَؤُلَاءِ او د مسلمانانو له طرفه هيڅ جرم نسته وَاِذَا
 ابْنُ عَدْنٍ لِيُسْلِمَ او كه چيري د يو مسلمان غلام وتبتي فَكَانَ لِيْنِهِمْ فَأَخَذُوهُ او كفارو ته ولاړ سي اييا
 كفار هغه ونيسي لَمْ يَمْلِكُوهُ عِنْدَ ابْنِ حَبِيفَةَ نو د امام صاحب رَحْمَةُ الله په نېز كفار د هغه نه مالک كيږي
 وَقَالَ: يَمْلِكُونَهُ او صاحبين رَحْمَتُهَا الله فرمايي: چي كفار د هغه مالک كيږي لَكُمْ الْعِصْمَةُ بِحَقِّ الْمَالِكِ
 لِقِيَامِ يَدِهِ ځكه چي د مالک د قبضي د موجود والي په وجه د هغه د حق په توگه ا په غلام كي اعصمت
 موجود دي ايمني غلام ځكه معصوم وي چي پر هغه باندي د مالک قبضه موجود وي وَقَدْ رَأَيْتُ حَالًا
 چي اوس د مالک قبضه ختمه سوه وَلِهَذَا لَوْ أَخَذُوهُ مِنْ دَارِ الْإِسْلَامِ مَلَكُوهٌ همدا وجه ده كه كفار له دار
 الاسلام څخه هغه ونيسي او دار الحرب ته يې بوځي ا نو ا هم ا كفار د هغه مالکان كيږي وَلَهُ: أَنَّهُ ظَهَرَتْ يَدُهُ
 عَلَى نَفْسِهِ بِالْخُرُوجِ مِنْ دَارِنَا د امام صاحب رَحْمَةُ الله دليل داي: چي له دار الاسلام څخه ددې غلام د وتلو
 په وجه پر خپل ذات باندي هغه ته اختيار حاصل سو لَأَنَّ سُقُوطَ اعْتِبَارِهَا لِيَتَحَقَّقَ يَدُ الْمَوْلَى عَلَيْهِ ځكه چي د
 هغه د اختيار اتو سقوط پر هغه باندي د مالک د قبضي د ثبوت په وجه وو تَبَيَّنَ أَنَّهُ مِنَ الْإِسْتِفَاعِ ددې لپاره
 چي مالک له هغه څخه نفع حاصله كړي سي وَقَدْ رَأَيْتُ يَدَ الْمَوْلَى او د غلام په نيول كېدلو سره د مالک
 قبضه ختمه سوه فَقَهَرَتْ يَدُهُ عَلَى نَفْسِهِ نو په دې وجه پر خپل نفس د هغه خپل اختيار ښكاره او ثابت ا
 سو وَصَارَ مَعْصُومًا بِنَفْسِهِ او هغه په خپله معصوم وگرځېدلى فَلَمْ يَبْقَ مَحَلًّا لِلْمَلِكِ لهذا د ملكيت محل
 پاته نه سو بِخِلَافِ الْمُكَرَّدِ په خلاف د متردد ايمني هغه غلام كوم چي په دار الاسلام كي گرځي راگرځي
 او دار الحرب ته تبتهېدلى نه وي ا لَأَنَّ يَدَ الْمَوْلَى بَاقِيَةٌ عَلَيْهِ ځكه چي پر هغه اوس هم د مالک قبضه باقي
 ده لِقِيَامِ يَدِ أَهْلِ الدَّارِ ځكه چي ا پر هغه ا دار الاسلام د خلكو قبضه موجوده ده فَبَيَّنَ ظُهُورَ يَدِهِ نو دغه
 قبضي د غلام د اختيار ښكاره كېدل منع كړه امطلب چي دغه قبضه ددې متردد غلام د اختيار اتو له ظهور

● القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحْمَةُ الله، كما ذكر في الحاشية (ج: ٤)، ص: ٢٤٤)، وكذا في الدر المنقى (ج: ١)، ص: ٢٤٢). القول الرابع ج: ١، ص: ٢٨٧ |

او ثبوت څخه مانع ده. وَإِذَا لَمْ يَثْبُتْ إِلَيْكَ لَهُمْ عِنْدَ أَنْ حَنِيفَةً او كله چي دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نيز د
 كفارو لپاره ملكيت نه ثابتيږي يَأْخُذُهَا النَّالِكُ الْقَدِيمُ بِغَيْرِ شَوْءٍ نو اول مالک به هغه غلام بيله عوضه اُمُتْ
 اخلي مَوْهوبًا كَانَ أَوْ مُشْتَرَى أَوْ مَغْنُومًا قَبْلَ الْقِسْمَةِ برابره ده هغه غلام که هبه کړی سوی وي يا رانيول سوی
 وي يا تر تقسيم مخکي په غنيمت کي حاصل سوی وي وَبَعْدَ الْقِسْمَةِ يُؤْذَى عَوَضُهُ مِنْ بَيْتِ النَّالِ او تر
 تقسيم وروسته به د هغه عوض له بَيْتِ المال څخه اداء کول کيږي لَأَنَّهُ لَا يُبَكِّنُ إِعَادَةَ الْقِسْمَةِ لِبَقِيَّةِ
الْفَاقِينَ وَتَعْدُّرِ اجْتِبَاءِهِمْ ځکه چي د غنيمت اخيستونکو مجاهدينو د متفرق کېدلو او د هغو د اجتماع
 د مشکل والي په وجه اوس د تقسيم راگرځول ممکن نه دي وَلَيْسَ لَهُ عَلَى النَّالِكِ جُعْلٌ إِلَّا بِقِيٍّ او د غلام
 راوستونکي اِتاَجِر يا مسلمان لپاره پر مالک د غلام راوستلو مزدوري لازم نه ده لَأَنَّهُ عَامِلٌ لِنَفْسِهِ ځکه
 چي هغه د خپل ځان لپاره کار کونکی دی ايمني هغه د خپل ځان لپاره غلام راوستی دی إِذْنِي رَغْبَةٍ أَنَّهُ
مِلْكُهُ ځکه چي د هغه گومان دا دی چي دا غلام زما ملكيت دی ايمني د هغه خيال دا دی چي دا زما غلام
 دی، او په همدې نيت سره يې راوستی دی

اللفات: ﴿يَمْلِكُ﴾ د ضرب مضارع ده: د يوشمې مالک کېدل، مالک جوړېدل، ﴿مَعْصُومٌ﴾ محفوظ، ﴿أَرْقَاءُ﴾

جمع د رَقِيقٍ ده: مملوک، غلام، ﴿تَمْكِينٌ﴾ د تفعليل مصدر دی: قدرت ورکول، ﴿مَغْنُومٌ﴾ په غنيمت کي
 حاصل سوی مال، ﴿تَفَرُّقٌ﴾ د تفعل مصدر دی: متفرق کېدل، جلا جلا کېدل، سره بېلېدل، ﴿جُعْلٌ﴾ اجرت
 او مزدوري.

تشرېح: په دې عبارت کي دوې مسئلې بيان سوي دي: (١)... که چيري کفار پر مسلمانانو غالب سي، نو
 هغوی د مسلمانانو د اموالو مالک جوړېدای سي، لېکن د مسلمانانو د ذات او د مسلمانانو د مدبر او مکاتب
 غلامانو او د اَم ولد مينځو مالک نه سي جوړېدای؛ ځکه که څه هم استيلاء د ملکيت سبب ده، لېکن داسې
 په خپل محل کي ملکيت فايده کوي، او محل مباح مال دی، لېکن له مسلمانانو څخه آزاد خلک، او مکاتبين،
 مدبرين او داسي نور د ملکيت محل نه دي؛ ځکه چي آزاد خوبذات خود محترم او معصوم وي، او په مکاتب او
 داسي نورو کي من وجه حریت ثابت سوی وي، لهذا په دې حواله سره په مکاتب او داسي نورو کي هم
 عصمت وي او اِباحث نه وي، لهذا دوی به هم مملوک کېدلای نه سي.

د دې په خلاف که چيري موږ مسلمانان پر کفارو غالب سو نو موږ د هغو د اموالو هم مالک جوړېږو او د
 هغوی د نفوسو هم مالک جوړېږو؛ ځکه چي هغوی له توحيد او رسالت څخه دانکار کولو په وجه ډېر غټ
 ظلم کړی دی او الله تعالی هغوی ته د دې ظلم د اسراء ورکړې ده چي په داسي حالت کي يې هغوی رقيق
 وگرځول او رقيق مملوک وي، نو ځکه به هغوی ټوله مملوک گرځي (يعني زموږ تر ملکيت به لاندي وي). او

څرنگه چې مسلمانانو او د دوی مکاتبینو او داسې نورو هیڅ جنايت کړی نه دي، نو ځکه به هغوی رقیق او مملوک نه گرځي.

(۲)... دویمه مسئله داده که چیرې د یو مسلمان سرې مسلمان غلام وټنې او دار الحرب ته ولاړسي او کفار

هغه ونیسي، نو دامام صاحب رَجَه الله په نېز به کفار د هغه مالک نه گرځي (یعنې مالکان یې نه جوړېږي). لېکن د صاحبینو په نېز به کفار د هغه مالک گرځي: ځکه چې دا غلام دخپل مالک په ملکیت او مالک کېدلو سره معصوم وو، لېکن د کفارو په قبضه کې دراتللو په وجه د غلام د مالک ملکیت ختم سو، نو د غلام عصمت هم ساقط سو، لهندا هغه اوس مباح وگرځېدی، او مباح مملوک کېدای سي، لهندا هغه به مملوک گرځي (او کفار به د هغه مالک جوړېږي)، همدا وجه ده که کفار هغه په دار الاسلام کې ونیسي او دار الحرب ته یې راوړي نو هم د مالک د حق ساقطېدلو په وجه هغه د کفارو مملوک گرځي.

وله الخ: دامام صاحب رَجَه الله دلیل دادی چې تر څو دا غلام په دار الاسلام کې وو تر هغه وخته پورې دخپل مالک قبضه پر هغه باقی وه، او د مالک د حق او د مالک د انتفاع په وجه موږ د هغه پر ذات د هغه خپل اختیارات او تصرفات ساقط کړل، لېکن کله چې هغه له دار الاسلام څخه ووتی نو د مالک له ملکیت څخه هم ووتی او پر خپل ذات هغه ته اختیارات حاصل سول (یعنې خود مختاره سو) او هغه په خپله معصوم او محترم وگرځېدی او د ملکیت محل پاته نه سو، او کله چې د ملکیت محل پاته نه سو، نو ښکاره خبره ده چې کفار د هغه مالک جوړېدای نه سي.

ددې په خلاف هغه غلام کوم چې له مالک څخه تېنېدلی وي خو په دار الاسلام کې گرځي راگرځي او دار الحرب ته تللی نه وي، نو هغه به خود مختاره نه وي؛ ځکه که څه هم ظاهراً هغه د مالک په قبضه کې نه دی، لېکن په دار الاسلام کې د موجودېدلو په وجه معناً پر هغه د مالک قبضه موجوده ده، نو په دې وجه هغه خود مختاره کېدای نه سي.

واذا لم الخ: ددې حاصل دادی چې کله (دامام صاحب په نېز) پر پورتنی غلام د کفارو ملکیت ثابتېدلی نه سي نو آخر به د هغه پایله څه وي، آیا په دار الحرب کې به هسي پرېښوول کیږي، نو فرمایي چې خبره داسې نه ده، بلکې د یو چا په ذریعه به دا غلام له دار الحرب څخه دار الاسلام ته راوستل کیږي او د هغه مالک ته به بېله عوضه (مقت) ورکول کیږي، بیا به ده کفارو هغه یو چا ته هبه کړی وي یا یو چا هغه رانیولی وي یا یا یې په مال غنیمت کې تر لاسه کړی وی نو تر تقسیم مخکې معامله به بالکل مفتة او بېله عوضه وي، لېکن تر تقسیم وروسته چې د چا په حصه کې دا غلام راغلی وي، نو هغه ته به له بیت المال څخه د غلام عوض ورکول کیږي او غلام به خپل مالک ته سپارل کیږي، یعنې ددې غلام د واپس اخیستلو لپاره به مالک یوه روپی هم نه خرچوي، بلکې د هغه عوض به بیت المال ورکوي او تقسیم به هم له سره نه راگرځول کیږي، ځکه چې د مجاهدینو د متفرق کېدلو په وجه به د هغو را جمع کول ستونزمن او مشکل وي.

ولیس له إلخ: ددې حاصل دادی چي کوم تاجر یا مسلمان دغه غلام له دار الحرب څخه راوستلی وي. هغه د دې حق نه لري چي د غلام له مالک څخه اجرت او مزدوري واخلي (یعني هغه سړی د دې حق نه لري چي د غلام مالک ته ووايي: "دغه غلام خو مال د دار الحرب څخه راوستی دی نو زما حق الزحمه او مزدوري راکړه"). ځکه چي هغه خو په دې نیت غلام راوستی دی چي دا غلام تر دې وروسته زما دی. نو د خپل نیت په وجه هغه سړی عامل لنفسه دی، یعنی د خپل ځان لپاره عامل (کار کونکی) دی. د مالک لپاره عامل نه دی. او عامل لنفسه لره دا حق نسته چي له بل چا څخه اجرت او مزدوري واخلي.

د بورتنی مسئلې یو بل صورت

وَإِنْ نَذَرَ بَعْدَ الْإِيمَانِ أَوْ كَظَمِي يَوْمَئِذٍ أَوْ بَنَى الدَّارَ الْحَرْبَ أَوْ كَفَّارُ وَطَرَفٍ تَهْ وَتُرْبِي فَأَتَّخِذُهَا أَوْ كَفَّارُ هغه ونيسي مَلَكُوهٌ نو دوی د هغه مالک کيږي لِيَتَحَقَّقَ الْإِسْتِيلَاءُ ځکه چي قبضه ثابته سوه إِذْ لَا يَدَّ لِبَعْضِهِمْ لِيَتَقَهَّرَ عِنْدَ الْخُرُوجِ مِنْ دَارِنَا ځکه چي څاروي لره ذاتي اختيار نسته چي له دار الاسلام څخه د وتلو په وخت کي ښکاره سي بِخِلَافِ الْعَبْدِ په خلاف د غلام اځکه چي هغه لره ذاتي اختيارات سته اَعْلَى مَا ذَكَرْنَا لکه امخکي ا چي موږ ذکر کړه وَإِنْ اشْتَرَا رَجُلٌ وَأَدْخَلَهُ دَارَ الْإِسْلَامِ او که يو څوک هغه اوښ رانيسي او دار الاسلام ته يې راوړي فَصَاحِبُهُ يَأْخُذُهَا بِالثَّمَنِ إِنْ شَاءَ نو د اوښ مالک به هغه د ثمن په عوض کي اخلي که خوښه يې وي اَمْتُتْ يَهْ نه سي اخيستلای ا لَبَا بَيِّنًا د هغه دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړی فَإِنْ أَبَى عَبْدُ اللَّهِ هَمْ يَفْرَسُ وَمَتَّامٍ او که ازموږ ايو غلام د کفارو و طرف ته و تښتيري او د خپل ځان سره آس او سامان هم يووسي فَأَتَّخِذَ النَّسْرُ كُونَ ذَلِكَ كَلَهُ او مشرکين هغه ټوله شيان ونيسي وَاشْتَرَى رَجُلٌ ذَلِكَ كَلَهُ وَأَخْرَجَهُ إِلَى دَارِ الْإِسْلَامِ او ايبا ايو سړی هغه ټوله رانيسي او دار الاسلام ته يې راوړي فَإِنْ أَمَّنَ يَأْخُذُ الْعَبْدُ بِغَيْرِ مَتَّامٍ وَالْفَرَسُ وَالثَّمَنُ نو مالک به غلام بېله عوضه اخلي او آس او سامان به د ثمن په عوض کي اخلي وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ دا حکم ا د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز دی وَقَالَ: يَأْخُذُ الْعَبْدُ وَمَا مَعَهُ بِالثَّمَنِ إِنْ شَاءَ او صاحبين رَحِمَهُمَا اللهُ فرمايي: چي مالک به غلام او د هغه سره موجوده شيان اټوله د ثمن په عوض کي اخلي که خوښه يې وي اَعْتَبَارًا لِحَالَةِ الْاجْتِمَاعِ بِحَالَةِ الْإِنْفِرَادِ پر "حالت انفراد" باندې د "حالت اجتماع" په قياسولو سره وَقَدْ بَيَّنَّا الْحُكْمَ فِي كُلِّ فَرْقٍ او موږ امخکي ا د هر فرد حکم

• القول الرابع: قول أبي حنيفة رحمه الله، كما ذكر في رد المحتار (ج: ٣، ص: ٦٦٩). القول الرابع: ج: (١، ص: ٢٨٨).

بيان كرى وَإِذَا دَخَلَ الْعَرْبُ دَارَكَ بِأَمَانٍ او كه چيري يو حربي دار الاسلام ته په امان سره داخل سي وَأَشْتَرَى عِنْدَ مُسْلِمٍ وَأَدْعَاهُ دَارَ الْحَرْبِ او يو مسلمان غلام رانيسي او هغه دار الحرب ته بوخي عَتَقَ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نو دامام صاحب رحمه الله په نيز هغه غلام آزاديږي وَقَالَ: لَا يُعْتَقُ او صاحبين رحمه الله فرمايي: چي نه آزاديږي لَأَنَّ الْإِسْلَامَ كَانَتْ مُسْتَحَقَّةً بِطَرِيقٍ مُعَيَّنٍ وَهُوَ الْبَيْعُ ځكه چي د حربي ملكيت زائلول د يوې معيني طريقې يعني د بيع په ذريعه ممكن وو وَقَدْ انْقَطَعَتْ وَلَايَةُ الْخَبَرِ عَلَيْهِ حالانكي اوس ا پر هغه د مجبوره كولو ولايت قطع سو ايمني كله چي هغه دار الحرب ته ولاړي نو اوس مسلمانان هغه پر بيع مجبوره كولاى نه سي أَفَقِيَ فِي يَدِهِ عَيْنًا نو ځكه هغه دده ا حربي ا په قبضه كي اهم ا غلام پاته سو وَلَا فِي حَنِيفَةَ: أَنَّ تَخْلِيصَ الْمُسْلِمِ عَنْ ذُلِّ الْكُفْرِ وَاجِبٌ دامام صاحب رحمه الله دليل نا دى: چي مسلمان د كفارو له ذلت څخه خلاصول واجب دي فَيَقَامُ الشَّرْطُ وَهُوَ تَبَايُنُ الدَّارَيْنِ مَقَامَ الْعِلَّةِ وَهُوَ الْإِسْتِثْنَاءُ لهذا شرط يعني "دار الاسلام او دار الحرب جلا كېدل" به د علت يعني د اعتناق قائم مقام كيږي تَخْلِيصًا لَهُ د دې لپاره چي هغه غلام خلاص كړى سي كَمَا يَقَامُ مَوْضِعُ ثَلَاثِ حِيصٍ مَقَامَ التَّفَرِيقِ فيما اذا أَسْلَمَ أَخَذَ الرَّوْحَيْنِ فِي دَارِ الْحَرْبِ لكه د دريو حيضو تېرېدل چي د تفريق قائم مقام كيږي په هغه صورت كي كله چي له خاوند او بنځي څخه يو په دار الحرب كي اسلام راوړي.

اللغات: ﴿نَدَ﴾ د ضرب له باب څخه د ماضي صيغه ده: داوېش تړېدل، ترهېدل، بېرېدل او تېرېدل، ﴿عَجَاءَ﴾ څاروى، حيوان (د دې لفظ خپله معنى ده: گونگى، بې ژبي، څرنگه چي څاروى هم څه ويلای نه سي، نو ځكه هغه ته عجماء وايي)، جمع: عجاوات، ﴿تَبَايُنَ﴾ د تفاعل مصدر دى: جلا كېدل، عليحده كېدل، بېلېدل، ﴿إِعْتِاقَ﴾ د افعال مصدر دى: آزادول، ﴿تَخْلِيصَ﴾ د تفعيل مصدر دى: خلاصول، نجات وركول، خوشي كول، ﴿مُفَقَ﴾ د ضرب مصدر دى: تېرېدل.

تشرېح: په دې عبارت كي درې مسئلې ذكر سوي دي چي هغه به انشاء الله د مصنف د ترتيب مطابق ستاسي مخته ذكر سي: (١)... اوله مسئله داده چي كه د يو مسلمان اوېش و تېرېږي او دار الحرب ته ولاړ سي او كفار هغه په خپله قبضه كي واخلي، نو كفار د دې مالك جوړېږي؛ ځكه چي اوېش مال دى او پر مال د هغو قبضه هم راغله كوم چي ملكيت فايده كوي، او بل دا چي داوېش لپاره د غلام په څير

• القول الرابع: قول أبي حنيفة رحمه الله، كما ذكر في رد المحتار (ج: ٣، ص: ٢٤٩). [القول الرابع ج: ١، ص: ٢٨٩]

ذاتي اختيارات هم نسته چي له دارُ اسلام څخه دو تلو په وجه هغه خود مختاره و شمارل سي. لهذا بېله اختلافه به هغه مملوک گرځي. او که يو څوک هغه غلام له کفارو څخه رانيسي او دارُ الاسلام ته يې راولي، او د هغه مالک د خپل غلام غوښتنه وکړي، نو مالک ته به اختيار وي که وغواړي نو د ثمن په عوض کي دي هغه واخلي، کنې هغه دي پرېږدي. يعني مُفْت (بېله عوضه) يې نه سي اخيستلای. (۲)... دويمه مسئله داده که د يو مسلمان غلام د آس او څه سامان سره و تبتتېږي دارُ الحرب ته ولاړ سي، او کفار هغه ونيسي، بيا يو کس هغه د سامان سره رانيسي او دارُ الاسلام ته يې راولي، نو دامام صاحب رَحْمَةُ الله په نېز به مالک ته دا غلام مُفْت ورکول کيږي (يعني مالک به د هغه په عوض کي ثمن نه ورکوي). خود آس او سامان ثمن به ورکوي. لېکن د صاحبينو په نېز که مالک وغواړي نو غلام، آس او سامان ټوله دي د ثمن په عوض کي واخلي، کنې مُفْت هيڅ شی اخيستلای نه سي. يعني هغه ته فقط د ثمن په عوض کي دې شيانو داخيستلو حق سته. لکه کله چي فقط آس و تږيږي او دارُ الحرب ته ولاړ سي يا فقط غلام ولاړ سي نو مالک ته به فقط د ثمن په عوض کي د هغه داخيستلو حق وي مفت يې نه سي اخيستلای، همدارنگه کله چي د هغه له ملکيت څخه ډېر سامانونه ووځي، نو مالک ته به د ثمن په عوض کي د هغو داخيستلو حق وي (يعني د ټولو ثمن او قيمت به ورکوي) مفت يې نه سي اخيستلای. څواکي صاحبينو رَحْمَةُ الله حالت اجماع پر حالت انفراد باندي قياس کړی دی.

(۳)... دريمه مسئله داده که يو حربي کافر امان واخلي او دارُ الاسلام ته راسي او دلته يو مسلمان غلام رانيسي او دارُ الحرب ته يې بوځي، نو دامام صاحب رَحْمَةُ الله په نېز هغه غلام آزادېږي. او د صاحبينو په نېز نه آزادېږي. د صاحبينو دليل دای چي له دې غلام څخه په يو معينه طريقه سره يعني د بيع په ذريعه د کافر ملکيت زائلول واجب وو، په دې توگه چي کافر حربي د هغه پر خرڅولو مجبور کړي سوي وی، لېکن کله چي داسي ته وسوه او هغه کافر له دارُ الاسلام څخه دا غلام دارُ الحرب ته نقل کړي چي د هغه په وجه د جبر ولايت هم ختم سو، نو ځکه دا غلام د مخکي په څير د هغه حربي مشتري سره غلام پاته سو او آزاد نه سو.

ولأبي حنيفة رحمه الله: دامام صاحب رَحْمَةُ الله دليل دای چي د دې آيت "لَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى

الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا" سورة النساء: ۱۱۱ په وجه مسلمان د کافر له قبضي څخه خلاصول ضروري دي او څرنگه چي په دې مسئله کي پر کافر جبر کول ممکن نه دي ځکه چي هغه دارُ الحرب ته تللی دی، نو په دې وجه به تباین الدارين د اعتاق قائم مقام گرځول کيږي او له هغه کافر حربي څخه به مسلمان

مسلمانانو په حق کي د ابتداء قبضي ثابتولو ته ضرورت سته فَلِهَذَا كَانَ أَوَّلُ نو ځکه به د غلام قبضه غوره او معتبره اوي.

اللغات: ﴿قَضَى﴾ د ضرب ماضي ده: فيصله کول، ﴿أَحْرَزَ﴾ د افعال ماضي ده: محفوظه کول (محفوظول).

خوندي کول، ﴿مُرَاغَمَ﴾ د مفاعلي اسم فاعل دی: پرېښوونکی، ﴿يَدٌ﴾ لاس، مراد ځني قبضه او قدرت دی، ﴿مَنْعَةً﴾ (د نون په فتحه سره) جمع د مَانَعٌ ده: منع کونکي، سپاهي، له مَنْعَةٍ څخه مراد اسلامي سپاهيان او لښکر دي، ﴿أَسْبَقَ﴾ د اسم تفضيل ضيغه ده: زيات مخکي، تر ټولو مخکي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که چيري د يو حربي غلام مسلمان سي بيا هغه دار الاسلام ته راسي يا پر دار الحرب د مسلمانانو قبضه راسي نو په دې دواړو صورتونو کي به هغه غلام آزادېږي، همدا حکم د هغو ټولو غلامانو دی کوم چي اسلام راوړي او دار الاسلام ته راسي يا پر دار الحرب باندې د قبضي په صورت کي اسلامي لښکر ته راسي او د هغه سره يو ځای سي: ځکه د طائف کومو غلامانو چي اسلام راوړی او د نبی ﷺ په خدمت کي حاضر سول، د هغو سره نبی ﷺ همدغسي معامله وکړه، او دا زموږ لپاره سند او دليل دی.

عقلي دليل دا دی چي کله دې غلامانو خپل مالکان پرېښوول او زموږ (دار الاسلام) و طرف ته راغلل، نو هغوی خپل ځانونه محفوظ کړل او دوی پر ذات د دوی خپله قبضه راغله يعني دوی په تصرف کي خود مختاره سول، او څرنگه چي پر خپل ذات د دوی ذاتي قبضه د مسلمانانو له قبضي څخه مخکي او مقدمه ده او د غلامانو په حق کي د نور تأكيد ضرورت سته يعني دغه قبضه به نوره مضبوطول کيږي او د مسلمانانو په حق کي د ابتداء قبضي ثابتولو ته ضرورت سته، او دا ښکاره خبره ده چي د چا په حق کي قبضه مخکي ثابته وي نو د هغه قبضي پاتېدل او د هغه قبضي مؤکدول (مضبوطول) له ابتداء قبضي ثابتولو څخه اولی او غوره دي، نو په دې وجه به د غلام په حق کي د هغه خپله قبضه معتبره وي او هغه به آزادوي. والله أعلم وعلیه أتم.

بَابُ الْمُسْتَأْمِنِ

(دا) باب دأمان دطلب کونکی (په بیان کی) دی

تشریح: دلته له مستأمن څخه هغه مسلمان مراد دی کوم چي دار الحرب ته ولاړ سي او له حربيانو څخه دأمان دطلب کړي؛ له باب الاستيلاء څخه وروسته دباب المستأمن دييانولو وجه داده چي استيلاء قهر او غلبه وي لېکن أمن او دأمان له قهر (غلبې) څخه بغير وي. نو په دې وجه تر قهر وروسته دأمان بيانېږي، او داسلام دستر توب او شرافت په خاطر دمسلمان مستأمن بحث او بيان له حربي مستأمن څخه مخکي سوی دی. (بنایه ج: ٦، ص: ٦١٨)

دار الحرب ته د داخلېدونکي مسلمان لپاره حکم

وَإِذَا دَخَلَ الْمُسْلِمُ دَارَ الْحَرْبِ تَاجِرًا أَوْ كَهَاجِرٍ مَسْلُومٍ دَتَاجِرٍ بِه تَوَكَّلَ أَيْعَنِي دَتَجَارَتٍ بِه نِيَتًا أَدَارَ الْحَرْبِ تَه دَاخِل سِي فَلَا يَحِلُّ لَهُ أَنْ يَتَعَرَّضَ لَشَيْءٍ مِنْ أَمْوَالِهِمْ وَلَا مِنْ دِمَائِهِمْ نَوْهغه ته زوانه دي چي د کفارو په اموالو تعرض او تجاوز او کړي لِأَنَّهُ ضَمِنَ أَنْ لَا يَتَعَرَّضَ لَهُمْ بِالْإِسْتِيسَانِ ځکه چي هغه دأمان په غوښتولو سره ددې خبري ذمه وارې اخيستي ده چي هغه به په کفارو تعرض نه کوي فَالْتَّعَرُّضُ بِحَدِّ ذَلِكَ يَكُونُ غَدْرًا لِهَذَا تَرَدَّى وَرَوَّسْتَه به تعرض کول غدر او د عهد ماتول او ي وَالْغَدْرُ حَرَامٌ دى إِلَّا إِذَا غَدَرَ بِهِمْ مِلِكُهُمْ فَأَخَذَ أَمْوَالَهُمْ أَوْ حَبَسَهُمْ لېکن که د کفارو باچاد مسلمانانو تاجرانو سره غدر وکړي او ددوى مالونه واخلي يا دوى قيديان کړي أَوْ فَعَلَ غَيْرَهُ بِعِلْمِ الْمَلِكِ وَلَمْ يَنْتَعِزْهُ يَالَه باچا څخه بغير بل کس دا کار وکړي او اباجا په خبر وي لېکن اهغه منع نه کړي لِأَنَّهُمْ هُمُ الَّذِينَ نَقَضُوا الْعَهْدَ ځکه چي په دې صورت کي اکفارو په خپله عهد مات کړي بِخِلَافِ الْأَسِيرِ په خلاف د قيدي لِأَنَّهُ غَيْرُ مُسْتَأْمِنٍ ځکه چي هغه دأمان دطلب کونکى اغوښتونکى انه دى فَيُبَاحُ لَهُ التَّعَرُّضُ وَإِنْ أَطْلَقُوهُ طَوْعًا نَوْ ځکه به دهغه لپاره تعرض کول روا وي که څه هم کفارو هغه په خپله خوښى سره ايله کړى وي فَإِنْ غَدَرَ بِهِمْ أَعْنَى التَّاجِرِ فَأَخَذَ شَيْئًا

وَحَرَّمَ بِهِ اَوْ كَه مُسْلِمَانِ يَعْنِي تَاجِرٌ دَ كَفَارٍ وَسِرْه غَدْرٌ وَكُرِي اَوْ يَوْشَى وَاخْلِي اَوْ اَدَارُ الْاِسْلَامِ تَه اِيْهِي
يُؤْسِي مَلِكُهُ مَلِكًا مَحْظُورًا نَوْهغه دَمَمْنُوعِ مَلِكِ پَه تَوَگَه دَدِي شِي مَالِكِ كِيْرِي لِوُزْدِ الْاِسْتِيْلَاءِ
عَلَى مَالِ مُبَاهٍ حُكْه چي پَر مَبَاحِ مَالِ قَبْضَه وَاقَعِ سَوِي دَه إِلَّا أَنَّهُ حَصَلَ بِسَبَبِ الْغَدْرِ حُكْه چي دَامَالِ
اَشِي اَدْغَلِر پَه سَبَبِ سِرْه حَاصِلِ سَوِي دِي فَأَوْجَبَ ذَلِكَ حُجَّتًا فِيْهِ نَوْ غَدْرِ پَه هَغَه كِي بَدِي
اَمْرَدَارِ تَوْبِ ا پِيْدَا كَرِي اِيْعْنِي دَغْدِرِ پَه وَجَه هَغَه مَالِ دَدَه لِيَارَه نَارَوَا وَاْغَرِ عُبْدِي ا فَيُؤْمَرُ بِالتَّصَدُّقِ بِه
لِهَذَا هَغَه تَه بَه دَدِي مَالِ دَصْدَقَه كُولُو حَكْمِ كِيْرِي وَهَذَا لِأَنَّ الْحَظَرَ لِيُغَيِّرَهُ لَا يَنْتَعِزُّ اِنْ عَقَادَ السَّبَبِ اَوْ دَا
اِحْكَمِ ا پَه دَدِي وَجَه دِي چي مِمَانَتِ لَغِيْرَه دَسَبَبِ لَه اِنْعَقَادِ خُخَه مَانَعِ نَه دِي عَلَى مَا يَنْبَغُ لَكِه
مَخْكَي چي مَوْرِدِ دَدِي بِيَانِ وَكُرِي.

اللفات: ﴿يَتَعَرَّضُ﴾ د تَفْعَلِ مَضَارِعِ دَه: پَه يَوْشِي پَسِي كېدل. كار پَه لَرل (كار پَه دِرلودل), د خِل
اندازي كول. مَقَاوَمَتْ اَوْ مَقَابِلَه كول, مَرَادِ حُجَّتِي تَجَاوُزِ اَوْ تَهْرِي كُولِ دِي. ﴿مَنْعٌ﴾ د سَمْعِ مَاضِي دَه:
ضَامَنِ كېدل, ذَمَه وَاْرِي اَخِيَسْتَل. ﴿غَدْرٌ﴾ مَصْدَرِ دِي. لَه ضَرْبِ. نَصْرِ اَوْ سَمْعِ تَوَلُو خُخَه رَاخِي. قَوْلِ
اَوْثَرِ مَاتُولِ. عَهْدِ مَاتُولِ (وَعْدَه خِلَافِي كُول). غَدَارِي كُول. خِيَانَتِ اَوْ دَوَكَه بَازِي كُول. ﴿مَحْظُورٌ﴾ د
ضَرْبِ لَه بَابِ خُخَه اِسْمِ مَفْعُولِ دِي: مَمْنُوعِ. مَنَعِ سَوِي دِي. حَظَرِ: مِمَانَتِ. مَنَعِ كُول. بَنْدِيزِ لَه كُول.
﴿اِسْتِيْلَاءٌ﴾ د اِسْتِفْعَالِ مَصْدَرِ دِي: قَبْضَه كُول. غَلْبَه كُول. ﴿حُجَّتٌ﴾ نَاوَلْتَوْبِ. مَرْدَارِ تَوْبِ. گَنْدِگِي.
خِرَابِي, بَدِي. ﴿التَّصَدَّقُ﴾ د تَفْعَلِ مَصْدَرِ دِي: صَدَقَه كُول. خَيْرِ اَتُول.

تشریح: مسئله: دا ده كه يو مسلمان تاجر امان طلب كړي دار الحرب ته ولاړ سي. نو د هغه لپاره د
كفارو په اموالو او نفوسو كي د خپل كول او په هغوي كار درلودل (تعريض او تجاوز كول) جائز نه دي;
حكه چي استيمان د دې منافي دي, او تعرض كول غداري (وعده خلافي) او دوكه بازه دي. او غداري
حرامه ده. ها كه چيري په خپله د كفارو د باچاله طرفه د مسلمانو تاجرانو سره غداري وسي او
مسلمانان لوټ كړي يا يې قيد كړي يا له باچا خخه بغير يو بل حربي دا كار وكړي او باچا په هغه خبر
وي, خو بيا يې هم منع نه كړي, نو په دې صورت كي به دغه تاجرانو لره هم د تعرض او كاروايي كولو
حق وي; حكه چي شروع د كافرانو له طرفه راغله يعني كفارو په خپله په غداري شروع وكړه. لهذا
اوس به هغو ته د خپلي غدارۍ سزاوړ كول كيږي. او كه چيري كفار په دار الاسلام كي يو مسلمان
قيد كړي دار الحرب ته يې بوځي نو د هغه لپاره تعرض كول مباح دي كه څه هم كفارو هغه په دار

قبضه کونکي ملکیت وگرځېدی او هغه د مال مالک سوا لِبَضَاذَتِهِ مَالًا غَيْرَ مَغْضُوبٍ ځکه چې قبضه پر غیر معصوم اِباح مال باندې واقع سوه عَلَى مَا يَبْتَئَانَهُ لکه امځکي ا چې موږ د دې بیان وکړی وَكَذَلِكَ لَوْ كَانَا حَرْبِيَيْنِ فَقَعَلَا ذَلِكَ ثُمَّ حَرَبَهَا مُسْتَأْمَنَيْنِ او همدارنګه کله چې دوه حربیان داسې کار وکړي بیا ادار الاسلام ته اراسي په داسې حال کي چې دواړه امان غوښتونکي وي ایښي دواړه امان واخلي دار الاسلام ته راسي لَبِئَا قُلْنَا د هغه دلیل په وجه کوم چې موږ ذکر کړی وَلَوْ حَرَبَهَا مُسْلِمَيْنِ او که دوی په داسې حال کي ادار الاسلام ته اراسي چې دواړه مسلمانان وي ایښي دواړه اسلام راوړي دار الاسلام ته راسي أَفْطَى بِالَّذَيْنِ يَبْتَهُمَا نو د دوی په مینځ کي به د قرض په هکله فیصله کیږي وَلَمْ يَقْضَ بِالْغَضَبِ او د غضب په هکله به فیصله نه کیږي أَمَّا الْبِدَايَةُ فَلِأَنَّهَا وَقَعَتْ صَحِيحَةً کوم چې د قرض معامله ده نو ځکه به د هغه په هکله فیصله کیږي چې د قرض معامله صحیح واقع سوې وه لِيُؤْذِعَهَا بِالْإِتَافِ ځکه چې هغه د دواړو په رضا سره واقع سوې وه وَالْوَلَايَةُ ثَابِتَةٌ حَالَةَ الْقَضَاءِ او د قاضي د قضاء په وخت کي ولایت ثابت دی لِلْإِتِمَامِهَا الْأَحْكَامَ بِالْإِسْلَامِ ځکه چې ا په دې وخت کي ادوی په اسلام راوړلو سره د اسلامي احکامو التزام وکړی وَأَمَّا الْغَضَبُ فَلِمَا يَبْتَئَانَهُ او کوم چې غضب دی نو د هغه دلیل په وجه به د غضب په هکله فیصله نه کیږي کوم چې موږ بیان کړی أَنَّهُ مَلَكَهُ او هغه دا ا چې غاصب د دې امغصوب مال مالک سو وَلَا خُبْتُ فِي مِلْكِ الْخَرَبِ حَتَّى يُؤْمَرُ بِالرَّدِّ او د حربی په ملکیت کي هیڅ بدي نسته چې هغه ته اوس ا واپس کولو حکم وسي.

اللفات: ﴿أدان﴾ د دفاعې ماضي ده: قرض ورکول، د قرض معامله کول. ﴿يعتمد﴾ دافتعال مضارع ده: اعتماد کول، تېک لگول (مراد ځني مدار کېدل او بنیاد کېدل دي. أحسن الهداية). ﴿التزم﴾ دافتعال ماضي ده: پر خپل ځان لازمول. په خپله غاړه اخیستل. ﴿خبت﴾ مردار توب، ښکاري بدي، خرابي.

تشریح: صورت د هسني: دا دی که یو مسلمان دار الحرب ته ولاړ سي امان طلب کړي او هلته یو حربی ده ته قرض ورکړي یا دا مسلمان په خپله یو حربی ته قرض ورکړي. یا هغه د حربی مال غضب

کړي یا يې حربي ځني غصب کړي، بیا دا مسلمان دارالاسلام ته راسي او هغه حربي هم امان واخلې او دارالاسلام ته راسي نو د قرض او غصب په دواړو صورتونو کې به په دارالاسلام کې نه د مسلمان لپاره پر حربي د ضمان (تاوان) فیصله کېږي او نه به د حربي لپاره پر مسلمان د ضمان فیصله کېږي؛ ځکه چې د قاضي د قضاء (فیصلې) مدار د قاضي پر ولایت وي. او پر قرض باندې د قاضي فیصله د معاملې کولو په وخت کې صادرېږي، حال دا چې د معاملې کولو په وخت کې دوی دواړه په دارالحرب کې وه، او په دارالحرب کې نه پر مسلمان د قاضي ولایت حاصل وو او نه پر حربي مستأمن د قاضي ولایت حاصل وو. ځکه چې حربي د امان په اخیستلو سره د مستقبل او راروانې زمانې په افعالو کې د اسلامي احکامو التزام کړی دی، او کوم افعال چې هغه په تېره زمانه کې د امان تر طلب مخکې کړي دي، هغه لږه هېڅ اعتبار نسته، نو ځکه به په دارالاسلام کې د دوی پر قرض هېڅ فیصله نه کېږي، او پر غصب به یې هم هېڅ فیصله نه کېږي، ځکه چې غاصب په غصب کولو او پر منسوب مال باندې په قبضه کولو سره د هغه مالک جوړېږي او دا مال مباح مال دی نو پر هغه د غاصب قبضه هم ثابتېږي، لهذا کله چې په دارالحرب کې دا معامله وسوه او هلته قبضه هم ثابت سو، نو اوس به په دارالاسلام کې د دوی په خلاف هېڅ کاروایی نه کېږي، دوی پوه سول او خپل کاریې پوښه. او که دوو حربي کافرانو په دارالحرب کې همدغه کار کړی وي، بیا هغوی امان واخلې دارالاسلام ته راسي نو په دې صورت کې به هم د هغو په خلاف هېڅ کاروایی نه کېږي، ځکه په کوم ځای کې او په کوم وخت کې چې هغو دا کار کړی دی هلته او په هغه وخت کې د قاضي ولایت معلوم دی.

ولا قضاء بدون الولاية: ها! که چې دا دواړه حربيان اسلام راوړي دارالاسلام ته راسي او بیا په دارالاسلام کې قاضي ته خپله معامله او مسئله پېش کړي او د انصاف غوښتنه وکړي، نو د قرض په صورت کې به قاضي مقروض ته دا حکم کوي چې قرض غوښتونکي ته خپل قرض ورکړي؛ ځکه چې د قرض معامله دوی په خپل رضا او خوښۍ سره کړې وه، نو هغه صحیح وه، او اوس پر دوی د قاضي ولایت هم ثابت دی. لهذا د قرض په هکله خو به د قاضي فرمان او فیصله جاري کېږي، لېکن د غصب په باره کې به اوس هم هېڅ فیصله نه کېږي، ځکه چې غاصب مخکې د منسوب شي مالک سوی دی او د هغه په ملکیت کې هېڅ خرابي او بدې نسته یعنې هغه په غدارۍ او وعده خلافۍ سره هغه مال حاصل کړی نه دی چې هغه د مال پر واپس کولو مجبور کړی سي، نو په دې وجه به د غصب په صورت کې هېڅ فیصله نه کېږي.

له کوم حربي څخه چي مال غصب سوی وي د هغه مسلمانېدل او دار الاسلام ته راټلل

وَإِذَا دَخَلَ الْمُسْلِمُ دَارَ الْحَرْبِ بِأَمَانٍ أَوْ كَهِيرٍ مُسْلِمًا أَوْ أَمَانَ سِرِّهِ دَارَ الْحَرْبِ تَهْ دَاخِل سِي فَقَصَبَ حَرْبِيَا
 او ديو حربي مال غصب کړي ثُمَّ حَرْبًا مُسْلِمًا بِيَا دَوِي په داسي حال کي ادار الاسلام ته اراسي چي دواړه
 مسلمانان وي أَمْرٌ بِرَدِّ الْقَصَبِ وَلَمْ يَقْضَ عَلَيْهِ نُو غاصب ته به ادياتا د مغصوب مال د واپس کولو حکم
 کيږي لېکن پر هغه به اد قاضي له طرفه ا فيصله نه کيږي أَمَّا عَدَمُ الْقَضَاءِ فَلَمَّا بَيَّنَّا أَنَّهُ مَلَكَهُ كُوم چي
 فيصله نه کول دي نو د هغه دليل په وجه ا به فيصله نه کيږي ا کوم چي موږ ذکر کړي چي غاصب د
 مغصوب مال مالک سو وَأَمَّا الْأَمْرُ بِالرَّدِّ وَمُرَادُهُ الْفَتْوَى بِهِ فَلِأَنَّهُ فَسَدَ الْبَلْكَ أَوْ كُوم چي واپس کول دي (او
 په دې سره دامام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ مراد فتوی ده) نو ځکه چي ادې مسلمان ا ملکیت فاسد سو لَبَّاقَارُهُ
 مِنَ الْحَرَمِ وَهُوَ تَقْصُ الْعَهْدِ ځکه چي اد هغه ا ملکیت د حرام کار سره متصل دی او هغه دعهد ماتول
 اوعده خلافي کول ا دي.

اللغات: «أمر» د نصر له باب څخه دماضي مجهول صيغه ده: أمر کول، حکم کول، «ردة» د نصر مصدر
 دی: واپس کول (بیرته ورکول)، «يقارن» د مفاعلي له باب څخه دمضارع معلوم صيغه ده: متصل کېدل،
 یو ځای کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دای چي که یو مسلمان امان واخلي دار الحرب ته ولاړ سي نو د هغه لپاره د
 حربيانو په مال تعرض کول (او په هغه کي دخل او تجاوز کول) حرام دی، لېکن که هغه ديو حربي مال غصب
 کړي بيا هغه حربي مسلمان سي يا امان واخلي او ددغه مسلمان غاصب سره دار الاسلام ته راسي، نو دياتا به
 غاصب ته ويل کيږي چي وروره! ددې نوي مسلمان حربي مال هغه ته واپس کړه!، ځکه چي تل په غدر (او
 وعده خلافی) سره هغه مال حاصل کړی دی او غدر حرام دی، لهندا په دې مال کي ستا ملکیت فاسد سو، نو
 ځکه به خبره داده چي ته هغه ته خپل مال واپس کړه، خو بيا هم قاضي په واپس کولو کي پر هغه زور او جبر
 نه سي کولای، ځکه چي د حربي مال غیر معصوم او مباح وي، نو غاصب د هغه په غصب کولو سره دومره غټ
 جرم نه کړی دي چي قاضي هغه ته سزا ورکړي او په دې هکله هغه مجبوره کړي. ها! په مينه او نرمي سره به
 مال ځني اخيستل کيږي او نوي مسلمان حربي ته به ورکول کيږي، ددې لپاره چي دنوي مسلمان حربي زړه
 خوشاله سي او داسلام په لمن کي هغه په هره توگه خپل ځان محفوظ وگڼي او مطمئن سي.

ومراده الفتوى به: يعنې دمتن په "أمر برّد" کي له "ردّ" څخه دامام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ مراد فتوی
 ورکول دي. يعنې د هغه مراد او مطلب دای چي د "واپس کولو" فتوی به نه ورکول کيږي لېکن دياتا
 به هغه ته د واپس کولو حکم کيږي.

به دار الحرب کي مسلمان قتلول

وَإِذَا دَخَلَ مُسْلِمَانِ دَارَ الْحَرْبِ بِأَمَانٍ أَوْ كَهَ جِيرِي دوه مسلمانان په امان سره دار الحرب ته داخل سي
 فَتَقْتُلَ أَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ عَيْدًا أَوْ عَطَاً أَوْ بِه دوی کي یو په قصد یا خطاء سره خپل ملگری قتل کړي
 فَعَلَى الْقَاتِلِ الْبَيْتَةُ فِي مَالِهِ نُو پر قاتل به په خپل مال کي دیت واجب وي وَعَلَيْهِ الْكَفَّارَةُ فِي الْخَطَايَا
 په قتل خطاء کي به پر هغه کفارہ اهم اواجب وي أَمَّا الْكَفَّارَةُ فَلَا تُلَاقِي الْكِتَابَ کوم چي د کفارې
 وجوب دی نو حکه چي کتاب الله آیت ا مطلق دی وَأَمَّا الْبَيْتَةُ فَلِأَنَّ الْعِصْمَةَ الثَّابِتَةَ بِالْإِحْرَازِ يَدَارِ
 الْإِسْلَامَ لَا تَبْطُلُ بِعَارِضِ الدُّخُولِ بِالْأَمَانِ ا کوم چي د دیت وجوب دی نو حکه چي په احرار بدار
 الاسلام سره ثابت سوی عصمت په امان اخیستلو سره د عارضي دخول په وجه نه باطلیږي وَكَمَا
 لَا يَجِبُ الْقِصَاصُ لِأَنَّهُ لَا يُنْكَرُ اسْتِيفَاؤُهُ إِلَّا بِمَنْعَةٍ ا قیاس حکه نه واجیږي چي له طاقت ادفاعي
 قوت ا شخه بغیر د قصاص اخیستل ممکن نه دي وَلَا مَنَعَةٌ دُونَ الْإِمَامِ وَجَمَاعَةِ الْمُسْلِمِينَ ا له امام
 او جماعة المسلمين شخه بغیر طاقت حاصلېدی نه سي وَلَمْ يُوجَدْ ذَلِكَ فِي دَارِ الْحَرْبِ ا دا امام او
 جماعة المسلمين ا په دار الحرب کي موجود نه دي وَإِنَّمَا تَجِبُ الْبَيْتَةُ فِي مَالِهِ فِي الْعَبْدِ لِأَنَّ الْعَوَاقِلَ لَا
 تَعْقِلُ الْعَبْدَ اود قتل عمد په صورت کي دیت حکه د قاتل په خپل مال کي واجیږي چي عاقله د
 قتل عمد دیت نه ورکوي وَفِي الْخَطَايَا لِأَنَّهُ لَا قُدْرَةَ لَهُمْ عَلَى الصِّيَانَةِ مَعَ تَبَايُنِ الدَّارَيْنِ اود قتل خطاء
 په صورت کي ا حکه د قاتل په خپل مال کي دیت واجیږي ا چي د دارینو د تباین سره عاقله پر
 حفاظت قدرت نه لري وَالْوُجُوبُ عَلَيْهِمْ عَلَى اعْتِبَارِ تَرْكُهَا اود پر عاقله ووبه د دیت وجوب د حفاظت
 پرېښوولو په وجه وي وَإِنْ كَانَا أَسِيرَيْنِ فَتَقْتُلَ أَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ أَوْ قَتَلَ مُسْلِمٌ تَاجِرًا أَسِيرًا ا که هغوی
 دواړه مسلمانان ا قیدیان وي او په هغوی کي یو خپل ملگری قتل کړي یا یو مسلمان تاجر یو
 قیدی قتل کړي فَلَا شَيْءَ عَلَى الْقَاتِلِ نُو پر قاتل هیڅ شی واجب نه دی إِلَّا الْكَفَّارَةُ فِي الْخَطَايَا عِنْدَ لَيْلٍ
 حَنِيفَةَ لېکن د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز په قتل خطاء کي کفارہ واجب ده وَقَالَ ۞ فِي الْأَسِيرَيْنِ

الذِّينَةُ فِي الْخَطَا وَالْعَمْدِ او صاحبين فرمايي: چي د قتل خطاء او عمد په دواړو صورتونو کي په دواړو قيديانو کي اېر قاتل ا ديت واجب دی. لَا تُكْفَرُ الْعَصِيَّةُ لَا تَبْطُلُ بِعَارِضٍ الْأَنْسِي كَمَا لَا تَبْطُلُ بِعَارِضٍ الْإِسْتِيْمَانِ ځکه چي د قيد په عارض سره عصمت نه ختمیږي لکه څرنګه چي د استيمان په عارض سره عصمت نه ختمیږي عَلَى مَا بَيَّنَّاهُ لکه امخکي ا چي موږ د دې بيان وکړی وَأُمْتِنَانُ الْقَصَاصِ لِعَدَمِ النُّعْطَةِ او د قصاص منع کېدل د طاقت ادفاعي قوت ا د نشتوالي په وجه دي وَيَجِبُ الذِّينَةُ فِي مَالِهِ او د اديت به د قاتل په مال کي واجب وي لِيَا قُلْنَا د هغه دليل په وجه کوم چي موږ ذکر کړی وَلَا يُنْفِئُ حَنِيفَةً: أَنَّ بِالْأَنْسِي صَارَ تَبَعًا لَهُمْ د امام صاحب رَحْمَةُ الله دليل دا دی: چي د قيد بدلو په وجه قيدي د حريانو تابع سو لِيَصِيرَ دَرْتَهُ مَقْهُورًا فِي أَيْدِيهِمْ ځکه چي هغه د دوی په قبضه کي مغلوب وگرځېدی وَلِهَذَا يَصِيرُ مَقْمِيًا بِأَقَامَتِهِمْ وَمُسَافِرًا بِسَفَرِهِمْ همدا وجه ده چي اوس ا هغه د دوی په مقيم کېدلو سره مقيم گرځي او د دوی په مسافر کېدلو سره مسافر گرځي فَيَنْظِلُ بِهِ الْإِخْرَاجُ أَصْلًا نو په دې سره احرز بالکل باطلیږي وَصَارَ كَالْمُسْلِمِ الَّذِي لَمْ يُهَاجِرْ إِلَيْنَا او دا د هغه مسلمان په څير سو چي هغه زموږ ا دار الاسلام ا طرف ته هجرت نه وکړي وَحُصِّنَ الْخَطَا بِالنَّكَارَةِ او امام قدوري رَحْمَةُ الله قتل خطاء د کفارې سره خاص کړی دی لَا كُفَّارَةً فِي الْعَمْدِ عِنْدَنَا ځکه چي زموږ په نېز په قتل عمد کي کفار نه ستی.

اللغات: «مأنة» د مدافعت قوت، دفاعي طاقت، «عواقل» جمع د عاقله ده: (د قاتل) خاندان والا، قبيلې

والا، «استيفاء» د استعمال مصدر دی: حاصلول، تر لاسه کول، اخيستل، «صيانة» حفاظت، «أشر» د

ضرب مصدر دی: قتلول (قيدي کول)، «صدور» د ضرب مصدر دی: گرځېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که چيري دوه مسلمانان امان واخلې دار الحرب ته ولاړ سي او هلته په دوی

کي يو مسلمان بل مسلمان قتل کړي برابره ده عمدایې قتل کړي يا خطاء، په دواړو صورتونو کي به پر قاتل په خپل مال کي ديت واجب وي، او د خطاء په صورت کي به د ديت سره کفار هم پر واجب وي: د کفارې د

وجوب دليل دا آيت دی: «وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَاً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ... إلخ» سورة

النساء: ۹۲، په دې آيت کي د مطلق قتل خطاء په جزاء کي ديت واجب سوی دی. نو ځکه به د قتل خطاء په

صورت کي ديت واجبیږي، او د عمد په صورت کي به هم ديت واجبیږي او قصاص به نه واجبیږي، ځکه

چې د قصاص اخیستلو لپاره د طاقت او قوت ضرورت وي، او په دارُ الحرب کې نه امامُ المسلمین وي او نه د مسلمانانو یو گوند او جماعت وي، نو په دې وجه هلته قصاص واجبول به نفع او بهی فایده یې دي. ها! د مسلمان د خون او وښي د احترام او ساتلو لپاره به پر قاتل دیت واجب وي (چې د مسلمان وینه هدر او ضایع نه سي او قاتل موت جوت خلاص نه سي)، ځکه چې په دارُ الحرب کې د مسلمان د عارضی امان په اخیستلو سره د هغه دائمی عصمت ساقط سوی نه دی بلکې دا عصمت پاته دي او د همدغه عصمت په وجه به پر قاتل دیت واجب وي او دا به د قاتل په مال کې واجب وي، ځکه چې عاقله د قتل عمد دیت نه ورکوي. او عاقله که څه هم د قتل خطاء دیت ورکوي لېکن په دې مسئله کې به د قتل خطاء دیت هم عاقله نه ورکوي، بلکې قاتل به یې ورکوي، ځکه چې پر عاقله ووباندې د صیانت او حفاظت د پرېښولو په وجه دیت واجبېږي او صیانت پرېښول په دارُ الاسلام کې ثابتېږي حال دا چې دلته قتل په دارُ الحرب کې واقع سوی دی او په دارُ الحرب کې عاقله پر صیانت قدرت نه لري، نو ګواکې دارُ الحرب په قتل کې دوی له طرفه د صیانت پرېښول موجود نه سو، نو ځکه به دوی به د هغه دیت هم نه ورکوي.

وان کان أسیرین إلخ: مسئله داده که چیرې کفار په دارُ الاسلام کې دوه خلک ونیسي، قیدیان یې کړي او دارُ الحرب ته یې نقل کړي، بیا هلته یوه قیدی هغه بل قیدی قتل کړي، یا مسلمان تاجر یو مسلمان قیدی قتل کړي، نو د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز به پر قاتل هیڅ شی واجب نه وي لېکن که چیرې قتل خطاء وي نو پر قاتل به کفار واجب وي. صاحبین رَحْمَهُمُ اللهُ فرمایي که چیرې یوه قیدی بل قیدی قتل کړی وي نو د قتل عمد او خطاء په دواړو صورتونو کې به پر قاتل دیت واجب وي؛ ځکه چې مقتول مسلمان دی او د هغه عصمت دائمی دی، لهذا په عارضی قید سره به د هغه عصمت نه ساقطېږي لکه څرنګه چې په عارضی استیمان سره عصمت نه ساقطېږي او څرنګه چې دارُ الحرب معامله ده او هلته اسلامي قوت او جماعت معلوم دی، نو ځکه به پر هغه قصاص واجب نه وي خو دیت به خامخا پر واجب وي.

ولأبي حنیفة إلخ: د امام صاحب دلیل دای چې د نیولو او قیدېدلو په وجه هغه مسلمان د کفارو په قبضه کې دی او د هغو تر لاس لاندې دی او په هر اعتبار سره د هغو تابع دی، همدا وجه ده چې د مسلمان د هغو کفارو په مقیموالي سره مقیم شمارل کېږي او د هغو په مسافر کېدلو سره مسافر شمارل کېږي او په داسې مضبوط تبعیت سره إحراز بالکل ختمیږي او کله چې إحراز ختم او باطل سو نو عصمت هم ساقط سو، او کله چې عصمت نسته نو دیت به څرنګه واجب سي (ځکه چې دیت خو د معصوم، محترم او محفوظ نفس د قتلولو په وجه واجبېږي)، ددې مثال داسې دی لکه یو کافر چې په دارُ الحرب کې مسلمان سي لېکن له هغه ځای څخه دارُ الاسلام ته رانه سي نو د هغه په حق کې هم مکمل عصمت نه ثابتېږي او هغه به د کفارو په قبضه کې مقهور (او د هغو تر لاس لاندې) ګڼل کېږي، همداسې د دغه قیدی هم دغه حکم دی.

وخص الکفار إلخ: فرمایي چې دلته فقط د قتل خطاء په صورت کې کفار واجب سوې ده، د هغه وجه داده چې په قتل عمد کې زموږ په نېز کفار نسته. فقط والله أعلم و عهه

فصل (في بيان أحكام المستأمن من الحرب)

(دا) فصل (د مستأمن حربي دا حکامو په بيان کي) دی

تشریح: مخکي موږ دا خبره وکړه چې د مستأمن حربي احکام تر مسلمان مستأمن وروسته بيان سوي دي. اوس له دې ځای څخه دهغه بيان دی.

حربي ته به څومره مودت امان ورکول کيږي؟

قَالَ: وَإِذَا دَخَلَ الْعَرَبُ أَيْتَانَا مُسْتَأْمِنًا فَرَمَائِي: كَهَ چيري يو حربي زموږ ادا دار الاسلام او طرف ته په داسي حال کي راسي چي امان غوښتونکی وي لَمْ يَكُنْ أَنْ يُعِمْ فِي دَارِنَا سَنَةً نو د دې موقع او قدرت | به نه ورکول کيږي چي په دار الاسلام کي د يوه | پوره | کال لپاره پاته سي وَيَقُولُ لَهُ الْإِمَامُ: إِنَّ أَكْثَرَ تَبَاةِ السَّنَةِ وَضَعْتَ عَلَيْكَ الْجَزْيَةَ او امام به هغه ته وايي: كه چيري ته ادلته | ټوله کال پاته سي نوزه به پر تاجزيه کښېږدم | مقررہ کړم | وَالْأَصْلُ: أَنَّ الْخَبْرَ لَا يُكْفِي مِنَ إِقَامَةِ دَائِمَةٍ فِي دَارِنَا إِلَّا بِالْإِسْتِزْقَاقِ أَوْ الْجَزْيَةِ او قاعده دا ده: چي له غلام جوړلو يا له جزیه مقرر کولو څخه بغير به د دائمي پاتېدلو موقع نه ورکول کيږي لِأَنَّهُ يَصِيرُ عَيْنًا لَهُمْ وَعَيْنًا عَلَيْنَا ځکه چي ادې په وجه | به هغه د حريانو جاسوس جوړ سي او زموږ په خلاف | دهغو | مدد | کار جوړ سي فَيَلْتَحِجُّ الْمَضَرَّةُ بِالْمُسْلِمِينَ نو | دهغه | په وجه | به مسلمانانو ته ضرر ورسېږي وَيَكُونُ مِنَ الْإِقَامَةِ الْيَسِيرَةِ الْهَكَنَا هغه ته به د معمولي البرا مودت لپاره د پاتېدلو موقع ورکول کيږي لِأَنَّ فِي مُنْعِهَا قَطْعَ الْبَيْزَةِ وَالْجَلْبِ وَسَدَّ بَابِ التَّجَارَةِ ځکه چي دلږ مودت په منع کولو سره د غلې او مال تر لاسه کولو اهنده | اختيږي او د تجارت | کاروبار | کولو دروازه بندې کيږي فَقَضَلْنَا بَيْنَهُمَا بَسَنَةً نو ځکه موږ د ډېر او لږ مودت په مينځ کي په يوه کال سره فاصله کړې ده لِأَنَّهَا مَدَّةٌ تَجِبُ فِيهَا الْجَزْيَةُ ځکه چي يو کال داسي مودت دی چي په هغه کي جزیه واجبيږي فَتَكُونُ الْإِقَامَةُ لِمُضْلَحَةِ الْجَزْيَةِ لِهَذَا ايو کال د حربي |

پاتېدل به د جزيې د مصلحت لپاره وي ثُمَّ إِنْ رَجَعَ بَعْدَ مَقَالَةِ الْإِمَامِ قَبْلَ تَمَامِ السَّنَةِ إِلَى وَطَنِهِ بيا که چيري هغه د امام تر خبرې وروسته تريوه کال پوره کېدلو مخکې دار الحرب ته ولاړ سي فَلَا سَبِيلَ عَلَيْهِ نو پر هغه به اد جزيې لازمولو ا هېڅ لاره نه وي وَإِذَا مَكَثَ سَنَةً فَهُوَ ذِمِّيٌّ او که چيري هغه يو کال پاته سي نو دمي به وي لَأَنَّهُ لَنَا أَقَامَ سَنَةً بَعْدَ تَقْدُّمِ الْإِمَامِ إِلَيْهِ ځکه کله چي هغه يو کال پاته سو وروسته تر دې چي امام هغه ته مخکې خبره او کره اچي که ته دلته ټوله کال پاته سي نو زه به پر تا جزیه مقرر کړم صَارَ مُلْتَزِمًا الْجِزْيَةِ نو هغه پر خپل ځان د جزيې لازمونکی سو فَيَصِيرُ ذِمِّيًّا نو ځکه به هغه دمي گرځي وَلِلْإِمَامِ أَنْ يُؤَقَّتَ فِي ذَلِكَ مَا دُونَ السَّنَةِ كَالشَّهْرِ وَالشَّهْرَيْنِ او امام ته دا اختيار سته چي په دې هکله تريوه کال کم مودت لکه يوه مياشته، دوي مياشتي او داسي نور ا وټاکي وَإِذَا أَقَامَهَا بَعْدَ مَقَالَةِ الْإِمَامِ يَصِيرُ ذِمِّيًّا او که چيري هغه د امام تر خبرې وروسته ټوله کال پاته سي نو اهم ا به دمي گرځي لِنَا قُلْنَا د هغه دليل په وجه کوم چي موږ ذکر کړی ثُمَّ لَا يَتْرُكُ أَنْ يَرْجِعَ إِلَى دَارِ الْحَرْبِ بيا به هغه دې ته نه پرېښوول کيږي چي دار الحرب ته واپس ولاړ سي لِأَنَّ عَقْدَ الذِّمَّةِ لَا يُنْقَضُ ځکه چي د دمي والي عقد ماتېدلای نه سي كَيْفَ وَأَنَّ فِيهِ قِطْعَ الْجِزْيَةِ وَجَعَلَ وَلَدَهُ حَرْبًا عَلَيْنَا څرنگه به مات کړی سي حال دا چي په دې کي د جزيې قطع کېدل او زموږ په خلاف د هغه د اولاد حربي کېدل سته وَفِيهِ مَضَرَّةٌ بِالْمُسْلِمِينَ او په دې کي د مسلمانانو اښکاره ا نقصان دی.

اللغات: ﴿مستأمن﴾ د استفعال اسم فاعل دی: د امان طلب کونکی، امان غوښتونکی، امان اخيستونکی، ﴿أقامت﴾ د افعال ماضي ده: اقامت کول، پاتېدل، يو ځای خپل وطن گرځول، ﴿استرقاق﴾ د استفعال مصدر دی: غلام جوړول، ﴿عين﴾ جاسوس، ﴿عون﴾ مددگار، مرستيال، ﴿ميرة﴾ غله، ﴿جلب﴾ صاحب د مصباح اللغات د دې لفظ معنی داسي کړې ده: هغه مال کوم چي له يو ښار څخه بل ښار ته راوړل سي، ﴿ملتزم﴾ د افعال اسم فاعل دی: پر ځان لازمونکی، په خپله غاړه اخيستونکی (دغه واري قبلونکی).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي له جزيې اخيستلو يا له غلام جوړلو څخه بغير به حربي ته په دار الاسلام کي د اوسېدلو لپاره د يوه کال وېزه (اجازت نامه) نه ورکول کيږي. ها! هغه ته مياشت، دوي مياشتي په دار الاسلام کي د اوسېدلو اجازه ورکول کېدای سي: ځکه که چيري هغه ټوله کال په

دارُ لاسلام کي اووسيري، نو د مسلمانانو په رازونو او چالونو به خبر سي او جاسوسي به وکړي او زموږ په خلاف به د کفارو مرسته وکړي او مسلمانانو ته به نقصان ورسوي. نو ځکه د به د ټوله کال لپاره د اوسېدلو اجازه نه ورکول کيږي، لېکن له يوه کال څخه د کم مودت لپاره به هغه ته اقامتي وېزه ورکول کيږي، ځکه که هغه له دې څخه هم منع کړي سي نو بيا به د غلکې او مالونو د استولو او تر لاسه کولو او د تجارت او کاروبار کولو لاره بنده سي. او که چيري هغه د ټوله کال لپاره اوسېدل غواړي نو هغه به جزیه ورکوي يا به د غلامۍ طوق غاړي ته اچوي.

وان رهنم إلخ: د دې حاصل دا دی چي امام به حربي ته دا خبره کړې وي چي وروره! د پوره کال اوسېدلو په صورت کي به ته جزیه اداء کوي او هغه به دا خبره منظور کړې وي، لېکن بيا تر کال پوره کېدلو مخکي هغه خپل وطن ته ولاړ سي، نو اوس به پر هغه جزیه نه واجبيږي. ها! که چيري هغه يو کال په دارُ الاسلام کي اووسيري نو بيا به هغه ذمي گرځول کيږي او پر هغه به جزیه واجبيږي او د هغه لپاره به دارُ الحرب ته د واپس تللو اجازه نه وي، ځکه چي هغه د پوره کال په اوسېدلو سره ذمي وگرځېدی او هغه په خپل فعل او اوسېدلو سره په خپله د جزیې التزام وکړی. "عقد ذمه" ماتېدلای نه سي، ځکه چي د هغه په ماتولو کي د مسلمانانو نقصيان دی، نو په دې وجه به هغه حربي اوس دارُ الحرب ته هم واپس تللای نه سي.

که حربي په دارُ الاسلام کي ځمکه رانيسي (حکم)

فَإِنْ دَخَلَ الْحَرَبُ دَارَ قَائِمَانٍ أَوْ كَهِيرِي يَوْ حَرَبِي بِه أَمَانٍ سِرَهُ دَارُ الْإِسْلَامِ تَه رَاسِي وَاشْتَرَى أَرْضَ خَرَجٍ أَوْ هَغَه يَوْه خَرَجِي ځمکه رانيسي فَإِذَا أُضْمَ عَلَيْهِ الْخَرَجُ نَو كَلَه چي پر هغه خراج کښېنول سي ايغني کله چي پر دې حربي خراج لازم سي فَهُوَ ذِمِّي نَو اَلَه هَغَه وَخْت څخه ا به هغه ذمي وي لِأَنَّ خَرَجَ الْأَرْضِ بِسَبْطِلَةِ خَرَجِ الرَّأْسِ ځکه چي د ځمکي خراج: فرد انسان د خراج په درجه کي دی فَإِذَا التَزَمَهُ صَارَ مُلْتَزِمًا لِلْقَامَرِ دَارِنَا او کله چي هغه پر ځان خراج لازم کړی نو هغه په دارُ اسلام کي پاتېدل پر ځان لازم کړه أَمَّا بِسَبْطِلَةِ الشَّرَاءِ لَا يَصِيرُ ذِمِّيًا لېکن محض د ځمکي په رانيولو سر: به هغه ذمي نه گرځي لِأَنَّهُ قَدْ يَشْتَرِيهَا لِلتَّجَارَةِ ځکه چي کله هغه د تجارت لپاره هم ځمکه رانيسي وَإِذَا لَزِمَهُ خَرَجُ الْأَرْضِ فَبَعْدَ ذَلِكَ تَلَزَمُهُ الْجَزِيَّةُ لِسَنَةِ مُسْتَقْبَلَةٍ او کله چي د ځمکي خراج پر هغه لازم سو نو تر دې وروسته به پر هغه دراروان کال لپاره جزیه لازم وي لِأَنَّهُ يَصِيرُ ذِمِّيًا بِزُومٍ

الْخَرَجُ حُكْمٌ چي د خراج په لازمېدلو سره به هغه ذمي وگرځي فَتَغْتَبِرُ الْهُدَّةُ مِنْ وَقْتِ دُجُوبِهِ لهنداد جزېي د وجوب له وخت څخه به د هغه د ذمي والي مودت معتبر وي وَقَوْلُهُ فِي الْكِتَابِ: فَإِذَا وُضِعَ عَلَيْهِ الْخَرَجُ فَهُوَ ذِمِّيٌ بِشَرْطِ الْوَضْعِ او په متن اجماع صغيرا کي د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ دا قول: " إِذَا وُضِعَ عَلَيْهِ الْخَرَجُ فَهُوَ ذِمِّيٌ " د خراج اېښولو امقرر کولو او د شرطېدلو صراحت دی فَيَتَخَرَّبُ عَلَيْهِ أَحْكَامُ جَنَّةٍ نو پر دې شرط به ادغه مسئلې په هکله اديرو احکامو تخریج کيږي فَلَا يُغْفَلُ عَنْهُ لهندا له دې څخه دي غفلت نه کيږي ايعني دا په ياد ساتل پکار دي وَإِذَا دَخَلَتْ حَرْبِيَّةٌ بِأَمَانٍ فَتَزَوَّجَتْ ذِمِّيًّا او کله چي يوه حربي ښځه په امان سره ادار الاسلام ته داخله سي صَارَتْ ذِمِّيَّةً نو هغه ذميه گرځي لَأَنَّهَا اتَّزَمَتْ النُّقَامَ تَبَعًا لِلزَّوْجِ ځکه چي هغي دخپل خاوند په متابعت کي پر خپل ځان ا په دار الاسلام کي ا پاتېدل لازم کړه وَإِذَا دَخَلَ حَرْبِيٌّ بِأَمَانٍ فَتَزَوَّجَتْ ذِمِّيَّةً او که چيري يو حربي په امان سره ادار الاسلام ته ا راسي او د يوې ذمي ښځي سره نکاح وکړي لَمْ يَصِرْ ذِمِّيًّا نو هغه ذمي نه گرځي لَأَنَّهُ يُسَكِّنُهُ أَنْ يُطَلِّقَهَا فَيَرْجِعُ إِلَى بَلَدِهِ ځکه چي د هغه لپاره دا ممکن دي چي خپلي ښځي ته طلاق ورکړي او خپل ښار ته واپس ولاړ سي فَلَمْ يَكُنْ مُلْتَزِمًا النُّقَامِ نو هغه ا په دار الاسلام کي ادي پاتېدلو لازمونکی نه سو.

اللغات: ﴿تصريح﴾ د تفصيل مصدر دی: وضاحت کول، په ښکاره توگه ذکر کول. ﴿مقام﴾

مصدر ميمي دی: پاتېدل، اقامت کول، يو ځای خپل وطن گرځول.

تشریح: مسئله: داده که چيري يو حربي امان واخلي دار الاسلام ته راسي او دلته هغه يوه خراجي ځمکه رانيسي نو کله چي پر هغه خراج لازم سي يعني په کوم وخت چي هغه په دې ځمکه کي کښتگري وکړي (يا د کښتگري وخت راسي) نو له هغه وخت څخه به دا حربي ذمي شمارل کيږي: ځکه چي د ځمکي خراج د انسان ذات د خراج په څير دی، لهندا کله چي هغه پر ځان د ځمکي خراج لازم کړي (يعني کله چي پر هغه خراج لازم سي) نو دلالتاً به هغه په خپله هم په دار الاسلام کي اوسېدونکی شمارل کيږي او له همدغه وخت څخه به هغه ذمي گرځول کيږي او پر هغه به دراروان کال جزیه واجب وي، يعني د هغه د ذمي کېدلو دار و مدار د هغه د خراج پر التزام دی. نو محض د ځمکي په راښوولو سره به هيڅ حربي ذمي نه گرځول کيږي ځکه چي کله نا کله ځمکه د تجارت په نيت سره هم راښوول کيږي لهندا د هغه د ذمي کېدلو لپاره په اقامت او تجارت کي فرق کول ضروري

دي او دافرق دخراج په التزام يعنې په کښتگرۍ، زراعت او داسي نورو سره حاصليري، نو په دې وجه موږ د هغه ذمي والي دخراج پر التزام منحصر کړی دی. او په متن کي له دې جملې "فإذا وضع عليه الخراج" څخه همدغه مراد دي، او پر همدې به د پيرو احکام تخريج هم کيږي، مثلاً تردې وروسته به هغه دار الحرب ته تللای نه سي، او د مسلمان لپاره به په هغه تعرض کول حرام وي. او داسي نور. (بنايه ج: ٦، ص: ٦٢٧)

وإذا دخلت إلخ: که چيري يوه حربي ښځه امان واخلي دار الاسلام ته راسي او دلته د يو ذمي سره نکاح وکړي نو هغه به ذميه گرځي، ځکه چي په نکاح کولو سره هغې خپل ځان د خاوند تابع وگرځوی او د خاوند سره يې په دار الاسلام کي د اوسېدلو عهد او تړون وکړی. د دې په خلاف که چيري يو حربي دار الاسلام ته راسي د يوې ذمي ښځې سره نکاح وکړي نو هغه به ذمي نه گرځي، ځکه چي شريعت نارينه حاکم او متبوع جوړ کړی دی او ښځه يې تابع جوړه کړې ده، نو په دې وجه به دا حربي دخپلي ذمي ښځې نه تابع کيږي او نه به دهغې په وجه په دار الاسلام کي پر هغه اوسېدل لازم وي. بلکي کله چي هغه وغواړي نو هغې ته به طلاق ورکړي او غوټه به په شا کړي دار الحرب ته به ولاړ سي. نو په دې وجه موږ هغه ذمي گرځولای نه سو.

که حربي په دار الاسلام کي يو چا ته په قرض يا په امانت مال ورکړی وي (حکم)

وَلَوْ أَنَّ حَرْبِيًّا دَخَلَ دَارًا بِأَمَانٍ أَوْ كَـ حَرْبِيٍّ يُوْحَرَّابِيٍّ بِأَمَانٍ سَرَهُ دَارُ الْإِسْلَامِ تَهْ رَاسِي ثُمَّ عَادَ إِلَى دَارِ الْحَرْبِ بَيَّا دَارَ الْحَرْبِ تَهْ وَابَسْ وَلَا رَاسِي وَتَرَكَ وَدِيْعَةً عِنْدَ مُسْلِمٍ أَوْ ذِمِّيٍّ أَوْ دِيْنَانِيٍّ ذِمَّتِهِمْ أَوْ دِيُو مُسْلِمَانٍ يَا ذِمِّيٍّ سَرَهُ يُوْ اَمَانَتٍ پَر پَر پَر دِي يَا دَدُو يَه پَر ذِمّه يُو قَرْض پَر پَر دِي فَقَدْ صَارَ ذِمّه مُبَاحًا بِالْعَوْدِ نُو دَوَابَسْ تَلُّو پَه وَجَه دَهغه ورنه مباح اروا او گرځېده لِأَنَّهُ أَبْطَلَ أَمَانَتَهُ ځکه چي هغه خپل امان باطل کړی وَمَالِي دَارِ الْإِسْلَامِ مِنْ مَالِهِ عَلَى غَطِيٍّ أَوْ پَه دَارِ الْإِسْلَامِ کي چي د هغه کوم مال دی هغه مترد دی فَإِنْ أُسِرَ أَوْ ظَهَرَ عَلَى الدَّارِ فَقُتِلَ نُو که هغه احربي اقيد کړی سي يا پر دار الحرب اد مسلمانانو اقبضه راسي بيا هغه قتل کړی سي سَقَطَتْ ذِمَّتُهُ نُو د هغه قرضونه ساقطيري وَصَارَتْ الْوَدِيْعَةُ قَيْمًا أَوْ د هغه امانت فَيَ گرځي أَمَّا الْوَدِيْعَةُ فَلِأَنَّهَا يَدٌ تَقْدِيرًا کوم چي امانت دی نو هغه تقديرًا معنا ده احربي ا په قبضه کي دی لِأَنَّ يَدَ الْبُذُوعِ كَيْدٌ ځکه چي دمودع قبضه دده د قبضي په خير ده فَيَمِيرُ قَيْمًا تَبَعًا لِنَفْسِهِ نُو دده په تبع کي به امانت فَيَ وگرځي وَأَمَّا الدَّيْنُ فَلِأَنَّ

إِنْ هَكَذَا أَيْدٍ عَلَيْهِ بِوَاسِطَةِ الْبَطَالَةِ أَوْ كُومٍ چي قرض دی نو اهغه به حُكْمه ساقطيري اچي پر هغه د حربي قبضه د مطالبې په ذريعه ثابتيري وَقَدْ سَقَطَتْ حال داچي اد حربي اد مطالبې حق ساقط سو وَيَدٌ مَنْ عَلَيْهِ أَسْبَقُ إِلَيْهِ مِنْ يَدِ الْعَامَّةِ اَوْ كُوم سړی چي پر دې اقرض او امانت ا قابض دی دهغه قبضه د عوامو له قبضې څخه مخکي ده فَيُخْتَصُّ بِهِ نو حُكْمه به دا اقرض او امانت اد هغه سره خاص کيږي وَإِنْ قُتِلَ وَلَمْ يَظْهَرْ عَلَى الدَّارِ اَوْ که حربي قتل کړی سي لېکن پر دار الحرب اد مسلمانانو له طرفه ا قبضه نه وسي فَالْقَرْضُ الْوَدِيعَةُ لَوَرَّثَتْهُ نو قرض او امانت به دهغه د وارثانو لپاره وي وَكَذَلِكَ إِذَا مَاتَ اَوْ همدارنگه که هغه مړ سي انو هم دغه حکم دی ا لَأَنْ نَفْسَهُ لَمْ تَصْغِرْ مَغْنُومَةً حُكْمه چي د دې حربي نفس غنيمت نه وگرځېدی فَكَذَلِكَ مَالُهُ نو همداسي به دده مال هم اغنيمت نه گرځي ا وَهَذَا لِأَنَّ حُكْمَ الْأَمَانِ بَاقٍ فِي مَالِهِ اَوْ دا حکم په دې وجه دی چي د دې حربي په مال کي د امان حکم باقي پاته دی فَيُرَدُّ عَلَيْهِ أَوْ عَلَى وَرَثَتِهِ مِنْ بَعْدِهِ نو حُكْمه به هغه مال ده ته واپس کيږي يا ترده وروسته به دده وارثانو ته واپس کيږي.

اللفات: ﴿ودیعه﴾ امانت، هغه شی یا مال کوم چي یو چا ته امانتاً کښېښول سي، ﴿ظهر﴾ دفتح له باب څخه دماضي مجهول صیغه ده، ددې باب په صله کي چي "علی" راسي، نود "غالبېدلو" او "قبضه کولو" په معنی سره راځي، ﴿ید﴾ قبضه، قدرت.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که چيري یو حربي امان واخلي دار الاسلام ته راسي او دلته هغه خپل مال یو مسلمان یا ذمی ته د امانت په توگه کښېږدي یا هغه ته یې په قرض ورکړي او بیا دا ټوله پرېږدي او دار الحرب ته ولاړ سي، نو اوس هغه د مخکي په څیر حربي گرځي او دهغه امان به باطلېږي او د مخکي په څیر به هغه مباح الدم وي. او پاته سوه دهغه د مال مسئله (یعني دهغه د قرض او امانت مسئله)، نو دهغه د مال حکم متردد او مشکوک دی، حُکْمه که چيري دا حربي د مسلمانانو له طرفه ونیول سي، یا پر دار الحرب د مسلمانانو قبضه راسي او هغه قتل کړی سی نو دهغه ټوله د مخکي قرضونه ساقطيري او دهغه امانت فی گرځي؛ حُکْمه چي هغه مال معنا اوس هم د دې حربي په قبضه کي دی، حُکْمه چي د مودع (امانت ساتونکي) قبضه د امانت د مالک (صاحب الودیعه) د قبضې په څیر وي، او څرنگه چي صاحب الودیعه یعنی حربي د نیول کېدلو او قیدېدلو په وجه فی گرځېدلی دی لهذا دهغه مال به هم د هغه په متابعت کي فی گرځي، او دهغه قرض به حُکْمه ساقطېږي چي پر

قرض اوس د هغه قبضه د مطالبې کولو په ذریعه ثابتیږي (یعني دا حربي هغه وخت دخپل مال او قرض حقداره گرځي کله چي هغه د قرض مطالبه وکړي). حالانکي دار الحرب ته د تللو په وجه ده لپاره د مطالبې کولو حق نسته (او دا حق ځني ساقط سو). نو په دې وجه به له هغه مال (قرض) څخه هم دده حق ساقطیږي او د هغه مال مستحق به مدیون وي. ځکه چي پر هغه مال د مدیون قبضه د ټولو خلکو له قبضې څخه مخکي وي. نو ځکه به مدیون تر ټولو زیات د هغه حقداره وي.

او که چیري دا حربي قتل کړی سي. یا په خپله مړ سي او پر دار الحرب د مسلمانانو قبضه راغلې نه وي. نو د هغه د قرض او امانت مال به د هغه د وارثانو وي: ځکه کله چي د هغه نفس مغنوم نه سونو ښکاره خبره ده چي د هغه مال به هم نه مغنوم کیږي او د هغه په مال کي به امان باقي پاته وي او د هغه په ژوند کي به دا مال هغه ته ورکول کیږي او د هغه تر مرگ وروسته به وارثانو ته ورکول کیږي.

له جنگ څخه بغیر د حاصل سوي مال حکم

قَالَ: وَمَا أَوْجَفَ الْمُسْلِمُونَ عَلَيْهِ مِنْ أَمْوَالِ أَهْلِ الْحَرْبِ بِغَيْرِ قِتَالٍ فرمایي: او د کفارو هغه اموال کوم چي مسلمانانو له جنگ څخه بغیر محض په پېش قدمي کولو سره حاصل کړي وي يُضْرَفُ فِي مَصَالِحِ الْمُسْلِمِينَ نو هغه به د مسلمانانو په مصلحتونو اښېځنوا کي خرچول کیږي کَمَا يُضْرَفُ الْخَرَّاجُ لَكَ خَرْنَكُهُ چي خراج خرچول کیږي قَالُوا: هُوَ مِثْلُ الْأَرْضِ الَّتِي أَجَلُّوا أَهْلَهَا عَنْهَا مَشَاخُو فرمایلي دي: چي دغه مالونه د هغه ځمکو په څیر دي چي مجاهدینو له هغوی څخه خپل خلک امالکان ایستلي وي وَالْجِزْيَةُ وَلَا خُصْسٌ فِي ذَلِكَ او په هغه کي خُصْسٌ نسته وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: فِيهَا الْخُصْسُ او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمایي: چي په دې دواړو کي به خمس وي اِعْتِبَارًا بِالْغَنِيِّةِ په غنیمت باندي په قیاس کولو سره وَلَنَّا مَا رَوَى ^١ أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَخَذَ الْجِزْيَةَ او زموږ دلیل دا روایت دی چي نبي کریم ﷺ جزیه واخیستل وَكَذَا عُمَرُو مَعَاذُ او همدارنگه حضرت عمر او حضرت معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا هم جزیه واخیستل وَوَضِعَ فِي بَيْتِ الْمَالِ وَلَمْ يَخْسُ او هغه په بیت المال کي کنېښول سوه اوله هغې څخه خمس نه واخیستل سو وَلَا لَأَنَّهُ مَالٌ مَّاخُودٌ بِقُوَّةِ الْمُسْلِمِينَ مِنْ غَيْرِ قِتَالٍ او ځکه چي دا مال له جنگ کولو څخه بغیر د مسلمانانو په قوت سره واخیستل سوی ا حاصل سوی دی بخلاف الْغَنِيِّةِ په خلاف د غنیمت لِأَنَّهُ مَمْلُوكٌ بِبِشَارَةِ الْفَائِزِينَ وَبِقُوَّةِ الْمُسْلِمِينَ ځکه چي

غنیمت د مجاهدینو په محنت او د مسلمانانو په قوت اداوړوا سره حاصل سوی وي فَاسْتَحَقَّ الْخُبُسَ بِغَنَى وَأَسْتَحَقَّهُ الْغَائِبُونَ بِغَنَى نو ځکه د یوې معنی په اعتبار سره بیت المال د خمس مستحق سو او دبلي معنی په اعتبار سره مجاهدین د خمس مستحق سول وَفِي هَذَا السَّبَبِ وَاحِدٌ او په دغه مال کي سبب یو دی وَهُوَ مَا ذَكَرْنَا او دایو سبب هغه دی کوم چي موږ ذکر کړی ایعني د مسلمانانو قوت فَلَا مَعْنَى لِإِيجَابِ الْخُبُسِ لهذا د خمس واجبولو لره هیڅ وجه او مطلب نسته.

اللفات: ﴿أَوْجَف﴾ د افعال ماضي ده: آس تېر ځغلول، حرکت ورکول، دلته ځني مراد وړانديتوب او پېش قدمي کول دي (یعني په وړانديتوب او پېش قدمي سره د مالونو حاصلول). ﴿أَجْلُوا﴾ د افعال ماضي ده: أَجَلٌ يُجَلُّ إِجْلَاءً: یو څوک له خپلي ځمکي څخه باسل، پسي اخیستل. ﴿يُصْرَف﴾ د ضرب له باب څخه د مضارع مجهول صیغه ده: مصرفول، خرچول. ﴿إِيجَاب﴾ د افعال مصدر دی: واجبول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي هغه مالونه کوم چي یې مسلمانان له جنگ او قتال کولو څخه بغیر محض د بېرولو او دمکي ورکولو په ذریعه له کفارو څخه حاصل کړي، نو هغه مالونه به د خراج د خرچولو (مصرفولو) په څیر د مسلمانانو په مصالحو (نېټگنیو) یعنی د پل په جوړولو، د نهر او الوې په کښلو او د قاضیانو په تنخوا او داسي نورو کي مصرفول کیږي. زموږ په نېز دغه مالونه د هغه ځمکو په څیر دي چي له هغوی څخه مسلمانان خپل مالکان برطرفه کړي او هغه ځمکي په خپله قبضه کي واخلي، او دې مالونو حیثیت د جزې په څیر دی، همدا وجه ده چي زموږ په نېز په دې مالونو کي خمس نسته، لېکن د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نېز چي څرنگه له غنیمت څخه خمس اخیستل کیږي، همداسي به له دغه مالونو څخه خمس اخیستل کیږي، او له مذکوره ځمکو څخه به هم خمس اخیستل کیږي.

ولنا إلخ: زموږ دلیل هغه روایت دی چي په هغه کي داسي ذکر سوي دي چي نبي کریم ﷺ د "نجران" له عیسایانو څخه او د "هجر" له مجوسیانو څخه جزیه واخیستل، همدارنگه حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ له أهل السواد څخه او حضرت معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ له أهل یمن څخه جزیه اخیستې وه، او ددې حضراتو په واقعاتو کي له جزې څخه بغیر د بل شي یعنی د خمس او د داسي نورو د اخیستلو یادونه سوې نه ده، نو دا ددې خبري ښکاره دلیل دی چي په داسي مالونو کي خمس نسته، او د نبوي حدیث او د صحابي

د عمل په مقابله کي قیاس هیڅ حیثیت نه لري. لهدا امام شافعي رَجَّه الله چي دامالونه د غنیمت پر مال قیاسوي. داصحیح نه دي:

په دې هکله عقلي دلیل دادی چي دامالونه له قتل څخه بغير محض د مسلمانانو په قوت او رعب سره حاصل سوي دي. لېکن د غنیمت په حصول کي د مجاهدينو محنت هم شامل وي او د مسلمانانو قوت هم پکښي شامل وي. نو د قوت و طرف ته په نظر کولو سره د غنیمت خمس بیت المال ته ورکول کيږي او محنت ته په نظر کولو سره دهغه څلور حصې مجاهدينو ته ورکول کيږي. لېکن کوم مال چي له قتل څخه بغير حاصل کړی سي دهغه لپاره فقط يو سبب دی يعني د مسلمانانو طاقت او قوت، نو په دې وجه په هغه کي خمس نه سي واجب کېدلای سي. ځکه چي په يوه سبب سره په يوه شي کي دوه حکمونه ثابتېدلای نه سي.

د اسلام راوړونکي حربي د دار الحرب د مال او داسي نورو حکم

وَإِذَا دَخَلَ الْحَرَبُ دَارَكَ بِأَمَانٍ أَوْ كَهِيرٍ يَوْ حَرَبِيٍّ أَوْ أَمَانَ سَرَهُ دَارُ الْإِسْلَامِ تَه رَاسِي وَلَهُ أَمْرًا فِي دَارِ الْحَرْبِ وَأَوْلَادُ صِغَارٍ وَكِبَارٍ وَمَالٌ أَوْ دَمٌ يَعْصُهُ ذِمِّيًّا وَيَعْصُهُ حَرَبِيًّا وَيَعْصُهُ مُسْلِمًا أَوْ يَدْخُلُ الْحَرْبُ كِي د هغه ښځه وي. دهغه کوچني انابالغه ا بچيان وي او مال وي چي له هغه څخه ده څه مال يو ذمي ته په امانت ورکړی وي او څه يې يو حربي ته او څه يې يو مسلمان ته په امانت ورکړی وي فَأَسْلَمَ هُنَا او هغه حربي دلته ا په دار الاسلام کي اسلام راوړي ثُمَّ طَهَّرَ عَلَى الدَّارِ بيا پر دار الحرب اد مسلمانانو له طرفه ا قبضه وسي فَذَلِكَ كُلُّهُ فَيُؤْتَى نودغه ټوله شيان به فئ وي أَمَّا النِّسَاءُ وَأَوْلَادُ الْكِبَارِ فَظَاهِرٌ كُوم چي دده او غټ ابالغه ا بچيان دي نو اد هغوی فئ کېدل ا ښکاره دي لِأَنَّهُمْ حَرَبِيُّونَ كِبَارٌ وَلَيْسُوا بِأَتْبَاعٍ ځکه چي هغوی ا ټوله ا بالغ حربيان دي او تابع نه دي وَكَذَلِكَ مَا فِي بَطْنِهَا لَوْ كَانَتْ حَامِلًا همدارنگه که چيري ا دده ا ښځه حامله وي نو دهغې په نس کي موجود حمل هم افئ دی ا لِأَنَّا قُلْنَا مِنْ قَبْلُ دهغه دليل په وجه کوم چي مود مخکي ذکر کړی وَأَمَّا أَوْلَادُ الصِّغَارِ فَلِأَنَّ الصِّغِيرَ إِنَّمَا يَصِيرُ مُسْلِمًا تَبَعًا لِإِسْلَامِ أَبِيهِ إِذَا كَانَ فِي يَدِهِ وَتَحْتَ وِلَايَتِهِ او کوم چي دده کوچني بچيان دي نو اهغوی به ځکه فئ وي ا چي کوچنی بچی هغه وخت د خپل پلار د اسلام په متابعت کي مسلمان گرځي کله چي هغه د پلار په قبضه کي وي او دهغه تر ولايت لاندي وي وَمَعَ تَبَائِنِ الدَّارَيْنِ لَا يَتَحَقَّقُ ذَلِكَ او د تباین الدارين سره دا قبضه او ولايت ا ثابتېدای نه سي وَكَذَا أَمْوَالُهُ لَا تَصِيرُ مُخْرَجَةً

بِاخْتِارَةِ نَفْسُهُ همدارنگه دده مالونه هم دده دخپل ذات په محرز کولو امحفوظ کولو اسره محرز کېدای نه سي لَا اخْتِلَافَ الدَّارَيْنِ دارینه د اختلاف په وجه فَبَقِيَ الْكُلُّ فَيْتًا وَغَنِيمَةً نو ځکه ټوله فی او غنیمت پاته سول وَإِنْ أَسْلَمَ فِي دَارِ الْحَرْبِ ثُمَّ جَاءَهُ او که حربي په در احراب کي اسلام راوړي بیا ادار الاسلام ته اراسي فَطَهَّرَ عَلَى الدَّارِ بیا پر دار الاسلام اد مسلمانانو له طرفه اقبضه وسي فَأُولَٰئِكَ الصِّغَارُ أَحْرَارُ مُسْلِمُونَ تَبَعًا لِأَبِيهِمْ نو دده کوچني بچيان به دخپل پلار د متابعت په توگه آزاد او مسلمانان وي لَأَنَّهُمْ كَانُوا تَحْتَ وَلَايَتِهِ حِينَ أَسْلَمَ ځکه چي د پلار د اسلام راوړولو په وخت کي هغوی ټوله دده تر ولایت لاندې وه إِذَا الدَّارُ وَاحِدَةٌ ځکه چي داریو دی ایغني پلار او بچيان ټوله په دار الحرب کي وه وَمَا كَانَ مِنْ مَّالٍ أَوْ دَعَا مُسْلِمًا أَوْ ذِمِّيًّا او هغه مال کوم چي ده مسلمان یا ذمي ته په امانت ورکړی وي فَهُوْلَهُ نو هغه به دده وي لَأَنَّهُ فِي يَدِ مُحْتَرَمَةٍ ځکه چي هغه مال په داسي قبضه کي دی کوم چي د احترام او حفاظت ا قابل ده وَيَدُهُ كَيْدِيَّةٌ او د مسلمان یا ذمي قبضه دده د خپلي قبضې په څیر ده وَمَا سَوَى ذَلِكَ قِيَمٌ اوله دې څخه بغیر نور څه به فی وي أَمَّا النِّزَاقُ وَأَوَّلَادُهُ الْبِكَارُ فَلَيْسَ قُلْنَا کوم چي بنځه او دده بالغ بچيان دي نو د هغه دلیل په وجه ا به فی وي ا کوم چي موږ بیان کړی وَأَمَّا الْبَالُ الَّذِي فِي يَدِ الْخَزِينِ فَلَا تِلْكَ لَمْ يَصِرْ مَعْصُومًا او پاته سو هغه مال کوم چي د حربي په قبضه کي دی نو په دې وجه به افی وي ا چي هغه معصوم ا محترم انه وگرځېدی لَأَنَّ يَدَ الْخَزِينِ لَيْسَتْ يَدًا مُحْتَرَمَةً ځکه چي د حربي قبضي د احترام او حفاظت ا قابل نه ده.

اللفات: ﴿أَوَّع﴾ د افعال ماضي ده: په امانت ایښول، امانت ورکول، ﴿فَقِيَ﴾ غنیمت، دا هغه غنیمت ته وايي کوم چي له جنگ کولو څخه بغیر د مسلمانانو په قبضه کي راسي، ﴿تَبَایُن﴾ د تفاعل مصدر دی: جلا کېدل، عیلحه کېدل، مختلف کېدل، ﴿محترمة﴾ محفوظ کړی سوی.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که چیري یو حربي امان واخلي دار الاسلام ته راسي او دلته هغه اسلام راوړي حال دا چي په دار الحرب کي دده حربه بنځه او دده کوچني او غټ بچيان هم موجود وي، او دده سره مالونه وي چي له هغه څخه ده څه مال ذمي ته د امانت په توگه ایښی وي، څه یې حربي ته او څه یې یو مسلمان ته د امانت په توگه ایښی وي، اوس که چیري په دې صورت کي پر دار الحرب د مسلمانانو قبضه راسي نو دده بنځه، بچيان او دده تمام مالونه به فی او غنیمت گرځي او پر هغو به دده (نوي مسلمان) لپاره هېڅ حق نه وي.

ځکه چې دده بنځه او بالغ بچيانو خو خود مختاره دي او دده تابع نه دي بلکي دمخکي په خير حرييان دي. او کله چې مسلمانان پر دار الحرب قبضه وکړي نو په هغه وخت کي حرييان فئ او غنيمت گرځي، نو ځکه به دغه کسان هم فئ او غنيمت گرځي لکه څرنګه چې نور مالونه غنيمت گرځي، همدارنګه که ددغه حربي بنځه حامله وي نو حمل به هم دهنې په متابعت کي فئ گرځي، ځکه چې حمل د مور جزء دی. لهدا کله چې کل فئ دی نو جزء به هم فئ وي.

پاته سو دې نوي مسلمان حربي د کوچني (نابالغه) بچيانو مسئله، نو کوچني بچيان به په هغه صورت کي دخپل مسلمان پلار تابع کيږي او مسلمانان به شمارل کيږي کله چې هغوی د پلار په قبضه کي وي او د پلار تر نګرانۍ او ساتنې لاندې وي، حالانکي دلته د تباین الدارين په وجه هغوی د پلار په قبضه او ساتنه کي نه دي، نو ځکه به هغوی دده په متابعت کي مسلمانان نه وي او فئ به گرځي، او همدا حکم به دې نوي مسلمان حربي د مالونو هم وي چې د تباین الدار په وجه به فقط دغه محرز او محفوظ او دده اموال به محرز نه وي او ټوله به فئ او غنيمت گرځي.

دې په خلاف که چيري دغه حربي په دار الحرب کي اسلام راوړي او دار الاسلام ته راسي او صورت د مسئلې همدغه وي، بيا پر دار الحرب د مسلمانانو قبضه راسي، نو په دې صورت کي به د هغه نابالغه بچيان دخپل پلار تابع کيږي او مسلمانان او آزاد شمارل کيږي، ځکه کله چې ددوی پلار اسلام راوړي نو په هغه وخت کي دوی ټوله د پلار په قبضه او ساتنه کي وه ځکه چې پلار هم په دار الحرب کي وو او په دار الحرب کي هغه اسلام راوړي، لهدا د اتحاد الدار په وجه به دوی د پلار تابع کيږي او مسلمانان به وي، فئ او غنيمت به نه وي، همدارنګه دغه حربي چې مسلمان يا ذمي ته کوم مال دامت په توګه ايښی وي هغه به هم دده وي ځکه چې د اتحاد الدار په وجه دده مال هم محترم دی او په محترمه قبضه کي هم دی، نو دده د نفس په څير به دده مال هم معصوم او محفوظ وي، لېکن ده چې کوم مال حربي ته ايښی وي نو هغه به دده نه وي او هغه به فئ وي، ځکه چې د حربي قبضه محترمه نه ده، همدارنګه دده بنځه او بالغ بچيان هم به فئ وي، ځکه چې هغوی ټوله حرييان دي او دخپل مسلمان خاوند يا پلار تابع نه دي.

د اسلام راوړونکي حربي قتل کول

وَإِذَا أَسْلَمَ الْحَرَبِيُّ فِي دَارِ الْحَرْبِ أَوْ كَهِ يَوْ حَرَبِيٍّ فِي دَارِ الْحَرْبِ كِي اسلَام راوړي فَقَتْلُهُ مُسْلِمٌ عِنْدَ أَوْ خَطَا بِيَا يَوْ
مسلمان هغه قصداً يا خطاءً قتل کړي وَلَهُ وَرَثَةٌ مُسْلِمُونَ هُنَا او هلته ا په دار الحرب کي ا د هغه مسلمانان
وارثان وي فَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ إِلَّا الْكَفَّارَةُ فِي الْخَطَا نو پر قاتل په قتل خطاء کي له کفارې څخه بغير بل هيڅ شى
واجب نه وي وَقَالَ: الشَّافِعِيُّ: تَجِبُ الدِّيَّةُ فِي الْخَطَا وَالْقَصَاصُ فِي الْعَمْدِ او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چې
په قتل خطاء کي ديت واجبېږي او په قتل عمد کي قصاص لَأَنَّهُ أَرَادَ دَمًا مَقْصُومًا لِيُجُودَ الْعَاصِمُ وَهُوَ
الْإِسْلَامُ ځکه چې قاتل داسي وينه بيولې ده چې هغه د عاصم اساتونکي ايعني د اسلام په وجه معصومه

ده لِكَوْنِهِ مُسْتَحْلِبًا لِّلْكَرَامَةِ ځكه چې اسلام د شرافت استر توب راوستونكى دى ايمني د اسلام د عظمت او دستروالي سبب جوړېدونكى دى ا وَهَذَا لِأَنَّ الْعِصَّةَ أَضْلَاهَا النُّؤْمَةُ او دا احكم ځكه دى چې عصمت په اصل كي اقاتل ا گنهگار گرځوي لِحُصُولِ أَضْلِ الرَّجْرِ بِهَا ځكه چې په عصمت سره زجر حاصليري وَهِيَ ثَابِتَةٌ اجْنَاعًا او په دغه نوي مسلمان حربي كي ادا عصمت بالاتفاق ثابت دى وَالنُّقْمَةُ كَمَالٌ فِيهِ او د عصمت مقوم كېدل د زجر كمال دى ايمني عصمت متقومه كامل زجر دى ا لِكَمَالِ الْاِمْتِنَانِ په ځكه چې په هغه سره كامله امتناع حاصليري فَيَكُونُ وَضْفًا فِيهِ لِهَذَا كَمَالٌ اَكْمَلُ كَيْدَلٍ ا به په دې اصل كي وصف وي فَتَتَعَلَّقُ بِمَا عُلِقَ بِهِ الْأَصْلُ نود كوم شي سره چې اصل متعلق دى دهغه سره به وصف اهم متعلق وي ايمني دواړه به د اسلام سره متعلق وي ا وَلَنَّا قَوْلُهُ تَعَالَى: فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٌّ لَّكَ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَخْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ [النساء: ٩٢] زموږ دليل الله تعالى دا اړشاد دى: نو كه چيري مقتول له يوداسي قوم څخه وي كوم چې ستاسي دښمن وي حالانكي هغه امقتول مسلمان وي نو ادا قاتل جزاء ايو مسلمان غلام آزادول دي جَعَلَ التَّخْرِيرُ كُلَّ الْمَوْجِبِ الله تعالى ا په دې آيت كي ا د غلام آزادول پوره جزاء اسزاء ا گرځولې ده رُجُوعًا إِلَى خَرْفِ الْفَاءِ دفاع د حرف و طرف ته په نظر كولو سره اُذِلَّ كَوْنُهُ كُلُّ الشُّكُورِ يا ځكه چې كومه ذكر سوې ده هغه پوره جزاء اسزاء ده فَيَنْتَفِي غَيْرُهُ لِهَذَا له هغه څخه بغير ابل شى ا به متفني كيږي وَلَئِنَّ الْعِصَّةَ النُّؤْمَةَ بِالْآدَمِيَّةِ او ځكه چې عصمت اقاتل ا د انسان كېدلو په وجه سره گنهگار گرځوي لِأَنَّ الْأَدَمِيَّ خُلِقَ مُتَحَبِّلًا أَغْيَاءَ الشَّكْلِ ځكه چې انسان د شريعت د احكامو د زغملو اداء كولو ا لپاره پيدا سوې دى وَالْقِيَامَ بِهَا بِخُرْمَةِ التَّعَرُّضِ او د تعرض حرام كېدل هم د احكامو په زغملو اداء كولو كي شامل دي وَالْأَمْوَالُ تَابِعَةٌ لَهَا او مالونه د آميت انسان كېدلو تابع دي اَمَّا النُّقْمَةُ فَالْأَصْلُ فِيهَا الْأَمْوَالُ او كوم چې عصمت مقومه دى نو اصل په هغه كي اموال وي ايمني عصمت ځكه متقوم كيږي چې په هغه كي اموال اصل وي ا لِأَنَّ الشُّقْمَ يُؤْذِنُ بِجَبْرِ الْقَائِمِ ځكه چې متقوم كېدل د فوت سوي شي د تلافى وركولو خبري وركوي وَذَلِكَ لِأَنَّ الْأَمْوَالَ دُونَ النَّفْسِ او دا په اموالو كي كېداى سي. نه په نفوسو كي لِأَنَّ مِنْ شَرِّهِ الشَّمَالُ ځكه چې د تلافى لپاره تماثل امثل كېدل ا شرط دي وَهُوَ فِي النَّالِ دُونَ النَّفْسِ او تماثل په مال كي كېداى سي. نه په نفوسو كي فَكَانَتْ النَّفْسُ تَابِعَةً نُو ځكه به نفوس ا د اموالو تابع وي

ثُمَّ الْعِصْمَةُ الْمُتَقَوِّمَةُ فِي الْأَمْوَالِ بِالْإِحْرَازِ بِالذَّارِ بِيَادِ أَمْوَالِهِ عَصِمَتْ مَقَوْمَهُ دَارُ الْإِسْلَامِ بِهَ إِحْرَازِ سِرِّهِ ثَابِتِي بِي
لِأَنَّ الْعِرْزَةَ بِالنَّعْمَةِ حُكْمٌ فِي عِزَّتِهِ قُوَّةٌ سِرِّهِ حَاصِلِي بِي فَكَذَلِكَ فِي الْقُفُوسِ أَوْ دَنَفُوسِهِ هَمٌّ دَغُهُ حُكْمٌ
وَيَ إِلَّا أَنَّ الشَّرَّعَ أَشَقَّطَ اعْتِبَارَ مُنْعَةِ الْكُفَرَةِ لِبُكْنِ شَرِيعَتِهِ دُكَفَارُ دُ طَاقَتِ اعْتِبَارِ سَاقِطِ كَرِي دِي لِسَانُهُ
أَوْجَبَ إِتْقَانَهَا حُكْمٌ فِي شَرِيعَتِهِ دُكَفَارُ دُ قُوَّةِ بَاطِلُولِ اخْتِمُولِ وَاجِبِ كَرِي دِي وَالْمُرْتَدُّ وَالْمُسْتَأْمَنُ فِي
دَارِنَا مِنْ أَهْلِ دَارِهِمْ حُكْمًا أَوْ بِهَ دَارُ الْإِسْلَامِ كِي مُرْتَدِّ أَوْ مُسْتَأْمَنٍ دُ حَرِيَانُو بِهَ حُكْمِ كِي دِي لِقَصْدِهِمَا
الِإِتْقَانِ لِنِهَا حُكْمٌ فِي دُودِي دَوَارِهِ دَارُ الْحَرْبِ تَهَ دُ وَآپِسِ تَلَلُوا ارَادَهُ لَرِي.

اللغات: ﴿أَرَأَى﴾ د افعال ماضي ده: ببول. ﴿عَاصِمٌ﴾ د ضرب اسم فاعل دی: حفاظت کونکی. ساتونکی.
﴿مُسْتَجْلِبٌ﴾ د استعمال اسم فاعل دی: حاصلونکی. راکشونکی. سبب جوړېدونکی (مصباح اللغات).
﴿مَوْثِقَةٌ﴾ د افعال اسم فاعل دی: گنهارونکی. گنهار گرځونکی (گنهار جوړونکی). ﴿امْتِنَاءٌ﴾ د
افتعال مصدر دی: منع کېدل. ﴿تَحْوِيرٌ﴾ د تفعیل مصدر دی: آزادول. ﴿رَقِيقَةٌ﴾ غاړه. مملوک ذات. مراد ځني
غلام دی. ﴿مَوْجِبٌ﴾ د افعال له باب څخه د اسم مفعول صیغه ده: واجب سوی شی. مراد ځني جزاء او سزاده
(ځکه چې هغه د شریعت له طرفه پر بنده واجب سوې وي) ﴿أَعْيَاءٌ﴾ جمع د عِبَاءٌ ده: بوج. بار. ﴿جَبَرٌ﴾
جبران. د تاوان تلافي کول. د نقصان بدله ورکول (د فوت سوي شي د نقصان عوض ورکول).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که چیرې حربي په دَارُ الْحَرْبِ کي اسلام راوړي او بیا یو مسلمان هغه (په
دَارُ الْحَرْبِ کي) عمداً یا خطاءً قتل کړي. نو په دې صورت کي به زموږ په نېز پر قاتل نه قصاص واجب وي او
نه دیت. لېکن د قتل خطاء په صورت کي به پر هغه کفار و واجب وي. د دې په خلاف د امام شافعي رَجَنُ اللَّهِ
مسلك دا دی چې که قاتل هغه عمداً قتل کړی وي نو پر هغه به قصاص واجب وي. او که خطاءً یې قتل کړی
وي نو دیت به پر واجب وي و به قال مالک وأحمد رَجَنُهَا اللَّهُ. (بنایه)

د امام شافعي دلیل: دا دی چې قاتل یو معصوم یعنی مسلمان نفس قتل کړی دی. او د نفس معصومه
عصمت قاتل مجرم او گنهار گرځوي. ځکه چې په عصمت سره زجر حاصلیږي، یعنی د مقتول مسلمان
کېدل او معصوم کېدل د هغه خوف او دهشت (بیروي) لپاره کافي دي چې د هغه په بدله کي به قاتل قتلول
کيږي. او بیا دا چې کله د دې عصمت سره دا خبره هم متصلة ده چې دغه قتل د دیت او مال موجب دی نو په
دغه وصف سره دا عصمت په هر اعتبار سره کامل او مکمل وگرځېدی. او د داسي اصل عصمت تعلق د اسلام
سره دی نو همداسي به د وصف تعلق هم د اسلام سره وي. او څرنگه چې دلته مقتول مسلمان دی. نو ځکه به د
قتل عمد په صورت کي ر قاتل قصاص واجب وي او د قتل خطاء په صورت کي به دیت پر واجب وي.

زموږ دليل: دا آيت كريمه دى: "إِن كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٌّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَخْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ... إلخ". په دې آيت سره موږ په دې توگه دليل نيسو چې په دې كې الله تعالى د هغه مسلمان د قتل جزاء او سزا بيان كړې ده كوم چې د كفارو سره وي يعنې په دار الحرب كې وي او يو مسلمان هغه قتل كړي. نو د هغه جزاء يو غلام آزادول دي، او څرنگه چې په دې آيت كې د عمد او خطاء هيڅ قيد نسته، نو ځكه به په دواړو صورتونو كې حكم يو وي او تحرير الرقبه يعنې كفاره به پوره جزاء وي، ځكه چې په "فَتَخْرِيرُ" كې "فاء" ذكر سوې ده. او د فاء حرف د "فَالْجَزَاءُ" قائم مقام دى، او جزاء هغه سزا ته وايي كوم چې كافى او كامله وي. نو معلومه سوه چې تحرير الرقبه د دغه مقتول پوره سزا ده.

او د دې خبرې بل دليل چې "تحرير الرقبه پوره جزاء ده" دا دى چې د شريعت مقصد دلته حكم بيانول او له خپل جرم څخه د مجرم بري كول دي، او ښكاره خبره ده چې كه موږ تحرير الرقبه پوره جزاء نه ومنو، نو د دې مطلب به دا وي چې دلته (په دې آيت كې) شريعت واضح حكم نه دي بيان كړى حالانكي دا زموږ د يقين او عقيدې خلاف خبره ده، لهذا په دې حواله سره به هم تحرير الرقبه د دغه مقتول پوره سزا وي او له دې څخه بغير به بل شى نه واجبيږي.

ولأن العصبة إلخ: دا زموږ عقلي دليل دى او دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ د دليل جواب هم دى. حاصل يې دا دى چې د نفس معصومه عصمت د اسلام په وجه قاتل مجرم او گنهگار نه گرځوي. بلكې دانسانيت او آدميت (انسان كېدلو) په وجه يې مجرم گرځوي، ځكه چې انسان د شريعت په احكامو باندي د عمل كولو لپاره پيدا سوى دى، او اصلاً الله تعالى د هر انسان وړنه او نفس معصوم او محفوظ گرځولى دى، لېكن په كافرانو كې د خپل كفر په وجه الله تعالى د دوى عصمت باطل كړى دى، خو كله چې كافر له خپل كفر څخه توبه وكړي او مسلمان سي نو هغه د خپل اصل فطرت او خلقت مطابق معصوم الدم وگرځي. او اموال د آدميت تابع وي، يعنې اصلاً خو هغى مباح وي لېكن دانسان د خپل ضرورت په وجه د تبعيت په توگه په هغوى كې هم عصمت راځي، لهذا د اسلام په وجه نفس او مال معصوم گرځول صحيح نه دي، او د اسلام پر بناء عصمت متقوم گرځول هم صحيح نه دي، ځكه چې په متقوم كېدلو كې اموال اصل وي، ځكه چې د متقوم كېدلو مطلب دا دى چې د قتل په وجه چې كوم نقصان راغلى دى (او كوم شى فوت سوى دى) په مال سره د هغه تلافى وكړى سي، او د تلافى لپاره په جابر (تلافى كونكي) او په فائت (فوتيلونكي) كې تماثل ضروري دي، او دا تماثل به په مال كې مستحق وي، نه په نفوسو كې، لهذا د ديت او اموالو په معامله كې به اموال اصل وي او نفوس به د هغوى تابع وي، په دې سره دا خبره هم ښكاره سوه چې "عصمت مؤثمه" جلا شى دى او "عصمت متقومه" جلا شى دى، او متقومه د مؤثمه كامل وصف نه دى لكه څرنگه چې شوافع وايي: (عنايه)

ثم العصبة إلخ: د دې حاصل دا دى چې په اموالو كې چې كوم عصمت متقومه دى يعنې د كوم نفس ديت چې وركول كيږي په دار الاسلام كې د هغه موجود بدل ضروري دي، ځكه چې تقويم او عزت په طاقت او قوت سره

حاصليري، او حال دا چي دلته (په دغه مسئله كي) قتل په دار الحرب كي واقع سوى دى او په دار الحرب كي د قتل عمد په صورت كي هم قصاص نه واجبيري، ځكه چي هلته د قتل عمد صورت كي عصمت مؤثمه محرز نه دى، او دار الحرب طاقت او قوت لره هيڅ اعتبار نسته، ځكه چي شريعت د هغه قوت د ختمولو او بربادولو حكم كړى دى او هغه يې بالكل غير معتبر گرځولى دى. همدارنگه كه په دار الاسلام كي يو مرتد وي يا يو مستأمن حربي وي نو دار الاسلام په وجه به هغه محرز نه وي او نه به د هغه اموال متقوم وي. بلكي هغه به د حربيانو په حكم كي وي، او كه يو مسلمان هغه قتل كړي او د هغه اموال ضايع كړي نو پر هغه به ديت نه واجبيري؛ ځكه چي هغه دار الحرب ته د واپس تللو اراده كړې ده او دار الاسلام پر هغه سم نه لگيږي (او دار الاسلام سايه خوند نه وركوي)، لهذا د هغه په قتلولو سره به پر مسلمان هيڅ اثر او اغېز نه پرېوځي.

د هغه مقتول ديت چي د هغه هيڅ وارث نه وي

وَمَنْ قَتَلَ مُسْلِمًا خَطَاً لَمْ يَكُنْ لَهُ اَوْ كَهْ يَوْ شَوْك داسي مسلمان خطا قتل كړي چي هغه هيڅ ولي نه لري او قَتَلَ حَرْبِيًّا دَخَلَ اِلَيْنَا بِأَمَانٍ فَاسْلَمْ يا داسي حربي قتل كړي كوم چي په امان سره دار الاسلام ته راغلى وي بيا يې اسلام راوړى وي فَالِدِيَّةُ عَلَى عَاقِلَتِهِ لِلْإِمَامِ نو د قاتل پر عاقله وو به د امام لپاره ديت واجب وي ايمني د قاتل عاقله به د مقتول ديت امام ته وركوي اَوْ عَلَيْهِ الْكَفَّارَةُ او پر قاتل به كفاره واجب وي لِأَنَّهُ قَتَلَ نَفْسًا مَعْصُومَةً خَطَاً ځكه چي هغه يو معصوم نفس خطا قتل كړى دى فَيُعْتَبَرُ بِسَائِرِ النَّفْسِ الْمَعْصُومَةِ لهذا دا به پر نورو معصومو نفوسو قياسول كيږي وَمَغْنَى قَوْلِهِ لِلْإِمَامِ أَنَّ حَقَّ الْأَخْذِ لَهُ او د ماتن دې قول "لِلْإِمَامِ" مطلب دا دى چي د ديت اخيستلو حق امام لره دى لِأَنَّهُ لَا وَارَثَ لَهُ ځكه چي دې مقتول هيڅ وارث نسته وَإِنْ كَانَ عَقْدًا او كه چيري قتل عمد وي فَإِنْ شَاءَ الْإِمَامُ قَتَلَهُ نو كه ا په قتل عمد كي امام وغواړي نو قاتل دي قتل كړي وَإِنْ شَاءَ أَخَذَ الدِّيَّةَ او كه وغواړي نو ديت دي اخني او اخلي لِأَنَّ النَّفْسَ مَعْصُومَةً ځكه چي نفس معصوم دى وَالْقَتْلُ عِنْدَ الْوَلِيِّ مَعْلُومٌ او قتل عمد دى او ولي متعين دى وَهُوَ الْعَامَّةُ أَوْ السُّلْطَانُ او هغه عوام دي يا باچا امام دى قال: ^١ السُّلْطَانُ وَلِيُّ مَنْ لَا وَلِيَ لَهُ نَبِي ﷺ فرمايلي دي: باچا د هغه كس ولي دي كوم چي ولي نه لري وَقَوْلُهُ وَإِنْ شَاءَ أَخَذَ الدِّيَّةَ مَغْنَاهُ بِطَرِيقِ الصُّلْحِ او د ماتن دې قول "وَإِنْ شَاءَ أَخَذَ الدِّيَّةَ" مطلب دا دى چي امام د صلح او مصلحتا په توگه ديت اخيستلاى سي لِأَنَّ مُوجِبَ الْعَقْدِ وَهُوَ الْقَوْدُ عَيْنًا ځكه چي د قتل عمد موجب اصلاً قصاص دى وَهُوَ الْقَوْدُ

^١ ترمذ: أخرجه ابو داؤد فى كتاب النكاح، باب فى الولي رقم الحديث: ٢٠٨٣.

عَيْنًا وَهَذَا إِنْ أَلَّ الدَّيَّةَ أَنْفَعُ فِي هَذِهِ الْمَسْأَلَةِ مِنَ الْقَوْدِ. او دا ځکه چې په دې مسئله کې دیت د مسلمانانو لپاره له قصاص څخه زیات نفع مند دی. فَلِهَذَا إِنْ كَانَ لَهُ وَلَايَةُ الصُّلْحِ عَلَى النَّالِ نو په دې وجه به امام ته د مال په عوض کې د صلح کولو حق حاصل وي. فَلَيْسَ لَهُ أَنْ يَغْفُو لِبَكْنِ هِنَا ته به د معافولو حق نه وي. لِأَنَّ الْحَقَّ لِلْعَامَّةِ ځکه چې اصل حق خو د عوامو دی. وَوَلَايَتُهُ نَظَرِيَّةٌ او د امام ولایت پر شفقت مبني وي. وَلَيْسَ مِنَ النَّظَرِ إِسْقَاطُ حَقِّهِمْ مِنْ غَيْرِ عَوَضٍ او دا شفقت نه دی چې د عوامو حق بېله عوضه اُمُت اساقط کړي سي.

اللغات: ﴿عاقلة﴾ د مقتول قبیلې والای، خاندان والا، ﴿قود﴾ قصاص، ﴿نظرية﴾ پر مصلحت او شفقت

تشریح: **صورت د مسئلې:** دا دی که چیرې یو مسلمان خطا یو داسې مسلمان قتل کړي چې د هغه هېڅ وارث او ولي نه وي یا یو داسې حربي قتل کړي کوم چې په امان سره دار الاسلام ته راغلی وي او اسلام یې راوړی وي، نو په دې صورت کې د قاتل سزا داده چې د قاتل عاقله دي امام ته د مقتول دیت ورکړي او قاتل دې د قتل کفارہ اداء کړي، ځکه چې قاتل یو معصوم نفس خطا قتل کړی دی، لهندا څرنگه چې د نورو معصومو نفوسو په خطا قتلولو سره دیت او کفارہ واجبېږي همداسې به د دې قتل په وجه هم دیت او کفارہ دواړه واجبېږي، لکه څرنگه چې په دې آیت "وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَاً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَّةٌ مُسْلِمَةٍ إِلَى أَهْلِهِ" کې د داسې قتل همدغه سزا بیان شوې ده.

او که چیرې دا قتل عمد او یو امام ته به دوه اختیاره وي: ① یادي قاتل قتل کړي، ② یادي پر دیت صلح او مصالحت ورسره وکړي او دیت دې ځنې واخلي، ځکه چې په قتل عمد کې د مقتول اولیاو ته هم دغه دوه اختیاره حاصل وي، او دلته د مقتول لپاره هېڅ ولي نسته، نو د دې حدیث "السُّلْطَانُ وَبَنُوهُ مِنْ لَوْلَايَةٍ لَهُ" په وجه به امام د دغه مقتول ولي او امام ته به دغه دواړه اختیاره حاصل وي. لېکن که امام د قتل پر ځای دیت اختیار کړي نو دا ډېره غوره ده، د دې لپاره چې هغه مال په بیت المال کې جمع سي او د مسلمانان په کار راسي، خو امام ته به دا حق هېڅکله نه وي چې مُت او بېله عوضه قاتل معاف کړي، ځکه چې امام د همدې لپاره د ټولو عوامو له طرفه نمایندې جوړ سوی دی چې د هغه ولایت پر شفقت او رعایت باندي مبني دی، حالانکې بېله عوضه او مفت د عوامو حق ساقطول شفقت نه دی بلکې عداوت دی، لهندا امام خو به د صلح علی المال حق لري لېکن د قاتل د معافولو حق او اختیار به نه لري. فقط والله أعلم وعلیه أتم

بَابُ الْعُشْرِ وَالْخَرَاجِ

(دا) باب د عشر او خراج (د احکامو په بیان کي) دی

تشریح: مخکي تر دې د مستأمن حربي د ذمي والي احکام او مسئلې بيان سوې. اوس له دې ځايه پر هغه د لازمېدونکي عشر او خراج احکام بيانېږي، خو څرنگه چې په عشر کي د عبادت معنی ستېدې نو په دې وجه هغه تر خراج مخکي بيانېږي.

ښکاره دي وي چې د "عشر" لغوي معنی ده "أَحَدُ الْأَجْزَاءِ الْعَشْرَةِ" (له لسو حصو څخه يوه حصه، يعنې لسمه حصه، مراد ځني هغه زکاة دی کوم چې د ځمکي د حاصلاتو په عوض کي د ځمکي له مالک څخه اخيستل کيږي). او خراج د "راء" په فتحه او کسره دواړه سره ويل کېداسي. د خراج معنی ده: د ځمکي محصول، مراد ځني هغه ټيکس او محصول دی کوم چې پر مفتوحه ځمکو اخيستل کيږي (يعنې هغه ځمکي چې مسلمانان يې فتح کړي او بيا يې د مسلمانانو په مينځ کي تقسيم نه کړي بلکي د ځمکو پر مالکانو (ذميانو) محصول کښېږدي. يا دا چې له فتح کولو څخه بغير د ځمکو د مالکانو سره پر محصول او ټيکس باندي صلح وکړي نو دې ته هم خراج وايي). همدارنگه خراج هغه مال او محصول ته هم وايي کوم چې د ذميانو پر ذات ايسنول کيږي چې هغه ته به عامه اصطلاح جزیه وايي (معجم لغة الفقهاء). دلته ځني مراد اوله معنی ده، جزیه به په را روان باب کي بيان سي.

د عربو ټوله ځمکه عشري ده

قَالَ: أَرْضُ الْعَرَبِ كُلُّهَا أَرْضُ عَشْرٍ، فرمايي: چې د عربو ټوله ځمکه عشري ځمکه ده وَهِيَ مَا يَكُونُ الْعَذِيبُ إِلَى أَقْطَفِ حَجَرٍ بِالْيَمَنِ بِمَهْرَةٍ إِلَى حَدِّ الشَّامِ او د عربو ځمکه له "عذيب" څخه واخله د يمن تر "حجر" پوري ده احجر په يمن کي د يو ځای نوم دی او له مهر څخه واخله د شام تر حد پوري ده وَالسَّوَادُ أَرْضُ خَرَاجٍ او د عراق ځمکه خراجي ده وَهُوَ مَا يَكُونُ الْعَذِيبُ إِلَى عَقِبَةِ حُلْوَانَ او هغه له عذيب څخه تر عقبه حلوان پوري دي وَمِنْ الشُّغْلَةِ وَيُقَالُ مِنَ الْعَلَكِ إِلَى عِبَادَانَ او له ثعلبه څخه او وړل سوي دي: چې له علث څخه تر عبادان پوري ده ايعني له ثعلبه يا علث څخه تر عبادان پوري ده إِنَّ النَّبِيَّ ﷺ وَالْخُلَفَاءَ الرَّاشِدِينَ لَمْ يَأْخُذُوا بِالْخَرَاجِ مِنْ أَرْضِ الْعَرَبِ ځکه چې نبي کریم ﷺ او

خلفاء راشدينو د عربو له ځمکو څخه خراج نه دي اخيستی وَلَا أَنَّهُ بَسْطَ لِيَةِ الْغَنَاءِ او ځکه چې خراج د
 فو په درجه کي دي فَلَا يَثْبُتُ فِي أَرْضِيهِمْ كَمَا لَا يَثْبُتُ فِي رِقَابِهِمْ نو ځکه به د عربو په ځمکو کي
 خراج نه ثابتيږي لکه څرنګه چې د دوی په ذات کي نه ثابتيږي وَهَذَا لِأَنَّ وَصْفَ الْخَرَاجِ مِنْ شَرْطِهِ
أَنْ يُقَرَّ أَهْلُهَا عَلَى الْكُفْرِ او دا احکم! ځکه دی چې د خراج له شرائطو څخه دا دي چې د خراجي
 ځمکي والا به پر خپل کفر باقي پرېښوول کيږي ايمني مسلمانان چې له کومو خلګو څخه خراج اخلي.
 هغوی به پر اسلام راوړلو نه مجبوره کوي، دا د خراج اخيستلو لپاره شرط دي اَلْكَافِي سَوَادُ الْعِرَاقِ لکه څرنګه
 چې د عراق په ځمکه کي اداسي اسوي دي وَمُشْرِ كُوَالْعَرَبِ لَا يَقْبَلُ مِنْهُمْ إِلَّا الْإِسْلَامُ أَوْ الشَّيْفُ حال
 دا چې د عرب له مشرکينو څخه به فقط اسلام قبول کيږي يا په توره سره به فيصله کيږي وَعُرُ
جِينَ فَتَحَ السَّوَادَ وَصَفَ الْخَرَاجَ عَلَيْهَا بِخَصَرٍ مِنَ الصَّخَابَةِ او حضرت عمر رضي الله عنه چې کله د عراق ځمکه
 فتح کړه نو د صحابه وو په حضور کي يې پر هغه ځمکي خراج مقرر کړی وَوَصَفَ عَلَى مَضَرَ جِينَ
افْتَتَحَهَا عُمَرُو بْنُ الْعَاصِ او همدارنګه کله چې عمرو بن العاص رضي الله عنه مصر فتح کړی نو پر مصر
 اهم رضي الله عنه حضرت عمر رضي الله عنه خراج مقرر کړی وَكَذَا اجْتَمَعَتِ الصَّخَابَةُ عَلَى وَصْفِ الْخَرَاجِ عَلَى الشَّامِ
 همدارنګه پر شام باندي د خراج پر مقرر کولو اهم رضي الله عنه صحابه وو اتفاق وکړی قَالَ: وَأَرْضُ السَّوَادِ
مَمْلُوكَةٌ لِأَهْلِهَا فرمايي: چې د عراق ځمکه د خپلو خلګو په ملکيت کي ده يَجُوزُ بَيْعُهُمْ لَهَا
وَتَصَرُّفُهُمْ فِيهَا د دوی لپاره دهغې خرڅول او په هغې کي تصرف کول اټوله اجازت دي لَأَنَّ الْإِمَامَ
إِذَا فَتَحَ أَرْضًا عَنُودًا وَقَهْرًا ځکه امام چې کله په زور او غلبه سره يو ځمکه فتح کړي لَهُ أَنْ يُقَرَّ أَهْلُهَا
عَلَيْهَا وَيُوصَفَ عَلَيْهَا وَعَلَى رُغُوسِهِمُ الْخَرَاجُ نو هغه ته دا اختيار وي چې دهغه ځمکي خلګ املکان ا
 پر خپله ځمکه باقي پرېږدي او د دوی پر ځمکه او پر دوی خراج مقرر کړي فَتَبَيَّ الْأَرْضُ مَمْلُوكَةٌ
لِأَهْلِهَا نو اتر دې وروسته ا به هغه ځمکه د خپلو خلګو په ملکيت کي پاتېږي وَقَدْ قَدَّمَ مَنَاءُ مِنْ
 قَبْلِ او مخکي موږ د دې بيان وکړی.

اللغات: ﴿أَقْصَى﴾ آخري، نهائي، ﴿عَذِيبٌ﴾ دايو د خای نوم دی کوم چي د عراق سره دی. او د عراق

حاجیان به د دې خای سره تېرېدل. ﴿حَجَرٌ﴾ دا په یمن کې د یو خای نوم دی. ﴿سَوَادٌ﴾ مراد خني ځمکه ده. سواد په اصل کې تور والي ته وايي. په پنخوا زمانه کې به د عراق په ځمکه کې ډېره کښت او کرنه کېدل. او د عراق ټوله ځمکه به شنه او زرغونه ښکارېده، نو په دې وجه به د عراق ځمکې ته سواد (توره) یعنې زرغونه ځمکه ویل کېدل. ﴿فِيءٌ﴾ هغه غنیمت کوم چي له جنگ څخه بغیر د مسلمانانو په قبضه کې راسي. ﴿رِقَابٌ﴾ جمع د رِقَبَةٍ غاړه، مراد خني ذات او ځان دی. ﴿وَضْعٌ﴾ د فتح ماضي ده: ایښول. مراد خني مقرر کول او ټاکل دي. ﴿عَنُوةٌ﴾ په زوره، د مټ په زور، په غلبه سره، ﴿يُقِزُّ﴾ دافعال له باب څخه د مضارع صیغه ده. د دې باب ډیرې معنایي دي. دلته یې معنی ده: پاته کول. باقي ساتل (باقي پرېښوول).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي د عربو ټوله ځمکه عَشْرِي ده. او د عربو ځمکه له "عَذِيب" څخه واخله د یمن تر "حجر" نامي مقام پوري ده. دا په عرض (بره) سره د عربو د ځمکې مقدار دی. او د عربو د ځمکې طول (اوږدول) له "مهره" څخه واخله د شام تر سرحده پوري دی. دا ټوله ځمکه عربي او عَشْرِي ځمکه ده. د دې په مقابل کې د عراق ټوله ځمکه خراجي ده کوم چي عرض له "عَذِيب" څخه واخله تر "عقبه حلوان" پوري ده او په طول له "علث" څخه واخله تر "عبادان" پوري ده: د عربو د ځمکې د عَشْرِي کېدلو اول دلیل دا دی چي نبي کریم ﷺ او خلفاء راشدينو هېڅ کله هم د عربو له ځمکې څخه خراج اخیستی نه دی. که چیرې د عربو ځمکه خراجي وي نو یو وخت نه وخت به خامخاله هغې څخه خراج اخیستل کېدای. نو د عربو له ځمکې څخه د نبي کریم ﷺ او صحابه وو خراج نه اخیستل د دې خبرې ښکاره دلیل دی چي دا ځمکه خراجي نه ده.

د دې دویم دلیل دا دی چي خراج د فئ او غنیمت په درجه کې دی. او د عربو په ذات کې فئ ثابت نه دی. ځکه چي په نفوسو او ذواتو کې د فئ ثابتولو مطلب دا دی چي هغوی به پر خپل کفر باقي پرېښوول کیږي، حالانکې د عربو د مشر کینو په هکله دا اختیار نسته چي هغوی به پر خپل کفر پرېښوول کیږي، بلکې یا هغوی به اسلام راوړي یا به قتلول کیږي او هېڅکله به هم پر کفر نه پرېښوول کیږي، نو په دې وجه د عربي مشر کینو په نفوسو (ذواتو) کې خراج ثابتېدلای نه سي او د نفوسو په څیر به د هغو په ځمکه کې هم خراج نه وي.

او د عراق د ځمکې د خراجي کېدلو دلیل دا دی چي کله د حضرت عمر رضی الله عنه د خلافت په دور کې سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه عراق فتح کړی نو حضرت عمر رضی الله عنه د عراق پر ځمکو خراج وټاکي اوله یو څو صحابه وو څخه بغیر نور ټولو صحابه وو پر دې اتفاق وکړی. همدارنګه کله چي حضرت عمرو بن العاص رضی الله عنه مصر فتح کړی نو هلته هم حضرت عمر رضی الله عنه خراج مقرر کړی او پر شام باندې هم د

صحابه وو په اتفاق سره خراج مقرر کړی سو. د حضرت عمر رضي الله عنه او د صحابه وو دا عمل د دې خبرې ښکاره دلیل دا دی چي له عربو څخه بغير د نورو ځايونو پر ځمکو خراج مقرر کول صحيح او جائز دي.

قال: وأرض السواد إلخ: فرمايي چي د عراق ځمکه د خپلو اوسېدونکو په ملکيت کي ده. او د هغو لپاره خپلي ځمکي خرڅول او په هغه کي تصرف کول دا ټوله جائز دي. ځکه کله چي امام غلبه او قهر او ځمکه فتح کړي نو هغه ته دا اختيار وي چي د هغه ځای اوسېدونکي پر خپلو ځايو پرېږدي او د دوی پر ځمکو او نفوسو خراج مقرر کړي او هغه ځمکي د دوی په ملکيت کي باقي پرېږدي. لکه په "باب قسمة الغنائم" کي چي د حضرت عمر رضي الله عنه د عمل په حواله سره د دې تفصيل ذکر سو.

ځمکه کله عشري جوړېږي؟

قال: وكل أرض أسلم أهلها أو فتحت عنوة وقُسِمَتْ بَيْنَ الْغَانِمِينَ فرمايي: او هر هغه ځمکه چي د هغې اوسېدونکي ا خلک اسلام راوړي يا هغه په زور او غلبه سره فتح کړی سي او د مجاهدينو په مينځ کي تقسيم کړی سي فهي أرض عسري نو هغه عشري ځمکه ده لأن الحاجة إلى ابتداء التوظيف على المسلم ځکه چي په هغه ځمکه کي ابتداء پر مسلمان باندې د وظيفي محصول مقررولو ته ضرورت سته والعشر أليق به او د مسلمان سره عشرينات لائق امناسب دی لما فيه من معنى العبادة ځکه چي په عشر کي د عبادت معنى سته و كذا هو أخف همدارنگه عشر سپک هم دی حيث يتعلق بنفس الخارج ځکه چي هغه فقط اد ځمکي ا د پيداوار سره تعلق لري و كل أرض فتحت عنوة فلها أهلها عليها او هر هغه ځمکه کوم چي په زور او غلبه سره فتح کړی سی او خپل خلک ا مالکان ا پر هغه باقي پرېښوول سي فهي أرض خراج نو هغه خراجي ځمکه ده و كذا إذا صالحهم همدارنگه که امام ا د کفارو سره ا د محصول پر اخيستلو ا صلح وکړي انو داسي ځمکه هم خراجي ده لأن الحاجة إلى ابتداء التوظيف على الكافر ځکه چي ا په دې صورت کي ابتداء پر کافر د وظيفي مقررولو ته ضرورت سته والخراج أليق به او د کافر سره خراج زيات لائق دی ومكة مخصوصة من هذا او مکه مکرمه له دې حکم څخه عليحده ده فإن رسول الله صلى الله عليه وسلم فتحها عنوة ^١

وَتَرَكَهَا أَهْلَهَا وَلَمْ يُؤْظِفِ الْخَرَجَ حُكْمَ چي رسول الله ﷺ هغه په زور او غلبه سره فتح کړه او دمکې خلگ يې اړ خپلو ځمکو پرېښوول او پر هغو يې اخراج نه وټاکي وَفِي الْجَامِعِ الصَّغِيرِ: کُلُّ أَرْضٍ فَتَحَتْ عَنْوَةً فَوْضَلٌ إِلَيْهَا مَاءُ الْأَنْهَارِ او په جامع صغير کي اذکر سوي دي: چي هر هغه ځمکه کوم چي غلبه فتح کړې سي او هغې ته دنهرونو اوبه رسيږي ايمني دنهر په اوبو سره اوبول کيږي اَفِي أَرْضٍ خَرَجٍ نو هغه خراجي ځمکه ده وَمَا لَمْ يَصِلْ إِلَيْهَا مَاءُ الْأَنْهَارِ وَاسْتُخْرِجَ مِنْهَا عَيْنٌ او کومي ځمکي ته چي اوبه نه رسيږي ابلکي اهله ته چينه را ايستل سوې وي اَفِي أَرْضٍ عُنْشٍ نو هغه عشري ځمکه ده اِنَّ الْعُنْشَ يَتَعَلَّقُ بِالْأَرْضِ الثَّامِيَةِ حُكْمَ چي عشر دنما کونکي اوده کونکي اُخْمَكِي سره تعلق لري ايمني عشر د ځمکي د پيداوار او حاصلاتو سره تعلق لري اَوَسَاءُهَا بِسَائِهَا او د ځمکي نماء هغې په اوبو سره وي فَيَعْتَبَرُ السَّقْيُ بِنَاءِ الْعُنْشِ اَوْ بِنَاءِ الْخَرَجِ لِهَذَا په عشري اوبو يا خراجي اوبو سره اوبه کولو ته به اعتبار ورکول کيږي.

اللغات: ﴿غَانِمِينَ﴾ جمع د غَانِمٌ ده: غنيمت حاصلونکي. مراد ځني غازيان او مجاهدين دي. ﴿تَوْظِيفٌ﴾ د تفهيم مصدر دی: وظيفه مقررول (ټاکل). مراد ځني محصول مقررول دي. ﴿أَلِيقٌ﴾ د اسم تفضيل صيغه ده: زيات لائق، زيات مناسب. ﴿الْخَارَجُ﴾ پيداوار، حاصلات. فصل (له) ځمکي څخه راوتونکې فصل او غله). ﴿أَنْهَارٌ﴾ جمع د نَهْرٌ ده: لويه واله (غټه واله). ﴿نَامِيَةٌ﴾ نماء کونکې، وده کونکې، ﴿نَمَاءٌ﴾ وده، لويېدنه، نمو.

تشرېح: مسئله: داده که چيري ديوې ځمکي اوسېدونکي خلگ اسلام راوړي يا ځمکه په زور او غلبه سره فتح کړې سي او د مجاهدينو په مينځ کي تقسيم کړې سي نو هغه ځمکه عشري گرځي. ځکه چي د ځمکي محصول به تر ټولو مخکي پر مسلمانان لازمول کيږي او د مسلمانانو د حالت سره عشر مطابق دی. ځکه چي په عشر کي د عبادت معنی موجوده ده او بل دا چي عشر اخف او آسانه هم دی، ځکه چي د عشرق تعلق د پيداوار (حاصلاتو) سره دی او که چيري پيداوار نه وي (يعني ځمکه فصل او غله نه وکړي) نو عشر نه واجبيږي.

او کومه ځمکه چي په زور او غلبه سره فتح کړې سي يا د هغه ځمکي د اوسېدونکو سره صلح وسي او په دواړو صورتونو کي هغوی پر خپله ځمکه پرېښوول سي نو هغه به خراجي ځمکه وي.

ځکه چې په دې صورت کي د ځمکي محصول تر ټولو مخکي پر کافرانو لازمول کيږي او کفار د خراج قابل دي. ځکه چې په خراج کي د عقوبت معنی سته او په هغه کي تغليظ او سختي هم وي. ځکه که چيري پيداوار نه وي نو هم به کفار خراج ورکوي.

اوله دې حکم څخه مکه مکړه عليحده او جلا ده. ځکه چې نبي کریم ﷺ مکه مبارکه په زور او غلبه سره فتح کړه او د مکې خلکو ته يې پر خپلو ځمکو د اوسېدلو اجازه ورکړه. لېکن بيا هم نبي کریم ﷺ پر هغو خراج مقرر نه کړی. دا فقط د مکې مبارکي "بلد الامین" خصوصیت دی. لهدا پر دې به نوري ځمکي نه قیاسول کيږي.

وفي الجامع الصغير إلخ: فرمايي چې په جامع صغير کي امام محمد رَحِمَهُ اللهُ دا قانون ذکر کړی دی چې کومه ځمکه چې په زور او غلبه سره فتح کړی سي او هغه ځمکه د نهرونو په اوبو سره اوبول کيږي نو هغه خراجي ځمکه ده او که چيري هغه د نهرونو په اوبو سره نه اوبول کيږي بلکي په هغه ځمکه کي څاگان کيندل سوي وي يا چينې را ايستل سوي وي او د هغوی په اوبو سره اوبول کيږي نو هغه عشري ځمکه ده: د دې قانون دليل دا دی چې د عشر تعلق د "نامي" (نماء کونکي) ځمکي سره دی. او د ځمکي د پيداوار او نماء مدار د ځمکي پر اوبو دی. لهدا د ځمکي په عشري کېدلو او خراجي کېدلو کي به د اوبو اعتبار کيږي.

د شاري او نا آبادي ځمکي آبادول

قَالَ: وَمَنْ أَحْيَا أَرْضًا مَوَاتًا فرمايي: او کوم څوک چې شاړه او پرانده ځمکه ژوندۍ کړي فَهِيَ عِنْدَ ابْنِ يُوسُفَ مُعْتَبَرَةٌ بِحَرْبِهَا* نو د امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ به نېز به د هغې اعتبار په څنګ والا ځمکي سره کيږي ايمني کومه ځمکه چې هغې ته څرمه او نژدې وي. پر هغې به قیاسول کيږي اِنْ كَانَتْ مِنْ حَزْرٍ أَرْضِ الْخَرَاجِ وَمَعْنَاهُ بِقَرْبِهِ نو که هغه خراجي ځمکي ته نژدې وي فَهِيَ خَرَجِيَّةٌ نو هغه به خراجي وي اِنْ كَانَتْ مِنْ حَزْرٍ أَرْضِ الْعُسْرِ او که عشري ځمکي ته نژدې وي فَهِيَ عُسْرِيَّةٌ نو هغه به عشري ځمکه وي وَالْهَضْرَةُ عِنْدَهُ عُسْرِيَّةٌ بِاجْتِمَاعِ الصَّحَابَةِ او د امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ په نېز د

* القول الرابع: قول أبي يوسف رَحِمَهُ اللهُ، كما قال العلامة الخصكفي رَحِمَهُ اللهُ: وإن أحيا مواتا بعد فربه عد أسى يوسف رَحِمَهُ اللهُ لأن ما فات الشئ، يعطى له حكمه، ويعتبر ما زده عند محمد رَحِمَهُ اللهُ، وبالأثر على، وهذا هو حيز أسلمه أما انكسار ما خرج مطلقا اتفاقا (الدر المنقى ج: ١، ص: ٦٧٤)، وكذا في رد المختار (ج: ٣، ص: ٢٨٢). [انظر الرابع ج: ١، ص: ٢٩١]

صحابه وو د اجماع په وجه دبصرې ټوله ځمکي عشري دي لَاَنْ حَيْزَ الشَّيْءِ يُعْطَى لَهُ حُكْمُهُ حَكَمُ
 د شي حيز ته د هغه شي حکم ورکول کيږي كَفَنَاءِ الدَّارِ يُعْطَى لَهُ حُكْمُ الدَّارِ لکه د کور فناء ته چي
 د کور حکم ورکول کيږي حَتَّى يَجُوزَ لِصَاحِبِهَا الْإِسْتِفَاءُ بِهِ همدا وجه ده چي د کور د مالک لپاره د
 کور له فناء څخه نفع اخيستل جائز دي وَكَذَا لَا يَجُوزُ أَخْذُ مَا قَرَّبَ مِنَ الْعَامِرِ او همدارنگه آبادي ته
 چي کومه ځمکه نژدې وي له هغې څخه اخيستل جائز نه وي وَكَانَ الْقِيَاسُ فِي الْبُيُوتِ أَنْ تَكُونَ
خَرَجِيَّةً او دبصرې په هکله قياس دا وو چي هغه دي خراجي وای لَأَنَّهَا مِنْ حَيْزِ أَرْضِ الْخَرَاجِ ځکه
 چي هغه خراجي ځمکي ته نژدې ده إِلَّا أَنْ الصَّحَابَةَ وَظَفَاوُا عَلَيْهَا الْعُشْرَ لېکن صحابه وو پر هغې
 خراج مقرر کړی فَتَرَكَ الْقِيَاسُ لِإِجْمَاعِهِمْ نو د صحابه وو د اجماع په وجه قياس پرېښوول سو وَقَالَ
مُحَمَّدٌ: إِنَّ أَحْيَاها بِمِثْرِ حَرِّهَا أَوْ بَعْدَ أَنْ اسْتَحْرَجَهَا او امام محمد رحمه الله فرمايي: که چيري ايو څوک ا
 شاره ځمکه د شاه په اوبو سره ژوندى کړي کوم چي ده کيندلي وي يا يې د چينې په اوبو سره
 ژوندى کړي کوم چي ده را ايستلي وي أَوْ مَاءً دَجَلَةً أَوْ الْفُرَاتِ أَوْ الْأَنْهَارِ الْعِظَامِ الَّتِي لَا يَمْلِكُهَا أَحَدٌ او
 يا يې د دجلې او فرات يا يې د هغو غټو نهرونو په اوبو سره ژوند کړي چي هيڅوک د هغه مالک نه
 وي ايمني چي هغه د هيچا په ملکيت کي نه وي أَفْهَى عَشْرِيَّةً نو هغه به عشري ځمکه وي وَكَذَا إِنْ
أَحْيَاها بِنَاءِ السَّمَاءِ همدارنگه که هغه يې په آسماني اوبو سره ژوندى کړي انو هم به هغه عشري
 ځمکه وي إِنْ أَحْيَاها بِنَاءِ الْأَنْهَارِ الَّتِي اخْتَفَرَهَا الْأَعَاجِمُ مِثْلَ نَهْرِ الْمَلِكِ وَنَهْرِ زُجَرْدٍ او که د هغو
 نهرونو په اوبو سره يې اوبه کړي کوم چي عجمو کيندلي وي لکه نهر ملک او نهر يز د جرد فَهِيَ
خَرَجِيَّةٌ نو هغه به خراجي ځمکه وي لِأَنَّا ذَكَرْنَا مِنْ أَعْتِبَارِ النَّاءِ د هغه دليل په وجه کوم چي داوبو
 معتبر والي په هکله موږ بيان کړی إِذْهُوَ السَّبَبُ لِلنَّاءِ ځکه چي همدا اوبه د ځمکي سبب دي وَلَكِنَّةً
لَا يُنْكَنُ تَوْطِيفُ الْخَرَاجِ ابْتِدَاءً عَلَى الْمُسْلِمِ كَرَّهَا او ځکه چي له شروع څخه پر يو مسلمان په زوره خراج
 مقرر کول ممکن نه دي فَيُعْتَبَرُ فِي ذَلِكَ النَّاءُ نو ځکه به په دې سلسله کي اوبو لږه اعتبار ورکول کيږي لَأَنَّ
النَّاعَ بِنَاءِ الْخَرَاجِ دَلَالَةُ التَّزَامِهِ ځکه چي په خراجي اوبو سره اوبه کول د خراج د التزام دليل دی.

اللغات: ﴿أَحْيَا﴾ او اُحْيَ: د افعال ماضي ده: ژوندی کول. مراد ځني د کښت او کرنې قابل جوړول او آبادول دي. ﴿مَوَاتٍ﴾ شاپه ځمکه، مړه او ناآباد ځمکه، بنجر، ﴿حَزِيزٍ﴾ پروژن د فَيَعْل دى او حَزِيز هم ول کېدای سي: مکان، ځای، ګوښه، څنګ (طرف)، ﴿فَنَاءٍ﴾ د کور حويلي (غولي) ته هم وايي. او د کور اطرافو ته هم وايي. دلته ځني مراد هغه ځمکه ده کوم چي د کور په اطرافو کي خالي پرېښوول سوې وي. ﴿ګرهای﴾ په زوره، په ناخوښۍ.

تشریح: **صورت د مسئلې:** دادی که چیري یو سړی شاپه او مړه ځمکه د کښت او کرنې (کښتګری) قابله جوړه کړي نو دامام ابو یوسف رَجِهْ اَنَّهُ په نېز به د داسي ځمکي د عشري کېدلو او خراجي کېدلو فیصله دهغې د محل الوقوع مطابق کیږي. يعني که چیري هغه عشري ځمکي ته نژدې وي (يعني څنګ یې ته عشري ځمکه وي) نو هغه به عشري ځمکه وي او که خراجي ځمکي ته نژدې وي نو خراجي ځمکه به وي. ځکه چي دشي حيز او قُرب ته دهغه شي حکم ورکول کیږي. لکه څرنګه چي د کور فناء ته د حيز او قُرب په وجه د کور حکم ورکول کیږي. له همدې کبله د کور مالک لره د کور له فناء څخه نفع اخيستل جائز وي. همدارنګه کومه ځمکه چي آبادي علاقې او آباد کلي ته نژدې وي. نو د چاپلاره دا جائز نه وي چي هغه د کښت او کرنې قابله جوړه کړي او له هغه څخه شی واخلي. ځکه کومه ځمکه چي آبادی ته نژدې نو له هغه څخه فقط د آبادۍ والا نفع اخيستلای سي.

واللهم عندنا إلخ: فرمایي چي دامام ابو یوسف رَجِهْ اَنَّهُ په نيز د بصري ټولي ځمکي عشري دي. ځکه چي صحابه وو د بصري له خلکو څخه فقط عشر اخيستی دی. نه خراج. حالانکي د قياس تقاضا دا ده چي د بصري ځمکي دي خراجي وای ځکه چي هغه د خراجي ځمکو سره نژدې دي. لېکن ددې باوجود د صحابه وو د عمل او دهغوی د اتفاق په وجه موږ قياس پرې ايښی دی او د بصري ځمکي مو عشري ګرځولي دي.

وقال محمد إلخ: فرمایي: چي د شاپي ځمکي تر آبادولو وروسته دهغې په عشري کېدلو او خراجي کېدلو کي دامام محمد رَجِهْ اَنَّهُ په نيز د ځمکي او بولره اعتبار دی. نو که یو چا په شاپه ځمکه کي شاه کیندلې وي یا يې چينه را ايستلې وي او دهغه په اوبو سره ځمکه اوبوي یا د دجلې او فرات په اوبو سره يې اوبوي یا يې د غټو نهرونو په اوبو سره اوبوي کوم چي دهیچا په ملکیت کي نه وي یا يې په باراني اوبو سره اوبوي نو په دې ټولو صورتونو کي به هغه عشري ځمکه وي. ددې په خلاف که چیري یو څوک خپله ځمکه د عجمي پاچاهانو په کیندل سوو نهرونو سره مثلاً په نهړ نوشيروان یا

نهر يزدجرد سره اوبوي نو هغه ځمکه به خراجي وي. ځکه چي د عشر تعلق دنما کونکي ځمکي سره دي. او دنماء دار ومدار پر اوبو دی لهذا د عشر او خراج دار ومدار به هم پر اوبو وي.

د عشر او خراج په سلسله کي داوبو د معتبر والي يو دليل دا هم دی چي که چيري موږ ابتداء پر يو مسلمان په زوره په شاره ځمکه کي خراج لازم کړو. نو په دې سره به د مسلمان زړه مات سي او د آينده لپاره به د هيچا شاره ځمکه نه آبادوي. نو په دې وجه غوره همدا ده چي د عشر او خراج فيصله پر اوبو منحصره کړي سي. نو په هغه ځمکه کي به خراج لازمول کيږي کوم چي يې سړي په خراجي اوبو سره اوبوي او په خراجي اوبو سره يې د کښت او کرنې قابله جوړوي. ځکه چي په خراجي اوبو سره اوبه کول او د ځمکي آبادول د دې خبري دليل دی چي هغه سړي پر خپل ځان خراج لازموي.

د خراج او محصولاتو تشریح

قال: وَالْخَرَاجُ الَّذِي وَضَعَهُ عُمَرُ عَلَى أَهْلِ السَّوَادِ مِنْ كُلِّ جَرِيبٍ يَبْلُغُهُ الْمَاءُ قَفِيزٌ هَاشِمِيٌّ فرمايي: او هغه خراج (محصول) کوم چي حضرت عمر رضي الله عنه د عراق پر خلکو مقرر کړی وو هغه په هر داسي جريب کي چي هغه ته اوبه رسيږي يو هاشمي قفيز وو وَهُوَ الْقَاءُ وَدَرْهَمٌ او هاشمي قفيز يو صاع او يو درهم دی وَمِنْ جَرِيبِ الرُّطْبَةِ خَمْسَةُ دَرَاهِمٍ. او د سبزجاتو په يوه جريب کي يې پنځه درهمه مقرر کړې وه وَمِنْ جَرِيبِ الْكَثْمِ الثَّمَلِ وَالنَّخِيلِ الثَّمَلُ عَشْرَةُ دَرَاهِمٍ او د گڼو انگورو او گڼو خرماوو په يوه جريب کي يې لس درهمه مقرر کړې وه وَهَذَا هُوَ الثَّمَلُ عَنْ عُمَرَ همدا له حضرت عمر رضي الله عنه څخه نقل سوي دي فَإِنَّهُ بَعَثَ عُثْمَانَ بْنَ حُنَيفٍ حَتَّى يَنْسَخَ سَوَادَ الْعِرَاقِ ځکه چي هغه عثمان بن حنيف واستوای چي د عراق ځمکه اندازه کړي ايمني جريب يې کړي وَجَعَلَ حَذِيفَةَ مُشْرِفًا عَلَيْهِ او حضرت حذيفه يې پر هغه د نگران په توگه مقرر کړی ايمني د هغه سره د نگران په توگه واستوی فَسَمَّاهُ ثَلَاثِينَ أَلْفَ جَرِيبٍ بيا عثمان بن حنيف د عراق ځمکه اندازه کړه نو هغه دريو کروړو او شپېتو لکو (۳۶۰۰۰۰۰۰) جريبو ته ورسېده وَوَضَعَ عَلَى ذَلِكَ مَا قُلْنَا او ايا يې ازموږ د ذکر سوي حساب مطابق پر هغه خراج مقرر کړی وَكَانَ ذَلِكَ بِخَصَرٍ مِنَ الصَّحَابَةِ مِنْ غَيْرِ نَكِيرٍ او دا کار د صحابه وو په حضور کي له څه انکار څخه بغير وسو فَكَانَ إِجْمَاعًا مِنْهُمْ نو ځکه داد دوی له طرفه إجماع سوه وَلَأَنَّ الْهُونَ مُتَّفَاوِتَةٌ او ځکه چي اد کښتگري په کارونو کي اخرجې

الكتبونه | متفاوت ابلا بيل اوي قَالَ كَرُمُ أَخْفَهَا مُؤْنَةً نو انگور دهر سپک البرا مؤنت والا وي
وَالْمَزَارِعَ أَكْثَرَهَا مُؤْنَةً او ادغلي | كتبونه اکتی ازیات مؤنت والا وي وَالرُّطْبُ يَبْنَهُمَا او سبزجات
دوی په مینخ کی اوسط مؤنت والا وي وَالْوُظَيْفَةُ تَتَفَادَتْ بِتَفَادُوتِهَا او د مؤنة په متفاوت کېدلو
سره په محصول کی اهم | متفاوت راخی فَجَعَلَ الْوَاجِبُ فِي الْكَرْمِ أَغْلَاهَا نو په دې وجه په انگورو کی
تر ټولو زیات محصول مقرر کړی سوی دی وَفِي الزَّرْعِ أَذْنَاهَا او ادغلي | په کبنت کی تر ټولر کم
محصول مقرر کړی سوی دی وَفِي الرُّطْبَةِ أَوْسَطُهَا او په سبزجانو کی د مینخوی درجې محصول
مقرر کړی سوی دی قَالَ: وَمَا سَوَى ذَلِكَ مِنَ الْأَصْنَافِ كَالزُّعْفَرَانِ وَالْمُسْتَنَانِ وَغَيْرِهِ يُوضَعُ عَلَيْهَا بِحَسَبِ
الطَّاقَةِ امام قدوري رحمه الله فرمایي: اوله دې شخه بغیر چي د کبنت او کرنی نور کوم اقسام دي
لکه د زعفرانو کبنت | اکتی | او باغ او داسي نور نو پر هغوی به د طاقت په اندازه محصول مقررول
کیري لَئِنْ لَيْسَ فِيهِ تَوْظِيفٌ عَمَرُ حُكْمَةٍ چي په هغه کی له حضرت عمر رضی الله عنه شخه د محصول
مقررول ثابت نه دي وَقَدْ اِغْتَبَرَ الطَّاقَةُ فِي ذَلِكَ او حضرت عمر رضی الله عنه | ادنورو کبنتونو او باغونو | په
سلسله کی د طاقت اعتبار کړی دی فَتَغْتَبِرُهَا فَيَأْتِي لَا تَوْظِيفٌ فِيهِ لهذ چیري چي توظیف نه وي نو
هلته به هم موبه د حکمي د طاقت اعتبار کوو قَالُوا: وَنَهَايَةُ الطَّاقَةِ أَنْ يَبْلُغَ الْوَاجِبُ نِصْفَ الْخَارِجِ لَا
يُرَادُ عَلَيْهِ مشائخ رحمه الله فرمایي: چي د طاقت انتهاء داده چي واجب مقدار د پیداوار نیمایي
انصاف | ته ورسیري او پر هغه زیات نه کړی سی لَأَنَّ التَّنَصُّفَ عَيْنُ الْإِنْصَافِ حکه چي نصف
ټاکل عین انصاف دی لَنَا كَانَ لَنَا أَنْ نَقْسِمَ الْكُلَّ بَيْنَ الْغَانَيْنِ حکه چي موبه ته دا حق اهم اوو چي
ټوله حکه مو په مجاهدینو کی تقسیم کړي وای وَالْمُسْتَنَانُ كُلُّ أَرْضٍ يَحُوطُهَا حَائِطٌ وَفِيهَا نَخِيلٌ
مُتَفَرِّقَةٌ وَأَشْجَارٌ أُخْرَى او بستان هر هغه حکه ده چي پر هغې اچار طرفه | د بوال راگر خېدلی وي او په هغې
کی د خرما درختي او نوري درختي وي وَفِي دِيَارِنَا وَطُفُوا مِنَ الدَّرَاهِمِ فِي الْأَرْضِ كُلِّهَا او زموږ په علاقو کی
اعاملین | په دراهمو سره محصول اخلي وَتَرِكَ كَذَلِكَ او پورته بیان سوې طریقه پرېنول سوې ده بِأَنَّ
التَّقْدِيرَ يَجِبُ أَنْ يَكُونَ بِقَدْرِ الطَّاقَةِ مِنْ أَيْ شَيْءٍ كَانَ حکه چي کوم مقدار مقرر سوی دی هغه دا دی چي د
طاقت په اندازه وي | برابر ده | هغه که له هر جنس شخه وي.

اللغات: ﴿جرب﴾ د دې تفصيل به په تشرېح کي ذکر سي. ﴿قفيز﴾ پېمانه. ﴿کرم﴾ انگور. صاحب د مصباح اللغات وايي چي داد انگور و باغ او عام گڼ باغ ته هم وايي. ﴿المتصل﴾ سره يوځای سوی. مراد ځني گڼ باغ دی. ﴿نخيل﴾ د خرما درخته. ﴿يمسح﴾ د فتح مضارع ده: مساحت معلومول. کچه او اندازه معلومول. مراد ځني جريبول دي (جرب کشي کول). ﴿مؤن﴾ جمع د مؤنذ ده: خرچه. لگښت. مشقت. بوج او تکيف. ﴿تنصيف﴾ د تفصيل مصدر دی: نيمول. نيمايي کول. نصف مقررول. نيمايي ټاکل.

تشرېح: د عبارت له تشرېح څخه ښکي بايد تاسي د دې دوو الفاظو معنی په ياد ولرئ! ①... جرب په الدر المختار کي ليکلي دي چي جرب هغه مقدار ته وايي چي د کسري د لاس مطابق دهغه اوږدول هم شپېته (۶۰) لاسه وي او دهغه بر (عرض) هم (۶۰) لاسه وي. او (۶۰) چي په (۶۰) کي ضرب کړي سي نو مجموعه د (۳۶۰۰) مربع لاسو ځمکه يو جرب کيږي. (رد المحتار. مطلب في خراج المقاسمة. کتاب الجهاد. ج: ۶. ص: ۲۹۲). (داوسنی زمانې په حساب سره د کسري لاس (۵۳.۳۵ ستي متره) کيږي. يعني تقريباً درو پنځوس (۵۳) ستي متره کيږي. او د عام سري لاس (۴۵.۷۲ ستي متره) کيږي.

﴿داوسنی زمانې په مقدار سره د جرب او ايكړ تفصيل﴾

جرب	اوږدول	ضرب	بر (عرض)	برابر	مربع فوټ يا گز
يو جرب	۶۰ لاسه	x	۶۰ لاسه	=	۳۶۰۰ مربع لاسه کيږي
يو جرب	۱۰۵ فوټه	x	۱۰۵ فوټه	=	۱۱۰۲۵ مربع فوټه کيږي
يو جرب	۳۵ گزه	x	۳۵ گزه	=	۱۲۲۵ مربع گزه کيږي
يو جرب	۳۲.۰۰۴ ميټره	x	۳۲.۰۰۴ ميټره	=	۱۰۲۴.۲۵ مربع ميټره کيږي
يعني د پاکستاني ميټر په حساب سره يو جرب تقريباً (۱۰۲۴) ميټره کيږي. ميټر تر گز لږ څه غټ دی.					

﴿ايكړ﴾

ايكړ تر جرب غټ دی. د گز او ميټر په حساب سره دهغه اندازه په لاندي توگه ده:

ايكړ	اوږدول	ضرب	بر (عرض)	بر	مربع فوټ يا گز
يو ايكړ	۶۹.۵۷ گزه	x	۶۹.۵۷ گزه	=	۴۸۴۰ مربع گزه کيږي
يو ايكړ	۶۳.۶۱۴ ميټره	x	۶۳.۶۱۴ ميټره	=	۴۰۴۶.۸۵۶ مربع ميټره کيږي

(٢)... رطبة: د دې لفظ اصل معنی ده: لوند او نرم. دلته ترکاری او سبزيجات ځني مراد دي لکه توری، پنبلی، روميان، بادرنګ او داسي نور.

صورت د مسئلې: دادی چي حضرت عمر رضي الله عنه د عراق پر خلګو د جريب په اعتبار سره محصول او خراج مقرر کړی وو، او په کوم جريب کي چي به کښتګري کېدل او هغه ته به خراجي اوبه رسېدلې. په هغه کي يې يوه هاشمي قفيز محصول مقرر کړی وو (د خراجي اوبو تفصيل مخکي تېر سو). د هاشمي قفيز مقدار يو صاع او يو درهم وو. او د "رطبة" (سبزيجاتو) له کښت څخه به يې پر يوه جريب پنځه درهمه اخيستل او د انگورو او خرماوو پر ګڼو باغاتو به يې لس درهمه اخيستل. او دې کار لپاره هغه عثمان بن حنيف رضي الله عنه د عراق ته واستوی او عثمان بن حنيف رضي الله عنه د عراق د ځمکي جريب کشي وکړه، (يعني د عراق ځمکه يې جريب کړه) نو هغه ټوله درې کروړه شپېته لکه (٣٦٠٠٠٠٠٠) جريبه ځمکه سوه او په همدې حساب سره يې هلته محصول مقرر کړی. او د حضرت عمر رضي الله عنه دا کار د ټولو صحابه وو په حضور کي وسو او پر دې هيچا نکير نه وکړی. نو ځکه دې د اجماع شکل اختيار کړی.

د دې سلسلې عقلي دليل دادی چي محصول او خراج د مؤنة په اعتبار سره اخيستل کيږي او د هغه طريقه دا وي چي په کوم کښت او کېتۍ کي چي مؤنة او محنت زيات وي په هغه کي کم محصول واجبيږي او په کوم کښت کي چي مؤنة کم وي په هغه کي زيات محصول واجبيږي. او که غور و سي نو معلومه به سي چي د انگورو په کښت کي زيات مؤنة وي نو په دې وجه د انگورو محصول تر ټولو زيات دی يعني په يوه جريب کي لس درهمه دی او د غلې (مثلاً د غنمو او داسي نورو) په کښت کي مؤنة او محنت ډېر زيات وي. نو ځکه دهغه محصول تر ټولو کم وي يعني په يوه جريب کي يو صاع او يو درهم دی. او په سبزيجاتو "رطبة" کي مؤنة د مينځوۍ درجې وي. يعني له انگورو څخه زيات او له غلې څخه کم. نو ځکه په هغه کي د مينځوۍ درجې محصول واجب سوی دی چي دهغه مقدار پنځه درهمه دي.

قال وما سوى ذلك إلخ: فرمايي: له پورتنی دريو قسمونو څخه بغير چي د کښت نور کوم قسمونه دي لکه د زعفرانو کښت او کېتۍ، د مېوو باغات او داسي نور. نو په هغوی کي به د ځمکي د طاقت يعني د پيداوار په اعتبار سره محصول مقررول کيږي. ځکه چي دهغوی په هکله له حضرت عمر رضي الله عنه هيڅ توظيف نقل سوې نه دی. او هغه هم په دغه شيانو کي د طاقت او پيداوار په اعتبار سره محصول ټاکلی دی. لهدا موږ به هم په دې سلسله کي دهغه تقليد او پيروي کوو. او دا خبره په ياد لرئ! چي د طاقت آخري درجه دا ده چي د محصول مقدار د نيمايي پيداوار (نصف الخارج) سره برابر کړی سي.

له هغه څخه زيات نه سي، ځكه چي تر نصف او نيمايي پوري اخيستل انصاف دي او له هغه څخه زيات اخيستل تعدی او تجاوز دی، تر نصف پوري اخيستل په دې وجه انصاف دی چي کله موږ ته دا حق سته چي هغه ټوله (خراجي) ځمکه د مجاهدينو په مينځ کي تقسيم کړو او مالکانو (کنارو) ته هيڅ شی نه ورکړو نو موږ ته به په طريقه اولی د نصف اخيستلو حق هم وي او دا به زموږ له طرفه پر هغو احسان هم چي نصف هغو ته پرېږدو.

وَي ديارنا إلخ: صاحب د هدايې فرمايي چي زموږ د مرغينان په علاقه او هغې ته په څرمه علاقه کي له پيداوار څخه د محصول اخيستلو رواج بالکل متروک او ختم سوی دی او اوس په هر ډول ځمکو کي د دراهمو او د نغدو روپو اخيستل رواج سوي دي هغه که عشري ځمکه وي يا خراجي ځمکه وي، ځکه چي اصل شی خود طاقت او پيداوار په اندازه ورکول دي برابره ده هغه که له هر جنس څخه وي. **فايده:** د علامه مرغيناني رحمه الله استوگنځی د مرغينان علاقه وه کوم چي په "فرغانه" کي واقع وه، او فرغانه اوس د ازبکستان په حصه کي راغلې ده.

امام ته د محصول کمولو اختيار

قال: فَإِنْ لَمْ تُطَقْ مَا وَضِعَ عَلَيْهَا فرمايي: که چيري ځمکه د هغه محصول طاقت ابرداشت انه لري کوم چي پر هغې مقرر کړی سوي وي نَقَصَهُمُ الْإِمَامُ نو امام دي محصول کم کړي وَالنَّقْصَانُ عِنْدَ قَلْبِ الزَّيْعِ جَائِزٌ بِالْإِجْمَاعِ او د پيداوار د کموالي په صورت کي محصول کمول بالاتفاق جائز دي أَلَا تَرَى إِلَى قَوْلِ سَعْدٍ نَعَلْنَا حَنْتَبَ الْأَرْضِ مَا لَا تُطِيقُ آيا ته د حضرت عمر رضي الله عنه دي فرمان ته نه گوري اچي هغه حذيفه او عثمان بن حنيف رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا ته وويل: ا: شايه تاسي به پر ځمکي دومره محصول اچولی وي چي ځمکي به د هغه طاقت او برداشت نه درلود فَقَالَا: لَا بَلْ حَتَلْنَاهَا مَا تُطِيقُ وَلَوْ زِدْنَا الْأَطَاقَتِ نو هغوی وويل: چي نه! بلکي موږ د هغې د طاقت مطابق محصول پر و اچوی او که چيري موږ تر دې زيات محصول پر مقرر کړي وای نو هم به ځمکي برداشت کړي وای وَهَذَا يَدُلُّ عَلَى جَوَازِ النَّقْصَانِ دا قول د محصول کمولو پر جواز ارواښت! دلالت کوي وَأَمَّا الزِّيَادَةُ عِنْدَ زِيَادَةِ الزَّيْعِ يَجُوزُ عِنْدَ مُحْتَدٍ او د پيداوار د زياتوالي په صورت کي د امام محمد رحمه الله په نېز په محصول کي اضافه کول جائز دي اِغْتِبَارًا بِالنَّقْصَانِ د محصول پر کمي باندي په قياس کولو سره وَعِنْدَ أَبِي يُوسُفَ لَا يَجُوزُ الْهَيْكُنُ ا د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز جائز نه دي رَأَى عُمَرُ بْنُ عَبْدِ مَنَظَرٍ خُبْرَ بِيَادَةِ الْقَاوِ ځکه کله چي حضرت عمر رضي الله عنه ته د محصول د زياتوالي خبر ورکول سو نو هغه په محصول

کي اضافنه وکړه. **وَإِنْ غَلَبَ عَلَى أَرْضِ الْخَرَايجِ الْمَاءُ أَوْ انْقَطَعَ الْمَاءُ عَنْهَا أَوْ اضْطَلَمَ الرَّزْعُ أَفَّةً** او که چیري پر خراجي ځمکه اوبه غالبې سي ایښي اوبه یې لاندې کړي یا له هغې څخه اوبه قطع سي یا یو آفت کښت اکېتې. **اتباه کړي فَلَاحَرَايجَ عَلَيْهِ** نو پر هغه ځمکي خراج نسته **لَا تَكُنْ فَاتَ الثَّمَنِ مِنَ الزَّرَاعَةِ وَهُوَ الْمَاءُ** **التَّقْدِيرُ** الْمُتَعَبَّرُ فِي الْخَرَايجِ ځکه چي د کښت قدرت او طاقت اختم سو او هغه نماء تقدیري ده کوم چي په خراج کي معتبره ده **وَفِيهَا إِذَا اضْطَلَمَ الرَّزْعُ أَفَّةً فَاتَ الْمَاءُ التَّقْدِيرُ** فِي بَعْضِ الْحَوْلِ او په هغه صورت کي "کله چي یو آفت کښت تباہ کړي" نماء تقدیري د کال په ځیني حصه کي فوت سو **وَكُونُهُ تَامِيًا فِي جَمِيعِ الْحَوْلِ** شَرْطُ كَمَانِي مَالِ الرِّكَاتِ حال دا چي هغه ټوله کال نامي کېدل اد خراج د وجوب لپاره ا شرط دي لکه څرنگه چي په زکاة دي **أَوْ يُدَارُ الْحُكْمُ عَلَى الْحَقِيقَةِ عِنْدَ خُرُوجِ الْخَارِجِ** یا د پیداوار د ښکاره کېدلو په صورت کي به د حکم مدار پر حقیقي نماء ایښوول کیږي.

اللغات: **﴿لَمْ تُطِقْ﴾** د افعال له باب څخه د جحد صیغه ده. **أَطَاقَ يُطِيقُ إِطَاقَةً**: طاقت لرل. برداشت کول. زغمل، **﴿رَبَعَ﴾** خلا، پیداوار، **﴿حَمَلْتُمَا﴾** د تفعل له باب څخه د تشبیه مذكر مخاطب ماضي صیغه ده: پریو شي بار اچول، **﴿اضْطَلَمَ﴾** د افتعال ماضي ده: تباہ کول، بریادول، پوښنا کول، **﴿تَمَنَّيْتُ﴾** د تفعّل مصدر دی: قدرت ورکول، قدرت او طاقت، **﴿يُدَارُ﴾** د نصر مضارع مجهوله ده: مدار کېدل، مدار ایښوول (یو شی پر بل شي موقوف کول، مښي کول).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که چیري د ځمکي پیداوار کم وي او پر هغې ایښول سوی (مقرر سوی) محصول او خراج دې وي چي ځمکه هغه زغملای نه سي، نو په دې صورت کي دامام لپاره محصول کمول جائز او صحیح دي؛ دلیل دا دی چي حضرت عمر رضی الله عنه و حضرت حذیفه او حضرت عثمان بن حنیف رضی الله عنهم ته وفرمایيل: **"لَعَلَّكُمْ حَمَلْتُمَا الْأَرْضَ مَا لَا تَطِيقُ فَقَالَا: لَا بَلْ حَمَلْنَاهَا مَا تَطِيقُ. وَلَوْ زِدْنَاهَا لَأَطَاقَتْ"**، په دې قول کي "ولو زدنایاها لأطاعت" دې خبري دلیل دا دی چي حضرت حذیفه او حضرت عثمان کم محصول مقرر کړی وو او که هغوله هغه څخه زیات محصول مقرر کړي وای نو هم به صحیح وای، معلومه سوه چي محصول کمول جائز دي، لهنا کله چي د پیداوار د زیاتوالي په صورت کي کمی جائز ده نود پیداوار د کموالي په صورت کي خو په درجه اولی محصول کمول جائز دي.

وأما الزيادة في الخ: ددې حاصل دا دی چي که پیداوار له توقع او امید څخه زیات سي (یعني څومره چي د مالک امید وي ځمکه تر هغه زیات پیداوار وکړي)، نو دامام محمد رحمته الله په نیز چي څرنگه د پیداوار د کموالي په صورت کي محصول کمول جائز دي همدارنگه د پیداوار د زیاتوالي په صورت کي محصول اضافه کول

هم صحيح دي، لېکن دامام ابو یوسف رَحِمَهُ اللهُ په نېز اضافه کول صحيح نه دي. ځکه چې کله حضرت عثمان بن حنيف او حضرت حذیفه رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته په عراق کې د پیداوار د زیاتوالي خبر ورکړی، نو حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په محصول کې اضافه نه وکړه. له دې څخه معلومه سوه چې اضافه کول جائز نه دي.

وإن غلب الخ: د دې حاصل دای چې که پر خراجي ځمکه اوبه راسي او له اوبو څخه ډکه سي یا بالکل وچه سي یا په یو آسماني آفت سره کښت او فصل تباہ سي او هیڅ پیداوار هم نه وسي، نو په داسې صورت کې به پر هغه ځمکې خراج او محصول لازم نه وي: ځکه چې د دې عوارضو په وجه د کښت قدرت ختم سو. حالانکې همدا کښت د ځمکې تقدیري نماء ده او په خراج کې اعتبار نماء لره دی. لهذا کله چې کښت او زراعت ختم سو نو نماء هم ختمه سوه. او کله چې نماء معلوم ده نو ښکاره خبره ده چې خراج به هم معلوم وي. او که چیرې کښت د آسماني آفت په وجه تباہ سوی وي نو په دې صورت کې که څه هم د کال په څه حصه کې تقدیري نماء فوت ده خو بیا هم په دې څه غوندي فوتېدلو سره خراج ساقطېږي. ځکه چې د خراج د وجوب لپاره ټوله کال د نماء تقدیري موجودېدل شرط دي لکه څرنګه چې د زکاة په مال کې حولان حول شرط دی.

أويدار الحكم الخ: د دې حاصل دای چې په دې مسئله کې د خراج سقوط په دې توګه هم بیانېدلی سي چې نماء تقدیري د نماء حقيقي یعنی د پیداوار په حکم کې ده، لېکن کله چې پیداوار ښکاره سو نو بیا نماء تقدیري ختمه سوه او حکم د نماء حقيقي سره متعلق سو او کله چې کښت په آسماني آفت سره هلاک سو، نو ښکاره خبره ده چې نماء هم هلاک سوه او د خراج معامله ساقطه سوه.

د کښت او کرنې پر ښوولو په صورت کې د خراج نه ساقطېدلو بیان

قال: وَإِنْ عَطَلَهَا صَلَاحُهَا فرمائي: او که د ځمکې مالک خپله اخراجي ځمکه بې کاره پرېږدي فَقَلَبَهُ الْخَرَابَ نو پر هغه به خراج لازم وي إِنْ الشَّكُنْ كَانَ ثَابِتًا وَهُوَ الَّذِي قُوَّتُهُ ځکه چې هغه ته ا پر کښت او کرنې قدرت حاصل وو او هغه اقصداً هغه فوت کړی قَالُوا: مَنْ اسْتَقْبَلَ إِلَى أَحْسَنِ الْأُمُورِ مِنْ غَيْرِ عُدٍّ فَقَلَبَهُ خَرَابًا اَعْلَى مِثْلَهُ فرمایلي دي: چې کوم کس پله عذره په دوو کارونو کې دلاندې درجې ا ټیټ ا کار و طرف ته میلان وکړي نو پر هغه به دلوري درجې خراج لازم وي لِأَنَّهُ هُوَ الَّذِي ضَيَّعَ الرِّبَادَةَ ځکه چې هغه زیاتوب ضایع کړی وَهَذَا يُعْرِفُ وَلَا يُفْقَى بِهِ او دا فقط ا پېژندل پکار دي لېکن ا پر دې به فتوی نه

وركول كيڤري كَي لَا يَتَجَبَّرُ الظُّلْمَةُ عَلَى اخْذِ اَمْوَالِ النَّاسِ ددې لپاره چي ظالمان د خلكو د مالونو په اخيستلو كي جرائت نه وكړي وَمَنْ اسْلَمَ مِنْ اَهْلِ الْخَرَاجِ او كه له خراج وركونكو خلكو څخه يو څوك اسلام راوړي اُخِذَ مِنْهُ الْخَرَاجُ عَلَى حَالِهِ نو له هغه څخه به د مخكني حالت په خيږ خراج اخيستل كيږي لِأَنَّ فِيهِ مَعْنَى الْبُيُوتَةِ ځكه چي په خراج كي د مؤنة معنى سته فَيُعْتَبَرُ مُؤْنَةٌ فِي حَالَةِ الْبَقَاءِ لهذا د بقاء په حالت كي به هغه مؤنة گنل كيږي فَأَمَّا مَنْ ابْقَاؤُهُ عَلَى الْمُسْلِمِ نو د مسلمان پر ذمه به د هغه اخراج اباقي پاته كول ممكن وي وَيَجُوزُ أَنْ يَشْتَرِيَ الْمُسْلِمُ أَرْضَ الْخَرَاجِ مِنَ الذِّمِّيِّ او د مسلمان لپاره جائز دي چي له ذمي څخه خراجي ځمكه رانيسي وَيُؤْخَذُ مِنْهُ الْخَرَاجُ او له دې مسلمان څخه به خراج اخيستل كيږي لِأَنَّا قُلْنَا د هغه دليل په وجه كوم چي موږ ذكر كړى وَقَدْ صَحَّ أَنَّ الصَّحَابَةَ اشْتَرَوْا أَرْضَ الْخَرَاجِ وَكَانُوا يُؤَدُّونَ خَرَجَهَا او په صحيح روايت كي اذكر سوي ا دي چي صحابه وو خراجي ځمكي رانيولې او هغوى به د هغه ځمكو خراج ادا كوي فَدَلَّ عَلَى جَوَازِ الشِّرَاءِ وَأَخِذِ الْخَرَاجِ وَأَدَائِهِ لِلْمُسْلِمِ مِنْ غَيْرِ كَرَاهَةٍ نو د صحابه وو دا فعل پر دې دلالت كوي ايغني د دې خبري دليل دى ا چي ا د مسلمان لپاره ا خراجي ځمكه رانيول. او له هغه څخه خراج اخيستل، او دا خراج مسلمان ته وركول بېله كراهته جائز دي.

اللفات: ﴿عَطَلَهَا﴾ د تفصيل ماضي ده: بېكاره پرېښوول، شنېول (بې حاصله پرېښوول). ﴿أَخْسَ﴾ داسم

تفضيل صيغه ده: خيس، كمتر، د كمې درجې والا، رذيل، سپك.

تشرېح: **صورت د مسئلې:** د دى كه يو مالك په خراجي ځمكه كي كښت او كړنه (زراعت) نه وكړي او هغه شاړه پرېږدي نو پر هغه به هم خراج واجب وي، او د زراعت پرېښوولو په وجه به خراج نه ساقطېږي، ځكه چي دا د هغه سړي يو بد معاشي او لوچكي ده چي كښت او كرل نه كوي، لهذا شريعت هغه پر خپل دغه حركت نه معافوي او د ځمكي محصول به ځني اخيستل كيږي.

مشائخ فرمايي چي كه د يو چا په ځمكه كي د زعفران راشنه كولو او پيدا كولو صلاحيت وي او هغه زعفران نه وكړي او بېله عذره بانجن، روميان يا داسي بله سبزي وكړي، نو هم به هغه مجرم وي او پر هغه به د ځمكي د طاقت او صلاحيت په حساب سره د زعفران خراج لازم وي، صاحب د هدايې فرمايي چي په دې سره فقط علماؤ ته ځان خبرول او معلومات وركول پكار دي، لېكن د دې فتوى به نه وركول كيږي. كڼې ظالمان حاكمان به د ځمكي له مالک څخه په دې حيله د زعفرانو خراج اخلي چي ستا ځمكه خو د زعفران را شنه كولو قابله ده تاز زعفران ولي كرلي نه دي؟

ومن اسلم من اهل الالم: د دې حاصل دى چي كه له خراج وركونكو خلكو څخه يو څوك مسلمان سي نو له هغه څخه به د مخكي په خيږ خراج اخيستل كيږي او د اسلام په وجه به له هغه څخه خراج نه ساقطېږي؛

ځکه چې د عشر په څیر خراج هم مؤنه دی لهذا بقاء په حالت کي به هم هغه مؤنه شمارل کيږي یعنې پر مسلمان که څه هم ابتداءً خراج واجبېدلای نه سي لېکن بقاءً هغه خراج ورکولای سي. ځکه چې بقاء له ابتداء څخه زیاته سپکه او آسانه ده.

همدارنگه د مسلمان لپاره له ذمي څخه خراجي ځمکه رانیول جائز دي. او تر رانیولو وروسته چې څرنګه له ذمي څخه خراج اخیستل کيږي همداسي به له دغه رانیونکي مسلمان څخه هم خراج اخیستل کيږي.

ځکه چې په دې کي د مؤنه معنی سته نو د ځمکي محصول به په هر صورت کي ورکول کيږي.

د دې یو واضح دلیل د صحابه و و عمل هم دی چې هغو خراجي ځمکي رانیولي وې او د هغه خراج به یې ورکوی، لکه څرنګه چې په روایاتو کي د حضرت ابن مسعود، حضرت خباب بن الارت او حضرت حسین بن علي رضي الله عنهم په هکله د خراجي ځمکو د رانیولو او د خراج اداء کولو واقعات موجود دي. همدارنگه عامر بن عتب بن فرقد سلمي و حضرت عمر رضي الله عنه ته وویل: "إني اشتريت أرضاً بالسواد. فقال عمر رضي الله عنه: أنت فيها بمنزلة صاحبها". یعنې ما په عراق کي ځمکه رانیولې ده. نو حضرت عمر رضي الله عنه ورته وفرمایل چې څرنګه د هغه ځمکي پر مالک خراج لازم وو. ته به هم هغسي خراج اداء کوي. له دې څخه معلومه سوه چې د مسلمان لپاره خراجي ځمکه رانیول صحیح دي او تر دې وروسته به هغه هم خراج اداء کوي.

عشر او خراج سره جمع کول

وَلَا عَشْرَ فِي الْخَرَاجِ مِنْ أَرْضِ الْخَرَاجِ أَوْ دَخَرَاجِي ځمکي په پیداوار کي عشر نسته وَقَالَ: الشَّافِعِيُّ: يُجِبُّ بَيْنَهُمَا إِمَامُ شَافِعِي رَحِمَهُ اللَّهُ فَرَمَائِي: چې عشر او خراج به دواړه سره جمع کيږي ایعني دواړه به اخیستل کيږي! لِأَنَّهَا حَقَّانِ مُخْتَلِفَانِ وَجَبَانِ مَحَلَّيْنِ بِسَبَبَيْنِ مُخْتَلِفَيْنِ ځکه چې دواړه جلا اېلا بېل احقونه دي کوم چې په دوو جلا سببونو سره په دوو محلونو کي واجب سوي دي فَلَا يَتَنَافِيَانِ لهذا یو به د بل منافي نه وي وَلَمَّا قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: لَا يَجْتَمِعُ عَشْرٌ وَخَرَاجٌ فِي أَرْضٍ مُسْلِمٍ زموږ دلیل د نبی ﷺ دا إرشاد دی: چې: د یو مسلمان په ځمکه کي عشر او خراج جمع کېدلای نه سي وَلَئِنْ أَحَدًا مِنَ أُمَّةِ الْعَدْلِ وَالْجَوْرِ لَمْ يَجِبْ بَيْنَهُمَا أَوْ ځکه چې اد مسلمانانو له امامانو څخه یو امام هم (هغه که عادل وي، که ظالم) د دواړه سره جمع کړي نه دي وَكَفَى بِاجْتِمَاعِهِمْ حُجَّةً او د دوی اجماع د حجت لپاره کافي ده وَلَئِنْ الْخَرَاجُ يَجِبُ فِي أَرْضٍ فَتَحَتْ عَنْوَةً قَهْرًا أَوْ ځکه چې خراج په داسي ځمکه

کي واجبيري کوم چي په زور او غلبه سره فتح کړې سوې وي وَالْعَشْرُ فِي أَرْضِ أَسْلَمَ أَهْلُهَا طَوْعًا او عشر په هغه ځمکه کي واجبيري چي د هغې خلکو په رضا سره اسلام راوړی وي وَالْوَصْفَانِ لَا يَجْتَبِعَانِ فِي أَرْضٍ وَاحِدَةٍ او دا دوه وصفونه [قهر او طوع] په يوه ځمکه کي جمع کېدای نه سي وَسَبَبُ الْحَقِّينِ وَاحِدٌ وَهُوَ الْأَرْضُ النَّامِيَّةُ او د دواړو حقونو سبب يو دی او هغه نما کونکې ځمکه ده إِلَّا أَنَّهُ يُعْتَبَرُ فِي الْعُشْرِ تَحْقِيقًا وَفِي الْخَرَاجِ تَقْدِيرًا خو په عشر کي دا سبب حقيقتاً معتبر دی او په خراج کي تقديراً معتبر دی وَلِهَذَا يُضَافَانِ إِلَى الْأَرْضِ همدا وجه ده چي دوی دواړه عشر او خراج ا د ځمکي طرف ته منسوب کيږي وَعَلَى هَذَا الْخِلَافِ الرَّكَاعَةُ مَعَ أَحَدِهِمَا او پر همدغه اختلاف د عشر يا خراج سره د زکاة جمع کول دي وَلَا يَتَكَرَّرُ الْخَرَاجُ بِتَكَرُّرِ الْخَرَاجِ فِي سَنَةٍ او په يوه کال کي د پيداوار په مکرر کولو سره خراج نه مکرر کيږي لِأَنَّ عُمُرَ لَمْ يُؤَقَفْهُ مُكَرَّرًا ځکه چي حضرت عمر رضي الله عنه هغه مکرر نه دي ټاکلي بِخِلَافِ الْعُشْرِ په خلاف د عشر لِأَنَّهُ لَا يَتَحَقَّقُ عُمُرًا إِلَّا بِوُجُوبِهِ فِي كُلِّ خَرَاجٍ ځکه چي عشر فقط اهغه وخت ثابتيږي کله چي په هر پيداوار کي عشر واجب سي.

اللغات: «طوعاً» په رضا او خوښي سره. «نامية» وده کونکې. «لم يوقفه» د تفصيل له باب څخه د جد صيغه ده: وظيفه او محصول مقرر کول. ټاکل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي زموږ په نېز عشر او خراج جمع کول صحيح او جائز نه دي. بلکي له خراجي ځمکي څخه به فقط خراج اخيستل کيږي او له عشري ځمکي څخه به فقط عشر اخيستل کيږي. لېکن دامام شافعي رحمه الله په نېز عشر او خراج دواړه جمع کېدای سي په دې کي هيڅ حرج نسته.

دامام شافعي دليل: دا دی چي عشر او خراج دواړه دوه مختلف او بېلابېل حقونه دي په دې توگه چي په يوه کي (په عشر کي) د عبادت معنی 'سته او په بل کي د عقوبت معنی 'سته او دا دواړه په دوو مختلفه سببونو سره په دوو مختلفه ځايونو (محلونو) کي واجب دي. ځکه چي د عشر د وجوب سبب نماء حقيقي ده او د خراج د وجوب سبب قلدره علی الزراعة دی. او بل دا چي خراج د ځمکي د مالک پر ذمه واجبيږي او د عشر تعلق د خارج يعني د پيداوار سره وي. لڼه دا چي دا دواړه په هره توگه يوه بل څخه مختلف او جلا دي. نو په دې وجه د دوی په اجتماع کي هيڅ منافات نسته.

زموږ دليل: دا حديث دی: "لا يجتمع عشر وخراج في أرض مسلم" چي د مسلمان په ځمکه کي عشر او خراج دواړه جمع کېدای نه سي. له دې حديث څخه معلومه سوه چي عشر او خراج دواړه په يوه ځمکه کي جمع کېدای نه سي. او قاعده داده چي کله په يو مسئله کي صريح نص موجود وي نو په هغه کي به له قياس څخه کار نه اخيستل کيږي. لهدا د دې نص په مقابلې کي دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ دليل بې حاشيته دی.

زموږ عقلي دليل دا دی چي د نبی ﷺ له زمانې څخه واخله تر اوسه پوري يوه امام هم عشر او خراج سره جمع کړي نه دي هغه که عادل امام وي او که ظالم. او دهغو دافعل زموږ لپاره قوي حجت دی. زموږ دريم دليل دا دی چي خراج په غلبه او قهر آفتح کړل سوې ځمکه کي واجبيږي لېکن عشر د هغه ځمکي محصول دی چي دهغې اوسېدونکو په رضا سره اسلام راوړی وي. او ښکاره خبره ده چي غلبه او طوعاً يو ځای سره جمع کېدای نه سي نو عشر او خراج به څرنگه يو ځای سره جمع کړی سي. او دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ دا خبره چي "دواړه په دوو مختلفه سببونو سره واجبيږي" صحيح نه ده. بلکي دواړه په يوه سبب سره واجبيږي او هغه سبب د ځکي نماء ده خو په عشر کي داسې حقيقتاً معتبر دی او په خراج کي تقديراً معتبر دی لېکن اصلاً د دواړو سبب يو دی همدا وجه ده چي د عشر او خراج دواړو نسبت د ځمکي و طرف ته کيږي او "عشر الأرض" او "خراج الأرض" ويل کيږي.

وعلى هذا الخلاف إلخ: فرمايي چي زموږ او د شوافعو چي کوم اختلاف د عشر او خراج په اجتماع او عدم اجتماع کي دی هغه اختلاف د عشر يا خراج سره د زکاة په اجتماع او عدم اجتماع کي هم دی. نو که يو څوک د تجارت په نيت سره عشري يا خراجي ځمکه رانيسي نو زموږ به په نېز په هغې کي زکاة نه واجبيږي.

ولايتكم الخ إلخ: د دې حاصل دا دی چي که په يوه کال کي دوه واره په خراجي ځمکه کي پيداوار وسي نو دوه واره به خراج نه واجبيږي. ځکه چي حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مکرر خراج نه دي مقرر کړی، او څرنگه چي په دې سلسله کي حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أصل الاصول دی لهدا کله چي له هغه څخه تکرار ثابت نه دی نو بل به هيچا ته هم د تکرار حق نه وي. د دې په خلاف که چيږي په عشري ځمکه کي د کاله دوه واره پيداوار وسي نو له هغه څخه به دوه واره عشر اخيستل کيږي. ځکه چي د عشر تعلق د خارج (پيداوار) سره دی نو د هغه وجوب به هم د خارج په حساب سره وي او د خارج مطابق به عشر واجبيږي. والله أعلم وعليه أتم

بَابُ الْجَزِيَّةِ

(دا) باب د جزیه (د احکامو په بیان کی) دی

تشریح: مخکې تر دې د ځمکې د خراج بیان و سو او س له دې ځایه د ذات او رأس خراج یعنې د جزیه بیان کیږي. او د ځمکې د خراج د مقدم کولو وجه داده چې د ځمکې د خراج او عشر دواړو نېب یو دی او په عشر کې د قربت او عبادت معنی سته او قربت له عقوبت څخه مخکې وي. نو په دې وجه صاحب د کتاب د ځمکې خراج درأس او ذات له خراج څخه مخکې بیان کړی دی.

د "جزية" لغوي معنی ده: بدله، جمع یې جُزْی رَاخِي لکه دلحیه جمع چې لُحْی رَاخِي، او د "جزية" اصطلاحی معنی ده: هغه مال کوم چې له ذمی څخه د هغه ذات په بدله کې اخیستل کیږي.

د جزیه اقسام او د مقدار بیان

وَيُحَى عَلَى مَرْيَمَ: وَجَرَّةٌ تَوْصَفُ بِالْتَرَاغُي وَالْفُلْمِ جَزِيه پر دوه قسمه ده: ① هغه جزیه کوم چې ایو د بل ا په رضا او صلح سره مقررې کړی سي فَتَشَقَّدُ بِحَسَبِ مَا يَقَعُ عَلَيْهِ الْإِتْفَاقُ نو دا به په هغه مقدار سره اندازه کیږي چې پر هغه اتفاق واقع سي ا مطلب دا چې د دې مقدار به هغه وي کوم چې په اتفاق او تراضي سره و ټاکل سي ا کُنَا صَلَاحَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ ① أَهْلُ نَجْرَانَ عَلَى أَلْفٍ وَمِائَتَيْ حَلِيَّةٍ لکه څرنگه چې رسول الله ﷺ د نجران د خلکو سره پر دوونس سوو (۱۲۰۰) جوړو ا جامو ا باندي صلح وکړه وَرَأَى الْوُجُوبَ هُوَ التَّرَاغُي او ځکه چې د مال واجبونکی شی ایو د بل ا رضاده فَلَا يَجُوزُ التَّعَدِّي إِلَى غَيْرِ مَا وَقَعَ عَلَيْهِ الْإِتْفَاقُ لهذا پر کوم مقدار چې اتفاق واقع سوی وي تر هغه به تجاوز کول جائز نه وي وَجَرَّةٌ يَتَّبَعُ الْإِمَامُ وَضَعَهَا إِذَا غَلَبَ الْإِمَامُ عَلَى الْكُفَّارِ وَأَكْرَهُهُمْ عَلَى أَمْلَاكِهِمْ ② او دویم قسم هغه جزیه ده کوم چې یې امام ا پر كفارو ابتداء مقررې کړي ا په هغه وخت کې ا کله چې امام پر كفارو غالب سي او هغوی پر خپلو ملکیتونو باقي پرېږدي فَيَضَعُ عَلَى النَّفَقِ الظَّاهِرِ الْغَفْلَةَ كُلَّ سَنَةٍ ثَمَانِيَةً وَأَرْبَعِينَ دَرَاهِمًا وَأَمَّا فِي كُلِّ شَهْرٍ أَرْبَعَةٌ دَرَاهِمًا نو د کوم مالدار مالداري چې ښکاره وي

① تخریج: اخر حه ابو داؤد فی کتاب الخراج، باب فی اخذ الجزیه، رقم الحديث: ۳۴۱

امام به پر هغه په هر کال کي اته څلورېښت ۲۸ | درهمه مقرر کوي او له هغو مالدارانو اخځه به هره مياشت څلور درهمه اخلي وَعَلَى وَسْطِ الْحَالِ أَرْبَعَةٌ وَعِشْرِينَ دِرْهَمًا فِي كُلِّ شَهْرٍ دُرْهْمَيْنِ او پر مينځوي درې والا به څلورېښت ۲۴ | درهمه مقرر کوي، په هره مياشت کي دوه درهمه وَعَلَى الْفَقِيرِ الْمُعْتَمِلِ اثْنَيْ عَشَرَ دِرْهَمًا فِي كُلِّ شَهْرٍ دُرْهَمًا او پر کار کونکي اکزازه کېدونکي اغريب به دوولس ۱۲ | درهمه مقرر کوي. په هره مياشت کي يو درهم وَهَذَا عِنْدَنَا او دا تفصيل ازموږ په نېز دی وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: يَضَعُ عَلَى كُلِّ حَالِمٍ دِينَارًا أَوْ مَا يَعْدِلُ الدِّينَارَ او امام شافعي رَحْمَهُ اللهُ فرمايي: چي امام به پر هر بالغ يو دينار يا ديوه دينار سره برابر مال به مقرر کوي وَالْغَنَى وَالْفَقِيرُ فِي ذَلِكَ سَوَاءٌ او مالدار او غريب دواړه په دې کي برابر دي ايعني په دې کي به د مالدار او غريب تر مينځ فرق نه کيږي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ^② خُذْ مِنْ كُلِّ حَالِمٍ وَحَالِيَةٍ دِينَارًا أَوْ عَدْلَهُ مَعَا فِى حُكْمِهِ چي نبی کریم ﷺ حضرت معاذ ته وفرمايل: چي له هر بالغ سړي او بالغې ښځه يو دينار يا د هغه سره برابر يمني جامه ځني اخله! مِنْ غَيْرِ فَضْلٍ ادا حديث اله څه فرق او تفصيل اخځه بغير اوارد سوى ادى وَلَا أَنَّ الْجَزْيَةَ إِنَّمَا وَجِبَتْ بِدَلَالَةِ الْقَتْلِ او حُكْمِهِ چي جزیه د قتل په عوض کي واجبيږي حَتَّى لَا تَجِبَ عَلَى مَنْ لَا يَجُوزُ قَتْلُهُ بِسَبَبِ الْكُفْرِ كَالَّذِي رَارِي وَالنِّسْوَانِ همدا وجه ده چي پر هغه کس نه واجبيږي چي د کفر په وجه د هغه قتلول جائز نه وي لکه نابالغه بچيان او ښځي وَهَذَا الْمَعْنَى يَنْتَظِمُ الْفَقِيرَ وَالْغَنَى او دا معنی فقير او غني دواړو ته شاملیږي وَمَذْهَبُنَا مَنْقُولٌ عَنْ عُمَرَ وَعُثْمَانَ وَعَلِيٍّ او زموږ مذهب له حضرت عمر، حضرت عثمان او حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ څخه نقل سوى دی وَلَمْ يُنْكَرْ عَلَيْهِمْ أَحَدٌ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ او له مهاجرينو او انصارو څخه هيچا پر دې نکير کړی نه دي ايعني هيچا په دې باره کي منع او انکار کړی نه دي وَلَا أَنَّهُ وَجِبَ نَصْرُهُ لِمُنْقَاتِلَةٍ او په دې وجه اهم | چي جزیه د مجاهدينو د نصرت | امداد | لپاره واجب سوې ده فَتَجِبُ عَلَى الثَّقَاتِ بِمَنْزِلَةِ خَرَاجِ الْأَرْضِ لهذا د حُکْمِ د خراج په څير به جزیه اهم | په تفاوت سره واجبيږي وَهَذَا لِأَنَّهُ وَجِبَ بِدَلَالَةِ النَّصْرِ بِالنَّفْسِ وَالْمَالِ او په

دې وجه اهم اچي جزیه د خان او مال د نصرت په بدل کي واجب سوې ده وَذَلِكَ يَتَقَاتُ بِكَثْرَةِ الْوَفْرِ وَقِلَّتِهِ او د اشی د مال په کموالي او زیاتوالي سره متفاوت کیږي فَكَذَا مَا هُوَ بَدَلُهُ لهذا د هغه بدل اعوض ا به هم متفاوت کیږي وَمَا رَوَاهُ مَحْمُولٌ عَلَى أَنَّهُ كَانَ ذَلِكَ صُلْحًا او کوم حدیث چي امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ روایت کړی دی هغه پر صلح محمول دی وَلِهَذَا أَمَرَهُ بِالْأَخْذِ مِنَ الْحَالِيَةِ همدا وجه ده چي ا په هغه کي انبي کریم ﷺ حضرت معاذ ته له بالغی بشعې څخه د جزیې اخیستلو حکم کړی دی وَإِنْ كَانَتْ لَا يُؤْخَذُ مِنْهَا الْجَزِيَّةُ حال دا چي له بشعې څخه جزیه نه اخیستل کیږي.

اللغات: ﴿تَوْضَع﴾ د فتح مضارع مجهوله ده: ایښوول، مقرر کول (ټاکل)، ﴿تَرْضَى﴾ د تفاعل مصدر دی: خپل مینځوي رضامندي، یو د بل رضا کېدل، یو تر بله رضا کېدل (په خپل مینځ کي د خلکو پر یو شي رضا کېدل)، ﴿حُلَّة﴾ جوړه، نوې جامه (کپړه)، ﴿التَّعَدَّى﴾ د تفعل مصدر دی: تجاوز کول، تر حد تېرېدل، ﴿حَالِمٌ﴾ بالغ، ﴿مَعَاْفَرٌ﴾ یمني جامه (کپړه، ټوکر)، د یمن جامه، ﴿ذَرَارَى﴾ کوچني بچیان، ﴿نَصْرَةٌ﴾ مدد، مرسته، امداد، ﴿وَفْرٌ﴾ پوره کېدل، ډیرېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي جزیه پر دوه قسمه ده: ① اول قسم هغه جزیه ده کوم چي په صلح او مصالحت سره پر مسلمانانو او کافرانو وټاکل سي، ددې حکم دا دی چي پر څومره مقدار صلح سوې وي هغومره مقدار به واجب وي او تر هغه زیات مقدار به اخیستل جائز نه وي، لکه څرنګه چي نبي کریم ﷺ د نجران د خلکو سره د جامو په (۱۲۰۰) جوړو صلح کړې وه، ② دویم قسم هغه جزیه ده کوم چي امام المسلمین قهراً او غلبه یو ځمکه فتح کړي او د هغه ځای پر خلکو جزیه لازم کړي، زموږ په نېز ددې تفصیل دا دی چي امام به له مالدار کس څخه په هره میاشت کي څلور (۴) درهمه اخلي کوم چي د کاله (۴۸) درهم کیږي او له متوسط کس څخه به هره میاشت دوه (۲) درهمه اخلي او له کزاره کېدونکي غریب څخه به هره میاشت یو (۱) درهم اخلي.

ددې په خلاف د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نېز به امام په دغه دویم قسم کي پر هر بالغ سړي او بشعې باندي یو دینار مقرر کوي هغه که مالدار یا غریب وي یا دیو دینار په اندازه جامې یا بل سامان به پر مقرر کوي.

د امام شافعي دلیل: دا حدیث دی چي نبي کریم ﷺ حضرت معاذ بن جبل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته وفرمایل: "خُذْ مِنْ حَالِمٍ أَوْ حَالِمَةٍ دِينَارًا أَوْ عَدْلَهُ مَعَاْفَرٌ" (ای معاذ! له هري بالغ سړي او بالغی بشعې څخه یو دینار اخله!، یا دیو دینار سره برابر یمني جامه ا کپړه اخله!، په دې حدیث کي په ښکاره توګه پر

بالغ سړي او بالغې ښځې یو دینار واجب سوی دی او دغني او فقیر هیڅ تفصیل پکښې ذکر سوی نه دی، نو ځکه به له تفصیل او فرق څخه بغیر به پر ټولو یو دینار لازم وي.

د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ عَلَيهِ دليل دادی چي جزیه د قتل عوض ده یعنی د جزیه په وجه کفار او ذمیان له قتل څخه ساتل کیږي او په دغه سبب او بدل کي غني او فقیر دواړه برابر دي. نو ځکه به پر دواړو په مساوي توګه یو دینار لازم وي.

زموږ دليل: وَمَذْهَبُنَا اَلْخ: زموږ دليل دادی چي حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په همدغه تفصیل سره پر غني متوسط الحال او فقیر باندې جزیه مقرر کړې وه، او تر هغه وروسته حضرت عثمان او حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا په همدغه طریقه عمل کړی وو. او یوه صحابي به هم پر دې نکیر نه وو کړی چي دهغه په وجه دا عمل د اجماع شکل اختیار کړی، او اجماع له شرعي حجتونو څخه یو قوي حجت دی.

زموږ عقلي دليل دادی چي جزیه د مجاهدينو د نصرت او امداد لپاره ټاکل کیږي. لهندا څرنگه چي خراج د مجاهدينو د نصرت لپاره ټاکل کیږي او هغه په متفرقه توګه مقررول کیږي همداسي به جزیه هم په متفرقه توګه مقررول کیږي. په متفرقه توګه د جزیه د مقرر کولو یو دليل دادی چي کوم کفار د مسلمانانو تر حکم او قبضه لاندې وي پر هغو د مسلمانانو نصرت کول واجب دي. لېکن کله چي کافر په ذهني توګه د دار الحرب و طرف ته میلان کوي او په خپل ځان او مال سره د مسلمانانو مدد نه کوي، نو له هغه څخه اخیستل سوې جزیه دهغه د ځان او مال بدل ده. او په ځان سره او مال سره د مدد کولو صورتونه مختلف او بدل دي نو ځکه به د جزیه وجوب هم د حالاتو مطابق بدلول کیږي او غریب او مالدار ټولو ته به په یوه نظر سره نه کتل کیږي بلکي پر هریوه به د خپل حال مطابق جزیه ټاکل کیږي.

پاته سو هغه حدیث کوم چي امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ عَلَيهِ په خپل دليل کي پېش کړی دی. نو هغه د جزیه د اول قسم یعنی د صلح د صورت سره متعلق دی. ځکه چي په هغه حدیث کي له ښځې څخه هم د جزیه اخیستلو حکم ذکر سوی دی حالانکي له ښځې څخه جزیه نه اخیستل کیږي. او زموږ بحث او کلام د جزیه د دویم قسم په هکله دی، لهندا په دې دویم قسم کي په هغه حدیث سره دليل نیول صحیح نه دي.

له اهل کتاب او مجوسيانو خخه جزیه اخيستل

قَالَ: وَوَضَعَ الْجَزِيَّةَ عَلَى أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمَجُوسِ: فرمايي: چي پر اهل کتابو او مجوسو به هم جزیه مقررول کيږي لِقَوْلِهِ تَعَالَى: مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجَزِيَّةَ [التوبة: ٢٩] حُكْمه چي الله تعالى فرمايلي دي: چي د اهل کتابو سره او جنگيږي! اتر دی چي هغوی جزیه درکړي وَوَضَعَ^١ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْجَزِيَّةَ عَلَى الْمَجُوسِ اهدارنگه انبي کریم ﷺ پر مجوسو جزیه مقرره کړې ده قَالَ: وَعَهْدَ الْأَوْثَانِ مِنَ الْعَهْمِ فرمايي: چي د عجمو پر بُت پرستوبه هم جزیه مقررول کيږي وَفِيهِ خِلَافُ الشَّافِعِيِّ او په دې کي دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ اختلاف دی هُوَ يَقُولُ: إِنَّ الْقِتَالَ وَاجِبٌ لِقَوْلِهِ تَعَالَى: وَقَاتِلُوهُمْ [البقرة: ١٩٣] هغه فرمايي: چي اد کفارو سره ا جنگ کول واجب دي. حُكْمه چي الله تعالى فرمايلي دي: او تاسي دهغوی سره و جنگيږي! إِلَّا أَنَا عَرَفْنَا جَوَازَ تَرْكِهِ فِي حَقِّ أَهْلِ الْكِتَابِ بِالْكِتَابِ وَفِي حَقِّ الْمَجُوسِ بِالْخَبَرِ لېکن موږ د اهل کتابو په حق کي د قتال پرېښوولو جواز ارواښت! په کتاب الله سره او د مجوسو په حق کي د هغه جواز په حدیث سره معلوم کړی دی فَبَقِيَ مَنْ رَأَاهُمْ عَلَى الْأَصْلِ نَحْنُ حُكْمُهُ لِه دوی خخه بغیر دنورو په حق کي حکم پر خپل اصل ا قتال کولو! پاته سو وَلَنَّا: أَنَّهُ يَجُوزُ اسْتِرْقَاقُهُمْ زموږ دليل دا دی: چي دوی ا بُت پرسته ا غلامان جوړول جائز دي فَيَجُوزُ ضَرْبُ الْجَزِيَّةِ عَلَيْهِمْ لهندا پر دوی به جزیه ټاکل اهم! اصحيح وي اِذْ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا يَشْتَبِلُ عَلَى سَلْبِ النَّفْسِ مِنْهُمْ حُكْمه چي په دې دواړو استرقاق او ضرب الجزیه ا کي هر کار د دوی د ذات پر سلبولو مشتمل دی فَإِنَّهُ يَكْتَسِبُ وَيُؤَدَّى إِلَى الْمُسْلِمِينَ حُكْمه چي کافر مال گټي او مسلمانانو ته يې ورکوي وَنَفَقَتُهُ فِي كَسْبِهِ او دهغه نفقه اهم! په گټل سوي مال کي وي.

اللغات: ﴿عبدَة﴾ جمع د عابد ده: عبادت کونکي، اوثان جمع د وثن ده: بت، عبدة الاثان: د بتانو عبادت کونکي، بت پرستان، آتش پرسته، ﴿استرقاق﴾ د استعمال مصدر دی: غلام جوړول، غلام گرځول، ﴿ضرب﴾ د ضرب مصدر دی، د دې باب ډيري معناوي دي، دلته يې معنی ده: "مقرر کول" او "ټاکل"، ﴿سلب﴾ د نصر مصدر دی: سلبول، په زوره اخيستل، بې برخي کول، ﴿کسب﴾ گټه، گټل سوی مال.

^١ تخریج: آخر حه البخاری فی کتاب الجزية، باب الجزية، رقم الحديث: ٣١٥٧.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي د کفارو په څیر له مجوسو او اهل کتابو څخه هم جزیه اخیستل صحیح او جائز دي؛ له اهل کتاب څخه د جزیې اخیستلو دلیل د قرآن کریم د آیت دی: "حَتَّىٰ يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ"، او له مجوسو څخه د جزیې اخیستلو دلیل د عبد الرحمن بن عوف رضی الله عنه د روایت دی: "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَخَذَهَا (أَيَّ الْجِزْيَةَ) مِنْ مَجُوسِ هَجَرَ" یعني نبی کریم ﷺ د "هجر" له مجوسو څخه جزیه واخیستل.

همدارنگه له د عمجو له بټ پرستو څخه جزیه اخیستل هم زموږ په نېز جائز دي. لېکن دامام شافعي رحمه الله په نېز له هغو څخه جزیه اخیستل جائز نه دي؛ دامام شافعي دلیل د قرآن کریم د آیت دی: "وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ... إلخ". څرنگه چي د آیت کریمه عام دی او په دې کي د هر، هر کافر سره د قتال کولو حکم ثابت دی لېکن کوم کفار چي په بل نص سره مستثنی گرځول سي دي هغوی به مستثنی وي او مجوس او اهل کتاب په قرآن او حدیث سره مستثنی سوي دي (ځکه په قرآن کي ذکر سوه چي "حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ" یعني له اهل کتابو څخه جزیه اخیستل کېدای سي، او په حدیث کي ذکر سوه چي نبی کریم ﷺ د "هجر" له مجوسو څخه جزیه واخیستل). نو ځکه دا دواړه جماعتونه له قتال څخه مستثنی سوي او وتلي دي. نو اوس فقط بټ پرستان پاته سول او هغوی له قتال څخه مستثنی سوي نه دي (ځکه چي د هغو د جزیې په باره کي هیڅ آیت او حدیث ذکر سوي نه دی) لهندا دوی په حق کي به اصل حکم یعني قتال کول باقي پاته وي. نو ځکه به دوی سره فقط جنګ او قتال کیږي او جزیه به نه ځني اخیستل کیږي.

زموږ دلیل دا دی چي بټ پرسته خلګ غلامان گرځول صحیح دي لهندا پر دوی به جزیه مقرر کول هم صحیح وي. ځکه څرنگه چي په غلام گرځولو سره د دوی ذات او منفعت سلبيږي همداسي په جزیه مقرر کولو سره هم د دوی ذات او منفعت سلبيږي ځکه کافر چي څه گټي هغه مسلمانانو ته ورکوي او څرنگه چي په هغه کي دده خرچه او نفقه هم شامله وي نو په دې حواله سره د هغه ټوله څه سلبيږي او څرنگه چي یو غلام خپل مال مالک ته سپاري دي بالکل همداسي د بټ پرستو معامله هم وي. نو ځکه به پر دوی جزیه لازمول هم جائز وي.

د عربو پر مشرکینو او پر مرتدینو د جزیې حکم

وَأِنْ ظَهَرَ عَلَيْهِمْ قَبْلَ ذَلِكَ أَوْ كَهِيرِي تَهْجُزِي لَازِمُولُو مَخْكِ د عَجْمُو پَرِبْتُ پَرستو ادمسلمانانو ا غلبه راسي قَهْمٌ وَنِسَاؤُهُمْ وَصِبْيَانُهُمْ نِيءٌ نو دوی او د دوی بنحی او بچیان به ټوله فی وی لِبَجَائِ اسْتَرْقَاتِهِمْ ځکه چي دوی غلامان جوړول جائز دي وَلَا تُؤْضَعُ عَلَى عَهْدِ الْأَوْثَانِ مِنَ الْعَرَبِ وَلَا الْمُرْتَدِّينَ او د عربو پر بټ پرستو او مرتدینو به جزیه نه مقررول کیږي لِأَنَّ كُفْرَهُمَا قَدْ تَغَلَّظَ ځکه

چي دهغو کفر سخت او سنگين اسو أَمَّا مُشْرِكُو الْعَرَبِ فَلَأَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَشَأَ فِيهِمْ أَظْهَرَهُمْ كُوم
چي د عربو مشرکين اُبت پرستان ادي نو حکه چي نبي ﷺ د دوی په مينځ کي راپورته سوی دی
وَالْقُرْآنُ نَزَلَ بِلُغَتِهِمْ او قران د دوی په ژبه نازل سوی دی فَالْمُعْجِزَةُ فِي حَقِّهِمْ أَظْهَرُ لهندا د دوی په حق
کي معجزه ډېره ښکاره ده وَأَمَّا الْبُرْتَدُ فَلِأَنَّهُ كَفَرَ بِرَبِّهِ بَعْدَ مَا هُدِيَ لِلْإِسْلَامِ وَوَقَفَ عَلَى مَخَاسِنِهِ او
کوم چي مرتد دی نو حکه چي هغه د خپل رب انکار وکړی وروسته تر دې چي هغه ته د اسلام
هدايت وسو او د اسلام په ښېکڼو خبر سو فَلَا يُقْبَلُ مِنَ الْفَرِيقَيْنِ إِلَّا الْإِسْلَامُ أَوِ السَّيْفُ نو حکه به له
دواړو ډلو څخه فقط اسلام يا توره قبول کيږي زِيَادَةُ فِي الْعُقُوبَةِ د دې لپاره چي ا د دوی اسرا هم
سخته سي وَعِنْدَ الشَّافِعِيِّ يُسْتَرْقُ مُشْرِكُو الْعَرَبِ او د امام شافعي رَجَه الله په نېز د عربو مشرکين
غلامان جوړېدلای سي وَجَوَائِزُهُ مَا قُلْنَا الْبُكْنَ د امام شافعي جواب هغه دی کوم چي موږ ذکر کړی
وَإِذَا أَظْهَرَ عَلَيْهِمْ او کله چي پر دوی ايښي د عربو پر مشرکينو او مرتدينو. د مسلمانانو ا غلبه راسي
فَنَسَاؤُهُمْ وَصَبْيَانُهُمْ نو د دوی ښځي او پچيان به فی اغنيمت اوي لَأَنَّ أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ ﷺ
إِسْتَرْقَى نِسْوَانَ بَنَى حَنِيفَةً وَصَبِيَّانَهُمْ لَنَا اَزْتَدُوا وَقَسَمَهُمْ بَيْنَ الْغَنَائِينَ حکه کله چي بنو حنيفه مرتد
سول نو ابو بکر صديق ﷺ د هغو ښځي او پچيان غلامان جوړ کړل او هغوی يې په مجاهدينو کي
تقسيم کړل وَمَنْ لَمْ يُسْلَمْ مِنْ رَجَالِهِمْ او د دوی امشرکينو او مرتدينو له خلکو څه چي شوک
اسلام نه راوړي قُتِلَ نو هغه به قتلول کيږي لَنَا ذَكَرْنَا د هغه دليل په وجه کوم چي موږ ذکر کړی
وَلَا حِرَّةَ عَلَى امْرَأَةٍ وَلَا صَبِيٍّ او پر ښځي او پچي جزیه نسته لَأَنَّهَا وَجَبَتْ بَدَلًا عَنِ الْقَتْلِ أَوْ عَنِ الْقِتَالِ حکه
چي جزیه د قتل يا جنگ کولو په عوض کي واجب سوې ده وَهُنَا لَا يَقْتُلَانِ وَلَا يَقَاتِلَانِ او ښځه او پچی خو
نه قتلول کېدای سي او نه دوی جنگ کولای سي لِعَدَمِ الْأَهْلِيَّةِ حکه چي ا په دوی کي اهليت نسته.

اللغات: ﴿ظَهَرَ﴾ دفتح ماضي مجهوله ده: ددې باب په صله کي چي "علی" ذکر سي نو د "غالبدلو"
او "قبضه کولو" په معنی سره راځي. **﴿فِي﴾** غنيمت. **﴿تَغْلُظُ﴾** د تفعل ماضي ده: سختېدل.
﴿هُدِيَ﴾ د ضرب ماضي ده: هدايت کېدل، هدايت کول، لارښوونه کول. **﴿وَقَفَ﴾** د ضرب ماضي ده.
ددې باب په صله کي چي "علی" راسي نو د "واقف کېدلو" او "خبرېدلو" په معنی سره راځي.

تشریح: صورت دمسئلي: دادی که چيري د عجمو پر بُت پرستو باندي له جزېې ټاکلو څخه مخکي مسلمانان پر دوی غالب سي نو د دوی ښځي او بچيان به ټوله غنيمت وي: ځکه کله چي دوی غلامان گرځول (يعني له دوی څخه غلامان جوړول) جائز دي نو دوی فئ او غنيمت گرځول هم جائز دي.

او د عربو پر بُت پرستو او مرتدينو جزیه مقررول صحيح نه دي، برابره ده مرتدين که عرب وي او که عجم وي، ځکه چي د عربو د مشرکينو او مرتدينو دواړو کفر سخت او ډېر بد دی. د عربو د مشرکينو کفر خو په دې وجه ډېر بد او ناوړه دی چي نبي کریم ﷺ په دوی کي رااستول سوی او را پورته سوی دی، او قرآن کي د دوی په ژبه نازل سوی دی. نو د دوی په حق کي د نورو په نسبت نبوي او قرآني معجزه ډېره ښکاره او شرگنده ده. لهدا د دې باوجود اسلام نه راوړل او شرک کول ډېر غټ جرم دی، همدارنگه مرتد چي کله يو ځل اسلام راوړي. هدايت او لارښوونه حاصله کړي او د اسلام په ښېگڼو خبر سي. لېکن د دې باوجود له اسلام څخه منکر سي او مرتد وگرځي، نو دا هم يو غټ جرم دی، نو ځکه به د دې خلکو سزا هم سخته وي او له دوی څخه به يا اسلام قبول کيږي يا به قتلول کيږي.

وعند الشافعي **الخ**: فرمايي: چي دامام شافعي رَحْمَةُ الله په نېز د عربو مشرکين هم غلامان جوړېدلای سي، لېکن دامام شافعي رَحْمَةُ الله په خلاف زموږ دليل حجت دی چي د دوی کفر سخت او زيات بد دی.

وإذا ظهر الخ: پاته عبارت واضح دی.

پر معذوره کسانو او بوداگانو د جزېې حکم

قَالَ: وَلَا زِمِينَ وَلَا أَغْنَى فرمايي: چي پر شل او ناييښا به اهم اجزیه نه مقررول کيږي **وَكَذَٰلِكَ الْفُلُوبُ** **وَالسَّيِّئُ الْكَبِيرُ** او همدارنگه پر فلج اگوزڼ وهلي او ډېر بودا به هم جزیه نه مقررول کيږي **إِلَّا بَيِّنًا** دهغه دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړی **وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ**: **أَنَّهُ تَجِبُ إِذَا كَانَ لَهُ مَالٌ** او له امام ابو يوسف رَحْمَةُ الله څه روايت سوی دی: چي که دهغه سره مال وي نو جزیه به پر واجبيږي **لَأَنَّهُ يُقْتَلُ فِي الْجُنْدِ إِذَا كَانَ لَهُ رَأْيٌ** ځکه که چيري هغه لره او په جنگ کي رايه وي ايعني په جنگ کي مشوره ورکولای سي نو هغه به قتلول کيږي **أَوْ ځکه به جزیه هم ځني اخيستل کيږي** **وَلَا عَلَى قَدِيرٍ غَيْرِ مُقْتَبِلٍ** او پر هغه فقير به اهم اجزیه نه مقررول کيږي کوم چي کار نه کوي او گزاره يې نه کيږي **إِلَّا خَلَفًا لِلشَّافِعِيِّ** په خلاف دامام شافعي رَحْمَةُ الله **لَهُ إِطْلَاقُ حَدِيثٍ مُعَاذٍ** دهغه دليل د حضرت معاذ

• القول الرابع: قول أبي يوسف رَحْمَةُ الله، كما ذكر في رد المحتار (ج: ٣، ص: ٢٩٤). [القول الرابع: ج: ١، ص: ٢٩٣]

ﷺ د حديث إطلاق دی ایمني هغه فرمایي چي د حضرت معاذ حديث مطلق دی ا وَكُنَّا: اَنْ عُثْمَانَ
 ﷺ لَمْ يُؤْطَفْهَا عَلَى فَقِيرٍ غَيْرِ مُعْتَبِلٍ او زموږ دليل دا دی: چي حضرت عثمان پر غیر معتمل فقیر
 جزیه مقرر نه کړه وَكَانَ ذَلِكَ بِمُخَضَّرٍ مِنَ الصَّخَابَةِ او دا کار د صحابه وو په حضور اموجودغي ا کي
 وسو وَلَا اَنْ خَرَّاهِ الْأَرْضَ لَا يُؤْطَفُ عَلَى أَرْضٍ لَا طَاقَةَ لَهَا او ځکه چي د ځمکي خراج پر هغه ځمکي نه
 مقررول کيږي کوم چي اد کنت او کرنی ا طاقته نه لري فَكَذًا هَذَا الْخَرَّاجُ نو همداسي به دا خراج
 هم وي ایمني دا به هم پر قدرت نه لرونکي سړي نه واجبيږي ا وَالحديثُ مَحْمُولٌ عَلَى الْمُعْتَبِلِ او د
 حضرت معاذ ﷺ حديث پر کار کونکي اجزاره کېدونکي ا فقیر محمول دی وَلَا تُؤْضَعُ عَلَى الْمَمْلُوكِ
 وَالْمُكَاثِبِ وَالْمُدَّيِرِ وَأَمِ الْوَلَدِ او پر مملوک، مکاتب، مدبر او ام ولد به جزیه نه مقررول کيږي لِأَنَّهُ
 بَدَلٌ عَنِ الْقَتْلِ فِي حَقِّهِمْ ځکه چي جزیه د دوی په حق کي د قتل عوض ده وَعَنِ الثُّمْرِ فِي حَقِّهَا او
 زموږ په حق کي د نصرت عوض ده وَعَلَى اعْتِبَارِ الثَّانِي لَا تَجِبُ او پر دویم اعتبار ا پر دوی ا جزیه
 واجبهدلای نه سي فَلَا تَجِبُ بِالشَّكِّ لِهَذَا د شک په وجه سره به جزیه نه واجبيږي وَلَا يُؤْذَى عَنْهُمْ
 مَوَالِيَهُمْ او د دوی له طرفه به خپل مالکان اهم ا جزیه نه اداء کوي لِأَنَّهُمْ تَحْتَلُّوا الزِّيَادَةَ بِسَبَبِهِمْ ځکه
 چي د دې غلامانو په وجه به دوی د زیات بوج اخیستونکي سي ایمني د غلامانو په وجه به پر مالکانو
 زیات بوج لازم سي ا وَلَا تُؤْضَعُ عَلَى الرُّهْمَانِ الَّذِينَ لَا يُخَالِطُونَ النَّاسَ او پر هغه راهبانو به هم جزیه نه
 مقررول کيږي کوم چي د خلکو سره گډون نه کوي ایمني د خلکو سره هېڅ تعلق او اړیکي نه ساتي ا كَذَا
 ذَكَرَ هُنَا دِلْتَه امام قلدوري رَحِمَهُ اللهُ داسي ذکر کړي دي وَذَكَرَ مُحَمَّدٌ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ أَنَّهُ تَوَضَّعَ عَلَيْهِمْ اِنْ
 كَانُوا يَقْدِرُونَ عَلَى الْعَمَلِ او امام محمد رَحِمَهُ اللهُ له امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ نقل کړي دي چي که دوی
 اراهان ا پر کار کولو قادر وي نو جزیه به پر مقررول کيږي وَهُوَ قَوْلُ أَبِي يُوسُفَ او همدا د امام ابو
 يوسف رَحِمَهُ اللهُ قول دی وَجْهُ التَّوَضُّعِ عَلَيْهِمْ: اَنَّ الْقُدْرَةَ عَلَى الْعَمَلِ هُوَ الَّذِي ضَيَّعَهَا پر دوی اراهانو ا د
 جزیی مقررولو وجه دا ده: چي هغه په خپله د کار کولو قدرت او صلاحیت ا ضایع کړی دی
 فَضَاءٌ كَتَعْطِيلِ الْأَرْضِ الْخَرَجِيَّةَ نو دا داسي سولکه خراجي ځمکه به کاره پرېښوول وَوَجْهُ التَّوَضُّعِ

عَنْهُمْ: أَنَّهُ لَا قَتْلَ عَلَيْهِمْ إِذَا كَانُوا الْإِيخَالُطُونَ النَّاسَ أَوْ لَهُ دَوَىٰ شَخْخَه د جزيې ساقطېدلو وجه داده: چي كه هغوی د خلكو سره گډون نه كوي نو پر هغوی قتل نسته ايمني كه چيري هغوی د خپلو كفارو سره تعلق نه ساتي، نو نه به قتلول كيږي! وَالْجَزِيَّةُ فِي حَقِّهِمْ إِسْقَاطُ الْقَتْلِ او جزیه د دوی په حق كي د قتل ساقطولو په وجه واجبيږي مطلب دا چي موږ ځكه له كفارو شخه جزیه اخلو چي هغوی د قتل مستحقين دي. لېكن موږ له هغو شخه د دې جزيې په عوض كي قتل ساقط كړی دی او هغه مو معاف كړي دي. لهذا كوم كفار چي د قتل مستحق نه وي يعني مخالطت نه كونكي راهبان، نو پر هغوی به څرنگه جزیه واجب كړی سي! وَلَا يُدْرَأُ أَنْ يَكُونَ الْمُغْتَبِلُ صَحِيحًا أَوْ دَعْمَتَمَلْ فَقِيرٌ صَحِيحٌ كَبْدَلْ أَوْ غَوَالِيْ أَوْ ضَرُورِي دى وَيَكْتَفِي بِصَحَّتِهِ فِي أَكْثَرِ السَّنَةِ او د كال په زياتره په حصه كي به دهغه پر صحيت اړوغتيا ا اكتفاء كيږي.

اللغات: ﴿زَمَن﴾ شل. هغه كس چي پښې يا لاسونه يې كار نه كوي، معذور، ﴿مفلوج﴾ هغه كس چي د فالج (گوزن) په ناروغۍ مبتلا وي، گوزن وهلې، ﴿رَأَى﴾ د مشورې وركولو صلاحيت (ورپتيا)، ﴿غَيْرَ مَعْتَمَل﴾ ناكارنده، نه كار كونكى، مراد ځني هغه غريب دى چي گزاره يې نه كيږي (أحسن الهداية)، ﴿رَهْبَان﴾ جمع د رَاهِب ده: د اهل كتابو عابد، زاهد، دنيا پرېښوونكى، له خلكو شخه گوښه كېدونكى، كوښه ناست، ﴿لَا يَخَالُطُونَ﴾ د مفاعله له باب شخه د نفې صيغه ده: گډون كول، گډ ژوند كول، مراد ځني تعلق او اړيكي ختمول دي.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دى چي پر شل او شونې، فلج، نابينا او ډېر بودا باندي جزیه نسته: ځكه چي دغه كسان له قتل او قتال شخه عاجز دي، امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللَّهِ فرمايي چي كه په دې كسانو كي د يوه سره مال وي نو پر هغه به جزیه لازم وي، ځكه چي هغه كه څه هم قتال نه سي كولای لېكن د قتال په حواله سره مشوره وركولای سي او دهغه مال هم په كار راتلای سي، نو ځكه به پر هغه جزیه واجب وي، زموږ په نېز پر غير معتمل فقير (يعني پر هغه فقير چي كار نه كوي او هيڅ گزاره يې نه كيږي) هم جزیه نسته، لېكن دامام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز پر هغه جزیه سته: دهغه دليل د حضرت مغاذ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د حديث اطلاق دى چي په هغه كه له څه تخصيص او تفصيل شخه بغير د "خذ من كل حالمة دينارا" حكم وارد سوى دى، او غير متعمل فقير هم په "حالم" كي داخل دى، نو ځكه به پر هغه هم جزیه واجبه وي.

زمور دليل دادی چي عثمان بن حنيف رضي الله عنه د عراق پر غير متعملو فقيرانو جزیه واجب نه بڼه او دا عمل د صحابه وو او د حضرت عمر رضي الله عنه د خلافت په زمانه کي وسو او هياچا هم پر غير معتمل فقير د جزبي مقررولو خبره نه وکړه. اوبل دا چي جزیه او خراج دواړه قريب المعنی دي او کومه ځمکه چي د کښت او کرنې طاقت نه لري او شيان پکښي راشنه کېدلای نه سي نو په هغه ځمکه کي خراج نه واجبيږي نو همداسي په جزیه هم پر هغه کس نه واجبيږي کوم چي د جزبې اداء کولو طاقت نه لري. او د حضرت معاذ رضي الله عنه په حديث سره د امام شافعي رحمه الله دليل نيول صحيح نه دي. ځکه چي په هغه کي له فقير څخه معتمل فقير مراد دی.

ولايوچم (الم): پر مملوک، مکاتب او داسي نورو باندې هم جزیه نسته؛ ځکه چي پر ذميانو د جزبې وجوب د هغوی د نه قتلولو او زمور د مدد نه کولو په عوض اوبدله کي دی. يعني پر ذميانو د جزبې د وجوب دوي وجهي او دوه طرفونه دي: ① يو دا چي موب هغوی پر خپل کفر پرېږدو او نه يې قتل کوو. نو دغه نه قتلولو په عوض کي به هغوی موب ته جزیه راکوي. ② اوبل دا چي هغوی زمور نصرت او مدد نه کوي، نو ددې په بدل کي به موب ته جزیه راکوي، او څرنگه چي مملوک او مدبر زمور مدد نه سي کولای (ځکه چي هغوی د خپل مالک تر ولکه او قبضه لاندې وي)، نو د مدد نه کولو وجه او طرفه په هغو کي ثابتېدلای نه سي لهدا د مدد نه کولو په حواله سره خو پر هغو جزیه نه سي واجب کېدلای، پاته سو د قتل د عوض طرف، نو فقط ددې يوه طرف په وجه هم موب پر هغو جزیه نه سو واجبولای. او د مملوک، مکاتب او داسي نورو له طرفه خپل مالک (مولی) هم جزیه نه سي ورکولای. ځکه چي دا داسي دي لکه پر مالک دوه واره جزیه واجبول، اوله يوه صنف څخه دوه واره جزیه اخيستل صحيح نه دي. ځکه چي دا سخت بوج او تکليف دی.

او پر هغو راهبانو کوم چي د خلکو سره هيڅ تعلق او اړيکي نه ساتي، پر هغو جزیه نسته. داد قنلوري حکم دی، لېکن له امام صاحب رحمه الله څخه د امام محمد رحمه الله روايت دادی چي که راهبان پر کار کولو قادر وي نو پر هغو به هم جزیه لازم وي، ځکه چي د قلرة علی العمل باوجود کار نه کول د هغو لوچکي او نامردي ده او د هغو له طرفه تعدی ده. لهدا څرنگه چي په خراجي ځمکه کي د کښت او زراعت د طاقت باوجود يو څوک پر هغې کښت او کرنه نه وکړي نو پر هغه ځمکي خراج واجبيږي همداسي به د قلرة علی العمل باوجود که څوک کار نه کوي نو پر هغه به هم جزیه لازم وي. او امام قلري رحمه الله چي پر راهبانو جزیه نه ده مقرر کړي، د هغه دليل دادی چي جزیه د نه قتلولو

عوض ده، لېكن څرنگه چي داريكو او تعلق نه ساتلو په وجه پر راهبانو قتل نسته نو ښكاره خبره ده چي پر هغوبه جزیه هم نه وي.

او پر معتمل فقير به جزیه هغه وخت واجبيږي كله چي هغه روغ رست او صحيح سالم وي همدارنگه كه هغه د كال په زياتره حصه كي صحيح سالم وي نو داهم پر هغه باندي د جزیې د وجوب لپاره كافي دي، يعني په دې صورت كي به هم پر هغه جزیه واجبيږي.

د جزیه وركونكي كس مړ كېدل يا اسلام راوړل

وَمَنْ أَسْلَمَ وَعَلَيْهِ جَزِيَّةٌ أَوْ كُومَ كَسَ چي اسلام راوړي په داسي حال كي چي پر هغه جزیه واجب وي سَقَطَتْ عَنْهُ نو له هغه څخه جزیه ساقطیږي وَكَذَلِكَ إِذَا مَاكَ كَافِرًا او همدارنگه كه هغه د كفر په حالت كي مړ سي انو هم جزیه ځني ساقطیږي اَخْلَاقًا لِلشَّافِعِيِّ فِيهِمَا د امام شافعي رَحِمَهُ الله په دواړو صورتونو كي اختلاف دی لَهُ: أَنَّهَا وَجِبَتْ بَدَلًا عَنِ الْعُقُوبَةِ أَوْ عَنِ الشُّكْنِ دامام شافعي دليل دا دی: چي جزیه خو د نفس د حفاظت يا د سكونت استوگي ا په عوض كي واجب سوې ده وَقَدْ وَصَلَ إِلَيْهِ الْمُعْوَضُ او هغه ته معوض رسېدلی دی فَلَا يَسْقُطُ عَنْهُ الْعِوَضُ بِهَذَا الْعَارِضِ لِهَذَا ددې عارض په وجه به له هغه څخه عوض نه ساقطیږي كِنَانِي الْأَجْرَةِ وَالضُّلُوحِ عَنِ دَمِ الْعُنْدِ لكه په اجرت او صلح عن دم العمد كي چي ا تاكل سوی مال له هغه څخه نه ساقطیږي ا وَلَنَا: قَوْلُهُ الْعُقُوبَةُ عَلَى مُسْلِمٍ جَزِيَّةٌ زموږ دليل د نبي ﷺ دا یرشا دی چي: پر مسلمان جزیه نسته وَلَا تَكُنَّهَا وَجِبَتْ عُقُوبَةٌ عَلَى الْكُفْرِ او ځكه چي جزیه پر كفر د سزا په توگه واجب سوې ده وَلِهَذَا تُسَنَّى جَزِيَّةٌ لَهْمَدِي كبله جزیه ورته وايي وَهِيَ وَالْجَزَاءُ وَاحِدٌ او جزاء او جزاء اسرا دواړه يوشی دی وَعُقُوبَةُ الْكُفْرِ تَسْقُطُ بِالْإِسْلَامِ او د كفر سزا د اسلام په وجه سره ساقطیږي وَلَا تُقَامُ بَعْدَ التَّوْبَةِ او تر مړگ وروسته سزا جاري كېدای نه سي وَلَا تُرَى شَرَاءَ الْعُقُوبَةِ فِي الدُّنْيَا لَا يَكُونُ إِلَّا لِدَفْعِ الشَّرِّ او ځكه چي په دنيا كي سزا فقط اد كافر ا دشر ختمولو لپاره مشروع سوې ده وَقَدْ اِنْدَقَمَ بِالتَّوْبَةِ وَالْإِسْلَامِ حال دا چي په مړگ او اسلام سره اد هغه ا شرط ختم سوو وَلَا تَكُنَّهَا وَجِبَتْ بَدَلًا عَنِ الْعُقُوبَةِ فِي حَقِّهَا او ځكه چي جزیه زموږ په

حق کي د نصرت د عوض په توگه واجب سوې ده ايمني څرنگه چي دميان زموږ (د مسلمانانو) امداد نه کوي، نو په دې وجه هم پر هغو جزیه واجب سوې ده. لکه مخکي چي په دې هکله بحث وسوا وَقَدْ قَدَّرَ عَلَيْهَا بِنَفْسِهِ بَعْدَ الْإِسْلَامِ او تر اسلام راوړلو وروسته هغه په خپله پر نصرت قادر سو وَالْعَصْمَةُ تَثْبُتُ بِكَوْنِهِ آدَمِيًّا او عصمت [حفاظت] خو د هغه دانسان کېدلو په وجه ثابت دی وَالذَّمُّ يَسْكُنُ مِلْكَ نَفْسِهِ او ذمي د خپل ځان په ملکيت کي اوسېږي فَلَا مَعْنَى لِإِيجَابِ بَدَلِ الْعَصْمَةِ وَالسُّكْنَى لهذا د عصمت او سکونت په عوض کي د جزېې واجبولو لره هيڅ مطلب او وجه انسته.

اللغات: ﴿عصمة﴾ حفاظت، ساتنه، ﴿سکني﴾ استوگنه، استوگه (اوسېدنه)، سکونت،

﴿معوّض﴾ د تفعیل له باب څخه د اسم مفعول صیغه ده: د کوم شي په بدله کي چي عوض ورکول سي. هغه شي ته "معوّض" وايي. ﴿اندفع﴾ د انفعال ماضي ده: ليري کېدل، ختمېدل، ﴿إيجاب﴾ د افعال مصدر دی: واجبول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړی ذمي وي او پر هغه جزیه واجب وي، بیا اسلام راوړي، یا د کفر په حالت کي مړ سي، نو زموږ په دې دواړو صورتونو کي له هغه څخه جزیه ساقطېږي. لېکن د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ په نېز نه د هغه د اسلام راوړلو په وجه جزیه ساقطېږي او نه د هغه د مړ کېدلو په وجه جزیه ساقطېږي.

د امام شافعي دلیل: دا دی چي جزیه د ذمي د نفس او ځان د حفاظت (عصمت) یا په دار الاسلام کي د هغه د سکونت (اوسېدلو) د عوض او بدل په توگه واجب ده، او کله چي ذمي دار الاسلام ته راسي نو هغه ته خپل معوّض حاصلېږي يعني د هغه ځان هم محفوظه کېږي او هغه ته سکونت او استوگه هم حاصلېږي، لهذا کله چي هغه ته د عوض په بدله کي معوّض حاصل سو نو د مرگ یا د اسلام د پېښېدلو په وجه به دا عوض نه ساقطېږي، لکه څرنگه چي ذمي په اجرت (کرایه) یوشی واخلې او له هغه څخه نفع حاصله کړي یا عمداً ناحقه قتل وکړي او د قتل په عوض کي پر مال صلح وکړي، نو د هغه په مراگ یا اسلام راوړلو سره په اجرت یا صلح کي ټاکل سوی مال نه ساقطېږي. همداسي به په دې مسئله کي هم د مرگ یا اسلام په وجه له ذمي څخه جزیه نه ساقطېږي.

زموږ دلیل: دا حدیث دی "لیس علی مسلم جزیه" يعني پر مسلمان جزیه نسته، او څرنگه چي پر مسلمان ابتداءً جزیه لازمول کېدای نه سي نو ځکه به له دې حدیث څخه خامخا دا مرادېږي چي که ذمي اسلام راوړي نو پر هغه جزیه نسته، دویم دلیل دا دی چي جزیه پر کفر باندي د باقي پاتېدلو سزا

ده حالانکې تر اسلام راوړلو وروسته د کفر سزا ختمیږي "لأن الاسلام يهدم ما كان قبله". او تر مرگ وروسته هم پر چا سزا جاري کېدای نه سي، همدارنګه په دنیا کې پر کافر ځکه سزا مقررول کیږي چې دهغه شر دفع سي، او څرنگه چې د مرگ یا اسلام وجه دا شرط ختم سو او د جزې د ايجاب مقصد حاصل سو، نو ځکه اوس دهغې د وجوب په باقی پرېښوولو کې هیڅ فایده نسته (نو ځکه به دهغې وجوب ساقطول کیږي او تر مرگ یا اسلام وروسته به جزیه نه واجبېږي).

د جزې د اسقاط بل دلیل دا دی چې پر ذمي د جزې وجوب زموږ په حق کې د مدد او نصرت بدل دی. او د اسلام راوړلو په وجه ذمي او مَنْ کانت عَلَيْهِ الْجَزِيَّةُ په خپله پر نصرت قادر سو. لهندا اوس به کار د اصل (نصرت) سره وي، نه د بدل سره: (ځکه پر اوبو چې انسان قادر سي، نو بیا د تیمم هیڅ ضرورت او روایت نسته).

والعصبة الخ: په دې سره د امام شافعي رَحْمَةُ الله د دلیل جواب ورکوي. حاصل یې دا دی چې جزې ته د عصمت (حفاظت) بدل ویل صحیح نه دي. ځکه چې عصمت او سکونت په جزیه سره نه ثابتیږي، بلکې د آدمیت او انسانیت په وجه ثابتیږي (یعني ذمي د انسان کېدلو په وجه په خپله محفوظ دی). همدارنګه ذمي په خپل ذاتي ملکیت کې استوګه او سکونت کوي (نه د بل چا په ملکیت کې). لهندا جزیه د عصمت او سکونت بدل مگر ځول صحیح نه دي.

په جزیه کې د تداخل بیان (او د علماؤ اختلاف)

وَإِنْ اجْتَمَعَتْ عَلَيْهِ الْحَوَالِ أَوْ كَهَ جِيرِي پریو ذمي د دوو کالو اجزیه اجمع سي تَدَاخَلَتْ نُو په دواړو جزو کې به تداخل کیږي وَلِي الْجَاوِمِ الصَّغِيرِ وَمَنْ لَمْ يُؤْخَذْ مِنْهُ خَرَامٌ رَأْسُهُ حَتَّى مَضَتْ السَّنَةُ وَجَاءَتْ سَنَةُ أُخْرَى أَوْ په جامع صغیر کې اذکر سوي ادي: چې له کوم ذمي څخه چې جزیه نه واخیستل سي تر دې چې کال تېر سي او بل کال راسي لَمْ يُؤْخَذْ نوله هغه څخه به اد تېر سوي کال اجزیه نه اخیستل کیږي وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ او دا د امام صاحب رَحْمَةُ الله په نېز دي وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ وَمُحَمَّدٌ ۞: يُؤْخَذُ مِنْهُ أَوْ شَيْخَيْنِ رَحِمَهُمَا اللهُ فَرْمَانِي: له چې هغه څخه به اد تېر سوي کال اجزیه اېم اخیستل کیږي وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ أَوْ هَمْدًا د امام شافعي رَحْمَةُ الله قول دی وَإِنْ مَاتَ عِنْدَ تَمَامِ

• القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحْمَةُ الله، كما قال العلامة ابن نجيم المصري رَحْمَةُ الله: والأصح أنه إذا دخلت السنة الثانية سقطت جزية السنة الأولى، لأن الرجوع بانتهاء الحول... إلخ (البحر الرائق ج: ٢، ص: ٥٩٦)، وكذا في الدر المنثور (ج: ٣، ص: ٢٩٥). القول الرابع ج: ١، ص: ٢٩٤.

السَّنَةِ او كه د كال پوره كېدلو سره هغه مړ سي ايغني كه تر كال پوره كېدلو وروسته هغه ذمي مړ سي | لَمْ يَزِدْ عَنْهُ فِي قَوْلِهِمْ حَيْثُ نُوْلُهُ هُفْهُ شَخْخْهُ به د دوى ټولو په قول كي جزيه نه اخيستل كيږي وَكَذَلِكَ إِنْ مَاتَ فِي بَعْضِ السَّنَةِ او همدارنگه كه هغه د كال په يو حصه كي ايغني د كال په دوران كي | مړ سي | انو هم به جزيه نه ځني اخيستل كيږي | أَمَّا مَسْأَلَةُ النُّوْتِ فَقَدْ ذَكَرْنَاهَا كوم چي د مرگ مسئله ده نو هغه موږ | امخكي | اذكر كړه وَقِيلَ: خَرَابُ الْأَرْضِ عَلَى هَذَا الْخِلَافِ او ويل سوي دي چي د ځمكي خراج هم پر دغه اختلاف دى وَقِيلَ: لَا تَدْخُلُ فِيهِ بِالْإِتِّفَاقِ او ويل سوي دي: چي د ځمكي په خراج كي به بالاتفاق اد ټولو په نيزا | تداخل نه كيږي لَهُمَا فِي الْخِلَافَةِ أَنَّ الْخَرَاجَ وَجَبَ عَوْضًا په مختلف فيه مسئله كي د صاحبينو رَجْعُهُمَا الله دليل دا دى: چي خراج د عوض په توگه واجب سوي دى وَالْأَعْوَاضُ إِذَا اجْتَمَعَتْ وَأُمُكِّنَ اسْتِيفَاؤُهَا او عوضونه چي كله سره جمع سي او د هغوى حاصلول | اخيستل | اممكن وي تُسْتَوْفَى نو هغوى به اخيستل كيږي وَكَذَلِكَ أُمُكِّنَ فِيمَا نَحْنُ فِيهِ بَعْدَ تَوَالِي السِّنِينَ | او په كومه مسئله كي چي موږ يو په هغه كي له څو پرلپسې كالو څخه وروسته هم | د جزېي | اخيستل ممكن دي بِخِلَافِ مَا إِذَا أَسْلَمَ په خلاف د هغه صورت كله چي ذمي مسلمان سي لَأَنَّهُ تَعَدَّرَ اسْتِيفَاؤُهُ ځكه چي | په هغه وخت كي | د هغه | جزېي | اخيستل مشكل وگرځي وَلَا بُنْ حَنِيفَةٍ: أَنَّهَا وَجِبَتْ عُقُوبَةُ عَلَى الْإِضْرَارِ عَلَى الْكُفْرِ د امام صاحب رَجْعُهُ الله دليل دا دى: چي جزيه پر كفر باندي د ټينگار كولو | ټينگ پاتېدلو | په وجه د سزا په توگه واجب سوي ده وَعَلَى مَا بَيَّنَّاهُ لكه | امخكي | چي موږ د دې بيان وكړى وَلِهَذَا لَا يَقْبَلُ مِنْهُ لَوْ بَعَثَ عَلَى يَدِ نَائِبِهِ فِي أَصَحِّ الرِّوَايَاتِ همدا وجه ده كه چيري ذمي د خپل نائب په لاس | جزيه | واستوي نو په صحيح روايت كي به له هغه څخه | جزيه | نه قبولل كيږي بَلْ يُكَلِّفُ أَنْ يَلِي بِهِ بِنَفْسِهِ فَيُعْطَى قَائِمًا وَالْقَابِضُ مِنْهُ قَاعِدٌ بلكي هغه به په دې مكلف كيږي چي خپله يې راوړي او | او امام ته دي يې | په ولاړي وركړي او امام دي يې په ناسته ځني واخلي وَفِي رَوَايَةٍ: يَأْخُذُ بِتَلْبِيئِهِ وَبِهَؤُلَاءِ هَذَا وَيَقُولُ: أَعْطِ الْجَزِيَّةَ يَا ذُنُوءُ او په يوه روايت كي دي: چي امام دي هغه تر گرهوان ونيسي او ودي يې بنوروي او داسي دي

ورته ووايي: اي دمي! جزیه راکړه! وَقِيلَ: عَدُوَّ اللَّهِ أَوْ يُوْقُولُ دَا دِي: چي اداسي دي ورته ووايي! اي د الله دښمنه! فَتَبَيَّنَتْ أَنَّهُ عَقُوبَةُ نوا ثابته سوه چي جزیه يو سزاده وَالْعُقُوبَاتُ إِذَا اجْتَمَعَتْ تَدَاخَلَتْ کالځدود او سزاګاني چي کله سره جمع سي نو په هغوی کي تداخل کيږي لکه په حدونو کي اچي تداخل کيږي! وَلَا تُكْفَرُ بِدَلَالَةٍ عَنِ الْقَتْلِ فِي حَقِّهِمْ وَعَنِ النُّصْرَةِ فِي حَقِّنَا او ځکه چي جزیه د ذميانو په حق کي د قتل د عوض په توګه واجب سوي ده او زموږ په حق کي د نصرت د عوض په توګه واجب سوي ده ايمني جزیه د ذميانو په حق کي د قتل عوض ده او زموږ په حق کي د نصرت عوض ده! كَمَا ذَكَرْنَا لَكَ امخکي اچي موږ ادا خبره! ذکر کړه لَكِنِّي فِي الْمُسْتَقْبَلِ لَأَنِي الْبَاقِي لېکن دا د مستقبل لپاره دي نه د ماضي لپاره ايمني د قتل او نصرت تعلق د مستقبل سره دی، نه د ماضي سره! لَأَنَّ الْقَتْلَ إِنَّمَا يُسْتَوْفَى لِجَرَايَ قَائِمٍ فِي الْحَالِ لَا لِجَرَايَ مَاضٍ ځکه چي قتل په هغه جنگ کي کيږي کوم چي فی الحاله موجود اشروع اوي، نه په تېر سوي جنگ کي ايمني جنگ چي کله تېر سي نو په هغه کي قتل کېدای نه سي، ځکه چي د ماضي دنده خو ختمه سوه! وَكَذَا النُّصْرَةُ فِي الْمُسْتَقْبَلِ همدارنګه نصرت هم د مستقبل سره متعلق دی لَأَنَّ الْبَاقِيَ وَقَعَتِ الْغَنِيَّةُ عَنْهُ ځکه چي له ماضي څخه خو استغنا واقع سوه ايمني ځکه چي د ماضي دنده ختمه سوه، او له ماضي څخه استغناء او بې پروايي کيږي! ثُمَّ قَوْلُ مُحَبِّدٍ فِي الْجَزْيَةِ فِي الْجَامِعِ الصَّغِيرِ وَجَاءَتْ سَنَةٌ أُخْرَى حَصَلَهُ بَعْضُ الْمَسَالِكِ عَلَى الْبُطْنِ مَجَازًا بيا په جامع صغير کي د امام محمد رَحِمَهُ اللهُ دا قول: "وجاءت سنة أخرى" ځيني مشائخو اد دويم کال! پر تېرېدلو محمول کړی دی وَقَالَ: الْوُجُوبُ بِآخِرِ السَّنَةِ او فرمايلي يې دي: چي اد جزیه! وجوب د کال په آخري حصه کي کيږي فَلَا بُدَّ مِنَ الْبُطْنِ لِيَتَحَقَّقَ الاجْتِمَاعُ فَتَتَدَاخَلَ لهذا د کال تېرېدل ضروري دي چي اجتماع ثابته سي او تداخل وکړی سي وَعِنْدَ الْبُطْنِ هُوَ مُجَرَّدٌ عَلَى حَقِيقَتِهِ او د ځيني مشائخو په نېز هغه پر خپل حقيقت محمول دی وَالْوُجُوبُ عِنْدَ أَنْ حَقِيقَةُ بِأَوَّلِ الْخَزَلِ او د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز د کال په اوله حصه اشروع! کي وجوب کيږي ايمني د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز د کال په شروع کېدلو سره جزیه واجبېږي! فَيَتَحَقَّقُ الاجْتِمَاعُ بِمَجَرَّدِ النِّجْمِ لهذا محض اد دويم کال! په راتللو سره به اجتماع ثابته سي

وَالْأَصَحُّ: أَنَّ الْوُجُوبَ عِنْدَنَا فِي ابْتِدَاءِ الْخَوْلِ وَعِنْدَ الشَّافِعِيِّ فِي آخِرِهِ اخْتِيَارًا بِالْكَافَةِ أَوْ صَحِيحٌ خَبَرُهُ دَا
 دَه: چي زموږ په نيز و جوب د کال په شروع کې دی او دامام شافعي رَجْعَةُ اللَّهِ په نېز د کال په آخر کې
 دی، پر زکاة باندې په قیاسولو سره وَلَنَا: أَنَّ مَا وَجِبَ بَدَلًا عَنْهُ لَا يَتَحَقَّقُ إِلَّا فِي الْمُسْتَقْبَلِ او زموږ دليل
 دای: چي کوم شی د قتل په عوض کې واجب سوې دی ایعني جزیه اهغه فقط په مستقبل کې
 ثابتېږي عَلَى مَا قَرَّرْنَا لکه موږ چي دا خبره اثباته کړه فَتَعَدُّ رِجَابُهُ بَعْدَ مَضِيِّ الْخَوْلِ لهد تر کال
 تېرېدلو وروسته دهغه واجبول مشکل دي فَأَذْجَبْنَاهُ فِي أَوَّلِهِ نو ځکه موږ د کال په اوله حصه شروع ا
 کي هغه واجب کړه.

اللفات: ﴿حول﴾ يو کال، ﴿تداخلت﴾ د تفاعل ماضي ده: يو په بل کې داخلېدل، يو تر بله سره ننوتل،
 ﴿خراج رأس﴾ د سر محصول، مراد ځني جزیه ده، ﴿أعواض﴾ جمع د عَوْض ده: بدل، هغه شی کوم چي يو چا
 ته د يو شي په بدله کې ورکول سي، ﴿استيفاء﴾ د استعمال مصدر دی: حاصلول، تر لاسه کول، اخيستل،
 ﴿توالی﴾ د تفاعل مصدر دی: پرلپسې کېدل (پرلپسې والی)، ﴿تعذر﴾ د تفعل ماضي ده: مشکل کېدل،
 نامکن کېدل، ﴿تلابيب﴾ گړېوان، جمع: تلابيب، ﴿يهزأه﴾ د نصر مضارع ده: په زړه ښورول، ﴿مستقبل﴾
 حال او استقبال دواړو ته وايي (يعني اوسنی زمانه او راروانه زمانه اراتلونکې زمانه).

تشریح: صورت د مسئلې: دای که چیري يو ذمي د يوه کال جزیه نه ورکړي تر دې چي هغه کال تېر سي او
 بل کال راسي نو دامام صاحب رَجْعَةُ اللَّهِ په نېز به د دویم کال په راتلو سره په دواړو جزيو کې تداخل کېږي او
 پر هغه به فقط يوه جزیه واجب وي، لېکن د صاحبينو او دامام شافعي څخه په نېز چي کله دویم کال راسي او
 ختم سي نو په هغه وخت کې به پر هغه ذمي د دواړو کالو جزیه واجب وي يعني د دې حضراتو په نېز به تداخل
 نه کېږي، او که چیري ذمي د کال تر پوره کېدلو وروسته مړ سي نو زموږ او دامام شافعي رَجْعَةُ اللَّهِ ټولو په نېز به
 له هغه څخه جزیه نه اخيستل کېږي. د ځيني علماؤ رايه داده چي د خراج مسئله هم پر دغه اختلاف ده، يعني
 دامام صاحب رَجْعَةُ اللَّهِ په نېز به په خراج کې هم تداخل کېږي لېکن د صاحبينو رَجْعَةُ اللَّهِ په نېز به تداخل نه
 کېږي، او د ځيني حضراتو رايه داده چي په خراج کې به د يوه امام په نېز هم تداخل نه کېږي.

لهال الغلافية إلخ: په مختلف فیه مسئله کې د صاحبينو رَجْعَةُ اللَّهِ دليل دای چي جزیه د عوض په توگه
 واجب سوې ده (لکه مخکې چي موږ وویل)، او أعواض که چیري ډیر جمع سي او د هغو اخيستل ممکن وي
 (يعني پر يوه ځای د أعواضو اخيستل او تر لاسه کول ممکن وي) نو هغوی به اخيستل کېږي او په هغوی کې
 به تداخل نه کېږي، او څرنگه په دې مسئله کې (له ذمي څخه) د دوو کالو جزیه اخيستل ممکن دي، نو ځکه
 به د هر، هر کال جزیه اخيستل کېږي، ها! که چیري ذمي مسلمان سي نو بيا به له هغه څخه جزیه نه اخيستل

کيږي، ځکه چې د مسلمان تعظيم او احترام کول واجب دي، حال دا چې جزیه ځني اخیستل د هغه توهین او سپکاوی دی.

ولای حنیفة إلخ: دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ دلیل دا دی چې جزیه په کفر باندې د پاتېدلو او پر کفر د ټینګار کولو سزا ده (همدا وجه ده چې جزیه به فقط له ذمي څخه اخیستل کیږي او د هغه د نائب یا قاصد د لاس څخه به نه اخیستل کیږي)، او د سزا ګانو حکم دا دی چې که ډیري سزاګانې جمع سي نو په هغوی کې تداخل کیږي لکه څرنګه چې په حلونو کې تداخل کیږي چې که یو سړی پر ډیرو خلکو تهمت ولګوي او پر هغه ډېر د قذف حلونه واجب سي نو پر هغه به فقط یو حد جاري کیږي او په حلونو کې به تداخل کیږي، او څرنګه چې جزیه هم سزا ده نو د جزیو د جمع کېدلو په وخت کې به هم تداخل کیږي.

دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ دویم دلیل دا دی چې جزیه د نښانو په حق کې د نه قتلولو عوض ده او زموږ په حق کې د نصرت نه کولو عوض او بدل ده یعنې هغوی زموږ نصرت او ملذنه کوي او موږ جزیه ځني اخلو او هغوی نه قتل کوو، او د قتل او نصرت تعلق د مستقبل سره دی نه د تیري سوي زمانې (ماضي) سره، ځکه چې په وخت تېرېدلو سره په ماضي کې له واقع سوي فعل څخه استغناء او بې پروايي منع ته راځي، لهذا په دې حواله سره به هم د تېر سوي وخت په جزیو کې تداخل کیږي.

ثم قول محمد إلخ: امام محمد رَحْمَةُ اللهِ چې په جامع صغیر کې کوم قول ذکر کړی دی یعنې "وجاءت سنة أخرى"، له دې څخه د ځیني مشائخو په نیز د دویم کال تېرېدل مراد دي او د ځینو په نیز د دویم کال راتلل مراد دی او همدا د آجافو په نیز صحیح هم دي چې د جزیې نفس وجوب د کال په اوله حصه کې دی (یعنې د کال په شروع کې جزیه واجبېږي)، لېکن دامام شافعي رَحْمَةُ اللهِ په نیز دا وجوب د کال په آخري حصه کې دی لکه په زکاة کې چې هم د کال په آخري حصه کې وجوب راځي. زموږ دلیل دا دی چې جزیه بدل عن القتل والنصرة ده، او بدل فقط په مستقبل کې ثابتیږي، ځکه چې تر کال تېرېدلو وروسته بیرته هغه کال ماضي جوړیږي حال دا چې له ماضي څخه استغناء او بې پروايي کیږي، نو ځکه موږ په مستقبل کې هغه واجب کړي ده او د مستقبل تحقق او ثبوت د کال له شروع څخه کیږي. او امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ چې هغه پر زکاة قیاسوي دا صحیح نه دي، ځکه چې د زکاة لپاره حولان حول شرط دی، او حول (کال) پر خلورو فصلونو او موسمونو مشتمل وي، نو ځکه زکاة مجبوراً او د ضرورت پر بناء د کال په آخري حصه کې واجب سوی دی. والله أعلم

فَصْلُ (فِي بَيَانِ مَا يَجُوزُ لَهُمْ أَنْ يَفْعَلُوا)

(دا) فصل (په بیان کی د هغو کارو دی کوم چې [د سکني په
هکله] ذميانو لره جائز) دی

په دار الاسلام کي کليسا او داسي نور جوړول

وَلَا يَجُوزُ اخْدَاثُ بَيْعَةٍ وَلَا كَنِيسَةٍ فِي دَارِ الْإِسْلَامِ او په دار الاسلام کي گرجا او کليسا جوړول جائز نه دي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: ^١ لَا خِصَاءَ فِي الْإِسْلَامِ وَلَا كَنِيسَةً حُكْمُهُ چي نبي ﷺ فرمايلي دي: په اسلام کي خسي کېدل او کليسا نسته وَالْمُرَادُ اخْدَاثُهَا او له دې څخه مراد له نوي سره د کليسا جوړول دي وَإِنْ أَهْدَمَتِ الْبَيْعُ وَالْكَنَائِسُ الْقَدِيمَةُ او که چيري گرجا او پخوانۍ کليسا ونړيږي أَعَادُوهَا نو ذميان هغه دويم ځل ادوباره جوړولای سي لِأَنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَا تَبْقَى دَائِمًا حُكْمُهُ چي عمارتونه اودانۍ اهمشبه نه پاتيري وَلَمَّا أَقْرَهُمُ الْإِمَامُ فَقَدْ عَهْدَ إِلَيْهِمْ الْإِعَادَةَ او کله چي امام ذميانو ته [په دار الاسلام کي] اد اوسېدلو اختيار ورکړي نو هغه اگواکي اددوی سره [د کليسا او داسي نورو] ادوباره جوړولو عهد هم وکړی إِلَّا أَنَّهُمْ لَا يَتَكُونُونَ مِنْ نَقْلِهَا خو ذميانو ته به د کليسا [او داسي نورو] د نقل کولو قدرت اجازه نه ورکول کيږي لِأَنَّهُ اخْدَاثٌ فِي الْحَقِيقَةِ حُكْمُهُ چي نقل کول په حقيقت کي له نوي سره جوړول دي وَالصُّومَعَةُ لِلتَّخْلِ فِيهَا بِسُزْلَةِ الْبَيْعَةِ او صومعه اديره [کوم چي د گوبښه ناستۍ لپاره وي] هغه د گرجې [او کليسا] په درجه کي ده بِخِلَافِ مَوْضِعِ الصَّلَاةِ فِي الْبَيْتِ په خلاف د هغه ځای کوم چي په کور کي د لمانځه لپاره [جوړ کړی] سي لِأَنَّهُ تَبَعٌ لِلْمَسْكَنِ حُكْمُهُ چي هغه داستوگي [او مسکن] تابع دی وَهَذَا فِي الْأَمْصَارِ دُونَ الْقُرَى او دا [احکام] په ښارونو کي دي، نه په اطرافو کي اقْرِى جمع د قرية ده، قرية هغه کلي ته وايي کوم چي د ښار په اطرافو يعني د صحرا په سيمه کي

• تخریج: أخرجه البيهقي في كتاب السنن الكبرى ج: ١ ص: ٢١٠

وي، چي هغه ته زموږ په اصطلاح اطراف يا صحرا وايي | لَا اَنَّ الْأَمْصَارَ هِيَ الَّتِي تَقَامُ فِيهَا الشَّعَائِرُ ځکه چي ديني شعائر په ښارونو کي تر سره کيږي فَلَا تُعَارِضُ بِإِظْهَارِ مَا يَخَالِفُهَا لهذا په اطرافو کي د دې اګليسا او داسي نورو اڅرګندول او جوړول به د ديني شعارو مخالف نه وي وَقِيلَ: لِي دِيَارَنَا يُنْعَمُونَ مِنْ ذَلِكَ فِي الْقُرَى أَيْضًا او ويل سوي دي: چي زموږ په علائقو کي به هم دميان په اطرافو کي له دې کار څخه منع کول کيږي لَا اَنَّ فِيهَا بَعْضُ الشَّعَائِرِ ځکه چي په اطرافو کي اهم اځيني شعائر موجود وي وَالنَّزَوِيُّ عَنْ صَاحِبِ الْمَذْهَبِ فِي قُرَى الْكُوفَةِ او د مذهب له خاوند ايعني له امام صاحب رجه الله اڅخه روايت سوي دى چي د کوفې په اطرافو کي جائز دي لَا اَنَّ أَكْثَرَ أَهْلِهَا أَهْلُ الْبَيْمَةِ ځکه چي د هغه زياتره اوسېدونکي دميان دي وَفِي أَرْضِ الْعَرَبِ يُنْعَمُونَ مِنْ ذَلِكَ فِي أَمْصَارِهَا وَقُرَاهَا او د عربو په ځمکه کي به دميان له دې کار څخه په ښارونو او اطرافو دواړو کي منع کول کيږي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: لَا يَجْتَبِ دَيْنَانِ فِي جَزِيرَةِ الْعَرَبِ ځکه چي نبي ﷺ فرمايلي دي: د عربو په جزيره اځمکه کي دوه دينونه سره يوځای کېدای نه سي.

اللفات: ﴿احداث﴾ د افعال مصدر دى: نوي جوړول، نوي پيدا کول، ﴿بيضة﴾ د عيسايانو او يهوديانو معبد (عبادتځى)، د کفارو معبد، ﴿کنيسة﴾ کليسا، د عيسايانو معبد (لغتپوهانو په دې کي اختلاف کړى دى، ځيني لغتپوهانو يې د دې برعکس معنى کړې ده)، ﴿صومعه﴾ هغه کوچنى حجره کوم چي يې راهب په يو ګوښه ځاى کي د ځانله عبادت کولو لپاره جوړوي، ديره، ﴿خصاء﴾ خصي کېدل، خصي کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دى چي په دارالاسلام کي کوم دميان اوسېږي د هغو لپاره په دارالاسلام کي کنيسه او بيعه جوړول جائز نه دي؛ ځکه چي په حديث کي په ښکاره توګه دا خبره ذکر سوي ده چي په اسلام کي نه خصي کول جائز دي او نه کنيسه جوړول جائز دي؛ او په حديث کي د خصاء او کنيسه حکم ځکه يو ځاى بيان سوي دى چي له نبي کریم ﷺ څخه دوو خلکو پريوه ځاى د خصاء او کنيسه په هکله پوښتنه وکړه، او نبي کریم ﷺ هم غالباً پريوه ځاى دواړو ته جواب

ورکړې. (بنایه ج: ٦، ص: ٦٨٣). ها! که چیرې له مخکې څخه د یهودیانو او عسیایانو معبد (عبادتځی) موجود وي او نړېدلی وي نو دهغه بیا جوړول (ترمیمول) او لاس پکېنې وهل جائز دي: ځکه چې دا ښکاره خبره ده چې هیڅ ودانۍ او عمارت د همېشه لپاره پر خپل حال نه پاتېږي او په هغه کې خامخام جوړښت او ترمیم ته ضرورت پېښېږي. او بل دا چې کله امام ذمیانو ته په دار الاسلام کې د اوسېدلو اجازه ورکړې نو د اجازې په ضمن کې دا عهد (او تړون) هم راځي چې هغو ته به خپل پخواني معبدونه ورکول کېږي "لأننا أمرنا بترکهم وما یدینون". خودنوي معبدونو د جوړښت اجازه به نه ورکول کېږي او نه به دا اجازه ورکول کېږي چې پخوانی معبد بل ځای ته نقل کړي. ځکه چې نقل هم په حقیقت کې إحداث دی. او په حدیث کې له إحداث څخه منع سوې ده..

والصومعه: فرمایي هغه عبادتځای کوم چې یې راهبان له خلکو څخه د ګوښه کېدلو او ځانله عبادت کولو لپاره جوړوي دهغه حکم هم د کنیسه او بیعه د حکم په څیر دی یعنې له نوي سره دهغه جوړول جائز نه دي لېکن ترمیم پکېنې کېدای سي. همدارنګه که یو ذمي په خپل کور کې د لمانځه او عبادت لپاره یو ځای متعین او جوړ کړي نو دا هم جائز دي: ځکه چې دا دهغه د خپل مکان او مسکن تابع دي. او هغه ته به په خپل مکان کې د هر څه جوړولو اختیار سته.

وهذا فی الأمصار إلخ: صاحب د هدایې فرمایي چې د ممانعت دا حکم د ښارونو سره متعلق دی او د ښار په اطرافو کې د دې هیڅ ممانعت نسته. ځکه چې په ښارو کې اسلامي شعائر موجود وي. لهدا د ښار په اطرافو او د صحرا په سیمو کې به د میان له کنیسه او بیعه جوړولو څخه نه منع کېږي. لېکن د علامه شمس الاثم سرخسي رَجَه الله رایه داده چې زموږ په علائقو کې به د میان په اطرافو کې هم له دې کار څخه منع کېږي. ځکه چې په اطرافو کې هم اسلامي شعائر مثلاً اذان، د جماعت لمونځ او داسې نور موجود وي. لېکن له امام صاحب څخه رَجَه الله روایت سوی دی چې د کوفې په اطرافو کې به د میان له دې څخه نه منع کېږي. ځکه چې د کوفې په اطرافو کې د میان زیاتره آباد دي او هلته مسلمانان کم دي او اسلامي شعائر هم کم دي. لهدا هلته د دې کار په جائز ګرځولو کې هیڅ حرج نسته. ها! د عربو په ځمکه کې به هیڅ ځای هم د دې اجازه نه ورکول کېږي هغه که ښار وي او که اطراف. ځکه په حدیث کې ذکر سوي دي: "لا یجتمع دینان فی جزیرة العرب".

به دار الاسلام كي د ذميانو د اوسېدلو طور او طريقې

قال: وَيُؤْخَذُ أَهْلُ الدِّمَةِ بِالْمُكَيِّزِ عَنِ الْمُسْلِمِينَ فِي زَيْعِهِمْ وَمَرَآكِبِهِمْ وَسُجُوجِهِمْ وَقَلَانِسِهِمْ فَرَمَائِي: چي
 ذميانو ته به دا حکم کيږي او بنديز به پر لگول کيږي اچي هغوی په خپل طرز اکړه وړه او په
 خپلو سپارلیو، په خپلو زینانو او په خپلو خولویو کي له مسلمانانو څخه توپیر او امتیاز اړولي
 فَلَا يَرْكَبُونَ الْخَيْلَ وَلَا يَتَعَمَّلُونَ بِالسِّلَاحِ نو هغوی دي پر آسونو نه سپرېږي او نه دي وسله استعمالوي
 ايمني نه دي وسله گرځوي او فِي الْجَامِعِ الصَّغِيرِ: وَيُؤْخَذُ أَهْلُ الدِّمَةِ بِإِظْهَارِ الْكُسْتِجَاتِ وَالزُّكُوبِ عَلَى
 الشُّرُوحِ الْقِيَمِ كَهَيْئَةِ الْأَكْفِ او په جامع صغیر کي دي: چي ذميانو ته به دا حکم کيږي چي خپلي
 پټیاني وتري او پر هغه زینانو سپاره سي کوم چي د-خَلْ په څیر وي وَإِذَا يُؤْخَذُونَ بِذَلِكَ إِظْهَارًا
 لِلنَّصَارِ عَلَيْهِمْ وَصِيَانَةً لِّلصَّغْفَةِ الْمُسْلِمِينَ او دوی ته به ځکه ددې حکم کيږي چي پر دوی خپل
 تپتوالی اذلت اخرگند سي ايمني دوی ته خپل رذالت ښکاره سي او چي کمزوري مسلمانان له
 هغو څخه محفوظ سي وَلَئِنْ الْمُسْلِمُ يَكْرَهُمُ وَالَّذِينَ يَهَانُ او ځکه چي دمسلمان اکرام اعزت کيږي
 او دذمي سپکاوی کيږي وَلَا يُتَدَأُّ بِالسَّلَامِ وَيُضَيِّقُ عَلَيْهِ الطَّرِيقُ او په سلام سره به اذمي ته اشرع
 نه کيږي او پر هغه به لاره تنگول کيږي فَلَوْلَمْ تَكُنْ عَلَامَةً مُبَيِّنَةً فَلَعَلَّه يُعَامَلُ مُعَامَلَةَ الْمُسْلِمِينَ
 لهذا که يو توپیر کونکی علامت انښاني ا نه وي نو کېدای سي چي دذمي سره هم دمسلمانانو په
 څير معامله او چلند اوسي وَذَلِكَ لَا يَجُوزُ حالانکي دا جائز نه دي وَالْعَلَامَةُ يُجِبُ أَنْ يَكُونَ خَيْطًا
 غَلِيظًا مِنَ الصُّوفِ يَشُدُّ عَلَى سَطْرِهُ دُونَ الرُّثَارِ مِنَ الْإِبْرَسِمِ او علامت دادی چي ذمي پر خپل مینځ
 ايمني پر خپله ملا له وړی څخه جوړيو پند تار وتري لېکن هغه به دورېښمو مزى نه وي فَإِنَّهُ
 جَفَاءٌ فِي حَقِّ أَهْلِ الْإِسْلَامِ ځکه چي داد مسلمانانو په حق کي ظلم دی وَيَجِبُ أَنْ يَتَّبِعَ نِسَاءَهُمْ عَنْ
 نِسَائِنَا فِي الطَّرِيقَاتِ وَالْحَيَّامَاتِ او دا هم ضروري دي چي دذميانو ښځي به دمسلمانانو ښځو د لارو
 او غسلخانو څخه جلا اوليري اووسي وَيُجْعَلُ عَلَى دُورِهِمْ عَلَامَاتٌ كَلَّا يَلْقَفَ عَلَيْهَا سَائِلٌ يَدْعُو لَهُمْ
 بِالْغَفَرَةِ او دذميانو پر کوروبه ښانياني کښل کيږي ايمني دهغو کورونه به ښاني کيږي ا ددې
 لپاري چي يو غوښتونکی افقيرا دهغو پر دروازه نه ودرېږي چي هغو ته دبڅښني دعاء وکړي

قَالُوا: الْأَحَقُّ أَنْ لَا يُتْرَكَوَأَنْ يَرْكَبُوا إِلَّا لِلصَّرَورَةِ مِثْلَ خَوْفِ مَا يَلِي دِي: غوره داده چي بېله ضرورت ته دي هغو ته دسپرېدلو اجازه نه ورکول کيږي وَإِذَا رَكِبُوا لِلصَّرَورَةِ فَلْيَنْزِلُوا فِي مَجَامِعِ الْمُسْلِمِينَ او کله چي د ضرورت په وجه هغوی سپاره سي نو چيري چي د مسلمانان مجمع وي هلته دي شوه کيږي فَإِنْ لَمْ يُمْشِ صَرُورَةً اتَّخَذُوا سُرُوجًا بِالصِّفَةِ الَّتِي تَقَدَّمَتْ او که چيري اسپرېدلو ته لازمي ضرورت وي نو هغوی دي د ځل په څير زرينونه جوړ کړي وَيُسْنَعُونَ مِنْ لِبَاسٍ يَخْتَصُّ بِهِ أَهْلُ الْعِلْمِ وَالزُّهْدِ وَالشَّرَفِ او هغوی به له داسي کاليو څخه منع کيږي کوم چي د علماء، بزرگانو او د شريفو خلکو سره خاص وي.

اللغات: ﴿زَيَّ﴾ شکل، طرز، کړوه وړه، ﴿سُرُوجٌ﴾ جمع د سرج ده: زرين، ﴿قِلَاسٌ﴾ جمع د قلنسوة ده: خولی، رخچينه، ﴿أُكْفٌ﴾ د خره او غاطري ځل، ﴿كَسْتِيَجَاتٌ﴾ جمع د كُستِيَجَةٌ ده: د گوتي په څير پنده پټی (مزی) کوم چي به زميانو د خپلو کاليو د پاسه تری، مذهبي علامتي تار، ﴿غَلِيظٌ﴾ پنبه، ﴿زَنَارٌ﴾ هغه تار او پټی کوم چي يې هندوان او داسي نور د نکتيايي په څير پر خپلو غاړو څروي.

تشریح: په دې ټوله عبارت کي دامسئله ذکر سوې ده چي زميان به په دارالاسلام کي په کوم طرز او طريقه سره اوسيري او تر کومو اصولو او قوانينو لاندې به ژوند تېروي، نور عبارت واضح او څرگند دی، تشریح ته ضرورت نه لري، او مشکل الفاظ د "اللغات" په ضمن کي تشریح سول.

د ذمي د جرائمو سزا

وَمَنْ امْتَنَعَ مِنَ الْجَزِيَّةِ او کوم ذمي چي له جزيې څخه انکار وکړي أَوْ قَتَلَ مُسْلِمًا يَأْيُو مُسْلِمَان قَتَلَ كَرِي أَوْ سَبَّ النَّبِيَّ ﷺ يَأْيُي كَرِيم ﷺ ته بنکځا وکړي أَوْ لُئِي بِمُسْلِمَةٍ يَأْيُو مُسْلِمَانِي بَنَحِي سره زنا وکړي لَمْ يَنْتَقِضْ عَهْدُهُ نو د هغه عهد به نه ماتيږي ايغني د هغه امان به نه ختميږي إِنْ كَانَ الْعَاقِبَةُ الَّتِي يَنْتَهِي بِهَا الْقِتَالُ الْتِزَامُ الْجَزِيَّةِ لَا أَدَاؤَهَا ځکه هغه غايت چي په هغه سره قتال منع کيږي پر ځان د جزيې لازمول دي، نه د جزيې اداء کول وَالْإِتِّزَامُ بَاقِي او التزام اوس هم پاته دی وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: سَبُّ النَّبِيِّ ﷺ يَكُونُ نَقْضًا إِمَامَ شَافِعِي رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي: چي نبي کریم ﷺ ته بنکځا کول د عهد ماتول دي لِأَنَّهُ لَوْ كَانَ مُسْلِمًا يَنْقُضُ إِيَّانَهُ ځکه که چيري بنکځا کونکی يو مسلمان

وي نو د هغه ايمان ختميري فَكَذَّابٌ يُنْقُضُ أَمَانَهُ نو همداسي به د ذمي عهد هم ا په سب او شتم سره ا ختميري إِذْ عَقْدُ الذِّمَّةِ خُلِفَ عَنْهُ ځكه چي عقد ذمه د ايمان خيفه ا بدل ا دى وَلَنَا: أَنْ سَبَّ النَّبِيَّ كُفْرٌ مِنْهُ زموږ دليل دا دى: چي نبي كريم ﷺ ته ښكنځا كول كفر دى وَالْكُفْرُ الْبُقَارُ لَا يَنْفَعُهُ فَالطَّارِئُ لَا يَرْفَعُهُ او هغه كفر كوم چي د عقد ذمه او عهد اسره متصل وو هغه دده له ذمي والي څخه مانع نه دى نو طاري اوسنى ا كفر به هم د هغه عقد ذمه او عهد انه ماتوي قال: وَلَا يَنْقُضُ الْعَهْدُ إِلَّا أَنْ يُلْحَقَ بِدَارِ الْحَرْبِ أَوْ يَغْلِبُوا عَلَى مَوْضِعٍ فَيَحَارِبُونَنَا فرمايي: چي د ذمي عهد به نه ماتيري مگر دا چي هغه دار الحرب ته ولاړ سي يا زميان پر يو ځاى غلبه او قبضه او كړي او زموږ سره جنگ شروع كړي لَأَنَّهُمْ صَارُوا حَرْبًا عَلَيْنَا ځكه چي ا په دې صورت كي اهغوى زموږ په خلاف جنگ كونكي وگرځېدل فَيُعْرَى عَقْدُ الذِّمَّةِ عَنِ الْقَائِدَةِ وَهُوَ دَفْعُ شَرِّ الْحَرَابِ نو عقد ذمه به له خپلي فايدې څخه خالي سي چي هغه د جنگ شر ختمول دي وَإِذَا نَقَضَ الذِّمَّةَ الْعَهْدَ او كله چي ذمي عهد مات كړي فَهُوَ بِمَثَلَةِ الْبُرْتَدِ نو هغه به د مرتد په درجه كي وي مَعْنَاهُ فِي الْحُكْمِ بِبُوتِهِ بِاللَّحَاقِ يعني هغه به د مرتد په حكم كي وي چي دار الحرب ته په تللو سره به د هغه دمرگ فيصله كيږي لَأَنَّهُ انْتَحَقَ بِالْأُمُوتِ ځكه چي هغه د مرو سره يو ځاى سو وَكَذَلِكَ فِي حُكْمِ مَا حَمَلَهُ مِنْ مَالِهِ همدارنگه هغه چي كوم مال د ځان سره يووسي هغه به هم د مرتد د مال په حكم كي وي إِلَّا أَنَّهُ لَوْ أُمِرَ يُسْتَرَقُّ بِخِلَافِ الْبُرْتَدِ لېكن كه هغه قيد كړى سي نو غلام به گرځول كيږي، په خلاف د مرتد.

اللفات: ﴿امتنع﴾ دافتعال ماضي ده: منع كېدل، انكار كول، ﴿سب﴾ ښكنځا، ښكنځل، بد ورد، ﴿عهد﴾

وعده، تړون، قول، ژمنه، عهد او پيمان، ﴿الغاية﴾ آخري خبره، انتهاء، ﴿التزم﴾ دافتعال ماضي ده: پر ځان لازمول، په خپله غاړه اخيستل، ﴿يُسترق﴾ داستعمال له باب څخه د مضارع مجهول صيغه ده: غلام جوړول، غلام گرځول.

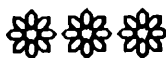
تشریح: مسئله: داده كه يو ذمي له جزيې وركولو څخه انكار وكړي يا يو مسلمان قتل كړي يا نعوذ بالله نبي كريم ﷺ ته ښكنځا او بد ورد ووايي يا د يوې مسلماني ښځې سره زنا وكړي، نو د دې جرائمو په وجه به د هغه عقد ذمه نه ماتيري او د هغه امان به نه ختميري، بلكي باقي به پاته وي: ځكه چو عهد په جنگ كولو سره ماتيري (چي ذمي د مسلمانانو سره جنگ شروع كړي)، يا هغه د امان په

وخت کي یو شرط لگولی وي او دهغه مخالفت وکړي، نو په دې سره عهد ماتیري، او دلته هغه داسي نه دي کړي؛ لېکن ددې جرمو سزابه ورکول کیږي، مثلاً که جزیه نه اداء کوي نو جزیه به ځني اخیستل کیږي، او د مسلمان د قتل په بدله کي به هغه هم قتل کیږي، او نبي ﷺ ته د ښکښا کولو په وجه به هغه مباح الدم گرځي، او د مسلمانې ښځې سره د زنا کولو په وجه به هغه د حد زنا مستحق وي.

لأن الغاية داعقلي دليل دى، حاصل يې دادى چي له قتال څخه چي کوم شى مانع هغه دى هغه د جزېې لازمول دي نه د جزېې اداء کول، يعنې د مسلمانانو له طرفه د ذمي سره جنگ کول او دهغه قتلول په دې وجه منع سوي وو چي هغه د جزېې ورکول قبول کړي، او هغه د جزېې ورکول قبول کړه که څه هم نه يې ورکوي او انکار ځني وي، نو ځکه به اوس د هغه عهد نه ماتیري.

امام شافعي رحمه الله فرمايي چي په نورو جرائمو سره به دهغه عهد نه ماتیري، لېکن که هغه بديخته نبي کریم ﷺ ته بد ورووايي نو دهغه عهد به دهغه پر مخ وهل کیږي، ځکه که یو مسلمان داسي ناوړه حرکت کوي نو دهغه ایمان سلبیږي، لهذا کله چي یو کافر ذمي داسي گستاخي وکړي نو دهغه به هم عهد او امان ختمیږي؛ ځکه چي عقد ذمه د ایمان بدل دی. زموږ دليل دادى چي نبي کریم ﷺ ته بد وروویل کفر دی، حالانکي د ذمي کفر د عقد ذمه له جواز څخه مانع نه دی ځکه چي هغه د همدغه کفر په حالت کي ذمي جوړیږي (يعني د عقد ذمه د کفر سره خاص دی)، نو کله چي ابتدائي کفر له ذمیت څخه مانع نه دی نو طاري (او باقي) کفر به د عقد ذمه ختمونکی نه وي "لأن البقاء أسهل من الابتداء".

قال: ولا يفتض إلخ: فرمايي که چیري ذمي دار الحرب ته ولاړ سي یا ذميان پر یو ځای قبضه وکړي او پر مسلمانانو حمله وکړي نو دوی عهد و امان ختمیږي، ځکه چي په داسي کولو سره به هغوی زموږ په خلاف جنگ کونکي وگرځي او د عقد ذمه مقصد او دهغه منفعت يعني "دفع شر الحراب" به فوت سي. او تر عهد ماتولو وروسته به د ذمي نفس او دهغه مال د مرتد د نفس او مال په حکم کي وي، ځکه چي هغه دار الحرب ته ولاړی او د کفارو سره یو ځای سو کوم چي یو ډول مړه دي، او که چیري دهغه ښځه په دار الاسلام کي وي نو د مرتد د ښځې په څیر هغه هم بائنه گرځي. همدارنگه که مسلمانان پر دار الحرب غالب سو نو دهغه اموال به غنیمت وي، لېکن ددې ذمي او مرتد په مینځ کي به فرق دا وي چي ذمي به تر قیدولو وروسته غلام گرځول کیږي لېکن مرتد غلام نه سي جوړېدای. بلکي هغه ته به فقط دوه اختیاره وي: ① یا به اسلام قبلوي ② یا به قتل ته ځان تیاروي.

فَصْلٌ (فِي أَحْكَامِ نَصَارَى بَنِي تَغْلِبَ)

(دا) فصل (د بنو تغلب د نصاری وود احکامو په بیان کي) دی

تشریح: د بنو تغلب احکامو له نورو نصاری وود څخه مختلف دي. نو په دې وجه دهغوی احکام په جلا فصل کي بیانېږي.

د بنو تغلب د جزبي مقدار

وَنَصَارَى بَنِي تَغْلِبَ يُؤْخَذُ مِنْ أَمْوَالِهِمْ ضِعْفُ مَا يُؤْخَذُ مِنَ الْمُسْلِمِينَ مِنَ الزَّكَاةِ أَوْ دَبْنُو تَغْلِبَ دَنْصَارَى وَوَلَهُ مَالُونَو شَخْه بَه هَعْمُورَه دُوجَنْدَه اَخِيَسْتَل كِيږي څومره چي له مسلمانانو څخه په زكاه كي اخیستل کیږي ازموږ د جمهورو علماؤ په نېزا لَأَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمُ عَلَى ذَلِكَ بِخُضْرٍ مِنَ الضَّحَابَةِ ځكه چي حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمُ د صحابه وو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمُ په حضور کي پر همدغه مقدار دهغو سره صلح کړې وه وَيُؤْخَذُ مِنْ نِسَائِهِمْ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْ صِبْيَانِهِمْ اود هغو له بنځو څخه به اهم اخیستل کیږي اَلْبَنُ اود هغو له کوچنیانو څخه به نه اخیستل کیږي لَأَنَّ السُّلْمَ وَقَعَ عَلَى الصَّدَقَةِ الْبُخَاعَةِ ځكه چي صلح پر دوچنده صدقه واقع سوې وه وَالصَّدَقَةُ تَجِبُ عَلَيْهِنَّ دُونَ الصَّبِيَّانِ اوصدقه فقط ا پر بنځو واجیږي، نه پر کوچنیانو فَكَذَا الْبُخَاعُ لِهَذَا مِضَاعُفٌ اودوچنده مال ا به هم فقط ا پر بنځو واجیږي وَقَالَ زُرَّي: لَا يُؤْخَذُ مِنْ نِسَائِهِمْ أَيْضًا اوامام زفر رَجَّهَ الله فرمایي: چي دهغو له بنځو څخه به هم نه اخیستل کیږي وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ اوهمداد امام شافعي رَجَّهَ الله قول دی لِأَنَّهُ جَزِيَّةُ الْحَقِيقَةِ ځكه چي دا په حقیقت کي جزیه ده عَلَى مَا قَالَ عُمَرُ: هَذِهِ جَزِيَّةٌ فَسَوَّاهَا مَا شِئْتُمْ لکه څرنگه چي حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فرمایلي وو: دا جزیه ده! تاسي چي کوم نوم غواړئ! هغه پر کسېږئ! وَلِهَذَا تُصَرَّفُ مَصَارِفُ الْجَزِيَّةِ همداد وجه ده چي هغه د جزبي په مصارفو کي خرچول کیږي وَلَا جَزِيَّةَ عَلَى النِّسْوَانِ اوا پر بنځو جزیه نسته وَلَنَّا: أَنَّهُ مَالٌ وَجَبَ بِهِ السُّلْمُ زموږ دلیل دای:

• القول الرابع: قول الجمهور، كما ذكر في الدر المختار (ج: ٣، ص: ٣٠٦). [القول الرابع ج: ١، ص: ٢٩٥]

چي دايو داسي مال دی کوم چي دصليحي په ذريعه واجب سوی دی وَالْمَزَاةُ مِنْ أَهْلِ دُجُوبٍ وَمِثْلِهِ عَلَيْهَا او بنځه د دې خبري اهل ده چي پر هغې داسي مال واجب کړی سي وَالْبُطْرُفُ مَصَالِحُ الْمُسْلِمِينَ او [د دې مال] مصرف د مسلمانانو مصالح دي ايعني دا مال به د مسلمانانو د ښېگڼي په کارو کي خرچول کيږي إِنَّهُ مَالٌ بَيَّتَ الْهَالُ حُكْمَهُ چي دا د بيت المال مال دی وَذَلِكَ لَا يَخْتَصُّ بِالْجَزِيَّةِ او دا مصرف د جزې سره خاص نه دی أَلَا تَرَى أَنَّهُ لَا يُرَاعَى فِيهِ شَرٌّ إِلَّا طَهَارًا آيا ته نه گوري! چي په دې کي د جزې د شرطونو رعايت نه کيږي.

اللغات: **ضعف** دوچنده، **محضر** حضور، موجوديت (موجودگي)، **ستوها** د تفصيل له باب څخه د جمع مذکر امر حاضر صيغه ده: نوم اېښوول، نومول، **تصرف** د ضرب مضارع مجهوله ده: صرفول، خرچول، **مصالح** جمع د مصلحة ده: د ښېگڼي کارونه.

تشریح: **صورت د مسئلې:** دا دی چي د بنو تغلب له نصاری و و څخه چي کومه جزیه اخیستل کيږي، دهغه مقدار به د زکاة له مال څخه دوچنده وي، يعني له هغو څخه به په هرو سلو درهمو کي پنځه درهمه اخیستل کيږي؛ ځکه کله چي حضرت عمر رضي الله عنه د بنو تغلب پر نصاری و و جزیه لازم کړه، نو هغوی له دې څخه انکار وکړی او ویې ویل چي تاسو زموږ څخه د زکاة په اندازه مال واخلي!، نو حضرت عمر رضي الله عنه وفرمايل: "لَا آخُذُ الصَّدَقَةَ مِنْ مُشْرِكٍ" (زه له مشرک څخه صدقه نه اخلم)، نو په دې وخت کي نعمان بن زرعه رضي الله عنه وويل: اي امير المؤمنين! "خُذْ مِنْهُمْ الصَّدَقَةَ بِاسْمِ الْجَزِيَّةِ" (يعني له هغو څخه د جزې په نامه صدقه واخه!)، نو حضرت عمر رضي الله عنه پر هغو د صدقې دوچنده مال مقرر کړی (بنايه)، او دا مال به د هغو له ښځو څخه هم اخیستل کيږي ليکن له بچيانو څخه به يې نه اخیستل کيږي، ځکه چي صلح پر دوچنده صدقه واقع سوې وه او صدقه پر ښځو واجب ده لېکن بچيان له دې وجوب څخه مستثنی دي.

دامام زفر او امام شافعي رحمته الله په نيز به له ښځو څخه هم جزیه نه اخیستل کيږي، ځکه چي دا په حقيقت کي جزیه ده او پر ښځو جزیه نسته، همدا وجه ده چي دا مال د جزې په مصارفو کي خرچول کيږي.

زموږ دليل دا دی چي دا د صليحي په نتيجه کي حاصلېدونکی مال دی او د صليحي مال پر ښځو هم واجبيږي. او دا خبره چي "دا مال د جزې په مصارفو کي خرچول کيږي" صحيح نه ده، ځکه

وَيُوضَعُ عَلَى مَوْلَى الْمُتَغَلِّبِ الْحَرَامُ أَى الْحِزْبَةِ وَحَرَامُ الْأَرْضِ بِمَنْزِلَةِ مَوْلَى الْقُرْبَى أَوْ دَهَاشِمِي آزَاد كَرِي سوي غلام په خير به د بنو تغلب پر آزاد كړى سوي غلام هم جزیه او خراج مقررول كيږي و قَالَ: زُفَرٌ: ﴿يُضَاعَفُ لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: إِنَّ مَوْلَى الْقَوْمِ مِنْهُمْ﴾ امام زفر رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي له هغه څخه به دوچنده اخيستل كيږي، ځكه نبي كريم ﷺ فرمايلي دي: چي د يو قوم آزاد كړى سوي غلام له هغو څخه دى أَلَّا تَرَى أَنَّ مَوْلَى الْهَاشِمِيِّ يَلْحَقُ بِهِ فِي حَقِّ حُرْمَةِ الصَّدَقَةِ آيا ته نه گوري! چي د صدقې د حرمت په حق كي د هاشمي آزاد كړى سوي غلام د هاشمي سره يو ځاى كيږي وَلَنَا: أَنَّ هَذَا تَخْفِيفٌ وَالْمَوْلَى لَا يَلْحَقُ بِالْأَصْلِ فِيهِ زَمُورٌ دليـل دا دى: چي دا تخفيف دى او آزاد كړى سوي غلام به په تخفيف كي د اصل سره نه يو ځاى كيږي وَلِهَذَا تُوضَعُ الْحِزْبَةُ عَلَى مَوْلَى الْمُسْلِمِ إِذَا كَانَ نَصْرًا إِنَّمَا همدوا وجه ده كه چيري د مسلمان آزاد كړى سوي غلام نصراني وي نو پر هغه جزیه مقررول كيږي بِخِلَافِ حُرْمَةِ الصَّدَقَةِ لِأَنَّ الْحُرْمَاتِ تَثْبُتُ بِالسُّبُهَاتِ په خلاف د صدقې د حرام كېدلو، ځكه چي په شبهاتو سره اهم احرمتونه ثابتيږي فَالْحَقُّ الْمَوْلَى بِالْهَاشِمِيِّ فِي حَقِّهِ لِهَذَا د حرمت په حق كي به د هاشمي مولى د هاشمي سره يو ځاى كيږي وَلَا يَلْزَمُ مَوْلَى الْغَنِيِّ أَوْ د مالدار كس پر آزادي كړى سوي غلام اعتراض نه سي وار دې د لای حَيْثُ لَا تَحْرُمُ عَلَيْهِ الصَّدَقَةُ لِأَنَّ الْغَنِيَّ مِنْ أَهْلِهَا ځكه چي پر هغه په دې وجه صدقه اخيستل حرام نه دي چي (په بنيادي توگه) په مالدار كس كي اهم ا صدقې اخيستلو ا هليت وي وَإِنَّمَا الْغَنِيُّ مَا يَمْنَعُ أَفَقَطُ د هغه ا مالداري له اخيستلو څخه مانع وي وَلَمْ يُوجَدْ نِي

● القول الرابع: قول الجمهور، كما ذكر في فتح القدير (ج: ٥، ص: ٣٠٥)، وكذا في الدر المختار (ج: ٣، ص: ٣٠٦). القول الرابع ج: ١، ص: ٢٩٩

حَقُّ الْمَوْلَىٰ أَوْ أَدَهْغَهُ أَدَّارَازَاد كَرِي سوي غلام په حق کي دا خبره نسته أَمَّا الْهَاشِمِيُّ فَلَيْسَ بِأَهْلٍ لِهَذِهِ الصَّلَاةِ أَصْلًا کوم چي هاشمي دی نو هغه بالکل د دې عطیې مستحق نه دی لَأَنَّهُ صَيَّنَ لِنَفْسِهِ وَكَرِهَ امَّتَهُ عَنِ أَوْسَاقِ النَّاسِ ځکه چي هغه د خپل شرافت او ستروالي په وجه د خلکو له خپرو څخه ساتل سوی دی فَالْحَقُّ بِهِ مَوْلَاةٌ لهذا دهغه آزاد کړی سوی غلام هم دهغه سره لاحق کړی سو.

اللفات: ﴿مولى﴾ ① آزاد کړی سوی غلام ② مالک، دلته ځني مراد اوله معنی ده، ﴿صين﴾ د نصر له باب څخه د واحد مذکر غائب ماضي مجهول صیغه ده: ساتل، ژغورل، حفاظت کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي زموږ په نېز به د بنو تغلب د نصاری او ویر آزاد کړی سوي غلامانو هم جزیه او دهغو په ځمکو کي خراج مقررول کيږي، خو د اصل يعني د بنو تغلب په څیر به دهغو له غلامانو څخه، دوچنده نه اخیستل کيږي، لېکن دامام زفر رَجَّه الله په نېز به له تغلبي غلامانو څخه هم د بنو تغلب په څیر دوچنده اخیستل کيږي، ځکه چي نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چي "د قوم آزاد کړی سوي غلامان هم له هغه قوم څخه وي" يعني کوم احکام او مسائل چي د قوم وي هغه احکام د قوم د موالیو هم دي، او څرنگه چي له بنو تغلب څخه دوچنده اخیستل کيږي لهذا دهغو له موالیو څخه به هم دوچنده اخیستل کيږي لکه پر هاشمي کس چي صدقه حرامه ده نو دهغه د آزاد کړی سوي غلام لپاره هم صدقه اخیستل حرام دي.

ولنا إلخ: زموږ دلیل دا دی چي په حقیقت کي له بنو تغلب څخه دوچنده اخیستل دهغو په حق کي تخفیف فی الذلته دی، يعني په دوچنده مال ورکولو کي د جزې او خراج په نسبت ذلت او رسوايي کمه ده، لهذا دا تخفیف به دهغو د موالیو په حق کي نه ثابتيږي، لکه څرنگه چي پر مسلمان کس جزیه نسته لېکن که دا مسلمان کس یو نصراني غلام لري نو پر هغه جزیه لازم ده او د مسلمان مالک په حق کي چي جزیه معلوم ده، دا انعدام دهغه د غلام په حق کي مؤثر نه دی.

د دې په خلاف د صدقې د حرمت مسئله ده نو د هاشمي پر مولى (آزاد کړی سوي غلام) ځکه صدقه حرام ده چي په هاشمي کي خوبالکل د صدقې اخیستلو صلاحیت نسته او د خپل شرافت او ستروالي په وجه هغه په هیچ حالت کي هم صدقه نه سي اخیستلای او څرنگه چي د هاشمي په غلام کي هم څه ناڅه د هاشمیت اثر او بوی راځي نو د دغه شېهي او اثر په وجه د هاشمي مولى د صدقې په حرمت کي د هاشمي سره لاحق سوی دی.

مثلاً که یو سړی مالدار وي نو ښکاره خبره ده چې د هغه لپاره صدقه اخيستل حرام دي، لېکن دا حرمت د هغه د مولیٰ (آزاد کړی سوي غلام) په حق کې مؤثر نه دی او د هغه لپاره صدقه اخيستل حلال دي که چیرې هغه غريب وي، ځکه چې د هغه په اصل يعنې په مالدار کې فی الجملة د صدقې اخيستلو صلاحيت موجود دی، فقط د غنی د عارض په وجه د هغه لپاره صدقه حرام سوې ده. او څرنګه چې دا عارض د هغه په مولیٰ کې موجود نه دی، نو ځکه به د هغه د مولیٰ په حق کې صدقه اخيستل حلال او روا وي.

د خراج، جزیه او د حربیانو د هداياوو مصارف

قَالَ: وَمَا جِهَاءُ الْإِمَامِ مِنَ الْخَرَاجِ وَمِنْ أَمْوَالِ بَنِي تَغْلِبَ وَمَا أَهْدَاهُ أَهْلُ الْعَرَبِ إِلَى الْإِمَامِ وَالْجُزْءُ فَرَمَائِي: او امام چې له خراج او د بنو تغلب له مالونو څخه کوم مال جمع کړي او هغه مال کوم چې یې حربیان امام ته هدیه کړي او جزیه تُصْرَفُ فِي مَصَالِحِ الْمُسْلِمِينَ كَسَدِّ الثُّغُورِ وَبِنَاءِ الْقُنَاطِرِ وَالْجُسُورِ دا به ټوله د مسلمانانو په مصلحتونو کې خرچول کیږي لکه سرحدونه مطبوعول، پلونه جوړول وَیُعْطَى قَضَاةُ الْمُسْلِمِينَ وَعُلَمَاءُهُمْ وَعَمَلَاءُهُمْ مِنْهُ مَا يَكْفِيهِمْ او له هغه څخه به د مسلمانانو قاضیانو ته او عاملانو او علماؤ ته دومره مال ورکول کیږي کوم چې د هغو لپاره کافي وي وَيُدْفَعُ مِنْهُ أَزْمَانُ الْقَاتِلَةِ وَذَرَارِيهِمْ او له هغه مال څخه به مجاهدینو او د هغو بچیانو ته هم روزنه ورکول کیږي لِأَنَّهُ مَالُ بَيْتِ الْمَالِ ځکه چې دا بیت المال مال هی فِائَتُهُ وَصَلَ إِلَى الْمُسْلِمِينَ مِنْ غَيْرِ قِتَالٍ ځکه چې دا له جنګ کولو څخه بغير مسلمانانو ته رسېدلی دی وَهُوَ مُعَدٌّ لِمَصَالِحِ الْمُسْلِمِينَ او بیت المال د مسلمانانو د مصالحو لپاره تیار سوی دی وَهُوَ لَا يَمْلِكُهُمْ او دا خلګ د مسلمانانو عمله ا کار کونکي دي وَنَقْفَةُ الدَّارِ عَلَى الْأَبَاءِ او د بچیانو نفقه پر خپلو پلرونو ده فَلَوْلَمْ يُعْطَوْا كَفَايَتَهُمْ لَاجْتِنَاءِ إِلَى الْاِكْتِسَابِ نو که چیرې هغو ته د کفایت په اندازه مال نه ورکول سي نو هغوی به مال ګټلو او مزدورۍ کولو ته محتاج سي فَلَا يَتَفَرَّغُونَ لِلْقِتَالِ لِهَذَا هَعُودِي به جنګ کولو ته نه فارغیږي وَمَنْ مَاتَ فِي نَيْفِ السَّنَةِ او له قاضیانو او داسې نورو څخه چې ا کوم کس د کال په مینځ کې مړ سي فَلَا شَيْءَ لَهُ مِنَ الْعَطَاءِ نو له عطیې څخه به هغه ته هېڅ شی نه ورکول کیږي لِأَنَّهُ نَوْءٌ صَلَوةٌ وَلَيْسَ

بِدَيْنٍ حُكْمٍ چي هغه يو ډول صله ده او قرض نه دی وَلِهَذَا سَيَّ عَطَاءٌ له همدې کلبه هغه ته عطاء وايي فَلَا يَمْلِكُ قَبْلَ الْقَبْضِ لهذا تر قبضې مخکي به هيڅوک د هغه نه مالک کيږي وَيَسْقُطُ بِالْمَوْتِ او د مستحق په مړه سره به ساقطیږي وَأَهْلُ الْعَطَاءِ فِي زَمَانِنَا مِثْلُ الْقَاضِي وَالْمُدْرَسِ وَالْمُفْتِي وَأَنَّهُ أَعْلَمُ او د عطیې ورکولو اهل اuctoritas ازموږ په زمانه کي قاضي، مدرس او مفتي دي، او الله زيات خبر لرونکی دی.

الغلات: ﴿جباة﴾ د ماضي صيغه ده، له نصر او ضرب دواړو څخه راځي. جِبَى يَجْبُو جَبًا وَجَبًا: خراج او محصول جمع کول. ﴿سند﴾ د نصر مصدر دی: بندول، مضبوطول. ﴿ثغور﴾ جمع د ثَغْرُ ده: سرحد، وېش، پوله (بادر). ﴿قناطير﴾ جمع د قَنْطَرَة ده: پُل. لوړ او غټ عمارت (دوانی). ﴿جسور﴾ جمع د جَسْر او جَسْر ده: پُل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي د خراج، جزبي او د حریانو د هدیې کوم مالونه چي د امام سره جمع سي، امام ته پکار دي چي هغه ټوله اموال د مسلمانانو په مصالحو يعني د سرحدونو په مضبوطوالي او په پُل او داسي نورو ضروري تعمیراتو کي خرچ کړي، او له هغه مالونو څخه دي قاضیانو، عاملانو او علماؤ ته تنخوا ورکړي او مجاهدينو او د هغو اهل او عيال ته دي هم نفقه ځني ورکړي. ځکه چي دا بیت المال مال دی، او بیت المال د مسلمانانو په مصالحو او د هغو په مصائبو کي د کارولو لپاره جوړیږي، او څرنگه چي دا خلک يعني قاضیان او داسي نور د مسلمانانو د تنظیم او ترقی لپاره کار کوي نو ځکه به د هغو روزنه او تنخوا د مسلمانانو له مال يعني له بیت المال څخه ورکول کيږي. او څرنگه چي د اولاد نفقه د پلار پر ذمه وي نو په دې وجه امام ته پکار دي چي هر کس ته دومره مال ورکړې چي د هغه د ذاتي خرچې او د هغه د اهل او عيال د خرچې او ضرورتاتو لپاره کافي سي او هغه د خپلو بچیانو د نفقې په فکر کي د کار او مزدوري کولو په هکله سوچ نه وکړي. ځکه که په نوي کي يو کس له خپل کار او دندې څخه منع سي نو دې نقصان به خاص مسلمانانو ته ورسېږي.

ومن مات إلخ: ددې حاصل دادی چي څرنگه قاضیانو او عاملانو ته د کال په آخر کي د ټوله کال تنخوا ورکول کيږي، نو که له دوی څخه يو څوک د کال په مینځ کي مړ سي نو د هغه استحقاق ساقطیږي: ځکه چي دا عطیه ده قرض نه دی، او د عطیې حکم دادی چي له قبضې څخه مخکي هيڅوک د عطیې مالک نه جوړیږي. او کوم کس چي مړ سي نو ښکاره خبره ده چي هغه قبضه نه شي کولای، نو ځکه به د کال په مینځ کي په مړه کېدلو سره استحقاق ختمیږي، ها! که چیري هغه د کال په آخر کي مړ سي نو په دې صورت کي د هغه وارث او قریب ته د هغه حصه ورکول کېدای سي. او په دې زمانه کي مفتي، قاضي او مدرس هم په اهل عطاء کي شامل او داخل دي، لهذا د هغو به هم پوره خیال ساتل کيږي. وَاللّٰهُ أَعْلَمُ وَعَلَيْهِ أَتَمُّ

بَابُ أَحْكَامِ الْمُزْتَدِّينَ

(با) باب له اسلام څخه د ګرځېدونکو خلکو (د احکامو په بيان کي) دی

تشریح: مخکي تر دې د اصلي کفر احکام بيان سول. اوس د طاري (او اوسني) کفر احکام بيانېږي. ځکه چي طاري له اصلي څخه وروسته وي.

د مرتد احکام

قال: وَإِذَا ارْتَدَّ الْمُسْلِمُ عَنِ الْإِسْلَامِ وَالْعِيَاذُ بِاللَّهِ فرمايي: که چيري يو مسلمان (نعموذ بالله) له اسلام څخه و ګرځېږي عَرَضَ عَلَيْهِ الْإِسْلَامُ نو پر هغه دي اسلام پېش کړی سي فَإِنْ كَانَتْ لَهُ شُبْهَةٌ كُشِفَتْ عَنْهُ او که هغه يوه شېبه لري نو هغه دي ځني ليري کړی سي إِنَّهُ عَسَاةٌ اعْتَرَتْهُ شُبْهَةٌ فَتَزَاوَحَ که کېدای سي چي هغه ته يو شېبه پېښه سوې وي نو هغه به ځني ليري کيږي وَفِيهِ دَفْعٌ شَرٌّ بِأَحْسَنِ الْأَمْرَيْنِ او په داسي کولو سره په دوو طريقو کي په غوره طريقه سره د هغه شر دفع کول دي إِلَّا أَنْ الْعَرَضَ عَلَى مَا قَالُوا غَيْرَ وَاجِبٍ خو د مشائخو رِجَالُ اللَّهِ د قول مطابق پر هغه اسلام پېشول واجب نه دي لَأَنَّ الدَّعْوَةَ بَلَّغَتْهُ ځکه چي هغه ته د اسلام دعوت رسېدلی دی قال: وَيُخَمْسُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فرمايي: چي مرتد به درې ورځي قيدول کيږي فَإِنْ أَسْلَمَ وَالْأَقْبَلُ که هغه اسلام راوړي انو صحيح ده! کنې هغه به قتل کيږي وَفِي الْجَامِعِ الصَّغِيرِ: الْمُرْتَدُّ يُعْرَضُ عَلَيْهِ الْإِسْلَامُ حُرًّا إِنْ كَانَ أَوْ عَبْدًا او په جامع صغير کي دي: چي پر مرتد به اسلام پېشول کيږي برابره ده هغه آزاد وي، که غلام وي فَإِنْ أُلِيَ قُتِلَ که هغه انکار وکړي نو هغه به قتل کيږي وَتَأْوِيلُ الْأَوَّلِ: أَنَّهُ يَسْتَهْلِكُ فَيُهْلِكُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ د اول قول تاويل دای: چي که مرتد مهلت وغواړي نو هغه ته به درې ورځي مهلت ورکول کيږي لِأَنَّهُمَا مَدَّةٌ ضَرِبَتْ لِإِبْلَاءِ الْأَعْدَاءِ ځکه چي د غږونو د پېشولو او د هغوی د قبلولو لپاره همدغه مودت ټاکل سوی دی وَعَنْ أَبِي حَنِيفَةَ وَأَبِي يُوسُفَ: أَنَّهُ يُسْتَحَبُّ أَنْ يُؤَجَّلَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ طَلَبَ ذَلِكَ أَوْ لَمْ يَطْلُبْ او له

شيخينو رَحِمَهُمَا اللهُ شخه روايت سوى دى: چي تر دريو ورغو پوري مرتد ته مهلت ورکول مستحب دي برابره ده هغه مهلت وغواړي. که يې نه وغواړي وَعَنِ الشَّافِعِيِّ: أَنَّ عَلَى الْإِمَامِ أَنْ يُؤَجِّلَهُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ اوله امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ شخه روايت سوى دى: چي پر امام لام زم دي چي مرتد ته درې ورغي مهلت ورکړي وَلَا يَحِلُّ لَهُ أَنْ يَقْتُلَهُ قَبْلَ ذَلِكَ او تر دې مخکي دهغه قتل کول د امام لپاره روا نه دي إِنَّكَ إِذَا دَاخِلَ الْمُسْلِمِ يَكُونُ عَنْ شُبُهَةِ ظَاهِرًا ځکه چي د مسلمان مرتد کېدل په ظاهره د شهې په وجه وي فَلَا بُدَّ مِنْ مُدَّةٍ يُبْكِنُهُ الشَّائِلُ لهذا دومره مودت [اورکول] ضروري دي چي د مرتد لپاره [په هغه مودت کي] غور او فکر کول ممکن وي فَقَدْ رَنَّاهَا بِالثَّلَاثَةِ نو موږ هغه مودت په دريو ورغو سره اندازه کړې وَلَنَّا قَوْلُهُ تَعَالَى: فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ [التوبة: ۵] مِنْ غَيْرِ قَيْدٍ إِلَّا مَهَالٍ زمور دليل د الله تعالى دا فرمان دى: فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ په دې آيت کي د مهلت ورکولو قيد نسته وَكَذَلِكَ قَوْلُهُ ^① مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ فَاقْتُلُوهُ او همدارنگه وَاللَّهُ كَافِرٌ خَبِيرٌ بَلَفَشَةُ الدَّعْوَةِ او ځکه چي هغه داسي حربي کافر دى کوم ته چي د اسلام دعوت رسېدلى دى فَيَقْتُلُ لِلْحَالِ مِنْ غَيْرِ اسْتِنْهَالٍ لهذا هغه به له څه مهلت ورکولو شخه بغير سمدستي افوراکل کيږي وَهَذَا لِأَنَّهُ لَا يَجُوزُ تَأْخِيرُ الْوَاجِبِ لِأَمْرٍ مَوْهُومٍ او دا [حکم] ځکه دى چي د شکمن کار په وجه واجب شى ځنډول جائز نه دي او د مرتد اسلام راولې موهوم او شکمن دي وَلَا فَرْقَ بَيْنَ الْغَرِّ وَالْعَبْدِ لِإِطْلَاقِ الدَّلَائِلِ او د دلائلو د مطلقوالي په وجه په آزاد او غلام کي هيڅ فرق نسته وَكَيْفِيَّةُ تَوْبَتِهِ: أَنْ يَتَبَرَّأَ عَنِ الْأَدْيَانِ كُلِّهَا سِوَى الْإِسْلَامِ او د مرتد د توبې طريقه دا ده: چي له اسلام شخه بغير نور له ټولو آديانو شخه بېزاري ښکاره کړي اچي زه له اسلام شخه بغير بل له مړين شخه بېزاريم لِأَنَّهُ لَا دِينَ لَهُ ځکه چي افى الحاله ا هغه لره هيڅ دين نسته وَلَوْ تَبَرَّأَ عَبَا اسْتَقَالَ إِلَيْهِ او مرتد چي د کوم دين و طرف ته نقل سوى او او مائل سوى اوي که چيري افقط اله هغه شخه بېزاري ښکاره کړي گناه نواهم ا کافي دي لِحُصُولِ النِّقْصودِ ځکه چي مقصود حاصل سو.

① ترمذی: أخرجه البخاری فی کتاب الجهاد؛ باب لا یعذب بعذاب الله رقم الحديث: ۳۰۱۷.

اللغات: «ارتد» دافتمال ماضي ده: گرځېدل، اوښتل، مرتد کېدل، «عرض» د ضرب له باب څخه دماضي مجهول صيغه ده: پېشول، وړاندي کول، «کشف» د ضرب له باب څخه دماضي مجهول صيغه ده، ښکاره کول، لڅول، ددې باب په صله کې چې «عن» راسي، نو معنی یې راځي: دیو شي پر ښکاره کولو مجبوره کول، حل کول، یعنی د هغه شبهه دي حل کړی سي او د شبهي ليري کولو دي کونښن وسي، «اعتزله» د افتعال ماضي ده: وار دېدل، پېښېدل، «فتمزاح» د مؤنث غائب مضارع مجهول صيغه ده: ليري کول، «إيلاء» د افعال مصدر دی: ایلاء دې ته چې دیو چا منځته عذر پېش کړی سي او هغه یې قبول کړي، یعنی د یو چا منځته عذر پېشول او د هغه قبلول، له خپل ځان څخه د ملامتی ليري کولو لپاره عذر بیانول (مصباح اللغات)، «يوخله» د تفعیل له باب څخه د مضارع صيغه ده: وخت ورکول، مودت ټاکل، «إمهال» د افعال

مصدر دی: مهلت ورکول، «يبتأ» د تفعّل مضارع ده: بېزاره کېدل، د نا تعلقی اعلان کول.

تشریح: د عبارت مطلب واضح دی چې په عامه توګه په دین اسلام کې دیو شبهي په وجه مسلمان مرتد کیږي، نو په دې وجه د مرتد تر وژلو مخکې د هغه شکوک او شبهات ليري کول ضروري دي چې هغه مطمئن سي او دوباره اسلام راوړي، له همدې کبله د شیخینو رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز مرتد ته درې ورځې مهلت ورکول (إمهال) مستحب دي، لېکن دامام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز إمهال واجب دی: زموږ دلیل دا دی چې د قرآن کریم دا آیت "فَاَقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ" د إمهال له قید څخه خالي دی او په دې کې فوراً (پله ځنډه) د مشرکینو د وژلو حکم سوی دی، همدارنګه په دې حدیث "مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ فَاَقْتُلُوهُ" کې هم فوراً د مرتد د وژلو حکم وارد سوی دی، لهذا مرتد ته مهلت ورکول خو به مستحب وي لېکن واجب او لازم به نه وي.

د مرتد د توبې طریقه داده چې هغه له دین اسلام څخه بغیر نور له ټولو ادیانو څخه توبه وکړي او له ټولو څخه بېزاري او براءت ښکاره کړي، او که مرتد فقط له هغه دین څخه بېزاري او براءت ښکاره کړي د کوم دین و طرف ته چې هغه مائل سوی وو نو دا هم صحیح دي، او په دې سره هم د هغه توبه او براءت ثابتیږي: ځکه چې مقصود حاصل سو او د هغه ارتداد ختم سو.

پر مرتد له اسلام پېشولو څخه مخکې هغه قتل کول

قال: فَإِنْ كَتَلَهُ قَاتِلٌ قَبْلَ عَرْضِ الْإِسْلَامِ عَلَيْهِ فَرَمَائِي: که پر مرتد له اسلام پېشولو څخه مخکې یو قاتل هغه قتل کړي كَرْمَةً وَلَا شَيْءَ عَلَى الْقَاتِلِ نو دا مکروه دي لېکن ا پر قاتل به هیڅ ضمانه وي وَمَعْنَى الْكَرَاهِيَةِ هُنَا تَرْكُ الْمُسْتَحَبِّ او دلته مکروه والی د مستحب پرېښوولو په معنی سره دی

وَالْإِفَاءُ الْقَسَانِ لَأَنَّ الْكُفْرَ مُبِيحٌ لِلْقَتْلِ أَوْ ضَمَانٌ بِهِ دَيْ وَجْهٌ نَسْتَه چي کفر قتل مباح اروا اگرحوي
وَالْعَرَضُ بَعْدَ بُلُوغِ الدَّعْوَةِ غَيْرُ وَاجِبٍ أَوْ تَرَدُّعُوت رَسِيدِلُو وروسته اسلا پيشول واجب نه دي وَأَمَّا
الْمُرْتَدَّةُ فَلَا تُقَتَّلُ أَوْ كُوم چي مرتده بنسخه ده نو هغه به نه قتل كيږي وَقَالَ: الشَّافِعِيُّ تُقَتَّلُ إِمَام
شَافِعِي رَحِمَهُ اللَّهُ فَرَمَايِي: چي هغه به اهِم ا قتل كيږي لِأَيَّارُونَا دهغه حديث په وجه کوم چي موږ
روایت کړې وَكَانَ رَدَّةُ الرَّجُلِ مُبِيحَةً لِلْقَتْلِ مِنْ حَيْثُ أَنَّهُ جُنَايَةٌ مُغْلَظَةٌ أَوْ حُكْم چي دسړي ارتداد د
جرم د سختېدلو په حیثیت سره قتل روا اگرحوي فَتَنَّاظُ بِهَا عُقُوبَةٌ مُغْلَظَةٌ لِهَذَا دې جرم سره به
سخته سزا هم متعلق كيږي وَرَدَّةُ الْمَرْأَةِ تُشَارِكُهَا فِيهَا أَوْ د بنسختي ارتداد اهِم ا په دې جرم کي
شریک دي فَتَشَارِكُهَا فِي مُوجِبِهَا لِهَذَا هغه به د دې جرم په سزا کي اهِم ا شریک كيږي وَلَنَا: أَنَّ
النَّبِيَّ ﷺ نَهَى عَنِ قَتْلِ النِّسَاءِ زموږ دليل دا دی: چي نبي کریم ﷺ د بنسختو له قتلولو څخه منع
کړې ده وَلَإِنَّ الْأَصْلَ تَأْخِيرُ الْأُجْرَةِ إِلَى دَارِ الْآخِرَةِ أَوْ په دې وجه اهِم ا چي د آخرت لپاره سزاګانې
موخړ کول اصل دي إِذْ تَعْجِيلُهَا يُخِلُّ بِبَعْثِ الْإِبْتِلَاءِ حُكْم چي ژر سزا ورکول د ابتلاء او ازمایښت ا
په معنی کي نقص اکمښت ا راولي ايعني په دنيا کي په سزا ورکولو سره سزا کميږي ا رَأَيْنَا عُدِلَ
عَنْهُ دَفْعًا لِشَرِّ نَاجِزٍ وَهُوَ الْحَرَابُ لېکن له دې اصل څخه په دې مقصد اِعْرَاضُ سَوَى دې چي فی الحاله
پيدا کېدونکی شریعني جنګ ختم سي وَلَا يَتَوَجَّهُ ذَلِكَ مِنَ النِّسَاءِ اوله بنسختو څخه د جنګ توقع
نه كيږي لَعَدِمَ صَلَاحِيَّةُ الْبَيْتَةِ حُكْم چي ا په بنسختو کي ا د جنګ کولو صلاحیت نه وي بِخِلَافِ
الرِّجَالِ په خلاف د خلکو فَصَارَتِ الْمُرْتَدَّةُ كَالْأَصْلِيَّةِ لِهَذَا مرتده بنسخه د اصليه کافري په څیر سوه
قال: وَلَكِنْ تُخَفَّسُ حَقُّ تَسْلِيمٍ فَرَمَايِي: لېکن مرتده بنسخه به قیدول كيږي تر دې چي هغه اسلام
راوړي إِنَّهَا اِمْتَنَعَتْ عَنِ اِيفَاءِ حَقِّ اللَّهِ تَعَالَى بَعْدَ الْاِقْرَارِ حُكْم چي هغې د حق الله تر اقرار کولو
وروسته دهغه له پوره کولو څخه منع سوه فَتُجَبَّرُ عَلَى اِيفَائِهِ بِالْحَبْسِ لِهَذَا د قید په ذریعه به هغه د
حق الله پر پوره کولو مجبورول كيږي کښانې حُقُوقُ الْعِبَادِ لکه څرنګه چي په حقوق العبد کي اهِم
دغه حکم دی ا وَلِیُّ الْهَامِ وَالْمُهَيِّدِ: وَتُخْبِرُ الْمَرْأَةَ عَلَى الْإِسْلَامِ حُرَّةً كَانَتْ أَوْ أَمَةً ا په جامع صغیر کي

دي: چي مرتده بنځه به د اسلام پر راوړلو مجبورول كيږي برابره ده هغه آزاده وي. كه مينځه وي
وَالْأَمَةُ يُجْبَرُهَا مَوْلَاهَا او مينځه به خپل مالک مجبوره کوي أَمَّا الْجَبْرُ فَلَيْسَ ذِكْرُنَا کوم چي مجبوره
 کول دي نو په هغه وجه دي کوم چي موږ بيان کړه. وَمِنَ الْمَوَلَّاتِ لَيْسَ فِيهِ مِنَ الْجَبْرِ بَيْنَ الْحَقِّينِ او
 امينځه به مالک ځکه مجبوره کوي چي په دې کي د دواړو حقونو جمع کېدل او رعايت استه
وَيُرَوَى: تُضْرَبُ فِي كُلِّ أَيَّامٍ مُبَالِغَةً فِي الْحَبْلِ عَلَى الْإِسْلَامِ او روايت سوي دی: چي مينځه به هره ورځ
 وهل كيږي د دې لپاره چي پر اسلام په ادهغې ا په آماده کولو کي مبالغه وسي.

اللغات: ﴿مبيح﴾ دافعال اسم فاعل دی: روا کونکی، حلال گرځونکی. ﴿جنایة﴾ جرم. ﴿مغلظة﴾

سخت، سنگین (درون). ﴿تناط﴾ د مضارع مجهول صيغه ده: متعلق کېدل، مدار کېدل (أحسن
 الهداية). ﴿تعجيل﴾ د تنفيل مصدر دی: تلوار کول، يو کار ژر کول، ﴿ناجز﴾ ژر کېدونکی (ژر پوره
 کېدونکی)، حاضر (اوسنی)، موجود.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي زموږ په نېز پر مرتد اسلام پېشول مستحب دي واجب نه دي،
 له همدې کبله که يو څوک قبل العرض مرتد قتل کړي نو پر هغه به ضمان واجب نه وي، ځکه چي د
 مرتد کفر د هغه قتل مباح او روا وگرځوي، ها! تر اسلام پېشولو مخکي د هغه قتل مکره او
 نامناسب کار دی. او که چيري يوه بنځه مرتده سي نو زموږ په نېز به هغه نه قتلول كيږي لېکن دامام
 شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز به هغه هم قتلول كيږي.

دامام شافعي دليل: دادی چي په دې حديث: "من بدل دينه فاقتلوه" کي د "مَنْ" کلمه عامه ده
 کوم چي نر او بنځي دواړو ته شامله ده، او عقلي دليل يې دادی چي ارتداد يو مغلظ او سخت جنایت
 دی نو مرتد د خپل جرم د سختوالي په وجه د سختي سزا يعني د قتل موجب دی. او بنځه په نفس
 ارتداد او نفس جنایت کي د هغه شريکه ده، لهذا کله چي د بنځي جنایت هم مغلظ او سخت دی، نو
 ښکاره خبره ده چي دهغې سزا به هم سخته اوي هغه به هم قتلول كيږي.

زموږ دليل: دادی چي نبي کریم ﷺ د بنځو له قتلولو څخه منع کړې ده، نو په دې وجه د بنځو قتلول
 جائز نه دي، او بيا دار الآخرة د سزا کور (دار الجزاء) دی او سزاگاني مؤخر کول اصل دي نو په دې وجه
 به هم بنځي ته په دنيا کي د خپل ارتداد سزا نه ورکول كيږي، او همدا اصل دسري په هکله هم دی،
 لېکن دسري د شريعتي د جنگ ختمولو او دفع کولو په خاطر د هغه په حق کي له دغه اصل څخه
 اعراض سوي دی او هغه ته په دنيا کي سزا ورکول سوې ده، او څرنگه چي په بنځو کي د جنگ او
 قتال صلاحيت نسته نو ځکه دهغوی په حق کي دغه اصل پر خپل مخکني حالت پاته دی، او مرتده

بښخه د كافرې بښخې په څير ده څرنگه چې كافره بښخه نه قتلول كيږي نو مرتده بښخه به هم نه قتلول كيږي. ها! هغه به قيدول كيږي تر دې چې اسلام راوړي، ځكه چې هغې تر يو ځل اسلام راوړلو او د حقوق الله تر اقرار كولو وروسته اوس د حقوق الله له ايفاء او پوره كولو څخه مخ واړوي. لهذا څرنگه چې د حقوق العباد مثلاً د قرض او داسي نورو د اداء كولو لپاره مديون سپړي او مديونه بښخه قيدول كيږي همداسي به د حقوق الله د اداء كولو لپاره هم مرتده بښخه قيدول كيږي.

په جامع صغير كې هم دغه حكم ذكر سوي دی، او په هغه كې دا اضافه هم سوي ده چې مرتده بښخه كه چيري مينځه وي، نو د اسلام راوړلو لپاره دي خپل مالك (مولی) پر هغې دباو او فشار واچوي ددې لپاره چې د حق الله رعايت هم وسي او په خپله د مالك حق يعني استخدام هم هغه ته حاصل سي، له همدې وجهې په ځيني رواياتو كې ذكر سوي دي چې د اسلام راوړلو لپاره مالك خپله مينځه وهلاي او دېولای هم سي. ددې لپاره چې كما حق جبر ثابت سي او هغه مرتده مينځه بيا په اسلام سره ځان مشرفه كړي.

د مرتد ملكيت زائلېدل

قال: وَيَزُولُ مِلْكُ الْمُرْتَدِّ عَنْ أَمْوَالِهِ بِرَدِّهِ زَوَالًا مُرَافِعًا فرمايي: چې د ارتداد په وجه له خپلو مالونو څخه د مرتد ملكيت د موقوف زوال په څير زائلېږي فَإِنْ أَشْلَمَ عَادَتْ عَلَى حَالِهَا نو كه هغه اسلام راوړي نو ملكيت خپل حال ته راوگرځي قَالُوا: هَذَا عِنْدَ أَنْ خَفِضَ مَشَائِخُو فَرَمَائِلِي دي: چې دا احكام د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز دی وَعِنْدَهُمَا ⑤ لَا يَزُولُ مِلْكُهُ او د صاحبينو رَحِمَهُمَا اللهُ په نېز د مرتد ملكيت نه زائلېږي لِأَنَّهُ مُكَلَّفٌ مُخْتَارٌ ځكه چې هغه اهم | مكلف او محتاج وي فَإِلَى أَنْ يُقْتَلَ يَبْقَى مِلْكُهُ لهذا د هغه تر قتلېدلو پوري به د هغه ملكيت باقي پاتېږي كَالْمُخَكَّومِ عَلَيْهِ بِالرَّجْمِ وَالْقِصَاصِ لكه هغه كس چې پر هغه د رجم يا قصاص فيصله سوي وي وَلَهُ: أَنَّهُ حُرٌّ مَقْهُورٌ تَحْتَ أَيْدِينَا حَتَّى يُقْتَلَ د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دليل دا دی چې هغه يو داسي حربي دی كوم چې زموږ تر لاسو لاندې مغلوب دی. تر دې چې هغه قتل كړي سي وَلَا قَتْلَ إِلَّا بِالْجَبْرِ اب اوله جنگ كولو څخه بغير قتل نسته وَهَذَا يُوجِبُ زَوَالَ مِلْكِهِ وَمَالِيَّتِهِ او د هغه حربي كې د هغه د ملكيت او مالكييت زوال ثابتوي غَيْرَ أَنَّهُ مَدْعُوٌّ إِلَى الْإِسْلَامِ بِالْإِجْبَارِ عَلَيْهِ خو په مجبوره كولو سره به هغه د اسلام و طرف

● القول الرابع: قول أبي حنيفة رحمه الله، كما ذكر في رد المحتار (ج: ٣، ص: ٣٢٨). | القول الرابع: ج: ١، ص: ٣٩٧ |

ته رابلل کيږي وَيُرْجَى عَوْدُهُ إِلَيْهِ او د اسلام و طرف ته د هغه واپس راتلل متوقع دي فَتَوَقَّفْنَا فِي أَمْرِهِ نو ځکه موږ د هغه په معامله کي توقف وکړي فَإِنْ أَسْلَمَ جُعِلَ الْعَارِضُ كَأَنْ لَمْ يَكُنْ فِي حَقِّ هَذَا الْعُكْمِ نو که چيري هغه اسلام راوړي نو مذکوره عارض الارتداد ا به د ملکيت د زوال په حق کي معدوم گرځول کيږي وَصَارَ كَأَنْ لَمْ يَزَلْ مُسْلِمًا وَلَمْ يَعْغِلْ السَّبَبُ او داسي به گڼل کيږي لکه هغه چي له هميشه څخه مسلمان وو او هغه بالکل ا د ملکيت د زوال اسباب اختيار کړي نه دي وَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ عَلَى رِدَّتِهِ أَوْ لِحَقَّ بَدَارِ الْحَرْبِ وَحُكِمَ بِلِحَاقِهِ او که چيري هغه مړ سي يا د مرتد والي په حالت کي قتل کړي سي يا دار الحرب ته ولاړ سي او دار الحرب ته د هغه د تللو فيصله وسي ايغني قاضي د هغه د تللو حکم وکړي اِسْتَقَرَّ كُفْرُهُ نو ا په دې صورت کي ا به د هغه کفر مضبوط استحکم اسي فَيَعْمَلُ السَّبَبُ عَمَلَهُ نو سبب به خپل عمل وکړي او خپل اثر به ښکاره کړي وَرَأَى مِلْكُهُ او د هغه ملکيت به زائل سي.

اللغات: **﴿مَقهور﴾** د فتح د باب اسم مفعول دی: مغلوب، مجبور، **﴿جَرَاب﴾** د مفاعلي مصدر دی: جنگ کول. **﴿لَحِقَ﴾** د سمع ماضي ده: ور سره يو ځای کېدل. **﴿استقر﴾** د استفعال ماضي ده: ثابتېدل، مضبوطېدل (ټينگېدل، کلکېدل).

تشریح: **صورت د مسئلې:** دا دی چي کله يو سړی مرتد سي نو د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز د هغه ملکيت مو قوفاً زائليږي يعني که چيري هغه اسلام راوړي نو د هغه ملکيت بيرته فعاله کيږي، لېکن د صاحبينو رَحْمَتُ اللهِ په نېز د هغه ملکيت بالکل نه زائليږي، ځکه چي هغه په احکامو مکلف دی او مال او ملکيت ته محتاج دی لهدا تر څو چي قتل سوي نه وي تر هغه وخته به يې ملکيت باقي پاتېږي، لکه پريو سړي چي درجم يا قصاص فيصله وسي نو د هغه ملکيت هم تر هغه وخته پوري پاتېږي تر څو چي رجم سوي يا قتل سوی نه وي، همداسي به په دې مسئله کي د مرتد تر قتلېدلو پوري د هغه ملکيت باقي پاتېږي.

وله انه إلخ: د امام صاحب دليل دا دی چي د مرتد اوس حربي کافر گرځېدلی دی او زموږ يعني د مسلمانانو تر لاس لاندي او مغلوب دی او د هغه ارتداد د هغه د قتل موجب دی. همدارنگه د هغه حربي کېدل د هغه د ملکيت او مالکيت د زوال سبب دی په دې توگه چي په دغه ډول مغلوبېدلو سره انسان مملوک گرځي او کوم کس چي مملوک وي د هغه مالکيت ختمیږي او کله چي مالکيت ختم سي نو ملکيت هم ختمیږي، نو په دې وجه د هميشه لپاره د هغه ملکيت ختمېدل او زائلېدل پکار

دی. خو څرنگه چې هغه د اسلام په محاسنو او ښېگڼو خبر سوی دی او دویم ځل د هغه اسلام راوړل ممکن او متوقع دي نو په همدې وجه موږ د هغه ملکیت موقوفاً زائل گرځولی دی او پر هغه به اسلام پېشو. که چیرې هغه اسلام راوړي نو د هغه ملکیت به د مخکې خیر فعاله کيږي او داسې به گڼل کيږي چې هغه بالکل مرتد سوی نه دی. او که چیرې هغه له اسلام راوړلو څخه انکار وکړي یا مړ شي یا دار الحرب ته ولاړسي او قاضي د هغه د تللو فیصله وکړي چې هغه دار الحرب ته ولاړی نو په دې صورت کي به د هغه ارتداد او کفر مضبوط گرځي او د هغه ملکیت به راتلیري.

د مرتد تر قتل وروسته د هغه د مال حکم

قال: إِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ عَلَى رِدَّتِهِ فرمایي: او که مرتد مړ شي یا د خپل ارتداد په حالت کي قتل کړی سي اَتَّكَلَّ مَا اَتَّكَسَهُ فِي اِسْلَامِهِ اِلَى وَرَثَتِهِ الْمُسْلِمِينَ نو هغه چې د اسلام په حالت کي کوم مال گټلی وي، هغه به دده د وارثانو و طرف ته منتقل کيږي وَكَانَ مَا اَتَّكَسَهُ فِي حَالِ رِدَّتِهِ قَيْئًا او هغه مال کوم چې ده د ارتداد په حالت کي گټلی وي، هغه به فیئ وي وَهَذَا عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ او دا احکم د امام صاحب رجه الله په ښه دی وَقَالَ: أَبُو يُسُفَ وَمُحَمَّدٌ: كِلَاهُمَا لِرِدَّتِهِ او صاحبین رجه الله فرمایي: چې دواړه مالونه به د هغه د وارثانو وي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: كِلَاهُمَا قَيْءٌ امام شافعي رجه الله فرمایي: چې دواړه مالونه به فیئ وي لِأَنَّهُ مَاتَ كَافِرًا ځکه چې هغه د کفر په حالت کي مړ سوی دی وَالْمُسْلِمُ لَا يَرِثُ الْكَافِرَ او مسلمان د کافر وارث کېدلای نه سي ثُمَّ هُوَ مَالٌ حَرَمٌ لَا أَمَانَ لَهُ بیا هغه د داسې حربي مال دی کوم ته چې امان حاصل نه دی فَيَكُونُ قَيْئًا نو ځکه به هغه فیئ وي وَلَهُمَا: أَنَّ مِلْكَهُ فِي الْكُفْرِ بَعْدَ الرِّدَّةِ بَاقٍ زموږ دلیل دا دي چې تر ارتداد وروسته اهم ا په دواړو گټو ایعني په دواړو گټل سوو مالونو کي ملکیت پاته دی عَلَى مَا بَيَّنَّاهُ لکه امخکي ا چې موږ د دې بیان وکړی فَيَنْتَقِلُ بَيَّتُهُ اِلَى وَرَثَتِهِ لهدا د هغه په مرگ سره به دا ملکیت د هغه د وارثانو و طرف ته منتقل کيږي وَيَسْتَبْدِلُ اِلَى مَا قُبِيلَ رِدَّتِهِ او دا انتقال به د هغه له مرتد کېدلو څخه لږ څه مخکې وخت ته منسوب کيږي ایعني څو کي د هغه تر ارتداد لږ څه مخکې د هغه ملکیت د وارثانو و طرف ته منتقل سو. لکه د مړې ملکیت چې تر مرگ لږ څخه مخکې (د ځکندن په حالت کي) وارثانو ته

نقل كيري | إِذَا الرِّدَّةُ سَبَبُ الْمَوْتِ حُكْمٌ فِي هَمْدِهِ ارْتِدَادُ أَهْلِهِ سَبَبٌ فِي كَيْفُونِ تَوْرِيثِ
الْمُسْلِمِ مِنَ الْمُسْلِمِ نُوْدَا بِهِ مُسْلِمَانِ دِ مُسْلِمَانِ وَارِثٌ جَوْرِدِل وَي اِيَعْنِي دَا بِهِ لَهُ مُسْلِمَانِ شَخْه د
 مُسْلِمَانِ وَرَاثَتٌ حَاصِلُول وَي | وَلَا بِنَ حَنِيفَةٍ : أَنَّهُ يُنْكَرُ الْإِسْتِنَادُ فِي كَسْبِ الْإِسْلَامِ دَامَامِ صَاحِبِ رَحْمَةٍ
 اَلله دَلِيل دَا دِي : چي داسلام والا په گته اگتيل سوي مال ا کي استناد ممکن دِي لِوُجُودِهِ قَبْلَ الرِّدَّةِ
 حُكْمٌ چي دَا گته تر ارتداد مخکي موجوده ده ايعني داسلام په حالت کي گتيل سوي مال تر ارتداد
 مخکي گتيل سوي دِي | وَلَا يُنْكَرُ الْإِسْتِنَادُ فِي كَسْبِ الرِّدَّةِ لېکن په ارتداد والا گته کي استناد ممکن
 نه دِي لِعَدَمِهِ قَبْلَهَا حُكْمٌ چي تر ارتداد مخکي دَا گته معدومه ده وَمِنْ شَرْطِهِ وُجُودُهُ حالانکي د
 استناد لپاره تر ارتداد مخکي د گتيل موجود بدل شرط دي ثُمَّ إِنَّمَا يَرِثُهُ مَنْ كَانَ وَارِثًا لَهُ حَالَةَ الرِّدَّةِ وَبَقِيَ
وَارِثًا إِلَى وَقْتِ مَوْتِهِ بيا به هغه سړی د دې مرتد وارث کيږي کوم چي د ارتداد په حالت کي دده
 وارث وي او دده تر مرگه پوري يې وارث پاته سوي وي فِي رِوَايَةٍ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ عَنِ ابْنِ سَلَامٍ داله
 امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ شَخْه يوروايت دِي کوم چي د استناد پر اعتبار مبني دِي وَعَنْهُ : أَنَّهُ يَرِثُهُ مَنْ كَانَ
وَارِثًا لَهُ عِنْدَ الرِّدَّةِ له امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ شَخْه دويم روايت دَا دِي : چي کوم سړی د ارتداد په
 وخت کي دده امر تد اوارث وي، نو هغه به دده وارث کيږي وَلَا يَبْطُلُ اسْتِحْقَاقُهُ بِمَوْتِهِ او د وارث په
 مرگ سره به د وارث اخپل استحقاق نه باطليږي بَلْ يَخْلُفُهُ وَارِثُهُ بلکي د هغه وارث به ايعني د
 وارث وارث به | د هغه نائب کيږي لِأَنَّ الرِّدَّةَ بِمَنْزِلَةِ الْمَوْتِ حُكْمٌ چي ارتداد د مرگ په درجه کي دِي
وَعَنْهُ : أَنَّهُ يُعْتَبَرُ وُجُودُ الْوَارِثِ عِنْدَ الْمَوْتِ له امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ شَخْه دريم روايت دَا دِي : چي د
 مرتد د مرگ په وخت کي د وارث موجود بدل معتبر دِي لِأَنَّ الْحَادِثَ بَعْدَ انْقِضَاءِ السَّبَبِ قَبْلَ تَمَامِهِ
كَالْحَادِثِ قَبْلَ انْقِضَاءِهِ حُكْمٌ چي د سبب تر منعقد بدل وروسته او ا د هغه تر پوره کېدلو مخکي
 پيدا کېدونکی وارث داسي دِي لکه د سبب تر منعقد بدلو مخکي پيدا سوي بِمَنْزِلَةِ الْوَلَدِ الْحَادِثِ
مِنَ الْمَيِّتِ قَبْلَ الْقَبْضِ لکه پر مبيعه مينځي باندي له قبضي کولو شَخْه مخکي پيدا کېدونکی
 بچي وَتَرِثُهُ امْرَأَتُهُ الْمُسْلِمَةُ إِذَا مَاتَ أَوْ قُتِلَ عَلَى رِدَّتِهِ وَهِيَ فِي الْعِدَّةِ او که چيري مرتد د خپل ارتداد

په حالت کي مړ سي يا قتل کړی سي او د ده مسلمان نه بښخه د ده په عدت کي وي نو هغه به د ده وارثه کيږي لأنه يصير قاراً وإن كان صحيحاً وقت الردة ځکه چي داسې به فاروگر ځيږي که څه هم دارتداد په وخت کي روغ اسالم اوي والمرتدة كسبها لورثتها او د مرته بښي گټه اگټل سوی مال ا به دهغي د وارثانو وي لأنه لا حراب منها ځکه چي دهغي له طرفه جنگ ا قتال نه صادر ږي فلَمْ يوجَدْ سَبَبُ الْفَرءِ لهذا د فيء سبب موجود او ثابت نه سو بخلاف المرتدة عند ابن حنيفة په خلاف د مرتد سړي، دامام صاحب رجه الله په نېز وَرِثُهَا رُجُوعُهَا الْمُسْلِمُ إِن ارْتَدَّتْ وَهِيَ مَرِيضَةٌ او که چيري يوه بښخه مرته سي او هغه مريضه ا ناروغه ا وي نو دهغي مسلمان خاوند به دهغي وارث کيږي لَقَصْدِهَا إِبْطَالُ حَقِّهِ ځکه چي بښي دهغه د حق باطلولو اراده کړې ده وإن كانت صحيحة او که هغه روغ وي لا يرثها نو خاوند به دهغي نه وارث کيږي لأنها لا تقتل ځکه بښخه نه قتلول کيږي فلَمْ يَتَعَلَّقْ حَقُّهَا بِالرَّدَةِ لهذا ا د بښي ا په مرتد کېدلو سره دهغي د مال سره د خاوند حق متعلق نه سو بخلاف المرتدة په خلاف د مرتد سړي.

اللفات: ﴿فيه﴾ غنيمت، هغه مال کوم چي له جنگ کولو څخه بغير حاصل کړی سي. او امام ته د خپلي رايي مطابق دهغه د صرفولو اختيار وي. **﴿قُبيل﴾** د قَبْلُ تصغير دی. لږ څه مخکي. **﴿توريث﴾** د تفعليل مصدر دی: وارث جوړول، **﴿قاز﴾** تنبهدونکی، ځان خلاصونکی (هغه خاوند چي د بښي له ميراث څخه ځان خلاصوي).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که مرتد مړ سي يا دارتداد په حالت کي قتل کړی سي. نو دامام صاحب رجه الله په نېز د اسلام په حالت کي دهغه کتل سوی مال به دهغه د مسلمانانو وارثانو وي. او دارتداد په حالت کي گټل سوی مال به يې فيء وي. د صاحبينو رجه الله په نېز به دهغه دواړه قسمه مالونه وارثانو ته ورکول کيږي. او دامام شافعي رجه الله په نېز به دهغه دواړه قسمه مالونه فيء وي.

دامام شافعي دليل: دا دی چي داسې مرتد سو او د کفر په حالت کي مړ سو. او مسلمان د کافر وارث کېدلای نه سي. همدارنگه دغه مرتد ته امان هم نه دی حاصل. ځکه چي هغه حربي کافر دی او د حربي مال فيء وي لهذا دهغه مال به هم فيء وي.

د صاحبینو دلیل: دادی چي داسلام او ارتداد په دواړو حالتونو کي چي هغه کوم مال گټلی دی په هغه کي دده ملکیت موجود دی لهدا د هغه په مرگ يعني د هغه په مرتد کېدلو سره به دا ملکیت د هغه د وارثانو و طرف ته منتقل کیږي او څرنگه چي د هغه ارتداد د هغه مرگ دی نو ځکه به تر ارتداد لږ څه مخکي دا ملکیت د وارثانو و طرف ته منتقل کیږي لکه څرنگه چي تر مرگ لږ څخه مخکي د نزع او ځکندن په حالت کي د مړي د اموالو سره د وارثانو حق متعلق کیږي همداسي به دلته هم تر ارتداد لږ څه مخکي ملکیت د هغه د وارثانو و طرف ته منتقل کیږي او څرنگه چي په هغه حالت کي (يعني تر ارتداد لږ څه مخکي) مورث مسلمان دی او د هغه وارثان هم مسلمانان دي. لهدا مسلمان به د مسلمان وارث وگرځي او دا صحیح دي.

د امام صاحب دلیل: هم هغه دی کوم چي د صاحبینو دلیل دی. لېکن فرقی یې دادی چي د مرتد د وارثانو و طرف ته د مرتد هغه گټل سوی مال منتقل کېدای سي کوم چي هغه داسلام په حالت کي گټلی وي. ځکه چي داسلام په حالت کي گټل سوی مال له ارتداد او د ارتداد له شېبې څخه خالي وي ځکه چي تر ارتداد مخکي هغه نه دي گټل سوی حالانکي د نقل او اسناد لپاره تر ارتداد مخکي کسب او گټل شرط دي او هغه دلته نسته له همدې کبله موږ تر ارتداد وروسته گټل سوی مال د هغه د وارثانو و طرف ته نه دي منتقل کړی بلکي هغه موفیئ او غنیمت گرځولی دی.

شم النبايرثه (الخ): اوس پاته سوه دا خبره چي د هغه وارث به څوک وي؟ نو په دې سلسله کي له امام صاحب رَجَه الله څخه درې روایتونه نقل سوي دي:

①... اول روایت کوم چي د حسن بن زیاد رَجَه الله دی. دادی چي کوم سړی د ارتداد په حالت کي د مرتد وارث وي يعني آزاد او مسلمان وي او د مرتد تر مرگه پوري پر دغه وصف قائم وي نو هغه به د مرتد وارث وي؛ ځکه چي د هغه وارث کېدل به په اِستناد سره ثابت وي او د مستند لپاره د ضروري دي چي هغه به هماغه وصف ته منسوب وي په کوم وصف سره چي هغه ثابت سوی وو او څرنگه چي وارث د وارث په وخت کي (يعني د وارث کېدلو په وخت کي) حُر او مسلمان وو. نو په دې وجه د اِستناد په حالت کي هم د هغه حُر کېدل او مسلمان کېدل ضروري دي.

②... دویم روایت د امام ابو یوسف رَجَه الله دی. او هغه دادی چي د ارتداد په حالت کي چي کوم سړی د هغه وارث وو. د مرگ په حالت کي به هم هغه دده وارث وي. او که چيري دغه وارث مړ سي نو دده استحقاق به نه باطلیږي بلکي ددې وارث وارث به د هغه مرتد (مورث) وارث وي. ځکه چي ارتداد هم د مرگ په درجه کي دی او که چيري د مورث تر مرگ وروسته یو وارث مړ سي نو د هغه نائب د مورث وارث کیږي همداسي به دلته هم د مړ سوي وارث نائب دخپل د اصل مورث وارث کیږي.

(۲) له امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ شَيْخُهُ درېم روایت د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ شَيْخُهُ او همدا أَصَحُّ الروایات دی. د دې حاصل دا دی چې د مرتد د مرګ په وخت کې د وارث موجود بدل معتبر دي برابره ده هغه وارث که د ارتداد په وخت کې موجود وي او که نه وي، ځکه چې د سبب تر انعقاد (منعقد کېدلو) وروسته او د هغه له پوره کېدلو څخه مخکې چې کوم شی په وجود کې راسي هغه داسې دی لکه تر سبب مخکې پیدا سوی شی، مثلاً که یو څوک مینځه رانیسي او تر قبضه کولو مخکې له هغې مینځې څخه بچي پیدا سوی وي نو هغه بچي له بیع څخه مخکې شمارل کیږي او د بچي په عوض کې به هم پر مشترې ثمن لازم وي، ځکه چې دا بچي د حادث قبل انعقاد السبب په څیر دی.

وترثه الخ: د دې حاصل دا دی چې که مرتد مړ شي یا د ارتداد په حالت کې هغه قتل کړي سي او د هغه مسلمانان بنځه د هغه په عدت کې وي نو دا بنځه به د هغه وارثه کیږي، ځکه هغه (مرتد) فار دی یعنې له میراث څخه د بنځې محروم ونکی دی، لهذا څرنگه چې د هغه د مریض والي په حالت کې بنځه د هغه وارثه کیږي همداسې به د هغه دروغوالي په صورت کې هم بنځه د هغه وارثه کیږي. او که چیرې بنځه مرتده سوې وي نو د هغې گټل سوی مال به د هغې وارثانو ته ورکول کیږي، ځکه چې د بنځې له طرفه جنگ او قتال کول بالکل ممکن نه دي لهذا هغه به حریبه نه وي. او د هغې مال به هم فیئ نه وي، لېکن د مرتد سړي بعد الارتداد والا گټل سوی مال به د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ شَيْخُهُ په نېز فیئ وي ځکه چې د هغه له طرفه جنگ او قتال متوقع دی او هغه حربي دی. اوس که چیرې دا بنځه تر مریضه وي نو د هغې مسلمان خاوند به د هغې وارث کیږي، ځکه چې د مریض والي په صورت کې به دا فایده وي او په ارتداد سره به دا بنځه د خپل خاوند حق باطلونکې وي. لېکن که دا بنځه روغه وي نو خاوند به د هغې نه وارث کیږي، ځکه چې اوس دا فایده نسته او هغه به قتلول کیږي هم نه. لهذا د هغې په ارتداد سره د خاوند حق د هغې د مال سره متعلق نه سو نو ځکه به خاوند د هغې نه وارث کیږي. د دې په خلاف نارینه مرتد د قتل مستحق کیږي او د هغه په ارتداد سره د وارثانو حق د هغه د مال سره متعلق کیږي نو ځکه به د مرتد سړي وارثان د هغه وارث کیږي.

دار الحرب ته د مرتد نلل

قَالَ: وَإِنْ لَحِقَ بِدَارِ الْحَرْبِ مُرْتَدًّا فَرَمَائِي: كَهَ أَيُّ سَرٍّ أَدْرَجْتَهُ فِي دَارِ الْحَرْبِ تَهْ وَلَا رَسِيَّ وَحَكَمَ الْحَاكِمُ بِمَلَايِهِ أَوْ حَاكِمَ دَارِ الْحَرْبِ تَهْ دَهْغَه د تللو فیصله صادره کړي عَتَقَ مُدَبَّرُوهُ وَأَمَهَاتُ أَوْلَادِهِ نُو د هغه مدبر غلامان او ام ولد مینځې ټوله آزادېږي وَحَلَّتِ الدُّيُونُ الَّتِي عَلَيْهِ أَوْ د هغه میعادي قرضونه فوراً واجب الاداء کړځي وَنَحَلَّ مَا أَكْتَسَبَهُ فِي حَالِ الْإِسْلَامِ مَالًا وَرَثَتِهِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ او

د اسلام په حالت كي د هغه گټل سوى مال د هغه د وارثانو و طرف منتقل كيږي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ:
يَبْقَى مَالُهُ مَوْثُوقًا كَمَا كَانَ امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي د هغه مال د مخكي په خير موقوف
پاتيږي لَا أَنَّهُ نَوْعٌ غَيْبِيَّةٌ ځكه چي دار الحرب ته تلل يو قسم غيبويت اغائب والي ادى فَأَشْبَهَ الْغَيْبَةَ
فِي دَارِ الْإِسْلَامِ نو دا د دار الاسلام د غيبويت سره مشابه سو وَلَنَّا: أَنَّهُ صَارَ مُرْتَدًّا بِالْحَقِّ مِنْ أَفْلِ
الْحَرْبِ زموږ دليل دادى: چي د حربيانو سره د يو ځاى كېدلو په وجه داسې مرتد وگرځېدى وَهُمْ
أَمْوَاتٌ فِي حَقِّ أَحْكَامِ الْإِسْلَامِ او حربيان د اسلامي احكامو په حق كي دمړو په څير دي لِلانْقِطَاعِ وَلِأَيَّةِ
الْإِزْمَارِ ځكه چي اېر هغو د يو شي لازمولو ولايت ختم سوى دى كَمَا هِيَ مُنْقَطِعَةٌ عَنِ الْمَوْتِ لكه
څرنگه چي له مړي څخه ختم سوى دى فَصَارَ كَالْمَيُوتِ نو مرتد د مړه په څير سو إِلَّا أَنَّهُ لَا يَسْتَقِرُّ
لِحَاقَهُ إِلَّا بِقَضَاءِ الْقَاضِي خود قاضي له فيصلې څخه بغير به ادار الحرب ته ا د هغه تلل او تېنېدل ا
نه مضبوطيږي لِاحْتِمَالِ الْعُودِ إِلَيْنَا ځكه چي زموږ و طرف ته ا د هغه ا د واپس راتللو احتمال سته
فَلَا بُدَّ مِنَ الْقَضَاءِ نو ځكه ا د هغه د لحاق ا فيصله ضروري ده وَإِذَا تَقَرَّرَ مَوْتُهُ ثَبَتَ الْأَحْكَامُ
الْمُتَعَلِّقَةُ بِهِ وَهِيَ مَا ذَكَرْنَاهَا او كله چي د هغه مړگ امر والي ا مستحكم سو نو د مړه سره متعلق
احكام به ثابتيږي يعني هغه احكام كوم چي موږ ذكر كړل كَمَا فِي الْمَوْتِ الْحَقِيقِيِّ لكه په حقيقي مړه
كي ا چي داسي كيږي ا ثُمَّ يُخْتَبَرُ كَوْنُهُ وَارِثًا عِنْدَ لِحَاقِهِ فِي قَوْلِ مُحَبِّدٍ بيا به د امام محمد رَحِمَهُ اللهُ په
قول كي ادار الحرب ته ا د هغه د تللو ارسېدلو ا په وخت كي د وارث كېدلو اعتبار كيږي لِأَنَّ
الْحَقَّ هُوَ السَّبَبُ ځكه چي تلل ارسېدل ا د ميراث سبب دى وَالْقَضَاءُ لِيَتَقَرَّرَ بِهِ بَقْطَعِ الْإِحْتِمَالِ او
فيصله كول د هغه الحاق ا د مضبوطېدلو لپاره دي چي ا د مرتد ا د واپس كېدلو احتمال ختم سي
وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ [❦] وَقَتَّ الْقَضَاءُ او امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي د قضا ا فيصلې ا په وخت
كي ا به د وارث كېدلو اعتبار كيږي ا لِأَنَّهُ يَصِيرُ مَوْتًا بِالْقَضَاءِ ځكه چي هغه الحاق ا د قاضي په
فيصله سره مړگ گرځي وَالْمُرْتَدُّ إِذَا لَحِقَتْ بِدَارِ الْحَرْبِ او كه يوه مرتده بنح د دار الحرب ته ولاړه

❦ القول الرابع: قول محمد رَحِمَهُ اللهُ، كما ذكر في رد المحتار (ج: ٣، ص: ٣٢٩). [القول الرابع ج: ١، ص: ٥٠٠]

سَيُفَاهِي عَلَى هَذَا الْخِلَافِ نَوْهَهُ هَم پَر دغه اختلاف دي.

اللغات: ﴿لحق﴾ د سماع ماضي ده: يو ځای کېدل، مراد ځني دار الحرب ته تلل او د حربيانو سره يو ځای کېدل دي، ﴿لا يستقر﴾ داستعمال له باب څخه د نفی صيغه ده: ثابتېدل، مضبوطېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که يو سړی مرتد سي او دار الحرب ته ولاړ سي او قاضي د هغه د تللو فيصله وکړي نو اوس هغه دمرو (أمواتو) په څير گرځي او د هغه ټوله مدبر غلامان او ام ولد مينځي آزادېږي، او پر هغه چي کوم ميعادي قرضونه وي د هغوی ميعاد (ميا د) ختمېږي او هغه فی الحال واجب الاداء گرځي همدارنگه هغه چي د اسلام په حالت کي کوم مال گټلی وي هغه ټوله دده د وارثانو و طرف ته منتقل کېږي، دا حکم زموږ په نېز دی. لېکن دامام شافعي رَجَه الله په نېز د هغه مال محفوظ پاتېږي لکه څرنگه چي دار الحرب ته له تللو څخه مخکي د هغه مال محفوظ وو، ځکه چي دار الحرب ته د هغه تلل يو قسم غيبيوت دی او په غيبيوت سره انسان مړ نه گرځي (يعني په غيبيوت سره انسان مړ نه شمارل کېږي) لکه څرنگه چي يو څوک په دار الاسلام کي غائب سي نو بنکاره خبره ده چي پر هغه دمرو حکم نه لگول کېږي، همداسي به دلته هم (د شوافعو په نېز) پر هغه مرتد دمرو حکم نه لگول کېږي.

ولنا إلخ: زموږ دليل دادی چي په مرتد کېدلو او د حربيانو سره د يو ځای کېدلو په وجه هغه مړ (ميت) وگرځېدی، ځکه چي حربيان د اسلامي احکامو په حق کي مړه (أموات) دي او د مړو په څير پر هغو هم د يو حکم لازمولو ولايت نسته (يعني څرنگه چي څوک پر ميت حکم نه سي لازمولی، همداسي پر دغه کفارو هم حکم نه سي لازمولی)، خو څرنگه چي د دې مرتد د واپس راتللو احتمال سته نو ځکه به د قاضي له قضاء (فيصلې) څخه مخکي د هغه ارتداد او لحاق بدار الحرب مضبوط نه وي. لېکن کله چي قاضي دار الحرب ته د هغه د تللو فيصله وکړي نو دمرو (حربيانو) سره به هغه هم مړ شمارل کېږي او کوم احکام چي بيان سول "يعني مدبر غلامان او ام ولد مينځي آزادېدل او قرضونه فی الحال واجب الاداء گرځېدل" هغه ټوله به دده په حق کي هم ثابتېږي.

ثم يعتذر كونه إلخ: د دې حاصل دادی چي دامام محمد رَجَه الله په نېز دار الحرب ته د دې مرتد د رسېدلو په وخت کي چي دده کوم وارثان وي فقط هغوی به دده وارثان شمارل کېږي او وروسته وارث لره به اعتبار نه ورکول کېږي، او دامام ابو يوسف رَجَه الله په نېز چي دار الحرب ته د هغه تر تللو وروسته او د قاضي تر قضا مخکي د هغه کوم وارثان وي هغوی ټوله به دده دمړگ په وخت کي دده

وارثان شمارل کيږي: دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ دليیل دادي چي مرتد کېدل او دار الحرب ته دهغه رسېدل (لحاق بدار الحرب) دميراث سبب دی لهذا همدغه لحاق به د وارث کېدلو سبب هم وي. دامام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ دليیل دادي چي دميراث سبب دهغه د مرگ حکم دی اولحاق د قاضي په قضاء سره مرگ گرځي لهذا د وارث کېدلو او نه کېدلو مدار به هم په هغه وخت (يعني د قاضي پر قضاء) وي. د صاحبينو رَحْمَتُهُما الله دغه اختلاف په مرتده ښځه کي هم دی.

د مرتد قرضونه (پورونه)

وَتَقْضَى الدَّيْنُ الَّتِي لَمْ يَمُتْ فِي حَالِ الْإِسْلَامِ مِمَّا اكْتَسَبَهُ فِي حَالِ الْإِسْلَامِ او پر مرتد چي د اسلام په حالت کي څومره قرضونه لازم سوي وي دا قرضونه به له هغه مال څخه اداء کيږي کوم چي مرتد د اسلام په حالت کي گټلی وي وَمَا لَمْ يَمُتْ فِي حَالِ رَدِّهِ مِنَ الدَّيْنِ تَقْضَى مِمَّا اكْتَسَبَهُ فِي حَالِ رَدِّهِ او کوم قرضونه چي دارتداد په حالت کي پر هغه لازم سوي وي هغوی به له هغه مال څخه اداء کيږي کوم چي مرتد دارتداد په حالت کي گټلی وي قال: الْعَبْدُ الضَّعِيفُ: هَذِهِ رَوَايَةٌ عَنْ ابْنِ حَنِيفَةَ نَاتَوَانَهُ بِنْدَهُ وايي: چي د له امام څخه يورويت دی وَعَنْهُ: أَنَّهُ يُنْدَأُ بِكُسْبِ الْإِسْلَامِ او له هغه څخه اد حسن بن زياد روایت دادي: چي د اسلام والا په گټي اگټل سوي مال اسره به پېل کيږي وَإِنْ لَمْ يَفِ بِذَلِكَ يُقْضَى مِنْ كُسْبِ الرِّدَّةِ او که دا گټه د قرضونو لپاره ناکافي سي نو له ارتداد والا گټي څخه به اداء کيږي وَعَنْهُ عَلَى عَكْسِهِ او له امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ څخه د دې برعکس روایت اهم اسوی دی وَجْهُ الْأَوَّلِ: أَنَّ الْمُسْتَحَقَّ بِالسَّبَبَيْنِ مُخْتَلِفٌ د اول روایت دليل دا دی: چي پر هغه واجب سوی قرض د دوو جلا، جلا سببونو په وجه مختلف دی وَحُصُولُ كُلِّ وَاحِدٍ مِنَ الْكُسْبَيْنِ بِاعْتِبَارِ السَّبَبِ الَّذِي وَجِبَ بِهِ الدَّيْنُ او له دې دواړو گټو څخه هره گټه اگټل سوی مال په هغه سبب سره حاصل دی په کوم سبب سره چي پر هغه دين واجب سوی دی فَيَقْضَى كُلُّ دَيْنٍ مِنَ الْكُسْبِ الَّتِي كُسِبَتْ فِي تِلْكَ الْحَالَةِ لهذا هر قرض به له هغه گټي څخه اداء کيږي کوم چي په هغه حالت کي گټل سوې وي

• القول الرابع: رواية الحسن بن زياد رَحْمَةُ اللهِ، كما قال العلامة الكاساني رَحْمَةُ اللهِ: والصحيح رواية الحسن، لأن دين الإنسان يقضى من ماله لا من مال غيره (بذائع الصنائع ج: ٧، ص: ٣٩)، وكذا في رد المحتار (ج: ٣، ص: ٣٣٩). [القول الرابع ج: ١، ص: ٥٠١]

يَكُونُ الْغُرْمُ بِالْغَنِمِ د دې لپاره چې نقصان د نفع په عوض کي راسي ايښي چي معامله برابره وگرځي.
 الغرم بالغنم: دا يو محاوره ده. مطلب يې دا دی چي غنيمت يعني نفع چي شرنګه حاصله سوي وي تاوان به يې
 هغسي اداء کيږي. يعني په کوم حالت کي چي مال گټل سوي دی. په دغه گټل سوي مال سره دي د هغه حالت
 قرض اداء کړی سي اَوْجُهُ الثَّانِي: اَنْ كَسَبَ الْإِسْلَامَ مِنْكَ د دويم روايت دليل دا دی: چي د اسلام گټه
 اگټل سوي مال ا د هغه ملکيت دی حَتَّى يَخْلُقَهُ الْوَارِثُ فِيهِ همداروځه ده چي وارث په هغه کي دده
 نائب کيږي وَمِنْ شَرْطِ هَذِهِ الْخِلَافَةِ الْفَرَاغُ عَنْ حَقِّ الْوَرِثِ او د وارث د نائب کېدلو لپاره د مورث له
 حق څخه د ملکيت فارغېدل شرط دي فَيَقْدَرُ بِالذَّيْنِ عَلَيْهِ لِهَذَا قَرْضٌ به تر ميراث مخکي کول
 کيږي اَمَّا كَسْبُ الرِّدَّةِ فَتَلَيَسُّ بِمَلُوكٍ لَهْ کوم چي د ارتداد والا گټه ده نو هغه د مرتد په ملکيت کي
 نه ده لِطَوْلَانِ اُھِيَّةِ الْمَلِكِ بِالرِّدَّةِ سِوَهُ حکه چي د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز په ارتداد سره د
 ملکيت اُھليت باطليږي فَلَا يَقْضَى دَيْنُهُ مِنْهُ لِهَذَا لَهْ دغې گټي څخه به د هغه قرض نه اداء کيږي اِلَّا
 إِذَا تَعَدَّرَ قَضَاؤُهُ مِنْ مَجَلٍّ آخَرَ لېکن که چيري له اسلام والا گټي څخه د قرض اداء کول مشکل
 وي فَحِينَئِذٍ يَقْضَى مِنْهُ نَوْه دې وخت کي به له ارتداد والا گټي څخه اداء کيږي كَالَّذِي إِذَا مَاتَ
 وَلَا وَارِثَ لَهْ لکه يو ذمي چي مړ سي او د هغه هېڅ وارث نه وي يَكُونُ مَالُهُ لِمَجَاعَةِ الْمُسْلِمِينَ نو د
 هغه مال به د عامو مسلمانانو وي وَلَوْ كَانَ عَلَيْهِ دَيْنٌ يَقْضَى مِنْهُ او که پر هغه اذمي ا قرض باندي وي نو
 له هغه مال څخه به اداء کيږي كَذَبَتْ هَهُنَا همداسي به دلته هم کيږي وَجْهُ الثَّالِثِ: اَنْ كَسَبَ
 الْإِسْلَامَ حَقُّ الْوَرِثَةِ وَكَسَبَ الرِّدَّةَ خَالِصٌ حَقُّهُ د دويم روايت دليل دا دی: چي د اسلام والا گټه د
 وارثانو حق ده او د ارتداد والا گټه د هغه خپل حق ده فَكَانَ قَضَاءُ الدَّيْنِ مِنْهُ أَوَّلَى لِهَذَا د هغه له
 خپلي گټي څخه د قرض اداء کول به غوره وي اِلَّا إِذَا تَعَدَّرَ بَأْنٌ لَمْ يَفِ بِهِ لېکن کله چي ادا
 مشکل سي په دې توګه چي د ارتداد والا مال د قرض لپاره ناکافي سي فَحِينَئِذٍ يَقْضَى مِنْ كَسَبِ
 الْإِسْلَامِ نو په دې وخت کي به له اسلام والا گټي څخه قرض اداء کيږي تَقْدِيرًا لِحَقِّهِ حکه چي ادا
 هغه ا د قرض اداء کول له ميراث څخه مخکي دي وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ وَمُحَمَّدٌ: تَقْضَى دَيْنُهُ مِنَ الْكَسْبَيْنِ

او صاحبين رَحْمَتُهَا الله فرمايي: چي دهغه قرضونه به له دواړو گټو څخه اداء کيږي لَا تُنْهَى جَسِيْفًا مِنْهُ خُكَّة چي دواړه گټي دهغه خپل ملکيت دی حَتَّى يَجْزِيَ الْإِثْرُ فِيْهَا همدا وجه ده چي په دواړو کي ميراث جاري کيږي. والله أعلم.

اللغات: ﴿ديون﴾ جمع د دين ده: قرض، پور، ﴿لم يف﴾ د ضرب له باب څخه د جحد صيغه ده:

پوره کېدل، ﴿کسب﴾ گټه، مراد ځني گټل سوی مال دی، ﴿غنم﴾ غنیمت، نفع، ﴿تعذر﴾ د تفعل ماضي ده: مشکل کېدل، ناممکن کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که چیر پر مرتد قرضونه (پورونه) باندي وي نو هغه قرضونه به پر دوو حصو تقسیمول کيږي او د اسلام په حالت کي چي پر هغه کوم قرضونه لازم سوي وي هغوی به د مرتد له هغه مال څخه اداء کيږي کوم چي مرتد د اسلام په حالت کي گټلی وی او کوم قرضونه چي د ارتداد په حالت کي پر لازم سوي وي هغوی به له هغه مال څخه اداء کيږي کوم چي یې د ارتداد په حالت کي گټلی وي، داله امام صاحب رَحْمَةُ الله څخه د امام زفر رَحْمَةُ الله روایت دی، او له امام صاحب رَحْمَةُ الله څخه د حسن بن زیاد روایت دا دی چي اول به د حالت اسلام والا له گټي څخه قرضونه اداء کيږي (يعني اول به د مرتد له هغه مال څخه قرضونه اداء کيږي کوم چي یې د اسلام په حالت کي گټلی وي) او که چيري د اسلام په حالت کي گټل سوی مال د قرضونو لپاره ناکافي سي نو د بیا به د حالت ارتداد والا له گټي څخه قرضونه اداء کيږي. او له امام صاحب رَحْمَةُ الله څخه دریم روایت کوم چي د امام ابو یوسف دی، دا دی چي د حالت ارتداد والا له گټي څخه به د قرض اداء کول شروع کيږي. دا ټوله درې روایات سول.

د اول روایت دلیل: دا دی چي دواړه گټل سوي مالونه یو له بل څخه جلا دي يعني یو د اسلام په حالت کي حاصل سوی دی او بل د ارتداد په حالت کي، او د دې دواړو حالتونو قرضه هم په جلا جلا سبب سره ثابت ده، لهندا هر حالت قرض به دهغه حالت په گټل سوي مال سره اداء کيږي د دې لپاره چي د قرض اداینه د گټي (گټل سوي مال) سره برابره سي.

د دویم روایت دلیل: دا دی چي د اسلام په حالت کي چي هغه کوم مال گټلی دی هغه دده په ملکيت کي دی له همدې کبله به دهغه وارثان د دې مال مالکان (او په دغه مال کي دهغه نائبان) کيږي او د دې خلافت او نیابت لپاره شرط دا دی چي دا ملکيت د مورث له حق څخه يعني له قرض او داسي نورو څخه فارغ وي نو ځکه به د وراثت والا پر خلافت باندي قرض مخکي کول کيږي. پاته سود ارتداد په حالت کي گټل سوی مال نو هغه دده مملوک نه دی ځکه چي د امام صاحب رَحْمَةُ الله په نظر

په ارتداد سره د ملکیت اهلیت او صلاحیت ختمیږي نو په دې وجه به د حالت ارتداد والا له گټې څخه د هغه قرضونه نه اداء کیږي، ها! که چیري د حالت اسلام والا له گټې څخه قرضونه اداء نه سي نو بیا به د حالت ارتداد والا له گټې څخه هغه اداء کیږي.

د دریم روایت دلیل: دادی چي د حالت اسلام والا گټه د وارثانو حق دی لېکن د حالت ارتداد والا گټه د مرتد خپل حق دی، لهدا د مرتد له خپل مال څخه به د هغه قرضونه اداء کیږي، لېکن که چیري د حالت ارتداد والا گټه د قرضونو لپاره ناکافي وي نو د حالت اسلام والا له گټې څخه به هغه اداء کیږي. د شیخینو رَحْمَتُ اللَّهِ په نېز به د هغه له دواړو گټو څخه د هغه قرضونه اداء کیږي ځکه چي هغه د دواړو گټو مالک دی او په دواړو کي وراثت جاري دی لهدا له دواړو گټو څخه د قرضو په اداء کولو کي هېڅ حرج او پرېشاني نسته.

د مرتدوالي د حالت تصرفات

قَالَ: وَمَا بَاعَهُ أَوْ اشْتَرَاهُ أَوْ أَمْتَقَهُ أَوْ وَهَبَهُ أَوْ زَهَنَهُ أَوْ تَصَرَّفَ فِيهِ مِنْ أَمْوَالِهِ فِي حَالِ رُدَّتِهِ فَرَمَائِي: او مرتد چي د خپل ارتداد په حالت کي کوم مال خرڅ کړي یا یې رانیسي یا یې آزاد کړي یا یې هبه کړي یا یې په رهن کي کښیږدي یا په خپلو مالونو کي یو تصرف وکړي فَهُوَ مُوقُوفٌ نو د هغه تصرف به موقوف وي لِإِنْ أَسْلَمَ صَحَّتْ عَقُودُهُ نو که هغه اسلام راوړي نو د هغه دا عقدونه او تصرفات ا به صحیح کیږي. وَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ أَوْ لَحِقَ بِدَارِ الْخَرَابِ او که هغه مړ سي یا قتل کړي سي یا دار الحرب ته ولاړ سي بَکَلَّتْ نو د هغه عقدونه به باطلیږي وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ او دا حکم ا دامام صاحب رَحْمَتُهُ اللَّهُ په نېز دی وَقَالَ ۞ أَبُو يُوسُفَ وَمُحَمَّدٌ: يَجُوزُ مَا صَنَعَ فِي الْوُجْهَيْنِ او صاحبین رَحْمَتُهُمَا اللَّهُ فرمائي: چي په دواړو صورتونو کي به د هغه تصرفات جائز وي اَعْلَمُ! اَنَّ تَصَرُّفَاتِ الْمُرْتَدِّ عَلَى أَقْسَامٍ پوه سه! چي د مرتد تصرفات پر څو قسمه دي نَافِذٌ بِالْإِتْفَاقِ كَالْإِسْتِيلَادِ وَالطَّلَاقِ ① اول هغه کوم چي بالاتفاق نافذیږي لکه اُم ولد جوړول او طلاق ورکول لِأَنَّهُ لَا يَفْتَقِرُ إِلَى حَقِيقَةِ الْبَيْتِ وَتَسَامٍ الْوِلَايَةِ ځکه چي دا تصرفات حقیقي ملکیت او د ولایت پوره والي ته محتاج نه وي وَبَاطِلٌ بِالْإِتْفَاقِ كَالنِّكَاحِ وَالذَّبْحَةِ ② دویم هغه تصرفات دي کوم چي بالاتفاق باطلیږي لکه نکاح او ذبیحه

• القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحْمَتُهُ اللَّهُ، كما ذكر في رد المحتار (ج: ٣، ص: ٣٣٠). [القول الرابع ج: ١، ص: ٥٠٢]

ايکني د مسلمانن بنخي سره نکاح کول او خاړوی ذبح کول. نو د مرتد دا تصرفات بالاتفاق باطل دي | اِنَّهُ يَغْتَبِدُ الْبِلَّةَ وَلَا مِلَّةَ لَهُ ځکه چې د دې تصرفاتو د صحت مدار پر ملت اسلام دی او مرتد لره ملت نسته ايکني مرتد مسلمان نه دی. نو ځکه د هغه دا تصرفات باطل دي | وَمَوْثُوقٌ بِالْإِتِّفَاقِ كَالْمُفَاوَضَةِ دريم هغه تصرفات دي کوم چې بالاتفاق موقوف دي لکه شرکت مفاوضه بِأَنَّهَا تَعْتَبِدُ الْمُسَاوَاةَ ځکه چې د شرکت مفاوضه مدار پر مساوات مذهبي برابر والي دی وَلَا مَسَاوَاةَ بَيْنَ الْمُسْلِمِ وَالْمَرْتَدِّ مَا لَمْ يُسْلِمِ او د مسلمان او مرتد په میناخ کي مساوات نسته ترڅو چې مرتد اسلام نه راوړي وَمُخْتَلَفٌ فِي تَوَقُّفِهِ (۴) او څلورم هغه تصرفات دي چې د هغوی په موقوف کېدلو کي اختلاف دی وَهُوَ مَا عَدَّ ذَنَاهُ او دا هماغه تصرفات دي کوم چې موږ شمار کړل لهها: أَنَّ الصَّخَّةَ تَعْتَبِدُ الْأَهْلِيَّةَ د صاحبینو دلیل: دا دی چې د دې تصرفاتو د صحت دار و مدار د متصرف پر اهلیت دی وَالْتَفَادُ يَغْتَبِدُ الْبِلْكَ او د نفاذ مدار پر ملکیت دی وَلَا خَفَاءٌ فِي وُجُودِ الْأَهْلِيَّةِ او د اهلیت په موجودېدلو کي هیڅ پتوالی نسته ايکني د مرتد په اهلیت کي هیڅ شبهه نسته. هغه بالکل اهل دی | يَكُونُهُ مُخَاطَبًا ځکه چې متصرف امرتدا په شرعي احکامو مخاطب دی وَكَذَا الْبِلْكَ همدارنگه د هغه ملکیت هم موجود دی لِقِيَامِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ ځکه چې ملکیت د هغه تر مرګ مخکي پاته دی ايکني د هغه تر مرګه پوري پاته دی | عَلَى مَا قَرَّرْنَاهُ مِنْ قَبْلُ لکه مخکي چې موږ د دې بیان وکړی وَلِهَذَا لَوُلِدَ لَهُ وَلَدٌ بَعْدَ الرَّدِّ لِسِتَّةِ أَشْهُرٍ مِنْ امْرَأَةٍ مُسْلِمَةٍ همدا وجه ده که د هغه تر مرتد کېدلو وروسته د هغه له مسلمانن بنخي څه په شپږو میاشتو کي ادنه ایوېچی پیداسي يَرِثُهُ نو هغه بېچی به د دې مرتد وارث کیږي وَلَوْ مَاتَ وَلَدُهُ بَعْدَ الرَّدِّ قَبْلَ الْمَوْتِ او که چیري تر ارتداد وروسته د مرتد له مرګ څخه مخکي د هغه بېچی مړ سي لَا يَرِثُهُ نو هغه به د مرتد نه وارث کیږي فَتَصَحَّ تَصَرُّفَاتُهُ نو ځکه به اتر مرګ مخکي د هغه تصرفات صحیح کیږي إِلَّا أَنْ عِنْدَ أَبِي يُوسُفَ تَصَحُّهُ كَمَا تَصَحُّ مِنَ الصَّحِيحِ خو د امام ابو یوسف رحمه الله په نېر د هغه تصرفات داسي صحیح کیږي لکه څرنګه چې دروغ سړي تصرفات صحیح کیږي لَأَنَّ الْقَاهِرَ يُؤَدِّهِ إِلَى الْإِسْلَامِ ځکه چې

اسلام ته د هغه واپس راتلل ښکاره دي إِذَا السُّبُّهُ تَزَارُ حَكَّة چي اغلب گومان دا دی چي له هغه څخه به ا شبهه ليري کړی سي فَلَا يَقْتُلُ نو هغه به نه قتل کيږي وَصَارَ كَالْمُرْتَدِّ او هغه داسي سو لکه مرتده ښځه وَعِنْدَ مُحَمَّدٍ لَصِيحٌ كَمَا تَصَحُّ مِنَ الْبَرِيضِ او د امام محمد رَجَّة الله په نېز به د مرتد تصرفات داسي صحيح کيږي لکه څرنگه چي د مريض تصرفات صحيح کيږي لَأَنَّ مَنْ اسْتَحَلَّ إِلَى بَخْلَةٍ لَا سِيَّمَا مُعْرِضًا عَنَّا نَشَأُ عَلَيْهِ قَلْبًا يَتَرَكُهُ حَكَّة کوم سړی چي د بل مذهب و طرف ته نقل سي "خصوصاً په هغه صورت کله چي دئ له هغه مذهب څخه اعراض کونکی وي پر کوم مذهب چي دئ پيدا سوی وي " نو داسي کس ډېر کم د ابل مذهب پر پردي ايښي ډېر کم داسي کيږي چي هغه د دويم مذهب هم پر پردي ا فَيَقْضَى إِلَى الْقَتْلِ ظَاهِرًا او په ښکاره هغه قتل ته رسوي ايښي غالب گومان همدا دی چي داسي کس به قتل کړی سي أَبْخَلَافُ الْمُرْتَدِّ لَأَنَّهُ لَا تُقْتَلُ په خلاف د مرتدي ښځي. حَكَّة چي هغه نه قتل کيږي وَلَأَنَّ حَنِيفَةً: أَنَّهُ حَرْبٌ مَقْهُورٌ تَحْتَ أَيْدِينَا د امام صاحب رَجَّة الله دليل دا دی: چي هغه داسي حربي دی کوم چي موږ تر لاسو لاندي مغلوب دی عَلَى مَا قَرَرْنَا فِي تَوَقُّفِ الْهَلِكِ لکه امخکي ا چي د هغه د ملکيت د موقوف کېدلو په هکله موږ د دې بيان وکړی وَتَوَقُّفِ التَّصَرُّفَاتِ بِنَاءً عَلَيْهِ او د تصرفاتو موقوف کېدل د ملکيت پر موقوف کېدلو مبني دی وَصَارَ كَالْحَرَبِ يَدْخُلُ دَارَنَا بِغَيْرِ أَمَانٍ او د مرتد د هغه حربي په څير سو کوم چي له امان څخه بغير زموږ دار الاسلام ته راسي فَيُؤْخَذُ وَيَقْهَرُ نو حکه به هغه نيول کيږي او ازموږ تر لاس لاندي به ا مغلوب وي وَتَتَوَقَّفُ تَصَرُّفَاتُهُ او د هغه تصرفات به موقوف کيږي لِتَتَوَقَّفَ خَالِهِ حَكَّة چي د هغه حال موقوف دی فَكَذَا الْمُرْتَدُّ نو همداسي به مرتد هم وي وَأَسْتَحَقَّاهُ الْقَتْلَ لِبُطْلَانِ سَبَبِ الْعَصَةِ فِي الْفَضْلَيْنِ او مرتد حکه د قتل مستحق دی چي په دواړو صورتونو کي د عصمت سبب باطل دی فَأَوْجِبَ خِلَافِي الْأَهْلِيَّةِ نو هغه ا مرتد ا په اهليت کي خلل پيدا کړی بِخِلَافِ الزَّانِ وَقَاتِلِ نَعْبَدِ په خلاف د زنا کا کونکي او قصداً قتل کونکي لَأَنَّ الْإِسْتِحْقَاقَ فِي ذَلِكَ جَزَاءٌ عَلَى الْجَنَائَةِ حَكَّة چي په دوی کي د قتل استحقاق د جرم د سزا په توگه وي وَبِخِلَافِ الْمُرَاةِ او په خلاف د ښځي لَأَنَّهُ يَبْسُتُ

حَرْبِيَّةٌ حُكْمُهَا جَلَسَ كُونُكَيَّ نَهْ وَي وَلِهَذَا لَا تُقْتَلُ اَوْ لَهْ هَمْدِي كَبْلَهْ هَغَهْ نَهْ قَتْلَ كِيَرِي.

اللغات: ﴿رَدَّة﴾ ارتداد، مرتد کېدل، ﴿عقود﴾ معاملات، ﴿تعتمد﴾ د افتعال مضارع ده: اعتماد کول، مبني کېدل، ﴿انتحل﴾ د افتعال ماضي ده: نسبت اختيارول، منتقل کېدل، ﴿نحلة﴾ مذهب، عقیده (مراد ځني له اسلام څخه بغير بل دين دی)، ﴿يفضي﴾ د افعال مضارع ده: رسول، سبب جوړېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې دارتداد په حالت کي چې مرتد کوم تصرفات کوي مثلاً خرڅول او راټول (بيع او شراء)، هبه کول، غلام آزادول او داسي نور، نو د امام صاحب رَجَبُ الله په نېز به د هغه دا تصرفات موقوف کيږي که چيري هغه اسلام راوړي نو د هغه دا عقود او تصرفات به نافذېږي او که هغه مړی سي يا سي قتل کړی سي يا دار الحرب ته ولاړ سي نو دا ټوله تصرفات به باطلېږي، لېکن د صاحبينو رَجَبُ الله په نېز به په دواړو صورتونو کي د هغه تصرفات صحيح کيږي برابره ده هغه که د اسلام په حالت کي دا تصرفات کړي وي او که دارتداد په حالت کي او د بعد القتل والموت په دواړو صورتونو کي به د هغه تصرفات جائز او صحيح وي. اصل خبره داده چې د مرتد تصرفات ټوله پر څلور قسمه دي: ① هغه تصرفات کوم چې بالاتفاق نافذېږي لکه مرتد چې يو مينځه ام ولد جوړه کړي يا د عدت په دوران کي خپلي ښځي ته طلاق ورکړي نو د هغه دا فعلونه د ټولو په نېز نافذېږي، ځکه چې دام ولد جوړولو او د طلاق ورکولو لپاره نه د حقيقي ملکيت ضرورت پکار دی او نه مکمل ولايت، له همدې کبله فقهاؤ د غلام طلاق صحيح گرځولی دی حالانکي په غلام کي هيڅ ولايت هم نسته.

② (۲) دويم قسم هغه تصرفات دي کوم چې بالاتفاق باطل دي، او دا له ترجمې څخه واضح دي. (۳) دريم هغه تصرفات دي کوم چې بالاتفاق موقوف دي، لکه مرتد چې د يو مسلمان سره د کاروبارو کولو په وخت کي شرکت مفاوضه وکړي نو دا شرکت مفاوضه به موقوف پاته وي که چيري هغه اسلام راوړي نو مفاوضه به صحيح کيږي او که دارتداد په حالت کي هغه مړ سي يا قتل کړی سي يا دار الحرب ته ولاړ سي نو مفاوضه باطلېږي او د دې بطلان وجه داده چې د مفاوضې د صحت لپاره مساوات بين الشريکين ضروري دی حالانکي په مسلمان او مرتد کي هيڅ مساوات نسته، ځکه چې په اسلام او کفر کي ښکاره تضاد دی. (۴) څلورم قسم هغه تصرفات دي کوم چې مختلف فیه دي او په عبارت کي بيان سوي دي.

د صاحبينو دليل: دا دی چي د تصرف د صحت (صحيح كېدلو) دار و مدار د تصرف پر اهليت دی او دې تصرف نافذېدل د متصرف پر ملكيت موقوف دي او دلته (په دې مسئله كي) د متصرف په اهليت كي هيڅ شبهه نسته، ځكه چي هغه په شرعي احكامو مخاطب دی له همدې كبله دار تداد په وجه پر هغه قتل واجب دی، همدارنگه كوم شی چي د تصرف نافذېدلو لپاره ضروري دی هغه په دغه مرتد كي موجود دی يعني دده تر مرگه پوري دده ملكيت باقي پاته دی همدا وجه كه دده تر ارتداد وروسته دده مسلمانڅه په شپږو مياشتو كي دننه بچي وزېږوي نو هغه بچي به دده وارث وي او كه چيري تر ارتداد وروسته او تر مرگ مخكي دده يو بچي مړ سي نو هغه به د خپل دغه مرتد پلار نه وارث كيږي، ځكه چي د مرتد ملكيت تر مرگه پوري باقي دی او دا بچي دهغه تر مرگ مخكي مړ سوي دی فلا يرثه، له دې څخه دا خبره معلومه سوه چي قبل الموت به د مرتد تصرفات صحيح كيږي او كله چي تصرفات صحيح كيږي نو د اسلام تصرفات به يې داسي صحيح وي لكه دروغ سړي تصرفات چي صحيح كيږي يعني دا تصرفات به د متصرف مرتد په ټوله مال كي صحيح وي، ځكه چي ظاهري حالت همدا دی چي هغه به بيرته د اسلام و طرف ته راوگرځي ځكه چي غالب گومان همدا دی چي دهغه شبهه به ليري كړي سي، او څرنگه چي مرتد به نه قتلول كيږي همداسي به دغه مرتد هم نه قتلول كيږي، او دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز به دا تصرفات د مريض د تصرفاتو په څير صحيح كيږي يعني دهغه د مال له دريمي حصې څخه به نافذ كيږي، ځكه كله چي يو څوك پر يوه مذهب او عقيدې پيد سي او په هغه كي راغت سي او بيا دئ هغه مذهب پرېږدي دويم مذهب اختيار كړي نو تر دې وروسته داسي ډېر كم كيږي چي هغه به دا دويم مذهب هم پرېږدي، لهذا د دغه مرتد دوباره اسلام راوړل مشكل دي او دده پايله او انجام قتل دی، نو ځكه به د ميت (مرتد) له طرفه به فقط د مال په دريمه حصه كي دهغه تصرفات نافذ كيږي.

د امام صاحب دليل: دا دی چي له ارتداد څخه بغير مرتد حربي كيږي او څرنگه چي دئ زموږ تر لاس لاندي او مغلوب دی، لهذا دده تصرفات به هم دهغه حربي په څير موقوف وي كوم چي له امان اخيستلو څخه بغير دار الاسلام ته راسي او زموږ تر لاس لاندي مغلوب وگرځي، ځكه چي دده ملكيت موقوف پاتيري حالانكي د تصرفاتو صحت د ملكيت پر صحت موقوف دی، لهذا كله چي دده ملكيت موقوف دی نو ښكاره خبره ده چي دده تصرفات به هم موقوف وي.

پاته سو د دې مرتد د استحقاق القتل سوال؟ نو دهغه جواب دا دی چي د عصمت د سبب يعني له اسلام څخه د گرځېدلو په وجه يا د حربي كېدلو په وجه دهغه عصمت او حفاظت معدوم سو او د عصمت په معلوم كېدلو سره دهغه په اهليت او صلاحيت كي خلل او نقص راغلی او كله چي د هغه په اهليت كي گډېږي نو ښكاره خبره ده چي دهغه په تصرفاتو كي به هم گډېږي وي يعني صحيح

کيږي او نافذیږي به نه. او صاحبینو زجهت الله چي هغه پر مرتده بنځه قیاسوي دا صحیح نه دي. ځکه چي بنځه نه حریه کيږي او بنځه قتلول کيږي هم نه. همدارنگه زاني او عمدأ قتل کونکي په دې وجه د قصاص مستحق کيږي چي قصاص او قتل د دوی د جرم او جنایت سزاده. لهذا پر هغو باندي هم مرتد قیاسول صحیح نه دي.

د مرتد اسلام راوړل او له دار الحرب څخه واپس راتلل

فَإِنْ عَادَ الْمُرْتَدُ بَعْدَ الْحُكْمِ بِلَحَاقِهِ بِدَارِ الْحَرْبِ إِلَى دَارِ الْإِسْلَامِ مُسْلِمًا بَيَّا كَمَا مَرْتَدٌ وَرَوَّسْتَهُ تَرَدَّى "چي دار الحرب ته د هغه د تللو فیصله وسي "دار الاسلام ته راسي فَمَا وَجَدَهُ فِي يَدٍ وَرَثَتِهِ مِنْ مَالِهِ بَعَيْنِهِ نو هغه چي خپل کوم مال بعينه د خپلو وراثانو سره پیدا کړي أَخَذَهُ نو هغه دي اخني او خلي بَنَى الْوَارِثُ إِنَّمَا يَخْلُفُهُ فِيهِ لَا سِتْغْنَاءَ ځکه چي وارث هغه وخت د دې مال وارث کيږي کله چي مرتد له هغه څخه مستغني وي اي عني مرتد هغه مال ته محتاج نه وي وَإِذَا عَادَ مُسْلِمًا اخْتَارَ إِلَيْهِ او کله چي هغه د مسلمانوالي په حالت کي ادار الاسلام ته او اوس راسي نو هغه اخیله ا دې مال ته محتاج سي فَيَقْدَرُ عَلَيْهِ نُو ځکه به هغه تر وارث مخکي کيږي بخلاف مَا إِذَا أَرَاهُ الْوَارِثُ عَنْ مِلْكِهِ په خلاف د هغه صورت کله چي وارث دا مال له خپل ملکیت څخه ایستلی وي وَبِخِلَافِ أُمَّهَاتِ أَوْلَادِهِ وَمُدَبَّرِيهِ او په خلاف د هغه د اُم ولد مینځو او مدبرو غلامانو لِأَنَّ الْقَضَاءَ قَدْ صَحَّ بِذَلِكَ مُصْخَرٌ ځکه چي د هغو په هکله په مصحح دلیل سره صحیح فیصله سوې ده فَلَا يُنْقَضُ لهذا دا صحیح فیصله به نه ماتیري وَلَوْ جَاءَ مُسْلِمًا قَبْلَ أَنْ يَقْضَى الْقَاضِي بِذَلِكَ او که هغه د مسلمانوالي په حالت کي راسي مخکي تر دې چي قاضي دار الحرب ته د هغه د تللو فیصله وکړي انو د هغه ټوله املاک به پر خپل حال پاته وي ا فَكَأَنَّهُ لَمْ يَزَلْ مُسْلِمًا ځکه چي ا په دې صورت کي ا به هغه داسي وي لکه له همیشه څخه چي مسلمان وو او بالکل مرتد سوی نه وو ا لَبَّا ذَكَرْنَا د هغه دلیل په وجه کوم چي موږ ذکر کړی.

اللفات: ﴿لحاق﴾ د سمع مصدر دی: یو ځای کېدل. مراد ځني دار الحرب ته تلل او د حریانو سره یو ځای کېدل دي. ﴿ید﴾ لاس. مراد ځني قبضه ده. ﴿استغناء﴾ داستعمال مصدر دی: بې پروا کېدل (یو شي ته احتیاج نه لرل).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو سړی مرتد سي دار الحرب ته ولاړ سي او قاضي دار الحرب ته د هغه د تللو فیصله وکړي. بیا هغه مسلمان سي دویم ځل دار الاسلام ته راسي. نو د دې صورت حکم دادی چي په دار الاسلام کي چي د وارثانو سره د هغه کوم مالونه بعینه موجود وي هغه به دا مالونه له وارثانو څخه واپس اخلي: ځکه چي وارث په هغه صورت کي د دې اسلام راوړونکي مرتد د مال مستحق کيږي کله چي هغه مال ته محتاج نه وي. حالانکي د اسلام په حالت کي دار الاسلام ته په واپس راتللو سره هغه په خپله مال ته محتاج سو. نو د هغه حاجت او ضرورت به د وارث له حاجت څخه مخکي کيږي. لېکن که چيري وارث هغه مال په خپل - اجت کي مصرف کړی وي نو له هغه مال څخه د اسلام راوړونکي مرتد حق ختميږي. همدارنگه د ده هغه مدبر غلامان او داسي کوم چي آزاد کړی سوي وي هغه هم آزاد پاتيږي او بيا به غلامان نه جوړيږي. ځکه چي د هغو په هکله د قاضي فیصله په صحيح دليل سره صادره سوې وه. لهذا اوس به هغه فیصله نه ماتيږي. ها! که چيري مرتد دار الحرب ته ولاړ سي او قاضي دار الحرب ته د هغه د تللو فیصله نه وکړي بیا هغه مسلمان سي دار الاسلام ته واپس راسي نو د هغه ملکیتونه (أملاک) به د مخکي په څير پر خپل حال پاتيږي او هيڅ شی به د هغه له ملکیت څخه نه زائليږي. ځکه چي په دې صورت کي به هغه له همېشه څخه مسلمان گنل کيږي او د هغه ارتداد به معدوم شمارل کيږي.

د ارتداد په حالت کي د کافري مينځي سره وطي کول

وَإِذَا وَطِئَ الْمُرْتَدُّ جَارِيَةً نَّصْرَانِيَّةً كَانَتْ لَهُ فِي حَالَةِ الْإِسْلَامِ أَوْ كَهِيرِي مُرْتَدِّ دَاسِي نَصْرَانِي مِينَځي سره وطي وکړي کوم چي د اسلام په حالت کي دده مينځه وي فَجَاءَتْ بِوَلَدٍ لَّا كَثْرَ مِنْ سِتَّةِ أَشْهُرٍ مُنْذُ ارْتَدَّ بيا هغه مينځه دده د مرتد کېدلو له وخت څخه تر شېږو مياشتو په زيات مودت کي بچي وزېږوي فَأَدْعَاهُ او مرتد د بچي دعوی وکړي فَمَنْ أَلْمَزَ لَهُ وَالْوَلَدُ حُرٌّ وَهُوَ ابْنُهُ نو هغه مينځه به دده ام ولد وي او بچي به آزاد وي او دده زوی به وي وَلَا يَرِيهِ لېکن ابچي به دده نه وارث کيږي وَإِنْ كَانَتْ الْجَارِيَةُ مُسْلِمَةً او که مينځه مسلمان وي وَرَثَةُ الْإِبْنِ إِنْ مَاتَ عَلَى الرِّدَّةِ أَوْ لَحِقَ بِدَارِ الْخَرْبِ نو که چيري مرتد پر ارتداد مړ سوی وي يا دار الحرب ته تللی وي نو زوی به د هغه وارث کيږي أَمَّا صَخَّةٌ سَتَبَدَّ فَنَسَا قُلْنَا کوم چي د ام ولد جوړولو صحيح کېدل دي نو د هغه دليل په وجه دي کوم چي مود بيان کړی وَأَمَّا الْبَنَاتُ فَلَا يَنْفَعُ الْإِمَامَ إِذَا كَانَتْ نَصْرَانِيَّةً وَالْوَلَدُ تَبَدَّلَ او کوم چي د زوي وارث کېدل

دي نو ځکه چي کله مور نصراني وي نو بچی به دخپل مرتد پلار تابع وي لِقَابِهِ إِلَى الْإِسْلَامِ ځکه چي اږه دې صورت کي ا پلار اسلام ته زیات نژدې دی لِلْجَبْرِ عَلَيْهِ ځکه چي هغه به پر اسلام راوړلو مجبورول کيږي فَصَارَ فِي حُكْمِ الْمُرْتَدِّ نو دا بچی هم د مرتد په حکم کي سو وَالْمُرْتَدُّ لَا يَرِثُ الْمُرْتَدَّ او مرتد د مرتد وارث کېدلای نه سي أَمَّا إِذَا كَانَتْ مُسْلِمَةً لېکن که هغه مینځه مسلماننه وي فَالْوَلَدُ مُسْلِمٌ تَبَعَهَا نو بچی به دهغې په متابعت کي مسلمان وي لَا تَهَاخِيَهُمَا دِينًا ځکه چي اږه دې صورت کي ا مور د دين په اعتبار سره غوره ده وَالْمُسْلِمُ يَرِثُ الْمُرْتَدَّ او مسلمان د مرتد وارث کېدلای سي وَإِذَا لَحِقَ الْمُرْتَدُّ بِإِلَهِ بَدَارِ الْحَرْبِ او که چيري مرتد دخپل مال سره دار الحرب ته ولاړ سي ثُمَّ ظَهَرَ عَلَى ذَلِكَ الْإِمَالِ بيا پر هغه مال ادمجاهدينو ا غلبه وسي فَهُوَ فِي نَوْحِهِ نو هغه به نيئ وي فَإِنْ لَحِقَ ثُمَّ رَجَعَ وَأَخَذَ مَالًا وَالْحَقُّ بِدَارِ الْحَرْبِ او که مرتد دار الحرب ته ولاړ سي بيا واپس راسي او مال واخلي او دار الحرب ته يې يووسي فَظَهَرَ عَلَى ذَلِكَ الْإِمَالِ بيا پر هغه مال ادمجاهدينو ا غلبه وسي فَوَجَدَتْهُ الْوَرِثَةُ قَبْلَ الْقِسْمَةِ او د مرتد وارثان هغه د غنيمت تر تقسيم مخکي پيدا کړي رُذِّعَتْ نو هغه مال به هغو ته واپس کيږي لِأَنَّ الْأَوَّلَ مَالٌ لَمْ يَجْرِ فِيهِ الْإِزْثُ ځکه چي اول مال يو داسي مال دی چي په هغه کي وارثت جاري نه دی وَالثَّانِ اتَّقَلَ إِلَى الْوَرِثَةِ او دويم مال دهغه د وارثانو و طرف ته منتقل سو بِقَضَاءِ الْقَاضِي بِلَحَاقِهِ ځکه چي قاضي دار الحرب ته دهغه د تللو فيصله وکړه فَكَانَ الْوَارِثُ مَالِكًا قَدِيمًا لهذا وارثانو به پخواني حقداره وي.

اللغات: ﴿ظَهَرَ﴾ دفتح ماضي مجهوله ده. ددې باب په صله کي چي "عَلَى" ذکر سي نو د "غالبدلو"

او "قبضه کولو" په معنی سره راځي. ﴿فِيء﴾ د غنيمت مال. ﴿الْحَقُّ﴾ د افعال ماضي ده: ور سره يو

ځای کول، مراد ځني د مال وړل دي. ﴿رُذِّعَ﴾ د نصر ماضي مجهوله ده: واپس کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که د اسلام په زمانه کي د مرتد يوه نصرانيه مینځه وي او مرتد

هغې مینځي سره وطي وکړي، بيا هغه مینځه ددې مرتد دار تعداد له وخت څخه تر شپږو مياشتو په

زیات مودت کي بچی وزېږوي او مرتد دهغه دعوی وکړي. نو مینځه به دده (مرتد) ام ولد کيږي او

هغه بچی به دده زوی کيږي او آزاد به وي لېکن دخپل پلار به نه وارث کيږي. ها! که چيري مینځي

اسلام راوړی وي او مرتد دارتداد په حالت کي مړ سوی وي یا دار الحرب ته تللی وي نو په دې صورت هغه پیدا سوی بچی دخپل پلار وارث کیږي: صاحب د هدايې دلیل بیانوي فرمایي چي د مرتد استیلا د صحیح دی (یعني دا صحیح دي چي مرتد یوه مینځه ام ولد جوړه کړي). ځکه چي د استیلا د لپاره نه حقیقي ملکیت ضروري وي او نه د ولایت بشپړتیا (تمامیت) ضروري وي. او د مور د نصراني والي په صورت کي به ځکه بچی دخپل مرتد پلار نه وارث کیږي چي بچی به دخپل پلار تابع وي، ځکه چي پلار به پر دوباره اسلام راوړلو مجبوره کیږي او هغه به اسلام ته زیات نژدې وي. نو د پلار په متابعت کي به هغه بچی هم د مرتد په حکم کي وي. او مرتد د مرتد وارث کېدلای نه سي. او د مور د مسلمانوالي په صورت کي به د "الولد يتبع خیر الأبوين" په وجه بچی دخپلي مور تابع کیږي او مسلمان به وي. او مسلمان د مرتد وارث کېدلای سي. لهدا په دې صورت کي دبچی دخپل پلار په وارث کېدلو کي هیڅ شبهه نسته.

وإذا لحق المرتد إلخ: د دې حاصل دا دی چي که مرتد خپل مال د ځان سره دار الحرب ته یووسي، بیا پر هغه مال د مجاهدینو غلبه او قبضه راسي نو هغه مال به فیئ وي. ځکه چي دارتداد اولحاق بدار الحرب په وجه هغه مرتد حربي وگرځېدی او د حربي مال فیئ وي. او که چیري مرتد یوازي دار الحرب ته ولاړ سي بیا واپس راسي او دویم وار د ځان سره سامان دار الحرب ته یووسي او بیا پر هغه مال د مجاهدینو قبضه راسي او له تقسیم څخه مخکي هغه مال د مرتد وارثانو ته ورسیري. نو هغه به فقط د وارثانو حق وي (بل چا ته به نه ورکول کیږي). ځکه کله چي قاضي دار الحرب ته د مرتد د تللو فیصله وکړه نو د مرتد مال د هغه د وارثانو و طرف ته منتقل سو او وارثان د هغه مال پخواني مالکان سول (یعني د هغه مال اول حقداره وگرځېدل) او د مجاهدینو تر غلبې وروسته هغه مال بیر ته وارثانو ته ورسېدی نو همدغه پخواني مالکان به د هغه زیات حقداره وي. لهدا فقط هغو ته به مال ورکول کیږي.

که زوی د خپل مرتد پلار غلام مکاتب جوړ کړي (حکم)

وإذا لحق المرتد بدار الحرب أو که چیري مرتد دار الحرب ته ولاړ سي وَلَهُ عَهْدٌ فَقَطْ بِوَلَائِهِ او دده یو غلام وي چي د هغه په هکله دده د زوی لپاره فیصله و سي ا یعنی قاضي دا فیصله وکړي چي دا غلام د مرتد د زوی دی ا وَكَاتِبُهُ إِلَّا هُنْ اوزوی هغه مکاتب جوړ کړي ثُمَّ جَاءَ الْمُرْتَدُ مُسْلِمًا بیا مرتد د مسلمانوالي په حالت کي راسي فَالْكِتَابَةُ جَائِزَةٌ وَالْكَاتِبَةُ وَالْوَلَاءُ لِلْمُرْتَدِّ الَّذِي أَسْلَمَ نو مکاتب مکاتب جوړول ا به جائز وي او د کتابت مال او د مکاتب ولاء دغه مرتد ته ورکول کیږي کوم چي مسلمان سوی دی لِأَنَّهُ لَا وَجْهَ إِلَّا بَطْلَانِ الْكِتَابَةِ ځکه چي د مکاتب د باطلولو هیڅ صورت نسته

لِنُفُوذِهَا بِدَلِيلٍ مُّثْبِتٍ حُكْمَ چي هغه په نافذونکي دليل سره نافذ سوى دى فَجَعَلْنَا الْوَارِثَ الَّذِي هُوَ
خَلْفُهُ كَالْوَكِيلِ مِنْ جِهَتِهِ نو ځکه مور هغه وارث کوم چي د مرتد نائب دى د هغه له طرفه وکيل جوړ
کړى وَحَقَّقَ الْعَقْدَ فِيهِ تَرْجِعُ إِلَى الْوَكِيلِ او په عقد کتابت کي د عقد حقوق د وکیل طرف ته راجع
کيږي وَالْوَلَاءُ لِمَنْ يَقَعُ الْعِتْقُ عَنْهُ او ولاء هغه کس ته حاصلیږي چي د هغه له طرفه آزادي واقع
سوي وي وَإِذَا قُتِلَ الْمُتَرَدُّ رَجُلًا غَطًّا او که چيري مرتد خطا يوسرى قتل کړي ثُمَّ لِحَقِّ بَدَارِ الْعَرْبِ
أَوْ قُتِلَ عَلَى رِدْيِهِ بيا هغه دار الحرب ته ولاړ سي يا د ارتداد په حالت کي قتل کړى سي فَالِدِّيَّةُ فِي
مَالِ اِكْتِسَابِهِ فِي حَالِ الْإِسْلَامِ عَصَاةٌ عِنْدَ أَنْ حَبِثَهُ نو دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز به ديت فقط په هغه
مال کي وي کوم چي هغه د مرتد د اسلام په حالت کي گټلى وي وَقَالَ ❶: الدِّيَّةُ فِيمَا اِكْتَسَبَهُ فِي حَالَةِ
الْإِسْلَامِ وَالرِّدَّةِ جَمِيعًا او صاحبين رَحِمَهُمُ اللهُ فرمايي: چي ديت به په هغه ټوله مال کي وي کوم چي
هغه د اسلام او ارتداد په دواړو حالتونو کي گټلى وي لَأَنَّ الْعَوَاقِلَ لَا تَعْقِلُ الْمُرْتَدَّ ځکه چي عاقله د
مرتد ديت نه ورکوي لَا نَعْدَامُ النُّصْرَةَ ځکه چي نصرت معدوم وي فَتَكُونُ فِي مَالِهِ لِهَذَا دِيَتٌ به
افقط د هغه په مال کي وي وَعِنْدَهُمَا الْكُفَيَانُ جَمِيعًا مَالُهُ او د صاحبينو رَحِمَهُمُ اللهُ په نېز دواړي
گټي د هغه خپل مال او ملکيت ادي لِنُفُوذِ تَصَرُّفَاتِهِ فِي الْحَالَيْنِ ځکه چي په دواړو حالتونو کي د
هغه تصرفات نافذیږي وَلِهَذَا يَجْرَى الْإِثْرُ فِيهِمَا عِنْدَهُمَا له همدې کبله د صاحبينو رَحِمَهُمُ اللهُ په نېز
په دواړو گټو کي وراثت جاري کيږي وَعِنْدَهُ مَالُهُ اَلْمُكْتَسَبُ فِي الْإِسْلَامِ او دامام صاحب په نېز د
مرتد مال هغه دى کوم چي هغه د اسلام په حالت کي گټلى وي لِنَقَاطِ تَصَرُّفِهِ فِيهِ دُونَ اَلْمُكْتَسَبِ فِي
الرِّدَّةِ ځکه چي دامام صاحب په نېز د مرتد تصرفات په هغه مال کي نافذیږي. نه د حالت ارتداد
په گټه کي لِتَوْقُفِ تَصَرُّفِهِ ځکه چي په هغه گټه کي دده تصرف موقوف وي وَلِهَذَا كَانَ الْأَكْثَرُ
مِيزَانَهُ وَالثَّانِي قِيَّتًا عِنْدَهُ له همدې کبله دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز د حالت اسلام والا گټه
ميراث کيږي او د حالت ارتداد والا گټه فيئ کيږي.

❶ القول الرابع: قول أبي حنيفة رحمه الله، كما ذكر في رد المحتار (ج: ٣، ص: ٣٣٢). القول الرابع: ج: ١، ص: ٢٠٣.

اللغات: «کاتبه» د مفاعلي ماضي ده: دمکاتبت معامله کول. مکاتب جوړول. «ولاء» د آزاد کړی سوي غلام ميراث.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو سړی مرتد سي دار الحرب ته ولاړ سي او ددې مرتد سړي یو غلام وي چي دهغه په باره قاضي دافيصله وکړي چي تردې وروسته دا غلام د مرتد د زوی دی. او زوی هغه غلام مکاتب جوړ کړي. تردې وروسته مرتد اسلام راوړي او دار الاسلام ته واپس راسي. نو دهغه د زوی مکاتب به جائز وي. خو د عقد کتابت د بدل اداء کولو په صورت کي به دمکاتب غلام ولاء دهغه مخکني مالک يعني دغه اسلام راوړونکي مرتد ته ورکول کيږي. ځکه چي په دې مسئله کي بدل کتابت باطل نه سو. ځکه چي دده زوی د قاضي په قضاء سره د غلام مالک سوی دی. نو ځکه موږ د صحت د صورت په اختيارولو سره دده وارث زوی دده وکیل گرځولی دی او څرنگه چي په عقد کتابت کي عقد د مؤکل و طرف ته راجع کيږي نو ځکه به د کتابت بدل (عوض) او دمکاتب ولاء همدغه مؤکل يعني "اسلام راوړونکي مرتد" ته ورکول کيږي. ځکه چي آزادي دده له طرفه واقع سوي او دا خو مشهوره خبره ده چي "الولاء للمعتق".

واذا قتل المرتد إلخ: فرمايي: که چيري مرتد خطاء يو څوک قتل کړي بيا هغه دار الحرب ته ولاړ سي يا دارتداد په حالت کي قتل کړی سي. نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز به دده په هغه مال کي ديت واجبيږي کوم چي ده د اسلام په حالت کي گتلی وي. او د صاحبينو رَحْمَةُ اللهِ په نېز به د اسلام او ارتداد په دواړو گټو کي ديت واجبيږي: د صاحبينو دليل دای چي د دواړو حالتونو گټي دهغه ملکيت دی ځکه چي په دواړو کي دهغه تصرفات نافذیږي او په دواړو کي ميراث هم جاري دی. لهذا له دواړو گټو څخه به ديت هم اداء کيږي. او څرنگه چي دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز فقط د حالت اسلام والا په گټه کي د مرتد تصرفات نافذیږي او فقط په هغه کي دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز ميراث جاري کيږي. لهذا فقط د حالت اسلام والا گټه به دهغه مال وي او له هغه څخه به ديت اداء کيږي. پاته سو د حالت ارتداد والا گټه نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز هغه د مرتد نه ده. ځکه چي په هغه کي دده تصرفات موقوف پاته وي. او هغه گټه به دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز ميراث هم نه گرځي بلکي نيسي به و. نو په همدې وجه به له هغه څخه ديت هم نه اداء کيږي. او په دواړو صورتونو کي د قاتل له مال څخه د ديت اداء کولو وجه داده چي په مرتد او مسلمان کي خپل منځوی نصرت معلوم دی (يعني مسلمان د مرتد نصرت او مدد نه سي کولای) نو په دې وجه به دلته عاقله دهغه ديت نه اداء کوي.

دارتداد او ديت يوه مسئله

وَإِذَا قُطِعَتْ يَدُ الْمُسْلِمِ عَمْدًا أَوْ كَهِيرِي ديو مسلمان لاس قصداً پرېكړى سى فَازْتَدَّ وَالْعِيَاذُ بِاللَّهِ
 بيا نعوذ بالله هغه مرتد سى ثُمَّ مَاتَ عَلَى رِدْيِهِ مِنْ ذَلِكَ أَوْ لَحِقَ بِدَارِ الْحَرْبِ بيا د هغه قطع او زخم ا
 په وجه مړ سى يا دار الحرب ته ولاړ سى ثُمَّ جَاءَ مُسْلِمًا فَمَاتَ مِنْ ذَلِكَ بيا د مسلمانوالي په حالت
 كي راسي او د هغه قطع په وجه مړ سى فَعَلَى الْقَاطِعِ نِصْفُ الدِّيَةِ فِي مَالِهِ لِلْوَرِثَةِ نو پر قاطع
 ا پرېكونكي ا به په خپل مال كي ادميت ا د وارثانو لپاره نيم ديت واجب وي أَمَّا الْأَوَّلُ فَلَأَنَّ
السَّيْرَاءَةَ حَلَّتْ مَحَلًّا غَيْرَ مَعْصُومٍ كوم چي اول صورت دى نو ځكه چي قطع په داسي محل كي
 سرايت كړى وو كوم چي د حفاظت قابل نه وو فَأُهْدِرَتْ نو ځكه د هغه وږنه او خون ا هدر او بې
 ضمانه ا سو بخلاف مَا إِذَا قُطِعَتْ يَدُ الْمُتَدَيٍّ ثُمَّ أَسْلَمَ فَمَاتَ مِنْ ذَلِكَ په خلاف د هغه صورت كله چي د
 مرتد لاس پرېكړى سى بيا هغه مسلمان سى او د هغه قطع په وجه مړ سى أَوْ پر قاطع هيڅ شى نه
 واجيږي لَا أَنَّ الْإِهْدَارَ لَا يَلْحَقُهُ الْإِعْتِبَارُ ځكه چي ا په هغه صورت كي ا اهدار لره هيڅ اعتبار نه وي
أَمَّا الْمُتَعَبَّرُ قَدْ يُهْدَرُ بِالْإِبْرَاءِ فَكَذَا بِالرَّدِّ كوم چي معتبر قصاص دى نو هغه په معافولو سره
 ساقطېږي نو همداسي به په ارتداد سره هم قصاص ساقطېږي وَأَمَّا الثَّانِي وَهُوَ مَا إِذَا لَحِقَ وَمَعْنَاهُ إِذَا
قُضِيَ بِلَحَاقِهِ فَلَأَنَّهُ صَارَ مَيِّتًا تَقْدِيرًا او كوم چي دويم صورت دى يعني كله چي هغه دار الحرب ته
 ولاړ سى او قاضي د هغه د تللو فيصله وكړي نو ا د هغه قصاص به ځكه باطلېږي ا چي هغه په
 تقديرې اعتبار سره مړ وگرځېدى وَالْمَوْتُ يَقْطَعُ السَّيْرَاءَةَ او مړگ سرايت قطع كوي ايعني مړگ د
 زخم اثر له سرايت كولو څخه منع كوي وَأَسْلَامُهُ حَيَاةٌ حَادِثَةٌ فِي التَّقْدِيرِ او د هغه اسلام راوړل
 تقدير ا د معنى په اعتبار سره ا نوى ژوند دى ايعني لكه هغه چي نوي ژوندى سوا فَلَا يَعُودُ حُكْمُ
الْجَنَائَةِ الْأَوَّلَى لهذا ا په دې نوي ژوند كي ا به داوول جرم حكم نه راگرځي فَإِذَا لَمْ يَقْضِ الْقَاضِي بِلَحَاقِهِ
 او كه چيږي قاضي دار الحرب ته د هغه د تللو فيصله كړې نه وي فَهُوَ عَلَى الْخِلَافِ الَّذِي نُبَيِّنُهُ اِنْ
 شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى نو دا مسئله ا پر هغه اختلاف ده چي هغه به موږ انشاء الله اخه وروسته بيان كړو.

اللفات: «سرایه» د ضرب مصدر دی: اثر او اغېز کول، سرايت کول، (په بدن کې د زخم اثر غوړېدل او نشر کېدل)، «أهدرت» د افعال ماضي ده: وینه ضایع کول (خون ضایع کول)، بېله بدلې او بېله ضمانه پرېښوول. بریادول، باطلول، «یهدر» د مضارع مجهول صیغه ده: هدر کېدل، خون او وینه ضایع کېدل (پالتو کېدل). بې بدلې پاتېدل، «إبراه» د افعال مصدر دی: بري کول، معاف کول (بخښل).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو څوک قصداً د یو مسلمان لاس پرېکړي بیا دا مقطوع بدبخته مرتد سي او دارتداد په حالت کې مړ سي یا دار الحرب ته ولاړ سي، لېکن څو وخت وروسته بیرته اسلام راوړي او واپس راسي او بیا د هغه مخکني زخم په وجه مړ سي نو اوس به پر قاطع د نفس دیت نه وي بلکې پر هغه به د لاس دیت واجب وي کوم چې د نفس د دیت نصف کیږي؛ په اول یعنی دارتداد والا په صورت کې د نفس د دیت نه واجېدلو وجه دا ده چې که څه هم مقطوع د اسلام په حالت کې زخمي سوی دی لېکن دغه زخم چې کله په هغه کې سرايت کړی دی په هغه وخت کې دئ مرتد وو او زخم په غیر محترم او غیر محفوظ مقام کې سرايت کړی دی نو ځکه به د هغه عوض او دیت نه واجېږي، ځکه چې عوض د هغه محل لپاره واجېږي کوم چې محترم وي. د دې په خلاف که چیرې د مرتد لاس پرېکړې سي بیا هغه مسلمان سي او د هغه مخکني زخم په وجه مړ سي نو پر قاطع به هیڅ ضمان واجب نه وي نه به د نفس دیت پر واجب وي او نه به د لاس دیت پر واجب وي؛ ځکه په کوم وخت کې چې دده (مرتد) لاس پرېکړې سو په هغه وخت کې ده لره هیڅ اعتبار نه وو او په هغه وخت کې دیت واجب نه وو، لهذا تر اسلام راوړلو وروسته به هم هغه لره هیڅ اعتبار نه وي او وروسته به هم دیت نه واجېږي.

او په دویم صورت یعنی دار الحرب ته د تللو په صورت کې د نفس دیت نه واجېدلو وجه دا ده چې دار الحرب ته د تللو په وجه هغه مرتد معیناً د مړه په څیر سو او مرگ د زخم له سرايت څخه مانع دی او دوباره د هغه اسلام راوړل داسې دي لکه دوباره نوي ژوندی کېدل، نو ځکه به په دې نوي ژوند کې مخکني زخم لره هیڅ اثر او اعتبار نه وي او په مخکني زخم سره د مړه کېدلو په وجه به پر قاطع د نفس دیت واجب نه وي. او که چیرې قاضي دار الحرب ته دې مرتد د تللو فیصله نه وي کړې نو د هغه حکم به په راتلونکي عبارت کې ذکر سي.

د پورتنۍ مسئلې یو بل صورت

قال: **فَإِنْ لَمْ يَلْحَقْ وَأَسْلَمَ ثُمَّ مَاتَ** فرمایي: که مرتد دار الحرب ته ولاړ نه سي او اسلام راوړي بیا مړ سي **فَعَلَيْهِ الذِّمَّةُ كَامِلَةٌ** نو پر هغه به پوره دیت واجب وي **وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَأَبِي يُوسُفَ** دا حکم د شیخینو راجعاً الله په نېز دی **وَقَالَ: مُحَمَّدٌ وَرَقَةُ: ﴿لِي جَمِيعِ ذَلِكَ نَعْفُ الذِّمَّةَ﴾** امام محمد او امام زفر راجعاً الله فرمایي: چې په دې ټولو صورتونو کې به نیم دیت واجب وي **لِأَنَّ اغْتِرَاضَ الرِّدَّةِ أَهْدَرَ**

• القول الرابع: قول الشيخين راجعاً الله، كما ذكر في البحر الرائق (ج: ۵، ص: ۱۳۷). [قول الرابع: ج: ۱، ص: ۵۰۵]

السَّرَايَةِ حُكْمَ چي ارتداد سرايت باطل کړی ایعني دارتداد پېښېدلو په وجه سرايت باطل سوا فَلَا يَنْقَلِبُ بِالْإِسْلَامِ إِلَى الصَّبَانِ لهذا په اسلام راوړلو سره به دا اهدار په ضمان سره نه بدليږي کما اِذَا قُطِعَ يَدُ مُرْتَدٍّ فَأَسْلَمَ لکه ديو مرتد لاس چي پرېکړی سي بيا هغه مسلمان سي وَلَهُمَا: أَنَّ الْجَنَايَةَ وَرَدَتْ عَلَى مَحَلٍّ مَعْصُومٍ وَتَوَثَّتْ فِيهِ دشيخينو رَحْمَتُهَا الله دليل دا دی: چي جرم په محترم امحفوظ محل کي واقع سوی دی او په هغه کي پوره سوی دی فَيَجِبُ ضَمَانُ النَّفْسِ نو حُکْم به د نفس ضمان واجبيږي کما اِذَا لَمْ تَتَخَلَّلِ الرَّدَّةُ لکه کله چي ارتداد مَحَل نه سي ایعني په دې دوران کي ارتداد پېښ نه سي! وَهَذَا لِأَنَّهُ لَا مُعْتَبَرَ بِقِيَامِ الْعَصَةِ فِي حَالِ بَقَاءِ الْجَنَايَةِ او دا حُکْم چي د جرم د بقاء په حالت کي د عصمت او حفاظت ا موجود والي لره هيڅ اعتبار نسته وَإِنَّمَا الْمُعْتَبَرُ قِيَامُهَا فِي حَالِ النِّعَادِ السَّبَبِ وَفِي حَالِ ثُبُوتِ الْحُكْمِ بلکي د سبب د منعقد کېدلو او د حکم د ثابتېدلو په وخت کي د عصمت موجود والی معتبر دی وَحَالَةُ الْبَقَاءِ بِغُزْلِ مِنْ ذَلِكَ كَلِمَةً او د بقاء حالت له دې ټولو څخه جلا دی وَصَارَ كَقِيَامِ الْبَلِكِ فِي حَالِ بَقَاءِ الْيَمِينِ او دا داسي دی لکه ديمين د بقاء په حالت کي د ملکيت پاتېدل ا موجود والی ا وَإِذَا ارْتَدَّ الْمُكَاتَبُ وَلَحِقَ بِدَارِ الْحَرْبِ وَاکْتَسَبَ مَالًا او که چيري مکاتب مرتد سي او دار الحرب ته ولاړ سي او اهله ا مال وگټي فَأَخَذَ بِأَيْلِهِ وَأَلَى أَنْ يُسَلِّمَ قَتْلَ بِيَا هغه دخپل مال سره ونيول سي او هغه له اسلام راوړلو څخه انکار وکړي. بيا قتل کړی سي فَإِنَّهُ يَمْلِكُ مَوْلَاهُ مُكَاتَبَتُهُ نو ادهغه له مال څخه ا به مالک ته د مالک د کتابت مال ورپوره کيږي وَمَا بَلَغَ قَلْبُورَتُهُ او کوم مال چي باقي پاته سي نو هغه به دده د وارثانو وي هَذَا ظَاهِرٌ عَلَى أَصْلِهِمَا او داخود صاحبينو رَحْمَتُهَا الله پر اصل ښکاره دي إِنْ كَسَبَ الرَّدَّةَ مِنْكَ إِذَا كَانَ حُرًّا حُكْمَ که چيري مرتد آزاد وي نو دهغه گټه ا د صاحبينو په نېز ادهغه خپل ملکيت دی فَكَذَلِكَ إِذَا كَانَ مُكَاتَبًا لهذا کله چي هغه مکاتب وي نو هم به گټه د هغه ملکيت وي وَأَمَّا عِنْدَ أَنْ حَبِيقَةَ فَإِنَّ الْمُكَاتَبَ إِنَّمَا يَمْلِكُ أَكْسَابَهُ بِالْكِتَابَةِ او دامام صاحب رَحْمَتُهَا الله په نېز دا حکم په دې وجه دی چي مکاتب د عقد کتابت په وجه دخپلي گټي مالک کيږي وَالْكِتَابَةُ لَا تَتَوَقَّفُ بِالرَّدَّةِ او دهغه په مرتد کېدلو سره کتابت نه موقوف

کيږي فَكَذَا أَكْسَابُهُ نو همداسي به دهغه گټه هم نه موقوفه کيږي أَلَا تَرَى أَنَّهُ لَا يَتَوَقَّفُ تَصَرُّفُهُ
بِالْأَتَمِّ وَهُوَ الرَّقْ آیا ته نه گوري! چي دهغه تصرف په ډېر قوي شي يعني په رقيت اغلاستوب
 سره نه موقوف کيږي فَكَذَا بِأَلَدْنِي بِالطَّرِيقِ الْأَوَّلِ لهذا په أدنی شي ارتداد اسره به په طريقه اولی نه
 موقوف کيږي.

اللفات: ﴿اعتراض﴾ د افتعال مصدر دی: په مینځ کي راتلل. پېښېدل ﴿معزل﴾ گوښه والی. جلا
 والی. ﴿کسب﴾ گټه. گټل سوی مال.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که چيري "مقطوع الید مرتد" دار الحرب ته ولاړ نه سي. یا ولاړ
 سي لېکن قاضي دار الحرب ته دهغه د تللو فیصله نه وکړي بیا هغه مسلمان سي او تر اسلام راوړلو
 وروسته د قطع الید په وجه مړ سي. نو د شیخینو رَجْعَتُهَا الله په نېز به پر قاطع دهغه پوره دیت واجب
 وي. لېکن دامام محمد او امام زفر رَجْعَتُهَا الله په نېز به په ټولو صوتو کو کي فقط نیم دیت واجب وي:
 د دې حضراتو دلیل دا دی چي د مقطوع ارتداد د زخم سرایت او اثر ختم کړی. لهذا دهغه په
 مسلمانېدلو سره به دغه اېدار په ضمان سره نه بدلېږي. نو ځکه به د نفس دیت نه واجبيږي. بلکي په
 ټولو صورتونو کي به نیم دیت يعني د لاس دیت واجب وي.

د شیخینو رَجْعَتُهَا الله دلیل دا دی چي کله د مقطوع لاس پر پکړی سو په هغه وخت کي دئ
 مسلمان وو او جنایت پر محترم او معصوم محل باندي واقع سو او د اسلام په حالت کي دهغه زخم په
 وجه دئ مړ هم سو نو ځکه به د نفس دیت واجب وي. لکه کله چي په مینځ کي ارتداد واقع نه سي نو
 په هغه صورت کي هم پر قاطع د نفس دیت واجبيږي همداسي به په دې مسئله کي هم پر هغه کامل
 دیت واجب وي.

او څرنگه چي په دې مسئله کي مقطوع د قطع الید په وخت کي مسلمان دی او دهغه عصمت
 کامل دی. لهذا د دې وخت د جنایت جزاء او سزا به هم کامله وي او پر قاطع به پوره دیت واجب وي. د
 دې مثال داسي دي لکه څرنگه چي د یمین د بقاء په حالت کي د ملکیت باقي پاتېدل ضروري نه دي.
 بلکي که د یمین د منعقد کېدلو په وخت کي (يعني د قسم اخیستلو په وخت کي) ملکیت باقي وي
 نو یمین صحیح کيږي. مثلاً که یو څوک خپلي ښځي ته ووايي "إِنْ دَخَلْتُ الدَّارَ فَأَنْتِ طَالِقٌ" نو
 څرنگه چي د یمین په وخت کي هغه دده ښځه ده نو ځکه یمین صحیح دی. او که تر دې وروسته
 دئ هغه ښځي ته طلاق بائن ورکړي او له خپل ملکیت څخه یې وباسي او بیا دوباره نکاح سره
 ولکړي. تر دې وروسته دا ښځه کور ته داخله سي نو هم هغه طلاقیري.

وَإِذَا لَمْ يُمْرَأِيهِ كَهَ چیري یو مکاتب مرتد سی دار الحرب ته ولاړ سی او هلته مال وگټي بیا امام هغه دخپل مال سره ونیسي او پر هغه اسلام پیش کړي. لېکن هغه له اسلام راوړلو څخه انکار وکړي. نو امام دي هغه قتل کړي او د هغه سره چي کوم مال دی. په هغه مال سره دي دده عقد کتابت اداء کړي او کوم مال چي باقي پاته سی نو هغه دي دده وارثانو ته ورکړي. د صاحبینو رَحْمَتُهَا الله په نېز خو ددې صحیح کېدل ظاهر او څرگند دی ځکه چي د صاحبینو په نېز مرتد د حالت ارتداد والا د گټي مالک دی او عقد کتابت چي کله په مرگ سره نه باطلیږي نو په ارتداد سره به په طریقه اولی نه باطلیږي.

او دامام صاحب رَحْمَةُ الله په نېز ددې صحیح کېدلو وجه داده چي د عقد کتابت په وجه مکاتب دخپلي گټي مالک کیږي ځکه چي دارتداد په وجه په عقد کتابت کي هیڅ خرابي نه راځي. لهنداد مکاتب په گټه کي به هم دارتداد په وجه هیڅ خرابي نه راځي او د هغه له گټي څخه به بدل کتابت هم اداء کیږي او پاته گټه به د هغه وارثانو ته ورکول کیږي. همدارنګه کله چي درقیت په وجه دمرتد تصرفات نه موقوف کیږي نو دارتداد په وجه خوبه په طریقه اولی نه موقوف کیږي. ځکه چي د مانعیت په حواله سره رقیت له ارتداد څخه زیات قوي دی.

خاوند او ښځه یو ځای مرتد کېدل او دار الحرب ته تلل

وَإِذَا ارْتَدَّ الرَّجُلُ وَأَمْرَأَتُهُ وَالْعِيَاذُ بِاللَّهِ أَوْ كَهَ چیري سړی او ښځه دواړه (نعوذ بالله) مرتد سی وَلَحِقَا بِدَارِ الْحَرْبِ او دواړه در الحرب ته ولاړ سی فَحَبِلَتِ الْمَرْأَةُ فِي دَارِ الْحَرْبِ وَوَلَدَتْ وَلَدًا او ښځه په دار الحرب کي حامله ابلاربه اسی او بچی وزېږوي وَوُلِدَ لَوَلَدُهُمَا وَلَدٌ او ددوی د بچی اهم ابچی پیدا سی فَظَهَرَ عَلَيْهِمْ جَمِيعًا بیا پر دوی ټولو (د مجاهدینو) غلبه وسی فَأُولَئِكَ اِنْ فِئَةٍ نو دواړه بچیان به فیئ وی لِأَنَّ الْمَرْتَدَّ تَسْتَرْقُ فَيَتَّبِعُهَا وَلَدُهَا ځکه چي مرتده ښځه به مینځه ګرځول کیږي نو د هغې بچی به دهغې تابع کیږي وَجِبَرُ الْوَلَدُ الْأَوَّلُ عَلَى الْإِسْلَامِ وَلَا يُجِبَرُ وَلَدُ الْوَلَدِ او اول بچی به پر اسلام راوړلو مجبورول کیږي لېکن اد بچی بچی المسی ا به نه مجبورول کیږي وَرَوَى الْحَسَنُ عَنْ أَبِي حَنِيْفَةَ أَنَّهُ يُجْبَرُ تَبَعًا لِلْجَدِّ او حسن بن زیاد له امام صاحب رَحْمَةُ الله څخه روایت کړی دی چي دنیکه په متابعت کي به لمسی هم مجبورول کیږي وَأَصْلُهُ التَّبَعِيَّةُ فِي الْإِسْلَامِ او ددې روایت اصل په اسلام کي تابع کېدل دی ایعني آيا لمسی په مسلمان کېدلو کي دخپل نیکه تابع کیږي. که نه؟ وَهِيَ

رَابِعَةُ أَرْبَعُ مَسَائِلَ كُلُّهَا عَلَى الرَّوَايَتَيْنِ او دا له هغو څلورو مسئلو څخه څلورمه مسئله ده كوم چي هره يوه پر دوو روايتونو ده ايمني په هريوه كي دوه روايتونه دي | وَالثَّانِيَةُ صَدَقَةُ الْفَطْرِ او دويمه مسئله د صدقه فطر اسرساڼې اده ايمني نيكه به د غريب لمسي له طرفه صدقه فطر اداء كوي، كه نه؟ | وَالثَّالِثَةُ جَزَاءُ الْوَلَاءِ او دريمه مسئله د ولاء راكښولو ده ايمني نيكه ته به د لمسي ولاء حاصليري. كه نه؟ | وَالْأُخْرَى الْوَصِيَّةُ لِلْقَرَابَةِ او څلورمه مسئله د قرابت لپاره د وصيت كولو ده.

اللغات: ﴿جزء﴾ د نصير مصدر دی: كښول (را كښول). ﴿ولاء﴾ د آزاد كړی سوي غلام ميراث.

تشریح: **صورت د مسئلې:** دا دی كه چيري خاوند او ښځه يو ځای مرتد سي دار الحرب ته ولاړ سي او ښځه هلته يو پچی وزېږوي بيا دا پچی غټ سي او واده وكړي او دده ښځه هم پچی وزېږوي، بيا مجاهدين پر دار الحرب غالب سي، نو په دې صورت كي به د دوی پچی او لمسی دواړه فيئ او غنيمت وي، ځكه چي مرتده ښځه خو به مينځه جوړول كيږي او څرنگه چي په رقيت او حریت كي پچی د مور تابع كيږي لهندا دخپلي مور په متابعت كي به هغه هم فيئ وي، او د دوی زوی به پر اسلام مجبورول كيږي، ځكه چي پلار مرتد دی او پر مرتد اسلام پېښول كېداسي لهندا د پلار په متابعت كي به پر زوی هم اسلام پېښول كيږي، لېكن د زوی، زوی يعني لمسی پر اسلام راوړلو مجبورول كېدای نه سي ځكه چي لمسی دنيكه نه تابع كيږي، دا ظاهر روايت دی، او حسن بن زياد رَجَعَهُ الله له امام صاحب رَجَعَهُ الله څخه يې روايت دا بيان كړی دی چي دنيكه په متابعت كي به پر لمسي هم اسلام پېښول كيږي، او د دې اختلاف وجه داده چي په ظاهر روايت كي د مسلمان كېدلو لپاره دنيكه تبعيت لره هيڅ اعتبار نسته لېكن د حسن بن زياد رَجَعَهُ الله په نېز دا تبعيت معتبر دی.

صاحب د هدايې فرمايي چي داله هغو څلورو مسئلو څخه يو مسئله ده چي په هغوی كي د ظاهر الروايه او د حسن بن زياد دوه جلا، جلا روايتونه دي. (۲) دريمه مسئله د صدقه فطر (سرساڼې) ده، يعني كه د يو پچي پلار غريب وي او دهغه نيكه مالدار وي نو ظاهر په روايت كي پر نيكه دهغه صدقه فطر واجب نه ده او د حسن بن زياد په نېز واجب ده. (۳) دريمه مسئله داده چي كه پلار د يو چا غلام وي او نيكه د لمسي مالک جوړ سي چي دهغه په وجه لمسی آزاد سي، نو په ظاهر روايت كي نيكه د لمسي د ولاء نه حقداره كيږي، او د حسن بن زياد په نېز هغه د لمسي د ولاء حقداره كيږي، (۴) څلورمه مسئله داده چي كه يو څوك دخپلو قربانو لپاره وصيت كړي نو د حسن بن زياد رَجَعَهُ الله په نېز په هغه وصيت كي د پلار سره نيكه هم داخليري، لېكن په ظاهر روايت كي نيكه نه پكښي داخليري.

د بچي مرتد کېدل

قال: وَارْتِدَادُ السُّبْحِيِّ الَّذِي يَقُولُ ارْتِدَادٌ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَمُحَمَّدٍ فرمايي: چي د انابالغ پوهېدونکي بچي ارتداد د صاحبينو رَحْمَتُهَا اللهُ په نيز ارتداد دی ايمني د صاحبينو په نيز د هغه مرتد کېدل معتبر دي وَيُجِبُ عَلَى الْإِسْلَامِ وَلَا يَقْتُلُ او هغه به اهم پر اسلام راوړلو مجبورول کيږي الېکن اهغه به نه قتل کيږي وَأِسْلَامُهُ إِسْلَامٌ او د هغه اسلام اهم اسلام دی ايمني د هغه اسلام راوړل هم معتبر دي لَا يَرِثُ أَبَوَيْهِ إِنْ كَانَا كَافِرَيْنِ همدا وجه ده ا که چيري د هغه مور وپلار کافران وي نو هغه د دوی نه وارث کيږي وقال: أَبُو يُسُفَ ۞ ارْتِدَادُهُ لَا لَيْسَ بِارْتِدَادٍ وَإِسْلَامُهُ إِسْلَامٌ امام ابو يوسف رحمه الله فرمايي: چي د هغه مرتد کېدل معتبر نه دي الېکن ا د هغه اسلام راوړل معتبر دي وقال: زُفَرٌ وَالشَّافِعِيُّ: إِسْلَامُهُ لَيْسَ بِإِسْلَامٍ وَارْتِدَادُهُ لَيْسَ بِارْتِدَادٍ امام زفر او امام شافعي رحمه الله فرمايي: چي نه د هغه اسلام راوړل معتبر دي او نه د هغه مرتد کېدل معتبر دي لَهُمَا فِي الْإِسْلَامِ أَنَّهُ تَبِعَ أَبَوَيْهِ فِيهِ د اسلام په هکله د دې حضراتو دليل دای: چي په اسلام راوړلو کي هغه دخپل مور وپلار تابع دی فَلَا يُجْعَلُ أَصْلًا لهذا په اسلام راوړلو کي ا به هغه اصل نه ګرځول کيږي وَلَا تَتَّبِعُهُ أَحْكَامًا تَشَوُّبُهَا النَّصَرَةُ او ځکه ا که د هغه اسلام راوړل معتبر ومنل سي نو ا پر هغه به داسي احکام لازم سي چي په هغوی کي به نقصان ګډوي ايمني هغه به د بچي لپاره نقصان مندوي فَلَا يُؤْهِلُ لَهُ نو په دې وجه به اهم اهغه د اسلام راوړلو اهل نه ګرځول کيږي وَتَأْفِيهِ: أَنَّ عَيْنًا رَضِيَ عَنْهُ صَبَاةً وَصَحَّحَ النَّبِيُّ ﷺ إِسْلَامَهُ او د اسلام راوړلو په هکله زموږ دليل دای: چي حضرت علي عليه السلام په کوچنيوالي کي اسلام راوړی او نبي کریم ﷺ د هغه اسلام صحيح وګرځوی وَأَقْبَلَهُ بِذَلِكَ مَشْهُورٌ او په کوچنيوالي کي د اسلام راوړلو په هکله د حضرت علي عليه السلام فخر کول مشهور دي الکة څرنګه چي هغه په ځينو اشعارو کي هم د دې يادونه کړې ده وَلَا تَنَى بِحَقِيقَةِ الْإِسْلَامِ او

● القول الرابع: قول الطرفين رَحْمَتُهَا اللهُ ، كما ذكر في المتن (ج: ١، ص: ٦٩٥)، وكذا في شرح قوله (ج: ٣٠، ص: ٣٣٠). [القول الرابع ج: ١، ص: ٥٠٦]

حُکمه چي بچي هم حقيقتاً اسلام راوري وَهِيَ التَّصْدِيقُ وَالْإِقْرَارُ مَعَهُ او هغه تصديق کول او اقرار کول دي ايمني حقيقتاً اسلام دادی: په زړه سره تصديق کول او په ژبه سره اقرار کول اِنَّ الْإِقْرَارَ عَنْ طَوْلٍ دَلِيلٌ عَلَى الْإِغْتِقَادِ حُکمه چي په خوښۍ او رضا سره اقرار کول د هغه پر اعتقاد دليل دی عَلَى مَا عُرِفَ لکه څرنګه چي دا معلوم دي وَالْحَقَائِقُ لَا تُرَدُّ او حقيقتونه احقيقتاً ايمان ارد کېدلای نه سي وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ سَعَادَةٌ أَبَدِيَّةٌ وَنَجَاتٌ عُقْبَانِيَّةٌ او د اسلام سره متعلق کېدونکي شی دانسي سعادت انېکبختي اده او اخروي نجات دی وَهِيَ مِنْ أَجْلِ الْمَنَافِعِ او دا ډېره غټه نفع ده وَهُوَ الْخَلْعُ الْأَصْلِيُّ او همدا اصلي حکم دی ثُمَّ يَنْتَنِي عَلَيْهِ غَيْرُهَا بيا له هغه څخه بغير نور شيان اهم ا پر هغه مبني دي فَلَا يَنَالُ بِشَوْبِهِ لَهَذَا په دې هکله به د نقصان په راتلو سره پروانه کيږي وَلَهُ فِي الرَّدِّ: أَنَّهَا مَصْرَفٌ مَخْصَصٌ او دارتداد په هکله د دې حضراتو دليل دادی: چي هغه محض نقصان دی ايو ذره نفع هم پکښې نسته ا بِخِلَافِ الْإِسْلَامِ عَلَى أَصْلِ أَنْ يُوسَفَ په خلاف د اسلام. دامام ابو يوسف رَجَبُهُ الله پر اصل اِنَّهُ تَعَلَّقَ بِهِ أَغْلَى الْمَنَافِعِ حُکمه چي د اسلام سره ډېري غټي نفعي متعلق کيږي عَنِ مَا مَرَّ لکه اوس ا چي تېر سو وَلَئِنْ حَنِيفَةً وَمُحَدَّبٍ فِيهَا: أَنَّهَا مَوْجُودَةٌ حَقِيقَةٌ دارتداد په هکله د طرفينو رَجَبُهُ الله دليل دادی: چي هغه حقيقتاً موجود دی وَلَا مَرَدٌ لِلْحَقِيقَةِ او حقيقت رد کېدلای نه سي کَمَا قُلْنَا فِي الْإِسْلَامِ لکه د اسلام په هکله چي موږ اوس اوويل اِلَّا أَنَّهُ يُجْبَرُ عَلَى الْإِسْلَامِ لېکن هغه به پر اسلام مجبورول کيږي لِتَأْفِيهِ مِنَ النَّفْعِ لَهُ حُکمه چي په دې کي د هغه نفع ده وَلَا يُقْتَلُ او هغه به نه قتل کيږي اِنَّهُ عُقُوبَةٌ حُکمه چي قتل سزاده وَالْعُقُوبَاتُ مَوْضُوعَةٌ عَنِ الصَّبِيَّانِ مَرْحَمَةً عَلَيْهِمْ او پر بچيانو درحم او شفقت ا کولو په خاطر له هغو څخه سزاګاني ساقطه سوي دي وَهَذَا فِي الصَّبِيِّ الَّذِي يُقْتَلُ او دا حکم د هغه بچي په باره کي دی کوم چي پوهيږي وَمَنْ لَا يَعْقِلُ مِنَ الصَّبِيَّانِ لَا يَبْصُرُ تَدَادُ او کوم بچيان چي نه پوهيږي نو د هغو ارتداد صحيح نه دی لِأَنَّ إِقْرَارَهُ لَا يَدُلُّ عَلَى تَغْيِيرِ الْعَقِيدَةِ حُکمه چي د هغه اقرار د عقيدې پر بدلولو دلالت نه کوي وَكَذَا الْجُنُونُ وَالسُّكْرَانُ الَّذِي لَا يَعْقِلُ او همدا حکم دلېوني او د هغه نشه سړي دی کوم چي ا په شي انه پوهيږي او عقل يې نشي لاندي کړی وي ا.

اللغات: ﴿یشوبه﴾ د نصر مضارع ده: گډېدل، ورسره یوځای کېدل. ﴿یؤقل﴾ د تفعیل مضارع

مجهوله ده: اهل گرځول، ﴿صبا﴾ کوچنیوالی (د کوچنیتوب وخت)، ﴿طوع﴾ رضا، خوښي، ﴿لا

یبال﴾ د مفاعله له باب څخه د نفي مجهول صیغه ده: پروا کول، ﴿سکران﴾ په نشه کې ډوب، نشه سړی.

تشریح: **صورت د مسئلې:** دا دی چې د طرفینو رَحْمَةُ اللهِ په نیز د پوهېدونکي (عاقل) بچي ارتداد

هم مقبول او متعبر دی او دهغه اسلام هم معتبر دی، نو که هغه مرتد سي نو پر اسلام راوړلو به هغه

مجبورول کیږي او که هغه مسلمان وي نو دخپل کافر مور وپلار به نه وارث کیږي. دامام ابویوسف

رَحْمَةُ اللهِ په نیز د بچي ارتداد خو معتبر نه دی لېکن دهغه اسلام مقبول او متعبر دی، لېکن دامام زفر او

امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ په نیز نه دهغه ارتداد معتبر دی او نه یې اسلام معتبر دی.

دلیل: د اسلام د نه معتبر کېدلو په هکله دامام زفر او امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ دلیل دا دی چې بچی په

دین او مذهب کې دخپل پلار تابع کیږي، حال دا چې دهغه مور وپلار کافران دي لهدا د هغوی په

متابعیت کې به دا بچی هم کافروي، او که چیري موږ د بچي اسلام معتبر ومنو نو تابع به اصل وگرځي

حالانکې په اصلیت او تبعیت کې منافات دی، همدارنګه که چیري موږ دهغه اسلام معتبر ومنو نو

هغه ته به نقصان او ضرر ورسیري یعنې هغه به دخپل مور وپلار له میراث څخه محروم سي لهدا په

دې حواله سره به هم دهغه اسلام معتبر نه وي.

زموږ دلیل: د بچي د اسلام د معتبرت او مقبولیت په هکله زموږ دلیل د حضرت علي عليه السلام اسلام دی

چې هغه په کوچنیوالي کې اسلام قبول کړی او نبي کریم صلی الله علیه و آله دهغه اسلام صحیح وگرځوی، او په

کوچنیوالي کې پر ایمان راوړلو به حضرت علي عليه السلام همېشه فخر کوی، نو دا ټوله ددې خبرې دلیل

دی چې د بچي اسلام مقبول او معتبر دی.

عقلي دلیل دا دی چې د بالغ په څیر پوهېدونکی (عاقل) بچی هم حقیقتاً اسلام راوړي یعنې هغه

هم په زړه سره تصدیق کوي او په ژبه سره اقرار کوي او څرنگه چې دا تصدیق او اقرار هغه په خپله

خوښي او رضا سره کوي نو ځکه به دا هم معتبر او مقبول وي، او دامام شافعي رَحْمَةُ اللهِ دا خبره چې "که

چې د بچي اسلام معتبر ومنل سي نو هغه ته به نقصان ورسیري" دا موږ نه تسلیموو، ځکه چې دهغه

نقصان یعنې "له میراث څخه محرومېدل" د دنیا سره متعلق دي حال دا چې دهغه په عوض کې بچی

ته دائمي سعادت او د آخرت له عذاب څخه خلاصون حاصلېږي چي تر دې بل هيڅ غټه نفع نسته. او همدا د مؤمن مسلمان د ژوند مقصد او هدف دی او پر دې باندې نور منافع مېني کيږي. لهذا د دومره غټي نفعي په مقابله کي به په معمولي نقصان هيڅ پروانه کيږي او دهغه اسلام به معتبر وي.

د بچي د ارتداد د نه معتبر کېدلو دليل دا دی چي په ارتداد کي سراسر نقصان دی. او د نقصان والا کار د بچي په حق کي نه معتبر کيږي نو ځکه به دهغه ارتداد هم معتبر نه وي. د ارتداد په سلسله کي امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ سره دی او د اسلام په هکله کي هغه د طرفينو رَحْمَةُ اللهِ سره دی.

د بچي د ارتداد د معتبر کېدلو په هکله د طرفينو رَحْمَةُ اللهِ دليل دا دی چي ارتداد حقيقتاً موجوديږي او حقيقت هيڅوک ردولای نه سي نو ځکه به د بچي ارتداد خو معتبر وي لېکن هغه به پر اسلام راوړلو مجبورول کيږي، ځکه که هغه اسلام راوړي نو دهغه دنيا او آخرت به دواړه سم سي. لېکن که هغه له اسلام څخه انکار وکړي نو هغه به نه قتلول کيږي، ځکه چي قتل يو غټه سزاده او بچي د معمولي سزا هم لائق نه دی. غټه سزا خو هلته پرېږده!

وهذا في الصبي إلخ: صاحب هدايې فرمايي چي دا اختلاف د پوهېدونکي بچي په هکله دی. لېکن د ناپوه بچي ارتداد بالکل صحيح نه دی، ځکه ناپوه بچي د اسلام او کفر تر مېنځ توپير نه سي کولای. لهذا که هغه زړه وه هم اقرار وکړي نو دهغه اقرار به د عقيدې د تغيير دليل نه وي. همدا د حکم د لېوني او دېر نشه سړي هم دی کوم چي په خپل حال کي نه وي او په هيڅ نه پوهيږي. يعني د دې کسانو ارتداد هم معتبر نه دی. فقط والله أعلم و علمه أتم

بَابُ الْبُغَاةِ

(دا) باب دسر کښانو (دا حکامو په بیان کي) دی

تشریح: د مرتدینو له احکامو څخه وروسته د باب البغاة بیانولو وجه داده چي څرنگه له اسلام څخه تر انکار وروسته مرتدین قتل کيږي همدارنگه که باغیان په حمله کولو پېل وکړي نو هغوی به هم قتل کيږي. نو په دې وجه دا دواړه بابونه پرلپسې بیان سوي دي. لېکن څرنگه چي له مرتدینو څخه د اسلام امید او توقع هم کيږي نو په دې وجه د هغو احکام د باغیانو له احکامو څخه بیان سول.

ښکاره دي وي چي بغاة جمع د باغی ده لکه قُضَاة چي جمع د قاضی ده. د دې لفظ لغوي معنی ده طلب کول لکه په قرآن کي چي ذکر سوي دي "ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغُ" اسورة الکهف: ۱۶۳. او بغاوت سر کښي او نافرمانی ته وايي. او د "بغاة" اصطلاحی معنی ده: هغه خلک کوم چي د عادل او پر حق امام له اطاعت څخه ووځي او د هغه حکم او فرمان نه مني.

د باغیانو سره تر جنگ مخکي د مذاکراتو حکم

وَإِذَا تَغَلَّبَ قَوْمٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ عَلَى بَلَدٍ أَوْ كَهَ چيري یو مسلمان قوم په زور پر یو ښار غلبه وکړي
وَحَرَّجُوا مِنْ طَاعَةِ الْإِمَامِ أَوْ د امام له اطاعت څخه ووځي دَعَاهُمْ إِلَى الْعَوْدِ إِلَى الْجَمَاعَةِ نو امام دي هغو ته
اد مسلمانانو اد جماعت سره دیو ځای کېدلو دعوت ورکړي وَكَشَفَ عَنْ شُبُهَتِهِمْ او د هغو شبهه دي
ليږي لِأَنَّ عَلِيًّا فَعَلَ كَذَلِكَ بِأَهْلِ حَرَوَاءَ قَبْلَ قِتَالِهِمْ ځکه چي حضرت علي عليه السلام د "حروراء" د
خلکو سره تر جنگ کولو مخکي همداسي معامله وکړه وَلَئِنَّ أَهْلَ الْأُمُرِينَ او ځکه چي داله دوو
کارو څخه آسانه او نفع مندا کار دی وَلَعَلَّ الشَّرَّ يَنْدَفِعُ بِهِ او کېدای سي چي په دې سره شر ختم
سي فَيَبْدَأُ بِهِ نو ځکه به امام په دې سره شروع کوي.

اللغات: «أهون» د اسم تفیل صیغه ده: زیات سپک. زیاته آسانه. «یبدأ» د فتح مضارع ده: شروع کول. پېل کول.

تشریح : مسئله : داده که یو قوم له عادل امام څخه بغاوت وکړي او د مسلمانانو له جماعت څخه جلا سي او پر یو ښار یا علاقې باندي قابض او غالب سي، نو امام ته پکار دی چي د هغو سره تر جنگ کولو مخکي د اسلامي جماعت سره د یو ځای کېدلو دعوت ورکړي او که د اسلام یا جماعه المسلمین په مکله هغو ته یو شبهه وي نو هغه دي ځني ليري کړي، ځکه چي د حروراء د خلکو سره همدغه معامله سوې وه. لهدا موږ ته هغسي کول پکار دي، او کېدای سي چي دخبرو اترو او مذاکراتو په ذریعه معامله حل سي او له قتل او قتال څخه نجات حاصل سي. لهدا په دې حواله سره به هم دعوت او مذاکرات له قتال څخه مخکي کول کيږي. د حروراء د خلکو قصه مشهوره ده او د هدایي د ۶۰۸ صفحې په دریمه حاشیه کي په تفصیل سره ذکر سوې ده.

د باغيانو سره به کله جنگ شروع کيږي؟

وَلَا يَبْدَأُ بِقِتَالٍ حَتَّى يَهْدُوهُ او امام به د هغو سره په قتل | جنگ کولو | شروع نه کوي تر دي چي هغوی قتال شروع کړي فَإِنْ بَدَأُوهُ قَاتَلَهُمْ حَتَّى يُفْرَقَ جَمْعُهُمْ نو که هغوی قتال شروع کړي نو امام دي د هغو سره قتال وکړي تر دې چي د هغو جماعت منتشر او تیت پرک ا کړي قَالَ الْعَبْدُ الضَّعِيفُ: هَكَذَا ذَكَرَهُ الْقُدُورِيُّ فِي مُخْتَصَرِهِ ناتوانه بنده وایي: چي همداسي امام قدوري رَجَّه الله په خپل مختصر | مختصر القدوري | کي ذکر کړي دي وَذَكَرَ الْإِمَامُ الْمُعْرُوفُ بِخَوَاهِرِ أَدَاةٍ أَنَّ عِنْدَنَا يُجُوزُ أَنْ يَبْدَأَ بِقِتَالِهِمْ إِذَا تَعَسَّكَرُوا وَاجْتَمَعُوا او د خواهر زاده په نامه سره مشهور امام ذکر کړي دي: چي که باغيان خپل لښکر جوړ کړي او اد قتال لپاره | جمع سي | نو د امام لپاره د هغو سره په قتال کولو شروع کول جائز دي وَقَالَ: الشَّافِعِيُّ: لَا يُجُوزُ حَتَّى يَهْدُوهُ بِالنِّقَالِ حَقِيقَةً او امام شافعي رَجَّه الله فرمایي: چي جائز نه دي تر دې چي هغوی حقیقتاً | رښتیا | په قتال کولو شروع وکړي لِأَنَّهُ لَا يُجُوزُ قَتْلُ الْمُسْلِمِ إِلَّا دَفْعًا ځکه چي د مسلمان قتلول جائز نه دي مگر | له | ځان څخه | اد دفع کولو لپاره وَهُمْ مُسْلِمُونَ او باغيان اهم | مسلمانان دي | بِخِلَافِ الْكَافِرِ په خلاف د کافر لِأَنَّ نَفْسَ الْكَافِرِ مُبِيدَةٌ عِنْدَهُ ځکه چي د امام شافعي رَجَّه الله په نېز نفس کفر | اد قتل | اروا کونکی دی وَلَنَا: أَنَّ النُّكْمَةَ يَدَارُ عَلَى الدَّلِيلِ زموږ دليل دادی: چي د حکم دار و مدار پر دليل وي وَهُوَ الْاجْتِمَاعُ وَالْإِمْتِنَانُ او ادلته | دليل | د باغيانو جمع کېدل او د امام له اطاعت څخه انکار کول دي وَهَذَا لِأَنَّهُ لَوْ تَنَصَّرَ الْإِمَامُ حَقِيقَةً

تَتَّالِيَهُمْ اَوْ دَاخُكُهُ كِه چيري امام دهغو حقيقتاً قتال كولو ته انتظار وكړي رَبَّنَا لَا تُؤَيِّدْهُمْ نُو
 حِينِي وخت د امام لپاره ادهغو ادفع كول ناممكن وگرځي قِيَادُ عَلَى الدَّلِيلِ فَزَوْرَةً دُؤْمِ شَرْعِ
 لهذا دهغوى دشر او فساد ادفع كولو د ضرورت په خاطر به د حكم مدار پر دليل وي وَإِذَا بَلَغَهُ
أَنَّهُمْ يَشْتَرُونَ السَّلَامَ وَيَتَأَهَّبُونَ لِقِتَالِهِ او كه چيري امام ته دا خبر ورسېږي چي باغيان وسله رانسي
 او جنگ ته تيارې كوي يَنْبَغِي أَنْ يَأْخُذَهُمْ وَيَحْبِسَهُمْ حَتَّى يُقْلِعُوا عَنْ ذَلِكَ وَيُحْدِثُوا تَوْبَةً نو امام ته پكار
 دى چي هغوى ونيسي او قيد يې كړي تر دې چي هغوى له دې څخه منع سي او توبه وكړي دُفْعًا
لِلشَّرِّ بِقَدْرِ الْإِمْكَانِ ددې لپاره چي حتى الامكان دهغو شر دفع سي وَالْهَرُؤُ عَنْ أَنْ حَنِفَةً مِنْ لُزُومِ
الْبَيْتِ مَحْمُولٌ عَلَى حَالِ عَدَمِ الْإِمَامِ او له امام صاحب رَحْمَةِ الله څخه چي كوم دا خبره نقل سوې ده
 چي اكله فتنه عامه سي نو! په كورو كي كېنېستل پكار دي دا پر هغه صورت محمول دى كله
 چي امام نه وي أَمَّا إِعَانَةُ الْإِمَامِ الْحَقِّ فَمِنْ الْوَاجِبِ عِنْدَ الْغَنَاءِ وَالْقُدْرَةِ كوم چي د برحق امام تعاون
 كول دي نو د طاقت او قدرت په وخت كي هغه واجب دى.

اللغات: ﴿يَفْرَقُ﴾ د تفصيل مضارع ده: جلا كول، منتشر كول، خواره واره كول، ﴿تَعْسَكَرُوا﴾ د
 تفعّل ماضي ده: لښكر تيارول، لښكر جوړول، ﴿يَقْلَعُوا﴾ د افعال مضارع ده: منع كېدل، پرېښوول.
 ليري كېدل، ﴿غَنَاءٌ﴾ قدرت، استطاعت.

تشریح: صورت د مسئلې: دادى چي تر څو باغيان په قتال شروع نه وكړي تر هغه وخته به امام د
 هغو سره قتال نه كوي. لېكن كه هغوى په قتال شروع وكړي نو امام ته پكار دي چي دهغو سره قتال
 وكړي، په قدوري كي هم دغه حكم ذكر سوى دى، لېكن شيخ الاسلام خواهر زاده ليكلي دي چي كه
 باغيان لښكر جوړ كړي او د قتال لپاره جمع سي نو هم دهغو سره قتال كول واجب دي. ددې په
 خلاف د شوافعو په نېز به تر هغه وخته پوري دهغو سره قتال نه كيږي تر څو چي هغوى حقيقي
 جنگ شروع نه كړي، ځكه چي د مسلمان قتلول جائز نه دي او دا خلك هم مسلمانان دي. لهذا تر څو
 چي هغوى حقيقتاً قتال نه وكړي تر هغه وخته به قتال نه ورسره كيږي.

ولنا الخ: زموږ دليل دادى چي د حكم دار و مدار د قتال پر دليل دى. نه پر حقيقتاً قتال، او د قتال دليل
 پر يوه ځاى د باغيانو جمع كېدل دي او د عادل او برحق امام له اطاعت څخه وتل دي، او دا كارونه تر
 حقيقتاً قتال مخكي دهغو له طرفه موجوديږي. لهذا د حقيقتاً قتال انتظار به نه كيږي، ځكه چي په

دې انتظار کي ځيني وخت باغيان دومره زور واخلي چي دهغو مخ راگرځول او په قابو کي راوستل مشکل وي، لهذا کله چي هم دا معلومه سي چي باغيان يو په ځای کي جمع سوي دي او د جنگ لپاره تيار کوي نو پر هغو به حمله کول جائز وي.

که امام ته دا خبر ورسيږي چي باغيان وسله رانيسي او د قتال تيار کوي، نو امام ته پکار دي چي هغوی ونيسي او قيد يې کړي د دې لپاره چي توبه وکړي او له خپل دغه حرکت څخه منع سي او په دې توگه دهغو شر او فساد ختم سي.

والبروي الخ: د دې حاصل دا دی چي له امام صاحب رَحْمَهُ اللهُ څخه يو قول دانقل سوی دی چي کله په مسلمانانو کي فتنه وغورږي نو هغو ته پکار دي چي په خپلو کورو کي کښني، دا قول پر هغه صورت محمول دی کله چي په مسلمانانو کي امام نه وي لېکن که چيري عادل او برحق امام موجود وي او دهغه له طرفه دا اعلان وسي چي تاسي دفتني ختمولو او د مقابلې کولو لپاره له کورو څخه را ووځئ! نو په دې صورت کي پر هر کس د خپل طاقت مطابق په هغه کي حصه اخيستل واجب دي، ځکه چي قرآن کریم په ښکاره لفظو سره دا اعلان کړی دی: "فَقَاتِلُوا اللَّيْثَ تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ". (سورة الحجرات: ۱۹)

د باغيانو سره د مدد کونکو حکم

فَإِنْ كَانَتْ لَهُمْ فِتْنَةٌ أَمْهَرَعَ عَلَىٰ جَرِيحِهِمْ او که چيري د باغيانو يو مددگاره ډله وي نو د هغو زخميان دي قتل کړی سي وَأَتَوْاهُم مَّؤْتِيَهُمْ دَفْعًا لِّبَشَرِهِمْ او د هغو په تنبهدونکو دي امجاهدين ا پسې سي او هغوی دي هم قتل کړي ا چي د هغو شر دفع کړی سي كَي لَا يَلْحَقُوا بِهِمْ د دې لپاره چي هغوی د باغيانو سره يوځای نه سي وَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ فِتْنَةٌ او که د باغيانو مدد کونکې ډله نه وي لَمْ يُجْهَزْ عَلَىٰ جَرِيحِهِمْ وَلَمْ يُنْهَضْ مُؤْتِيَهُمْ نو د هغو زخميان دي نه قتل کيږي او نه دي د هغو په تنبهدونکو امجاهدين ا پسې کيږي لِأَنَّهُ دَفَعَ الشَّرَّ دُونَهُ ځکه چي له دې څخه بغير ايمني له قتلولو څخه بغير ا د هغو شر ختم سو وَقَالَ: الشَّافِعِيُّ: لَا يَجُوزُ ذَلِكَ فِي الْحَالَيْنِ امام شافعي رَحْمَهُ اللهُ فرمايي: چي په دواړو حالتونو کي دا جائز نه دي لِأَنَّ الْقِتَالَ إِذَا تَرَكُوهُ لَمْ يَنْقُ قَتْلُهُمْ دَفْعًا ځکه کله چي باغيان قتال پرېږدي نو د هغو قتلول به د دفع لپاره نه وي وَجَوَابُهُ مَا ذَكَرْنَا أَنَّهُ لَمْ يَنْقُ قَتْلُهُمْ دَفْعًا ځکه کله چي باغيان قتال جواب هغه دی کوم چي موږ امخکي ا بيان کړی چي معتبر د قتال دليل دی نه حقيقتا قتال کول

وَلَا يُسْبَى لَهُمْ ذُرِّيَّتُهُ وَلَا يُقْسَمُ لَهُمْ مَالٌ أَوْ دَهْنٌ بَشْعِي أَوْ بَحْيَانٍ دِي نَه قِيدُول كِيرِي أَوْ نَه دِي دهنو مال تقسيمول کیري لِقَوْلٍ عَلَى يَوْمِ الْجَبَلِ: وَلَا يُقْتَلُ أَسِيرٌ وَلَا يُكْشَفُ سَرٌّ وَلَا يُؤْخَذُ مَالٌ حَكَمَ چي د "جمل" د جنگ په ورځ حضرت علي عليه السلام وفرمايل: چي نه دي ادهغو ا قيدي قتلول کیري او نه دي د یوې بَشْعِي بې پردگي کیري او نه دي څه مال اخیستل کیري وَهُوَ الْقُدْوَةُ فِي هَذَا الْبَابِ اوهم هغه په دې باب کي ازمور ا مقتدا پېشوا دی وَقَوْلُهُ فِي الْأَسِيرِ تَأْوِيلُهُ إِذَا لَمْ يَكُنْ لَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ دِ قيدي په هکله دهغه د قول تاویل دادی چي دا په هغه صورت کي دي کله چي د باغيانو یو مددگاره ډله نه وي فَإِنْ كَانَتْ يَقْتُلُ الْإِمَامُ الْأَسِيرَ لِهَکُنْ که دهنو یو مددگاره ډله وي نو امام دي قيدي قتل کړي وَإِنْ شَاءَ حَبَسَهُ أَوْ که امام وغواړي نو هغه دي قيدي وساتي لِمَا ذَكَرْنَا دهغه ذلیل په وجه کوم چي موب ذکر کړی وَلَا تَهُمُّ مُسْلِمُونَ اوهکله چي دا خلک اباغيان ا مسلمانان دي وَالْإِسْلَامُ يَعْصِي النَّفْسَ وَالْمَالَ اوه اسلام د ځان او مال حفاظت کوي وَلَا يَأْتِي بِأَنْ يَقَاتِلُوا بِسِلَاحِهِمْ إِنْ احْتَابَ الْمُسْلِمُونَ إِلَيْهِ اوه په دې کي هېڅ پروا نسته چي مسلمانان د باغيانو په وسله دهنو سره جنگ وکړي کله چي مسلمانان دې ته مجبوره سي وَقَالَ: الشَّافِعِيُّ: لَا يَجُوزُ امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي دا جائز نه دي وَالْكَرَاءَةُ عَلَى هَذَا الْخِلَافِ اوههنو جنگي سپارلی الکه آس او داسي نور استعمالول هم پر دغه اختلاف دي لَهُ: أَنَّهُ مَالٌ مُسْلِمٍ دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ دليل دادی: چي داد مسلمان مال دی فَلَا يَجُوزُ الْإِتِّفَاعُ بِهِ إِلَّا بِرِضَا لَهُ هغه له خوښۍ څخه بغير له دې مال څخه فايده اخیستل جائز نه دي وَلَنَا: أَنَّ عَلَيْنَا قَسَمَ السَّلَامِ فِيمَا بَيْنَ أَصْحَابِهِ بِالْبَصْرَةِ زموږ دليل دادی: چي حضرت علي عليه السلام په بصره کي دمجاهدينو په مینځ کي مال تقسيم کړی وَكَانَتْ قِسْمَتُهُ لِلْحَاجَةِ اوه تقسيم د ضرورت پر بناء وو ايعني صحابه هغه مال ته مجبور وه لَا لِلثَّغْلِيكِ ادا تقسيم ا د مالک جوړولو لپاره نه وو وَإِنْ لَمْ يُمْ أَمْ أَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فِي مَالِ الْعَادِلِ عِنْدَ الْحَاجَةِ اوه په دې وجه هم چي د ضرورت په وخت کي د امام لپاره د عادل سړي په مال کي هم داسي تقسيم کول صحيح دي اله عادل څخه مراد هغه مسلمان دی کوم چي باغي نه وي ا فَيُفِي مَالِ الْبَاغِي أَوَّلُ نو د باغي په مال کي به په طريقه اولی هغه ته اختيار وي وَالتغنى فيه إلحاق الضرر الأذن لدفع الغنى اوده په وجه داده چي د غټ ضرر ليري

کولو لپاره به ادنی ضرر برداشت کیري او دلته له باغيانو څخه وسله اخيستل کوچنی ضرر دی او د مسلمانانو مجاهدینو ضرورت نه پوره کېدل او هغوی د قتل په خطر کې لوېدل غټ ضرر دی. نو ځکه به هغه کوچنی ضرر برداشت کیري او له باغيانو څخه به وسله اخيستل کیري چي مسلمانان مجبوره پاته نه سي اَوْ يَخْسُ الْإِمَامُ أَمْوَالَهُمْ او امام به د دوی اموال راگرځوي فَلَا يَزُودُهَا عَلَيْهِمْ وَلَا يُقَسِّمُهَا او امام به هغه نه دوی ته واپس ورکوي او نه به يې تقسيموي حَتَّى يَتُوبُوا فَيَرْدَّهَا عَلَيْهِمْ تر دې چي هغوی توبه وکړي نو اييا به امام هغو ته خپل مالونه ورکوي أَمَّا عَدَمُ الْقِسْمَةِ فَلَيْسَ بَيِّنَاتٌ کوم چي نه تقسيمول دي نو د هغه دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړی وَأَمَّا الْخُبْسُ فَلِدْفَنُ شَرِّهِمْ بَكْتِهْ شَوْكَتِهْ او کوم چي د مال راگرځول دي نو د دې لپاره چي د هغو د شان و شوکت په ماتولو سره د هغو شر او فساد ا دفع کړی سي وَلِهَذَا يَخْبِسُهَا عَنْهُمْ وَإِنْ كَانَ لَا يَخْتَارُ إِلَيْهَا او له همدې کبله به امام د هغو اموال راگرځوي که څه هم امام هغه ته ضرورت نه لري إِلَّا أَنَّهُ بَيِّنَاتٌ لِّلْكَرَامِ خو امام به جنگي سپارلی څرخوي او د هغوی قيمت به خوندي کوي إِنَّ خَبْسَ الثَّغْنِ أَنْظَرُ وَأَيْسَرُ ځکه چي د قيمت راگرځول د مصلحت مطابق هم دي او آسانه هم دي وَأَمَّا الرَّذْبُ بَعْدَ الثَّوْبَةِ فَلِدَفَاعِ الضَّرُورَةِ او کوم چي ادباغيانو تر توبې وروسته د اموالو واپس کول دي نو هغه د ضرورت ختمېدلو په وجه دي ايښي اوس د مال راگرځولو ته ضرورت پاته نه سوي أَوْ لَا اسْتِغْنَاءَ فِيهَا او د مال غنيمت هم نه سي جوړېدلای.

اللغات: ﴿فُتْمَةٌ﴾ ملدگار جماعت (مرسته کونکې ډله). ﴿أَجْمَزُ﴾ د افعال له باب څخه د ماضي مجهول صيغه ده: مراد ځني قتلول دي. ﴿اتَّبَعَ﴾ مخکني صيغه ده: په يو چا پسې کېدل او د هغه طلب کول. ﴿مُؤْتِيَهُمْ﴾ دا په اصل کې مُؤْتِيَيْنَ دى "نون" داضافت په وجه حذف سوى دى. جمع د مُؤْتٍ ده: شاړونکى، مراد ځني تېستېلونکى دى. ﴿الندفاع﴾ د افعال مصدر دى: ليري کېدل. ﴿لا يَسْتُيْ﴾ د ضرب له باب څخه د نفې مجهول صيغه ده: قيدول. بندي کول. ﴿يَخْبِسُ﴾ د ضرب له باب څخه د مضارع صيغه ده: بندي کول. منع کول. راگرځول. ﴿كِرَاعُ﴾ جنگي سپارلى لکه آسونه او داسي نور. ﴿أَنْظَرُ﴾ زيات مصلحت والا (زيات فايده من). ﴿سَرٌّ﴾ زيات آسانه. ﴿اغْتَنَدَ﴾ د افعال مصدر دى: غنيمت جوړول.

تشرېح : صورت د مسئلې : دا دی که چیري د باغيانو يو مددگار او حمايت کونکی جماعت وي او هغوی د باغيانو سره په ګډه د مسلمانانو په خلاف قتال کوي، نو په هغو کې چې کوم خلک زخميان سي مسلمانانو ته پکار دي چې هغوی قتل کړي او کوم خلک چې وتښتي په هغو دي پسې سي او هغوی دي هم قتل کړي چې دويم واريان د باغيانو سره شریک نيسي او د هغو مدد نه وکړي. ها! که چیري د هغو يو مددگار جماعت نه وي نو دا کار به نه کيږي او بې ځايه به وينه نه بيول کيږي؛ ځکه چې اوس له قتل او داسي نورو څخه بغير هم شردفع سو. لهندا بېله څه وجهي د وينو بيولو هيڅ ضرورت نسته. دامام شافعي رَحْمَةُ اللهِ مَسْلُک د دی چې برابره ده د باغيانو حمايتي جماعت وي که نه وي په هر صورت کې نه د هغو زخميان قتلول جائز دي او نه د هغو په تنستېدونکو پسې کېدل جائز دي، ځکه چې د هغو سره جنگ او قتال کول د مدافعت لپاره مباح دی حالانکي کله چې هغو قتال پرېښوی نو اوس د هغو سره قتال کول د دفع او مدافعت لپاره نه سو، نو ځکه به مباح نه وي. لېکن زموږ له طرفه د دې جواب هغه دی کوم چې موږ مخکي بيان کړی چې د باغيانو په حق کې د قتال د اِباحْت لپاره د قتال دليل معتبر دی نه حقيقي قتال، او د هغو خپل ځان ته ډله جوړول او دېر حق امام له اطاعت څخه وتل د قتال دليل دی، نو ځکه به د هغو قتل او قتال مباح وي.

ولا يُسْبَى لَهُمُ الْخ: د دې حاصل دا دی چې که مجاهدين پر باغيانو غالب سي نو په دې صورت کې به امام د هغو ذريت يعنې بُنْحَي او پچيان نه قيدوي او غلامان به يې نه جوړوي. او نه به د هغو مالونه په مجاهدينو کې تقسيموي؛ ځکه چې د "جمل" د جنگ په ورځ حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ له دې کارو څخه منع وکړه حتی چې د قيديانو له قتل څخه يې هم منع وکړه نو ځکه فقهاؤ د هغه دا قول پر هغه صورت محمول کړی دی کله چې د باغيانو سره يو حمايتي او مددگار جماعت نه وي. لېکن که د هغو يو مددگار جماعت وي نو امام ته به اختيار وي که وغواړي نو د هغو قيديان دي قتل کړي چې له شر او فساد څخه يې خلک محفوظ سي.

ولا بأسُ الْخ: فرمايي که چیري مسلمانان ضرورت مند وي نو له باغيانو څخه وسله او سامان سلېول او په هغه وسله د دوی سره جنگ کول هيڅ پروا نه لري، لېکن دامام شافعي رَحْمَةُ اللهِ په نېز د مسلمانانو لپاره داسي کول جائز نه دي، همدا حال د هغو د جنگي سپارليو هم دی يعنې زموږ په نېز د هغوی استعمالول جائز دي؛ زموږ دليل دا دی چې حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په بصره کې د ضرورت او احتياج په وجه په مجاهدينو کې وسله تقسيم کړه. او بل دا چې امام ته دا حق سته چې د ضرورت په وخت کې د عادل سړي اموال تقسيم کړي نو باغي بيا تر چا غوره دی د هغه مال خو به په طريقه اولی تقسيمول کيږي. ځکه چې دا قاعده خودېره مشهوره ده چې د غټ ضرر د ختمولو لپاره به کوچنی ضرر زغمل کيږي.

ويحس الإمام الخ: د دې حاصل دا دی چي کله امام د باغيانو اموال را وگرځوي او قبضه پر وکړي نو امام به هغه نه باغيانو ته واپس کوي او نه به يې په مجاهدينو کي تقسيموي. ها! کله چي هغوی توبه وکړي نو بيا به يې هغو ته واپس کوي، ځکه چي د توبې کولو په وجه د حبس او راگرځولو ضرورت ختم سو او څرنګه چي دا اموال غنيمت جوړېدای نه سي. نو ځکه اوس خپلو مالګانو ته د هغوی په واپس کولو کي هيڅ حرج نسته. او له دې څخه بغير چي کوم جنگي سپارل دي (يعني آسونه او داسي نور) امام ته پکار دي چي هغوی خرڅ کړي او د هغوی قيمت د ځان سره وساتي. ځکه چي د څارويو په حفاظت کي پر بشاني او ستونزه سته، لېکن د قيمت په ساتلو کي هيڅ ستونزه نسته.

د باغيانو اخيستل سوی خراج او عشر

قَالَ: وَمَا جَاءَهُ أَهْلُ الْبُغْيِ مِنَ الْبِلَادِ الَّتِي عَلَيْهِمْ عَلَيْهَا مِنَ الْخَرَاجِ وَالْعُشْرِ، فرمايي: او کوم خراج او عشر چي باغيان له هغه علاقه څخه جمع کړي چي پر هغوی باغيان غالب سوي وي لَمْ يَأْخُذْهُ الْإِمَامُ ثَانِيًا نو امام به له هغوی څخه دويم وار عشر او خراج نه اخلي لِأَنَّ وَلَايَةَ الْأَخْذِ لَهُ بِإِعْتِبَارِ الْحَيَاةِ ځکه چي امام لره د اخيستلو ولايت د حفاظت په وجه حاصل دی وَلَمْ يَخْبَهُمْ حالانکي امام د هغو حفاظت نه وکړی سو فَإِنْ كَانُوا صَرَفُوا فِي حَقِّهِ او که باغيانو هغه مال د هغه په مصرف کي خرچ کړی وي ايغني خراج او عشر يې د خراج او عشر په مصرف کي خرچ کړی وي أَوْ أَجْزَاءً مِنْ أُخْذٍ مِنْهُ نو له کومو خلکو څخه چي دا مال اخيستل سوی وی د هغو له طرفه به کافي وي لِيُصُولَ الْحَقُّ إِلَى مُسْتَحِقِّهِ ځکه چي حق خپل مستحق ته رسېدلی دی وَإِنْ لَمْ يَكُونُوا صَرَفُوا فِي حَقِّهِ او که باغيانو هغه مال د هغه په مصرف کي نه وي خرچ کړی فَعَلَى أَهْلِهِ فِيمَا يَبْتَغِيهِمْ وَيَكُنَّ اللَّهُ تَعَالَى أَنْ يُعِيدُوا ذَلِكَ نو پر هر مال لرونکي اصحاب المال به فيما بينه وبين الله هغه دويم وار ورکول لازم وي لِأَنَّهُ لَمْ يَصِلْ إِلَى مُسْتَحِقِّهِ ځکه چي هغه خپل مستحق ته رسېدلی نه دي قَالَ الْعَبْدُ الضَّعِيفُ: قَالُوا لَا إِعَادَةَ عَلَيْهِمْ فِي الْخَرَاجِ مشائخو فرمايلي دي: چي په خراج کي پر هغو اعاده نسته لِأَنَّهُمْ مُقَاتِلَةٌ ځکه چي باغيان هم يو ډول جنگ کونکي امجاهدين دي فَكَانُوا مَصَارِفَ وَإِنْ كَانُوا أَغْنِيَاءَ نو هغوی به هم د خراج مصرف وي که څه هم هغوی مالدار وي وَفِي الْعُشْرِ إِنْ كَانُوا فَقَرَاءَ فَكَذَلِكَ او که چيري هغوی غريبان

الفاظ: ﴿جباہ﴾ دماضي صیغہ ده؛ له نصر او ضرب دواړو څخه راځي: خراج او محصول جمع کول. ﴿حمايۍ﴾ حفاظت. ﴿صرفوۍ﴾ د ضرب ماضي ده: صرفول، خرچول، مصرفول. ﴿مُقَاتِلۍ﴾ (د تاء په کسر سره) د مُقَاتِل جمع ده: د جنگ کونکو جماعت، فوج، مجاهدين. ﴿موجب﴾ د افعال اسم فاعل دی: واجبونکی، سبب. ﴿ازعجوا﴾ د افعال له باب څخه د جمع مذکر غائب ماضي مجهول صیغہ ده: لیري کول، شرل (پسي اخيستل).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که چیري باغيان د مسلمانانو پر يو علاقہ قبضه وکړي او له خلکو څخه خراج او عشر واخلي، تر دې وروسته که امام المسلمین پر هغه علاقې غالب سي نو له هغو خلکو څخه دویم وار د هغه کال عشر او خراج اخیستل صحیح نه دي؛ ځکه چي امام ته د حفاظت کولو په وجه د عشر او خراج د اخیستلو حق حاصل دی، حالانکي پر هغه علاقې د باغيانو د غالبېدلو په وجه د امام له طرفه د علاقې د خلکو حفاظت او صیانت نه وسو، بیا که چیري باغيانو هغه خراج او عشر په صحیح مصرف کي (یعني د عشر او خراج په خپل مصرف کي) خرچ کړی وي نو ورکونکي خلک به د هغه کال له عشر او خراج څخه بري الذمه وي (او غاړي به یې خلاصی وي) لېکن که باغيانو هغه په صحیح مصرف کي خرچ کړی نه وي نو په دې صورت کي دیناً یعنی فیما بینهم و بین الله دویم وار عشر او خراج ځني اخیستل واجب دي، لېکن قضاء واجب نه دي، صاحب د هدایې د مشائخو په حواله سره فرمایي چي له هغو څخه به دویم وار نه اخیستل کیږي، ځکه چي خراج په خپل مصرف کي صرف سوی دی ځکه چي باغيان هم یو ډول مجاهدین دي، او مجاهدین د خراج مصرف دي، لهذا که چیري باغيانو خراج په خپلو ذاتي ضروریاتو کي صرف کړی وي نو هم به ورکونکي خلک بري الذمه وي، هغه که باغيان مالدار وي یا غریب وي.

او که باغيان غریب او محتاجه وي نو د عشر به هم دغه حکم وي، ځکه چي عشر د غریبانو حق دی نو ګواکي هغه حق خپل مستحق ته حاصل سو، دا فیصله خو د سړ کال (روان کال) ده، لېکن له را روان کال څخه به امام د هغه علاقې له خلکو څخه د خراج او عشر اخیستلو کار شروع کوي، ځکه چي په را روان وخت کي د هغو حفاظت امام کوي.

ومن قتل رجلاً: د دې حاصل دا دی چي که یو باغي بل باغي قتل کړي او بیا مسلمانان پر هغو غالب سي نو پر قاتل نه قصاص سته او نه دیت، ځکه چي د قتل په وخت کي قاتل او مقتول دواړه د عادل امام له ولایت څخه خارج وو لهذا دا قتل د قصاص موجب واقع سوی نه وو، نو څرنګه چي د دار الحرب قتل د قصاص موجب نه دی، همداسي دا قتل هم د قصاص موجب نه دی.

که باغيان پر یو ښار غلبه وکړي لېکن تر اوسه پر ښار د باغيانو پوره قبضه راغلې نه وي چي له هغه ښار څخه دوی پسي واخیستل سي او په دې دوران کي د هغه ښار یو سړی بل سړی قتل کړي او بیا مسلمانان پر هغه ښار قبضه وکړي، نو له قاتل څخه به قصاص اخیستل کیږي، ځکه کله چي پر هغه ښار د باغيانو پوره قبضه نه راغله نو هغه د عادل امام له ولایت څخه خارج سو او قتل د عادل امام په ولایت کي واقع سو، نو ځکه به دا قتل د قصاص موجب وي.

د باغيانو سره په جنگ کي د قاتل او مقتول د وارث جوړېدل بيان

وَإِذَا قَتَلَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْعَدْلِ بَاغِيًا فَرَمَائِي: كه له عالانو خلگو څخه يو سړی اله باغيانو څخه ايو باغي قتل کړي اله أهل العدل څخه مراد هغه مسلمانان دي کوم چي باغيان نه وي ا فَرَمَائِي يَرْتُهُ نو هم به قاتل د مقتول وارث کيږي فَإِنْ قَتَلَهُ الْبَاغِي او که باغي عادل قتل کړي وَقَالَ: قَدْ كُنْتُ عَلَى حَقٍّ وَأَنَا الْآنَ عَلَى حَقٍّ او داسي ووايي: چي زه پر حق وم او اوس هم پر حق يم وَرْتُهُ نو هغه به د مقتول وارث کيږي وَإِنْ قَالَ: قَتَلْتُهُ وَأَنَا أَعْلَمُ أَنِّي عَلَى الْهَاطِلِ او که داسي ووايي: ما هغه په داسي حال کي قتل کړی چي زه په دې خبر وم چي زه پر حق نه يم لَمْ يَرْتُهُ نو هغه به د مقتول نه وارث کيږي وَهَذَا عِنْدَ أَنْ حَبِيقَةً وَمُحَمَّدٍ دا حکم د طرفينو رَجَمَهَا الله په نېز دی وَقَالَ: أَبُو يُوسُفَ: لَا يَرِثُ الْبَاغِي فِي الْوُجْهَيْنِ امام ابو يوسف رَجَمَهُ الله فرمايي: چي په دواړو صورتونو کي به باغي د عادل مقتول نه وارث کيږي وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ او همدا د امام شافعي رَجَمَهُ الله قول دی وَأَصْلُهُ: أَنَّ الْعَادِلَ إِذَا أَتَفَتْ نَفْسُ الْبَاغِي أَوْ مَالَهُ لَا يَفْضُنُ وَلَا يَأْتُمُّ او د دې اصل دا دی چي کله عادل سړی د باغي نفس يا د هغه مال هلاک کړي نو هغه به نه ضامن کيږي او نه به گنهگار کيږي إِنَّهُ مَأْمُورٌ بِقَتْلِهِمْ دَفْعًا لِمَنَ حَكَمَ چي د باغيانو د شر ليري کولو لپاره عادل سړي ته د هغو سره د جنگ کولو او قتلولو احکم سوی دی وَالْبَاغِي إِذَا قَتَلَ الْعَادِلَ لَا يَجِبُ الْقَسَانُ عِنْدَنَا وَيَأْتُمُّ او باغي که چيري عادل قتل کړي نو زموږ په نېز به پر هغه ضمان نه واجبيږي الْهَكَنْ اهغه به گنهگار وي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ فِي الْقَدِيمِ: إِنَّهُ يَجِبُ او امام شافعي رَجَمَهُ الله په خپل پخواني اول قول کي فرمايلي دي: چي پر هغه به ضمان واجبيږي وَعَلَى هَذَا الْخِلَافِ إِذَا تَابَ الْبُغْتُ وَقَدْ أَتَفَتْ نَفْسًا أَوْ مَالًا او پر همدغه اختلاف دي کله چي مرتد توبه وکړي حال دا چي هغه د ارتداد په حالت کي اديو چا انفس يا مال هلاک کړی وي لَهُ: أَنَّهُ أَتَفَتْ مَالًا مَغْضُومًا أَوْ قَتَلَ نَفْسًا مَغْضُومَةً د امام شافعي رَجَمَهُ الله دليل دا دی: چي هغه محفوظ مال يا محفوظ نفس هلاک کړی فَيَجِبُ الْقَسَانُ نو ا په دې وجه ا به پر هغه ضمان واجبيږي

اِغْتَبَارًا بِمَا قَبْلَ الْمُنْعَةِ دُطِيقَتْ لَهُ حَصُولُ خُخِهِ پَر مَخْكَنِ حَالَت بَانْدِي پَه قِيَّاس كُولو سِرِه وَلَنَا
 اِجْمَاعُ الصَّحَابَةِ رَوَاةُ الرَّهْرِيِّ اَوْ زَمُورِ دَلِيل د صَحَابِه و و اِجْمَاع ده كُوم چي امام زهري روايت كړې ده
 وَلَئِنَّ أَتْلَفَ عَنْ تَأْوِيلِ فَاسِدٍ اَوْ خُكِه چي هغه د فاسد تَأْوِيل پَه وَجِه اَمَال يَا نَفْس ا هَلَاك كړې
 وَفَاسِدٌ مِنْهُ مُلْحَقٌ بِالصَّحِيحِ إِذَا ضُبَّتْ إِلَيْهِ الْمُنْعَةُ فِي حَقِّ الدَّفْعِ اَوْ كَلِه چي د باغي سِرِه طاقْت موجود
 وي نو د ضَمَان د دَفْع كېدلو پَه حَق كِي فَاسِد تَأْوِيل هَم د صَحِيح تَأْوِيل سِرِه مُلْحَق كِيږي كَيَانِي
 مَنْعَةُ أَهْلِ الْخَرْبِ وَتَأْوِيلُهُمْ لَكِه د حَرِيَّانُو د قُوت اَوْ د هِنُو د تَأْوِيل چي هَم دغه حَكْم دِي وَهَذَا اِنْ
 الْأَحْكَامَ لَا بُدَّ فِيهَا مِنَ الْإِزْأَامِ اَوْ الْإِزْأَامِ اَوْ دَا حَكْم خُكِه دِي چي د شَرْعِي أَحْكَامُو لپاره اِزْأَام يَا اِزْأَام
 ضَرْوَرِي دِي وَلَا اِزْأَام اَوْ باغي اِزْأَام نه كُوي لِاِغْتِقَادِ اِزْأَامِ عَنْ تَأْوِيل خُكِه چي هغه پَه خِيَل
 فَاسِد تَأْوِيل سِرِه اَدْعَادِل نَفْس اَوْ مَال اَمْبَاح مَخِي وَلَا اِزْأَام لَعْدَمِ الْوَلَايَةِ اَوْ پَر باغي اَدَامام لَه طَرْفِه هَم ا
 هِيخ حَكْم نه لَازِمُوَل كِيږي. خُكِه چي پَر هغه اَدَامام وَايْت نه وي لَوْجُودِ الْمُنْعَةِ خُكِه چي طاقْت
 موجود وي اِيَعْنِي خُكِه چي باغي تَه قُوت حَاصِل وي ا وَالْوَلَايَةُ بَاقِيَةٌ قَبْلَ الْمُنْعَةِ اَوْ اَدَامام ا وَايْت
 خُو تَر طاقْت مَخْكِي پَاتِه وي اَنه وروسته ا وَعِنْدَ عَدَمِ التَّأْوِيلِ ثَبَتَ اِزْأَامُ اِغْتِقَادًا اَوْ د تَأْوِيل د
 نَشْتَوَالِي پَه صُورَت كِي اَعْتِقَادًا اِزْأَامُ ثَابِتِيږي بِخِلَافِ الْإِزْأَامِ لَئِنَّ لَا مَنْعَةَ فِي حَقِّ الشَّارِعِ پَه خِلَاف د
 مَنَاه. خُكِه چي د شَرْيَعَت پَه حَق كِي طاقْت لَرِه هِيخ اَعْتَبَار نه وي إِذَا ثَبَتَ هَذَا فَنَقُولُ: قَتْلُ الْعَادِلِ
 الْبَاغِي قَتْلُ بَعْثِي كَلِه چي دَا ثَابِتِه سُوِه نُو مُوږ وَايُو: چي د عَادِل سِرِي لپاره د باغي قَتْل كُول دَا بَر حَق
 قَتْل دِي اِيَعْنِي كِه عَادِل سِرِي باغي قَتْل كړي نو دَا پَه نَاحِقِه قَتْل نه دِي بَلَكِي پَر حَق قَتْل دِي ا فَلَا
 يَنْتَهِي اِزْأَامُ نُو خُكِه بَه دَا قَتْل وِرَاثَت نه مَنَع كُوي اِيَعْنِي وِرَاثَت لَرِه بَه مَنَع نه وي ا وَلَئِنْ يُوسُفَ رَجَعَهُ
 اللَّهُ فِي قَتْلِ الْبَاغِي الْعَادِلِ: أَنَّ التَّأْوِيلَ الْفَاسِدَ اِثْمًا يُعْتَبَرُ فِي حَقِّ الدَّفْعِ اَوْ پَه دې هَكَلِه "چي باغي عَادِل
 سِرِي قَتْل كړي" د امام اَبُو يُوْسُف رَجَعَهُ اللَّهُ دَلِيل دَا دِي: چي فَاسِد تَأْوِيل د ضَمَان دَفْع كېدلو پَه حَق
 كِي مَعْتَبَر دِي وَالْحَاجَةُ هُنَا إِلَى اسْتِحْقَاقِ اِزْأَامِ حَالَانَكِي دَلْتِه د وِرَاثَت د اسْتِحْقَاقِ ثَابِتُولُو تَه
 ضَرْوَرَت سْتِه فَلَا يَكُونُ التَّأْوِيلُ مُغْتَبَرًا فِي حَقِّ اِزْأَامِ نُو خُكِه بَه د وِرَاثَت پَه حَق كِي فَاسِد تَأْوِيل

معتبر نه وي وَلَهُمَا فِيهِ: اَنَّ الْحَاجَةَ إِلَى دَفْعِ الْحَرَمَانِ أَيْضًا او په دې کي د طرفينو رَحْمَتُهُمَا الله دليل دا دی: چي دلته د حرمان دفع کولو ته هم ضرورت سته إِذَا الْقَرَابَةُ سَبَبُ الْإِرْثِ ځکه چي قرابت د وراثت سبب دی فَيُعْتَبَرُ الْفَاسِدُ فِيهِ لهذا د حرمان په دفع کولو کي به هم فاسد تأویل ته اعتبار ورکول کيږي إِلَّا أَنَّ مِنْ شَرْطِهِ بَقَاءُ الْعَلَى دِيَانَتِهِ لېکن د دې اعتبار شرط دا دی: چي هغه اباضي ا به پر خپل ديانت او تأویل ا باقي پاته وي فَإِذَا قَالَ: كُنْتُ عَلَى الْبَاطِلِ همدا وجه ده که هغه ووايي: چي زه پر باطل وم او له خپل ديانت او تأویل څخه واوږي لَمْ يُوَجَدْ الدَّافِعُ نو ا په دې صورت کي ا دافع موجود نه سو فَوَجَبَ الضَّمَانُ نو ځکه به ضمان واجب وي.

اللغات: ﴿أُتْلِفَ﴾ د افعال ماضي ده: بریادول، هلاکول. ﴿منفعة﴾ د مدافعت قوت (له ځان څخه د دفاع کولو قوت). د دفاعي طاقت، ﴿الزام﴾ د افعال مصدر دی، متعدي باب دی، يعني پر چا يوشی لازمول. ﴿التزام﴾ د افتعال مصدر دی، لازمي باب دی، يعني په خپله ذمه يوشی اخيستل (يو کار په غاړه اخيستل). پر ځان لازمول، ﴿جرمان﴾ محروم کېدل (مجزومېدل)، مراد ځني له ميراث څخه محرومېدل دي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که عادل سړی يو باغي قتل کړي (او دوی يو د بل قریب وي) نو عادل قاتل به د هغه باغي مقتول وارث کيږي، د دې په خلاف که باغي يو عادل قتل کړي او داسي ووايي: چي زه تر قتل مخکي هم پر حق وم او اوس هم پر حق یم، نو هغه باغي به هم د مقتول عادل وارث کيږي، لېکن که قاتل ووايي: چي ما ته معلومه وه چي زه پر حق نه وم بيا مي هم هغه قتل کړی، نو قاتل به د هغه مقتول نه وارث کيږي، دا حکم د طرفينو رَحْمَتُهُمَا الله په نېز دی، دامام ابو يوسف او امام شافعي رَحْمَتُهُمَا الله په نېز باغي قاتل بالکل د عادل مقتول نه وارث کيږي برابره ده هغه "أَنَا عَلَى الْحَقِّ" ووايي يا "إِنِّي أَعْلَمُ أَنَا عَلَى الْبَاطِلِ" ووايي.

صاحب د هدايې فرمايي چي د دې اختلاف اصل دا دی چي که عادل د يو باغي نفس او د هغه مال هلاک کړي نو پر عادل به نه ضمان وي او نه به هغه گنهگار وي، ځکه چي عادل سړی د باغيانو د شر ليري کولو لپاره د هغو پر قتل او قتال مأمور دی. همدارنگه که باغي يو عادل قتل کړي نو زموږ په نېز خو به پر هغه ضمان نه وي لېکن هغه به گنهگار وي، دامام شافعي رَحْمَتُهُ الله اول قول دا دی چي باغي به ضامن وي، ځکه چي هغه د محترم او معصوم نفس هلاکونکی دی. همدارنگه که يو مرتد دارتداد په حالت کي د يو چا نفس يا مال هلاک کړی وي بيا هغه توبه وکړي، نو زموږ په نېز به هغه د مخکني جرم ضامن نه وي، لېکن دامام شافعي رَحْمَتُهُ الله په نېز به ضامن وي.

په دې مسئله کې دامام شافعي رَجَه الله دليل دادی چې باغي په حقيقت کې يو محترم او معصوم نفس قتل کړی دی او که چيرې هغه د طاقت او قوت له حصول څخه مخکې يو معصوم نفس قتل کړې وای نو پر هغه به ضمان واجب وای لهذا بعد حصول المنعة يعني په دغه مسئله کې به هم د قتل په وجه پر هغه ضمان واجب وي.

د ضمان نه واجبېدلو په هکله زموږ نقلي دليل د صحابه وو اجماع ده. د هغه تفصيل دادی چې سليمان بن هشام امام زهري رَجَه الله ته يو خط وليکي چې يوه ښځه له خپل خاوند څخه و تېښته او د خوار جو سره يو ځای سوه او ويې وړل چې زما قوم مشرک داو هلته يې نکاح وکړه بيا يې توبه وکړه او واپس راغله، نو د دې څه حکم دی؟ نو امام زهري رَجَه الله د دې خط په جواب کې دا حکم وليکي: "أما بعد: فإن الفتنة الأولى شارت وأصحاب رسول الله ﷺ من شهد بدرا كثير، فاجتمع رأيهم على أن لا يقيموا على أحد حدا في فرجه استحالة بالقرآن ولا قصاص في دمه استحالة بتأويل القرآن... إلخ" (بنايه ج: ۶، ص: ۷۲۸). يعني کله چې د خوار جو اوله فتنه را پورته سوه په هغه وخت کې ډېر بدري صحابه موجود ول، په هغه وخت کې د هغو فيصله پر دې خبره وسوه چې که خوار جو په قرآني تآويل سره ښځه حلاله وگڼي نو پر هغو به حد نه جاري کېږي. همدارنگه که هغوی په يو قرآني تآويل سره يو سړی حلال او مباح الدم وگڼي او هغه قتل کړي نو پر هغو به قصاص واجب نه وي. او څرنگه چې د دې مسئلې په اول جزء کې باغي د "قد كنت على حق، وأنا الآن على الحق" په تآويل سره قتل کړی دی نو په دې وجه زموږ په نېز پر هغه قصاص او ضمان نسته او هغه د ميراث مستحق هم دی. او د باغي تآويل که څه هم فاسد دی، لېکن د طاقت او قوت په وخت کې د ضمان دفع کولو په هکله دا تآويل د صحيح تآويل سره ملحق دی، لکه کله چې د جنگ په دوران کې حربيان يو څو مسلمانان قتل کړي يا د مسلمانانو مالونه چور کړي بيا هغه حربيان هم اسلام راوړي نو پر هغو قصاص يا ضمان نسته. همدغسې پر باغيانو هم زموږ په نېز ضمان نسته. او پر باغيانو په دې وجه هم ضمان نسته چې ضمان يو شرعي حکم دی او د شرعي حکم لپاره د امام له طرفه الزام يا په رضا سره د هغه التزام ضروري دی او د باغي په حق کې الزام او التزام دواړه نسته. الزام خو ځکه نسته چې دا باغي په خپل طاقت او قوت سره دامام د له ولايت څخه خارج دی. او التزام ځکه نسته چې هغه په خپل فاسد تآويل سره د مسلمان او عادل کس مال او نفس مباح گڼلی دی. او تآويل دادی چې باغي (خارجي) د قرآن کریم دې آيت "وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا... إلخ" (سورة الجن: ۲۳) په خاطر هر عادل سړی عاصي او گنهگار گڼي (يعني باغي دې آيت ته په کتلو سره پر بل مسلمان عادل اد گنهگار خيال کوي) او دا تآويل کوي چې عادل د کتاب (قرآن) پر موجب عمل نه کوي نو په دې وجه هغه مباح الدم دی.

والولاية إلخ: د دې حاصل دادی چې امام شافعي رَجَه الله چې بعد المنعة د باغي قتل پر قبل المنعة قياسوي. دا صحيح نه دي، ځکه چې قبل المنعة باغي دامام په ولايت کې وي او پر هغه الزام متحقق او ثابت وي. نو ځکه

به په قبل المنعة والا قتل کي پر هغه ضمان واجب وي. لېکن په بعد المنعة والا قتل کي به پر هغه ضمان يا قصاص نه وي. همدارنگه که د هغه له طرفه تاويل سوى نه وي يا باطل تاويل سوى وي نو هم به پر هغه ضمان وي. ځکه چي په دې صورت کي به اعتقاداً پر هغه التزام ثابت وي، او په هر صورت کي به هغه گنهگار وي برابره ده پر هغه ضمان وي او که نه وي يعني په يوه صورت کي هم هغه له گناه څخه نه خلاصیږي. ځکه چي گناه د شريعت حق دی او د شريعت په معامله کي منع يا عدم منع لره هيڅ اعتبار نه وي.

په دې ټولو تفصيلاتو سره دا خبره ښکاره سوه چي د عادل لپاره د باغي قتلول برحق دي همدا وجه ده چي تر قتل وروسته هم عادل د باغي مقتول ميراث حاصلوي (يعني تر قتل وروسته هم عادل د باغي وارث کيږي). ځکه چي برحق قتل له ميراث څخه د محرومېدلو (حرمان) سبب دی ته بلکي فقط ناحقه قتل د حرمان سبب دی.

که چيري باغي عادل قتل کړي، نو دامام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ په نېز هغه په هيڅ صورت کي د مقتول نه وارث کيږي يعني که تاويل وکړي او که يې نه وکړي، ځکه چي فاسد تاويل که څه هم د ضمان دفع کېدلو په حق کي معتبر دی، لېکن د ميراث ثابتولو په باره کي معتبر نه دی، او دلته د قاتل په حق کي د ميراث د استحقاق او اثبات ضرورت سته نو ځکه به د هغه تاويل دلته معتبر او مؤثر نه وي. په دې سلسله کي د طرفينو رَحِمَهُمُ اللهُ دليل دادی چي د باغي (باغي) تاويل دلته هم دافع دی او هغه د حرمان دافع دی يعني د قربت په وجه دخپل مورث د ميراث مستحق دی لېکن قتل د ميراث دافع دی. لهندا د هغه تاويل به د حرمان دافع گرځول کيږي او هغه ته به ميراث ورکول کيږي. لېکن شرط دادی چي هغه به پر خپل تاويل ولاړ او مُصر (ټينگار کونکی) وي له همدې کبله په متن کي تر "قد كنت علي حق" وروسته د "وأنا الآن على حق" شرط لگېدلی دی. او که چيري هغه "وأنا أعلم أني على الباطل" ووايي نو د هغه په حق کي د حرمان دافع نه موجودیږي لهندا هغه به له ميراث څخه محرم وي او د مقتول ضمان به هم ورکوي.

پر فتنه گرو (خوار جو او داسي نورو) وسله خرڅول

قال: وَيُكْرَهُ بَيْعُ السِّلَاحِ مِنْ أَهْلِ الْفِتْنَةِ وَبِئْسَ كَرِهَهُمْ فَرَمَائِي: چي پر فتنه گرو او د هغو په لښکرونو کي وسله خرڅول مکروه دي لِأَنَّهُ إِعَانَةٌ عَلَى الْبَغْيِ ځکه چي دا د گناه پر کار مرسته کول دي وَلَيْسَ بِبَيْعِهِ بِالْكُوفَةِ مِنْ أَهْلِ الْكُوفَةِ وَمَنْ لَمْ يَعْرِفْ مِنْ أَهْلِ الْفِتْنَةِ بَأْسَ الْبُغْيِ لېکن ا په دې کي څه حرج نسته چي په کوفه کي د کوفې پر خلکو او پر هغه کس کوم چي له فتنه گرونو څخه نه معلومیږي وسله خرڅه کړی سي لِأَنَّ الْفِتْنَةَ فِي الْأَمْصَارِ لِأَهْلِ السِّلَاحِ ځکه چي په ښارونو کي وسله لرونکي اسلحه داره ا خلک زیات وي وَإِذَا يُكْرَهُ بَيْعُ نَفْسِ السِّلَاحِ او خاص د وسلې خرڅول مکروه دي لَا يَبْنِي مَا لَا يَقْضِي بِهِ إِلَّا بَضْعَةً او د هغه شي خرڅول مکروه نه دي چي له جوړښت او کارېگری ا څخه بغير په هغه سره جنگ نه سي کېدلی ايمني د

اوسپني او داسي نورو خرڅول مکروه نه دي، ځکه که له اوسپني څخه وسله جوړه نه کړي سي. نو محض په اوسپنه سره جنگ نه سي کېدلای! اَلَا تَرَى اَنَّهُ يُكْرَهُ يَدُ الْمَعَارِفِ وَلَا يُكْرَهُ يَدُ الْخُشْبِ اَيَا نه گوري! چي د موسيقي د آلاتو خرڅول مکروه دي لېکن دلرگيو او تختو خرڅول مکروه نه دي وَعَلَى هَذَا الْخُزْمَةِ الْعَنْبِ او پر همدغه حکم د شرابو او انگورو بيع هم ده.

اللغات: ﴿سلاح﴾ وسله، اسلحه، ﴿اعانة﴾ د افعال مصدر دی: امداد، مرسته کول، ﴿ضنعة﴾ جوړښت (جوړول)، کارېگري، ﴿معارف﴾ د ساز او موسيقي آلات (د سروز آلات، لکه ډول، رباب، شپېلی او داسي نور).

تشریح: مسئله: داده چي د مسلمان لپاره پر خوارجو او دهغو په لښکر ځای کي وسله (اسلحه) خرڅول مکروه دي، ځکه چي دا اعانة على المعصية دی، او په قرآن کي موږ ته دا اعانة على الاطاعة حکم سوی دی او له اعانة على المعصية څخه منع سوي يو الله تعالى فرمايلي دي: "تَعَاوُنًا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَلَا تَعَاوُنًا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ". (سورة العائدة: ۱۲)

که يو څوک په کوفه کي د کوفي پر خلکو وسله خرڅوي يا يې پريو داسي سړي خرڅوي چي خرڅونکی هغه نه پېژني (چي باغي او خراجي دی که عادل دی) نو په دې بيع کي هيڅ حرج نسته، ځکه چي په ښار کي بې شمېره وسله لرونکي (اسلحه داره) خلک گرځي او هر وسله لرونکی خارجي يا باغي نه وي، همدارنگه خارجي او باغي ښکاره وي او معلومېږي. لهذا پر داسي خلکو په وسله خرڅولو کي هيڅ حرج نسته، او د کراهت تعلق دنفس وسلې سره دی. دهغو شيانو سره کراهت هيڅ تعلق نه لري چي له هغوی څخه وسله جوړېږي لکه اوسپنه او داسي نور، ځکه چي له جوړولو څخه بغير په اوسپنه سره جنگ نه سي کېدلای، همدا وجه ده چي د موسيقي د آلاتو (لکه رباب او داسي نورو) بيع مکروه ده لېکن د کومو لرگيو څخه چي هغه جوړېږي دهغه بيع صحيح ده، همدارنگه د انگورو بيع جائز ده لېکن د شرابو بيع حرام ده، ځکه چي د معصيت تعلق د شراب او رباب سره دی نه د انگورو او لرگيو سره، همداسي په دې مسئله کي هم معصيت دنفس سلاح سره متعلق دی. نه د اوسپني او داسي نورو سره. فقط والله أعلم و عليه أتم

کتاب اللقيط

(دا) کتاب دلقيط (د احکامو په بيان کي) دی

تشریح: تر کتاب السیز وروسته د کتاب اللقيط د بيانولو وجه دا ده چي د مجاهد په خير دلقيط نفس هم په خطرته کي وي، خو څرنگه چي د جهاد مشروعيت او فضيلت په قرآن او احديث سره ثابت دی او جهاد افضل الأعمال باعتبار الأحوال گرځول سوی دی، نو ځکه دهغه بيان دلقيط، تربيان مخکي سوي دی.

د لقيط لغوي او اصطلاحي معنی: دلقيط لغوي معنی ده: له ځمکي څخه را پورته کړی سوی بچی (يعني هغه بچی چي يو ځای پروت وي او يو څوک هغه را پورته کړی او د ځان سره يې واخلي)، او دلقيط شرعي معنی ده: هغه بچی کوم چي مور وپلار د لوري او غربت له بيري څخه ياد زنا له تهمت څخه د ځان ساتلو په وجه په لاره کي غورځولی وي.

د غورځول سوي بچي حکم

الَلَّقِيطُ سُبَى بِهِ بِاعْتِبَارِ مَالِهِ لَقِيطٌ تَه د انجام او وروستني حالت ا په اعتبار سره لقيط ويل سوي دي
لِأَنَّهُ يُلْقَى حَكَّةً چي هغه اله ځمکي څخه را پورته کول کيږي وَالْإِلْتِقَاطُ مَذْدُوبٌ إِلَيْهِ او اد
غورځول سوي بچي را پورته کول مستحب دي لِأَنَّهُ مِنْ إِخْيَائِهِ حَكَّةً چي په دې کي هغه ته
ژوند ورکول دي وَإِنْ غَلَبَ عَلَى ظَنِّهِ ضِيَاعُهُ فَوَاجِبٌ او که د سړي غالب گومان دا وي چي هغه به ضايع
سي نو دهغه را پورته کول واجب دي **قال: اللَّقِيطُ حُرٌّ** فرمايي: چي لقيط اغورځول سوی بچي ا
آزاد دی لِأَنَّ الْأَصْلَ فِي بَنِي آدَمَ أَسَا هُوَ الْحَرِّيَّةُ حَكَّةً چي اصل د آدم په زامنو انسانانو کي آزادي ده
وَكَذَا الدَّارُ دَارُ الْأَخْرَارِ او همدارنگه دار الاسلام د آزادو خلکو کور استوگنځی دی وَلِأَنَّ الْمَكْمَ
لِلْغَالِبِ او په دې وجه اهم اچي حکم غالب لره وي وَنَفَقَتُهُ فِي بَيْتِ الْبَالِ او دلقيط نفقه به له بيت
المال څخه ورکول کيږي هُوَ الْمَرْدُّ عَنْ عَمْرٍ وَعَلَى همداله حضرت عمر او حضرت علي رَضِيَ اللَّهُ

مِنْهَا شَخْه رَوَايَت سَوِي دِي وَلَا تَنْتَ مُسْلِمٌ عَاجِزٌ عَنِ التَّكْسِبِ او حُكْمه چي لَقِيط اَهْم اَدَاسِي مُسْلِمَان دِي کوم چي له کسب او کار کولو شَخْه عَاجِز دِي وَلَا مَالٌ لَهُ وَلَا قَرَابَةٌ او دهنه سره نه خه مال سته او نه يې يو قريب سته فَأَشْبَهَ الْمُتَقَدَّرَ الَّذِي لَا مَالَ لَهُ نو لَقِيط دهنه شوپ سره مشابه سو چي دهنه سره مال نه وي وَلَأَنَّ مِيرَاثَهُ لِبَيْتِ الْهَالِ او حُكْمه چي د لَقِيط ميراث د بَيْتِ الْمَال دِي وَالْخَرَاجُ بِالْفَسَانِ او گته په تاوان سره ده ايعني شوک چي گته او نفع (ميراث) حاصلوي نو هغه به ضمان او تاوان (نفعه) هم ورکوي وَلِهَذَا كَانَتْ جُنَايَتُهُ فِيهِ همدا وجه ده چي - لَقِيط د جرم ضمان هم په بَيْتِ الْمَال کي واجبيري وَالْمُلْتَقَطُ مَتَبَرِّعٌ فِي الْإِنْفَاقِ عَلَيْهِ او پر لَقِيط باندي د مال په خرچولو کي ملتقط احسان کونکی دی ايعني ملتقط چي لَقِيط ته کومه نفعه او خرچه ورکوي، دا دهنه له طرفه احسان دی. لهذا ملتقط وروسته هغه د لَقِيط شَخْه نه سي اخيستلای لَا يَدْرِي الْوَلَايَةَ حُكْمه چي پر لَقِيط د ملتقط ولايت نسته إِلَّا أَنْ يَأْمُرَهُ الْقَاضِي بِهِ لِيَكُونَ دَيْنًا عَلَيْهِ خودا چي قاضي ملتقط ته پر لَقِيط د انفاق اخرچولو حکم وکړي د دي لپاره چي دا انفاق پر هغه قرض وگرځي لِغُيُومِ الْوَلَايَةِ حُكْمه چي د قاضي ولايت عام دی.

اللفات: «لَقِيط» راپورته کړی سوی (را اخيستل سوی)، مراد ځني هغه بچی دی کوم چي په يو ځای او لاره کي غورځول سوی وي، داسي بچی ته مُلْتَقَطٌ هم وايي، او دې بچی راپورته کونکي (را اخيستونکي) ته مُلْتَقَطٌ وايي (د تاء په کسر سره)، «مَال» انجام، پای، آخر، وروستنی حالت، «إِحْيَاء» د افعال مصدر دی: ژوندي کول، ژوند وربخښل، «نَفَقَةٌ» د خوراک، چښاک او داسي نوره ضرورياتو خرچه، «مُقَدَّرٌ» پر کونه ناست، ډېر شوپ (شل وشوپ)، «إِنْفَاقٌ» د افعال مصدر دی: خرچول، نفعه او خرچه ورکول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي لَقِيط خو أصلاً طریح یعنی دمطروح (غورځول سوی) په معنی سره وي لېکن څرنګه چي هغه عموماً د لاري شَخْه راپورته کول کيږي (را اخيستل کيږي) نو حُكْمه د مال (وروستني حالت) په اعتبار سره هغه ته لَقِيط ويل کيږي، التقاط (د بچی راپورته کول او را اخيستل) مستحب دي لېکن که چيري د بچی د هلاکت او دهنه د ضیاع بېره وي نو په داسي صورت کي التقاط واجب دی، حُكْمه چي په دې کي د بچی إحياء ده او إحياء مستحسن کار دی، په قرآن کي ذکر سوي دي: «وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَانَتْهَا أَخِيَا النَّاسِ جَمِيعًا»، (سورة العنكبوت: ۱۲۲)

لقیظ حر او آزاد دی. ځکه چې بنو آدم (انسانان) حر الأصل وي همدا وجه ده چې زموږ مور و پلار يعني حضرت آدم او حواء عليهما السلام هم آزاد وو، او بل دا چې دار الاسلام د آزادو خلکو ملک دی او د هغه زیاتره اوسېدونکي آزاد وي. لهذا د هغو په متابعت کي به لقیظ هم آزاد وي. او که چیري د لقیظ سره مال نه وي نو د هغه نفقه به له بیت المال څخه ورکول کیږي. ځکه چې له حضرت عمر او حضرت علي رضي الله عنهما څخه لقیظ ته له بیت المال څخه خرچه ورکول ثابت او منقول دي. دویمه خبره داده چې لقیظ هم مسلمان دی او له کار کولو څخه عاجز دی. لهذا څرنګه چې مسلمان شل وشوې ته نفقه ورکول کیږي همداسي به لقیظ ته هم نفقه ورکول. ځکه که لقیظ مړ سي او مال پرېږدي نو د هغه مال او میراث هم بیت المال ته ورکول کیږي لهذا د هغه نفقه به هم بیت المال ورکوي. ځکه چې د "الْغُزْمُ بِالْغُفْمِ" قاعده ډېره مشهوره ده. له همدې کبله به د لقیظ د جنایت ضمان هم بیت المال ورکوي. او ملتقط چې د لقیظ په پرورش او پالنه کي کوم مال خرچوي ملتقط په هغه کي متبرع او محسن دی. ځکه چې پر لقیظ د ملتقط هیڅ ولایت نسته. لهذا ملتقط تر بلوغت وروسته د لقیظ څخه هغه مال نه سي اخیستلای او نه یې له بیت المال څخه اخیستلای سي. ها! که قاضي ملتقط ته پر لقیظ د مال خرچولو حکم کړی وي او داسي یې ورته ویلي وي چې "ته د لقیظ تر بلوغت وروسته ته له هغه څخه خپل حساب او قرض واخله!" نو په دې صورت کي چې ملتقط کوم مال پر لقیظ مصرف کړی وي هغه به د لقیظ پر ذمه قرض وي او وروسته به هغه خپل دغه قرض د لقیظ څخه اخلي. ځکه چې د قاضي ولایت عام وي.

د لقیظ زیات حقدار به څوک وي؟

قال: فَإِنْ التَّكَلُّفُ رَجُلٌ فرمایي: که یو سړی لقیظ راپورته کړي لَمْ يَكُنْ لِقَظْرَهُ أَنْ يَأْخُذَهُ مِنْهُ نوبل چا ته دا حق نسته چې له ملتقط ارا پورته کونکي ا څخه هغه واخلي لَأَنَّهُ ثَبَتَ حَقُّ الْحِفْظِ لَهُ ځکه چې ا د لقیظ ا د حفاظت حق هغه ته حاصل سو لِسَبْقُ يَدِهِ ځکه چې اول هغه ا پر لقیظ ا قبضه وکړه فَإِنْ ادَّعَى مُدَّعٍ أَنَّهُ ابْنُهُ او که یو دعوی کونکي دعوی وکړي چې د لقیظ زما زوی دی قَالَ قَوْلُهُ نُو د هغه قول به معتبر وي مَعْنَاهُ: إِذَا لَمْ يَدَّعِ الْمُلْتَقِظُ نَسَبَهُ دې مطلب دادی: چې کله ملتقط د لقیظ د نسب دعوی نه وکړي وَهَذَا اسْتِحْسَانٌ او دا استحسان دی وَالْقِيَاسُ: أَنَّ لَا يَقْبَلُ قَوْلُهُ او قیاس دا دی: چې د مدعي قول ادعوی ا دي نه قبلیري لَأَنَّهُ يَتَفَضَّلُ بِإِطَالِ حَقِّ الْمُلْتَقِظِ ځکه چې دا دعوی د

ملتقط د حق باطلولو لره شامله ده وَجْهُ الْإِسْتِحْسَانِ: أَنَّهُ إِقْرَارُ لِلصَّبِيِّ بِمَا يَنْفَعُهُ د استحسان دلیل دا دی: چي دا د بچی القیط ا په حق کي دهغه شي اقرار کول دي کوم چي د بچی لپاره نفع مند دي لِأَنَّهُ يَنْتَفِعُ بِالنَّسَبِ وَيُعَزِّزُ بَعْدَ مِهِ حُكْمٌ چي په نسب ثابتېدلو سره هغه عزتمن امعزز ا گهل کيږي او د نسب په نشتوالي سره هغه ته پېغور ورکول کيږي ايمني د نسب نه ثابتېدلو په صورت کي به هغه ته پېغور ورکول کيږي ا ثُمَّ قِيلَ: يَصْحُفُ فِي حَقِّهِ دُونَ إِبْطَالِ يَدِ الْمُلْتَقِطِ بيا يو قول دا دی: چي دا دعوی به فقط د نسب په ثبوت کي صحيح وي او د ملتقط د قبضې په باطلولو کي به معتبره نه وي وَقِيلَ: يَنْتَفِي عَالِيهِ بَطْلَانُ يَدِهِ دويم قول دا دی: چي د ملتقط د قبضې باطلېدل به هم پر هغه مبني وي وَلَوْ ادَّعَاهُ الْمُلْتَقِطُ او که چيري ملتقط ا د لقيط ا د نسب دعوی وکړي قِيلَ: يَصْحُفُ قِيَّاسًا وَاسْتِحْسَانًا نو يو قول دا دی: چي د قیاس او استحسان دواړو په اعتبار سره دهغه دعوی صحيح کيږي وَالْأَصَحُّ أَنَّهُ عَلَى الْقِيَّاسِ وَالْإِسْتِحْسَانِ او صحيح خبره داده چي هغه د قیاس په اعتبار سره نه صحيح کيږي، فقط د استحسان په اعتبار سره صحيح کيږي وَقَدْ عُرِفَ فِي الْأَصْلِ او په مبسوط کي دا معلوم سوي دي ايمني دا خبره په مبسوط کي هم ذکر سوي ده ا وَإِنْ ادَّعَاهُ اثْنَانِ وَوَصَفَ أَحَدُهُمَا عَلَامَةً فِي جَسَدِهِ او که دوه خلک ا د لقيط ا د نسب دعوی وکړي او په دوی کي يو سړی د لقيط په بدن کي يو علامت هم بيان کړي فَهُوَ أَقْوَى بِهِ نو هغه ا علامت بيانونکي ا به د لقيط زيات حقداره وي لِأَنَّ الظَّاهِرَ شَاهِدٌ لَهُ حُكْمٌ چي ظاهري حال دهغه په حق کي گواهي ورکونکی دی لِتَوَاقُقِ الْعَلَامَةِ كَلَامُهُ حُكْمٌ چي علامت دهغه د خبري موافق دی وَإِنْ لَمْ يَصِفْ أَحَدُهُمَا عَلَامَةً او که په دوی کي يو هم علامت بيان نه کړي فَهُوَ ابْتِهَامٌ نَوَلِيقِطٌ به د دوی دواړو زوی وي لِاسْتِوَاءِهِمَا فِي السَّبَبِ حُكْمٌ چي په سبب ادعوی ا کي دواړه برابر دي وَلَوْ سَبَقَتْ دَعْوَةُ أَحَدِهِمَا او که په دوی کي د يوه سړي دعوی مخکي وي فَهُوَ ابْتِهَامٌ نَوَلِيقِطٌ به دهغه زوی وي لِأَنَّهُ ثَبَتَ فِي زَمَانٍ لَا مُتَنَازِعَ لَهُ فِيهِ حُكْمٌ چي دهغه حق په داسي زمانه کي ثابت سوی دی چي په هغه زمانه کي دده هيڅ مخالف او دعوی کونکي انسته إِلَّا إِذَا أَقَامَ الْآخَرُ الْبَيِّنَةَ خود ا چي دويم کس يېنه ا گواهي ا پېش کړي لِأَنَّ الْبَيِّنَةَ أَقْوَى حُكْمٌ چي يېنه زياته قوي ده.

حُکمه چي د ذمي دعویٰ نسب لره شامليري او دا د بچي القيط ا لپاره نفع مند دي وَإِنْ طَالَ الْإِسْلَامُ الثَّابِتُ بِالذَّارِ وَهُوَ يَضُرُّهُ او د ذمي دعویٰ د اسلام باطلولو لره اهم شامليري کوم چي په دار الاسلام سره ثابت دی او دا د هغه لپاره مضر دي فَصَحَّتْ دَعْوَتُهُ فِيمَا يَنْفَعُهُ دُونَ مَا يَضُرُّهُ لهذا کوم شی چي د بچي لپاره نفع مند دي په هغه کي به د ذمي دعویٰ صحیح کيږي او کوم چي شی چي د بچي لپاره مضر دي په هغه کي به نه صحیح کيږي وَإِنْ وَجَدَنِي قَرْنِي مِنْ قُرَى أَهْلِ الدِّمَةِ أَوْ بَيْعَةٍ أَوْ كَيْسَةٍ او که چيري د ذميانو په یو کلي یا په یو گرجا او کلیسا کي لقيط پیدا سي كَانَ ذِمِّيًّا نو هغه به ذمي وي وَهَذَا الْجَوَابُ فِيمَا إِذَا كَانَ الْوَاجِدُ ذِمِّيًّا رَوَايَةً وَاحِدَةً او همدا حکم په هغه صورت کي هم دی کله چي پیدا کونکی ذمي وي وَإِنْ كَانَ الْوَاجِدُ مُسْلِمًا فِي هَذَا الْمَكَانِ أَوْ ذِمِّيًّا فِي مَكَانِ الْمُسْلِمِينَ او که چيري پیدا کونکی مسلمان وي د ذميانو په علاقه کي یا ذمي وي د مسلمانانو په علاقه کي اِخْتَلَفَتِ الرِّوَايَةُ فِيهِ نو په دې سلسله کي روایات مختلف دي فَفِي رَوَايَةِ كِتَابِ اللَّقِيطِ أُعْتَبِرَ الْمَكَانُ ا د مبسوط ا د کتاب اللقيط په روایت کي مکان ا علاقې ته اعتبار ورکول سوی دی لِسَبْقِهِ حُکمه چي مکان مخکي دی وَفِي كِتَابِ الدَّعْوَى فِي بَعْضِ النُّسخِ أُعْتَبِرَ الْوَاجِدُ او ا د مبسوط ا د ځينو نسخو په کتاب الدعوی کي پیدا کونکي ته اعتبار ورکول سوی دی وَهُوَ رَوَايَةُ ابْنِ سَاعَةَ عَنْ مُحَمَّدٍ او همدا له امام محمد رَحْمَهُ اللهُ شخه د محمد بن سماعه روایت دی لِقُوَّةِ الْبَيِّنَةِ حُکمه چي قبضه قوي وي أَلَّا تَرَى أَنَّ تَبِيعَةَ الْأَكْبَرَيْنِ فَوْقَ تَبِيعَةِ الدَّارِ آیا ته نه گوري! چي د مور و پلار تبعیت د دار الاسلام له تبعیت شخه لوړ وي حَتَّى إِذَا سَبَى مَعَ الصَّغِيرِ أَحَدَهُمَا همدا وجه که له مور و پلار شخه یو د بچي سره ا په دار الاسلام کي ا قید کړی سي يُعْتَبَرُ كَانُوا نو ا بیا هم ا بچی کافر شمارل کيږي وَفِي بَعْضِ نُسَخِهِ أُعْتَبِرَ الْإِسْلَامُ او د مبسوط په ځينو نسخو کي اسلام ته اعتبار ورکول سوی دی نَقَرًا لِلصَّغِيرِ پر کوچني د شفقت کولو لپاره او د هغه د مصلحت او فایده لپاره.

اللفات: ﴿قرية﴾ قصبه. له ښار شخه بهر د اطرافو علاقه چي په هغه کي خلک آبادوي. د اطرافو کلی. ﴿بَيْعَةٍ﴾ د عیسایانو معبد (عبادتځی). د کفارو معبد. ﴿کَنِيسَةٍ﴾ د یهودو او عیسایانو معبد. کلیسا. ﴿سَبَقَ﴾ مصدر دی. له نصر او ضرب دواړو شخه راځي؛ وړاندیتوب کول. مخکي کېدل.

تشرېح: مسئله: داده که په يو مسلمان ښار يا مسلماننه قريه کې يو لقيط پيدا سي او يو ذمي دادعوي وکړي چې دا زما زوی دی نو استحساناً به له دې ذمي سره دهغه لقيط نسب خو ثابتېږي لېکن هغه به ذمي نه وي. بلکې مسلمان به وي. ځکه چې د دې ذمي دعوي پر دوو شيانو مشتمله ده: ① د ځان سره د بچي نسب ثابتول (ثبوت النسب)، ② په دار الاسلام کې د بچي د موجودوالي په وجه دهغه مسلمانوالي باطلول. او په دوی کې اول شى يعنې دنسب ثبوت د لقيط په حق کې مفيد دی نو ځکه به په دې هکله د ذمي دعوي معتبره وي. لېکن په دويم شي يعنې د اسلام د ابطال په هکله به دهغه دعوي مقبوله او معتبره نه وي او هغه بچى (لقيط) به مسلمان وي. ځکه که د اسلام د ابطال په هکله دعوي معتبره ومنل سي نو په دې کې د بچي زيات ضرر دی.

د دې په خلاف که چيري د ذميانو په يو کلي او قريه کې يا په بيعه او کليسا کې لقيط پيدا سي نو هغه به ذمي وي همدارنگه که لقيط يو ذمي پيدا کړی وي نو هم به هغه ذمي وي. او که چيري يو مسلمان د ذميانو په علاقه کې يا په بيعه او کليسا کې لقيط پيدا کړي، يا يو ذمي د مسلمانانو په علاقه کې لقيط پيدا کړي، نو په دې هکله روايات مختلف دي، د مبسوط په کتاب اللقيط کې ذکر سوي دي چې په کوم ځای کې لقيط پيدا سي هغه ته به اعتبار ورکول کيږي، يعنې که د ذميانو په علاقه کې پيدا سي نو هغه ذمي دی که څه هم واجد (پيدا کونکى) مسلمان وي او که د مسلمانانو په علاقه کې پيدا سي نو هغه به مسلمان وي که څه هم واجد ذمي وي. او د مبسوط د ځينو نسخو په کتاب الدعوي کې ذکر سوي دي چې واجد (پيدا کونکى) ته به اعتبار ورکول کيږي. که واجد مسلمان وي نو لقيط به مسلمان وي او که واجد ذمي وي نو لقيط به ذمي وي، همدا له امام محمد رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ څخه د محمد بن سماعيل روايت دی، د دې روايت دليل دا دی چې پيدا کونکى پر هغه لقيط قابض وي (يعنې لقيط دهغه په قبضه کې وي)، او د حکم په ثابتولو کې قبضې لړه دخل او اعتبار سته. همدا وجه ده که يو بچى دخپل مور وپلار سره وي نو هغه دعوى پيروي کونکى او تابع منل کيږي برابره ده دوى په دار الاسلام کې وي يا په دار الکفر کې وي، همدارنگه که د بچي سره په مور وپلار کې يو قيد کړى سي مثلاً پلار ذمي وي او بيا هغه او بچى دواړه په دار الاسلام کې قيد کړى سي، نو دار الاسلام په وجه بچى مسلمان نه شمارل کيږي بلکې د پلار په متابعت کې بچى هم کافر شمارل کيږي. لڼده دا چې دا ثابته سوه چې اعتبار قبضې لړه دی، نو ځکه به قابض (واجد) ته اعتبار ورکول کيږي.

او د مبسوط د ځينو نسخو په کتاب الدعوي کې ذکر سوي دي چې په هر حال کې به بچى مسلمان گرځول کيږي برابره ده هغه که هر ځای پيدا سي او که هر څوک يې پيدا کړي؛ ځکه چې دا د بچي (لقيط) په حق کې شفقت دی چې هغه مسلمان وگرځول سي او که ذمي وگرځول سي نو دا د هغه په حق کې نقصان او ضرر دی. او د بچي په حق کې فقط د شفقت کار او امر معتبر وي، لهذا په هر حال کې به هغه مسلمان منل کيږي.

د لقیظ په باره کې د غلام کېدلو دعوی کول

وَمَنْ ادَّعَى أَنَّ الْقَيْظَ عَمْدُهُ أَوْ كُومٍ سَرَىٰ فِيهِ دَا دَعَوَىٰ وَكَرِي فِي لَقِيظٍ دهنه غلام دی لَمْ يَقُولْ مِنْهُ
نود دهنه دعوی به نه قبلېږي لَأَنَّهُ حُرٌّ ظَاهِرًا ځکه چې د ظاهري حال په اعتبار سره لقیظ آزاد دی إِلَّا
أَنْ يُقِيمَ الْبَيِّنَاتُ أَنَّهُ عَمْدُهُ خو دا چې امدعي پر دې خبره بینه پېش کړي چې لقیظ دهنه غلام دی
فَإِنْ ادَّعَىٰ عَمْدُ الْإِنْتِهَاءِ او که یو غلام دا دعوی وکړي چې لقیظ دهنه زوی دی ثَبَتَتْ نَسَبُهُ وَمِنْهُ نود
هنه غلام سره به د لقیظ نسب ثابتېږي لَأَنَّهُ يَنْفَعُهُ ځکه چې د نسب ثبوت د لقیظ لپاره نفع مند دی
وَكَانَ حُرًّا أَوْ هِنَهُ بَعْدَ آزادي لِأَنَّ الْمُسْلُوكَ قَدْ تَلَدَّ لَهُ الْخُرَّةُ ځکه چې د غلام لپاره ځینې وخت آزاده
بنځه بچي زېږوي ایعني ځینې وخت د غلام بنځه آزاده وي. او دا تاسې ته معلومه ده چې د آزادي
بنځي به هم آزادي فَلَا تَبْطُلُ الْخُرَّةُ الظَّاهِرَةُ بِالشَّكِّ لهندا شک په وجه به ظاهري حریت آزادي
نه باطلېږي وَالْحُرِّيُّ دَعْوَتُهُ الْقَيْظُ أَوَّلُ مِنَ الْعَمْدِ وَالْمُسْلِمُ أَوَّلُ مِنَ الْيَمْنِ او د لقیظ په دعوی کولو کې
به آزاد تر غلام زیات غوره او دهنه مستحق اوي او مسلمان به تر ذمي زیات غوره وي تَرْجِيحًا لِبَاهُو
الْأَنْظَرَيْنِ حَقَّهُ هغه شي ته په ترجیح ورکولو سره کوم چې د بچي په حق کې زیات مصلحت او
شفقت والا دی وَإِنْ وَجَدَ مَعَ الْقَيْظِ مَالٌ مَشْدُودٌ عَلَيْهِ او که چیرې د لقیظ سره پر هغه باندي تړل
سوی مال موجود وي فَهُو لَهُ اعتباراً الظَّاهِرِ نو د ظاهري حال په اعتبار کولو سره به هغه مال هم د
لقیظ وي وَكَذَا إِذَا كَانَ مَشْدُودًا عَلَىٰ ذَابَّةٍ وَهُوَ عَلَيْهَا او همدارنگه که مال پر یو سپارلی باندي تړل
سوی وي او لقیظ پر هغه سپارلی ایښول سوی اوي. انو هم به مال د لقیظ وي إِلَّا دَكْرَنَا دهنه
طیل په وجه کوم چې اوس امور ذکر کړی ثُمَّ يَصْرِفُهُ الْوَاجِدُ إِلَيْهِ بِأَمْرِ الْقَاضِي بیا به پیدا کونکی
املتقطاً د قاضي په حکم سره هغه مال پر لقیظ صرفوي اخرچوي لَأَنَّهُ مَالٌ ضَائِعٌ ځکه چې دا
ضایع کېدونکی مال دی وَالْقَاضِي وَلَا يَتَرَفُّ مِثْلَهُ إِلَيْهِ او قاضي ته پر لقیظ داسي مال د صرفولو
ولایت سته وَقِيلَ: يَصْرِفُهُ بِغَيْرِ أَمْرِ الْقَاضِي او ویل سوي دي: چې واجد د قاضي له حکم څخه بغیر
هنه مال پر لقیظ صرفولای سي لَأَنَّهُ لِلْقَيْظِ ظَاهِرًا ځکه چې په ښکاره هغه د لقیظ مال دی وَلَهُ وَلَا يَتَرَفُّ

الْإِنْفَاقِ وَشَرَاءِ مَا لَا يَدُلُّ لَهُ مِنْهُ كَالطَّعَامِ وَالْكِسْوَةِ او واجد لره پر لقيط د خرچولو حق سته او کوم شيان چي د لقيط لپاره ضروري دي د هغه د رانيولو حق هم ورته سته لکه خوراک او جامې لَا تَنْفَقُ مِنْ الْإِنْفَاقِ ځکه چي دا ټوله اړ لقيط ا د خرچولو شيان دي او د هغه له نفقې او خرچې څخه دي وَلَا يَجُوزُ تَرْوِيجُ الْمُلْتَقِطِ او د ملتقط لپاره د لقيط نکاح کول جائز نه دي لِلْإِعْدَامِ سَبَبُ الْوِلَايَةِ مِنَ الْقَرَابَةِ وَالْبَلَدِ وَالسُّلْطَنَةِ ځکه چي د ولايت سبب يعني قرابت، ملکيت او حاکميت ا د ملتقط په حق کي انسته. امطلب دا چي دنکاح کولو او واده ورکولو حق دريو کسانو ته حاصل وي: (١) قريب ته. (٢) مالک او مولی ته. (٣) د ملک حاکم او باچا ته، او ملتقط په دوی کي يو هم نه دی، نو ځکه به هغه ته دا حق نه وي چي لقيط ته واده وروکړي.

اللغات: ﴿انظر﴾ زيات مصلحت والا (زيات فايده من)، زيات شفقت والا. ﴿صرف﴾ د ضرب مصدر دی: خرچول، صرفول، مصرفول (لگول)، ﴿کسوة﴾ جامې، کالي، ﴿انفاق﴾ د افعال مصدر دی: خرچول، نفقه او خرچه ورکول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که يو څوک دا دعوی وکړي چي دا لقيط زما غلام دی نو محض په دعوی سره به لقيط د هغه نه غلام کيږي: ځکه چي لقيط حر الأصل دی ځکه چي هغه هم په بنو آدم کي داخل دی او په تمام بنو آدم کي حریت اصل دی. ها! که چيري مدعي پر خپله دعوی بينه پېش کړي نو د هغه دعوی به معتبره وي. همدارنگه که يو غلام دا دعوی وکړي چي دا لقيط زما زوی دی نو د هغه غلام سره به د لقيط نسب ثابتيږي، ځکه چي د نسب په ثبوت کي د لقيط نفع او فايده ده نو ځکه به د هغه سره د لقيط نسب ثابتيږي، لېکن لقيط به آزاد وي. ځکه چي داسي کېدای سي چي له غلام څخه دي آزاد بچی پيدا سي هغه په دې توگه چي د غلام بنځه آزاده وي. نو دا ضروري نه دی چي د غلام بچی به خامخا غلام وي، لهدا د بچي ظاهري حریت کوم چي اوس هغه ته حاصل دی دا به د دې شک په وجه نه زائليږي چي شايد د هغه مور به مملوکه (مينځه) وي.

والحرقي دعوته إلخ: د دې حاصل دا دی چي که آزاد سړی هم د لقيط د نسب دعوی وکړي او غلام يې هم وکړي يا يو مسلمان او ذمي دواړه د لقيط د نسب دعوی وکړي، نو آزاد او مسلمان له غلام او ذمي څخه زيات حقداره او اولی دي، ځکه چي حریت او اسلام د لقيط په حق کي له عبدیت او ذمیت څخه غوره او انفع دی او په دې کي د بچي لپاره زيات شفقت دی.

وان وجد مع اللقیط إلم: فرمایي که چیري دلقیط سره مال هم موجود وي يعني پر لقیط ترل سوی وي یا مال او لقیط دواړه پریو سپارلي باندې (مثلاً پر اوبښ باندې) ایښول سوی وي نو هغه مال به ددې لقیط وي. ځکه کله چي هغه مال دده سره دی نو ښکاره خبره ده چي پر هغه فقط دلقیط قبضه ده او قبضه دملکیت دلیل ده، نو ځکه به لقیط د هغه مالک وي، بیا چي کوم کس لقیط پیدا کړي هغه به د قاضي په حکم او اجازه سره دا مال دلقیط په ضروریاتو کي صرفوي، ځکه چي دلقیط په خیر دا مال هم ضیاع او هلاکت ته نژدې دی، او څرنگه چي قاضي ته پر داسي خلکو داسي اموالو د صرف ولایت حاصل دی نو ځکه به هغه واجد ته د صرفولو (خرچولو) حکم کوي چي دغه مال له ضیاع څخه محفوظ سي.

د ځيني حضراتو رایه دا ده چي واجد د قاضي له حکم او اجازې څخه بغیر هم هغه مال پر لقیط صرفولای سي: ځکه چي هغه دلقیط خپل مال دی او لقیط په خپلو ضروریاتو کي د هغه صرفولو ته محتاج هم دی. لېکن څرنگه چي هغه په خپله پر صرفولو او د ضروریاتو پر رانیولو قادر نه دی، نو ځکه به د هغه له طرفه ملتقط دا کارونه کوي. لېکن دملتقط لپاره دلقیط نکاح کول او واده ورکول جائز نه دي، ځکه چي دنکاح لپاره ولایت ضروري دی او د ولایت مدار پر قربانت، ملکیت او حاکمیت باندې دی. حالانکي دملتقط په حق کي د اشیان معلوم دي، نو ځکه به ملتقط لره دنکاح کولو ولایت حاصل نه وي او د هغه لپاره به لقیط ته نکاح او واده ورکول صحیح نه وي.

د لقیط په مال کي تصرف کول

قال: وَلَا تَصْرِفُهُ فِي مَالِ الْمُتَلَقِّطِ او د پیدا کونکي اواجد لپاره د راپورته کړي سوي بچي القیط | په مال کي | تجارتي | تصرف کول جائز نه دي | اِعْتِبَارًا بِأَلَا تُكْرَمُ پر مور په قیاس کولو سره | وَهَذَا لِأَنَّ | وَلَا يَتَصَرَّفُ لِتَشْبِيرِ النَّالِ او دا ځکه چي تصرف د مال زیاتولو لپاره وي | وَذَلِكَ يَتَحَقَّقُ بِالرَّأْيِ | الْكَامِلِ وَالشَّقَّةِ الْوَافِقَةِ او تشمیر په کامله رایه او بشپړ شفقت سره ثابتېدای سي | وَالْمَوْجُودُ فِي كُلِّ | وَاجِدٍ مِنْهُمَا أَحَدُهُمَا حالاتکي له دوی اواجد او أم | څخه په هریوه کي فقط یو شی موجود دی | قال: | وَيَجُوزُ أَنْ يَتَصَرَّفَ لَهُ الْوَهَبَةُ فرمایي: او جائز دي چي ملتقط اواجد دلقیط لپاره پر هغه قبضه وکړي | لِأَنَّهُ نَفْسٌ مَحْضٌ ځکه چي هغه محض اسر اسرافع ده | وَلِهَذَا أَيْلُكُهُ الصَّغِيرُ بِنَفْسِهِ إِذَا كَانَ عَاقِلًا همدا وجه ده که کوچنی عاقل وي نو هغه په خپله پر هېې د قبضه کولو ملکیت لري | وَتَسْلُكُهُ الْأَكْمَرُ

وَوَصِيَّهَا او د هغه مور او د مور وصي هم د دې ملکیت لري قال: وَلَيْسَتْ لَهُ فِي صِنَاعَةٍ فرمایي: چي ملتقط لقيط یو کسب ا پېشې ته ورسپارلی سي مطلب دا چي د ملتقط لپاره جائز دي چي لقيط په یو کسب او پېشه لگيا کړي د دې لپاره چي هغه هنر او کسب زده کړي لَا تُنْفِقُهُ مِنْ بَابِ تَقْفِيهِ وَحِفْظِ حَالِهِ ځکه چي دا د لقيط د برابرولو اغوره جوړولو او د هغه د حالت د حفاظت کولو له باب څخه دي قال: وَيُؤَاجِرُهُ فرمایي: او ملتقط هغه په اجرت اېم او رکولای سي قال الْعَبْدُ الضَّعِيفُ: وَهَذَا رِوَايَةُ الْقُدُورِيِّ فِي مُخْتَصَرِهِ ناتوانه بنده فرمایي: چي دا په مختصر القدوري کي د امام قدور رَجِه الله روایت دی وَفِي الْجَامِعِ الصَّغِيرِ: لَا يَجُوزُ أَنْ يُؤَاجِرَهُ او په جامع صغیر کي دي: چي د ملتقط لپاره لقيط په اجرت ورکول جائز نه دي ذَكَرْتُ فِي الْكِرَاهِيَةِ امام محمد رَجِه الله دا په کتاب الکراهية کي ذکر کړي دي وَهُوَ الْأَصَحُّ او همدا صحیح دي وَجَهْ الْأَوَّلُ: أَنَّهُ يَرْجِعُ إِلَى تَقْفِيهِ داوول قول ايمني د امام قدوري د روایت دليل دا دی: چي په اجرت ورکول هم د لقيط برابرولو ته رجوع کوي ايمني په دې سره هم لقيط غوره جوړېږي وَوَجْهُ الثَّانِي: أَنَّهُ لَا يَتْلَفُ اِتْلَافَ مَنَافِعِهِ او د دويم ايمني د جامع صغیر دا قول دليل دا دی: چي ملتقط د لقيط د منافعو د ضايع کولو ملکیت نه لري فَأَشْبَهَ النِّعَمَ نو ملتقط د اکاسره مشابه سو بِخِلَافِ الْأُمْرِ په خلاف د مور لَا تَنْهَا تَتْلَفُكَ ځکه چي مور د دې ملکیت لري عَلَى مَا نَذَرْتُ فِي الْكِرَاهِيَةِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى چي دې بيان به موږ انشاء الله په کتاب الکراهية کي وکړو.

اللغات: ﴿تثمير﴾ د تفعليل مصدر دی: اضافه کول. زیاتول. ﴿وافرة﴾ بشپړ، پوره. ﴿تثقیف﴾ د

تفعیل مصدر دی: سمول (برابرول)، غوره جوړول، ﴿صناعة﴾ (د صاد په فتحه او کسره دواړو سره

ویل کېدای سي): کاریگری، کسب، پېشه، ﴿یواجره﴾ د مفاعلي مضارع ده: په اجرت ورکول (په

کرایه ورکول)، مزدوري په کول، ﴿اتلاف﴾ د افعال مصدر دی: بربادول، ضایع کول (تلفول).

تشریح: په دې عبارت کي څلور مسئلې ذکر سوي دي:

(۱)... ملتقط (واحد) د لقيط په مال کي تجارتی تصرفات نه سي کولای لکه څرنګه چي يې د

لقيط مور نه سي کولای: ځکه چي دا تصرف په مال کي د اضافه کولو په نیت سره کېږي او مال په

کامله رایه او مکمل شفقت سره زیاتېږي، حالانکي په ملتقط او مور کي فقط یو شی موجود دی،

ځکه چې د ملتقط رایه کامله ده خو شفقت یې ناقص دی او د مور شفقت کامل دی خو رایه یې ناقصه ده. حال دا چې د تجارتی تصرفاتو لپاره کامل الرأی او کامل الشفقة کېدل ضروري دي او د اشیان په دوی کې معلوم دی نو ځکه به دوی ته د دغه تصرف اختیار نه وي.

(۲)... د ملتقط لپاره د لقیظ په نامه سره راټلونکي تحفې قبلول او پر هغوی قبضه کول جائز دي. ځکه چې په دې کې د لقیظ سراسر نفع ده، او ملتقط لره د لقیظ په هکله د هر نفع مند کار کولو اختیار او جواز حاصل دی. همدا وجه ده چې که بچی (لقیظ) باشعوره وي نو هغه د خپل ولي له اجازې څخه بغیر د نفع مند شي داخیستلو مالک دی او د هغه مور او د مور وصي ته هم دا اختیار سته. لهذا ملتقط ته به هم دا اختیار ورکول کیږي.

(۳)... د ملتقط لپاره دا هم جائز دي چې بچی (لقیظ) ته هنر او کار ور وښيي او صنعت او کاریگری ورزده کړي، ځکه چې په دې کې هم د لقیظ خیر او نفع ده او په دې سره د هغه مستقبل ځلانده گرځي.

(۴)... د امام قدوري رَحْمَةُ اللهِ د روایت مطابق ملتقط پر اجرت او مزدوری لقیظ لگولای سي، لېکن د جامع صغیر د کتاب الکراهیه مطابق د ملتقط لپاره دا جائز نه دي. د امام قدوري رَحْمَةُ اللهِ دلیل هغه دی کوم چې د هنر او کار ښوولو په هکله د لقیظ د خیر او نفع په حواله سره ذکر سو. او د جامع صغیر د قول دلیل دا دی چې که په لقیظ محنت او مزدوری وکړی سي نو د هغه صلاحیت او قوت به ختم سي او ملتقط ته دا حق نسته چې هغه د لقیظ صلاحیت او منافع ختم کړي. لهذا هغه ته به په لقیظ سره د محنت او مزدوری کولو حق هم نه وي، لکه څرنګه چې یو اکا ته په خپل واره د محنت او مزدوری کولو حق نسته همداسې ملتقط ته هم دا حق نسته، ددې په خلاف مور ته دا حق سته چې خپل کوچني بچیان پر مزدوری او اجرت ولګوي. او د جامع صغیر والا قول زیات صحیح دي، او د قدوري د قول او دلیل جواب دا دی چې اجاره او مزدوري پر هنر او کاریگری قیاسول صحیح نه دي، ځکه

چې په دې دواړو کې ډېر فرق دی. والله أعلم وعلیه اتم

کتاب اللقطة

(دا) کتاب دلقطې (دا حکامو په بیان کې) دی

تشریح: مخکې تر دې دلقيط احکام بیان سول، او اوس دلقطې احکام بیانېږي، څرنگه چې دلقيط تعلق د انسان سره دی، نو د انسان د کرامت او ستروالي په خاطر کتاب اللقيط دلقطې له بحث څخه مخکې بیان سوی دی.

ښکاره دي وي چې "لقطة" پر وزن د "لقمة" هغه مال ته وايي کوم چې په عامه لاره او عام ځای کې پروت وي او یو څوک هغه د حفاظت په نیت سره راواخلي. (بنایه ج: ۶، ص: ۷۶۵)

دلقطې حکم

قَالَ: الْأَقْطَةُ أَمَّا لَكَ إِذَا أَشْهَدَ الْمَلِكُ أَنْهُ يَأْخُذُهَا لِيَحْفَظَهَا وَيَرْدَّهَا عَلَى صَاحِبِهَا فرمایي: لقطه د ملتقط سره امانت ده | په دې شرط | کله چې ملتقط پر دې خبره گواه حاضر کړي چې هغه دلقطې د حفاظت او خپل مالک ته دهغې د واپس کولو په نیت سره هغه اخلي ایمني کله چې سړی دلقطې مال واخلي او گواه ودروي چې تازه د حفاظت لپاره اخلم، نو هغه مال به دده په لاس کې امانت وي. ددې مطلب دا دی چې که دا مال داخیستونکي (ملتقط) په لاس کې هلاک سي نو پر هغه به ضمان نه واچيږي | لَأَنَّ الْأَخْذَ عَلَى هَذَا الْوَجْهِ مَأْذُونٌ فِيهِ شَرْعًا حکم چې په دې نیت سره اخیستل شرعاً مأذون دي ایمني په شریعت کې د دې اجازه ورکول سوې ده | بَلْ هُوَ الْأَفْضَلُ عِنْدَ عَامَّةِ الْعُلَمَاءِ بلکې دا د زیاتره علماؤ په نېز افضل دي وَهُوَ الْوَاجِبُ إِذَا خَافَ الضَّيَاعَ او دا د مال را اخیستل واجب دی کله چې هغه د مال پر ضایع کېدلو ویرېږي عَلَى مَا قَالُوا لکه څرنگه چې علماؤ فرمایلي دي وَإِذَا كَانَ كَذَلِكَ لَا تَكُونُ مَضْمُونَةً عَلَيْهِ او کله چې حکم دا دی نو لقطه به پر ملتقط نه مضمون کیږي ایمني کله چې دلقطې مال امانت دی، نو دلقطې ضمان به پر ملتقط نه واچيږي، یعنی که لقطه هلاک سي او بیا مالک حاضر سي نو مالک ته به دا حق نه وي چې د ملتقط څخه د هغه ضمان او تاوان واخلي | وَكَذَلِكَ إِذَا تَصَادَقَا أَنَّهُ أَخَذَهَا لِلْمَالِكِ او همدارنگه کله چې مالک او ملتقط پر دې خبره اتفاق وکړي چې هغه د مالک لپاره لقطه اخیستې وه ایمني که ملتقط داخیستلو په وخت گواه حاضر کړی نه وي، لېکن مالک او ملتقط دواړه تصدیق وکړي چې ملتقط ماته دراکولو په

نیت داسی را اخیستی وو، نو په داسی صورت کي به هم لقطه امانت وي | إِنْ تَصَادَقَهُمَا حُجَّةٌ فِي حَقِّهِمَا حُكْمٌ چي ددوی اتفاق ددوی په حق کي حجت دی | مطلب دا چي د مالک له طرفه د ملتقط تصدیق کېدل حجت دی او د گواه جوړولو په خیر دی | فَصَارَ كَالْبَيِّنَةِ نو دا د بیښې په خیر سو ایعني د گواه جوړولو په خیر سو | وَلَوْ أَقَرَّ أَنَّهُ أَخَذَهَا لِنَفْسِهِ او که ملتقط دا اقرار وکړي چي هغه خپل ځان لپاره لقطه را اخیستی وه | يُضْمَنُ بِالْإِجْمَاعِ نو هغه به بالاتفاق ضامن کیږي | لِأَنَّهُ أَخَذَ مَالَ غَيْرِهِ بِغَيْرِ إِذْنِهِ وَبِغَيْرِ إِذْنِ الشَّرْعِ حکم چي هغه د بل چا مال دهغه او د شریعت له اجازې څخه بغير واخیستی | وَإِنْ لَمْ يَشْهَدْ الشُّهُودُ عَلَيْهِ وَقَالَ أَخَذْتُ: أَخَذَتْهُ لِنَفْسِكَ وَكَذَّبَهُ النَّالِكُ او که اخیستونکی ادا را اخیستلو په وخت کي | پر هغه گواهان حاضر نه کړي او ووايي: ما د مالک لپاره هغه مال را اخیستی وو او مالک دهغه تکذیب وکړي | يُضْمَنُ عِنْدَ ابْنِ حَنَفِيَّةٍ وَمُحَمَّدٍ نو د طرفینو رجعت الله په نیز به هغه ضامن کیږي | وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ ❁: لَا يُضْمَنُ امام ابو یوسف رجعت الله فرمایي: چي نه به ضامن کیږي | وَالْقَوْلُ قَوْلُهُ او قول به د ملتقط اخیستونکي | مَعْتَبَرٌ وَيُكْفَى الظَّاهِرُ شَاهِدٌ لَهُ حکم چي ظاهري حال دهغه په حق کي گواه دی | یعني ظاهري حال د دې گواهي وړ کوي چي هغه د ورکولو په نیت سره مال را اخیستی دی | لَا خِيَارَ فِي الْحَسْبَةِ دُونَ الْبُعْصِيَّةِ حکم چي هغه نېک کار کړی دی، نه د ښه کار وړتیا: أَنَّهُ أَقَرَّ بِسَبَبِ الضَّيَّانِ وَهُوَ أَخَذَ مَالَ الْغَيْرِ وَادَّعَى مَا يَزِيدُهُ وَهُوَ أَخَذَ لِنَفْسِهِ د طرفینو رجعت الله دلیل دا دی: چي ملتقط په خپله د ضمان د سبب اقرار وکړی (چي هغه د بل چا مال اخیستل دي) او هغه داسي دعوی هم وکړه کوم چي هغه له ضمان څخه بري کړي (چي هغه د خپل ځان لپاره د مال را اخیستل دي) | وَفِيهِ وَقَعَ الشُّكُّ فَلَا يَبْرَأُ لِهَذَا دهغه په خبره کي شک واقع سو، نو حکم به هغه نه بري کیږي | او ضمان به پر و اجبیږي | وَمَا ذَكَرْنَا مِنَ الظَّاهِرِ يُعَارِضُهُ مِثْلُهُ او امام ابو یوسف رجعت الله چي کوم د "ظاهري حال" یادونه کړې ده دهغه په شان ابل | ظاهري حال دهغه معارض دی | إِنْ كَانَ الظَّاهِرُ أَنْ يَكُونَ الْمُتَصَرِّفُ عَامِلًا لِنَفْسِهِ حکم چي ښکاره دا ده چي تصرف کونکی اخیستونکی ادا

❁ القول الرابع: قول أبي يوسف رجعت الله ، كما ذكر في رد المختار (ج: ۳، ص: ۳۵۰)، وكذا في البحر الرائق (ج: ۵، ص: ۱۵۱). [القول الرابع ج: ۱، ص: ۵۰۷]

خپل ځان لپاره کار کوي ا په دې سره امام ابو يوسف ته جواب ورکوي. هغه وويل چي ظاهري حال دا دی چي هغه دور کولو په نيت سره مال را اخيستی دی، نو فرمايي چي بل ظاهري حال داهم چي هغه به دخپل ځان لپاره مال را اخيستی وي، نو د امام ابو يوسف رَجَّه الله دليل مضبوط نه سوا وَيَكْفِيهِ فِي الْإِشْهَادِ أَنْ يَقُولَ: مَنْ سَبَعْتُوهُ يُنْشِدُ لِقَطَّةً قَدْ لَوَّعَ عَلَيَّ او د ملتقط د إشهد لپاره دا کافي دي چي هغه داسي ووايي: اي خلکو! که تاسي څوک ووينئ! چي هغه دخپلي لقطې پوښتنه او پلټنه کوي نو هغه ته زمانوم ور وښه وباسئ! ايمني که ملتقط فقط دغه خبره او اعلان وکړي، نو دا به گنل کيږي چي هغه گواهان حاضر کړل، او په دې سره دلقطې مال د هغه سره امانت گرځي وَاحِدَةً كَانَتْ اللَّقْطَةُ أَوْ أَكْثَرَ برابره ده لقطه يوه وي، يا زياتي وي لِأَنَّهُ اسْمُ جَنْسٍ حُكِمَ چي "لُقْطَةٌ" اسم جنس دی.

اللغات: «أشهد» د افعال ماضي ده، أَشْهَدُ يُشْهَدُ إِشْهَادًا: يو څوک پر خپله خبره گواه جوړول، گواه حاضرول، گواه درول، «مأذون» د سماع اسم مفعول دی: اجازه ورکړې سوي، «تصادقا» د تفاعل ماضي ده: يو د بل تصديق کول، «حسبة» د ثواب او نېکۍ کار، «يُنْشِدُ» د افعال مضارع ده: په ورک شي پسي پوښتنه کول، د ورک شي اعلان کول، «سبعتموه» د سماع له باب څخه د جمع مذكر مخاطب ماضي صيغه ده: اورېدل، «دَلَّوْهُ» د نصر له باب څخه د جمع مذكر امر حاضر صيغه ده: دلالت کول، لارښوونه کول.

تشریح: عبارت په ترجمه کي تشریح سو.

د لقطې لپاره د تشهير حکم

قَالَ: فَإِنْ كَانَتْ أَكْلٌ مِنْ عَشَةٍ دَرَاهِمَ عَرَفَهَا أَيَّامًا فرمايي: که چيري لقطه د لسو درهمو څخه کمه وي نو ملتقط دي يو څو ورځي د هغې تشهير وکړي ايمني دلقطې په باره کي دي خلگ خبر کړي او هغه دي مشهوره کړي چي دا د چاده؟ وَإِنْ كَانَتْ عَشْرًا فَصَاعِدًا عَرَفَهَا حَوْلًا او که لقطه د لسو درهمو وي يا تر دې زياته وي نو ټوله کال دي د هغې تشهير وکړي قَالَ الْعَبْدُ الضَّعِيفُ: وَهَذِهِ رِوَايَةٌ عَنْ ابْنِ حَنِيفَةَ ناتوانه بنده فرمايي: چي دا د امام صاحب رَجَّه الله روايت دی وَقَوْلُهُ أَيَّامًا مَعْنَاهُ عَلَى حَسَبِ مَا يَرَى الْإِمَامُ او د امام قدوري د دې قول "أَيَّامًا" مطلب دا دی چي د امام د رايي مطابق دي ملتقط تشهير وکړي ايمني څومره ورځي چي امام وښيي، ملتقط دي هغومره ورځي دلقطې تشهير وکړي وَقَدَّرَهُ مُحْتَدًى الْأَصْلُ بِالْحَوْلِ مِنْ غَيْرِ تَفْصِيلٍ بَيْنَ الْقَلِيلِ وَالْكَثِيرِ او امام محمد رَجَّه الله په مبسوط کي په يوه کال سره د دې اندازه کړې ده او په قليل او کثير کي يې هيڅ فرق نه دي کړی

ايعني كه شه هم لقطه دلسو درهمو شخه كمه وي، نو هم به يو كال دهنې تشهير كوي | وَهُوَ قَوْلُ
 مَالِكٍ وَالشَّافِعِيِّ اَوْ هَمْدًا د امام مالك او امام شافعي رَحِمَهُمَا اللهُ قَوْلُ دى لِقَوْلِهِ ^① : "مَنْ التَّقَطَّ
 شَيْئًا فَلْيَعْرِفْهُ سَنَةً" مِنْ غَيْرِ فَضْلِ حُكْمٍ چي نبي كريم ﷺ فرمايلي دي: كوم شوک چي يوشى را
 پورته کړي نو هغه ته پکار دي چي يو كال يې تشهير وکړي "دا فرمان له شه تفصيل شخه بغير
 وارد سوى دى وَجْهُ الْأَوَّلِ: أَنَّ التَّقْدِيرَ بِالْحَوْلِ وَرَدَنِي لِقَطَّةٍ كَانَتْ مِائَةً دِينَارٍ تُسَاوِي أَلْفَ دَرْهَمٍ داوول
 قول ايعني كه لقطه دلسو درهمو شخه كمه وي، نو يو شوورخي به دهنې تشهير كوي، نه يو كال ادليل دادى:
 چي په يوه كال سره اندازه كول دهغه لقطې په هكله وارد سوي وه كوم چي دسلو دينارو وه او اسل
 دينار ه دزرو درهمو سره برابر دي احديث په حاشيه كي ذكر سوا وَالْحَصْرَةُ وَمَا فَوْقَهَا فِي مَعْنَى الْأَلْفِ فِي
 تَعَلُّقِ الْقَطْعِ بِهِ فِي السَّرَقَةِ وَتَعَلُّقِ اسْتِحْلَالِ الْفَرَجِ بِهِ اوس درهمه او تر هغه زيات دزرو درهمو په
 معني كي دي اَحْكَه چي ادغلا په صورت كي دهغه سره ايعني دلسو درهمو سره قطع اليد متعلق ده
 او دهغه سره د بَنَحِي د فرج حلالوالى متعلق دى ايعني كه شوک لس درهمه غلا كړي نو دهغه لاس
 پرېكول كيږي، او په لسو درهمو سره د بَنَحِي فرج حلال كېداى سي، همدارنگه كه زر درهمه غلا كړي نو هم دهغه
 لاس پرېكول كيږي.... ا وَلَيْسَتْ فِي مَعْنَاهَا حَتَّى تَعَلَّقَ الزَّكَاةُ همدادوجه ده چي لس درهمه وما فوقها
 ادمال سره ا د زكاة متعلق كېدلو په حق كي دزرو اَلْف په معنى كي نه دي ايعني په زر درهمه كي خو
 زكاة واجيږي، لېكن په لسو درهمو كي نه واجيږي ا فَاَوْجَبْنَا التَّعْرِيفَ بِالْحَوْلِ اَحْتِطَاطًا نو حُكْم مود
 احتياطاً تريوه كال پوري تشهيرول واجب وگرځول ايعني په دې وجه مود احتياطاً لس درهمه دزرو
 درهمو سره برابر كړه او په لسو درهمو كي موهم ديوه كال تشهيرولو حكم وكړى، لېكن دلسو شخه كم دارهم په
 هيڅ اعتبار سره هم دزرو درهمو په خير نه دي، نو حُكْم مود په هغه كي فقط ديوڅو مناسبو ورځو د تشهيرولو حكم
 وكړى ا وَمَا دُونَ الْعَشْرَةِ لَيْسَ فِي مَعْنَى الْأَلْفِ بِوَجْهِ مَا اَوْ دلسو شخه كم درهمونه په هيڅ اعتبار سره هم د
 زرو په معنى كي نه دي فَقَوْضُنَا اِلَى رَأْيِ الْمُبْتَلِ بِه نو حُكْم مود هغه د مبتلى به رايي ته حواله كړه وَقِيلَ:

① تخریج: أخرجه دار قطنی فی سنه ج: ۴ ص: ۱۸۲ رقم الحديث: ۳۵ وغاری فی کتاب الخصومات باب صالّة الإبل رقمه
 الحديث: ۲۴۲۷. حديث دادی: عن أبي بن كعب قال: أخذت صرة مائة دينار، فأنيت رسول الله ﷺ فقال: غمرتها
 حولاً... الخ. (يعني مايوه خلت پيدا كړه چي په هغې كي سل دينار وه، او د نبي كريم ﷺ په خدمت كي حاضر سوم، نو نبي ﷺ
 وفرمايل: چي يو كال دهنې تشهير وكړه).

الصَّحِيحُ أَنَّ شَيْئًا مِنْ هَذِهِ التَّقَادِيرِ لَيْسَ بِلَا زِمٍ أَوْ يَوْ قَوْل دَادِي: چي له دې مقدارونو څخه يو مقدار هم لازم او ضروري نه دی وَيَقُوضُ إِلَى رَأْيِ الْمُتَلَقِّطِ او هغه به د ملتقط اخيستونکي ارايي ته سپارل کيږي يُعْرِفُهَا إِلَى أَنْ يَغْلِبَ عَلَى ظَنِّهِ أَنَّ صَاحِبَهَا لَا يَطْلُبُهَا بَعْدَ ذَلِكَ هغه به دومره ورځي د لقطې تشهير کوي چي د هغه غالب گومان سي چي تر دې وروسته به د لقطې مالک دخپلي لقطې پلټنه او پوښتنه نه کوي ثُمَّ يَتَصَدَّقُ بِهَا بِنَا دِي ملتقط هغه صدقه کړي وَإِنْ كَانَتِ اللَّقْطَةُ شَيْئًا لَا يَنْبَغِي أَوْ كه لقطه يو داسي شی وي چي نه پاتيري ابلکي ژر خرابيږي اَعَرَفَهُ حَتَّى إِذَا خَافَ أَنْ يَفْسُدَ تَصَدَّقَ بِهِ نو ملتقط دې د هغه تشهير کوي تر دې چي هغه محسوس کړي چي اوس به داسي خراب سي نو ايا ادي هغه صدقه کړي وَيَنْبَغِي أَنْ يُعْرِفَهَا فِي الْمَوْضِعِ الَّذِي أَصَابَهَا او پکار دي چي ملتقط په هغه ځای کي د لقطې تشهير وکړي چيري چي يې لقطه پيدا کړې وي وَفِي الْجَمَاعِ او د خلکو د جمع کېدلو په ځای کي هم د هغه تشهير کول پکار دي لکه بازار، جامع مسجد او داسي نور ا فَإِنْ ذَلِكَ أَقْرَبُ إِلَى الْوُصُولِ إِلَى صَاحِبِهَا ځکه چي په دې طريقه سره مالک ته لقطه رسېدل زيات ممکن دي وَإِنْ كَانَتِ اللَّقْطَةُ شَيْئًا يُعْلَمُ أَنَّ صَاحِبَهَا لَا يَطْلُبُهَا كَالنَّوَاةِ وَقُشُورِ الرُّمَانِ او كه لقطه يو داسي معمولي شی وي چي د هغه په هکله د معلومه وي چي مالک به د هغه پلټنه نه کوي لکه د خرما تاکی او د انارو پوستکي يَكُونُ الْقَاوَةُ إِبَاحَةً نو د هغه غورځول به د اباحت دليل وي ا مطلب دا چي داسي معمولي غورځول سوی شی د هر چا لپاره مباح دی ا حَتَّى جَارَ الْإِنْتِفَاعِ بِهِ مِنْ غَيْرِ تَغْرِيفٍ تر دې چي له تشهير څخه بغير به له دې شي څخه نفع اخيستل جائز وي وَلَكِنَّهُ مُبْنًى عَلَى مِلْكٍ مَالِيكِهِ خو داسي به دخپل مالک پر ملکيت قائم وي ايمني داسي که څه هم معمولي دی، خو بيا به هم دخپل اصلي مالک په ملکيت کي پاته وي ا إِنَّ الشُّبْلِيكَ مِنَ الْجُهُولِ لَا يَصِحُّ ځکه چي د نامعلوم کس له طرفه تمليک صحيح نه دي ايمني قاعده داده چي دمجهول مالک له طرفه يو څوک مالک جوړول کېدای نه دي، نو ځکه به داسي دمعمولي والي باوجود د هغه په ملکيت کي پاته وي ا.

اللفات: ﴿عَرَفَهَا﴾ د تفهيم ماضي ده، عَرَفَ يُعْرِفُ تَغْرِيفًا: ور پېژندل، تشهير کول (مشهورول)، اعلان

کول، ﴿اِسْتَحْلَالَ﴾ د استعمال مصدر دی: حلالول (حلال گرځول)، ﴿يَتَصَدَّقُ﴾ د تفعل مضارع دي: صدقه

کول، خيراتول، ﴿أَصَابَ﴾ د دې باب ډيري معناوي دي، دلته يې معنی ده: پيدا کول او اخيستل، ﴿تَمْلِكُ﴾ د تفهيم مصدر دی: مالک جوړول.

تشریح: عبارت په ترجمه کي تشریح سو.

د پورتني مسئلي نور وضاحت

قَالَ: فَإِنْ جَاءَ صَاحِبُهَا وَلَا تَصَدَّقَ بِهَا فَرَمَائِي: كه چيري دلقطې مالک راسي انو ملتقط دي هغه ته خپله لقطه ورکړې ا کنې هغه دي صدقه کړي إِيصَالًا لِلْحَقِّ إِلَى الْمُسْتَحِقِّ د دې لپاره چي حق خپل مستحق ته ورسېږي مطلب دا چي مالک ته د دې ثواب ورسېږي او د فقير ضرورت پوره سي أَوْ هُوَ وَاجِبٌ بِقَدْرِ الْإِمْكَانِ او دا کار د امکان په اندازه واجب دي وَذَلِكَ بِإِيصَالِ عَيْنِهَا عِنْدَ الظَّفِّ بِصَاحِبِهَا او هغه دا چي کله دلقطې مالک پيدا کړي نو هغه ته دي عين لقطه ورکړي وَإِيصَالِ الْعَوْضِ وَهُوَ الثَّوَابُ عَلَى اعْتِبَارِ إِجَازَةِ التَّصَدُّقِ بِهَا او اکه مالک پيدانه سي نو ا هغه ته دي عوض يعني ثواب ورسول سي په دې اميد چي مالک به هغه ته د صدقه کولو اجازه ورکړي وَإِنْ شَاءَ أَمْسَكَهَا رَجَاءَ الظَّفِّ بِصَاحِبِهَا او که ملتقط وغواړي نو د مالک د پيدا کولو تر وخته پوري دي هغه د ځان سره وساتي قَالَ: فَإِنْ جَاءَ صَاحِبُهَا يَغْنَى بَعْدَ مَا تَصَدَّقَ بِهَا بِيَا كه تر صدقه کولو وروسته دلقطې مالک راسي فَهُوَ بِالْخِيَارِ إِنْ شَاءَ أَمْطَقَ الصَّدَقَةَ وَلَهُ ثَوَابُهَا نو هغه ته اختيار دي، که وغواړي نو صدقه دي نافذ کړي او د صدقې ثواب دي حاصل کړي لَأَنَّ التَّصَدُّقَ وَإِنْ حَصَلَ بِإِذْنِ الشَّرْعِ لَمْ يَحْصُلْ بِإِذْنِهِ ځکه که څه هم صدقه د شريعت په اجازه سره سوې ده لېکن د هغه په اجازه سره نه ده سوې فَيَتَوَقَّفُ عَلَى إِجَازَتِهِ لهذا د صدقې نفاذ به د هغه پر اجازه موقوف وي وَالِهَلِكُ يَثْبُتُ لِلْفَقِيرِ قَبْلَ الْإِجَازَةِ او د هغه تر اجازې مخکي اهم ا د فقير ملکيت ثابتېږي ا د دې جملې پوره مطلب به په تشرېح کي بيان سي أَفَلَا يَتَوَقَّفُ عَلَى قِيَامِ الْحِلِّ نو د ملکيت ثبوت به د صدقې پر محل نه موقوف کيږي بِخِلَافِ بَيِّعِ الْفُضُولِ په خلاف د بيع فضولي لِثُبُوتِهِ بَعْدَ إِجَازَةِ فِيهِ ځکه چي په هغه کي فقط ا تر اجازې وروسته ملکيت ثابتېږي وَإِنْ شَاءَ صَبِنَ الْمُلْتَظُّ او که وغواړي نو له ملتقط څخه دي ضمان اتوان ا واخلې لَأَنَّهُ سَلَّمَ مَالَهُ إِلَى غَيْرِهِ بَغَيْرِ إِذْنِهِ ځکه چي ملتقط د مالک له اجازې څخه بغير د هغه مال بل چا ته سپارلی دی إِلَّا أَنَّهُ بِإِبَاحَةٍ مِنْ جِهَةِ الشَّرْعِ او که څه هم ملتقط ته د شريعت له طرفه اباحت حاصل دی وَهَذَا الْأَيْتَانِ الضَّمَانُ حَقًّا لِلْعَبْدِ لېکن دا اباحت د بنده په حق

کي د ضمان منافي نه دی کَمَا فِي تَنَازُلِ مَالِ الْغَيْرِ حَالَةَ الْمَخْصَصَةِ لکه د سختي لورې په حالت کي چي د بل چا مال خوړل د ضمان منافي نه دي وَإِنْ شَاءَ ضَمِنَ السَّيِّئُ إِذَا هَلَكَ فِي يَدِهِ او که وغواړي نو له مسکين څخه دي ضمان واخلي که چيري لقطه د مسکين په لاس کي هلاک سوې وي ايغني د مسکين د لاس څخه وتلې وي لِأَنَّهُ قَبِضَ مَالَهُ بغيرِ اِذْنِهِ ځکه چي مسکين د مالک له اجازې څخه بغير دهغه پر مال قبضه کړې ده وَإِنْ كَانَ قَائِمًا أَخَذَهُ او که لقطه د مسکين سره موجود وي نو مالک دي هغه ځني واخلي لِأَنَّهُ وَجَدَ عَيْنَ مَالِهِ ځکه چي هغه بعينه خپل مال پيدا کړی ايغني ځکه چي دا خاص د مالک خپل شی دی.

اللغات: ﴿إيصال﴾ د افعال مصدر دی: رسول، ﴿ظفر﴾ د سمع ماضي ده: کاميابېدل، بريالی کېدل، مراد ځني د مالک په پيدا کېدلو کي د ملتقط کاميابېدل دي، ﴿أمسكها﴾ د افعال ماضي ده: نيول، راگرځول، ﴿أمضو﴾ د افعال ماضي ده: جاري کول، نافذول، ﴿مخصصة﴾ سخته لوربه.

تشریح: والمالك يثبت إلخ: په دې عبارت سره د فقير د مالک کېدلو او د بيع فضولي په مينځ کي يو فرق بيانوي، صورت يې دا دی چي که تر صدقه کولو وروسته د لقطې مالک راسي، او په هغه وخت کي د فقير د لاس څخه لقطه وتلې او ختمه سوې وي (مثلاً هغه خوړلې وي او داسي نور)، نو آيا اوس به دا فقير د مالک په اجازه سره دهغه لقطې مالک کيږي، که نه؟ نو د دې جواب ورکوي چي هو! که د لقمې تر ختمېدلو وروسته مالک اجازه ورکړې نو هم به فقير د لقطې مالک جوړېږي.

د دې په خلاف بيع فضولي يعني که زید د خالد له اجازې څخه بغير دهغه پُسه پر عمر خرڅ کړي، نو دا بيع به هغه وخت جائز وي او هغه وخت به عمر د پُسه مالک کيږي "کله چي خالد (مالک) د بيع اجازه ورکړي او پُسه د عمر په لاس کي موجود وي"، لېکن که پُسه د عمر د لاس څخه وتلی وي او خالد اجازه ورکړې نو بيع نه صحيح کيږي، ځکه چي د بيع فضولي د جواز لپاره د بيع موجودېدل ضروري دي، لېکن د فقير د مالک کېدلو لپاره د صدقه کړی سوي شي (لقطې) موجودېدل ضروري نه دي، د دواړو په مينځ کي همدا فرق دی، پاته عبارت واضح دی.

د خاړو يو لقطه

قَالَ: وَيَجُوزُ الْإِتِّحَاطُ فِي الشَّائَةِ وَالنَّهْيِ وَالنَّهْيِ فَرَمَائِي: چي پسه، غوا او اوبن هم د لقطې په توگه
 اخيستل او نيول | جائز دي وَقَالَ مَالِكٌ وَالشَّافِعِيُّ: إِذَا وَجِدَ الْبَعِيدُ وَالْبَقَرُ فِي الصَّخْرَاءِ امام مالک او
 امام شافعي رَحِمَهُمَا اللهُ فرمائي: چي که اوبن او غوا په صحراء اييا بان ا کي پيدا سي قَالَ تَزُنُّ أَفْضَلُ
 نو ا د هغوی | پر بنسول افضل دي وَعَلَى هَذَا الْخِلَافِ الْفَرَسُ او آس هم پر دغه اختلاف دی لَهُمَا: أَرَأَيْتَ
 الْأَصْلَ فِي أَخْذِ مَالِ الْغَيْرِ الْخُرْمَةُ د دې حضراتو دليل دا دی: چي د بل چا د مال په اخيستلو کي
 حرمت اصل دی وَالْإِبَاحَةُ مَخَافَةُ الضَّيَاعِ او اباحت | ارواښت | د ضايع کېدلو د بيري په وجه
 ثابتېږي وَإِذَا كَانَ مَعَهَا مَا تَدْفَعُ عَنْ نَفْسِهَا او کله چي په خپله د لقطې سره دومره قوت وي چي
 هغه له خپل ځان څخه دفاع کولای سي يَقُولُ الضَّيَاعُ نو د ضياع خطر ه کمه وي وَلَكِنَّهُ يُتَوَهَّمُ لِبُكْنٍ د
 ضياع وهم کيږي | يعني که څه هم د ضياع خطر ه کمه وي خو بيا هم د ضياع وهم خامخا پاته وي |
 فَيَقْضَى بِالْكَرَاهَةِ وَالْعُدْبِ إِلَى التَّزْنِ نو ځکه به د هغه اخيستل انيول | مکروه گرځول کيږي او د هغه
 پر بنسول به اولی | او افضل | گرځول کيږي وَلَنَا: أَتَاهَا لِقَطَةٌ يُتَوَهَّمُ ضَيَاعُهَا زموږ دليل دا دی: چي
 اوبن او داسي نور | هم داسي لقطه ده چي د هغې د ضياع وهم کيږي | يعني د هغې د ضياع وهم
 پاته دی | فَيَسْتَحَبُّ أَخْذُهَا وَتَعْرِيفُهَا صِيَانَةَ الْأَمْوَالِ النَّاسِ لهذا د خلگو د اموالو د ساتلو په خاطر به د
 هغې اخيستل او تشهيرول مستحب وي كَمَا فِي الشَّائَةِ لکه په پسه کي چي هم دغه حکم دی فَإِنْ
 أَنْفَقَ الْمُلْتَظُّ عَلَيْهَا بِغَيْرِ إِذْنِ الْحَاكِمِ بيا که ملتقط د قاضي له حکم څخه بغير پر دغه لقطې څه
 خرچ وکړي | يعني په خپل مال هغه ته خوراکه او داسي نور رانيسي | فَهُوَ مُتَبَرِّئٌ نو هغه به | په دې
 کي | احسان کونکی وي | يعني دا به هغه له طرفه احسان وي، لهذا که مالک پيدا سي نو د ملتقط پاره به جائز نه
 وي چي له هغه څخه د دې مال او عوض غوښتنه وکړي. ځکه چي دا د ملتقط له طرفه احسان دی | لِقُصُورِ وَلَا يَتَّبِعُهُ
 عَنْ ذِمَّةِ الْمَالِكِ ځکه چي پر مالک د ملتقط ولايت کم دی | مطلب دا چي پر مالک هغه ته ولايت
 حاصل نه دی | وَإِنْ أَنْفَقَ بِأَمْرِهِ او که ملتقط د قاضي په حکم سره خرچ وکړي | كَانَ ذَلِكَ دَيْنًا عَلَى
 صَاحِبِهَا نو دا خرچه به د لقطې پر مالک قرض وي لِأَنَّ لِلْقَاضِي وَلَايَةً فِي مَالِ الْغَائِبِ نَظَرًا لَهُ ځکه چي

قاضي ته د شفقت او مصلحت ا پر بناء د غائب په مال کي ولايت حاصل دی وَقَدْ يَكُونُ النَّظَرُ فِي
الْإِنْفَاقِ او کله په خرچولو کي اهم اشفت او مصلحت اوي عَلَى مَا يُبَيِّنُ چي وروسته به مورد
دې بيان وکړو.

اللغات: ﴿شاة﴾ پسه، بزه او داسي نورو ته وايي. ﴿يُقْفُصُ﴾ د ضرب مضارع مجهوله ده: فيصله
کول، ﴿أَنْفَقَ﴾ د افعال ماضي ده: خرچول، خرچه او نفقه ورکول، ﴿قصور﴾ کوتاهي، کموالي.
﴿نظر﴾ مصلحت (نېکښه، ښه والی، فايده)، شفقت.
تشریح: صورت د مسئلې او عبارت واضح دی.

د خار يو د لقطي خرچه

وَإِذَا رُفِعَ ذَلِكَ إِلَى الْحَاكِمِ او کله چي دامعامله د قاضي مخته پېش کړی سي امثلا يو څوک غوا د لقطې په
توگه ونيسي او قاضي ته مسئله پېش کړي ا نُظِرَ فِيهِ نو قاضي دي په هغه کي غور وکړي فَإِنْ كَانَ لِلْبَيْتَةِ
مَنْفَعَةٌ که چيري د څاروي لپاره يو منفعت وي امثلا غوا شيدې کولای سي. يا مثلاً څار باز وړلای سي ا
أَجَرَهَا وَأَنْفَقَ عَلَيْهَا مِنْ أَجْرَتِهَا نو قاضي دي څاروی په اجرت ورکړي او د هغه اجرت دي پر هغه
خرچ کړي ا مطلب دا چي قاضي دي هغه سړي ته حکم وکړي چي خر په اجرت ورکوه! يا مثلاً شيدې خرخوه!
او د هغه پيسې پر څاروي مصرفوه! او کله چي مالک راسي، نو هغه ته خپل څاروی حواله کړه! إِلَّا أَنْ فِيهِ إِبْقَاءُ
الْحَيْنِ عَلَى مِلْكِهِ مِنْ غَيْرِ الزَّامِ الدَّيْنِ عَلَيْهِ ځکه چي په داسي کولو کي پر مالک د قرض لازمولو
څخه بغير د هغه په ملکيت کي د عين اغوا او داسي نورو ا باقي ساتل دي وَكَذَلِكَ يُفْعَلُ بِالْعَبْدِ
الْأَبْقِ او د تبته دلي غلام سره به هم داسي کيږي اي معني هغه به په اجرت او مزدورۍ ورکول کيږي
او د اجرت پيسې به پر هغه خرچول کيږي، تر دې چي مالک راسي أَوْ إِنْ لَمْ تَكُنْ لَهَا مَنْفَعَةٌ وَخَافَ أَنْ
تُسْتَفْرَقَ الثَّمَنَةُ فَيَسْتَهَا او که د څاروي هيڅ منفعت نه وي او دا بهره وي چي نفقه به د هغه ټوله
قيمت ونيسي او د مالک لپاره به د څاروي اخيستلو پر ځای د نفقې زيات خرچ او قرض اداء کول لازم وي ا
بَاعَهَا وَأَمَرَ بِحِفْظِ ثَمَنِهَا نو قاضي دي هغه څاروی خرڅ کړي او د هغه د قيمت ساتلو حکم دي
وکړي إِبْقَاءُ لَهُ مَعْنَى عِنْدَ تَعَدُّرِ إِبْقَائِهِ صُورَةً د دې لپاره چي صورتاً د څاروي د ابقاء د مشکلوالي په

وجه معنا هغه باقي وساتل سي وَإِنْ كَانَ الْأَصْلُحُ الْإِنْفَاقَ عَلَيْهَا او که پر لقطې خرچ کول انفقہ ورکول ازیات مناسب وي أَوْ ذَنْ فِي ذَلِكَ وَجَعَلَ الثَّقَّةَ دَيْنًا عَلَى مَالِكِهَا نو قاضي دي د انفاق اجازہ ورکړي او نفقه دي د لقطې پر مالک قرض وگرځوي لِأَنَّهُ نَصَبَ نَاضِرًا حکم چي قاضي د مشفق په حیثیت مقرر سوی دی مطلب دا چي قاضي د دې لپاره متعین سوی دی چي د یو چا په حق کي د شفقت او مصلحت فیصله وکړي أَوْ فِي هَذَا نَظَرٌ مِنَ الْجَانِبَيْنِ او په داسي کولو کي د دواړو طرفو لپاره شفقت او مصلحت دی أَيُّ حُكْمٍ چي مالک ته به خپل شی حاصل سي او ملتقط ته به خپل قرض (يعني خرچ کړی سوی مال) حاصل سي قَالُوا: إِنَّمَا يَأْمُرُ بِالْإِنْفَاقِ يَوْمَيْنِ أَوْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ عَلَى قَدَرِ مَا يَرَى مشائخو فرمایلي دي: چي قاضي به دوی یا درې ورځي د انفاق اخرجولو حکم کوي څرنگه چي هغه مناسب وگڼي رَجَاءً أَنْ يَظْهَرَ مَالُهَا په دې امید چي ا په دې مودت کي به ا د لقطې مالک ښکاره سي فَإِذَا لَمْ يَظْهَرَ يَأْمُرُ بِبَيْعِهَا لېکن که هغه ښکاره نه سي نو قاضي به د لقطې د خرڅولو حکم کوي لِأَنَّ دَاوَةَ الثَّقَّةِ مُسْتَأْصَلَةٌ حکم چي مستقل خرچه ورکول القطة له منځه وړي او پر مالک به د لقطې اخیستلو پر ځای زیات قرض ورکول لازم وي فَلَا تَنْظُرُ فِي الْإِنْفَاقِ مُدَّةً مَدِيدَةً لهذا تر ډېر وخته په خرچه ورکولو کي هیڅ شفقت او مصلحت انسته قَالَ: وَفِي الْأَصْلِ شَرْطُ إِقَامَةِ الْبَيِّنَةِ صاحب د هدايې رَجَبُ الله فرمایي: چي امام محمد رَجَبُ الله په مبسوط کي د گواهي پېشولو شرط لگولی دی وَهُوَ الصَّحِيحُ همدا صحیح دي لِأَنَّهُ يَحْتَمِلُ أَنْ يَكُونَ غَضَبًا فِي يَدِهِ حکم کېدای سي چي لقطه به د ملتقط په قبضه کي غصب وي فَلَا يَأْمُرُ بِهِ بِالْإِنْفَاقِ او په غصب کي قاضي د انفاق حکم کولای نه سي وَأَمَّا يَأْمُرُ بِهِ فِي الْوَدِيعَةِ أَحْكَمُ ادا حکم خو قاضي فقط د امانت په صورت کي کولای سي فَلَا بُدَّ مِنَ الْبَيِّنَةِ لِكُشْفِ الْحَالِ لهذا د حالت او معاملې ا څرگندولو لپاره گواهي پېشول ضروري دي وَلَيْسَتْ الْبَيِّنَةُ تَقَامُ لِلْقَضَاءِ او د قاضي د فیصلې لپاره دي بینه نه پېشول کيږي مطلب دا چي دلته دا گواهي د حالت معلومولو او څرگندولو لپاره ده، نه د فیصلې لپاره وَإِنْ قَالَ: لَا بَيِّنَةَ لِي او که هغه ووايي: چي زما سره بینه نسته يَقُولُ الْقَاضِي لَهُ: أَنْفَقْ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتَ صَادِقًا فَايَا قُلْتُ حَتَّى تَرْجِعَ عَلَى

الْبَالِكُ إِنْ كَانَ صَادِقًا نُو قَاضِي دِي هِنَه تَه وَوَايِي: كِه چيري ته په خپل قول كي رېښتونی يې! نو پر هغه خرچ كوه! تر دې چي ته پر مالک رجوع وكړي ايمني هغه خرچ او قرض به ته بير ته له مالک څخه واخلي! كه چيري ته املتقطا په خپل قول كي رېښتونی وې! وَلَا يَرْجِعُ إِنْ كَانَ غَاصِبًا او كه چيري ته املتقطا غاصب وې نو پر مالک به رجوع نه كوي اخلاصه دا چي كه ملتقط ووايي چي زما سره دلقطي راخيستلو (التقاط) په وخت كي گواهان نه وو او س هم گواهان نه لرم. نو قاضي دِي هغه ته دا ووايي چي ته پر لقطه خرچ كوه كه چيري ستا أمين والی او ملتقط والی ثابت سي نو تا ته به له مالک څخه د خرچ او قرض اخيستلو اختيار وې او كه ته غاصب ثابت سوې نو لقطه به هغه ته واپس كوي! وَقَوْلُهُ فِي الْكِتَابِ: وَجَعَلَ النِّفْقَةَ دَيْنًا عَلَى صَاحِبِهَا إِشَارَةً إِلَى او په قدوري [متن] كي دامام قدوري رَحِمَهُ اللهُ دا قول: "وجعل النفقة ديناً على صاحبها" و دې خبري ته اشاره ده أَنَّهُ إِنَّمَا يَرْجِعُ عَلَى الْبَالِكِ بَعْدَ مَا حَصَرَ وَلَمْ تُبْعَثِ اللَّقْطَةُ إِذَا شَرِطَ الْقَاضِي الرُّجُوعَ عَلَى الْبَالِكِ چي ملتقط د مالک تر حاضرېدلو وروسته هغه وخت پر مالک رجوع كولاى سي كله چي لقطه څرخه كړى سوې نه وي او قاضي پر مالک د رجوع كولو شرط لگولى وي ايمني لقطه به موجوده وي او قاضي به د فيصلې په وخت كي ملتقط ته دا ويلي دي چي ته دا خرچ او نفقه له مالک څخه واپس واخله. يعني ستا دا خرچ د مالک پر ذمه قرض دى. لېكن كه قاضي فقط دانفاق حكم ورته كړى وي او دواپس اخيستلو خبره يې نه وي كړې. نو ملتقط ته به دا حق نه وي چي له مالک څخه خرچ (خرچ كړى سوي مال) واخلي اَوْ هَذِهِ رَوَايَةٌ وَهِيَ الْأَصَحُّ او همدا روايت اصح دى.

اللغات: ﴿بهيمه﴾ څاروى، ﴿آجرها﴾ د افعال ماضي ده: په كرايه وركول، ﴿إيقاع﴾ د افعال مصدر دى: پاته كول، باقي ساتل، ﴿تستغرق﴾ د استفعال مضارع ده: غرقېدل، ﴿ناظر﴾ مشفق، د مصلحت رعايت كونكى، ﴿مستأصلة﴾ د استفعال مؤنث اسم فاعل دى: له بېخه كېنونكى، له منځه وړونكى (ختمونكى).
تشرېح: عبارت واضح دى، مشكل ځايونه په عبارت كي تشرېح سول.
د پورتني مسئلې نور وضاحت

قَالَ: وَإِذَا حَصَرَ يَغْنَى الْبَالِكُ فرمايي: او كه چيري مالک حاضر سي فَلْيَلْبِسْ لِقْطَةً أَنْ يَنْتَعِبَهَا مِنْهُ حَقُّ يَحْضَرُ النِّفْقَةَ نو ملتقط ته دا حق سته چي دلقطې څاروى له مالک څخه منع كړي تر دې چي مالک د نفقي مال حاضر كړي لِأَنَّهُ حَقٌّ بِنَفَقَتِهِ ځكه هغه څاروى د ملتقط په نفقه سره ژوند پاته سوي دى فَصَارَ كَأَنَّهُ اسْتَفَادَ الْبَلْكَ مِنْ جِهَتِهِ نو داسي سو گواكي مالک د ملتقط له طرفه د ملكيت مالک

سوی دی ایعني گواکي ملتقط پر مالک لقطه (خاروی) خرڅ کړی | فَأَشْبَهَ الْبَيْعَ نو دا بیع سره
 مشابه سو وَأَقْرَبُ مِنْ ذَلِكَ رَأْدُ الْآبِقِ او د تبتهېلي غلام واپس کونکی او نیونکی اهم دې ته نژدې
 دی فَإِنَّ لَهُ الْحَبْسَ لَاسْتِيفَاءِ الْجُعْلِ نو هغه ته به هم د خرچې تر اخیستلو پوري اد غلام ا راگرځولو
 حق حاصل وي لِإِذَا ذَكَرْنَا دهغه دلیل په وجه کوم چي اوس امور ذکر کړی ثُمَّ لَا يَسْقُطُ دَيْنُ النَّفَقَةِ
بِهَلَاكِهِ فِي يَدِ الْمُلتَقِطِ قَبْلَ الْحَبْسِ بیا تر راگرځولو مخکي د ملتقط په قبضه کي د خاروي په
 هلاکېدلو سره به د نفقې قرض نه ساقطیږي ایعني که ملتقط پر خاروي څه خرچه وکړه، او بیا هغه
 د خرچ اخیستلو لپاره تر اوسه له مالک څخه خاروی راگرځولی نه وو چي په دې وخت کي خاروی
 هلاک سو، نو د هلاکېدلو باوجود ملتقط له مالک څخه هغه مال اخیستلای سي کوم چي یې پر
 خاروي خرچ کړی وي | وَيَسْقُطُ إِذَا هَلَكَ بَعْدَ الْحَبْسِ او که چیري تر راگرځولو وروسته هغه
 هلاک سي نو قرض ساقطیږي لِأَنَّهُ يَصِيرُ بِالْحَبْسِ شَبِيهَ الزَّهْنِ ځکه چي د راگرځولو په وجه دا د
 رهن سره مشابه سو.

اللغات: «رأد» د نصر اسم فاعل دی: واپس کونکی (واپس راوستونکی)، مراد ځني د تبتهېلي
 غلام نیونکی او اخیستونکی دی. «نفقة» خرچه، «حبس» قیدول، راگرځول، منع کول (مراد
 ځني د خرچ اخیستلو په نیت له مالک څخه لقطه راگرځول دي، یعني چي ملتقط مالک ته ووايي: تر
 څو چي تاما ته د خرچې او نفقې مال را کړی نه وي، تر هغه وخته زه تا ته لقطه نه درکوم).
تشریح: عبارت واضح دی..

د حل او حرم لقطه

قَالَ: وَلَقَطَةُ الْجِلِّ وَالْحَرَمِ سَوَاءٌ فرمایي: او د حل او حرم دواړو لقطه برابره ده وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: يَجِبُ
التَّعْرِيفُ فِي لَقَطَةِ الْحَرَمِ إِلَى أَنْ يَمْلَأَ صَاحِبُهَا او امام شافعي رَجَّه الله فرمایي: چي د حرم د لقطې تشهير
 کول واجب دي تر دې چي د لقطې مالک راسي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي الْحَرَمِ ①: وَلَا يَحِلُّ لَقَطَتُهَا إِلَّا لِمُنْشِدِ
 ځکه د حرم په هکله نبي ﷺ فرمایلي دي: چي د حرم لقطه فقط دهغه کس لپاره حلاله ده کوم چي

① تخریج: أخرجه البخاری فی باب کیف تعرف لقطه أهل مكة، رقم الحديث: ۲۴۳۳.

دلقطې په باره کي پوښتنه او اعلان کوي ايمني لقطه فقط دخپل مالک لپاره حلاله ده! اَوْ لَنَا قَوْلُهُ
الْعَلْفُ ②: اِعْرِفْ عِفَاصَهَا وَوَكَاةَهَا ثُمَّ عَرِّفْهَا سَنَةً او زموږ دليل دا دی اچي نبي ﷺ ته يو اعرابي راغلی او
پوښتنه يې ځني وکړه: چي که زه لقطه (مثلاً درهم) پيدا کړم، نو څه وکړم، نو انبي ﷺ وفرمايل: چي ته د
لقطې خلته او رېښکۍ ځان ته معلوم کړه! او بيا يو کال د هغه تشهير کوه! ايمني مثلاً که ته خلته
پيدا کړي چي په هغه کي درهم وي، نو ته د هغه يو کال تشهير کوه او دخلتې شکل او رېښکۍ وپېژنه! ځکه که
مالک راسي نو ته به له هغه څخه د علامت په توگه دخلتې درنگ او رېښکۍ پوښتنه کوي! اَوْ مِنْ غَيْرِ فَضْلٍ دا
فرمان له څه تفصيل څخه بغير وارد سوی دی ايمني په دې حديث کي دحل او حرم تر مينځ هيڅ فرق سوی
نه دی اَوْ لَا لَهَا لِقْطَةٌ او ځکه چي هغه هم لقطه ده وَنِي التَّصَدُّقِ بَعْدَ مُدَّةِ التَّعْرِيفِ اِبْتِغَاءَ مِلْكٍ اَلْبَالِكِ مِنْ
وَجْهِ او د تشهير تر مودت وروسته د هغه په صدقه کولو کي من وجه د مالک د ملکيت ابقاء ده
فَيَبْلُغُهُ كَمَا نِي سَائِرِهَا لهذا دنورو لقطو په خير به ملتقط د هغه هم مالک کيږي وَتَأْوِيلُ مَا رَوَى أَنَّهُ لَا
يَحِلُّ اِلْتِقَاطُ اِلَّا لِلتَّعْرِيفِ او دامام شافعي رَجَّه الله دروايت کړی سوي حديث تاويل دا دی چي فقط
د تشهير کولو لپاره د ابل چا مال را اخيستل حلال دي وَالْتَّخْصِصُ بِالْخَيْرِ لِبَيَانِ أَنَّهُ لَا يَسْقُطُ
التَّعْرِيفُ فِيهِ او د حرم تخصيص په دې وجه دی چي دا ښکاره سي چي د حرم په لقطه کي هم
تشهير ساقط نه دی لَبَّكَانَ أَنَّهُ لِلتَّعْرِيفِ ظَاهِرًا ځکه چي حرم په ښکاره د مسافرانو ځای دی ايمني
خلک به دا وهم کوي چي حرم خو د مسافرانو ځای دی او خلک ځي راځي لهذا په حرم کي د تشهير هيڅ فايده
نسته، نو نبي کریم ﷺ دا اعلان وکړی چي د حرم په لقطه کي هم تشهير واجب دی او ساقط نه دی!.

اللفات: ﴿حل﴾ غير حرم، د حرم شريف له علاقې څخه بغير نور ټولو علاقو ته "حل" وايي، ﴿تعريف﴾

تشهير کول، اعلان کول، ﴿منشد﴾ د افعال له باب څخه د اسم فاعل صيغه ده: هغه کس کوم چي دخپل
ورک سوي شي په باره کي اعلان او پوښتنه کوي، ﴿عفاص﴾ دا به هغه خلتې (تېلۍ) ته ويل کېده کوم چي
به له خرمني يا بل شي څخه جوړه وه او شيانه به خپله توبنه پکښي ساتل، او عفاص سرپوښ ته هم وايي، خو
دلته يې اوله معنى مراده ﴿وکام﴾ هغه تار او رېښکۍ چي په هغه سره دخلتې خوله يا داسي بل شی تړل
کيږي، ﴿غرباء﴾ جمع د غريب ده: پردېس، مسافر.

تشریح: عبارت واضح دی.

د لقطي د مالک کبدلو دعوی کول

وَإِذَا حَضَرَ رَجُلٌ قَادَتِي اللَّقْطَةِ أَوْ كَهْ چيري یوسری حاضر سي او د لقطي دعوی وکړي لَمْ تُدْفَعْ إِلَيْهِ حَتَّى يُقِيمَ الْبَيِّنَةَ نو تر څو چي هغه گواهي پېش نه کړي تر هغه وخته به لقطه هغه ته نه ورکول کيږي فَإِنْ أُعْطِيَ عَلَامَتَهَا او که هغه ادلقطي ايو علامت بيان کړي حَلَّ لِلْمُلْتَقِطِ أَنْ يَدْفَعَهَا إِلَيْهِ نو د ملتقط لپاره هغه لقطه ورکول حلال دي وَلَا يُجْبَرُ عَلَى ذَلِكَ فِي الْقَفَاءِ لېکن قضاء به ملتقط پر دې نه مجبورول کيږي وَقَالَ مَالِكٌ وَالشَّافِعِيُّ: يُجْبَرُ إِمَامُ مَالِكٍ أَوْ إِمَامُ شَافِعِي رَحِمَهُمَا اللَّهُ فَرَمَائِي: چي هغه به مجبورول کيږي وَالْعَلَامَةُ مِثْلُ أَنْ يُسَيَّ وَرَنَ الدَّرَاهِمِ وَعَدَدَهَا وَكُأَهَا وَوَعَاءَهَا او علامت دادي: چي مثلاً د دراهمو، وزن، د هغوی شمېر، د هغوی ادخلتي اثار اړيښکی او د هغوی د محفوظه کبدلو شی اخلته اوبښي لَهَا: أَنَّ صَاحِبَ الْيَدِ يُنَازِعُهُ فِي الْيَدِ وَلَا يُنَازِعُهُ فِي الْبَلِّكَ د دې حضراتو دليل دادي: چي ملتقط د قبضي په هکله د مالک سره منازعت او مخالفت کوي او د ملکيت په هکله منازعت نه ور سره کوي فَيُشْتَرِطُ الْوُصْفُ لِهَذَا د لقطي د وصف بيانول به شرط وي لَوْجُودِ الْمُنَازَعَةِ مِنْ وَجْهِ حُكْمٍ چي من وجه منازعت موجود دی وَلَا تُشْتَرِطُ إِقَامَةُ الْبَيِّنَةِ اوبښه پېشول به شرط نه وي لِعَدَمِ الْمُنَازَعَةِ مِنْ وَجْهِ حُكْمٍ چي من وجه منازعت معدوم دی وَلَنَا أَنَّ الْيَدَ حَقٌّ مَقْصُودٌ كَالْبَلِّكَ زَمْرٌ د دليل دادي: چي د ملکيت په خير قبضه هم مقصود حق دی فَلَا يَسْتَحِقُّ إِلَّا لِحُجَّةٍ وَهُوَ الْبَيِّنَةُ لِهَذَا د حجت يعني د بښي له پېشولو څخه بغير به هغه د دې مستحق نه وي اِعْتِبَارًا بِالْبَلِّكَ پر ملکيت باندي په قياس کولو سره إِلَّا أَنَّهُ يُحِلُّ لَهُ الدَّفْعُ عِنْدَ إِصَابَةِ الْعَلَامَةِ خَوَايَا هم ادعلامت بيانولو په صورت کي به د ملتقط لپاره ورکول حلال وي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ^۱: فَإِنْ جَاءَ صَاحِبُهَا وَعَرَفَ غَفَاصَهَا وَعَدَدَهَا قَادَفَعَهَا إِلَيْهِ حُكْمٌ چي نبي کریم ﷺ فرمايلي دي: که چيري د لقطي مالک راسي او هغه د لقطي خلته اټېلي او د هغه شمېر بيان کړي نو ته! لقطه هغه ته ورکړه! وَهَذَا لِلِإِبَاحَةِ اودا حکم د اباحت ارواښت لپاره دی عَمَلًا بِالشُّهُورِ پر مشهور حديث باندي په عمل کولو سره د هُوَ

^۱ تخریج: أخرجه مسلم في كتاب اللقطة باب معرفة العفاص والوكاء رقم الحديث: ۵

قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: الْبَيْتَةُ عَلَى الْمُدْعَى او هغه مشهور حديث ادني ﷺ دا فرمان دی: چي بينه پېشول پر مدعي لازم دي وَيَأْخُذُ مِنْهُ كَفِيلًا إِذَا كَانَ يَدْفَعُهُ إِلَيْهِ اسْتِثْقَا او ملتقط چي کله مالک ته لقطه ورکړې نو د اطمینان او احتیاط په توګه دي له مالک څخه یو کفیل واخلي وَهَذَا بِلَا خِلَافٍ او په دې کي هیڅ اختلاف نسته لَأَنَّهُ يَأْخُذُ الْكَفِيلَ لِنَفْسِهِ ځکه چي ملتقط د خپل ذات لپاره کفیل غواړي بِخِلَافِ التَّكْفِيلِ لِوَارِثٍ غَائِبٍ عِنْدَهُ په خلاف د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز د غائب وارث لپاره د کفیل اخیستلو ایښي دهغه په نېز دا صحیح نه دي وَإِذَا صَدَّقَ قِيلَ: لَا يُجْبَرُ عَلَى الدَّفْعِ او که چیري ملتقط د مالک تصدیق وکړي نو یو قول دا دی: چي هغه به مالک ته د لقطې پر ورکولو نه مجبورول کیږي كَأَلَوْ كِيلَ بَقْبُضِ الْوَدِيعَةِ إِذَا صَدَّقَهُ لکه وکیل بقبض الودیعة کله چي مودع امانت ساتونکی د هغه تصدیق وکړي أَنُو مَوْدَعٍ هم هغه ته پر ودیعت امانت ورکولو نه مجبورول کیږي، همداسي به دا هم وي وَقِيلَ: يُجْبَرُ او یو قول دا دی: چي هغه به مالک ته د لقطې پر ورکولو مجبورول کیږي لَأَنَّ الْمَالِكَ هُنَا غَيْرُ ظَاهِرٍ ځکه چي مالک دلته ښکاره نه دی وَالْمَوْدَعُ مَالِكٌ ظَاهِرًا او امانت ورکونکی ښکاره مالک دی وَلَا يَتَصَدَّقُ بِاللَّقْطَةِ عَلَى غَنِيٍّ او ملتقط به پر مالدار سړي لقطه نه صدقه کوي لَأَنَّ الْمَأْمُورَ بِهِ هُوَ التَّصَدُّقُ ځکه د کوم شي حکم چي سوی دی هغه صدقه کول دي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: فَإِنْ لَمْ يَأْتِ يَعْنِ صَاحِبَهَا فَلْيَتَصَدَّقْ بِهِ ځکه چي نبی کریم ﷺ فرمایلي دي: نو که د لقطې مالک را نه سي نو ملتقط دي هغه صدقه کړي وَالصَّدَقَةُ لَا تَكُونُ عَلَى غَنِيٍّ او پر مالدار باندي صدقه نه کیږي فَأَشْبَهَ الصَّدَقَةَ الْمَفْرُوضَةَ نو دا د فرضي صدقې ازکاة اسره مشابه سو.

اللغات: «ينازعه» د مفاعلي مضارع ده: جنګ کول، مخالفت کول، دعوه کول، «وعاء» هغه څه چي په هغه کي یو شی ساتل کیږي، لکه لوبښی، خلته (تېلی)، دلته ځني مراد د پیسو ساتلو خلته ده (چي اوس دهغه پر ځای بټوه استعمالیږي)، «استيثاق» د استفعال مصدر دی: اطمینان پیدا کول، وثیقه اخیستل، «وديعة» امانت، «مودع» هغه کس چي بل چا ته یې امانت ایښی وي (امانت ورکونکی)، مودع: هغه کس چي امانت ورته ایښوول سوی وي (امانت ساتونکی).
تشریح: عبارت واضح دی.

د مالدار لپاره د لقطې څخه نفع اخيستل

وَلَنْ كَانَ الْمُلْتَقَطُ غَنِيًّا اَوْ كَه مُلْتَقَطُ مَالِدَارٍ وَي لَمْ يَجُزْ لَهُ أَنْ يَتَّقِفَ بِهَا نَوْعَهُ تَه جَائِزٌ نَه دِي چي د لقطې څخه نفع واخلي وَ قَالَ الشَّافِعِيُّ: يَجُوزُ إِمَامُ شَافِعِي رَحِمَهُ اللهُ فَرَمَائِي: چي جَائِزٌ دِي لِقَوْلِهِ الطَّلَعُ فِي حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ: فَإِنْ جَاءَ صَاحِبُهَا فَأَذْفَعَهَا إِلَيْهِ وَإِلَّا فَاتَّقِفْ بِهَا حُكْمَ چي د أَبِي بِن كَعْب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په حَدِيثِ كِي نَبِي ﷺ فَرَمَائِي دِي: كه چيري د لقطې مالک راسي نو ته هغه ته لقطه ورکړه! كُنْ په خپله د لقطې څخه نفع واخه! وَ كَانَ مِنَ النَّبِيِّينَ اَوْ أَبِي بِن كَعْب لَه مَالِدَارَانو څخه وو وَ لَأَنَّهُ إِتْبَاءُ لِلْفَقِيرِ حَتَّى لَا يَكُنْ رُفْعُهَا صِبَاةً لَهَا اَوْ حُكْمَ چي د غريب لپاره په دې وجه لقطه روا وي چي هغه لقطه راپورته كړي د هغې حفاظت وكړي وَ الْغَنِيُّ يُشَارِكُهُ فِيهِ اَوْ په دې معنى كې مَالِدَار كس اهم ا د هغه سره شريك دى وَ لَنَا: أَنَّهُ مَالُ الْغَنِيِّ زَمُورٌ د لِيل دا دى: چي دا د بل چا مال دى فَلَا يُبَاءُ إِلَّا بِرِضَا لِهَذَا د هغه له ضا څخه بغير به له دې څخه نفع اخيستل جائز نه وي لِإِطْلَاقِ النُّصُوصِ حُكْمَ نصوص مطلق دي وَ الْإِبَاحَةُ لِلْفَقِيرِ لِيَا زَوْنَاهُ اَوْ بِإِجْمَاعٍ اَوْ د غريب لپاره اباحت ا و اوينست ا د هغه حديث په وجه دى كوم چي موږ روايت كړى يا د اجماع په وجه دى فَيَنْبَغِي مَا وَرَاءَهُ عَلَى الْأَصْلِ نو له غريب څخه بغير د بل كس ا مالدار ا حكم به پر اصل ا ممانعت ا پاته وي وَ الْغَنِيُّ مَخْوَلٌ عَلَى الْأَخْذِ لِاحْتِمَالِ افْتِقَارِهِ فِي مُدَّةِ التَّعْرِيفِ اَوْ مَالِدَار پر داسي را اخيستلو ا راپوته كولو ا حمل كړى سوى دى چي كېداى سي د تعريف ا تشهير ا په مودت كې به هغه محتاج سي ايعني مالدار به په دې اميد لقطه را اخلي چي شايد هغه به د اعلان او تشهير كولو په مودت كې غريب سي ا الْفَقِيرُ قَدْ يَتَوَانِي لِاحْتِمَالِ اسْتِفْنَائِهِ فِيهَا اَوْ فقير هم كله ا د هغه په حفاظت كې ا سستي كوي چي شايد هغه به په دې مودت كې مالدار سي وَ اتَّقِفْ أَبِي هُرَيْرَةَ كَانَ يَأْذُنُ الْإِمَامُ اَوْ د أَبِي بِن كَعْب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ انتفاع د امام په اجازه سره وه وَ هُوَ جَائِزٌ بِأَذْنِهِ اَوْ د امام په اجازه سره انتفاع ا ز موږ په نېز هم ا جائز ده وَلَنْ كَانَ الْمُلْتَقَطُ فَقِيرًا اَوْ كه ملتقط غريب وي فَلَا يَأْسُ بِأَنْ يَتَّقِفَ بِهَا نو په دې كې هيڅ پروا نسته چي هغه د لقطې څخه نفع واخلي لِإِنَّا فِيهِ مِنْ تَحْقِيقِ النَّظَرِ مِنَ الْجَاهِلِينَ حُكْمَ چي په دې كې له دواړو طرفونو څخه شفقت ا و مصلحت ا ثابتيري وَلِهَذَا جَازَ الدَّفْعُ إِلَى فَقِيرٍ غَيْرِهِ اَوْ له همدې وجهي له ملتقط څخه بغير بل غريب ته لقطه ور كول جائز دي وَ كَذَا إِذَا كَانَ الْفَقِيرُ أَبَاهُ اَوْ أَنَّهُ أَوْ زَوْجَتُهُ هَمْدَانَكِه كه د ملتقط پلار يا زوى يا بنه فقيره وي ا نو هم هغو ته د لقطې څخه نفع اخيستل جائز دى ا وَلَنْ كَانَ هُوَ غَنِيًّا كه څه هم ملتقط مالدار وي لِأَنَّا ذَكَرْنَا د هغه دليل په وجه كوم چي موږ ذكر كړى.

اللغات: ﴿ملتقط﴾ د لوېدلي شي راپورته کونکی. ﴿افتقار﴾ دافتعال مصدر دی: محتاجه کېدل. غريب

کېدل. ﴿تعريف﴾ تشهير کول (مشهورول). دورک سوي شي اعلان کول.

تشریح: مسئله: داده که چيري ملتقط مالدار وي. نوزموږ په نېز هغه ته دا جائز نه دي چي د لقطي څخه نفع او فايده واخلي. لېکن دامام شافعي رَحْمَهُ اللهُ په نېز جائز دي: ځکه چي حضرت ابي بن کعب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته د دې حکم سوي وو چي د لقطې څخه فايده واخلي حالانکي ابي بن کعب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مالدار وو. دامام شافعي رَحْمَهُ اللهُ عقلي دليل دا دی چي د غريب لپاره په همدې مقصد انتفاع جائز وي چي لقطه را پورته کړي او حفاظت يې وکړي او دا مقصد له مالدار څخه هم متحقق کېدای سي. نو ځکه به د انتفاع په حکم کي غريب او مالدار دواړه برابر وي.

ولنا الخ: زموږ دليل دا دی چي وروره! لقطه د بل چا مال دی او د بل چاله اجازې څخه بغير د هغه له مال څخه نفع اخيستل جائز نه دي. ځکه چي د قرآن کریم په دې آيت "وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ" او په "لَا تَعْتَدُوا" او داسي نورو نصوصو کي. علی الإطلاق د بل چا مال پر استعمالولو بنديز لگول سوي دی. لهذا په دې بنديز کي به مالدار او غريب دواړه برابر وي. لېکن څرنگه چي "صدقه کولو والا حديث" ته په کتني سره د غريب لپاره د صدقې جواز په وجه د هغه استعمالول مباح گرځول سوي دي. لهذا دا اباحت به فقط د غريب په حق کي ثابت وي او دغني په حق کي به د ممانعت او بنديز حکم پر خپل اصل پاته وي. او دامام شافعي رَحْمَهُ اللهُ الله دا خبره چي "درا پورته کولو په مقصد کي غريب او مالدار دواړه برابر دي" دا صحيح نه ده. ځکه چي مالک هغه په دې وجه راپورته کوي چي شايد د تعريف او تشهير په مودت کي به زه غريب سم او دې مال ته به مجبوره سم. يا غريب کله په دې وجه د لقطې په حفاظت کي مستي کوي چي شايد د تعريف په مودت کي به زه مالدار سم. لهذا د لقطې په را پورته کولو کي خو به دواړه برابر وي. لېکن د لقطې څخه نفع اخيستل به فقط د غريب سره خاص وي. همدارنگه د ابي بن کعب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په حديث سره دامام شافعي رَحْمَهُ اللهُ دليل نيول صحيح نه دي. ځکه چي د ابي بن کعب لپاره د انتفاع جواز دامام (نبي کریم ﷺ) په اجازه سره وو او د ابي بن کعب سره خاص وو. او دامام په اجازه سره خوموږ هم د انتفاع د جواز قائل يو. لېکن په دې حديث سره علی الإطلاق انتفاع جائز گرځول صحيح نه دي.

که چيري ملتقط غريب او فقير وي نو هغه ته د لقطې څخه نفع اخيستل جائز دي. ځکه چي په دې کي د ملتقط غريب هم فايده ده او د مالک هم فايده ده چي هغه ته به ثواب حاصل سي. همدا وجه ده چي له ملتقط څخه بغير بل غريب ته لقطه ورکول او د بل غريب لپاره له هغه څخه نفع اخيستل جائز دي. همدارنگه که د ملتقط پلار يا د هغه زوی يا ښځه غريبه وي نو د هغو لپاره هم د لقطې څخه نفع اخيستل جائز دي که څه هم ملتقط مالدار وي. ځکه چي په دې کي د دواړو طرفونو لپاره مصلحت او فايده ده. والله أعلم وعلیه آثم

کتاب الإباق

(دا کتاب د غلام تښتېدلو (دا حکامو په بیان کې) دی

تشریح: إباق مصدر دی، د سمع، ضرب او نصر ټولو بابونو څخه راځي او د دې معنی ده: تښتېدل. آبق هغه غلام ته وایي کوم چې له خپل مالک (مولی) څخه سرکښي کوي او قصداً تښتي. او په تېښته اموخته وي.

د آبق او ضال تعریف او احکام

الْأَبْقُ أَخْذُهُ أَفْضَلُ فِي حَقِّ مَنْ يَقْوَى عَلَيْهِ د تښتېدلي غلام نیول د هغه کس په حق کې غوره دي کوم چې د هغه پر حفاظت کولو قدرت لري لِصَافِيهِ مِنْ أَحْيَائِهِ ځکه چې په داسې کولو کې د مالک حق ژوندی کول اباقي ساتل دي وَأَمَّا الضَّالُّ فَقَدْ قِيلَ: كَذَلِكَ وَقَدْ قِيلَ: تَرْكُهُ أَفْضَلُ او کوم چې بې لاري غلام دی ایمني هغه غلام چې لار ځني ورکه وي انویو قول دا دی: چې د هغه حکم هم دا ډول دی ایمني د آبق په څیر دی او بل قول دا دی: چې د ضال غلام پر ښوول غوره دي لِأَنَّهُ لَا يَبْرُؤُ مَكَانَهُ ځکه چې هغه له خپل ځای څخه لیري نه ځي فَيَجِدُهُ الْهَالِكُ نو مالک به ا په آسانی سره اهغه پیدا کړي وَلَا كَذَلِكَ الْآبِقُ او آبق داسې نه دی ثُمَّ أَخْذُ الْآبِقِ يَأْتِي بِهِ إِلَى السُّلْطَانِ بیا د آبق نیونکی دي هغه باچا او حاکم ته راوړي لِأَنَّهُ لَا يَقْدِرُ عَلَى حِفْظِهِ بِنَفْسِهِ ځکه چې نیونکی په خپله د هغه د حفاظت کولو قدرت نه لري بِخِلَافِ اللَّقْطَةِ په خلاف د لقطې ثُمَّ إِذَا رُفِعَ الْآبِقُ إِلَيْهِ بیا چې کله باچا ته آبق پېش کړی سي يَخْبِسُهُ نو باچا دي هغه قید کړي وَلَوْ رُفِعَ الضَّالُّ او که باچا ته ضال غلام پېش کړی سي لَا يَخْبِسُهُ نو هغه دي نه قیدوي لِأَنَّهُ لَا يُؤْمَنُ عَلَى الْآبِقِ إِلَّا بِأَنْ يَخْلَفَ الضَّالَّ ځکه چې د آبق غلام د دوباره تښتېدلو بېره او خطر ه پاته وي. په خلاف د ضال غلام ایمني پر آبق غلام هیڅ بروسه نشته. هر وخت د هغه د تښتېدلو خطر ه وي. او په ضال غلام کې د دې امکان نشته قَالَ: وَمَنْ رَدَّ الْآبِقَ عَلَى مَوْلَاهُ مِنْ مَسِيرَةِ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فَصَاعِدًا فرمایي: کوم کس چې آبق غلام د دریو ورځو یا تر دې له زیاتې

مسافې څخه خپل مالک ته راوړي فَلَهُ عَلَيْهِ جُعْلُهُ أَرْبَعُونَ دِرْهَمًا نو د راوستونکي لپاره به پر مالک
خلوېښت ۴۰ درهمه حق الزحمه اخراج او واجب وي وَأَنْ رَّدَهُ لِأَكْلٍ مِنْ ذَلِكَ او که تر دې له کمي
مسافې څخه يې راوړي فِيهِ حَسَابُهُ نو د هغه په حساب سره به جعل احق الزحمه او واجب وي وَهَذَا
اسْتِحْسَانٌ او دا استحساني حکم دی وَالْقِيَاسُ: أَنْ لَا يَكُونَ لَهُ شَيْءٌ إِلَّا بِالشَّرْطِ او قیاس دای: چي له
شرط څخه بغير دي د راوستونکي لپاره هيڅ شی نه وي وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ او همدا د امام شافعي
رَجَه الله قول دی لِأَنَّهُ مُتَبَرِّعٌ بِمَنَافِعِهِ ځکه چي راوستونکی په خپلو منافعو سره احسان کونکی
دی ايمني هغه چي کومه نفع مالک ته رسولې ده، دا د هغه له طرفه احسان دی، او دا احسان کونکي لپاره پر مالک هيڅ
شی نه واجبيږي، ځکه چي احسان او تبرع "بيله عوضه" وي أَوْ أَشْبَهَ الْعَبْدَ الْفَالَّ نو دا د ضال غلام په څير
سو وَلَنَا: أَنَّ الصَّحَابَةَ رَضُوا أَنْ يَكُونَ عَلَيْهِمُ اتَّفَقُوا عَلَى وَجوبِ أَصْلِ الْجُعْلِ زموږ دليل دای: چي صحابه
اخوا پر اصل حق الزحمه اخراج امتفق وو إِلَّا أَنْ مِنْهُمْ مَنْ أَوْجَبَ أَرْبَعِينَ وَمِنْهُمْ مَنْ أَوْجَبَ مَا دُونَهَا
لهکن له هغو څخه ځينو خلوېښت درهمه واجب کړي دي او ځينو تر دې کم واجب کړي دي
فَأَوْجَبْنَا الْأَرْبَعِينَ فِي مَسِيرَةِ السَّفَرِ وَمَا دُونَهَا فِيمَا دُونَهُ تَوْفِيقًا وَتَلْفِيقًا بَيْنَهُمَا نو ځکه موږ په دواړو کي د
موافقت پيدا کولو لپاره د سفر په مسافه کي اخوا خلوېښت درهمه واجب کړل او له هغه څخه په
کمه مسافه کي مو کم واجب کړل وَلَأَنَّ إِيْجَابَ الْجُعْلِ أَصْلُهُ حَامِلٌ عَلَى الرَّدِّ او ځکه چي د جعل د
إيجاب اصل مقصد انسان اد غلام پر راوستلو آماده کول ا هڅول دي او خلکو ته د دې کار شوق او
رغبت ورکول دي إِذِ الْحِسْبَةُ نَادِرَةٌ ځکه چي د ثواب په نيت داسي کار کول شاذ و نادر دي فَتَحْصُلُ
صِيَانَةِ أَمْوَالِ النَّاسِ لهذا ا په جمل سره به اد خلکو د اموالو حفاظت حاصل سي وَالْتَقْدِيرُ بِالسَّيْرِ او
اد خلوېښتو درهمو اندازه کول امتعينول پر سماع موقوف دي وَلَا سَبْعٌ فِي الْفَالِّ او د ضال غلام
په هکله هيڅ سماع نسته فَامْتَنَعَ نو په دې وجه په ضال کي دا تقدير منع دی وَلَأَنَّ الْحَاجَةَ إِلَى
صِيَانَةِ الْفَالِّ دُونَهَا إِلَى صِيَانَةِ الْأَبْقَى او ځکه چي د ابق د حفاظت په مقابله کي د ضال حفاظت کم
آسانه دی لِأَنَّهُ لَا يَتَوَارَى وَالْأَبْقَى يَخْتَفِي ځکه چي ضال نه پتيريږي حالانکي ابق پتيريږي او غلی
گرځي وَيَقْدَرُ الرُّضْخُ فِي الرَّدِّ عَنَّا دُونَ السَّفَرِ بِاصْطِلَاحِهِمَا او د سفر تر مودت له کمي مسافې څخه د

واپس راوستلو په عوض کي به د مالک او راډ په اتفاق سره عطيه حق الزحمه ا ټاکل کيږي أَوْ يُفَوِّضُ إِلَى رَأْيِ الْقَاضِي يادا ټاکل به د قاضي رايي ته سپارل کيږي وَقِيلَ: تُقَسَّمُ الْأَرْبَعُونَ عَلَى الْيَامِ الثَّلَاثَةِ او يو قول دا دی: چي څلوېښت درهمه به پر دريو ورځو تقسيمول کيږي إِذْ هِيَ أَقَلُّ مُدَّةِ السَّفَرِ ځکه چي درې ورځي د سفر د مودت کمه اندازه ده.

اللغات: ﴿آبق﴾ تنبهدونکی غلام (په تېښته اموخته غلام)، ﴿إحياء﴾ د افعال مصدر دی: ژوندی کول، ﴿ضال﴾ گمراه، بې لاري. هغه غلام چي لار ځني ورکه وي. ﴿لا يبرح﴾ د فتح مصدر دی: له خپل ځای څخه ليري کېدل، جلا کېدل، ﴿مسيرة﴾ تگ، مسافه (واتن)، فاصله، ﴿جعل﴾ د تنبهدلي غلام د واپس راوستلو حق الزحمه، أجرت (مزدوري)، خرچ، ﴿حسبة﴾ ثواب، جزا (مراد ځني د ثواب امید ساتل او د ثواب نیت کول دي)، ﴿رضخ﴾ لږ عطيه، (مراد ځني حق الزحمه او أجرت دی).

تشریح: د آبق تعريف تاسي ته معلوم سو او ضال هغه غلام ته وايي چي لاره ځني ورکه سي او د خپل کور طرف او درک ځني هېر سي. آبق نيول او خپل مالک ته حواله کول افضل دي او د ضال د نيولو په هکله دوه قولونه دي: ① هغه هم نيول افضل دي، ② د هغه نه نيول افضل دي، ځکه چي هغه خو په خپله د کور او منزل په تلاش کي دی او د هغه د تېښتي امکان هم نسته لېکن د آبق او تنبهدونکی غلام په هکله همېشه د تېښتي امکان وي.

قال: ومن رد إلخ: مسئله دا دي که يو سړی د دريو ورځو له مسافې څخه يا تردې له زياتي مسافې څخه مالک (مولی) ته نيول سوی غلام راولي، نو راوستونکي ته به څلوېښت (۴۰) درهمه خرچ ورکول کيږي چي هغه به د غلام له مالک څخه اخيستل کيږي، او که تردې له کمي مسافې څخه يې راولي نو د هغه مسافې مطابق به حق الزحمه ورکول کيږي. دا استحساني حکم دی، د قياس تقاضا دا ده چي که مالک د دې غلام د راوستونکي لپاره د انعام يا داسي بل شي شرط لگولی وي نو په دې صورت کي خو به هغه ته حق الزحمه ورکول کيږي او که چيري د مالک له طرفه يو داسي شرط نه وي نو راوستونکی به متبرع وي او هغه ته به هيڅ شی نه ورکول کيږي لکه څرنګه چي د ضال غلام راوستونکی چي د هيڅ شي حق نه لري، همدا د امام شافعي رَجْه الله قول دی.

ولنا إلخ: زموږ دليل دا دی چي صحابه وو د واپس راوستونکي لپاره د اصل جعل (حق الزحمه) پر وجوب متفق دي لېکن د جعل په مقدار کي د هغو اختلاف دی، حضرت عمر، حضرت معاويه او

حضرت بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ خلو پښت درهمه جَعَلَ واجب کړی دی، او له حضرت علي او حضرت عمرو بن دينار رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا څخه د لسو درهمو ايجاب روايت سوی دی. او موږ د دواړو فریقو په قول کي د تطبیق کولو لپاره دا فیصله وکړه چي هغه راوستونکي ته به څلو پښت درهمه ورکول کيږي کوم چي د سفر د مودت (دریو ورځو) په اندازه یا تر دې له زیات ليري ځای څخه آبق غلام واپس راولي، او تر دې له کمي مسافې څخه راوستونکي ته به کم ورکول کيږي.

زمونږ دویم دلیل دا دی چي په دې زمانه کي د ثواب په نیت آبق غلام او داسي نور راوستل انتهائي شاذ و نادر دي، نو په دې وجه راوستونکي ته انعام او حق الزحمه ورکول غوره دي. د دې لپاره چي خلک داسي کار ته رغبت وکړي او مالونه له ضیاع څخه وساتل سي.

والتقدير بالسبع الم: د دې حاصل دا دی چي امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ چي آبق پر ضال قیاسوي دا صحیح نه دي. ځکه چي د آبق په هکله د څلو پښتو درهمه اندازه په سماع سره ثابتې سوې ده او د ضال په هکله هیڅ سماع روايت سوې نه ده، نو په دې وجه آبق پر ضال قیاسول صحیح نه دي او په دې وجه هم صحیح نه دي چي د ضال په نسبت د آبق حفاظت زیات ضروري دی، ځکه چي آبق پټ او غلی اووسي او نیول یې مشکل وي حالانکي ضال پټ نه اووسي لهندا په دې حواله سره هم یو د بل مشابه ګرځول صحیح نه دي.

ويقدر الرضخ الم: د دې حاصل دا دی چي که د سفر تر مودت يعني تر دریو ورځو له کمي مسافې څخه یو څوک آبق راولي نو د هغه جَعَلَ او حق الزحمه به د مالک او راذ (واپس راوستونکي) په اتفاق سره ټاکل کيږي یا به یې قاضي د خپلي رایي مطابق ټاکي. یا به څلو پښت درهمه به پر دریو ورځو تقسیمول کيږي او د هري ورځي د مسافې په مقابله کي به تقریبا ديارلس (۱۳.۳۳) ورکول کيږي.

د واپس راوستونکي اجرت

قَالَ: وَإِنْ كَانَتْ قِيَمَتُهُ أَكْثَلُ مِنْ أَرْبَعِينَ فَرَمَائِي: که د غلام قیمت له څلو پښتو درهمو څخه کم وي يَقْطَعُ لَهُ بِقِيَمَتِهِ إِلَّا دَرَهْمًا نو د واپس راوستونکي اراداً لپاره به له یوه درهم څخه بغیر د غلام په ټوله قیمت سره فیصله کيږي مطلب دا چي راذ ته به (۳۹) درهمه ورکول کيږي. قَالَ: وَهَذَا قَوْلُ مُحَمَّدٍ صَاحِبِ هَذَا يَرْحَمُهُ اللهُ فرمائي: چي دا د امام محمد رَحِمَهُ اللهُ قول دی وَقَالَ أَبُو يُونُسَ: لَهُ أَرْبَعُونَ دَرَهْمًا امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللهُ فرمائي: چي د هغه لپاره به څلو پښت درهمه وي إِنَّ الشُّقْدِيرَ بِهَا أَثْبَتَ بِالنَّصِّ ځکه چي د څلو پښتو درهمو تقدیر په نص سره ثابت سوی دی فَلَا يَنْقُصُ

عَنْهَا لِهَذَا بِهِ هَفَ كِي بِهِ كَمِي نَه كِيَرِي وَلِهَذَا لَا يَجُوزُ الصُّلْحُ عَلَى الزَّيَادَةِ هَمْدًا وَجِهَ دِه چي ادمالک او راډلپاره له خلوبښتو درهمو څخه پر زياتو صلح کول جائز نه دي بِخِلَافِ الصُّلْحِ عَلَى الْأَقَلِّ په خلاف پر کمو درهمو د صلح کولو لَأَنَّهُ حَظٌّ مِنْهُ ځکه چي دا درادله طرفه کمول دي وَلِئَلَّا يَحْتَدَّ: أَنَّ الْبَقْصُودَ حَتَّى الْغَيْرِ عَلَى الرَّدِّ دامام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ دليیل دادی: چي د جعل مقصود اد غلام ا پر واپس راوستلو د بل چا آماده کول اهڅول دي ايمني له جعل څخه مقصود د دې کار "رد" و طرف ته د خلکو تشريقول دي چي خلک هم پر دې کار آماده سي لِيَحْيَا مَالُ الْبَالِكِ ددې لپاره چي د مالک مال باقي پاته سي فَيَنْقُصُ دِرْهَمٌ لِيَسْلَمَ لَهُ شَيْءٌ نويو درهم به کمول کيږي ددې لپاره چي مالک ته هم څه شی پاته سي تَحْقِيقًا لِلْفَائِدَةِ د فايدي ثابتولو لپاره وَأَمُّ الْوَلَدِ وَالْمُدَبِّرُ هَذَا بِمَنْزِلَةِ الْقَنْ إِذَا كَانَ الرَّدُّ فِي حَيَاةِ الْمَوْلِ او أم ولد او مدبر په دې حکم کي د خالص غلام په څير دي. په دې شرط چي "رد" (واپس راوستل) د غلام په ژوند کي وي لِبَاقِيهِ مِنْ أَحْيَاءِ مِلْكِهِ ځکه چي په دې رد کي د مالک د ملکيت ژوندی کول ا باقي ساتل ا دي وَلَوْ رُدَّ بَعْدَ مَيَاتِهِ او که د مالک تر مرگ وروسته امدبر يا أم ولد ا راوستل سي لَا جُعِلَ فِيهِمَا نو په دوی دواړو کي به جعل نه وي لِأَنَّهُمَا يُغْتَقَانِ بِالنُّوْتِ ځکه چي دوی دواړه د مالک په مرگ سره آزاديري بِخِلَافِ الْقَنْ په خلاف د خالص غلام اکوم چي مدبر او داسي نور نه وي وَلَوْ كَانَ الرَّادُّ أَبَا الْمَوْلِ أَوْ ابْنَهُ وَهُوَ فِي عِيَالِهِ او که چيري واپس را ستونکی د مالک پلار يا د هغه زوی وي او هغه د همدې مالک له کورنۍ څخه وي أَوْ أَحَدَ الزَّوْجَيْنِ عَنِ الْآخَرِ يا له خاوند او ښځي څخه يو د بل لپاره د غلام راوستونکی وي فَلَا جُعِلَ نو ا په دې صورت کي هم ا جعل نسته إِنَّ هَؤُلَاءِ يَتَبَرَّعُونَ بِالرَّوْعَادَةِ ځکه چي دغه کسان عموماً په رد کي تبرع کوي ايمني د احسان په توگه ابق غلام راولي ا وَلَا يَتَنَاءَوْنَهُمْ اطلاق الکتاب او د کتاب اطلاق دوی ته شامل نه دی.

اللفات: ﴿حَظٌّ﴾ د نصر مصدر دی: کښته کېدل، کمول. ﴿رَدٌّ﴾ نا هم د نصر مصدر دی: واپس کول. مراد

ځني د ابق غلام راوستل دی، ﴿قَنْ﴾ خالص غلام (کوم چي مدبر او داسي نور نه وي). ﴿لِيَسْلَمَ﴾ د سماع

مضارع ده، د دې په صله کي چي "لَهُ" راسي نو د "مخصوص کېدلو" (خاص کېدلو) په معنی سره راځي.

يعني يو درهم به کمول کيږي ددې لپاره چي د مالک لپاره هم څه شی (يو درهم) مخصوص سي.

تشریح: مسئله: داده که چیري د واپس راوستل سوي غلام قیمت تر څلوېښتو درهمو کم وي نو د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز به راډ (واپس راوستونکي) ته (۳۹) درهمه ورکول کيږي او د امام ابویوسف رَحْمَةُ اللهِ په نېز به پوره څلوېښت درهمه ورکول کيږي، ځکه چي د اُزْبَعُون تقدیر په نص سره ثابت دی، لهذا په دې کي به نه کمي کيږي او نه به زیاتوب کيږي، اوس که مالک او راډ له څلوېښتو درهمو څخه پر زیاتو صلح وکړي نو زیاتوب به معتبر نه وي، ها! له دې څخه پر کمو صلح کول جائز دي. ځکه چي دا صاحب الحق يعني راډ له طرفه خط او کمي ده او هغه په خپله دخپل حق پر ساقطولو راضي دی.

د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ دلیل دا دی چي د جُعل ورکول مقصد دا دی چي نور خلک هم داسي کار ته رغبت وکړي د دې لپاره چي د اموالو حفاظت وسي، نو ځکه غوره همدا ده چي له څلوېښتو څخه یو درهم کم کړي سي د دې لپاره چي مالک ته هم څه پاته سي او په دواړو طرفونو کي شفقت او مصلحت ثابت سي.

وَأَمَّا أَمْرُ الْوَلَدِ الْإِلْح: د دې حاصل دا دی چي که أم ولد یا مدبر غلام تبتید کی وي او بیا هغه د مالک په ژوند کي واپس راوستل سي، نو هغوی به د قن او غلام په حکم کي وي، ځکه چي په دې کي د مالک د ملکیت احیاء ده، لېکن که د مالک تر مرگ وروسته هغوی واپس راوستل سي نو په هغوی کي به جمل نه وي او راوستونکي ته به جمل حق الزحمه نه ورکول کيږي، ځکه چي د مالک په مرگ سره هغوی دواړه آزادېږي او پر مملوک د مالک ملکیت نه پاتېږي. او که د مالک پلار یا زوی هغه راوستی وي او زوی د مالک په تربیه کي وي یا له خاوند او ښځي څخه یوه د بل آبق غلام راوستی وي، نو په دوی کي به هیچا ته هم ته جمل نه ورکول کيږي، ځکه چي عموماً دا خلک د احسان په توگه دا کار کوي، او د عوض او بدلې پروانه کوي، نو په دې وجه به د "عليه جُعله أربعون... إلخ" په اطلاق کي دوی شامل او داخل نه وي.

د واپس راوستونکي شرعي حیثیت

قَالَ: وَإِنْ أَبَى مِنَ الذِّي رَدَّهُ فَرَمَائِي: که غلام له واپس راوستونکي اراداً څخه وتبتي فَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ نو پر هغه هیڅ ضمان نسته لِأَنَّهُ أَمَانَةٌ فِي يَدِهِ ځکه چي آبق غلام د هغه په قبضه کي امانت دی لَكِنْ هَذَا إِذَا أَشْهَدَ لَيْكُنْ دَا حَكَمْ په هغه صورت کي دی کله چي راډ گواه جوړ کړی وي وَقَدْ ذَكَرْنَا فِي اللَّقْطَةِ او په کتاب اللقطة کي موږ د دې بیان وکړی قَالَ: وَذَكَرْتُ بَعْضَ الشُّخْخ أَنَّهُ لَا شَيْءَ لَهُ وَهُوَ صَحِيحٌ أَيْضًا صَاحِبْ د هدايې فرمائي: چي د قدوري په بعضي نسخو کي چي دا ذکر سوي دي

چي دراد لپاره به هيڅ شى نه وي ايمني راډ ته به جعل نه ورکول کيږي ادا هم صحيح دي لَا تُنْفِي
مَعْنَى الْبَائِعِ مِنَ الْبَالِكِ ځکه چي هغه پر مالک د خرڅونکي په معنى سره دى ايمني ګواکي هغه
پر مالک آبق غلام خرڅوي أَوَلِهَذَا كَانَ لَهُ أَنْ يَخْسِرَ الْآبِقَ حَتَّى يَسْتَوْفَى الْجُعْلَ همدا وجه ده چي راډ
ته دا حق سته چي آبق اتر هغه وخته اړاو ګرځوي تر دې چي اله مالک څخه ا جعل واخلې بِمَنْزِلَةِ
الْبَائِعِ بِخَيْسِ الْبَيْعِ لِاسْتِيفَاءِ الثَّمَنِ لکه بائع چي د ثمن اخيستلو لپاره مبيع را ګرځولای سي
وَكَذَا إِذَا مَاتَ فِي يَدِهِ او همدارنگه که غلام دراد په قبضه کي مړ سي لَا شَيْءَ عَلَيْهِ نو هم پر هغه هيڅ
ضمان نسته لَبَّا قُلْنَا د هغه دليل په وجه کوم چي موږ ذکر کړى قَالَ: وَلَوْ أَعْتَقَهُ الْمَوْلَى كَمَا لَقِيَهُ
فرمايي: که چيري مالک آبق غلام آزاد کړي څرنگه چي هغه وړيني ايمني که د آبق دليلو په وخت
کي سمدستي مالک هغه زاد کړي صَارَ كَأَيْضًا بِالْأَعْتَاقِ نو د آزادولو په وجه به هغه قبضه کونکى
شمارل کيږي كَمَا فِي الْعَبْدِ الْمُشْتَرَى لکه په رانيول سوي غلام کي اچي هم دغه حکم دى وَكَانَ إِذَا
بَاعَهُ مِنَ الرَّادِّ او همدارنگه کله چي مالک پر راډ آبق غلام خرڅ کړي لِسَلَامَةِ الْبَدَلِ لَهُ ځکه چي د
هغه لپاره بدل محفوظ او مخصوص دى وَالرَّدُّ وَإِنْ كَانَ لَهُ حُكْمُ الْبَيْعِ لِكُنْهَ بَيْعٌ مِنْ وَجْهِ او اد غلام
واپس راوستل که څه هم د بيع په حکم کي دي لېکن دا فقط ا په يوه اعتبار سره بيع ده فَلَا يَدْخُلُ
تَحْتَ الثَّمَنِ الْوَارِدِ عَنْ بَيْعٍ مَالٌ يَقْبُضُ لهذا دا به تر هغه نه وي لاندي نه داخليري کوم چي تر قبضې
مخکي ديو شي د خرڅولو په هکله وارد سوي دي ايمني په حديث کي ذکر سوي دي چي قبل القبض مبيع
خرڅول جائز نه دي، لېکن دلته په دې وجه د مالک لپاره دا جائز چي "د آبق غلام تر قبضه کولو مخکي هغه پر راډ
خرڅ کړي" چي دا معامله من کل وجه بيع نه ده، بلکي من وجه بيع ده فَجَازَ نو ځکه به دا معامله ا جائز وي.

اللفات: «يستوفى» د استفعال مضارع ده: خپل حق اخيستل، حاصلول. «لقيه» د سمع ماضي
ده: ملاقات کول، ليدل، استقبال کول. «راډ» د نصر اسم فاعل دى: واپس کونکى (واپس
راوستونکى)، مراد ځني د غلام راوستونکى دى.

تشریح: صورت د مسئلې خو آسانه دى چي آبق غلام دراد په قبضه کي امانت دى او که په امانت کي
تعدى نه وسي نو د هغه د هلاکېدلو په صورت کي پر مودع ضمان نه واجبيږي. لهذا که چيري آبق
غلام له راډ څخه وتبستي يا د هغه په قبضه کي مړ سي نو پر هغه به ضمان نه واجبيږي. په دې شرط

چي راډ به هغه غلام د نيولو په وخت کي پر دې خبره گواه جوړ کړی وي چي زه تا مالک ته د واپس بېولو په نيت سره نيسم. او پر نيولو او راوستلو چي کوم خرچ سوی وي هغه به هم راډ ته نه ورکول کيږي (کله چي له راډ څخه غلام ولاړ سي)، ځکه چي راډ دبائع په معنی سره دی (يعني گواکي هغه پر مالک آبق غلام خرڅوي) او بائع چي تر څو مشتري ته مبيع ورکړې نه وي تر هغه وخته پوري د ثمن نه مستحق کيږي همداسي راډ چي تر څو مالک ته آبق غلام حواله نه کړي نو هغه به هم د جعل مستحق نه وي.

قال إلخ: ددې حاصل دادی چي که راډ مالک ته غلام راوړي او مالک يې تر قبضه کولو مخکي آزاد کړي نو په دې اعتاق سره به مالک قابض شمارل کيږي او پر هغه به د راډ جعل واجب وي لکه څرنگه چي مشتري يو غلام رانيسي او تر قبضې مخکي يې آزاد کړي نو د اعتاق په وجه به هغه هم قابض شمارل کيږي او پر هغه به ددې غلام ثمن واجب وي. او که چيري مالک هغه غلام پر راډ خرڅ کړي نو هم جائز دي، ځکه راډ چي د کوم جعل مستحق دی هغه د مالک سره دی لهندا هغه به ثمن گرځول کيږي او بيع به صحيح وي. او رد (واپس راوستل) که څه هم د بيع په معنی سره دی خو څرنگه چي دامن وجه د بيع په معنی سره دی نو په دې وجه له قبل القبض څخه چي د بيع کوم ممانعت وارد سوی دی په هغه ممانعت کي به د صورت او معامله داخله نه وي. ځکه چي د ممانعت تعلق د هغه معاملې سره دی کوم چي من کل وجه د بيع په معنی سره وي.

د غلام نيولو په وخت کي د گواه جوړلو بيان

قَالَ وَيَنْبَغِي إِذَا أَخَذَهُ أَنْ يُشْهَدَ أَنَّهُ يَأْخُذُ وَلَيْدَهُ فَرَمَائِي: چي کله يو سړی آبق غلام ونيسي نو هغه ته پکار دي چي پر دې خبره گواه جوړ کړي چي هغه دا غلام ا مالک ته او واپس کولو ا بېولو لپاره نيسي فَإِنْ شَهِدَ حَتَّمْ فِيهِ عَلَيْهِ عَلَى قَوْلِ ابْنِ حَنِيفَةَ وَمُحَمَّدٍ ٥٠ نو د طرفينو رَحْمَتُ اللَّهِ په نېز د نيونکي آخذ لپاره ا شهاد لازم ا واجب دی الْبُكْنُ د امام ابو يوسف او ائمه ثلاثه وو په نېز واجب نه دی حَتَّى ٥٠ دَدَ مَنْ لَمْ يُشْهَدْ وَقْتُ الْاِخْذِ تر دې که يو داسی سړی غلام ا مالک ته او واپس کړي چي هغه د نيولو په وخت کي گواه جوړ کړی نه وي لَا جُعْلَ لَهُ عِنْدَهُمَا نو د طرفينو رَحْمَتُ اللَّهِ په نېز د هغه لپاره جعل احق الزحمه انسته إِنْ تَرَكَ الْإِشْهَادَ أَمَارَةً أَنَّهُ أَخَذَهُ لِنَفْسِهِ ځکه چي د ا شهاد پر بنسول ددې

٥٠ القول الرابع: قول الطرفين رَحْمَتُ اللَّهِ، كما ذكر في البحر الرائق (ج: ٥، ص: ١٦٢). القول الرابع: ج: ١، ص: ١٤١.

خبري نښه او دليل ادى چي هغه دخپل ځان لپاره غلام نيولى دى وَصَارَ كَمَا إِذَا اشْتَرَاهُ مِنَ الْأَخِيذِ أَوْ
اَتَّهَبَهُ أَوْ رَثَهُ فَرَدَّاهُ عَلَى مَوْلَاهُ او داسي سولكه راډ چي له نيونكي څخه دا غلام رانيسي يا يې په هبه
يا وارثت كي حاصل كړي بيا يې مالک ته واپس كړي لَا جُعْلَ لَهُ نو ا په دې صورت كي ا به اهم اد
هغه لپاره جمل نه وي لَأَنَّهُ رَدَّاهُ لِنَفْسِهِ ځكه چي هغه دخپل ځان لپاره واپس كړى دى مطلب دا
چي هغه د دې لپاره مالک ته غلام راوستى دى چي خپله يې ځني واخلي إِلَّا إِذَا أَشْهَدَ أَنَّهُ اشْتَرَاهُ
لِيَرُدَّهُ خو دا چي هغه راډ امشتري ا پر دې خبره گواه جوړ كړي چي هغه مالک ته د واپس كولو لپاره
دا غلام را نيولى دى فَيَكُونُ لَهُ الْجُعْلُ نو دهغه لپاره به اهم اجعل وي وَهُوَ مُتَبَرِّعٌ فِي آدَاءِ الشَّيْنِ او هغه
به دشمن په اداء كولو كي احسان كونكى وي.

اللفات: ﴿يُشْهَدُ﴾ د افعال مضارع ده، أَشْهَدُ يُشْهَدُ إِشْهَادًا: يو څوك پر خپله خبره گواه جوړول.
گواه كول، ﴿أَمَارَةٌ﴾ علامت، نښه (نښاني)، ﴿اتَّهَبَهُ﴾ د افعال ماضي ده: دهېې او تحفې په توگه
حاصلول.

تشریح: مسئله: داده چي كه د غلام واپس راوستونكى (راډ) د نيولو په وخت كي پر دې خبره گواه
جوړ نه كړي چي زه غلام مالک ته د بېولو او هغه ته دور كولو لپاره نيسم، نو د طرفينو رَجْعُهُمَا الله په نېز
به هغه د جمل مستحق نه وي، ځكه چي "ترك الإشهاد" د دې خبري دليل دى چي دهغه په زړه كي
غلا پټه ده او هغه دخپل ځان لپاره غلام نيسي. لكه څرنگه چي يو سړى له اخذ څخه دا غلام رانيسي
يا يې په هبه او ميراث كي تر لاسه كړي او بيا يې مالک ته واپس راوړي نو هغه هم د جمل مستحق نه
دى، ځكه چي دغه سړى مالک ته دور كولو لپاره غلام راوستلى او واپس كړى نه دى بلكي يا خوله
مالک څخه يې داخيستلو لپاره راوستى دى يا د دې لپاره يې راوستى دى چي غلام په رانيولو سره
چي هغه كوم ضمان واجب سوى دى دهغه دليري كولو لپاره مالک ته دا خبره وربښكاره كوي چي
دوره! ستا غلام ما واخيستى. ها! كه چيري درانيولو په وخت كي داسې هم غلام يا بل څوك پر
دې خبره گواه جوړ كړي چي زه مالک ته دور كولو لپاره دا غلام رانيسم، نو بيا به هغه هم د غلام واپس
كولو په وخت كي د جمل مستحق وي. لېكن په رانيولو كي چي هغه كوم ثمن ور كړى وي دهغه
مستحق به نه وي او دهغه ثمن په هكله به دى متبرع او محسن گرځول كيږي.

د واپس راوستونکي اجرت به پر جا وي؟

فَإِنْ كَانَ الْأَبْيُّ رَهْنًا أَوْ كَهَ آتَقْ غَلَامَ رَهْنٍ وَيَ قَالِجْعَلُ عَلَى الْمُرْتَهِنِ نَوْ جَعَلَ بِهِ پَر مُرْتَهَنٍ وَيَ لَأَنَّهُ أُخِيَا
 مَالِيَّتُهُ بِالرَّذِّ حَكَمَ چي راذ په واپس کولو سره د مرتهن ماليت او ملکيت اژوندی کړی ال ماليت
 شخه هغه مال مراد دی کوم چي مرتهن و راهن ته په قرض ورکړی وي اَوْ هِيَ حَقُّهُ اَوْ د ماليت د
 مرتهن حق دی إِذِ الْإِسْتِيفَاءُ مِنْهَا حَكَمَ چي له همدې ماليت شخه به د مرتهن حق ورکول کيږي
 وَالْجَعْلُ بِمَقَابِلَةِ إِيْحَاءِ الْبَالِيَّةِ اَوْ جَعَلَ د ماليت د ژوندي کولو اباقي ساتلو په مقابله کي وي فَيَكُونُ
 عَلَيْهِ لِهَذَا جَعَلَ بِهِ پَر مرتهن وي وَالرُّدُّ فِي حَيَاةِ الرَّاهِنِ وَبَعْدَهُ سَوَاءٌ اَوْ د راهن په ژوند کي او تر هغه
 وروسته په دواړو وختو کي ا واپس کول برابر دي لِأَنَّ الرُّهْنَ لَا يَنْطَلِقُ بِالْمَوْتِ حَكَمَ چي د راهن په
 مرگ سره رهن نه باطليږي وَهَذَا إِذَا كَانَتْ قِيَمَتُهُ مِثْلَ الدَّيْنِ أَوْ أَقَلَّ مِنْهُ د ا حکم په هغه صورت
 کي دی کله چي د مرهون غلام قيمت د قرض په خير يا تر هغه کم وي فَإِنْ كَانَتْ أَكْثَرَ الْيَكْنِ ا که د
 هغه قيمت له قرض شخه زيات وي فَيَقْدَرِ الدَّيْنُ عَلَيْهِ وَالباقى عَلَى الرَّاهِنِ نو د قرض په اندازه جَعَلَ
 بِهِ پَر مرتهن وي او پاته جَعَلَ بِهِ پَر راهن وي لِأَنَّ حَقَّهُ بِالْقَدْرِ الْمَضْمُونِ حَكَمَ چي د مرتهن حق په
 مضمونه اندازه سره وي ا مطلب دا چي د مرتهن حق د قرض په اندازه وي ا فَصَارَ كَثَمِنِ الدَّوَاءِ
 وَتَخْلِيصُهُ عَنِ الْجَنَائَةِ بِالْفِدَاءِ نو داسي سول که د دوا او علاج قيمت او له جنایت شخه د غلام
 خلاصولو فديده ا جرماته ا وَإِنْ كَانَ مَذْيُونًا فَعَلَ الْمَوْلَى إِنْ اخْتَارَ قَضَاءَ الدَّيْنِ ا که هغه غلام مديون وي
 نو جَعَلَ بِهِ پَر مالک وي ا په دې شرط ا که چيري مالک د قرض اداء کول اختيار کړي ا او د قرض په
 اداء کولو راضي سي ا وَإِنْ بَيَعَ يَدِيَّ بِالْجَعْلِ وَالباقى لِلْغَرَمَاءِ ا که چيري غلام خرڅ کړی سي نو اول
 به جَعَلَ اداء کيږي او پاته ثمن به د قرض غوښتونکو لپاره وي لِأَنَّهُ مُؤَنَّةُ الْبَيْلِكَ حَكَمَ چي جَعَلَ د
 ملکيت خرچه ا صرفه ا ده وَالْبَيْلُكَ فِيهِ كَالْمَوْقُوفِ ا په دې غلام کي ملکيت د موقوف په خير دی
 ايمني ملکيت پکښي موقوف دی ا فَتَجِبُ عَلَى مَنْ يَسْتَقِرُّ لَهُ لِهَذَا د چا لپاره چي ملکيت ثابت
 سي جَعَلَ بِهِ اهم ا پر هغه واجب وي وَإِنْ كَانَ جَانِيًا ا که آبق غلام جنایتکار وي ايمني جرم او جنایت

وکړي. مثلاً قتل خطاء وکړي فَعَلَ الْمَوْلِيَّ إِنْ اخْتَارَ الْفِدَاءَ نو جُعل به پر مالک وي که چیري هغه فديه ورکول اختیار کړي لِعَوْدِ النِّفْعَةِ إِلَيْهِ ځکه چې د "رد" منفعت د هغو و طرف ته راجع کیږي وَعَلَى الْأَوْلِيَاءِ إِنْ اخْتَارَ الدَّفْعَ او که چیري مالک په جنایت کي د غلام ورکول اختیار کړي نو جُعل به اد مقتول پر اولیاء وي لِعَوْدِهَا إِلَيْهِمْ ځکه چې اوس منفعت د هغو و طرف ته راجع کیږي وَإِنْ كَانَ مَوْهُوبًا او که آبق هبه کړی سوي وي فَعَلَ الْمَوْهُوبُ لَهُ نو چا ته چې آبق هبه کړی سوي وي جُعل به پر هغه وي وَإِنْ رَجَعَ الْوَاهِبُ فِي هَبِّهِ بَعْدَ الرَّدِّ که څه هم تر "رد" وروسته هبه کونکي خپله هبه واپس اخیستې وي لَأَنَّ النِّفْعَةَ لِلْوَاهِبِ مَا حَصَلَتْ بِالرَّدِّ بَلْ يَتْرُكُ الْمَوْهُوبُ لَهُ التَّصَرُّفَ فِيهِ بَعْدَ الرَّدِّ ځکه چې په "رد" سره واهب ته هېڅ فایده حاصله نه سوه بلکي د هغه فایده به هغه وخت وي کله چې موهوب له تر "رد" وروسته په هغه کي تصرف پرېږدي وَإِنْ كَانَ لَصَبِي فَأَنْجَعُ فِي مَالِهِ او که آبق غلام دیو بچي وي نو جُعل به د هغه په مال کي وي لَأَنَّهُ مُؤَنَّةٌ مِلْكَه ځکه چې جُعل د هغه د ملکیت خرچ دی وَإِنْ رَدَّ ذُو صَبِيٍّ فَلَا جُعْلَ لَهُ او که د بچي وصي هغه آبق غلام او واپس کړي ار اولي نو د وصي لپاره به جُعل نه وي لَأَنَّهُ هُوَ الَّذِي يَتَوَلَّى الرَّدَّ فِيهِ ځکه چې د غلام واپس کول ارواستل قطع د وصي ذمه واري ده.

اللفات: **﴿مرتھن﴾** چا ته چې رهن ایښول سوی وي، مثلاً که زید پنځه سوه درهمه له خالد څخه په قرض واخلي او زید د قرض په بدله کي هغه ته غلام په رهن (گروي) کي کښیږدي، نو زید راجن سو او عمر مرتھن سو. او غلام رهن او مرهون سو. **﴿جُعل﴾** حق الزحمه، معاوضه، اجرت، **﴿الرَدُّ﴾** واپس کول، مراد ځني د آبق غلام راوستل دي. **﴿استيفاء﴾** داستعمال مصدر دی: حق اخیستل، حاصلول (تر لاسه کول)، **﴿تخليص﴾** د تفعل مصدر دی: خلاصول، نجات ورکول، **﴿جنایة﴾** جرم، **﴿فداء﴾** فديه، توان، ضمان، جرمانه، **﴿مؤنة﴾** مشقت، خرچه (خرچ، صرفه).

تشریح: په دې عبارت کي څو مسئلې بیان سوي دي او ټولي آسانه دي، مثلاً که آبق غلام مرهون وي نو د هغه د واپس راوستونکي جُعل به پر مرتھن وي، ځکه چې د دې غلام سره د مرتھن حق تر لاسی دی او دا غلام د هغه د مال حق دی لهذا جُعل به هم پر هغه وي، برابر ده غلام د راجن په ژوند کي واپس کړی سي یا د هغه تر مرگ وروسته واپس کړی سي په هر صورت کي به د غلام جُعل پر مرتھن وي، په دې شرط چې د غلام قیمت به د مرتھن د قرض سره برابر وي یا له هغه څخه به کم وي، لېکن که د

هغه قیمت د مرتهن له قرض څخه زیات وي مثلاً قرض پنځه سوه درهمه وي او د غلام قیمت شپږ سوه درهمه وي نو د قرض په اندازه جُعَل به پر مرتهن وي او پاته جُعَل به پر راهن وي. ځکه چې د مرتهن حق په مرهون کي دهغه د حق او حصې په اندازه مضمون دی لهدا داسي سولکه مرهون غلام چې د مرتهن سره مريض سي يا غلام يو جنایت او جرم وکړي نو د غلام په علاج کي يا له جنایت څخه د هغه په خلاصولو کي چې څومره خرچه وسي نو هغه به هم پر مرتهن د خپل قرض او حصې په اندازه واجب وي او باقي به پر راهن واجب وي. همداسي به دلته هم جُعَل پر مرتهن فقط د خپلي حصې په اندازه واجب وي.

وإن كان مديونا إلخ: فرمایي چې که آبق غلام مديون (مقروض) وي او مالک د هغه قرض اداء کول وغواړي نو پر مالک به جُعَل واجب وي او که مالک د قرض له اداء کولو څخه انکار وکړي او د غلام خرڅولو نوبت راسي نو د هغه له ثمن څخه به مخکي جُعَل اداء کيږي بيا به پاته ثمن غرماؤ (قرض غوښتونکو) ته ورکول کيږي ځکه چې جُعَل د ملکیت صرفه او خرچه ده او د دې غلام ملکیت تر اوسه موقوف دی د مالک هم کېدای سي او که مالک د هغه قرض ورکول نه غواړي نو د غرماؤ هم کېدای سي لهدا چا ته چې ملکیت حاصل سي جُعَل به هم پر هغه وي.

او که آبق غلام جنایت وکړي او مالک د هغه فديه ورکول وغواړي نو پر مالک به جُعَل وي او که مالک په جنایت کي غلام ورکول وغواړي نو د مقتول پر اولياؤ به جُعَل وي. ځکه چې په اول صورت کي به د غلام منفعت مالک ته حاصل وي او په دويم صورت کي به د هغه منفعت د مقتول اولياؤ ته حاصل وي. همدارنگه که آبق غلام يو چا ته هبه کړي سوي وي نو د هغه د زاد جُعَل به پر واهب نه وي بلکي پر موهوب له به وي که څه هم له رد (واپس کولو) څخه وروسته واهب خپله هبه واپس واخلي، ځکه چې درد په وخت کي دا غلام د موهوب له په قبضه کي وو او په رد سره واهب ته هيڅ فايده حاصله نه سوه. نو گواکي دا جُعَل د موهوب له د ملکیت خرچه سوه فلذا يجب عليه.

که چيري د آبق غلام مالک يو نابالغه بچی وي نو د هغه بچي په مال کي به جُعَل وي. ځکه چې دا هغه د ملکیت صرفه او خرچه ده. ها! که چيري راډ د بچي وصي وي نو وصي به دهیڅ شي مستحق نه وي. ځکه چې د دې غلام نيول او بچي ته حواله کول د وصي ذمي واري ده. لهدا وصي د دې غلام په واپس کولو سره خپله فريضه اداء کړه نوريې هيڅ مېړانه کړې نه ده چې انعام ورکول سي. فقط والله أعلم وعلیه أتم

کتابُ المفقود

(دا) کتاب د مفقود (دا حکامو په بیان کې) دی

تشریح: "مفقود" هغه سړي ته وایي چې د ژوند او مرګ هیڅ پته یې نه وي.

د مفقود الخیر احکام

إِذَا غَابَ الرَّجُلُ فَلَمْ يُعْرَفْ لَهُ مَوْضِعٌ وَلَا يُعْلَمُ أَمٌّ هُوَ أَمْ مَيِّتٌ كَهَ يَوْسَرٍ غَائِبٍ سَيَّ او د هغه هیڅ ټکانه معلومه نه وي او دا اهم | معلومه نه وي چې آیا هغه ژوندی دی یا مړ دی؟! لَصِبَ الْقَاضِي مَنْ يَحْفَظُ مَالَهُ وَيَقُومُ عَلَيْهِ وَيَسْتَوْفِي حَقَّهُ نو قاضي دي یو سړی متعین کړي چې هغه دده د مال حفاظت وکړي او پر هغه نگراني وکړي او دده حق | له خلکو څخه | واخلي لَأَنَّ الْقَاضِي لَصِبَ نَظَرًا لِكُلِّ عَاجِزٍ عَنِ النَّظَرِ لِنَفْسِهِ ځکه چې قاضي د هر هغه کس لپاره نگران | محافظ | مقرر سوی دی کوم چې د خپل ځان | او خپلو ضروریاتو | له نگراني څخه عاجز وي وَالْمُفْقُودُ بِهَذِهِ الصِّفَةِ او مفقود هم په دې توګه دی وَصَارَ كَالضَّيِّقِ وَالْمَجْنُونِ او مفقود د بچي او لېوني په حکم کې سو وَلِي لَصِبَ الْحَافِظِ لِمَالِهِ وَالْقَائِمِ عَلَيْهِ نَظَرُهُ او د مفقود د مال لپاره د ساتونکي | محافظ | او نگران په مقرر کولو کې پر هغه شفقت دی وَقَوْلُهُ يَسْتَوْفِي حَقَّهُ إِخْفَاءٌ أَنَّهُ يَقْبِضُ غَلَاتِهِ وَالَّذِينَ الَّذِينَ أَقْرَبَ بِهِ غَرِيمٌ مِنْ غُرْمَائِهِ او د ماتن | دا قول "یستوفي حقه" د دې خبرې د وضاحت لپاره دی چې هغه نگران دي د مفقود پر غلو قبضه کوي او پر هغه قرض دي قبضه کوي چې د مفقود له قرض اخیستونکو | پور وړو | څخه یو د هغه اقرار وکړي لَأَنَّهُ مِنْ بَابِ الْحِفْظِ ځکه چا دا هم په حفاظت کې داخل دي وَيُخَاصِمُ فِي دَيْنٍ وَجَبَ بِعَقْدِهِ او دا نگران به په داسې قرض کې هم مخاصمت | ادعوی | کوي کوم چې په خپله دده په عقد سره واجب سوي وي لَأَنَّهُ أَصِيلٌ فِي حَقِّهِ ځکه چې نگران په خپلو حقوقو کې اصل ذمه وار وي وَلَا يُخَاصِمُ فِي الَّذِي تَوَلَّاهُ الْمَفْقُودُ او په هغه قرض کې مخاصمت نه سي کولای چې مفقود د هغه ذمه

واري اخیستی وه ایعني چي مفقود دهغه ذمه واري | وَلَا فِي نَصِيبٍ لَهُ فِي عَقَارٍ أَوْ غُرُوبٍ فِي يَدِ رَجُلٍ أَوْ
 نه په جايداد کي د مفقود د حصې په هکله او د داسي سامان په هکله مخاصمت کولای سي کوم
 چي د يو سري په قبضه کي وي لَأَنَّهُ لَيْسَ بِمَالِكَ وَلَا نَائِبٍ عَنْهُ حکه چي نگران خو نه دهغه مالک
 دی او نه د مفقود له طرفه نائب دی إِنَّمَا هُوَ وَكِيلٌ بِالْقَبْضِ مِنْ جِهَةِ الْقَاضِي هغه خو د قاضي له طرفه
 وکیل بالقبض دی وَأَنَّهُ لَا يَبْدُلُ الْخُصُومَةَ بِلَا خِلَافٍ او د قاضي وکیل بالقبض بېله اختلافه د
 خصومت ادعوی کولو ملکیت نه لري إِنَّمَا الْخِلَافُ فِي الْوَكِيلِ بِالْقَبْضِ مِنْ جِهَةِ الْمَالِكِ فِي الدَّيْنِ
 اختلاف خو دهغه وکیل په باره کي دی کوم چي د مالک له طرفه پر قرض د قبضه کولو وکیل وي
وَإِذَا كَانَ كَذَلِكَ يَتَضَمَّنُ الْحُكْمُ بِهِ قَضَاءَ عَلَى الْغَائِبِ او کله چي معامله داسي ده نو د دې حکم په قضاء
 على الغائب ته شامل وي وَأَنَّهُ لَا يَجُوزُ حالانکي قضاء على الغائب جائز نه ده إِلَّا إِذَا رَأَى الْقَاضِي
وَقَضَى بِهِ خو دا چي که قاضي هغه مناسب وگڼي او دهغه فيصله وکړي انو صحيح دي لَأَنَّهُ
مُجْتَهِدٌ فِيهِ حکه چي دا معامله مجتهد فيه ده امطلب دا چي په دې کي قاضي په خپل اجتهاد
 سره فيصله کولای سي أَثُمَّ مَا كَانَ يُخَافُ عَلَيْهِ الْفَسَادَ بيا هغه شی چي دهغه د خرابېدلو پېره وي
يَبِيعُهُ الْقَاضِي نو قاضي به هغه خرڅوي لَأَنَّهُ تَعَدَّرَ عَلَيْهِ حِفْظُ صُورَتِهِ حکه چي صورتاً پر هغه د دې
 حفاظت اساتل انا ممکن دي فَيَنْظُرُ لَهُ بِحِفْظِ الْبُعْثِ لهذا معناه به د دې حفاظت کوي او معنا حفاظت
 دادی چي دا خرڅ کړی سي او ثمن يې محفوظ کړی سي وَلَا يَبِيعُ مَا لَا يُخَافُ عَلَيْهِ الْفَسَادَ فِي نَفَقَةٍ وَلَا
غَيْرِهَا او د کوم شي د خرابېدلو پېره چي نه وي هغه به په نفقه او داسي نورو کي نه خرڅوي لَأَنَّهُ لَا وَلا يَتَّكِلُ عَلَى
الْغَائِبِ إِلَّا فِي حِفْظِ مَالِهِ حکه چي قاضي ته پر غائب فقط دهغه د مال ساتلو حفاظت کولو په هکله ولايت
 حاصل دی فَلَا يَسُوغُ لَهُ تَرْكُ حِفْظِ الصُّورَةِ لهذا په دې صورت کي به ا دهغه لپاره د صورتاً حفاظت
 پرېښوول جائز نه وي وَهُوَ مِنْكُمْ حکه چي صورتاً حفاظت کول ممکن دي

اللغات: ﴿نصيب﴾ د ماضي صيغه ده، له ضرب او نصر دواړو څخه راځي. اوله تفصيل څخه هم
 کېدای سي: مقرر کول، متعينول، ټاکل. ﴿يقوم عليه﴾ د نصر مضارع ده، د دې باب په صله کي چي
 "على" راسي نو د "نگراني او نگره باني کولو" او "پام کولو" په معنی سره راځي. ﴿ناظر﴾ د مصلحت

رعایت کونکې، ﴿غلات﴾ جمع د غلّه ده: غله، پیداوار، له فصل څخه تر لاسه کړې سوې خوراکه، لکه غنم او داسې نور، ﴿إخفاء﴾ د افعال مصدر دی: پټول، د "سرپوښ لیري کولو" او "پر دې لیري کولو" په معنی سره هم راځي (مصباح اللغات)، ﴿غريم﴾ قرض اخیستونکې (قرضدا) پور وړې، ﴿يخاصم﴾ د مفاعلي مضارع ده، خَاصَمَ يُخَاصِمُ مُخَاصِمَةً: جنگ او جگړه کول، دعوی کول (د قاضي مخته یو معامله پېشول او خپل حق غوښتل)، ﴿لا يسوغ﴾ د نصر له باب څخه د نفی صیغه ده: گنجائش کېدل، جائز کېدل. (أحسن الهداية)

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که دیو سړي هیڅ درک او ټکانه معلومه نه وي او دهغه د ژوند او مرګ هیڅ پته نه وي نو قاضي دي د داسي مفقود (غائب) د مال د حفاظت او ساتني لپاره یو نگران (ساتونکې) مقرر کړی چي هغه به د مفقود د مال حفاظت کوي او دهغه حقوق به له خلکو څخه اخلي لکه څرنګه چي قاضي د کوچني (صغیر) او لږني په مال کي داسي محافظ او نگران متعین کوي، دا نگران به د مفقود پر پیداوار (غلو) قبضه کوي او د مفقود له غرمو چي څوک پر خپل ځان د مفقود د قرض اقرار وکړي پر هغه قرض به قبضه کوي. او دده په عقد او معامله سره چي کوم قرض واجب سي دهغه په هکله خودی (نگران) مخاصمت کولای سي، لېکن د مفقود په عقد او معامله سره چي کوم قرض واجب سوی وي همدارنګه د مفقود د ځمکي او جايداد په هکله چي کومه معامله وي د هغه په هکله دی مخاصمت منه سي کولای، ځکه چي د مخاصمت لپاره ملکیت یا نیابت ضروري دی او په محافظ او نگران کي دا دواړه شېبان معدوم دي او نگران خو فقط د قاضي له طرفه وکیل بالقبض وي نو ځکه به هغه ته د دې حق نه وي، ځکه چي وکیل بالقبض من جهة المالك د مخاصمت مالک نه وي او که چيري موږ هغه د مخاصمت مالک وګرځوو نو دا به قضاء علی الغائب وي او قضاء علی الغائب جائز نه ده، ها! که چيري قاضي په دې کي مصحلت وويني نو دا حکم نافذولای سي ځکه چي په دې کي د اجتهاد گنجائش سته.

ثم ما كان إلخ: د دې حاصل دادی چي که د مفقود په مال کي خرابېدونکي شيان مثلاً مېوه او داسي نور وي نو قاضي دي هغه څرخ کړي او دهغوی ثمن دي وساتي، ځکه کله چي صورتاً دهغوی حفاظت ناممکن دی نو په ثمن ساتلو سره دي معنا دهغوی حفاظت وسي، لېکن د کومو شيانو د خرابېدلو پېره چي نه وي قاضي هغه نه سي خرڅولای، ځکه چي دهغه شيانو په باقي ساتلو کي شفقت او صلحت دی او په خرڅولو کي يې هیڅ شفقت نسته.

د مفقود كوم قريبان د نفقي حق لري؟

قَالَ: وَيُنْفِقُ عَلَى زَوْجَتِهِ وَأَوْلَادِهِ مِنْ مَالِهِ فَرَمَائِي: چي نگران امحافظ ا به د مفقود له مال څخه د هغه د
 بنځي او بچيانو نفقه وركوي وَلَيْسَ هَذَا الْحُكْمُ مَقْصُورًا عَلَى الْأَوْلَادِ بَلْ يَعْطَى جَسِيمَ قَرَابَةِ الْوَلَدِ او دا
 حكم فقط ا پر بچيانو منحصر نه دی بلکي تمام ولادتي ا پيدايشي ا قريبانو ته عام دی وَالْأَصْلُ:
أَنَّ كُلَّ مَنْ يَسْتَحِقُّ النَّفَقَةَ فِي مَالِهِ حَالِ حَضَرَتِهِ بِغَيْرِ قَضَاءِ الْقَاضِي او قاعده داده: چي هر هغه کس کوم
 چي د مفقود موجود والي ا حضور ا په وخت کي د قاضي له قضاء څخه بغير د مفقود په مال کي د
 نفقي مستحق وي يُنْفِقُ عَلَيْهِ مِنْ مَالِهِ عِنْدَ غَيْبَتِهِ هغه ته به د مفقود په غائبوالي کي اهم ا د مفقود
 له مال څخه نفقه وركول كيږي لَأَنَّ الْقَضَاءَ حِينَئِذٍ يَكُونُ إِعَانَةً ځكه چي په دې صورت کي به د
 قاضي فيصله فقط د مرستي اهمكاري ا كولو په توگه وي وَكُلُّ مَنْ لَا يَسْتَحِقُّهَا فِي حَضَرَتِهِ إِلَّا
بِالْقَضَاءِ او هر هغه کس کوم چي د مفقود په موجود والي کي د قاضي له قضاء څخه بغير د نفقي
 مستحق نه وي لَا يُنْفِقُ عَلَيْهِ مِنْ مَالِهِ فِي غَيْبَتِهِ نو دا نگران به هغه ته د مفقود په غائبوالي کي اهم ا
 نفقه نه وركوي لَأَنَّ النَّفَقَةَ حِينَئِذٍ تَجِبُ بِالْقَضَاءِ ځكه چي په دې وخت کي به نفقه د قاضي په قضاء
 ا فيصلې ا سره واجبيږي وَالْقَضَاءُ عَلَى الْغَائِبِ مُتَتَنِّعٌ او پر غائب سري ا د قاضي ا فيصله كول
 ممنوع دي فَبَيْنَ الْأَوَّلِ الْأَوْلَادِ الصَّغَارَ وَالْإِنَاثُ مِنَ الْكِبَارِ وَالزَّوْجَيْنِ مِنَ الذُّكُورِ الْكِبَارِ له اول قسم څخه
 نابالغه بچيان دي، بالغي نجوني دي او بالغه شوتان اشلان دي وَمِنَ الثَّانِي الْأُمُّ وَالْأُخْتُ وَالْخَالَ
وَالْخَالَةُ او له دويم قسم څخه ورور، خور، ماما او خاله دي وَقَوْلُهُ مِنْ مَالِهِ مُرَادُهُ الدَّرَاهِمُ وَالذَّنَائِرُ
 او د امام قدوري رحمه الله له دې قول "من ماله" څخه دراهم او دنائير مراد دي لَأَنَّ حَقَّهُ فِي الطَّعْوِمِ
وَالْمَلْبُوسِ ځكه چي د مستحقينو حق په خوراک او جامې کي دی فَإِذَا لَمْ يَكُنْ ذَلِكَ فِي مَالِهِ يَخْتَارُ إِلَى
الْقَضَاءِ بِالنِّسْبَةِ الېکن ا کله چي د مفقود په مال کي مطعوم او ملبوس نه وي نو د قيمت فيصلې
 كولو ته به ضرورت وي وَهِيَ الثَّقَدَانِ او قيمت دوه نغد مالونه دي ايمني دراهم او دنائيرا وَالْتَبَدُّ
بِبَنَاتِهِمَا فِي هَذَا الْحُكْمِ او د سرو او سپينو زرو توکره ا نه جوړه کړی سوې سکه ا په دې حکم کي د

دراهمو او دنانيرو په درجه کي ده لأنه يضلح قيمة كالمضروب حكه چي د جوړي كړي سوې سگي
په خير تبر هم قيمت جوړېداي سي وهذا إذا كانت في يد القاضى او دا حكم په هغه صورت کي دى
كله چي دا مال د قاضي په قبضه کي وي فإن كانت وديعة أو ديناً لېکن که د مفقود مال امانت يا
قرض وي ايمني ديو چا سره د امانت يا قرض په توگه موجود وي أ ينفق عليهم ومنها إذا كان المودع
والمدينون مقرين بالدين والوديعة والنكاح والسب نو له هغه امانت او قرض څخه به د مفقود بڼخي .
بچيانو او نورو ته نفقه ورکول کيږي | په دې شرط | که چيري چيري مودع او مقروض د امانت او
قرض او د نکاح او نسب اقرار کونکي وي ايمني د امانت او قرض اقرار هم کوي او د دې اقرار هم
کوي چي دا بڼخه او بچيان د مفقود بڼخه او بچيان دي | وهذا إذا لم يكونا ظاهرين عند القاضى لېکن |
دا حكم په هغه صورت کي دى كله چي امانت او قرض او نکاح او نسب ا د قاضي سره ښکاره نه
وي ايمني قاضي ته د دې علم او خبر نه وي | فإن كانا ظاهرين فلا حاجة إلى الإقرار او که چيري ښکار
وي نو بيا د مودع او مقروض اقرار ته هيڅ ضرورت نسته وإن كان أحدهما ظاهراً يشترط الإقرار بهما
ليس بظاهر او که په دوى کي يو ظاهر وي نو د غير ظاهر په هکله به اقرار شرط وي هذا هو الصحيح
همدا صحيح دي فإن دفع المودع بنفسه أو من عليه الدين بغير أمر القاضى نو که مودع يا مقروض د
قاضي له حكم څخه بغير هغو ته نفقه ورکړي يضمن المودع ولا يبرأ المدينون نو مودع به ضامن
کيږي او مقروض به له قرض څخه نه بري کيږي لأنه ما أذى إلى صاحب الحق ولا إلى نائبه حكه چي
هغه نه د حق خاوند مفقود ته قرض اداء کړى دى او نه يې د هغه نائب ته بخلاف ما إذا دفع بأمر
القاضى په خلاف د هغه صورت كله چي اموذع او مديون ا د قاضي په حكم سره نفقه ورکړې وي
لأن القاضى نائب عنه حكه چي قاضي د مفقود نائب دى وإن كان المودع والمدينون جاحدين أصلاً أو
كانا جاحدين الزوجية والسب او که مودع او مقروض د امانت او قرض منکرو وي يا د زوجيت انکاح ا
او نسب منکر وي لم ينتصب أحد من مستحقي الثقة خصماً في ذلك نو د نفقي له مستحقينو څخه
هيڅوک هم په دې سلسله کي خصم امدعي کېدلای نه سي لأن ما يدعيه للغائب لم يتعين سبباً

لِشُبُوتِ حَقِّهِ وَهُوَ التَّقَهُ حُكْمٌ دَاخِصٌ چي د غائب لپاره د کوم شي دعوی کوي هغه به دده د حق
يعني د نفقي د ثابتېدلو لپاره سبب نه وي لَا تَهَا كَمَا تَجِبُ فِي هَذَا الْبَالِ حُكْمٌ خَرْنِگه چي په دې مال
امانت او قرض ا کي نفقه واجبيدای سي تَجِبُ فِي مَالٍ آخَرَ لِلْمَفْقُودِ همداسي د مفقود په بل مال کي
هم واجبيدای سي.

اللغات: ﴿ينفق﴾ د افعال مضارع ده: خرچول، نفقه او خرچه ورکول. ﴿مقصود﴾ منحصر، محدود.
﴿حضره﴾ حضور، موجود والی (موجودگي). ﴿إعانة﴾ د افعال مصدر دی: مرسته او همکاري کول.
امداد (ملد کول). ﴿ممتنع﴾ د افتعال اسم فاعل دی: ممنوع، ناممکن. ﴿زمن﴾ ته منسوب دی:
شوبت او شل، معذوره. ﴿مطعم﴾ د خوراک شی، د خوراک سامان. ﴿تبر﴾ خالص سره او سپین زره
(د سرو او سپینوزرو ټوکره، ټوټه)، هغه سره او سپین زره چي تر اوسه سکه ځني جوړه سوې نه وي.
﴿مضروب﴾ له سرو او سپینوزرو څخه جوړ کړی سوې سکه چي د حکومت له طرفه مهر پر وهل
سوی وي، يعني دینار او درهم. ﴿جاحدين﴾ دفتح له باب څخه د جمع اسم فاعل صيغه ده. جَحَدَ
يَجِدُ جَحْدًا وَجُحُودًا: انکار کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي کوم کسان د مفقود د موجود والي په وخت کي د قاضي له
قضاء څخه بغير د ولادتي قرابت په وجه دهغه په مال کي د نفقي مستحق وي مثلاً دهغه نابالغه
بچيان، بالغه نجوني او بالغه معذورین، دغه کسان به د مفقود په غائبوالي کي هم دهغه په مال کي د
نفقي مستحق وي او د قاضي له طرفه متعین سوی نگران به دوی ته د مفقود له مال څخه نفقه ورکوي.
او کوم کسان چي د مفقود د موجود والي په وخت کي د قاضي له قضاء څخه بغير د نفقي مستحق نه
وي لکه ورور، خور، خاله، ماما او داسي نور، نو هغوی به د مفقود د غائبوالي په وخت کي هم د نفقي
مستحق نه وي، ځکه که چيري قاضي هغو ته د نفقي ورکولو حکم وکړي نو دا به قضاء علی الغائب
وي، او قضاء علی الغائب جائز نه ده.

په نفقه کې خوراک او جامې (کالي) داخل دي که چيري د مفقود په أموالو کي مطعوم او ملبوس
وي نو صحیح ده يعني هغه به ورکول کيږي او که نه وي نو د هغوی قیمت يعني درهم او دنانیر به
ورکول کيږي په دې شرط چي د مفقود دغه أموال د قاضي په قبضه کي وي او که چيري دا أموال د یو
چا سره د امانت یا قرض په توگه وي او قاضي ته معلومه وي چي د مفقود أموال د فلانکي او فلانکي
سره موجود دي نو له هغه أموالو څخه به مستحقینو ته نفقه ورکول کيږي او په دې صورت کي به د

مودع او مديون د اقرار ضرورت نه وي. ها! که چيري قاضي ته معلومه نه وي چي د مفقود اموال د دوی سره موجود دي نو د دوی (مودع او مديون) اقرار به ضروري وي. نو که هغوی اقرار وکړي چي زموږ سره د مفقود مال سته او فلانی ښځه د هغه ماینه (زوجه) ده او دا د هغه بچيان دي نو له دې مال څخه به هغو ته نفقه ورکول کيږي، او که چيري قاضي ته د دې دواړو يعني د مال او مستحقينو خبر نه وي نو د دې لپاره به هم د مودع او مديون اقرار ضروري وي او د دوی تر اقرار وروسته به فيصله کيږي.

فإن دفع المودع إلخ: د دې حاصل دا دی چي که مودع يا مديون د قاضي له حکم څخه بغير د مفقود ښځي او بچيانو ته نفقه ورکړي نو مودع به د هغومره مال ضامن وي او مديون به له دين څخه بري نه وي؛ ځکه چي دوی خو نه صاحب الحق يعني مفقود ته خپل حق ورکړی دی او نه يې د هغه نائب ته ورکړی دی او گواکي د بل په مال کي يې تصرف کړی دی کوم چي د ضمان موجب دی. ها! که چيري يې د قاضي په حکم سره ورکړی وي نو ضمان نه پر و اجبيږي. ځکه چي د قاضي ولايت عام دی او هغه د مفقود نائب دی.

او که چيري مودع يا مديون له اصل يعني له امانت او قرض څخه انکار کوي يا وايي چي دا ښځه او بچيان د مفقود نه دي. نو په دې کسانو کي هيڅوک هم د مودع يا مديون خصم کېدلای نه سي (يعني پر مودع يا مديون دعوی نه سي کولای). ځکه که خصم جوړ سي او دعوی وکړي نو هغه به پر غائب د نفقې دعوی وکړي حالانکي دا دعوی معتبره نه ده. ځکه څرنگه چي په امانت او قرض کي نفقه واجب ده همداسي په نورو مالونو کي هم واجب ده او دا وجوب فقط په امانت او قرض کي منحصر نه دی لهذا قاضي به دغه کسانو (ښځي، بچيانو او داسي نورو) ته وايي چي د مفقود په کوم مال کي چي انکار نه وي تاسي له هغه څخه نفقه واخلئ! او دلته (په امانت او قرض کي) انکار او جنجال دی نو ځکه دلته نفقه پرېږدئ!

د مفقود د ښځي احکام

قَالَ: وَلَا يُفَرِّقُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ امْرَأَتِهِ فرمايي: چي د مفقود او د هغه د ښځي په مینځ کي به تفریق نه کيږي **وَقَالَ مَالِكٌ: إِذَا مَضَى أَرْبَعُ سِنِينَ يُفَرِّقُ الْقَاضِي بَيْنَهُ وَبَيْنَ امْرَأَتِهِ** امام مالک رحمه الله فرمايي: چي کله څلور کاله تېر سي نو قاضي دي د دوی په مینځ کي تفریق وکړي **وَلَتُعْتَدُ عِدَّةُ الْوَفَاةِ ثُمَّ تَتَزَوَّجُ مِنْ شَاءَتْ** او ښځه دي اتر تفریق وروسته د خاوند ا د وفات عدت تېر کړي بيا چي د چا سره وغواړي د هغه سره دي نکاح وکړي **لَأَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ هَكَذَا قَضَى فِي الَّذِي اسْتَهْوَاهُ الْجُنُّ بِالْمَدِينَةِ** ځکه په مدينه منوره کي چي کوم کس پېريانو پورته کړی وو د هغه په هکله حضرت عمر رضي الله عنه همدغسې فيصله وکړه **وَكُنِيَ بِهِ إِمَامًا** او ازموږ لپاره د هغه پېشوا کېدل کافي دي **وَلَأَنَّهُ مَنَعَ حَقَّهَا بِالْفَيْئَةِ** او ځکه چي مفقود په غائبېدلو سره د ښځي حق منع کړی **فَيُفَرِّقُ الْقَاضِي بَيْنَهُمَا بَعْدَ مَضِيِّ**

مُدَّةٌ لِهَذَا تَر مودت تهر بدل وروسته به قاضي د دوى په مينځ كي تفريق كوي اِغْتَبَارًا بِاِلْيَاءِ
وَالْعِنَّةِ پر ايلاء او عنة باندي په قياس كولو سره وَبَعْدَ هَذَا اِلِاِغْتِبَارٍ اَخَذَ الْبِقَدَارِ مِنْهُمَا اَرْبَعَمِ مِنَ
اِلْيَاءِ وَالسِّنِينَ مِنَ الْعِنَّةِ او تر دې قياس وروسته دي له ايلاء كونكي امولي او عنين څخه د دې
مودت مقدار را واخيستل سي نو له ايلاء څخه دي "خلور" را واخيستل سي او له عنة څخه دي
"كال" را واخيستل سي عَمَّا بِالسَّبْهَيْنِ د دې لپاره چي پر دواړو مشابهنو عمل وسي وَلَنَا
قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي امْرَأَةِ الْمَفْقُودِ ^①: اَنَّهَا امْرَأَتُهُ حَتَّى يَأْتِيَهَا الْبَيَانُ زموږ دليل د مفقود د بنځي په هكله د نبي
ﷺ دا فرمان دی: چي دا بنځه د مفقود بنځه ده تر دې چي هغې ته يو بيان راسي ايمني تر دې چي د
خاوند د مرگ يا د طلاق خبره واضحه سي اَوْ قَوْلُ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِيهَا: هِيَ امْرَأَةٌ اُبْتُلِيَتْ فَلْتَضْبِرْ حَتَّى يَسْتَبَيِّنَ
مَوْتُ أَوْ طَلَاقٌ او اهمدارنگه زموږ دليل ا د مفقود د بنځي په هكله د حضرت علي عليه السلام دا قول دی: چي
دا بنځه په يو مصيبت مبتلا سوې ده هغې ته پکار دي چي صبر وكړي تر دې چي دهغې د خاوند
مرگ يا دهغه له طرفه طلاق واضح سي خَرَجَ بَيَانًا لِلْبَيَانِ الْمَذْكُورِ فِي الْمَرْفُوعِ د حضرت علي دا قول د
هغه "البيان" لپاره د بيان په توگه صادر سوي دی كوم چي په حديث مرفوع كي ذكر سو ايمني په
پورتي حديث كي چي كوم د "البيان" لفظ ذكر سو، د حضرت علي عليه السلام په قول كي دهغه وضاحت سوي دی وَلَا اَنَّ النِّكَاحَ عَرِفَ ثُبُوتُهُ او ځكه چي نكاح په يقيني توگه ثابته ده وَالْغَيْبَةُ لَا تُوجِبُ الْفُرْقَةَ او
غائبوالی فرقته نه واجبوي وَالثُّبُوتُ فِي حَيْزِ اِلِاِغْتِبَالٍ او د مفقود مرگ د احتمال په ځای كي دی ايمني
دهغه مر كېدل محتمل دي اَفَلَا يَزَالُ النِّكَاحُ بِالسَّلْبِ لهذا د شك په وجه به نكاح نه زائليري وَعَبْرُ
رَجَعَهُ إِلَى قَوْلِ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ او حضرت عمر عليه السلام ا وروسته ا د حضرت علي عليه السلام د قول و طرف ته
رجوع وكړه وَلَا مُعْتَبَرٌ بِاِلْيَاءٍ او پر ايلاء هغه قياسول صحيح نه دي لَاِنَّهُ كَانَ طَلَاقًا مُعْجَلًا ځكه
چي ايلاء ا د جاهليت په زمانه كي ا معجل طلاق وو فَاعْتَبِرْ فِي الشَّرْعِ مُوَجَّلًا لېكن په شريعت كي
هغه موجل وگرځېدی فَكَانَ مُوجِبًا لِلْفُرْقَةِ نو په دې وجه به ايلاء د فرقته موجب وي وَلَا بِالْعِنَّةِ او
هغه پر عنة قياسول هم صحيح نه دي لَاَنَّ الْغَيْبَةَ تَعْقِبُ الْأَوْبَةَ ځكه چي غائبوالی تر ځان وروسته

① تخريج: أخرجه دار فطلي في سننه ج: ۳، ص: ۳۱۲.

واپس والی راوولي ايمني دسري دغائبوالي په صورت کي دهغه دواپس راتللو امید پاته وي وَالْعَيْنَةُ ثَلَاثًا تَنْحَلُّ
بَعْدَ اسْتِئْذَارِهَا سَنَةً لٰكِنْ كَهْ دَعْنَةُ مَرَضٍ تَوَلَّهُ كَالْجَارِي وَی نود هغه دروغوالي امید ډېر کم پاتیري.

اللفات: «لا یغزق» د تفعیل له باب څخه د نفی مجهول صیغه ده: سره جلا کول، بېلول، مراد ځني د خاوند
او ښځي په مینځ کي نکاح ختمول دي. «استهواه» داستعمال ماضي ده: حیرانول (لالهاند کول). بې هوښه
کول، شارحینو د دې لفظ معنی په "پورته کولو" او "وړلو سره" کړي دي، یعنی هغه کس کوم چي پېریانو
پورته کړی او وړی وو، «عقّة» نامردي، پر جماع قدرت نه لرل، چي داسي کس ته "عنین" وایي. «أؤبّة» د
نصر له باب څخه اسم مرة دی: رجوع کول، واپس رجوع کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي تر څو دمفقود د مرگ پته معلومه نه سي یا دا معلومه نه سي چي هغه
خپلي ښځي ته طلاق ورکړی دی تر هغه وخته به زموږ په نېز دمفقود او دهغه د ښځي په مینځ کي تفریق نه
کیري. امام مالک رَحِمَهُ اللهُ فرمایي چي که دمفقود د غائبدلوه وخت څخه څلور کاله تېر سي نو قاضي دي د
هغه او د ښځي په مینځ کي تفریق وکړي او ښځه چي تر عدت وروسته د کوم سري سره نکاح وغواړي دهغه
سره دي نکاح وکړي.

د امام مالک دلیل: دادی چي په مدینه منوره کي یو سري پېرانانو پورته کړی وو او دهغه ښځه حضرت
عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته راغله او دا معامله یې هغه ته ذکر کړه، نو حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هغې ته وویل چي څلور کاله وروسته
راسه! څلور کاله وروسته هغه بیا راغله، نو حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دهغې له قوم څخه پوښتنه وکړه او دهغو تر
تصلیق وروسته یې هغه ښځي ته د عدت تېرولو او دویم ځای د نکاح کولو حکم وکړی (دهدایې په
صفحه: ۶۶۲، دویمه حاشیه کي د دې پوره وضاحت موجود دی، وهکذا فی البینة ج: ۶، ص: ۸۱۲) او د
حضرت عمر لپاره دا فیصله د حجت او دلیل لپاره کافي ده.

دامام مالک عقلي دلیل دادی چي د عنین او ایلاء کونکي (مولي) په څیر مفقود هم د خپلي ښځي حق
ضایع کړی دی، لهذا څرنګه چي دایلا کونکي او عنین او دوی د ښځو په مینځ کي تر یو مودت وروسته
تفریق کیري همداسي به دمفقود او دهغه د ښځي په مینځ کي تر یو مودت یعنی تر څلورو کالو وروسته
تفریق کیري. او د څلورو کالو مقدار به د مولي او عنین دواړو له مجموعې څخه راخیستل کیري یعنی د
مولي له څلورو میاشتو څخه به "څلور" (أربع) راخیستل کیري او د عنین له یوه کال څخه به "کال" را
اخیستل کیري، او په دې توګه په دواړو مشابهنو باندې په عمل کولو سره به تر څلورو کالو وروسته د
مفقود او ښځي په مینځ کي تفریق کیري.

زموږ دلیل: دادی چي دمفقود د ښځي په هکله نبی کریم ﷺ دا فرمایلي دي چي "هغه دمفقود ښځه ده تر
دې چي هغې ته یو بیان راسي" (یعني تر څو چي هغې نه دمفقود د مرگ یا دهغه له طرفه د طلاق خبر راغلی
نه وي تر هغه وخته دا دمفقود ښځه ده)، او له حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ څخه هم دا روایت سوی دی چي "دمفقود

بنځه په مصيبت مبتلا سوې ده هغې ته صبر کول پکار دي تر دې چي دمفقود د مرگ پټه معلومه سي ياد هغه له طرفه طلاق ورکول ثابت سي". لهدا تر څو چي دمفقود معامله ښکاره نه سي تر هغه وخته به دهغه او ښځي په مينځ کي تفريق نه کيږي. او ځکه چي نکاح په يقيني توگه ثابته ده او غيږوبت د فرقت موجب نه دی. همدارنگه دمفقود مړ کېدل هم يقيني نه دي بلکي فقط احتمال يې سته. او په يقين سره ثابت سوی شي د شک په وجه سره نه زائلېږي د فقهي دامشهوره قاعده ده "اليقين لا يزول بالشك".

او امام مالک چي د حضرت عمر رضي الله عنه په فرمان سره دليل نيسي، دا صحيح نه دي. ځکه چي حضرت عمر رضي الله عنه د حضرت علي رضي الله عنه د قول و طرف ته رجوع وکړه، او پر ايلاء او عنين هم قياس کول صحيح نه دي. ځکه چي ايلاء د جاهليت په زمانه کي طلاق معجل وو نو شريعت هم هغه طلاق وگرځوي لېکن معجل يې د خلورو مياشتو په تأجيل سره مؤجل کړی او طلاق د فرقت موجب دی حالانکي دمفقود غيږوبت د فرقت موجب نه دی او دهغه له طرفه طلاق هم واقع سوی نه دی.

او کوم چي د عنة معامله ده نو که چيري عنين تريوه کاله پوري په دې مرض مبتلاوي نو دهغه دروغېدلو امکان ختمېږي حالانکي دمفقود او غائب د واپس راتللو امکان باقي پاته وي، نو پر غير متوقع کار به د متوقع کار قياسول څرنگه صحيح وي!

خومره مودت به مفقود ته انتظار کيږي؟

قَالَ: وَإِذَا تَمَّ لَهُ مِائَةٌ وَعِشْرُونَ سَنَةً مِنْ يَوْمِ وُلِدَ فَرَمَائِي: كَهَ چيري د پيداينست له ورځي څخه د مفقود يو سل وشل [۱۲۰] کاله پوره سي حَكْمُنَا بِمَوْتِهِ نو موږ به دهغه د مرگ فيصله کوو قَالَ: وَهَذِهِ رَوَايَةُ الْحَسَنِ عَنْ أَبِي حَنِيْفَةَ صاحب د هدايي رَجَمَهُ الله فرمايي: چي دا له امام صاحب رَجَمَهُ الله څخه د حسن بن زياد روايت دی وَفِي ظَاهِرِ الْمَذْهَبِ يُقَدَّرُ بِمَوْتِ الْأَقْرَانِ او په ظاهر د مذهب کي به [د مفقود] د همزولو په مرگ سره دهغه مرگ اندازه کيږي وَفِي الْمَرْوِيِّ عَنْ أَبِي يُوسُفَ بِسَائَةِ سَنَةٍ او له امام ابو يوسف رَجَمَهُ الله څخه په نقل سوي روايت کي په سلو [۱۰۰] کالو سره دهغه مرگ اندازه کړی سوی دی وَقَدَّرَهُ بَعْضُهُمْ بِتِسْعِينَ او ځيني حضراتو په نوي [۹۰] کالو سره اندازه کړی دی وَالْأَقْبَسُ أَنْ لَا يُقَدَّرَ بِشَيْءٍ او قياس دا دی چي په هيڅ مودت سره اندازه نه کړی سي وَالْأَرْفَقُ أَنْ

● القول الرابع: په دې سلسله کي مفتي به قول د امام مالک رَجَمَهُ الله دی کوم چي په تېر عبارت کي بيان سو چي په څلورو کالو سره به اندازه کيږي. يعني څلور کاله وروسته به دمفقود او ښځي په مينځ کي تفريق کيږي. (الخ). کما قال العلامة ابن عابدين رَجَمَهُ الله: لو افترى به في موضع الضرورة أى على مذهب مالك في المفقود لا بأس به على ما اطلق (رد المحتار ج: ۳ ص: ۳۶۲). [القول الرابع ج: ۱، ص: ۵۱۱]

يُقَدَّرُ بِتَسْعِينَ أَوْ زِيَاةً أَسَانَهُ دَادَهُ أَيْعْنِي آسَانِي أَوْ نَرْمِي بِهِ دَيْ كِي دَه | چي په نوي ۱۹۰ | کالو سره هغه اندازه کړی سی وَإِذَا حُكِمَ بِوَيْتِهِ او کله چي د مفقود د مرگ فيصله وسي إِعْتَدَتْ أَمْرَاتُهُ عِدَّةَ الْوَفَاةِ مِنْ ذَلِكَ الْوَقْتِ نو له هغه وخت څخه دي د مفقود بڼه د وفات عدت تهر کړي وَقَسَمَ مَالَهُ بَيْنَ وَرَثَتِهِ الْمُؤْجِرِينَ فِي ذَلِكَ الْوَقْتِ او په هغه وخت کي چي د مفقود کوم وارثان موجود وي د هغو په مینځ کي دي د مفقود مال تقسیم کړی سی كَأَنَّهُ مَاتَ فِي ذَلِكَ الْوَقْتِ مُعَايَنَةً ګواکي په هغه وخت کي دا مفقود اد هغو د سترگو مخته مړ سوی دی إِذَا الْحُكْمُ مُعْتَبَرٌ بِالْحَقِيقِ ځکه چي حکمي مرگ پر حقيقي مرگ قیاس کړی سوی دی وَمَنْ مَاتَ قَبْلَ ذَلِكَ او کوم کس چي تر هغه وخت مخکي مړ سوی وي لَمْ يَرِثْ مِنْهُ نو هغه به د مفقود نه وارث کيږي لَأَنَّهُ لَمْ يُحْکَمْ بِوَيْتِهِ فِيهَا ځکه چي د مفقود والي په وخت کي د مفقود د مرگ فيصله نه وه سوی فَصَارَ كَمَا إِذَا كَانَتْ حَيَاتُهُ معلومه نو داسي سولکه د هغه د ژوند درک چي معلوم وي وَلَا يَرِثُ الْمَفْقُودُ أَحَدًا مَاتَ فِي حَالِ قُدْرَةٍ او مفقود به هم د خپل داسي مورث نه وارث کيږي کوم چي دده د ورک والي په وخت کي مړ سوی وي لَأَنَّ بَقَاءَهُ حَتَّى فِي ذَلِكَ الْوَقْتِ بِاسْتِصْحَابِ الْحَالِ ځکه چي په هغه وخت کي د مفقود ژوندی کېدل د استصحاب الحال په وجه دي وَهُوَ لَا يَصْلُحُ حُجَّةً فِي الْإِسْتِحْقَاقِ او استصحاب الحال د وراثت د مستحق کېدلو لپاره حجت نه سي جوړېدای.

اللغات: ﴿أَقِيس﴾ د قیاس زیات مطابق. ﴿أَرْفُق﴾ زیات نرمي والا. زیات آسانه. ﴿مُعَايَنَةً﴾ د

مفاعلي مصدر دی: په خپله لیدل. ﴿فَقَدَّ﴾ د ضرب مصدر دی: ور کېدل. نیستي کېدل (مراد ځني غائبېدل دي). ﴿اِسْتِصْحَابُ الْحَالِ﴾ دایو محاوره ده. مطلب یې دای چي مخکي کوم حالت روان او جاري وي هغه حالت اوس هم فرضول (منل). مثلاً مفقود د ژوند په حالت کي غائب سو. نو د دې مخکني ژوند په وجه وروسته هم هغه ژوندی شمارل او منل دې ته "استصحاب الحال" وایي.

تشریح: سوال دای چي که د مفقود هیڅ پته او ټکانه معلونه وي نو تر څو به د هغه انتظار کيږي؟ او د هغه د ژوند او مرگ په هکله به کله فيصله کيږي؟ د دې جواب دای چي په دې سلسله کي درې

روایتونه دي: ① اول روایت کوم چي له امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ څخه حسن بن زباد نقل کړی دی. دا دی چي د مفقود له پیدایښت څخه واخله په کومه ورځ چي د هغه عمر یو سل وشل (۱۲۰) کاله سي

(يعني دهغه عمر ١٢٠ کالو ته ورسېږي) په هغه ورځ به دمفقود دمرگ فيصله کيږي. (٢) ظاهر المذهب دادی چي دمفقود عمر به دهغه دهمعصرو او همزولو خلکو د عمر سره اندازه کيږي او دهغه دمرگ فيصله به کيږي، (٣) دریم روایت دادی چي کله دهغه دغائبدللو له وخت څخه نوي (٩٠) کاله تېر سي نو دهغه دمرگ فيصله به کيږي، همدا دریم مقدار أصح او أرفق للناس دی (بنايه ج. ٩، ص: ٨١٧). او کله چي دمفقود دمرگ فيصله وسي، نو له هغه ورځي څخه دي دمفقود بنځه دوفات عدت شروع کړي، او په هغه وخت کي چي دمفقود کوم وارثان موجود وي دهغو په مینځ کي دي دمفقود اموال تقسيم کړی سي لکه څرنګه چي په حقيقي مرگ کي هم دغه صورت اختيارول کيږي.

ومن مات إلخ: فرمايي چي دمفقود دمرگ له فيصلې کولو څخه مخکي چي دهغه کوم وارثان مړه سوي وي هغوی به اوس دمفقود نه وارث کيږي او مفقود به هم دهغو نه وارث کيږي؛ دا خلک خوبه ځکه دمفقود نه وارث کيږي چي دمفقود دغائبوالي (ورک والي) په دوران کي دهغه دمرگ فيصله سوې نه وه او هغه ژوندی وو. لېکن څرنګه چي دهغه دژوند فيصله داستصحاب الحال په وجه ده، او استحباب الحال زموږ په نېز د "دفع" لپاره حجت جوړېدای سي لېکن د "استحقاق" لپاره حجت نه سي جوړېدای، نو هغسي موږ دلته هم وکړه چي دمفقود دمرگ له فيصلې څخه مخکي مړه سوي وارثان مو دمفقود له ميراث څخه دفع کړل او دهغو له ميراث څخه مو دمفقود استحقاق ختم کړی.

دمفقود وصيت موقوف کېدل

وَكَذَلِكَ لَوْ أَوْطَى لِلْمَفْقُودِ وَمَاتَ الْبُؤْسُ او همدارنګه که دمفقود لپاره څه وصيت سوی وي او وصيت کونکی مړ سوی وي انو وصيت به صحيح نه وي ا ثُمَّ الْأَصْلُ: أَنَّهُ لَوْ كَانَ مَعَ الْمَفْقُودِ وَارِثٌ لَا يَحْبِبُ بِهِ وَلَكِنَّهُ يَنْتَقِصُ حَقُّهُ بِهِ بِنِهَايَةِ قَاعِدَةٍ داده: چي که دمفقود سره يو داسي وارث وي کوم چي دمفقود په وجه له وراثت څخه نه محروميږي لېکن دمفقود په وجه دهغه حصه کميږي لکه دمفقود خورا يُعْطَى أَقْلُ التَّصْيِيْبَيْنِ وَيُوقَفُ الْبَاقُ نو هغه وارث ته به په دوو حصو کي کمه حصه ورکول کيږي او پاته مال به موقوف ساتل کيږي وَإِنْ كَانَ مَعَهُ وَارِثٌ يُحْبِبُ بِهِ او که دمفقود سره داسي وارث وي کوم چي دمفقود په وجه محروميږي لکه دمفقود زوی او لورا لَا يُعْطَى أَصْلًا نو هغه وارث ته به بالکل هيڅ ميراث نه ورکول کيږي بَيَانُهُ: رَجُلٌ مَاتَ عَنِ ابْنَتَيْنِ وَابْنٍ مَفْقُودٍ وَابْنٍ ابْنِ ابْنٍ دې وضاحت دادی: چي امثلاً يو سړی مړ سو او او دوې لوڼي، يو مفقود، يو لمسی او يوه لمسی

یې پرېښوول وَالْمَالُ فِي يَدِ الْأَجْنَبِيِّ او دهغه مال دیو اجنبي په قبضه کې وو وَتَصَادَقُوا عَلَى نَقْدِ الْإِبْنِ
 او دې خلکو ایمني اجنبي او وارثانو ا هم ادمري ا د زوی پر ورک والي اتفاق وکړی وَطَلَبَتْ
الْإِبْنَتَانِ الْمِيرَاثَ او ادمري ا دوو لوڼو د میراث مطالبه وکړه تُعْطِيَانِ النِّصْفَ نو هغو ته به د ټوله مال
 نصف ورکول کیږي لَأَنَّهُ مُتَيَقِّنٌ بِهِ حُكْمُهُ چې نصف متیقن دی وَيُوقَفُ النِّصْفُ الْآخَرُ او بل ا پاته ا
 نصب به موقوف کیږي وَلَا يُعْطَى وَلَدُ الْإِبْنِ او د زوی بچیانو المسیانوا ته به هیڅ شی نه ورکول
 کیږي لَأَنَّهُمْ يُحْبِبُونَ بِالْمَقْصُودِ وَلَوْ كَانَ حَتَّى حُكْمُهُ چې د مقفود په وجه هغوی محرومیږي که چیري
 مقفود ژوندی وي ا مطلب دا چې که چیري مقفود ژوندی وای نو لمسیانو ته به هیڅ حق نه
 حاصلېدای أَفَلَا يَسْتَحِقُّونَ الْمِيرَاثَ بِالسَّكَنِ لهدا د شک وجه به هغوی د میراث نه مستحق کیږي وَلَا
يُنَزَّمُ مِنْ يَدِ الْأَجْنَبِيِّ إِلَّا إِذَا ظَهَرَ مَنَّهُ هَيْبَتُهُ او هغه مال به د اجنبي له قبضې څخه نه کښل کیږي خو دا
 چې دهغه له طرفه خیانت ښکاره سي وَنُظِيرُ هَذَا الْحَبْلَ او د مقفود مثال "حمل" دی فَإِنَّهُ يُوقَفُ لَهُ
مِيرَاثُ ابْنٍ وَاحِدٍ عَلَى مَا عَلَيْهِ الْقَتْلَى حکه چې د حمل لپاره هم د یوه زوی میراث موقوف کیږي
 لکه څرنګه چې پر دې فتوی ده وَلَوْ كَانَ مَعَهُ وَارِثٌ آخَرٌ كَانَ لَا يَسْقُطُ بِحَالٍ وَلَا يَتَغَيَّرُ بِالْحَبْلِ او که د
 حمل سره بل داسي وارث هم وي چې دهغه حصه په هیڅ حال کې نه ساقطیږي او د حمل په وجه
 دهغه په حصه کې تغیر و تبدل نه راځي يُعْطَى كُلُّ نَصِيبِهِ نو هغه ته به خپل پوره حصه ورکول
 کیږي وَإِنْ كَانَ مِمَّنْ يَسْقُطُ بِالْحَبْلِ او که هغه داسي وراث وي چې د حمل په وجه دهغه حصه
 ساقطیږي لَا يُعْطَى نو هغه ته به هیڅ شی نه ورکول کیږي وَإِنْ كَانَ مِمَّنْ يَتَغَيَّرُ بِهِ او که هغه داسي
 وارث چې دهغه حصه د حمل په وجه بللیږي ا کمي او زیاتوب پکښي راځي يُعْطَى الْكُلُّ نو
 هغه ته به اقل ایمني په دوو حصه کې کمه حصه ا ورکول کیږي لِلَّتِي تَقِينُ بِهِ حُكْمُهُ چې اقل متیقن
 وي كَمَا فِي الْمَقْصُودِ لکه څرنګه چې په مقفود کې اهم داسي کیږي وَقَدْ شَرَحْنَا فِي كِفَايَةِ الْمُتَشَهِّ
بِأَنَّهُ مِنْ هَذَا او دا مسئله امور په کفایه المنتهی کې تر دې هم په زیات تفصیل سره بیان کړې ده.

اللغات: ﴿لَا يُحْجَب﴾ د نصر له باب څخه د نفي مجهول صيغه ده: پتهېدل. مراد ځني محرومېدل او منع کېدل. ﴿تَصَادَقُوا﴾ د تفاعل ماضي ده: يو د بل تصديق کول. مراد ځني پريو خبره اتفاق کول دي. ﴿لَا يُنْزَع﴾ د فتح له باب څخه د نفي مجهول صيغه ده: کښل، کاږل.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی څرنگه چې د مفقود د ژوند او مرګ تر فيصلې مخکې د هغه وراثت موقوف پاتېږي همداسې د هغه د وصيت حکم هم موقوف پاتېږي. ځکه چې وصيت ميراث خور ده. نو که يو چا د مفقود لپاره د يوشې وصيت کړی وي ليکن د مفقود تر حال ښکاره کېدلو مخکې هغه مړ سي نو وصيت به موقوف وي او کله چې د هغه حال ښکاره سي په هغه وخت کې به پر وصيت عمل کېږي.

صاحب د هدايې فرمايي چې د مفقود د وارث کېدلو په هکله قاعده داده چې که چيرې د مفقود سره يو قوي او مضبوط وارث وي کوم کې چې د دې مفقود په وجه له ميراث څخه نه محروميږي مثلاً دده خوندي دده سره د پلار په وراثت کې شريکي وي او دده حالت معلوم نه وي نو داسې وارث ته به اقل النصيبين يعنې په دوو حصو کې چې د هغه کومه لږ مقدار والا حصه جوړېږي هغه به ورکول کېږي او که يو وارث داسې وي چې هغه د مفقود په وجه محروميږي مثلاً د مفقود سره د پلار په وراثت کې د مفقود زوی او لور هم وي نو هغو ته به هيڅ نه ورکول کېږي، ځکه چې د زوی په موجود والي کې لمسي او لمسی ته هيڅ نه حاصلېږي.

د دې مثال دا دی چې زېد مړ سو، او تر شايې دا کسان پرېښوول: دوي لوني، يو مفقود زوی، يو لمسی او يوه لمسی (يعنې د مفقود يو زوی او يوه لور)، او د زېد مال د يو اجنبي سړي سره وو، نو هغه اجنبي او د زېد نورو وارثانو پر دې خبره اتفاق وکړی چې دميت (زېد) زوی مفقود دی (يعنې ټولود هغه مفقود والی تسليم کړی)، نو د لویو د ميراث پر مطالبه به قاضي لویو ته د ټوله ميراث نصف ورکړې ځکه چې نصف اقل دی او متعين دی، ځکه که مفقود (زوی) مړ و شمارل سي نو د لویو حصه به دوه ثلثه وي او که هغه ژوندی و شمارل سي نو هغو ته به نصف حاصلېږي او څرنگه چې نصف له دوو ثلثو څخه کم دی (او کم متعين او متيقن وي)، نو د متيقن کېدلو په وجه به همدا (نصف) ورکول کېږي او پاته نصف به ساتل کېږي او له هغه پاته نصف څخه به دميت (زېد) لمسي او لمسی ته حصه نه ورکول کېږي، ځکه که چيرې مفقود ژوندی وي نو هغه به د دې نصف مستحق وي او د هغه په وجه به د لمسي او لمسی محروميږي او څرنگه چې د هغه پته او ټکانه معلومه نه ده او د ژوند او مرګ درک يې هم معلوم نه دی لهندا د هغه د بچيانو (لمسي او لمسی) د ميراث په مستحق کېدلو کې شک دی او په شک سره استحقاق نه ثابتېږي، نو ځکه به دا کسان (لمسي او لمسی) د خپل مفقود پلار وجه دخپل مړه سوي نيکه (زېد) له ميراث څخه محروم پاتېږي.

او کوم نصف چي باقي پاته سوی وي هغه به د آجني سره پرېښوول کيږي؛ ځکه چي مټ هغه اړين گڼلی دی او پر هغه يې اعتماد کړی دی، لهدا ترڅو چي د دې آجني له طرفه يو خيانت ښکاره نه سي هغه مال به له ده څخه نه اخيستل کيږي. په پورتنۍ مسئله کي چي په دې الفاظو "والمال في يد الأجنبي" او "تصادقوا على فقد الإبن" سره چي کوم قيډونه لگېدلي دي. په دوی کي د اول قيډ "والمال في يد الأجنبي" فايده داده چي که مال د آجني سره نه وي بلکي دميت دلونو سره وي نو له هغه څخه دلونو تر حصې ورکولو وروسته دي قاضي باقي مال بيرته دلونو سره پرېږي او داسي دي نه کوي چي هغه باقي مال ځني واخلي او دخپل ځان يا د بل چا سره يې کښيږي، او د "تصادقوا" د قيډ فايده داده چي که آجني او وارثان د زوی پر مفقود والي متفق نه وي بلکي آجني دا اقرار وکړي چي مفقود دخپل پلار تر مرگ مخکي مړ سوی دی نو په دې صورت کي به دميت دوو لونیو ته د نصف پر ځای دوه ثلثه ورکول کيږي. (بنایه ج: ۶، ص: ۸۲۰)

ونظرو هذا الحمل إلخ: فرمايي چي څرنگه دمفقود په وجه نیم میراث راگرځول کيږي او موقوف کيږي همدسي به د حمل په وجه هم دیوه نرېچي (زوی) میراث راگرځول کيږي، يعني که یو سړی مړ سي او دهغه ښځه حامله وي نو د حمل په وجه به دمفتی به قول مطابق دیوه نرېچي میراث موقوف کيږي، او که چيري د حمل سره یو داسي وارث وي چي هغه د حمل په وجه محرومېدونکی او ساقطېدونکی نه وي لکه زوی او نیکه، نو دمفقود د خوند په څیر به هغه ته هم له میراث څخه خپله حصه ورکول کيږي، او که هغه داسي وارث وي د حمل په وجه محروميږي لکه دميت لمسی او دميت ورور، نو هغه ته به هيڅ شی نه ورکول کيږي، او که د وارث حصه د حمل په وجه کميږي او زیاتيږي لکه د حمل دمړ والي په صورت کي چي مور د ثلث مستحقه ده او د حمل د ژوندی والي په صورت کي هغه د سدس مستحقه ده، نو هغې ته به اقل يعني سدس ورکول کيږي، ځکه چي اقل متيقن وي، صاحب هدایې فرمايي چي د دې مسئلې نور وضاحت او تفصيل په کفایه المنتهي کي ذکر سوی دی. فقط والله أعلم

کِتَابُ الشَّرْكَهٖ

(دا) کتاب دنکاح (د احکامو په بیان کې) دی

تشریح: مخکې تر دې صاحب د هدايې رَحِمَهُ اللهُ کتاب المفقود بیان کړی. او اوس کتاب الشركة بیانوي. کتاب الشركة يې ځکه د کتاب المفقود سره متصل بیان کړی دی چي څرنگه د مفقود مال د حاضرینو سره امانت وي همدارنگه د شرکت مال هم د دواړو شریکانو په مینځ کې امانت وي. او د علمو اموالو په څیر د مفقود په مال کې هم اشتراک وي.

شِرْکَة او شَرِکَة د سَمْع د باب مصدر دی. په معنی 'سره د' 'شریک کېدلو'. په یو شي کې د دواړو خلکو یا څو خلکو شریکېدلو ته "شرکت" وایي.

الشِّرْکَةُ جَائِزَةٌ شرکت کول جائز دي لِأَنَّهُ مِنْ مَعَامِلَاتِ بُعِثَ النَّاسُ يَتَعَامَلُونَ بِهَا ځکه کله چي نبي کریم ﷺ اُمت ته اولېږلی سو نو په هغه زمانه کې خلکو د شرکت معامله کول فَقَرَّرَهُمْ عَلَيْهِ نو نبي کریم ﷺ هغوی پر دې باقي پرېښوول.

اللغات: «بُعِثَ» د فتح له باب څخه د ماضي مجهول صیغه ده: استول، لېږل. «قَرَرْنَا» د تفعیل ماضي ده: باقي ساتل، باقي پرېښوول.

د شرکت دوه بنيادي قسمونه او د هغوی تعريفات

قَالَ: الشِّرْکَةُ فَرِيقَانِ: شِرْکَةُ أَمْلَکٍ وَشِرْکَةُ عُقُودٍ فرمایي: شرکت پر دوه قسمه دی: ① د ملکیتونو شرکت، ② د عقدونو معاملاتو شرکت فِشْرْکَةُ الْأَمْلَکِ: الْعَيْنُ يَرُوثُهَا رَجُلَانِ أَوْ يَشْتَرِيَانِهَا شرکت اَمْلَک دا دی: چي دوه خلک د یو شي وارثان سي یا دواړه یو شی ا په گډه ا رانیسي فَلَا يَجُوزُ لِأَحَدِهِمَا أَنْ يَتَصَرَّفَ فِي نَصِيبِ الْآخَرِ إِلَّا بِإِذْنِهِ نو په دوی دواړو کې د یوه لپاره د بل په حصه کې د هغه له اجازت څخه بغير تصرف کول جائز نه دي وَكُلٌّ مِنْهُمَا فِي نَصِيبِ صَاحِبِهِ كَالْأَجْنَبِيِّ او په دوی کې هر یو د خپل ملګري په حصه کې د پردې سري په څیر دی وَهَذِهِ الشِّرْکَةُ تَتَحَقَّقُ فِي غَيْرِ الْمَذْكُورِ فِي الْكِتَابِ او دا شرکت په قنوري امتن ا کې له ذکر کړی سوي صورت اوراث او شراء ا څخه بغير

اپه بل طريقه سره اهم ثابتيري کما اذا اذهب رَجُلَانِ عَيْنًا أَوْ مَلَكَاها بِالْاِسْتِیْلَاءِ لکه دوه خلگ چي يوشی په هبه کي حاصل کړي يا په غلبه سره اپه زوره اديوشي مالکان سي أَوْ اخْتَلَطَ مَالُهُمَا مِنْ غَيْرِ صُنْعٍ أَحَدِهِمَا أَوْ بَخْطِهَا خَلَطًا يَنْتَعِمُ التَّنْيِيزَ رَأْسًا أَوْ إِلَّا بِحَرْجٍ يا امثلاً ددو خلگو مال (ديوه له فعل څخه بغير يا ددواړو په گډولو) داسي سره گډسي چي دمالونو په مينځ کي توپير کول اسره جلال کول انا ممکن وي يا ممکن وي خو په تکليف سره وَيَجُوزُ بَيْعُ أَحَدِهِمَا لِنَصِيْبِهِ مِنْ شَرِيكِهِ فِي جَسِيمِ الصُّورِ وَمِنْ غَيْرِ شَرِيكِهِ بِغَيْرِ اِذْنِهِ او په ټولو صورتونو کي له دواړو شريکانو څخه دهر يوه لپاره پر بل شريک خپله حصه خرڅول جائز دي او د شريک له اجازت څخه بغير پر بل چا اهم خرڅول جائز دي إِلَّا فِي صُورَةِ الْخُلْطِ وَالْاِخْتِلَاطِ فَإِنَّهُ لَا يَجُوزُ إِلَّا بِإِذْنِهِ لېکن د گډولو او گډېدلو په صورت کي فقط د شريک په اجازت سره جائز دي وَقَدْ بَيَّنَّا الْفَرْقَ فِي كِفَايَةِ الْمُنتَهَى او په كفاية المنتهي کي موږ فرق بيان کړی دی وَالضَّرْبُ الثَّانِي شَرَكَةُ الْعُقُودِ او دويم قسم شرکت عقود دی وَرُكْنُهَا الْإِجَابُ وَالْقَبُولُ او د هغه رکن إيجاب و قبول دی وَهُوَ: أَنْ يَقُولَ أَحَدُهُمَا: شَارَكْتُكَ فِي كَذَا وَكَذَا وَيَقُولَ الْآخَرُ: قَبِلْتُ او هغه دادی: چي په دوو خلگو کي يو سړی داسي ووايي: ما ستا سره په فلاني او فلاني شي کي شرکت وکړی ايعني ستا سره په فلاني شي يا فلاني کار کي شرکت کوم او دويم سړی ووايي: چي ما قبول کړی وَشَرْطُهُ: أَنْ يَكُونَ التَّصَرُّفُ بِالْعَقْدِ عَلَيْهِ عَقْدُ الشَّرَكَةِ قَابِلًا لِلْوَكَاةِ او د هغه شرط دادی: چي پر کوم شي د شرکت عقد واقع سوی وي هغه به د وکالت قابل وي لِيَكُونَ مَا يُسْتَفَادُ بِالتَّصَرُّفِ مُشْتَرَكًا بَيْنَهُمَا ددې لپاره چي په تصرف سره حاصلېدونکی مال ددوی په مينځ کي مشترک سي فَيَتَحَقَّقُ حُكْمُهُ الْبَطْلُوبُ مِنْهُ او د شرکت مطلوب او مقصدا حاصل سي.

اللفات: ﴿اذهب﴾ د افتعال ماضي ده: د هې په توگه حاصلول (ترلاسه کول). په هديه کي حاصلول، ﴿الاستيلاء﴾ د افتعال اسم مصدر دی: غلبه، قبضه، ﴿صنع﴾ دفتح مصدر دی: کول (يو کار کول)، جوړول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي شرکت پر دوه قسمه دی: ① شرکت أملاک، شرکت عقود. (۱)... شرکت أملاک دادی چي مثلاً دوه وروڼه په مشترکه توگه د يوشی وار ثان سي. يا مثلاً دوه خلگ په گډه يوشی رانيسي، يا دوو خلگو ته په مشترکه توگه يوشی هديه کړی سی، يا دوه خلگ

په زوره (قهرأ) له كفارو څخه يوشی واخلي او په مشترکه توگه پر هغه قابض سي. يا ددوو خلگو مال داسي سره گډ سي چي دهغه تر مينځ امتياز او توپير كول مشکل سي. مثلاً ديوه سړي غنم دبل سړي په غنمو گډ سي. يا ديوه غنم دبل په اور بشو گډ سي او په ډېر تکليف دواړه سره جلا کيږي. نو دا ټوله صورتونه په "شرکت أملاک" کي داخل دي. ددې صورتونو حکم دادی چي يوشريک دبل شريک له اجازت او رضا څخه بغير په مشترک مال کي تصرف نه سي کولای. لېکن يوشريک پر بل شريک خپله حصه خرڅولای سي. او له شريک څخه بغير پر بل دريم سړي هم خپله حصه خرڅولای سي برابره ده له خپل شريک څخه اجازت واخلي يا يې نه واخلي. لېکن دخلط ملط او گډېدلو په صورت کي يوشريک دبل شريک له اجازې څخه بغير پر دريم سړي خپله حصه نه سي خرڅولای. ځکه چي دا اختلاط او خلط والي په صورت کي هر. هر شريک دهرې دانې مالک دی او ښکاره خبره ده چي کله بائع پر دريم سړي خپله حصه خرڅه کړي نو هغه به مشتري ته دخپل شريک د حصې او ملکيت ورکونکی وگرځي. حالانکي دبل شريک له اجازت څخه بغير دهغه په مال کي تصرف کول جائز نه دي. نو ځکه موږ دخلط والي په صورت کي دبل شريک اجازت او رضا ضروري گرځولې ده.

ددې په خلاف که چيري په شراء. وراثت يا هبه سره دوو خلگو ته په مشترکه توگه يو مال حاصل سوی وي نو هغه مال به بالکل له ابتداء څخه ددوی په مينځ کي مشترک وي او خرڅونکی شريک به دخپلي حصې خرڅونکی وي. ځکه څرنگه چي دهغه حصه په خرڅ کړی سوي مال کي سته همداسي په پاته سوي مال کي هم سته او که هغه په خرڅولو سره ددويم شريک په مشترکه حصه کي تصرف کوي نو ددويم شريک د حصې په پرېښولو سره خپل مشترک مال هم هغه ته ورکوي. لهدا ددواړو حصې برابري دي او يوه شريک ته هم له بل څخه دا جازت اخيستلو ضرورت نسته. همدا هغه فرق دی کوم چي په کفايه المنتهي کي ذکر سوی دی. (أحسن الهداية)

(۲)... دشرکت ددويم قسم شرکت عقود دی. يعني په عقد او معامله کي دوه يا څو خلگ شريکېدل. دا قسم په ايجاب او قبول سره منعقد کيږي. خو شرط دادی چي پر کوم شي چي عقد (معامله) واقع سوی وي هغه به دوکالت لائق وي. ددې لپاره چي په عقد سره حاصلېدونکې نفع ددوی په مينځ کي مشترکه کړی سي. صاحب د کتاب په دې شرط "قابل للوكالة" سره دلرگيو او بوټو او دښکار کوو له عقد څخه احتراز کړی دی. ځکه چي په دې صورتونو کي فقط دفاعل او مباشر ملکيت ثابتيږي او په هغه کي اشتراک نه راځي (د مباشر معنی ده "په خپله کار کونکی" يعني کوم شريک چي په خپله بوتي ټولوي يا ښکار کوي. فقط دهنه ملکيت پکښي ثابتيږي او اشتراک نه پکښي راځي). (بنايه)

د "شرکت عقود" اقسام او د "شرکت مفاوضه" تعريف

ثُمَّ هِيَ أَرْبَعَةٌ أَوْجُهُ: مُفَاوَضَةٌ وَعَيْنَانِ وَشَرَكَةٌ الْمَنَافِعِ وَشَرَكَةُ الْوُجُوهِ بيا شرکت عقود پر خلور قسمه دی: ① شرکت مفاوضه ② شرکت عنان ③ شرکت صنائع ④ شرکت وجوه فَأَمَّا شَرَكَةُ الْمَفَاوَضَةِ فَهِيَ أَنْ يَشْتَرِكَ الرَّجُلَانِ فِي مَالِيَهُمَا وَتَصَرُّفِيهِمَا وَدَيْنَيْهِمَا شرکت مفاوضه دا دی چي دوه خلک شرکت وکړي او دواړه په مال کي او په تصرف کي او په قرض کي برابر وي لِأَنَّهَا شَرَكَةٌ عَامَّةٌ فِي جَمِيعِ التَّجَارَاتِ حُكْمُهَا چي داشرکت په ټولو تجارتو کي عام دی يُفَوِّضُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا أَمْرَ الشَّرَكَةِ إِلَى صَاحِبِهِ عَلَى الْإِطْلَاقِ او اهر شریک علی الإطلاق داشرکت معامله خپل ملګري ته حواله کوي إِذْ هِيَ مِنَ الْمُسَاوَاةِ حُكْمُهَا چي مفاوضه د برابر والي په معنی سره ده قَالَ قَائِلُهُمْ: "لَا يُضِلُّهُمُ النَّاسُ فَوْضَى لَا سَوَاةَ لَهُمْ" یو شاعر ویلي دي: "کله چي خلک ټوله برابر وي او د هغو لپاره هېڅ مشر نه وي نو داسي خلک سمېدلای نه سي ايعني کوم قوم چي یو هوښیار مشر او سردار نه لري هغه ترقي نه سي کولای، حُکْمُهَا چي ددې قوم دشخړو او لانجو د حل کولو لپاره او د صلحي او روغي لپاره به څوک نه وي. او حُکْمُهَا چي د چامشر معلوم نه وي نو په هغه کي به څرنګه سمون راسي وَلَا سَوَاةَ إِذَا جُفِّهَالَهُمْ سَادُوا" او که جاهلان د خلکو مشران جوړ سي نو دا مشران نه دي ا مطلب دا چي که د قوم مشر جاهل وي نو داسي دی لکه هغوی چي مشر نه لري، حُکْمُهَا چي جاهل مشر پر مشر نه شمارل کیږي، لکه څرنګه چي ویل کیږي: چي مشر یې غمېږي نو اختر به یې ماڅیګروي ا أُنَى مُتَسَاوِينَ لَهُ فَوْضَى خُخْهُ مراد متساویین ابرابر خلک ادي ا نو معلومه سوه چي مفاوضه د مساوات په معنی سره ده فَلَا بُدَّ مِنْ تَحْقِيقِ الْمُسَاوَاةِ ابْتِدَاءً وَانْتِهَاءً لِهَذَا په ابتداء او انتها دواړو کي د مساوات ثابتېدل ضروري دي وَذَلِكَ فِي الْمَالِ وَالْمِرَادُ بِهِ مَا تَصَحَّ الشَّرَكَةُ فِيهِ او دا مساوات به په داسي مال کي وي چي په هغه کي شرکت صحیح کیږي وَلَا يُعْتَبَرُ التَّفَاضُلُ فِيمَا لَا يَصَحُّ الشَّرَكَةُ فِيهِ او په کوم مال کي چي شرکت نه صحیح کیږي په هغه کي د تفاضل اعتبار نه کیږي وَكَذَا فِي التَّصَرُّفِ همدارنګه په تصرف کي هم مساوات ضروري دی لِأَنَّهُ لَوْ مَلَكَ أَحَدُهُمَا تَصَرُّفًا لَا يَنْبَلِكُ الْآخَرُ حُكْمُهَا که یو شریک د داسي تصرف مالک سي چي دویم شریک د هغه مالک نه وي لَفَاتِ التَّسَاوِي نُو مساوات به فوت سي وَكَذَلِكَ فِي الدَّيْنِ همدارنګه د قرض په معامله کي هم

مساوات ضروري دی لِمَا يُبَيِّنُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى دهنه دليل په وجه چي هغه به موږ انشاء الله بيان کړو وَهَذِهِ الشَّرْكَهُ جَائِزَةٌ عِنْدَنَا اسْتِحْسَانًا او دا شرکت زموږ په نېز استحساناً جائز دی وَفِي الْقِيَاسِ تَجَوُّزٌ او قیاساً جائز نه دی وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ او همدا د امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ قول هم دی وَقَالَ مَالِكٌ لَا أَعْرِفُ مَا الْمَفَاوِضَةُ او امام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ فرمایي: چي زه بالکل مفاوضه پېژنم نه! وَجْهُ الْقِيَاسِ أَنَّهَا تَضَمَّنَتْ الْوَكَالَهَ بِمَجْهُولِ الْجِنْسِ وَالْكَفَالَةَ بِمَجْهُولِ د قیاس دليل دا دی: چي عقد مفاوضه مجهول الجنس وکالت ته او مجهول کفالت ته متضمن شامل ا دی ايمني په عقد مفاوضه کي اوس ابتداءً دا خبره معلومه نه ده چي څه شي رانیسي او څه کار کوي؟! وَكُلُّ ذَلِكَ بِأَنَّهُ إِذَا فُسِدَ حالانکي داسي وکالت او کفالت په انفرادي توگه فاسد دی ايمني يوازي مجهول وکالت او يوازي مجهول کفالت هم فاسد دی. لهذا چي دواړه سره يو ځای وي نو هم به فاسد وي ا وَجْهُ اسْتِحْسَانِ قَوْلِهِ ^① فَأَوْضُو فَإِنَّهُ أَكْثَرُ لِلْبَرْكَهَ د استحسان دليل د نبی ﷺ دا فرمان دی: تاسي عقد مفاوضه کوئ! ځکه چي په دې کي غټ برکت دی وَكَذَلِكَ النَّاسُ يُعَامِلُونَهَا مِنْ غَيْرِ تَكْثِيرٍ همدارنگه خلک له څه تکثير ابديز او ممانعت ا څخه بغير په خپل مينځ کي عقد مفاوضه کوي وَبِهِ يُتْرَكُ الْقِيَاسُ او په داسي تعامل سره قیاس پرېښوول کيږي وَتَجْهَالَةُ مُتَحَدِّلَةٍ تَبَعًا او د وکالت او کفالت والا جهالت تبعاً برداشت کړی سوی دی ايمني په وکالت او کفالت کي چي کوم جهالت دی هغه د تابع په توگه دی. يعني تابع دی اصل نه دی. نو ځکه به هغه برداشت کيږي او څه پروا به نه په کيږي ا کُنَّا فِي الْمُضَارَبَةِ لکه څرنگه چي په مضاربت کي برداشت کړی سوی دی وَلَا تَتَعَدَّدُ إِلَّا بِالْمَقَالَةِ الْمَفَاوِضَةُ او شرکت مفاوضه فقط د "مفاوضه" په لفظ سره منعقد کيږي لِيُبْعَدَ شَرُّ إِطْعَمَ عَنْ عِلْمِ الْعَوَاقِرِ ځکه چي د شرکت مفاوضه شرطونه د عوامو له علم څخه ليري وي ايمني عوام د دې په شرائطو ناخبر وي ا حَتَّى لَوْ بَيَّنَّا جَمِيعَ مَا تَقْتَضِيهِ تر دې که دواړه شريکان د ټولو ضروري شرطونو وضاحت وکړي تَجَوُّزٌ نو جائز دي مطلب دا چي که يو شريک د مفاوضې لفظ نه ووايي خو د مفاوضې شرطونه بيان کړي، نو بيا هم مفاوضه منعقد کيږي. ځکه چي اعتبار معنی لره دی او معنی بيان کړی سو ا لِأَنَّ الْمُتَعَدِّدَ هُوَ الْمَعْنَى ځکه چي اصلاً اعتبار معنی لره دی.

① تخريج: أخرجه ابن ماجه في كتاب النحرارات باب الشركة والمضاربة رقم الحديث: ۲۲۸۹

اللفات: ﴿أوجه﴾ جمع د "وَجْه" ده؛ صورتونه، قسمونه، **﴿يتساوياً﴾** د تفاعل مضارع ده؛ برابرېدل، **﴿مساواة﴾** د مفاعله مصدر دی؛ برابرېدل، یو شی د بل شي مثل کېدل، برابر والی، برابرې. **﴿فَوْضٍ﴾** برابر، مساوي، سره یو شی، لکه څرنگه چې ویل کیږي: **﴿قَوْمٌ فَوْضٍ﴾** دا هغه قوم ته وایي چې ټوله سره برابر وي او میخ مشر او رئیس نه لري، او ویل کیږي **﴿مَالٌ فَوْضٍ بَيْنَهُمَا﴾** یعنې دامال د دوی په مینځ کې په مساوي توګه سره ګډ دی، هر یو یې استعمالوالی سي، **﴿سَرَاةً﴾** جمع د **﴿سَرِيٍّ﴾** ده؛ رئیس، سردار، مشر، **﴿سَرَاةً﴾** په اصل کې **﴿سَرِيَّةٌ﴾** پر وزن د **﴿فَعْلَةٍ﴾** و (لکه **﴿طَلَبَةٌ﴾**) بیا یاء په الف سره بدله سوه **﴿سَرَاةً سِوِ﴾** **﴿سَرِيٍّ﴾** پر وزن د **﴿فَعِيلٍ﴾** دی، او د فعیل جمع پر وزن د **﴿فَعْلَةٍ﴾** نه راځي، بس فقط دغه **﴿سَرِيٍّ﴾** دی چې جمع یې **﴿سَرَاةً﴾** راغلې ده په عربي کې د دې بل مثال نسته، صاحب دمصباح وایي: **﴿وَالسَّرِيَّةُ: الرَّئِيسُ، وَالْجَنُوعُ سَرَاةٌ، وَهُوَ جَمْعٌ عَزِيزٌ لَا يَكَادُ يُوجَدُ لَهُ نَظِيرٌ. لِأَنَّهُ لَا يَجْنَعُ فَعِيلٌ عَلَى فَعْلَةٍ﴾**، **﴿سادوا﴾** د نصر ماضي ده؛ سردار کېدل، مشر کېدل، **﴿تفاضل﴾** د تفاعل مصدر دی؛ یو له بل څخه زیاتېدل، اضافه کېدل، **﴿بُعْدٌ﴾** لیري والی، **﴿تضمنت﴾** د تفعل ماضي ده؛ مشتمل کېدل، شاملېدل.

تشریح: په دې عبارت کې د شرکت عقود څلور اقسام بیان سوي دي: ① مفاوضه، ② عنان، ③ شرکت صنائع، ④ شرکت وجوه، په دوی کې اول شرکت مفاوضه بیان سوی دی، شرکت مفاوضه دا دی چې دوه خلک په خپل مینځ کې د ایجاب او قبول په ذریعه په دې توګه د شرکت عقد وکړي چې هغوی دواړه به په مال کې هم مساوي (برابر) وي او په تصرف او دین کې به هم برابر وي، ځکه چې شرکت مفاوضه عام دی او د تجارت ټولو صورتونو ته شامل او داخل دی او په دواړو شریکانو کې هر هر شریک علی الإطلاق (بدون القید) خپل ملګري (شریک) ته پوره اختیار ورکوي، ځکه چې د مفاوضه معنی همدا ده "مساوات او برابري"، لکه څرنگه چې د عربیو شاعر مفاوضه د مساوات او برابری په معنی سره استعمال کړې ده، او برابري هغه وخت ثابتیږي کله چې پر یوه شریک هم هیڅ قید او پابندي نه وي او هر یو په تصرف کې آزاد وي، او د شرکت مفاوضه د وقوع او تحقق لپاره دا ضروري دي چې مال به د شرکت قابل وي، یعنې په کوم مال کې چې عقد مفاوضه وسي هغه به دارهم او دنانیر وي، عروض او عقار به نه وي، ځکه چې په عروض او عقار کې شرکت نه صحیح کیږي، ځکه چې په هغه کې په کمی بیشي (کمیت او زیاتوب) سره عقد فاسدیږي، د عقد مفاوضه د صحت لپاره دا هم ضروري دي چې په دواړو شریکانو کې به د تصرف اهلیت وي، او د قرض او داسې نورو په معامله کې هم برابري ضروري ده، او د شرکت مفاوضه جواز استحساناً دی، لېکن قیاس د دې شرکت د جواز منکر دی، امام شافعي رحمه الله هم د قیاس سره دی، او امام مالک

خوبالکل د شرکت مفاوضه د وجود انکار کړی دی؛ د قیاس دلیل دادی چي شرکت مفاوضه د مجهول الجنس وکالت او د مجهول کفالت ته شامل وي حالانکي په انفرادي توگه د مجهول وکالت هم فاسد دی او کفالت يې هم فاسد دی، لهذا کله چي په انفرادي توگه دا فاسد دي نو د عقد مفاوضه په ضمن کي به هم فاسد وي او د دې په وجه به عقد مفاوضه هم فاسد وي، ځکه کوم شی چي فاسد لره متضمن او شامل وي، هغه هم فاسد وي.

داستحسان دلیل دا حدیث دی: "فَاَوْضُوا فَإِنَّهُ أَكْثَرُ لِلْبُرْكَ" (يعني تاسي عقد مفاوضه کوئ، ځکه چي په دې کي زيات برکت دی)، په دې حدیث سره په ښکاره توگه دا خبره ثابتیږي چي عقد مفاوضه صحيح او جائز دی، په فتح القدیر او بيا په کي ذکر سوي دي چي دا حدیث غريب دی او د دې مضمون سره نه لگيږي خو د دغه حدیث په معنی سره په ابن ماجه کي د صالح بن صهيب په حواله سره دا حدیث ذکر سوی دی: "ثَلَاثٌ فِيهِنَّ الْبُرْكَ: الْبَيْعُ إِلَى أَجَلٍ، وَالْمُفَاوضَةُ، وَاخْتِلَافُ الْبُرِّ لِلشَّعِيرِ لِلْبَيْتِ لَا لِلْبَيْعِ" (يعني په دریو شيانو کي برکت دی: په ميعادي (ميادي) بيع کي، په عقد مفاوضه کي، او د کور لپاره د غنمو او اوربشو په گډولو کي، نه د خرڅولو لپاره). د شرکت مفاوضه د جواز دلیل دادی چي په خلکو کي د عقد مفاوضه تعامل جاري وو که چيري دا ممنوع وای نو د امت فقهاؤ او علماؤ به هيڅ کله هم د دې جواز زغملي نه وای، نو داسي تعامل په وجه به قیاس پرېښوول کيږي، او په دې کي چي د وکالت بالمجهول او کفالت بالمجهول په حواله سره چي کوم جهالت وي هغه تبعاً وي قصداً نه وي، او داسي کېدای سي چي یوشی دي قصداً صحيح نه وي لېکن تبعاً دي صحيح وي، لکه عقد مضاربت چي که څه هم "د مجهول شي درانيولو لپاره د وکیل پر جوړولو" متضمن او مشتمل وي لېکن دا تضمن تبعاً وي نو ځکه مضاربت صحيح دی، حالانکي قصداً او اصلاً توکيل بشراء المجهول فاسد دی، همداسي عقد مفاوضه هم تبعاً وکالت بالمجهول ته د متضمن کېدلو په وجه صحيح دی.

ولا تتعقد إلخ: فرمایي څرنگه چي زياتره خلک د مفاوضي له احکامو او مسائلو څخه ناواقف دي نو ځکه به دا عقد فقط د "مفاوضه" په لفظ سره صحيح کيږي، ها! که چيري متفاوضان د دې معاني او مفهوم د خلکو مخته واضح کړي نو بيا به په نورو الفاظو سره هم دا عقد منعقد کيږي.

شرکت مفاوضه او د شريکينو مذهب

قَالَ: فَيَجُوزُ بَيْنَ الْحُرِّينَ الْكُوفِيِّينَ مُسْلِمِينَ أَوْ ذِمِّيِّينَ فرمایي: عقد مفاوضه د دوو بالغو، آزادو مسلمانانو يا ذميانو په مينځ کي جائز دی لِتَحَقُّقِ التَّسَاوِي ځکه چي اړه دوی کي مساوات موجود دي لِإِنْ كَانَ أَحَدُهُمَا كِتَابِيًّا وَالْآخَرُ مَهْرُسِيًّا او که يو اشريک اکتابي وي او بل مجوسي تَجُوزُ أَيْضًا نَوْهَم جَائِزٌ دِي لِإِتِّفَاقِنَا دهنه دليل په وجه کوم چي موږ ذکر کړی وَلَا تَجُوزُ بَيْنَ الْحُرِّ وَالْمَمْلُوكِ

وَلَا يَكُنُّ الصَّبِيُّ وَالْهَالِكُ او د آزاد او غلام او د بچي او بالغ په مينځ كي عقد مفاوضه جائز نه دی
لَا نَعْدَامِ السَّوَاءِ ۚ ځكه چي ا په دوی كي مساوات معلوم دی لِأَنَّ الْخُرَّ الْبَائِمَ يَبْدُكُ الشَّصْرَفَ
وَالْكَفَالَةَ ځكه چي آزاد او بالغ د تصرف او كفالت ملكيت لري وَالْمَبْلُوكُ لَا يَبْدُكُ وَاحِدًا مِنْهُمَا إِلَّا
بِإِذْنِ الْمَوْلَى او مملوك اغلام ا دخپل مالک له اجازت څخه بغير په دې دواړو كي د يوه شي ملكيت
هم نه لري وَالصَّبِيُّ لَا يَبْدُكُ الْكَفَالَةَ وَلَا يَبْدُكُ الشَّصْرَفَ إِلَّا بِإِذْنِ الْمَوْلَى او بچي هم نه د كفالت ملكيت
لري او نه د ولي له اجازت څخه بغير د تصرف ملكيت لري قَالَ: وَلَا يَكُنُّ الْمُسْلِمُ وَالْكَافِرُ فرمايي:
چي د مسلمان او كافر په مينځ كي هم عقد مفاوضه جائز نه دی وَهَذَا قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ وَمُحَمَّدٍ داد
طرفينو رَحِمَهُمَا اللهُ قَوْلُ دى وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ ۞: يَجُوزُ امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي جائز دی
لِلتَّسَاوَى بَيْنَهُمَا فِي الْوَكَالَةِ وَالْكَفَالَةِ ځكه چي ددوی په مينځ كي په وكالت او كفالت كي مساوات
وي وَلَا مُعْتَبَرٌ بِيَدَادَةِ تَصَرُّفٍ يَبْدُكُهُ أَحَدُهُمَا او د تصرف هغه زياتوب لره هيڅ اعتبار نسته چي په
دوی كي يو اشريك ا د هغه مالک وي كَالْمُفَاوَضَةِ بَيْنَ الشُّفْعَوِيِّ وَالْحَنْفِيِّ فَإِنَّهَا جَائِزَةٌ لَكه د شافعي
مسلكه او د حنفي مسلكه سړي په مينځ كي چي مفاوضه جائز ده وَيَتَّفِقَانِ فِي الشَّصْرَفِ فِي مَثْرُونِ
الشَّصْبَةِ كه څه هم دوی دواړه په داسي ذبيحه كي په تصرف كولو كي يو له بل څخه مختلف دي
چي پر هغې بسم الله ويل سوي نه وي إِلَّا أَنَّهُ يُكْرَهُ خو ا د مسلمان او كافر په مينځ كي عقد مفاوضه ا
مكروه دی لِأَنَّ الدِّمَى لَا يَهْتَدِي إِلَى الْجَائِزِ مِنَ الْعُقُودِ ځكه چي ذمي د جائزو عقودو و طرف ته هدايت
نه مومي ا مطلب دا چي ذمي ته د جائزو عقودو هدايت حاصل نه وي ا وَلَهُمَا: أَنَّهُ لَا تَسَاوَى فِي
الشَّصْرَفِ د طرفينو دليل دا دی: چي په تصرف كي مساوات ضروري نه دی فَإِنَّ الدِّمَى لَوْ اشْتَرَى
بِرَأْسِ الْمَالِ حُمُورًا أَوْ خَنَازِيرَ ځكه كه ذمي د شركت په مال سره شراب يا خنزير رانيسي صَحَّ نو
صحيح دي وَلَوْ اشْتَرَاهَا مُسْلِمٌ او كه يو مسلمان يې رانيسي لَا يَصَحُّ نو صحيح نه دي وَلَا يَجُوزُ بَيْنَ

الْعَهْدَيْنِ وَلَا يَنْفَعُ الْعَبِيدِينَ وَلَا يَنْفَعُ الْكَافِرِينَ او د دوو غلامانو، دوو بچيانو او دوو مكاتبينو په مينځ
 كي عقد مفاوضه جائز نه دی لَا نَعْدَامِ صَحَّةَ الْكِفَالَةِ ځكه چي په دوی كي د كفالت صفت معدوم
 دی وَفِي كُلِّ مَوْضِعٍ نَمَّ تَصَحَّحَ الْمَفَاوِضَةُ لِفَقْدِ شَرْطِهَا وَلَا يُشْتَرَطُ ذَلِكَ فِي الْعِنَانِ كَانَ عِنَانًا او هر هغه ځای
 چيري چي د شرط د فقدان په وجه مفاوضه صحيح نه وي او هغه شرط په عنان كي مشروط نه وي
 نو عقد به عنان وي لَا شَرَطَ لِعِنَانِ الْإِطِاقِ ځكه چي په هغه كي د عنان شرطونه جمع دي إِذْهُوَ
يَكُونُ خَاصًّا وَقَدْ يَكُونُ عَامًّا ځكه چي شركت عنان كله خاص وي او كله عام وي.

اللغات: ﴿التساوي﴾ د تفاعل مصدر دی: يو د بل سره برابر بدل (يو تربله برابر بدل) ﴿خمر﴾ جمع د

خمر: ده: شراب.

تشریح: **مسئله:** داده چي د دوو آزادو، بالغو مسلمانانو او ذميانو په مينځ كي عقد مفاوضه جائز دی،
 ځكه چي په دوی كي مساوات موجود دی، همدارنگه كه يو شريك كتابي وي او بل مجوسي وي نو د
 دوی په مينځ كي هم عقد مفاوضه جائز دی، ځكه چي ټوله كفر يو ملت (ملته واحده) دی او په
 مجوسي او كتابي كي مساوات موجود دی. ها! په آزاد او غلام كي او په بالغ او نابالغ كي عقد مفاوضه
 صحيح نه دی، ځكه چي په دوی كي مساوات معدوم دی، ځكه چي آزاد او بالغ د تصرف او كفالت
 دواړو مالک دی او غلام د مالک له اجازت څخه بغير ذهيش شي هم مالک نه دی، لهذا په دې حواله سره
 په دوی كي مساوات معدوم دی، او كله چي مساوات معدوم دی نو ښکاره خبره ده چي مفاوضه به هم
 معدومه وي ځكه چي همدا مفاوضه مساوات دی.

د طرفينو رَجَهَاتُ الله په نېز د مسلمان او کافر په مينځ كي عقد مفاوضه صحيح نه دی، لېکن دامام

ابو يوسف رَجَهَاتُ الله په نېز صحيح دی: ځكه چي په كفالت او وكالت كي د مسلمان او کافر په مينځ
 كي مساوات دی او په تصرف كي فوقيت او اختلاف لره اعتبار نسته: د دې مثال دا دی لکه يو سړی
 چي قصداً د څاروي ذبح کولو په وخت كي تسميه (بسم الله) نه وويي نو د شافعي سړي په نېز هغه
 څاروی حلال دی لېکن د حنفي سړي په نېز حلال نه دی، خود دې اختلاف باوجود د شافعي او حنفي
 په مينځ كي عقد مفاوضه جائز دی، لهذا د مسلمان او کافر په مينځ كي چي په تصرف كي څه
 اختلاف دی، هغه لره هم اعتبار نسته، لنډه دا چي څرنگه د حنفي او شافعي په مينځ كي عقد مفاوضه
 جائز دی همداسي د مسلمان او کافر په مينځ كي هم جائز دی خو مکروه دی، ځكه چي ذمي د جائزو
 حقوقو کوښښ نه کوي او ځيني ځايونه د شريعت مطابق کار نه کوي.

د طرفینو رَجْمُهُمَا الله دلیل دادی چي د مسلمان او کافر په تصرف کي مساوات نسته. ځکه که دمی په راس المال او اصل مال سره شراب او خنزیر رانیسي نو صحیح دي. لېکن د مسلمانان لپاره د دې رانیول صحیح نه ده. لنډه دا چي د مفاوضې د صحت لپاره مساوات فی التصرف ضروري دی حالانکي په مسلمان او کافر کي د تصرف په حواله سره مساوات معلوم دی نو په دې وجه دا عقد جائز نه دی.

ولايجوز الخ: فرمایي چي په دوو غلامانو. دوو بچيانو او دوو مکاتبو غلامانو کي هم عقد مفاوضه صحیح نه دی. ځکه چي عقد مفاوضه کفالت لره متضمن وي حالانکي له غلام. بچي او مکاتب څخه کفالت نه صحیح کيږي (يعني دا کسان کفيل نه سي جوړېدای). او که چيري دا کسان د کفالت له شرط څخه بغير عقد مفاوضه وکړي نو دا عقد له مفاوضه څخه عنان گرځي. ځکه چي عقد عنان کله خاص وي او کله عام وي لېکن عقد مفاوضه فقط عام وي. او نه خاص کيږي.

د "عقد مفاوضه" د شريکانو شرعي حيثيت

قَالَ: وَتَنْتَعِدُ عَلَى الْوُكَاةِ وَالْكَفَالَةِ فرمایي: او عقد مفاوضه پر وکالت او کفالت منعقد کيږي أَمَّا الْوُكَاةُ فَلْيَتَحَقَّقِ الْمَقْصُودُ وَهُوَ الشَّرْكَةُ فِي الْمَالِ پر وکالت اخوابه ځکه منعقد کيږي چي په وکالت سره د هغه مقصد يعني "په مال کي شرکت" حاصل سي عَلَى مَا بَيَّنَّاهُ لَكَ امخکي اچي موږ د دې بيان وکړی وَأَمَّا الْكَفَالَةُ فَلْيَتَحَقَّقِ الْمُسَاوَاةُ فِيهَا هُوَ مِنْ مَوَاجِبِ التَّجَارَاتِ او پر کفاله ځکه به دا عقد منعقد کيږي چي د تجارت اکاروبار په لوازماتو کي مساوات ثابت سي وَهُوَ تَوَجُّهُ الْمَطَالِبَةِ نَحْوَهَا جَبِيْعًا او هغه دواړو شريکانو ته د مطالبې متوجه کېدل دي ايعني د کفالت مطلب دا دی چي د قرض مطالبه پر دواړو وي قَالَ: وَمَا يَشْتَرِيهِ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا يَكُونُ عَلَى الشَّرْكَةِ إِلَّا طَعَامَ أَهْلِهِ وَكَسْوَتَهُمْ وَكَذَا كَسْوَتُهُ وَكَذَا الْإِدَارَةُ فرمایي: او له شريکينو څخه چي هر شريک هم يو شی رانیسي هغه به د دوی په مینځ کي مشترک وي ماسوا د هغه د آل او اولاد له خوراک او د هغوی له جامو اکاليو اڅخه او همدارنگه ماسوا د هغه له خپلو جامو او سالن اکتخ اڅخه لِأَنَّ مُقْتَضَى الْعَقْدِ الْمُسَاوَاةُ ځکه چي عقد مفاوضه تقاضا مساوات دی ايعني عقد مفاوضه د مساوات متقاضی دی أَوْ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا قَائِمٌ مَقَامَ صَاحِبِهِ فِي التَّصَرُّفِ او په شريکينو کي هر يو شريک په تصرف کي د خپل ملگري قائم مقام دی وَكُلُّ شَرَاءٍ أَحَدِهِمَا كَشْرَاهُمَا او د يوه شريک شراء ارانیول د دواړو د شراء قائم مقام ده إِلَّا مَا

اِسْتِثْنَاءُ فِي الْكِتَابِ ماسواله هغه شيانو څخه کوم چي يې په متن کي مستثنى کړل وَهُوَ اسْتِحْسَانٌ
او دا استحسان دى لِأَنَّهُ مُسْتَثْنَى عَنِ الْبِفَاوِضَةِ لِلضَّرُورَةِ ځکه چي دا شيان د ضرورت پر بناء له
مفروضې څخه مستثنى گړځول سوي دي فَإِنَّ الْحَاجَةَ الرَّائِبَةَ مَعْلُومَةُ الْوُقُوعِ ځکه چي دورځني
ضرورياتو اخواک او داسي نورو واقع کېدل معلوم دي وَلَا يُنْكَنُ إِجَابُهُ عَلَى صَاحِبِهِ وَلَا التَّصَرُّفُ مِنْ
مَالِهِ او دا اشيانو پر خپل ملگري اشريک لازمول او د هغه له مال څخه پوره کول ممکن نه دي
وَلَا بَدَّ مِنَ الشِّرَاءِ فَيَخْتَصُّ بِهِ ضَرُورَةً او اخرنگه اچي ادې شيانو اړانيول ضروري دى نو ځکه به د
ضرورت پر بناء دوى خاص وي وَالْقِيَاسُ: أَنْ يَكُونَ عَلَى الشَّرِكَةِ او قياس دا دى: چي دوى دي هم
مشترک وي لِبَيَّانًا د هغه دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړى وَلِلْمُتَرَيِّعِ أَنْ يَأْخُذَ بِالْمُثْمَنِ أَيْمًا شَاءَ
او بائع اخرڅونکي ته دا حق سته چي په دې دواړو شريکانو کي له هريوه څخه وغواړي ثمن
واخلي الْمُشْتَرَى بِالْأَصَالَةِ وَصَاحِبُهُ بِالْكَفَالَةِ له مشتري څخه د اصيل کېدلو په وجه اود هغه له
ملگري ادويم شريک اڅخه د کفيل کېدلو په وجه وَيَرْجِعُ الْكَفِيلُ عَلَى الْمُشْتَرَى بِحَضْرَتِهِ مَتَى أَدَّى بَيَّا
به کفيل ادويم شريک له مشتري شريک د خپلې حصې په اندازه اداء کړى سوى قيمت اخلي
لِأَنَّهُ قَطْعٌ دَيْنًا عَلَيْهِ مِنْ مَالِ مُشْتَرِكٍ بَيْنَهُمَا ځکه چي کفيل له مشترک څخه مال څخه د مشتري
قرض اثم اداء کړى دى قَالَ: وَمَا يَلْزَمُ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِنَ الدَّيْنِ بَدَلًا عَنَّا يَصِحُّ فِيهِ الْإِشْتِرَاكُ
فَالْآخَرُ ضَامِنٌ لَهُ فرمايي: چي په کوم عقد معامله ا کي چي شرکت صحيح وي د هغه په عوض
کي چي پر هر شريک کوم قرض لازم سي نو دويم شريک به د هغه ضامن وي تَحْقِيقًا لِلْمَسَاوَاةِ د
دې لپاره چي مساوات ثابت سي فَيَمَّا يَصِحُّ الْإِشْتِرَاكُ فِيهِ: الشِّرَاءُ وَالْبَيْعُ وَالِاسْتِجَارُ نو هغه عقود
چي په هغوى کي شرکت صحيح کيږي دادي: رانيول. په اجرت اخيستل | په کرايه نيول | وَمِنْ
النِّسْمِ الْآخَرَ الْجَنَائِيَّةُ وَالْبَيْكَاةُ وَالْعُدْمُ عَنْ دَمِ الْعَبْدِ وَعَنِ النَّفَقَةِ او له دويم قسم څخه ايمني منه
عقود چي شرکت نه پکښي صحيح کيږي هغه ا د شريک جرم کول دي، نکاح کول دي، خلع کول دي، په
قصدا قتل کي صلح کول دي، اود ښځي د نفقي په باره کي صلح کول دي.

اللغات: ﴿مواجب﴾ جمع د مؤجب ده: سبب، لازمي وجه، ﴿کسوة﴾ جامې، کالي (ملبوسات).

﴿ادام﴾ سالن، کتخ، ﴿راتبة﴾ د ژوند او معمول، ورځني، همېشني، ﴿جنایة﴾ جرم.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چې د عقد مفاوضې له دواړو شریکانو څخه به هر شریک دخپل شریک له طرفه وکیل هم وي او کفیل به هم وي، وکیل کېدل خو ځکه ضروري دي چې د شرکت فی المال تر ثبوت وروسته شرکت فی الربح هم ثابت سي، او کفیل کېدل ځکه ضروري دي چې که چیري په دې تجارت کي نقصان یا قرض وسي نو هغه پر دواړو لازم سي او له دواړو څخه په مساوي توګه د هغه مطالبه وکړی سي.

قال وما يشتره إلخ: د دې حاصل دادی چې په دواړو شریکانو کي چې هر شریک د تجارت په نیت سره یو شوی رانیسي هغه به د دوی په مینځ کي مشترک وي، لېکن د ژوند ضروریات او ورځني ضروري شیان به مشترک نه وي، نو کوم شریک چې دخپل ځان او اهل و عیال لپاره دخوراک او چنباک شیان رانیسي هغه به مشترک نه وي، ځکه چې ضرورتا هغوی له مفاوضې څخه مستثنی گرځول سوي دي، او د هغوی ضرورت هره ورځ پېښیږي او دا ضرورت واضح دی. لهدا د دې شیانو سره به مشتري خاص وي او بل یو به د هغه سره په دې کي نه شریک کیږي، دا حکم پر استحسان مبني دی، کنې د قیاس تقاضا داده چې دا شیان دي هم مشترک وي، ځکه چې عقد مفاوضه د مساوات تقاضا کوي او مساوات په هغه صورت کي ثابتیږي کله چې شرکت موجود سي.

وللثامن إلخ: فرمایي چې که څه هم د ژوند ضروریات به په متفاوضینو کي مشترک نه وي، لېکن دویم شریک به د مشتري له طرفه کفیل وي، او بائع ته به اختیار وي که وغواړي نو له مشتري يعني له اصیل څخه دي ثمن واخلي او که وغواړي نو له دویم شریک يعني له کفیل څخه دي یې واخلي. او که کفیل یې ورکړې نو هغه دي له مشتري څخه د هغه د حصې په اندازه اداء کړی سوی ثمن واخلي، ځکه چې دغه کفیل د مشتري قرض (ثمن) له مشترک مال څخه اداء کړی دی حالانکي مبيع مشترک نه ده. همدا حکم د هغه قرض هم دی چې هغه په دې دواړو شریکانو کي پریوه شریک لازم سي او د داسي عقد په عوض کي لازم سي چې په هغه کي اشتراک صحیح وي لکه بیع او شراء، استیجار او داسي نور. نو دا قرض به پر دواړو لازم وي د دې لپاره چې مساوات ثابت سي، لېکن په کومو عقود کي چې اشتراک صحیح نه وي لکه د جنایت ضمان (جرمانه)، دنکاح کولو مهر، بدل خلع او بدل صلح او داسي نور، نو په هغه کي به دویم شریک د مباشر (فاعل) شریک نه وي.

به مفاوضه کي دیوه شریک کفاله قبول

قَالَ: وَلَوْ كَلَّ أَحَدُهُمَا بِإِلَاحٍ عَنْ أَهْلِيهِ فَرَمَائِي: كَه چیري له دواړو شریکانو څخه یو شریک د اجنبی سړي له طرفه د مال کفالت وکړي لَوْ صَاحِبُهُ عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ نو د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېر دهغه پر ملګري هم هغه مال لازمیري وَقَالَ: لَا يَلْزَمُهُ او صاحبین رَحِمَهُمَا اللهُ فرمائي: چي نه پر لازمیري لَزَمَهُ تَبَرُّمٌ ځکه چي دا کفاله تبرع ده وَلِهَذَا لَا يَصِحُّ مِنَ الصَّبِيِّ وَالْعَبْدِ الْبَازُونَ وَالْمَكَاتِبِ همدواچه ده چي دبچي، مأذون غلام او مکاتب له طرفه کفاله نه صحیح کیږي وَلَوْ صَدَرَ مِنَ الْمَرِيضِ او که چیري د مریض الموت مریض کفاله وکړي يَصِحُّ مِنَ الثُّلُثِ نو د هغه د مال له دریمي حصې څخه صحیح کیږي وَصَارَ كَالِإِقْرَاضِ وَالْكَفَالَةِ بِالنَّفْسِ او دا د قرض ور کولو اقرض اداء کولو او د نفس د کفالت کولو په څیر سو وَلِابْنِ حَنِيفَةَ: أَنَّهُ تَبَرُّمٌ ابْتِدَاءً وَمُعَاوَضَةٌ بَقَاءً د امام صاحب دلیل دای: چي دا کفاله ابتداء تبرع ده او بقاء معاوضه ده لِأَنَّهُ يَسْتَوْجِبُ الضَّامَانَ بِأَيُّ دَى عَلَى الْكُفُولِ عَنْهُ إِذَا كَانَتِ الْكَفَالَةُ بِأَمْرِهِ ځکه که چیري کفاله د مکفول عنه په حکم سره وي نو پر مکفول عنه به دهغه له طرفه اداء کړی سوی ضمان واجب وي فَبِالنَّظَرِ إِلَى الْبَقَاءِ تَتَضَمَّنُهُ الْمُعَاوَضَةُ لِهَذَا ذَبَقْنَا وَطَرَفَ تَه په نظر کولو سره هغه لره مفاوضه شاملیري وَبِالنَّظَرِ إِلَى الْإِبْتِدَاءِ لَمْ تَصَحَّ مِنْ ذِكْرِهِ او د ابتداء ایعني د تبرع او طرف په نظر کولو سره دبچي، غلام او مکاتب له طرفه دا نه صحیح کیږي وَتَصَحُّ مِنَ الثُّلُثِ مِنَ الْمَرِيضِ او د مریض د مال له دریمي حصې څخه صحیح کیږي بِخِلَافِ الْكَفَالَةِ بِالنَّفْسِ په خلاف د کفاله بالنفس لَزَمَتْهَا تَبَرُّمٌ ابْتِدَاءً وَانْتِهَاءً ځکه چي کفاله بالنفس په ابتداء کي هم تبرع ده او په انتها کي هم تبرع ده وَأَمَّا الْإِقْرَاضُ او کوم چي د قرض ور کول دي ایعني د اجنبی له طرفه قرض اداء کول اَفَعَنْ ابْنِ حَنِيفَةَ: أَنَّهُ يَلْزَمُ صَاحِبَهُ نو له امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ څخه روایت سوی دی: چي داهم د شریک پر ملګري لازمیري وَلَوْ سَلِمَ فَهُوَ إِعَارَةٌ او که دا تسلیم کړی سي چي دا دهغه پر ملګري نه لازمیري نو دا به إعاره وي فَيَكُونُ لِشَيْلِهَا حُكْمُ عَيْنِهَا لَا حُكْمُ الْبَدَلِ او ددې مثل ته به د عین

حکم حاصل وي. نه د بدل حَتَّى لَا يَصِحَّ فِيهِ الْأَجَلُ تر دې چي په هغه کي به ميعاد اوخت ټاکل ا صحيح نه وي فَلَا يَتَحَقَّقُ مُعَاوَضَةٌ لهذا هغه به د معاوضې په توگه ثابت نه سي وَلَوْ كَانَتْ الْكَفَالَةُ بِغَيْرِ أَمْرٍ او که چيري دا کفاله د مکفول عنه اجنبي له حکم څخه بغير وي لَمْ تَنْزِمَ صَاحِبُهُ فِي الصَّحِيحِ نو د صحيح قول مطابق د شریک اکفیل ا پر ملگري نه لازمېږي لِإِعْدَامِ مَعْنَى الْمُفَاوَضَةِ ځکه چي ا په دې صورت کي ا د مفاوضې معنی معدومه ده وَمُطْلَقُ الْجَوَابِ فِي الْكِتَابِ مَحْمُولٌ عَلَى الْبَقِيَّةِ او د متن مطلق حکم پر مقید محمول دی وَصَبَّانُ الْغَضَبِ وَالْإِسْتِهْلَاكُ بِنَزْلَةِ الْكَفَالَةِ عِنْدَ أَنْ حَنِيفَةً او د غضب او استهلاک ضمان د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نیز د کفالت په درجه کي دی لِأَنَّهُ مُعَاوَضَةٌ انْتِهَاءً ځکه چي هغه انتهاء معاوضه ده.

اللفات: ﴿کفل﴾ د تفعیل ماضي ده: ضمانت اخیستل. ذمه واري اخیستل. کفاله بالمال: په خپله غاړه د یو چا د مال ذمه واري اخیستل (د یو چا د مال ذمه وار کېدل). ﴿مأذون﴾ اجازه ورکړی سوی. هغه غلام ته وایي چي د مالک له طرفه د تجارت او کاروبار کولو اجازه ورکول سوي وي. ﴿مکفول عنه﴾ د کوم سړي له طرفه چي شریک کفیل او ذمه وار جوړ سوي وي هغه ته مکفول عنه وایي. ﴿کفاله بالنفس﴾ د قاضي مخته د یو چا د حاضرولو ذمه واري اخیستل (مثلاً زید قتل وکړي او قاضي د هغه طلب وکړي او خالد ذمه واري واخلي چي زه به هغه ستا مخته حاضروم. دې ته کفاله بالنفس وایي. دا په ابتداء او انتهاء دواړو کي تبرع او احسان دی. ځکه چي په دې خالد ته هیڅ مال او پیسې نه حاصلېږي).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که د عقد مفاوضې له دواړو شریکانو څخه یو شریک د یو داسي اجنبي له طرفه کفاله بالمال قبوله کړي کوم چي د دوی سره په کاروبار کي شریک نه وي. نو د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نیز به پر دویم شریک هم دا کفاله لازم وي. لېکن د صاحبینو رَحْمَتُهُمَا الله په نیز به لازم نه وي.

د صاحبینو دلیل: دا دی چي دا عقد تبرع او احسان دی. همدا وجه ده چي د بچي. غلام او مکاتب له طرفه د دې عقد قبولیت نه صحیح کیږي (یعني دوی کفاله نه سي قبولولای). همدارنگه که یو مریض دا عقد قبول وکړي نو د هغه د مال له دریمي حصې څخه معتبر کیږي. لهذا کوم شریک چي دا قبول کړي نو دا کفاله به د هغه تر ذات پورې محدوده وي او له هغه څخه به د دویم شریک و طرف ته نه

متعدي کيږي، او لکه څرنگه چې يو شريک د يو اجنبي قرض اداء کړي يا کفاله بالنفس قبوله کړي نو دويم شريک په هغه کي نه شريک کيږي، همداسي به دلته هم دغه کفاله بالمال پر دويم شريک نه لازميږي.

د امام صاحب دليل: دادی چې د دې کفالت دوه حیثیته دي: ① دا ابتداء تبرع ده. ځکه چې فقط يو شريک هغه قبلوي، ② لېکن انتهاء د معاوضه او معاوضه ده، ځکه کله چې موږ دويم شريک په دغه کفاله کي شريک کړو نو هغه او کفيل شريک به له مکفول عنه څخه دومره مال (پيسې) اخلي کوم چې دوی مکفول عنه ته ورکړی وي په دې شرط چې کفاله د مکفول عنه په حکم سره وي. اوس چې د ابتداء و طرف ته وکتل سي نو دا تبرع ده او د انتهاء و طرف ته چې وکتل سي نو معاوضه او معاوضه ده. لهدا په "الاعتبار بالخواتم" باندې عمل کولو سره موږ دا معاوضه وگرځول او پر دويم شريک مو لازم کړه. پاته سوه د کفاله بالنفس مسئله؛ نو هغه د ابتداء او انتهاء په دواړو حالتونو کي تبرع ده او په هغه کي کفيل له مکفول عنه څخه هيڅ شی واپس نه سي اخيستلای نو په دې وجه هغه کفاله پر دويم شريک نه لازميږي. او پاته سوه د قرض مسئله؛ نو له امام صاحب رَجَّه الله څخه د حسن بن زياد په روايت کي دا هم پر دويم شريک لازميږي، لهدا په دې دوو مسئلو سره د امام صاحب په خلاف دليل نيول صحيح نه وي.

او که چيري موږ دا تسليم کړو چې د قرض اداء کول پر دويم شريک نه لازميږي نو بيا هم دا معاوضه نه ده بلکي اعاره ده او مکفول عنه چې کفيل ته کوم مال واپس کوي هغه عين دی. بدل نه دی او په هغه کي ميعاد صحيح نه دی، نو په دې وجه به په هغه کي د معاوضې معنى ثابت نه وي، او ښکاره خبره ده چې کله د معاوضې معنى پکښي نه وي نو شرکت به هم ثابت نه وي. او که چيري دا کفاله د مکفول عنه په حکم سره نه وي نو بيا خو دا سراسر احسان دی او دهیچا په نېز هم پر دويم شريک نه لازميږي، ځکه چې اوس بالکل د معاوضې معنى معدومه ده. او په متن کي چې کوم د "لزم صاحبه" حکم دی هغه لزوم په مکفول عنه سره مقيد دی.

وضمان الغصب الخ: که يو څوک د بل چا مال غصب کړي يا يې هلاک کړي او يو شريک د هغه ذمي واري قبوله کړي او ضمان يې ورکړي نو د امام صاحب رَجَّه الله په نېز به دا هم د کفالت په حکم کي وي او پر دويم شريک به لازم وي، ځکه که څه هم دا ابتداء تبرع ده لېکن انتهاء معاوضه ده، او په مخکنۍ مسئله کي امام صاحب رَجَّه الله د انتهاء اعتبار کړی دی لهدا دلته به هم د انتهاء اعتبار کيږي.

د یوه مفاوض شریک په مال کې اضافه راتلل

قَالَ: فَإِنْ وَرِثَ أَحَدُهُمَا مَالًا يَصِحُّ فِيهِ الشَّرِكَةُ أَوْ هَبَ لَهُ وَوَصَلَ إِلَى يَدِهِ فَرَمَائِي: که له دواړو شریکانو څخه یو د داسې مال وارث سي چي په هغه کې شرکت نه صحیح کیږي یا یوه شریک ته مال هبه کړی سي او د هغه لاس ته ورسېږي بَکَلَّتِ الْمُبَاوَضَةُ وَصَارَتْ عِنَانًا نو مفاوضه باطلیږي او هغه شرکت عنان ګرځي لِقَوَاتِ الْمُسَاوَاةِ فِيمَا يَصْلُحُ رَأْسُ الْمَالِ ځکه چي په رأس المال کې مساوات فوت سو اِذْ هِيَ شَرْطٌ فِيهِ ابْتِدَاءٌ وَبَقَاءٌ حالانکي په دې عقد کې ابتداء او بقاء مساوات ضروري دی وَهَذَا لِأَنَّ الْأَخَرَ لَا يُشَارِكُهُ فِيمَا أَصَابَهُ او د دې اعلان یوه وجه دا هم ده چي کوم شریک ته دا مال رسېدلی دی په هغه کې دویم شریک دده سره نه شریک کیږي لِإِعْدَامِ السَّبَبِ فِي حَقِّهِ ځکه چي د هغه په حق کې د شرکت سبب معدوم دی ایعني دویم شریک په حق کې وراثت او هبه نسته إِلَّا أَنَّهُمَا تَنْقَلِبُ عِنَانًا لِلْإِمْكَانِ خودا شرکت به شرکت عنان ګرځي فَإِنَّ الْمُسَاوَاةَ لَيْسَتْ بِشَرْطٍ فِيهِ ځکه چي په عنان کې مساوات شرط نه دی وَلِدَوَامِهِ حُكْمُ الْإِبْتِدَاءِ او د هغه دوام ابقاء ته د ابتداء حکم حاصل دی لِكُونِهِ غَيْرَ لَازِمٍ ځکه چي عنان غیر لازم عقد دی فَإِنْ وَرِثَ أَحَدُهُمَا عَرَضًا او که له دواړو شریکانو څخه یو د څه سامان وارث سي فَهُوَ لَهُ وَلَا تَفْسُدُ الْمُبَاوَضَةُ نو هغه به دده وي او عقد مفاوضه به نه باطلیږي وَكَذَا الْعَقَارُ او همدا حکم د جايداد هم دی لِأَنَّهُ لَا تَصِحُّ فِيهِ الشَّرِكَةُ ځکه چي په هغه کې شرکت نه صحیح کیږي فَلَا تُشَارِطُ الْمُسَاوَاةُ فِيهِ لِهَذَا په هغه کې به مساوات هم شرط نه وي.

اللغات: ﴿عرض﴾ سامان (له نقد مال انقودو) څخه بغير نور شيان. ﴿عقار﴾ هر هغه ملکيت کوم چي ثابت الأصل وي يعنې بل ځای ته نه نقل کیږي لکه ځمکه، کور چي هغه ته جايداد وايي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که د عقد مفاوضې له دواړو شریکانو څخه یوه شریک ته په وراثت کې یو داسې مال حاصل سي چي په هغه کې شرکت نه صحیح کیږي یا یوه شریک ته څه مال هدیه کړی سي او هغه پر مال قبضه هم وکړي نو ددوی په مینځ کې چي کوم عقد مفاوضه وو هغه باطلیږي او دا شرکت په شرکت عنان بدلیږي، ځکه چي په رأس المال کې مساوات فوت سو حالانکي په دې عقد کې په ابتداء او بقاء دواړو کې مساوات ضروري وو، او هغه معدوم سو، همدارنګه کوم شریک ته چي هبه یا وراثت حاصل سوی دی هغه یوازې د دې مال مالک دی او په دې

کي دویم شریک هیڅ حق نسته، ځکه چي دهغه په حق کي د شرکت سبب نسته. نو په دې حواله سره به هم فقط وارث یا موهوب له شریک د دغه نوي حاصل کړی سوي مال سره خاص وي او مساوات به نه وي نو ځکه به شرکت مفاوضه باطلیږي، لېکن دا به عنان گرځي، ځکه چي په عنان کي مساوات ضروري نه دی او څرنګه چي عنان غیر لازم عقد دی او دهغه د بقاء او ابتداء حکم یو ډول دی، نو په دې وجه په هغه کي که ابتداء مساوات وي او که نه وي د شرکت پر صحت به هیڅ اثر نه پرېوځي.

که یو شریک د څه سامان یا د څه جايداد وارث سي او په هغه کي شرکت صحیح نه وي نو دا څه (سامان یا جايداد) به فقط دهغه مملوک وي (يعني دهغه په ملکیت کي به وي) او د دې په وجه به عقد مفاوضه نه فاسدیږي؛ ځکه کله چي په دغه شي کي شرکت صحیح نه دی نو ښکاره خبره ده چي مساوات به هم پکښي شرط نه وي او کله چي مساوات شرط نه دی نو د مساوات د نشتوالي په وجه به د عقد پر صحت اثر هم نه پرېوځي.

فصل

(دا) فصل (دهغه مالونو په بیان کي دی کوم چي په شرکت کي رأس المال جوړېدای سي)

د "شرکت مفاوضه" اموال

وَلَا تَنْعَقِدُ الشُّمُكَةُ إِلَّا بِالَّذِي رَأَاهُمُ وَالَّذَانِ يَرَوْنَ الْقُلُوبَ الثَّاقِفَةَ أَوْ شَرَكْتَ مَفَاوضَهُ أَوْ فَقَطَّأَ بِهٖ دَرَاهِمُو. دنانيرو او رائج الوقت پیسو سره منعقد کیږي وَقَالَ مَالِكٌ: تَجُوزُ بِالْعُرُوضِ وَالْبَكِيلِ وَالْمُوزُونِ أَيْضًا إِذَا كَانَ الْجِنْسُ وَاحِدًا امام مالک رحمه الله فرمایي: چي په سامان، کیلي او وزني شیانو سره هم شرکت مفاوضه منعقد کیږي | په دې شرط | کله چي اد کیلي او وزني شیانو اجنس یو وي يَكُنْهَا عَقْدَتْ عَلَى رَأْسِ مَالٍ مَعْلُومٍ ځکه چي دا شرکت هم پر معلوم او متعین رأس المال منعقد سو فَأَشْبَهَ التَّقْوَدَ لِهَذَا د شیان اهم | د تقودو | سره مشابه سول بِخِلَافِ الْمُضَارَبَةِ په خلاف د مضاربت بِرَأْسِ الْقِيَاسِ يَأْتِيهَا ځکه چي قیاس له مضاربت څخه ایعني د مضاربت له جواز څخه انکار کوي لَنَا

فِيهَا مِنْ رِبْحٍ مَالٌ يُضَيَّنُ حُكْمٌ چي په مضاربت کي له داسي مال څخه نفع اخيستل کيږي کوم چي نه مضمون کيږي ايمني د مضاربت مال داسي مال دی چي د هغه ضمان نه واجبيږي. يعني که له مضارب څخه هلاک سي نو پر هغه ضمان نه واجبيږي. دا په ياد لرئ! چي د کوم مال ضمان چي واجبيږي هغه ته مضمون مال وايي او د کوم مال ضمان چي نه واجبيږي هغه ته غير مضمون مال وي ا فَتَقْتَصِرُ عَلَى مَوْرِدِ الشَّرْعِ لهذا د مضاربت جواز به د شريعت پر مورد منحصر وي وَلَنَا: أَنَّهُ يُؤَدَّى إِلَى رِبْحٍ مَالٌ يُضَيَّنُ زموږ دليل دادی چي ا په سامان، کيلي او وزني شيانو کي د عقد شرکت جواز ا په داسي مال سره د نفع حاصلولو سبب دی کوم چي مضمون نه دی لَا أَنَّهُ إِذَا بَاعَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا رَأْسَ مَالِهِ وَتَقَاعَلَ الشَّيْئَانِ حُكْمٌ کله چي له دواړو شريکانو څخه هر شريک خپل رأس المال خرڅ کړي او د دواړو په ثمن کي کمی او زیاتوب وي مطلب دا چي د يوه شريک ثمن له بل څخه زیات وي ا فَتَأَيَسْتُحَقُّ أَحَدُهُمَا مِنَ الزِّيَادَةِ مَالٌ صَاحِبِهِ رِبْحٌ مَالٌ يَبْلُغُ وَمَالٌ يُضَيَّنُ نو په دوی دواړو کي چي يو شريک د خپل ملگري په مال کي د کوم زیاتوب مستحق وي هغه به د داسي مال نفع وي چي دا شريک به نه د هغه ملکيت لري او نه به د هغه ضامن کيږي ايمني هغه مال به نه دده مملوک وي او نه به هغه مضمون وي ا بِخِلَافِ الدَّرَاهِمِ وَالْدَنَانِيرِ په خلاف د دراهمو او دنانيرو لَأَنَّ ثَمَنَ مَا يَشْتَرِيهِ فِي ذِمَّتِهِ حُكْمٌ چي ا په هغه کي به ادرانيول سي شي ثمن د مشتري پر ذمه وي إِذْ هِيَ لَا تَتَعَيَّنُ حُكْمٌ چي اثمان انقودانه متعين کيږي فَكَانَ رِبْحُ مَا ضَمِنَ لهذا دا به د داسي مال وي نفع کوم چي مضمون دی ايمني دا به د مضمون مال نفع وي ا وَلَئِنْ أَوَّلَ التَّصَرُّفِ فِي الْعُرُوضِ الْبَيْعُ وَفِي الثُّقُودِ الشِّرَاءُ او حُكْمٌ چي په سامان کي اول تصرف بيع ده او په نقودو کي اول تصرف شراء ده وَيَبْنِي أَحَدُهُمَا مَالَهُ عَلَى أَنْ يَكُونَ الْآخَرُ شَرِيكَاً فِي ثَمَنِهِ لَا يَجُوزُ او د يوه شريک پر دې شرط مال خرڅول چي دويم شريک به په ثمن کي د هغه شريک وي جائز نه دي وَشِرَاءُ أَحَدِهِمَا شَيْئاً بِبَالِهِ عَلَى أَنْ يَكُونَ الْبَيْعُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ غَيْرِهِ جَائِزٌ البکن ا په خپل مال سره د يوه شريک پر دې شرط يو شى خرڅول چي مبيع به د هغه او د هغه د ملگري په مينځ کي مشترک وي جائز دي وَأَمَّا الْفُلُوسُ النَّاقِطَةُ فَلَا تُزَوَّجُ زَوَاجَ الْأَنْسَانِ او رائج فلوس ابيسي ا د اثمانو په څير رواج دي ايمني د اثمانو په څير چليږي ا فَالْتَحَقَتْ بِهَا نو حُكْمٌ دوی ا په حکم کي ا د اثمانو سره يو ځای سو قالوا: هَذَا أَقُولُ مُحْتَبِدٌ مشايعو فرمايلي دي: چي دا امام محمد ربه الله قول دی لَا تَنْهَا

اللغات: ﴿فلس﴾ روپی، پیسې، ﴿نافقة﴾ رائج الوقت، هغه پیسې کوم چي په اوس وخت کي رواج وي، ﴿عروض﴾ جمع د عَرْض ده: له نغلو څخه بغیر نور شيان، سامان، ﴿النقود﴾ جمع د نقد ده: نغدي (نقد مال لکه دراهم، دنانیر، افغانی، کلداري او داسي نور)، ﴿ربح﴾ نفع، گټه، منافع، ﴿سلع﴾ سامان.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي زموږ په نېز فقط په دراهمو، دنانیرو او په هغه سکو او پیسو سره شرکت مفاوضه صحیح دی کوم چي رائج وي (یعني خلک رانیول او خرڅول په کوي)، او دامام مالک رَحْمَةُ الله په نېز له دې څخه بغیر پر عروضو (سامانونو) او پر کیلي او وزني شیانو سره هم شرکت مفاوضه منعقد کیږي، په دې شرط چي هغه له یوه جنس (جنس واحد) څخه وي، ځکه چي د نقدو په څیر داهم معلوم او متعین رأس المال دی، او پر معلوم رأس المال شرکت مفاوضه کول صحیح کیږي لهدا پر عروضو او کیلي او وزني شیانو به هم صحیح کیږي، لېکن پر عروضو یا کیلي او وزني شیانو به عقد مضاربت نه صحیح کیږي، ځکه چي د عقد مضاربت صحت د دراهمو او دنانیرو (نقدو) سره خاص دی، او قیاس په عروضو او داسي نورو کې د مضاربت د جواز منکر دی، ځکه په

• القول الرابع: قول محمد رحمه الله ، كما قال العلامة ابن عابدين: قوله: والفلوس النافقة أى الرائحة... وأجواز بما هو الصحيح، لأنها أثمان باصطلاح الكل، فلا تبطل ما لم يصطلح على ضده (رد المحتار ج: ٣، ص: ٣٧٢). [القول الرابع ج: ١، ص: ٥١٥]

مضاربت کي چي کوم مال وي هغه د مضارب په قبضه کي امانت وي او نه مضمون کيږي (يعني که د مضارب په قبضه کي هلاک سي نو پر مضارب ضمان نه واجبېږي) نوله هغه مال څخه حاصلېدونکې نفع د غير مضمون مال نفع ده لهدا درب المال لپاره دهغه اخيستل صحيح نه دي. لېکن شريعت د نقودو يعني د درهمو او دنانيرو په عوض کي مضاربت جائز گرځولای دی لهادا جواز به فقط د نقودو سره خاص وي او د عروضو او داسي نورو و طرف ته به نه متعدي کيږي.

ولنا انه يؤدى إلخ: زموږ دليل دادی چي که موږ پر عروضو او داسي نورو (يعني کيلي او وزني شيانو) عقد شرکت جائز وگرځو نو دا به "په غير مضمون مال سره نفع حاصلولو" ته متضمن وي په دې توگه چي کله دواړه شريکان خپل رأس المال په زيات ثمن سره خرڅ کړي او ديوه ثمن دبل له ثمن څخه زيات وي نو د زيات ثمن حاصلونکي به د شرکت په مال سره د داسي زياتوب مستحق وگرځي چي هغه نه ده په ملکيت کي دی او نه هغه مال پر ده مضمون دی او ربح ما لم يضمن جائز نه ده. نو په دې وجه به پر عروضو د عقد شرکت انعقاد هم جائز نه وي. ها! پر نقودو (درهمو او دنانيرو) جائز دی. ځکه چي نقود او اثمان په متعينولو سره نه متعين کيږي. لهدا په دوی کي به د هر هر شريک ثمن د هغه پر ذمه واجب وي او ما وجب فی الذمه مضمون کيږي. نو ځکه به په دې صورت کي حاصلېدونکي مال د مضمون مال له قبيلې څخه وي او عقد شرکت به صحيح به وي.

د دې سلسلې دويم دليل دادی چي په عروضو کي اول تصرف د بيع وي لېکن په نقودو کي اول تصرف د شراء وي او که احد الشريکين پر دې شرط خپل مال خرڅ کړي چي دويم شريک به په ثمن کي زما سره شريک وي نو جائز نه دي. ځکه چي دا شرکت دوکالت مقتضي دی او په عروضو کي داسي توکيل جائز نه دی کوم چي شرکت لره متضمن وي. لهدا کله چي په عروضو کي شرکت نه وي نو ښکاره خبره ده چي په ثمن کي به هم شرکت نه وي. او د شرکت د نشتوالي وجه دا هم ده چي وکیل بالبيع أمين وي. اوس که دا وکیل د خپل ځان لپاره د نفع (ربح) شرط ولگوي نو دا به ربح ما لم يضمن وي (ځکه چي مبيع پر امانت ساتونکي أمين نه مضمون کيږي) او ربح ما لم يضمن جائز نه ده. لېکن که يو شريک په خپل مال سره يوشی رانيسي او خپل ملگری په مبيع کي شريک کړي نو صحيح دي. ځکه چي وکیل بالشراء د ثمن ضامن کيږي او ځکه چي له مبيع څخه د نفع اخيستلو شرط لگول صحيح دي نو دا به د ربح ما ضمن له قبيلې څخه وي او جائز به وي.

وأمال الفلوس الناقصة إلخ: د دې حاصل دادی چي د امام محمد رحمه الله په نېز د درهمو او دنانيرو په څير په رائج الوقت فلوسو (پيسو) سره هم عقد مفاوضه او عقد مضاربه صحيح دی. او د فلوس د

هغه په نېز د نقودو سره ملحق دي. همدا وجه ده چې د دراهمو او دنانیرو په څیر دا هم په متعینولو سره نه متعین کيږي او یو متعین فلوس د دوو متعینو فلوسو په عوض کې خرڅول صحیح نه دي. لېکن د شیخینو رَحْمَةُ اللهِ په نېز د فلوسو په عوض کې شرکت او مضاربت صحیح نه دی. ځکه چې د فلوسو ثمنیت حتمي او یقیني نه دی او هر وخت په دوی کې ترمیم کيږي تردې چې په ځینې وختونو کې د دوی ثمنیت بالکل ختمیږي او سامان گرځي او زموږ په نېز پر سامان مفاوضه او مضاربت کول صحیح نه دي لېذا پر فلوسو به هم دا عقود صحیح نه وي.

له امام ابو یوسف رَحْمَةُ اللهِ څخه یو قول د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ د قول په څیر نقل سوی دی (یعني په یوه قول کې دهغه په نېز هم په فلوسو سره دا عقدونه صحیح دي). لېکن دهغه اول قول کوم چې د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ سره ذکر سوی دی. اصح او اظهر دی.

له پورتني مسئلې څخه استثناء

قَالَ: وَلَا تَجُوزُ الشَّرِكَةُ بِهَا سِوَى ذَلِكَ فَرَمَائِي: او له دې مالونو څه بغیر په نورو سره شرکت مفاوضه جائز نه دی إِلَّا أَنْ يَتَعَامَلَ النَّاسُ بِالتَّجَرُّدِ الثَّقَلِ خودا چې خلک د سروزو او سپینوزرو په ټوټه سره اد شرکت معامله کوي تبر او نقره د سرو او سپینوزره هغه ټوټه ته وايي چې په هغې لاس وهل سونه وي. یعني دینار او درهم ځني تیار سوي نه وي ا فَتَصَحُّ الشَّرِكَةُ بِهَا نو په دې دواړو سره به هم شرکت صحیح کيږي هَكَذَا ذَكَرَ فِي الْكِتَابِ همداسې په قدرې کې ذکر سوي دي وَفِي الْجَامِعِ الصَّغِيرِ: وَلَا تَكُونُ الْمَفَاوِضَةُ بِشَاكِلِ ذَهَبٍ أَوْ فِضَّةٍ او په جامع صغیر کې ذکر سوي دي: چې د سرو او سپینوزرو په مثقالونو یعني په ټوټو او سره به شرکت مفاوضه نه منعقد کيږي وَمُرَادُ الشَّرِكَةِ او د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ مراد تبر دی فَقَوْلُ هَذِهِ الرَّوَايَةِ الشَّرِكَةُ تَتَعَيَّنُ بِالتَّعْيِينِ نو ددې روایت مطابق تبر یو سامان دی کوم چې په متعینولو سره متعین کيږي فَلَا تَصْلُحُ رَأْسُ الْمَالِ فِي الْمَضَارِبَاتِ وَالشَّرَكَاتِ نو هغه به په عقد شرکت او مضاربت کې د رَأْسِ الْمَالِ جوړېدلو لائق نه وي د دَرَنِ كِتَابِ الصَّرْفِ أَنَّ الثَّقَلَ لَا تَتَعَيَّنُ بِالتَّعْيِينِ او امام محمد رَحْمَةُ اللهِ اد جامع صغیر ا په کتاب الصرف کې ذکر کړي دي چې نقره په متعینولو سره نه متعین کيږي حَتَّى لَا يَنْفَسِحَ الْعَقْدُ بِهَا بَهْلَاكِهِ قَبْلَ التَّسْلِيمِ همدا وجه ده چې له ورسپارلو څخه مخکې دهغه په هلاکېدلو سره عقد نه منسوخ کيږي

فَعَمِلَ تِلْكَ الرِّوَايَةَ تَصْلُحُ رَأْسَ الْبَالِ فِيهِمَا نودې روايت مطابق نقره او تبر په شرکت او مضاربت
 کي رأس المال جوړېدای سي وَهَذَا لِبَا عَرَفَ أَنَّهَا خُلِقَتْ لِمَنْ يَنْتَهِى فِي الْأَصْلِ او دا ځکه چي سره زر او
 سپين زر په اصل کي ثمن پيدا سوي دي إِلَّا أَنَّ الْأَوَّلَ أَصَحُّ لېکن اد جامع صغير اول روايت زيات
 صحيح دی لِأَنَّهَا وَإِنْ خُلِقَتْ لِلتِّجَارَةِ فِي الْأَصْلِ لِكِنَّ الشَّيْئَةَ تَخْتَصُّ بِالضَّرْبِ الْمَخْصُوصِ ځکه چي
 سره او سپين زره که څه هم په اصل کي د تجارت لپاره پيدا سوي دي لېکن د دوی ثمنيت په
 مخصوصه طريقه د تيارولو اجوړولو سره خاص دی ايغني دوی په هغه وخت کي ثمن گرځي
 کله چي دينار او درهم ځني تيار سي لِأَنَّ عِنْدَ ذَلِكَ لَا يُضَرَفُ إِلَى شَيْءٍ آخَرَ ظَاهِرًا ځکه چي په هغه
 وخت کي په ظاهره دوی د بل شي و طرف ته نه سي گرځول کېدای إِلَّا أَنْ يَجْرِيَ الشَّعَامُلُ
 بِاسْتِعْمَالِهَا ثَمَّنَا خودا چي د غير مضروب والي انا تيار والي ا په حالت کي د ثمن په توگه د دوی
 استعمالولو تعامل جاري وي فَتَزَلُ الشَّعَامُلُ بِسُؤْلَةِ الضَّرْبِ نو تعامل به د تيارولو اجوړولو قائم
 مقام گرځول کيږي فَيَكُونُ ثَمَّنًا نو دوی به اهم ا ثمن کيږي وَيَصْلُحُ رَأْسَ الْبَالِ او د رأس المال
 جوړېدلو قابل به وي ثُمَّ قَوْلُهُ "وَلَا تَجُوزُ بِنَا سَوَى ذَلِكَ" يَتَنَاوَلُ الْمِكِيلَ وَالْمُزُونَ وَالْعَدَائِيَّ الْمُتَقَارِبَ
 بيا د امام قدوي رَحْمَةُ اللَّهِ دَا قَوْل "چي عقد مفاوضه له دې مالونو څخه بغير په نورو سره جائز نه دی"
 دَا قَوْل كَيْلِي. وَزَنِي او عددي متقارب ا ټولو ته شاملېږي وَلَا خِلَافَ فِيهِ بَيْنَنَا قَبْلَ الْخُلُطِ او تر
 گډولو مخکي په دې کي زموږ په مينځ کي اختلاف نسته وَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا رِبْحٌ مَتَاعِهِ او په
 دواړو شريکانو کي د هر شريک لپاره به د هغه دخپل سامان نفع وي وَعَلَيْهِ وَضِيعَتُهُ او پر هر شريک
 به دخپل سامان تاوان اهم ا وي ا مطلب دا چي هر شريک به دخپل نفع او نقصان ذمه وار وي ا وَإِنْ
 خَلَطَا ثُمَّ اشْتَرَا ا او که دوی دواړه مال سره گډ کړي بيا عقد شرکت وکړي فَكَذَلِكَ فِي قَوْلِ ابْنِ يَوْسُفَ نو
 هم دغه حکم دی د امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللَّهِ په قول کي وَالشَّرِكَةُ شَرِكَةٌ مِلْكٌ لَا شَرِكَةَ عَقْدٍ او دا
 شرکت به شرکت ملک وي. شرکت عقد به نه وي وَعِنْدَ مُحَبَّدٍ شَرِكَةُ الْعَقْدِ او د امام محمد
 رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز به شرکت صحيح کيږي وَشَرَكَةُ الْإِخْتِلَافِ تَظْهَرُ عِنْدَ السَّوَاوِي فِي الْبَالَيْنِ وَاشْتِرَاطِ

التَّفَاضُلُ فِي الرِّيحِ او داخلاف ثمره به په دواړو مالونو کي د برابر والي په وخت کي او په نفع کي د کمي او زیاتوب د شرط لگولو په صورت کي ښکاره کیږي فَطَاهِرُ الرِّيَازَةِ مَا قَالَهُ أَبُو يُوسُفَ نو ظاهر روایت هغه دی کوم چي امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللهُ وَوَيْلَ لَأَنَّهُ يَتَعَيَّنُ بِالتَّعَيِّنِ بَعْدَ الْخُلُطِ كَمَا تَعَيَّنَ قَبْلَهُ ځکه چي تر گډولو وروسته هم دا مال په متعینولو سره متعین کیږي لکه څرنګه چي تر گډولو مخکي متعین کیږي وَلِیُحْتَدَّ: أَنَّهَا شَيْنٌ مِنْ وَجْهِ د امام محمد رَحِمَهُ اللهُ د لیل دا دی: چي کیلي او وزني شی من وجه ثمن دی حَتَّى جَارَ الْبَيْعِ بِهَا دَيْنَانِ الدَّيْمَةِ همدا وجه ده چي هغه اکیلي او وزني شی ا پر خپله ذمه قرض گرځول او د هغه په عوض کي بیع کول جائز دي وَمَبِيعٌ مِنْ حَيْثُ إِنَّهُ يَتَعَيَّنُ بِالتَّعَيِّنِ او اکیلي او وزني شی امن وجه مبيع هم دی په دې حیثیت سره چي هغه په متعینولو سره متعین کیږي فَعَمِلْنَا بِالسَّهْوَيْنِ بِالْإِضَافَةِ إِلَى الْحَالَيْنِ لهذا د دواړو حالتونو و طرف ته په اضافت کولو سره موږ په دواړو مشابهنو عمل وکړی بِخِلَافِ الْعُرُوضِ په خلاف د سامانونو لَأَنَّهَا لَيْسَتْ شَيْنًا بِحَالٍ ځکه چي هغوی په هیڅ حالت کي هم آثمان نه دي وَلَوْ اخْتَلَفَا جِنْسًا كَالْحِنْطَةِ وَالسَّعِيرِ وَالزَّيْتِ وَالسَّيْنِ او که چیري کیلي او وزني شيان مختلف الجنس وي لکه غنم او اوربشي، د زیتون تېل او غوړي فَخُلُطَا او بیا دواړه سره گډ کړی سي لَا تَتَعَقَّدُ الشَّرَكَةُ بِهَا بِالِاتِّفَاقِ نو په هغوی سره به بالاتفاق شرکت نه منعقد کیږي وَالْفَرْقُ لِيُحْتَدَّ أَنَّ الْخُلُوطَ مِنْ جِنْسٍ وَاحِدٍ مِنْ ذَوَاتِ الْأَمْثَالِ د امام محمد رَحِمَهُ اللهُ لپاره د فرق دلیل دا دی چي د یوه جنس مخلوط اگې کړی سوي ا شيان له ذوات الأمثال څخه وي وَمِنْ جِنْسَيْنِ مِنْ ذَوَاتِ الْقِيمِ او د دوو جنسونو مخلوط شيان له ذوات القیم څخه وي فَتَشْكَنُ الْجَهَالَةُ كَمَا فِي الْعُرُوضِ لهذا د سامان په څیر په هغوی کي هم جهالت پیدا سو وَإِذَا لَمْ تَصَحَّ الشَّرَكَةُ او کله چي شرکت صحیح نه سو فَحُكْمُ الْخُلُطِ قَدْ بَيَّنَّاهُ فِي كِتَابِ الْقَضَاءِ نو په کتاب القضاء کي موږ د خلط اگېولو احکم بیان کړی دی.

اللغات: ﴿تَبَر﴾ د سرو زرو توتې (ټوکره)، ناتیار کړی سوي سره زره چي تر اوسه په غالب او سانچه کي جوړ سوي نه وي، يعني دینار ځني جوړ سوي نه وي، ﴿نُقْرَة﴾ د سپینو زرو توتې، ناتیار کړی

سوي سپين زر، چي تر اوسه درهم ځني جوړ سوي نه وي، ﴿مضروب﴾ د ضرب مصدر دی. د دې باب ډيري معناوي دي. دلته يې معنی ده: له سرو او سپينو زرو څخه سکه تيارول (يعني په خپل مخصوص غالب کي اچول او دينار او درهم ځني جوړول). ﴿ربح﴾ نفع، منافع، ﴿وضيعة﴾ نقصان (تاوان)، ﴿زيت﴾ د زيتون تېل (روغن)، ﴿سمن﴾ غوړي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي له دراهمو او دنانيرو څخه بغير د سرو زرو يا سپنو زرو پر ټوټه (ټوکره) باندي عقد مفاوضه کول جائز نه دي، لېکن که په يونبار او علاقه کي تېر او نقره ته د ثمن حيثيت حاصل وي او دهغه ځای خلک په دې سره هم معاملات کوي نو په هغه ځای کي به په دې شيانو (تېر او نقره) سره هم عقد مفاوضه جائز وي، دا مختصر القدوري مضمون دی. د جامع صغير دروايت مطابق تېر او نقره سامان دی او د عروضو په څير په مضاربت او مفاوضه کي هغه هم د رأس المال جوړېدلو لائق نه دي. لېکن د جامع صغير په کتاب الصرف کي دا حکم ذکر سوی دی چي نقره په متعينولو سره نه متعين کيږي او که دا د ثمن په عوض کي ورکول سي او د مبيع له تسليمولو څخه مخکي دا هلاک سي نو د دې په هلاکېدلو سره عقد هم نه فسخ کيږي. د دې روايت مطابق نقره په مفاوضه او مضاربت کي رأس المال جوړېدای سي، او په دې دواړو روايتونو کي اول روايت اصح او معتبر دی، ځکه چي نقره او تېر که څه هم د تجارت لپاره پيدا سوي دي خو بيا هم په دوی کي هغه وخت ثمنيت راځي کله چي دوی په مخصوصه طريقه سره جوړ کړی سي او و تراشل سي کاربگري پکښي وسي او د ثمنيت قابل جوړ کړی سي (چي هغه ته مضروب يا دراهم او دنانيرو وايي) خو که چيري دا غير مضروب وي نو بيا به د عروضو په حکم کي وي او د عروضو په څير به پر دوی هم عقد شرکت او مضاربت نه صحيح کيږي. ها! که چيري په يو ځای کي د غير مضروب تېر او نقره د ثمن کېدلو رواج وي، نو د رواج په وجه به دوی د مضروب قائم مقام وي او ثمن به وي او پر دوی به مفاوضه او مضاربت کول صحيح وي.

ثم قوله ولايجوز إلخ: فرمايي په متن کي چي امام قدوري رَحْمَةُ اللهِ دافرمایلي دي "ولايجوز بمأسوی ذلك" په هغه کي د تېر او نقره سره کيلي او وزني شيان او عددي متقارب شيان ټوله داخل دي. او که چيري د دوو خلکو دا مال (يعني کيلي او وزني شيان او داسي نور) سره گډ سوی نه وي نو زموږ په نېز بالاتفاق پر هغه مال مضاربت او مفاوضه کول جائز نه دي او هر هر شريک به د خپل مال د نفع او نقصان فمه واروي، او که چيري دواړو شريکانو خپل دغه مال سره گډ کړی وي او بيا عقد مفاوضه وکړي نو

هم به دامام ابو یوسف رَحْمَةُ اللهِ په نېز دا عقد مفاوضه نه وي او هر هر شریک به دخپل مال د نفع او نقصان ذمه وار وي او دا شرکت به فقط د ملکیت شرکت وي چي محض د دوی ملکیت سره مخلوط دی لېکن د دوی نفع به مخلوط نه وي، لېکن دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز به دا شرکت "د عقد شرکت" وي او که چیري د اُحد الشریکین لپاره د زیاتې نفع شرط ولگول سي نو دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز به جائز وي لېکن دامام ابو یوسف رَحْمَةُ اللهِ په نېز به جائز نه وي. ځکه کیلي او وزني شیان چي څرنګه قبل الخلط متعین کېدای سي همداسي بعد الخلط هم متعین کېدای سي او متعین کېدونکی شی د مفاوضې او مضاربت رأس المال جوړېدلای نه سي.

دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ دلیل دا دی چي د کیلي او وزني شیانو دوه حیثیته ده: ①... دامن وجه ثمن دي. مثلاً که یو سړی د غنمو یا د هګیو یا د اوسپني یعنی په عددی متقارب کیلي او وزني شیانو کي دیو شي په عوض کي بل شی رانیسي او بیا داسې په هغه وخت کي بائع ته د اشی (یعني غنم یا هګۍ یا اوسپنه) نه ورکړي بلکي دا وعده ورسره وکړي چي وروسته یې درکوم (یعني پر ځان یې قرض کړي). نو د اشی به د ثمن په درجه کي وي او د مشتري پر ذمه به د ثمن په توګه واجب وي. ②... او کیلي او وزني شیان من وجه مبيع دي. ځکه چي دوی په متعینولو سره متعین کیږي، لهدا موږ د قبل الخلط او بعد الخلط د دواړو حالتونو اعتبار وکړی او قبل الخلط مو دوی د غرضو مشابه وګرځول او د دوی په عوض کي مو عقد شرکت باطل وګرځوی او د بعد الخلط والا د حالت په اعتبار کولو سره مو دوی د اثمانو مشابه وګرځول او د دوی په عوض کي مو شرکت او مضاربت صحیح وګرځوی.

ولو اختلفا إلخ: فرمایي که کیلي او وزني شیان مختلف الجنس وي مثلاً د یوه شریک د غنم وي او د بل شریک د اُوربشي وي یا د یوه شریک د زیتون ټېل وي او د بل د غوړي وي او بیا دواړه خپل سامانونه سره ګډ (مخلوط) کړي نو په دې سره بالاتفاق شرکت نه منعقد کیږي (ته ثابتیږي). دا نه منعقد کېدل دامام ابو یوسف رَحْمَةُ اللهِ په نېز خو ښکاره دې او دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز په دې مخلوط من جنسین او په مخلوط من جنس واحد کي فرق دا دی چي مخلوط من جنس واحد له ذوات الأمثال څخه وي او که یو څوک هغه ضایع او هلاک کړي نو پر ضایع کونکي د هغه مثل واجبېږي او مخلوط من جنسین له ذوات القیم څخه وي او په دې کي درأس المال د تقسیم په وخت کي له شریکینو څخه هر شریک ته خپله حصه نه رسیږي او په هغه کي جهالت راضي او مساوات ختمیږي. نو په دې وجه په مخلوط من جنسین شي سره عقد شرکت او مضاربت نه ثابتیږي او دې صورت ته "خلط" ویل کیږي او د خلط او مخلوط حکم موږ په کتاب القضاء کي بیان کړی. او له کتاب القضاء

نسخه د جامع صغير ياد كفاية المنتهي كتاب القضاء مرادى والله أعلم بحقيقة الحال. (بنابة ج: ٤ ص: ٨٥٢)

به سامان او عروضو كي شركت مفاوضه

قَالَ: وَإِذَا أَرَادَ الشَّرِكَةُ بِالْعُرُوضِ فَرَمَايِي: كَه ادوه خلگ | په سامان سره شركت كول وغواړي بَاغْ
كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا نِصْفَ مَالِهِ بِنِصْفِ مَالِ الْآخَرِ نُو هريو دي خپل نصف: نيمايي | مال د بل د نصف مال
په عوض كي خرڅ كړي ثُمَّ عَقَدَ الشَّرِكَةُ بِنَا دِي عقد شركت وكړي قَالَ: وَهَذِهِ الشَّرِكَةُ مِنْكَ
صاحب د هدايې رَحِمَهُ اللهُ فَرَمَايِي: چي دا شركت ملك دى ايعني د ملكيت شركت دى | لِبَايْتًا أَنَّ
الْعُرُوضَ لَا تَصْلُحُ رَأْسَ مَالِ الشَّرِكَةِ د هغه دليل په وجه كوم چي موږ بيان كړى چي عروض د
شركت رَأْسُ الْمَالِ جوړېدلای نه سي وَتَأْوِيلُهُ إِذَا كَانَ قِيمَةُ مَتَاعَيْهِمَا عَلَى السَّوَاءِ او د دې تأويل دا دى
چي دا احكم | په هغه صورت كي دى كله چي د دوى د سامان قيمت برابر وي وَلَوْ كَانَ بَيْنَهُمَا
تَفَاوُتٌ او كه د سامان په قيمت كي تفاوت | تَوْبِيرًا وَي يَبْيَعُ صَاحِبُ الْأَقْلَ بِقَدْرِ مَا تَثَبُّتَ بِهِ
الشَّرِكَةُ نُو كم قيمت والا دي په هغه مقدار سره خپل سامان خرڅ كړي چي په هغه سره شركت
ثابت سي.

اللغات: ﴿عروض﴾ جمع د عَرْضْ ده: سامان. ﴿تفاوت﴾ توپير. فرق.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دى چي په سامان او اسبابو كي عقد شركت صحيح نه دى. لېكن كه
يو سړى په دې كي شركت كول وغواړي نو د هغه لپاره حيله داده چي په دواړو شريكانو كي دي هر
شريک خپل نصف (نيمايي) سامان د بل شريک د نصف سامان په عوض كي خرڅ كړي (مطلب دا
چي دواړه شريكان دي په خپل مينځ كي د نصف سامان سواد سره وكړي. هر شريک دي بل شريک ته
خپل نصف سامان وركړي او د هغه نصف سامان دي ځني واخلي) د دې لپاره چي د هريو ه نصف
سامان پر بل شريک مضمون سي او دواړو ته ربح ما ضمن حاصل سي. لېكن دا حكم په هغه صورت
كي دى كله چي د دواړو خلگو د سامان قيمت برابر وي او كه د دواړو د سامان قيمت برابر نه وي او په
هغه كي كمې او زياتوب وي مثلاً زید او خالد دواړو سل، سل کېلو غنم راوړه او د شركت اراده يې

وکړه او د زید د غنمو قیمت کم وو او د خالد د غنمو قیمت زیات وو. نو زید د خپل غنم پر خالد په زیات قیمت خرڅ کړي خو په دومره حساب سره دي یې پر خرڅ کړي چي د دواړو قیمت برابر سي.

د "شرکت عنان" تعریف

قَالَ: وَأَمَّا شَرَكَةُ الْعُنَانِ فَتَتَعَقَّدُ عَلَى الْوَكَالَةِ دُونَ الْكِفَالَةِ فرمایي: او کوم چي شرکت عنان دی نومونه پر وکالت منعقد کیږي. نه پر کفالت وَهِيَ: أَنْ يَشْتَرِكَ اِثْنَانِ فِي كَوْمٍ بَعْزُ أَوْ طَعَامٍ أَوْ يَشْتَرِكَا فِي عُمُومِ التِّجَارَاتِ وَلَا يَدْرُكُ اِنْ الْكِفَالَةَ او شرکت عنان دای: چي دوه خلک په یو ډول کپړه اټوکر یا غله کي شرکت کي وکړي یا په عام تجارت کي شرکت وکړي او کفاله ذکر نه کړي وَانْعَقَادُ عَنِ الْوَكَالَةِ لِتَحَقُّقِ مَقْصُودِهِ او د ا شرکت عنان ا ځکه پر وکالت منعقد کیږي چي ا په وکالت سره ا دې مقصود حاصلیږي کُنَا بَيِّنَاتُهُ لَكِه ا مخکي ا چي موږ د دې بیان وکړی وَلَا تَتَعَقَّدُ عَلَى الْكِفَالَةِ او د شرکت پر کفاله نه منعقد کیږي لِأَنَّ اللَّفْظَ مُشْتَقٌّ مِنَ الْأَعْرَاضِ ځکه چي د عنان لفظ له اعراض څخه مشتق دی يُقَالُ: "عَنْ لَهُ" أَيْ أَعْرَضَ لَكِه څرنگه چي ویل کیږي: "عَنْ لَهُ" یعنی هغه اعراض وکړی وَهَذَا لَا يُشْبِي عَنْ الْكِفَالَةِ او دا معنی د کفالت خبر نه ورکوي ایعني په دې لفظ کي د کفالت معنی نسته ا وَحُكْمُ التَّصَرُّفِ لَا يَشْبِي بِخِلَافِ مُقْتَضَى اللَّفْظِ او د لفظ د متقاضی په خلاف حکم نه ثابتیږي وَلَيَصِلُ التَّقَاضُ فِي الْمَالِ او ا د یو شریک ا په مال کي کمی و زیاتوب ا کمی بیشي ا صحیح ده ایعني په شرکت عنان کي دا صحیح دي چي دیو شریک مال له بل شریک څخه زیات وي ا لِلْعَاجِزَةِ إِلَيْهِ ځکه چي دې ته ضرورت سته وَلَيْسَ مِنْ قَضِيَةِ اللَّفْظِ الْمُسَاوَاةُ او مساوات د عنان د لفظ تقاضا نه ده.

اللغات: ﴿بَزْ﴾ جامه. کپړه. ټوکر. ﴿اعراض﴾ د افعال مصدر دی: مخ اړول. توجه نه کول (پاملرنه

نه کول). ﴿قضية﴾ مقتضی. تقاضا.

تشریح: په دې عبارت کي د شرکت عقود دویم قسم "شرکت عنان" بیان سوی دی. حاصل یې دا دی چي شرکت عنان پر وکالت منعقد کیږي پر کفالت نه منعقد کیږي یعني دواړه شریکان یو ډبل وکیل کیږي. ځکه چي په دې کي یو شریک ډبل شریک په مال کي تصرف کوي کوم چي له وکالت څخه بغیر نه ثابتیږي. لېکن یو ډبل کفیل نه کیږي. ځکه چي د عنان معنی ده "اعراض کول" او په

كفالت كي د اعراض معنى نسته او قاعده داده چي دلفظ دمقتضا په خلاف دهغه حكم نه ثابتيري (يعني لفظ چي د كوم شي تقاضا كوي دهغه خلاف حكم نه ثابتيري). لهندا په دې حواله سره به شركت عنان له كفالت څخه خالي وي. او كه چيري په شركت عنان كي د يوه شريك مال له بل شريك څخه زيات وي نو هيڅ پروانه لري او په دې تفاضل سره د عنان پر صحت هيڅ اثر نه پرېوځي. ځكه چي په شركت عنان كي په رأس المال كي مساوات شرط نه دی.

په "شركت عنان" كي د يوه شريك لپاره د زياتي نفع شرط لگول

وَيَصِحُّ أَنْ يَكْسَاوِيَا فِي الْمَالِ وَيَتَفَاوَلَا فِي الرِّبْحِ او دا اهم اصحيح دي چي دواړه شريكان په مال كي برابر وي او په نفع كي يو له بل څخه زيات وي ايمني د گټي په حصول كي يو شريك كم وي او بل زيات وي ا وَقَالَ زُفَرٌ وَالشَّافِعِيُّ: لَا تَجُوزُ امام زفر او امام شافعي رَحِمَهُمَا اللهُ فرمايي: چي جائز نه دي لِأَنَّ التَّفَاوُلَ فِيهِ يُؤَدِّي إِلَى رِبْحٍ مَا لَمْ يُضْمَنْ ځكه چي په نفع كي تفاضل درېج مال لم يضمن سبب جوړېږي فَإِنَّ الْمَالَ إِذَا كَانَ نِصْفَيْنِ وَالرِّبْحَ أَثْلَا ځكه كه مال نيم، نيم وي او نفع درې حصې وي ايمني د يوه شريك لپاره دوي حصې وي او د بل شريك لپاره فقط يوه حصه وي ا فَصَاحِبُ الزِّيَادَةِ يَسْتَحِقُّهَا بِلَا ضَمَانٍ نو زياتي حصې والا به له څه ضمان څخه بغير د دې زياتوب مستحق وي إِذِ الْقَبْضُ بِقَدْرِ رَأْسِ الْمَالِ حالانكي ضمان د رأس المال په اندازه واجبيږي وَلِأَنَّ الشَّرِكَةَ عِنْدَهُمَا فِي الرِّبْحِ لِلشَّرِكَةِ فِي الْأَصْلِ او ځكه چي د امام زفر او امام شافعي رَحِمَهُمَا اللهُ په نېز د نفع شركت په أصل رأس المال كي د شركت په وجه وي وَلِإِذَا يَشْتَرِطَانِ الْخُلْطَ له همدې كبله دا حضرات د خلط اگېولو شرط لگوي فَصَارَ رِبْحُ الْمَالِ بِشَرْطِ تَوَافُقِ الْأَعْيَانِ نو د مال نفع د عين او أصل ا د زياتوب په خير سوه فَيَسْتَحِقُّ بِقَدْرِ الْبَلْكَ فِي الْأَصْلِ لهندا هر شريك به په أصل مال كي د خپل ملكيت په اندازه د نفع مستحق وي وَلَنَا قَوْلُهُ ۝ الرِّبْحُ عَلَى مَا شَرَطَا وَالْوَضِيعَةُ عَلَى قَدْرِ الْبَالَيْنِ زمور ليل د نبي كريم ﷺ دا ارشاد دی: چي نفع به د دواړو شريكانو د شرط مطابق وي او نقصان به د دواړو مالونو په اندازه وي وَلَمْ يُفَصِّلْ په دې ارشاد كي نبي ﷺ د تفاضل او تساوي تر مينځ هيڅ فرق كړی

خبرج: صاحب د هدايې فرمايي چي دا أصلاً د حضرت علي ؑ قول دی كوم چي په مصنف عبد الرزاق كي ذكر سوی

نه دي وَلَا رَيْحَ كَمَا يَسْتَحِقُّ بِالْمَالِ يَسْتَحِقُّ بِالْعَمَلِ او حُكْمَ خِرْنِكِهِ چي شریک د مال په وجه د
 نفعي مستحق کيږي همداسي د کار په وجه هم د نفعي مستحق کيږي كَمَا فِي الْمَضَارَبَةِ لکه خرنګه
 چي په مضاربت کي اهم داسي کيږي وَقَدْ يَكُونُ أَحَدُهُمَا أَحَدًا وَأَهْدَى وَأَكْثَرُ عَمَلًا وَأَقْوَى او کله یو
 شریک په کاروبا کي زیات ماهر او زیات واقف او زیات کار کونکی او زیات قوي وي فَلَا يَنْفَضُ
بِالْمَسَاوَاةِ نو هغه د مساوي نفعي په اخیستلو نه راضي کيږي فَمَسَّتِ الْحَاجَةُ إِلَى التَّفَاضُلِ نو ځکه
 تفاضل ته ضرورت محسوس سو بِخِلَافِ اسْتِثْرَاطِ جَبِيعِ الرِّيحِ لِأَحَدِهِمَا په خلاف دیوه شریک لپاره
 د ټولي نفعي په شرط لگولو کي لِأَنَّهُ يَخْرُجُ الْعَقْدُ بِهِ مِنَ الشِّرْكَةِ وَمِنَ الْمَضَارَبَةِ ایضا ځکه چي د
 داسي شرط په وجه عقد له شرکت کېدلو څخه وځي او له مضاربت کېدلو څخه هم وځي إِلَى تَرْضِ
بِاسْتِثْرَاطِهِ لِلْعَامِلِ أَوْ إِلَى بَضَاعَةٍ بِاسْتِثْرَاطِهِ لِرَبِّ الْمَالِ اځکه که چیري د کار کونکي شریک لپاره
 ټوله نفع شرط وي نو دا عقد به قرض وگرځي او که د رب المال ادا مال والا لپاره ټوله نفع شرط وي
 نو دا به بضاعت وگرځي ايعني دا به داسي وي لکه رب المال کي چي له عامل څخه مفت او بېله عوضه کار اخلي
وَهَذَا الْعَقْدُ يُشَبِّهُ الْمَضَارَبَةَ مِنْ حَيْثُ إِنَّهُ يَغْفُلُ فِي مَالِ الشَّرِيكِ او دا عقد د مضاربت سره مشابه دی په
 دې حیثیت سره چي یو شریک د بل شریک په مال سره کار کوي وَيُشَبِّهُ الشِّرْكَةَ اسْتِثْرَاطًا او ادا
 عقد ادا نوم او کار په اعتبار سره د شرکت سره مشابه دی فَإِنَّهُمَا يَغْفُلَانِ ځکه چي ادا دې عقد دواړه
 شریکان کار کوي فَعَمِلْنَا بِشَبِّهِ الْمَضَارَبَةِ وَقُلْنَا يَصَحُّ اسْتِثْرَاطُ الرِّيحِ مِنْ غَيْرِ ضَمَانٍ نو ځکه موږ د
 مضاربت په مشابهت باندې عمل وکړی او مو وویل: چي بغير له ضمان څخه د نفع شرط لگول
 صحیح دي وَبَشَبِّهِ الشِّرْكَةِ حَتَّى لَا تَبْطُلَ بِاسْتِثْرَاطِ الْعَمَلِ عَلَيْهَا او د شرکت په مشابهت مو هم عمل
 وکړی. تر دې چي پر دواړو شریکانو د عمل په شرط کېدلو سره به دا عقد نه باطلیږي.

اللغات: ﴿حَطَط﴾ د ضرب مصدر دی: گډول، ﴿نَمَاء﴾ د نصر اسم مصدر دی: وده، اضافه، زیاتېدنه،
 ﴿وَضِيعَةٌ﴾ نقصان، تاوان، ﴿أَحْدَقُ﴾ زیات ماهر، ﴿أَهْدَى﴾ په لاره زیات واقف (خبر)، ﴿بَضَاعَةٌ﴾
 سرمایه، دولت، مراد ځني په عامل مفت (بېله عوضه) کار کول دي (په تشریح کي به یې وضاحت
 وسي).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که دواړه شریکان په مال کې برابر وي لېکن په نفع (گټه) کې مساوات او برابري نه وي بلکې په دوی کې د یوه لپاره د زیاتې نفعي شرط لگول سوی وي نو زموږ په نېز دا صحیح دي. لېکن دامام زفر او امام شافعي رَجَمَهُمَا الله په نېز صحیح نه دي.

دلیل: د دې حضراتو یو دلیل دادی چې د نفعي زیاتوب ربح مال لم یضمن لره متضمن دی او ربح مال لم یضمن جائز نه ده. دویم دلیل دادی چې دامام شافعي او امام زفر رَجَمَهُ الله په نېز د اصل رأس المال د شرکت په تناسب سره په نفع کې شرکت ثابتېږي. همدا وجه ده چې د دوی په نېز د دواړو شریکانو مال سره گډېدل (مخلوط کېدل) شرط دي او د مال نفع په حقیقت کې د عین او د رأس المال د اضافې په څیر ده. لهدا په اصل (رأس المال) کې چې د کوم شریک څومره ملکیت وي په هغه حساب سره به هغه ته نفع هم ورکول کیږي.

زموږ دلیل: د نبی کریم ﷺ دا اړشاد دی: "الربح علی ما شرطاً... إلخ" (یعني دواړو شریکانو ته به نفع په هغه اعتبار سره ورکول کیږي کوم چې دوی شرط کړی وي. لېکن د دواړو شریکانو نقصان به د دوی د رأس المال په اندازه وي). له دې څخه معلومه سوه چې په نفع کې د زیاتوب شرط لگول صحیح دي. ځکه چې نبی کریم ﷺ مطلقاً د "علی ما شرطاً" حکم بیان کړی دی. او د تفاضل او تساوی هیڅ شرط یې نه دي لگولی.

زموږ دویم دلیل دادی چې د نفع استحقاق چې څرنگه په مال سره کیږي همداسې په عمل او کار سره هم کیږي. او کله معامله داسې وي چې په شریکینو کې یو شریک زیات هوښیار وي یعني په کاروبار کې زیات ماهر وي او هغه زیاته نفع غواړي او په مساوي نفع نه راضي کیږي او په هغه صورت کې د شرکت باقي ساتلو لپاره له تفاضل څخه بېرته هیڅ لاره نه وي. لهدا په دې حواله سره به هم تفاضل جائز وي. لېکن که چیرې د یو شریک لپاره د ټولې نفعي (گټې) شرط لگول سوی وي. نو دا جائز نه دي. ځکه چې په دې صورت کې به عقد نه شرکت وي او نه مضاربت (یعني د یوه شریک لپاره د ټولې گټې د شرط لگولو په وجه عقد نه شرکت پاتېږي او نه مضاربت). ځکه چې په شرکت او مضاربت کې فقط یوه فرد ته ټوله نفع نه ورکول کیږي. بلکې په دوی کې نفع مشترک وي. اوس که چیرې موږ د عامل شریک لپاره د ټولې نفعي شرط ولگوو نو دا عقد به قرض وگرځي یعني څو اکې عامل شریک له دویم شریک څخه قرض اخلي. کار په کوي او ټوله نفع په خپله اخلي. او که درب المال لپاره د ټولې نفعي شرط ولگول سي نو دا به بضاعة وي یعني دا به داسې وي لکه رب المال چې د عامل څخه مفت (موت) کار اخلي او بېله څه عوضه په هغه خپله سرمایه ډېروي. او عقد شرکت په قرض او بضاعت بدلول صحیح نه دي. نو په دې وجه د یوه شریک لپاره د ټولې نفع شرط لگول

صحيح نه دي. او د شركت عنان دوه حيثيتته دي: ①... يو دا چي هغه د مضاربت سره مشابه دي. حكه چي په هغه كي يو شريك د بل شريك په مال سره كار كوي لكه خرنگه چي مضارب در ب المال په مال سره كار كوي، ②... بل دا چي هغه د شركت مفاوضه سره هم مشابه دي. حكه چي د هغه نوم "شركت عنان" دي، او د مفاوضې په خير د شركت عنان دواړه شريكان هم كار كوي: او موږ په دواړو مشابهتونو باندې عمل وكړي، نو د مضاربت په مشابهت باندې په عمل كولو سره موږ وويل چي خرنگه مضارب در بچ مال هم يضمن مستحق كيږي همداسي د عنان يو شريك هم د تفاضل په شرط سره در بچ مال هم يضمن مستحق كېدای سي. او د شركت مفاوضه په مشابهت باندې په عمل كولو سره موږ وويل چي خرنگه په مفاوضه كي دواړه شريكان كار كوي همداسي به د عنان دواړه شريكان هم كار كوي، او د دواړو د كار په شرط به دا شركت نه باطليږي (يعني كه په عنان كي دا شرط ولگول سي چي دواړه شريكان به كار كوي، نو په دې سره به دا شركت نه باطليږي. حكه چي دا شركت د "شركت مفاوضه" سره هم مشابه دي).

د شركت عنان په هكله يو خو مسئلې

قَالَ: وَيَجُوزُ أَنْ يَعْقِدَهَا كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا بِبَعْضِ مَالِهِ دُونَ الْبَعْضِ فرمايي: او د هر شريك لپاره دا جائز دي چي خپل څه مال په شركت كي ولگوي او څه نه ولگوي لِأَنَّ الْمُسَاوَاةَ فِي الْمَالِ لَيْسَتْ بِشَرْطٍ فِيهِ حكه چي په شركت عنان كي مساوات في المال شرط نه دي إِذَا اللَّفْظُ لَا يَقْتَضِيهِ حكه چي د عنان لفظ د مساوات تقاضا نه كوي وَلَا يَصِحُّ إِلَّا بِمَا يَبَيِّنُ أَنَّ الْمُفَاوَضَةَ تَصَحُّ بِهِ او شركت عنان فقط په هغو شيانو سره صحيح كيږي كوم چي موږ بيان كړل چي په هغوي سره مفاوضه صحيح كيږي لِجَوْهٍ الَّذِي ذَكَرْنَاهُ د هغه دليل په وجه كوم چي موږ ذكر كړي وَيَجُوزُ أَنْ يَشْتَرِكَا وَمِنْ جِهَةٍ أُخْرَى د كاپر و مِنْ الْآخَرِ دَرَاهِمُ وَكَذَا مِنْ أُخْرَى دَرَاهِمُ بَيْنَهُمَا وَمِنْ الْآخَرِ سُوْدُ او په شركت عنان كي دا هم جائز دي چي د يوه شريك له طرفه دنانير وي او د بل شريك له طرفه دراهم وي همدارنگه دا هم صحيح دي چي په دوی كي د يوه له طرفه سپين دراهم وي او د بل شريك له طرفه تور دراهم وي وَقَالَ زُفَرٌ وَالشَّافِعِيُّ: لَا يَجُوزُ إِمَامُ زُفَرٍ أَوْ إِمَامُ شَافِعِي رَجَحُهَا اللَّهُ فرمايي: چي دا جائز نه دي وَهَذَا بِنَاءً عَلَى اشْتِرَاطِ الْخُلُطِ وَعَدَمِهِ او دا اختلاف د مال گډولو پر شرط بدلوي يا نه شرط بدلوي فَإِنْ عِنْدَهُمَا شَرْطٌ حكه چي د امام زفر او امام شافعي رَجَحُهَا اللَّهُ په نهز خلط اد مال سره گډول شرط دي وَلَا

يَتَحَقَّقُ ذَلِكَ فِي مُخْتَلَفِ الْجِنْسِ حال دا چي په دوو مختلف الجنس مالونو کي خلط نه ثابتېږي
وَسُنْبِيْنُهُ مِنْ بَعْدِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى او وروسته به موږ انشاء الله د دې بيان وکړو قَالَ: وَمَا اشْتَرَاةُ كُلِّ
وَاحِدٍ مِنْهُمَا لِلشَّرِكَةِ طَوْلِبٌ بِشَمْنِهِ دُونَ الْآخَرِ او له شريکينو څخه چي هريو د شرکت لپاره کوم شی
رانيسي د ثمن مطالبه به له هغه څخه کيږي، نه له بل شريک څخه لِأَيِّنًا أَنَّهُ يَتَمَتَّنُ الْوَكَالَةَ دُونَ
الْكَفَالَةِ د هغه دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړی چي دا عقد فقط وکالت لره متضمن دی. نه
کفالت لره وَالْوَكِيلُ هُوَ الْأَصْلُ فِي الْحُقُوقِ او د مطالبې په حقوقو کي فقط وکیل اصل دی قَالَ: ثُمَّ
يَرْجِعُ عَلَى شَرِيكِهِ بِحَصَّتِهِ مِنْهُ فرمايي: بيا به مشتري له خپل شريک څخه د هغه د حصې په اندازه
ثمن واپس اخلي مَعْنَاهُ إِذَا أَدَّى مِنْ مَالٍ نَفْسِهِ يعني کله چي مشتري شريک له خپل مال څخه
اثمن اداء کړی وي لِأَنَّهُ وَكَيْلٌ مِنْ جِهَتِهِ فِي حَصَّتِهِ ځکه چي دئ امشتري ادخپل شريک په حصه
کي د هغه له طرفه وکیل دی فَإِذَا نَقَدَ مِنْ مَالٍ نَفْسِهِ رَجَعَ عَلَيْهِ لهذا کله چي دئ له خپل مال څخه
ادخپل شريک له طرفه انغد ثمن اداء کړي نو دئ به پر هغه رجوع کوي فَإِنْ كَانَ لَا يَعْرِفُ ذَلِكَ إِلَّا
بِقَوْلِهِ او که رانيول اشراء اداسي وي چي فقط د مشتري له قول څخه معلومېږي فَعَلَيْهِ الْحُجَّةُ نو پر
هغه به بینه پېشول لازم وي لِأَنَّهُ يَدْعِي وَجُوبَ الْبَالِ فِي ذِمَّةِ الْآخَرِ ځکه چي دغه مشتري د دويم
شريک ايمني دخپل شريک پر ذمه د مال د وجوب دعوی کوي وَهُوَ يُنْكَرُ او هغه د دې انکار کوي
وَالْقَوْلُ لِلْمُنْكَرِ مَعْنَاهُ يَبِينُهُ او قول د منکر معتبر وي د هغه د قسم سره.

اللغات: ﴿بَيْضٌ﴾ جمع د أبيض ده: سپين، ﴿سُودٌ﴾ جمع د أسود ده: تور. ﴿يَتَمَتَّنُ﴾ د تفعل
مضارع ده: ضمناً شاملېدل، مشتمل کېدل.

تشریح: په دې عبارت کي درې مسئلې بيان سوي دي:

(۱)... اوله مسئله داده چي د شرکت عنان لپاره دا ضروري نه دي چي هر شريک خپل ټوله مال په دې
کي ولگوي. بلکي که څه مال ولگول سي او څه د ځان سره وساتل سي نو دا هم صحيح او جائز دي.
او دا هم ضروري نه دي چي د هر شريک مال به د بل شريک د مال سره برابر وي: ځکه چي په شرکت عنان

کي مساوات شرط نه دی او د "عنان" لفظ د مساوات تقاضا هم نه کوي. او څرنگه چې په دراهمو دنانیر او فلو سو سره عقد مفاوضه صحیح دي همداسي په دې نقودو او فلو سو سره شرکت عنان هم صحیح دی.

(۲)... دویمه مسئله داده چې که له شریکینو څخه د یوه شریک مال دنانیر وي او د بل شریک مال دراهم وي یا د یوه شریک د سپین دراهم وي او د بل د تور درهم وي، نو هم صحیح او جائز دي. لېکن د

امام شافعي او امام زفر رَحِمَهُمَا اللهُ په نېز جائز نه دي، ځکه چې د دوی په نېز د شرکت د صحت (صحیح کېدلو) لپاره د مال مخلوط والی شرط دی او په مختلف الجنس شیانو کي خلط ممکن نه دی. نو په

دې وجه د دوی په نېز دا شرط دي چې د دواړو شریکانو مال به یو ټول او یو قسم وي.

(۳)... دویمه مسئله داده که چیري یو شریک په مشترکه توګه یو شی رانیسي نو بایع به له مشتري

(رانیونکي شریک) څخه د ثمن مطالبه کوي له دویم عاقد (دویم شریک) څخه یې نه سي کولای.

ځکه چې شرکت عنان فقط پروکالت مشتمل وي، نه پر کفالت. لهدا یو شریک دوکیل په توګه د

دویم شریک له طرفه رانیول (شراء) خو کولای سي لېکن د ثمن مطالبه به فقط له مشتري څخه

کیري، ها! بیا به دا مشتري له دویم شریک څخه د هغه د حصې ثمن واپس اخلي؛ ځکه چې د

خپل شریک له طرفه د هغه په حصه کي وکیل دی او وکیل لره دا حق سته چې له موکل څخه ثمن واخلې.

فان کان لا يعرف الخ: د دې حاصل دا دی چې که "رانیول" فقط د مشتري له قول څخه معلوم سي (او د

هغه لپاره هیڅ ظاهري ثبوت نه وي)، مثلاً مشتري شریک داسي ووايي چې ما په زرو درهمو یو غلام

رانیوی او له خپل مال څخه مي د هغه ثمن (قیمت) ورکړی او غلام مړ سو. نو ښکاره خبره ده چې

دلته "رانیول" فقط د مشتري له قول څخه ښکاره کیري (او د هغه لپاره څه ظاهري ثبوت نسته). نو

په دغسي صورت کي له دویم شریک څخه د ثمن اخیستلو لپاره پر مشتري حجت او بیښه پېښول

لازم دي، او که هغه بیښه پېش نه کړي سي، نو د دویم شریک قول به د قسم سره معتبر وي، ځکه چې

هغه د مشتري د دعوي منکر دی او د منکر قول د یمین سره معتبر وي. لکه څرنگه چې ویل سوي دي

:"البينة على المدعى واليمين على من أنكر".

د شریکینو د مال هلاکېدل

قَالَ: إِذَا هَلَكَ مَالُ الشَّرِيكَ أَوْ أَحَدُ الْمَالِكَيْنِ قَبْلَ أَنْ يَشْتَرِيَا شَيْئًا فَرَمَاي: که چیري د شرکت په مال

سره دیو شي تر رانیولو مخکي د شرکت ټوله مال هلاک سي یا د یوه شریک مال هلاک سي بَطَلَتْ

الشَّرِكَةُ نَوْ شَرِكْت بَاطِلِيږي لَأَنَّ الْمَعْقُودَ عَلَيْهِ فِي عَقْدِ الشَّرِكَةِ الْمَالُ ځکه چې په عقد شرکت کي مال

معقود عليه وي فَإِنَّهُ يَتَعَيَّنُ فِيهِ أَوْ هُفَ مَالُ پۀ دې عقد کي متعین کیري کُنَانِ الْهَيْئَةِ وَالْوَصِيَّةِ لکه

خرنگه چي په هبه او وصيت کي امتعين کيږي | وَبَهْلَاكِ الْبُعْقُودُ عَلَيْهِ يَبْطُلُ الْعَقْدُ او د معقود عليه په هلاکېدلو سره عقد باطليږي کَتَابُ الْبَيْعِ لکه خرنگه چي په بيع کي اد معقود عليه (مبيع) په هلاکېدلو سره بيع باطليږي | بِخِلَافِ الْهُضَارَةِ وَالْوَكَاةِ الْبُقْرَدَةِ په خلاف د مضاربت او وکالت مفرده لَا تَتَعَيَّنُ الشَّيْءَانِ فِيهِمَا بِالشَّعْيَيْنِ ځکه چي په دې دواړو عقدونو کي په متعينولو سره ثمن نه متعين کيږي | وَأَيُّمَا تَتَعَيَّنَانِ بِالْقَبْضِ بلکي په قبضه سره ثمن متعين کيږي عَلَى مَا عُرِفَ لکه خرنگه چي معلوم سوي دي وَهَذَا ظَاهِرٌ فَإِذَا هَلَكَ السَّالِقُ او دا د شرکت باطلېدل | د دواړو مالونو د هلاکېدلو په صورت کي ښکاره دي وَكَذَا إِذَا هَلَكَ أَحَدُهُمَا او همدارنگه کله چي د يوه شريک مال هلاک سي | أَنُوشِرْكَتْ بَهْ حُكْمِ بَاطِلِيږي | لَا تَتَعَيَّنُ مَا رَضِيَ بَشْرًا كَتَبَ صَاحِبُهُ فِي مَالِهِ إِلَّا يُشْرِكُهُ فِي مَالِهِ ځکه د کوم شريک مال چي هلاک سوي نه دی هغه په خپل مال کي فقط | په دې وجه د خپل شريک په شريکولو راضي وو چي هغه دئ په خپل مال کي شريک کړي فَإِذَا قَاتَ ذَلِكَ لَمْ يَكُنْ رَاضِيًا بِشْرًا كَتَبَ لېکن کله چي دهغه شريک مال فوت سونو دا شريک به | په خپل مال کي | دهغه پر شرکت راضي نه وي فَيَبْطُلُ الْعَقْدُ نو ځکه به عقد باطليږي لِعَدَمِ فَائِدَتِهِ ځکه چي اوس | دهغه په صحيح کېدو کي هيڅ فايده نسته وَأَيُّهَا هَلَاكَ مِنْ مَالِ صَاحِبِهِ إِنْ هَلَكَ فِي يَدِهِ فَظَاهِرٌ او په دواړو کي چي کوم مال هلاک سي که چيري د مالک په قبضه کي هلاک سي نو ښکاره ده | اچي هغه به نه مضمون کيږي | وَكَذَا إِذَا كَانَ هَلَاكُ فِي يَدِ الْآخَرِ همدارنگه که د بل شريک په قبضه کي هلاک سي | انو هم به نه مضمون کيږي | لَا تَتَعَيَّنُ أَمَانَتُهُ فِي يَدِهِ ځکه چي دا مال دهغه په لاس کي امانت دی بِخِلَافِ مَا بَعْدَ الْخَلْطِ په خلاف تر خلط اګېدولو وروسته حَيْثُ يَهْلِكُ عَلَى الشَّرْكَةِ ځکه چي په دې صورت کي به هلاکت پر شرکت وي لَا تَتَبَيَّرُ حُكْمُ چي اتر خلط وروسته دواړه مالونه | سره جلا کېدای نه سي فَيَجْعَلُ الْهَلَاكُ مِنَ السَّالِقِينَ لهذا هلاکت به له دواړو مالونو څخه شمارل کيږي لِإِنْ اشْتَرَى أَحَدُهُمَا بِمَالِهِ وَهَلَكَ مَالُ الْآخَرِ قَبْلَ الشَّرَاءِ او که چيري يو شريک په خپل مال سره يوشی رانيسي او د دويم شريک له رانيولو څخه مخکي دهغه مال هلاک سي فَالْمُشْتَرَى يَنْتَهُمَا عَلَى مَا

شَرَطًا نُوْرَانِيُول سُوِي شَي بَه دَدُوِي پَه مِينَحْ كِي دَدُوِي دَشَرَط مَطَابِق مَشْتَرَك وَي لِأَنَّ الْبَيْدَكَ حِينَ وَقَمَ وَقَمَ مُشْتَرَكًا بَيْنَهُمَا حُكْمَ كُلِّه چِي پَه رَانِيُول سُوِي شَي كِي مَلَكِيَتِ وَقَع سَوْنُو ا پَه هَغَه وَخْت كِي ا مَلَكِيَتِ مَشْتَرَك وَقَع سَوْنُو لِقِيَامِ الشَّرِكَةِ وَقَتِ الشَّرَاءِ حُكْمَ چِي دَشَرَاءِ ا رَانِيُولُو ا پَه وَخْت كِي شَرِكَتِ پَاتَه وَو فَلَا يَتَغَيَّرُ الْحُكْمُ بِهَلَاكِ مَالِ الْآخَرِ بَعْدَ ذَلِكَ لِهَذَا تَر شَرَاءِ وَرَوَسْتَه بَه دَبَل شَرِيك د مَال پَه هَلَاكېدلو سره حَكَم نه بدليږي ثُمَّ الشَّرِكَةُ شَرِكَةُ عَقْدٍ عِنْدَ مُحَبِّدٍ بِيَا دَامَامِ مُحَمَّدٍ رَحِمَهُ اللهُ پَه نَهْز بَه دَا شَرِكَتِ "شَرِكَتِ عَقْد" وَي خِلَافًا لِلْحَسَنِ بْنِ زِيَادٍ پَه خِلَافِ دَحَسَنِ بْنِ زِيَادٍ رَحِمَهُ اللهُ حَتَّى أَنْ أَتَيْتُهَا بِأَجَرٍ جَارٍ بَيْعُهُ حَتَّى پَه دُوِي كِي چِي كُوم شَرِيك هَم رَانِيُول سُوِي شَي خَرَش كړي نو د هَغَه بِيَع بَه جَائِز وَي لِأَنَّ الشَّرِكَةَ قَدْ تَتَّيْتُ فِي الْمَشْتَرَايِ حُكْمَ چِي پَه رَانِيُول سُوِي شَي كِي شَرِكَتِ بَشْپَرِ ا مَكْمَل ا سَوْنُو فَلَا يَنْتَقِضُ بِهَلَاكِ الْمَالِ بَعْدَ تَمَامِهَا لِهَذَا د شَرِكَتِ تَر بَشْپَرِ تِيَا وَرَوَسْتَه بَه د مَال پَه هَلَاكېدلو سره شَرِكَت نه مَاتِيږي.

اللغات : ﴿معقود عليه﴾ پر کوم شي چي عقد (معامله) وکړی سي. ﴿لا يتميز﴾ د تفعل له باب

خخه د نفي صيغه ده: جلا کېدل، بېلېدل، عليحده کېدل.

تشریح : صورت د مسئلې: دادی که دوه خلک شرکت سره وکړي خو تر اوسه يې د شرکت په مال سره يو شى رانيولی نه وي چي په دې دواړو کي د دواړو مال يا ديوه شريک مال هلاک سي. نو عقد شرکت باطلیږي. ځکه چي په عقد شرکت کي معقود عليه مال وي او مال په متعينولو سره متعين کيږي. لهدا د مال په هلاکېدلو سره به عقد هم باطلیږي، لکه څرنګه چي د مال په هلاکېدلو سره بيع باطلیږي. د دې په خلاف مضاربت او وکالت مفرده دی يعني هغه وکالت کوم چي مستقل وي او د عقد مفاوضه او داسي نورو په ضمن کي ثابت نه وي. په دې (وکالت مفرده او مضاربت کي) د مال په هلاکېدلو سره هيڅ فرق نه راځي او دوی نه باطلیږي، ځکه چي په دوی کي په متعينولو سره ثمن نه متعين کيږي. بلکي په قبضه کولو سره متعين کيږي.

وهذا ظاهر الخ: فرمايي چي که د دواړو شريکانو مال هلاک سوي وي نو د شرکت بطلان خوښکاره دی. او که ديوه شريک مال هلاک سوي وي نو په دې وجه به شرکت باطلیږي چي هر شريک په خپل مال کي دويم شريک په دې مقصد او په دې وجه شريک کوي چي ته به ستا په مال کي ما هم شريک کوي! اوس ښکاره خبره ده چي د کوم شريک مال ضائع سوي او هلاک سوي وي دويم شريک هغه په

خپل مال کي نه شریک کوي، ځکه چي دا دویم شریک دهغه په مال کي شریک نه سو نو په دې وجه به دا دویم شریک په دې راضي نه وي چي هغه په خپل مال کي شریک کړي، لهذا شرکت به باطل سي. او که هلاکېدونکی مال د صاحب المال په قبضه کي هلاک سي نو ښکاره خبره ده چي مضمون به نه وي، ځکه چي د هر شریک سره د دویم شریک مال امانت وي او امانت مال نه مضمون کیږي. لېکن دا حکم په هغه صورت کي دی کله چي د دواړو مالونه مخلوط (سره ګډ کړل سوي) نه وي. خو که چیري د دواړو مال مخلوط وي نو د مال هلاکت به مشترک وي؛ ځکه چي تر مخلوطېدلو وروسته په هغوی کي امتیاز او توپیر کول مشکل وي.

وإن اشترى: د دې حاصل دا دی چي که یو شریک په خپل مال سره یو شی رانیسي او دویم شریک تر شراء (رانیولو) مخکي دهغه مال هلاک سي نو هم به رانیول سوی شی د دوی په مینځ کي مشترک وي، ځکه چي د رانیولو په وخت کي رانیول سوی شی مشترک وو (او په هغه کي دویم شریک شرکت ثابت وو)، لهذا وروسته به د دویم شریک د مال په هلاکېدلو سره د دغه ثابت سوي شرکت په حکم کي هیڅ تغیر او تبدل نه کیږي. او دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز به دا شرکت "شرکت عقد" وي. لېکن د حسن بن زیاد رَحْمَةُ اللهِ په نېز به دا "شرکت ملک" وي او د أحد الشریکین لپاره به دهغه شي خرڅول جائز وي.

په مخکنۍ مسئله کي د رانیول سوي سامان حکم

قَالَ: وَيَرْجِعُ عَلَى شَرِيكِهِ بِحَصَّةٍ مِنْ ثَمَنِهِ فَرَمَائِي: او مشري به له خپل شریک څخه دهغه د حصې په اندازه ثمن واپس اخلي لِأَنَّهُ اشْتَرَى نَصْفَهُ بِوَكَالَتِهِ وَنَقَدَ الثَّنَ مِنْ مَالِ نَفْسِهِ ځکه چي هغه د خپل شریک په وکالت سره نصف مشتری اد رانیول سوي شي نیمه حصه رانیولې ده او له خپل مال څخه یې نقد ثمن اداء کړی دی وَقَدْ بَيَّنَّاهُ او مخکي موږ د دې بیان وکړی هَذَا إِذَا اشْتَرَى أَحَدُهُمَا بِأَحَدِ الْمَالَيْنِ أَوْ لَاشْتَرَى هَلْكَ مَالِ الْآخَرِ دا حکم په هغه صورت کي دی کله چي أحد الشریکین په دواړو مالونو کي په یوه مال سره اول یو شی رانیسي. بیا د بل شریک مال هلاک سي أَمَّا إِذَا هَلَكَ مَالُ أَحَدِهِمَا اشْتَرَى الْآخَرُ بِمَالِ الْآخَرِ لېکن که مخکي ا په دوی کي دیوه شریک مال هلاک سي، بیا بل شریک په خپل مال سره یو شی رانیسي إِنْ صَرَّحَا بِالْوَكَالَةِ فِي عَقْدِ الشِّرْكََةِ نو که چیري دوی په عقد شرکت کي د وکالت صراحت کړی وي ایمني د عقد شرکت په وخت کي یې په صراحت سره د وکالت

خبره ذکر کړې وي اِقَالَشْتَرَايَ مُشْتَرَكٌ بَيْنَهُمَا عَلَى مَا شَرَطَا نورانيول سوی شی به ددوی په مینځ کې د دوی د شرط مطابق مشترک وي لَأَنَّ الشَّرْكَاءَ إِن بَطَلَتْ فَالْوَكَالَةُ الْبَصَرُ بِهَا قَائِمَةٌ ځکه شرکت که څه هم باطل سو لېکن ذکر کړی سوی وکالت خو موجود دی فَكَانَ مُشْتَرَكًا بِحُكْمِ الْوَكَالَةِ نو د وکالت په حکم سره به هغه د دوی په مینځ کې مشترک وي وَيَكُونُ شَرَكَةً مِلْكٍ او دا شرکت به د ملکیت شرکت وي وَيَرْجِعُ عَلَى شَرِيكِهِ بِحَصَّتِهِ مِنَ الشَّيْنِ او مشتري به له خپل شریک څخه د هغه د حصې ثمن واپس اخلي لِإِثْبَاتِهَا د هغه دلیل په وجه کوم چې موږ ذکر کړی إِنْ ذَكَرْنَا مُجَرَّدَ الشَّرَكَةِ وَلَمْ يَنْصَحَا عَلَى الْوَكَالَةِ فِيهَا او که دواړو شریکانو فقط د شرکت یادونه کړې وي او په هغه کې یې د وکالت صراحت کړی نه وي كَانَ الشُّشْرَى لِلَّذِي اشْتَرَاهُ خَاصَّةً نورانيول سوی شی به فقط د مشتري وي لَأَنَّ الْوُقُوعَ عَلَى الشَّرَكَةِ حُكْمُ الْوَكَالَةِ الَّتِي تَصْنَعُهَا الشَّرَكَةُ ځکه چې په رانيول سوی شي کې هغه وخت شرکت واقع کیږي کله چې عقد شرکت وکالت لره متضمن وي فَإِذَا بَطَلَتْ لېکن کله چې شرکت باطل سو يَنْظُرُ مَا فِي ضَمَنِهَا نو کوم شی چې د شرکت په ضمن کې دی هغه به هم باطلیږي بِخِلَافِ مَا إِذَا صَرَّحَ بِالْوَكَالَةِ په خلاف د هغه صورت کله چې یې د وکالت صراحت کړی وي يَكُنْهَا مَقْصُودَةً ځکه چې | په هغه صورت کې | وکالت مقصود وي.

اللفات: ﴿صَرَّحَا﴾ د تفعل ماضي ده: صراحت کول. یو خبره په ښکاره الفاظو سره بیانول. (په خوله بیانول). ﴿تَضَمَّنَتْ﴾ د تفعل ماضي ده: ضمناً شاملېدل. مشتمل کېدل (مشمولېدل). ﴿مَجَرَّدٌ﴾ محض، خالي، فقط.

تشریح: صور د مسئلې: دادی چې په مخکنۍ مسئله کې چې کله یو شریک په خپل مال سره په مشترکه توګه یو شی رانیسي او بیا د دویم شریک تر شراء مخکې د هغه (دویم شریک) مال هلاک سي. نورانيول سوی شی به د دواړو په مینځ کې مشترک وي. او مشتري به له خپل ملګري (دویم شریک) څخه د هغه د حصې ثمن واپس اخلي، لېکن که په دواړو شریکانو کې دیوه شریک تر شراء مخکې دا حد الشریکین (یوه شریک) مال هلاک سي او بیا دویم شریک په خپل مال سره یو شی رانیسي، نو داسې به هغه وخت د دوی په مینځ کې مشترک کیږي کله چې دواړو شریکانو په عقد شرکت کې د وکالت صراحت کړی وي، ځکه چې تر شراء مخکې دا حد الشریکین د مال په

هلاکېدلو سره خو شرکت باطلېږي او فقط دوکالت په وجه به رانیول سوی شی ددوی په مینځ کې مشترک وي، او په دې صورت کې به هم مشتري له خپل ملګري (دویم شریک) څخه دهغه د حصې په اندازه ثمن واپس اخلي. او که چیرې دواړو شریکانو په عقد شرکت کې دوکالت صراحت کړی نه وي بلکې د شرکت یادونه یې کړې وي، نورانیول سوی شی به فقط د مشتري وي او په دې کې به د دویم شریک هېڅ شرکت نه وي، ځکه چې د دویم شریک شرکت په هغه صورت کې ثابتېږي کله چې په عقد شرکت کې وکالت شامل وي، لهذا کله چې دلته په عقد کې وکالت شامل او ثابت نه دی. نورانیول سوی شی به هم د مشتري لپاره خاص وي.

د شرکت لپاره د مال ګډولو شرط

قَالَ: وَيَجُوزُ الشَّرِكَةُ إِنْ لَمْ يَخْلُطَا الْمَالُ فَرَمَائِي: او شرکت جائز دی که څه هم شریکانو مال سره ګډ کړی نه وي وَقَالَ زُفَرٌ وَالشَّافِعِيُّ: لَا تَجُوزُ الْبُكْنُ ا امام زفر او امام شافعي رَحِمَهُمُ اللهُ فرمائي: چې له خلط څخه بغير شرکت ا جائز نه دی لِأَنَّ الرِّبْحَ فَرَعُ الْمَالِ ځکه چې نفع د مال فرع ده وَلَا يَقَعُ الْفَرْعُ عَلَى الشَّرِكَةِ إِلَّا بَعْدَ الشَّرِكَةِ فِي الْأَصْلِ او په اصل کې له شرکت څخه بغير په فرع کې شرکت نه واقع کېږي وَأَنَّهُ بِالْخُلُطِ او په اصل کې په خلط سره شرکت ثابتېږي وَهَذَا لِأَنَّ السَّخْلَ هُوَ الْمَالُ او دا حکم ځکه دی چې د شرکت محل مال دی وَلِهَذَا يُضَافُ إِلَيْهِ هَمْدًا وَجِهَةٌ چې عقد د مال و طرف ته منسوب کېږي وَيُشْتَرَطُ تَعْيِينُ رَأْسِ الْمَالِ او د رأس المال تعیین شرط دی بِخِلَافِ الْمُضَارَبَةِ په خلاف د مضاربت لِأَنَّهَا لَيْسَتْ بِشَرِكَةٍ ځکه چې هغه شرکت نه دی وَإِنَّمَا هُوَ يَعْمَلُ لِرَبِّ الْمَالِ ا ځکه ا مضارب خو د رب المال لپاره کار کوي فَيَسْتَحِقُّ الرِّبْحَ عَلَى عَمَلِهِ بیا پر خپل کار د مزدورۍ مستحق کېږي ایعني بیا د خپل عمل په عوض کې مزدوري ورکول کېږي ا أَمَّا هُنَا بِخِلَافِهِ لِبُكْنٍ دلته حالت دهغه په خلاف دی وَهَذَا أَصْلٌ كَبِيرٌ لَهُمَا او دا د امام زفر او امام شافعي رَحِمَهُمُ اللهُ غت اقوي ا أصل دی حَتَّى يُعْتَبَرَ اتِّحَادُ الْجَنْسِ وَيُشْتَرَطُ الْخُلُطُ همدًا وجه ده چې ا ددوی په نېزا د جنس یووالي ضروري دي او خلط شرط دی وَلَا يَجُوزُ التَّفَاوُلُ فِي الرِّبْحِ مَعَ التَّسَاوِي فِي الْمَالِ او په مال کې د برابر والي په صورت کې په نفع کې کمی و زیاتوب ا کمی بیشي ا جائز نه ده وَلَا يَجُوزُ شَرِكَةُ التَّقْبِيلِ وَالْأَعْمَالِ لِأَنَّ الْمَالَ او د مال د نشتوالي په وجه شرکت تقبل و أعمال ا شرکت صنائع ا

جائز نه دي وَاَلَا: اَنَّ الشَّرَكَةَ فِي الرِّيحِ مُسْتَنْدَةٌ اِلَى الْعَقْدِ دُونَ الْمَالِ زموږ دليل دا دی: چي د نفع شرکت د عقد و طرف ته منسوب دی. نه د مال و طرف ته اِنَّ الْعَقْدَ يُسْتَشِي شَرَكَةً ځکه چي همدې عقد ته شرکت وړيل کيږي فَلَا بُدَّ مِنْ تَحَقُّقِ مَعْنَى هَذَا اِلِاسْمِ فِيهِ لِهَذَا په عقد کي د دغه نوم معنی ثابتېدل ضروري دي فَلَمْ يَكُنْ الْخَلْطُ شَرْطًا نو ځکه به گډول شرط نه وي وَلَا اَنَّ الدَّرَاهِمَ وَالذَّنَابِيرَ يَتَعَيَّنَانِ او ځکه چي دراهم او دنانير نه متعين کيږي فَلَا يُسْتَفَادُ الرِّيحُ بِرَأْسِ الْمَالِ لِهَذَا په رأس المال سره نفع حاصلېدای نه سي وَاِنَّمَا يُسْتَفَادُ بِالتَّصَرُّفِ بلکي نفع خو په تصرف سره حاصلېږي لِأَنَّهُ فِي النِّصْفِ أَصِيلٌ وَفِي النِّصْفِ وَكِيلٌ ځکه چي هر شریک په نصف انیمایي مال کي اصيل وي او په نصف مال کي وکیل وي وَإِذَا تَحَقَّقَتِ الشَّرَكَةُ فِي التَّصَرُّفِ بِدُونِ الْخَلْطِ او کله چي له خلط څخه بغير په تصرف کي شرکت ثابت سو تَحَقَّقَتِ فِي الْمُسْتَفَادِ بِهِ وَهُوَ الرِّيحُ بِدُونِهِ نو په تصرف سره په حاصل کړی سوي شي يعني په نفع کي به هم له خلط څخه بغير شرکت ثابتېږي وَصَارَ كَالْمُضَارَبَةِ او دا د مضاربت په څير سو فَلَا يُشْتَرَطُ اتِّحَادُ الْجَنَسِ وَالتَّسَاوِي فِي الرِّيحِ لِهَذَا د جنس يو والی او په نفع کي برابر والی به شرط نه وي وَتَصَارُفُ شَرَكَةٍ التَّقْبُلِ او شرکت تقبل به صحيح وي.

اللغات: ﴿فُرْع﴾ بناخ، څانگه. جمع: فُرُوع. ﴿خَلْط﴾ د ضرب مصدر دی: گډول. ﴿تساوی﴾ د تفاعل مصدر دی: يو د بل سره برابرېدل، خپل مينځوی برابر والی. ﴿مستندة﴾ د استفعال اسم فاعل دی: منسوب. ﴿لا استفاد﴾ د استفعال له باب څخه د نفي مجهول صيغه ده: حاصلول. ﴿مستفاد﴾ د استفعال اسم مفعول دی: حاصل کړی سوی.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي زموږ په نېز د مال له گډولو (مخلوط کولو) څخه بغير هم عقد شرکت صحيح او جائز دی، لېکن د امام او امام شافعي رَجَحْتُمَا الله په نېز له خلط (گډولو) څخه بغير شرکت جائز نه دی.

دليل: د دې حضراتو دليل دا دی چي په مشترکه توگه په تجارت کولو سره چي کومه نفع حاصلېږي هغه د مال فرع ده او دا معلومه خبره ده چي که په أصل او مال کي شرکت نه وي نو فرع به هم مشترکه نه وي. او په أصل کي اشتراک په خلط او گډولو سره رائجي. نو په دې وجه زموږ (د شوافعو) په نېز شرکت صحيح نه دي. او د دې خبري دليل "چي نفع د مال فرع ده" دا دی چي د شرکت او نفعي محل

مال دی همدا وجه ده چي دا عقد د مال و طرف ته منسوب کيږي او "عقد شركة المال" ورته ويل کيږي. نو په دې وجه به د نفعي د حصول او د عقد د جواز مدار پر مال وي او د عقد د صحت لپاره به د مال مشترک کېدل ضروري وي. د دې په خلاف د مضاربت معامله ده، نو په مضاربت کي خلط شرط نه دی او له اختلاط څخه بغير هم مضاربت جائز دی، ځکه چي په مضاربت کي خوله سره بالکل شرکت نسته، ځکه مضارب در ب المال لپاره کار کوي او خپله مزدوري اخلي.

صاحب د هدايې فرمايي چي نفع د مال فرع کېدل د امام زفر او امام شافعي رَجَهُنا الله قوي اصل دی په همدې وجه د دې حضراتو په نيز د مال مخلوط کېدل او له يوه جنس څخه کېدل ضروري دي. ځکه چي د مختلف الجنس کېدلو په صورت کي به خلط ممکن نه وي، او د دې حضراتو په نيز که د دواړو شريکانو مال برابر وي نو په نفع کي به هم مساوات شرط وي. او څرنگه چي په شرکت تقبل (شرکت صنائع) کي مال نسته، نو په دې وجه د دوی په نيز د شرکت دغه قسم صحيح نه دي. زموږ دليل: په دې سلسله کي زموږ دليل دا دی چي د نفع د شرکت تعلق د عقد سره دی. د مال سره نه دی؛ ځکه چي د دغه عقد نوم شرکت دی، دويمه خبره داده چي د راهم او دنانيړ په عقودو کي په متيعولو سره نه متعين کيږي، لهذا د هغوی په ذريعه حاصلېدونکي نفع به د عقد سره متعلق وي او د مال سره به متعلق نه وي. او عقد "عقد شرکت" دی. نو د عقد په وجه به په نفع کي هم شرکت وي. او څرنگه چي په عقد شرکت کي له مال گډولو (خلط) څخه بغير د تصرف په ذريعه د دواړو خلکو (شريکانو) شرکت صحيح دی، لهذا په نفع کي به هم د دواړو شرکت صحيح وي. او کله چي په اصل يعني په عقد کي د خلط ضرورت محسوس نه سو نو په عقد سره چي کومه نفع حاصلېږي په هغه کي به هم د خلط ضرورت نه وي، او له خلط څخه بغير به په عقد کي هم شرکت ثابتېږي او په نفع کي هم.

د شرکت په هکله يو څو مسئلې

قَالَ: وَلَا تَجُوزُ الشَّرْكََةُ إِذَا شَرَطَ لِأَحَدِهِمَا دَرَاهِمَ مُسَمَّاةً مِنَ الرِّبْحِ فرمايي: او عقد شرکت جائز نه دی کله چي د أحد الشريكين لپاره له نفعي څخه د څو متعينو [مخصوصاً] دراهمو شرط ولگول سي لَأَنَّهُ شَرْطٌ يُوجِبُ انْقِطَاعَ الشَّرْكَةِ ځکه چي دا يو داسي شرط دی کوم چي شرکت ختموي فَعَسَاءَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا قَدَرُ الْمُسْتَشَى لِأَحَدِهِمَا او کېدای سي چي فقط هغه دارهم ا په نفع کي اړاووځي کوم چي د أحد الشريكين لپاره متعين کړ سوي وي وَتَطْلِيهِ فِي الْمَزَارَعَةِ او د دې مثال په مزارعت کي موجود دی قَالَ: وَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنَ الْمُتَقَاوَضِينَ وَشَرِيكِ الْعِنَانِ أَنْ يُنْفِذَ الْمَالَ فرمايي: چي په دواړو مفاوضه کونکو او د عنان په دواړو شريکانو کي هر شريک ته دا حق سته چي خپل مال په بضاعت ورکړي

لَا تَنْتَهِ مُعْتَادِي عَقْدِ الشَّرِكَةِ حُكْمٌ چي په عقد شرکت کي په بضاعت مال ورکول عادت او رواج ادي
وَلَا يَنْتَهِ لَهُ أَنْ يَسْتَأْجِرَ عَلَى الْعَمَلِ او حُكْمٌ چي شریک ته دا اختیار هم سته چي د کار کولو لپاره په
أَجْرَتِ يَوْمِ مَزْدُورٍ أَجِيرًا ونيسي وَالْتَحْصِيلُ بِغَيْرِ عَوْضٍ دُونَهُ او بېله عوضه اېله اجرت ته د نفع
حاصلول له دې څخه هم کم او سپک ادي ايمني يو دليل دا هم دی چي د شریک لپاره دا جائز دي چي د کار
لپاره يو عامل په اجرت ونيسي، او په بضاعت کي شریک مفت او بېله عوضه له عامل څخه کار اخلي کوم چي له
أَجْرَتِ څخه هم کم دي، نو حُكْمٌ به شریک دا کار هم کولای سي اَفِيهِلِكَهُ نو حُكْمٌ به شریک د دې ابضاعت ا
ملکیت هم لري وَكَذَلِكَ أَنْ يُودِعَهُ هِمْدَارُنْگه د شریک لپاره دا هم جائز دي چي د شرکت مال ايو چا
ته ا په امانت کښيږدي لِأَنَّهُ مُعْتَادٌ حُكْمٌ چي دا هم عادت دي وَلَا يَجِدُ التَّاجِرُ مِنْهُ بُدًّا او د تاجر لپاره
له دې څخه هېڅ چاره نسته قَالَ: وَيَذْفَعُهُ مُضَارَبَةً فرمايي: او شریک په مضاربت هم مال ورکولای
سي لِأَنَّهَا دُونَ الشَّرِكَةِ حُكْمٌ چي مضاربت له شرکت څخه د کمي درجې دی فَيَتَفَضَّلُهَا نو حُكْمٌ به
شرکت مضاربت لره شامل وي وَعَنْ أَبِي حَنِيفَةَ: أَنَّهُ لَيْسَ لَهُ ذَلِكَ او له امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ څخه
روایت سوی دی: چي د شریک لپاره په مضاربت مال ورکول جائز نه دي لِأَنَّهُ نَوْْمُ شَرِكَةٍ حُكْمٌ چي
مضاربت هم يو ډول شرکت دی وَالْأَصَحُّ هُوَ الْأَوَّلُ اوزيات صحيح اول قول دی وَهُوَ رَوَايَةُ الْأَصْلِ او
هغه د مبسوط روايت دی لِأَنَّ الشَّرِكَةَ غَيْرُ مَقْصُودَةٍ وَإِنَّمَا التَّقْصُودُ تَحْصِيلُ الرِّبْحِ حُكْمٌ چي په مضاربت
سره شرکت مقصود نه وي بلكي نفع حاصلول مقصود وي كَمَا إِذَا اسْتَأْجَرَ بِأَجْرٍ او دا داسی دی ا
لكه يو څوك چي په اجرت ونيسي بَلْ أَوَّلَى بلكي مضاربت خو په درجه اولی جائز دی لِأَنَّهُ
تَحْصِيلٌ بِدُونِ ضَمَانٍ فِي ذِمَّتِهِ حُكْمٌ چي دا پر خپله ذمه د يوشی د لازمولو څخه بغير نفع حاصلول
دي بِخِلَافِ الشَّرِكَةِ حَيْثُ لَا يَلِيكُهَا په خلاف د شرکت، حُكْمٌ چي شریک د هغه ملکیت نه لري لِأَنَّ
الشَّيْءَ لَا يَسْتَتَبِعُ مِثْلَهُ حُكْمٌ چي شی د خپل همخیره اهم مثله اشي د تابع په توگه نه ثابتيږي
قَالَ: وَيُؤْتَى كُلُّ مَنْ يَتَصَرَّفُ فِيهِ فرمايي: او هر شریک يو څوك وکیل اهم ا جوړولای سي چي هغه د
شرکت په مال کي تصرف اتجارت او کري لِأَنَّ التَّوَكِيلَ بِالْبَيْعِ وَالشَّمَاءِ مِنْ تَوَابِعِ التِّجَارَةِ حُكْمٌ

چي د خرڅولو او رانيولو لپاره وکیل جوړول د تجارت د لوازماتو څخه دي وَالشَّيْكَةُ انْعَقَدَتْ
لِلتَّجَارَةِ او عقد شرکت د تجارت لپاره منعقد کيږي بِخِلَافِ الْوَكِيلِ بِالشِّمَاءِ په خلاف د وکیل
 بالشراء ايمني هغه وکیل کوم چي د يوشي پر رانيولو وکیل جوړسوی وي اَحَيْثُ لَا يَمْلِكُ أَنْ يُوَكَّلَ
غَيْرُهُ ځکه هغه د دې ملکيت نه لري چي بل څوک وکیل جوړ کړي لِأَنَّهُ عَقْدٌ خَاصٌّ طُلِبَ مِنْهُ
تَحْصِيلُ الْعَيْنِ ځکه چي دا يو خاص عقد دی چي په هغه سره د عين حاصلول مقصود دي فَلَا
يَسْتَتِبِعُ مِثْلَهُ لهذا هغه به د خپل همخيره شي د تابع په توگه نه ثابتيږي قَالَ: وَيَدُلُّ فِي الْمَالِ يَدُ
أَمَانَةٍ فرمايي: او د شریک په مال کي د شریک قبضه د امانت قبضه ده مطلب دا چي د هر شریک
 په قبضه کي د بل شریک مال امانت دی لِأَنَّهُ تَبَضُّضُ الْمَالِ بِإِذْنِ الْمَالِكِ لَا عَلَى وَجْهِ الْبَدَلِ وَالْوَثِيقَةِ
 ځکه چي شریک د مالک په اجازت سره به له څه عوضه او به له وثيقي دهغه پر مال قبضه کړي ده
فَصَارَ كَالْوَدِيعَةِ نو دا د امانت په څير سو.

اللغات: «مُسْتَأْت» د تفعیل اسم مفعول دی: مقرر، متعین، ټاکل سوی، «انقطاع» د انفعال مصدر
 دی: قطع کېدل، پرې کېدل (شکېدل)، ختمېدل، «نظير» مثل، مشابه، مثال، «يبضغ» د افعال
 مضارع ده: سرمایه جوړول، دبضاعت په توگه ورکول، د کاور بار لپاره ورکول، يعني يو چا ته په دې
 مقصد مال ورکول چي ته په دې مال کار او گټه وکړه، او بيا د دې په بدله کي هغه ته عوض نه ورکول.
 دې ته "په بضاعت ورکول" وايي، «وثيقة» هغه شی چي معامله په مضبوطه سي، اقرار نامه، سند،
 دستاويز.

تشریح: په دې عبارت کي پنځه مسئلې بيان سوي دي:

(۱)... که چيري د أحد الشريکين (يوه شریک) لپاره له نفعي څخه د يو څو متعین دراهمو شرط
 ولگول سي نو شرکت باطلیږي (مثلاً يو شریک د شرط ولگوي چي له نفعي اگتي څخه به پنځوس
 درهمه اول ما ته را کول کيږي او بيا به پاته نفع نصف، نصف تقسيمول کيږي، داسي شرکت باطل
 دی)؛ ځکه کېدای سي چي کله فقط متعین دراهم په نفع کي راو وځي (مثلاً ټوله نفع به فقط پنځو
 درهمه وي) او دويم شریک به بالکل محروم سي، نو په دې وجه به د شرکت باطلیږي، لکه د مزارعت
 او بزگری کولو په صورت کي چي د مالک لپاره د داسي شرط په لگولو سره مزارعت باطلیږي.

(۲)... د مفاوضې او عنان هر شریک ته دا جائز دي چي بل سړي ته د بضاعت په توگه مال ورکړي؛ ځکه چي په عقد شرکت کي د بضاعت رواج او عادت دی، او بل دا چي کله مالک او شریک ته دا حق سته چي یو څوک په اجرت ونیسي او کار او گټه په وکړي، نو هغه ته به په طریقه اولی^۱ دا حق هم وي چي بېله عوضه په یو چا بضاعت وکړي. او هر شریک ته دا هم جائز دي چي بل سړي ته د امانت (ودیعت) په توگه مال ورکړي، ځکه چي په تجارت کي د دغه ټولو شیانو ضرورت پېښیږي.

(۳)... دریمه مسئله داده چي هر شریک ته دا حق هم سته چي خپل مال په مضاربت ورکړي، ځکه چي مضاربت له شرکت څخه کمتر (دلاندي درجې) وي، ځکه په شرکت کي چي کوم نقصان وسي هغه پر هر شریک لازمیږي، لېکن د مضاربت نقصان پر مضارب نه لازمیږي بلکي فقط پر رب المال لازمیږي. او کله چي په شرکت کي د مال ورکول جائز دي نو په مضاربت کي به هم د مال ورکول جائز وي، دا د مبسوط روایت دی او همدا اُصح دی، ځکه چي د مضاربت په توگه په مال ورکولو کي شرکت مقصود نه وي بلکي د نفعي (گټي) حصول مقصود وي، او څرنگه چي د مضاربت په صورت کي که مضارب نفع حاصله نه کړي نو پر رب المال د هغه مزدوري (حق الزحمه) نه لازمیږي، حال دا چي د استیجار په صورت کي یعنی په اجرت او کرایه باندي د مزدور (أجير) د نیولو په صورت کي که نفع وي یا نه وي په هر صورت کي به مالک مزدور ته خپله مزدوري ورکوي، نو په دې حواله سره مضارب له استیجار څخه آسانه او سپک دی او استیجار جائز دی نو مضارب به په طریقه اولی^۱ جائز وي. خو یوه شریک ته دا حق او اختیار نسته چي له خپل ملگري (دویم شریک) څخه بغیر د یو بل چا سره عقد شرکت وکړي؛ ځکه چي یو شی د خپل هم مثله دویم شي نه تابع کیږي یعنی د هغه د تابع په توگه نه ثابتیږي، مطلب دا چي شرکت پر بنسټول او هماغه شرکت اختیارول صحیح نه دي.

(۴)... څلورمه مسئله داده چي هر شریک ته په عقد شرکت کي د تجارت کولو لپاره دوکیل جوړولو حق هم سته؛ ځکه چي د بیع او شراء لپاره دوکیل جوړول د تجارت د لوازماتو څخه دي، او د شرکت مقصد هم تجارت دی، نو په دې وجه توکیل (وکیل جوړول) صحیح دي. لېکن که یو څوک وکیل بالشراء وي، نو د مؤکل له اجازت څخه بغیر هغه بل څوک وکیل نه سي جوړولای، ځکه چي توکیل بالشراء خاص عقد دی او په هغه سره د متعین شي تحصیل مقصود وي، او وکیل چي بل څوک وکیل جوړ کړي نو دا استیلاء بې مثله دی، حالانکي حکم دا دی چي "الشئ لا يستتبع بمثله".

(۵)... پنځمه مسئله داده چي د هر شریک سره چي د بل شریک کوم مال وي هغه د امانت په توگه دی، یعنی د هلاکېدلو په صورت کي نه مضمون کیږي، لکه څرنگه چي د ودیعت (امانت) مال نه مضمون کیږي.

د "شرکت صنائع" بیان

قَالَ: وَأَمَّا شِرْكَةُ الصَّنَائِعِ وَيُسَمَّى شِرْكَةَ التَّقَبُّلِ فَرَمَائِي: كَوْمٌ فِي شَرِكَةِ صَنَائِعِ دِي چي هغه ته "شرکت تقبل" ويل کيږي كَالْخِطَائِينَ وَالصَّاعِغِينَ يَشْتَرِكَانِ عَلَى أَنْ يَقْبَلَا الْأَعْمَالَ وَيَكُونَ الْكَسْبُ بَيْنَهُمَا لکه دوه خياطان ادرزيان او دوه رنگرېزان چي پر دې خبره شرکت وکړي چي دوی دواړه به کار کوي او گټه به د دوی په مینځ کي مشترکه وي فَيَجُوزُ ذَلِكَ نو دا جائز دي وَهَذَا عِنْدَنَا او دا حکم زموږ په نږه دی وَقَالَ زُفَرٌ وَالشَّافِعِيُّ: لَا تَجُوزُ امام زفر او امام شافعي رَحِمَهُمَا الله فرمايي: چي جائز نه دی لَأَنَّ هَذِهِ شِرْكَةٌ لَا تَفِيدُ مَقْصُودَهَا وَهُوَ التَّشْيِيرُ ځکه چي دا يو داسي شرکت دی کوم چي د شرکت مقصود نه فايده کوي ايعني د شرکت مقصود نه پکښي حاصلېږي او مقصود د مال زياتول انفع حاصلول دي لِأَنَّهُ لَا بُدَّ مِنْ رَأْسِ الْمَالِ ځکه چي د رأس المال وجود ضروري دی وَهَذَا لِأَنَّ الشِّرْكََةَ فِي الرِّيحِ تَبْتَنِي عَلَى الشِّرْكََةِ فِي الْمَالِ عَلَى أَصْلِهَا او دا حکم ځکه دی چي د دې حضراتو پر اصل شرکت فی الریح په شرکت فی المال باندي مبني دی عَلَى مَا قَرَّرْنَاهُ لکه امخکي ا چي موږ د دې بيان وکړی وَلَنَا: أَنَّ الْقَصْدَ مِنْهُ التَّخْصِيلُ زموږ دليل دا دی: چي په عقد شرکت سره د مال انفع ا حاصلول مقصود دي وَهُوَ مُنْكَرٌ بِالتَّوَكُّيلِ او دا مقصود په توکيل او کيل جوړولو سره ممکن دی لِأَنَّهُ لَمَّا كَانَ وَكِيلًا فِي النِّصْفِ أَصِيلًا فِي النِّصْفِ ځکه کله چي هر شريک په نصف کي وکيل دی او په نصف کي اصيل دی تَحَقَّقَتِ الشِّرْكََةُ فِي الْمَالِ ا الْمُسْتَفَادِ نو په حاصل کړي سوي مال کي شرکت ثابت سو وَلَا يُشْتَرَطُ فِيهِ إِتْحَادُ الْعَمَلِ وَالْمَكَانِ او په شرکت کي د کار او مقام يو والی شرط نه دی خِلَافًا لِلْمَالِكِ وَزُفَرٍ فِيهِمَا په دې دواړو کي د امام مالک او امام زفر رَحِمَهُمَا الله اختلاف دی لِأَنَّ الْمُعْنَى الْجَوَازَ لِلشِّرْكََةِ وَهُوَ مَا ذَكَرْنَاهُ لَا يَتَفَاوَتُ ځکه چي د شرکت جائز هر څونکې معنی کوم چي موږ ذکر کړه ايعني نفع حاصلول ا نه متفاوت کيږي وَلَوْ شَرَطَا الْعَمَلَ نِصْفَيْنِ وَالْمَالَ أَثْلًا او که دواړه شريکان دنيم، نيم کار کولو او په نفع کي د دريو حصو شرط ولگوي ايعني دا شرط ولگوي چي کار به دواړه نيم په نيمه کوو. او نفع به د يوه لپاره دوي حصې (دوه ثلثه) وي او د بل لپاره به يوه حصه وي ا جَازَ نو

هم جائز دي وَفِي الْقِيَاسِ لَا يَجُوزُ او قیاس دادی: چي جائز نه دي لِأَنَّ الْفَسَانَ بَقْدَرِ الْعَمَلِ حُكْمه چي ضمان ابدله ادا کار په اندازه سره وي فَالزَّيَادَةُ عَلَيْهِ رَبْحٌ مَا لَمْ يُفْسَنْ لهذا تر کار زیات ضمان به "ربح مالم یضمن" وي فَلَمْ يَجْزِ الْعَقْدُ نو حُکْمه به عقد نه جائز کیږي لِثَبَاتِهِ إِلَيْهِ حُکْمه چي همدا عقد درېغ انفع اسبب جوړیږي وَصَارَ كَشْرَاكَةِ الْوُجُوهِ او داد شرکت وجوه په خیر سو وَلَكِنَّا نَقُولُ: مَا يَأْخُذُهُ لَا يَأْخُذُهُ رَبْعًا لِبُكْنِ مَوْرِدِ وَيَاوِي: چي کوم څه ازیا توب اچي هغه اخلي هغه د نفعي په توګه نه اخلي لِأَنَّ الرِّبْحَ عِنْدَ اتِّحَادِ الْجِنْسِ حُکْمه چي نفع د جنس دیو والي په صورت کي وي وَقَدْ اخْتَلَفَ حالانکي ادلته اصل او نفع سره مختلف دي لِأَنَّ رَأْسَ الْمَالِ عَمَلٌ وَالرِّبْحُ مَالٌ حُکْمه چي رأس المال کار دی او نفع مال دی فَكَانَ بَدَلُ الْعَمَلِ لهذا هغه چي کوم څه اخیستی دي هغه د کار عوض دی وَالْعَمَلُ يُتَّقَوُّمُ بِالتَّقْوِيمِ او عمل په تقویم سره متقوم کیږي ایغني پر کار چي قیمت ولګول سي نو هغه هم متقوم (قیمت والا) ګرځي فَيَتَقَدَّرُ بِقَدَرِ مَا قُوِّمَ بِهِ لهذا په کوم مقدار سره چي دهغه قیمت لګول سوی وي په هغه مقدار سره به ثابتیږي فَلَا يَحْرُمُ نوزیاتوب به حرام نه وي بِخِلَافِ شَرَاكَةِ الْوُجُوهِ په خلاف د شرکت وجوه لِأَنَّ جِنْسَ الْمَالِ مُتَّفِقٌ حُکْمه چي په هغه کي جنس متفق وي وَالرِّبْحُ يَتَحَقَّقُ فِي الْجِنْسِ الْمُتَّفِقِ او نفع په متفق کي جنس کي ثابتیږي وَرِبْحٌ مَا لَمْ يُفْسَنْ لَا يَجُوزُ إِلَّا فِي الْمَضَارَبَةِ او "ربح مالم یضمن" صرف په مضاربت کي جائز ده.

اللغات: ﴿خِطَاطٌ﴾ درزي، ګنډونکی، د جامو او کالیو جوړونکی، ﴿صَبَاغٌ﴾ رنګرېز، هغه څوک چي جامې او توکران رنګوي، ﴿تَمَسُّدٌ﴾ د تفعیل مصدر دی: اضافه کول، زیاتول، ډېرول، ﴿تَبْتِغِيٌّ﴾ د افتعال مضارع ده: مېني کېدل، ﴿تَقْوِيمٌ﴾ د تفعیل مصدر دی: قیمت لګول (قیمت اوبیه پر ایښوول).

تشریح: په دې عبارت کي د شرکت درېم قسم یعنی "شرکت صنائع" بیان سوی دی. شرکت صنائع دادی چي دوه کاریګر (کسبګر) خلګ پر دې خبره شرکت وکړي چي دواړه به په ګډه کار کړي او کومه نفع (ګټه) چي حاصله سي هغه به زموږ په مینځ کي مشترکه وي، نو زموږ (دا حنافو) په نېز دا شرکت جائز دی، لېکن د امام زفر او امام شافعي رَحِمَهُمُ اللّٰهُ په نېز جائز نه دی.

دلیل: د دې حضراتو دلیل دادی چي په دغه شرکت سره د شرکت مقصود يعني "د نفع حصول" نه حاصلیږي. ځکه چي درېج (نفع) د حصول لپاره د رأس المال موجود بدل ضروري دي او دلته رأس المال معدوم دی. او د دې حضراتو په نېز شرکت فی الربح په شرکت فی المال باندي مبني دی. او څرنگه چي دلته شرکت فی المال معدوم دی. نو ځکه به شرکت فی الربح هم معدوم وي.

زموږ دلیل: دادی چي د عقد شرکت مقصد د نفعي حصول دی او دا حصول په دې توگه متحقق کیږي چي یو شریک بل شریک وکیل جوړ کړي (او دلته هم یو شریک بل شریک وکیل جوړوي). ځکه چي هر شریک په نصف کي وکیل وي او په نصف کي اصيل وي. او دوکالت په حواله سره شرکت متحقق کیږي. او د شرکت د تحقق او ثبوت لپاره د کار او مقام یوالي (اتحاد) ضروري نه دي، ځکه چي د شرکت جائز کونکی شی يعني تحصیل الربح د کار او مقام په مختلف کېدلو سره نه مختلف کیږي. لهذا کله چي دلته اصل مقصود حاصلیږي نو بیا به د رأس المال په موجودوالي او نشتوالي سره د شرکت په صحت کي هیڅ فرق او نقصان نه راځي.

ولو شرط الخ: د دې حاصل دادی چي که دواړه شریکان دا شرط ولگوي چي موږ به دواړه برابر کار کوو لېکن په نفع (گټه) کي به دیوه لپاره دوې حصې وي او د بل لپاره به یوه حصه وي. نو دا استحساناً جائز دي. لېکن قیاساً جائز نه دي. د قیاس دلیل دادی چي نقصان او نفع د عمل په اندازه ورکول کیږي او څرنگه چي دلته عمل نصف دی. لهذا ربح (نفع) هم نصف ورکول پکار دي. او له نصف څخه زائد اخیستل ربح مالم یضمن ده او ربح مالم یضمن جائز نه ده. او لکه څرنگه چي په شرکت فی الوجوه کي تفاضل فی الربح جائز نه دی، همداسي په دې مسئله کي هم تفاضل فی الربح جائز نه دی.

د استحسان دلیل دادی چي په دې مسئله کي چي دواړه شریکان کوم څه اخلي هغه نفع (گټه) نه ده بلکي د دوی د کار او عمل اجرت دی، او د کار اجرت له ټاکل سوي حساب څخه کم یا زیات هم اخیستل کېدای سي؛ ځکه چي دلته عمل رأس المال دی او اجرت مال دی او په دې دواړو کي اختلاف دی. حالانکي په شرکت وجوه کي د مال جنس متفق او متحد وي او په متفق الجنس کي نفع متحقق کیږي. او په متفق الجنس کي (د ځان لپاره) د زیاتې نفعي (گټې) شرط لگول جائز وي. لېکن په شرکت صنائع کي جنس مختلف دی، او د جنس اختلاف په صورت کي تفاضل جائز دی. لکه څرنگه چي د مضاربت په صورت کي ربح مالم یضمن هم جائز ده.

د شرکت صنائع نتیجہ

قَالَ: وَمَا يَتَقَبَّلُهُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِنَ الْعَمَلِ فَرَمَائِي: او په شریکینو کې چې هر شریک کوم کار هم قبول کړي یلزمه ویکلزم شریکه هغه به پرده او دده پر شریک لازم وي حَتَّىٰ إِنْ كُنَّ وَاحِدٌ مِنْهُمَا يُطَالِبُ بِالْعَمَلِ تردې چې په دوی کې به له هریوه څخه د عمل مطالبه کیږي وَيُطَالِبُ بِالْأَجْرِ او هر شریک به د اجرت مطالبه کوي وَيَبْرَأُ الدَّافِعُ بِالْدَفْعِ إِلَيْهِ او اجرت ورکونکي به یوه شریک ته د اجرت په ورکولو سره بري کیږي وَهَذَا ظَاهِرٌ فِي الْمَفَاوِظَةِ په مفاوضه کې خو دا ښکاره دي وَفِي غَيْرِهَا اسْتِحْسَانٌ او له مفاوضې څخه بغیر په بل صورت کې استحساناً جائز دي وَالْقِيَاسُ خِلَافَ ذَلِكَ لېکن قیاس د دې مخالف دی لَأَنَّ الشِّرْكَهَ وَقَعَتْ مُطْلَقَةً ځکه چې دا شرکت مطلق واقع سوی دی وَالْكَفَالَةُ مُقْتَضَى الْمَفَاوِظَةِ او کفالت د مفاوضې مقتضی ده ایښي په مفاوضه کې کفاله هم وي وَجَهٌ إِلَّا اسْتِحْسَانٌ: اَن هَذِهِ الشِّرْكَهَ مُقْتَضِيَةٌ لِلْقِسَانِ د استحسان دلیل دا دی: چې دا شرکت د ضمان تقاضا کونکی دی أَلَا تَرَىٰ أَنَّ مَا يَتَقَبَّلُهُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِنَ الْعَمَلِ مَضْمُونٌ عَلَى الْآخَرِ آیا ته نه غورې! چې په دوی کې هر شریک یو کار قبل کړي هغه به پر بل شریک مضمون وي وَلِهَذَا يَسْتَحِقُّ الْأَجْرَ بِسَبَبِ نَفَازِ تَقَبُّلِهِ عَلَيْهِ او له همدې کبله د یوه شریک د کار قبولول پر دویم شریک باندي د نافذېدلو په وجه دویم شریک د اجرت مستحق کیږي ایښي همدا وجه ده چې پر یوه شریک د کار لازمېدلو په وجه دویم شریک هم د اجرت اخیستلو مستحق کیږي فَجَزَىٰ مَجْرَى الْمَفَاوِظَةِ فِي ضَمَانِ الْعَمَلِ وَاقْتِضَاءِ الْبَدَلِ لهذا د کار په ضمان او د عوض په تقاضا کولو مطالبه کولو کې به دا عقد د مفاوضې قائم مقام وي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې کله زموږ په نیز شرکت صنائع جائز دی نو له شریکینو څخه چې کوم شریک هم کار قبول کړي هغه به پر دویم شریک هم لازم وي او له دواړو شریکانو څخه به د هغه کار مطالبه کیږي. همدارنگه د هر شریک لپاره به د هغه کار د اجرت مطالبه کول صحیح وي. دا ټوله شيان خو په عقد مفاوضه کې ښکاره دي، یعنې که د تقبل شرکت د مفاوضې او مساوات په توګه وي نو بیا خو ښکاره ده چې دواړه شریکان به په هر شي کې شریک وي، لېکن که مطلق شرکت تقبل وي او په هغه کې د مفاوضې شرط نه وي، نو په هغه صورت کې استحساناً مساوات ثابتیږي، قیاساً نه ثابتیږي: د قیاس دلیل دا دی چې په مطلق شرکت کې کفاله نه وي او له کفالي څخه بغیر مساوات نه

ثابتیږي. د استعسان دلیل دا دی چي د مفاوضې له صراحت څخه بغیر هم په دغه شرکت کي ضمان او مساوات ثابتیږي. همدا وجه ده چي دیو شریک قبول کړی سوی کار پر دویم شریک لازمیږي او د کار تر قبلولو وروسته دویم شریک د اجرت مستحق کیږي (یعني که فقط یو شریک کار قبول کړي نو دویم شریک د هغه کار د اجرت مطالبه کولای سي). لهذا د مفاوضې له صراحت څخه بغیر به هم دا شرکت "د کار د ضمان او اجرت د مطالبې په حواله سره" د شرکت مفاوضه په درجه کي وي. او په دواړو کي به مساوات ثابت وي.

د شرکت وجوه احکام

قَالَ: وَأَمَّا شَرَكَةُ الْوُجُوهِ فَالْمُجْلَانِ يَشْتَرِكَانِ وَلَا مَالٌ لَّهُمَا عَلَى أَنْ يَشْتَرِيَا بِوُجُوهِمَا وَيَبِيعَا فَرَمَانِي: او شرکت وجوه دا دی چي دوه داسي خلک کوم چي مال نه لري پر دې خبره شرکت وکړي چي دوی به په خپل وجاهت [اعتبار او تعلقات] سره [په قرض اړنیول او خرڅول کوي] فَتَصْنُمُ الشَّرَكَةُ عَلَى هَذَا نُو په دې توگه شرکت کول صحیح دي سُبَيْتٌ بِهِ لِأَنَّهُ لَا يَشْتَرِي بِالنِّسْبَةِ إِلَّا مَنْ كَانَ لَهُ وَجَاهَةٌ عِنْدَ النَّاسِ او دې ته شرکت وجوه ځکه وایي چي په قرض هغه سړی شی رانیولای سي کوم چي د خلکو په نېز عزت [اعتبار او رسوخ] لري وَأَيُّهَا تَصْنُمُ مَفَاوِضَةً لِأَنَّهُ يُنَكِّنُ تَحْقِيقَ الْكِفَالَةِ وَالْوَكَالَةِ فِي الْأَبْدَالِ او دا شرکت د مفاوضې په توگه ځکه صحیح دی چي په عوضونو ایعني په ائتمانو ا کي کفالت او وکالت ثابتول ممکن دي وَإِذَا أُطْلِقَتْ تَكُونُ عَنَانًا او که چیري دغه شرکت مطلق کړی سي نو دا به شرکت عنان وگرځي لَأَنَّ مُطْلَقَهُ يُنْصَرَفُ إِلَيْهِ ځکه چي مطلق شرکت د عنان و طرف ته گرځول کیږي وَهِيَ جَائِزَةٌ عِنْدَنَا او دا شرکت زموږ په نېز جائز دی خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ په خلاف دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ وَالْوَجْهُ مِنَ الْجَانِبَيْنِ مَا قَدْ مَنَّا فِي شَرَكَةِ التَّقْبُلِ او د دواړو طرفونو دلیلونه په شرکت تقبل کي موږ بیان کړل قَالَ: وَكُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا وَكِيلُ الْآخَرِ فِيهِ يَشْتَرِيهِ فرمایي: او له شریکینو څخه به هر شریک د دویم شریک وکیل وي په هغه شي کي کوم چي یې هر شریک رانیسي لَأَنَّ الشَّصْرَفَ عَلَى الْغَيْرِ لَا يَجُوزُ إِلَّا بِوَكَالَةٍ أَوْ بِوَلَايَةٍ ځکه چي له وکالت یا ولایت څخه بغیر پر بل چا تصرف جائز نه دی وَلَا وَلَايَةٍ او دلت و ولایت نسته فَتَتَعَيَّنُ الْوَكَالَةُ نو ځکه وکالت متعین دی فَإِنْ شَرَّطَا أَنْ يُشْتَرَى بَيْنَهُمَا نَصْفَانِ وَالرَّيْبُ كَذَلِكَ بیا که دواړه شریکان دا شرط ولگوي چي رانیول سوی

شی به ددوی په مینځ کي نیم، نیم وي او نفع اگته ا به هم نیمه، نیمه وي يُجُوزُ نو جائز دي وَلَا يَجُوزُ
أَنْ يَتَقَاَصَلَ بِهِ لېکن په نفع کي کمي وزياتوب اکمي بيشي اکول جائز نه دي ايمني دا جائز نه دي
چي يو شريک زياته نفع واخلي او بل کمه واخلي وَإِنْ شَرَّطَا أَنْ يَكُونَ الشُّتْرَى بَيْنَهُمَا أَثْلًا او که دا
شرط ولگوي چي رانيول سوی شی به ددوی په مینځ کي د دريو حصو په حساب سره وي قَالَ زَيْدٌ
كَذَلِكَ نو نفع به هم داسي وي ايمني که دوی دا شرط ولگوي چي ديوه شريک رانيول سوی شی به يو ثلث (يوه
دریمه حصه) وي او دبل شريک رانيول سوی شی به دوه ثلثه وي، نو نفع به هم په دغه تناسب سره هريوه ته ورکول
کيږي، يعني د کوم شريک رانيول سوی شی چي يو ثلث وي هغه ته به يو ثلث نفع ورکول کيږي، او د کوم شريک
شی چي دوه ثلثه وي هغه ته به دوه ثلثه نفع ورکول کيږي، له دې څخه د کم او زيات شرط لگول جائز نه دي وَهَذَا
لِأَنَّ الرِّبْحَ لَا يُسْتَحَقُّ إِلَّا بِالنَّهْلِ أَوْ الْعَمَلِ أَوْ بِالضَّمَانِ ځکه چي د نفعي اگتي استحقاق خو يا په مال
سره وي يا په کار سره وي يا په ضمان اذمه واری سره وي فَرُبَّ النَّهْلِ يَسْتَحِقُّهُ بِالنَّهْلِ نورب المال
د مال په وجه د نفعي مستحق کيږي وَالضَّارِبُ يَسْتَحِقُّهُ بِالْعَمَلِ او مضارب د کار په وجه د نفعي
مستحق کيږي وَالْأُسْتَاذُ الَّذِي يُلْقِي الْعَمَلَ عَلَى التَّلْمِيزِ بِالنَّصْفِ بِالضَّمَانِ او هغه استاذ اذمه وارا
کوم چي د نصف ورکولو په عوض کي پر شاگرد ا مزدور ا کار اچوي هغه د ضمان اذمه واری ا په
وجه د نفعي مستحق کيږي ايمني ځيني خلک د ذمه واری اخيستلو په ذريعه د نفع مستحق کيږي، او هغه په
دې توگه چي يو ټپکه دار (ذمه وار) د يو کار ذمه واري واخلي (يعني يو ټپکه ووهي) او کار په مزدورانو کوي، او
نصف اجرت مزدورانو ته ورکوي او پاته نیم اجرت په خپله اخلي، نو دا ټپکه دار د ضمان او ذمه واری په ذريعه د
نفعي مستحق کيږي وَلَا يُسْتَحَقُّ بِهَا سِوَاهَا او له دې صورتونو څخه بغير په يو بل صورت سره د نفعي
استحقاق نه ثابتيږي أَلَا تَرَى أَنَّ مَنْ قَالَ لِغَيْرِهِ: تَصَرَّفْ فِي مَالِكَ عَلَى أَنْ لِي رِبْحُهُ آيا ته نه گوري! چي که يو
شوک بل چا ته ووايي: ته په خپل مال سره تجارت کوه! دې لپاره چي دهغه نفع اگته ا به زما وي لَمْ يَخْزُ
نو دا جائز نه دي لِعَدَمِ هَذِهِ الْبُعَايِ ځکه چي دغه اسباب اصورتونه معلوم دي وَأَسْتَحَقُّ الرِّبْحَ فِي شَرَاةِ
النَّوْجَةِ بِالضَّمَانِ او په شرکت وجوه کي د نفعي استحقاق په ضمان سره وي عَلَى مَا بَيَّنَّا لکه امخکي اچي
موږ ا دې ا بيان وکړي وَالضَّمَانُ عَلَى قَدْرِ الْمِلْكِ فِي الشُّتْرَى او ضمان په رانيول سوي شي کي د ملکيت په
اندازه ثابتيږي وَكَانَ الرِّبْحُ الرَّائِدُ عَلَيْهِ رَبِّهَا مَا لَمْ يُفْسَدِ او پر هغه زايده نفع ايمني تر هغه زياته نفع

اخیستل اېه "ربح مالم یضمن" وي فلا یصم اشتراطه الا فی المضاربة لهذا "ربح مالم یضمن" شرط لکول صحیح نه دي. مگر په مضاربت کې وَالْوُجُوهُ لَيْسَتْ فِي مَعْنَاهَا او شرکت وجوه د مضاربت په معنی سره نه دي بَغْلَافِ الْعَنَانِ په خلاف د شرکت عَنَانِ لِأَنَّ فِي مَعْنَاهَا مِنْ حَيْثُ أَنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا يَعْمَلُ فِي مَالِ صَاحِبِهِ ځکه چې هغه د مضاربت په معنی سره دی په دې حیثیت سره چې په شرکت عَنَانِ کې هر شریک د خپل ملګري په مال سره کار کوي فَيُلْحَقُ بِهَا نو ځکه به شرکت عَنَانِ اېه حکم کې د مضاربت سره یو ځای کېږي. وَاللَّهُ أَعْلَمُ

اللفات: ﴿وجوه﴾ جمع د وَجْه ده. د دې لفظ ډیرې معنوي دي. دلته یې معنی ده: وجاهت (عزت او رعب) یعنې اعتبار او رسوخ. شناخت او پېژندګلوي (تعلقات)، ﴿نسیئة﴾ پور، قرض، ﴿یلقی﴾ د افعال مضارع ده: اچول، ﴿ربح﴾ نفع، ګټه، منافع.

تشریح: په دې عبارت کې شرکت وجوه بیان سوی دی. د شرکت وجوه تعریف دای چې دوه داسې خلګ چې د هغو سره مال نه وي پر دې شرط شرکت وکړي چې په ما او تا کې به هر یو په خپل وجاهت او په خپلو تعلقاتو سره د خلګو مالونه په قرض رانیسو او هغه به خرڅوو او کومه ګټه او نفع چې وسي هغه به د هر یو لپاره نصف، نصف یا د شراء مطابق وي، نو زموږ په نېز دا شرکت صحیح دی، لېکن د شوافعو په نېز صحیح نه دی. ځکه چې د هغو په نېز د نفع شرکت د مال پز شرکت مبني دی او دلته مال نسته. نو په دې وجه دا شرکت صحیح نه دی، لېکن زموږ په نېز د شرکت صحت پر عقد مبني دی او دلته عقد موجود دی. په "والوجه من الجانبین" سره همدې طرف ته صاحب د کتاب اشاره کړې ده.

والمفاوضة إلخ: فرمایي چې دا شرکت د مفاوضې په توګه ځکه صحیح دی چې په مفاوضه کې کفالت او وکالت وي او په دې شرکت کې که څه هم ابتداء کفالت نه وي خو بقاء یعنې په ثمن او مبيع کې کفالت وي.

قال وكل واحد إلخ: د دې حاصل دای چې په دواړو شریکانو کې چې هر شریک کوم شی رانیسي په هغه کې به رانیونکی شریک دویم شریک وکیل وي او نفع به د دوی د خپل مینځوي شرط مطابق په دوی کې تقسیمول کېږي. او د یوه شریک لپاره هم د زیاتې نفعي (ګټې) داخیستلو شرط لکول صحیح نه دي، ځکه چې په دې شرکت کې د نفعي استحقاق د ضمان په وجه سره او د ضمان په اعتبار سره حاصلېږي، او ضمان په رانیول سوي شي کې د حصې او ملکیت په تناسب سره واجبیږي، نو په دې وجه به د زیاتې نفعي د اخیستلو شرط "ربح مالم یضمن" لږه متضمن وي او ربح مالم یضمن جائز نه ده، ځکه چې هغه په مضاربت کې جائز ده او شرکت وجوه د مضاربت په معنی سره نه دی (یعنې په شرکت وجوه کې د مضاربت هیڅ معنی نسته). وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالصَّوَابِ

فَصْلٌ فِي الشَّرِكَةِ الْفَاسِدَةِ

(دا) فصل په (بيان د) فاسد شرکت کي دی

په بنکار کولو یا د بوټو (لرگیو) په جمع کولو کي شرکت کول

وَلَا يَجُوزُ الشَّرِكَةُ فِي الْإِحْتِكَابِ وَالْإِصْطِيَادِ أَوْ دَبُوتِ الرِّكْيَا أَوْ بِمَجْمَعِ كَوَلُو أَوْ بِنِكَارِ كَوَلُو كِي شَرِكَت جَائِزٌ نَهْ دِي وَمَا اصْطَادَا كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا أَوْ احْتَكَبَهُ أَوْ بِه دَوَارُو كِي چي هريو بنکار وکړي يا بوټي جمع کړي اتول کړي اَفَهْوَلُهُ دُونَ صَاحِبِهِ نودابه فقط ادهغه وي. نه دهغه دملگري وَعَلَى هَذَا الْاِشْتِرَاكِ فِي اخْذِ كُلِّ شَيْءٍ مُبَاحٌ أَوْ بِه هر مباح اروا شي کي د شرکت کولو همدغه حکم دی لَئِنْ الشَّرِكَةُ مُتَضَمِّنَةٌ مَعْنَى الْوُكَالَةِ حُكْمٌ چي شرکت د وکالت معنی لره متضمن وي وَالشُّوْكِيلُ فِي اخْذِ الْمَالِ الْمُبَاحِ بَاطِلٌ أَوْ د مباح مال ا مباح شي اداخيستلو لپاره وکیل جوړول باطل دي لَئِنْ أَمَرَ الْوَكِيلُ بِه غَيْرُصَحِيحٍ حُكْمٌ چي په مباح شي او مباح کار اسره د مؤکل حکم کول صحيح نه دي وَالْوَكِيلُ يَمْلِكُهُ بِدُونِ أَمْرِهِ أَوْ وکیل د مؤکل له حکم څخه بغير هم دهغه ملکيت لري ايغني وکیل د مؤکل له حکم څخه بغير هم مباح شي اخيستلای سي اَفَلَا يَصْلُحُ نَائِبًا عَنْهُ لِهَذَا ا په مباح شي کي اوکیل د مؤکل له طرفه نائب نه سي جوړېدلای وَإِنَّمَا يَثْبُتُ الْمِلْكُ لَهَا بِالْاِخْذِ وَإِخْرَاجِ الْمُبَاحِ أَوْ د دواړو ملکيت به د مباح شي په اخيستلو او جمع کولو سره ثابتېږي فَإِنْ أَخَذَاهُ مَعًا نَوْ كِه دوه خلک پر يوه خای مباح شي واخلي امثلاً دواړه په يوه وار بنکار ونيسي اَفَهْوَلُ بَيْنَهُمَا نِصْفَانِ نوهغه به د دوی په مينځ کي نيم. نيم وي لَاسْتَوَائِهِمَا فِي سَبَبِ الْاِسْتِحْقَاقِ حُكْمٌ چي دوی دواړه د استحقاق په سبب کي برابر دي وَإِنْ أَخَذَهُ أَحَدُهُمَا وَلَمْ يَعْمَلِ الْآخَرُ شَيْئًا أَوْ كِه په دوی کي يوهغه واخلي او دويم هېڅ کار نه وکړي فَهْوَلِلْعَامِلِ نوهغه به د کار کونکي وي وَإِنْ عَمِلَ أَحَدُهُمَا وَأَعَانَهُ الْآخَرُ فِي عَمَلِهِ بِأَنْ قَلَعَهُ

أَحَدُهُمَا وَجَعَهُ الْآخَرُ أَوْ قَلَعَهُ وَجَعَهُ وَحَلَّه الْآخَرُ او که په دوی کې یو کار وکړي او دویم په کار کې د هغه سره مدد امرسته او کړي په دې توګه چې یو ټوټې وکارې او دویم یې سره جمع کړي یا یو ټوټې وکارې او سره جمع یې کړي او دویم هغه را پورته کړي او د خرڅلاو ځای ته یې راوړي فَلْيُنْعِنِ أَجْرُ الْبَثْلِ بِالْفَا مَا بَدَلَ عِنْدَ مُحْصَدٍ نو د امام محمد رَجَّه الله به نهز به مدد کونکي امرستیال ته مثلي اجرت ورکول کیږي هغه که هر څو ته ورسیري ایښي که څه هم مثلي اجرت د هغه شي ترنیم قیمت زیات سي وَعِنْدَ ابْنِ يُوسُفَ لَا يُجَاوِزُ بِهِ نِصْفُ شَيْنِ ذَلِكَ او امام ابو یوسف رَجَّه الله به نهز به د هغه شي ترنیم قیمت زیات اجرت نه ورکول کیږي وَقَدْ عُرِفَ فِي مَوْضِعِهِ او دا اختلاف په خپل ځای کې پېژندل سوی ا بیان سوی دی.

اللغات: **«احتطاب»** د افتعال مصدر دی: ټوټې او لرګي ټولول (جمع کول). **«اصطياد»** دا هم د افتعال مصدر دی: ښکار کول. **«إحراز»** د افعال مصدر دی: ذخیره کول (جمع کول). محفوظول (خوندي کول، محفوظ ځای ته نقل کول). **«استواء»** د استفعال مصدر دی: برابرېدل. **«أعان»** د افعال ماضي ده: مدد کول. مرسته او تعاون کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې د ټوټو (لرګیو) په را ټولولو او د ښکار او داسې نورو په کولو کې شرکت کول جائز نه دي. یعنې داسې نه سي کېدای چې یو سړی ټول کړي یا ښکار وکړي او بل سړی محض د زباني شرکت پر بناء د هغه سره په دې کې شریک سي. دا صحیح نه دی. بلکې ټوټې به فقط د ټولونکي (جمع کونکي) وي او ښکار به فقط د ښکاري وي. د هر مباح (روا) شي در اخیستلو همدغه حکم دی. ځکه چې شرکت د وکالت معنی لره متضمن دی، حال دا چې د مباح مال در اخیستلو لپاره وکیل جوړول صحیح نه دي، ځکه چې بغیر له وکالت څخه هم مباح مال را اخیستل جائز دي.

او که چیرې دوه خلک په ګډه ټوټې ټول کړي یا ښکار ونیسي، نو داسې به د دوی په مینځ کې نیم، نیم وي، ځکه چې دواړو په ګډه هغه حاصل کړی دی، لېکن که فقط یو سړی هغه حاصل کړي او بل سړی د هغه سره هیڅ تعاون او مرسته نه وکړي، نو فقط حاصلونکی سړی به د هغه شي مالک او مستحق وي. ها! که چیرې بل سړی په هغه کې تعاون ورسره وکړي، مثلاً یو سړی پر ښکار واري وکړي او بل سړی هغه ونیسي، یا یو سړی ټوټې را وکارې او بل سړی هغه سره جمع کړي، نو تعاون

کونکی (مرستیال) ته به اجرت مثلي ورکول کيږي. يعني پر داسي تعاون چي په هغه ځای کي څومره اجرت ورکول کيږي هغه به معاون ته هم ورکول کيږي که څه هم دا اجرت د هغه شي تر نيم قيمت زيات سي په کوم شي کي چي معاون تعاون کړی وي. دا حکم دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ پدې نږدې او دامام ابویوسف رَحْمَةُ اللهِ پدې نږدې به معاون ته اجرت خو ورکول کيږي لېکن په کوم شي کي چي يې تعاون کړی وي د هغه شي تر نيم قيمت به زيات اجرت نه ورکول کيږي.

د شرکت فاسده يو مثال او د شرکت فاسدېدلو صورتونه

قَالَ: وَإِذَا اشْتَرَا وَلَا أَحَدَهَا بَغْلًا وَلِلْآخَرِ رَاوِيَةً يُسْتَقَى عَلَيْهَا النَّاءُ فرمايي: او که دوه خلک اداسي شرکت وکړي چي په هغوی کي به د يوه لپاره غاټره وي او د بل لپاره به ژى وي چي پر دواړو به اوبه را اخلي ايمني ژى به ډکوي او پر غاټره به يې راوړي او پر خلکو به يې خرڅوي إِذَا كَسَبَ بَيْنَهُمَا او گټه به د دوی په مينځ کي مشرکه وي لَمْ تَصَحَّ الشَّرِكَةُ نو داسي شرکت صحيح نه دي وَالْكَسْبُ كُلُّهُ لِلَّذِي اسْتَقَى او ټوله نفع به د اوبو در اخيستونکي لپاره وي أَصُولُ: اوبه يو مباح شى دى. نو کوم يوه چي پر اوبو قبضه کړې وي، يعني له څاه څخه يې را اخيستي وي او ژى يې په ډک کړى وي، نو اوبه به د هغه وي او د هغه ملکيت به وي. لهدا گټه به هم د هغه وي، او دويم سرى به د هغه د مزدور (أجير) په توگه وي. او هغه ته به خپل اجرت ورکوي وَعَلَيْهِ أَجْرُ مِثْلِ الرَّاوِيَةِ إِنْ كَانَ الْعَامِلُ صَالِحَ الْبَغْلِ او پر هغه به د ژي اجرت مثلي واجب وي که چيري غاټري والا کار کونکى وي ايمني د اوبو را اخيستونکى او د ژي ډکونکى وي وَإِنْ كَانَ صَالِحَ الرَّاوِيَةِ فَعَلَيْهِ أَجْرُ مِثْلِ الْبَغْلِ او که کار کونکى د ژي والا وي نو پر هغه به د غاټري اجرت مثلي واجب وي أَمَّا فَسَادُ الشَّرِكَةِ فَلِإِنْ عَقَادَهَا عَلَى إِخْرَازِ الْمُبَاحِ وَهُوَ النَّاءُ کوم چي د شرکت فاسدېدل دي نو هغه ځکه چي شرکت د مباح مال يعني د اوبو پر جمع کولو منعقد سوى دى وَأَمَّا وَجُوبُ الْأَجْرِ فَلِأَنَّ الْمُبَاحَ إِذَا صَارَ مِلْكًا لِلْمُخْرَجِ وَهُوَ الْمُسْتَقَى او اجرت ځکه واجب دى چي کله مباح مال د جمع کونکي يعني د اوبو را اخيستونکي ملکيت وگرځېدى فَقَدْ اسْتَوْفَى مَنَافِعَ مِلْكِ الْغَيْرِ وَهُوَ الْبَغْلُ او الرَّاوِيَةُ بِعَقْدٍ فَاسِدٍ نو هغه په فاسد عقد سره د بل چا ادویم شريک ا د ملکيت منافع حاصل کړل او ملکيت غاټره يا ژى دى فَيَلْزَمُهُ أَجْرُهُ نو ځکه به پر ده د هغه اجرت لازم وي وَكُلُّ شَرِكَةٍ فَاسِدَةٌ قَالَتْ لَهُمْ فِيهَا عَلَى كَدِّ الْمَالِ او په هر شرکت فاسده کي به نفع د مال په اندازه وي

وَيَبْطُلُ شَرْطُ التَّفَاضُلِ أَوْ أَهْ هُنَا كَيْ أَبْ د تَفَاضُلُ شَرْطُ بَاطِلٍ وَيُكْنَى الرِّبْحَ فِيهِ تَابِعٌ لِلْبَالِ حُكْمٌ
 چي په شرکت فاسده کي نفع د مال تابع وي فَيَتَقَدَّرُ بِقَدْرِهِ لهذا نفع به د مال په اندازه ټاکل کيږي
 کما أَنَّ الرِّبْحَ تَابِعٌ لِلْبَذْرِ فِي الْمَزَارَعَةِ لکه په مزارعت او کښت کي چي پيداوار افضل ا د تخم تابع
 کيږي وَالرِّبَا دَأُتِيَ لِمَا تَسْتَحِقُّ بِالتَّسْبِيحَةِ او د نفعي زياتوب په متعينولو سره مستحق گرځي ايمني د
 نفعي زياتوب په تعيين سره ثابتيږي وَقَدْ فَسَدَتْ حالانکي شرکت فاسد سو فَبَقِيَ الِاسْتِحْقَاقُ
 عَلَى قَدَرِ رَأْسِ الْمَالِ لهذا اوس ا د رأس المال په اندازه استحقاق ا مستحق کېدل ا باقي پاته سو وَإِذَا
مَاتَ أَحَدُ الشَّرِيكَيْنِ أَوْ ارْتَدَّ وَلَحِقَ بِدَارِ الْخُرْبِ او که له دواړو شريکانو څخه يو شريک مړ سي يا مړ تد
 سي او دار الحرب ته ولاړ سي بَطَلَتِ الشَّرْكَةُ نو شرکت باطليږي لِأَنَّهَا تَقْضَى الْوَكَالَةَ حکه چي
 شرکت وکالت لره متضمن وي وَلَا يَدْ مُنْهَا او د شرکت لپاره وکالت ضروري دي لِيَتَحَقَّقَ الشَّرْكَةُ د
 دې لپاره چي شرکت ثابت سي عَلَى مَا مَرَّ لکه مخکي چي تېر سو وَالْوَكَالَةُ تَبْطُلُ بِالنُّوْتِ وَكَذَا
بِالِائْتِمَاقِ مُرْتَدًّا او په مرگ سره همدارنگه دار الحرب ته په تللو سره وکالت باطليږي إِذَا قَضَى
الْقَاضِي بِلِحَاقِهِ ا په دې شرط ا کله چي قاضي دار الحرب ته د هغه د تللو فيصله کړې وي لِأَنَّهُ
بِمَنْزِلَةِ النُّوْتِ حکه چي دار الحرب ته تلل د مرگ په درجه کي دي عَلَى مَا بَيَّنَّاهُ مِنْ قَبْلُ لکه
 مخکي چي موږ د دې بيان وکړی وَلَا فَرْقَ بَيْنَ مَا إِذَا عَلِمَ الشَّرِيكُ بِنُوْتِ صَاحِبِهِ أَوْ لَمْ يَعْلَمْ او په دې کي
 هيڅ فرق نسته چي شريک د خپل ملگري په مرگ خبر وي. يا خبر نه وي لِأَنَّهُ عَزْلٌ حُكْمِيٌّ حکه چي
 دا حکمي عزل دی ايمني دا په حکمي توگه معزولول دي إِذَا بَطَلَتِ الْوَكَالَةُ بَطَلَتِ الشَّرْكَةُ نو کله
 چي وکالت باطل سي نو شرکت هم به باطليږي بِخِلَافِ مَا إِذَا فَسَخَ أَحَدُ الشَّرِيكَيْنِ الشَّرْكَةَ په خلاف
 د هغه صورت کله چي يو شريک شرکت فسخ کړي حَيْثُ يَتَوَقَّفُ عَلَى عِلْمِ الْآخَرِ نو ا په دې صورت
 کي ا د افسخ ا دويم شريک پر خبر تيا موقوفه کيږي لِأَنَّهُ عَزْلٌ قَضَائِيٌّ حکه چي دا قصدي عزل
 دی ايمني دا قصداً معزولول دي ا.

اللغات: «راوية» غټ ژى، هغه څرمني خلته چي پخوا به داوبو محفوظه کولو لپاره استعمالېده. «استقل» د استعمال مصدر دی: داوبو طلب کول. له څاه، تالاب او داسي نورو څخه اوبه را اخیستل (راکښل). مراد ځني داوبو را اخیستل او ژى په ډکول دي. «احراز» د افعال مصدر دی: جمع کول. محفوظه کول (خوندي کول). «استوفي» د استعمال ماضي ده: حق اخیستل. حاصلول. «ربيع» فصل، پيداوار. غله. «عزل» د ضرب مصدر دی: معزوله کول (معزولول). له کار او دندې څخه ليري کول (برطرفه کول).

تشریح: د عبارت حاصل دادی که چیري دوه خلک په خپل مینځ کي داسي شرکت (شراکت) وکړي چي غاتره (يا مثلاً څر) به د يوه سړي وي او ژى به د بل سړي وي او دواړه به پر غاتري اوبه راوړي بيا به يې خرڅوي او کومه نفع (گټه) چي وسي هغه به د دوی په مینځ کي مشرکه وي. نو داسي شرکت صحيح نه دی، ځکه چي دا شرکت پر مباح مال يعني پر اوبو او داوبو پر جمع او راوړلو (احراز الماء) باندې منعقد سوی دی. او په مباحاتو کي شرکت باطل دی. او ټوله نفع (گټه) به د ژي ډکونکي ته ورکول کيږي. يعني که فقط غاتري والا ژى ډک کړی وي نو هغه به ټوله نفع اخلي او د ژي والا ته به دخپل ژي اجرت مثلي ورکوي. او که ژي والا ژى ډک کړی وي. نو غاتري والا ته به د غاتري اجرت مثلي ورکوي؛ ځکه چي دلته عامل د فاسد عقد په ذريعه دخپل ملګري د ملکيت منافع حاصل کړل. نو ځکه به پر هغه خامخا اجرت واجب وي.

وکل شركة الخ: فرمايي چي په هر شرکت فاسده کي شريکينو ته حاصلېدونکې نفع به د دوی درأس المال مطابق ورکول کيږي. مثلاً د يوه شريک دوه سوه روپۍ رأس المال وي او د بل شريک سل روپۍ رأس المال وي، نو د نفع تقسيم به أثلاثاً وي (يعني ۲۰۰ والا ته به دوی حصې ورکول کيږي، او ۱۰۰ والا ته به يوه حصه ورکول کيږي) او د کمي وزياتوب شرط به باطل وي. ځکه چي په شرکت فاسده کي نفع د مال تابع کيږي لکه څرنگه چي د کښت پيداوار (فصل او غله) د کښت د تخم تابع کيږي. او د تفاضل استحقاق په شرط او تعيين سره کيږي. او د شرط صحت د شرکت پر صحت موقوف وي (يعني که شرکت صحيح وي نو شرط صحيح کيږي. کښي نه صحيح کيږي). لهذا په شرکت فاسده کي د شرکت فاسدېدلو په وجه شرط هم فاسد کيږي. نو په دې وجه به د نفعي د تقسيم ټوله دار و مدار پر رأس المال وي.

واذا مات الخ: د دې حاصل دادی چي که أحد الشريکين مړ سي يا مړتد سي او دار الحرب ته ولاړ سي او قاضي دار الحرب ته د هغه د تللو فيصله هم وکړي، نو شرکت باطل کيږي؛ ځکه چي شرکت وکالت لره متضمن وي او په مرګ او لحاق بدار الحرب سره وکالت باطل کيږي، نو ځکه به په دې شيانو سره شرکت هم باطل کيږي، برابره ده دويم شريک دخپل شريک په مرګ او په لحاق خبر وي او که نه وي په

هر صورت کي شرکت باطلیږي، ځکه دا حکمي عزل دی، او عزل حکمي د معزولتیا پر علم او خبر موقوف نه وي، ها! که چیري عزل قصدي وي مثلاً یو شریک شرکت فسخ کړي نو تر څو چي دویم شریک په فسخ خبر نه سي، تر هغه وخته پوري فسخ نه ثابتیږي، ځکه که موږ په دې صورت کي د دویم شریک له خبر بدلو څخه بغیر فسخ صادره کړو نو هغه ته به ضرر او نقصان ورسېږي حالانکي د "لَا ضَرَرَ وَلَا ضَرَارَ" دستور او قاعده مشهور ده.

د شریک له طرفه زکاة ورکول

وَلَيْسَ لِأَحَدِ الشَّرِيكَينَ أَنْ يُؤَدِّيَ زَكَاةَ مَالِ الْآخَرِ إِلَّا بِإِذْنِهِ أَوْ بِه دواړو شریکانو کي یوه ته دا حق نسته چي د بل شریک له اجازت څخه بغیر د هغه د مال زکاة اداء کړي لِأَنَّهُ لَيْسَ مِنْ جِنْسِ التِّجَارَةِ ځکه چي دا د تجارت له جنس څخه نه دي فَإِنْ أُذِنَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا لِصَاحِبِهِ أَنْ يُؤَدِّيَ زَكَاةَهُ أَوْ که هر شریک خپل ملګري ته د خپل زکاة اداء کولو اجازه ورکړي وي ايعني هر شریک بل ته دا اجازه ورکړي چي ته زما زکاة اداء کولای سي! فَأَدَّى كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا بِنِهَايَةِ دوی کي هر یو زکاة اداء کړي فَالْثَّانِي ضَامِنٌ عِلْمَ بِأَدَاءِ الْأَوَّلِ أَوْ لَمْ يَعْلَمْ نو دویم ايعني وروسته اداء کونکي ا به ضامن وي برابره ده هغه د اول په اداء کولو خبر وي او که نه وي وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ دا حکم ا دامام صاحب رَحِمَهُ الله په نېز دی وَقَالَ: لَا يَضْمَنُ إِذَا لَمْ يَعْلَمْ او صاحبین رَحِمَهُمَا الله فرمایي: چي که دویم ته معلومه نه وي نو هغه به نه ضامن کیږي وَهَذَا إِذَا أَدَّى عَلَى التَّعَاتُبِ او دا حکم ا په هغه صورت کي دی کله چي دوی یو تر

• القول الرابع: قول أبي حنيفة رحمه الله، لأن قوله قول المتن، كما ذكر في التفسير (ج: ٣، ص: ٤٨٥). | القول الرابع ج: ١١، ص: ٥١٧

بل وروسته اداء کړی وي أَمَّا إِذَا أَذْيَا مَعًا لِبَكْنٍ که دوی یو ځای اداء کړی وي ضَمَّنَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا نَصِيبَ صَاحِبِهِ نو په دوی کې به هر یو د خپل ملګري د حصې ضامن وي وَعَلَى هَذَا الْاِخْتِلَافِ النَّامُورُ بِأَدَاءِ الزَّكَاةِ إِذَا تَصَدَّقَ عَلَى الْفَقِيرِ بَعْدَ مَا أَذَى الْأَمْرَ بِنَفْسِهِ او پر همدغه اختلاف هغه سړی دی چي د زکاة اداء کولو حکم ورته سوی وي، کله چي هغه فقیر ته د زکاة مال ا صدقه کړي وروسته تر دې چي حکم کونکي یې په خپله اداء کړي لَهُمَا: أَنَّهُ مَأْمُورٌ بِالشَّيْلِكِ مِنَ الْفَقِيرِ د صاحبینو رَحْمَتُ اللَّهِ دلیل دا دی: چي داسې د فقیر پر مالک جوړولو مأمور دی وَقَدْ أَتَى بِهِ او هغه دا کار وکړی فَلَا يَضْمَنُ لِلْمُؤَكَّلِ نو ځکه به هغه د مؤکل نه ضامن کیږي ایښي د مؤکل لپاره به پر هغه ضمان واجب نه وي وَهَذَا لِأَنَّ فِي وَسْعِهِ الشَّيْلِكِ لَا وَقُوعَهُ زَكَاةً او دا ځکه چي د هغه په وس کي افقط مالک جوړول دي. نه زکاة واقع کول لِتَعْلَقَ بِبَيَّةِ الْمُؤَكَّلِ ځکه چي دا د مؤکل امر ا نیت سره تعلق لري وَأَنَّهُ يَطْلُبُ مِنْهُ مَا فِي وَسْعِهِ او له انسان څخه د هغه شي مطالبه کیږي کوم چي دده په وس کي وي وَصَارَ كَالنَّامُورِ بِذَبْحِ دَمِ الْإِحْصَارِ إِذَا ذَبَحَ بَعْدَ مَا زَالَ الْإِحْصَارُ وَحَجَّ الْأَمْرُ او دا د هغه سړي په څیر سو چي د "دم ا حصار" ذبح کولو حکم ورته سوی وي. او هغه ا حصار تر ختمېدلو او د حکم کونکي تر حج کولو وروسته "دم ا حصار" ذبح کړي لَمْ يَضْمَنِ النَّامُورُ عِلْمَ أُولَا نو ا په دې صورت کي هم ا هغه نه ضامن کیږي برابره ده هغه ا د ا حصار په ختمېدلو خبر وي او که نه وي وَلِأَنَّ حَقِيقَةً: أَنَّهُ مَأْمُورٌ بِأَدَاءِ الزَّكَاةِ د امام صاحب دلیل دا دی: چي وکیل ته د زکاة اداء کولو حکم سوی دی وَالْمُؤَدَّى لَمْ يَقْعُرْ زَكَاةً او کوم څه چي وکیل اداء کړي دي هغه زکاة واقع سوی نه دی فَصَارَ مُخَالَفًا نو وکیل د مؤکل امر ا د حکم مخالفت کونکي سو وَهَذَا لِأَنَّ الْمَقْصُودَ مِنَ الْأَمْرِ اخْرَاجُ نَفْسِهِ عَنْ عَهْدَةِ الْوَاجِبِ او دا ځکه چي په وکیل جوړولو سره د مؤکل مقصد خپل ځان د واجب له ذمه واری څخه خلاصول دي ا مطلب دا چي د هغه مقصد خپله غاړه خلاصول دي لِأَنَّ الظَّاهِرَ أَنَّهُ لَا يَلْتَزِمُ الضَّرَرَ إِلَّا لِدَفْعِ الضَّرَرِ ځکه چي ښکاره همدا ده چي هغه فقط ا له خپل ځان څخه ا د ضرر لیري کولو لپاره پر ځان ضرر لازمي وي وَهَذَا الْمَقْصُودُ حَصَلَ بِأَدَائِهِ وَعَرَى أَدَاءَ النَّامُورِ عَنْهُ او دا مقصود په خپله د مؤکل

په اداء كولو سره حاصل سو او د مأمور او كليل اداء له دې مقصود څخه خالي سوه فَصَارَ مَعْزُولًا عَلِمَ
أَنَّهُ لَمْ يَعْلَمْ نو ځكه به هغه معزول وي ايښي گواكي هغه د زكاة اداء كولو له كار څخه برطرفه كړي
سوی دی ابرابره ده هغه ادم مؤكل په اداء كولو خبر وي او كه نه وي لَا تَنْتَهِ عَزْلُ حُكْمِي ځكه چي دا
حكومي معزول دي وَأَمَّا دَمُ الْإِحْصَارِ فَقَدْ قِيلَ: هُوَ عَلَى هَذَا الْإِخْتِلَافِ او كوم چي دم احصار دی نويو
قول دا دی: چي هغه هم پر دغه اختلاف دی وَقِيلَ: يَبْتَنِيهَا فَرْقٌ او بل قول دا دی: چي د دوی په
مينځ كي فرق دی وَوَجْهُهُ: أَنَّ الدَّامَ لَيْسَ بِوَاجِبٍ عَلَيْهِ او د فرق وجه دا ده: چي پر محصر قرباني
كول واجب نه دی فَإِنَّهُ يُبَكِّنُهُ أَنْ يَصْبِرَ حَتَّى يَزُولَ الْإِحْصَارُ ځكه چي هغه لره صبر كول ممكن دي تر
دې چي احصار ختم سي وَفِي مَسْأَلَتِنَا الْأَدَاءُ وَاجِبٌ او زموږ په دې مسئله كي زكاة اداء كول واجب
دي فَاعْتَبِرِ الْإِسْقَاطَ مَقْصُودًا فِيهِ دُونَ دَمِ الْإِحْصَارِ لهذا په دې كي به إسقاط د مقصود په توگه معتبر
وي. نه په دم احصار كي مطلب دا چي د زكاة ساقطول مقصود دي. او دم احصار ساقطول مقصود نه دي.

اللغات: ﴿أَذِنَ﴾ د سماع ماضي ده: اجازه ور كول (اجازت ركول). ﴿التعاقب﴾ د تفاعل مصدر دی:

يو تر بل وروسته كېدل. ﴿تمليك﴾ د تفعيل مصدر دی: مالك كول (يو څوك ديو شي مالك

جوړول). ﴿إِحْصَارٌ﴾ د افعال مصدر دی: له حج څخه منع كېدل (يعني چي حج كونكى له حج كولو

څخه منع كړى سي). ﴿عهدة﴾ ذمه واري (ذمه داري). ﴿إِسْقَاطٌ﴾ د افعال مصدر دی: ساقطول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي د شرکت مفاوضه او شرکت عنان په دواړو شريكانو كي د هر

شريک لپاره د بل شريک له اجازت څخه بغير د هغه د مال زكاة ور كول صحيح نه دي: ځكه چي زكاة

لدا كول د تجارت سره متعلق نه دی. او أحد الشريكين ته د بل شريک په مال كي فقط د تجارتي

نصرف حق سته. د زكاة اداء كولو حق هغه ته نسته. ها! كه چيري هر شريک بل ته دخپل مال د زكاة

لر كولو اجازه ور كړې وي او بيا قصه دا پېښه سي چي يو وار په خپله مالك زكاة اداء كړي. او دويم وار

پر د هغه له طرفه شريک اداء كړي. نو دا دويم وار اداء كونكي شريک به دا اداء كړى سوي مال ضامن وي.

(يعني څومره زكاة چي يې ايستلى وي هغه به بيرته شريک (مالك) ته ور كوي) ابرابره ده اداء كونكى

شريک په دې خبر وي او كه نه وي چي له دغه مال څخه زكاة ايستل سوي دی. دا حكم دا امام صاحب

رحمته الله په نېز دی. د صاحبينو رحمته الله مسلك دا دی چي كه بل شريک په دې خبر نه وي. نو هغه به

نه ضامن کيږي. په فتح القدير کي ذکر سوي دي چي که په خبر هم وي، نو هم د صاحبينو رَحْمَتُهَا الله په نېز هغه نه ضامن کيږي. برابره ده دواړو يو تربل وروسته اداء کړی وي او که يو خای (معاً) يې اداء کړی وي، لېکن دامام صاحب رَحْمَتُهَا الله په نېز به د يو خای (معاً!) اداء کولو په صورت کي هر شريک د خپل ملگري د حصې ضامن وي.

همدارنگه که يو شريک دويم شريک ته د خپل مال د زکاة اداء کولو امر وکړي او وکيل يې جوړ کړي او بيا دغه امر (مؤکل) په خپله (بذات خود) زکاة اداء کړي او تر دې وروسته وکيل د زکاة مال يو فقير ته صدقه کړي، نو دامام صاحب رَحْمَتُهَا الله په نېز هغه ضامن کيږي، او د صاحبينو رَحْمَتُهَا الله په نېز نه ضامن کيږي.

د صاحبينو دليل: دای چي وکيل فقط په دې مأمور دی چي يو فقير (د زکاة د مال) مالک جوړ کړي او وکيل خپل کار وکړي. لهدا د مؤکل بذات خود زکاة اداء کولو په وجه به هغه نه ضامن کيږي. حُکمه چي په دې کي د مؤکل غلطي ده، نه د وکيل. او بل دا چي د وکيل په وس کي صرف فقير ته مال ورکول او د هغه مالک جوړول دي. نه د زکاة واقع کول. او د "لَا يُكْفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا" په وجه له انسان څخه فقط د هغه شي مطالبه کيږي کوم چي د هغه په وس کي وي، او دلته چي د وکيل په وس کي څه وه هغه يې وکړه. نو په دې وجه به پر هغه ضمان واجب نه وي. لکه کله چي يو خاخي محصر سي او هغه د "دم احصار" د ذبح کولو لپاره يو څوک خپل وکيل جوړ کړي، بيا د احصار تر ختمېدلو او له حج څخه د مؤکل (حاجي) تر فارغېدلو وروسته وکيل دم احصار ذبح کړي، نو هم به وکيل د هغه نه ضامن کيږي، برابره ده وکيل په احصار ختمېدلو او د مؤکل په حج کولو خبر وي او که نه وي. همداسي به دلته هم وکيل نه ضامن کيږي، برابره ده هغه د مؤکل په فعل خبر وي او که نه وي.

دامام صاحب دليل: دای چي دلته مؤکل (امر) وکيل ته د مال بربادولو حکم نه دي کړی بلکي د زکاة اداء کولو او د خپلي غاړي خلاصولو حکم يې ورته کړی دی، حالانکي کله چي مؤکل په خپله زکاة اداء کړی نو د هغه مقصود يعني "فراغ الذمه" (غاړه خلاصېدل) حاصل سو. لهدا د وکيل فعل (اداء کول) د مؤکل له مقصود څخه خالي دي. نو حُکمه به وکيل معزول شمارل کيږي. او دا به عزل حکمي وي او د عزل حکمي لپاره د ضروري نه دي چي وکيل به په عزل خبر او واقف وي. لنډه دا چي کله د وکيل فعل د مؤکل له مقصود څخه خالي دی نو حُکمه به هغه لږه اعتبار نه وي او پر وکيل به ضمان واجب وي.

واما دم الخ: فرمايي صاحبين رَحْمَتُهَا الله چي دغه مسئله پر دم احصار قياسيوي، دا صحيح نه دي. حُکمه چي د يوه قول مطابق د دم احصار مسئله هم دامام صاحب او صاحبينو په مينځ کي مختلفه

ده. لهذا په دې سره دامام صاحب رَحْمَةُ الله په خلاف دليل نيول صحيح نه دي. او كه چيري دا خبره موږ تسليم كړو چي دا مسئله متفق عليها ده يعني ددم إحصار په مسئله كي دامام صاحب رَحْمَةُ الله په نېز هم پروكيل (مأمور) باندي ضمان نسته، نو ددې جواب دا دی چي پر محصر قرباني واجب نه ده او د هغه لپاره د إحصار تر ختمېدلو پوري صبر كول ممكن او متوقع دي. لېكن د زكاة په مسئله كي زكاة اداء كول واجب دي او په زكاة كي "اسقاط الذمة" معتبر دی. او په دم إحصار كي إسقاط معتبر نه دی. نو په دې حواله سره په دواړو كي فرق دی، لهذا يوه مسئله پر بلې قياسول صحيح نه دي.

كه په شركت مفاوضه كي يو شريك د ځان لپاره مينځه رانيسي (حكم او اختلاف)

قَالَ: وَإِذَا أَذِنَ أَحَدُ الْمُتَقَاوِضِينَ لِصَاحِبِهِ أَنْ يَشْتَرِيَ جَارِيَةً فَيَطْلَاهَا فَرَمَائِي: كه يو مفاوضه كونكي شريك خپل ملگري ته دا اجازه وركړي چي دئ مينځه رانيسي او د هغې سره وطي وكړي فَقَعَلَ او دئ اهداسي او كړي قَالَهُ لَهُ يَغْرِشُونِي عِنْدَ ابْنِ حَنِيْفَةَ نو دامام صاحب رَحْمَةُ الله په نېز به هغه مينځه له څه عوض اضمنان | څخه بغير ده وي وَقَالَ: يَرْجِعُ عَلَيْهِ نِصْفُ الثَّمَنِ صاحبين رَحْمَتُهُمَا الله فرمايي: چي اجازه وركونكي به له هغه څخه نصف ثمن اخلي لِأَنَّهُ أَذَى دَيْنًا عَلَيْهِ خَاصَّةً مِنْ مَالِ مُشْتَرِكٍ ځكه چي مشتري له مشترك مال څخه داسي قرض اداء كړی دی كوم چي فقط پر مشتري واجب دی فَيَرْجِعُ عَلَيْهِ صَاحِبُهُ بِنِصْبِهِ نو ځكه به د مشتري ملگري له هغه څخه خپله حصه واپس اخلي كَمَا فِي شَرَاءِ الطَّعَامِ وَالْكَسْوَةِ لكه څرنګه چي اد خپل اهل و عيال لپاره | د غلې او جامې په رانيولو كي اهم دغه حكم دی | وَهَذَا لِأَنَّ الْبَيْتَ أَقَامَ لَهُ خَاصَّةً او دا ځكه چي ملكيت فقط مشتري ته حاصل سوی دی وَالثَّمَنُ بِمُقَابَلَةِ الْبَيْتِ او ثمن د ملكيت په مقابله كي واجبيري وَلَهُ: أَنَّ الْجَارِيَةَ دَخَلَتْ فِي الْبَيْتِ عَلَى الْبَيْتِ جَرِيًّا عَلَى مُقْتَضَى الشَّرْكََةِ دامام صاحب رَحْمَةُ الله دليل دا دی: چي د شركت په مقتضى باندي په عمل كولو سره دا مينځه يقيناً په شركت كي داخله سوې ده ايمني دا مينځه يقيناً په مشتركه توګه د دواړو شريكانو مملوكه سوې ده | إِذْ هَذَا لَا يَتَدَلَّ عَلَى تَغْيِيرِ د ځكه چي دوی دواړه اشريكان | د شركت د مقتضى بدلولو ملكيت اختيار | انه لري فَاشْبَهَ حَالَ

عَدِمَ الإِذْنَ نَوَادَا اجَازَهُ نَهْ وَرَكُولُو دَحَالَتِ سِرِهِ مِشَابِهِ سَوَ غَيْرَ أَنَّ الإِذْنَ يَنْقُضُ هِمَّةَ نَصِيْبِهِ مِنْهُ خَوَايَا
 هُمُ اجَازَهُ وَرَكُولُ دَهْغِه اجَازَهُ وَرَكُونَكِي شَرِيكَ اَلْطَرَفِ دَخِيلِي حَصِي هَبْ كُولُو لَرِهْ مَتَضَمَّنْ دِي اِيْمَنِي
 گُواكِي هَغِه خِيْلَه حَصِه مَشْتَرِي شَرِيكَ تَهْ هَبْ كَرِهْ اِنَّ الْوُطْءَ لَا يَحِلُّ إِلَّا بِالْمِلْكِ حَكَمَ چي لَهْ مَلَكِيَتِ خُخِه
 بَغِيروَطِي نَهْ رَوَا كِيْرِي وَلَا وَجْهَ اِلَّا اِسْبَاتِه بِالْبَيِّنِ اَوْ دِيْبِعْ پَهْ ذَرِيْعَه دَمَلَكِيَتِ ثَابِتُولُو هِيْخْ صَوْرَتِ نَسْتَه لَنَا
 بَيِّنًا اَنَّهُ مُخَالِفٌ مُقْتَضَى الشَّرَكَةِ دَهْغِه دَلِيْلْ پَهْ وَجَهْ كُومْ چي مَوْبِدْ بِيَانْ كِرِي چي دَا دِشَرَكْتِ دَمَتَقْضَى
 خِلَافِ دِي قَائِبَتْنَاهُ بِالْهِمَّةِ الثَّابِتَةِ فِي ضَمْنِ الإِذْنِ لَهَذَا مَوْبِدْ اجَازَتِ پَهْ ضَمْنِ كِيْ دِ ثَابِتْدُونَكِي هَبِيْ پَهْ
 ذَرِيْعَه مَلَكِيَتِ ثَابِتْ كِرِي بِخِلَافِ الطَّعَامِ وَالْكِسْوَةِ پَهْ خِلَافِ دَغْلِيْ اَوْ جَامِيْ اِنَّ ذَلِكَ مُسْتَشْفَى عَنْهَا
 لِلضَّرُورَةِ حَكَمَ چي دِ ضَرُورَتِ پَهْ وَجَهْ دَا شِيَانْ لَهْ شَرَكْتِ خُخِه مَسْتَشْنَى دِي قِيَقَمُ الْمِلْكِ لَهُ خَاصَّةً بِنَفْسِ
 الْعَقْدِ لَهَذَا پَهْ دَوِيْ كِيْ بَهْ پَهْ نَفْسِ عَقْدِ سِرِهِ مَشْرِي تَهْ مَلَكِيَتِ حَاصِلِيْرِي فَكَانَ مُؤَدِّيَا دَيْنًا عَلَيْهِ مِنْ مَالِ
 الشَّرَكَةِ نُو مَشْتَرِي بَهْ دِشَرَكْتِ لَهْ مَالِ خُخِه دَخِيْلْ قَرْضِ اِدَاءِ كُونَكِيْ وَيْ وَفِيْ مَسْأَلَتِنَا قَطْعُ دَيْنًا عَلَيْهِمَا اَوْ
 زَمُوْبِ پَهْ دِيْ مَسْئَلَهْ كِيْ مَشْتَرِي دَاسِيْ قَرْضِ اِثْمَنْ اِدَاءِ كِرِي دِيْ كُومْ چي پَر دَوَاوِ شَرِيكَانُو لَازِمْ دِيْ لَنَا
 بَيِّنًا دَهْغِه دَلِيْلْ پَهْ وَجَهْ كُومْ چي مَوْبِدْ بِيَانْ كِرِي دِيْ وَلِلْمَآئِمِ اَنْ يَأْخُذَ بِالْثَمَنِ اَلْهُمَا شَاءَ اَوْ بَائِعْ لَرِهْ دَا اخْتِيَارِ
 سْتَه چي ثَمْنِ وَاخِلِيْ لَهْ هَر هَغِه شَرِيكَ خُخِه كُومْ چي بَائِعْ وَغَوَاْرِيْ بِالْاِتِّفَاقِ دَا اَحْكَمْ اَبَالَا تَفَاقِ دِيْ اِنَّهُ
 دَيْنٌ وَجَبَ بِسَبَبِ التِّجَارَةِ حَكَمَ چي دَا دَاسِيْ قَرْضِ دِيْ كُومْ چي دِ تِجَارَتِ پَهْ سَبَبِ وَاجِبْ سَوِيْ دِيْ
 وَالْمُفَاوَضَةُ تَضَمَّنَتْ الْكَفَالَةَ اَوْ مَفَاوِضَهْ كِفَالِيْ لَرِهْ مَتَضَمَّنَهْ وَيْ فَصَارَ كَالطَّعَامِ وَالْكِسْوَةِ نَوَادَا دَغْلِيْ اَوْ جَامِيْ
 پَهْ خِيْر سَوَهْ.

اللغات: ﴿طعام﴾ ددې لفظ خو معناوي دي، دلته يې معنى ده: غله، د اهل و عيال خوراکه. ﴿کسوۀ﴾

جامې، کالي (کپرې)، ﴿على البتات﴾ په قطعي توگه، په يقيني توگه (يقيناً).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که په شرکت مفاوضه کي یو شریک بل شریک ته ددې اجازه ورکړي چي مینځه رانیسي او جماع ورسره وکړي. اوبیا هغه یوه مینځه رانیسي او له مشترک مال خخه دهنې ثمن اداء کړي او دهنې سره وطي وکړي. نو دامام صاحب رَحْمَهُ الله په نېز به دا مینځه د مشتري او واطي مملوک وي (يعني فقط د هغه په ملکیت کي به وي) او دامام صاحب په نېز به پر هغه دویم شریک لپاره هېڅ ضمان واجب نه وي. لېکن د صاحبینو رَحْمَهُمُ الله په نېز به دویم شریک (کوم

چې اجازه ورکړې ده) له مشتري څخه نیم ثمن واپس اخلي، ځکه چې مشتري له مشترک مال څخه خپل قرض اداء کړی دی او د دې قرض يعني د ثمن مکمل عوض او نفع هم هغه ته رسېدلې ده. نو په دې وجه به دویم شریک له هغه څخه د خپلي حصې ثمن واپس اخلي. لکه څرنګه چې یو شریک د خپل اهل و عیال لپاره په مشترک مال سره غله یا جامې (طعام یا کسوة) رانیسي. نو دویم شریک له هغه څخه نیم ثمن واپس اخلي.

وله ان الجارية إلخ: دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دلیل دادی چې کله دواړه شریکان د شرکت مفاوضه په توګه سره مشترک دي، نو ښکاره خبره ده چې دغه رانیول سوې مینځه په مشترک توګه د دوی په ملکیت کې داخله سوه. ځکه چې شرکت مفاوضه د مساوات تقاضا کوي او شریکین د دې مساوات د ختمولو ملکیت نه لري. او دا معامله د عدم رجوع په هکله د اجازت نه ورکولو سره مشابه سوه. لېکن څرنګه چې د مشتري لپاره وطي فقط د دویم شریک په اجازه سره حلال او روا دي. نو د دویم شریک له طرفه اجازه ورکول به هېڅ کولو لره متضمن وي او دا به ویل کېږي چې دویم شریک مشتري ته د شراء او وطي په اجازه ورکولو سره خپله حصه هغه ته هېڅ کړه. او په هېڅ کې رجوع نه کېږي. نو په دې وجه به دویم شریک له مشتري څخه هېڅ شی واپس نه اخلي. او مینځه به هغه ته مَفْت (بېله عوضه) ورکول کېږي. او په دې مسئله کې د مشتري لپاره د وطي د حکمت یوازینی لار همدا ده. ځکه چې موږ د بیع په ذریعه د مشتري لپاره ملکیت نه سو ثابتولای او دا نه سو ویلای چې هغه ټوله مینځه صرف د خپل ځان لپاره رانیولې ده، ځکه چې دا د عقد شرکت په خلاف دي.

او دا مسئله د طعام او کسوة پر مسئلې قیاسول هم صحیح نه دي. ځکه چې طعام او کسوة ضرورتاً له عقد شرکت او اشتراک څخه مستثنی دي. او په طعام او کسوة کې صرف د مشتري ملکیت ثابتېږي او مشتري له مشترک مال څخه د دې ثمن اداء کوي، نو ځکه به د هغه ملګری (دویم شریک) له هغه څخه د خپلي حصې ثمن واپس اخلي. لېکن په دغه مسئله کې مشتري داسې قرض اداء کوي کوم چې پر دواړو شریکانو لازم دی (يعني پر مشتري هم لازم دی او د هغه پر بل شریک هم لازم دی). نو ځکه به هغه ته له خپل ملګري څخه د واپس اخیستلو حق نه وي. او بائ لره به له هر شریک څخه د ثمن اخیستلو اختیار وي (يعني بائ چې له کوم شریک څخه وغواړي، خپل ثمن اخیستلای سي)؛ ځکه چې دا ثمن د تجارت په وجه واجب سوی دی او دا شرکت "شرکت مفاوضه" دی. نو ځکه به دا شرکت کفالي لره متضمن وي او ثمن به هم پر دواړو واجب وي. او کله چې ثمن پر دواړو واجب دی. نو د هغه مطالبه به هم له دواړو څخه کېږي. فقط والله أعلم

کتاب الوقف

(دا) کتاب د وقف (دا حکامو په بیان کې) دی

تشریح: له کتاب الشركة څخه وروسته د کتاب الوقف بیانولو وجه داده چې په شرکت او وقف دواړو کې اصل او رأس المال (په خپل ملکیت کې) باقي پرېښوول کېږي او د هغه منافع حاصلول کېږي، لېکن په شرکت کې اصل ملکیت دانسان په ملکیت (قبضه) کې باقي وي لېکن په وقف کې د زیاتره حضراتو په نېز دا ملکیت د واقف له ملکیت (قبضې) څخه وځي، نو په دې وجه شرکت پر وقف مخکې کړی سو.

د وقف لغوي او اصطلاحي معنی: د وقف لغوي معنی ده: منع کول (راگرځول)، درېدل، اود شریعت په اصطلاح کې د وقف تعریف دا دی چې مالک عین (یعنې یوشی) په خپل ملکیت کې باقي وساتي او د هغه منافع صدقه کړي. (څرنگه چې په وقف کې واقف ځمکه، جايداد یا بل شی د غریبانو لپاره راگرځوي، نو ځکه دې ته وقف وایي). (انصار الهدایه)

د وقف شرعي حیثیت

قَالَ: أَبُو حَنِيفَةَ: لَا يَزُولُ مِلْكُ الْوَاقِفِ عَنِ الْوَقْفِ إِلَّا أَنْ يَحْكُمَ بِهِ الْحَاكِمُ إِمَامُ صَاحِبِ رَحْنَهُ اللَّهُ فَرَمَائِي: چې له موقوف شي څخه د واقف ملکیت نه ختمیږي مگر دا چې حاکم د دې فیصله وکړي اچې موقوف شی د واقف له ملکیت څخه ووتی اَوْ يُعْلَقَهُ بِبُوتِهِ فَيَقُولُ: إِذَا مِتُّ فَقَدْ وَقَفْتُ دَارِي عَلَى كَذَا یا واقف هغه پر خپل مرگ معلق کړي او داسې ووايي: چې کله زه مړ سم نومزما کور د فلانکې لپاره وقف دی وَكَانَ أَبُو يُونُسَ: يَزُولُ مِلْكُهُ بِمَجَرَّدِ الْقَوْلِ إِمَامُ أَبُو يُونُسَ رَحْنَهُ اللَّهُ فَرَمَائِي: چې محض اد وقف کولو په قول سره د هغه ملکیت ختمیږي وَقَالَ مُحَمَّدٌ: لَا يَزُولُ حَقٌّ يَجْعَلُ لِلْوَاقِفِ وَلِيًّا وَيُسَلِّطُهُ إِلَيْهِ إِمَامُ مُحَمَّدٌ رَحْنَهُ اللَّهُ فَرَمَائِي: چې اد واقف ملکیت تر هغه وخته نه ختمیږي تر دې چې واقف یو څوک د موقوف شي متولي اسرپرست او جوړ کړي او شی هغه ته وسپاري قَالَ: الْوَقْفُ لُغَةً هُوَ الْحَبْسُ صَاحِبُ هَدَايِي رَحْنَهُ اللَّهُ فَرَمَائِي: چې د وقف لغوي معنی ده: منع کول

را اگر خول ا يَقُولُ: وَقَفْتُ الدَّابَّةَ وَأَوْقَفْتُهَا بِعَيْنِي وایي: وَقَفْتُ الدَّابَّةَ او اَوْقَفْتُهَا دا دواړه په یوه
 معنی سره دي اځکه چي د دواړو معنی داده: "ما سپارلي راوگرځوله. یعنی له تګ کولو څخه مي
 منع کړه" ا وَهُوَ الشَّرْعُ عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ: حَبَسَ الْعَيْنَ عَلَىٰ مِلْكِ الْوَاقِفِ وَالتَّصَدَّقُ بِالنَّفْعَةِ او د امام
 صاحب رَحْمَهُ الله په نېز د وقف شرعي معنی ده: عَيْنِ امو قوف شی ا د واقف په ملکیت کي
 راگرځول اباقي ساتل او دهغه منفعت ا منافع ا صدقه کول بِنَزْلَةِ الْعَارِيَةِ د عاریت په خیر ا یعنی
 لکه په عاریت کي چي هم داسي کيږي ا ثُمَّ قِيلَ: النِّفْعَةُ مَعْدُومَةٌ بِيَاوِيلِ سَوِي دې ا يعني پر دې
 اعتراض سوی دی ا: چي منفعت خو اوس معدوم دی فَالتَّصَدَّقُ بِالنَّفْعِ مِمَّا لَا يَصِحُّ او معدوم شی
 صدقه کول صحیح نه دي فَلَا يَجُوزُ الْوَقْفُ أَصْلًا عِنْدَهُ لِهَذَا د امام صاحب رَحْمَهُ الله په نېز به بالکل
 وقف صحیح نه وي وَهُوَ الْمَلْفُوظُ فِي الْأَصْلِ او همدا په مبسوط کي ذکر سوي دي وَالْأَصَحُّ أَنَّهُ جَائِزٌ
 عِنْدَهُ إِلَّا أَنَّهُ غَيْرُ لَازِمٍ اخوا زیاته صحیح خبره داده چي د امام صاحب رَحْمَهُ الله په نېز وقف جائز
 دی. لیکن لازم نه دی بِنَزْلَةِ الْعَارِيَةِ د عاریت په خیر ا یعنی لکه عاریت چي جائز دی. لېکن لازم
 نه دی ا وَعِنْدَهُمَا: حَبَسَ الْعَيْنَ عَلَىٰ حُكْمِ مِلْكِ اللَّهِ تَعَالَى او د صاحبینو رَحْمَهُمَا الله په نېز د وقف شرعي
 معنی ده: عَيْنِ امو قوف شی ا د الله تعالی د ملکیت په حکم کي راگرځول اباقي ساتل ا فَيُزَوَّلُ
 مِلْكُ الْوَاقِفِ عَنْهُ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى عَلَى وَجْهِ تَعَوُّدِ مَنْفَعَتِهِ إِلَى الْعِبَادِ نو له موقوف شي به څخه د واقف
 ملکیت ختمیږي د الله تعالی و طرف ته به منتقل کيږي. په دې توګه چي دهغه نفع به بندګانو ته
 رسيږي فَيَلْزَمُ وَلَا يَبَاءُ وَلَا يُوْهَبُ وَلَا يُوْرَثُ لهذا د صاحبینو په نېز ا به هغه لازم وي. او هغه به نه
 خرڅول کيږي او نه به اچا ته ا هبه کيږي او نه به میراث کيږي ا يعني نه به په میراث کي ورکول
 کيږي ا وَاللَّفْظُ يَنْتَظِرُهَا او د وقف لفظ دغو دواړو معناوو ا ملکیت ختمېدلو او نه ختمېدلو ا ته
 شامل دی وَالتَّرْجِيحُ بِالذَّلِيلِ او ترجیح به په دلیل سره وي لَهَا قَوْلُ النَّبِيِّ ﷺ ① لِعُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حِينَ
 أَرَادَ أَنْ يَتَصَدَّقَ بِأَرْضٍ لَهُ تُدْعَى ثَمَنًا د صاحبینو رَحْمَهُمَا الله دلیل دا دی چي کله حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ

① تخریج: أخرجه البخاری فی کتاب الوصایا، باب وما للوصی، رقم الحديث: ٢٧٦٤.

وغوبنتل چي په خيبر کي خپله د "ننځ" په نامه ځمکه صدقه کړي نو نبي کریم ﷺ هغه ته وفرمايل تَصَدَّقْ بِأَصْلِهَا لَا يُبَاعُ وَلَا يُورَثُ وَلَا يُوهَبُ چي ته اصل ځمکه صدقه کړه ددې لپاره چي ادويم وارا خرڅه نه کړی سي او نه ميراث کړی سي او نه هبه کړی سي وَلَا أَنْ الْحَاجَةَ مَأْتَةً إِلَّا أَنْ يَنْزِلَ الْإِقْفُ مِنْهُ او ځکه چي واقف ته هم ددې ضرورت وي چي د هغه له طرفه وقف لازم سي لِيَصِلَ ثَوَابُهُ إِلَيْهِ عَلَى الدَّوامِ ددې لپاره چي هغه ته هميشه د وقف ثواب رسيږي وَقَدْ أَمَكُنْ دَوْعُ حَاجَتِهِ بِإِسْقَاطِ الْهَلْكِ وَجَعَلَهُ اللَّهُ تَعَالَى او د هغه دا ضرورت پوره کول په دې توگه ممکن دي چي د هغه له ذات څخه ملکيت ساقط کړی سي او د الله تعالي لپاره ثابت کړی سي إِذْ لَهُ نَظِيرٌ فِي الشَّعْرِ وَهُوَ الْمَسْجِدُ ځکه چي په شريعت کي ددې مثال موجود دی او هغه مسجد دی فَيُجْعَلُ كَذَلِكَ لهذا وقف به همداسي گرځول کيږي وَلَا بَنِي حَنِيفَةَ قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ^① : لَا حَبْسَ عَنْ فَرَاغِ اللَّهِ تَعَالَى دامام صاحب رَحْمَهُ الله دليل د نبي ﷺ دا فرمان دی: چي د الله په فرائضو کي حبس نسته وَعَنْ شَرِيح ^② : جَاءَ مُحَبَّدٌ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ بِبَيْعِ الْحَبْسِ او له حضرت شريح څخه روايت سوی دی: چي نبي کریم ﷺ حبس خرڅ کړی ايمني د نبي ﷺ په زمانه کي چي خلکو د بُت په نامه کوم څارويان راگرځولي او وقف کړي ول، هغه يې خرڅ کړل وَلَا أَنْ الْهَلْكَ بَاقِي فِيهِ بِدَلِيلٍ أَنَّهُ يَجُوزُ الْإِسْتِغْفَارُ بِهِ زِرَاعَةً وَسُكْنًى وَغَيْرَ ذَلِكَ او ځکه چي په موقوف شي کي د واقف ملکيت باقي پاته وي په دې دليل چي د کبستگري او استوگني او داسي نورو په اعتبار سره د واقف لپاره له موقوفه ځمکي څخه نفع اخيستل جائز دي وَالْهَلْكَ فِيهِ لِلْوَاقِفِ او د هغه ملکيت افقط ا د واقف وي أَلَا تَرَى أَنَّ لَهُ وَلَايَةً التَّمَرُّفِ فِيهِ بِصَرْفِ غَلَّتِهِ إِلَى مَصَارِفِهَا وَنَضْبِ الْقَوَامِ فِيهَا آيا ته نه گوري! چي واقف لره دا ولايت اختيار آسته چي د موقوفه ځمکي غلې په خپلو مصارفو کي صرف کړي او په هغوی کي ايمني د غلو لپاره انگران متعين کړي إِلَّا أَنَّهُ يَتَصَدَّقُ بِمَنَافِعِهِ خو اخرنکه چي اواقف د موقوف شي منافع

① تخريج: أخرجه دار عطفي في سننه، باب في الفرائض ج: ٤ ص: ٦٨.

② تخريج: حضرت شريح رَحْمَهُ الله تابعي دی، او د هغه دا قول په متن بيهقي کي ذکر سوی دی (باب من قال: لأحس عن الوقف).

الله ج: ٦٤، ص: ٢٦٩، رقم: ١١٩٠).

صدقه کوي فَصَارَ شَبِيهَ الْعَارِيَةِ نو حُکمه داد عاريت سره مشابه سو اعاريت دې ته وايي چي يوشی له مالک څخه د خواست او امانت په توگه وغوښتل سي. او مالک هغه شی ورکړي. نو هغه شی د مالک په ملکيت کي پاته وي. او له هغه څخه فقط د نفع اخيستلو اجازه وي. نو امام صاحب رحمه الله فرمايي چي وقف هم داسي دی وَلَا تُنْفَعُ بِغَيْرِهِ إِلَّا بِإِذْنِ الْمَوْلَى او حُکمه چي واقف د هميشه لپاره د موقوفه حُکم کي د غلې صدقه کولو ته محتاج دی وَلَا تَصَدَّقُ عَنْهُ إِلَّا بِالْبَقَاءِ عَلَى مِلْكِهِ او د هغه له طرفه صدقه کول ممکن نه دي مگر د هغه په ملکيت کي د موقوف شي په پاتېدلو سره وَلَا تُنْفَعُ إِلَّا بِإِذْنِ الْمَوْلَى او د نا مالک اغیر مالک او طرف ته د هغه ملکيت زائلول ممکن هم نه دي لَا تُنْفَعُ غَيْرُ مُشْرَعٍ مَعَ بَقَائِهِ حُکمه چي دا د ملکيت د بقاء سره د مشروع نه دي ايمني د مشروع نه دي چي يوشی دي باقي وي او د هغه مالک دي نه وي كَالْمَالِ لَكَ سَائِبَةٍ لکه سائبه څاروی چي صحيح نه دی اسائبه هغه څاروي (اوبڼ) ته وايي کوم چي د بُت په نامه پرېښوول سي (وقف کړی سي) چي اصل مالک هم د هغه مالک پاته نه سي او بل څوک هم د هغه مالک نه وي لکه د نبوت په زمانه کي چي به خلکو همداسي کول. نو شارع (نبي ﷺ) هغوی له دې څخه منع کړل بِخِلَافِ الْإِعْتِقَادِ په خلاف د غلام آزادولو لَا تُنْفَعُ إِلَّا بِإِذْنِ الْمَوْلَى حُکمه چي هغه اگواکي اضايع کول دی انا د يو اعتراض جواب دی. اعتراض دا دی چي که يو څوک غلام آزاد کړي نو د هغه له ملکيت څخه هم غلام وځي او د بل چا په ملکيت کي هم نه داخلېږي. نو دا څرنگه جائز دي؟ د جواب حاصل دا دی چي جائز نه دي چي يوشی دي موجود وي او هغه دي د يو چا په ملکيت کي نه وي. او غلام آزادول اگواکي د هغه غلامتوب هلاکول او ضايع کول دي. نو حُکمه هغه جائز دي وَبِخِلَافِ الْمُسْجِدِ لَا تُنْفَعُ جُعِلَ خَالِصًا لِلَّهِ او په خلاف د مسجد. حُکمه چي مسجد خالص د الله تعالى لپاره جوړېږي وَلِهَذَا لَا يَجُوزُ الْإِسْتِفَاعُ بِهِ همدا وجه ده چي له هغه څخه نفع اخيستل جائز نه دي وَهُنَالَيْهِ يَنْقُضُ حَقُّ الْعَبْدِ عَنْهُ او دلتا په وقف کي له موقوف شي څخه د واقف ملکيت نه ختمېږي فَلَمْ يَصْرُ خَالِصًا لِلَّهِ تَعَالَى لهذا واقف خالص د الله لپاره نه سو قَالَ فِي الْكِتَابِ: "لَا يَزُولُ مِلْكُ الْوَاقِفِ إِلَّا أَنْ يَخُكَّمَ بِهِ" الْحَاكِمُ أَوْ يُلْقَهُ بِرُتْبِهِ "وَهَذَا فِي حُكْمِ الْحَاكِمِ صَحِيحٌ" امام قدوري چي په متن کي وويل: "لا يزول ملك الواقف... إلخ" دا د حاکم د فيصلې په باره کي صحيح دي لَا تُنْفَعُ قَضَاءً فِي مُجْتَهِدٍ فِيهِ حُكْمٌ

چي دا په مجتهد فيه اختلافي مسئله كي فيصله كول دي أَمَّا فِي تَغْلِيْقِهِ بِالْمَوْتِ فَالصَّحِيحُ أَنَّ
يُزُولُ مِلْكُهُ لېكن په مرگ باندي د وقف معلق كولو په صورت كي صحيح خبره داده چي د واقف
ملكيت نه ختمېږي إِلَّا أَنَّهُ تَصَدَّقَ بِمَنَافِعِهِ مُؤَبَّدًا لېكن هغه د همېشه لپاره د هغه منافع صدقه كړي
فَيَصِيرُ بِسُؤْلَةِ الْوَصِيَّةِ بِالْمَنَافِعِ مُؤَبَّدًا لهذا دا به د همېشه لپاره د منافعو د وصيت كولو په درجه كي
وي فَيَلْزَمُ نو ځكه به ادا امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز په دې صورت كي هم اوقف لازم وي وَالْمُرَادُ
بِالْحَاكِمِ الْمُبَوَّلِ او له حاكم څخه هغه سړي مراد دي چي د باچا امام المسلمين له طرفه د قضاء
ولايت وركول سوي وي فَأَمَّا الْمَحْكَمُ فَفِيهِ اخْتِلَافُ الشَّايِخِ پاته سو هغه حاكم ا فيصله كونكي ا
كوم چي خلگو منتخب كړي وي. نو د هغه په حكم كي د مشايخو اختلاف دي وَلَوْ وَقَفَ فِي مَرَضٍ
مَوْتُهُ او كه يو څوك خپل د مرگ په مرض كي وقف وكړي قَالَ الطَّحَاوِيُّ: هُوَ بِسُؤْلَةِ الْوَصِيَّةِ بَعْدَ
الْمَوْتِ نو امام طحاوي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي دا تر مرگ وروسته د وصيت كولو په خير دي
وَالصَّحِيحُ أَنَّهُ لَا يَلْزَمُهُ عِنْدَ أَنْ حَيَّفَةً او صحيح داده چي د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز دا وقف لازم نه
دي وَعِنْدَ هَاسَانِزْمَةٍ إِلَّا أَنَّهُ يُعْتَبَرُ مِنَ الثَّلَاثِ او د صاحبينو رَحِمَهُمُ اللهُ په نېز لازم دي. لېكن ادميت د
مال له دريمي حصې څخه به د هغه اعتبار كيږي انفاذيري ا الوقف في الصحة من جميع المال او د
روغتيا په حالت كي به له ټوله مال څخه وقف معتبر كيږي انفاذيري ا وَإِذَا كَانَ الْمِلْكُ يُزُولُ عِنْدَهَا
يُزُولُ بِالْقَوْلِ عِنْدَ أَنْ يُوسَفَ او كله چي د صاحبينو رَحِمَهُمُ اللهُ په نېز ملكيت ختمېږي نو د امام
صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز محض په قول ا وَقَفْتُ ويلو اسره هم ملكيت ختمېږي وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ او
همدا د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ قول دي بِسُؤْلَةِ الْإِعْتِقَاقِ لِأَنَّهُ إِسْقَاطُ الْمِلْكِ ځكه چي د اعتقاد په خير
وقف هم د ملكيت ساقطول دي وَعِنْدَ مُحَبَّدٍ لَا بُدَّ مِنَ التَّسْلِيمِ إِلَى الْمُتَوَلَّى او د امام محمد رَحِمَهُ اللهُ په
نېز د ملكيت د ختمېدلو لپاره متولي ا موقوف عليه ته سپارل ضروري دي لَأَنَّهُ حَقُّ اللَّهِ تَعَالَى ځكه
چي وقف د الله تعالى حق دي وَإِنَّمَا يَثْبُتُ فِيهِ فِي ضَمْنِ التَّسْلِيمِ إِلَى الْعَبْدِ لو بنده ته په سپارلو بېره
ضمنًا په هغه كي د الله تعالى ملكيت ثابتېږي لَأَنَّ التَّهْلِيكَ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى "وَهُوَ مَالِكُ الْأَشْيَاءِ" لَا

يَنْتَقِزُ مَقْضُودًا لِهَذَا اللَّهُ تَعَالَى بِالْقَصْدِ مَالِكِ جَوْرُول "حال دا چي هغه د ټولو شيانو مالک دی" صحیح نه دی وَقَدْ يَكُونُ تَبَعًا لِغَيْرِهِ بَلْکَي دېل چا په تبع کي ايښي د بنده په واسطه سره ا به د الله تعالی لپاره ملکیت ثابتېږي فَيَأْخُذُ حُكْمَهُ او هغه به د تمليک حکم اخلي فَيَنْزِلُ مِنْهُ الرِّبَاةُ رَضَقَةً نو وقف کول به د زکاة او صدقې په څېر وي.

اللفات: ﴿حبس﴾ د ضرب مصدر دی: منع کول، راگرځول، بندول، صاحب د معجم الوسيط يې داسې تعريف کړی دی: حَبَسَهُ: مَنَعَهُ، وَأَفْسَكَهُ، وَسَجَّنَهُ. ﴿يَنْتَظِمُهَا﴾ دافتعال مضارع ده: شاملېدل، مشتملېدل، ﴿غَلَّة﴾ دانې، حبوب، پيداوار (له کښت څخه حاصلې کړې سوي دانې لکه غنم او داسې نور)، مراد ځني د موقوف شي منافع دي، ﴿إِتْلَاف﴾ د افعال مصدر دی: ضایع کول، هلاکول، بربادول، ضایع کول، ﴿مُؤَلٍّ﴾ د تفعیل له باب څخه د اسم مفعول صیغه ده، هغه کس چي باچا هغه والي او حاکم (فیصله کونکی) جوړ کړی وي، وَلِي يُوَلِّي تَوَلِيَةً: والي جوړول، یو څوک والي ټاکل، ولایت ور سپارل، ﴿مُحْكَم﴾ د تفعیل له باب څخه د اسم مفعول صیغه ده: هغه کس چي مدعي او مدعي علیه حکم (فیصله کونکی) جوړ کړی وي، ﴿مُؤَبَّد﴾ همېشنی، دائمی.

تشریح: د عبارت مطلب له ترجمې څخه ښکاره دی او آسانه هم دی، د وقف په سلسله کي دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ أَصْحَ او ه متقدم قول دادی چي وقف خو جائز او صحیح دی لېکن لازم نه دی، یعنی دیو شي له وقف کولو څخه وروسته له موقوف (وقف کړی سوي شي) څخه د واقف حق او ملکیت نه ختمیږي بلکي باقي پاتېږي، او د واقف لپاره دامام صاحب په نېز د هغه خرڅول، هبه کول او په میراث کي ورکول صحیح دي، او د صاحبینو رَحْمَتُهُمُ اللَّهُ په نېز وقف صحیح هم دی او لازم هم دی، یعنی ددوی په نېز له موقوف شي څخه د واقف ملکیت په بشپړه توگه ختمیږي، او د واقف لپاره د موقوف شي خرڅول، هبه کول او په میراث کي ورکول صحیح نه دي، د دواړو فریقو دلائل په عبارت کي موجود دي.

دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په دلیل کي ددې حدیث "لا حبس عن فرائض الله" مطلب دادی چي کله انسان مړ سي نو د هغه هېڅ مال هم له میراث کېدلو څخه منع کېدای نه سي او د هغه هر مال په میراث کي تقسیمول کېدای سي (مطلب دا چي د هغه هر مال میراث گرځي) او وقف هم د هغه مال دی، لهندا به هم په میراث کي تقسیمول کیږي، لېکن شیخ الاسلام رَحْمَةُ اللَّهِ په خپل مبسوط کي په

دې حديث سره د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ دَلِيل نِيُول (استدلال) صحيح گڼلې نه دي. ځکه چې اول خو دا حديث د وقف سره متعلق نه دی او دويمه خبره داده چې کله په وقف کولو سره موقوف مال د واقف له ملکيت څخه وځي نو ښکاره خبره ده چې هغه به ميراث هم نه گرځي. او که موږ په دې حديث سره د امام صاحب استدلال صحيح وگڼو نو دا به فقط د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ سره متعلق وي او د دې حکم به عام نه وي. همدارنگه د حضرت شريح رَحْمَةُ اللهِ د حديث پس منظر دا دی چې کفارو به گران يه اوبنان او څارورينان (وصيله، سائبه، بحيره او حام) د بتانو په نامه راگرځول (وقف کول) او د هغوی له خرڅولو او رانيولو څخه به يې اعراض کوي. نو نبي کریم ﷺ له دې څخه منع وکړه او دا معامله يې بالکل ختم کړه. او مجبوسه او موقوفه څارويان يې خرڅ کړل او امت ته يې دا وښوول چې په اسلام کې د سائبه، وصيله او داسې نورو هيڅ حقيقت نسته (لکه څرنګه چې د قرآن کریم په دې آيت کې هم د دغو څارويو يادونه شوې ده: "مَا جَعَلَ اللهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِيَةٍ وَلَا صَبِيلَةٍ وَلَا حَامٍ... إلخ" سورة العنق: ١١٠٣). لهذا د نبي کریم ﷺ دا عمل د جاهليت د زمانې دراج ختمولو لپاره وو. نه د موقوف شي (څاروي) د خرڅولو لپاره. لهذا په دې حديث سره هم د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ دَلِيل نِيُول صحيح نه دي. له همدې کبله زياتره فقهاؤ د صاحبينو رَحْمَتُهُمُ الله قول ته ترجيح ورکړې ده او د شيخ الاسلام خواهر زاد او داسې نورو مشائخو په نېز هم د صاحبينو رَحْمَتُهُمُ الله قول محقق، مختار او مفتی به دی. (بنایه ج: ٦، ص: ٨٩٠ - ٨٩٥)

قال في الكتاب: لا يزول ملك الوقف إلخ: تر دې عبارت لاندې صاحب د هدايې فرمايلي دي: "وهذا في حكم الحاكم صحيح" د دې مطلب دا دی چې که یو سړی یوشی وقف کړي او متولي (موقوف عليه) ته يې وسپاري، بیا واقف له متولي څخه موقوف شی واپس اخیستل وغواړي او متولي له دې څخه انکار وکړي، او دواړه په دعوی حاکم ته راسي، بیا حکم د دې وقف د لازمېدلو فیصله وکړي (يعني دا فیصله وکړي چې موقوف شي د واقف له ملکيت څخه ووتی، او په هغه کې د واقف هيڅ ملکيت نسته). نو په دې صورت کې د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز هم دا وقف لازميږي. خو شرط دا دی چې حاکم به د وخت د باچا (امام المسلمین) له طرفه ټاکل سوی وي، لېکن تعلیق بالموت والا وقف د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز نه لازميږي خو بیا هم له هغه څخه چې کوم منافع حاصلیږي هغه به د همېشه لپاره صدقه کول کیږي.

دمرض الموت وقف هم دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز نه لازميږي. لېکن دصاحبينو رَحْمَتُ اللَّهِ په نېز لازميږي او د مال له درېمي حصې څخه به نافذیږي. پاته سوه دوقف دلزوم مسئله، نو دامام ابو يوسف رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز د "وَقَفْتُ" په ویلو سره پر وقف لازميږي. او دامام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز د وقف دلزوم لپاره متولي ته د موقوف شي سپارل ضروري دي (يعني دامام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز وقف هغه وخت لازميږي کله چي واقف موقوف عليه ته موقوف شي وسپاري): ځکه چي دوقف مالک د الله تعالی ذات دی او الله تعالی د ټوله جهان خالق او مالک دی، لهدا براه راست (بېله واسطې) هغوی مالک جوړول صحيح نه دي. نو څرنگه چي په صدقه او زکاة کي د فقير په واسطه سره د الله لپاره ملکيت ثابتیږي. همداسي به په وقف کي د موقوف عليه په واسطه سره د الله لپاره ملکيت ثابتیږي.

د واقف له ملکيت څخه د موقوف شي وتل

قَالَ: وَإِذَا صَحَّ الْوَقْفُ عَلَى اخْتِلَافِهِمْ وَفِي بَعْضِ النُّسخ: وَإِذَا اسْتَحَقَّ مَكَانَ قَوْلِهِ إِذَا صَحَّ فرمايي: او کله چي د مشائخو د اختلاف باوجود وقف صحيح دی (او په ځيني نسخو کي د "وإذا صح" پر ځای "وإذا استحق" دی) خَرَجَ مِنْ مِلْكِ الْوَاقِفِ وَلَمْ يَدْخُلْ فِي مِلْكِ الْمُوقُوفِ عَلَيْهِ نو موقوف شي به د موقوف له ملکيت څخه وځي لېکن ا د موقوف عليه امتولي ا په ملکيت کي به نه داخلېږي لَا تَدْخُلُ فِي مِلْكِ الْمُوقُوفِ عَلَيْهِ لَا يَتَوَقَّفُ عَلَيْهِ ځکه که د موقوف عليه په ملکيت کي داخل سي نو پر هغه به موقوف نه سي بَلْ يَنْفَعُ بَيْعُهُ كَسَائِرِ أَمْلاكِهِ بلکي په هغه کي به د موقوف عليه امتولي ا بيع نافذیږي لکه د هغه په نورو ملکيتونو کي چي نافذیږي وَلَا تَدْخُلُ فِي مِلْكِهِ لَبَا اسْتَقْلَ عَنْهُ بِشَرْطِ الْمَالِكِ الْأَوَّلِ كَسَائِرِ أَمْلاكِهِ او ځکه که موقوف عليه مالک کېدای نو د اول مالک ا واقف ا په شرط سره به هغه شي له موقوف عليه څخه ادبل چا ملکيت ته ا نه منتقل کېدای لکه څرنگه چي د هغه نور ملکيت نه منتقل کېږي قَالَ رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ: قَوْلُهُ "خَرَجَ عَنْ مِلْكِ الْوَاقِفِ" يَجِبُ أَنْ يَكُونَ قَوْلُهَا عَلَى الْوَجْهِ الَّذِي سَبَقَ تَقْرِيرُهُ صاحب د هدايي رَحْمَةُ اللَّهِ فرمايي: چي دامام قدوري دا قول "خرج عن ملك الواقف" به د صاحبينو پر قول وي د هغه اختلاف په وجه کوم چي مخکي تېر سو.

اللفات: ﴿لا يتوقف﴾ د تفعل له باب څخه د نفی صیغه ده: موقوف کېدل. ﴿سائر﴾ د دې لفظ دوي معنوي دي: ټول، نور (باقي، پاته).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي کله زموږ دامامانو په مینځ کي د وقف د لزوم او عدم لزوم د اختلاف باوجود وقف جائز او صحیح دی. نو اوس ددې حکم دادی چي موقوف شی خو به د واقع له ملکیت څخه وځي، لېکن د موقوف علیه په ملکیت کي به نه داخلېږي؛ ځکه که د موقوف علیه په ملکیت کي داخلېدلای نو هغه ته به د موقوف شي د خرڅولو حق او اختیار هم وای لکه خرڅه چي د خپلو مملوکه شيانو د خرڅولو حق هغه ته سته. حال دا چي هغه ته د موقوف شي د خرڅولو حق نسته. دویمه خبره داده که واقف داسي ويلي وي چي "داشی د فلانکي موقوف علیه لپاره" ټوله کال وقف دی او تر کال وروسته د فلانکي سړي لپاره وقف دی "نو تر کال وروسته هغه شی په خپله د موقوف علیه له ملکیت څخه وځي. حالانکي که موقوف علیه د موقوف شي مالک وای نو هغه به دده له ملکیت څخه نه وتلای. معلومه سوه چي موقوف علیه د وقف نه مالک کیږي. صاحب د هدایې رَجَه الله فرمایي چي دامام قدوري رَجَه الله دا خبره "خرج عن ملك الوقف" د صاحبینو پر قول خو صحیح ده، لېکن دامام صاحب رَجَه الله پر قول خویا صحیح نه ده، او که صحیح سي نو د حاکم د حکم او فیصلې په قید سره صحیح ده.

د مشترک شي وقف

قَالَ: وَوَقَفَ الشَّاعِجَانِ عِنْدَ أَبِي يُوسُفَ فرمایي: او د مشترک شي وقف دامام ابو یوسف رَجَه الله په نیز جائز دی **لَأَنَّ الْقِسْمَةَ مِنْ تَمَامِ الْقَبْضِ** ځکه چي تقسیمول د قبضې له بشپړتیا څخه دي **وَالْقَبْضُ عِنْدَهُ لَيْسَ بِشَرْطٍ** او دامام ابو یوسف رَجَه الله په نیز پر مشترک شي قبضه شرط نه ده **فَكَذَا تَتَبَّعَتْ** لهذا د هغه تتمه او لوازمات | به هم شرط نه وي **وَقَالَ مُحَمَّدٌ: لَا يُجُوزُ** امام محمد رَجَه الله فرمایي: چي د مشترک شي وقف جائز نه دی **لَأَنَّ أَصْلَ الْقَبْضِ عِنْدَهُ شَرْطٌ** ځکه چي د هغه په نیز پر اصل قبضه شرط ده **فَكَذَا مَا يَتِمُّ بِهِ** لهذا د هغه پر متمم به هم قبضه شرط وي **وَهَذَا فِيمَا يَخْتَصِلُ الْقِسْمَةُ** دا اختلاف په هغه شي کي دی کوم چي د تقسیم قابل الاتق اوي ایعني تقسیمېدلای سي | **وَأَمَّا فِيمَا لَا يَخْتَصِلُ الْقِسْمَةُ** لېکن کوم شی چي د تقسیم قابل نه وي **فَيَجُوزُ مَعَ السُّيُورِ عِنْدَ مُحَمَّدٍ أَيْضًا** نو دامام محمد رَجَه الله په نیز د اشتراک | مشترک والي | باوجود د هغه وقف جائز دی **لَأَنَّهُ يُغْتَبَرُ بِالْهَبَةِ وَالصَّدَقَةِ الْمُنْفَذَةِ** ځکه چي امام محمد رَجَه الله هغه پر سپارل سوي هبه او صدقه باندي قیاسوي **إِلَّا فِي الْمَسْجِدِ وَالْقَبْرِ** لېکن امام ابو یوسف رَجَه الله د مسجد او هدیرې | قبرستان |

استثناء کړې ده فَإِنَّهُ لَا يَتِمُّ مَعَ الشُّيُوعِ فِيمَا لَا يَحْتَمِلُ الْقِسْمَةَ أَيْضًا عِنْدَ أَنْ يُوسَفَ نو کوم شی چي د
تقسیم قابل نه وي په هغه کي دامام ابو یوسف رَحِمَهُ اللهُ په نېز د اشتراک سره وقف جائز نه دی لِأَنَّ
بَقَاءَ الشُّرَاكَةِ يَنْتَعِمُ الْخُلُوصُ لِلَّهِ تَعَالَى حُكْمٌ چي د شرکت بقاء د الله لپاره خالص کېدل مانع کوي وَلِأَنَّ
الْمُهَيَاةَ فِيهَا فِي غَايَةِ الْقُبْحِ او حُكْمٌ چي په مسجد او هديره کي نوبت ټاکل ډېر بد دي بِأَنْ يُقْبَرَ فِيهِ
النُّوْلُ سَنَةً وَيُزَرَّعَ سَنَةً وَيُصَلَّ فِيهِ فِي وَقْتٍ وَيُتَّخَذَ إِصْطِبَلًا فِي وَقْتٍ په دې توگه چي يو کال په هغه
اموقوفه حُکْمٌ کي مري بنخول کيږي او يو کال کښتگري پکښي کيږي او يو وخت په هغه کي
لمونځ کيږي او بل وخت غوږل پکښي جوړيږي بِخِلَافِ الْوَقْفِ په خلاف د وقف لِامْكَانِ
الِاسْتِغْلَالِ وَقِسْمَةِ الْغَلَّةِ حُكْمٌ چي اله موقوفه حُکْمٌ څخه اغله حاصلول او ايا اغله تقسيمول
ممکن دي وَلَوْ وَقَفَهُ الْكُلُّ ثُمَّ أُسْتُحِقَّ جُزْءٌ مِنْهُ او که يو څوک يوشی امثلاً حُکْمٌ او وقف کړي بيا د
هغه يوه حصه ادبل چا مستحقه ثابته سي ايمني وروسته ثابته سي چي په هغه موقوف شي کي يوه حصه
دبل چاده ا بَطْلٌ فِي الْبَاقِ عِنْدَ مُحْتَدٍ نو دامام محمد رَحِمَهُ اللهُ په نېز به په پاته حصه کي وقف باطليږي
لِأَنَّ الشُّيُوعَ مُقَارَرٌ حُكْمٌ چي اشتراک مقارن وو کما فِي الْهَبَةِ لکه څرننگه چي په هبه کي اهم دغه
حکم دی ا بِخِلَافِ مَا إِذَا رَجَعَ الْوَاهِبُ فِي الْبَعْضِ په خلاف د هغه صورت کله چي واهب اد موهوب
شي اخه حصه واپس واخلي أَوْ رَجَعَ الْوَارِثُ فِي الثَّلَاثِينَ بَعْدَ مَوْتِ الْمَرِيضِ وَقَدْ وَهَبَ أَوْ وَقَفَ فِي مَرَضِهِ ياد
مريض تر مرگ وروسته وارثان دوي حصې واپس واخلي حال دا چي مريض په خپل مرض الموت کي
اهغه شی ټوله ا هبه کړې يا وقف کړې وي وَفِي الْبَالِ ضَيِّقٌ او ا د هغه ا په مال کي تنگي وي لِأَنَّ الشُّيُوعَ
فِي ذَلِكَ طَارِئٌ حُكْمٌ چي په دې کي اشتراک طاري دي ايمني حُکْمٌ چي په دې صورت کي اشتراک
وروسته راغلی دی ا وَلَوْ أُسْتُحِقَّ جُزْءٌ مُبَيَّنٌ بَعْضُهُ او که يو داسي حصه مستحقه ثابته سي کوم چي
معينه او جلا وي لَمْ يَبْطُلْ فِي الْبَاقِ نو په پاته حصه کي به وقف نه باطليږي لِغَدَمِ الشُّيُوعِ حُكْمٌ
چي شيوخ معدوم دی وَلِهَذَا جَازَى الْإِبْتِدَاءَ همدا وجه ده چي ابتداء هم د هغه امعيني حصې ا
وقف جائز دی وَعَلَى هَذَا الْهَبَةُ وَالصَّدَقَةُ الْمَسْلُوكَةُ او د هبې او مملوکه صدقې هم دغه حکم دی.

اللغات: ﴿مُشَاع﴾ د ضرب اسم مفعول دی: غورول سوی (نشر کړی سوی)، مشترک. ﴿تسام﴾ د ضرب مصدر دی: پوره کېدل، بشپړېدل. ﴿منفذة﴾ د تفعیل له باب څخه د مؤنث اسم مفعول صیغه ده: نافذه کړی سوی. مراد ځني سپارل سوې صدقه ده یعنې هغه صدقه کوم چي فقیر ته وسپارل سي. ﴿مهایاة﴾ د مفاعله مصدر دی: په نوبت نوبت یو کار کول. نفع په وار او نوبت تقسیمول چي یوه ورځ به داسې نفع ځني اخلي او بل ورځ به داسې نفع ځني اخلي. ﴿قبح﴾ بدې، گندګې. ﴿استغلال﴾ د استفعال مصدر دی: له ځمکي څخه غله اخیستل، غله حاصلول. ﴿مقارن﴾ د مفاعله اسم فاعل دی: ورسره یو ځای سوی (متصل). ﴿ضیق﴾ تنګي. ﴿طاري﴾ وروسته راغلې. وروسته ثابت سوی. (اثار الهداية)

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي دامام ابو یوسف رَحْمَةُ اللهِ په نېز د مُشَاع شي یعنې د مشترک او قابل تقسیم شي وقف کول جائز دي: ځکه چي دهغه په نېز محض د "وَقَفْتُ" په ویلو سره وقف صحیح کیږي او د وقف د صحت لپاره دهغه په نېز موقوف علیه (متولي) ته موقوف شی سپارل شرط نه دي. له همدې کبله دهغه په نېز پر اصل یعنې پر وقف کړی سوی شي قبضه کول هم شرط نه دي. نو په دې وجه د مُشَاع تقسیم هم شرط نه دی. لېکن دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز د مُشَاع او مشترک شي وقف صحیح نه دی. ځکه چي د دوی په نېز وقف هغه وخت پوره کیږي کله چي موقوف علیه ته موقوف شی وسپارل سي. همدا وجه ده چي د دوی په نېز پر موقوف شي قبضه کول شرط دي. او څرنگه چي د مُشَاع شي له تقسیمولو څخه بغير پوره قبضه ثابتېدای نه سي، نو ځکه به د وقف د صحت لپاره تقسیم هم شرط وي. لېکن دا اختلاف په هغو شيانو کي دی کوم چي قابل تقسیم وي (یعنې تقسیم قبلوي). او هغه شيان کوم چي قابل تقسیم نه وي. په هغوی کي دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز د اشتراک او شیوع د موجود والي باوجود وقف جائز دی. ځکه کله چي په هغوی کي تقسیم ممکن نه دی نو څرنگه به تقسیم پکښي شرط کړی سي. او څرنگه چي یو څوک ناقابل تقسیم مُشَاع (مشترک شی) هبه یا صدقه کړي نو صحیح دي. همداسي به دا قابل تقسیم مُشَاع شي وقف هم صحیح وي.

إلا في المسجد والمقبرة إلخ: دا استثناء د متن د شروع یعنې د "ووقف المُشَاع جائز... إلخ" سره متعلق ده. حاصل یې دا دی چي که یو سړی د مسجد او هديرې (قبرستان) لپاره مُشَاعه او مشترکه ځمکه وقف کړي، نو دا وقف دامام ابو یوسف رَحْمَةُ اللهِ په نېز هم صحیح نه دی که څه هم هغه ځمکه قابل

تقسیم نه وي. ځکه چي د مسجد او هديرې وقف د الله تعالی لپاره خاص وي او شرکت د خصوص مناني دی، ځکه چي د مشترکي حکمي د وقف کولو مطلب به دا وي چي یو کال واقف په دې ځمکه کې مري بنخوي او مسجد پکښې جوړوي او دویم کال دویم شریک په دې ځمکه کښته وکړنه کوي او غوږل او گورم پکښې جوړوي، او ښکاره خبره ده چي دا ډېره ناوړه خبره ده او د مسجد او هديرې د احترام خلاف کار دی، نو ځکه د دې شیانو لپاره مشترکه ځمکه وقف کول جائز نه دي. ها! له دې څخه بغیر د خیر او ښېگڼې په یو بل کار کې د هغې وقف کول جائز دی، ځکه داسي کېدای سي چي د هغې منافع تقسیم کړي سي او د وقف حصه د وقف په مصارفو کې صرف کړي سي او شریک ته د هغه خپله حصه ورکول سي.

ولو وقف الكل الخ: د دې حاصل دای که یو سړی ځمکه وقف کړي بیا د هغې حکمي یوه حصه د بل چا مستحقه وخیرې (یعني تر وقف وروسته ثابته سي چي د موقوفه ځمکي یوه حصه د بل چاده). نو په دې صورت کې دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز ټوله وقف باطلېږي، ځکه چي په دې ځمکه کې له منځي څخه شیوع (شراکت) وو او د مستحق سړي حق د وقف په وخت کې هم موجود وو. لهدا پر موقوفه ځمکه د واقف پوره قبضه نه وه بلکي دا ځمکه د هغه او د بل سړي په مینځ کې مشترکه وه. نو څرنگه چي د یو شي د هبه کولو په وخت کې هغه شی مشترک وي نو هبه باطلېږي. همداسي که د وقف په وخت کې هغه مشترک وي نو دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز وقف باطلېږي. ها! که چیري په هبه کې طاري شیوع وي یعني د هبې په وخت کې شیوع نه وي، بلکي واهب څه حصه واپس واخلي. یا مثلاً یو څوک په مرض الموت کې خپل ټوله مال هبه یا وقف کړي او تر مرگ وروسته د هغه وارثان له دغه مال څخه دوې حصې واخلي او فقط په یوه حصه کې د هبې یا وقف اجازت ورکړي، او له دې څخه بغیر د مړي نور مال نه وي. نو دې ته طاري شیوع وایي او په دې سره هبه یا وقف نه باطلېږي. همدارنگه که د موهوبه یا موقوفه ځمکي په یو معینه حصه کې د بل چا استحقاق ثابت سي نو په پاته حصه کې وقف او هبه نه باطلېږي، ځکه چي د مستحقې حصې د متعین والي او جلا والي په وجه شیوع معدوم دی. همدا وجه ده که چیري په شروع او ابتداء کې یو شریک خپله حصه وقف یا هبه کړي او دویم شریک یې وقف یا هبه نه کړي او د دواړو حصې یو تر بله سره جلا او معیني وي (یعني د هر شریک حصه له بل شریک څخه علیحده او معلومه وي) نو وقف او هبه صحیح دي. او د مملوکه صدقې هم دغه حکم دی. له مملوکه څخه "مُسَلَّمَةٌ إِلَى الْفَقِير" مراد دی.

دوقف دپوره کېدلو شرط

قَالَ: وَلَا يَتِمُّ الْوَقْفُ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَمُحَمَّدٍ حَتَّى يُجْعَلَ آخِرُهُ بِجِهَةٍ لَا تَنْقُطُ أَبَدًا فرمايي: دطرفينو رجحه الله په نېز وقف په هغه صورت کي پوره کيږي کله چي دهغه په آخر کي داوېسول سي چي ددې مصرف به هغه وي کوم چي همېشه ختمېدونکي نه وي ايمني هغه وخت وقف پوره کيږي کله چي واقف ووايي چي "نا دهمېشه لپاره وقف دي" او په داسي ځاي کي يې وقف وکړي کوم چي دهمېشه لپاره دوقف مصرف وي لکه مساجد، مقابر او داسي نورا وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ: إِذَا سَبَى فِيهِ جِهَةٌ تَنْقُطُ امام ابو يوسف رجحه الله فرمايي: که داسي مصرف متعين کړي سي کوم چي ختمېدونکي وي چاژ نوهم جائز دي وَصَارَ بَعْدَهَا لِلْفُقَرَاءِ او تردې وروسته به وقف دفقراؤ لپاره وي وَإِنْ لَمْ يُسَبِّحْهُمْ که څه هم واقف دهغو تعين نه وکړي لَهُمْ: أَنْ مُوجِبُ الْوَقْفِ زَوَالُ الْبَلَدِ بِدُونِ التَّحْلِيلِ دطرفينو دليل دادی: چي د وقف موجب دملکيت زوال دی له تملیک څخه بغير ايمني برابره ده دواقف ملکيت ختم سي. او که ختم نه سي اِنَّهُ يَتَأَبَّدُ كَالْعَتَقِ او هغه دعتق په خير همېشه پاتېږي فَإِذَا كَانَتِ الْجِهَةُ يُتَوَهَّمُ انْقِطَاعُهَا بَيَّا که دوقف مصرف داسي وي چي دهغه ختمېدل موهوم اشکمن اوي لَا يَتَوَقَّرُ عَلَيْهِ مُقْتَضَاهُ نو په دې سره به دوقف مقصد کماحقه نه پوره کيږي فَلِهَذَا كَانَ التَّوَقُّيْتُ مُبْطَلًا لِهَ كَالْتَّوَقُّيْتُ فِي الْبَيْعِ لهذا توقيت به هغه باطلوي لکه په بيع کي چي توقيت هغه باطلوي وَلَا يُبْنَى يُوسُفَ: أَنَّ الْقَصْدَ هُوَ التَّقَرُّبُ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى دامام ابو يوسف رجحه الله دليل دادی: چي دوقف مقصد دالله تقرب او ثواب حاصلول دي وَهُوَ مُؤَدَّى عَلَيْهِ او په وقف سره دامقصد په پوره توگه حاصلېږي لِأَنَّ التَّقَرُّبَ تَارَةً يَكُونُ فِي الصَّرْفِ إِلَى جِهَةٍ تَنْقُطُ ځکه چي کله نا کله تقرب په ختمېدونکي مصرف کي په وقف کولو سره حاصلېږي وَمَرَّةً بِالصَّرْفِ إِلَى جِهَةٍ تَتَأَبَّدُ او کله په دائمي مصرف کي په وقف کولو سره تقرب حاصلېږي فَيَصِلُ إِلَى الْوُجْهِينِ لهذا په دواړو صورتونو کي به وقف صحيح وي وَقِيلَ: إِنَّ التَّأْيِيدَ شَرْطٌ بِالْإِجْمَاعِ يو قول دادی: چي تأييد بالاتفاق شرط دی إِلَّا أَنَّ عِنْدَ أَبِي يُوسُفَ لَا يَشْتَرُطُ ذِكْرُ التَّأْيِيدِ لېکن دامام ابو يوسف رجحه الله په نېز تأييد ذکر کول شرط نه دي لِأَنَّ لَفْظَةَ الْوَقْفِ وَالصَّدَقَةِ مُنْبِئَةٌ عَنْهُ ځکه چي دوقف لفظ او دصدقې لفظ اې خپله اد

تأييد خبر ورکوي لَمَّا بَيَّنَّا أَنَّهُ إِزَالَةُ الْهَلِكِ بِدُونِ التَّيْلِيكِ كَالْعَتَقِ دهغه دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړی چي وقف له تمليک څخه بغير دمکيت زائلول دي. لکه عتق وَلِهَذَا قَالَ: فِي الْكِتَابِ فِي بَيَانِ قَوْلِهِ "وَصَارَ بَعْدَهَا لِلْفُقَرَاءِ وَإِنْ لَمْ يُسَبِّهِمْ" له همدې کبله امام قدوري رَحْمَةُ اللَّهِ په متن کي دامام ابويوسف رَحْمَةُ اللَّهِ د قول په بيان کي ويلي دي: "وَصَارَ بَعْدَهَا لِلْفُقَرَاءِ وَإِنْ لَمْ يُسَبِّهِمْ" وَهَذَا هُوَ الصَّحِيحُ او همدا صحيح دي وَعِنْدَ مُحَمَّدٍ ذِكْرُ التَّأْيِيدِ شَرْطٌ او دامام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز تأييد ذکر کول شرط دي لَأَنَّ هَذَا صَدَقَةٌ بِالنَّفْعَةِ أَوْ بِالْعَلَّةِ حُكْمٌ چي داد منفعت يا غلې صدقه ده وَذَلِكَ قَدْ يَكُونُ مُؤَقَّتًا وَقَدْ يَكُونُ مُؤَبَّدًا او دا کله مؤقت اديو څو وخت لپاره اوي او کله مؤبد اهمېشني اوي فَمُطْلَقُهُ لَا يُنْصَرَفُ إِلَى التَّأْيِيدِ لهذا مطلق وقف به د تأييد و طرف ته نه راجع کيږي فَلَا بُدَّ مِنَ التَّنْصِيصِ نو ځکه به د تأييد صراحت کول ضروري وي

اللغات: ﴿جهة﴾ طرف، خوا، صاحب د أحسن الهدايې د دې لفظ معنی په "مصرف" سره کړې ده. مصرف د اسم ظرف صيغه ده معنی يې ده "د صرفولو ځای" لکه چي ويل کيږي چي "فقراء او داسي نور د زکاة مصرف دي" يعني زکاة به په دوی کي مصرفيږي. نو امام قدوري فرمايي چي د وقف مصرف به دائمي او همېشني وي.... ﴿لم يسبهم﴾ د تفعیل له باب څخه د جحد صيغه ده: ذکر کول، متعين کول (ټاکل، معلومول)، ﴿يتأبد﴾ د تفعّل مضارع ده: ابدي کېدل (همېشني کېدل). ﴿توقیت﴾ د تفعیل مصدر دی: وخت مقرر کول (وخت ټاکل)، ﴿تقرّب﴾ د تفعّل مصدر دی: قرب او نژدېکت حاصلول (مراد ځني ثواب حاصلول دي).

تشریح: صورۃ مسئلې: دادی چي د طرفینو رَحْمَتُ اللَّهِ په نېز وقف په هغه صورت کي پوره کيږي کله چي دهغه مصرف دائمي او ابدي وي مثلاً د مساجدو، مقابرو، فقاړو او مساکینو لپاره وقف کړی سوي وي، او دامام ابويوسف رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز وقف په هر حال کي صحيح دي برابره ده دهغه مصرف دائمي وي يا وقتي وي (يعني د مؤقت وخت لپاره وي)، او د وقتي کېدلو په صورت کي به تر وخت ختمېدلو وروسته هغه د فقاړو او مساکینو وي.

د طرفینو دليل: دادی چي د وقف موجب دادی چي له موقوف شي څخه د واقف ملکیت ختم سي برابره ده هغه د بل چا په ملکیت کي داخل سي او که نه سي، او د ملکیت زوال دائمي او ابدي وي لهذا

وقف به هم دائمي او ابدی وي، او که چیري په غیر دائمي او ختمېدونکي مصرف کي وقف وکړي سي نو کما حقہ به د هغه مقصد حاصل نه سي، نو په دې وجه موږ د مؤقت او تاکلي وخت لپاره (مثلاً د پنځو لسو کالو لپاره) وقف باطل گرځولی دی لکه څرنګه چي په بيع کي توقیت باطل دی.

د امام ابو یوسف: دلیل دادی چي د وقف مقصد الهي تقرب او د ثواب حصول دی، او دا مقصد په مؤبد او مؤقت دواړو کي حاصلېږي، لهذا وقتي او ابدي دواړه وققونه صحيح دي. د ځيني فتنه‌آزايه داده چي تأييد خود ټولو په نېز شرط دی لېکن د امام ابو یوسف رَحْمَةُ اللهِ په نېز د تأييد صراحت کولو (يعني په ښکاره الفاظو سره ذکر کول) شرط نه دي: ځکه کله چي د وقف موجب د ملکیت ختمول او زائلول دي، نو ښکاره خبره ده چي په هغه کي به په خپله تأييد وي لکه څرنګه چي په عتق کي بغير له صراحت څخه تأييد موجود دی، امام محمد رَحْمَةُ اللهِ د تأييد صراحت کول ضروري گرځولي دي: ځکه چي وقف د منافعو صدقه کول دي او صدقه مؤقت او مؤبد دواړه قسمه کېدای سي، لهذا ترڅو چي د تأييد صراحت نه وکړي سي تر هغه وخته پوري به تأييد نه ثابتېږي.

د منقوله اموالو د وقف کولو حکم

قَالَ: وَيَجُوزُ وَقْفُ الْعَقَارِ فرمايي: چي د غیر منقوله جايداد وقف جائز دی لِأَنَّ جَاعَةً مِنَ الصَّحَابَةِ رَضَوْنَ أَنَّهُ عَلَيْهِمْ وَقْفُهُ ځکه چي د صحابه وويو جماعت عقار وقف کړی دی وَلَا يَجُوزُ وَقْفُ مَا يُنْقَلُ وَيَحْوَلُ او د هغه شيانو وقف جائز نه دی کوم چي نقل کېږي او له يوه ځای څخه بل ځای ته وړل کېږي قَالَ: وَهَذَا عَلَى الْإِسْلَامِ قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ صاحب هدايي رَحْمَةُ اللهِ فرمايي: چي دا مطلقاً ناجائز والي قول د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ دی وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ: إِذَا وَقَفَ صَبِيْعَةٌ بِبَقَرِهَا وَأَكْرَتِهَا وَهُمْ عَبِيدُهَا امام ابو یوسف رَحْمَةُ اللهِ فرمايي: چي که يوسړی ځمکه د غويي او بزگرانو سره وقف وکړي او هغه بزگران د واقف غلامان وي جَاءَ نُو جَائِزِ دِي وَكَذَا سَائِرُ آلَاتِ الْخِرَائَةِ او د کښتګرۍ دنورو آلاتو هم دغه حکم دی لِأَنَّهُ تَبِعٌ لِلْأَرْضِ فِي تَحْصِيلِ مَا هُوَ الْمَقْصُودُ ځکه چي د مقصود اغلې ا په حاصلولو کي دا د ځمکي تابع دي وَقَدْ يَثْبُتُ مِنَ الْحُكْمِ تَبَعًا مَا لَا يَثْبُتُ مَقْصُودًا او کله داسي شی د تابع په توګه ثابتېږي کوم چي د مقصود په توګه نه ثابتېږي کَالشَّرْبِ فِي الْبَيْعِ وَالْبِنَاءِ فِي الْوَقْفِ لکه د ځمکي په خرڅولو کي اوبه ايعني د اوبو لښتی او د ځمکي په وقف کولو کي ودانۍ امثلاً

دېوالونه او داسي نور او مُحْتَدَّ مَعَهُ فِيهِ او امام محمد رَحْمَةُ اللهِ په دې حکم کي دامام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ سره دى لِأَنَّهُ لَنَا جَارٌ إِذَا دُفِعَ السُّنْقُولُ بِالْوَقْفِ عِنْدَهُ حُكْمُهُ كَلَهُ چي دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز ځانله انتها د ځيني منقولاً تو وقف جائز دى فَلَا يُجُوزُ الْوَقْفُ فِيهِ تَبَعًا أَوَّلُ نو د غير منقول د تابع په توگه به په طريقه اولي سره په هغه کي وقف جائز وي.

اللفات: ﴿عقار﴾ غير منقول ملکيت، غير منقول جايداد. ثابت الأصل ملکيت (کوم چي له يو ځای څخه بل ځای ته نه نقل کيږي. لکه ځمکه او کور). ﴿يحوّل﴾ د تفصيل له باب څخه د مضارع مجهول صيغه ده: اړول، بدلول. له يوه ځای څخه بل ځای ته وړل. ﴿ضيعة﴾ ځمکه. جايداد. ﴿بقر﴾ غويي (غوايي). ﴿اکرة﴾ جمع د آکره لکه طلبه چي جمع د طالب ده: کښتگر، بزگر. په کښت کي کار کونکی مزدور. ﴿حراثة﴾ کښتگري (کښت او کرنه کول). ﴿الشرب﴾ د چيښلو اوبه، د اوبو حصه.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي د غير منقول جايداد وقف خو بالاتفاق جائز دى. لېکن دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز د منقول شي وقف مطلقاً جائز نه دى هغه که د تابع په توگه وي يا د مقصود په توگه وي. امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ فرمايي چي که يو څوک خپله ځمکه دبزگرانو او يسيو کونکي غويانو سره وقف کړي، نو صحيح دي. او د کښتگرۍ د آلاتو هم دغه حکم دى: ځکه چي اصل مقصود يعني غله او پيداوار له ځمکي څخه حاصليږي او آلات د مقصود په تحصيل کي تابع دي. لهذا اصل په تابع گرځولو سره به د منقول وقف هم صحيح وي. او ځيني وخت داسي کيږي چي يو شي مقصوداً او مستقلاً نه جائز کيږي مگر تبعاً جائز کيږي. مثلاً داسي لښتی يوازي (تنها) خرڅول چي په هغه سره ځمکه اوبول کيږي جائز نه دي. لېکن د اصل يعني د ځمکي سره د هغه خرڅول جائز دي. همدارنگه يوازي دېوالونه وقف کول جائز نه دي لېکن د ځمکي په متابعت کي د هغوی وقف کول صحيح دي. نو همداسي به د غير منقول په متابعت کي (يعني د غير منقول د تابع په توگه) د منقول شي وقف کول هم صحيح وي. دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ رايه هم دغه ده. ځکه وروسته به ذکر سي چي په کومو منقول شيانو کي د خلکو تعامل جاري وي نو د هغوی وقف کول دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز جائز دى. لهذا کله چي دامام محمد په نېز يوازي (تنها) د هغوی وقف کول جائز دي نو د تابع په توگه به په طريقه اولي جائز وي. په دې اعتبار سره هغه دامام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ سره سو.

آسونه او وسله (اسلحه) وقف کول

وَقَالَ مُحَبَّدٌ: يَهْرُزُ حَبْسُ الْكِرَاعِ وَالسَّلَاحِ وَمَعْنَاهُ وَقْفُهُ لِي سَبِيلِ اللَّهِ إمام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي: چي
 آس او وسله را گرځول يعني دالله په لار کي وقف کول جائز دي. وَأَبُو يُوسُفَ مَعَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَلَى مَا قَالُوا او
 په دې سلسله کي امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ هم د هغه سره دی، لکه څرنګه چي مشائخو فرمايلي دي
 وَهُوَ اسْتِحْسَانٌ او دا استحسان دی وَالْقِيَاسُ أَنْ لَا يَجُوزَ او قياسي دادي چي د دې شيانو وقف دي
 جائز نه وي لَنَا بَيِّنَاتٌ مِنْ قَبْلُ د هغه دليل په وجه کوم چي موږ مخکي بيان کړی دی وَجَدُ
 إِلَّا اسْتِحْسَانِ الْأَثَارِ الشُّهُورَةُ فِيهِ د استحسان دليل هغه آثار دي کوم چي د داسي وقف د جواز په
 هکله [منقول او مشهور دي مِنْهَا قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ] ①: وَأَمَّا خَالِدٌ فَقَدْ حَبَسَ أَدْرَعًا وَأَفْرَاسًا لَهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
 تَعَالَى وَطَلْحَةُ حَبَسَ دُرُوعَهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ تَعَالَى له هغوی څخه يو د نبي کریم ﷺ دا فرمان دی: چي
 خالد خپلي زغري او خپل آسونه دالله په لار کي وقف کړل او طلحه خپلي زغري دالله په لار کي
 وقف کړي وَيُزَوَّى أَكْرَاعُهُ او په يوه روايت کي "أَكْرَاعُهُ" روايت سوي دي اکوم چي جمع د
 "كُرَاع" ده وَالْكُرَاعُ: الْخَيْلُ او له کراع څخه آس مرا دی وَيَدْخُلُ فِي حُكْمِهِ الْإِبِلُ او اوښ هم د
 "خَيْل" (آس) په حکم کي داخل دی لِأَنَّ الْعَرَبَ يُجَاهِدُونَ عَلَيْهَا حُكْمَ چي عرب پر اوښانو هم
 جهاد کوي وَكَذَا السَّلَاحُ يُحْمَلُ عَلَيْهَا او همدارنګه پر اوښانو وسله اهم ابارول کيږي وَعَنْ مُحَبَّدٍ:
 أَنَّهُ يَجُوزُ وَقْفُ مَا فِيهِ تَعَامُلٌ مِنَ الْمُنْقُولَاتِ له امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ څخه روايت سوی دی: چي په
 کومو منقولاتو کي چي د معاملې کولو رواج وي د هغوی وقف جائز دی كَالْفَأْسِ وَالْبَرِّ وَالْقُدُورِ
 وَالْمِنْشَارِ وَالْجِنَارَةِ وَثِيَابِهَا وَالْقُدُورِ وَالْمِرَاجِلِ وَالْمَصَاحِفِ لکه تبر، تېشه، کلنگ، آره، تابوت او د
 تابوت کپړې، دېګونه، کتوي [اکتويان] وَعِنْدَ أَبِي يُوسُفَ لَا يَجُوزُ لِبَنِّ د امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ په
 نېز جائز نه دي لِأَنَّ الْقِيَاسَ إِنَّمَا يَتَرَكُ بِالْقَبْضِ حُكْمَ چي قياسي د نص په وجه پرېښوول کيږي وَالْقَبْضُ

① تخریج: احرجه بخاري ومسلم بمعناه (بخاري، ص: ١٩٨، رقم: ١٤٦٨، وكذا في ص: ٤٨٥، رقم: ٢٧٦٩، ومسلم ص: ٣١٦،

وَرَدَى الْكِرَاعَ وَالسَّلَاحَ اَوْ نَصَ افْقَطَا دَآسُونَا اَوْ اَسْلَحِيْ بِهٖ هَكَلَهٗ وَارَدَ سَوَى دِي فَيُقْتَصَرُ عَلَيْهِ لِهَذَا
 نَصَ بِهٖ افْقَطَا اِپَر هَغَهٗ مَنَحَصَر كِيَرِي وَ مُحَمَّدٌ يَقُولُ: الْقِيَاسُ قَدْ يُتْرَكُ بِالتَّعَامُلِ اِمَامُ مُحَمَّدٍ رَحِمَهُ اللهُ
 فَرَمَايِي: چي كَلَهٗ نَا كَلَهٗ قِيَاس دَ تَعَامَلِ بِهٖ وَجَهٗ پَر پَنسَوول كِيَرِي كَمَا فِي الْاِسْتِصْنَاءِ لَكَهٗ خُرْنَهْگَهٗ چي
 بِهٖ اسْتِصْنَاءِ كِي كِيَرِي وَقَدْ وَجَدَ التَّعَامُلُ فِي هَذِهِ الْأَشْيَاءِ اَوْ دِي شَيَانُو بِهٖ وَ قَف كِي تَعَامَلِ جَارِي
 دِي وَعَنْ نَصِيرِ بْنِ يَحْيَى أَنَّهُ وَقَفَ كُتُبُهُ الْخَاقَالَهَا بِالْمَصَاحِفِ اَوْ لَهٗ نَصِيرِ بْنِ يَحْيَى شَخْهٗ رَوَايَتِ سَوَى
 دِي چي هَغَهٗ خِيَلِ كِتَابُونَهٗ وَ قَف كَرَل، بِهٖ قُرْآن شَرِيف بَانْدِي بِهٖ قِيَاس كُولُو سرَهٗ وَ هَذَا صَحِيحٌ اَوْ دَا
 صَحِيحٌ دِي لِأَنَّ كُلَّ وَاحِدٍ يُسَكُّ لِلدِّينِ تَعْلِيمًا وَ تَعَلُّمًا وَ قِرَاءَةً حَكَمَ چي قُرْآن اَوْ دِيْنِي كِتَابُونَهٗ هَرِيوَد
 بَنُووَلُو، زَدَهٗ كُولُو اَوْ لَوَسْتَلُو لِپَارَهٗ وَ قَف كِيَرِي وَ أَكْثَرُ فَقَهَاءِ الْأُمَّصَارِ عَلَى قَوْلِ مُحَمَّدٍ اَوْ دَنَارُونُو
 زِيَاْتَرَهٗ فَقَهَاءِ دَ اِمَامُ مُحَمَّدٍ رَحِمَهُ اللهُ پَر قَوْلِ عَمَلِ كَوِي وَ مَا لَا تَعَامُلَ فِيهِ لَا يَجُوزُ عِنْدَنَا وَ قَفُّهُ اَوْ بِهٖ
 كَوْمُو مَنَقُولَاتُو كِي چي تَعَامَلِ نَهٗ وَي زَمُورِ بِهٖ نَهْز دَهْغُوِي وَ قَف كُولِ جَائِز نَهٗ دِي وَ قَالَ الشَّافِعِيُّ: كُلُّ
 مَا يُنْكَرُ الْاِسْتِغْنَاءُ بِهٖ مَعَ بَقَاءِ أَصْلِهِ وَيَجُوزُ بَيْعُهُ اِمَامُ شَافِعِي رَحِمَهُ اللهُ فَرَمَايِي: هَر هَغَهٗ شَي چي لَهٗ هَغَهٗ
 شَخْهٗ نَفْعِ اَخِيَسْتَلِ اَوْ دَهْغَهٗ أَصْلِ بَاقِي پَاتَبْدَلِ مَكْنِ وَي اَوْ دَهْغَهٗ خَر خَوولِ جَائِز وَي يَجُوزُ وَ قَفُّهُ نُوَد
 هَغَهٗ وَ قَف كُولِ هَم جَائِز دِي لِأَنَّهُ يُنْكَرُ الْاِسْتِغْنَاءُ بِهٖ حَكَمَ چي لَهٗ هَغَهٗ شَخْهٗ نَفْعِ اَخِيَسْتَلِ مَكْنِ دِي
 فَأَشْبَهَ الْعَقَّارَ وَالْكِرَاعَ وَالسَّلَاحَ نُو دَا دَ جَايْدَاد، آس اَوْ وَسْلِي سرَهٗ مَشَابِهٖ سَوِ وَلَنَا: أَنَّ الْوَقْفَ فِيهِ لَا
 يُتَأَبَّدُ مِنْهُ زَمُورِ دَلِيلِ دَا دِي: چي بِهٖ دِي كِي وَ قَف أَبْدِي نَهٗ وَي اَوْ دَوَقْفِ أَبْدِي كَبْدَلِ ضَرُورِي دِي ا
 عَلَى مَا بَيَّنَّاهُ لَكَهٗ مَخْكَي چي مَوْرِدِ دِي بَيَانِ وَ كَرِي فَصَّارَ كَالدَّرَاهِمِ وَ الدَّنَانِيرِ نُو دَا دَاسِي سَوِ لَكَهٗ
 دَرَاهِمِ اَوْ دَنَانِيرِ بِخِلَافِ الْعَقَّارِ بِهٖ خِلَافِ دَ جَايْدَادِ وَلَا مَعَارِضَ مِنْ حَيْثُ السَّمْعُ وَلَا مِنْ حَيْثُ التَّعَامُلُ
 اَوْ دَلْتَهٗ هِيْخَ مَعَارِضَ نَسْتَهٗ نَهٗ دَ حَدِيثِ اَوْ أَثَرِ بِهٖ اَعْتِبَارِ سرَهٗ اَوْ نَهٗ دَ تَعَامَلِ بِهٖ اَعْتِبَارِ سرَهٗ فَبَقِيَ عَلَى
 أَصْلِ الْقِيَاسِ لِهَذَا حَكَمِ پَر أَصْلِ قِيَاسِ بَاقِي پَاتَهٗ سَوِ وَ هَذَا لِأَنَّ الْعَقَّارَ يُتَأَبَّدُ اَوْ دَا حَكَمَ چي جَايْدَادِ
 أَبْدِي وَي اِيْعَنِي هَمِيشَهٗ بَاقِي پَاتِيَرِي اِ وَالْجِهَادُ سَنَامُ الدِّينِ اَوْ جِهَادِ دِيْنِ اَعْلَى رَكْنِ دِي فَكَانَ
 مَعْنَى الْقُرْبَةِ فِيْهِنَّ أَقْوَى نُو بِهٖ كِرَاعِ اَوْ سِلَاحِ كِي بِهٖ دَ قَرَبَتِ مَعْنَى قَوِي وَي فَلَا يَكُونُ غَيْرُهُمَا فِي

مَعْنَاهُا لَهَذَا هُوَ شَخْخَه بَغِيرِ نَوْرِ شِيَانْ بَه دَدُوۍ پَه مَعْنٰی سره نه وي.

اللغات: ﴿حبس﴾ د ضرب مصدر دی: منع کول، راغړخول، مراد ځني وقف کول دی. ﴿کراع﴾ جنگي

سپارلي (هغه سپارلي چي جنگ پر کېدای سي)، آس، اوښ او داسي نور. ﴿سلاح﴾ اسلحه، وسله. ﴿ادرع﴾

جمع د دِرْع ده: زغره، ﴿فأس﴾ تبر، تبرزين، ﴿مِز﴾ تېشه، ﴿قُدورم﴾ کلنگ (دوه سرې کېی)، ﴿منشار﴾

آره، ﴿جنازه﴾ تابوت، ﴿قُدور﴾ جمع د قِدْر: ډېگ، ﴿مراجل﴾ جمع د مِرْجَل ده: گټو (کتوری)، خاورين

ډېگي، ﴿استصناع﴾ د جوړولو طلب کول، د يو شي جوړولو اړ کول (د جوړولو فرمايش کول)، مثلاً يو

شوک نجارت ته اړ وکړي چي دومره اندازه تېېل راجوړ کړه. نو دې ته "استصناع" وايي. په استصناع کي مبيع

مجهول وي ځکه چي اوس تېېل موجود نه دی، خو د خلکو د تعامل په وجه استصناع جائز گرځول سوې ده.

لهذا په کومو منقولي شيانو کي چي تعامل وي د هغوی وقف به هم جائز وي (د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ د ليل

دی)، ﴿سنام﴾ د اوښ ټوک، مراد ځني اعلیٰ او لوړ رکن دی (يعني جهاد د اسلام اعلیٰ او اهمه حصه ده).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي وسله او آسونه د الله په لار کي وقف کول د صاحبينو رَحْمَتُهَا

الله په نېز استحساناً جائز دي، لېکن قياساً جائز نه دي؛ ځکه چي د دې شيانو په وقف کي تأييد

معلوم وي. د استحسان دليل دا دی چي له خالد بن وليد او طلحه رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا شخه د زغرو او آسونو

وقف کول ثابت دي "ولم ينكر عليه النبي ﷺ" او د نبي کریم ﷺ انکار نه کول په دغه شيانو کي

د وقف جائز کېدلو واضح دليل دی. او د اوښ هم دغه حکم دی، ځکه چي عرب پر اوښانو هم جهاد

کوي او پر هغوی د جهاد سامان باروي.

وعن محمد الخ: مسئله داده چي په کومو منقولي شيانو کي چي د تعامل او معاملې رواج جاري وي

لکه تبر، تېشه او داسي نور، نو د هغوی وقف د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز جائز دی، لېکن د امام ابو

يوسف رَحْمَةُ اللهِ په نېز جائز نه دی؛ ځکه چي قياس په هغوی کي د وقف د جواز انکار کوي. او قياس

د نص په وجه پرېښوول کيږي، او څرنگه چي نص فقط د کراع او سلاح په هکله وارد سوې دی، لهذا

فقط پر همدوی به نص منحصر کيږي، او له دوی شخه بغير په نورو شيانو کي به قياس پر خپل اصل

باقي پاتېږي.

د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ دليل دا دی چي د تعامل په وجه سره هم کله قياس پرېښوول کيږي لکه په

استصناع کي چي د خلکو د تعامل په وجه قياس پرېښوول سوې دی او هغه جائز گرځول سوې دی.

او په دې شيانو کې هم تعامل جاري دی. نو ځکه به په دوی کې وقف صحيح وي. په رواياتو کې
نور سوي دي چې د حسن بن زياد شاگرد "نصير بن يحيى" په قرآن شريف باندې په قياس کولو
سره خپل ديني کتابونه وقف کړل او مشانخو د هغه د دې فعل ستاينه وکړه او پر همدې يې فتوى
ورکړه: ځکه چې د قرآن شريف په خير ديني کتابونه هم د لوستلو او ښوولو (ور زده کولو) لپاره وقف
کيږي. او د قرآن کریم وقف جائز دی. لهدا د ديني کتابونو وقف به هم جائز وي. او په کومو شيانو
کې چې تعامل نه وي. په هغوی کې زموږ په نېز وقف جائز نه دی.

امام شافعي رَحْمَهُ الله فرمايي چې د کوم شي اصل باقي پرېښوول او له هغه څخه نفع اخيستل
ممکن وي او د هغه خرڅول جائز وي. نو د هغه وقف به هم جائز وي. لکه د کراخ او وسلې وقف چې
جائز دی. زموږ دليل دا دی چې د وقف د صحت لپاره تاييد شرط دی او په منقولاتو کې عموماً تاييد
نه وي. لهدا د هغوی وقف به هم جائز نه وي. لکه څرنگه چې د دراهمو او دنانيرو وقف جائز نه دی. د
دې په خلاف په عقار کې تاييد موجود دی. لهدا منقولات پر عقار قياسول صحيح نه دي.
همدارنگه پر کراخ او وسلې هم منقولات قياسول صحيح نه دي. ځکه چې په کراخ او سلاح کې
خلاف القياس په نص سره د وقف جواز ثابت دی. لهدا پر دوی به نور شيان نه قياسول کيږي. ځکه
قاعده داده چې "ما ثبت على خلاف القياس فغيره لا يُقاس عليه". او په کومو شيانو کې چې د وقف
جواز په تعامل سره ثابت وي پر هغوی هم داسې شى قياسول صحيح نه دي چې په هغه کې تعامل
معدوم وي. او بل دا چې په وسله او آسونو سره جهاد کيږي او جهاد د اسلام اعلى رکن دی. نو په کراخ
او سلاح کې چې په کومه اندازه د قربت معنى سته هغه په نورو منقولاتو کې نسته. نو په دې وجه د
کراخ او سلاح وقف جائز دی. او له دوی څخه بغير د نور منقولاتو (چې په هغوی کې تعامل نه وي)
وقف جائز نه دی.

تر وقف پوره کېدلو وروسته د بيع او داسې نورو حکم

قَالَ: وَإِذَا صَحَّ الْوَقْفُ فَرَمَائِي: أَوْ كَلَّهْ فِي وَقْفٍ صَحِيحٍ سَيَأْمَنِي كُلُّهُ فِي وَقْفٍ لَزِمَ سَيَأْمَنِي كُلُّهُ فِي وَقْفٍ لَزِمَ سَيَأْمَنِي كُلُّهُ
يَعْنِي وَلَا تَلِيكُ نُو د هغه خرڅول او د يو چا په ملکيت کې ورکول جائز نه دي إِلَّا أَنْ يَكُونَ مُشَاعًا
عِنْدَ ابْنِ يُوسُفَ فَيَطْلُبُ الشَّرِيكَ الْقِسْمَةَ فَيَصِحُّ مَقَاسَتُهُ خُو دا چې هغه وقف مشترک وي نو د امام ابو
يوسف رَحْمَهُ الله په نېز دويم شريک د تقسيم مطالبه کولای سي او د هغه تقسيم کول اوېش ا به
صحيح وي أَمَّا امْتِنَاءُ التَّمْلِيكِ فَلَيْسَ بَيِّنًا کوم چې د تملیک ممنوع کېدل دي نو د هغه دليل په

وجه دي کوم چي مودر امخکي ابيان کړي وَأَمَّا جَوَازُ الْقِسْمَةِ فَلِأَنَّهَا تَنْبِيْزٌ وَإِلَّا او کوم چي د تقسيم جائز کېدل دی نو حکم چي تقسيم بېلول او جلا کول دي ايغني خپله حصه د بل چاله حصې څخه جلا کول دي أَغَايَةُ الْأَمْرِ أَنَّ الْغَالِبَ فِي غَيْرِ الْكَيْلِ وَالْمُوزُونِ مَعْنَى التَّبَادُلَةِ آخري پای يې دادی ايغني په تقسيم سره به فقط دا خرابي منع ته راسي اچي له کيلي او وزني شي څخه بغير په نورو شيانو کي به د مبادلي معنی غلبه وي إِلَّا أَنَّ فِي الْوُقْفِ جَعَلْنَا الْغَالِبَ مَعْنَى الْإِفْرَازِ نَظَرًا لِلْوُقْفِ لېکن د وقف و طرف ته په کتلو او پر واقف د شفقت کولو په خاطر مودر په وقف کي د إفراز معنی غلبه کړه فَلَمْ تَكُنْ بَيْعًا وَتَبْلِيْكَ لهذا دا به بيع او تملیک نه وي ثُمَّ إِنَّ وَقْفَ نَصِيْبِهِ مِنْ عَقَارٍ مُشْتَرَى فَهُوَ الَّذِي يُقَاسِمُ شَرِيْكَهٖ بيا که ايو څوک له مشترک عقار څخه خپله حصه وقف کړي نو همدا واقف به په خپل شریک سره تقسيم کوي او خپله حصه به په جلا کوي لِأَنَّ الْوِلَايَةَ لِلْوَاقِفِ وَبَعْدَ الْمَوْتِ إِلَى وَصِيِّهِ حکم چي ايو وقف فقط واقف لره ولايت وي او د واقف تر مرگ وروسته د هغه وصي اولي الره ولايت وي وَإِنْ وَقَفَ نِصْفَ عَقَارٍ خَالِصٍ لَهُ او که ايو څوک ا د داسي حکمي نيمه حصه وقف وکړي کوم چي د هغه لپاره خالص اغیر مشترک اوي فَالَّذِي يُقَاسِمُهُ الْقَاضِي نو ا په دې صورت کي ا به قاضي په واقف تقسيم کوي أَوْ يَبِيعُ نَصِيْبَهُ الْبَاقِي مِنْ رَجُلٍ ثُمَّ يُقَاسِمُهُ الْمُسْتَرَى ثُمَّ يَشْتَرِي ذَلِكَ مِنْهُ يا به واقف خپله پاته حصه پر يو سړي خرڅوي چي بيا به هغه امشتری ا په واقف تقسيم کوي او ا بيا به واقف له مشتري څخه ا خپله حصه رانيسي لِأَنَّ الْوَاحِدَ لَا يَجُوزُ أَنْ يَكُونَ مُقَاسِمًا وَمُقَاسَمًا حکم چي دا جائز نه دي چي فقط يو سړی دي هم تقسيم کونکی وي او هم تقسيم کړی سوی وَلَوْ كَانَ فِي الْقِسْمَةِ فَضْلٌ دَرَاهِمٍ او که په تقسيم کي څه اضافي دراهم وي إِنْ أُعْطِيَ الْوَاقِفَ لَا يَجُوزُ نو که مشتري واقف ته هغه دراهم ورکړي، دا جائز نه دي لَا مِثْلَهُ بَيْعِ الْوُقْفِ حکم چي د وقف ا موقوف شي ا خرڅول ممنوع دي وَإِنْ أُعْطِيَ الْوَاقِفَ جَازٌ او که واقف يې مشتري ته ورکړي، نو جائز دي وَيَكُونُ بِقَدَرِ الدَّرَاهِمِ شَرَاءً او هغه به د شراء په اعتبار سره د دراهمو په اندازه وي. ايغني د دې مطلب به دا وي چي واقف څه حصه په دراهمو سره رانيوله او هغه يې وقف کړه.

اللفات: ﴿تملیک﴾ د تفعیل مصدر دی: مالک جوړول. ﴿مقاسمة﴾ د مفاعلي مصدر دی: وېشنه. تقسیم کول (پتواري). تقسیمول او خپله حصه اخستل. ﴿افراز﴾ د افعال مصدر دی: د بل چاله مال څخه خپل مال جلا کول (عليحده کول). ﴿فضل﴾ اضافي. زیات (زاید).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي د وقف تر صحیح کېدلو او لازمه د وروسته د هغه خرڅول یا په یو بله طریق سره هغه دیو چا په ملکیت کي ورکول جائز نه دي. لېکن که چیري وقف د مشاع او مشترک شي وي، نو د امام ابو یوسف رحمه الله په نېز د غیر واقف د مطالبه کولو په صورت کي د هغه تقسیمول صحیح او جائز دي: ځکه چي په وقف کړی سوي (موقوف شي) کي د هغه هم حق او حصه سته. او فقط په تقسیم سره هغه ته خپله حصه ورکول ممکن دي. نو په دې وجه د مشاع شي تقسیم جائز دی. لېکن یو څوک د هغه مالک جوړول جائز نه دي: ځکه مخکي د حضرت عمر رضي الله عنه د صدقه کولو په هکله دا حدیث "تصدق بأصله لا یباع ولا یورث ولا یوهب" ذکر سو، کوم چي د دې خبري دلیل دی چي تر وقف کولو وروسته د وقف تملیک ممنوع دی.

د وقف (موقوف شي) په تقسیمولو سره به فقط دا خرابي منځ ته راسي چي که چیري وقف د غیر کيلي او غیر وزني شي وي (یعني موقوف شی غیر مکيلي او غیر موزوني وي). نو د هغه تقسیم به د "مبادل" په معنی سره وي. او مبادل په بیع کي کیږي. لهدا دا تقسیم به من وجه بیع وي. حالانکي د وقف بیع صحیح نه ده؟ د دې جواب دادی چي که څه هم تقسیم د مبادلې په معنی سره دی، لېکن په وقف کي پر واقف د رحم او شفقت کولو په خاطر د واقف د تصرف صحیح کولو لپاره موږ د افراز او علیحده کولو معنی غالب وگرځول، او په افراز کي د تقسیم معنی نسته. لهدا دا تقسیم به بیع او تملیک نه وي. نو ځکه به صحیح وي.

ثم إن وقف إلخ: د دې حاصل دادی که یو څوک له مشترک عقار (غیر منقوله جايداد) څخه خپله حصه وقف وکړي، نو واقف به په خپل شریک سره د ځمکي او خپلي حصې تقسیم کوي. قاضي به د دې تقسیم نه کوي: ځکه چي پر موقوف شي فقط واقف ته ولایت حاصل دی او تر واقف وروسته به د هغه وصي ته دا ولایت حاصل وي لهدا قاضي به دا تقسیم نه کوي. د دې په خلاف که یو څوک د غیر مشترک عقار نیمه حصه وقف کړي نو په دې صورت کي به د دغه نیمي حصې تقسیم قاضي په واقف سره کوي یا د دې صورت به دا وي چي واقف خپله پاته (مابقي) حصه پر یو سړي خرڅه کړي او بیا دا سړی په واقف سره هغه تقسیم کړي: ځکه که چیري پر واقف تقسیم لازم کړی

سي نو شخص واحد به هم مقاسم سي او هم به مقاسم سي (يعني هم به په خپله تقسيم کونکی وگرځي او هم به په بل چا تقسيم کونکی وگرځي). حالانکي دا صحيح نه دي. (احسن الهدایه)

ولو كان في القسمة الخ: فرمايي چي كه په وېش او تقسيم كي يو طرف ته دارهم وي. مثلا په دواړو شريكانو كي ديوه شريك حصه غوره وي. او دويم شريك په حصه كي څه نقص او كمې وي. او د هغه له طرفه دارهم وټاكل سي. نو واقف ته د هغه دارهمو اخيستل جائز نه دي. ځكه كه واقف دارهم واخلي نو هغه به د دې په مقابله كي د وقف (موقوفه ځمكي) څه حصه ور كوي. حالانكي د وقف بيع ممنوع ده. نو په دې وجه د واقف لپاره د دې دارهمو اخيستل جائز نه دي. ها! كه واقف دارهم مشتري ته حواله كړي او بيا مشتري د دې دارهمو په عوض كي څه عقار واقف ته ور كړي او واقف هغه واخلي بيا يې وقف كړي نو دا صحيح او جائز دي.

د موقوف شي منافع به چيري صرفول كيږي؟

قَالَ: وَالْوَاجِبُ أَنْ يَشْتَدَّ مِنْ إِرْتِفَاعِ الْوَقْفِ بِعِمَارَتِهِ فرمايي: چي د وقف منافع به تر ټولو مخکي د هغه په تعمير اودانولو او مرمت کولو كي صرفول كيږي شَرَطُ ذَلِكَ الْوَقْفُ أَوْ لَمْ يَشْتَرِطْ برابره ده واقف د دې شرط لگولی وي او که نه وي لَأَنَّ قَصْدَ الْوَقْفِ صَرْفُ الْعَلَّةِ مُؤَبَّدًا ځکه چي د واقف مقصد دا دی چي د وقف پیداوار ا منافع ا همپشه صرف کړی سي وَلَا تَبْقَى دَائِمَةٌ إِلَّا بِالْعِمَارَةِ او پیداوار فقط په تعميرولو اودانولو اسره همپشه پاتيري فَيُشْبِثُ شَرَطُ الْعِمَارَةِ اِثْتِبَاءً لهذا اقتضاء به تعميرول شرط وي وَلَأَنَّ الْخَرَاجَ بِالضَّمَانِ او ځکه چي نفع د ضمان اخراج په مقابله كي وي ايعني څوک چي له يوشي څخه نفع اخلي نو د دې شي خرچ او مصرف هم پر هغه لازم وي أَوْ صَارَ كَنَفَقَةِ الْعَبْدِ الْوُطُو بِخِدْمَتِهِ فَإِنَّهَا عَلَى الْوُطُو لَهُ بِهَا او دا داسي سو لکه د خدمت لپاره د وصيت کړی سوي غلام نفقه چي پر مؤصی له بالخدمت باندي واجبيږي ثُمَّ إِنْ كَانَ الْوَقْفُ عَلَى الْفُقَرَاءِ وَلَا يُظْفَرُ بِهِمْ بيا که وقف پر فقيرانو سوی وي او هغوی دومره ډېر وي ا چي له هغو څخه اد تعمير اخراج اخيستل کېدلای نه سي وَأَقْرَبُ أَمْوَالِهِمْ هَذِهِ الْعَلَّةُ او هغو ته زيات نژدي د همدغه وقف پیداوار اگته وي فَيَجِبُ فِيهَا نو په هغه ا پیداوار اسره به تعميرول واجب وي وَلَوْ كَانَ الْوَقْفُ عَلَى زَجَلٍ بَعِيْنِهِ وَآخِرُهُ لِلْفُقَرَاءِ او که وقف پر يو معين معلوم اسري سوی وي او تر هغه وروسته د فقيرانو لپاره وي فَهُوَ لِي مَالِهِ أَيْ مَالِهِ شَاءَ لِي حَالِ حَيَاتِهِ نو د وقف تعمير ا تعميرول ا به د هغه سړي

په مال کي واجب وي برابره ده که هغه سړی له خپل هر مال څخه وغواړي په خپل ژوند کي دي
 تعمير وکړي وَلَا يُؤْخَذُ مِنَ الْعَلَّةِ او فقط د وقف له پيداوار اگتي څخه دي د تعمير خرچې نه
 اخيستل کيږي لِأَنَّهُ مُعَيَّنٌ يُبَكَّنُ مُطَابَقَتَهُ ځکه چي دا وقف د يو معين سړي لپاره دی او له هغه
 څخه د تعمير مطالبه کول ممکن دي وَإِنَّمَا يَسْتَحِقُّ الْعِمَارَةَ عَلَيْهِ بِقَدْرِ مَا يَتَنَبَّهُ الْوَقْفُ عَلَى الْخَفَةِ
 الَّتِي وَقَفَهُ او په وقف کي به دومره اندازه تعمير کيږي چي په هغه سره وقف پر خپل هغه حالت
 پاته سي په کوم حالت کي چي واقف هغه وقف کړی وو وَإِنْ خَرِبَ يُبْنَى عَلَى ذَلِكَ الْوَقْفِ او که
 هغه خراب سي نو پر هغه امخکني اصف او حالت ا به هغه جوړول کيږي لِأَنَّهُا بِصِفَتِهَا صَارَتْ
 غَلَّتْهَا مَضْرُوفَةٌ إِلَى الْوَقْفِ عَلَيْهِ ځکه چي په هماغه صفت سره د هغه پيداوار اگته ا پر موقوف
 عليه امتولي ا باندي د صرفولو لپاره وقف کړی سوې وه فَأَمَّا الزِّيَادَةُ عَلَى ذَلِكَ فَلَيْسَتْ بِمُسْتَحَقَّةٍ
 عَلَيْهِ لِهَذَا تَرَدَّى زِيَاتِ تَعْمِيرٍ بِهِ بِمَقْوُوفٍ عَلَيْهِ وَاجِبٌ لَهُ وَي وَالْعَلَّةُ مُسْتَحَقَّةٌ او فقط ا
 موقوف عليه د هغه د پيداوار اگتي مستحق دی فَلَا يَجُوزُ صَرْفُهَا إِلَى شَيْءٍ آخَرَ إِلَّا بِرِضَا هَذَا هغه له
 رضا څخه بغير دغه پيداوار په بل شي کي صرفول ا خرچول اجازت نه دي وَلَوْ كَانَ الْوَقْفُ عَلَى الْفُقَرَاءِ
 او که وقف د فقراؤ لپاره وي فَكَذَلِكَ عِنْدَ الْبَعْضِ نُوْدُ حَيْثُ مِثَالُ خَوْفٍ نَهْزُ هَمْ دغه حکم دی وَعِنْدَ
 الْآخَرِينَ يَجُوزُ ذَلِكَ او دنورو مشائخو په نهز په تعمير کي زياتوب کول جائز دي وَالْأَوَّلُ أَصَحُّ لِبُكْنِ
 اَوَّلِ قَوْلِ زِيَاتِ صَحِيحٍ دِي لِأَنَّ الصَّرْفَ إِلَى الْعِمَارَةِ ضَرُورَةٌ لِبَقَاءِ الْوَقْفِ ځکه چي په تعمير کي
 پيداوار او اگته ا صرفول د وقف د باقي ساتلو د ضرورت په وجه دي وَلَا ضَرُورَةَ فِي الزِّيَادَةِ او په
 زياتوب کولو کي هيڅ ضرورت نسته.

اللغات: ﴿ارتفاع﴾ نفع، گټه، آمدن، منافع، ﴿عمارة﴾ ودانول، تعميرول (تعمير)، جوړول،
 ﴿الغلة﴾ پيداوار، له ځمکي څخه تر لاسه کړی سوې نفع (حاصلات)، مراد ځني د موقوف شي گټه
 او منافع دي، ﴿خراج بالضمان﴾ گټه په تاوان سره ده، دايو محاوره ده، مطلب يې دادی چي کوم
 څوک له يوشي څخه فايده او نفع اخلي د هغه شي خرچ او مصرف هم پرده لازميږي (لکه پښتو کي
 چي هم ځيني وخت ددې مقصد لپاره داسي ويل کيږي چي "گټه په تاوان سره ده")، ﴿لا يظفر﴾ د

سمع له باب خخه دنقي صيغه ده: کاميا پېدل، بری ترلاسه کول، غالبېدل، دیوشي حاصلول (ترلاسه کول)، «إبقاء» دافعال مصدر دی: باقي ساتل (خوندي ساتل، باقي پرېښوول).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي دوقف په پیداوار او منافعو سره به تر ټولو مخکي دهغه د تعمیر او جوړولو کار شروع کيږي، برابره ده واقف ددې شرط لگولی وي او که نه وي: ځکه چي د واقف مقصد دادی چي دهغه وقف همېشه باقي پاته سي او ددې صورت همدغه دی. دویمه خبره دا ده چي کله د موقوف علیه منافع موقوف علیه ته حاصلیږي نو ښکاره خبره ده چي دوقف د تعمیر خرچ به هم پر هغه وي چي دابه دوقف له گټي او منافعو څخه پوره کول کيږي، لکه دیو سړي لپاره چي یو څوک وصیت وکړي چي زما دغه غلام به دهغه خدمت کوي، نو ښکاره خبره ده چي ددې غلام خرچه به هم پر هغه سړي (مخدوم) لازمه وي، همداسي به دلته هم دوقف د تعمیر خرچه پر موقوف علیه لازمه وي.

ثم إن كان الخ: فرمایي که چيري وقف پر غریبانو سوی وی او داناممکنه وي چي ټوله غریبان سره جمع کړل سي او له هغو څخه د تعمیر لپاره خرچ واخیستل سي، نو دهمدې وقف په پیداوار او منافعو سره به تعمیر کيږي، ها! که چيري وقف پر یو معین سړي وي، نو بیا دوقف په پیداوار سره تعمیر ضروري نه دي، بلکي داسې په خپل بل مال سره هم تعمیر کولای سي او بیا چي کله دوقف پیداوار او منافع حاصل کړي نو له هغه څخه به حساب اخلي، ځکه چي دوقف پیداوار هم دهغه دی او خپل مال هم دهغه دی، مطلب دا چي دواړه دهغه مالونه دي، لهذا هغه ته به اختیار وي چي په کوم مال سره وغواړي په هغه سره دي تعمیر وکړي، او په تعمیر کي دزیات خرچ کولو ضرورت نسته، بلکي په کوم حالت او صفت سره چي واقف وقف کړی وي دهغه مطابق به موقوف علیه تعمیر کوي او له بهي ځایه اسراف څخه به پوره ځان ساتي.

ولو كان الوقف على الفقراء الخ: ددې حاصل دادی چي که وقف پر یو معین سړي نه وي، بلکي پر غریبانو وي، نو دځینو مشائخو په نېز حکم دادی چي په دې صورت کي به هم دضرورت په اندازه تعمیر کيږي او زیات تعمیر جائز نه دي، لېکن دځیني حضراتو په نېز په دې صورت کي هم زیات تعمیر او خرچ کول صحیح او جائز دی، لېکن دعدم جواز والا قول أصح دی، ځکه چي په تعمیر کي دوقف پیداوار او منافع خرچول دوقف دباقي ساتلو دضرورت په وجه دي، او ښکاره خبره ده چي دزیات تعمیر هیڅ ضرورت نسته، نو په دې وجه له ضرورت څخه زیات خرچ کول جائز نه دي.

دخيل اولاد لپاره د وقف كړی سوي كور تعمير (جوړول) به د چا پر ذمه وي؟

قَالَ: فَإِنْ وَكَّفَ دَارًا عَلَى سُكْنَى وَلَدِهِ فَرَمَايِي: او كه ايو څوك ا دخپل اولاد داستوگني لپاره يو كور وقف كړي فَالْعِمَارَةُ عَلَى مَنْ لَهُ سُكْنَى نو دهغه كور تعمير ا تعميرول ا به دهغه چا پر ذمه وي كوم چي په هغه كي اوسيږي لَأَنَّ الْخَرَاجَ بِالضَّامِّ ځكه چي نفع د ضمان په مقابله كي وي عَلَى مَا مَرَّ لكه امخكي ا چي تېر سو فَصَارَ كَنَفَقَةِ الْعَبْدِ الْهُوَ بِخِدْمَتِهِ نو داسي سولكه د موسى بالخدمت غلام نفقه فَإِنْ امْتَنَعَ مِنْ ذَلِكَ او كه موقوف عليه له تعمير څخه انكار وكړي أَوْ كَانَ قَلِيلًا يا دى غريب وي أَجَرَهَا الْحَاكِمُ وَعَمَرَهَا بِأَجَرِهَا نو حاكم دي هغه ا كور ا ده ته په اجرت ا كرايه اور كړي او د هغه په اجرت سره دي كور تعمير كړي وَإِذَا عَمَرَهَا او كله چي كور تعمير كړي ايغني جوړ او برابر يې كړي أَرَدَهَا إِلَى مَنْ لَهُ السُّكْنَى نو هغه دي ا بيرته ا صاحب السكنى ته واپس كړي يَأْتِي فِي ذَلِكَ رِعَايَةُ الْحَقَّيْنِ حَقَّ الْوَقْفِ وَحَقَّ صَاحِبِ السُّكْنَى ځكه چي په داسي كولو كي د واقف او صاحب السكنى دواړو رعايت سته لَأَنَّهُ لَوْ لَمْ يُعْمَرْهَا ځكه كه حاكم هغه تعمير نه كړي تَقَوُّتُ السُّكْنَى أَصْلًا نو بالكل به استوگنه فوت سي وَالْأَوَّلُ أَوَّلَى لهذا تعميرول غوره دي وَلَا يُجِبُّ الْمُسْتَعْمَرُ عَلَى الْعِمَارَةِ او انكار كونكي به پر تعمير نه مجبورول كيږي لِبَنَافِيهِ مِنْ إِتْلَافٍ مَالِهِ ځكه چي په دې سره دهغه مال ضايع كيږي فَأَشْبَهَ امْتِنَاعَ صَاحِبِ الْبَذْرِ فِي الْمَزَارَعَةِ نو دا په كښتگرۍ كي د تخم والا د انكار كولو سره مشابه سو فَلَا يَكُونُ امْتِنَاعُهُ رِضًا مِنْهُ بِبُطْلَانِ حَقِّهِ لهذا دهغه انكار كول به دخپل حق په بطلان راضي كېدل نه وي لَأَنَّهُ فِي حَيْزِ التَّرَدُّدِ ځكه چي اوس هغه د شك په ځاى كي دى ايغني دهغه انكار په شك كي دى چي په كومه وجه هغه انكار كوي وَلَا تَصِحُّ إِجَارَةُ مَنْ لَهُ السُّكْنَى او د صاحب السكنى لپاره ا موقوف كور ا په اجرت وركول صحيح نه دي لَأَنَّهُ غَيْرُ مَالِكٍ ځكه چي هغه ا موقوف كور ا مالك نه دى.

اللفات: «سكنى» استوگنه، استوگه، اوسېدل، «عمارة» تعميرول (ودانول، جوړول او مرمت كول)، «آجرها» د افعال ماضي ده، آجَرَ يُؤَجِّرُ إِجَارَةً: په اجرت وركول، په كرايه وركول، «حيز» په عربي كي د دې لفظ اعراب داسي دي: حَيِّزٌ او حَيْزٌ: مقام، يوشي ته څېرمه ځاى (صباح اللغات)، «التروء» د تفعل اسم مصدر دى: شك، غير يقيني كيفيت (زېره نازېره توب).

تشریح : صورت د مسئلې : دادی که یو څوک خپل کور د خپلو بچیانو داستوگني لپاره وقف کړي نو څوک چي په هغه کور کي اوسېږي پر هغه به د کور تعمیر لازم وي. ځکه چي فقط هغه له کور څخه نفع او فايده اخلي. لهدا په "الخراج بالضمان" باندې په عمل کولو سره به تعمیر پر هغه لازم وي. او که هغه له تعمیر څخه انکار وکړي یا غريب وي او دهغه سره د تعمیر خرچ نه وي. نو قاضي به هغه کور په کرایه ورکوي او دهغه په کرایه سره به تعمیر کوي. او کله چي د تعمیر کار پوره سي نو صاحب السکني ته به يې حواله کوي. ځکه چي په تعمیر نه کولو سره به استوگنه بالکل فوت سي او د واقف مقصد به حاصل نه سي. لهدا د انکار کولو په صورت کي به د حاکم لپاره تعمیرول ضروري وي.

ولايجبر المستقيم إلخ : ددې حاصل دادی چي که صاحب السکني له تعمیر څخه انکار وکړي نو هغه به پر تعمیر نه مجبورول کېږي. ځکه چي په جبر کولو سره به دهغه د مال بربادول لازم سي. لهدا څرنګه چي صاحب البذر د تخم له کرلو څخه انکار وکړي نو هغه نه مجبورول کېږي همداسي به دغه منکر هم نه مجبورول کېږي. او دهغه انکار به د خپل حق پر بطلان د راضي کېدلو دليل هم نه وي. ځکه چي دهغه انکار د شک په دائره کي دی دا هم کېدای سي چي هغه د خرچ د نشتوالي په وجه انکار کوي او دا هم کېدای سي چي هغه د قاضي د تعمیرولو په امید سره انکار کوي. لهدا د شک په وجه به دهغه حق نه باطلېږي. او که چيري صاحب السکني دا کور په کرایه ورکول وغواړي. نو دهغه لپاره دا صحيح نه دي. ځکه چي هغه ددې کور مالک نه دی.

له وقف څخه مات سوي سامان حکم

قَالَ وَمَا أَنهَدَمَ مِنْ بِنَاءِ الْوَقْفِ وَآلَتِهِ فرمایي: او کوم څه چي د وقف له عمارت ایعني له بام. دېوال او داسي نورو څخه او د وقف له آلاتو څخه راوړېږي صَرَفَهُ الْحَاكِمُ فِي عِمَارَةِ الْوَقْفِ إِنْ احْتِاجَ إِلَيْهِ نو حاکم دي هغه سامان د وقف په تعمیرولو کي صرف کړي که چيري هغه ته ضرورت وي وَإِنْ اسْتَعْفَى عَنْهُ أَمْسَكَهُ حَتَّى يَحْتَاجَ إِلَى عِمَارَتِهِ او که هغه ته ضرورت نه وي نو حاکم دي يې راوگرځوي تر دې چي دهغه تعمیرولو ته ضرورت پيدا سي فَيَصْرِفُهُ فِيهَا نو اييا دي په تعمیر کي هغه صرف کړي لأنه لا بد من العِمَارَةِ لِيَبْقَى عَلَى الثَّابِتِ ځکه چي په دانمي توګه د وقف پاتېدلو لپاره تعمیرات تعمیرول اضروي دي فَيَحْصُلُ مَقْصُودُ الْوَقْفِ ددې لپاره چي د واقف مقصود حاصل سي فَإِنْ مَسَّتْ الْحَاجَةُ إِلَيْهِ فِي الْحَالِ بيا که هغه ارا لوبدلي سامان ته حالا اسمدستي ضرورت پيدا

سي صَرَفَهَا فِيهَا وَإِلَّا أَمْسَكَهَا نو هغه دي په تعمير کي صرف کړي کڼې هغه دي راوگرځوي حتی لا يَتَعَذَّرُ عَلَيْهِ ذَلِكَ أَوْ أَنَّ الْحَاجَةَ تر دې چي د ضرورت په وخت کي پر ده تعمير مشکل نه سي فَيَبْطُلُ التَّقْصُودُ نو مقصود به باطل سي وَإِنْ تَعَذَّرَ إِعَادَةُ عَيْنِهِ إِلَى مَوْضِعِهِ او که هغه بعيته خپل ځای ته واپس کول او په خپل ځای کي لگول ناممکن وي يَبْنِي وَصَرَفَ ثَمَنَهُ إِلَى التَّهْمَةِ نو هغه دي خرڅ کړي سي او د هغه ثمن دي په مرمت اترميم او جوړښت کي صرف کړي سي صَرَفًا لِنَبْدَلِ الْبَدَلِ مَصْرَفِ النَّبْدَلِ ددې لپاره چي د مبدل پر ځای بدل صرف کړي سي وَلَا يَجُوزُ أَنْ يَقْسِمَهُ يَغْنَى التَّقْصُ بِذَيْنِ مُسْتَحَقِّي الْوَقْفِ او جائز نه دي چي مات سوی اړالو بدلي سامان د وقف په مستحقينو کي صرف کړي لَأَنَّهُ جُزْءٌ مِنَ الْعَيْنِ ځکه چي سامان د عين وقف حصه ده وَلَا حَقٌّ لِلْمَوْقُوفِ عَلَيْهِمْ فِيهِ او په دې کي د موقوف عليهم هېڅ حق نسته وَأَشْأَحَقُّهُمْ فِي الْمَنَافِعِ ځکه اددوی حق خوا فقط ا په منافعو کي سته وَالْعَيْنُ حَقٌّ لِلَّهِ تَعَالَى او عين د الله تعالی حق دی فَلَا يُضَرُّ إِلَيْهِمْ غَيْرُ حَقِّهِ لهذا هغو ته به له خپل حق څخه بغير ا د وقف ا بل شی نه ورکول کيږي.

اللغات: ﴿انهدم﴾ د انفعال ماضي ده: نړېدل. والوېدل. ﴿بناء﴾ عمارت. وداني. ﴿أمسك﴾ د افعال ماضي ده: راگرځول (مراد ځني خوندي کول دي). ﴿لا يتعذر﴾ د تفعل له باب څخه د نفي صيغه ده: مشکل کېدل. ناممکن کېدل. ﴿نقض﴾ د عمارت او بناء هغه حصه کوم چي ماته سي (راولوپړي). جمع يې: انقراض ده.

تشریح: **صوره د مسئلې:** داندی که چيري د وقف عمارت (بناء) ماته سي يا د وقف له بناء څخه يو شی رايله سي او په تعمير کي هغه ته ضرورت وي. نو حاکم او قاضي ته پکار دي چي دوباره د هغه مرمت او اصلاح کړي او هغه سامان په عمارت کي ولگوي، او که ضرورت نه وي. نو هغه دي خوندي وساتي ددې لپاره چي د ضرورت پېښېدلو په وخت کي هغه استعمال کړي سي. ځکه چي د واقف د مقصود پوره کولو لپاره خو يو ورځ نه يو ورځ د تعمير ضرورت پېښيږي. نو ځکه غوره همدا ده چي هغه خوندي او محفوظ وساتل سي ددې لپاره چي وروسته يوه ستونزه پيدانه سي.

او که بعيته هغه سامان په خپل ځای کي لگول ناممکن وي نو هغه دي خرڅ کړي سي او د هغه ثمن دي په مرمت او تعمير کي ولگول سي. ددې لپاره چي د مبدل پر ځای بدل په کار ولگول سي.

لېکن هغه سامان به په موقوف عليهم کي نه تقسيمول کيږي (بلکي هغه به خامخا په يوشمې نه يو شې کي صرفول کيږي)، ځکه چي هغه سامان د عين حصه ده، او عين د الله تعالى دى، لهند الله تعالى حق به په بندگانو (موقوف عليهم) کي تقسيمول صحيح نه وي.

په وقف کي د خپل خان لپاره شرط لگول

قَالَ: وَإِذَا جَعَلَ الْوَاقِفُ غَلَّةَ الْوَقْفِ لِنَفْسِهِ فَرِمَايِي: او که واقف د وقف پيداوار امنافع ا د خپل خان لپاره خاص وگرځوي أَوْ جَعَلَ الْوَلَايَةَ إِلَيْهِ يَادُوقِفَ ولايت د خان لپاره خاص وگرځوي جَاءَ عِنْدَ أَبِي يُوسُفَ نو د امام ابو يوسف رحمه الله په نهز جائز دي قَالَ: ذَكَرَ فَضْلَيْنِ: شَرْطُ الْغَلَّةِ لِنَفْسِهِ وَجَعَلَ الْوَلَايَةَ إِلَيْهِ صاحب د هدايې رحمه الله فرمايي: چي امام قدوري رحمه الله دوي جلا مسئلې بيان کړي دي: ① د خپل خان لپاره د پيداوار شرط لگول ② او د خان لپاره ولايت حاصل أَمَّا الْأَوَّلُ فَهُوَ جَائِزٌ عِنْدَ أَبِي يُوسُفَ کوم چي اوله مسئله ده نو د امام ابو يوسف رحمه الله په نهز جائز ده وَلَا يَجُوزُ عَلَى قِيَاسِ قَوْلِ مُحَمَّدٍ او د امام محمد رحمه الله د قول پر قياس جائز نه ده وَهُوَ قَوْلُ هَلَالِ الرَّازِي او همدا "هلال رازي" قول دى وَبِهِ قَالَ الشَّافِعِيُّ او همدا خبره امام شافعي رحمه الله کړې ده وَقِيلَ: إِنَّ الْإِخْتِلَافَ بَيْنَهُمَا بِنَاءً عَلَى الْإِخْتِلَافِ فِي اشْتِرَاطِ الْقَبْضِ وَالْإِفْرَازِ او يو قول دا دى: چي د دې حضراتو په مينځ کي چي کوم اختلاف دى دا پر هغه اختلاف مبني دى کوم چي د متولي د قبضي د شرط والي او د افراز کولو په هکله د دوى اختلاف دى وَقِيلَ: هِيَ مَسْأَلَةٌ مُبْتَدَأٌ دويم قول دا دى: چي دا نوې مسئله ده وَالْخِلَافُ فِيهَا إِذَا شَرَطَ الْبَعْضُ لِنَفْسِهِ فِي حَيَاتِهِ وَبَعْدَ مَوْتِهِ لِلْفُقَرَاءِ وَفِيهَا إِذَا شَرَطَ الْكُلُّ لِنَفْسِهِ فِي حَيَاتِهِ وَبَعْدَ مَوْتِهِ لِلْفُقَرَاءِ سَوَاءً او دا اختلاف برابر دى په هغه صورت کي کله چي په خپل ژوند کي څه منافع د خپل خان لپاره شرط کړي او تر خپل مرگ وروسته يې د فقيرانو لپاره وقف کړي او په هغه صورت کي کله چي په خپل ژوند کي ټوله منافع د خان لپاره شرط کړي او تر مرگ وروسته يې د فقيرانو لپاره وقف کړي ايمني په دې دواړو صورتونو کي د امام صاحب رحمه الله اختلاف دى أَوْ لَوْ وَقَفَ وَشَرَطَ الْبَعْضُ أَوْ الْكُلُّ لِمَهَاتٍ أَوْ لِأَوْلَادِهِ وَمُدَبَّرِيهِ مَا دَامُوا أَحْيَاءَ فَإِذَا مَاتُوا فَهُوَ لِلْفُقَرَاءِ وَالنَّسَاكِينِ او که څوک وقف وکړي او دا شرط ولگوي چي ا د وقف اخه يا ټوله منافع د هغه د ام ولد

مينخواو دهغه دمديرو غلامانو لپاره دي ترڅو چي هغوی ژوندي وي او دهغوی تر مرگ وروسته د
 غريبانو او مسكينانو لپاره دي فَقَدْ قِيلَ: يَجُوزُ بِالْإِثْقَانِ نويو قول دای: چي دالاتفاق جائز دي
 وَقَدْ قِيلَ: هُوَ عَلَى الْخِلَافِ أَيْضًا او بل قول دای چي دا هم مختلف فيه دي وَهُوَ الصَّحِيحُ او همدا
 صحيح دي لَأَنَّ اشْتِرَاطَهُ لَهُمْ فِي حَيَاتِهِ كَاشْتِرَاطِهِ لِنَفْسِهِ ځكه چي په خپل ژوند كي دام ولد مينخواو او
 مدبرينو لپاره شرط لگول داسي دي لكه د خپل ځان لپاره شرط لگول وَجَهْ قَوْلٍ مُحْتَدٍ: أَنَّ الْوَقْفَ
تَبَرُّكٌ عَلَى وَجْهِ التَّشْلِيكِ بِالطَّرِيقِ الَّذِي قَدْ مَنَاهُ دامام محمد رَحْمَهُ الله د قول دليل دای: چي وقف په
 حقيقت كي د تقرب او ثواب حاصلولو ا په نيت سره د مالک جوړولو په توگه احسان كول دي
فَاشْتَرَا طَهُ الْبَعْضُ أَوْ الْكُلُّ لِنَفْسِهِ يُطْلَهُ لهذا دخپل ځان لپاره د څه يا ټوله وقف شرط لگول به وقف
 باطل كړي لَأَنَّ التَّشْلِيكَ مِنْ نَفْسِهِ لَا يَتَحَقَّقُ ځكه چي ا په خپل مال سره ا خپل ځان مالک جوړول
 نه متحقق كيږي ايا مطلب دا چي دخپل ځان په مالک جوړولو سره تبرع نه ثابتيږي ا فَصَارَ
كَالْصَّدَقَةِ الْمُنْفَذَةِ وَشَرَطَ بَعْضُ بُقْعَةِ الْمَسْجِدِ لِنَفْسِهِ نو دا داسي سولكه افقي ته اسپارل سوې صدقه
 او لكه د ځان لپاره د مسجد د يوې حصې شرط لگول ا صدقه منځته دې ته وايي چي صدقه كونكى
 فقير ته صدقه وسپاري او بيا د ځان لپاره د صدقې څه حصه شرط كړي چي دومره به زما وي ا وَالْإِنِّ
يُوسَفَ مَا رَوَى أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ كَانَ يَأْكُلُ مِنْ صَدَقَتِهِ دامام ابو يوسف رَحْمَهُ الله دليل دا
 روايت دى چي نبي كريم ﷺ به دخپلي صدقې له مال څخه خوراك كوي وَالْمَرَادُ مِنْهَا صَدَقَتُهُ
الْمَوْقُوفَةُ او له دې څخه موقوفه صدقه ا وقف ا مراد دى وَلَا يَحِلُّ الْكُلُّ مِنْهَا إِلَّا بِالشَّرْطِ حالانكي له
 شرط څخه بغير د وقف له مال څخه خوراك كول روا نه دي فَدَلَّ عَلَى صِحَّتِهِ لهذا دا حديث د
 شرط پر صحيح كېدلو دليل دى وَلَأَنَّ الْوَقْفَ إِذْ لُهُ الْمِلْكُ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى عَلَى وَجْهِ الْقُرْبَةِ او ځكه چي
 وقف د قربت په نيت د الله لپاره د ملكيت زائلولو نوم دى عَلَى مَا بَيَّنَّاهُ لكه امخكي ا چي موږ د دې
 بيان وكړى فَإِذَا شَرَطَ الْبَعْضُ أَوْ الْكُلُّ لِنَفْسِهِ اوس كه چيري واقف څه يا ټوله وقف ا منافع ا دخپل
 ځان لپاره شرط كړي فَقَدْ جَعَلَ مَا صَارَ مَمْلُوكًا لِلَّهِ تَعَالَى لِنَفْسِهِ نو هغه د الله تعالى مملوك د خپل

خان لپاره خاص کړی **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَخْلُكُ مَا يَشَاءُ لِنَفْسِهِ** او داسي نه ده چي هغه خپل ذاتي ملکيت د
 خان لپاره خاص کړی **وَهَذَا جَائِزٌ** او دا جائز دي **كَمَا إِذَا بَنَى خَانًا** لکه يو څوک چي مسافر خانه
 ا کاروانسرای اجور کړي **أَوْ سَقَايَةً** يا د اوبو چينبلو ځای اسبيل اجور کړي **أَوْ جَعَلَ أَرْضَهُ مَقْبَرَةً** يا
 خپله ځمکه هديره وگرځوي **وَشَرَطَ أَنْ يَنْزِلَهُ أَوْ يَشْرَبَ مِنْهُ أَوْ يَذْفَنَ فِيهِ** او دا شرط ولگوي چي زه به
 اهم يا په مسافر خانه کي پاتېرم يا له سبيل څخه به اوبه چينم يا په هديره کي به ښخول کيږم انودا
 جائز دي **وَلَا يَكُنْ مَقْصُودُهُ الْقُرْبَةُ** او ځکه چي د واقف مقصود الهي قربت اثواب حاصلول دي **فِي**
الضَّرَفِ إِلَى نَفْسِهِ ذَلِكَ او په خپل ځان باندي په صرفولو سره هم دا مقصود حاصليري **قَالَ سَيِّدُ**
الضَّلَاةِ وَالسَّلَامُ نَفَقَةُ الرَّجُلِ عَلَى نَفْسِهِ صَدَقَّةٌ نبي کریم ﷺ فرمايلي دي: چي پر خپل ځان د سړي
 خرچه کول اخپل ځان ته نفقه ورکول ا صدقه ده **وَلَوْ شَرَطَ الْوَأَقِفُ أَنْ يَسْتَبْدِلَ بِهِ أَرْضًا أُخْرَى** ا **إِذَا شَاءَ**
ذَلِكَ او که واقف دا شرط ولگوي چي کله هغه وغواړي نو موقوفه ځمکه به په بلي ځمکي بدلوي
 ايمني که دا شرط ولگوي چي کله زما خوښه سوه نو دا موقوفه ځمکه به په بلي ځمکي سره بدلوم
فَهُوَ جَائِزٌ عِنْدَ أَبِي يُوسُفَ نو د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز دا جائز دي **وَعِنْدَ مُحْتَبِدِ الْوَقْفِ جَائِزٌ وَالشَّهَادَةُ**
بِاطِلٌ او د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز وقف جائز دی او شرط باطل دی **وَلَوْ شَرَطَ الْخِيَارَ لِنَفْسِهِ فِي**
الْوَقْفِ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ او که واقف په وقف کي دخپل ځان لپاره د دريو ورځو شرط ولگوي **جَا'زُ الْوَقْفِ**
وَالشَّهَادَةُ عِنْدَ أَبِي يُوسُفَ نو د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز وقف او شرط دواړه جائز دي **وَعِنْدَ مُحْتَبِدِ**
الْوَقْفِ بَاطِلٌ او د امام محمد رحمه الله په نېز وقف باطل دی **وَهَذَا ابْتِءَاءٌ عَلَى مَا ذَكَرْنَا** او دا اختلاف پر
 هغه اختلاف مبني دی کوم موږ بيان کړی **وَأَمَّا فَضْلُ الْوِلَايَةِ فَقَدْ نَصَّ فِيهِ عَلَى قَوْلِ أَبِي يُوسُفَ** او د
 ولايت تفصيل دا دی چي امام قدوري په هغه کي دا صراحت کړی دی چي دا امام ابو يوسف رحمه
 الله قول دی ايمني دهغه په نېز جائز دی **أَوْ هُوَ قَوْلُ هِلَالٍ أَيْضًا** او همدا د هلال رازي قول دی **وَهُوَ ظَاهِرُ**
الْمَذْهَبِ او همدا ظاهر د مذهب هم دی **وَذَكَرَ هِلَالٌ فِي وَقْفِهِ وَقَالَ أَقْوَامٌ** ا **إِنْ شَرَطَ الْوَأَقِفُ الْوِلَايَةَ لِنَفْسِهِ**
 لکه څرنگه چي ا هلال "رازي" په خپل کتاب الوقف کي ذکر کړي دي: چي ځيني قومونو
 ايمني ځيني مشانخوا ويلي دي: چي که واقف دخپل ځان لپاره د ولايت شرط ولگوي **كَانَتْ لَهُ**

وَلَايَةً نُو وَلَايَت به دهغه وي وَإِنْ لَمْ يَشْتَرِطْ او که دا شرط نه ولگوي له تګن لږه لږه نو ولايت به د هغه نه وي قَالَ: مَسَائِلُنَا: الْأَشْبَهُ أَنْ يَكُونَ هَذَا قَوْلُ مُخْبِرٍ زَمَرٍ مَشَانِخُو فَرَمَائِلِي دې: چې زياته غوره دا معلومېږي چې دا دې دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ قَوْل وي بَلَّغْ مِنْ أَصْبِهِ أَنْ تَسْمِيَهُ خِيَةَ شَرِطَةً لِمَخِيَةِ الْوَقْفِ حُكْمٌ چې دهغه اصل دا دی: چې موقوف شی و سرپرست امتولي اته سپارل ادهغه په نېزا د وقف د صحيح کېدلو لپاره شرط دي فَإِذَا سَمَّيَ لَمْ يَنْقُ لَهُ وَلَايَةً قَبْلَهُ لهذا کله چې واقف موقوف شی متولي ته و سپاري نو په هغه کي دده ولايت ختم سي وَلَنَا: أَنَّ الْبَتْلَانِي إِذَا يَسْتَفِيدُ الْوَلَايَةَ مِنْ جِهَتِهِ بِشَرْطِهِ زموږ دليل دا دی: چې متولي صرف د واقف له طرفه ولايت حاصلوي فَيَسْتَحِيلُ أَنْ لَا يَكُونَ لَهُ الْوَلَايَةُ وَغَيْرُهُ يَسْتَفِيدُ الْوَلَايَةَ مِنْهُ او دا محال انا ممکن ادي چې په خپله واقف لره ولايت نه وي او بل کس له هغه څخه ولايت حاصل کړي وَلَايَةُ أَقْرَبِ النَّاسِ إِلَى هَذَا الْوَقْفِ او حُكْمٌ چې واقف تر ټولو خلکو زيات دغه وقف ته زيات نژدې دی فَيَكُونُ أَوْلَى بِوَلَايَتِهِ لهذا افقط اواقف به دهغه د ولايت زيات مستحق وي كَهْنِ اتَّخَذَ مَسْجِدًا لکه يو څوک چې مسجد جوړ کړي يَكُونُ أَوْلَى بِعِمَارَتِهِ وَنَصَبِ الْمُؤَدِّنِ فِيهِ نو افقط اهغه به د مسجد د تعميرولو امرت کولو او په هغه کي د مؤذن ټاکلو زيات حقدار وي وَكَهْنِ أَغْتَقَ عَبْدًا او لکه يو څوک چې يو غلام آزاد کړي كَانَ الْوَلَاءُ لَهُ نو د معتق غلام ولاء به افقط اداژدونکي وي لَاِنَّ أَقْرَبِ النَّاسِ إِلَيْهِ حُكْمٌ چې آژادونکی تر ټولو خلکو معتق غلام ته زيات نژدې دی وَلَوْ أَنَّ الْوَاقِفَ شَرَطَ وَلَايَتَهُ لِنَفْسِهِ او که واقف دخپل ځان لپاره د ولايت شرط ولگوي وَكَانَ الْوَاقِفُ غَيْرَ مَأْمُونٍ عَلَى الْوَقْفِ او د وقف په باره کي هغه قابل اعتماد نه وي او دا خطر وي چې هغه به په خپله وقف استعمالوي أَفْبَلَقَ أَنْ يَتَرَعَّهَا مِنْ يَدِهِ نَظَرًا لِلْفَقَرِ نو قاضي ته دا حق سته چې پر غريبانو د شفقت کولو په خاطر دهغه د لاس څخه ولايت وکاږي كَمَا لَهُ أَنْ يُخْرِجَ الْوَصِيَّ نَظَرًا لِلصَّغَارِ لکه څرنګه چې قاضي ته دا حق سته چې هغه پر کوچنيانو د شفقت کولو په خاطر وصي ادا کوچنيانو له مال څخه اوباسي وَكَمَا إِذَا شَرَطَ أَنْ لَيْسَ لِلْإِسْلَاطَانِ وَلَا لِقَاضٍ أَنْ يُخْرِجَهَا مِنْ يَدِهِ وَيُولِيَهَا غَيْرَهُ او همدارنګه که واقف دا شرط ولگوي

چي باچا او قاضي ته دا حق نسته چي هغه وقف زما د لاس اقبضي اڅخه وباسي او بل څوک د هغه ولي جوړ کړي لَا تَنْتَظِرُ مَخَالَفَ لِحُكْمِ الشَّعَرِ ځکه چي دا د شريعت د حکم مخالف شرط دی ايمني د واقف د شرط د شريعت خلاف دی ا فَبَطَلَ نو ځکه به باطلیږي.

اللغات: ﴿غلة﴾ غله، پیداوار. مراد ځني د موقوف شي منافع دي. ﴿ولاية﴾ سرپرست کېدل (مشر کېدل). د ساتلو ذمه وار کېدل. ﴿افراز﴾ د افعال مصدر دی: عليحده کول، جلا کول. ﴿خان﴾ ددې لفظ ډیري معناوي دي، دلته يې معنی ده: مسافر خانه، کاروانسرای، هغه سرای او ځای کوم چي د مسافرانو د شپه تېر او تم کېدلو لپاره جوړ سوی وي (لکه پنخوا چي به په یوه اوږده لار کي داسي سړایونه د سخي طبیعت مالدارانو له طرفه جوړېدل). ﴿سقاية﴾ د اوبو چيښلو ځای، سبیل، په لار کي د لاریانو د اوبو چيښلو لپاره جوړ سوی ځای، ﴿عمارة﴾ ودانول، تعمیرول، ترمیم او اصلاح کول (مرمت کول). ﴿يلزعهما﴾ د ضرب مضارع ده: کېښل (کاږل)، اخیستل.

تشریح: په دې عبارت کي څو مسئلې بیان سوي دي، اوله مسئله داده که چیري واقف د شرط ولگوي چي د وقف پیداوار او منافع به زما وي او هغه به زه اخلم، یا د شرط ولگوي چي د وقف ولایت (مشری) به زما وي، نو د اول صورت يعني د پیداوار اخیستلو شرط د امام ابو یوسف رحمه الله په نیز جائز دی، لېکن د امام محمد رحمه الله په نیز جائز نه دی. همدا د هلال رازي او امام شافعي رحمه الله قول هم دی، د ځيني حضراتو رایه داده چي د امام ابو یوسف او امام محمد رحمه الله دا اختلاف په حقیقت کي پر هغه اختلاف مبني دی چي د امام محمد په نیز موقوف شی متولي ته سپارل او له خپل ملکیت څخه جلا کول شرط دي، او د ځيني حضراتو رایه داده چي دا مسئله او نوې مسئله ده، او برابره ده واقف که د ټوله پیداوار د اخیستلو شرط ولگوي یا د څه پیداوار د اخیستلو شرط ولگوي په هر صورت کي ددې مسئلې حکم مختلف فيہ دی.

د امام محمد دلیل: دا دی چي په وقف کي د تقرب او ثواب په نیت سره بل څوک دخپل مملوکه شي د پیداوار مالک جوړول کیږي، او د ښکاره خبره ده چي د څه یا ټوله پیداوار د اخیستلو شرط لگول د دغه تمليک منافي دي، نو ځکه به په دې شرط سره وقف باطلیږي، ځکه چي په داسي شرط لگولو کي خپل ذات دخپل مملوکه شي مالک جوړول دي او تمليک من نفسه صحيح نه دی (په لنډه توګه د امام محمد دلیل داسي هم وړل کېدای سي چي د وقف مطلب دا دی: "د الله لپاره تبرع او احسان کول"، اوس که واقف دخپل ځان لپاره شرط ولگوي نو وقف تبرع پاته نه سو، نو ځکه به په دې شرط

سره وقف باطليری)، لکه څرنگه چې یو سړی فقیر ته یو شی صدقه کړي او هغه ته یې وسپاري یا د مسجد لپاره ځمکه وقف کړي او متوکی ته یې وسپاري، اوس که داسې له صدقه نسلمه څخه یا له وقف کړي سوي ځمکې څخه د ځان لپاره د څه اخیستلو شرط ولگوي، نو د هغه وقف باطليری. همداسې په دې مسئله کې د پیداوار په شرط لگولو سره هم وقف باطليری.

د امام ابو یوسف دلیل: دای چې په حدیث کې دي چې نبی کریم ﷺ به له صدقې څخه خوراک کوي، او له صدقې څخه مراد وقف کړی سوی شی دی، او دا خبره تسلیم سوې ده چې د خوراک له شرط لگولو څخه بغیر له موقوف مال څخه خوراک کول حلال نه دي، نو له دې څخه معلومه سوه چې د واقف لپاره له وقف څخه د څه اخیستلو شرط لگول صحیح او جائز دی، او داسې شرط د وقف مبطل نه دی.

د امام ابو یوسف رَحْمَةُ اللهِ عَلَيهِ دليل دای چې وقف "د قربت په نیت سره د الله لپاره د ملکیت ختمولو" ته وايي، اوس که چیرې واقف له وقف څخه د څه اخیستلو شرط لگوي نو هغه د الله له مملوکه شي د اخیستلو شرط لگوي، نه له خپل مملوکه شي څخه، نو ځکه دا شرط صحیح دی. ځکه چې د الله مملوکه شي اخیستل صحیح دي، د دې مثال داسې دی لکه یو څوک چې د مسافرانو د اوسېدلو او آرام کولو لپاره مسافر خانه جوړه کړي یا د لارویانو لپاره د اوبو چینلو ځای (سبیل) جوړ کړي یا خپله ځمکه د خلکو لپاره هدیره وگرځوي، بیا هغه په خپله په مسافر خانه کې پاته سي یا له سبیل څخه اوبه وچیني یا په هدیره کې دخپل ځان او دخپلو خلکو د ښخولو شرط ولگوي، نو دا صحیح او جائز دي، همداسې په دغه مسئله کې له وقف کړي سوي شي څخه د څه پیداوار د اخیستلو شرط لگول هم جائز دي.

دریم دلیل دای چې د واقف مقصود قربت دی، او پر خپل ځان د وقف د پیداوار په خرچولو سره هم دا مقصود حاصليری، ځکه چې په حدیث مبارک کې ذکر سوي دي "نَفَقَةُ الرَّجُلِ عَلَى نَفْسِهِ صَدَقَةٌ".

د لوشط الخ: فرمایي که واقف دا شرط ولگوي چې کله زه وغواړم نو موقوفه ځمکه به په بلي ځمکې سره بدلوم (یعني هغه به په بلي ځمکې سره سودا کوم)، نو دا د امام ابو یوسف رَحْمَةُ اللهِ په نېز استحساناً جائز دي، لېکن د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز شرط جائز نه دی، او وقف جائز دی. همدا قیاس دی. او که واقف د وقف کولو په هکله دخپل ځان لپاره د دریو ورځو اختیار شرط ولگوي (مثلاً) داسې ووايي چې زه دغه شی اوس وقف کوم او د دې فیصله به درې ورځې وروسته کوم، یعني د دغه فیصلې لپاره درې ورځې اختیار اخلم)، نو د امام ابو یوسف رَحْمَةُ اللهِ په نېز شرط او وقف دواړه جائز

دي، او دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز وقف باطل دی. او دا اختلاف په حقيقت کي پر هغه اختلاف مېني دی چي دامام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ په نېز د واقف لپاره دا جائز دي چي دخپل ځان لپاره د وقف پيداوار او منافع خاص کړي (لکه اوس چي دهغه مسلک بيان سو). نو په همدې وجه دهغه په نېز خیار شرط هم جائز دی، او څرنگه چي دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز د واقف لپاره د وقف پيداوار او منافع اخيستل صحيح نه دي. لهدا دهغه په نيز خیار شرط لگول هم جائز نه دي.

و اما فصل الولاية إلخ: تر اوسه پوري د پيداوار اخيستلو په هکله د شرط لگولو بيان وو. اوس له دې ځای څخه د ولايت اخيستلو په هکله د شرط لگولو بيان کوي. په دې هکله دامام قدوري رَحْمَةُ اللهِ وضاحت دادی چي دامام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ په قول او د هلال رازي رَحْمَةُ اللهِ په کتاب الوقف کي د دې خبري صراحت سوی دی چي که واقف دخپل ځان لپاره د ولايت اخيستلو شرط ولگوي نو هغه ته به ولايت ورکول کيږي او له شرط لگولو څخه بغير به نه ورکول کيږي. زموږ مشائخ رَحْمَتُ اللهِ فرمايي چي د هلال رازي دا صراحت دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ د قول سره زيات مشابه دی. ځکه چي دا ناممکنه ده چي يو څوک له داسي کس څخه ولايت حاصل کړي چي هغه په خپله د ولايت مالک نه وي. دا د فقهي مشهوره قاعده ده "مَنْ لَا يَمْلِكُ شَيْئًا لَا يُبَلِّغُكَ غَيْرُهُ" يعني څوک چي په خپله د يو شي مالک نه وي هغه بل څوک هم د دې شي مالک نه سي جوړولای.

په دې هکله دويم دليل دادی چي فقط واقف تر ټولو زيات وقف ته نژدې وي. او د وقف په هکله زيات واقفيت او خبر هغه ته وي. لهدا د وقف د ولايت زيات مستحق به هم فقط هغه وي. لکه يو څوک چي مسجد جوړ کړي، نو د مسجد د تعمير او ترميم کولو، د مؤذن لگولو او د داسي نورو زيات مستحق فقط هغه وي.

ولو أن الواقف إلخ: مسئله داده که واقف يوشی وقف کړي او د ځان لپاره د ولايت شرط ولگوي. حال دا چي هغه معتمد سړی نه وي. او دهغه له طرفه په وقف کي د لاس وهلو او د وقف استعمالولو خطر ه وي. نو قاضي ته دا حق سته چي له هغه څخه ولايت سلب کړي او يو أمين سړي ته يې وسپاري. لکه کله چي د یتيمانو د وصي په هکله دا خطر ه وي چي هغه به د دوی په مال کي خیانت وکړي. نو قاضي هغه هم بر طرفه کولای سي. که چيري واقف دا شرط لگولی وي چي باچا يا قاضي به ماله ولايت څخه نه بر طرفه کوي. نو هم به قاضي هغه ته درس ورکوي او ولايت به ځني اخلي. ځکه چي دا شرط د شريعت خلاف دی. ځکه چي د قاضي ولايت عام وي او هغه د مسلمانانو د معاملاتو د اصلاح او سمون لپاره ټاکل سوی وي. او دلته واقف صاحب خپل مفاد په خاطر د قاضي د ولايت ساقطولو شرط لگوي. لهدا شريعت دا زغملای نه سي.

فَصْلٌ (فِي بِنَاءِ الْمَسْجِدِ وَغَيْرِهِ)

(دا) فصل (د مسجد او د داسی نور و دینی خایونو د جوړولو په بیان کي دی)

د مسجد وقف کله د وقف کونکي له ملکیت څخه وځي؟

وَإِذَا بَنِيَ مَسْجِدًا أَمْ يَزَالَ مِلْكُهُ عَنْهُ حَتَّى يُفْرَزَ عَنْ مِلْكِهِ بِطَرِيقِهِ وَيَأْذَنَ لِلنَّاسِ بِالصَّلَاةِ فِيهِ أَوْ كَيْفَ شَاءَ
مسجد جوړ کړي نو له هغه څخه د ده ملکیت نه ختمیږي تر دې چې هغه له خپل ملکیت څخه
جلا کړي د هغه د لاري سره مطلب دا چې د مسجد لاره ایله کړي یعنې اخلگو ته په هغه کي د
لمونځ کولو اجازه ورکړي فَإِذَا صَلَّى فِيهِ وَاحِدٌ أَيْبَاً كَهَ فَفَقَطِ يَوْسَرَى پَه هغه کي لمونځ وکړي زَالَ
عِنْدَ أَنْ حَقِيقَةً عَنْ مِلْكِهِ نو د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ پَه نېز هغه مسجد د ده له ملکیت څخه وځي أَمَّا
الْإِفْرَازُ فَلِأَنَّهُ لَا يَخْلُصُ لِلَّهِ تَعَالَى إِلَّا بِهِ کوم چې إِفْرَاز دى انو دا اَحْكَه ضروري دى اچي له دې څخه
بغير هغه د الله لپاره نه خالص کيږي وَأَمَّا الصَّلَاةُ فِيهِ فَلِأَنَّهُ لَا بُدَّ مِنَ التَّسْلِيمِ عِنْدَ أَنْ حَقِيقَةً وَ مُحْتَدٍ او
کوم چې په هغه کي لمونځ کول دي انو دا اَحْكَه ضروري دي اچي د طرفينو رَحْمَتُهَا اللهُ پَه نېز د
وقف د صحت لپاره او وقف او رسپارل ضروري دي وَيُسْتَرْطُ تَسْلِيمُ نَوْعِهِ او د وقف د نوع او
حالت مطابق ورسپارل شرط دي ايعني وقف چې څرنګه ورسپارل کيږي فقط هغسي ورسپارل
شرط دي اَوْ ذَلِكَ فِي الْمَسْجِدِ بِالصَّلَاةِ فِيهِ او دا په مسجد کي د لمونځ کولو په ذريعه ثابتيږي اَوْ لَئِنْ
لَنَا تَعَدُّرُ الْقَبْضُ يَا اِپه بله وينا دا اچي کله پر مسجد حقيقي قبضه کول ناممکن دي فَقَامَ تَحَقُّقُ
الْمَقْصُودِ مَقَامُهُ نو د مسجد د مقصد ثابتېدل اپوره کېدل ا به د قبضې قائم مقام وي ثُمَّ يَكْتَفِي بِصَلَاةِ
الْوَاحِدِ فِيهِ فِي رَوَايَةٍ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ وَكَذَلِكَ عَنْ مُحْتَدٍ بِيَا لَه طرفينو رَحْمَتُهَا اللهُ څخه په يوه روايت کي فقط
د يوه سري لمونځ کول د تسليم اورسپارلو لپاره کافي دي لِأَنَّ فِعْلَ الْجِنْسِ مُتَعَدٍّ اَحْكَه چې د
پوره جنس فعل ناممکن دى فَيُسْتَرْطُ أَذْنَاهُ لِهَذَا د جنس ادنى به شرط وي وَعَنْ مُحْتَدٍ أَنَّهُ يُسْتَرْطُ

الْمُضَلَّاةَ بِالْجَمَاعَةِ او له امام محمد رَحِمَهُ اللهُ شَخْه بِل رَوَايَتِ دَا دِي: چي په جماعت سره لسونځ اېکنيږي "کول شرط دي لَأَنَّ الْمَسْجِدَ بُنِيَ لِذَلِكَ فِي الْغَالِبِ ځکه چي مسجد عموماً د جماعت د لمانځه لپاره جوړېږي وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ: يَزُولُ مَلِكُهُ بِقَوْلِهِ جَعَلْتُهُ مَسْجِدًا امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي افقط ا د جوړونکي په دې قول "جعلته مسجدًا" سره دهغه ملکیت ختمېږي لَأَنَّ التَّسْلِيمَ عِنْدَهُ لَا يَسْ بَشَرٍ ځکه چي دهغه په نېز ورسپارل شرط نه دي لَأَنَّهُ اسْقَاطُ لِهَذَا الْعَبْدِ ځکه چي وقف د بنده د ملکیت ساقطول دي فَيَصِيرُ خَالِصًا لِلَّهِ تَعَالَى بِسُقُوطِ حَقِّ الْعَبْدِ لهذا افقط ا د بنده د حق په سقوط سره به هغه له خالص لله گرځي وَصَارَ كَالْإِعْتِقَاقِ او هغه د اعتقاد په څير دی وَقَدْ يَتَنَاهَا مِنْ قَبْلِ او مخکي موږ د دې بيان وکړی.

اللغات: ﴿يُفْرِزُهُ﴾ د افعال مضارع ده: عليحده کول. جلا کول. ﴿طَرِيقٌ﴾ لاره. ﴿لَا يَخْلُصُ﴾ د نصر له باب شخه د نفسي صيغه ده: خالص کېدل. ﴿تَسْلِيمٌ﴾ د تفعيل مصدر دی: ورسپارل. ﴿إِعْتِقَاقٌ﴾ د افعال مصدر دی: غلام آزادول.

تشریح: **صورت د مسئلې:** دا دی که یو سړی مسجد جوړ کړي نو تر څو چي دا سړی هغه مسجد له خپل ملکیت شخه جلا نه کړي او په هغه کي خلکو ته د لمونځ کولو عام اجازت نه ورکړي. تر هغه وخته پوري به دا مسجد دهغه له ملکیت شخه نه وځي: له خپل ملکیت شخه جلا کول ځکه ضروري دي چي مسجد خالص د الله لپاره وگرځي. او په مسجد کي لمونځ کېدل ځکه ضروري دي چي همدا د مسجد د ورسپارلو طریقه ده. او مخکي ذکر سوه چي د طرفینو په نېز د موقوف شي ورسپارل شرط دي. نو ځکه به دا دواړه شيان د ملکیت د ختمېدلو لپاره ضروري وي.

بیا د طرفینو رَحِمَهُمَا اللهُ په نېز یو روایت دا دی چي که فقط یو سړی هم په هغه مسجد کي لمونځ وکړي نو هغه به د باني له ملکیت شخه وځي: ځکه چي په هغه کي د هر مسلمان فرد لمونځ کول ناممکن دي. لهذا د جنس دانفي یعنی د فرد واحد په لمونځ کولو سره به تسلیم ثابتېږي.

له امام محمد رَحِمَهُ اللهُ شَخْه دویم روایت دا دی چي د تسلیم د ثبوت لپاره د جماعت لمونځ شرط دی. ځکه چي عموماً په مسجدونو کي په جماعت سره لمونځ کېږي او مسجدونه هم د جماعت د لمانځه لپاره تعمیرول کېږي. لهذا فقط د یوه سړي په لمونځ کولو سره به تسلیم نه ثابتېږي.

او څرنګه چې دامام ابویوسف رَحْمَهُ الله په نېز د وقف د صحت لپاره تسلیم شرط نه دی. نو ځکه که باني فقط "جعلته مسجدا" وويي نو دامام ابویوسف په نېز به مسجد د هغه له ملکیت څخه وځي او د الله لپاره به خالص ګرځي. لکه څرنګه چې د غلام په إعتاق (آزادولو) کې محض د "اعتقت" په ریلو سره إعتاق ثابتیږي. ځکه چې دا د بنده د ملکیت إسقاط دی او د إسقاط لپاره تسلیم شرط نه دی.

د مسجد د زېر ځاني او بالا ځاني حکم

قَالَ: وَمَنْ جَعَلَ مَسْجِدًا تَحْتَهُ سِدًّا أَوْ فَوْقَهُ بَيْتًا وَجَعَلَ بَابَ الْمَسْجِدِ إِلَى الطَّرِيقِ وَعَزَلَهُ عَنْ مَلِكِهِ فَرَمَائِي: او که څوک داسې مسجد جوړ کړي چې تر هغه لاندې زېر ځانه وي یا پر هغه د پاسه خونه ابالا ځانه وي او د مسجد دروازه د لاري و طرف ته راوباسي او هغه له خپل ملکیت څخه جلا کړي انو هغه به مسجد نه وي اقله أَنْ يَبْعَهُ او ده اباني ته به د مسجد خرڅولو اختیار وي وَإِنْ مَاتَ يُورَثُ عَنْهُ او که مړ سي نو هغه مسجد به د ده له طرفه میراث کیږي لِأَنَّهُ لَمْ يَخْلُصْ لِلَّهِ تَعَالَى ځکه چې هغه خالص د الله لپاره نه سو لِبَقَاءِ حَتَّى الْعَبْدِ مُتَعَلِّقًا بِهِ ځکه چې د هغه سره د بنده حق تړلی پاته دی وَلَوْ كَانَ السِّدُّ دَابَّ لِمَصَالِحِ الْمَسْجِدِ او که زېر ځانه د مسجد د منافعو لپاره وي جَاَزٌ نو وقف جائز دی کَمَا فِي مَسْجِدِ بَيْتِ الْقُدْسِ لکه د بیت المقدس په مسجد کې وَرَوَى الْحَسَنُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: إِذَا جَعَلَ السُّفْلَ مَسْجِدًا وَعَلَى ظَهْرِهِ مَسْكَنٌ او حسن بن زیاد له امام صاحب رَحْمَهُ الله څخه روایت کړی دی چې هغه فرمایلي دي: که څوک لاندې والا حصه مسجد و ګرځوي او پر هغه د پاسه استوګنځی اخونه یا کور وي فَهُوَ مَسْجِدٌ نو هغه مسجد دی لِأَنَّ الْمَسْجِدَ مِمَّا يَتَأَبَّدُ ځکه چې مسجد له هغو شیانو څخه دی کوم چې همېشه پاتېږي وَذَلِكَ يَتَحَقَّقُ فِي السُّفْلِ دُونَ الْعُلُوِّ دا خبره په لاندې والا حصه کې ثابتیږي. نه په پورتنۍ حصه کې وَعَنْ مُحَمَّدٍ عَلَى عَكْسِ هَذَا او له امام محمد رَحْمَهُ الله څخه د دې برعکس روایت سوی دی لِأَنَّ الْمَسْجِدَ مُعْظَمٌ ځکه چې مسجد د تعظیم لائق دی ایعني د هغه تعظیم او عزت به کیږي إِذَا كَانَ فَوْقَهُ مَسْكَنٌ أَوْ مُسْتَقْلٌ او کله چې د هغه د پاسه استوګنځی یا د کرایې والا ځای وي يَتَعَدُّ تَعْظِيمُهُ نو د هغه تعظیم به ناممکن وي وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ: أَنَّهُ جَوَّزَ فِي الْوُجْهَيْنِ حِينَ قَدِمَ بَعْدَ دَوْرٍ أَلَى ضَيْقِ الْمَنَازِلِ او له امام ابویوسف رَحْمَهُ الله څخه

روایت سوی دی: چي هغه دواړه صورتونه جائز وگرځول. کله چي هغه بغداد ته راغلی او د خایونو تنگي يې ولیدل فَكَانَهُ اعْتَبَرَ الضَّرُورَةَ گواکي امام ابو یوسف رحمه الله د ضرورت اعتبار کړی دی ایعني د ضرورت پر بناء يې دواړه صورتونه جائز گرځولي دي | وَعَنْ مُحَمَّدٍ أَنَّهُ جِئَ دَخَلَ الزَّيْتِ او له امام محمد رحمه الله څخه روایت سوی دی: چي کله هغه د "ري" ښار ته داخل سو أَجَارَ ذَلِكَ مَدَّ نو د دې ټولو ایعني د دواړو صورتونو اجازه يې ورکړه لِنَا قُلْنَا د هغه څه په وجه کوم چي موږ ذکر کړه ایعني د ضرورت پر بناء | قَالَ: وَكَذَلِكَ إِنِ اتَّخَذَ وَسَطَ دَارِهِ مَسْجِدًا وَأَذِنَ لِلنَّاسِ بِالْدُّخُولِ فِيهِ فرمایي: همدارنگه که څوک خپل د کور مینځ انس | مسجد وگرځوي او په هغه کي خلکو ته د راتللو اجازه ورکړي انو هم دغه حکم دی | يَعْنِي لَهُ أَنْ يَبِيعَهُ وَيُورَثُ عَنْهُ یعني هغه ته د دې ځای د خرڅولو اختیار سته او دا ځای د هغه له طرفه میراث کیږي | إِنَّ الْمَسْجِدَ مَا لَا يَكُونُ لِأَحَدٍ فِيهِ حَقُّ الْمَنْعِ ځکه چي مسجد هغه ځای ته وایي چي په هغه کي هیچا ته د منع کولو حق حاصل نه وي وَإِذَا كَانَ مِلْكُهُ مُحِيطًا بِجَوَانِبِهِ حال دا چي کله د دې مسجد څلور سره طرفو ته د مالک ملکیت دی كَانَ لَهُ حَقُّ الْمَنْعِ نو هغه ته د منع کولو حق حاصل دی فَلَمْ يَصِرْ مَسْجِدًا نو ځکه دا ځای | مسجد نه سو | لَأَنَّهُ أَبْقَى الطَّرِيقَ لِنَفْسِهِ ځکه چي هغه د خپل ځان لپاره اهم | لاره باقي وساتل فَلَمْ يَخْلُصْ لِلَّهِ تَعَالَى لهذا دا خالص | الله لپاره نه سو وَعَنْ مُحَمَّدٍ أَنَّهُ لَا يُهَاءَمُ وَلَا يُورَثُ وَلَا يُوهَبُ او له امام محمد رحمه الله څخه روایت سوی دی چي دا ځای | به مسجد وي او دا | نه خرڅول کېدای سي او نه میراث کېدای سي او نه هبه کېدای سي | اعْتَبَرَهُ مَسْجِدًا | گواکي | اهغه دا مسجد گڼلی دی وَهَكَذَا عَنْ ابْنِ يُوسُفَ أَنَّهُ يَصِيرُ مَسْجِدًا له امام ابو یوسف رحمه الله څخه هم دغه روایت سوی دی چي دا ځای مسجد گرځي | لَأَنَّهُ لَنَا رَضَى بِكَوْنِهِ مَسْجِدًا وَلَا يَصِيرُ مَسْجِدًا إِلَّا بِالطَّرِيقِ دَخَلَ فِيهِ الطَّرِيقُ ځکه کله چي هغه د دې ځای په مسجد کېدلو راضي سو نو لاره هم په هغه کي داخله سوه ځکه چي د لاري څخه بغیر هغه مسجد نه گرځي وَصَارَ مُسْتَحَقًّا او هغه لاره مستحقه وگرځېده ایعني د مسجد لاره وگرځېده | كَمَا يَدْخُلُ فِي الْإِجَارَةِ مِنْ غَيْرِ ذِكْرِ لَكَ په اجاره کي چي هم له وضاحت کولو څخه بغیر لاره داخلېږي.

اللفات: ﴿سرداب﴾ زېر ځانه، زېر زميني، ﴿عزله﴾ د ضرب ماضي ده: جلا كول، غليحده كول، ﴿سفل﴾ او سفل: لاندي والا، لاندي حصه، ﴿علو﴾ او علو او علو: لوړ والی (پورته والی)، لوړه حصه، ﴿مسكن﴾ داوسېدلو ځای، استوگنځی، ﴿مستغل﴾ د کرایې ځای (هغه کور یا خونه چې مالک د کرایې لپاره جوړ کړی وي).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو څوک په داسې ځای کې مسجد جوړ کړي چې تر هغه لاندي زېر ځانه وي یا پر هغه د پاسه خونه یا کور وي او د مسجد دروازه د عامي لاري و طرف ته را و اباسي، نو شرعاً او ظاهراً به هغه مسجد نه وي او جوړونکي (باني) ته به دهغه د خرڅولو حق وي. همدارنگه که دې مړ سي نو دده وارثان به په هغه کې د میراث مستحق وي. ځکه چې دهغه سره د مالک حق تړلی دی نو په دې وجه هغه د الله لپاره خالص نه سو. ها! که چیري زېر ځانه یا بالا ځانه د مسجد د مصالحو او ضروریاتو لپاره جوړه سوې وي نو هغه مسجد به شرعاً او ظاهراً مسجد وي. لکه د بیت المقدس زېر ځانه چې وقف ده او دهیچا په ملکیت کې نه ده.

حسن بن زیاد له امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ شَخْه دا قول نقل کړی دی چې که یو څوک د یو ځای لاندي حصه او لاندي چټ مسجد وگرځوي او پر هغه د پاسه کور او داستوگنې ځای وي. نو دا لاندي حصه به مسجد وي. ځکه چې د مسجد لپاره تأیید ضرور دی او په لاندي حصه کې تأیید او دوام متحقق دی. د دې په خلاف که پورتنی (لوړه) حصه مسجد وگرځول سي او په لاندي حصه کې کور او استوگنځی وي. نو هغه مسجد به شرعي مسجد نه وي. او له امام محمد رَحْمَةُ اللهِ شَخْه د دې برعکس روایت سوی دی. یعنی دهغه په نېز پورتنی حصه مسجد وگرځول صحیح دي او لانديني حصه مسجد وگرځول صحیح نه دي. ځکه چې مسجد محترم او معظم وي اوس که دهغه د پاسه استوگنځی وي نو په دې سره به دهغه تعظیم فوت سي. نو په دې وجه لاندي حصه مسجد وگرځول صحیح نه دي.

له امام ابو یوسف رَحْمَةُ اللهِ شَخْه روایت سوی دی چې کله هغه د بغداد ښار ته ولاړی او هلته یې ولیدل چې کورونه تنگ جوړ سوي دي او مسجدونه هم تنگ جوړ سوي دي. نو هغه په دواړو صورتونو کې مسجد شرعي مسجد وگرځوی یعنې برابره ده تر هغه لاندي زېر ځانه وي یا د پاسه یې بالا ځانه وي په هر صورت کې به هغه شرعي مسجد وي کنې! داسې ځای به نه پیدا کیږي چې خلک په هغه کې په جماعت سره لمونځ وکړي. او کله چې امام محمد رَحْمَةُ اللهِ د "زی" ښار ته ولاړی، نو هغه هم د ضرورت پر بناء په دواړو صورتونو کې جوړ سوي مسجد ته د شرعي مسجد حکم ورکړی.

او نن سبا په گران بیه ځمکو والا بنارونو (لکه د هندوستان بمبئی او نورو بنارونو) کې هم داسې ډېر مساجد آباد دي او په هغوی کې پنځه وخته لمونځونه کیږي.

وقال وكذلك إلخ: ددې حاصل دادی چې که څوک دخپل کور د حویلی (غولي) په مینځ کې مسجد جوړ کړي او په هغه کې د لمونځ کولو عام اجازت ورکړي، لېکن هغه له خپل ملکیت څخه علیحده او جلا نه کړي، او نه د عامي لاري و طرف ته د مسجد دروازه راوباسي، نو هغه ته به هم شرعي مسجد نه ویل کیږي او جوړونکي (باني) ته به دهغه د خرڅولو او هبه کولو حق وي. ځکه چې مسجد هغه ځای ته ویل کیږي چې په هغه کې هیچا ته د منع حق حاصل نه وي. حالانکې دلته د حویلی په مینځ کې مسجد واقع دی او څلور سره طرفونو ته د مالک ملکیت دی، نو په دې وجه هغه ته د منع حق حاصل دی او کله چې هم هغه وغواړي نو دخپلي حویلی دروازه بندولای سي او عام اجازت ختمولای سي. نو ځکه به دا ځای او مسجد خالص د الله لپاره نه وي او ددې بیع او تملیک به صحیح وي.

په دې سلسله کې له صاحبینو رَحْمَهُمُ اللهُ څخه دویم روایت دادی چې دا ځای مسجد سو (او د الله لپاره وقف سو) لهدا د مالک لپاره دهغه د خرڅول. هبه کول او داسې نور هیڅ شی صحیح نه دي. ځکه کله چې مالک هغه جوړ کړی او د مسجد نوم یې ورکړی او عامو خلکو ته یې په هغه کې د لمونځ کولو اجازه ورکړه، نو ښکاره خبره ده چې اوس هغه دده له ملکیت څخه ووتی، پاته سوه دلاري مسئله، نو لاره د وضاحت او صراحت څخه بغیر په هغه کې داخلېږي. ځکه چې دلاري څخه بغیر مسجد ته گرسره مسجد نه ویل کیږي او بل دا چې څوک د مسجد لپاره غټ ځای ورکولای سي نو لاره بیا څه قصه لري دهغه په ورکولو کې به هیڅ بخل نه کوي، او لکه څرنګه چې په کرایه باندې د کور ورکولو په صورت کې دلاري له وضاحت او ذکر څخه بغیر په هغه کور کې لاره داخلېږي. همداسې به دلته هم په دې مسجد کې دهغه لاره داخلېږي.

د مسجد خرڅولو او داسې نورو حکم

قَالَ: وَمَنِ اتَّخَذَ أَرْضَهُ مَسْجِدًا أَوْ كَهْ شُوكَ خَيْلِهِ ځمکه مسجد وگرځوي ایغني مسجد پکښې جوړ کړي اَلَمْ يَكُنْ لَهُ أَنْ يَرْجِعَ فِيهِ وَلَا يَبْعَهُ وَلَا يُورِثَ عَنْهُ نو هغه ته دا حق نسته چې دا ځای واپس واخلي او نه هغه دا خرڅولای سي او نه دهغه له طرفه میراث کېدای سي لِأَنَّهُ يُخْرِجُ عَنْ حَقِّ الْعِبَادِ وَصَارَ خَالِفًا لِلَّهِ ځکه چې داسې ځای د بندګانو له حق څخه محفوظه کیږي ایغني د بندګانو له حق څخه وځي او د الله لپاره خالص گرځي وَهَذَا لِأَنَّ الْأَشْيَاءَ كُلَّهَا لِلَّهِ تَعَالَى او دا ځکه چې تمام شیان د

الله تعالى دي وَإِذَا اسْقَطَ الْعَبْدُ مَا ثَبَتَ لَهُ مِنَ الْحَقِّ أَوْ كَلَهُ چي بنده هغه حق ساقط کړی کوم چي د ده لپاره ثابت وي رَجَعَ إِلَى أَصْلِهِ نو هغه حق دخپل اصلیت و طرف ته وگرځېدی فَالْقَطْعُ تَصَرُّفُهُ عَنْهُ نو له هغه څخه د بنده تصرف ختم سو کثافي الإعتاق لکه څرنګه چي اد غلام ا په آزادولو کي اداسي کيږي ا وَلَوْ خَرَبَ مَا حَوْلَ الْمَسْجِدِ وَاسْتُغْفِرَ عَنْهُ اؤ که د مسجد شاوخوا ځایونه ویران سي او مسجد ته ضرورت پاته نه سي يَتَقَيَّ مَسْجِدًا عِنْدَ أَبِي يُوسُفَ نو هم هغه د امام ابو يوسف رَجَعَهُ الله په نېز مسجد پاتېږي لِأَنَّهُ اسْقَاطَ مِنْهُ حُكْمٌ چي هغه د بنده له طرفه إسقاط دی امطلب دا چي څوک مسجد جوړ کړي نو هغه له دې مسجد څخه خپل حق ساقط کړی او دهغه ملکیت ختم سو اَفَلَا يَعُودُ إِلَى مِلْكِهِ لِهَذَا دابه دهغه ملکیت ته ادوباره ا نه واپس کيږي وَعِنْدَ مُحْتَدٍ يَعُودُ إِلَى مِلْكِ الْبَانِي أَوْ إِلَى وَارِثِهِ بَعْدَ مَوْتِهِ اؤ د امام محمد رَجَعَهُ الله په نېز به هغه د جوړونکي اباني ا ملکیت ته يا دهغه تر مرګ وروسته د وارث و ملکیت ته واپس کيږي لِأَنَّهُ عَيْنُهُ لِنَوْعِ قُرْبَةٍ حُكْمٌ چي جوړونکي د يو قسم عبادت لپاره دا ځای متعين کړی وو وَقَدْ انْقَطَعَتْ اؤ اوس اهغه عبادت ختم سو فَصَارَ كَحَضِيرِ الْمَسْجِدِ وَحَشِيشِهِ إِذَا اسْتُغْفِرَ عَنْهُ نو داسي سو لکه د مسجد چټايي اؤ د مسجد وابنه کله چي هغوی ته ضرورت پاته نه سي اِلَّا أَنَّ أَبَا يُوسُفَ يَقُولُ فِي الْحَضِيرِ وَالْحَشِيشِ أَنَّهُ يُنْقَلُ إِلَى مَسْجِدٍ آخَرَ لېکن د چټايي اؤ وېشو په باره کي امام ابو يوسف رَجَعَهُ الله فرمايي چي هغوی به بل مسجد ته نقل کيږي.

اللغات: ﴿يُحْرَزُ﴾ د نصر مضارع مجهوله ده: حفاظت کول، خوندي کول، ساتل. ﴿خَرِبَ﴾ د سماع ماضي ده: خرابېدل، وړانېدل، ویرانېدل (ویرجاړېدل). کنهواله کېدل. ﴿استغفر عنه﴾ د استعمال له باب څخه د ماضي مجهولي صيغه ده: بې نیازه کېدل، بې پروا کېدل، ضرورت او اړتیا نه پاتېدل. ﴿حصير﴾ چټايي. پوزی (لکه اوس چي د دې پر ځای درۍ استعمالېږي). ﴿حشيش﴾ وچ وابنه (پخوا به د مسجد منځته د سايې لپاره ځای جوړېدی او پر هغه د پاسه به وابنه او نور څه اچول کېده، دلته له "حشيش" څخه هغه وابنه مراد دي. اثمار الهداية)

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که يو څوک په خپله ځمکه کي مسجد جوړ کړي، نو هغه وقف سو، اوس باني او مالک ته دا حق نسته چي هغه ځای خرڅ کړي يا يې په ميراث کي ورکړي: ځکه چي د مسجد په جوړولو سره هغه ځای خالص د الله لپاره وگرځېدی، او دا ځکه چي د دنيا او مافيه هر شی د الله مملوک دی او

فقط د بندگانو د ضرورت په خاطر د هغو لپاره ملکیت او استعمال اباحت (روایت) ثابت کړی سوی دی. اوس که یو څوک د الله په نامه یو شی وقف کړي او خپل ثابت سوی حق ساقط کړي. نو هغه شی د خپل اصلي او حقيقي مالک (الله جل جلاله) و ملکیت ته منتقل کیږي او بیرته د بنده ملکیت ته نه راگرځي. لکه څرنګه چې یو غلام تر آزادولو وروسته د خپل اصل و طرف ته د حریت (آزادی) و طرف ته منتقل کیږي او بیرته د مالک (مولی) و ملکیت ته نه راگرځي. همدا حال د مسجد هم دی چې هغه بیرته د باني ملکیت ته نه راگرځي.

ولو علی الخ: د دې حاصل دای که د مسجد شاوخوا علاقه ویرانه سي. مثلاً مسجد د صحراء په یو کلي کي وي او بیا هغه کلی په صحراء بدل سي او مسجد ته ضرورت پاته نه سي. نو په دې صورت کي هغه مسجد د امام ابو یوسف رَحْمَةُ اللهِ په نهز د مخکي په څیر مسجد پاتیري او د باني ملکیت ته نه واپس کیږي. ځکه چې هغه د باني له ملکیت څخه ووتی او د الله لپاره خالص سو. لهدا اوس په هغه کي هیڅ رجوع کېدلای نه سي. د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نهز به په دې صورت کي هغه د مسجد باني یا د هغه د وارثانو و طرف ته منتقل کیږي، ځکه چې باني هغه د یو خاص مقصد یعنی د لمونځ او عبادت لپاره جوړ کړی او وقف کړی وو. او دا مقصد فوت سو ځکه چې د شاوخوا ځایونو د هلا کېدلو په وجه به اوس په هغه کي لمونځ نه کیږي. لهدا اوس به هغه بیرته د باني ملکیت ته راگرځي. د دې مثال داسي دی لکه یو څوک چې مسجد ته چټایي یا نور څه مثلاً وابنه راوړي. او بیا هغه ته هیڅ ضرورت پاته نه سي (مثلاً د هغه پر ځای خلګ بله چټایي یا نور وابنه راوړي). نو د عامو خلګو لپاره د هغه استعمالول مباح دي. همداسي کله چې مسجد ته هیڅ ضرورت پاته نه سي، نو د باني لپاره به هغه ځای په کار اچول (استعمالول) او تصرف پکښي کول مباح وي. لېکن په حصیر او حشیش سره د امام ابو یوسف په خلاف دلیل نیول صحیح نه دي. ځکه چې د حصیر او حشیش په صورت کي هم د هغه په نهز اباحت نسته بلکي حکم یې دای چې هغوی به یو بل مسجد ته (چې هلته ضرورت وي) وړل کیږي. همدا محقق او مفتی به قول دی.

د اوبو چینلو ځای (سبیل)، مسافر خانه (کاروانسرای) او د داسي نورو جوړولو حکم

قَالَ: وَمَنْ بَنَى سَقَايَةً لِلْمُسْلِمِينَ فرمایي: او که یو څوک د مسلمانانو لپاره د اوبو چینلو ځای اسبیل جوړ کړي اَوْ حَانًا يَسْكُنُهُ بُؤُ السَّبِيلِ یا مسافر خانه جوړه کړي چې په هغه کي مسافران اوسېږي اَوْ رِبَاطًا یا رباط جوړ کړي ایمني یا داسي ځای جوړ کړي چې په هغه کي مجاهدین د سرحد د حفاظت لپاره اوسېږي اَوْ جَعَلَ اَرْضَهُ مَقْبَرَةً یا خپله ځمکه هدیره وگرځوي لَمْ يَزَلْ مِلْكُهُ عَنْ ذَلِكَ حَتَّى يَحْكُمَ بِهِ الْحَاكِمُ عِنْدَ أَنْ حَقِيقَةً نو تر هغه وخته به له دې اشیانو څخه د باني اچوړونکي ملکیت نه

ختمبري تر خو چي حاكم د دي فيصله نه وكړي. دامام صاحب رَجَّه الله په نېز لَا تَرَى أَنَّ لَهُ أَنْ يَنْتَفِعَ بِهِ آيا ته نه گوري! چي باني لره دا حق سته چي له هغه څخه نفع واخلي فَيَسْكُنُ فِي الْخَانِ وَيُنْزِلُ فِي الرِّبَاطِ ايمني هغه ته دا حق سته چي ا په مسافر خانه كي اووسپري او په رباط كي اخيني وخت ا پاته سي وَيَشْرَبُ مِنَ السَّقَايَةِ وَيُذْفَنُ فِي الْقُبُورَةِ او له سبيل څخه اوبه وچيني او په هديره كي بنځ كړي سي فَيُشْتَرِطُ حُكْمَ الْحَاكِمِ أَوْ الْإِضَافَةُ إِلَى مَا بَعْدَ الْمَوْتِ نو ځكه به د حاكم فيصله كول يا تر خپل مرگ وروسته حالت ته منسوب كول شرط وي كَأَنِّي الْوَقْفُ عَلَى الْفُقَرَاءِ لكه پر غريبانو د وقف كولو په باره كي اچي هم دغه حكم دي بِخِلَافِ الْمَسْجِدِ په خلاف د مسجد لَا تَرَى أَنَّ لَهُ حَقَّ الْإِثْمَاعِ بِهِ ځكه چي د واقف لپاره له مسجد څخه د نفع اخيستلو حق نه پاتيري فَخَلَصَ بِهِ تَعَالَى مِنْ غَيْرِ حُكْمِ الْحَاكِمِ لهذا هغه د حاكم له حكم څخه بغير د الله لپاره خالص سو وَعِنْدَ أَبِي يُوسُفَ يَزُولُ مِلْكُهُ بِالْقَوْلِ او دامام ابو يوسف رَجَّه الله په نېز به د واقف ملكيت فقط ا د هغه په قول سره ختمبري كَمَا هُوَ أَصْلُهُ لكه څرنگه چي دا د هغه اصل دي إِذِ التَّسْلِيمِ عِنْدَهُ لَيْسَ بِشَرْطٍ ځكه چي امتولي ته اسپارل د هغه په نېز شرط نه دي وَالْوَقْفُ لَا زَمْرَ او اله ورسپارلو څخه بغير هم د هغه په نېز اوقف لازميري وَعِنْدَ مُحَمَّدٍ إِذَا اسْتَقَلَّ النَّاسُ مِنَ السَّقَايَةِ وَسَكَنُوا الْخَانَ وَالرِّبَاطَ وَدَفِنُوا فِي الْقُبُورَةِ او دامام محمد رَجَّه الله په نېز چي كله خلك له سبيل څخه اوبه واخلي او په مسافر خانه او رباط كي اووسپري او په هديره كي مري بنځ كړل سي زَالَ الْمِلْكُ نو د واقف ملكيت ختمبري لَا أَنَّ التَّسْلِيمَ عِنْدَهُ شَرْطٌ ځكه چي دامام محمد رَجَّه الله په نېز امتولي ته اسپارل شرط دي وَالشَّرْطُ تَسْلِيمٌ نَوْعُهُ او په هر شي كي ا د هغه د نوع او حالت مطابق ورسپارل شرط دي وَذَلِكَ بِمَا ذَكَرْنَاهُ او دا زمور په ذكر سوو صورتونو سره ثابتيري وَيَكْتَفِي بِالْوَاحِدِ او ا د ورسپارلو د ثبوت لپاره ا د شخص واحد فعل كافي دي لِتَعْدُرَ فِعْلُ الْجَنَسِ كُلِّهِ ځكه چي د ټوله جنس فعل ناممكن دي وَعَلَى هَذَا الْبَيِّنَةُ الْمُؤَقَّفَةُ وَالْحَوْضُ او وقف كړي سوي شاه او حوض هم پر دغه اختلاف دي وَلَوْ سَلَّمَ إِلَى التَّوَلَّى او كه واقف متولي اسرپرست ا ته موقوف شي وسپاري صَحَّ

واپس نه سي اخيستلاي ا لبا يئنا دهغه دليل په وجه كوم چي مور بيان كړي إِلَّا أَنْ فِي الْغَلَّةِ تَحُلُّ
بِفُقْرَاءِ دُونَ الْأَغْنِيَاءِ لېكن پيداوار به فقط د غريبانو لپاره حلال وي. نه د مالدارانو لپاره و فېا سواد
 مِنْ سَكْنَى الْخَانَ وَالْإِسْتِقَاءِ مِنَ الْبُيُوتِ وَالسَّقَايَةِ وَغَيْرِ ذَلِكَ يَسْتَوِي فِيهِ الْغَنَى وَالْفَقِيرُ او له دې څخه بغير
 نور شيان يعني د مسافر خانې په اوسېدلو. له شاه او سبيل څخه داوبو په را اخيستلو او داسي نورو
 كي مالدار او غريب دواړه برابره دي وَالْفَارِقُ هُوَ الْعُرْفُ فِي الْفَضْلَيْنِ او په دواړو صورتونو كي فرق
 كونكي شي عرف عام دى فَإِنَّ أَهْلَ الْعُرْفِ يُرِيدُونَ بِذَلِكَ فِي الْغَلَّةِ الْفُقْرَاءَ ځكه چي د عرف والا ايمني
 خلك ا د پيداوار په وقف سره غريبان مرادوي ايمني كه څوك غله وقف وكړي نو په عرف كي دا گڼل
 كيږي چي دافقط دفقيرانو لپاره ده وَفِي غَيْرِهَا التَّسْوِيَةُ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ او له پيداوار څخه بغير دبل
 شي په وقف كي غريبان او مالداران برابر گڼي وَلَأَنَّ الْحَاجَةَ تَشْمَلُ الْغَنَى وَالْفَقِيرَ فِي الشُّبِّ وَالنُّزُولِ او
 په دې وجه اهم ا چي په چينېلو او پاتېدلو كي ضرورت مالدار او غريب دواړو ته شامليري ايمني د
 اوبو چينېلو ضرورت او په مسافرخانه كي د پاتېدلو ضرورت غريب او مالدار دواړو ته شامل دى. هريو دې ته اړتيا
 لري وَالْغَنَى لَا يَخْتَارُ إِلَى عَرَفٍ هَذَا الْغَلَّةَ لِيَفْنَاهُ لېكن ا ددې پيداوار خرچولو استعمالولو ته مالدار
 دخپلي مالدارۍ په وجه هيڅ اړتيا نه لري. والله أعلم بالصواب

اللغات : ﴿سَقَايَة﴾ د اوبو چينېلو ځاى (كوم چي په لار كي جوړ سوى وي. او لارويان اوبه ځني چينېي).
 سبيل. ﴿خَانَ﴾ د دې لفظ ډيري معناوي دي. دلته يې معنى ده: مسافر خانه. كارونسراى. هغه سراى كوم چي
 په يو اوږده لار كي د مسافرانو د شپه تېر او تم كېدلو لپاره جوړ سوى وي. ﴿بِنُو السَّبِيلِ﴾ د لاري زامنان. مراد
 ځني مسافرين دي. ﴿رَبَاطُ﴾ د دې لفظ ډيري معناوي دي چي له هغوى څخه دلته دوي معناوي مراد كېداى
 سي: ① هغه ځاى چي لښكر (مجاهدين) د سرحد د حفاظت لپاره په هغه كي اوسيږي چي زمور په
 اصطلاح هغه ته سرحدي پوسته. چاونۍ او داسي نور وايي. ② د غريبانو او فقيرانو د جمع كېدلو ځاى
 (مجمع الفقراء و ملجأهم). ﴿اسْتَقَى﴾ د استعمال ماضي ده: داوبو طلب كول. له حوض. شاه او داسي نورو
 څخه اوبه را اخيستل. ﴿بُيُوتُ﴾ شاه. كوهى. جمع آبار. ﴿الْغَلَّةُ﴾ پيداوار (له ځمكي څخه تر لاسه كړي سو
 غله. حبوب. دانې). د موقوف شي گټه او منافع. ﴿تَسْوِيَةُ﴾ د تفصيل ماضي ده: برابرول. برابري كول.
 ﴿مُرَابِطِينَ﴾ جمع د مُرَابِطٌ ده: د سرحد د حفاظت لپاره په سرحد كي اوسېدونكي مجاهدين. ﴿نُزُولُ﴾ د
 ضرب مصدر دى: شوه كېدل. پړاو اچول. عارضي قيام كول (دلږ وخت لپاره پاتېدل). ﴿ثَغْوُ﴾ جمع د ثَغْوُ

ده: سرحد. وپش. پوله (بادر). ﴿الشُّكُفُ﴾ مخکي موږ وویل چي ددې لفظ دوی معناوي دي: (۱) اوسول او اوسېدل (استوگه کول). (۲) استوگنځی (مسکن).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو سړی د مسلمانانو لپاره د اوبو چيښلو ځای (سبیل) جوړ کړي لکه نن سبا چي هم په عامو لارو کي داسي ځایونه جوړ سوي دي. یا مسافر خانه (کاروانسرای) جوړ کړي. یا د مجاهدينو لپاره یو استوگنځی (رباط) جوړ کړي (یا مثلاً د غربانو لپاره یو ځای جوړ کړي) یا په خپله ځمکه کي هدیره جوړه کړي، نو تر کومه وخته چي قاضي او حاکم ددې شي د وقف کېدلو فیصله نه وکړي (یعني تر څو چي حاکم د فیصله نه وکړي چي داسي یعنی سبیل یا داسي نور د مسلمانانو لپاره وقف او خاص دی). تر هغه وخته پوري داسي د صانع او باني له ملکیت څخه نه وځي. ځکه چي تر دې مخکي دشي سره په خپله دباني حق متعلق وي او باني په خپله له هغه څخه نفع اخیستلای سي (لکه څرنګه چي له خپل جایداد څخه نفع اخیستلای سي). له همداد باني له ملکیت څخه د هغه د څار کېدلو او زانلېدلو لپاره یا د حاکم فیصله او فرمان صادرول ضروري دي. یا په خپله دباني له طرفه د اوضاحت کول ضروري دي چي "زما تر مرګ وروسته داسي دعوامو لپاره دی". لکه پر فقیرانو چي دیو شي د وقف کولو په صورت کي هم د واقف د ملکیت زانلېدلو لپاره په دغه دوو شيانو کي یو شی (یعني د حاکم فیصله یا إضافة إلى ما بعد الموت) شرط دی. همداسي به په دې مسئله کي هم په دې دواړو کي یو شی شرط وي. دا حکم او د تفصیل د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز دی.

ددې په خلاف د مسجد مسئله ده. نو هغه له پوزتني شيانو (سبیل او داسي نورو) څخه جلا ده. او په هغه کي فقط په وقف کولو سره د واقف ملکیت ختمیږي، ځکه چي د واقف لپاره له مسجد څخه د نفع د اخیستلو هیڅ لاره نسته (یعني هغه د پوزتني شيانو په څیر او د خپل جایداد په څیر له مسجد څخه نفع نه سي اخیستلای) او د حاکم له فرمان او فیصلې څخه بهیر هم مسجد د الله لپاره خالص او مختص ګرځي.

وعند أبي يوسف إلخ: د امام ابو یوسف رَحْمَةُ اللهِ په نېز به په دې صورتونو کي محض د واقف په دې قول "جعلته للمسلمين" سره د هغه ملکیت ختمیږي. او د ملکیت د زوال لپاره به دهیڅ حکم او فیصلې یا دستاويز ضرورت نه وي. ځکه چي د هغه نېز د وقف د صحت لپاره متولي ته موقوف شی ورسپارل (تسليم إلى المتولى) هم شرط نه دی بلکي محض د واقف په قول سره وقف پوره کیږي.

د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز به دغه وقف هغه وخت پوره کیږي کله چي خلګ له سبیل څخه اوبه وچيښي یا په مسافر خانه او رباط کي اووسیږي. یا په هدیره کي خلګ ښخ کړي سي. یعني تر دې کارونو وروسته به نه. هغه ځمکي او جوړ سوي شي څخه د واقف او باني ملکیت ختمیږي، ځکه

چي دهغه په نېز د وقف د صحت لپاره متولي ته موقوف شی ورسپارل (تسليم) شرط دی. او د تسليم صورت همدا دی چي کوم شی د کوم مقصد لپاره جوړ سوی وي په هغه مقصد کي داسي استعمال سي نو تسليم ثابتیږي. خود تسليم د ثبوت لپاره د فرد واحد استعمالول کافي دي. ځکه چي له هغه شي څخه د ټوله جنس نفع اخیستل مثلاً له سبیل څخه د ټولو خلکو اوبه چينبل يا په مسافر خانه کي د ټولو اوسېدل ناممکن او محال دي. د وقف کړی سوي حوض او شاه مسئله هم د احنافو په نېز پر دغه اختلاف ده.

ولو سلم إلخ: د دې حاصل دادی که باني (واقف) مسافر خانه يا رباط يا هديره يو متولي او منتظم ته وسپاري نو هم به تسليم (ورسپارل) ثابتیږي او وقف به پوره کیږي. او په دې تسليم سره به دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز دهغه ملکیت ختمیږي. ځکه چي متولي د موقوف عليهم نائب وي او د نائب فعل د اصل د فعل قائم مقام وي. لهذا د متولي قبضه به دهغو (موقوف عليهم) قبضه شمارل کیږي او وقف به پوره کیږي.

وأما فی المسجد إلخ: څه مخکي دا خبره ذکر سوه چي که په مسجد کي فقط يو سړی لمونځ وکړي نو تسليم ثابتیږي او وقف پوره کیږي. اوس دلته دا بيانوي چي که تر اوسه په هغه مسجد کي لمونځ سوی نه وي او په دې وخت کي واقف هغه متولي ته وسپاري. نو آیا په دې سره تسليم ثابتیږي (يعني آیا په دې سره وقف پوره کیږي. که نه؟). نو په دې هکله دوه قولونه دي: ① يو قول دادی چي تسليم نه ثابتیږي. ځکه چي متولي لره په مسجد کي هيڅ دخل نه وي. ② دويم قول دادی چي تسليم ثابتیږي. ځکه چي د مسجد لپاره د يوه خادم ضرورت خامخاوي چي هغه مسجد جارو کړي او د مسجد دروازې بندي کړي. نو له دې څخه معلومه سوه چي متولي لره دخل سته. لهذا متولي ته په ورسپارلو سره به هم تسليم ثابتیږي او وقف به پوره کیږي.

او د هديرې په هکله هم دوه قولونه دي: ① د مسجد په څير د هديرې په ورسپارلو سره هم تسليم نه ثابتیږي: ځکه چي په عرف کي د هديرې هيڅ ولي او متولي نه وي. ② دويم قول دادی چي څرنګه په مسافر خانه او داسي نورو کي فقط د يوه سړي په فعل سره تسليم ثابتیږي. همدا سي به متولي ته د هديرې په ورسپارلو سره هم تسليم ثابتیږي. يعني وقف به پوره کیږي اوله مسجد څخه به د واقف ملکیت ختمیږي.

ولو جعل داراً له الخ: په دې عبارت کې خلور خبرې ذکر سوي دي: ① که یو سړی په مکه مبارکه کې یو کور لري او هغه د حاجیانو او عمره کونکو داستوگنې لپاره وقف کړي، ② یا له مکې مبارکې څخه بغیر په یو بل ځای کې خپل کور د مسکینانو داستوگنې لپاره وقف کړي، ③ یا په سرحدې علاقه کې یو کور لري او هغه د مجاهدینو داستوگنې او تم کېدلو لپاره وقف کړي، ④ یا د خپلې ځمکې غله او پیداوار د مجاهدینو او غازیانو لپاره وقف کړي، او د اشیان یو متوکلي ته و سپاري کوم چي د دې نگراني کوي، نو دا ټوله صورتونه جائز دي او د دې شیانو په ورسپارلو سره به وقف پوره کیږي.

إلا أن فی الغلة الخ: لېکن دلته دا خبره تاسې په یاد لرئ! چي د مکان او کور په وقف کې د مالدار او غریب دواړو لپاره او سېدل روا دي، لېکن د غلې او پیداوار وقف صرف د غریبانو او فقیرانو لپاره روا دی. او د فرق د عرف په وجه دی، یعنې که یو څوک پیداوار او غله وقف کړي، نو په عرف کې دا وقف د غریبانو لپاره گڼل کیږي. او که مسافر خانه (کاروانسرای) وقف کړي، یا د اوبو چینلو ځای (سبیل) وقف کړي، نو په عرف کې دغه وقف د غریب او مالدار دواړو طبقو لپاره گڼل کیږي او په دې هکله دواړو ته په یوه نظر سره کتل کیږي. نو په دې وجه موږ په دواړو کې فرق کړی دی. عقلي دلیل دا دی چي د اوبو چینلو او په کاروانسرای کې پاتېدلو ته غریب او مالدار دواړه اړتیا لري، او غلې (پیداوار) ته فقط غریب اړتیا لري ځکه چي د مالدار او شتمن سره مال او غله ډېره وي، نو په دې وجه به هم د اوبو د چینلو له ځای (سبیل) او کاروانسرای څخه غریب او مالدار دواړه نفع اخیستلای سي، لېکن د وقف کړی سوي ځمکې غله او د وقف کړی سوي شي پیداوار او منافع به فقط د غریب او فقیر سره خاص وي. او د مالدار او شتمن لپاره به د هغه استعمالول روا نه وي.

الحمد لله! نن د "۱۴۳۹" هجري کال د رمضان میاشتې په اتلسمه نېټه چي "۲۰۱۸" میلادي کال د مې د میاشتې له شپاړسمې نېټې سره سمون لري د جمعې په سپېڅلي ورځ د "فتح الهداية" پنجم ټوک پای ته ورسېدی. الله جلّ و علا دې په خپل فضل او رحمت سره د پاته ټوکونو د تشریح توفیق هم راکړي.

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ، وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ الشَّوَابُ الرَّحِيمُ، وَصَلَّى اللهُ عَلَى خَيْرِ خَلْقِهِ

مُحَمَّدًا وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَأَهْلِ بَيْتِهِ وَعَشْرَتِهِ أَجْمَعِينَ، وَمَنْ تَبِعَهُمْ بِإِحْسَانٍ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِسَارِحِهِ وَلِوَالِدَيْهِ وَأَسَاتِذَتِهِ وَلِمَنْ قَامَ بِشِرْهِ وَطَبِعِهِ. (آمین)

احقر خبيب الرحمن مدني

